

KOMITEANMIETINTÖ 2003:2

*Nuorisorikostoimikunnan
mietintö*

KUVAILELEHTI

OIKEUSMINISTERIÖ

Julkaisun päivämäärä
6.3.2003

Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri)		Julkaisun laji Komiteanmietintö	
Nuorisorikostoimikunta Puheenjohtaja: Kirsti Nieminen Sihteeri: Janne Kanerva		Toimeksiantaja Oikeusministeriö	
		Toimielimen asettamispäivä 10.10.2001	
Julkaisun nimi Nuorisorikostoimikunnan mietintö			
<p>Tiivistelmä</p> <p>Nuorisorikostoimikunnan mietinnön I osa sisältää hallituksen esityksen muodossa nuorten rikoksentekijöiden asioiden käsittelyä ja seuraamusjärjestelmää koskevat lainsäädäntöehdotukset. Esitutkintalakiin ehdotetaan otettavaksi nuoren kohtelua esitutkinnassa koskevia säännöksiä, joista osa perustuu nykyisin asetuksessa oleviin. Uusilla säännöksillä korostettaisiin esitutkinnan kiireellisyyttä, avustajan hankkimista epäillylle esitutkintaan ja epäillyn laillisen edustajan kutsumista kuulusteluun. Pakkokeinolaissa ehdotetaan säädettäväksi alle 15-vuotiaan rikollisesta teosta epäillyn kiinniottamisesta.</p> <p>Virallinen syyttäjä voisi jättää syyttämättä ja tuomioistuin tuomitsematta epäillyn sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen osallistumisen vuoksi. Syyttäjä voisi lisäksi lykätä syyteratkaisuaan esimerkiksi mainittuun hankkeeseen osallistumisen tai epäillyn hoitoon hakeutumisen vuoksi. Syyttäjä voisi myös tehdä syyttämättä jättämistä koskevan päätöksen ehdollisena.</p> <p>Alle 21-vuotiaana rikoksia tehneiden asioita käsiteltäessä syyttäjän ja käräjäoikeuden puheenjohtajan tulisi olla mahdollisuuksien mukaan sellaisten asioiden käsittelyyn erikoistuneita. Alle 18-vuotiaan vastaajan asian tuomioistuinkäsittelyyn liittyen korostettaisiin hänen henkilökohtaista läsnäoloaan ja tuomioistuimen puheenjohtajan suorittamaa puhuttelua tuomion yhteydessä. Henkilötutkinta ehdotetaan korvattavaksi nuoren rikoksentekijän tilanteen selvittämisellä, joka jakaantuisi samassa asiassa tehtäviin sosiaaliviranomaisen sosiaaliselvitykseen ja Kriminaali-huoltolaitoksen seuraamusselvitykseen.</p> <p>Rikoslain 6 luvun 9 §:n 2 momenttiin tehtävässä lisäyksessä ehdotetaan säädettäväksi, että tuomittaessa alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta on kiinnitettävä erityistä huomiota mahdollisuuksiin ehdotonta vankeutta tuomitsematta seuraamusvalinnan kautta vaikuttaa tekijän uusia rikoksia ehkäisevästi. Ehdollisen vankeuden valvonnasta ehdotetaan säädettäväksi uusi laki. Nuorisorangaistus ehdotetaan otettavaksi uudella seuraamusta koskevalla lailla vakinaiseksi seuraamukseksi rangaistusjärjestelmään. Se voitaisiin tuomita alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta. Nuorisorangaistus voitaisiin määrätä suoritettavaksi mielenterveys- tai päihdehoitona. Nuorista rikoksentekijöistä annettu laki kumottaisiin osittain tämän uudistuksen yhteydessä.</p> <p>Nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osa sisältää selostuksen nuoria koskevan rangaistusjärjestelmän kehityksestä ja aikaisemmista uudistushankkeista, kansainväliset vertailutiedot, prosessioikeuteen ja seuraamusjärjestelmään liittyviä näkökohtia sekä toimikunnan arviot rikosoikeudellisesta vastuukärajasta, sovittelusta, viranomaisyhteistyöstä ja rikosoikeudellista vastuukärajaa nuorempiin lapsiin liittyvistä kysymyksistä.</p>			
Avainsanat Esitutkinta, henkilötutkinta, syyttäjät, oikeudenkäynti, toimenpiteistä luopuminen, nuorisorangaistus, vankeusrangaistus			
Sarjan nimi ja numero Komiteanmietintö 2003:2		ISSN 0356-9470	ISBN 952-466-014-8
Kokonaissivumäärä 446	Kieli suomi	Hinta	Luottamuksellisuus julkinen
Jakaja Edita Publishing Oy		Kustantaja Oikeusministeriö	

PRESENTATIONSBLAD

JUSTITIEMINISTERIET

Utgivningsdatum
6.3.2003

Författare (uppgifter om organet: organets namn, ordförande, sekreterare)	Typ av publikation Kommittébetänkande	
Ungdomsbrottskommissionen Ordförande: Kirsti Nieminen Sekreterare: Janne Kanerva	Uppdragsgivare Justitieministeriet	
	Datum då organet tillsattes 10.10.2001	
Publikation		
Ungdomsbrottskommissionens betänkande		
Referat		
<p>Del I i ungdomsbrottskommissionens betänkande innehåller förslag till lagstiftning om behandlingen av mål som gäller unga förbrytare och om påföljdssystemet för unga förbrytare. Förslagen har formen av en regeringsproposition. Det föreslås att i förundersökningslagen tas in bestämmelser om hur unga personer skall bemötas vid förundersökningen. En del av bestämmelserna grundar sig på de bestämmelser som i dag finns i förordning. Genom de nya bestämmelserna betonas att förundersökningen skall skötas snabbt, att ett biträde skall skaffas för den misstänkte vid förundersökningen och att den misstänktes laglige företrädare skall kallas till förhöret. I tvångsmedelslagen föreslås bestämmelser om gripande av en brottsmisstänkt som är yngre än 15 år.</p>		
<p>Allmänna åklagaren kan enligt förslaget avstå från att väcka åtal och domstolen avstå från att döma till straff, om den misstänkte deltar i ett projekt som främjar dennes anpassning till samhället. Åklagaren kan dessutom skjuta upp beslutet om väckande av åtal om den misstänkte t.ex. deltar i ett ovan nämnt projekt eller söker vård. Åklagaren kan också fatta ett villkorligt beslut om åtalseftergift.</p>		
<p>Vid behandlingen av mål som gäller personer som har begått brott före fyllda 21 år skall i mån av möjlighet anlitas åklagare och tingsrättsordförande som har specialiserat sig på sådana mål. När mål som gäller en svarande som är yngre än 18 år behandlas i domstol betonas svarandens personliga närvaro och det samtal som rättens ordförande i samband med att domen meddelas skall föra med personen i fråga. Det föreslås att personundersökningen ersätts med en utredning av den unga förbrytarens situation. Utredningen består i varje mål av dels en social utredning som görs av socialmyndigheterna, dels en påföljdsutredning som görs av Kriminalvårdsväsendet.</p>		
<p>I ett tillägg till 6 kap. 9 § 2 mom. strafflagen föreslås att man när någon döms för ett brott som han eller hon har begått före fyllda 21 år särskilt skall beakta vilka möjligheter det finns att genom valet av påföljd förhindra att gärningsmannen återfaller i brott, utan att ovillkorligt fängelse behöver dömas ut. Det föreslås att en ny lag om övervakning av villkorligt fängelse stiftas. Ungdomsstraffet föreslås bli en permanent påföljd inom straffsystemet genom att det stiftas en ny lag som gäller denna påföljd. Till ungdomsstraff kan enligt förslaget dömas den som har begått ett brott före fyllda 21 år. Det kan bestämmas att ungdomsstraffet skall avtjänas genom att den dömda deltar i psykiatrisk vård eller missbrukarvård. I samband med denna reform upphävs delvis lagen om unga förbrytare.</p>		
<p>Del II i ungdomsbrottskommissionens betänkande innehåller en redogörelse för utvecklingen när det gäller straffsystemet för unga och för tidigare reformprojekt, internationella jämförelser, aspekter som hänför sig till processrätten och påföljdssystemet samt kommissionens bedömningar gällande åldersgränsen för straffrättsligt ansvar, medling, myndighetssamarbete och frågor som hänför sig till barn som inte når upp till åldersgränsen för straffrättsligt ansvar.</p>		
Nyckelord		
Förundersökning, personundersökning, åklagare, rättegång, åtgärdseftergift, ungdomsstraff, fängelsestraff		
Seriens namn och nummer Kommittébetänkande 2003:2	ISSN 0356-9470	ISBN 952-466-014-8

Sidoantal 446	Språk finska	Pris	Sekretessgrad offentlig
Distribution Edita Publishing Ab	Förlag Justitieministeriet		

Oikeusministeriölle

Oikeusministeriö asetti 10 päivänä lokakuuta 2001 toimikunnan valmistelemaan nuoria rikoksentekijöitä koskevan seuraamusjärjestelmän uudistamista.

Toimikunnan tehtävä oli asettamispäätöksen mukaan seuraava:

Toimikunnan tehtävänä on tarkastella nuoria rikoksentekejiä koskevan seuraamusjärjestelmän uudistamistarpeita laaja-alaisesti. Toimikunnan yleisenä tavoitteena on suuremman painon antaminen erityisestävälle näkökohdille sekä seuraamusten valintakriteerien että seuraamusten sisällön suhteen siten, että kuitenkin asianmukaisesti otetaan huomioon rikosoikeudellisen suhteellisuusperiaatteen sekä yhdenvertaisuusperiaatteen ja ennustettavuuden vaatimukset. Pääpaino nuorten seuraamusjärjestelmän kehittämisessä on oltava vapaudessa täytäntöön pantavissa seuraamuksissa.

Toimikunnan on selvitettävä nuorisoriikollisuuden tämänhetkinen tila ja erityisesti arvioitava suomalaiseseen ja kansainväliseen kehitykseen pohjautuen sitä, miten nuorisoriikollisuus seuraavan kymmenen vuoden aikana kehittyi. Arvioinnissa on otettava huomioon 15-17-vuotiaiden rikollisuuden lisäksi myös rikosoikeudellista vastuukärajaa nuorempien tekemät rangaistavaksi säädetty teot sekä jo täysi-ikäisyyden saavuttaneet ns. nuoret aikuiset.

Tarkasteltavaksi tulevat rikosoikeudellinen syntakeisuusikäraja ja nykyinen nuoria koskeva seuraamusjärjestelmä. Tässä yhteydessä on selvitettävä, miltä osin ja miten nykyisiä seuraamusvaihtoehtoja on kehitettävä, jotta ne ottaisivat paremmin huomioon tulevien vuosien nuorisoriikollisuusongelmat.

Arvioidessaan ehdottoman vankeuden käyttöedellytyksiä nuorten rikoksentekejiä kohdalla toimikunnan on selvitettävä esimerkiksi se, tarvitaanko lainsäädännössä ohjeistusta vankeusrangaistuksen käytölle silloin, kun kyseessä ovat rikoksensa 18-20-vuotiaana tehneet nuoret. Samoin olisi arvioitava se, olisiko nuorille tuomitun vankeusrangaistuksen sisältöä kehitettävä hoidollisempaan suuntaan esimerkiksi kansainvälisten kokemusten pohjalta.

Ehdollista vankeutta arvioidessaan toimikunnan pitäisi kiinnittää erityistä huomiota ehdolliseen vankeuteen liittyvään valvontaan. Toimikunnan on arvioitava, minkälaisissa tilanteissa ja millä edellytyksillä ehdolliseen vankeuteen on liitettävä valvonta. Samoin on selvitettävä, olisiko valvontaan määräämisen edellytyksistä säänneltävä nykyistä täsmällisemmin. Toimikunnan tehtävänä on myös arvioida valvonnan sisältöä, muun muassa sitä, voisiko ehdollisen rangaistuksen tehosteena käyttää myös velvoittavuudeltaan eriasteista valvontaa.

Yksi nykyisen seuraamusjärjestelmän arviointiin liittyvä toimikunnan tehtävä on selvittää, voidaanko nuorisorangaistusta kehittää saatujen kokemusten perusteella niin, että se voitaisiin sisällyttää vakinaiseksi osaksi seuraamusjärjestelmää. Toimikunnan on tarkasteltava muun muassa nuorisorangaistukseen sisältyvää nuorisopalvelua ja valvontaa koskevan jaottelun mielekkyyttä sekä sitä, olisiko alustavasta toimeenpanosuunnitelmasta säädettyä laissa. Alustavaa toimeenpanosuunnitelmaa on mahdollisuuksien mukaan tarkasteltava henkilötutkinnan osana. Toimikunnan on myös selvitettävä, onko tarvetta tarkistaa nuorisorangaistuksen ehtojen rikkomisesta seuraavia sanktioita ja mitä keinoja tähän olisi käytettävissä sekä olisiko nuorisorangaistuksen suhteesta muihin seuraamuksiin säädettyä nykyistä täsmällisemmin. Lisäksi on selvitettävä, pitäisikö nuorisorangaistukseen tuomittavien yläikärajaa nostaa.

Nykyisin käytössä olevien seuraamusten arvioinnin lisäksi toimikunnan on muun muassa kansainväliseen vertailuun nojautuen selvitettävä mahdollisuudet ottaa käyttöön erityisesti sellaisia nuorille tarkoitettuja uusia seuraamusvaihtoehtoja, jotka toimivat vankeusrangaistuksen vaihtoehtona. Toimikunnan on esimerkiksi arvioitava voidaanko rangaistusvaroitus ottaa käyttöön eräissä syyttämättä jättämisen tilanteissa ja tuoda ns. ehdollista syyttämättä tai tuo-

mitsematta jättämistä koskevat menettelyt järjestelmällisemmin osaksi suomalaista seuraamusvalikoimaa, sekä tarvittaisiinko tällaisten menettelyjen tukemiseksi mahdollisesti lainsäädännöllisiä muutoksia. Muita suomalaisessa järjestelmässä uusia seuraamusmuotoja, joita toimikunnan on arvioitava, ovat nopeasti täytäntöön pantavat lyhyet vapausrangaistukset, esimerkiksi aresti tai sähköisesti valvottu kotiaresti. Lisäksi toimikunnan on oltava yhteistyössä sopimushoitoa pohtivan toimikunnan kanssa siltä osin kuin sopimushoito tulisi kyseeseen nuorten seuraamusmuotona.

Seuraamusjärjestelmän uudistamisen lisäksi toimikunnan on selvitettävä, onko syytä tarkistaa nuorten tekemien rikosten esitutkintaa ja tuomioistuinkäsittelyä koskevia säännöksiä. Selvitettäväksi tulevat ainakin prosessin nopeuttamista koskevat kysymykset sekä nuoria koskevan asiantuntemuksen keskittämistä koskevat asiat. Toimikunnan pitää myös tarkastella laajalaisesti viranomaisyhteistyön laatua nuorten rikosasioissa ja ehdottaa keinoja sen tehostamiseksi. Erityistä huomiota on kiinnitettävä nuorille suunnattujen tukipalvelujen mahdollisimman varhaiseen saatavuuteen sekä jatkuvuuteen (ennen rangaistuksen täytäntöönpanoa, sen aikana ja rangaistuksen suorittamisen jälkeen).

Toimikunta laatii ehdotuksen henkilötutkintaa koskevan lainsäädännön kokonaisuudistukseksi. Toimikunnan on myös pohdittava sovittelun merkitystä ja kehittämistä nuorten rikoksiin puuttuessa. Tarkasteltavaksi kuuluu sovittelun käyttö myös alle 15-vuotiaiden lasten tekemien rikosten osalta.

Edellä mainittujen rikosoikeudellista järjestelmää koskevien tai siihen liittyvien tehtävien lisäksi toimikunnan on selvitettävä puuttumistapoja rikosoikeudellista vastuukärajaa nuorempien lasten tekemiin rikoksiin. Tässä yhteydessä olisi esitettävä mahdollisimman kokonaisvaltainen arvio niistä nykyisistä sosiaali- ja oikeusviranomaisten toimenpiteistä, jotka kohdistuvat rikoksia tehneisiin vastuukärajaa nuorempiin lapsiin, ja ehdotettava mahdollisia muutoksia. Erityisesti on kiinnitettävä huomiota rikosoikeusjärjestelmän, sosiaalilainsäädännön ja koulun yhteentoimivuuteen sekä vanhempien osallistumisen korostamiseen.

Seuraamusjärjestelmää sekä esitutkintaa ja oikeudenkäyntiä koskevien säännösten uudistamista koskevat ehdotuksensa toimikunnan on laadittava hallituksen esityksen muotoon.

Toimikunnan toimikausi päättyi asettamispäätöksen mukaan 31 päivänä joulukuuta 2002. Määräaika on toimikunnan pyynnöstä jatkettu päättymään 28 päivänä helmikuuta 2003.

Toimikunnan puheenjohtajana on toiminut johtaja *Kirsti Nieminen* Keravan vankilasta. Jäseniksi kutsuttiin yhteiskuntatieteiden maisteri *Tarja Juvonen*, käräjätuomari *Matti Lahti* Espoon käräjäoikeudesta, johtaja *Tapio Lappi-Seppälä* Oikeuspoliittisesta tutkimuslaitoksesta, erikoissuunnittelija *Jaana Leino* Rikosseuraamusviraston Kriminaalihuoltolaitoksesta, komisarior *Vesa Lilja* Helsingin kihlakunnan poliisilaitoksesta, apulaisosastopäällikkö *Jarmo Littunen* oikeusministeriöstä, toiminnanjohtaja *Hannu Penttinen* Aseman Lapset ry:stä, lainsäädäntöneuvos *Paula Puoskari* oikeusministeriöstä, ylitarkastaja, sittemmin neuvotteleva virkamies *Kauko Salo* sosiaali- ja terveysministeriöstä ja kihlakunnansyyttäjä *Leena Salovartio* Helsingin kihlakunnan syyttäjänvirastosta.

Toimikunnan pysyviksi asiantuntijoiksi kutsuttiin dosentti *Janne Kivivuori* Oikeuspoliittisesta tutkimuslaitoksesta, professori *Pekka Koskinen* Helsingin yliopistosta, yhteiskuntatieteiden tohtori *Tapio Kuure* Tampereen yliopistosta, oikeustieteen tohtori *Sami Mahkonen* oikeusministeriöstä, professori *Ari-Matti Nuutila* Turun yliopistosta, lainsäädäntöjohtaja *Jan Törnqvist*

oikeusministeriöstä ja lainsäädäntöneuvos *Asko Välimaa* oikeusministeriöstä. Oikeusministeriö on täydentänyt toimikunnan asettamispäätöstä 30 päivänä marraskuuta 2001 tehdyllä päätöksellä siten, että asiantuntijaksi on kutsuttu myös asianajaja *Marja Toivio-Kaasinen*.

Toimikunnan päätoimisena sihteerinä on toiminut erityisasiantuntija *Janne Kanerva* oikeusministeriöstä. Sivutoimisina sihteerinä ovat toimineet erityissosiaalityöntekijä *Leo Heikkilä* ja oikeustieteen kandidaatti *Tuuli Herlin*.

Toimikunta otti nimekseen nuorisorikostoimikunta ja valitsi varapuheenjohtajakseen Penttisen. Toimikunta on kokoontunut 48 kertaa. Sen työtä on järjestänyt *työvaliokunta*, johon ovat kuuluneet puheenjohtajana Nieminen, jäseninä Juvonen, Lappi-Seppälä, Littunen ja Penttinen sekä sihteerinä Kanerva. Toimikunnalla on ollut kolme alaryhmää niiden alueisiin kuuluvien kysymysten valmistelua varten. *Prosessiryhmään* ovat kuuluneet puheenjohtajana Lahti, jäseninä Leino, Lilja ja Salovartio sekä sihteerinä Herlin, *seuraamusryhmään* puheenjohtajana Lappi-Seppälä, jäseninä Lahti, Littunen ja Puoskari sekä sihteerinä Kanerva ja *sosiaaliryhmään* puheenjohtajana Penttinen, jäseninä Juvonen ja Salo sekä sihteerinä Heikkilä. Lisäksi nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämiseen liittyvää lainsäädäntöä on käsitelty ryhmässä, jonka ovat muodostaneet puheenjohtajana Lahti, jäseninä Juvonen ja Leino sekä sihteerinä Herlin. Pysyvät asiantuntijat ovat osallistuneet alaryhmien toimintaan.

Toimikunta on pysyvien asiantuntijoiden lisäksi asiantuntijoina kuullut professori *Per Ole Träskmania*, psykiatri *Jari Sinkkosta*, professori *Mika Ojakangasta*, psykologi *Ulla Kalimaa*, professori *Lea Pulkkista*, kihlakunnansyyttäjiä *Pekka Niskasta* ja *Jorma Mikkosta*, Kriminaalihuoltolaitoksen projektityöntekijää *Marko Tiilikaista* ja aluetoimiston johtajaa *Pekka Kerpasta*, Kokkolan kaupungin sosiaaliturvajohtajaa *Matti Kaivosojaa* ja Helsingin kaupungin erityissosiaalityöntekijää *Jaana Yläholloa*.

Toimikunnan mietintö on kaksiosainen. Ensimmäinen osa sisältää hallituksen esityksen muotoon laaditut lakiehdotukset, jotka koskevat esitutkintaa, oikeudenkäyntiä, nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämistä ja seuraamusjärjestelmää. Mietinnön toinen osa sisältää toimikunnan kannanotot muihin kysymyksiin sekä erilaisia vertailu-, tausta- ja tilastotietoja. Kansainvälisen vertailun tietoja on tarkistettu ja täydennetty kahdeksalle valtiolle lähetetyllä kirjallisella kyselyllä.

Mietinnössä on otettu huomioon eduskunnan tammi- ja helmikuussa 2003 hyväksymät esitutkintalakia, oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettua lakia ja rikoslakia sekä henkilötietojen käsittelyä poliisitoimessa koskevat lait.

Saatuaan työnsä valmiiksi toimikunta luovuttaa mietintönsä kunnioittavasti oikeusministeriölle.

Helsingissä 6 päivänä maaliskuuta 2003

Kirsti Nieminen

Tarja Juvonen

Matti Lahti

Tapio Lappi-Seppälä

Jaana Leino

Vesa Lilja

Jarmo Littunen

Hannu Penttinen

Paula Puoskari

Kauko Salo

Leena Salovartio

Janne Kanerva

I OSA

Hallituksen esitys nuorten rikoksentekijöiden asioiden käsittelyä ja seuraamusjärjestelmää koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (nuorisorikostoimikunnan mietintöön sisältyvä luonnos)

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Esitys sisältää ehdotukset nuoria rikoksentekijöitä koskevan lainsäädännön uudistamiseksi. Esityksen ehdotukset koskevat esitutkintaa, syyteharkintaa, tuomioistuinkäsittelyä ja seuraamusjärjestelmää.

Alueellisesti rajoitettuna kokeiluna käytössä ollut nuorisorangaistus esitetään otettavaksi käyttöön koko maassa. Kokeilusta saatujen kokemusten perusteella nykymuotoiseen nuorisorangaistukseen esitetään kuitenkin joukko muutoksia. Nuorisorangaistuksen käyttöalaa laajennettaisiin myös 18-20-vuotiaana tehtyihin rikoksiin. Myös rangaistukseen sisältöön esitetään muutoksia. Perusmuotoinen nuorisorangaistus sisältäisi valvontatapaamisia, valvonnan alaisena suoritettavia sosiaalista toimintakykyä edistäviä tehtäviä ja ohjelmia sekä niiden yhteydessä annettavaa tukea ja ohjausta. Jos perusmuotoinen nuorisorangaistus olisi riittämätön seuraamus 18-20-vuotiaana tehdystä rikoksesta, nuorisorangaistusta voitaisiin tehostaa työpalvelulla. Täysin uutena vaihtoehtona tulisi mahdollisuus suorittaa nuorisorangaistus mielenterveys- tai päihdehoitona. Hoitoa täydentäisi pääsääntöisesti nuorisorangaistuksen perusmuodon mukainen osuus.

Nuorisorangaistuksen alustavasta toimeenpanosuunnitelmasta tultaisiin säätämään laissa. Lakiehdotuksen mukaan nuorisorangaistuksen täytäntöönpanon turvaamiseksi voitaisiin käyttää noutoa. Lisäksi tuomitun velvollisuuksien laiminlyönnin seurauksia muutkin täsmennettäisiin ja tehostettaisiin. Suorittamatta jääneen nuorisorangaistuksen tai sen osan sijasta voitaisiin erityisistä syistä tuomita ehdoton vankeusrangaistus.

Nykyiset vanhentuneet ja puutteelliset ehdollisen vankeuden valvontaa koskevat säännökset ehdotetaan korvattavaksi uuteen ehdollisen vankeuden valvonnasta annettavaan lakiin sijoitettavilla säännöksillä. Valvonta

voitaisiin edelleen tuomita ehdollisen vankeuden oheisseuraamukseksi alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta. Valvonta olisi nykyiseen tapaan lähinnä valvottavan elämän seuraamista ja hänen tukemistaan. Uutta olisi sanktioiden liittäminen valvottavan velvollisuuksien laiminlyömiseen. Kysymykseen tulisivat nouto valvontatapaamiseen ja huomauttaminen.

Ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä tehtävää valintaa koskevaa sääntelyä ehdotetaan muutettavaksi siten, että tuomittaessa alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta on kiinnitettävä erityistä huomiota mahdollisuuksiin ehdotonta vankeutta tuomitsematta seuraamusvalinnan kautta vaikuttaa tekijän uusia rikoksia ehkäisevästi. Tuomitsematta jättämistä koskevia säännöksiä ehdotetaan muutettavaksi siten, että tuomioistuin saisi jättää rangaistuksen tuomitsematta myös sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen osallistumisen vuoksi.

Esitykseen sisältyy useita virallisen syyttäjän menettelyyn liittyviä ehdotuksia. Syyttäjä voisi tehdä syyttämättä jättämistä koskevan päätöksen ehdollisena henkilökohtaisessa tapaamisessa epäillyn kanssa, jos rikos on tehty alle 18-vuotiaana. Tarkoituksena olisi puuttua nykyistä syyttämättä jättämistä vaikuttavammin nuoren rikokseen. Epäillyn lisäksi tapaamiseen kutsuttaisiin lapsen huoltaja tai muu laillinen edustaja sekä sosiaaliviranomaisen edustaja. Ehtona syyttämättä jättämispäätöksen jäämiselle lopulliseksi olisi epäillyn pidättäytyminen uusista rikoksista kuukauden koeaikana.

Virallinen syyttäjä voisi tehdä syyttämättä jättämispäätöksen epäillyn sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen osallistumisen vuoksi. Syyttäjä voisi myös tapauksissa, joissa rikos on tehty alle 18-vuotiaana, lykätä syyteratkaisuaan esimerkiksi sovinto-

neuvottelujen tai edellä mainittujen hankkeiden taikka sosiaali- ja terveydenhuollon toimien piiriin hakeutumisen vuoksi.

Esityksen valmistelun yhteydessä on uusia mahdollisina rikosoikeudellisina seuraamuksina harkittu arestia, rangaistusvaroitusta, ehdollista tuomitsematta jättämistä ja erityistä valvontaseuraamusta. Nuorten seuraamusjärjestelmään jo nyt esitetyt muutosehdotukset yhdessä toimikunnan nuorisoprosessia koskevien toimintasuosituksen kanssa poistavat toimikunnan käsityksen mukaan tarpeen tyystin uusien seuraamusten käyttöönotolle.

Vanhentunut henkilötutkinta ehdotetaan korvattavaksi nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämiseksi, joka jakaantuisi sosiaaliviranomaisen sosiaaliselvitykseen ja Kriminaalihuoltolaitoksen seuraamusselvitykseen. Selvityksillä pyrittäisiin saamaan tuomioistuinta varten tietoa, jolla on seuraamusharkinnassa merkitystä arvioitaessa tarvetta edistää vastaajan sosiaalista selviytymistä ja vaaraa hänen syyllistymisestään uusiin rikoksiin. Lisäksi sosiaaliselvityksen tekijän olisi kiinnitettävä huomiota siihen, että epäilty ohjataan tarvittavien sosiaali- ja terveydenhuollon tukitoimien ja palveluiden pariin. Erityisesti nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämiseen liittyy pyrkimys tehostaa viranomaisyhteistyötä.

Esitutkintaan liittyen lakiin ehdotetaan otettavaksi nuoren epäillyn kuulusteluun liittyvää sääntelyä, joka on tällä hetkellä esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetussa asetuksessa. Pyrkimystä ilmoittaa kuulustelusta alle 18-vuotiaan epäillyn lailliselle edustajalle ja varata edustajalle tilaisuus osallistua kuulusteluun korostettaisiin. Lisäksi esitutkintalakiin ehdotetaan otettavaksi mainittuun ikäryhmään kuuluvia epäiltyjä koskevat säännökset, jotka liittyvät tutkintatoimenpiteiden kiireelliseen toimittamiseen ja avustajaan esitutkinnassa. Lisäksi alle 18-vuotiaana rikokseen syyllistynyttä olisi pääsääntöisesti

puhuttava, kun asiaa ei saateta syyttäjän käsiteltäväksi.

Esityksen ehdotukset korostavat asiantuntemuksen tarvetta alle 21-vuotiaiden rikosasioiden käsittelyssä. Laissa ehdotetaankin säädettäväksi, että syyttäjän ja käräjäoikeuden puheenjohtajan tulisi mahdollisuuksien mukaan olla sellaisten asioiden käsittelyyn erikoistuneita. Asioiden keskittäminen samoille käsittelijöille on myös omiaan edistämään viranomaisyhteistyötä. Vaikuttavaa puuttumista alle 18-vuotiaan vastaajan tekemään rikokseen pyrittäisiin edistämään korostamalla hänen läsnäolovelvollisuuttaan tuomioistuinkäsittelyssä ja tuomioistuimen puheenjohtajalle asetetulla velvollisuudella tarpeen mukaan puhutella tuomittua.

Esitys ei sisällä ehdotusta rikosoikeudellisen vastuukäräjän muuttamisesta. Alle 15-vuotiaiden rikollisiin tekoihin syyllistyneiden kohdalla keskeisiä ovat sosiaali- ja terveydenhuollon, erityisesti lastensuojelun toimenpiteet. Ikäryhmän kohdalla tärkeä puuttumiskeino on sovittelu, jota koskevaa lainsäädäntöä valmistellaan sosiaali- ja terveysministeriössä. Alle 15-vuotiaiden teoista saattaa seurata myös poliisin tutkinta ja vahingonkorvausvastuu. Tähän esitykseen sisältyy myös uusi säännös alle 15-vuotiaan rikollisesta teosta epäillyn kiinniottamisesta enimmäisaikoineen.

Esityksessä on otettu huomioon se, että nuoren rikosasian käsittelyyn ja rangaistuksen täytäntöönpanoon liittyen asetuksella säädetään nykyisin asioista, joista niiden merkitys huomioon ottaen tulisi säätää lailla.

Lakiehdotuksissa on otettu huomioon eduskunnan tammi- ja helmikuussa 2003 hyväksymät esitutkintalakia, oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettua lakia ja rikoslakia sekä henkilötietojen käsittelyä poliisitoimessa koskevat lait.

Lakiehdotukset on tarkoitettu tulemaan voimaan vuoden 2005 alussa.

SISÄLLYSLUETTELO

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ	1
SISÄLLYSLUETTELO	3
YLEISPERUSTELUT	6
1. Johdanto.....	6
2. Nykytila	7
2.1. Nuoria koskeva rikos- ja prosessioikeudellinen järjestelmä	7
2.1.1. Esitutkinta ja pakkokeinot.....	8
2.1.2. Virallisen syyttäjän toiminta ja tuomioistuinkäsittely.....	9
2.1.3. Rikosoikeudelliset seuraamukset.....	10
Toimenpiteistä luopuminen.....	10
Rangaistukset	12
Nuorisorangaistus	14
Ehdollisen vankeuden valvonta	16
Nuorille tuomitut rangaistukset käytännössä.....	17
2.1.4. Nuoria rikoksentekejiä koskeva erityissääntely	19
2.1.5. Keskeiset Suomea sitovat kansainväliset rikos- ja prosessioikeudelliset velvoitteet	20
2.1.6. Sovittelu	21
2.2. Sosiaalisten ja terveydellisten ongelmien käsittely.....	23
2.2.1. Lastensuojelun lähtökohdat	23
2.2.2. Avohuollon tukitoimet	24
2.2.3. Huostaanotto	27
2.2.4. Päihde- ja mielenterveysongelmisiin kohdistuvat toimenpiteet.....	28
2.3. Nuorten tekemien rikosten taustatekijät.....	30
2.4. Nykyinen nuorisorikollisuustilanne ja sen kehitysnäkymät.....	32
2.4.1. Tilanne Suomessa.....	32
2.4.2. Tilanne eräissä muissa maissa	33
2.4.3. Nuorisorikollisuuden kehitysnäkymät	35
2.5. Kansainvälinen vertailu.....	37
2.6. Nykytilan arviointi	37
2.6.1. Rikosoikeudellinen vastuuikäraja ja lastensuojelujärjestelmä.....	37
2.6.2. Nuorista rikoksentekejiä annettu laki.....	38
2.6.3. Henkilötutkinta	39
2.6.4. Prosessioikeus	40
Asioiden nopea käsittely	40
Nuoren epäillyn ja vastaajan tukeminen ja avustaminen	41
Syyttäjien ja tuomioistuinten erikoistuminen nuorten rikosasioiden käsittelyyn	42
Muita kysymyksiä	43
2.6.5. Seuraamusjärjestelmä	44
Toimenpiteistä luopuminen.....	44

Ehdoton vankeus.....	45
Ehdollinen vankeus.....	47
Nuorisorangaistus	47
Hoitoseuraamus sekä nuorten päihde- ja mielenterveysongelmat	52
Uudet seuraamusvaihtoehdot	56
2.6.6. Sovittelu	56
3. Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset	57
3.1. Tavoitteet ja keinot niiden saavuttamiseksi.....	57
3.2. Keskeiset ehdotukset.....	58
3.3. Lakisystemaattisia ratkaisuja	62
4. Esityksen vaikutukset	63
5. Asian valmistelu	65
6. Muita esitykseen vaikuttavia seikkoja.....	65
YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT	66
1. Lakiehdotusten perustelut.....	66
1.1. Laki esitutkintalain muuttamisesta	66
1.2. Pakkokeinolaki	72
1 luku. Kiinniottaminen, pidättäminen ja vangitseminen.....	72
1.3. Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa	73
1 luku. Syyteoikeudesta	73
6 luku. Pääkäsittelystä	81
8 luku. Asianosaisista.....	81
11 luku. Tuomioistuimen ratkaisusta.....	84
1.4. Laki nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisestä	85
1.5. Rikoslaki	95
6 luku. Rangaistuksen määräämisestä	95
7 luku. Yhteisestä rangaistuksesta.....	100
1.6. Laki ehdollisen vankeuden valvonnasta.....	101
1.7. Laki nuorisorangaistuksesta	109
1.8. Laki nuorista rikosentekijöistä annetun lain eräiden säännösten kumoamisesta	131
1.9. Laki henkilötietojen käsittelystä rangaistusten täytäntöönpanossa annetun lain 5 §:n muuttamisesta.....	131
1.10. Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 24 §:n muuttamisesta	132
2. Tarkemmat säännökset ja määräykset	132
3. Voimaantulo.....	132
4. Säättämisjärjestys.....	132
LAKIEHDOTUKSET.....	133
esitutkintalain muuttamisesta	133
pakkokeinolain muuttamisesta	134
oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain muuttamisesta	135

nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisestä.....	137
rikoslain muuttamisesta	139
ehdollisen vankeuden valvonnasta	140
nuorisorangaistuksesta	142
nuorista rikosentekijöistä annetun lain eräiden säännösten kumoamisesta	147
henkilötietojen käsittelystä rangaistusten täytäntöönpanossa annetun lain 5 §:n muuttamisesta	147
viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 24 §:n muuttamisesta.....	148
LIITE.....	149
RINNAKKAISTEKSTIT	149
esitutkintalain muuttamisesta.....	149
pakkokeinolain muuttamisesta	152
oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain muuttamisesta	153
rikoslain muuttamisesta	157
henkilötietojen käsittelystä rangaistusten täytäntöönpanossa annetun lain 5 §:n muuttamisesta	160
viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 24 §:n muuttamisesta.....	161

YLEISPERUSTELUT

1. Johdanto

Nuorista rikoksenteekijöistä annettu laki (262/1940) on yli 60 vuotta vanha. Nuorten seuraamusjärjestelmän uudistamistarpeita ja -keinoja on arvioitu tuon ajankohdan jälkeen useita kertoja. Uudistushankkeista keskeisimpiä on esitelty nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan jaksossa 2.

Uudistus suunnitelmista huolimatta kokonaisvaltaista nuorten seuraamusjärjestelmän uudistusta ei ole toteutettu. Syynä on ollut pitkälti se, että komiteoissa ja muissa valmisteluelimissä näkemykset uudistustavoista ovat olleet hyvin erisuuntaisia ja vaikeasti yhteen sovitettavia. Usein on korostettu, että rangaistuksen sisältönä tulee olla teon moitittavuuden osoittaminen. Rikoksenteekijän sosiaalista selviytymistä edistävän toiminnan on tällöin katsottu kuuluvan sosiaaliviranomaisille. Välillä nuorten seuraamusjärjestelmän uudistamista koskevissa ehdotuksissa ovat korostuneet näkemykset, jotka painottavat rangaistuksen tehtävää tekijän sosiaalistamisessa. Seuraamuksen sisältönä korostuvat tällöin tuki ja ohjaus keinoina helpottaa rikoksenteekijän mahdollisuuksia toimia yhteiskunnan sääntöjen mukaisesti. Viimeksi kuluneiden runsaan 60 vuoden aikana ainoa olennainen lisä nuoria koskeviin seuraamusvaihtoehtoihin on vuonna 1997 kokeiluluontoisesti käyttöön otettu nuorisorangaistus.

Nuorisorangaistuskokeilussa edellä mainittu rankaisemista ja sosiaalistamista korostavat ajatussuunnat on pyritty yhdistämään. Nuorisorangaistuksen tavoitteena on osoittaa selkeästi tehdyn rikoksen moitittavuus. Samalla nuorisorangaistukseen kuuluviin ohjelmiin sisältyy tukea ja ohjausta, joiden tarkoituksena on auttaa nuorta paremmin elämään yhteiskunnan sääntöjen mukaista elämää. Jo ennen nuorisorangaistuksen kokeiltavaksi ottamista vastaavanlaista sisältöä on ollut ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnassa, jonka keskeisenä sisältönä on ollut nuoren tuomitun tukeminen hänen pyrkiesään elämään nuhteettomasti.

Nuorilla rikoksenteekijöillä on erityisasema

suomalaisessa seuraamusjärjestelmässä. Tähän vaikuttavat muun muassa nuoria rikoksenteekijöitä koskeva lainsäädäntö ja rangaistuksen mittaamista koskevat erityissäännökset nuorille. Lainsäädännön vanhentuneisuus ja käytettävissä olevien rangaistusvaihtoehtojen vähäisyys juuri nuorimmille ikäryhmille vaikuttavat niin, ettei nuorten erityisasemaa ole vielä riittävästi huomioitu rikosoikeusjärjestelmässä. Ongelmana nuorten kohdalla onkin seuraamusjärjestelmän joustamattomuus ja sellaisten erityisesti nuorille suunnattujen seuraamusvaihtoehtojen puute, joilla voidaan nykyistä paremmin ottaa huomioon tekijään ja hänen elämänsuhteisiinsa liittyvät tekijät. Myös kansainvälisesti tarkastellen nuorten rikoksenteekijöiden kohtelu suomalaisessa seuraamusjärjestelmässä on verraten jäykkää ja karkeaa, vähäisiin vaihtoehtoihin sidottua.

Alueellisella nuorisorangaistuskokeilulla on haettu kokemuksia siitä, mihin suuntaan seuraamusjärjestelmää on kehitettävä. Nuorten seuraamusjärjestelmän kehittäminen edellyttää kuitenkin kokonaisvaltaista arviointia. Yksittäisuudistusten yhteydessä ei ole mahdollista riittävässä määrin ottaa huomioon kokonaisuutta. Tähän näkökohtaan on myös eduskunnan lakivaliokunta kiinnittänyt huomiota ehdollisen rangaistuksen uudistamisen yhteydessä. Lakivaliokunta korosti mietinnössään seuraamusjärjestelmän kokonaisarvioinnin tarvetta järjestelmää muutettaessa (LaVM 8/2001 vp).

Nuorten seuraamusjärjestelmän kokonaisuudistuksen lisäksi nuorten rikosoikeudellinen asema kaipaa muutenkin uudelleenarviointia. Nuorten tekemien rikosten käsittely viranomaisjärjestelmässä rikoksen teosta rangaistuksen täytäntöönpanoon kaipaa nopeuttamista ja laadullista parantamista. Kokonaisuuden kannalta on merkitystä myös erityisesti sosiaaliviranomaisten toimenpiteillä. Mahdollisimman hyvän lopputuloksen kannalta avainasemassa rikoksia tehneen nuoren, asianomistajan ja yhteiskunnan kan-

nalta on se, että eri viranomaisten yhteistyö toimii kitkattomasti ja joustavasti. Nuoria koskevan asiantuntijaosaamisen turvaaminen prosessin eri vaiheissa ja eri viranomaisissa on tärkeää. Nuoren sosiaalistamisen ja uusien rikosten ehkäisemisen kannalta merkitystä on myös vanhempien osallistumisen korostamisella.

Useat nuoria rikoksentekejiä koskevat rikos- ja prosessioikeuden ikärajasäännökset eivät ole pitkään aikaan olleet perusteellisen arvioinnin kohteena. Tämä ei kuitenkaan koske niistä keskeisintä eli rikosoikeudellista vastuuta koskevaa 15 vuoden ikärajaa, joka on päätetty säilyttää entisellään rikosoikeuden yleisten oppien äskettäisessä uudistuksessa. Nuoria koskevaa rikosoikeudellista järjestelmää kokonaisuutena arvioitaessa huomiotta ei voida jättää rikollisiin tekoihin syyllistyviä vastuuikärajaa nuorempia lapsia. Heihin kohdistuvilla tehokkailla toimenpiteillä voidaan ehkäistä tekojen jatkamista.

Nuorten rikosoikeudelliseen asemaan on kiinnitetty huomiota myös pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen hallitusohjelmassa. Sen mukaan nuorten henkilöiden tekemien rikosten sovittelua, tutkimista, tuomioistuinkäsittelyä ja nuorisolle soveltuvien seuraamusten täytäntöönpanoa nopeutetaan ja jatketaan vaihtoehtoisten seuraamusten kehittämistä. Lisäksi hallitusohjelmassa todetaan, että osana lastensuojelullisia toimenpiteitä alle 15-vuotiaiden rikoksen tehneiden lasten ja nuorten osalta kehitetään sovittelu-järjestelmiä.

Nuoria koskevaa järjestelmää uudistettaessa on otettava huomioon Suomen perustuslain 80 §:n 1 momentti, jonka mukaan lailla on säädettävä yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista sekä asioista, jotka perustuslain mukaan muuten kuuluvat lain alaan. Nuorten rikosasioiden käsittelyssä joudutaan siinä määrin puuttumaan rikoksesta epäillyn ja tuomitun oikeusasemaan, että säätämiseen lakia alemmantasoisilla säännöksillä tulee suhtautua pidättyvästi. Esimerkiksi useita nuorten rikoksentekejiä koskevia keskeisiä esitutkintaan liittyviä säännöksiä on asetuksessa.

Aikaisemmista nuorten rikosoikeudellista asemaa koskevistä kokonaisarvioinneista on

kulunut pitkä aika, minkä vuoksi uudistustyö aikaisempien suunnitelmien pohjalta ei ole mahdollista.

2. Nykytila

2.1. Nuoria koskeva rikos- ja prosessioikeudellinen järjestelmä

Lähtökohtaisesti rikoksen tehneeseen nuoreen suhtaudutaan eri tavoin kuin aikuisen rikoksentekejiin. Nuoren lievempää kohtelua perustellaan muun ohessa sillä, että nuori rikkoo lakia pikemminkin ajattelemattomuuttaan kuin harkitusti. Lisäksi ympäristön asettamien rajojen koetteluun tiedetään monilla nuorilla olevan osa normaalia kehitystä lapsesta aikuiseksi. Rikosoikeudellinen järjestelmä voi ottaa huomioon tekijän iän myös seuraamusten suunnittelussa. Erilaista painotusta on sen suhteen, missä määrin seuraamukset sisältävät rangaistuksellisia elementtejä ja missä määrin kasvatuksellisia tavoitteita.

Rikoslain 3 luvun 4 § määrittelee rikosoikeudellisen vastuun ikärajaksi Suomessa 15 vuotta. Jos tätä nuorempi lapsi syyllistyy rangaistavaksi säädettyyn tekoon, häneen sovelletaan tarvittaessa lastensuojelulain mukaisia toimia. Hänet voidaan myös asettaa teostaan vahingonkorvausvastuuseen. Alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta epäiltyä voidaan myös kuulustella ja hän voi joutua muutenkin tutkinnan kohteeksi. Lisäksi alle 15-vuotiaan tekoa voidaan sovitella.

Rikosoikeudellisen vastuuikärajan ylittäneet alle 18-vuotiaat ovat rikosoikeuden käsitteistössä nuoria henkilöitä. Alle 18-vuotiaita koskevaa erityissääntelyä löytyy rikosasian tutkinnan ja oikeuskäsittelyn eri vaiheisiin liittyen. Heihin myös sovelletaan erityissäännöksiä seuraamusta valittaessa ja rangaistusta mitattaessa. Tässä ikäryhmässä myös rikosoikeudellisista toimenpiteistä voidaan luopua tavallista helpommin. Yhteiskunnan suhtautumisessa nuorten tekemiin rikoksiin on olennaista se, että alle 18-vuotiaisiin voidaan soveltaa myös lastensuojelulain mahdollistamia toimia.

Toisaalta on myös 18-20-vuotiaina rikoksia tehneitä koskevaa erityissääntelyä. Keskei-

simpänä voidaan tältä osin pitää sitä, että myös tähän ikäryhmään kuuluvat rikoksenteikijät voidaan määrätä ehdollisen vankeusrangaistuksen valvontaan. Nuorista rikoksenteikijöistä annetun lain mukaisesti rikoksensa alle 21-vuotiaina tehneitä kutsutaan nuoriksi rikoksenteikijöiksi.

2.1.1. Esitutkinta ja pakkokeinot

Esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen (575/1988) 14 §:n mukaan, kun 15 vuotta nuoremman lapsen epäillään syyllistyneen rikokseen, häntä voidaan kuulustella teon johdosta. Teon johdosta voidaan myös toimittaa tutkinta sen selvittämiseksi, onko 15 vuotta täyttänyt ollut osallisena rikoksessa, tai teolla menetetyt omaisuuden saamiseksi takaisin taikka jos tutkinnanjohtaja katsoo siihen olevan erityistä syytä tai jos sosiaalilautakunta sitä pyytää.

Esitutkintalain (449/1987) 33 §:n mukaan, jos kuulusteltava ei ole täyttänyt viittätoista vuotta, hänen huoltajallaan, edunvalvojallaan tai muulla laillisella edustajallaan on oikeus olla läsnä kuulustelussa. Sama on tilanne epäillyn ollessa 15-17-vuotias, jos laillinen edustaja saisi rikosta koskevassa oikeudenkäynnissä oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 tai 2 §:n mukaan käyttää puhevaltaa vajaanvaltaisen sijasta tai ohella. Oikeutta läsnäoloon voidaan rajoittaa, jos laillista edustajaa epäillään tutkittavana olevasta rikoksesta. Esitutkintalain 33 §:n 4 momentin mukaan kuulustelusta on etukäteen ilmoitettava läsnäoloon oikeutetun vajaanvaltaisen edustajille, jos se käy vaikeudetta päinsä. Ainakin yhdelle heistä on varattava tilaisuus olla läsnä kuulustelussa, paitsi jos vajaanvaltaista on rikoksen selvittämisen vuoksi välttämätöntä viipymättä kuulustella. Tällöin vajaanvaltaisen edustajalle on ilmoitettava kuulustelusta mahdollisimman pian.

Esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 15 §:ssä säädetään, että kun lasta (alle 18-vuotiasta) kuulustellaan epäiltynä, sosiaalilautakunnalle on varattava tilaisuus lähettää edustajansa kuulusteluun, jollei tätä ole lastensuojelulain 15 §:n 2 momentin perusteella pidettävä ilmeisen tarpeettomana. Esitutkintaviranomaisen on viipymättä toi-

mitettava kuulustelupöytäkirja sosiaalilautakunnalle.

Lastensuojelulain (683/1983) 15 §:n 2 momentin mukaan sosiaalilautakunnan tulee olla edustettuna lapsen tekemäksi ilmoitetun rangaistavan teon esitutkinnassa, jollei se ole ilmeisen tarpeetonta. Lisäksi pykälän 3 momentti velvoittaa lautakunnan näissäkin tilanteissa erityisesti valvomaan lapsen etua sekä mahdollisuuksien mukaan yhdessä huoltajien kanssa tukemaan hänen kasvamistaan vastuullisuuteen.

Esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 11 §:n mukaan lasta on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Erityisesti on huolehdittava siitä, ettei lapselle aiheuteta tarpeetomasti haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä. Lapsiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneiden poliisimiesten suoritettaviksi. Esitutkintaviranomaisen on tarvittaessa neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko lapseen kohdistaa tutkintatoimenpiteitä. Esitutkintalain 30 §:n 1 momentin mukaan kahdeksaatoista vuotta nuorempaa epäiltyä ei saa kuulustella ilman todistajaa, paitsi jos kuulustelussa on läsnä hänen avustajansa tai laillinen edustajansa taikka sosiaalilautakunnan edustaja.

Nuoreen rikoksesta epäiltyyn kohdistettavista pakkokeinoista ei ole erillisistä säänteilyä muutamaa säännöstä lukuun ottamatta. Pidättämisen edellytyksiä koskevan pakkokeinolain (450/1987) 1 luvun 3 §:n 3 momentin mukaan ketään ei saa pidättää, jos se asian laadun taikka rikoksesta epäillyn iän tai muiden henkilökohtaisten olojen vuoksi olisi kohtuutonta. Saman lain 1 luvun 26 a §:ssä kohtuuttoman vangitsemisen kieltö on muotoiltu samalla tavalla. Ketään ei saa vangita tai määrätä edelleen pidettäväksi vangittuna, jos se asian laadun taikka rikoksesta epäillyn tai tuomitun iän tai muiden henkilökohtaisten olojen vuoksi olisi kohtuutonta. Alaikäiseen kohdistuvasta pakkokeinosta säädetään pakkokeinolain 5 luvun 12 §:ssä, jonka 3 momentin mukaan henkilökatsastuksessa ei saa verinäytteen ottamista ja kliinistä humalati-

latutkimusta lukuun ottamatta olla saapuvilla muita eri sukupuolta olevia kuin alaikäisen tutkittavan huoltaja.

Pakkokeinolain 2 luvun 1 §:n nojalla myös alaikäinen rikoksenteikijä voidaan pidättämisen tai vangitsemisen sijasta määrätä matkustuskieltoon, mikä 2 §:n nojalla yleensä tarkoittaa velvollisuutta pysyä päätöksessä mainitulla alueella tai paikkakunnalla. Matkustuskieltoon määrätty voidaan myös velvoittaa esimerkiksi olemaan tavattavissa tietyllä tavalla ja ilmoittautumaan poliisille tietyin väliajoin. Matkustuskieltoa koskevissa säännöksissä ei ole rikoksesta epäillyn ikään liittyviä poikkeusmääräyksiä. Keskeinen nuorelle määrättävän matkustuskiellon peruste on rikollisen toiminnan jatkamisen estäminen. Käytännössä matkustuskieltoja määrätään vähän nuorille rikoksesta epäillyille. Myös alueellista vaihtelua esiintyy.

2.1.2. Virallisen syyttäjän toiminta ja tuomioistuinkäsittely

Nuorten rikosasiat on pyrittävä käsittelemään ja ratkaisemaan mahdollisimman nopeasti. Kaikenikäisiä epäiltyjä koskee esitutkintalain 6 §, jonka mukaan esitutkinta on toimitettava ilman aiheutonta viivytystä. Alle 18-vuotiaiden rikosasioiden kiireellisestä käsittelystä on virallista syyttäjää ja tuomioistuinta koskevat säännökset, mutta vain tuomioistuinta velvoittaa laissa asetettu aikaraja.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997) 1 luvun 8 a §:n 2 momentin mukaan syyttäjän on, jos epäilty on alle 18-vuotias, kiireellisesti ratkaistava, nostako hän rikoksesta syytteen. Myös syyte on nostettava ilman viivytystä. Tuomioistuimen on pidettävä asian pääkäsittely kahden viikon kuluessa asian vireille tulosta eli syyttäjän haastehakemuksen saapumisesta käräjäoikeuden kansliaan, kun alle 18-vuotias vastaaja on syytteessä rikoksesta, josta syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä on säädetty kuutta kuukautta ankarampi vankeusrangaistus (oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 13 §). Tärkeän synniin vaatiessa määräaika voidaan kuitenkin pidentää. Tällainen syy voi olla esimerkiksi tarve täydentää esitutkintaa tai käsitellä

syytteitä yhdessä.

Nuorista rikoksenteikijöistä annetun lain 24 §:n mukaan asiat, jotka yksinomaan tai pääasiassa koskevat nuoria eli rikoksensa alle 21-vuotiaina tehneitä rikoksenteikijöitä, on useampiosastoissa raastuvanoikeudessa yleensä käsiteltävä samalla tai samoilla osastoilla sen mukaan kuin oikeusministeriö tarkemmin määrää. Pykälän mukaan oikeusministeriö vahvistaa tarvittaessa kutakin raastuvanoikeutta varten ne perusteet, joita on noudatettava jaettaessa nuoria rikoksenteikijöitä koskevia asioita eri osastojen käsiteltäviksi. Vuonna 1993 toteutettu alioikeus uudistus on korvannut raastuvanoikeudet ja kihlakunnanoikeudet käräjäoikeuksilla. Kysymyksessä oleva nuoriso-osastoja koskeva säännös on muutenkin menettänyt käytännön merkityksensä.

Vajaavaltainen eli alle 18-vuotias käyttää oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 2 §:n mukaan vastaajana rikosasiassa itse puhevaltaansa, jos hän on syntyäkseen. Alaikäisen vastaajan edunvalvoja, huoltaja tai muu laillinen edustaja käyttää kuitenkin itsenäisesti alaikäisen ohella puhevaltaa. Puhevallan käyttämistä varten laillinen edustaja on kutsuttava asian käsittelyyn. Lastensuojelulain 15 §:n 2 momentin mukaan sosiaalilautakunnan tulee olla edustettuna myös tuomioistuinkäsittelyssä, jollei se ole ilmeisen tarpeetonta. Oikeudenkäynnin julkisuudesta annetun lain (945/1984) 5 §:n 1 momentin 3 kohdan nojalla tuomioistuin voi asianosaisen vaatimuksesta tai erityisestä syystä päättää, että suullinen käsittely toimitetaan kokonaan tai osaksi yleisön läsnä olematta, kun alle 18-vuotias on syytteessä rikoksesta. Saman lain 9 §:n 2 momentin nojalla tuomioistuin voi määrätä oikeudenkäyntiaineiston pidettäväksi salassa esimerkiksi silloin, kun käsittely on tai on ollut suljettu.

Myös nuorta rikoksenteikijää koskevat oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 8 luvun 11 ja 12 § rikosasian tutkimisesta ja ratkaisemisesta vastaajan poissaolosta huolimatta. Asia voidaan tutkia ja ratkaista vastaajan poissaolosta huolimatta, jos hänen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ei ole tarpeen ja jos hänet on sellaisella uhalla kutsuttu tuomioistuimeen. Tällöin voidaan rangais-

tukseksi tuomita sakkorangaistus tai enintään kolmen kuukauden vankeusrangaistus. Asia voidaan myös tutkia ja ratkaista vastaajan suostumuksella hänen poissaolostaan huolimatta, jos hänet on sellaisella uhalla kutsuttu tuomioistuimeen ja jos hänen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ei ole tarpeen. Rangaistukseksi ei tällöin voida tuomita kuutta kuukautta ankarampaa vankeusrangaistusta. Mainituin edellytyksin nuoren rikoksentehtijän asia voidaan käsitellä ratkaisuun asti hänen poissaolostaan huolimatta. Rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamiseen liittyvän hallituksen esityksen (HE 82/1995 vp) perustelujen mukaan tuomioistuimen on esimerkiksi ensikertalaisen nuoren rikosentehtijän kohdalla tarkoin harkittava sitä, onko vastaajan kannalta hyvä vaihtoehto tuomita hänet rangaistukseen poissaolostaan huolimatta.

Oikeusapulain (257/2002) mukaan oikeusapua annetaan valtion varoin henkilöille, jotka eivät itse kykene suorittamaan asian hoitamisen vaatimia menoja. Oikeusapuun kuuluvat muun ohessa oikeudellinen neuvonta, tarpeelliset toimenpiteet sekä avustaminen tuomioistuimessa. Oikeusapuun kuuluvat ne oikeusavustajan toimenpiteet, jotka ovat asiassa tarpeen huomioon ottaen asian laatu ja merkitys, riidan kohteen arvo ja olosuhteet kokonaisuudessaan. Oikeusapuun ei kuulu avustaminen yksinkertaisessa rikosasiassa, jossa yleisen rangaistuskäytännön mukaan ei ole odotettavissa sakkoa ankarampaa rangaistusta tai jossa muutoin odotettavissa olevaan rangaistukseen ja asian selvitettyyn tilaan nähden syytetyn oikeusturva ei edellytä avustajan käyttämistä. Oikeusapua antaa julkinen oikeusavustaja, tuomioistuinasiassa avustajaksi voidaan kuitenkin määrätä myös yksityinen avustaja. Rikosasiassa epäillyn avustajaksi on määrättävä julkinen oikeusavustaja tai asianajaja taikka erityisestä syystä muu oikeustieteen kandidaatin tutkinnon suorittanut henkilö muun ohessa silloin, kun epäilty on 18 vuotta nuorempi. Oikeusapupäätöksen tekee oikeusaputoimisto. Jos oikeusapuun oikeutettu kykenee osittain suoriutumaan kustannuksista, hänen on korvattava valtiolle osa avustajan palkkiosta ja kulukorvauksesta, mikä ei yleensä tule varojen

puuttumisen vuoksi kysymykseen nuorten rikoksesta epäiltyjen kohdalla.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun mukaan tuomioistuimella voi määrätä epäillylle puolustajan. Pyynnöstä puolustaja määrätään, jos kysymyksessä on rikos, josta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin neljä kuukautta vankeutta, tai jos epäilty on pidätettynä tai vangittuna. Epäilylle on määrättävä puolustaja viran puolesta muun ohessa silloin, kun hän on alle 18-vuotias, jollei ole ilmeistä, ettei hän tarvitse puolustajaa. Puolustajaksi on määrättävä julkinen oikeusavustaja tai asianajaja. Jos sopivaa sellaista ei ole tiedossa tai jos siihen on muu erityinen syy, puolustajaksi voidaan määrätä muu oikeustieteen kandidaatin tutkinnon suorittanut henkilö, joka lain mukaan saa olla asiamiehenä.

2.1.3. Rikosoikeudelliset seuraamukset

Toimenpiteistä luopuminen

Mahdollisuus rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumiseen koski aluksi vain nuoria. Ensimmäiset säännökset seuraamuluonteisesta syyttämättä ja tuomitsematta jättämisestä otettiin nuorista rikosentehtijöistä annettuun lakiin vuonna 1940. Tarkoituksena oli siirtää osa nuorten tekemistä vähäisistä rikoksista sosiaaliviranomaisten käsiteltäviksi. Toimenpiteistä luopuminen edellytti myös, että teon katsottiin johtuneen ymmärtämättömyydestä tai ajattelemattomuudesta ja oli perusteltua aihetta katsoa tekijän ojentuvan ilman rangaistustakin. Toimenpiteistä luopumisen taustalla on halu osoittaa ymmärtämystä nuorille tyypillisten harkitsemattomuudesta johtuvien vähäisten rikosten käsittelyssä.

Nuorten rikoksiin liittyvällä toimenpiteistä luopumisella voidaan saavuttaa muitakin tavoitteita kuin pelkästään ajattelemattomuudesta ja ymmärtämättömyydestä tehtyjen tekojen lievempää arvostelua. Joskus jokin rikosoikeudellisen järjestelmän ulkopuolinen seuraus, esimerkiksi lastensuojelutoimenpiteisiin ryhtyminen tai vahingonkorvauksen sovittelu saattavat erityisesti olla tarkoituksenmukaisia erityisesti tulevien rikosten es-

tämisen kannalta. Sekä rangaistuksen tuomitseminen että esimerkiksi sosiaalihuollon toimet saman rikoksen vuoksi saattavat myös edustaa tosiasiallisesti kaksinkertaista rankaisemista samasta teosta. Toimenpiteistä luopumisella voidaan myös porrastaa seuraamusjärjestelmää ja keskittää rikosoikeudellisen järjestelmän vaatimia yhteiskunnan voimavaroja tarkoituksenmukaisella tavalla.

Esitutkintalain 4 §:n 1 momentin mukaan esitutkinta voidaan jättää toimittamatta sellaisen rikoksen johdosta, josta ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa ja jota on kokonaisuudessaan pidettävä ilmeisen vähäisenä, mikäli asianomistajalla ei ole asiassa vaatimuksia. Mainittu säännös soveltuu erityisesti nuorten tekemiin vähäisiin rikoksiin. Esitutkintalain 43 §:n 3 momentin mukaan poliisimies voi antaa tällaiseen rikokseen syyllistyneelle huomautuksen. Esitutkinta lopetetaan saattamatta asiaa syyttäjän harkittavaksi, jos esitutkintaviranomainen edellä mainitulla tavalla luopuu enemmistä toimenpiteistä.

Syyttäjällä on erityinen mahdollisuus toimenpiteistä luopumiseen eli syyttämättä jättämiseen silloin, kun kyseessä on alle 18-vuotias rikoksenteijä. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 7 §:n 2 kohdan mukaan virallinen syyttäjä saa jättää syytteen nostamatta rikoksesta, jonka joku on tehnyt alle 18-vuotiaana, milloin siitä ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa tai enintään kuusi kuukautta vankeutta ja sen katsotaan johtuneen pikemmin ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta kuin piittaamattomuudesta lain kieltoja ja käskyjä vastaan. Oikeuskanslerin vuonna 1990 antamien ohjeiden mukaan virallisen syyttäjän on tällaisesta syyttämättä jättämisestä lähetettävä päätös tiedoksi asianomaiselle sosiaaliviranomaiselle.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 §:n 1 kohdan nojalla syyttäjä saa, jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu muuta vaadi, jättää syytteen nostamatta, milloin oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävä kohtuuttomina tai tarkoituksellomina ottaen huomioon tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto tai muu tekijän toiminta rikoksensa vaikutusten estämi-

seksi tai poistamiseksi, hänen henkilökohtaiset olonsa, rikoksesta hänelle aiheutuvat muut seuraukset, sosiaali- ja terveydenhuollon toimet tai muut seikat. Mainittu lainkohta sopii esimerkiksi tapaukseen, jossa rikoksenteijä on osallistunut sovittelumenettelyyn tai muuten sopinut asiasta ja vahingon korvaamisesta asianomistajan kanssa. Lisäksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 §:n 1 kohdan nojalla voidaan ottaa huomioon esimerkiksi rikoksen johdosta tehdyn lastensuojelutoimenpiteet tai rikoksenteijän hakeutuminen päihdehoitoon.

Tuomioistuin voi rikoslain 6 luvun 12 §:n 2 kohdan nojalla jättää rangaistuksen tuomitsematta silloin, kun tekijä on tehnyt rikoksensa alle 18-vuotiaana ja teon katsotaan johtuneen ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta. Myös muilla mainitun pykälän tuomitsematta jättämisperusteilla saattaa olla merkitystä nuoren rikoksenteijän kannalta. Tuomioistuin voi päätyä tuomitsematta jättämiseen esimerkiksi myös silloin, kun rikosta on sen haitallisuuteen tai siitä ilmenevään tekijän syyllisyyteen nähden pidettävä kokonaisuutena arvostellen vähäisenä, kun rikos on tekoon tai tekijään liittyvistä erityisistä syistä anteeksiannettavaan tekoon rinnastettava taikka kun rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksellomana erityisesti, kun otetaan huomioon sovinto, rikoksenteijän pyrkimys estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia tai sosiaali- ja terveydenhuollon toimet.

Nuorten kannalta on merkitystä myös rikoslain 35 luvun 7 §:llä. Sen mukaan vahingonteosta ja lievistä vahingonteosta voidaan jättää ilmoitus tekemättä, syyte ajamatta tai rangaistus tuomitsematta, jos rikoksen tekijä on korvannut vahingon ja vahingonkorvaus harkitaan riittäväksi seuraamukseksi. Kysymyksessä oleva pykälä on omiaan edistämään esimerkiksi sovittelumenettelyä vahingontekorikoksissa, joissa nuorten tekijöiden osuus on huomattava.

Rikoslain 50 luvun 7 §:n mukaan huumausaineen käytöstä ja huumausaineen käyttöön liittyvästä muusta 50 luvussa mainitusta rikoksesta voidaan sen lisäksi, mitä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetussa laissa tai rikoslaissa säädetään, jättää syyte nostamatta

tai rangaistus tuomitsematta, jos rikosta on huumausaineen määrä ja laatu, käyttötilanne sekä olosuhteet muutoinkin huomioon ottaen pidettävä kokonaisuutena arvostellen vähäisenä.

Rikoslain 50 luvun 7 §:n nojalla syyte voidaan myös jättää nostamatta tai rangaistus tuomitsematta, jos tekijä on hakeutunut sosiaali- ja terveysministeriön hyväksymään hoitoon. Epäillyn on tuolloin osoitettava hoitoon hakeutuminen esimerkiksi hoitolaitoksen kirjallisella todistuksella. Mitään hoitosopimusta tai hoitosuunnitelmaa ei vaadita. Nykyistä pykälää koskevassa hallituksen esityksessä (HE 213/2000 vp) viitataan erilaisiin käynnissä oleviin kokeiluprojekteihin, joilla pyritään tehostamaan ja varhentamaan puuttumista nuorten huumeidenkäyttöön.

Eri puolilla Suomea on ollut tai on käynnissä paikallisia kokeiluja, joissa uusilla toimintatavoilla pyritään puuttumaan nuorten rikollisuuteen. Esimerkiksi rikoksia tehneen nuoren asiaa ei viedä eteenpäin sinä aikana, jona hän on sitoutunut suorittamaan kurseja ja olemaan hoidossa. Erityisesti syyttämättä jättämiseen ja syyteratkaisun lykkäämiseen liittyviä kokeiluja esitellään lähemmin nuorisorikostoimikunnan II osan jaksossa 6.2.

Syyttämättäjättämispäätös ei saa oikeusvoimaa. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 11 §:n 1 momentin nojalla, jos virallinen syyttäjä on päättänyt jättää syytteen nostamatta, hän saa peruuttaa päätöksensä, jos asiassa ilmenneen uuden selvityksen mukaan päätös on perustunut olennaisesti puutteellisiin tai virheellisiin tietoihin. Kyse on tuolloin siitä, että syyttämättä jättämiseen liittyvä rikos jälkikäteisten tietojen kautta tulee uuteen valoon. Esimerkiksi syyttämättä jätetyn henkilön moitittava päätöksen jälkeinen käytös ei oikeuta päätöksen peruuttamiseen (HE 82/1996 vp). Mainitun lain 1 luvun 11 §:n 2 momentin nojalla ylemmällä syyttäjällä on lisäksi oikeus ottaa asia uudelleen käsiteltäväksi. Lisäksi syyttämättä jätetyn vaatimuksesta syyllisyyttä koskeva ratkaisu on saatettava tuomioistuimen käsiteltäväksi (1 luku 10 § 1 momentti). Asiantonomaaja saa nostaa syytteen rikoksesta syyttäjän jätettyä syyttämättä (1 luku 14 §).

Vuosina 1995 – 2001 on tehty rikoksesta epäillyn nuoreen ikään (alle 18-vuotiaana tehdyt rikokset) liittyviä syyttämättäjättämispäätöksiä vuosittain 500-800. Vuonna 2001 tehtiin oikeudenkäynnissä tuomitsematta jättämiskäytöksiä 15-17-vuotiaana rikoksesta tehneiden osalta 305, joka määrä edustaa 5,7 prosenttia ikäryhmälle tuomioistuimessa määrättyistä seuraamuksista. Yli 18-vuotiaana rikoksesta tehneistä vain 1,5 prosenttia jätettiin rangaistukseen tuomitsematta. Tuomitsematta jättämiseen liittyviä tilastotietoja ilmenee mietinnön II osan liitteessä olevista taulukoista.

Rangaistukset

Vaihtoehdot alle 18-vuotiaalle rikoksenteijälle tuomittaviksi rangaistuksiksi ovat sakko, ehdollinen vankeus, yhdyskuntapalvelu, ehdoton vankeus sekä kokeilualueella käytössä oleva nuorisorangaistus. Nuorten rikoksenteijöiden rangaistusvalikoima poikkeaa vanhempien rikosenteijöiden kohdalla käytävissä olevista ainoastaan siten, että vain alle 18-vuotiaana rikoksen tehnyt voidaan tuomita nuorisorangaistukseen ja vain alle 21-vuotiaana rikoksen tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeusrangaistuksen oheisseuraamukseksi liitettävään valvontaan. Kaiken ikäisten rikosenteijöiden kohdalla yli kahden vuoden mittainen vankeusrangaistus on aina ehdoton ja useasta rikoksesta tuomittavan yhteisen vankeusrangaistuksen enimmäispituus 15 vuotta.

Suomen seuraamusjärjestelmä perustuu asteittaiseen ankaroitumiseen, jonka mukaan seuraamuksen määräämisen kannalta keskeisiä rangaistusta korottavia ja rangaistuslajin valintaan vaikuttavia seikkoja ovat rikoksen vakavuus ja rikosten uusiminen. Ehdollinen vankeusrangaistus sijoittuu tässä portaikossa sakon yläpuolelle ja on samalla tasolla nuorisorangaistuksen kanssa. Niiden yläpuolella ovat ehdoton vankeusrangaistus ja sen sijasta tuomittava yhdyskuntapalvelu.

Seuraamusten välisiin suhteisiin vaikuttaa jossakin määrin rikoslain 6 luvun 10 §:n 1 momentti, jonka mukaan, jos ehdollista vankeutta yksinään on pidettävä riittämättömänä seuraamuksena rikoksesta, voidaan sen ohes-

sa tuomita sakkoa, tai jos ehdollinen vankeus on vuotta pidempi, vähintään 20 ja enintään 90 tuntia yhdyskuntapalvelua. Mahdollisuus tuomita yhdyskuntapalvelua ehdollisen vankeuden ohella tuli lakiin vuonna 2001. Ennen lain muutosta yhdyskuntapalvelu tuli kysymykseen ainoastaan ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta tuomittavana seuraamuksena.

Rikoslain 6 luvun 8 §:n 1 momentin 1 kohdan nojalla tuomioistuimien voi tuomita laissa säädettyä lievemmänlaisen rangaistuksen tai alittaa teosta säädetyn vähimmäisrangaistuksen, jos tekijä on tehnyt rikoksen alle 18-vuotiaana. Pykälän 2 momentin mukaan määrättäessä rangaistusta 1 momentin nojalla tekijälle saa tuomita enintään kolme neljänestä rikoksesta säädetyn vankeus- tai sakko-rangaistuksen enimmäismäärästä ja vähintään rikoksesta säädetyn rangaistuslajin vähimmäismäärän. Jos rikoksesta voisi seurata elinkautinen vankeus, enimmäisrangaistus sen sijasta on kaksitoista vuotta vankeutta ja vähimmäisrangaistus kaksi vuotta vankeutta.

Pyrkimys ehdottoman vankeusrangaistuksen välttämiseen alle 18-vuotiaana rikoksiin syyllistyneiden kohdalla on Suomen lainsäädännössä ja kriminaalipolitiikassa yleisesti hyväksytty tavoite. Vankeusrangaistuksen aiheuttamat monenlaiset haittavaikutukset tuntuvat tässä ikäryhmässä vielä raskaampina kuin varttuneemmilla rikoksentekeijöillä. Rikoslain 6 luvun 9 §:n 2 momentin mukaan alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei saa tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen, elleivät painavat syyt sitä vaadi.

Myös yhdyskuntapalveluun alle 18-vuotiaana rikoksensa tehneitä tuomitaan harvoin, sillä yhdyskuntapalvelua voidaan yhdyskuntapalvelusta annetun lain (1055/1996) 1 ja 3 §:n nojalla tuomita vain ehdottoman enintään kahdeksan kuukauden mittaisen vankeusrangaistuksen sijasta. Vuonna 2001 alle 18-vuotiaana rikoksiin syyllistyneille tuomittiin 69 ehdotonta vankeusrangaistusta ja 34 yhdyskuntapalvelurangaistusta.

Yhdyskuntapalvelu käsittää 20-200 tuntia säännöllistä, palkatonta työtä julkisyhteisössä, julkisoikeudellisessa yhdistyksessä tai muussa voittoa tavoittelemattomassa yhteisössä tai säätiössä. Enintään 10 tuntia yhdys-

kuntapalvelurangaistuksesta voidaan kuitenkin suorittaa osallistumalla uusintarikollisuuden vähentämistä tukeviin toimintaohjelmiin tai käyttämällä päihdeongelmien vähentämiseen tarkoitettuja palveluja Kriminaalihoitolaitoksen hyväksymällä tavalla. Yhdyskuntapalvelun täytäntöönpanosta huolehtii Kriminaalihoitolaitos. Yhdyskuntapalvelun tuomitseminen edellyttää, että rikoksentekeijä on antanut suostumuksensa yhdyskuntapalvelun suorittamiseen ja että hänen voidaan olettaa suoriutuvan yhdyskuntapalvelusta. Tuomioistuimen suorittamaa soveltuvuusarviointia varten Kriminaalihoitolaitoksessa laaditaan syyttäjän pyynnöstä soveltuvuus selvitys. Kriminaalihoitolaitos myös tuomitsemisen jälkeen vahvistaa yhdyskuntapalvelun suorittamista varten palvelusuunnitelman, joka sisältää palvelun tarkemman sisällön. Palveluehtojen rikkominen voi johtaa suorittamatta olevan yhdyskuntapalvelun muuntamiseen vankeudeksi.

Nuorisorangaistus on kokeilualueilla ehdollisen rangaistuksen vaihtoehto rikoksensa alle 18-vuotiaana tehneille. Mainittua seuraamusta käsitellään erikseen tarkemmin jäljempänä.

Rikoslain 6 luvun 10 §:n 2 momentin mukaan rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi koeajaksi valvontaan, jos tätä on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi sekä uusien rikosten ehkäisemiseksi. Mainitulla sääntelyllä, joka oli välillä rikoslain 2 b luvun 2 §:n 2 momentissa, muutettiin nuorista rikoksentekeijöistä annetun lain 8 §:n mukaista. Viimeksi mainitussa pykälässä säädettiin, että ehdollisesti tuomitun nuoren oli koetusaikana oltava valvonnan alaisena, paitsi milloin oikeus, katsoen tuomitun ojentuvan ilman valvontaakin, oli ehdollisen rangaistustuomion yhteydessä määrännyt, ettei tuomittua ole asetettava valvontaan. Näitä poikkeusmääräyksiä annettiin harvoin. Vuonna 1999 alle 21-vuotiaille rikoksentekeijöille tuomituista ehdollisista vankeusrangaistuksista 86 prosenttiin liittyi valvonta. Lainmuutoksen jälkeisestä käytännöstä ei ole vielä riittävän kattavaa selvitystä.

Rikoslain 2 b luvun 5 §:n mukaan tuomioistuimien voi määrätä ehdollisen vankeuden pantavaksi täytäntöön, jos tuomittu tekee koeaikana rikoksen, josta tuomioistuimen harkinnan mukaan hänet olisi tuomittava ehdottomaan vankeuteen ja josta syyte on nostettu vuoden kuluessa koeajan päättymisestä. Tällöin täytäntöön pantavasta rangaistuksesta ja koeajalla tehdystä rikoksesta tuomittavasta rangaistuksesta määrätään yhteinen ehdoton vankeusrangaistus muista rikoksista samalla kertaa tuomittavien vankeusrangaistusten kanssa noudattamalla, mitä 7 luvussa säädetään. Tuomioistuimien voi myös määrätä ehdollisen vankeuden täytäntöön pantavaksi vain osaksi, jolloin rangaistus jää muulta osin ehdolliseksi entisiin koeajoin. Käytännössä ehdollisen vankeusrangaistuksen määrääminen täytäntöön pantavaksi on harvinaista.

Nuorisorangaistus

Laki nuorisorangaistuksen kokeilemisesta (1058/1996) tuli määräaikaisena voimaan 1 päivänä helmikuuta 1997. Lain voimassaolo on jatkettu kaksi kertaa siten, että se on voimassa vuoden 2004 loppuun. Nuorisorangaistuksen täytäntöönpanosta on tarkemmat säännökset nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetussa asetuksessa (1066/1996). Nuorisorangaistuksen käyttömahdollisuus on alueellisesti rajattu. Rangaistus voidaan tuomita Espoon, Helsingin, Joensuun, Tampereen, Turun, Vaasan ja Vantaan käräjäoikeuksissa, joiden alueella asuu yhteensä noin kolmannes Suomen väestöstä. Kokeilualueella myös tehdään noin kolmannes alle 18-vuotiaiden tekemistä rikoksista.

Nuorille tarkoitetun seuraamuksen kehittäminen lähti tarpeesta monipuolistaa vapaudessa suoritettavien seuraamusten valikoimaa ja ottaa rangaistusta määrättäessä yksittäisen rikoksesta tuomittavan nuoren elämäntilanne entistä paremmin huomioon. Ehdollisen rangaistuksen ei koettu täysin vastaavan niihin vaatimuksiin, joita erityisesti nuorille määrättävälle seuraamukselle voidaan asettaa. Nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain 3 §:ää muutettiin vuonna 1999 siten, että seuraamusta voidaan lähinnä pitää ehdollisen vankeusrangaistuksen vaihtoehdon.

Lainmuutoksella pyrittiin korostamaan sitä, että nuoren rikoskierteeseen voidaan puuttua nuorisorangaistuksella ilman aikaisemmin tuomittuja ehdollisia vankeusrangaistuksia.

Nuorisorangaistus voidaan tuomita alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta, jos sakkoa on pidettävä riittämättömänä seuraamuksena eivätkä painavat syyt vaadi ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemista ja nuorisorangaistuksen tuomitsemista on pidettävä perusteluna uusien rikosten ehkäisemiseksi ja tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi. Samalla kertaa tuomittavista rikoksista tuomitaan vain yksi nuorisorangaistus. Tuomioistuimien voi myös tuomita osasta rikoksia nuorisorangaistuksen sekä osasta sakkorangaistuksen. Rikoslain 3 luvun 11 §:n mukainen vapaudenmenetys on kohtuullisessa määrin otettava huomioon nuorisorangaistuksen vähennyksenä tai katsottava sen täydeksi suoritukseksi.

Nuorisorangaistuksen tuomitsemista edeltää harkinta kysymyksessä olevan seuraamuksen tarkoituksenmukaisuudesta nuorelle. Valmisteluun liittyy viranomaisyhteistyötä ennen kaikkea sosiaaliviranomaisten ja Kriminaalihuoltolaitoksen välillä. Esitutkinnan tai syyteharkinnan aikana tai niiden jälkeen yleensä sosiaaliviranomaiset laativat alle 18-vuotiaasta rikosentekijästä henkilötutkinnan. Jos nuorisorangaistus henkilötutkinnan perusteella saattaa tulla kysymykseen, Kriminaalihuoltolaitoksen pitäisi lisäksi laatia alustava toimeenpanosuunnitelma. Jotta tuomioistuimien tietäisi, mikä rangaistuksen sisältö tulee käytännössä olemaan, sille tulisi esittää alustava toimeenpanosuunnitelma ennen rangaistuksen määräämistä. Alustava toimeenpanosuunnitelma voi olla osa henkilötutkintaa tai henkilötutkinnan liite (HE 109/1996 vp). Heinäkuun 2001 loppuun mennessä alustavia toimeenpanosuunnitelmia oli laadittu 451. Ne koskivat 318 nuorta.

Lain mukaan Kriminaalihuoltolaitoksen, nuoren asuinpaikan sosiaalilautakunnan ja nuorelle määrätyn valvojan on yhteistyössä laadittava toimeenpanosuunnitelma, jossa määritellään miten usein ja millä tavoin nuorisorangaistukseen tuomitun on oltava yhteydessä valvojaansa, nuorisopalvelun aikataulu ja palvelun suorittamistapa.

Nuorisorangaistus koostuu nuorisopalvelusta ja valvonnasta. Nuorisopalvelua voidaan tuomita vähintään 10 ja enintään 60 tuntia ja valvontaa vähintään neljä kuukautta ja enintään vuosi.

Nuorisopalvelu käsittää valvonnan alaisena tehtävää säännöllistä, palkatonta työtä sekä ohjauksen alaisena suoritettavia sosiaalista toimintakykyä edistäviä tehtäviä. Nuorisopalveluun kuuluva palkaton työ voidaan suorittaa julkisyhteisön tai julkisoikeudellisen yhdistyksen taikka muun voittoa tavoittelemattoman yhteisön tai säätiön tehtävissä. Nuorisopalveluun kuuluvia nuoren sosiaalisen toimintakyvyn edistämiseen tähtäviä tehtäviä ja toimintoja voivat olla erilaiset kurssit ja ohjelmat, jotka liittyvät nuoren elämäntilanteen selvittämiseen ja sitä kautta esimerkiksi ammattiin, koulutukseen, työhön ja vapaa-ajan käyttämiseen, päihteiden käyttöön, sosiaalipalveluihin, asumiseen ja raha-asioiden hoitamiseen. Nuorisopalvelussa voidaan hyödyntää valmiita palveluohjelmia. Nuorisopalvelua voidaan toteuttaa myös ryhmätoimintana.

Valvojaksi määrätään Kriminaalihuoltolaitoksen virkamies, jonka avuksi voidaan erityisestä syystä määrätä muu henkilö. Kriminaalihuoltolaitoksen määräämän valvojan tulee huolehtia toimeenpanosuunnitelman noudattamisesta. Hänen tulee myös tukemalla ja ohjaamalla tuomittua pyrkiä edistämään tämän mahdollisuuksia selviytyä tekemättä uusia rikoksia. Valvontaan kuuluu myös rikoksen merkityksen selvittämistä tekijälle esimerkiksi kahdenkeskisin keskusteluin. Myös valvonnassa hyödynnetään valmiita ohjelmia ja ryhmätoimintaa.

Kriminaalihuollossa on valmistettu nuorisorangaistuskokeilua varten kolme työskentelyohjelmaa, joista ”Nuori ja rikos” jäsentää valvontaan kuuluvia keskusteluja sekä ohjelmat ”Nuori ja päihteet” ja ”Nuori ja yhteiskunta” nuorisopalvelun sisältöä. Valvontatyön yhdenmukaistamiseksi on laadittu valvojan käsikirja, jonka tarkoituksena on ohjata työskentelyohjelmien käyttöä.

”Nuori ja rikos” – ohjelmalla pyritään rikoksista keskustelemisen avulla lisäämään nuoren ymmärtämystä siitä, miksi hän tekee rikoksia, mikä niissä on väärin, mitä rikosten

tekeminen aiheuttaa uhrille sekä nuorelle itselleen sekä miten rikoksentehtäviä voidaan ehkäistä kehittämällä vaihtoehtoisia tapoja toimia.

”Nuori ja päihteet” – ohjelman tarkoituksena on antaa nuorelle tietoa päihteisiin liittyvistä asioista, löytää vaihtoehtoja päihteiden ongelmakäytölle sekä tukea nuorta hänen lähtökohtiensa ja tarpeidensa mukaan. Ohjelma on viidentoista tunnin kokonaisuus, johon kuuluu tehtävien ja harjoitusten läpikäyntiä, tutustumiskäynti päihdehuoltolaitokseen sekä entisen päihteidenkäyttäjän tapaaminen.

”Nuori ja yhteiskunta” – ohjelman tavoitteena taas on muun ohessa auttaa nuorta näkemään itsensä osana yhteiskuntaa ja saada hänet ymmärtämään minkälaisia oikeuksia ja velvollisuuksia hänellä on yhteiskunnan jäsenenä. Ohjelma rakennetaan nuoren tarpeista lähtien ja se toteutetaan pääosin ryhmätyönä. Toimintaan kuuluu tehtäviä, rooli-harjoituksia, asiantuntija-alustuksia ja tutustumiskäyntejä.

Nuorisopalvelutunnit ovat käytännössä jakautuneet melko tasaisesti palkattoman työn ja muiden sosiaalista toimintakykyä edistävien tehtävien välille. Palkattoman työn osuus suoritetuista nuorisopalvelutunneista oli koikeilun ensimmäisenä vuonna vähäisempää kuin vuodesta 1998 alkaen. Toisaalta muulla tavalla kuin palkattomana työnä suoritettujen nuorisopalvelutunnit on lähes yksinomaan käytetty valmiiksi laadittujen työskentelyohjelmien läpikäymiseen. Valvontakäynneistä on noin kolmannes käytetty ”Nuori ja rikos” - työskentelyohjelman läpikäymiseen. Muilta osin valvontakäynnit koostuvat muusta ohjelmasta ja keskusteluista.

Valvojan on oltava tarpeen mukaan yhteydessä valvottavan huoltajaan ja pidettävä yhteyttä nuorisopalvelupaikkaan. Hänen on ilmoitettava Kriminaalihuoltolaitoksen alue-toimistolle valvonnan ja nuorisopalvelun edistymisestä sekä toimeenpanosuunnitelman määräysten rikkomisesta.

Nuorisorangaistuksen täytäntöönpano on aloitettava viipymättä tuomion tultua täytäntöönpanokelpoiseksi. Nuorisorangaistuksen täytäntöönpano voidaan tuomitun suostumuksella aloittaa ennen kuin tuomio on saa-

nut lainvoiman, jos tuomittu on tyytynyt ratkaisuun siltä osin kuin hänet on tuomittu nuorisorangaistukseen.

Jos nuorisorangaistukseen tuomittu ei aloita nuorisorangaistuksen suorittamista taikka jättää suorittamisen kesken tai muuten vakavasti rikkoo toimeenpanosuunnitelman ehtoja, Kriminaalihuoltolaitoksen on viipymättä laadittava selvitys asiasta viralliselle syyttäjälle. Jos syyttäjä katsoo tuomitun menettellessä mainitulla tavalla, hänen on saatettava asia käräjäoikeuden käsiteltäväksi. Tuomioistuimien voi tuolloin määrätä valvontajan pidennettäväksi enintään yhdellä vuodella tai tuomita tuomitun rangaistukseen, joka vastaa nuorisorangaistuksesta suorittamatta jäänyttä osaa. Tuomittavan rangaistuksen lajia tai laatua ei laissa säädellä.

Jos nuorisorangaistukseen tuomittu olisi tuomittava ehdottomaan vankeusrangaistukseen ennen nuorisorangaistuksen tuomitsemista tehdystä rikoksesta taikka nuorisorangaistuksen tuomitsemisen jälkeen mutta ennen valvonta-ajan päättymistä tehdystä uudesta rikoksesta, voidaan hänet tuomita tästä rikoksesta ja nuorisorangaistukseen johtaneesta rikoksesta yhteiseen vankeusrangaistukseen. Yhteisestä vankeusrangaistuksesta on vähennettävä jo täytäntöön pantua nuorisorangaistusta vastaava kohtuullinen määrä.

Ehdollisen vankeuden valvonta

Rikoslain 6 luvun 10 §:n 2 momentin mukaan rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi koeajaksi valvontaan, jos tätä on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi sekä uusien rikosten ehkäisemiseksi. Mainittu säännös tuli voimaan 1 päivänä syyskuuta 2001 sen sijaintipaikan ollessa ensin rikoslain 2 b luvun 2 §:n 2 momentti. Aikaisemmin valvontaan asettamisesta säädettiin nuorista rikoksenteijöistä annetun lain 8 §:n 1 momentissa. Sen mukaan ehdollisesti tuomittu nuori oli pääsääntöisesti koetusaikana valvonnan alaisena, ellei tuomioistuimien erityisedellytyksin muuta määrännyt. Nykyisen 8 §:n mukaan ehdolliseen vankeusrangaistukseen tuomitun valvonnan tarkoituksena on estää tuomittua te-

kemästä uutta rikosta ja tukea häntä hänen pyrkiessään elämään nuhteettomasti.

Nuorista rikoksenteijöistä annetussa laissa (9, 10 ja 12 §) sekä nuorista rikoksenteijöistä annetussa asetuksessa (1001/1942; 4-8 §) on tarkempia säännöksiä valvonnan järjestämisestä. Ehdollisesti tuomittujen nuorten rikoksenteijöiden valvonnan järjestäminen ja johto kuuluvat Rikosseuraamusvirastolle. Kun ehdollisesti tuomitun on oltava valvonnan alaisena, on Kriminaalihuoltolaitoksen määrättävä tuomitun valvojaksi Kriminaalihuoltolaitoksen virkamies tai siihen sopivaksi katsomansa muu henkilö. Jos ehdollisesti tuomittu on vähintään kuusi kuukautta kestäneenä valvonta-aikana käyttäytynyt hyvin ja muutenkin on perusteltua aihetta otaksua, ettei valvonnan jatkaminen ole tarpeen, voi Rikosseuraamusvirasto valvojan esityksestä lakkauttaa valvonnan. Nuorista rikoksenteijöistä annetun asetuksen säännöksissä säädetään lisäksi valvojan henkilökohtaisista ominaisuuksista ja perehtymisvelvollisuudesta, menettelystä muuten ja valvottavan asuinpaikan muuttamisesta. Asetuksen säännökset ovat vuodelta 1940 ja ovat sisällöllisesti ja kirjoitusteknisesti vanhentuneita.

Valvonnalle asetettuun tavoitteeseen pyritään vahvistamalla rikokseen syyllistyneen nuoren sosiaalista toimintakykyä ja vastuuntuntoa. Nuori koetetaan saada kiinnostumaan ja ottamaan vastuuta omasta elämästään ja tulevaisuudestaan. Tarkoituksena on, että nuori oppii vähitellen luottamaan omiin kykyihinsä asettamiensa tavoitteiden saavuttamisessa. Keskeistä valvonnan kannalta on valvojan ja valvottavan välille syntyvä luottamuksellinen suhde. Valvonnan aikana tärkeitä ovat rikoksesta käytävät keskustelut. Rikosten käsittelyn tavoitteena on, että nuori oppii tunnistamaan rikoksiin johtavat tilanteet ja ymmärtää rikoksiin syyllistymisen monet seuraukset. Nuorella on mahdollisuus yhdessä valvojan kanssa löytää uusia toimintamalleja ja vaihtoehtoja, jotka auttavat välttämään rikostilanteita. Valvontatapaamisissa käsitellään tarvittaessa myös päihteiden käyttöä, minkä perusteella nuori saatetaan ohjata asiaan kuuluvien sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden käyttäjäksi. Valvonnan sisältö voidaan yksittäistapauksessa mää-

ritellä valvontasuunnitelmassa.

Yksilöön kohdistuvan valvonnan ohella kysymykseen saattaa tulla pienryhmävalvonta. Viimeksi mainittu tulee kyseeseen sellaisten nuorten kohdalla, jotka eivät ole sitoutuneet valvontaan, jotka kuuluvat yhdessä rikoksia tekevään kaverijoukkoon tai jotka pystyvät paremmin viestimään omanikäisten ryhmässä. Valvontasuunnitelma on yhteinen koko ryhmälle.

Ehdollisen vankeusrangaistuksen valvontaa tapahtuu sekä kriminaalihuollon että sosiaalitoimen puitteissa. Noin puolella valvontaan määrätystä valvonnasta huolehtii kriminaalihuollon ulkopuolinen yksityisvalvoja. Sellaisena toimii yleensä henkilö, jolla on ollut viranomais- tai tukihenkilösuhde ehdollisesti rangaistuun nuoreen jo ennen valvonnan alkamista. Kriminaalihuollon valvottavat osallistuvat useammin erilaisiin nuorille tarkoitettuihin toimintaohjelmiin, hyödynnettäväksi tulevat muun ohessa nuorisorangaistuksen työskentelyohjelmat. Kriminaalihuollon valvontatoiminnassa käytetään myös sosiaalitoimen suorittamaa valvontaa enemmän valmistusta kirjallista materiaalia. Sosiaaliviranomaisten valvottavat ovat keskimäärin nuorempia kuin kriminaalihuollon asiakkaat. Lähes kaikki kriminaalihuollon valvottavat kuuluvat 18-20-vuotiaiden ikäryhmään. Sosiaalitoimen valvottavista yli puolet on alle 18-vuotiaita. Sosiaalitoimen valvojilla on yleensä enimmillään muutama valvottava. Kriminaalihuollossa yhdellä työntekijällä on usein toista kymmentä valvottavaa nuorta.

Valvontaan sisältyvä tukeminen saattaa olla esimerkiksi nuoren avustamista raha-asioiden hoitamisessa, asumisjärjestelyissä, koulutukseen hakeutumisessa ja muissa vastaavissa käytännön asioissa. Tukitoiminta korostuu erityisesti sosiaalihuollon suorittamassa valvonnassa. Valvontatapaamisia on yleensä kerran tai kaksi kuukaudessa ennalta sovituinta ajankohtina. Valvoja valmistautuu tapaamiseen tavallisesti käymällä läpi edellisen tapaamisen muistiinpanot ja hoitamalla asiat, jotka on edellisellä kerralla luvannut hoitaa. Hän voi myös kerrata valvontasuunnitelmaa ja nuoresta muuten olevia tietoja. Valvoja voi myös suunnitella tapaamiselle jonkinlaisen rungon.

Kirjalliset valvontasuunnitelmat ja tavoitteenasettelut ovat sosiaalitoimessa selvästi harvinaisempia kuin kriminaalihuollossa. Sen sijaan sosiaalihuollon yhteydessä tapahtuvassa valvonnassa yhteistyö valvottavan vanhempien kanssa on kriminaalihuollossa tapahtuvaa yleisempää valvottavien nuoreman iän vuoksi. Vanhempien kanssa saataan keskustella puhelimesta nuorelle ajankohtaisista asioista. Valvoja saattaa myös tavata vanhempia ja jopa valvottavan sisarusia. Valvottavan perhettä saatetaan myös tukea sosiaalipalveluilla.

Valvontaan liittyy usein viranomaisyhteistyö. Valvottavalla saattaa olla jo valmiiksi jonkinlainen hyödynnettävä viranomaisverkosto. Yhteistyökumppaneina tulevat kysymykseen työvoimaviranomaiset, päihde- ja mielenterveyshuolto, poliisiviranomaiset, oikeuslaitos, ulosottoviranomaiset, koulu ja yleensä koulutuksen tarjoajat, asuntoviranomaiset ja Kansaneläkelaitos. Yhteydenpito voi tapahtua niin puhelimitse ja sähköpostitse kuin tapaamistenkin kautta.

Valvontaan määräämisen laajuus ennen 1 päivänä syyskuuta 2001 voimaan tullutta lainmuutosta voidaan laskea tuomioistuintilastoista. Vuonna 1999 tuomittiin 2 497 ehdollista vankeusrangaistusta rikoksensa 15-20-vuotiaina tehneille. Samana vuonna annettiin 351 lausuntoa, jonka mukaan ehdollisesti tuomittua ei ole asetettava valvontaan. Tuolloin siis 86 prosenttiin mainitulle ikäryhmälle tuomituista ehdollisista vankeusrangaistuksista liittyi valvonta.

Nuorille tuomitut rangaistukset käytännössä

Sakkorangaistus on tavallisin alle 18-vuotiaina rikoksia tehneille tuomittava rangaistus. Mainittuun ikäryhmään kuuluville vuonna 2001 tuomioistuimissa määrättyistä seuraamuksista 73 prosenttia oli sakkoja. Ikäryhmän kohdalla sakkorangaistuksen käyttäminen on yleisempää kuin 18 vuotta täytäneillä, joilla prosenttiluku vertailuvuonna oli 64 (18-20-vuotiaat) ja 56 prosenttia (yli 20-vuotiaat). Seuraamuksiin luetaan tässä yhteydessä kuten jäljempänäkin paitsi rangaistukset myös tuomitsematta jättäminen.

Alle 18-vuotiaille tuomittiin tuomiois-

tuimissa vuonna 2001 yhteensä 3 910 sakko-rangaistusta. Oikeudenkäynnissä tuomittujen sakkojen osalta tuomion koskiessa yhtä rikosta päiväsakkojen lukumäärä oli keskimäärin 23 ja tuomion koskiessa useata rikosta 37. Päiväsakkojen rahamäärä oli keskimäärin 40 markkaa eli vuonna 2001 tuomittavissa ollut vähimmäismäärä.

Vuonna 2001 alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista tuomituista seuraamuksista 19 prosenttia eli 993 oli ehdollisia vankeusrangaistuksia. Alle 18-vuotiaan ehdollisen vankeusrangaistuksen pituus oli keskimäärin kolme kuukautta. Ikäryhmään 18-20-vuotiaat kuuluvilla tuomituilla ehdollisten vankeusrangaistusten osuus seuraamuksista oli 22 prosenttia. Vuonna 2001 tuomittiin ehdolliseen vankeusrangaistukseen 2 232 rikoksensa 18-20-vuotiaana tehnyttä nuorta aikuista. Kuten aikaisemmin on todettu, vuonna 1999 tuomituista ehdollisista vankeusrangaistuksista noin 86 prosenttiin liittyi valvonta. Nuorille tuomitut ehdolliset rangaistukset pannaan varsin harvoin täytäntöön. Viime vuosina tapauksia on ollut alle 30, joka määrä edustaa noin kahta prosenttia vuosittain valvontaan määrättävistä.

Ehdollisen vankeusrangaistuksen vaihtoehtoksi kehitettyyn nuorisorangaistukseen voidaan tuomita kokeilualueeseen kuuluvien seitsemän käräjäoikeuden tuomiopiirissä. Vuonna 2001 tuomittiin 40 nuorisorangaistusta. Kun nuorisopalvelua voidaan tuomita 10-60 tuntia ja valvontaan määrätä vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään yhdeksi vuodeksi, vuonna 2001 nuorisopalvelua tuomittiin keskimäärin 35,6 tuntia ja valvontaa 8,2 kuukautta. Tavallisimpia nuorisorangaistukseen tuomittujen rikoksia olivat varkaus, luvaton käyttö ja pahoinpitely. Nuorisorangaistuksen kahtena ensimmäisenä kokeiluvuonna 1997 ja 1998 kumpanakin tuomittiin 45 nuorisorangaistusta. Eniten nuorisorangaistuksia on tuomittu vuonna 2000 (102).

Ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitseminen alle 18-vuotiaana rikokseen syyllistyneelle edellyttää rikoslain 6 luvun 9 §:n 2 momentin mukaan painavia syitä. Vuonna 2001 mainitussa ikäryhmässä ehdottoman vankeuden osuus tuomituista seuraamuksista

oli 1,3 prosenttia rangaistusten määrän ollessa 69. Täysi-ikäisten seuraamuksista jo 8,8 prosenttia (18-20-vuotiaat) ja 14,5 prosenttia (yli 20-vuotiaat) on ehdottomia vankeusrangaistuksia. Määrissä ovat mukana myös ne tapaukset, joissa aikaisempi ehdoton vankeusrangaistus on katsottu riittäväksi seuraamukseksi kysymyksessä olevasta rikoksesta tai kysymyksessä olevista rikoksista. Lisäksi alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista tuomittiin ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta 34 yhdyskuntapalvelurangaistusta, osuus kaikista ikäryhmälle tuomituista seuraamuksista oli noin prosentti.

Nuorille ehdottomia vankeusrangaistuksia tuomitaan yleensä vakavista rikoksista, mikä johtaa ehdottoman vankeusrangaistuksen suhteellisen korkeaan keskipituuteen, joka alle 18-vuotiaille rikoksenteijöille vuonna 2001 tuomituissa rangaistuksissa oli 11,2 kuukautta. Vuonna 2001 tuomittiin rikoksensa 18-20-vuotiaana tehneille 891 ehdotonta vankeusrangaistusta ja 401 yhdyskuntapalvelurangaistusta. Noin 70 prosenttia viimeksi mainittuun ikäryhmään kuuluville rikoksenteijöille tuomituista ehdottomista vankeusrangaistuksista on enintään kuuden kuukauden mittaisia.

Vuonna 2000 alle 18-vuotiaiden rikoksenteijöiden ehdottomista vankeusrangaistuksista noin kaksi kolmasosaa tuomittiin henkeen tai terveyteen kohdistuneista rikoksista taikka omaisuusrikoksista. Liikennerikosten osuus oli noin 10 prosenttia. Päärikoksina tuomioissa olivat törkeä pahoinpitely, pahoinpitely, ryöstö, törkeä varkaus, varkaus ja törkeä rattijuopumus. Ikäryhmässä 18-20-vuotiaat tilanne oli saman suuntainen. Ehdottomiin vankeusrangaistuksiin johtaneita lukumäärällisesti keskeisiä päärikoksia olivat varkaus, törkeä rattijuopumus ja pahoinpitely.

Alle 18-vuotiaille tuomitut ehdottomat vankeusrangaistukset (yhdyskuntapalvelut mukaan luettuina) ovat muutamaa vuotta lukuun ottamatta tasaisesti vähentyneet 1980-luvun lopulta lähtien. Vankeusrangaistusten osuus 15-17-vuotiaille tuomituista rangaistuksista on suhteellisen tasaisesti laskenut viimeisen kymmenen vuoden aikana noin 30 prosentista noin 20 prosenttiin. Vuonna 1987

ehdottomia vankeusrangaistuksia tuomittiin alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista 422 ja vuonna 2001 enää 103. Osa muutoksesta selittyy vuonna 1990 voimaan tulleella ehdollisesta rangaistuksesta annetun lain muutoksella, jolla alle 18-vuotiaalle tuomittavan ehdottoman vankeusrangaistuksen edellytykseksi asetettiin painavat syyt.

Nuorten rangaistusvankien määrä ja osuus ovat vastaavasti laskeneet. Kun 15-17-vuotiaita rangaistusvankeja oli vankilassa 1 päivänä lokakuuta 1989 17, oli heitä 1 päivänä kesäkuuta 2002 enää 8. Ikäryhmässä 18-20-vuotiaat vastaavat luvut olivat 140 ja 84.

Nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan liitteissä on taulukoita nuorille tuomituista seuraamuksista.

2.1.4. Nuoria rikoksentekejiä koskeva erityissääntely

Nuorista rikoksentekejiä annettussa laissa ja asetuksessa sekä oikeusministeriön päätöksessä nuorista rikoksentekejiä (310/1943) on erityissäännöksiä nuorista rikoksentekejiä, joilla tarkoitetaan rikoksensa 15-20-vuotiaana tehneitä nuoria ja nuoria aikuisia.

Rikoslain 6 luvun 10 §:n 2 momentin mukaan rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi koeajaksi valvontaan, jos tätä on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi sekä uusien rikosten ehkäisemiseksi. Nuorista rikoksentekejiä annettussa laissa (8-10 ja 12 §) ja asetuksessa (4-8 §) on eräitä nuorelle rikoksentekeijälle määrättyä valvontaa koskevia säännöksiä, joita on jo edellä käsitelty.

Nuorista rikoksentekejiä annetun lain 14-16 §:ssä säädetään nuoren sijoittamisesta vankilaan. Kun vähintään kuudeksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi vapausrangaistukseen tuomitun nuoren rikoksentekeijän rangaistus on pantava täytäntöön, vankilaoikeus määrää sen tai sen määräämän henkilön suorittaman tutkimuksen jälkeen, onko rangaistus suoritettava yleisessä rangaistuslaitoksessa vai nuorisovankilassa. Rangaistus on määrättävä nuorisovankilassa

kärsittäväksi, jos on perusteltua aihetta otaksua, että tuomittu on sellaisen kasvatuksen ja opetuksen tarpeessa, jota hän voi saada nuorisovankilassa, ja että hän on kehityskykyinen. Kaksikymmentäkolme vuotta täyttäneitä ei saa määrätä nuorisovankilaan. Lain 26 §:n mukaan nuori rikoksentekeijä, joka on määrätty suorittamaan rangaistuksensa tavallisena vankeusrangaistuksena, on pidettävä mahdollisuuksien mukaan erillään sellaisista vanhemmista vangeista, joiden voidaan katsoa vaikuttavan häneen vahingollisesti. Rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain (39/1889) 5 luvun 9 §:n mukaan vanki voidaan päästää nuorisovankilasta ehdonalaiseen vapauteen, kun hän on suorittanut rangaistuksestaan tuomioistuimen rikoslain 3 luvun 11 §:n nojalla tekemä vähennys mukaan luettuna kolmanneksen.

Nuorista rikoksentekejiä annetun lain 23 §:n 1 momentin mukaan nuorta rikoksentekeijää koskevaa asiaa käsitellessään virallisen syyttäjän, yleisen oikeuden ja vankilaoikeuden on koetettava tarkoin perehtyä, paitsi tehtyyn rikokseen ja sen vaikuttimiin, nuoren rikoksentekeijän henkilöllisyyteen, hänen aikaisempiin elämänvaiheisiinsa ja niihin oloihin, joissa hän on elänyt. Säännös koskee henkilötutkintaa, jota säännellään tarkemmin nuorista rikoksentekejiä annettussa asetuksessa ja oikeusministeriön päätöksessä. Asetuksen 1 §:n mukaan alustavaa tutkintaa toimittavan viranomaisen on tarkoin tutkittava, paitsi itse rikosta, myös sen vaikuttimia ja hankittava asianomaisen lautakunnan selvityksellä taikka muulla tavalla selvitys rikokseen syypääksi epäillyn henkilöllisyydestä, hänen aikaisemmista elämän vaiheistaan ja niistä oloista, joissa hän on elänyt.

Nuorista rikoksentekejiä annetun asetuksen vanhahtavassa 2 §:ssä säädetään henkilötutkinnassa selvitettävistä seikoista. Tutkinta on kohdistettava tutkittavan ruumiilliseen, älylliseen ja siveelliseen kehitykseen ja erityisesti niihin luonteenomaisuuksiin, jotka ovat johtaneet hänet rikokseen. Tutkittavan aikaisempia elämänvaiheita selvittäessä on kiinnitettävä erityistä huomiota myös siihen, onko tutkittavan suvussa ilmennyt rikollisuutta tai muuta pahantapaisuutta tai mielisairautta. Tutkittavan ulkonaisiin elä-

mänoloihin kohdistettavalla tutkinnalla on pyrittävä selvittämään, missä määrin tutkittava ehkä on tehnyt rikoksensa epäedullisen ympäristön vaikutuksesta.

Laista ei selvästi ilmene, millaisissa tilanteissa ja kenen aloitteesta henkilötutkinta on tehtävä. Käytännössä syyttäjä pyytää kirjallista selvitystä lähinnä tilanteissa, joissa nuorta epäillään rikoksesta, josta saattaa seurata vankeutta. Tätä lievemmissä tapauksissa tarpeelliset tiedot voidaan ilmoittaa myös suullisesti oikeuskäsittelyssä. Myös poliisi tai tuomioistuin voi tehdä aloitteen henkilötutkinnan laatimiseksi. Nykyisin henkilötutkinnan yleensä tekee alle 18-vuotiaille sosiaaliviranomainen ja 18-20-vuotiaille Kriminaalihoitolaitos.

Nuorista rikoksentekeijöistä annetun oikeusministeriön päätöksen 1 §:n mukaan henkilötutkinnassa on käytettävä oikeusministeriön vahvistamia lomakkeita, jos rikoksesta on säädetty ankarampi rangaistus kuin sakko tai kuusi kuukautta vankeutta. Jos rikoksesta ei kuitenkaan ilmeisesti seuraisi ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa, ei edellä mainittuja lomakkeita tarvitse käyttää, ellei virallinen syyttäjä tai tuomioistuin toisin määrää.

Henkilötutkinnan perustietolomake käsittää seuraavat asiat:

- 1) alaikäisen holhoojat/hooltajat,
- 2) perhetilanne, taloudellinen tilanne, sosiaaliset suhteet ja harrastukset, terveydentila ja päihteiden käyttö,
- 3) koulutus, työkokemus ja mahdollinen asepalvelus,
- 4) meneillään ja suunnitteilla olevat huolto- ja auttamistoimenpiteet ja
- 5) henkilötutkinnan tekijän arvio tuen ja valvonnan tarpeesta.

Henkilötutkinnasta laaditaan erilliselle lomakkeelle yhteenveto ja seuraamusesitys.

Nuorista rikoksentekeijöistä annetun lain 24 §:ssä säädettyä velvollisuutta käsitellä nuoria koskevat asiat erityisillä raastuvanoikeuden osastoilla on käsitelty jo aikaisemmin.

2.1.5. Keskeiset Suomea sitovat kansainväliset rikos- ja prosessioikeudelliset velvoitteet

Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus on saatettu Suomessa voimaan vuonna 1990

asetuksella. Ihmisoikeussopimus on vuodelta 1950, mutta sitä on muutettu lukuisia kertoja. Sopimuksen 5 artiklassa säännellään oikeutta vapauteen ja turvallisuuteen. Artiklan 1 kappaleen d kohdan mukaan lapsen vapaus on mahdollista riistää lain nojalla hänen kasvatuksensa valvomiseksi tai hänen pidättämisekseen lain nojalla toimivaltaisen oikeusviranomaisen tutkimista varten. Ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa säännellään oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Artiklan 1 kappaleen mukaan oikeudenkäynnin julkisuudesta voidaan poiketa muun ohessa nuorten henkilöiden etujen niin vaatiessa.

Suomessa on vuonna 1976 saatettu asetuksella voimaan Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksen vuonna 1966 hyväksymä kansalaisyhteiskunta- ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus. Sopimuksen 10 artiklan 1 kappaleen 2 b kohdan mukaan syytetyt nuoret henkilöt on pidettävä erillään aikuisista ja heidän tapauksensa on ratkaistava mahdollisimman nopeasti. Saman artiklan 3 kappaleen mukaan vankilassa olevat nuorisorikolliset on pidettävä erillään aikuisista ja heille on annettava heidän ikänsä ja oikeudellisen asemansa mukainen kohtelu. Kansalaisyhteiskunta- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 14 artiklan 1 kappaleen mukaan rikosasiassa annettu päätös voidaan pitää salaisena nuorten henkilöiden edun vaatiessa. Saman artiklan 4 kappaleen mukaan kysymyksen ollessa nuorista henkilöistä oikeudenkäyntimenettelyssä on otettava huomioon heidän ikänsä ja pyrkimys edistää heidän yhteiskunnallisen asemansa palauttamista.

Suomessa on vuonna 1991 asetuksella saatettu voimaan Yhdistyneiden Kansakuntien lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus. Sen 37 artiklan mukaan lasta ei saa rangaista julmalla, epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla. Kuolemanrangaistusta tai elinkautista tuomiota ei tule langettaa alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista. Lapselta ei saa riistää hänen vapauttaan laittomasti tai mielivaltaisesti. Lapsen pidättämisessä, muussa vapaudenriistossa tai vangitsemisessä tulee noudattaa lakia ja näihin toimiin on turvauduttava vasta viimeisenä ja mahdollisimman lyhytaikaisena keinona. Vapaudenriiston koh-

teeksi joutunutta lasta on kohdeltava inhimillisesti ja kunnioittaen synnynnäistä ihmisarvoa ottaen huomioon hänen ikäistensä tarpeet. Erityisesti on vapaudenriiston kohteeksi joutunutta lasta pidettävä erillään aikuisista, paitsi silloin kun katsotaan olevan lapsen edun mukaista menetellä toisin. Jokaisella lapsella on oikeus pitää yhteyttä perheeseensä kirjeitse ja vierailukäynnein, paitsi poikkeuksellisissa olosuhteissa.

Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen 40 artiklan mukaan sopimusvaltiot tunnustavat jokaiselle lapselle, jonka väitetään syyllistyneen rikoslain rikkomiseen, jota syytetään siitä tai jonka on todettu sitä rikkoneen, oikeuden tulla kohdelluksi tavalla, joka edistää lapsen ihmisarvoa ja arvokkuutta, joka vahvistaa lapsen kunnioitusta muiden ihmisoikeuksia ja perusvapauksia kohtaan sekä ottaa huomioon lapsen iän ja pyrkimyksen edistää hänen yhteiskunnallista sopeutumistaan ja rakentavan roolin omaksumista yhteiskunnassa.

Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen 40 artiklassa todetaan edelleen, että lapselle, jonka väitetään syyllistyneen tai jota syytetään rikoslain rikkomisesta, on ilmoitettava viipymättä ja suoraan tai tarvittaessa vanhempiensa tai laillisten huoltajiensa välityksellä häntä vastaan esitetyt syytteet, ja hänellä on oikeus saada oikeusapua tai muuta asianmukaista apua puolustuksensa valmistelussa sekä sen esittämisessä. Lapsen on viipymättä saatava lainsäädännön mukaisesti asiansa toimivaltaisen, riippumattoman ja puolueettoman viranomaisen tai oikeudellisen elimen päätettäväksi rehellisessä oikeudenkäynnissä oikeus- tai muun asianmukaisen avustajan läsnä ollessa ja ottaen erityisesti huomioon lapsen iän, hänen tilanteensa, hänen vanhempiensa tai laillisen holhoajansa tai huoltajansa läsnä ollessa, ellei sen todeta olevan lapsen edun vastaista.

Edelleen lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen 40 artiklassa todetaan, että sopimusvaltiot pyrkivät edistämään sellaisten lakien säätämistä, menettelytapojen ja viranomaisten asettamista ja laitosten perustamista, jotka soveltuvat erityisesti lapsiin, joiden väitetään syyllistyneen, joita syytetään tai joiden on todettu rikkoneen rikoslakia. Me-

nettelytavoista mainitaan sellaisen vähimmäisiän säätäminen, jota nuorempia lapsia ei pidetä kelpoisina rikkomaan rikoslakia, ja pyrkimys ryhtyä muihin kuin oikeudellisiin toimenpiteisiin tällaisten lasten kohdalla.

2.1.6. Sovittelu

Sovittelu on vapaaehtoinen, Suomessa virallisen seuraamusjärjestelmän rinnalla ja joissakin tapauksissa sen vaihtoehtona toimiva menettely rikosten sopimiseksi. Sovittelun ideologisenä perustana on rikoksen palauttaminen ainakin osittain virallisen seuraamusjärjestelmän puolelta osapuolten väliseksi ongelmaksi, jonka ratkaisemisessa he ovat itse aktiivisia.

Sovittelussa rikoksen asianomistaja ja rikoksesta epäilty selvittelevät tapahtunutta puolueettoman sovittelijan läsnä ollessa. Sovittelu tarjoaa rikosentekijälle tilaisuuden ottaa valvotulla tavalla vastuu teostaan, mikä auttaa häntä tajuamaan tekonsa seuraukset. Sovittelun myötä nuoren tekijän kokonaistilanne saattaa tulla kartoitetuksi alueen lastensuojelun työntekijän kanssa. Sovittelu on myös kustannuksiltaan edullisempaa verrattuna tuomioistuinkäsittelyyn.

Sovitteluun osallistuminen on molemmille osapuolille vapaaehtoista. Menettelyssä pyritään saamaan aikaan sopimus, jonka sisältönä on yleensä vahingon korvaaminen rikoksen uhrille joko raha- tai työsuorituksella. Sopimiseen liittyy usein myös anteeksi-pyyntö. Rikoksen tekijän ja uhrin välisessä tapaamisessa on tarkoituksena, että tekijä joutuu kohtaamaan käyttäytymisensä seuraukset ja ottamaan niistä vastuun. Sovittelussa voidaan antaa tilaa asianosaisten tunteille toisella tapaa kuin rikosasian tuomioistuinkäsittelyssä. Sovittelulla pyritään sosiaalisen kasvattamisen ja yhteiskunnallisen vastuun korostamisen kautta uusien rikosten ehkäisemiseen. Sovittelua on sen kasvatuksellisten piirteiden vuoksi pidetty käyttökelpoisena menettelynä erityisesti nuorten tekemissä rikoksissa. Sovittelu tarjoaa mahdollisuuden kehittää nuorten vastuuntuntoa, ehkäistä uusintarikollisuutta ja katkaista aluillaan oleva rikoskierre.

Suomessa sovittelutoiminta käynnistyi ko-

keiluluonteisena Vantaalla vuonna 1983 ja laajeni nopeasti eri puolille maata. Taustalla oli vaihtoehtojen puute rikosten kohtaamista-voissa. Sovittelulla on alusta alkaen ollut vahva kytkentä sosiaali- ja nuorisotyöhön. Nykyään sovittelun piirissä on kuntien ilmoittamien tietojen perusteella noin 80 prosenttia väestöstä, mutta käytännössä sovittelua ei vuosittain ole kaikissa kunnissa, jotka ilmoittavat sovittelua järjestävänsä. Osa kunnista on perustanut oman sovittelutoimiston, osa hankkii sovittelun ostopalveluna. Yleisimmin sovittelu on järjestetty siten, että sosiaali- tai nuorisotoimen viranhaltijat hoitavat sovittelua osana toimenkuvaansa.

Nykytilaa voi luonnehtia hajanaiseksi, sillä toiminnan aktiivisuus ja toteuttamistavat vaihtelevat huomattavasti niidenkin kuntien välillä, joissa sovittelua todella on tarjolla. Tilanteen kirjavuudesta huolimatta sovittelun järjestämistä koskevaa lainsäädäntöä tai sitä vastaavaa valtakunnallista ohjeistusta ei ole toistaiseksi saatu aikaan. Käytännön toimintaa ohjaa ”Rikos- ja riita-asioiden sovittelijan opas” - niminen julkaisu, jonka sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes on julkaissut vuonna 1999. Toiminnan saattamista jonkinasteisen sääntelyn piiriin on ehdotettu usealta taholta. Sovitteluun liittyvää lainsäädäntöä ollaankin valmistelemaan sosiaali- ja terveysministeriössä.

Ongelmalliseksi on koettu myös se, että sovittelutoiminnan kustannukset tulevat kuntien kannettaviksi, vaikka toiminnasta aiheutuvat välittömät säästöt kohdistuvat ensisijaisesti valtionhallintoon, erityisesti syyttäväviranomaisten ja tuomioistuinelaitoksen kustannuksiin.

Sovittelusta on tullut tärkeä keino reagoida myös alle 15-vuotiaiden lasten tekemiin rikollisiin tekoihin, joita lähetetään soviteltaviksi esimerkiksi poliisin ja sosiaaliviranomaisten yhteisillä sopimuksilla. Paavo Lipposen II hallituksen ohjelmassa on rikosten sovittelu mainittu osana nuorten tekemien rikosten käsittelyä sekä lisäksi sovittelun kehittäminen on erikseen mainittu osana lastensuojelullisia toimenpiteitä alle 15-vuotiailla rikoksen tehneillä lapsilla ja nuorilla.

Sovittelujärjestelmä nojautuu vahvasti vapaaehtoiseihin sovittelijoihin, jotka saavat

työstä ainoastaan pienen kulukorvauksen. Sovittelijoille annetaan koulutusta työväenopistoissa, eräissä toisen asteen oppilaitoksissa, eräissä kuntien sovittelutoiminnasta vastaavissa yhdistyksissä ja sovittelutoimistoissa. Vuonna 1999 Suomessa toimi 916 vapaaehtoista sovittelijaa. Vain pieni osa sovittelijan koulutuksen saaneista jatkaa pidempään sovittelijana.

Vuonna 1999 sovitteluun valikoitui 4 573 asiaa, joista 96 prosenttia oli rikosasioita. Tyypillisiä soviteltavia rikoksia ovat pahoinpitelyt, varkaudet ja vahingonteot. Sovitteluun osallistuvista rikoksesta epäillyistä noin puolet on alle 18-vuotiaita, pääosin miespuolisia henkilöitä. Naisten osuus vaihtelee toimittoittain 10-20 prosentissa. Asioista noin 85 prosenttia tulee sovitteluun poliisin tai syyttäjän kautta. Sosiaaliviranomaisten ja asianosaisten aloitteesta alkavien sovitteluiden määrä on vähäinen. Tosin sovittelualoite saattaa tulla syyttäjälle sosiaaliviranomaisten kautta, mikä jonkin verran vääristää tilastoja.

Esimerkiksi Helsingissä poliisi toimittaa esitutkinnan päätyttyä esitutkintapöytäkirjat Helsingin kaupungin sosiaalipäivystystoimiston nuorisoryhmän erityissosiaalityöntekijöille, jotka selvittävät ensimmäiseksi asian sovittelukelpoisuuden ja tarvittaessa toimittavat asian sovittelutoimintaan, jolleivät poliisi tai syyttäjä ole jo niin tehneet. Helsingissä ohjautuu näin sovitteluun juttuja vuosittain noin 800-1 000. Niistä 300-350 koskee asioita, joissa tekijä on 15-17-vuotias. Pahoinpitelyitä on viime vuosina selkeästi ohjautunut eniten sovitteluun. Helsingissä pahoinpitelyjen lisäksi toisena suurena sovitteluun ohjautuneena rikosryhmänä ovat vahingonteot, erityisesti töhrintään liittyvät. Etenkin nuorten rikosentekijöiden vahingontekoja soviteltaessa vastuun selkiytyminen ja työkorvauksen mahdollistaminen ovat ensisijaisia tavoitteita. Muita Helsingissä sovitteluun ohjautuneita rikoksia ovat varkaus, petos, kavallus, laiton uhkaus, kotirauhan rikkominen, solvaus, luvaton käyttö, näpistys ja ryöstö.

Sovittelutilaisuus alkaa yleensä sillä, että sovittelija selvittää osapuolille oman roolinsa, sovittelutapaamisen pelisäännöt ja istunnon etenemisen sekä korostaa oikeudenmu-

kaisuuden tunteen tärkeyttä sopimuksen hyväksymisessä ja kannustaa osapuolia suoraan kommunikaatioon. Sovittelijan avauksen jälkeen uhri ja tekijät kertovat keskeyttämättä oman näkemyksensä tapahtumista. Yleensä uhri kertoo näkemyksensä ennen tekijää. Kolmannen vaiheen muodostavat tosiasioiden selventäminen ja tunteiden jakaminen. Uhrille tarjotaan tilaisuus asiaan liittyvien tunteiden ilmaisemiseen sekä kysymysten esittämiseen tekijälle ("miksi juuri minä?"). Tekijälle tarjoutuu mahdollisuus nähdä tekonsa inhimilliset vaikutukset ja ilmaista katumusta. Neljännessä vaiheessa todetaan uhrin menetykset ja tekijän korvausmahdollisuudet. Keskustelun päämääränä on saavuttaa yksimielisyys hyvityksestä, joka on samalla ristiriitojen selvittämisen vertauskuva ja viesti tekijän vastuunotosta. Sovittelutaapaaminen kestää yleensä tunnin. Sovittelija päättää kokouksen ja voi samalla kiittää osallistumisesta ja tapaamisesta.

Suurimpien sovittelutoimistojen vuosien 1998 – 2000 tietojen mukaan noin 50-80 prosentissa sovitteluun ohjautuneista jutuista syntyy sopimus. Vähintään puolet sopimuksista sisältää sitoutumisen rahakorvaukseen. Toiseksi yleisin sopimustyyppi (15-30 prosenttia) on sellainen, jossa asianomistaja tyytyy anteeksipyyntöön tai johonkin siihen rinnastettavaan sopimukseen. Työkorvauksia on vähän, osuus sopimuksista on alle viisi prosenttia.

Myönteisesti sujunut sovittelu voi johtaa siihen, että syyttäjä jättää syyttämättä nuorta oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 §:n 1 kohdan nojalla tai että tuomioistuimien jättää hänet rikoslain 6 luvun 12 §:n 4 kohdan nojalla rangaistukseen tuomitsematta. Sovittelu voidaan myös ottaa huomioon rangaistuksen lieventämisperusteena rikoslain 6 luvun 6 §:n 3 kohdan nojalla. Asianomistajarikoksissa onnistunut sovittelu voi johtaa asianomistajan luopumiseen syytteenä.

Systemaattista tietojen keräämistä ei ole siitä, mitä rikosasioille tapahtuu sovittelun jälkeen rikosoikeusjärjestelmässä. Valtakunnansyyttäjänviraston kokoamien tietojen mukaan vuoden 2001 alkupuoliskolla 525 syyttämättäjättämispäätöstä edelsi onnistunut so-

vittelu. Vuositasolla on siis kysymys noin 1 000 tapauksesta. Syyttäjien arvioiden mukaan sovittelulla on päätöksen kannalta vähintään myötävaikuttava merkitys lähes kaikissa tapauksissa. Vuonna 1997 jätettiin 35 sovittelutoimiston tietojen mukaan 62 prosentissa niissä käsitellyistä virallisen syytteen alaisista rikoksista syyteharkinnan jälkeen syyte nostamatta. Joistakin hajatiedoista ilmenee, että rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumista ilmenee myös sellaisissa tapauksissa, joissa sovittelussa ei ole päästy sopimukseen.

2.2. Sosiaalisten ja terveydellisten ongelmien käsittely

2.2.1. Lastensuojelun lähtökohdat

Lastensuojelulaki (683/1983) ja lastensuojeluasetus (2020/1983) sääntelevät lastensuojelutyön järjestämistä ja toteuttamista kunnissa. Laki jättää kunnille päätösvallan eli oikeuden ja velvollisuuden lastensuojelun järjestämiseen tarvetta vastaavasti. Tämä saattaa johtaa alueelliseen vaihteluun lastensuojelun käytännön toteuttamisessa. Lastensuojelulaki koskee osittain myös 18-20-vuotiaita nuoria.

Lastensuojelulain 1 §:n 1 momentin mukaan lapsella on oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä etusija erityiseen suojeluun. Lain 4 §:n mukaan kunnan on huolehdittava siitä, että lastensuojelu järjestetään sisällöltään ja laajuudeltaan sellaiseksi kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää. Sosiaalilautakunta hyväksyy yleiset perusteet ja ohjeet lautakunnan alaisen lastensuojelun järjestämiseksi ja kehittämiseksi. Sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:n 1 momentin mukaan sosiaalihuollon toimeenpanoon kuuluvista tehtävistä huolehtii kunnan määräämä monijäseninen toimielin, jonka lisäksi, mitä siinä laissa säädetään, on huolehdittava niistä tehtävistä, jotka muissa laeissa säädetään sosiaalilautakunnan tehtäväksi. Mainitusta toimielimestä käytetään tässä esityksessä nimitystä sosiaaliviranomainen. Lastensuojelussa tarvittavia palveluja tuottavat ja käytännössä järjestävät jul-

kisen sektorin eli kuntien toimintaa täydentäen erilaiset järjestöt ja yhteisöt, joilta kunnat voivat ostaa palveluita.

Lastensuojelulain 9 §:n mukaan perhe- ja yksilökohtaisessa lastensuojelussa on otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu sekä tuettava lapsen vanhempien ja muiden lasta hoitavien henkilöiden kasvatusmahdollisuuksia lapselle suotuisten kasvuolojen vakiinnuttamiseksi. Kun sijaishuolto on tarpeen ja se on lapsen edun mukainen, se on järjestettävä viivytyksettä siten kuin lastensuojelulain 5 ja 6 luvussa tarkemmin säädetään. Perhe- ja yksilökohtaisessa lastensuojelussa on toimittava mahdollisimman hienovaraisesti sekä siten, ettei toimenpiteillä aiheuteta vahinkoa lapsen suotuisalle kehitykselle.

Lastensuojelulle keskeisessä varhaisessa puuttumisessa oirehtimiseen oleellista on yhteistyö, johon velvoittavia säännöksiä on erinäisissä säädöksissä. Mielenterveyslain (1116/1990) 5 §:ssä säädetään mielenterveyspalveluiden yhteensovittamisesta, erikoissairaanhoidon lain (1062/1989) 10 §:ssä erikoissairaanhoidon palvelujen yhteensovittamisesta, päihdehuoltolain (41/1986) 5 §:ssä yhteistoiminnasta päihteiden ongelmakäytön ehkäisemiseksi ja sosiaalihuoltolain 54 §:ssä yhteistoiminnasta sosiaalihuollon alalla. Lastensuojelulain 11 §:n 2 momentin mukaan terveydenhuollon viranomaisten on annettava perhe- ja yksilökohtaisessa lastensuojelussa asiantuntija-apua ja tarvittaessa järjestettävä lapsen hoito.

Lastensuojelulain 10 §:n mukaan lapsen etua selvittäessä on otettava huomioon lapsen omat toivomukset ja mielipide, perhedyttävä lapsen kasvuoloihin ja arvioitava, miten eri lastensuojelutoimenpiteet todennäköisesti vaikuttavat lapsen kehitykseen. Huoltajan ohella on 15 vuotta täyttäneellä lapsella oikeus käyttää puhevaltaa häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Lastensuojeluasiassa on 12 vuotta täyttäneelle lapselle varattava tilaisuus tulla kuulluksi. Viimeksi mainitun ikärajan saavuttaneella lapsella on myös oikeus vaatia eräitä sosiaalipalveluja ja muita tukitoimia. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on valvottava lapsen edun toteutumista, avustettava virkan- sa puolesta lasta sekä ohjattava häntä tarvit-

taessa saamaan riittävää apua.

Lastensuojelulain 11 §:n 1 momentin mukaan perhe- ja yksilökohtaisessa lastensuojelussa on kussakin tapauksessa tehtävä huoltosuunnitelma, jollei kysymyksessä ole tilapäinen neuvonta ja ohjaus. Huoltosuunnitelma on tarkistettava tarpeen mukaan. Lastensuojeluasetuksen 4 §:n mukaan huoltosuunnitelma laaditaan yhdessä asianomaisten kanssa. Huoltosuunnitelmaan kirjataan ne olosuhteet ja asiat, joihin pyritään vaikuttamaan sekä keinot ja arvioitu aika, jonka kuluessa tavoitteet pyritään toteuttamaan. Suunnitelmasta on myös käytävä ilmi, kuinka usein suunnitelma on tarkistettava. Viimeksi mainitussa säännöksessä on lisäksi tarkempia määräyksiä huostaan otettua tai avohuollon tukitoimena sijoitettua lasta koskevan hoitosuunnitelman sisällöstä. Huoltosuunnitelmaa voidaan tarvittaessa täydentää erillisellä hoito- ja kasvatussuunnitelmalla.

Lastensuojelulain 15 §:n 2 momentin mukaan sosiaalilautakunnan tulee olla edustettuna lapsen tekemäksi ilmoitetun rangaistavan teon esitutkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä, jollei se ole ilmeisen tarpeeton. Pykälän 3 momentin mukaan lautakunnan on muun ohessa 2 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa erityisesti valvottava lapsen etua sekä mahdollisuuksien mukaan yhdessä huoltajien kanssa tuettava hänen kasvamistaan vastuullisuuteen.

Lastensuojelujärjestelmän toimivuuden kannalta tärkeä merkitys on lastensuojelulain 40 §:llä, jossa säädetään ilmoitusvelvollisuudesta. Pykälän 1 momentissa säädetään, että jos sosiaali- ja terveydenhuollon, koulutoimen, poliisitoimen tai seurakunnan palveluksessa taikka luottamustoimessa oleva henkilö on virkaa tai tointa hoitaessaan saanut tietää ilmeisestä perhe- tai yksilökohtaisen lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta, hänen on ilmoitettava asiasta viipymättä sosiaalilautakunnalle. Pykälän 2 momentin mukaan myös muu kuin 1 momentissa tarkoitettu henkilö voi tehdä tällaisen ilmoituksen.

2.2.2. Avohuollon tukitoimet

Lastensuojelulain 12 §:n mukaan sosiaalilautakunnan on ryhdyttävä avohuollon tuki-

toimiin viipymättä, jos kasvuolot vaarantavat tai eivät turvaa lapsen tai nuoren terveyttä tai kehitystä taikka jos lapsi tai nuori käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään. Avohuollon tukitoimia ovat lain 13 §:n mukaiset sosiaalipalvelut ja muut tukitoimet, 14 §:n mukaiset perhehoito ja laitoshuolto sekä 15 §:n mukainen lapsen edun valvonta. Avohuollon tukitoimet edellyttävät aina lapsen huoltajien ja 15 vuotta täyttäneen lapsen suostumusta.

Lastensuojelulain 13 §:ssä säädetään tarkemmin avohuollon tukitoimina järjestettävistä sosiaalipalveluista ja muista tukitoimista. Pykälän 1 momentin mukaan, kun lastensuojelun tarve oleelliselta osin johtuu riittämättömästä toimeentulosta, puutteellisista asumisoloihin tai asunnon puuttumisesta tai kun mainitut seikat ovat oleellisena esteenä lapsen ja perheen tai sellaisen itsenäistymässä olevan nuoren kuntoutumiselle, joka ennen 18 vuoden ikää on ollut lastensuojelun asiakkaana, on kunnan viivytyksettä järjestettävä riittävä taloudellinen tuki sekä korjattava asumisoloihin liittyvät puutteet tai järjestettävä tarpeen mukainen asunto.

Rikoksiin syyllistyneiden nuorten kannalta merkityksellisiä ovat lastensuojelulain 13 §:n 1 ja 2 momentti. Niiden mukaan sosiaalilautakunnan on sen lisäksi, mitä sosiaalihuoltolaissa säädetään, tarvittaessa järjestettävä tukihenkilö- tai perhe sekä riittävät terapiapalvelut sekä tuettava lasta tai nuorta koulunkäynnissä, ammatin ja asunnon hankinnassa, työhön sijoittumisessa, harrastuksissa ja muiden henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisessä taloudellista ja muuta tukea antamalla. Tukitoimia toteutetaan yhteistyössä lapsen ja nuoren sekä lapsen vanhempien tai muiden lasta hoitavien henkilöiden kanssa.

Tukihenkilön voi saada perhe, joka vaikean elämäntilanteensa vuoksi tarvitsee lapselleen perheen ulkopuolisen aikuisen ystävän. Tukihenkilön voi saada myös lapsi tai nuori, jolla on vaikea elämäntilanne ja joka tarvitsee sen vuoksi tukea. Toiminta perustuu ajatukseseen, että kehitysiässä oleva lapsi tarvitsee ainakin yhden ehjän turvallisuutta antavan luottamukseen perustuvan ihmissuhteen. Tarkoituksena on auttaa lasta ja hänen perhettänsä ongelmien selvittelyssä sekä tukea

lapsen normaalia kehitystä ja omatoimisuutta. Tukihenkilöksi sopii sellainen henkilö, joka on itse tasapainoinen aikuinen ja pystyy tarjoamaan lapselle turvallisen ja myönteisen ihmissuhteen. Tukisuhde edellyttää pitkäjänteisyyttä ja sitoutumista luottamuksellisen suhteen rakentamiseen. Tukihenkilö toimii yhteistyössä sosiaalityöntekijöiden kanssa.

Läheisneuvonpidosta ei säädetä lastensuojelulaissa. Läheisneuvonpidossa kootaan yhteen lapsen ja nuoren ympärille hänelle tärkeät läheiset henkilöt, joita ovat esimerkiksi vanhemmat, muut sukulaiset ja ystävät. Läheisneuvonpito on työtapana, jossa sosiaalihuollon asiakkaalle järjestetään mahdollisuus yhdessä läheistensä kanssa käsitellä asiaansa ja ehdottaa siihen ratkaisua. Päätösvalta kuitenkin säilyy viranomaisella eli sosiaalitoimella. Neuvonpidossa laaditaan suunnitelma ja ehdotus lapsen ongelmien käsittelemiseksi. Sen jälkeen neuvottelun tulos esitetään sosiaalityöntekijän hyväksyttäväksi. Läheisneuvonpitoa esitellään tarkemmin nuorisoriikotimikunnan mietinnön II osan jaksossa 10.5.2.

Lastensuojelulain 14 §:n mukaan lapselle voidaan järjestää avohuollon tukitoimena perhehoitoa tai laitoshuoltoa yhdessä hänen vanhempansa, huoltajansa tai sen henkilön kanssa, jonka hoidossa tai kasvatuksessa lapsi on. Kaksitoista vuotta täyttäneelle tätä hoitoa tai huoltoa voidaan järjestää myös yksin häneen kohdistuvana, jos hän itse sitä pyytää tai siihen suostuu. Alle 12-vuotiaalle lapselle sitä voidaan järjestää yksin lapsen kohdistuvana enintään kolmen kuukauden ajaksi, kun lapsen huolenpitoa ei muutoin voida järjestää hänen huoltajansa tai sen henkilön sairauden johdosta, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on, taikka muun vastaavan syyn tähden. Mainittua hoitoa tai huoltoa voidaan erityisestä syystä jatkaa enintään kolme kuukautta.

Perhehoito on sosiaalihuoltolain 17 §:n mukainen sosiaalipalvelu, jonka järjestämisestä vastaa kunnan sosiaalitoimi. Sosiaalihuoltolain 25 §:n mukaan perhehoidolla tarkoitetaan henkilön hoidon, kasvatuksen tai muun ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä hänen oman kotinsa ulkopuolella yksityiskodissa. Perhehoidon tavoitteena

on antaa perhehoidossa olevalle henkilölle mahdollisuus perheenomaiseen hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin sekä edistää hänen perusturvallisuuttaan ja sosiaalista kehitystään. Perhehoitoa annetaan henkilölle, jonka hoitoa, kasvatusta tai muuta huolenpitoa ei voida tarkoituksenmukaisesti järjestää hänen omassa kodissaan tai muita sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita hyväksi käyttäen ja jonka ei katsota olevan laitoshuollon tarpeessa. Sosiaalihuoltolain 26 §:n mukaan perhekodilla tarkoitetaan lääninhallituksen luvan saanutta yksityistä perhekotia tai perhehoitajalain (312/1992) 1 §:ssä tarkoitettua yksityiskotia, jossa annetaan perhehoitoa toimeksiantosuhteessa kuntaan tai kuntayhtymään.

Kunta voi järjestää perhehoitoa, kuten muitakin sosiaalipalvelujaan, eri tavoin. Kunta voi tehdä toimeksiantosopimuksen yksityisen perheen kanssa, ottaa perhehoitajan virka- tai työsopimussuhteeseen, ostaa perhehoitoa yksityiseltä perhekodilta tai olla jäsenenä perhehoitoa järjestävässä kuntayhtymässä tai muuten mukana kuntien sopimuksen perustuvassa yhteistoiminnassa. Lastensuojelun sijaishuollossa perhekodilla tarkoitetaan usein yksityistä yritystä tai yhteisöä, joka myy palvelujaan kunnalle. Erotukseksi toimeksiantosuhteisesta perhekodista tällaisesta perhekodista on käytännössä ryhdytty käyttämään nimitystä ammatillinen perhekoti.

Perhehoidon tavoitteena on tukea lapsen kehitystä. Samalla tulisi pyrkiä saamaan aikaan myönteistä muutosta hänen perheensä tilanteessa. Tuen tarpeellisuuden arvioi perheen asuinalueen sosiaalipalvelutoimiston sosiaalityöntekijä yhdessä vanhempien kanssa. Perhehoito voi olla suunnitelmallista ja säännöllistä, lähinnä viikonloppuisin tapahtuvaa (esimerkiksi yksi tai kaksi viikonloppua kuukaudessa) tai kriisiluontoista, jolloin sijoitus voi kestää yhtäjaksoisesti vuorokaudesta kolmeen kuukauteen.

Perhehoito voi olla määräaikaista tai kestää useita vuosia lapsen täysi-ikäiseksi tulemiseen asti. Avohoidon tukitoimena perhehoito voi kestää enintään kolme kuukautta. Tavoitteena on tarjota lapselle yksilöllistä huolenpitoa ja hoitoa, pitkäaikaisia ihmissuhteita sekä turvallinen koti. Sijoituksen aikana lap-

sella on oikeus pitää yhteyttä hänelle läheisiin ihmisiin ja vanhempien kanssa tehdään yhteistyötä.

Lapsi voidaan avohuollon tukitoimena sijoittaa myös laitoshuoltoon, jolloin sijoituspaikkana tulevat lastensuojelulain 29 §:n nojalla kysymykseen lastenkodit, nuorisokodit ja koulukodit sekä muut näihin rinnastettavat lastensuojelulaitokset. Näistä koulukodit ovat perinteisesti keskittyneet vaikeahoitisiin nuoriin. Lastensuojeluasetuksessa on tarkempia säännöksiä lastensuojelulaitosten yksiköihin sijoitettavien lasten lukumäärästä, toimitiloista ja henkilöstöstä.

Lastensuojelun tarvetta aiheuttavista teki-joistä ja muista asiaan vaikuttavista seikoista ei ole valtakunnallisia tilastotietoja. Helsingin lukuja voidaan pitää jossakin määrin koko maan osalta suuntaa antavina. Vuoden 1999 tiedoista ilmenee, että tuolloin merkittävimmät asiakastietojärjestelmään ensimmäiseksi merkityt lastensuojelun avohuollon tarvetta aiheuttaneet tekijät olivat lapsen perheenjäsenen päihteiden käyttö (19 prosenttia tapauksista), ongelmat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa (15,7 prosenttia), vanhemman tai muun huoltajan terveydelliset ongelmat (11,4 prosenttia) ja kasvatukseen liittyvät ongelmat (10,5 prosenttia). Sen sijaan rikollinen teko oli rekisteröity avohuollon tarpeen ensisijaiseksi syyksi vain kahdessa prosentissa tapauksista.

Vuonna 2000 koko maassa on ollut kodin ulkopuolelle sijoitettuja lapsia ja nuoria 12 870, joista avohuollon tukitoimenpiteiden kohteena oli 5 554. Avohuollon tukitoimenpiteiden kohteena olevista sijoitetuista 1 350 oli 12-17-vuotiaita. Kyseisessä ikäryhmässä kaikkien kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten lukumäärä on kasvanut selvästi 1990-luvulla. Lapsen tai nuoren rikollinen toiminta on erittäin harvoin myöskään avohuollon tukitoimena tapahtuvan kodin ulkopuolelle sijoittamisen ensisijaisena perusteena. Mainittu peruste edustaa noin prosenttia Helsingin avohuollon sijoittamistapauksista.

Nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan liitteissä on sekä avohuoltoon että seuraavassa jaksossa esiteltyyn huostaanottoon liittyviä taulukoita.

2.2.3. Huostaanotto

Lastensuojelulain 16 §:n mukaan sosiaalilautakunnan on otettava lapsi huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen kasvua tai kehitystä taikka jos lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään, tai jos avohuollon toimet eivät ole tarkoituksenmukaisia tai mahdollisia taikka ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi, ja jos sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista.

Huostaanottojen määrä on lisääntynyt koko maassa 1990-luvulla. Vuonna 1991 huostaan otettuja lapsia oli 6 203, joista 760 oli otettu huostaan tahdonvastaisesti. Vuonna 2000 mainitut määrät olivat 7 316 ja 1 300. Helsingin tilastotiedoista ilmenee, että lapsen tai nuoren rikollinen toiminta on erittäin harvoin huostaanottoon liittyvän kodin ulkopuolelle sijoittamisen ensisijaisena perusteena. Mainittu peruste edustaa noin prosenttia kaikista sijoittamistapauksista.

Lastensuojelulain 17 §:ssä on huostaanottoon liittyviä menettelysäännöksiä koskien asianosaisten kuulemista. Lapsen huoltajan tai vastaavan huolenpitäjän sekä 12 vuotta täyttäneen lapsen mielipide on selvítettävä. Sosiaalilautakunnan on säännöksen mukaan tarvittaessa kuultava lapsen kasvun ja kehityksen asiantuntijoita. Eräissä tapauksissa lautakunnan päätös huostaanotosta on alistettava hallinto-oikeuden vahvistettavaksi. Näistä tapauksista keskeisin liittyy 12 vuotta täyttäneen lapsen tai hänen huoltajansa vastustukseen. Lastensuojelulain 18 §:n nojalla, jos lapsi on 16 §:ssä mainitusta syystä välittömässä vaarassa tai muutoin kiireellisen huostaanoton ja sijaishuollon tarpeessa, hänet voidaan ottaa sosiaalilautakunnan huostaan alistamatta päätöstä hallinto-oikeuden vahvistettavaksi. Tuolloinkin huostaanottoasia on otettava määräajassa käsiteltäväksi 17 §:ssä tarkoitettuna huostaanottoasiana.

Lastensuojelulain 19 §:n 1 momentin mukaan, kun lapsi on otettu sosiaalilautakunnan

huostaan, sosiaalilautakunnalla on huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta sekä olinpaikasta. Sosiaalilautakunnan tulee kuitenkin pyrkiä yhteistoimintaan lapsen vanhempien ja muiden huoltajien kanssa.

Lastensuojelulain 20 §:n mukaan huostasapito on lopetettava, kun 16 §:n mukaista tarvetta ei enää ole, jollei lopettaminen ole selvästi vastoin lapsen etua. Huostasapito lakkaa lisäksi, kun lapsi täyttää 18 vuotta tai solmii avioliiton. Lastensuojelulain 22 §:n mukaan huostaan otetun lapsen hoito ja kasvatustarpeet järjestetään kodin ulkopuolella perhehoitona tai laitoshuoltona tai muulla tarkoituksenmukaisella tavalla.

Lastensuojelulain mukaisista huostaan otettuun ja laitoshuoltoon sijoitettuun lapseen kohdistettavista pakotteista ja rajoituksista säädetään lastensuojelulain 31 ja 32 §:ssä ja mainittuja pykäläiä täydentäen lastensuojeluasetuksessa. Lastensuojelulain 32 §:n nojalla, jos huolto lastensuojelulaitoksessa sitä edellyttää ja jos se on lapsen edun mukaista, hänen oikeuttaan poistua lastensuojelulaitoksen alueelta tai hänen oleskeluaan ja liikkumistaan voidaan muutoin asetuksella tarkemmin säädetävällä tavalla rajoittaa määräajaksi muun ohessa, jos lapsi on otettu sosiaalilautakunnan huostaan sillä perusteella, että hän on vaarantanut vakavasti terveyttään tai kehitystään tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon. Lapsi voidaan eristää laitoksen muista lapsista, jos hän on vaaraksi itselleen tai muille taikka jos eristäminen on lapsen hoidon kannalta muutoin erityisen perusteltua. Eristäminen ei saa ilman uutta päätöstä jatkua yhtämittäisesti yli 24 tuntia ja sen tulee tapahtua laitoksen henkilöstön jatkuvan huolenpidon alaisena. Lastensuojeluasetuksen 10 §:ssä säädetään tarkemmin erityisistä syistä, joilla eristämistä saa välittömästi jatkaa, ei kuitenkaan yli 48 tunniksi. Lasta on kuultava ennen kuin laitoksen johtaja tekee päätöksen rajoituksesta.

Lastensuojelulain 34 §:n 1 momentin mukaan sijaishuollon päättymisen jälkeen sosiaalilautakunnan on aina järjestettävä lapselle tai nuorelle jälkihuolto tukemalla sijaishuollossa ollutta lasta tai nuorta sekä hänen van-

hempiaan ja huoltajiaan sekä henkilöä, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi tai nuori on muun ohessa 13 ja 14 §:ssä säädetyllä tavalla. Velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy, kun nuori täyttää 21 vuotta.

Asunnon ja riittävän toimeentulon järjestäminen ovat kuntaa sitovia jälkihuoltovaihtoehtoja. Jälkihuoltoa järjestävät kuntien lisäksi lastensuojelujärjestöt. Jälkihuoltoon siirtymisen yhteydessä nuoren kanssa tehdään jälkihuoltosuunnitelma, jossa kartoitetaan nuoren tilanne eri elämänalueilla sekä määritellään tavoitteet ja niihin pääsemisen keinot.

Jälkihuollon työmuotoina voivat tulla kysymykseen edellä mainittujen lisäksi taloudellinen tukeminen, harrastustoiminnan tukeminen, perhetyö, ammatinhankinnan ja työhönsijoittumisen tukeminen, loma- ja virkistystoiminnan järjestäminen, mielenterveyspalveluihin ja päihde- ja huumehoitoon ohjaaminen, koulunkäynnin ja opiskelun tukeminen ja tukiperhetoiminta.

Nuorisoriokostoitimikunnan mietinnön II osan liitteissä on esimerkkitapauksia lastensuojelun toiminnasta käytännössä.

2.2.4. Päihde- ja mielenterveysongelmaisiin kohdistuvat toimenpiteet

Päihde- ja mielenterveysongelmat ovat merkittäviä nuorten rikollisuuteen liittyviä taustatekijöitä. Mainittujen ongelmien hoitamista säännellään päihdehuoltolaissa ja mielenterveyslaissa. Kuten lastensuojelussa, päävastuu hoidon järjestämisessä on kunnilla. Ne voivat hankkia palveluja niitä tarjoavilta yhteisöiltä, jotka myös muuten täydentävät julkisen sektorin hoitotarjontaa.

Päihde- ja mielenterveysongelmien hoitoa voidaan toteuttaa lastensuojelun yhteydessä niin avo- kuin laitoshoidonakin. Huostaan otetuille vaikeaa ongelmalla nuorille hoitoa annetaan koulukodeissa. Nuorten päihde- ja mielenterveysongelmat saattavat kietoutua toisiinsa siten, että esimerkiksi päihteiden väärinkäyttö saatetaan joissakin tapauksissa katsoa mielenterveyshäiriöksi, johon annettava hoito määräytyy mielenterveyslain mukaan.

Päihdehuoltolain sääntely

Päihdehuollon tavoitteista, periaatteista, palveluista ja huollon järjestämisvelvollisuudesta säädetään vuonna 1987 voimaan tullessa päihdehuoltolaissa.

Päihdehuoltolain 1 §:n mukaan päihdehuollon tavoitteena on ehkäistä ja vähentää päihteiden ongelmakäyttöä sekä siihen liittyviä sosiaalisia ja terveydellisiä haittoja sekä edistää päihteiden ongelmakäyttäjän ja hänen läheistensä toimintakykyä ja turvallisuutta.

Päihdehuoltolain 3 §:n mukaan päihdehuollon palvelujen ja toimenpiteiden järjestäminen ja kehittäminen kuuluvat kunnalle ja siellä sosiaalihuollon osalta sosiaalilautakunnalle ja terveydenhuollon osalta terveystalokunnalle. Lain 6 §:n 3 momentin mukaan palvelut tulee ensisijaisesti järjestää avo- huollon toimenpitein. Päihdehuoltolain 7 §:n mukaan palveluja tulee antaa ongelmakäyttäjän lisäksi hänen perheelleen ja muille läheisilleen. Palveluja on annettava henkilön, hänen perheensä ja muiden läheistensä avun, tuen ja hoidon tarpeen perusteella.

Päihdehuoltolain 10 §:n nojalla henkilö voidaan määrätä tahdosta riippumattomaan hoitoon terveysvaaran tai väkivaltaisuuden perusteella. Edellytyksenä tuolloin on, että hoidon ja huollon järjestämisessä vapaaehtoisuuteen perustuvat palvelut eivät ole mahdollisia tai ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi. Terveysvaara tarkoittaa sitä, että henkilö ilman päihteiden käytön keskeyttämistä ja asianmukaista hoitoa on hänellä olevan tai hänelle päihteiden käytöstä välittömästi aiheutumassa olevan sairauden tai vamman johdosta välittömässä hengenvaarassa tai saamassa vakavan, kiireellistä hoitoa vaativan terveydellisen vaurion. Väkivaltaisuusperuste on olemassa, kun henkilö päihteiden käytön vuoksi väkivaltaisella tavalla vakavasti vaarantaa perheensä jäsenen tai muun henkilön terveyttä, turvallisuutta tai henkistä kehitystä. Pykälän 2 momentin mukaan väkivaltaisuusperustetta voidaan soveltaa alle 18-vuotiaaseen henkilöön vain erityisestä syystä.

Päihdehuoltolain 11 §:n 1 momentin nojalla terveyskeskuksen vastaava lääkäri tai

sairaalan ylilääkäri voi määrätä tahdosta riippumattomaan hoitoon enintään viideksi vuorokaudeksi. Lain 12 §:n 1 momentin mukaan päätöksen määräämisestä vastaavaan hoitoon väkivaltaisuuden perusteella tekee pääsääntöisesti sosiaalihuollon johtava viranhaltija. Jos mainittu hoito osoittautuu riittämättömäksi, hallinto-oikeus voi sosiaalilautakunnan esityksestä määrätä henkilön tahdosta riippumattomaan hoitoon väkivaltaisuuden perusteella enintään 30 vuorokaudeksi.

Käytännössä päihdehuollon avohoitopalvelut keskittyvät suurimpien kaupunkien A-klinikoihin ja nuorisoasemiin. Laitosmaisissa palveluissa keskeisiä ovat yleensä usean kunnan ylläpitämät tai järjestöjen omistamat katkaisuhuoltoasemat ja kuntoutuslaitokset. Lisäksi on asumisvaikeuksissa oleville päihdeongelmallisille tarkoitettuja asumispalveluja ja päiväkeskuksia. Alaikäisten päihdehuollon järjestämisessä saattavat tulla sovellettaviksi myös lastensuojelulain, osittain myös mielenterveyslain säännökset.

Tahdosta riippumattoman päihdehoidon käyttäminen on erittäin harvinaista. Sitä voidaan järjestää lääninhallituksen nimeämässä toimintayksiköissä. Päihdehuoltolain ankarien tahdosta riippumattoman hoidon edellytysten vuoksi lapsen vakava päihteiden käyttö voi lähinnä johtaa lastensuojelulain 16 §:n mukaiseen huostaanottoon ja sitä kautta tapahtuvaan hoidon antamiseen.

Mielenterveyslain sääntely

Mielenterveystyöstä säädetään vuonna 1991 voimaan tulleessa mielenterveyslaissa. Lain keskeisenä tavoitteena on hoidon painopisteen ohjaaminen avohoitoon. Mielenterveyslain 1 §:n mukaan mielenterveystyöllä tarkoitetaan yksilön psyykkisen hyvinvoinnin, toimintakyvyn ja persoonallisuuden kasvun edistämistä sekä mielisairauksien ja muiden mielenterveyden häiriöiden ehkäisemistä, parantamista ja lievittämistä.

Mielenterveyslain 3 §:n mukaan mielenterveyspalveluiden järjestäminen kuuluu kunnalle ja eräissä tapauksissa kuntayhtymälle. Käytännössä mielenterveyspalveluita annetaan avohoitona terveyskeskuksissa sekä terveyskeskussairaaloissa ja erikoissaira-

hoidon sairaalahoitona. Mielenterveyslain 4 §:n 2 momentin mukaan palvelut on ensisijaisesti järjestettävä avopalveluina. Lain 6 §:n nojalla mielisairaita voidaan sijoittaa valtion mielisairaaloihin.

Mielenterveyspalvelujen yhteensovittamista koskeva säännös on mielenterveyslain 5 §. Sen mukaan mielenterveyspalvelujen järjestämisessä on sairaanhoitopiirin kuntayhtymän ja sen alueella toimivien terveyskeskusten yhdessä kunnallisen sosiaalihuollon ja erityispalveluja antavien kuntayhtymien kanssa huolehdittava siitä, että mielenterveyspalveluista muodostuu toiminnallinen kokonaisuus. Mielisairautta tai muuta mielenterveyshäiriötä potevalle henkilölle on riittävän hoidon ja palvelujen ohella yhteistyössä asianomaisen kunnan sosiaalitoimen kanssa järjestettävä mahdollisuus hänen tarvitsemaansa lääkinnälliseen tai sosiaaliseen kuntoutukseen liittyvään palvelu- ja tukiasumiseen siten kuin siitä on erikseen säädetty.

Mielenterveyslain 8 §:ssä säädetään tahdosta riippumattoman psykiatrisen sairaalahoidon edellytyksistä. Henkilö voidaan sellaiseen määrätä vain jos

- 1) hänen todetaan olevan mielisairas,
- 2) hän mielisairautensa vuoksi on hoidon tarpeessa siten, että hoitoon toimittamatta jättäminen olennaisesti pahentaisi hänen mielisairauttaan tai vakavasti vaarantaisi hänen terveyttään tai turvallisuuttaan, ja
- 3) mitkään muut mielenterveyspalvelut eivät sovellu käytettäväksi tai ovat riittämättömiä.

Alaikäinen voidaan määrätä tahdostaan riippumattomaan psykiatriseen sairaalahoittoon myös, jos hän on vakavan mielenterveyshäiriön vuoksi hoidon tarpeessa siten, että hoitoon toimittamatta jättäminen olennaisesti pahentaisi hänen sairauttaan tai vakavasti vaarantaisi hänen terveyttään tai turvallisuuttaan taikka muiden henkilöiden terveyttä tai turvallisuutta ja jos mitkään muut mielenterveyspalvelut eivät sovellu käytettäväksi. Alaikäisen hoito tulee järjestää yksikössä, jolla on edellytykset ja valmiudet hoitaa häntä. Alaikäistä tulee hoitaa erillään aikuisista, jollei katsota olevan alaikäisen edun

mukaista menetellä toisin.

Mielenterveyslain 11 §:n 2 momentin mukaan päätöksen tahdonvastaisesta hoidosta tekee pääsääntöisesti sairaalan psykiatrisesta hoidosta vastaava ylilääkäri. Lain 12 §:n nojalla henkilöä voidaan edellisessä pykälässä tarkoitettuna päätöksen perusteella pitää tahdosta riippumattomassa hoidossa enintään kolme kuukautta. Sen jälkeen hoitoa voidaan jatkaa uudella päätöksellä enintään kuudeksi kuukaudeksi. Viimeksi mainitun ajan jälkeen on uudelleen tarkkailun avulla selvitettävä, ovatko edellytykset hoitoon määräämiseen tahdosta riippumatta olemassa.

Mielenterveyslain 34 §:n mukaan valtioneuvoston asetuksella voidaan mielenterveyspalvelujen yhdenvertaisemman saatavuuden edistämiseksi antaa säännöksiä siitä, mitkä ovat tutkimukseen ja hoitoon pääsyn enimmäisajat lain perusteella järjestettävissä palveluksissa. Vuoden 2001 alusta tuli voimaan mielenterveysasetuksen muutos, jolla asetukseen lisättiin uusi lapsia ja nuoria koskeva 2 a luku. Asetuksen 6 a §:n mukaan lääkärin tehtyä lapsen tai nuoren mielenterveysongelmien vuoksi lähetteen erikoissairaanhoidon hoidon tarpeen selvittämiseksi, on arvio hoidon tarpeesta ja kiireellisyydestä tehtävä arvioinnin kiireellisyys huomioon ottaen viimeistään kolmen viikon kuluessa lähetteen saapumisesta sairaalaan taikka muuhun toimintayksikköön, jollei erityisistä syistä muuta johdu. Tehdyn selvityksen perusteella tarpeelliseksi todettu hoito on järjestettävä hoidon edellyttämä kiireellisyys huomioon ottaen viimeistään kolmen kuukauden kuluessa, jolleivät lääketieteelliset, hoidolliset tai muut vastaavat seikat muuta edellytä. Asetuksessa on myös säännöksiä, joilla pyritään varmistamaan hoitoyksiköiden yhteistyö ja mielenterveyshäiriöiden avohoidon tukitoimien riittävyys kotona selviytymisen mahdollistamiseksi.

Erityisen vaikeahoitoisten psyykkisesti sairaiden nuorten hoitomahdollisuudet ovat lähiaikoina parantumassa, kun maahan ollaan perustamassa kahta hoitoyksikköä heitä varten. Tampereen Pitkäniemen sairaalan hoitoyksikkö tulee aloittamaan huhtikuussa 2003 ja Kuopion Niuvanniemen sairaala vuonna 2004. Niissä tullaan hoitamaan sellaisia alle

18-vuotiaita nuoria, joita väkivaltaisuuden tai muun vastaavan syyn vuoksi ei voida hoitaa tavallisella lasten ja nuorten osastolla. Kysymykseen tulee myös tahdonvastainen hoito. Yksi kohderyhmä tulee olemaan mielen-tilatutkimuksen perusteella rankaisematta jäävät nuoret rikoksenteekijät.

2.3. Nuorten tekemien rikosten taustatekijät

Nuoruuteen kuuluva rajojen koetteleminen näkyy usein syyllistymisenä pikkurikkeisiin ja rikkomuksiin, myös rikoksiin. Nuorille on tyypillistä rikosten tekeminen ryhmässä. Tekijät pyrkivät hankkimaan arvontaa ryhmässään ja korostavat riippumattomuuttaan yhteiskunnasta. Toinen nuorisorikollisuudelle tyypillinen piirre on rikosten suunnitteleminen. Tekojen motiivit liittyvät voittopuolisesti nuorten keskinäiseen sosiaaliseen kanssakäymiseen. Nuorten toiminnalle on kuitenkin tyypillistä myös se, että aikuisikään saavuttaessa elämä usein palautuu yhteiskunnan sääntöjen mukaiseksi. Tähän vaikuttaa osaltaan se, että nuori siirtyy tällöin parisuhteen ja sitä kautta perheen sekä myös työelämän valvontavaikutuksen piiriin.

Rikosten tekemistä on pidetty perinteisesti miehisenä käyttäytymisenä. Naisten ja tyttöjen osuus rikoksista on ollut vähäistä. Erityisesti viime aikoina lisääntyneitä naisten osuutta pahoinpitelyrikoksista on selitetty naisiin ja naiseuteen kohdistuvien odotusten murtumisella siten, että nykyään naisetkin omaksuvat aiemmin pelkästään miehisenä pidettyä käytöstä kuten väkivallan käyttöä tai alkoholin humalajuomista. Mitään huomattavaa määrällistä muutosta naisten ja tyttöjen rikollisessa käyttäytymisessä ei ole kuitenkaan viime vuosikymmeninä tapahtunut.

Myös eräät perinnöllisyyteen liittyvät tekijät sekä biologiset ominaisuudet (muun ohessa serotoniinin erityys) voivat tuoda mukanaan alttiuden sellaisten käyttäytymishäiriöiden kehittymiselle, jotka voivat osoittaa lisääntyneitä riskiä kehittyä rikolliseksi. Tutkimus kuitenkin korostaa, ettei nuorisorikollisuudelle ole löydettävissä yksittäistä biologista, psykologista tai sosiaalista perussyytä.

Erityisesti väkivaltakäyttäytymistä selittävät tutkimukset päätyvät yhä uudestaan korostamaan perhetaustan ja -olojen, koulun ja koulusopeutumisen, nuoren lähiyhteisön ja naapuruston sekä myös nuoren henkilökohtaisten olojen ja ominaisuuksien yhteisvaikutusta. Ja viime kädessä rikollisuuden tasoon ja rakenteeseen vaikuttavat myös yleiset yhteiskunnalliset rakennetekijät ja niissä tapahtuvat muutokset.

Huumausaineiden käyttö lisääntyi Suomessa voimakkaasti 1990-luvulla. Käyttäjien määrän kasvun lisäksi huumausainevalikoima on laajentunut. Niin sanotuista kovista huumeista erityisesti heroiinin käyttö on lisääntynyt. Huumausaineiden käyttämiseen myös saatetaan ryhtyä jo nuorella iällä. Huumausaineiden ongelmakäyttö voi muiden kasvustaustaan ja elinympäristöön liittyvien ongelmien kanssa johtaa syrjäytymiseen, joka altistaa rikolliselle käyttäytymiselle. Huumausainerikoksista tuomituille tyypillistä on matala koulutustaso, heikko työllisyys ja vaatimaton ansiotaso. Pelkästä huumausaineen käytöstä on vaikea tehdä johtopäätöksiä muiden kuin huumausainerikosten tekemiseen liittyvän riskin suhteen. Huumausaineen käyttöön liittyvien rikosten lisäksi kysymyksen saattavat tulla esimerkiksi huumausaineen hankkimisen rahoittamiseen liittyvät omaisuusrikokset. Huumausainerikoksista tuomituille on tyypillistä muidenkin rikostuomioiden runsaslukuisuus. Lisäksi huumausainerikoksista tuomittujen rikosura alkaa varsin nuorena, vaikka tuomiot huumausaineista saattavat seurata vasta myöhemmin. Suoraa puuttumista huumausaineiden käyttöön haittaa niiden käytön ja saatavuuden oleminen vaikeasti valvottavissa. Huumeiden käyttäjien hoito on myös viime aikoina monin paikoin joutunut kamppailemaan taloudellisista edellytyksistään. Huumeiden keuhelukäytön kasvu näyttää taittuneen viimeisten vuosien aikana, ongelmakäyttö saattaa kuitenkin vielä kasvaa.

Alkoholinkäytön ja pahoinpitelyrikosten määrän on havaittu seuraavan toisiaan. Varsinkin humalahakuiseen alkoholin nauttimiseen liittyvät vaikeudet kontrolloida omaa käyttäytymistään ja toimiminen irrationaalisesti seurauksista piittaamatta, mikä on vali-

tettavalla tavalla näkynyt nuorten tekemissä vakavissa väkivaltarikoksissa viime vuosina.

Huomattava osa Suomeen 1990-luvulla muuttaneista ulkomaalaisista on lähtenyt kotimaastaan pakoon sotaa, poliittista ja etnistä vainoa tai hakemaan parempaa elintasoja. Heidän sosiaalinen asemansa on suomalaisien asemaa selvästi huonompi kielitaidottomuuden sekä koulutuksen ja työkokemuksen puuttumisen vuoksi. Mainitut puutteet heikentävät menestymismahdollisuuksia erityisesti laajan työttömyyden aikana ja koulutusrintamalla. Mitään tekemättömyys saattaa johtaa rikoksia edistävään huumeiden tai muiden päihteiden väärinkäyttöön.

Maahanmuuttajien kohdalla myös kulttuurinen muutos on huomattava. Paikallisten sääntöjen, tapojen ja olosuhteiden tuntemus on heikkoa. Tavarapaljous voi rikoksentelemahdollisuuksien kautta houkutelaa rikoksiin. Sosiaaliset sidokset ja valvonta myös saattavat väljentyä uusissa oloissa kohtalokain seurauksin, jolloin esimerkiksi alkupeäräiskulttuuriin liittyvät vanhempien kunnioittaminen ja yhteisön oma sisäinen valvonta saattavat menettää merkitystään.

Suomessa on viime aikoina käyty paikoitellen voimakastakin julkista keskustelua nuorisorikollisuuden taustatekijöistä. Syynä on ollut lähinnä nuorten lisääntynyt määrä henkirikosten tekijöinä ja siihen liittyen joukkotiedotusvälineiden näyttävästi esiin tuomat yksittäiset rikostapaukset jälkiselvittelyineen.

Käydyssä keskustelussa on paljolti painotettu edellä mainittuja tekijöitä. Perheen ja sukulaisten osalta erityisesti vanhempien kiihtynyt työtahti ja muiden lähisukulaisten puuttuminen lapsen elämänpiiristä on pantu merkille. Kasvatuksen osalta on korostettu tarvetta asettaa lapselle rajoja ja kasvatusvastuun kuulumista myös koululle. Yhteiskunnan eriarvoistumiseen ja arvojen koven- tumiseen on myös kiinnitetty huomiota samoin kuin tyhjän elämän täyttämiseen liittyvään elämyshakuisuuteen. Myös väkivalta- viihteellä katsotaan olevan merkitystä nuorten käyttäytymiseen vaikuttavana tekijänä.

Nuorten tekemien rikosten taustatekijöistä on tarkempaa selvitystä nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan jaksossa 4.

2.4. Nykyinen nuorisorikollisuustilanne ja sen kehitysnäkymät

2.4.1. Tilanne Suomessa

Nuorten tekemät yleisimmät poliisin tietoon tulevat rikokset ovat varkauksia, vahingontekoja, kulkuneuvon kuljettamisia oikeudetta ja luvattomia käyttöjä eri muodoissaan sekä pahoinpitelyjä. Vuonna 2001 syylliseksi epäiltyjä alle 18-vuotiaita oli rikosten eri tekemuodot mukaan lukien varkauksien osalta 12 077, vahingontekojen osalta 4 581, pahoinpitelyjen osalta 3 531 sekä luvattomien käyttöjen ja ajoneuvon oikeudettomien kuljettamisten osalta yhteensä 5 943. Poliisin tilastojen mukaan ikäluokan kokoon suhteutettuna 15-20-vuotiaat ovat rikosaktiivisin ikäryhmä. Vuonna 1999 rikoslakirikoksiin syyllistyneistä noin 12 prosenttia oli alle 18-vuotiaita. Tilastotietojen mukaan nuorten tekemien rikosten kokonaismäärä on kuitenkin pysynyt viimeisen 10 vuoden aikana melko tasaisena. Sen sijaan rikosten kesken on tekojen määrässä tapahtunut siirtymiä.

Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa on viime vuosina laadittu lukuisia tutkimuksia nuorten rikollisuudesta nuorille itselleen tehtyjen kyselyjen pohjalta. Tutkimusten kohteena ovat olleet kyselyihin nimettöminä vastanneet peruskoulun yhdeksäsluokkalaiset eli 15- ja 16-vuotiaat nuoret. Mainitut tutkimukset täydentävät viranomaistilastoja, koska tutkimuksissa tulee huomioon otetuksi piilorikollisuus, joka nuorten osalta on suurta. Tutkimuksista ilmenee, että ainakin 1990-luvun jälkipuoliskolla täysin lainkuuliaisten nuorten osuus on lisääntynyt. Yhä useammat nuoret suhtautuvat kielteisesti rikolliseen käyttäytymiseen ja sitä ymmärtäviin selitystapoihin. Kehitykseen näyttää liittyvän polarisoituminen eli kehityksen toisena puolena on se, että rikoksiin syyllistyvät tekevät aikaisempaa useampia tekoja. Polarisaatiokehitys ei selity kontrollijärjestelmän toiminnalla, koska kyselytutkimusten teot eivät pääosin ole tulleet viranomaisten tietoon. Nuorten väkivaltaisuuden lisääntyminen ilmenee kuitenkin myös poliisin tietoon tulleesta rikollisuudesta. Väkivallantekoja on

yhä enemmän sekä yhteensä että kiinni jäänyttä nuorta kohti.

Rikosmäärien suhteen erityisen voimakas muutos on tapahtunut varkausrikoksissa, joissa 15-17-vuotiaiden epäiltyjen määrä on 1990-luvun aikana puolittunut, joskin vuoden 2000 tietojen mukaan vähentyminen näyttää pysähtyneen.

Pahoinpitelystä epäiltyjen nuorten määrä lähti nousuun 1990-luvun puolivälissä. Muutoksiin vaikuttivat muun ohessa vuonna 1995 voimaan tullut lainmuutos, jolla virallisen syytteen alaisuutta lisättiin pahoinpitelyissä, sekä väestön ja koulujen lisääntyvä alttius ilmoittaa nuorten tekoja poliisin tietoon. Myös poliisin tehostunut julkinen kontrolli lisäsi nuorten väkivallan tilastoitumista. Kontrollin tehostumisen lisäksi nuorten pahoinpitelyrikosten lisääntymiseen lienee vaikuttanut myös se, että vaikeista käyttäytymisongelmista kärsivien nuorten väkivallanteot ovat lisääntyneet. Tekojen määrä yhtä poliisin tietoon tullutta nuorta väkivallantekijää kohden on lisääntynyt eli nuorten väkivaltaisten tekojen määrä on noussut nopeammin kuin väkivaltaisten nuorten määrä. Tämän on osa rikoskäyttäytymisen polarisaatiota: väkivaltaiset nuoret ovat entistä poikkeavampia normaalinuorisosta.

Huomattava nuorten tekemien rikosten lisääntyminen ikäryhmän kokoon suhteutettuna tapahtui 1990-luvulla huumausainerikoksissa. Vuonna 2001 huumausainerikoksista oli noin 6 prosenttia eli 925 alle 18-vuotiaiden tekemiä. Suurimmassa kasvussa mainitut rikokset ovat kuitenkin olleet 18-20-vuotiaiden ikäryhmässä.

Henkirikosten osalta kehitystä on syytä tarkastella niin sanottujen täytettyjen tekojen (murha, tappo ja surma) avulla, koska henkirikosten yritysten määriin vaikuttavat myös nimeämiskäytäntöjen mahdolliset muutokset. Murhaan, tappoon tai surmaan syylliseksi epäiltyjen alle 15-vuotiaiden määrä lisääntyi vuosina 2000 ja 2001. Vuosina 1995 – 1999 vain kahta tämän ikäistä nuorta epäiltiin henkirikoksesta. Sitä vastoin vuonna 2000 kahta ja vuonna 2001 kolmea alle 15-vuotiasta epäiltiin henkirikoksesta. 15-17-vuotiaiden ryhmässä henkirikoksesta epäiltyjen määrä lisääntyi 1990-luvun jälkipuoliskolla. Myös

18-20-vuotiaiden ryhmässä esiintyi kasvua (kuvio 1 nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan liitteissä).

Pahoinpitely- ja henkirikostilastoista on tehtävissä sellainen johtopäätös, että 15-20-vuotiaiden joukossa on osaryhmä, jossa väkivaltaisuus on lisääntynyt. Alle 20-vuotiaiden nuorten vuosina 1998 – 2000 tekemistä henkirikoksista suurin osa kohdistui ystäviin, tuttaviiin tai sukulaisiin. Vuoden 2001 nuorisorikollisuuskyselyn mukaan vajaa 10 prosenttia nuorten väkivallasta kohdistuu tuntemattomiin aikuisiin ja noin 15 prosenttia tuntemattomiin nuoriin. Vastavasti kolme neljäsosaa väkivallanteoista kohdistui entuudestaan tuttuun henkilöön, useimmiten toiseen nuoreen.

Nuorten tekemissä rikoksissa on havaittavissa eräitä erityispiirteitä, jotka liittyvät myös heitä vanhempien tekemiin rikoksiin. Naiset ja tytöt ovat edelleen rikoksenteijöiden vähemmistö. Tätä johtopäätöstä tukevat niin poliisin tietoon tulevaa rikollisuutta koskevat tilastot kuin kyselytutkimuksetkin. Nuorten alle 21-vuotiaiden naisten osuus henkirikoksista on edelleen vähäistä. Naisten tekemien tilastoitujen pahoinpitelyjen määrät ovat kuitenkin olleet kasvussa.

Ulkomailta Suomeen tulleiden henkilöiden tekemien rikosten lukumäärä on kasvanut viimeisten kymmenen vuoden aikana. Suomessa asuvat ulkomaalaiset ovat rikoksista epäiltyinä hieman useammin väestöosuuteensa nähden kuin muut. Ulkomaalaisten väkivaltarikoksista koskevasta selvityksestä (Väkivaltarikoksesta epäilty ulkomaalaiset Suomessa. Sisäasiainministeriön poliisiosaston julkaisu 18/2001) ilmenee, että verrattaessa vuosia 1998 ja 2000 suurin määrällinen lisäys on tapahtunut ryöstöissä (69-190) ja törkeissä ryöstöissä (5-20). Alaikäisten osuus väkivaltarikoksista epäillyistä maahanmuuttajataustaisista henkilöistä on huomattavan suuri. Vuoden 2000 yhteensä 2 481 epäillystä 6 prosenttia oli alle 15-vuotiaita ja 14 prosenttia 15-17-vuotiaita. Yli puolet ryöstöistä epäillyistä oli tekohetkellä alle 18-vuotiaita nuorimman ollessa 11-vuotias. Ulkomaalaisten nuorten tekemistä väkivaltarikoksista noin 40 prosenttia tapahtui Helsingissä.

Kaiken kaikkiaan nuorten rikollisuutta tar-

kasteltaessa on huomattavaa se, että tilastoitu rikollisuus on yhteydessä kontrollikoneiston suorittamaan valvontaan, rikosten selvittämiseen ja lukuisiin muihin seikkoihin. Tilastoidun rikollisuuden määrän avulla ei yksinään kyetä arvioimaan rikollisuuden tosiasiallista määrää ja määrässä tapahtuneita muutoksia. Vakavien rikosten kohdalla tilastot kuitenkin antavat suhteellisen luotettavan kuvan rikosten määrien kehityksestä. Tietyn ikäluokan tekemien rikosten määrällisen kehityksen arvioinnissa on otettava myös huomioon ikäluokkien koko. Polarisatiiokehitykseen liittyen merkitystä on myös sillä, että rikosten määrä ei välttämättä kerro riittävästi tekijöiden määrästä. Rikokset keskittyvät entistä enemmän samoille tekijöille.

Nuorten Suomessa ja seuraavassa jaksossa mainituissa eräissä muissa maissa tekemiin rikoksiin liittyviä taulukoita ja kaavioita on nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan liitteissä.

2.4.2. Tilanne eräissä muissa maissa

Ruotsi. Ruotsissa rikoksesta epäiltyjen joukossa 15-17-vuotiaiden ja 18-20-vuotiaiden ikäryhmät ovat ryhmien kokoon suhteutettuna suurimpia. Mainittuihin ikäryhmiin kuuluvien tekijöiden osuus rikoksista on 25 prosenttia kun osuus väestöstä on 8 prosenttia. Vuonna 2000 rikoksista epäillyistä 14 prosenttia oli 15-17-vuotiaita ja 11 prosenttia 18-20-vuotiaita. Mainituissakin ikäryhmissä rikoksiin syyllistyneiden määrät ovat olleet viime aikoina olleet kuitenkin laskussa. Vuonna 2000 Ruotsissa rikoksesta epäiltiin 11 473 ikäryhmään 15-17-vuotiaat kuuluvaa nuorta. Ikäryhmässä 18-20-vuotiaat vastaava luku oli 9 484.

Nuorten tekemien kuolemaan johtaneiden väkivaltarikosten määrissä ei ole viimeisinä vuosikymmeninä tapahtunut merkittäviä muutoksia. Kun Ruotsissa surmataan vuosittain noin 100 ihmistä, 15-19-vuotiaiden epäiltyjen määrä on yleensä noin 10. Suurin yksittäinen ikäryhmä epäillyistä ikäluokan kokoon suhteutettuna on 20-24-vuotiaiden epäiltyjen ryhmä. Ikäryhmään 15-19-vuotiaat kuuluvien tekemät henkirikokset suuntautuvat yleensä yli 30-vuotiaisiin henkilöihin,

jotka ovat tekijöille ennestään tuntemattomia.

Pahoinpitelyrikosten määrä on tasaisesti kasvanut Ruotsissa viimeisen kahden vuosikymmenen aikana, kun ilmoitettujen rikosten määrää verrataan 100 000 asukkaaseen. Kasvu perustuu pitkälti 15-20-vuotiaiden nuorten ja naisten tekemien pahoinpitelyrikosten lisääntymiseen. Kokonaismäärät ovat kuitenkin olleet tasaantumaan, jopa vähenemään päin.

Nuorille tyypilliset (noin 40 prosenttia rikokseen osallisista 15-19-vuotiaita) autovarkaudet ovat 1990-luvun loppuvuosina lähteneet lievään määrälliseen laskuun. Nuorilla syynä rikokseen on yleensä halu ajella huvikseen. Mainittuun rikostyyppiin kiinnitetään huomiota, koska siihen syyllistymisen voidaan katsoa ennustavan rikolliselle uralle ajautumista. Nuoriin onkin kohdistettu projekteja ja tiedotuskampanjoita autorikollisuuden vähentämiseksi. Merkitystä on myös teknisellä rikossuojauksella. Huomiota on kiinnitetty myös autojen pysäköintiin lähtien pysäköintipaikkojen suunnittelusta, valvonnasta ja sisäänpääsykontrollista.

Ryöstöt ovat tyypillisesti nuorten tekemiä rikoksia. Ruotsissa on arvioitu, että niistä noin 15 prosenttia on alle 15-vuotiaiden ja 50 prosenttia 15-20-vuotiaiden tekemiä. Arviointi on kuitenkin vaikeaa, koska poliisi selvittää vain neljänneksen ryöstöistä. Ryöstörikokset ovat voimakkaasti lisääntyneet 1990-luvun alkupuolelta lähtien. Vuonna 2000 ryöstöistä ja törkeistä ryöstöistä tuomittiin 415 ikäryhmään 15-17-vuotiaat kuuluvaa ja 256 ikäryhmään 18-20-vuotiaat kuuluvaa nuorta.

Vahingontekorikokset ovat niin ikään Ruotsissa tyypillisiä nuorten henkilöiden tekemiä rikoksia. Vuonna 2000 epäillyistä puolet oli enintään 24-vuotiaita ja kahdeksan prosenttia alle 15-vuotiaita. Piilorikollisuus on huomattavaa, koska rikoksista selvitetään vain 11 prosenttia. Vahingontekorikokset ovat olleet tasaisessa kasvussa viime vuosina vuotta 1999 lukuun ottamatta. Vahingontekorikollisuudelle on tyypillistä tekeminen suunnittelemattomasti ja rikosten kasaantuminen rajatulle tekijäjoukolle.

Huumausainerikollisuuden määrällinen arvioiminen on myös Ruotsissa vaikeaa piiloon

jäävän rikollisuuden suuren osuuden vuoksi. Koululaisille tehtyjen kyselyjen perusteella nuorten huumausaineiden käyttö on selvästi lisääntynyt 1990-luvulla. Siitä huolimatta ei ole päästy lähellekään kyselyissä 1970-luvulla saatuja käyttömääriä. Huumausaineiden käytön lisääntyminen viime vuosina ilmenee myös huumausainerikoksista epäiltyjen 15-17-vuotiaiden ja 18-20-vuotiaiden lukumäärän selvänä kasvuna. Vuonna 1990 nuorempaan ikäryhmään kuuluvia epäiltyjä oli noin 150 ja vuonna 1998 noin 580. Vanhemmassa ikäryhmässä vastaavat määrät olivat noin 600 ja 1 300.

Norja. Norjassa on havaittavissa nousua nuorten tekemien rikosten määrissä. Nousu koskee tosin myös yli 18-vuotiaiden tekemiä rikoksia. Epäiltyjen alle 18-vuotiaiden keskeisiä rikoksia määrällisesti ovat näpistyksiset, varkaudet ja vahingonteot. 1990-luvun lopussa mainitun ikäryhmän tekemistä rikoksista lukumääräisessä kasvussa olivat pahoinpitely- ja huumausainerikokset. Yleishavaintona on rikollisuuden muuttuminen vakavammaksi iän kasvaessa.

Norjassa tehdyt selvitykset tukevat sitä käsitystä, että rikkomusten tekeminen kuuluu nuoruuteen liittyvään rajojen etsimiseen. Vuonna 1998 tehdyn kyselytutkimuksen mukaan 59 prosenttia 14-16-vuotiaista on syyllistynyt sellaisiin tekoihin. Myös Norjassa on havaittu samanlaista polarisoitumista kuin Suomessa. Yhä suurempi osa rekisteröidyistä rikoksista keskittyy pienelle nuorten joukolle.

Tanska. Tanskassa poliisi tilastoi alle 15-vuotiaiden tekemiä rikoksia. Väkivaltarikoksissa, joiksi tilastoissa luetaan lähinnä eriaisteiset pahoinpitelyt, on ollut räjähdysmäistä kasvua 1990-luvulla. Kun sellaisista teoista epäiltyjä alle 15-vuotiaita lapsia oli vuonna 1990 yhteensä 23, määrä oli vuonna 1999 noussut jo 133:een. Myös ryöstöjen määrissä on ollut nouseva suuntaus (21-47). Sen sijaan esimerkiksi varkaudet ovat vähentyneet. Rikosten kokonaismäärä on pysynyt suurin piirtein samana. Jos myymälävarkaudet vähennetään kokonaismäärästä, alle 15-vuotiaiden rikollisuus on kokonaismäärältään vähentynyt.

Rangaistukseen tuomittujen 15-17-

vuotiaiden osalta tilastot ovat samansuuntaisia kuin alle 15-vuotiaiden osalta. Eriasteiset pahoinpitelyt ja ryöstöt ovat lisääntyneet 1990-luvulla. Väkivaltarikoksista tuomittujen 15-17-vuotiaiden nuorten määrä on lähes kaksinkertaistunut 1990-luvulla. Rikollisuuden lisääntyminen on näiltä osin erityisen huomattavaa, kun otetaan huomioon se, että kysymyksessä olevassa ikäryhmässä rikollisuus kokonaisuudessaan väheni 1990-luvun aikana. Varkausrikoksissa vähentyminen on ollut selvää. Tuomittujen kokonaismäärä on pysynyt suurin piirtein samana koko 1990-luvun. Ikäluokan kokoon suhteutettuna rikollisuus on kuitenkin kokonaisuudessaan lisääntynyt. Ikäryhmään 15-17-vuotiaat kuuluvien osuus rikoksentekeijöistä on noin viisi prosenttia ja ikäryhmään 18-20-vuotiaat kuuluvien osuus noin yhdeksän prosenttia.

Hollanti. Suomen ja pohjoismaiden lisäksi nuorisoriikollisuustilanteesta ja nuorten tekemien rikosten viimeaikaisesta kehityksestä voidaan ottaa esimerkiksi Hollanti, jossa nuorisoriikollisuutta pidetään tällä hetkellä vakavasti otettavana uhkana yhteiskuntajärjestykselle.

Hollannissa tilanne on pitkälti samanlainen kuin Suomessa ja muissa pohjoismaissa. Alle 18-vuotiaiden tekemien rikosten kokonaismäärä ei ole kasvussa. Ikäluokan kokoon suhteutettuna kasvua kuitenkin on. Vuonna 1990 poliisin kuulustelu kohdistui 3,3 prosenttiin ikäluokan nuorista kun määrä kymmenen vuotta myöhemmin oli 4,2 prosenttia. Omaisuusrikosten määrä on laskussa. Ongelmana myös Hollannissa on nuorten tekemien väkivaltarikosten lukumäärän voimakas kasvu. Väkivaltarikoksiin liittyy nuorten varustautuminen aseilla, erityisesti veitsillä. Nuorten rikollisuudelle on myös tyypillistä rikosten tekeminen ryhmässä.

Lisäksi nuorille tehdyistä kyselyistä ilmenee, että he yhä enemmän menettelevät vähintäänkin moraalisesti kyseenalaisilla tavoilla (esimerkiksi kulkevat maksamatta julkisissa liikennevälineissä). Hollannin nuorisoriikollisuudelle on tyypillistä myös se, että 12-14-vuotiaiden lasten ja tyttöjen tekemien rikosten lukumäärissä on kasvua, varsinkin pidemmän aikavälin vertailussa. Jopa alle 12-vuotiaiden lasten on havaittu olevan ene-

nevässä määrin tekemisissä poliisin kanssa. Hollannin nuorisoriikollisuudelle on tyypillistä myös etnisten vähemmistöjen edustajien ylisuuri osuus rikoksentekeijöissä. Noin joka neljäs rikoksesta epäilty nuori on syntynyt Hollannin ulkopuolella.

2.4.3. Nuorisoriikollisuuden kehitysnäkymät

Ennusteille on tyypillistä lopputuloksen epävarmuus, mikä korostuu erityisesti pitkäaikaisissa ennusteissa. Lyhytaikaiset ennusteet ovat pääasiallisesti hallitsevien suuntausten kuvauksia. Ennusteiden luotettavuuteen liittyvät ongelmat koskevat myös yrityksiä ennustaa tulevaa rikoskehitystä. Tulevaisuuden rikollisuuskehityksen ennakoimisen vaikeus on todettu muun ohessa Ruotsin erittäin laajassa kaksiosaisessa nuorisoriikoskomitean mietinnössä (Reaktion mot ungdomsbrott. Betänkande av Ungdomsbrottskommittén. SOU 1993:35), jossa tämä kysymys on jouduttu jättämään vähälle huomiolle.

Rikollisuuden, myös nuorten, laajuus ja laatu ovat vahvasti sidoksissa lukuisiin yhteiskunnallisiin ja sosiaalisiin tekijöihin, joista keskeisimpiä ovat rikoksentekeotilaisuudet, kontrollitaso (erityisesti poliisi, myös esimerkiksi vartiointitoiminta) ja rikoksentekeijäksi motivoituminen. Rikoksentekeotilaisuuksilla on merkitystä lähinnä omaisuus-, erityisesti anastusrikoksissa valvonta- ja omaisuuden suojaamistoimenpiteisiin liittyvien tekijöiden kautta. Erityisesti kontrolliin liittyy se, että ilmi tulleiden rikosten määrässä saattaa tapahtua muutoksia, vaikka rikollisuuden määrä ei kokonaisuudessaan muuttuisikaan. Tämä ei pidä kuitenkaan paikkaansa esimerkiksi vakaviin henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten kohdalla, koska ne tulevat lähes poikkeuksetta ilmi. Rikoksentekeotilaisuuksilla ja kontrollilla on puolestaan jonkin verran merkitystä rikoksentekeijäksi motivoitumisessa. Olennainen merkitys motivoitumisen kannalta on kuitenkin rikoksentekeijän taustaan liittyvillä hyvinkin moninaisilla tekijöillä.

Lainsäädännön mahdollisuuksia suoraan vaikuttaa rikollisuuden taustatekijöihin voidaan pitää melkoisen vähäisinä. Rikollisuustasoon voi lähinnä vaikuttaa lainsäädäntö,

jolla tietty toiminta tehdään rangaistavaksi tai rankaisemattomaksi. Kansanvaltaisesti hallitussa valtiossa lainsäädäntöteitse ei yleensä saada aikaiseksi sellaisia huomattavia yhteiskunnallisia ja sosiaalisia muutoksia, joilla voisi olettaa olevan mahdollisuuksia vaikuttaa rikostilanteeseen. Toisaalta huomattaviin yhteiskunnan muutostilanteisiin saattaa liittyä vaikeasti ennakoitavissa oleva rikollisuuskehitys.

Rikollisuuden tulevien muutosten arvioiminen on huomattavan vaikeata, koska ei ole luotettavaan lopputulokseen johtavia kiinteitä yleisiä arviointiperusteita. Nuorisirikollisuuden kannalta merkittäviä tekijöitä ovat joka tapauksessa huumausainetilanteen kehittyminen ja alkoholin kokonaiskulutus sekä siinä mahdollisesti tapahtuvat muutokset. Uhkaamassa oleva alkoholin kokonaiskulutuksen kasvu on vaarassa heijastua myös rikosten määrän kasvuna. Nuorisirikollisuus on myös yhteydessä perherakenteeseen sekä perheiden taloudelliseen asemaan. Yksinhuoltajaperheiden määrän lisääntyminen yhdessä yksinhuoltajien taloudellisen aseman heikentymisen kanssa luovat nekin riskin rikollisuuden kasvusta.

Nuorten tekemien rikosten kokonaismäärä on Suomessa viimeisen kymmenen vuoden aikana pysynyt tasaisena. Rikoskehitykseen liittyy kuitenkin polarisaatio, jonka mukaan rikokset keskittyvät samoille tekijöille samalla kun yhä suurempi osa kaikista nuorista pidättyyty rikoksista. Tämä liittyy erityisesti väkivaltarikoksiin, jotka ovat nuorten tekemänä lisääntyneet. Myös naisten tekemät pahoinpitelyt ovat lisääntyneet.

Väkivaltaiseen käyttäytymiseen liittyvien rikosten taustatekijöistä on olemassa tietoa. Keskeinen merkitys on kasvuoloilla sekä rikosentekijän päihde- ja mielenterveysongelmilla. Useissa viime aikoina julkisuudessa esillä olleissa nuorten vakavissa väkivaltarikoksissa kuitenkin ilmenee nuorten rikoksiin muutenkin liittyvä sattumanvaraisuus ja seuran vaikutus. Väkivaltainen käyttäytyminen saattaa purkautua täysin yllättäen ilman mitään järjestäytynyttä syytä ja kohdistua tuntemattomaan uhriin. Arvaamattomaan käyttäytymiseen liittyy myös yleinen turvattomuus. Väkivaltaa myös käytetään aiheutettavista

vammoista tai seurauksista piittaamatta. Tekijät eivät välttämättä kotiolosuhteiltaan tai taustaltaan muuten kuuluu ongelmanuoriksi luokiteltavien joukkoon.

Koska nuorten tekemät väkivaltarikokset ovat useamman vuoden olleet määrällisesti aikaisempaa korkealla tasolla, mainittujen rikosten voidaan päätellä muodostavan tulevaisuuden kannalta keskeisen painopistealueen nuorten rikosentekijöiden käsittelyssä. Kysymyksessä on vakava ongelma, jonka jatkumiseen on aihetta varautua ja joka on ennen rikoksiin syyllistymistä pyrittävä otamaan huomioon jo varhaisella puuttumisella lapsuudessa (erityisesti vanhempien, koulun ja lastensuojelun toimenpiteet) jo ennen rikoksiin syyllistymistä. Lisäksi seuraamusjärjestelmää on pyrittävä kehittämään siten, että rikoksen taustatekijöinä olevat rikosentekijän henkilökohtaiset olot saadaan paremmin otettua huomioon riittävän varhaisessa vaiheessa.

Pohjoismaisen suuntauksen mukaisesti huumausainerikokset ovat viime vuosina olleet huomattavin määräänsä lisännyt rikosryhmä erityisesti 18-20-vuotiaiden, mutta myös 15-17-vuotiaiden rikosentekijöiden keskuudessa. Yleensä kysymys on ollut kuitenkin vähäpätöisistä omaan käyttöön tai huumausaineiden hallussapitoon liittyvistä rikoksista. Vähäiset huumausainerikokset ovat tyypillisiä usein kontrollikoneiston ulkopuolelle jääviä piilorikoksia. Osoituksena tulevan rikoskehityksen kehityksen ennustamisen vaikeudesta on se, että vuonna 1990 (Nuorisirikollisuutta selvittäneen työryhmän mietintö. Uudenmaan lääninhallituksen julkaisusarja 1990:23) arvioitiin nuorten kiinnostuksen huumeista olevan vähenemään päin, mikä vuosikymmenen loppuun mennessä osoittautui paikkansa pitämättömäksi ennusteeksi. Nyt on jälleen esitetty arvioita, että huumeiden käytön kasvu olisi taitumassa. Huumausaineiden käytön vähäiset muutokset eivät välttämättä näy rikostilastoissa, koska kysymyksessä oleva rikollisuus on valtaosiltaan piiloon jäävää. Kontrollikoneiston toiminnan tehokkuudella on olennainen merkitys. Huumausaineiden käyttöön saattaa liittyä aikuistumiseen liittyvään koeluvvaiheeseen.

Vaikka huumausainerikosten määrän tulevaa kehitystä on vaikea ennakoida, huumausainerikollisuus on nuorten rikoksenteijöiden kohdallakin tulevaisuudessa vakavasti otettava, mikä on huomioitava lastensuojelutoimenpiteissä ja seuraamusjärjestelmässä tarvittavien hoitotoimenpiteiden varmistamisen kautta. Huumausaineiden käyttö usein osoittaa nuorella olevan muita tulevan kehityksen vaarantavia ongelmia. Väkivaltarikosten taustalta usein löytyy päihdeongelmia. Huumausaineiden rahoittamiseen liittyy usein muuta rikollisuutta, etenkin anastusrikoksia.

Vuoden 2001 tilastot osoittavat, että määrällisesti huomattavimpia 15-20-vuotiaiden tekemiä rikoksia ovat varkaus (10 723), näpistys (12 373), luvaton käyttö ja lievä luvaton käyttö (yhteensä 4 667), vahingonteko ja lievä vahingonteko (yhteensä 7 447), pahoinpitely (4 697), liikenneturvallisuuden vaarantaminen ja liikennepako (yhteensä 15 309), kulkuneuvon kuljettaminen oikeudetta (7 138) ja huumausainerikos (4 248). Niissä ikäluokan kokoon suhteutetut määrälliset muutokset eivät ole viime vuosina olleet huomattavia lukuun ottamatta varkauksia, joissa 15-17-vuotiaiden epäiltyjen määrä puolittui 1990-luvun aikana. Viimeisten tietojen mukaan sekin lasku on pysähtynyt. Vahingonteissa nuorten rikollisuus on hieman lisääntynyt. Edellä mainitut luvut koskevat rikoksesta epäiltyjä. Osa näistäkin rikoksista jää selvittämättä siten, ettei ketään saada niistä kiinni. Ei ole aihetta olettaa, että rikosentekotilaisuuksissa tai kontrollikoneiston toiminnassa tapahtuisi lähivuosina sellaisia muutoksia, että nyt kysymyksessä oleviin rikoksiin syyllistyneiden nuorten määrässä tapahtuisi olennaisia muutoksia.

Viime aikojen rikollisuuden kehityssuuntauksiin Suomessa kuuluu naisten väkivaltaisen käyttäytymisen ja maahanmuuttajien tekemien rikosten lisääntyminen. Kaiken kaikkiaan naispuolisten tekijöiden osuus rikosentekijöistä on edelleenkin varsin pieni. Ulkomaalaisia rikollisuuteen ohjaavat monet tekijät kuten esimerkiksi kielitaidottomuudesta sekä koulutuksen ja työkokemuksen puuttumisesta johtuvat vaikea elinolosuhteet ja päihteiden käyttö sekä kulttuurinen muutos lisääntyneine rikosentekomahdollisuuksiin.

Ilmiö on tuttu myös muista pohjoismaista ja Manner-Euroopasta. Suomessa rikoksesta tuomittujen ulkomaalaisten määrä lähes kaksinkertaistui vuodesta 1991 vuoteen 2000 (9 094 – 17 494). Sama kehitys oli varsinaisessa oikeudenkäynnissä sakkoon tai vankeuteen tuomittujen ulkomaalaisten kohdalla (1 548 – 2 940). Rikoksesta epäiltyjen ulkomaalaisten osuus kasvoi vuodesta 1999 seuraavaan vuoteen noin 25 prosenttia (25 459 – 30 493). Tilastoja nuorten osuudesta ei ole. Sisäasiainministeriön julkistamien tietojen mukaan väkivaltarikoksesta epäillyistä ulkomaalaisista noin viidesosa on alle 18-vuotiaita. Ilmeistä on, että ilman vahvaa sopeuttamista suomalaiseen yhteiskuntaan ulkomaalaisperäiset nuoret ovat lähitulevaisuudessa edelleen yksi ongelmaryhmä.

Kansainvälistyminen on tuonut mukanaan uusia, usein ammattimaisen toiminnan muotoon järjestettyjä rikosmuotoja. Esimerkiksi huumausaineiden tai alkoholin maahan tuomiseen ja myymiseen, rahanpesuun, suojelurahojen vaatimiseen ja laajamittaiseen paritukseen liittyvät rikokset eivät ole kuitenkaan tyyppillisesti nuorten tekemiä rikoksia.

2.5. Kansainvälinen vertailu

Nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan jaksossa 3 kuvataan lähinnä kahdeksan vertailumaan järjestelmiä nuorten tekemien rikosten käsittelemisen ja seuraamusjärjestelmän kannalta. Samassa yhteydessä esitetään kansainvälisiä vertailutietoja myös nuorisorikostoimikunnan toimeksiantoon liittyvistä muista aihepiireistä kuten esimerkiksi rikosoikeudellisesta vastuuikärajasta ja sovitte- lusta.

2.6. Nykytilan arviointi

2.6.1. Rikosoikeudellinen vastuuikäraja ja lastensuojelujärjestelmä

Nykyinen 15 vuoden rikosoikeudellinen vastuuikäraja säädettiin vuonna 1894 voimaan tulleessa rikoslaisissa. Alkuperäisessä muodossaan vastuuikärajaa koskeva säännös mahdollisti rikosoikeudelliseksi seuraamukseksi myös 7-14-vuotiaisiin rikosentekijöi-

hin kohdistuvat erilaiset kasvatus- ja kuristustoimenpiteet, minkä vuoksi mainittuun ikäryhmään kuuluvien tekemiä rikoksia tuli myös tuomioistuinten käsiteltäviksi. Vuoden 1940 nuorisorikosoikeusuudistuksen yhteydessä alle 15-vuotiaita rikoksentekejiä koskevat asiat erotettiin lastensuojelun piiriin.

Alle 15-vuotiaana rikolliseen tekoon syyllistyneelle voi seurata mahdollisesta sovittelustakin huolimatta huomattava vahingonkorvausvastuu teolla aiheutetusta vahingosta. Alle 15-vuotiaan rikollista tekoa voidaan käsitellä sovittelussa, jossa tekoon syyllistynyt lapsi voidaan asianomistajan tapaamisella saada kantamaan vastuu teostaan ja sen seurauksista. Alle 15-vuotiaan tekemään rikolliseen tekoon voidaan myös kohdistaa poliisin suorittamaa tutkintaa, joka voi käytännössä olla lapsen kannalta vaikuttava rikoksen seuraus. Ikäryhmään kuuluvien rikollisiin tekoihin syyllistyneiden kannalta keskeisinä puuttumiskeinoina ja teon seurauksina tulevat kysymykseen myös sosiaali- ja terveydenhuollon toimet. Nyt mainitut rikoksen tosiasialliset seuraukset saattavat olla lapsen kannalta tuntuvampia kuin rikosoikeudellisen järjestelmän mahdollistamat lievimmät seuraamukset.

Alle 15-vuotiaan rikolliseen tekoon puuttumisen kannalta keskeistä on lastensuojelujärjestelmän toimivuus. Lastensuojelulainsäädännön uudistaminen kuuluu sosiaali- ja terveysministeriön toimialaan. Vaikka tähän esitykseen ei liity lastensuojelulainsäädäntöä koskevia ehdotuksia, joihinkin seikkoihin on syytä kiinnittää huomiota tilanteen arvioinnin yhteydessä. Lastensuojelulain tarjoamia puuttumiskeinoja tulee hyödyntää. Kysymys on tältä osin pitkälti kuntien lastensuojelun voimavarojen määrällisestä ja laadullisesta riittävydestä. Lastensuojelujärjestelmän toimivuuden kannalta on tärkeää, että lastensuojeluilmoituksia tehdään ja että muutenkin voidaan välittää tarvittavia tietoja tietosuojaan liittyvän salassapitovelvollisuuden estämättä. Varsinkin ulkomaisten kokemusten perusteella lasten tekoihin voidaan vaikuttavasti puuttua sosiaalisia ja erityisesti kognitiivisia taitoja koskevilla ohjelmilla sekä perhe- ja muussa lähipiirissä pidettävällä neuvonpidolla. Nuorisorikostoimikunta on

myös asettanut harkittavaksi, pitäisikö kunnan sosiaaliviranomaisen tilanteen sitä edellyttäessä järjestää erityinen neuvottelutilaisuus, kun alle 15-vuotias syyllistyy rikolliseen tekoon.

Nuorisorikostoimikunta on päätenyt nykyisen rikosoikeudellisen vastuukärajan säilyttämiseen. Ikärajan arviointiin liittyviä kysymyksiä käsitellään toimikunnan mietinnön II osan jaksossa 7.2. Sovittelua käsitellään lähemmin saman osan jaksossa 8. Alle 15-vuotiaisiin rikoksentekejiin liittyviä, muun ohessa lastensuojelua koskevia kysymyksiä käsitellään mietinnön II osan jaksossa 10.

2.6.2. Nuorista rikoksentekejiä annettu laki

Nuorista rikoksentekejiä annettu laki on nykyisin eräänlainen yleislaki, joka käsittelee erilaista nuoriin rikoksentekejiin kohdistuvaa sääntelyä. Lain 1 §:n mukaan nuorella rikoksentekeijällä tarkoitetaan siinä laissa henkilöä, joka tehdessään rangaistavan teon on ollut viisitoista mutta ei kahtakymmentä vuotta täyttänyt.

Nuoria rikoksentekejiä koskeva laki sisältää säännöksiä rangaistuksen mittaamisesta (viittaaminen rikoslain 3 luvun 2 §:ään), ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnasta, nuoren rikoksentekeijän määräämisestä nuorisovankilaan vankilaoikeuden toimesta, nuoren pitämiseen erillään muista vangeista, perehtymisestä nuoren rikoksentekeijän tilanteeseen, nuorten rikosasioiden keskittämisestä tietyille raastuvanoikeuden osastolle tai tietyille osastoille ja lain soveltamisalan rajoituksista.

Nuorista rikoksentekejiä annetun lain säännökset ovat ehdollisen vankeuden valvonnan ja etenkin henkilötutinnan osalta puutteellisia ja tulkinnanvaraisia. Lisäksi nuorista rikoksentekejiä annetussa asetuksessa säädetään sellaisista asioista, joista perustuslain 80 §:n 1 momentin nojalla asian merkitys huomioon ottaen tulee säätää laissa. Nuoria rikoksentekejiä koskevat säännökset ovat myös monilta osin alkuperäisessä yli 60 vuoden takaisessa muodossaan, mistä aiheutuu vanhentuneisuutta ja vaikeaselkoisuutta.

2.6.3. Henkilötutkinta

Nykyiseen henkilötutkintasäännöstyön ja –menettelyyn liittyy useita epäselvyyksiä ja puutteellisuuksia. Selvää ei esimerkiksi ole se, missä tarkoituksessa, missä tapauksissa ja kenen aloitteesta se tehdään ja mikä taho sen tekee. Henkilötutkinnan kautta tulisi myös saada sen käyttötarkoituksen kannalta riittävät tiedot.

Henkilötutkinnan tarkoitus on nuorista rikoksentekeijöistä annetun lain 23 §:n 1 momentin mukaan varmistaa se, että rikosasiaa käsittelevät viranomaiset kykenevät perehtymään nuoren rikoksentekeijän henkilöllisyyteen, hänen aikaisempiin elämäntilanteisiin ja niihin oloihin, joissa hän on elänyt. Säännöksen perusteluissa (HE 10/1939 vp ja lakivaliokunnan mietintö LaVM 8/1939) ei tarkemmin perustella henkilötutkinnan käyttötarkoitusta. Hallituksen esityksen yleisluonteisessa osassa kylläkin korostetaan sitä, että erityisesti nuoren rikoksentekeijän kohdalla tulisi löytää sopiva ja tarkoituksenmukainen vastavaikutus rikokseen rangaistuksen tai kasvatuksen kautta.

Edellä mainitun hallituksen esityksen yksityiskohtaisemmissa perusteluissa todetaan nuoria rikoksentekeijöitä koskevan lakiehdotuksen 23 §:n koskevan esitutkinnan toimittamista. Lisäksi todetaan liityntä tuolloisen lastensuojeluasetuksen 7 §:ään, jossa säädettiin muun ohessa, että huoltolautakunnan tulee seurata lapsen tai nuoren henkilön tekemäksi ilmoitetun rangaistavan teon tutkimista, olla edustettuna poliisikuulustelussa ja oikeudessa sekä antaa tutkinta- ja oikeusviranomaiselle lapsesta tai nuoresta henkilöstä ja hänen oloistaan saatavissa olevat tiedot.

Vaikka henkilötutkinnan käyttötarkoitus eli se, missä tarkoituksessa nuoren elämäntilanteeseen perehdytään, ei ilmene henkilötutkintaa koskevista säännöksistä, tilanne tältä osin on käytännössä suhteellisen vakiintunut. Henkilötutkintaa käytetään nuorta koskevana, lähinnä tuomioistuimelle tarkoitettuna asiantuntijalausuntona, jossa arvioidaan eri seuraamusvaihtoehtojen vaikutusta nuoren elämäntilanteeseen, esitetään jotakin seuraamusta ja otetaan tarvittaessa kantaa valvonnan tarpeeseen. Hyvin toimitetulla henkilö-

tutkinnalla voi käytännössä olla myös muuta merkitystä. Henkilötutkinnan laatimisen yhteydessä nuoren kanssa käytävät keskustelut saattavat toimia myönteisenä väliintulona nuoren elämäntilanteessa. Siinä yhteydessä voidaan kartoittaa nuoren tuen tarvetta ja tarvittaessa sopia tuen järjestämisestä. Henkilötutkinnan suorittamisen yhteydessä nuorelle voidaan antaa myös ohjausta ja neuvontaa oikeudenkäyntiin liittyen.

Nuorista rikoksentekeijöistä annetun asetuksen 1 §:n 1 momentin mukaan henkilötutkinta on tehtävä kaikista rikoksiin alle 21-vuotiaina syyllistyneistä. Oikeusministeriön antaman nuoria rikoksentekeijöitä koskevan päätöksen 1 §:n 1 momentin mukaan henkilötutkinta on tietyissä tapauksissa suoritettava oikeusministeriön vahvistamia lomakkeita käyttäen, ei kuitenkaan, jos rikoksesta kuitenkin ilmeisesti tuomittaisiin sakkorangaistus. Mainittujen säännösten mukaan henkilötutkinta on tehtävä kaikista nuorista rikoksentekeijöistä. Käytäntö on kuitenkin muodostunut toisenlaiseksi. Yleensä henkilötutkinnasta laaditaan määrämuoitoiselle lomakkeelle tehty asiakirja. Henkilötutkintaa ei usein toimiteta lainkaan lievimmissä rikoksissa eli lähinnä sellaisissa, joista ilmeisesti seuraisi sakkoa. Tuomioistuimelle toimitettavan henkilötutkinta-asiakirjan puuttuminen ei välttämättä tarkoita sitä, että henkilötutkinnan edellyttämää nuoren elämäntilanteen kartoitusta ei ole tehty. Oikeudenkäynnissä läsnä oleva sosiaalitoimen edustaja saattaa alle 18-vuotiasta rikoksentekeijää koskevassa asiassa suullisesti esittää tietoja ja näkökohtia, jotka muuten voitaisiin sisällyttää lomakkeeseen. Sosiaalilautakunnan edustajan poisolo käsittelystä kuitenkin johtaa siihen, että sellaisia tietoja ei esitetä suullisestikaan.

Henkilötutkintojen suorittaminen ei käytännössä vastaa nykyisten säännösten sanamuotoa. Lisäksi vaihteleva käytäntö tuomioistuimen tietoon tulevien seikkojen suhteen ei ole omiaan edistämään nuorten syytettyjen yhdenvertaista kohtelua. Toisaalta viranomaisten käytettävissä olevien voimavarojen tarkoituksenmukaisen kohdentamisen kannalta henkilötutkinnan tarvetta voidaan pitää kyseenalaisena esimerkiksi nuoren tekemässä

ilmeisesti lievään sakkorangaistukseen johdettavassa rikoksessa. Lisäksi rikosperusteinen elämäntilanteen selvittely voi olla esimerkiksi rikoksentehtäväksi leimautumisen kautta jopa haitallista nuoren rikoksentehtävän kannalta tilanteessa, jossa voidaan rikoksentehtävöiden olosuhteista tai muuten päätellä kysymyksessä olevan sellaisen satunnaisen hairahduksen, että nuori ei todennäköisesti tule enää rikoksiin syylistymään. Nykyinen sääntely ei ota huomioon tällaisia näkökohtia.

Aloitteentekijästä henkilötutkinnan tekemiseksi ei säädetä selvästi nuoria rikoksentehtäjiä koskeissa säännöksissä. Nuorista rikoksentehtävöistä annetun asetuksen 1 §:n 1 momentissa mainitaan alustavaa tutkintaa toimittava viranomainen. Oikeusministeriön päätöksen 1 §:n 1 momentissa puhutaan esitutkintaa suorittavasta viranomaisesta. Mainitut säännökset viittaavat siihen, että aloitteentekijä eli sosiaaliviranomaisiin yhteyttä ottava viranomainen olisi poliisi. Käytännössä henkilötutkinnan laatimista pyytävät myös syyttäjät ja tuomioistuimet. Nuorten rikosasioiden nopea käsittely edellyttää sitä, että nuoren rikoksentehtävän tilanteen selvittäminen saadaan käyntiin niin nopeasti kuin mahdollista.

Nuorista rikoksentehtävöistä annetun asetuksen 1 §:n 1 momentista ei selviä, mikä taho huolehtii henkilötutkinnan laatimisesta. Säännöksen mukaan selvitys on hankittava huoltolautakunnan tai lastensuojelulautakunnan välityksellä taikka muulla tavalla. Käytännössä 15-17-vuotiaiden rikoksentehtävöiden henkilötutkinnat laaditaan pääsääntöisesti sosiaalitoimistoissa ja 18-20-vuotiaiden rikoksentehtävöiden henkilötutkinnat Kriminaali-huoltolaitoksen aluetoimistoissa. Lisäksi käytännössä vaihtelua on siinä, tehdäänkö alle 18-vuotiaiden henkilötutkinnat keskitetyksi yhdessä yksikössä vai hajautetusti useissa eri sosiaalitoimistojen toimipisteissä. Kun Kriminaali-huoltolaitos laatii nuorisorangastuksen alustavan toimeenpanosuunnitelman, alle 18-vuotiaan rikoksentehtävän tilanne saattaa tulla tutkittavaksi sekä sosiaalitoimistossa että Kriminaali-huoltolaitoksen aluetoimistossa.

Lisäksi huomiota on kiinnitettävä henkilötutkinnan sisältöön. Nykyinen sääntely ei

riittävästi ja selvästi anna ohjausta sen arviointiin, mitä henkilötutkinnassa on selvitettävä ja minkälaisia tietoja siinä on hankittava. Samalla on kiinnitettävä huomiota niihin asiakirjoihin, joita henkilötutkinnan yhteydessä laaditaan. Nykyisin käytössä olevaa kaavaketta on pidetty vanhanaikaisena ja kaavamaisena.

2.6.4. Prosessioikeus

Asioiden nopea käsittely

Rikoksesta epäillyn nuoren asian nopeaa käsittelyä pidetään nykyisin keskeisenä prosessiin liittyvänä tavoitteena. Sillä tavalla voidaan varmistaa, että nuori ymmärtää tekonsa ja siitä tulevan seurauksen välisen yhteyden. Nopealla puuttumisella korostuu myös yhteiskunnan vakava suhtautuminen nuoren tekoon. Eduskunnan lakivaliokunta on (LaVM 8/2001 vp) todennut, että erityisesti nuorten rikoskierteen katkaisemiseksi seuraamus rikoksesta on määrättävä mahdollisimman nopeasti. Suomen ohella nuorten rikosprosessin nopeuttamista edistäviä keinoja on etsitty muun ohessa Englannissa, Ruotsissa ja Norjassa.

Nykyisessä lainsäädännössä kiinnitetään huomiota asioiden nopeaan käsittelyyn. Esitutkintalain 6 §:ssä on kaikkia rikoksesta epäiltyjä koskeva säännös, jonka mukaan esitutkinta on toimitettava ilman aiheetonta viivytystä. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:n 2 momentissa säädetään, että jos rikoksesta epäilty on alle 18-vuotias, syyttäjän on kiireellisesti ratkaistava, nostaako hän rikoksesta syytteen. Myös syyte on nostettava ilman aiheetonta viivytystä.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 13 §:n 1 momentin mukaan, jos alle 18-vuotias on syytteessä rikoksesta, josta syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä on säädetty kuutta kuukautta ankarampi vankeusrangaistus, pääkäsittely on pidettävä kahden viikon kuluessa rikosasian viireille tulosta. Viimeksi mainittu määräaika on harkittavana oikeusministeriön asettamassa rikosprosessin tarkistamista koskevassa työryhmässä, jonka jatkettu määräaika päät-

tyy 31 päivänä toukokuuta 2003.

Nuorten rikosasioiden nopeassa käsittelyssä ovat keskeisessä asemassa mukana olevien viranomaisten ja muiden tahojen yhteistyön toimivuus ja asian mahdollisimman pikainen käsittely jokaisessa vaiheessa. Lähinnä tämä koskee poliisia, kunnan sosiaaliviranomaista, Kriminaalihoitolaitosta, syyttäjää ja tuomioistuinta. Käsittelyaikojen lyhentämiseksi on pyrittävä myös mahdollisuuksien mukaan samanaikaisiin toimenpiteisiin. Lainsäädännölliset toimenpiteet eivät ole välttämättömiä. Samansuuntaisiin johtopäätöksiin on tultu myös nuorten tekemien rikosten nopeutettua käsittelyä koskevassa kokeilussa, jota lähemmin esitellään nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan jaksossa 5.2.1.

Mahdollisuudet nopeuttaa rikosasian käsittelyä laissa asetetuilla tiukoilla määräajoilla ovat rajalliset. Rikosasiat saattavat erityisesti laajuudeltaan poiketa huomattavasti toisistaan. Ongelmaa voidaan pyrkiä ratkaisemaan poikkeussäännöksillä, jotka saattavat kuitenkin laajasti sovellettuina johtaa määrääjän merkityksen liialliseen heikentymiseen. Nopeuttamisen kannalta saattaa ongelmallista olla myös pitkien määräaikojen ottaminen lakiin. Lainsäädännöllisten määräaikojen ongelmallisuus on havaittu esimerkiksi Ruotsissa, jossa esitutkinnalle ja syyteharkinnalle asetettua aikarajaa on jouduttu pidentämään. Myös Suomessa pääkäsittelylle säädetty kahden viikon määräaika on osoittautunut liian lyhyeksi erityisesti niissä tapuksissa, joissa pääkäsittelyyn on haastettava ja kutsuttava useita henkilöitä.

Vaikka laissa asetettujen määräaikojen käyttökelpoisuus on kyseenalainen, pyrkimystä nuorten rikosasioiden nopeaan käsittelyyn on syytä korostaa myös lainsäädännössä. Esitutinnan osalta lainsäädäntöön ei sisälly nuorten erityisasemaa painottavaa säännöstä.

Nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan jaksossa 5.2. on laajemmin asioiden nopeaan käsittelyyn liittyvistä kysymyksistä.

Nuoren epäillyn ja vastaajan tukeminen ja avustaminen

Vanhemman tai muun nuoren huollosta ja

kasvatuksesta vastaavan lapselle läheisen henkilön osallistumista nuoren tekemän rikoksen käsittelyyn pidetään tärkeänä niin kansainvälisesti kuin Suomessakin. Esitutkintalain 33 §:ssä säädetään kuulustelusta ilmoittamisesta alle 18-vuotiaan epäillyn huoltajalle, edunvalvojalle tai muulle lailliselle edustajalle ja tilaisuuden varaamisesta kuulusteluun osallistumiseen ainakin yhdelle heistä. Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 2 §:n mukaan alaikäisen vastaajan ohella puhevaltaa tuomioistuimessa käyttää itsenäisesti edellä mainittu edustaja, mikä johtaa velvollisuuteen kutsua edustaja istuntoon. Ilmoitusvelvollisuutta ja tilaisuuden varaimista voidaan korostaa verrattuna siihen, miten ne on järjestetty esitutkintalain 33 §:n 4 momentissa. Sama koskee velvollisuutta ilmoittaa poissa olleelle edustajalle kuulustelusta. Ilmoitukseen liittyen tärkeää on korostaa sitä, että edustaja saa tiedon myös kuulustelun sisällöstä.

Sen sijaan vastahakoisten vanhempien velvoittamista osallistumaan esitutkintakuulusteluun ja tuomioistuinkäsittelyyn esimerkiksi sakon uhalla ei voida pitää tarkoituksenmukaisena. Vanhempien kohdalla on ensinnäkin erityisesti syytä korostaa kasvatusvastuuta, joka tapahtuu muualla kuin mainituissa tilaisuuksissa. Mainittu velvoittaminen ei välttämättä johda vanhempien tosiasialliseen osallistumiseen tai ainakaan osallistumiseen hyödyllisellä tavalla. Tuomioistuinkäsittelyjä saattaisi peruuntua, jos nykyään suhteellisen harvoin tuomioistuimen käsittelyyn vapaaehtoisesti osallistuvat vanhemmat velvoitettuna jäisivät pois. Esimerkiksi uhkasakon ja noutouhkan käyttämisestä saattaisi aiheutua muutenkin haittaa sekä asian käsittelylle että uhkan kohteena olevalle ilman takeita vastaavasta hyödystä. Vastaavia ongelmia liittyy myös siihen, että vanhemmalle maksettaisiin oikeuteen saapumisen johdosta korvausta valtion varoista. Sen sijaan vanhempia voitaisiin kannustaa osallistumaan tuomioistuinkäsittelyyn esimerkiksi kutsun muotoilulla tai pyynnöllä ilmoittaa poisjäämisensä syy. Vanhempien osallistumiseen liittyviä kysymyksiä on käsitelty lähemmin nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan jaksossa 5.3.

Esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun

asetuksen 15 §:n mukaan sosiaalilautakunnalle on varattava tilaisuus lähettää edustajansa alle 18-vuotiaan epäillyn kuulusteluun, jollei tätä ole lastensuojelulain 15 §:n 2 momentin perusteella pidettävä ilmeisesti tarpeettomana. Esitutkimaviranomaisen on viipymättä toimitettava kuulustelupöytäkirja sosiaalilautakunnalle. Sosiaaliviranomaisen yhdistäminen asian käsittelyyn on merkitykseltään sellainen asia, josta tulee perustuslain 80 §:n 1 momentin nojalla säätää lailla, jolla myös säädetään lapsen huoltajille tai muille edustajille tapahtuvasta ilmoittamisesta ja tilaisuuden varaamisesta. Tilaisuuden varaamisen osalta tarvetta ei ole syytä sitoa lastensuojelulain 15 §:n 2 momentissa säädettyyn tilanteen arviointiperusteeseen.

Lainsäädäntöön ei sisälly velvoitetta ryhtyä toimenpiteisiin sen varmistamiseksi, että nuorella epäillyllä on avustaja jo esitutkinnaissa. Kuitenkin tarvetta siihen voi erityisesti olla heidän asioissaan, koska alaikäisen kyky huolehtia puolustuksestaan voi olla hyvinkin vajavainen. Avustaja voi myös muuten avustaa päämiestään ja edistää asian käsitteilyä esitutkinnaissa.

Syyttäjien ja tuomioistuinten erikoistuminen nuorten rikosasioiden käsittelyyn

Rikoksiin syyllistyviä nuoria pidetään erityisryhmänä varttuneempiin rikoksenteijöihin verrattuna. Jo nuoria rikoksenteijöitä koskevan lain valmistelun yhteydessä (HE 10/1939 vp) korostettiin asiantuntemuksen merkitystä nuorten rikosasioiden käsittelyssä. Lakiin otetun 24 §:n mukaan alle 21-vuotiaina rikoksensa tehneitä koskevat asiat on useampiosastoissa raastuvanoikeudessa yleensä käsiteltävä samalla tai samoilla osastoilla. Suurista käräjäoikeuksista (Helsinki, Tampere, Oulu ja Turku) saatujen tietojen mukaan mainittua pykälää ei sovelleta, koska sitä ei koeta velvoittavaksi. Yhtenä tekijänä on luonnollisesti se, että pykälä on raastuvanoikeuksia koskevana tullut käräjäoikeusuudistuksen myötä sisällöllisesti vanhentuneeksi.

Vuonna 1940 annettuihin lakeihin perustuvassa uudistuksessa säänneltiin lisäksi henkilötutkintaa, syyttämättä ja tuomitsematta

jättämistä, ehdollisen vankeusrangaistuksen valvontaa, eräiden ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittujen tutkimista ja vankeusrangaistuksen suorittamista nuorisovankilassa. Näiden lisäksi lainsäädännössä on lukuisia muita, esimerkiksi rangaistuksen määräämiseen ja mittaamiseen liittyviä erityissäännöksiä. Kaikkia ikäryhmiä koskevien säännöstenkin soveltamisessa tulisi pyrkiä ottamaan huomioon nuorten asioiden käsittelyyn liittyviä erityisiä näkökohtia.

Syyttäjää koskevaa erikoistumissäännöstä ei laissa ole. Nuorten rikosasiat eivät kuulu myöskään sen avainsyyttäjäjärjestelmän piiriin, jonka Valtakunnansyyttäjänvirasto käynnisti vuonna 2000 syyttäjälaitoksen sisäisen erikoistumisen lisäämiseksi.

Nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan kansainvälisestä vertailusta ilmenee, että erikoistuminen nuorten rikosasioiden käsittelyyn on varsin yleistä. Esimerkiksi Ruotsissa on sekä syyttäjii (alle 18-vuotiaat epäillyt) että tuomioistuinta (alle 21-vuotiaat vastaajat) koskevat säännökset. Manner-Euroopassa erikoistuminen korostuu niin, että nuorten rikosasioita käsitellään yleensä erikoistuomioistuimissa. Huomattava tosin on, että vertailumaille on ominaista laaja harkintavalta nuorille määrättävissä seuraamuksissa. Siellä tuomioistuimien seuraamusvalikoimaan kuuluu kasvatuksellisia ja Suomessa sosiaalihuollon toimenpiteiksi katsottavia seuraamuksia. Tässä esityksessä ei ehdoteta sosiaaliviranomaisten ja tuomioistuinten tehtävänjaon perusteiden muuttamista, koska sellaiseen ei ole ilmennyt aihetta.

Nuoria rikoksenteijöitä koskevasta erityissäännöstöstä huolimatta Suomessa ei ole katsottu olevan varsinaista nuorisorikos- tai nuorisoprosessioikeutta. Nuoria koskevien säännösten määrän lisäksi olennaista on myös niiden laatu ja sisältö eli lähinnä se, minkälaisia vaatimuksia niiden soveltaminen asettaa syyttäjälle ja tuomioistuimelle. Varsinkin tähän esitykseen liittyvien ehdotusten perusteella korostuu tarve alle 21-vuotiaiden rikosasioiden käsittelyyn erikoistuneiden syyttäjien ja tuomareiden toimesta. Tältä osin voidaan viitata syyttämättä ja tuomitsematta jättämisen perusteiden laajentamiseen, syyteratkaisun lykkäämiseen, ehdolliseen syyttä-

mättä jättämiseen, nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämiseen, ehdottoman vankeusrangaistuksen käytön rajoittamiseen, ehdollisen vankeuden valvonnan ja nuorisorangaistuksen kehittämiseen sekä vastaajan läsnäolon korostamiseen tuomioistuimissa ja puhutteluun tuomion julistamisen yhteydessä.

Erikoistumiseen liittyvällä rikosasioiden keskittämisellä tietyille käsittelijöille voidaan lisäksi parantaa viranomaisyhteistyötä, mikä on omiaan erityisesti nopeuttamaan asioiden käsittelyä. Osa yhteydenpidosta koskisi tämän esityksen ehdotusten mukaan lailla säädettyä menettelyä kuten esimerkiksi nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämistä. Kuten nuorten rikosasioiden nopeuttamista koskevasta, nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan jaksossa 5.2.1. tarkemmin kuvatusta kokeilusta ilmenee, asian käsittelyn nopeuttamista voi edistää myös ilman lainsäätelyä luotu yhteistyöverkosto, jossa nuorten asiat pyritään käsittelemään mahdollisimman nopeasti. Toimiva yhteistyö voi myös parantaa asian käsittelyn laatua. Viranomaistyön mahdollisuuksia parantaa huomattavasti se, että nuorten asioiden käsittely syyttäjyyskäsittelyssä ja käräjäoikeuksissa keskitetään tietyille henkilöille, jotka ovat muiden toimivien tahojen (esimerkiksi sosiaaliviranomainen ja Kriminaalihuoltolaitos) tiedossa ja tavoitettavissa.

Käytännön näkökohdat kuitenkin puoltavat sitä, että ehdotonta velvollisuutta käsitellä asiat erikoistuneissa kokoonpanoissa ei voida säätää. Poikkeamismahdollisuus koskee ennen kaikkea pieniä syyttäjyyskäsittelyitä ja tuomioistuimia. Toisaalta asian merkitys ja erikoistumisen edistäminen edellyttävät säätämistä laissa.

Oikeusturvaongelmia ei voi katsoa liittyvän siihen, että saman vastaajan asiat saattavat erikoistumisen myötä tulla useamman kerran saman tuomarin käsiteltäviksi. Tällä tavoin puheenjohtajalle saattaa pikemminkin kertyä tarpeellista tietoa kysymyksessä olevan vastaajan tilanteesta seuraamuksen määrittämistä varten. Tuomarin ammattitaitoon kuuluu, että hänelle ei saman vastaajan aikaisempien rikosasioiden perusteella synny epäasianmukaista ennakkokäsitystä esimerkiksi syyllisyyteen liittyvistä kysymyksistä. Tältä osin on huomioon otettava myös se, että enem-

mistö asian ratkaisuun osallistuvista henkilöistä on vaihtuvia lautamiehiä. Sekä syyttäjien että tuomareiden erikoistumisella voidaan edistää myös sitä, että saman nuoren vastaajan eri rikoksia koskevia asioita saadaan kootuksi samalla kertaa käsiteltäviksi.

Erikoistumista puoltavat näkökohdat korostavat nuorten rikosasioiden käsittelyyn liittyvän koulutuksen tarpeellisuutta. Oikeusministeriön tulisi hyvissä ajoin ennen tämän esityksen lakiehdotusten voimaantuloa järjestää syyttäjille ja tuomareille riittävän kattava koulutus, jossa lainsäädännön muutosten lisäksi painotetaan nuoriin rikoksenteikijöihin liittyvää rikos- ja prosessioikeudellista järjestelmää kokonaisuudessaan ja siihen liittyviä tavoitteita. Huomiota tulisi kiinnittää myös kysymykseen, missä määrin koulutuksen olisi sisällettävä sellaisia ihmisten väliseen kanssakäymiseen liittyviä taitoja, joita tarvitaan erityisesti nuorten epäiltyjen ja vastaajien asioiden käsittelyssä.

Lisäksi olisi turvattava nuorten asioiden käsittelyyn liittyvän tietämyksen saatavilla oleminen. Harkittavaksi voisi tulla esimerkiksi nuorten asioiden sisällyttäminen avainsyyttäjäjärjestelmään. Lisäksi tuomioistuimissa voisi olla nuorten asioiden käsittelyyn liittyvän asiantuntemuksen varmistamiseksi avaintuomareita.

Muita kysymyksiä

Säädöstaso. Edellä jo käsiteltiin esitutkinnaista ja pakkokeinoista annetun asetuksen 15 §:ää, jossa säädetään tilaisuuden varaamisesta sosiaalilautakunnan edustajalle kuulusteluun osallistumiseen. Sen lisäksi asetukseen sisältyy eräitä muitakin säännöksiä, joista niiden sisällön tärkeyden takia tulisi säätää laissa. Tämä koskee asetuksen 11 §:ää (alle 18-vuotiaan epäillyn kohtelu esitutkinnaissa) ja 14 §:ää (alle 15-vuotiaan epäillyn kuulusteleminen ja häneen kohdistettava tutkinta).

Poliisin suorittama puhuttelu. Puhuttelulla voidaan korostaa vakavaa suhtautumista nuoren tekoon, kun toimenpiteistä luovutaan esitutkinnaisten aloittamisen jälkeen saattamatta asiaa syyttäjälle. Esitutkintalaissa ei ole säännöstä, jonka nojalla poliisi voisi sellai-

sessä tapauksessa puhutella nuorta. Luonteva paikka sääntelylle löytyy esitutkintalain 43 §:stä.

Alle 15-vuotiaan epäillyn kiinniottaminen. Lakiin ehdotetaan otettavaksi nykyisin aseuksessa oleva säännös alle 15-vuotiaan kuulustelemisesta ja häneen kohdistettavan tutkinnan edellytyksistä. Kuitenkaan laissa ei nyt säädetä mahdollisuudesta ottaa epäilty kiinni toimenpiteiden suorittamisen varmistamiseksi. Oikeuskirjallisuudessa kiinniottaminen on katsottu mahdolliseksi. Alle 15-vuotiaan oikeusasemaan voimakkaasti puuttuvan kiinniottamisen edellytyksistä ja muista yksityiskohdista tulisi säätää laissa.

Vastaajan läsnäolo oikeudenkäynnissä. Nykyiset oikeudenkäyntimenettelyä koskevat oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain säännökset mahdollistavat pitkälti rikosasian käsittelyn ja ratkaisemisen vastaajan, myös nuoren poissaolosta huolimatta. Kuitenkin nuoren epäillyn läsnäololla voi olla uusista rikoksista pidättävää kasvatuksellista merkitystä. Tuomioistuinkäsittely myös korostaa yhteiskunnan vakavaa suhtautumista tekoon. Lisäksi tähän esitykseen sisältyy säännösehdotus, jonka mukaan alle 18-vuotiasta tuomittua voidaan puhutella tuomion julistamisen yhteydessä. Laissa tuleekin korostaa sitä, että asian käsittelyn ja ratkaisemisen vastaajan poissaolosta huolimatta tulisi olla poikkeuksellista, kun vastaaja kuuluu kysymyksessä olevaan ikäryhmään.

Tuomioistuimen puheenjohtajan suorittama puhuttelu. Lainsäädäntöön ei sisälly säännöstä nuoren vastaajan puhuttelemisesta tuomion julistamisen yhteydessä, mikä on johtanut sen käyttöön hyvin harvoin, vaikka puhutteluun liittyy mahdollisuus vaikuttaa nuoren tulevaan käyttäytymiseen. Puhuttelun kautta tuomittua voidaan varoittaa ja hänelle voidaan antaa tietoja tuomitusta rangaistuksesta. Puhuttelua koskevan säännöksen lisäämistä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 11 lukuun voidaan pitää tarpeellisena.

2.6.5. Seuraamusjärjestelmä

Toimenpiteistä luopuminen

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:n 2 momentissa säädetään, että jos rikoksesta epäilty on alle 18-vuotias, virallisen syyttäjän on kiireellisesti ratkaistava nostaako hän rikoksesta syytteen. Myös syyte on nostettava viivytyksettä. Kysymyksessä oleva säännös on sopusoinnussa sen kanssa, että nuorten tekemiin rikoksiin on puututtava mahdollisimman nopeasti. Koska kysymyksessä on seuraamusjärjestelmään liittyvä säännös, perusteltua olisi asettaa ratkaisevaksi ikä rikoksenteleohetkellä.

Kuten nuorisoriikostoimikunnan mietinnön II osan jaksosta 6.2. tarkemmin ilmenee, Suomessa on ollut ja on käynnissä kokeiluja, joissa syyttäjä lykkää alle 18-vuotiastakin epäiltyä koskevan syyteratkaisun tekemistä esimerkiksi epäillyn sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen osallistumisen vuoksi. Perusteltua olisikin, että syyttäjälle säädetään oikeus eräissä tapauksissa lykkätä syyteratkaisua, jos kysymyksessä ovat epäillyn kannalta hyödylliset toimenpiteet, joilla voi olla merkitystä syyteharkinnassa.

Nykyiset syyttämättä ja tuomitsematta jättämisestä koskevat säännökset täyttävät varsin hyvin paikkansa nuorina rikoksiin syyllistyneiden osalta. Erityisesti alle 18-vuotiaiden rikollisuus on usein ymmärtämättömyydestä ja harkitsemattomuudesta tehtyä, satunnaista jännityksen ja toiminnan etsimistä, jota koskee syyttäjän osalta oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 7 §:n 2 kohta ja tuomioistuinten osalta rikoslain 6 luvun 12 §:n 2 kohta. Myös syyttämättä jättämisen ja tuomitsematta jättämisen perusteisiin on syytä lisätä edellä syyteratkaisun lykkäämisen yhteydessä mainittu sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen osallistuminen, paitsi niiden uusia rikoksia ehkäisevän hyödyllisen vaikutuksen, myös nuoren elämään kohdistuvan puuttumisen tuntuuden vuoksi. Kriminaalihuoltolaitoksen vetämissä hankkeissa saattaa esimerkiksi olla nuorisorangaistuksen piirteitä.

Suomen seuraamusjärjestelmään ei sisälly ehdollista syyttämättä jättämistä. Sillä voidaan kuitenkin tavallista toimenpiteistä luopumista painavammin varoittaa nuorta rikollisen toiminnan jatkamisesta. Tämä näkökohta korostuu, jos päätös tehdään henkilö-

kohtaisessa tapaamisessa epäillyn kanssa. Ehdollisella syyttämättä jättämisellä voidaan myös kaventaa nykyisin erittäin paljon käytettävän sakkorangaistuksen käyttöalaa. Varsinkin nuorimpien, yleensä tuloja ja varallisuutta vailla olevien rikoksenteekijöiden kohdalla sakko on epätarkoituksenmukainen ja vailla käytännön vaikuttavuutta oleva seuraamus.

Ehdoton vankeus

Rikoslain 6 luvun 9 §:n 2 momentin mukaan alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei saa tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen, elleivät painavat syyt sitä vaadi. Kysymyksessä oleva ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemista koskeva rajoitussäännös myös toimii käytännössä. Vuonna 2001 mainittuun ikäryhmään kuuluvia tuomittiin ehdottomaan vankeusrangaistukseen (69) tai sen sijasta yhdyskuntapalveluun (34) yhteensä 103. Vielä vuonna 1987 ikäryhmään kuuluvista rikoksenteekijöistä 422 tuomittiin ehdottomaan vankeuteen. Sen sijaan 18-20-vuotiaana rikoksia tehneiden kohdalla vastaava luku vuonna 2001 oli 1 292 (ehdottomia vankeusrangaistuksia 891 ja yhdyskuntapalvelurangaistuksia 401).

Suomen kriminaalipolitiikassa yleisesti hyväksyttynä linjana on ehdottoman vankeusrangaistuksen käytön välttäminen alle 18-vuotiaana rikoksensa tehneiden kohdalla. Mainittua linjaa on korostettu lukuisissa lainvalmistelutöissä. Ilmauksensa se on saanut myös rajoitussäännöksessä, joka on nyt rikoslain 6 luvun 9 §:n 2 momentissa. Ehdottoman vankeusrangaistuksen käytön rajoittaminen nuorten kohdalla on myös kansainvälinen lähtökohta. Esimerkiksi Yhdistyneiden Kansainkuntien lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen mukaan lapsen vapaudenriistoon ja vangitsemiseen tulee turvautua vasta viimeisenä ja mahdollisimman lyhytaikaisena keinona. Myös Yhdistyneiden Kansakuntien 29 päivänä marraskuuta 1985 hyväksymien nuorisorikosoikeuden vähimmäissääntöjen mukaan vankeusrangaistus on viimesijainen vaihtoehto.

Vuonna 1990 voimaan tullut rajoitus tuomita ehdoton vankeusrangaistus alle 18-

vuotiaana tehdystä rikoksesta liittyi tuolloin ehdollisesta rangaistuksesta annetun lain 1 §:n muuttamiseen. Lainmuutoksen perusteissa (HE 245/1988 vp) todetaan, että yksi olennaisimmista muutoksista viime vuosikymmenten kriminaalipoliittisessa ajattelussa on, että usko vankeusrangaistuksen parantavaan vaikutukseen on vähentynyt. Vaikkei eri seuraamusten vaikutuksia rikoksenteekijän vastaiseen käyttäytymiseen voi tutkimustiedon perusteella yksiselitteisesti kuvata, voidaan kuitenkin katsoa, että yleisesti ottaen ehdoton vankeusrangaistus on uusimisriskin kannalta muita seuraamuksia epäedullisempi. Sitä paitsi vankilaan joutuminen merkitsee sen vaihtoehtoihin verrattuna niin syvällistä puuttumista henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, että sitä yksinomaan tästä syystä pitää mahdollisimman pitkälle välttää. Hallituksen esityksen mukaan nämä näkökohdat koskevat erityisesti nuoria.

Mainitussa hallituksen esityksessä todetaan edelleen, että useat rikokset, varsinkin omaisuusrikokset, ovat tiettyyn ikään liittyvä ilmiö, joka useimmiten menee itsestään ohi. Vankilaan joutuminen pikemminkin heikentää kuin parantaa nuoren laillisia menestysmahdollisuuksia. Se on monessa mielessä hyvinkin haitallinen juuri siksi, että nuoruus on tärkeä aikuisuuteen kasvun ja identiteetin muodostumisen kausi. Vankila-aika saattaa merkitä katkoa koulunkäyntiin, joka on tärkeimpiä asioita nuoren tulevien valmiuksien kannalta. Vankilakokemukset voivat haitata sijoittumista työelämään.

Kaiken kaikkiaan vankeusrangaistuksiin liittyy rangaistukseen tuomitun kannalta huomattavia haittavaikutuksia kuten laitostottumusta, yhteiskunnanvastaisen osakulttuurin pariin joutumista, mielenterveyshaittoja, rikoksenteekijäksi leimautumista sekä opiskelun ja työnteon katkeamista. Mainitut tekijät vaikeuttavat vankilasta vapautuvan mahdollisuuksia sopeutua takaisin yhteiskuntaan ja heikentävät hänen mahdollisuuksiaan jatkossa käyttäytyä lainmukaisesti.

Huomattava osa vankeusrangaistukseen tuomituista palaa vankilaan. Rikosseuraamusviraston tietojen mukaan kaikista vangeista viiden vuoden seurannassa vapautumisen jälkeen alle 60 prosenttia palasi van-

kilaan, ensikertalaisista alle 40 prosenttia. Nuoret vangit uusivat useammin ja nopeammin kuin vanhat. Alle 18-vuotiaana vapautuneista vangeista 95 prosenttia uusi seuranta-aikana ja 18-20-vuotiaana vapautuneista runsaat 83 prosenttia. Nuorempaan ikäryhmään kuuluvista uusijoista noin kolme neljäsosa palasi vankilaan vuoden kuluessa vapautumisesta ja vanhempaan ikäryhmään kuuluvista yli puolet. Arvioinnissa on otettava huomioon se, että vankilaan takaisin joutuminen ei välttämättä aiheudu uusista vapautumisen jälkeen tehdyistä rikoksista. Uusia tuomioita saattaa tulla vanhoista rikoksista, lisäksi aikaisempi valituksen kohteena oleva tuomio saattaa tulla täytäntöönpanokelpoiseksi.

Yhteiskunnan kannalta ehdottomat vankeusrangaistukset rasittavat täytäntöönpanoon liittyvinä kustannuksina. Lisäksi rangaistuksen kärsimisen jälkeen kustannuksia aiheutuu vankilasta vapautuvan henkilön sosiaalistamiseen ja yhteiskuntaan sopeuttamiseen liittyvistä toimenpiteistä.

Rikoksen uhrien kannalta avoseuraamukset ovat yleensä laitosrangaistuksia suositeltavampia, koska mahdollisuudet vahingonkorvauksen saamiseen ovat tällöin paremmat. Vaikka rikoksentekijällä, varsinkin nuorella, ei välttämättä tuomitsemishetkellä ole työpaikkaa ja varoja korvauksen suorittamiseen, sosiaalistavan vapaudessa suoritettavan seuraamuksen myötä hänen mahdollisuutensa suorittaa korvausta tulevaisuudessa ovat paremmat kuin vankeusrangaistuksen jälkeen.

Vankeusrangaistukseen tuomitsemiseen voi lisäksi katsoa kuuluvan eettisen näkökulman. Voidaan kysyä, missä määrin on oikein tuomita rikoksentekijä vankilaan varoittavaksi esimerkiksi muille eli rangaistuksen yleisestävän vaikutuksen saavuttamiseksi, kun vankeusrangaistuksella ainakaan nyky muodossaan ei voida katsoa olevan korkean uusimiskäytön riskin takia merkittävää erityisestävää vaikutusta.

Pyrkimystä avoseuraamusten käyttöön ja mahdolliseen lisäämiseen on perusteltu myös sillä, että vankeusrangaistuksen ”rangaistusarvo” on ajan mittaan jatkuvasti kohonnut sitä mukaan kun elintaso vapaassa yhteiskunnassa on noussut ja elämänlaatu pa-

rantunut. Eroa ei pystytä poistamaan sillä, että vankiloissakin olosuhteita kohennetaan.

Myös rikoksiin 18-20-vuotiaana syyllistyneillä vankeusrangaistukseen liittyvät ne lukuisat haittavaikutukset, joita on käsitelty edellä. Haittavaikutusten merkitystä korostaa se, että mainittuun ikäryhmään kuuluvien nuorten aikuisuuteen siirtyminen on usein kesken ja heidän tulevaisuutensa vasta hahmottamassa. Nuorten rikoksentekijöiden erityiskohtelun rajoittamista pelkäätiin alle 18-vuotiaana rikoksia tehneisiin ei voida tässä suhteessa pitää perusteltuna, mikä käsitys on saamassa kannatusta muun ohessa esimerkiksi Euroopan neuvoston nuorisoriikollisuuskomiteassa, joka valmistele neuvoston suositusta nuorten rikollisuuden käsittelystä. Suositusluonnoksen sisällöstä kerrotaan tarkemmin nuorisoriikostoimikunnan mietinnön II osan jaksossa 3.18.

Ehdottoman vankeusrangaistuksen käytön rajoittaminen kuitenkin edellyttää, että käytettävissä on vapaudessa suoritettava seuramus, jolla riittävän voimakkaasti voidaan edistää rikoksentekijän sosiaalista selviytymistä ja pidättäytymistä uusista rikoksista sekä tarvittaessa hoitaa rikoksentekijän mielenterveys- tai päihdeongelmaa ja joka kuitenkin tarvittaessa on myös seuraamuksena tuntuva. Ensisijaisena esiin tulee nuorisorangaistus, johon liittyy kuitenkin nykyisellään lukuisia ongelmia. Sitä ei voida nykyisellään pitää riittävän tuntuva ja tehokkaana, jotta seuraamukseen voitaisiin tuomita vakavampaan rikollisuuteen syyllistyneitä, voimakasta sosiaalistamista tai hoitoa tarvitsevia rikoksentekijöitä. Nämä näkökohdat on otettu huomioon tähän esitykseen liittyvässä ehdotuksessa uudeksi nuorisorangaistusta koskevaiksi laiksi.

Nuorten rikoksentekijöiden erityiskohtelun ei tarvitse tarkoittaa sitä, että kaikkia alle 21-vuotiaita rikoksentekijöitä kohdellaan samalla tavalla. Ero esimerkiksi 15- ja 20-vuotiaan rikoksentekijän välillä on henkisen kypsyäyden ja erityistarpeiden kannalta sekä muutenkin pääsääntöisesti huomattava. Perusteltua on, että ehdottoman vankeusrangaistuksen käytön rajoittaminen edelleenkin koskee ennen kaikkea alle 21-vuotiaiden rikoksentekijöiden nuorimpia ryhmiä. Ehdot-

toman vankeusrangaistuksen tuomitsemisedellytysten osalta tämä tarkoittaa sitä, että nykyisestä alle 18-vuotiaiden rikosten tekijöiden erityisasemasta ei luovuttaisi.

Ehdollinen vankeus

Ehdolliseen vankeusrangaistukseen on ajoittain liittynyt voimakastakin arvostelua erityisesti nuoriin rikosentekijöihin liittyen. On tuotu esiin useiden peräkkäisten ehdollisten vankeusrangaistusten tuomitseminen, mikä saattaa tuomioiden tullessa täytántöön pantavaksi johtaa pitkään ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Lisäksi on epäilty, että nuoret rikosentekijät eivät miellä kysymyksessä olevaa seuraamusta rangaistukseksi sen vaikuttaessa tuomitun oikeusasemaan vain vähän. Kuitenkin tutkimustulokset (nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan jakso 6.4.2.) osoittavat, että ehdolliseen vankeuteen tuomittujen alle 18-vuotiaiden joukossa on vain pieni ongelmaryhmä, joka edustaa noin kymmentä prosenttia tuomituista ja jolle ehdollinen vankeus ei näytä toimivan tavoitteidensa mukaisena varoituksena. Näitä tapauksia varten on oltava riittävän tuntuva vaihtoehto, jonka ei kuitenkaan tulisi olla muuten kuin viime kädessä ehdoton vankeusrangaistus.

Rikoslain 6 luvun 10 §:n 2 momentin mukaan rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeusrangaistuksen tehosteeksi koejaksi valvontaan, jos tätä on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi sekä uusien rikosten ehkäisemiksi. Mainittu säännös täyttää ne edellytykset, joita valvontaan määräämistä koskevalta säännökseltä voidaan edellyttää. Se korostaa tuomioistuimen harkintavaltaa ja valvonnan tarpeen arviointia. Valvontaan määräämistä on lähemmin tarkasteltu nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan jaksossa 6.4.4.

Nuorista rikosentekijöistä annettuun asetukseen sisältyy nykyisin valvontaan liittyviä säännöksiä, jotka merkityksensä puolesta kuuluvat lakiin. Ne ovat myös asiallisesti ja sanonnallisesti vanhentuneita. Asetus tulneen myös kumoamaan. Keskeisin ehdollisen vankeuden valvontaan liittyvä ongelma on

valvontatapaamisten laiminlyöminen ja siihen liittyvä sanktioinnin puute.

Nuorisorangaistus

Vuoden 1999 lainmuutoksella nuorisorangaistus tehtiin selkeäksi ehdollisen vankeusrangaistuksen vaihtoehdoksi, minkä jälkeen mahdollisuudet tuomita nuorisorangaistus rikoskierteen katkaisemiseksi paranivat, vaikka taustalla ei olisikaan aikaisempia ehdollisia vankeusrangaistuksia. Lainmuutos lisäsi väliaikaisesti nuorisorangaistuksen käyttöä.

Tehtyjen selvitysten, tutkimusten ja kyselyjen mukaan vallitsee varsin laaja yksimielisyys siitä, että nuorisorangaistus tai sitä vastaava nuorelle rikosentekijälle mitoitettu, hänen erityisolosuhteensa huomioon ottava seuraamus on tarpeellinen. Nykyisessä nuorisorangaistuksessa katsotaan kuitenkin olevan paljon parantamisen varaa. Keskeisimpiä nuorisorangaistusta koskevia tutkimustuloksia ilmenee Matti Marttusen ja Jukka-Pekka Takalan tutkimuksesta ”Nuorisorangaistus 1997-2001. Uuden rangaistuslain arviointi” (Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 192). Mainitusta tutkimuksesta ilmenevät tiedot ovat keskeisessä asemassa seuraavassa tarkastelussa.

Tällä hetkellä nuorisorangaistukseen voidaan tuomita henkilö, joka rikoksen tehdesään on ollut alle 18-vuotias. Nuorisorangaistukseen liittyvässä keskustelussa ja kannanotoissa on asetettu harkittavaksi se, pitäisikö nuorisorangaistuksen käyttöalaa laajentaa niin, että se voitaisiin tuomita nuorelle rikosentekijälle mainitun käsitteen nykyisessä rikosoikeudellisessa merkityksessä eli rikoksensa alle 21-vuotiaana tehneelle.

Voimassa olevaan lakiin sisältyvää ikärajaa perusteltiin aikanaan (HE 109/1996 vp) sillä, että parhaisiin tuloksiin päästään nimenomaan alle 18-vuotiaiden rikosentekijöiden kohdalla, koska heidän rikollisuuttaan leimaa usein satunnainen jännityksen ja toiminnan etsintä. Toisaalta todettiin, että mainittua ikärajaa vanhempien rikollisuus on voinut jatkaa pitempään ja olla suunnitelmallisempaa.

Jo nykyisessä lainsäädännössä nuoret eli alle 21-vuotiaat rikosentekijät on paikoin asetettu erityisasemaan sitä vanhempiin ri-

koksenteijöihin verrattuna. Tältä osin keskeisenä voidaan pitää ehdollisen vankeusrangaistuksen valvontaan liittyvää sääntelyä. Sekä ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnan että nuorisorangaistuksen tuomitsemisen edellytyksiin kuuluu rikoksenteijän sosiaalisen selviytymisen edistäminen ja uusien rikosten ehkäiseminen.

Varsin yleisesti ollaan sitä mieltä, että siirtyminen lapsuudesta aikuisuuteen on aikaisempaan verrattuna myöhentynyt. Oman asunnon saaminen on aikaisempaa vaikeampaa, opiskelun kesto on pidentynyt, työelämään siirrytään vanhempina kuin ennen ja vanhemmiksi tullaan aikaisempaa myöhemmin. Nuorisotyöttömyys on myös ongelma, jota ei voida sivuuttaa arvioitaessa nuorten tekemiä rikoksia ja niiden seuraamuksia. Aikuisuuteen siirtymisen myöhentyminen saattaa tarkoittaa myös sellaisten sosiaalisten valmiuksien kehittymisen myöhentymistä, joihin nuorisorangaistuksella voidaan vaikuttaa.

Yleiseurooppalaisella tasolla nuorten rikoksenteijöiden seuraamuksia arvioiva Euroopan neuvoston nuorisorikoskomitea (Committee of Experts on new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice (PC-JU)), jonka suositusluonnosta esitellään tarkemmin nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan jaksossa 3.18., on mainitussa luonnoksessa kiinnittänyt huomiota aikuisuuteen siirtymisen myöhentymiseen ja sen merkitykseen syyllisyys- ja seuraamusarvioinnissa. Suositusluonnoksen mukaan aikuisuuteen siirtymisen viivästyminen heijastumana 18-20-vuotiaita nuoria rikoksiin syyllistyneitä aikuisia pitäisi pääsääntöisesti käsitellä ja tuomita kuten nuoria.

Ikärajaa arvioitaessa huomiotta ei voida jättää ehdottoman vankeusrangaistuksen kiistattomia haittavaikutuksia, joita ovat muun ohessa laitostottumus, yhteiskunnanvastaisten osakulttuurien piiriin päätyminen, mielenterveysongelmat, leimautuminen rikoksenteijäksi, opiskelun ja työnteon katkeaminen sekä vankeusrangaistuksen täytäntöpanosta yhteiskunnalle aiheutuvat kustannukset. Valtaosa vankilassa olleista nuorista myös sinne palaa.

Tähän esitykseen sisältyvän rikoslain 6 lu-

vun 9 §:n 2 momentin muutosehdotuksen tarkoituksena on, että 18-20-vuotiaiden ikäryhmään kuuluvia rikoksenteijöitä tulotisiin tuomitsemaan nykyistä vähemmän ehdottomaan vankeuteen. Tämä tarkoittaa sitä että, tarvitaan käyttökelpoinen seuraamus käytettäväksi ehdottoman vankeusrangaistuksen asemesta. Vaihtoehtoja on lähinnä kaksi. Joko nuorisorangaistus laajennetaan koskemaan myös 18-20-vuotiaita rikoksenteijöitä tai sitten kehitetään ehdollisen vankeusrangaistuksen valvontaa ehdottoman vankeusrangaistuksen vaihtoehtoksi mainittuun ikäryhmään kuuluville.

Rangaistusjärjestelmän yksinkertaisuus ja selkeys puhuvat sen puolesta, että vain yksi seuraamus eli nuorisorangaistus on vaihtoehtona niille alle 21-vuotiaille rikoksenteijöille, joille nykyinen ehdollinen vankeusrangaistus ei ole erityisesti sosiaalitamistarpeen puolesta riittävä seuraamus mutta joiden kohdalla ei ole myöskään riittäviä perusteita ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemiseen.

Esimerkiksi kustannussäästöä ja pienempää lisähenkilöstön tarvetta ei voi olettaa aiheutuvan siitä, että ehdollista vankeusrangaistusta ja sen valvontaa kehitetään vastaamaan 18-20-vuotiaiden rikoksenteijöiden tarvetta. Ehdollisen vankeuden valvontaan tulisi viimeksi mainitussa tapauksessa sisällyttää vastaavia osia kuin alle 18-vuotiaiden nuorisorangaistukseen. Lisäksi esimerkiksi päihde- ja mielenterveyshoidon tarpeen huomioon ottamista nuorisorangaistusta koskevassa lakiehdotuksessa esitetyllä tavalla on vaikea rajata pelkästään alle 18-vuotiaisiin rikoksenteijöihin.

Rangaistusjärjestelmän kehittämisen kustannusvaikutukset liittyvät eduskunnan lakivaliokunnan mietintöön (LaVM 8/2001 vp), jossa todetaan, ettei rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän kehittämistä voida torjua pelkästään siitä aiheutuviin taloudellisiin kustannuksiin vedoten. Lakivaliokunnan mukaan on selvää, että esimerkiksi valvontajärjestelmän kehittäminen sisällöltään nykyistä mielekkäämmäksi ja kattavammaksi lisää kustannuksia. Lakivaliokunnan kannanottoa voidaan pitkälti soveltaa myös hyvin perusteltuun muiden seuraamusten kehittämiseen.

Jos nuorten seuraamusjärjestelmän painopiste on nuorisorangaistuksen kehittämisessä, myös kustannus- ja henkilöstövaikutukset tuntuvat sen seuraamuksen piirissä. Nuorisorangaistuksen laajentamisen kustannus- ja henkilöstövaikutuksia on lähemmin tarkasteltu esityksen vaikutuksia koskevassa osassa.

Alustavan toimeenpanosuunnitelman laatiminen perustuu ainoastaan lain esitöiden suosituksiin ja kriminaalihuoltoviranomaisen sisäisiin ohjeisiin. Näin ollen lailla säänneltyä ei ole myöskään se, kenelle aloitteen tekeminen alustavan toimeenpanosuunnitelman laatimiseksi kuuluu.

Nuorisorangaistusten määrä lähti huomattavaan laskuun vuonna 2001. Alustavien toimeenpanosuunnitelmien määrä on samaan aikaan laskenut merkittävästi. Selitykseksi nuorisorangaistuksen käytön vähenemiselle jäävät käytännön ongelmat nuorisorangaistuksen valikoitumisprosessissa, jossa kunnan sosiaaliviranomaisen ja Kriminaalihuoltolaitoksen työntekijöiden tulisi toimia yhteistyössä. Nuorisorangaistuksen käytön vähenemistä on myös selitetty kriminaalihuoltoviranomaisten ”kyllästymisellä” useaan otteeseen jatkettuun työlääseen kokeiluun, jonka on arvioitu vieneen noin neljä prosenttia kriminaalihuoltotyön kokonaistyöajasta.

Myös paikkakuntaakohtaiset erot ovat suuria. Erot liittyvät sellaisiin kysymyksiin kuin mikä taho pyytää henkilötutkinnan tekemistä, mikä taho laatii henkilötutkinnan, laaditaan-ko henkilötutkinnat nuorisorangaistuksen kokeilupaikkakunnalla keskitetysti vai hajautetusti ja miten alustavan toimeenpanosuunnitelman laatiminen on yhdistetty henkilötutkintahaastattelun tekemiseen.

Nuorisorangaistukseen valikoitumiseen liittyvä ongelma on myös se, että huomattava osa eli noin kolmannes aloitetuista nuorisorangaistuksista keskeytyy. Kriminaalihuoltolaitoksessa koottujen tietojen mukaan selvästi tärkein keskeyttämiseen johtava syy on tuomitun päihdeongelma. Nuorisorangaistus jää vain harvoin kokonaan aloittamatta. Vuoden 2001 loppuun mennessä niin oli käynyt vain 29 tapauksessa. Nuorisorangaistukseen tuomitut myös näyttävät uusivan rikoksensa tiheästi, mikä selittyy suurin osin sillä, että

nuorisorangaistukseen valikoituu hyvin moniongelmaisia rikoksentekejiä.

Huomattava osa nuorisorangaistukseen tuomituista on kuitenkin sitoutunut rangaistuksen suorittamiseen hyvin. Tähän ryhmään kuuluvat ensinnäkin ne nuoret, joiden rikollisuus on satunnaista ja vähäistä. Toiseksi nuorisorangaistuksen suorittaminen on onnistunut hyvin sellaisilta nuorilta, joiden rikollinen ura on jo edennyt pitkälle, mutta jotka täysi-ikäisyyden lähestyessä ovat kiinnostuneita muuttamaan elämänsä suuntaa. Nuorisorangaistukseen liittyvä nuoren oman elämäntilanteen ja käytännön asioiden selvittely ovat motivoineet rangaistuksen suorittamiseen.

Toisaalta kriminaalihuoltoviranomaiset ovat korostaneet sitä, kuinka kovia huumeita käyttävien, vaikeasti mielenterveysongelmaisten tai rikosten tekemisen elämäntavaksi omaksuneiden nuorten on yleensä lähes mahdotonta sitoutua säännöllisyyttä ja tiheitä tapaamisia edellyttävän nuorisorangaistuksen suorittamiseen. Säännöllisessä rangaistuksen suorittamisessa saattaa olla vaikeuksia jo senkin vuoksi, että tuomittu nuori ei ole koskaan tehnyt töitä tai ei ole enää vähään aikaan käynyt koulua. Nuorisorangaistusta suorittavien sosiaalinen tilanne saattaa olla hyvinkin huono. Seuraamusjärjestelmän ja yhteiskunnan tukijärjestelmien yhteensovittamista selvittäneen toimikunnan mietinnön (KM 2001:2) mukaan 23 prosenttia nuorisorangaistusta suorittavista nuorista on vailla vakinaista asuntoa ja heistä on työssä tai opiskelemassa ainoastaan 53 prosenttia.

Valikoitumisen osalta eräs kysymys on tuomitun suostumus. Esimerkiksi yhdyskuntapalvelu edellyttää suostumusta. Ennuste nuorisorangaistuksen läpiviemiselle on huono, jos nuori jo alustavaa toimeenpanosuunnitelmaa tehtäessä tai tuomioistuimessa ilmoittaa, ettei tule nuorisorangaistusta suorittamaan. Tuomitun suostumusta edellyttävänä nuorisorangaistus saattaisi kuitenkin jäädä tarpeettoman vähälle käytölle. Hoidon osalta suostumus on kuitenkin tarpeen.

Myös nuorisorangaistuksen rakenteeseen ja sisältöön on useissa yhteyksissä kiinnitetty huomiota. Nykyinen nuorisorangaistus koostuu valvontakäynneistä ja nuorisopal-

velusta, jota on mahdollista suorittaa palkattomana työnä ja työskentelyohjelmina. Työskentelyohjelmat käsittelevät keskusteluja nuorisoriikollisuudesta sekä tiedon antamista päihteistä ja nuoresta yhteiskunnan osana. Valvonnan ja nuorisopalvelun rajan hämärtyminen on tuotu esiin. Nuorisopalvelun sisältöä ei ole riittävän tarkasti määritetty laissa. Koska palveluunkin pakosta liittyy jonkinlaista valvontaa ja valvontakäynteihin nuoren kanssa käytäviä keskusteluja, on seuraamuksen osissa päällekkäisyyttä.

Nuorten rikoksentehtäjien kannalta työhön rangaistuksena liittyy ongelmia. Esimerkiksi rangaistusvastuun alaikärajan juuri ylittäneen 15-vuotiaan työkyvyt ja -taidot eivät luonnollisista syistä puuttuvan työkokemuksen vuoksi ole kovin korkealla tasolla. Nykyisen kokeilulain kokemusten mukaan osa nuorisorangaistukseen tuomituista nuorista on muutenkin sellaisia, että rangaistuksen edellyttämän työn tekeminen aiheuttaa heille vaikeuksia. Jos nuori ei käy koulua tai opiskele tai jos hän on työtön, häneltä saattaa helposti puuttua kyky noudattaa työnteon edellyttämää säännöllistä päivärytmiä. Lisävaikeuksia saattaa aiheuttaa päihde- ja mielenterveysongelmat. Kriminaalihuoltolaitoksen mukaan ongelmia aiheuttaa myös sopivien työskentelypaikkojen löytäminen. Vaikeuksia saattaa myös tulla jo löydettyjen työnantajien jatkohalukkuuden suhteen, jos nuorisorangaistukseen tuomitut nuoret jättävät rangaistukseen kuuluvan työnteon kesken.

Edellä mainittujen syiden vuoksi työn tekemiseen liittyvä nuorisorangaistus tulisi rajata tuomittavaksi vain 18-20-vuotiaana tehdyistä rikoksista. Mainittuun ikäryhmään kuuluvia tuomitaan jo nyt ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta palkatonta työtä käsittävään yhdyskuntapalveluun eikä edellä mainituilla ongelmilla ole heidän kohdallaan samanlaista merkitystä kuin rikostentekijöiden aivan nuorimmissa ikäluokissa. Lisäksi yhdyskuntapalveluun verrattuna nuorisorangaistuksessa olisi työn tekemisen onnistumista tukevaa sosiaalistavaa osaa.

Nuorisorangaistuksen rakenteeseen ja sisältöön liittyy sen paikka rangaistusjärjestelmässä. Nuorisorangaistus käsittää nuoriso-

palvelun ja valvonnan kautta syvällisemmän puuttumisen nuoren asemaan kuin ehdollinen vankeusrangaistus, jonka kanssa se on seuraamusjärjestelmässä muodollisesti samalla tasolla. Paikkaan rangaistusjärjestelmässä liittyy myös ehdottoman vankeusrangaistuksen käytön rajoittaminen.

Toimeenpanosuunnitelman ehtojen rikkomiseen liittyviä nykyisiä sanktioita ei ole pidetty onnistuneina. Huomiota on kiinnitetty siihen, että seuraamukset eivät välttämättä ole sellaisia, jotka ovat omiaan saamaan nuoren noudattamaan toimeenpanosuunnitelmaa. Toinen keskeinen asia on se, että toimeenpanoon liittyviin rikkomuksiin tulisi puuttua välittömästi. Lievemmissä tapauksissa kysymykseen tulevat suullinen tai kirjallinen huomautus taikka puhuttelu. Vakavammat rikkomukset johtavat nuorisorangaistuksen keskeyttämiseen ja toisen rangaistuksen määrittämiseen kärsimättä olevan nuorisorangaistuksen osan tilalle. Mainittuja ehtojen rikkomisen seurauksia ei ole pidetty tarpeeksi ankarina edistämään toimeenpanosuunnitelman noudattamista. Nuori saattaa jopa laskelellisesti, että nuorisorangaistuksen sijaan tuomittava rangaistus tulisi olemaan lievempi kuin nuorisorangaistus. Noin 95 prosentissa nuorisorangaistuksen tilalle (täytäntöönpano jäänyt aloittamatta) tai sen jännösosaa vastaavasti tuomitaan ehdollinen vankeusrangaistus oheissakon kanssa tai ilman.

Laissa ei mitenkään säännellä sitä, mikä rangaistus on tuomittava nuorisorangaistuksen suorittamatta jäänyttä osaa vastaavasti, jos tuomittu vakavasti rikkoo toimeenpanosuunnitelman ehtoja. Nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain sanamuodon (ankarampi kuin sakko ja lievempi kuin ehdoton vankeus) ja esitöiden mukaan nuorisorangaistus edellä mainituin tavoin asettuu rangaistusjärjestelmässä ehdollisen vankeusrangaistuksen rinnalle. Hallituksen esityksessä 109/1996 vp painotetaan ehdollisen vankeusrangaistuksen tuomitsemista suorittamatta jääneen nuorisorangaistukseen sijaan. Joissakin tapauksissa tulisi kysymykseen myös sakko.

Mainitun hallituksen esityksen mukaan ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemi-

nen nuorisorangaistuksen sijasta tulee sitä vastoin vain harvoin kysymykseen, koska nuorisorangaistusta tuomittaessa on edellytyksenä sitä koskevan kokeilulain 3 §:n mukaan se, etteivät painavat syyt vaadi ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemista. Kun rikos on alun perin katsottu tällaiseksi, olisi useimmiten ristiriitaista muuntaa rangaistus ehdottomaksi vankeusrangaistukseksi pelkän ehtojen rikkomisen vuoksi.

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tietojen mukaan suorittamatta jääneen nuorisorangaistuksen osan tilalle tuomitaan lähes aina ehdollinen vankeusrangaistus, usein oheiskolla tehostettuna. Keskimäärin yksi suorittamaton nuorisopalvelutunti muunnetaan noin kahdeksi päiväksi ehdollista vankeutta. Tiedot koskevat syyskuun 2000 loppuun mennessä määrättyjä rangaistuksia. Korkein oikeus on ottanut kantaa suorittamatta jääneen nuorisorangaistuksen jäännösosan sijasta tuomittavaan rangaistukseen ratkaisussaan 2000:87.

Suorittamatta jäänyttä nuorisorangaistuksen osaa vastaavaan uuteen rangaistukseen liittyy jo edellä sivuttu kysymys siitä, että uuden rangaistuksen tulisi tuntuudeltaan olla sellainen, että sen uhka olisi omiaan kannustamaan nuorta noudattamaan toimeenpanosuunnitelmaa. Nuorisorangaistukseen tuomittu saattaa nykyään keskeyttää nuorisopalvelun tai muuten rikkoa toimeenpanosuunnitelman ehtoja tullakseen tuomituksi lievempänä pitämäänsä ehdolliseen vankeusrangaistukseen.

Ehdotonta vankeusrangaistusta onkin voitava joskus käyttää suorittamatta jääneen nuorisorangaistuksen osan asemesta. Ehdotonta vankeusrangaistusta ei voida kuitenkaan säätää ainoaksi tai edes pääsääntöisesti seuraukseksi toimeenpanosuunnitelman ehtojen tai suunnitelmaan perustuvien määräysten rikkomisesta. Uhkavaikutus kuitenkin edellyttää, että ehdottomia vankeusrangaistuksia voidaan poikkeustapauksissa käyttää. Toisena puolena arvioinnissa on otettava huomioon ehdottoman vankeusrangaistuksen lukuisat haittavaikutukset.

Nuorten kohdalla pidetään nopeaa puuttumista tärkeänä rikoksen ja seuraamuksen välisen suhteen korostamiseksi. Nuorisoran-

gaistuksen saattaminen nykyistä nopeammin toteutettavaksi rangaistukseksi on vaikeaa. Nuorisorangaistuksen määrääminen edellyttää esitutkinta- ja syyteharkintavaiheen läpikäymistä, jota voidaan kylläkin käytännössä pyrkiä nopeuttamaan tehokkaalla viranomaistyöllä. Tuomioistuinta koskee nuorisorangaistusta koskevissa asioissa pääsääntöisesti oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 13 §:n 1 momentissa säädetty velvollisuus pitää pääkäsitelly kahden viikon kuluessa rikosasian vireille tulosta. Kysymyksessä olevat rikokset ovat käytännössä sellaisia, että niistä on säädetty kuutta kuukautta ankarampi vankeusrangaistus.

Nuorisorangaistuksen täytäntöönpano on nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain 4 §:n 1 momentin mukaan aloitettava viipymättä tuomion tultua täytäntöönpanokelpoiseksi. Rangaistus voidaan panna täytäntöön tuomion saatua lainvoiman tai ollessa pantavissa täytäntöön kuten lainvoimainen tuomio, mikä tarkoittaa hovioikeuden tuomiota.

Nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoa on jo pyritty nopeuttamaan säätämällä edellä mainitun 4 §:n 2 momentissa, että nuorisorangaistuksen täytäntöönpano voidaan tuomitun suostumuksella aloittaa ennen kuin tuomio on saanut lainvoiman, jos tuomittu on tyytynyt ratkaisuun siltä osin kuin hänet on tuomittu nuorisorangaistukseen. Kysymyksessä ovat tuolloin lähinnä tapaukset, joissa syyttäjä tai asianomistaja valittaa rangaistuksesta taikka tuomittu vahingonkorvauksesta tai muusta rikoksen seurauksesta kuin rangaistuksesta. Täytäntöönpanon olennainen nopeuttaminen lainsäädännöllä ei ole mahdollista. Huomioon on erityisesti otettava tuomitun muutoksenhakuoikeus, jonka lainvoimaa vailla olevan tuomion täytäntöönpano saattaisi mitätöidä. Nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoon liittyy muutenkin sellaisia vaiheita (erityisesti toimeenpanosuunnitelman tekeminen), joiden vuoksi nuorisorangaistuksesta ei ole kaiken kaikkiaan kehitettävissä erityisen nopeaa puuttumismuotoa nuorten tekemiin rikoksiin.

Kriminaalihuollon viranomaiset ovat kovanneet nuorisorangaistuksen täytäntöönpanon rinnalle sosiaaliviranomaisten työtä,

esimerkiksi perhetyötä. Myös huumausaine-, alkoholi- ja mielenterveysongelmaisten nuorten tukea ja hoitoa tulisi tehostaa rangaistuksen suorittamisen aikana. Epäkohdaksi on koettu myös se, että nuorisorangaistuksen suorittamisen jälkeen nuorelle ei ole tarjolla riittävää tukiverkkoa. Rangaistuksen suorittamisen jälkeinen tuki voi olla yksi vaikuttamiskeino siihen, ryhtyykö nuori uudelleen tekemään rikoksia.

Nuorisorangaistuksen asemaa yleisesti arvioitaessa voidaan todeta, että vaikka keskeyttämismäärät ovat suurempia kuin esimerkiksi yhdyskuntapalvelussa, on kriminaalihuoltoviranomaisten arvioiden mukaan toimeenpanoissa myös saatu aikaan myönteistä kehitystä esimerkiksi koulutus- ja asuntoasioissa sekä työllistymisessä. Täytäntöpanoviranomaiset ovat myös kiinnittäneet huomiota siihen, että nuorisorangaistuksen keskeyttämistilastot eivät välttämättä kuvaa todellista tilannetta nuoren elämässä. Nuoren kasvu- ja muutosprosessi on asian- tuntija-arvioiden mukaan hidas ja joissakin tapauksissa epäonnistuneen nuorisorangaistuksen suorittamisen jälkeen saatetaan kuitenkin sosiaalipalvelujen puitteissa päästä nuoren kanssa tehtävässä työssä hyvään lopputulokseen. Nuorisorangaistus on joissakin tilanteissa saattanut toimia muutosprosessin käynnistäjänä.

Hoitoseuraamus sekä nuorten päihde- ja mielenterveysongelmat

*Yleistä hoidon käyttämisestä seuraamukse-
na.* Suomen rangaistusjärjestelmään ei sisälly tällä hetkellä hoitoseuraamusta. Yhdyskuntapalvelurangaistuksesta voidaan tosin enintään kymmenen tuntia suorittaa käyttämällä päihdeongelmien vähentämiseen tarkoitettuja palveluja Kriminaalihuoltolaitoksen hyväksymällä tavalla (laki yhdyskuntapalvelusta 1 § 2 momentti). Suomen rangaistusjärjestelmän rakenne heijastaa edelleen niin sanottua uusklassista seuraamuspolitiikkaa, joka korostaa teon vakavuuden ja rangaistuksen ankaruuden välistä suhteellisuutta. Rangaistuslajin valinnan ja rangaistuksen mittaamisen kannalta rikoksenteikijän henkilökohtaisilla olosuhteilla, esimerkiksi hoidon tarpeella ei

ole juurikaan merkitystä.

Kuten nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osassa olevasta kansainvälisestä vertailusta ilmenee, hoito ja erityisesti kognitiivisten taitojen kehittämiseen liittyvät ohjelmat ovat tulleet osaksi eri maiden seuraamusjärjestelmiä tai ovat muuten käytössä lasten ja nuorten rikollisuuteen liittyvässä käsittely- tai ehkäisytyössä.

Ruotsissa ja Tanskassa on viime vuosina otettu käyttöön nuoren rikoksenteikijän tahdosta riippumattomina hoitoseuraamuksina suljettu nuorisohoito (sluten ungdomsvård) ja nuorisorangaistus (ungdomssanktion). Mainitut seuraamukset voidaan määrätä alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista. Niiden käytökokemus on toistaiseksi lyhytaikaista ja tuloksiltaan jossakin määrin ristiriitaista.

Ruotsissa on myös ollut käytössä sopimus- hoito vuodesta 1988 lähtien. Rikoksenteikijä voidaan määrätä suostumuksensa mukaisesti suojelevalvonnan lisäksi sopimushoitoon, jos rikolliseen tekoon on merkittävästi vaikuttanut alkoholin tai huumausaineen väärinkäyttö tai muu hoitoa vaativa tila. Sopimushoito määrätään vain sellaisessa tapauksessa, jossa muuten tuomittaisiin vankeutta. Sopimus- hoitotoimikunnan mietinnöstä (oikeusministeriön komiteamietintö 2002:3) ilmenee, että Ruotsin kokemukset sopimushoidosta ovat myönteisiä. Sopimushoitoon tuomittujen uusintarikollisuus on selvitysten mukaan vähäisempää kuin vankeusrangaistukseen tuomituilla. Ruotsissa on keskusteltu mahdollisuudesta laajentaa sopimushoidon kohde- ryhmää nuoriin, joiden elämään sopimushoidolla pyrittäisiin vaikuttamaan asenteiden muuttamiseksi.

Ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomille aiheuttamat haittavaikutukset ja myönteiset kansainväliset kokemukset ovat Suomessakin johtaneet siihen, että rangaistusjärjestelmää on alettu kehittää rikoksenteikijän henkilökohtaiset olosuhteet ja ominaisuudet huomioon ottavaan suuntaan, mistä osoituksena on yhdyskuntapalvelun ja nuorisorangaistuksen käyttöön ottaminen. Yksilökohtaisen lähestymistavan tarkoituksena on edistää seuraamuksiin tuomittujen suoriutumismahdollisuuksia jokapäiväisessä elämässä ja samalla vaikuttaa uusintarikollisuutta

ehkäisevästi.

Eduskunnan lakivaliokunta (LaVM 17/1993 vp) on jo vuonna 1993 edellyttänyt, että selvitetään mahdollisuudet täydentää Suomen seuraamusjärjestelmää uudella seuraamuksella, jossa rangaistukseen voidaan sisällyttää hoitojakso. Huomattavaa muutosta Suomen rangaistusjärjestelmään esittääkin sopimushoitotoimikunta, jonka mietinnön pääkohtia selostetaan tarkemmin jäljempänä. Toimikunta ehdottaa, että rikoksenteijä, joka tuomitaan pituudeltaan määrättyyn, enintään kahdeksan kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen, voidaan sen sijasta halukkuutensa perusteella tuomita päihdehoitoon. Lakivaliokunta on suhtautunut myönteisesti toimikunnan asettamiseen (LaVM 13/2001 vp).

Sopimushoitotoimikunta. Oikeusministeriö asetti 28 päivänä helmikuuta 2001 sopimushoitoa koskevaa lainsäädäntöä valmistelevan toimikunnan (sopimushoitotoimikunta). Toimikunta on 22 päivänä maaliskuuta 2002 luovuttanut mietintönsä, joka sisältää ehdotuksen laiksi sopimushoidon kokeilusta. Lakia sovellettaisiin Espoon, Kotkan, Kuopion, Lahden, Oulun, Porin, Seinäjoen ja Turun käräjäoikeudessa ratkaistavissa rikosasioissa. Laki olisi voimassa vuosina 2004 - 2006.

Toimikunnan lakiehdotuksen mukaan sopimushoito olisi ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta tuomittava rangaistus. Se käsittäisi päihdehuoltolaissa tarkoitettua päihdehuoltoa Kriminaalihoitolaitoksen valvonnassa vähintään kuusi kuukautta ja enintään kaksi vuotta. Sopimushoidon täytäntöönpanosta vastaisi Kriminaalihoitolaitos. Sopimushoitoon kuuluvaa hoitoa antaisi päihdehuoltolaissa tarkoitettuja päihdehuollon palveluja tarjoava hoitoyksikkö, jonka kanssa Kriminaalihoitolaitos on tehnyt hoitosopimuksen.

Lakiehdotuksen mukaan rikoksenteijä, joka tuomitaan pituudeltaan määrättyyn, enintään kahdeksan kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen, voitaisiin tuomita sen sijasta toimeenpanosuunnitelman mukaiseen rikoksenteijän halukkuuteen perustuvaan päihdehoitoon. Sopimushoitoa ei saisi tuomita, jos yhdyskuntapalveluun tuomitseminen on mahdollista.

Lakiehdotuksen mukaan sopimushoitoon tuomitsemisen edellytyksenä on, että

- 1) rikoksen tekemiseen on huomattavassa määrin vaikuttanut päihteiden ongelmakäyttö,
- 2) rikoksenteijä on halukas sopimushoitoon,
- 3) rikoksenteijän voidaan olettaa noudattavan hoitosuunnitelmaa ja muita sopimushoidon ehtoja ja
- 4) sopimushoitoon tuomitsemista on pidettävä perusteltuna uusien rikosten ehkäisemiseksi ja tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi.

Kriminaalihoitolaitos selvittäisi virallisen syyttäjän tai tuomioistuimen pyynnöstä sopimushoidon edellytykset. Selvitys voitaisiin tehdä myös rikoksesta epäillyn pyynnöstä, jos siihen on painava syy. Jos tehdyn sopimushoitotoselvityksen perusteella sopimushoitoon tuomitseminen voisi tulla kysymykseen, Kriminaalihoitolaitos laatisi yhdessä hoidon järjestävän hoitoyksikön kanssa toimeenpanosuunnitelman. Sopimushoidon täytäntöönpano olisi aloitettava viipymättä siitä, kun tuomio on tullut täytäntöönpanokelpoiseksi.

Lakiehdotuksen mukaan sopimushoitoon tuomitulle, joka ei noudata hoitosuunnitelmaa tai rikkoo toimeenpanosuunnitelmassa asetettuja ehtoja, olisi Kriminaalihoitolaitoksen annettava suullinen tai kirjallinen huomautus. Jos tuomittu ei aloittaisi sopimushoitoa, keskeyttäisi sen tai muulla tavoin törkeästi rikkoisi sopimushoidon ehtoja, voitaisiin sopimushoito muuntaa ehdottomaksi vankeudeksi. Tuomioistuimien voitaisiin esityksestä vahvistaa sopimushoitoon tuomitulle uuden toimeenpanosuunnitelman. Ennen sopimushoidon päättymistä Kriminaalihoitolaitoksen, tuomitun asuinpaikkakunnan päihdehuollosta vastaavan viranomaisen ja hoitopaikan edustajan tulisi yhdessä tuomitun kanssa selvittää jatkohoidon ja siihen liittyvien tukitoimien tarve ja tehdä tarvittaessa jatkohoitosuunnitelma. Tukitoimien tarve tulee selvittää myös sopimushoidon päättyessä muuntoesityksen vuoksi.

Tarkoituksena on, että sopimushoitoon voitaisiin tuomita ennen kaikkea ne henkilöt,

jotka päihdeongelmansa vuoksi eivät soveltuisi yhdyskuntapalveluun ja jotka tämän vuoksi joutuisivat suorittamaan rangaistuksensa vankilassa. Myös käytännön syyt puoltavat rajausta. Sopimushoitotoselvitys tehtäisiin lähinnä sellaisille henkilöille, joiden soveltuvuus yhdyskuntapalveluun jouduttaisiin joka tapauksessa selvittämään.

Toimikunnan mietinnössä todetaan, että sopimushoito olisi tarkoitettu periaatteessa kaiken ikäisille rikosoikeudellisessa vastuussa oleville henkilöille. Nuorille sopimushoito sopisikin periaatteessa hyvin. Sopimushoito ei kuitenkaan kovin usein tulisi kysymykseen alle 18-vuotiaana rikoksen tehneille, koska heidät tuomitaan ehdottomaan vankeusrangaistukseen vain painavista syistä. Kun tällainen painava syy on olemassa, nuoren tekemä rikos on yleensä niin vakava, että siitä seuraa kahdeksaa kuukautta pitempi vankeus. Toisaalta nuorille tarkoitettu nuorisorangaistus, jota parhaillaan kokeillaan, on tarkoitettu ennen kaikkea ehdollisen vankeuden vaihtoehdoksi, mutta sitä voidaan käyttää myös lyhyiden ehdottomien vankeuksien vaihtoehtona.

Oikeusministeriö on asettanut työryhmän laatimaan ehdotuksen sopimushoidon kokeilemistä koskeväksi lainsäädännöksi sopimushoitotoimikunnan mietinnön ja siitä saatujen lausuntojen pohjalta. Työryhmän määraaika päättyy 31 päivänä maaliskuuta 2003.

Päihde- ja mielenterveysongelmat. Lasten ja nuorten mielenterveys- ja päihdeongelmat ovat lisääntyneet. Mainitut ongelmat altistavat rikolliselle käyttäytymiselle niin yksittäisessä tilanteessa kuin tulevaisuudessa heikentäessään henkilön elämänhallintaa. Mielenterveys- ja päihdeongelmille tyypillistä on niiden kietoutuminen toisiinsa. Vakaviin väkivaltarikoksiin syyllystyneiden nuorten taustoista löytyy huomattavassa määrin alkoholi- ja mielenterveysongelmia. Alkoholin käytön lisääntymisen ja pahoinpitelyrikosten määrän kasvun on havaittu seuraavan toisiansa. Varsinkin humalahakuiseen alkoholin nauttimiseen liittyvät vaikeudet kontrolloida omaa käyttäytymistään ja toimiminen irrationaalisesti seurauksista piittaamatta, mikä on valitettavalla tavalla näkynyt nuorten tekemissä vakavissa väkivaltarikoksissa viime

vuosina.

Päihteiden käyttö Suomessa on pääosin alkoholin käyttöä. Euroopan maita vertailevan ESPAD-kyselytutkimuksen mukaan niiden 15-16-vuotiaiden nuorten osuus, jotka ovat käyttäneet alkoholia viimeisen 12 kuukauden aikana, on eurooppalaista keskitasoa (86 prosenttia). Suomalaisten nuorten alkoholin käytölle on kuitenkin tyypillistä suomalaiseseen alkoholikulttuuriin kuuluva humalahuukisuus. Lisäksi nuorten alkoholinkäytön aloittamisikä on varhentunut ja humalajuominen yleistynyt 1990-luvulla. Alkoholiin liittyy lisääntynyt yhteiskäyttö lääkkeiden kanssa. Edellä mainitun tutkimuksen perusteella Suomi kuuluu Euroopan kärkimaihin mainitun yhteiskäytön suhteen.

Nuorten vakavan väkivallan taustatekijöitä on tutkinut Markku Kaipainen. Tutkimuksen kohteena ovat olleet 107 vuosina 1983 – 1992 mielentilatutkimuksessa ollutta 15-22-vuotiasta miestä, joiden päär rikoksena oli henkirikos, niiden yritys tai törkeä pahoinpitely. Tutkituista noin 74 prosentilla oli alkoholi-ongelma.

Huumausaineiden käyttö lisääntyi voimakkaasti 1990-luvulla, joskin huumeiden käyttö on edelleen vähäisempää kuin muissa Euroopan Unionin maissa. Viimeisten tietojen mukaan kasvu olisi lisäksi pysähtymässä. Nuorten asenteet ovat kuitenkin muuttuneet sallivammiksi huumeiden käytön suhteen, ja huumeita ryhdytään kokeilemaan yhä nuoremalla iällä. Lisäksi huumeiden käytössä on siirrytty kohti niin sanottuja kovia huumeita, joista on erikseen mainittava heroini.

Vaikka Suomi ei päihteiden käytön yleisyyden puolesta lukeudu kärkimaihin, rikosentekijöiden ja vankien keskuudessa ongelmat ovat yleisiä. Kriminaalihuoltolaitoksen työntekijöille vuonna 2000 tehdyn kyselyn tuloksista ilmenee, että heidän asiakkaistaan kahdella kolmasosalla voidaan arvioida olevan päihteiden ongelmakäyttöä ja vajaalla puolella jonkin asteista huumausaineiden käyttöä. Kansanterveyslaitoksen samana vuonna tekemästä kyselytutkimuksesta ilmenee, että lähes kolme neljästä vangista on joskus kokeillut huumeita, nuorisovankilan vangeista jopa 91 prosenttia.

Huumausaineiden ongelmakäyttö voi mui-

den kasvutaustaan ja elinympäristöön liittyvien ongelmien kanssa altistaa rikolliselle käyttäytymiselle. Huumausaineen käyttöön liittyvien rikosten lisäksi kysymykseen tulevat esimerkiksi huumausaineen hankkimiseen liittyvät omaisuusrikokset. Huumausainerikoksista tuomituille on tyypillistä muidenkin rikostuomioiden runsaslukuisuus. Lisäksi huumausainerikoksista tuomittujen rikosura alkaa nuorena, vaikka ensimmäiset tuomiot eivät välttämättä tulekaan mainituista rikoksista.

Mielenterveyshäiriöt ovat keskeinen taustatekijä varsinkin nuorten tekemissä väkivaltarikoksissa. Edellä mainitusta Markku Kaipaisen tutkimuksesta ilmenee, että sen kohteena olleista vakaviin väkivaltarikoksiin syyllistyneistä 15-22-vuotiaista miehistä 96 prosentilla oli vakava luonnehäiriö tai ainakin sellaisen rajatila.

Lasten mielenterveyshäiriöt ovat yleisiä. Kaipaisen eräissä toisessa yhteydessä esittämän arvion mukaan mielenterveyden häiriöistä kärsii noin 20 prosenttia nuorista. Eläkkeellä olevan lastenpsykiatrian professori Terttu Arajärven mukaan (Therapia Fennica 1997) epidemiologiset tutkimukset osoittavat, että noin 12 prosenttia eli noin 80 000 alle 15-vuotiaista lapsista ja varhaisnuorista tarvitsee psyykkistä tukea, tutkimusta tai hoitoa. Lasten ja nuorten hyvinvointia koskevasta valtioneuvoston selonteosta (VNS 4/2002 vp) ilmenee, että väestötutkimusten mukaan vakavia psyykkisiä häiriöitä on noin 4 prosentilla ja keskivaikeita häiriöitä noin 17 prosentilla 8- ja 9-vuotiaista lapsista. Kaikista häiriintyneistä lapsista arvioidaan hoidossa olevan yksi kuudesta ja vakavasti häiriintyneistä lapsista noin 40 prosenttia. Tietoja lasten mielenterveysongelmien yleisyydestä tukevat myös nuorisorikostoimikunnassa asiantuntijoina kuultujen psykiatri Jari Sinkkosen, professori Lea Pulkkisen ja perusturvajohtaja Matti Kaivosojan alustukset.

Mielenterveys- ja päihdehuollolle on ollut viime vuosina ominaista, että erityisesti rajallisten taloudellisten edellytysten vuoksi hoitoa ei kaikille avuntarvitsijoille saada, ei ainakaan kohtuullisessa ajassa. Kysymykselle on omistettu huomiota. Huumausainehoidon palvelujärjestelmän puutteellisuuksiin

on kiinnitetty huomiota esimerkiksi valtioneuvoston vuonna 1998 tekemässä periaatepäätöksessä huumausainepolitiikasta ja vuonna 2000 tehdyssä päätöksessä huumausainepolitiikan tehostamisesta. Viimeksi mainitun mukaan tavoitteena on saada huumausaineiden käyttö ja huumausainerikollisuuden kasvu pysäytetyksi sekä vähentää huumausaineiden kysyntää ja tarjontaa.

Nuorten huumausainekokeilujen ehkäisemiseksi valtioneuvosto on päättänyt lisätä ehkäisevän päihdetyön toteuttajille, kunnille ja raittius- ja kansanterveysjärjestöille suunnattavaa terveyden edistämisen määrärahaa. Valtioneuvoston 17 päivänä toukokuuta 2001 tekemässä, Terveys 2015 - kansanterveysohjelmaa koskevassa periaatepäätöksessä painotetaan yhtenä kehityssuuntauksena sitä, että kunnissa kehitetään yhteistyötä eri viranomaisten, järjestöjen, koulujen, elinkeinoelämän, vanhempien ja nuorten itsensä kanssa alkoholin käytön ja huumeekokeilujen vähentämiseksi sekä alkoholin ja huumeiden käyttöön liittyvien sosiaalisten ja terveysongelmien asiantuntevaksi käsittelemiseksi kaikkialla maassa. Huumeiden käyttäjien hoidon järjestämiseen ja huumeiden vastaisen työhön liittyvä lisävoimavarojen tarve on otettu huomioon valtion tulo- ja menoarviossa.

Mielenterveyspalveluiden tilaa selvitti vuonna 1999 yhdeksän selvityshenkilöä. Selvityksen tuloksista ilmeni voimavarojen jälkeensä jääneisyys tehtävämäärään verrattuna. Lasten ja nuorten mielenterveyspalvelujen tarjonta osoittautui alueellisesti epätasaiseksi kuntakohtaisten erojen ollessa suuria. Palvelujärjestelmä näyttäytyi hajanaisena. Syksyllä 2001 sosiaali- ja terveysministeriö ja Suomen Kuntaliitto julkaisivat mielenterveyspalvelujen laatusuosituksen, jossa painotetaan muun ohessa lasten ja nuorten aseman huomioon ottamista sekä riittävien voimavarojen ohjaamista mielenterveystyöhön. Suosituksessa on jäsennelty ne keskeisimmät rakenteelliset ja toiminnalliset seikat, joista laadukas mielenterveystyö käytännön kokemuksen mukaan riippuu.

Pidentyneisiin jonotusaikoihin puututtiin 1 päivänä tammikuuta 2001 voimaan tulleella lapsia ja nuoria koskevalla mielenterveys-

asetuksen muutoksella. Siinä määrätään hoidon tarpeen arvioinnin ja hoidon järjestämisen enimmäisajoista, hoitoyksiköiden yhteistyöstä ja avohoidon tukitoimista. Arvio hoidon tarpeesta ja kiireellisyydestä on tehtävä viimeistään kolmen viikon kuluessa lähetteen saapumisesta erikoissairaanhoidon toimintayksikköön. Tarpeelliseksi todettu hoito on aloitettava viimeistään kolmen kuukauden kuluessa hoidon tarpeen arvioinnin tosta. Kuntien lisääntyneet velvollisuudet otettiin huomioon nostamalla valtionosuuksia vuonna 2001. Tarkoituksena oli lisätä mielenterveystyötä ja –palveluja siten, että kunnallisen mielenterveystyön rahoitus kasvaisi noin 100 miljoonalla markalla.

Uudet seuraamusvaihtoehdot

Nuorisoriikostoimikunta on arvioinut tarvetta ja mahdollisuuksia ottaa käyttöön uusia seuraamuksina aresti, rangaistusvaroitus, ehdollinen tuomitsematta jättäminen ja erityinen valvontaseuraamus. Niitä koskevia lakiehdotuksia ei sisälly tähän hallituksen esitykseen. Mainittuja seuraamuksia käsitellään toimikunnan mietinnön II osan jaksossa 6.6., johon sisältyy myös arviointi hoidosta ja korvauksesta rikoksen seurauksena.

Uusista seuraamusvaihtoehdoista erityisesti säännöllisin väliajoin esiin nousevaan arestiin liittyy ongelmia. Suomalaisessa järjestelmässä arestista on vaikea kehittää nopeasti määrättävää ja täytäntöön pantavaa rangaistusta. Tämä liittyy siihen, että aresti kuuluisi vapauttava rajoittavana rangaistuksena tuomioistuimen määrättäviin. Tuomioistuinkäsittely edellyttää esitutkinnan ja syyteharkinnan läpikäymistä. Täytäntöönpanon nopeutta rajoittaa tuomitun muutoksenhakuoikeus. Esitutkinnan yhteydessä poliisi voi tutkinnallisista syistä tai rikoskierteen katkaisemiseksi nopeastikin puuttua nuoren rikollisuuteen.

Epäilyjä liittyy myös arestin vaikuttavuuteen rangaistuksena. Laitosarestin keskeinen kansainvälisestikin havaittu ongelma on sen samankaltaisuus ehdottoman vankeusrangaistuksen kanssa. Suomessa ei ole kodin ulkopuolella suoritettavan arestirangaistuksen suorittamiseen sopivia säilytyspaikkoja.

Nuorisoriikostoimikunnan käsityksen mukaan arestirangaistukseen liittyvistä yleisistä ongelmista huolimatta sähköisesti valvottua kotiarestia tai muuta vastaavaa liikkumisvapauden rajoittamista koskeva jatkoselvittely saattaa olla paikallaan. Arestia koskeva laajempi tarkastelu on nuorisoriikostoimikunnan mietinnön II osan jaksossa 6.6.3.

2.6.6. Sovittelu

Kansainvälisten kokemusten ja suomalaisten tutkimustulosten mukaan sovittelu on käyttökelpoinen keino ratkaista nuoren tekemän rikoksen aiheuttamia ristiriitoja. Sovittelun merkitystä on korostettu myös Suomen nykyisen hallituksen ohjelmassa. Erityisesti on syytä korostaa sitä, että sovittelulla on tärkeä sija rikosoikeudellista vastuukärajaa nuorempien alle 15-vuotiaiden tekijöiden kohdalla.

Sovittelun merkitys liittyy siihen, että sovittelussa rikosentekijälle tarjoutuu tilaisuus ottaa vastuu teostaan, mikä edistää teon seurausten ymmärtämistä. Uhrille puolestaan tulee tilaisuus saada hyvitys teosta ja mahdollisuus käsitellä rikoksen hänelle aiheuttamia kielteisiä tuntemuksia. Sovittelussa tekijän tilanne saattaa myös tulla selvitettyksi laajemmin esimerkiksi lastensuojeluun tapahtuvan yhdistämisen kautta. Sovittelu on myös kustannuksiltaan edullisempaa verrattuna tuomioistuinkäsittelyyn.

Tähän esitykseen sisältyy ehdotus, jonka mukaan syyttäjä voisi lykätä syyteratkaisuun alle 18-vuotiaana rikokseen syyllistyneen kohdalla esimerkiksi epäillyn ja asianomistajan välillä käytävien sovintoneuvottelujen vuoksi (laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 1 luku 8 a § 3 momentti). Muuta sovittelua koskevaa lainsäädäntöä ei tässä yhteydessä esitetä säädettäväksi. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön asettaman työryhmän laatiman lakiehdotuksen pohjalta sovittelulainsäädännön valmistelu jatkuu mainitussa ministeriössä. Nuorisoriikostoimikunnan mietinnön II osan jaksossa 8 on käsitelty laajemmin nuorten rikosasioiden sovittelun kannalta merkityksellisiä seikkoja.

3. Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset

3.1. Tavoitteet ja keinot niiden saavuttamiseksi

Edellä nykytilan arvioinnin yhteydessä on jo kiinnitetty huomiota näkökohtiin, joilla on keskeinen merkitys nuorten rikosasioiden käsittelyn ja heille tuomittavien seuraamusten kannalta.

Nuorten tekemiin rikoksiin ja rikollisiin teoihin tulee pyrkiä puuttumaan nopeasti ja vaikuttavasti. Nuoren uusia rikoksia voi ehkäistä se, että teon ja seuraamuksen välinen yhteys korostuu ja että yhteiskunnan vakava suhtautuminen tekoon tulee selväksi.

Nopeuttamista eivät ole niinkään omiaan edistämään laissa asetetut määräajat vaan nuorten rikosasioiden käsittelyssä mukana olevien tahojen työn ja ennen kaikkea yhteistyön järjestäminen niin, että asia saadaan mahdollisimman nopeasti käsiteltyä. Asian käsittelyn nopeuttamista voidaan edistää selkeillä menettelysäännöksillä esimerkiksi nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämisen yhteydessä. Esitutkinta-, syyteharkinta- ja tuomioistuinkäsittelyn läpikäyminen ja muutoksenhakuoikeus johtavat siihen, että erityisen nopeaan rangaistuksen määräämiseen ja täytäntöönpanoon ei käytännössä päästä.

Yhteiskunnan vakavaa suhtautumista voidaan korostaa erityisesti tuomalla uusia menettelytapoja toimenpiteistä luopumisen yhteyteen. Lisäksi niihin tai esimerkiksi tuomion julistamiseen liittyvällä puhuttelulla voidaan nuorta varoittaa rikollisen toiminnan jatkamisesta. Esitutkinta- ja pakkokeinotoimenpiteillä saatetaan paitsi nopeasti myös tuntuvasti puuttua nuoren tekemään tekoon, vaikka toimenpiteiden käytön sanelevatkin rikosten jatkamisen estäminen sekä esitutkinnan ja prosessin turvaamisen tarpeet. Esimerkiksi epäillyn kiinni ottaminen ja kuulusteleminen voivat olla nuoreen huomattavastikin vaikuttavia toimenpiteitä. Matkustuskiellolla voidaan myös katkaista nuoren rikoskierre. Vaikuttavaan puuttumiseen päästään myös sitä kautta, että nuoren vastaajan läsnäoloa tuomioistuinkäsittelyssä ko-

rostetaan.

Uusintarikollisuuden ehkäisemisessä keskeisessä asemassa on huomion kiinnittäminen nuoren elämänolosuhteisiin ja niihin tekijöihin, jotka ovat johtaneet hänet rikolliseen menettelyyn. Tämä koskee, paitsi seuraamuksen määräämistä, myös rikosasian käsittelyä kokonaisuudessaan. Tämä tarkoittaa esimerkiksi nuoren sosiaali- ja terveydenhuollon tarpeen selvittämistä sekä hänen ohjaamistaan niiden tai muiden sosiaalista selviytymistä edistävien hankkeiden piiriin. Vastaavien näkökohtien on korostuttava myös seuraamusharkinnassa, mikä edellyttää tuomioistuimen käytössä olevaa oikeisiin asioihin keskittynyttä ja riittävän kattavaa selvitystä nuoren rikoksenteikijän tilanteesta. Samalla nuoren epäillyn vanhemmat ja sosiaaliviranomaiset on riittävästi pyrittävä yhdistämään rikosasian käsittelyyn.

Nuoria koskevien rikosasioiden käsittelyyn liittyy sellaisia ominaispiirteitä, jotka tähän esitykseen liittyvien ehdotusten kanssa korostavat sellaisten asioiden käsittelyyn liittyvän erikoistumisen merkitystä. Tämä koskee niin poliisia, syyttäjää kuin tuomioistuintakin.

Rangaistuksella tulee pyrkiä sekä yleisestävään että erityisestävään tehoon. Yleisestävän vaikutuksen yksi edellytys on rangaistusjärjestelmän ymmärrettävyys ja selkeys. Uusien seuraamusten ja seuraamusyhdistelmien kehittäminen johtaa helposti siihen, että rikosoikeudellinen järjestelmä muuttuu vaikeasti ymmärrettäväksi ja hallittavaksi. Erityisestävyys edellyttää rangaistuksilta yksilöitävää tunnistettavuutta ja tiettyä tuntuvuutta. Mutta huomioon on otettava myös se, millä rangaistuksella nuoren henkilökohtaiset olosuhteet huomioon ottaen parhaiten kyetään estämään hänen syyllistymistään uusiin rikoksiin. Seuraamusjärjestelmän hallitussa kehittämisessä on pitkälti kysymys sen selvittämisestä ja tarkentamisesta, mihin seuraamuksella pyritään ja miten se saadaan vastaamaan sille asetettua tarkoitusta.

Selkeä tavoite nuorten rangaistusjärjestelmän kehittämisessä on pyrkimys vapaudessa suoritettaviin seuraamuksiin. Erityisesti alle 18-vuotiaiden rikoksenteikijöiden osalta siihen velvoittavat jo Suomea sitovat kansain-

väliset velvoitteet. Kansainvälinen suuntaus on viime aikoina ollut sen suuntainen, että erityiskohtelua pyritään tältä osin ulottamaan myös nuoriin aikuisiin. Ehdoton vankeusrangaistus on erityisesti uusintariskin kannalta haitallinen seuraamus. Avo seuraamusten painottamisen kanssa sopusoinnussa on pyrkimys rajoittaa ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemista nuorille rikoksentekeijöille, mikä edellyttää toimivaa vaihtoehtoa mainitulle rangaistukselle.

Syyttämättä jättämiseen ja tuomitsematta jättämiseen on syytä liittää menettelytapoja, joilla voidaan tukea tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämistä ja ehkäistä uusia rikoksia.

Ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonta siihen sisältyvän kontrollin ja tuen vuoksi toimii pääosin tavoitteidensa mukaisesti sosiaalista selviytymistä edistävänä ja uusia rikoksia ehkäisevänä oheisseuraamuksena. Ehdollisen vankeuden valvonnan osalta tarvitaan kuitenkin kattava ja ajanmukainen laintasoinen sääntely, jossa otetaan myös huomioon käytännössä ongelmaksi muodostunut valvontatapaamisten laiminlyöminen.

Nuorisorangaistus on tarpeellinen erityisesti vaikuttavana vapaudessa suoritettavana nuoren henkilökohtaiset olosuhteet huomioon ottavana seuraamuksena. Nuorisorangaistus edellyttää kuitenkin kehittämistä kokeilussa havaittujen epäkohtien vuoksi. Näin erityisesti sen vuoksi, että sitä voitaisiin käyttää toisaalta sille ongelmanuorten ryhmälle, jolle ehdollinen vankeusrangaistus ei ole riittävä varoitus ja toisaalta sille ryhmälle, jolle nuorisorangaistusta voidaan pitää sosiaalisen selviytymisen edistämisen ja uusien rikosten ehkäisemisen kannalta ehdotonta vankeusrangaistusta parempana vaihtoehtona.

3.2. Keskeiset ehdotukset

Esitutkintalakiin ehdotetaan lisättäväksi uusi 6 §:n 2 momentti, jonka mukaan alle 18-vuotiaaseen rikoksesta tai rikollisesta teosta epäiltyyn kohdistuvat toimenpiteet on toimitettava kiireellisesti. Lakiin ehdotetaan myös otettavaksi (8 a ja 17 a §) nykyisin esitutkintasta ja pakkokeinoista annetussa asetukses-

sa olevat säännökset alle 18-vuotiaan epäillyn kohtelusta esitutkinnassa sekä alle 15-vuotiaan kuulustelusta ja muiden häneen kohdistettavien tutkintatoimenpiteiden edellytyksistä. Esitutkintalain uuden 10 a §:n mukaan tutkinnanjohtajan olisi pääsääntöisesti huolehdittava siitä, että alle 18-vuotiaalla rikoksesta epäillyllä on esitutkinnassa avustaja. Esitutkintalain 33 a §:llä korostettaisiin ilmoittamista kuulustelusta ja tilaisuuden varaamista siihen osallistumiseen lapsen huoltajalle, edunvalvojalle tai muulle lailliselle edustajalle, kun alle 18-vuotiasta epäillään rikoksesta tai rikollisesta teosta. Säännös tilaisuuden varaamisesta sosiaaliviranomaisen edustajalle ehdotetaan otettavaksi lakiin (33 b §). Esitutkintalain 43 §:n 2 momentin mukaan alle 18-vuotiasta rikokseen syyllistynyttä olisi pääsääntöisesti puhuteltava, kun esitutkintaviranomainen päättää aloitetun esitutkinnan saattamatta asiaan virallisen syyttäjän käsiteltäväksi.

Pakkokeinolain 1 lukuun ehdotetaan otettavaksi uusi 2 b §, jossa säädettäisiin alle 15-vuotiaan rikollisesta teosta todennäköisin syin epäillyn kiinniottamisesta enintään 12 tunnin ajaksi.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 §:ään ehdotetaan otettavaksi uudeksi syyttämättä jättämisen perusteeksi osallistuminen sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen. Saman luvun 8 a §:n 2 momentin mukaan syyttäjän olisi kiirehdittävä syyteratkaisuun ja syytteen nostamista, kun rikos on tehty alle 18-vuotiaana. Ratkaisevaa ei enää olisi tekijän ikä syyttäjän toimenpiteiden suorittamishetkellä vaan teko hetkellä. Pykälän uuden 3 momentin mukaan syyttäjä voisi kuitenkin lykätä 2 momentissa tarkoitettua ratkaisua erityisesti sovintoneuvottelujen, sosiaali- tai terveydenhuollon toimien tai sosiaalista selviytymistä edistävän hankkeen pariin hakeutumisen vuoksi enintään kuudeksi kuukaudeksi.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 c §:n mukaan syyttäjä voisi tehdä syyttämättä jättämistä koskevan päätöksen ehdollisena siten, että ehtona olisi pidättäytyminen uusista rikoksista päätöksen tekemistä seuraavien kuuden kuukauden aikana. Jos syyttämättä jätetty joutuisi syyttee-

seen uudesta koeaikana tehdystä rikoksesta, syyttäjä voisi nostaa syytteen ehdollisen syyttämättä jättämisen kohteena olleesta rikoksesta. Päätös ehdollisesta syyttämättä jättämisestä olisi tehtävä tapaamisessa epäillyn kanssa. Syyttäjäviranomaisessa olisi järjestettävä seuranta ehdon noudattamisesta, mikä käytännössä toteutettaisiin poliisin tietojärjestelmän avulla.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 18 §:ssä ja 6 luvun 1 a §:ssä ehdotetaan säädettäväksi, että alle 21-vuotiaana tehtyjä rikoksia käsittelevien syyttäjien ja käräjäoikeuden puheenjohtajien tulisi olla mahdollisuuksien mukaan sellaisten asioiden käsittelyyn erikoistuneita. Saman lain 8 luvun 13 §:n uuden 2 momentin perusteella alle 18-vuotiaan vastaajan rikosasia voitaisiin vain erityisistä syistä tutkia ja ratkaista hänen poissaolostaan huolimatta. Lain 11 luvun 7 a §:n nojalla tuomioistuimen puheenjohtajan olisi lisäksi tuomion julistamisen yhteydessä tarpeen mukaan puhuteltava alle 18-vuotiasta tuomitua.

Henkilötutkinta ehdotetaan korvattavaksi nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämisellä, josta säädettäisiin oma lakinsa. Pääleikkäisen työn välttämiseksi ja toimivien tahojen asiantuntemuksen hyödyntämiseksi alle 21-vuotiaan rikoksenteikijän tilanne selvitettäisiin kunnan sosiaaliviranomaisen tekemällä sosiaaliselvityksellä ja Kriminaali- huoltolaitoksen tekemällä seuraamusselvityksellä, joiden tekemisvelvollisuudesta olisi kuitenkin poikkeuksia lievien rikosten osalta. Sosiaaliselvityksen tekeminen käynnistyisi sen jälkeen, kun poliisilta on tullut sosiaaliviranomaiselle ilmoitus mainittuun ikäryhmään kuuluvan tekemäksi epäilystä rikoksesta. Seuraamusselvityksen tekeminen käynnistyisi syyttäjän pyynnöstä. Kaikissa poliisin ilmoittamissa tapauksissa sosiaaliviranomaisen olisi kiinnitettävä huomiota siihen, että epäilty ohjataan tarvittavien sosiaali- ja terveydenhuollon tukitoimien ja palveluiden pariin.

Sosiaaliselvityksellä koottaisiin seuraamusselvitystä ja sitä kautta tuomioistuimen seuraamusharkintaa varten erityisesti epäillyn elinolosuhteisiin ja terveydentilaan liittyvät sekä sosiaali- ja terveydenhuollon toimia

koskevat tiedot. Sosiaaliselvityksestä laadittaisiin tiivistelmä seuraamusselvitystä varten.

Seuraamusselvityksessä arvioitaisiin sitä, miten seuraamuksen valinnalla voidaan edistää epäillyn sosiaalista selviytymistä ja estää hänen syyllistymistään uusiin rikoksiin. Kriminaali- huoltolaitoksen olisi toimitettava seuraamusselvityksestä tuomioistuimelle lausunto, johon tulisi liittää sosiaaliselvityksestä laadittu tiivistelmä ja johon tarvittaessa tulisi sisällyttää yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvitys, sopimushoitotoselvitys tai nuorisorangaistuksen alustava toimeenpanosuunnitelma. Myös tuomioistuin voisi pyytää seuraamusselvityksen laatimista. Lakiehdotuksen mukaan sosiaaliviranomaisella ja Kriminaali- huoltolaitoksella olisi oikeus saada selvitysten tekemisessä tarvittavat salassa pidettävätkin tiedot.

Nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämisen käyttöön ottamisen vuoksi henkilötietojen käsittelystä rangaistusten täytäntöönpanossa annetun lain (422/2002) 5 §:n 6 kohtaa ja viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999) 24 §:n 27 kohtaa ehdotetaan muutettavaksi siten, että niissä oleva maininta henkilötutkinnasta korvataan sosiaaliselvityksellä ja seuraamusselvityksellä.

Rikoslain 6 luvun 9 §:n 2 momentti ehdotetaan muutettavaksi siten, että tuomitessa alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta on pykälän 1 momentissa mainittujen seikkojen lisäksi kiinnitettävä huomiota mahdollisuuksiin ehdotonta vankeutta tuomitsematta seuraamusvalinnan kautta vaikuttaa tekijän uusia rikoksia ehkäisevästi. Alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei kuitenkaan edelleenkään saisi tuomita ehdottomaan vankeuteen, elleivät painavat syyt sitä vaadi. Rikoslain 6 luvun 12 §:n 4 kohtaa ehdotetaan muutettavaksi siten, että siihen tuomitsematta jättämisen perusteiksi lisätään sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen osallistuminen.

Ehdollisen vankeuden valvontaan liittyvät laintasoiset säännökset ehdotetaan otettavaksi uuteen lakiin ehdollisen vankeuden valvonnasta. Uudessa laissa säädettäisiin valvonnan tarkoituksesta, valvonnan järjestämisestä ja johdosta, valvojan henkilöstä, valvonnan sisällöstä, valvontatapaamisten jär-

jestämisestä, valvottavan velvollisuuksista, valvojan tehtävistä, valvottavan velvollisuuksien laiminlyömiseen liittyvistä noudosta ja huomauttamisesta sekä valvonnan ennenaikaisesta lakkaamisesta eräissä tapauksissa. Osa näistä säännöksistä perustuu nykyisiin nuorista rikosentekijöistä annetussa laissa ja asetuksessa oleviin.

Seuraamusjärjestelmän selkeyden ja tarkoituksenmukaisuuden sekä seuraamusten päällekkäisyyden välttämiseksi ehdollisen vankeuden valvonnan ehdotetaan olevan pitkälti samalla tavalla kuin tähänkin asti valvontatapaamisiin liittyvää kontrollia sekä valvottajan ohjaamista ja tukemista käytännön asioiden hoitamisessa. Tarkoitus on, että ehdollinen vankeus valvontoiheen ja nuorisorangaistus ovat sisällöltään toisistaan erotettavia seuraamuksia joiden kohderyhmä on erilainen tehtyjen rikosten edellyttämien toimien suhteen.

Ehdollisen vankeuden valvonta perustuisi edelleenkin valvontatapaamisiin, joita olisi oltava säännöllisesti ja joihin valvottava olisi velvollinen saapumaan. Tapaamisten avulla seurattaisiin valvottavan olosuhteita ja niissä tapahtuvia muutoksia. Valvoja olisi yleensä Kriminaalihoitolaitoksen virkamies, joka valvottavan tarpeiden mukaisesti ohjaisi ja tukisi häntä työhön, asumiseen, koulutukseen, opiskeluun, raha-asioiden järjestämiseen ja harrastuksiin liittyvissä sekä muissa vastaavissa asioissa. Valvojan olisi myös avustettava valvottavaa yhteydenotoissa vieranomaisiin ja muihin valvottavan elämäntilanteen kannalta tarpeellisiin tahoihin. Tarvittaessa valvottava olisi ohjattava sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden piiriin.

Valvottavan olisi tapaamisiin saapumisvelvollisuuden lisäksi annettava valvojalle olosuhteisiinsa liittyviä tietoja ja ilmoitettava niissä tapahtuneista muutoksista. Hänen olisi myös noudatettava valvonnan tarkoituksen toteuttamiseksi tarpeellisia valvojan antamia neuvoja ja ohjeita. Valvojan olisi perehdyttävä valvottavan olosuhteisiin, valmistauduttava valvontatapaamisiin, kohdeltava valvottavaa asianmukaisesti ja pyrittävä luomaan häneen luottamuksellinen suhde sekä huolehdittava siitä, että valvonta ei tarpeettomasti

vaikeuta valvottavan elämää.

Lakiehdotuksen mukaan valvontatapaamiin saapumatta jäänyt valvottava voitaisiin noutaa seuraavaan valvontatapaamiseen. Valvottavalle voitaisiin myös antaa mainitun laiminlyönnin tai muun velvollisuutensa laiminlyönnin vuoksi huomautus. Alle 18-vuotiaan valvottavan huoltajaan, edunvalvojan tai muuhun lailliseen edustajaan voitaisiin ottaa laiminlyönnin takia yhteyttä. Nykyisen lain tapaan tarpeeton valvonta voitaisiin lakkauttaa ennenaikaisesti.

Nuorisorangaistuksesta ehdotetaan säädettäväksi laki, joka kuten muutkin tämän esityksen lakiehdotukset, tulisi voimaan 1 päivänä tammikuuta 2005, jolloin nykyisen nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain voimassaolo päättyy. Laki nuorisorangaistuksesta perustuisi siihen kokemukseen ja tutkimustietoon, jota nuorisorangaistuksesta on tähänastisen kokeilun perusteella saatu. Nuorisorangaistus ehdotetaan otettavaksi pysyväksi osaksi seuraamusjärjestelmää. Nuorisorangaistuksen määräämisen edellytyksistä ehdotetaan säädettäväksi rikoslain 6 luvun uudessa 10 a §:ssä. Rikoslakiin ehdotetaan myös otettavaksi säännökset yhden nuorisorangaistuksen määräämisestä samalla kertaa tuomittavista rikoksista ja aikaisemmin tuomitun nuorisorangaistuksen huomioon ottamisesta.

Eduskunnalle annetussa rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevassa hallituksen esityksessä (HE 44/2002 vp) olevan lukuluonnoksen mukaan rikoslain yleiseen osaan tullessa myöhemmin sisällyttämään oma luku nuorisorangaistuksesta. Uusi nuorisorangaistusta koskeva laki voitaisiin tuolloin siirtää mainituksi luvuksi.

Kuten aikaisemmin jo ehdollisen rangaistuksen yhteydessä on todettu, nuorisorangaistuksella pyritään vastaamaan siihen haasteeseen, jonka asettavat nuoret, joille ehdollinen vankeusrangaistus ei ole riittävän konkreettinen ja tehokas seuraamus. Nuorisorangaistus olisi edelleen rangaistusjärjestelmässä ehdollisen vankeusrangaistuksen tavoin, joskin se varsinkin työpalvelulla tehostettuna olisi pääsääntöisesti ehdollista vankeutta tuntuvampi seuraamus. Merkittävä muutos nykyiseen kokeilulakiin olisi valta-

kunnallistamisen lisäksi se, että nuorisorangaistukseen voitaisiin tuomita myös 18-20-vuotiaana tehdystä rikoksesta.

Nuorisorangaistus olisi tuomitun erityistarpeet huomioon ottavana joustava seuraamus, joka esimerkiksi vakavamman rikollisuuden ja voimakkaan sosiaalistamistarpeen tapauksissa olisi sisällöltään tuntuva vaikkakin vapaudessa suoritettava seuraamus. Nuorisorangaistukseen voitaisiin erityisesti 18-20-vuotiaiden ikäryhmässä tuomita jatkossa osa sellaisista rikoksentekijöistä, jotka nyt tuomitaan ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Toisaalta nuorisorangaistus voisi korvata kaikille alle 21-vuotiaana rikoksia tehneille nyt tuomittavia ehdollisia vankeusrangaistuksia, varsinkin pidempiä.

Nuorisorangaistusta tuomittaisiin vähintään neljä kuukautta ja enintään vuosi. Kun ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonta olisi toimikunnan ehdotuksen mukaan lähinnä valvottavan kontrolloimiseen kytkettyä avustamista käytännön asioiden hoitamisessa, perusmuotoisessa nuorisorangaistuksessa tulisivat kysymyksen valvontatapaamisten lisäksi erilaiset sosiaalista toimintakykyä edistävät tehtävät ja ohjelmat, jotka voivat esimerkiksi liittyä kognitiivisiin taitoihin ja vastata niitä ohjelmia, joita Kriminaalihuoltolaitos jo nyt hyödyntää nuorisorangaistuksen nuorisopalvelussa ja valvonnassa. Nuorisorangaistus käsittäisi myös tarvittavan tuen ja ohjauksen antamista.

Jos edellä kuvattu perusmuotoinen nuorisorangaistus olisi yksinään riittämätön seuraamus 18-20-vuotiaana tehdystä rikoksesta, tekijä voitaisiin tuomita työpalvelulla tehostettuun nuorisorangaistukseen. Vähintään 10 ja enintään 100 tuntia tuomittava työpalvelu käsittäisi työelämään perehtymistä ja työharjoittelua sekä niiden perusteella tehtävää palkatonta työtä. Vaikka alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei voitaisi tuomita työpalvelua sisältävää nuorisorangaistusta, perusmuotoinen nuorisorangaistus voisi käsittää työelämän perusteisiin tutustumista ilman palkattoman työn osuutta. Nuoremman ikäryhmän kohdalla ei tapahtuisi muutosta verrattuna nykyisen nuorisopalvelun saamaan käytännön sisältöön.

Huomattava muutos nykyiseen nuorisoran-

gaistukseen verrattuna olisi se, että nuorisorangaistus voitaisiin määrätä kokonaan tai osaksi suoritettavaksi mielenterveys- ja päihdehoitona. Mielenterveys- ja päihdeongelmat vaikuttavat huomattavasti nuorten rikollisuuden taustatekijöinä. Rangaistuksena hoitoa voitaisiin määrätä tapauksessa, jossa rikoksentekijän mielenterveys- tai päihdeongelma olisi merkittävästi vaikuttanut rikoksen tekemiseen. Siltä osin kuin hoito ei tekisi sitä mahdolliseksi tai tarkoitukseksi, nuorisorangaistuksen tulisi muilta osin sisältää perusmuodon mukaisia valvontatapaamisia, tehtäviä ja ohjelmia sekä niiden yhteydessä annettavaa tukea ja ohjausta.

Sopimushoitotoimikunta on ehdottanut, että enintään kahdeksan kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittu voitaisiin sen sijasta tuomita päihdehoitoon. Nuorisorangaistusta koskeva hoitoehdotus poikkeaa sopimushoitotoimikunnan ehdotuksesta siten, että hoitoa voitaisiin antaa myös mielenterveyshoitona, hoitoa ei tuomittaisi ehdottomaan vankeusrangaistuksen sijasta ja hoitoa olisi annettava nuorisorangaistuksen keston puitteissa.

Nuorisorangaistuksen täytäntöönpano olisi lisäksi sovitettava yhteen sellaisten tukitoimien kanssa, joilla voidaan edistää tekijän elämänhallintaa ja tukea häntä rangaistuksen suorittamisessa.

Ehdotuksen mukaan Kriminaalihuoltolaitos laatisi seuraamusselvityksen yhteydessä nuorisorangaistuksen alustavan toimeenpanosuunnitelman niissä tapauksissa, joissa epäilty Kriminaalihuoltolaitoksen arvion mukaan voidaan tuomita nuorisorangaistukseen. Alustava toimeenpanosuunnitelma sisältyisi sitten seuraamusselvityksen lausuntoon, jonka Kriminaalihuoltolaitos toimittaa asiaa käsittelevälle tuomioistuimelle. Myös virallinen syyttäjä tai tuomioistuin voisivat pyytää alustavan toimeenpanosuunnitelman tekemistä, jos Kriminaalihuoltolaitos ei ole sitä tehnyt. Nuorisorangaistuksen tuomitsemisen jälkeen Kriminaalihuoltolaitos laatisi ja vahvistaisi varsinaisen toimeenpanosuunnitelman.

Nuorisorangaistuksen täytäntöönpanosta huolehtisivat edelleen Rikosseuraamusvirasto ja Kriminaalihuoltolaitos. Täytäntöönpanon

järjestämisen kannalta huomioon on otettava se, että Kriminaalihuoltolaitoksen aluetuomioita ei ole kaikilla alueilla. Tämä on otettu ehdotuksessa huomioon siten, että valvojan avuksi voitaisiin määrätä muukin henkilö kuin Kriminaalihuoltolaitoksen virkamies. Toisaalta ehdotuksen mukaan tuomittulle olisi mahdollista maksaa korvausta nuorisorangaistuksen suorittamiseen liittyvistä matkakustannuksista, joita täytäntöönpanosta aiheutuu.

Nykyisen nuorisorangaistuksen osalta ongelmaksi on koettu se, että sen toimeenpanosuunnitelman noudattamisen tehosteeksi ei ole riittävää seuraamusta. Ehdollista vankeusrangaistusta ja siihen mahdollisesti liitettävää oheissakkoa ei ole sellaiseksi koettu. Ehdotuksen mukaan ehtojen rikkomisen yhteydessä tulisi myös erityisistä syistä kysymyksen ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitseminen suorittamatta jääneestä nuorisorangaistuksen osasta. Kaiken kaikkiaan kysymyksessä olisi kokonaisharkinta, jossa otettaisiin huomioon tuomitun ikä, suorittamatta jäänyt nuorisorangaistuksen osa, ehtojen rikkomisen vakavuusaste, nuorisorangaistuksen tuomitsemiseen johtaneen rikoksen laatu ja muut vastaavat seikat.

3.3. Lakisystemaattisia ratkaisuja

Nuorista rikoksentekeijöistä annetun lain säännökset ovat ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnan ja etenkin henkilötutkinnan osalta puutteellisia. Lisäksi nuorisovankilaa määräämistä koskevat säännökset tultaneen kumoamaan vankeusrangaistuskomitean valmisteleman vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa koskevan uudistuksen yhteydessä. Yhtenä vaihtoehtona esityksen valmistelussa on ollut, että mainittuja asiaryhmiä ja ehkä nuoria koskevia muitakin esitutkintaan, syyttäjään ja tuomioistuinkäsittelyyn liittyviä säännöksiä koottaisiin muutettuun tai uuteen lakiin nuorista rikoksentekeijöistä. Nuoria koskevat säännökset ovat kuitenkin parhaiten niitä soveltavien käytettävissä, kun ne sijoitetaan asiakokonaisuuksia käsittäviin erityislakeihin, kuten esitutkintaa koskevat säännökset esitutkintalakiin sekä syyttäjää ja tuomioistuinta koskevat säännökset lakiin oi-

keudenkäynnistä rikosasioissa. Nuoria rikoksentekeijöitä koskevasta laista ei myöskään saataisi niin kattavaa, että se sisältäisi kaikki heitä koskevat erityissäännökset.

Nykyisen henkilötutkinnan korvaavan nuoren rikoksentekeijän tilanteen selvittämisen ja ehdollisen vankeuden valvonnan osalta on päädytty uusien lakien säätämiseen, koska mainituille asiakokonaisuuksille ei löydy sijoituspaikkaa nykyisestä lainsäädännöstä. Oma laki myös korostaa näiden asiaryhmien erityisluonnetta ja -merkitystä. Näin ollen kumottavaksi tulevat muutkin kuin vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon liittyvät nuorista rikoksentekeijöistä annetun lain säännökset.

Nuoria koskevaa prosessi- ja rikosoikeudellista säännöstöä uudistettaessa on otettava huomioon perustuslain 80 §:n 1 momentti, jonka mukaan lailla on säädettävä yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista. Nuorten rikosasioiden käsittelyssä joudutaan siinä määrin puuttumaan rikoksesta epäillyn ja tuomitun oikeusasemaan, että säätämiseen lakia alemmalla tasolla tulee suhtautumaan pidättyvästi. Tämä näkökohta korostuu esimerkiksi eräiden esitutkintaa koskevien säännösten kohdalla.

Luopuminen nuoria rikoksentekeijöitä koskevasta yleislaista johtaa siihen, että lain käsitettä ”nuori rikoksentekeijä” ei enää tarvita määrittämään alle 21-vuotiaana rikoksensa tehnyttä henkilöä. Vaikka käsitteellä ei tulisi enää olemaan lainsäädännöstä johtuvaa oikeudellista merkitystä, sitä voitaisiin edelleen käyttää, kuten tässäkin esityksessä, kuvaamaan yleisesti iältään nuorta rikoksentekeijää.

Muutenkin lakiehdotukset on laadittu siten, että säännöksistä aina tarpeen mukaan erikseen selviää, mitä ikäryhmää ne koskevat. Osa säännöksistä on sellaisia, että ne koskevat vailla rikosoikeudellista vastuuta olevia alle 15-vuotiaita. Tuolloin teosta käytetään ilmaisua ”rikollinen teko”, jolla halutaan korostaa sitä, että henkilö ei ole syyllistynyt rangaistavaan tekoon. Muuten säännökset koskevat erilaisia rikosvastuun alkamisikärajaa vanhempia ikäryhmiä, joita ovat säännöksestä riippuen 15-17-vuotiaat, 18-20-vuotiaat ja 15-20-vuotiaat. Eräät esitutkintaa koskevat säännökset koskevat sekä alle 15-vuotiaita

että 15-17-vuotiaita.

Laki nuorisorangaistuksen kokeilemisesta on voimassa vuoden 2004 loppuun asti. Tämän esityksen mukaan sen jälkeen tulisi voimaan uusi laki nuorisorangaistuksesta.

Muut kuin nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämistä, ehdollisen vankeuden valvontaa ja nuorisorangaistusta koskevat säännökset esitetään sijoitettaviksi nykyisiin lakeihin, joista keskeisimpiä ovat esitutkintalaki, oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettu laki ja rikoslaki.

4. Esityksen vaikutukset

Lähtökohtana esitysten vaikutuksen tarkastelulle on ehdotusten tuleminen voimaan vuoden 2005 alussa. Ehdotusten toteuttaminen saattaa kuitenkin edellyttää jo vuonna 2004 annettavaa koulutusta, joka liittyisi lähinnä nuorten asioita käsittelevien syyttäjien ja tuomareiden asiantuntemuksen korostumiseen, nuorisorangaistuksen uudistamiseen sekä nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämiseen. Selvillä eivät ole vielä kaikki sellaiset seikat, joiden perusteella voitaisiin arvioida tarvittavan koulutuksen toteuttamista-paa ja laajuutta. Jäljempänä on vaikutusten arvioinnin ulkopuolelle jätetty ennen vuotta 2005 aiheutuvat koulutuskustannukset.

Esityksessä ehdotetaan henkilötutkinta korvattavaksi nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämiseksi. Tämän muutoksen vaikutuksia kuntien sosiaalitoimen ja Kriminaalihuoltolaitoksen tarvitsemiin voimavaroihin on vaikea arvioida. Nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämisen tulisi kohdistua rikoksiin, joista tullaan todennäköisesti tuomitsemaan sakkoo ankarampia rangaistus. Sellaisia rangaistuksia tuomittiin vuonna 2001 alle 21-vuotiaiden tekemistä rikoksista 4 660. Koska sosiaaliselvityksen ja seuraamusselvityksen tekotilanteiden tulisi suurin piirtein vastata toisiaan ja koska epävarmoissa tilanteissa saatetaan myös päätyä selvitysten tekemiseen, niitä saatettaisiin tehdä noin 5 000 rikosasiassa.

Tilastotietojen mukaan nykymuotoisia vain toisen viranomaisen tekemiä henkilötutkintoja tehtiin 1980-luvulla noin 7 000-8000 vuodessa. Niistä kunnan sosiaalitoimiston te-

kemiä oli noin 3 000-4 000 ja loput kriminaalihuoltoyhdistyksen tekemiä. Sosiaalipuolen tehtävien henkilötutkintojen viime vuosien määrät eivät ole puuttuvien tilastotietojen vuoksi selvillä. Vuonna 2002 Kriminaalihuoltolaitoksessa tehtiin ilmeisesti yli 3 000 henkilötutkintaa.

Nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämistä koskevan menettelyn vaikutuksia arvioidessa on huomattava se, että ehdotettu menettely ei välttämättä lisää sosiaaliselvityksen ja seuraamusselvityksen tekijöiden työmäärää kokonaisuudessaan. Selvitykset tulisi tehdä laajoina vain, kun siihen on aihetta. Lisäksi selvitysten tekemiseen liittyy tehtävänjako, jossa sosiaaliviranomainen hankkii lähinnä sosiaali- ja terveydenhuollon piiriin kuuluvia tietoja, joiden pohjalta Kriminaalihuoltolaitos arvioi seuraamusten vaikutuksia. Tämä rajoittaa kummankin selvityksiä tekevän tahon tehtäviä verrattuna nykyiseen henkilötutkintaan.

Esitutkintaan ja tuomioistuimen toimintaan liittyvistä, esitutkintalakia ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettua lakia koskevista ehdotuksista ei voi juurikaan olettaa aiheutuvan taloudellisia vaikutuksia eikä henkilöstövaikutuksia.

Toimikunnan seuraamusjärjestelmään liittyvät ehdotukset eivät pidä sisällään uusien viranomaisten perustamista eivätkä viranomaisten väliseen tehtävänjakoon liittyviä muutoksia. Nuorisorangaistuksen käytön laajentamisesta ja sisällöllisestä kehittämisestä tulee aiheutumaan valtiontalouteen liittyviä taloudellisia vaikutuksia ja henkilöstövaikutuksia. Ehdollisen vankeuden ja sen valvonnan sekä ehdottoman vankeuden käytön arvioidaan puolestaan jonkin verran vähenevän.

Syyttäjän toimintaan liittyvät toimikunnan ehdotukset voidaan kaikesta päätellen viedä läpi nykyisin syyttäjävoinvaroin. Tässä yhteydessä tarkoitetaan syyteratkaisun kiirehtimistä ja lykkäämistä, ehdollista syyttämättä jättämistä ja syyttämättä jättämistä sosiaalistavaan hankkeeseen osallistumisen vuoksi. Syyteratkaisun kiirehtimistä vastaava sääntely on jo nykyisessä lainsäädännössä. Ehdollinen syyttämättä jättäminen tulisi koskemaan myös sellaisia selvästi sakolla nykyi-

sin rangaistavia rikoksia, joita nyt käsitellään tuomioistuimessa pääkäsittelyyn liittyvine työvaiheineen. Syyttäjän toimintaa koskevat ehdotukset liittyvät lukuisiin eri puolilla Suomea oleviin kokeiluihin, jotka ovat tietävästi olleet läpi vietävissä ilman syyttäjälaitoksen voimavarojen lisäämistä.

Nuorisorangaistuksen ikärajan nostaminen 21 vuoteen aiheuttaa yhdessä nuorisorangaistuksen valtakunnallistamisen kanssa tuomittujen nuorisorangaistusten lukumäärän huomattavaa kasvua. Nuorisorangaistuksen laajentamisen vaikutusten arvioimiseen liittyy se, että nuorisorangaistukseen tultaisiin tuomitsemaan jonkin verran sellaisia 18-20-vuotiaita, joita nyt tuomitaan ehdottomaan vankeuteen. Lisäksi nuorisorangaistukseen tuomittaisiin sellaisia alle 21-vuotiaita rikoksentekijöitä, joita nyt tuomitaan ehdolliseen vankeusrangaistukseen valvontoiheen.

Nykyisellään nuorisorangaistuskokeilu käsittää alueen, jolla asuu noin kolmasosa Suomen väestöstä. Tilastokeskuksen tietojen perusteella on arvioitavissa, että mainitulla alueella myös tehdään noin kolmasosa toisaalta 15-17-vuotiaiden ja toisaalta 18-20-vuotiaiden tekemistä rikoksista.

Nuorisorangaistuksia on kokeilulain voimassaoloaikana tuomittu noin 40-100 vuodessa. Nuorisorangaistuksen laajentaminen koko maahan pelkästään alle 18-vuotiaita rikoksentekijöitä koskevaksi johtaisi puhtaasti matemaattiselta pohjalta noin 250 nuorisorangaistuksen vuodessa. Mainittuun ikäryhmään kuuluville tuomittavien ehdottomien vankeusrangaistusten vähäinen määrä (103 vuonna 2001; mukaan luettu myös yhdyskuntapalvelut) ja käyttö yleensä hyvin vakavien rikosten yhteydessä viittaa siihen, että nuorisorangaistukseen ei tultaisi tulevaisuudessa tuomitsemaan juurikaan sellaisia alle 18-vuotiaita rikoksentekijöitä, joita nyt tuomitaan ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Sen sijaan 18-20-vuotiaiden rikoksentekijöiden ryhmässä tarkoituksena olisi, että nuorisorangaistukseen tuomittaisiin erityisesti niitä, joita nyt tuomitaan lyhyehköihin ehdottomiin vankeusrangaistuksiin. Esimerkiksi alle kuuden kuukauden ehdottomia vankeusrangaistuksia tuomittiin viimeksi mainittuun ikäryhmään kuuluville rikoksen-

tekijöille vuonna 2001 yhteensä 884, joka määrä edustaa noin 70 prosenttia 18-20-vuotiaille tuomituista ehdottomista vankeusrangaistuksia. Päärikoksina olivat yleisimmin varkaus, törkeä rattijuopumus ja pahoinpity. 200 sellaisessa tapauksessa, jossa nyt tuomitaan 18-20-vuotiaina tehdyistä rikoksista ehdoton vankeusrangaistus, saatettaisiin tulevaisuudessa tuomita nuorisorangaistus.

Ehdolliseen vankeusrangaistukseen liittyviä vaikutuksia arvioitaessa on otettava huomioon se, että nuorisorangaistusta ehdotetaan käytettäväksi tilanteissa, joissa ehdollista vankeutta ei voida pitää riittävänä tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämisen ja uusien rikosten ehkäisemisen kannalta tai joissa ehdollinen vankeusrangaistus ei esimerkiksi rikoksen vakavuus huomioon ottaen ole riittävä seuraamus. Kysymyksessä olevalla nuorisorangaistuksen uudistamisella pyritään siihen, että vakavasta rikollisuudesta erityisesti pitkiin ehdollisiin vankeusrangaistuksiin tuomittuja, sosiaalisen selviytymisen edistämisen tarpeessa olevia nuoria tuomittaisiin tulevaisuudessa nuorisorangaistukseen. Koska nyt tuomitaan vuodessa vähän nuorisorangaistuksia, sinänsä mahdollinen päinvastainen siirtymä nuorisorangaistuksista ehdolliseen rangaistukseen ei voi olla huomattava.

Mitä tulee pitkiin ehdollisiin vankeusrangaistuksiin, vuonna 2001 tuomittiin esimerkiksi vähintään kuuden kuukauden ehdollisia vankeusrangaistuksia alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista 149 ja 18-20-vuotiaana tehdyistä rikoksista 331 eli yhteensä 480. Niistä saatettaisiin 100 tuomita tulevaisuudessa nuorisorangaistuksena. Kun kaikki edellä mainitut määrät (alle 18-vuotiaiden osalta koko maahan laajentamista koskeva keskiarvo) lasketaan yhteen, päädytään 550 nuorisorangaistuksen tuomitsemiseen vuosittain.

Nuorisorangaistukseen tuomittavien lukumäärän arviointiin liittyy sen arvioiminen, montako tuomittavista suorittaisi rangaistuksen lakiehdotuksen mukaisesti hoitona. Mainitun määrän arviointi on vaikeata. Sopimushoitotoimikunta on esimerkiksi arvioinut sopimushoittoon tuomittavien lukumäärää sen mukaan, kuinka moni henkilö saa sopimus-hoidon ehdotetulla koalueella vuosittain kielteisen yhdyskuntapalvelun soveltu-

vuusarviointiin. Vastaavaa arviointiperustetta ei ole nuorisorangaistukseen liittyvän hoidon osalta käytettävissä.

Mielenterveys- ja päihdeongelmat ovat yleisiä nuorten rikoksenteekijöiden keskuudessa. Osa ongelmista on kuitenkin sellaisia, että ne eivät välttämättä vaikuta lakiehdotuksen edellyttämällä tavalla rikoksen tekemiseen. Lisäksi osa mielenterveys- ja päihdeongelmista ei muutenkaan ongelman laadun tai muun syyn vuoksi edellytä rangaistuksen suorittamista hoitona. Tältä pohjalta arvioidaan, että nuorisorangaistuksista noin 15 prosenttia suoritettaisiin lakiehdotuksen 3 §:n mukaisesti kokonaan tai osittain hoitona. Jos nuorisorangaistuksia tuomittaisiin vuosittain edellä arvioidun mukaisesti 550, hoitotuomioiden osuus olisi noin 80.

Kriminaalihuoltolaitoksessa on tehty laskelma, joka pohjautuu paitsi edellä mainittuihin nuorisorangaistuksen lukumääriin, rangaistuksen 10 kuukauden keskipituuteen ja hoidon jakautumiseen avohoidon ja laitoshoidon kesken suhteessa siten, että hoidosta viidesosa olisi laitoshoidoa. Kriminaalihuoltolaitoksen arvion mukaan nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoon tarvitaan 30 henkilövuotta lisää. Kustannusten kasvu olisi noin 3,1 miljoonaa euroa. Mukana määrässä eivät ole kiinteät, esimerkiksi toimitiloihin, tietohallintoon ja autokannan kehittämiseen liittyvät kustannukset. Avohoidon osalta laskelmat perustuvat siihen, että avohoitokäynnejä olisi kahdeksan kuukaudessa yhden käyntikerran maksassa 50 euroa. Laitoshoidon päiväkustannuksiksi on hoidon vaativuuden perusteella arvioitu 400 euroa.

Kuten edellä nuorisorangaistuksen lukumäärään liittyen todettiin, ehdollisen vankeusrangaistuksen ja samalla sen valvonnan käytön arvioidaan vähentyvän jonkin verran. Jonkin verran ehdottoman vankeuden täytäntöönpanokustannusten säästöä voidaan arvioida aiheutuvan siitä, että erityisesti 18-20-vuotiaana tehdyistä rikoksista lyhyisiin ehdottomiin vankeusrangaistuksiin tuomittuja

nuoria tuomittaisiin jatkossa nuorisorangaistuksiin. Jos esimerkiksi enintään 6 kuukauden ehdottomia vankeusrangaistuksia tuomittaisiin vuodessa 200 vähemmän kuin ennen nuorisorangaistuksen käytön laajentamista, jos niiden kesto olisi tilastollisen jakautuman mukaisesti 60 päivää (90 kappaletta), 3 kuukautta (45 kappaletta) ja 6 kuukautta (65 kappaletta), jos vankipäivän muuttuvat kustannukset olisivat 18,60 euroa vangilta ja jos vankeusrangaistuskomitean ehdotuksen mukaisesti alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta pääsisi ehdonalaiseen vapauteen, kun rangaistuksesta on kärsitty puolet, säästö olisi vuodessa noin 200 000 euroa.

5. Asian valmistelu

Hallituksen esitys perustuu oikeusministeriön 10 päivänä lokakuuta 2001 asettaman nuorisorikostoimikunnan työhön, jonka jatkettu määräaika on päättynyt 28 päivänä helmikuuta 2003. Toimikunnan 6 päivänä maaliskuuta 2003 luovuttaman mietinnön I osa sisältää hallituksen esityksen muotoon laaditut lakiehdotukset ja II osa toimikunnan muut kannanotot sekä toimikunnan työhön liittyvää taustamateriaalin.

6. Muita esitykseen vaikuttavia seikkoja

Osa nuorista rikoksenteekijöistä annetun lain säännöksistä liittyy vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon. Sitä koskevaa uudistusta valmistellaan vankeusrangaistuskomitean mietinnön (komiteanmietintö 2001:6) pohjalta. Alustavasti on lähdetty siitä, että vankeusrangaistuksen täytäntöönpanouudistuksen yhteydessä kumotaan sen piiriin kuuluvat mainitun lain säännökset ja että muut säännökset ehdotetaan kumottavaksi tässä esityksessä. Esitykset on sovitettava yhteen eduskuntakäsittelyn aikana.

YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

1. Lakiehdotusten perustelut

1.1. Laki esitutkintalain muuttamisesta

4 b §. Esitutkintalain uudessa 4 b §:ssä ehdotetaan säädettäväksi, että sosiaaliselvityksen tekemiseen liittyvästä poliisin ilmoitusvelvollisuudesta säädetään nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisestä annetussa laissa.

Lakiehdotus nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämiseksi lähtee siitä, että käsitteilyn nopeuttamiseksi aloite sosiaaliselvityksen tekemiseen tulee poliisilta ilmoituksen muodossa. Sen lain 3 § koskisi viivytystä tapahtuvaa ilmoituksen tekemistä, kun alle 21-vuotiaan epäillään syyllistyneen rikokseen, ja poikkeuksia ilmoitusvelvollisuudesta. Tilanteen selvittämisen kattavan yhtenäisen sääntelyn vuoksi on tarkoituksenmukaista, että poliisin ilmoitusvelvollisuuteen liittyvä pykälä on nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisestä annettavassa laissa. Esitutkintalakiin on kuitenkin syytä ottaa viittaussäännös muistutukseksi ilmoitusvelvollisuudesta.

6 §. Esitutkintalain 6 §:ään ehdotetaan lisättäväksi uusi 2 momentti, jonka mukaan alle 18-vuotiaan ollessa epäiltynä rikoksesta tai rikollisesta teosta hänen kuulustelunsa ja muut häneen kohdistettavat tutkintatoimenpiteet on toimitettava kiireellisesti. Käsitettä *rikollinen teko* käytetään niin tässä pykälässä kuin muutenkin tässä esityksessä kuvaamaan alle 15-vuotiaan menettelyä, joka täyttää rikoksen tunnusmerkistön ja olisi rikosoikeudellisen vastuuikärajan saavuttaneen tekemänä rangaistava teko. Käsitteellä *tutkintatoimenpiteet* tarkoitetaan tässä yhteydessä samoin kuin myöhemmin 8 a §:ssä 15-17-vuotiaaseen epäiltyyn kohdistuvien esitutkintatoimenpiteiden lisäksi niitä toimenpiteitä, joita alle 15-vuotiaaseen epäiltyyn kohdistetaan 17 a §:n 2 momentin nojalla.

Nykyisen esitutkintalain 6 §:n mukaan esitutkinta on toimitettava ilman aiheetonta viivytystä. Voimassa olevan lain mukaan poliisilla ei ole velvollisuutta nuorta epäiltyä koskevien toimenpiteiden erityisen nopeaan

suorittamiseen. Kuitenkin nuorten tekemien rikosten nopea käsittely on yleisesti hyväksytty tavoite niin Suomessa kuin muuallakin. Nopeasti suoritettulla esitutkinnalla ollaan myötävaikuttamassa teon ja siitä tulevan seurausten suhteen korostumiseen. Kuulustelun ja muiden tutkintatoimenpiteiden erityisellä nopeudella voidaan myös korostaa sitä, että tekoon suhtaudutaan vakavasti, mikä voi osaltaan myös ehkäistä uusia rikoksia tai rikollisia tekoja. Vaikka esitutkinta on jo nykyisen 6 §:n nojalla toimitettava ilman aiheetonta viivytystä kaiken ikäisten rikoksesta epäiltyjen kohdalla, ehdotetulla 2 momentilla halutaan korostaa alle 18-vuotiaiden epäiltyjen asioiden erityisen nopeata käsitteilyä.

Ehdotettava säännös lähtee siitä nykyisen sääntelyn ja tähän esitykseen sisältyvien muiden menettelysäännösten mukaisesta lähtökohdasta, että erityiskohteluun liittyen ratkaisevaa on nimenomaan 18 vuoden ikä. Nopeuttamisen tavoitteetkin ovat sellaisia, että niillä voidaan olettaa olevan sitä enemmän merkitystä mitä nuoremasta epäilystä on kysymys.

8 a §. Esitutkintalain uudessa 8 a §:ssä ehdotetaan säädettäväksi alle 18-vuotiaan epäillyn kohtelemisesta esitutkinnassa tavalla, joka täysin vastaa esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 11 §:ssä tällä hetkellä olevaa sääntelyä. Perustuslain 80 §:n 1 momentin perusteella säätämistä asetuksessa ei voida pitää riittävänä. Säännöksen ottamisella lakiin voidaan muutenkin korostaa sen sisällön merkitystä.

Pykälän 1 momentin mukaan alle 18-vuotiaasta rikoksesta tai rikollisesta teosta epäiltyä on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Erityisesti on huolehdittava siitä, ettei tutkintatoimenpiteistä aiheudu epäillylle tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä.

Kuulustelu ja muut toimenpiteet tulee suorittaa epäillyn ominaisuudet huomioon ottaessa asianmukaisessa ilmapiirissä, jolla voidaan rikostutkinnallisten tavoitteiden lisäksi

edistää mahdollisuutta puuttua vaikuttavasti ja kasvattavalla tavalla nuoren tekoon. Erityisesti epäillyn rikolliseksi leimaamisen välttämiseksi olisi kiinnitettävä huomiota siihen, ettei tieto tutkintatoimenpiteistä leviä hänelle tärkeässä ympäristössä. Sen vuoksi ja muutenkin tutkintatoimenpiteet tulisi pyrkiä suorittamaan esimerkiksi siten, että ne eivät haittaa epäillyn koulunkäyntiä tai työntekoa.

Pykälän 2 momentin mukaan ensinnäkin alle 18-vuotiaisiin rikoksesta tai rikollisesta teosta epäiltyihin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet olisi mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneiden poliisimiesten suoritettaviksi. Pykälän 1 momentin mukaisesta lapsen ja nuoren erityiskohtelusta jo seuraa, että kuulustelun tai muun toimenpiteen suorittavan poliisimiehen tulisi olla erityisesti heidän asioidensa käsittelyyn erikoistunut. Varsinkin pienempien poliisilaitosten voimavarat huomioon ottaen velvollisuutta ei voida säätää kuitenkaan ehdottomaksi. Lisäksi poliisimiehen perusammattitaidosta seuraa kyky tarvittaessa hoitaa kaiken ikäisiin epäiltyihin liittyvää rikostutkintaa.

Rikoksesta tai rikollisesta teosta epäillyn ikä, kehitystaso, mielentila ja tai hänen ominaisuutensa muuten saattavat olla sellaisia, että tutkintatoimenpiteen suorittamisesta aiotulla hetkellä tai myöhemminkin saattaa aiheutua hänelle haittaa. Samalla saattaa kyseenalaistua tutkintatoimenpiteen rikostutkinnallinen tarkoituksenmukaisuus. Pykälän 2 momentin toisen virkkeen mukaan esitutkintaviranomaisen olisikin tarvittaessa neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko alle 18-vuotiaaseen epäiltyyn kohdistaa tutkintatoimenpiteitä.

10 a §. Esitutkintalain uuden 10 a §:n pykälän 1 momentissa ehdotetaan säädettäväksi tutkinnanjohtajan velvollisuudesta huolehtia siitä, että alle 18-vuotiaalla epäillyllä on esitutkinnassa avustaja. Epäillyn avustajana voisi toimia julkinen oikeusavustaja tai asianajaja taikka erityisestä syystä muu oikeustieteen kandidaatin tutkinnon suorittanut henkilö.

Esitutkintalain 10 §:n 1 momentin mukaan asianosaisella on oikeus käyttää avustajaa jo esitutkinnassa. Epäillyn ollessa alle 18-

vuotias oikeutta avustajaan ei voida pitää riittävänä, vaan esitutkintaviranomaisen tulisi viran puolesta tarvittaessa hankkia epäillylle avustaja. Alle 18-vuotiaan tarvetta saada oikeudellista apua asian käsittelyssä korostetaan muutenkin. Esimerkiksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 §:n 3 momentin 2 kohdan mukaan tuomioistuimen on määrättävä epäillylle puolustaja viran puolesta, kun epäilty, jolla ei ole puolustajaa, on alle 18-vuotias, jollei ole ilmeistä, ettei hän tarvitse puolustajaa. Mainitun lainkohdan valmistelutöissä (HE 132/1997 vp) on käytetty perustelua, jonka voidaan katsoa koskevan myös esitutkintaa. Nuoren ei ennen täysi-ikäisyyttä voida olettaa normaalisti kykenevän itse hoitamaan puolustustaan riittävän hyvin.

Muutenkin avustajan läsnäololla voidaan esimerkiksi ehkäistä epäselvyytilanteiden syntymistä nuoren kuulustelussa ja näin edistää asian käsittelyä esitutkinnassa ja tuomioistuimessa. Vaikka avustajan merkitys on ennen kaikkea oikeudellisen asiantunteumuksen tarjoamisessa, hän voi muutenkin tukea epäiltyä asian käsittelyssä eri vaiheissa. Erityisesti kysymyksessä olevaan ikäryhmään kuuluvien kohdalla ei voida pitää hyväksyttävänä sellaista silloin tällöin tavattavaa menettelyä, jossa vasta esimerkiksi käräjäoikeuden pääkäsittelyä edeltävänä päivänä tuomioistuimen taholta ryhdytään hankkimaan epäillylle avustajaa.

Kun poliisin tietoon tulee alle 18-vuotiaaseen kohdistuva rikosepäily, joka johtaa kuulusteluun tai muihin esitutkintatoimenpiteisiin, asiasta olisi ilmoitettava tutkinnanjohtajalle, jonka olisi sitten ryhdyttävä toimenpiteisiin avustajan hankkimiseksi epäillylle. Huolehtiminen avustajasta ei tarkoita sitä, että ryhdyttäisiin toimenpiteisiin oikeusapulain 14 §:n mukaisen oikeusapupäätöksen tai tuomioistuimen tekemän puolustajan määräämistä koskevan päätöksen aikaan saamiseksi. Hakemus mainittujen päätösten saamiseksi tehtäisiin erikseen.

Myös alle 18-vuotiaalla epäillyllä on esitutkinnassa oikeus saada avustaja, johon hän luottaa ja jolla on tosiasialliset mahdollisuudet asian ajamiseen. Rikoksesta epäillyn oikeutta itse valita avustajansa korostetaan

kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa, esimerkiksi Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 3 kappaleen c kohdassa. Avustajaa hankkiessaan tutkinnanjohtajan tuleekin kysyä epäillyn mielipidettä avustajan henkilöstä. Siinä yhteydessä epäillylle voitaisiin myös tarjota tutkinnanjohtajan tiedossa olevia vaihtoehtoja. Jos epäillyllä ei ole asiasta mielipidettä, tutkinnanjohtajan tulisi hankkia avustaja, jolla hänen käsityksensä mukaan on epäillyn nuori ikä sekä rikosasian laatu ja laajuus huomioon ottaen edellytykset avustaa nuorta asianmukaisesti.

Esitutkintalain 45 §:n 1 momentin mukaan asianosaisen avustajana esitutkinnassa saa toimia asianajaja, julkinen oikeusavustaja tai muu oikeustieteen kandidaatin tutkinnon suorittanut, rehellinen ja muutoin kyseiseen tehtävään sopiva ja kykenevä henkilö. Nyt ehdotetun pykälän 1 momentin mukaan avustajana voisi toimia julkinen oikeusavustaja tai asianajaja taikka erityisestä syystä muu oikeustieteen kandidaatin tutkinnon suorittanut henkilö. Tällä tavoin avustajaksi määrättävä henkilö on rajattu oikeusapulain 8 §:n 2 momentissa koskien tapauksia, joissa epäilty on 18 vuotta nuorempi. Samanlainen sääntely on puolustajan osalta oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 2 §:ssä. Kun esitutkintaan osallistuvasta avustajasta käytännössä tulisi yleensä oikeusapulain mukainen avustaja tai oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain mukainen puolustaja, säännösten vastaavuus on tärkeää.

Pykälän 2 momentin mukaan ilman avustajaa olevaan alle 18-vuotiaaseen epäiltyyn voitaisiin kohdistaa esitutkintatoimenpiteitä, jos epäillyn rikoksen vähäisyyden vuoksi tai muusta syystä avustajan tarvetta ei ole. Tämä säännös koskisi sekä sellaisia tapauksia, joissa epäillyllä ei ole avustajaa, että sellaisia tapauksia, joissa hänelle on 1 momentin mukaisesti hankittu avustaja, mutta avustajan läsnäoloa ei tarvittaisi yksittäisen toimenpiteen suorittamisen yhteydessä. Esitutkintatoimenpiteiden suorittamiseen ilman avustajaa tulisi suhtautua pidättyvästi. Se tulisi 2 momentin mukaan kysymykseen erityisesti silloin, kun kysymyksessä on vähäinen rikos. Sellainen olisi esimerkiksi selvä epäillyn

alustavasti myöntämä teko, josta ei todennäköisesti seuraisi lievää sakkorangaistusta ankarampaa rangaistusta.

Toisaalta 2 momentin edellyttämää vähäisyyttä ei voi sitoa pelkästään rikoksesta tulevaan rikosoikeudelliseen seuraamukseen. Huomioon on otettava esimerkiksi vahingonkorvausvelvollisuus ja muut vastaavat seuraukset, joita rikoksesta voi nuorelle epäillylle aiheutua. Rikoksen vähäisyyden lisäksi itse toimenpide (esimerkiksi nuoren hallussa olevan alkoholiuomapullon pois ottaminen ja vähäisen tekovälineen takavarikoiminen) voi olla niin vähäinen, että avustajan läsnäoloa ei tarvita.

17 a §. Esitutkintalain uudessa 17 a §:ssä ehdotetaan säädettäväksi, että kun 15 vuotta nuoremman lapsen epäillään syyllistyneen rikolliseen tekoon, häntä voidaan kuulustella teon johdosta. Teon johdosta voitaisiin myös toimittaa tutkinta sen selvittämiseksi, onko 15 vuotta täyttänyt ollut osallisena rikoksessa, teolla menetetyn omaisuuden saamiseksi takaisin, tutkinnanjohtajan katsoessa siihen olevan erityistä syytä tai sosiaaliviranomaisen sitä pyytäessä. Kuulustelusta ja tutkinnasta olisi soveltuvin osin voimassa, mitä esitutkinnasta rikosasioissa on säädetty.

Joitakin kielellisiä tarkistuksia lukuun ottamatta ehdotettu pykälä vastaa nykyisin esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 14 §:ssä olevaa sääntelyä. Kysymyksessä on sellainen yksilön velvollisuuksien perusteisiin liittyvä asia, josta perustuslain 80 §:n 1 momentin mukaisesti tulee säätää laissa. Alle 15-vuotiaaseen kohdistuvasta menettelystä käytettäisiin edelleen nimitystä ”tutkinta”, koska kysymyksessä ei ole varsinainen esitutkinta, jonka tarkoituksena on rikoksen selvittäminen oikeudenkäyntiä ja syyteharkintaa varten. Näin mainittuun ikäryhmään kohdistuvan tutkinnan luonnetta on tulkittu oikeuskirjallisuudessa (Klaus Helminen – Kari Lehtola – Pertti Virolainen: Esitutkinta ja pakkokeinot (2002), s. 299.) Kysymyksessä on poliisilain 37-39 §:ssä säännellyn poliisitutkinnan tyyppinen tutkinta.

Alle 15-vuotiaan kuulusteleminen ja hänen kohdistuvien tutkintatoimenpiteiden suorittaminen saattavat palvella esimerkiksi

asianomistajan tarpeita. Pykälän 2 momentin 2 kohdassa ehdotetaan erikseen mainittavaksi teolla menetetyin omaisuuden takaisin saaminen tutkinnan suorittamisen perusteena. Lisäksi asianomistajan tarve vahingonkorvauksen tai muun hyvityksen saamiseen esimerkiksi vakuutuksen tai sovittelun kautta voi edellyttää nyt kysymyksessä olevia toimenpiteitä. Sovittelulla voidaan saavuttaa myönteisiä vaikutuksia myös rikollisesta teosta epäiltyyn.

Kuulustelu voi muutenkin edustaa sellaista tuntuva puuttumista lapsen tekoon, jolla voi olla ehkäisevää vaikutusta teon uusimisen kannalta. Tämä vaikutus luonnollisesti voi korostua silloin, kun läsnä ovat hänen huoltajansa ja sosiaaliviranomaisen edustaja, joiden kuulusteluun saamiseen liittyvistä kysymyksistä ehdotetaan säädettäväksi esitutkintalain 33 a ja 33 b §:ssä.

Pykälän 2 momentin 3 kohdan mukaan tutkinta voitaisiin toimittaa, kun tutkinnanjohtaja katsoo siihen olevan erityistä syytä. Saman momentin 4 kohdan nojalla tutkinta voitaisiin suorittaa, kun sosiaalihuoltolain 6 §:n 1 momentissa tarkoitettu monijäseninen toimielin, jota tässä esityksessä kutsutaan sosiaaliviranomaiseksi, sitä pyytää. Kysymyksessä on sosiaalihuollon toimeenpanosta huolehtiva toimielin, joka huolehtii niistä tehtävistä, jotka laissa säädetään sosiaalilautakunnan tehtäväksi. Käytännössä toimenpiteistä päättävät ja niistä huolehtivat sosiaalihuollon viranhaltijat ja muut sosiaalihuollon ammattihenkilöstön kuuluvat. Rikollisesta teosta epäillyn lastensuojelutoimenpiteiden tarpeen ja toimenpiteiden sisällön selvittäminen saattaa edellyttää tarkempaa tietoa hänen teostaan.

33 §. Esitutkintalain 33 §:ssä säädetään huoltajan, edunvalvojan tai muun laillisen edustajan oikeudesta olla läsnä alle 18-vuotiaan rikoksesta tai rikollisesta teosta epäillyn kuulustelussa. Pykälän 4 momentissa säädetään kuulustelusta ilmoittamisesta mainituille edustajille ja tilaisuuden varaamisesta läsnäoloon kuulustelussa ainakin yhdelle heistä. Pykälän laajuus ja asiiasialtö sekä 4 momenttiin tarvittavat muutokset huomioon ottaen tarkoituksenmukaista on, että 4 momentti erotetaan pykälästä uudeksi 33 a

§:ksi.

33 a §. Esitutkintalain uuden 33 a §:n 1 momentin mukaan rikoksesta tai rikollisesta teosta epäillyn alle 18-vuotiaan kuulustelusta olisi etukäteen ilmoitettava 33 §:ssä tarkoitetuille läsnäoloon oikeutetuille vajaavaltaisen edustajille. Ainakin yhdelle heistä olisi varattava tilaisuus olla läsnä kuulustelussa. Nämä lähtökohdat ovat myös nykyisessä esitutkintalain 33 §:n 4 momentissa. Kuulustelusta on siis ilmoitettava etukäteen molemmalle epäillyn huoltajana olevalle vanhemmalle. Kuten nykyisen esitutkintalain 33 §:ää koskevissa hallituksen esityksen (HE 52/2002 vp) perusteluissa todetaan, esitutkinnan joutuisuusvaatimuksen kannalta on perusteltua, ettei esitutkintatoimenpiteiden ajoittamisessa tarvitse ottaa huomioon kaikkien puhevallan käyttöön oikeutettujen ajankäyttöä. Puhevallan käyttöoikeuden merkityksen säilyttämiseksi ainakin yhdelle edustajista tulisi varata tilaisuus tosiasiallisesti saapua kuulusteluun ottamalla huomioon hänen tarpeensa kuulustelun ajankohdasta päätettäessä. Tavoiteltavaa on kuitenkin pyrkiä sopimaan kuulustelun ajankohdasta molempien vanhempien kanssa silloin, kun he molemmat ovat epäillyn huoltajia. Ilmoittaminen ja tilaisuuden varaaminen voidaan luonnollisesti tehdä samalla kertaa.

Ilmoittaminen ja tilaisuuden varaaminen tulisi pyrkiä suorittamaan siten, että epäselvyyttä asiasta ja kuulustelun ajankohdasta ei tule. Käytännössä ensisijainen keino velvollisuuden täyttämiseksi on puhelinsoitto huoltajille tai muille 33 §:n mukaisille edustajille. Ilmoittaminen ja tilaisuuden varaaminen edellyttävät useita yrityksiä niissä tapauksissa, joissa edustajia ei heti puhelimitse tavoiteta. Mahdollista olisi myös esimerkiksi se, että poliisimies vie lapsen kotiin ja samalla suorittaa 1 momentin mukaiset toimenpiteet. Jos ilmoittaminen tapahtuu postitse, sähköpostitse tai muulla vastaavalla tavalla, ilmoittajan tulisi pyrkiä varmistautumaan osoitteen paikkansapitävyydestä.

Pykälän 2 momentissa ehdotetaan säädettäväksi, että ilmoitusvelvollisuudesta ja tilaisuuden varaamisesta läsnäoloon kuulustelussa voitaisiin poiketa vain, jos 1 momentissa tarkoitettua edustajaa ei kyetä tavoittamaan

ja epäiltyä on rikoksen tai rikollisen teon selvittämiseksi viipymättä kuulusteltava. Kuulustelusta ja sen sisällöstä olisi tällöin mahdollisimman pian ilmoitettava kuulustellun edustajalle. Pykälän 2 momentilla pyritään täsmentämään ja tiukentamaan niitä edellytyksiä, joiden vallitessa 1 momentissa säädetystä ilmoitus- ja tilaisuudenvaraamisvelvollisuudesta voitaisiin poiketa. Lisäksi 2 momentissa korostetaan poikkeamistapauksia koskevaa ilmoitusvelvollisuutta epäillyn edustajalle.

Nykyisen esitutkintalain 33 §:n 4 momentin etukäteinen ilmoittamisvelvollisuus on täytettävä, jos se käy vaikeudetta päinsä. Tilaisuuden varaamisesta säännöksessä oikeutetaan poikkeamaan, jos vajaavaltaista on välttämätöntä viipymättä kuulustella. Nyt ehdotettavan 33 a §:n 2 momentin mukaan sekä ilmoittamisvelvollisuudesta että tilaisuuden varaamisesta voitaisiin poiketa vain kiireellisissä kuulustelutilanteissa ja niissäkin vain sen jälkeen, kun huoltajia ja muita laillisia edustajia on todella yritetty kaikin mahdollisin keinoin tavoittaa. Lähtökohtana on se, että useissa tapauksissa edustaja on mahdollista saada myös kiireelliseen kuulusteluun. Toisaalta nuoren etukin saattaa joskus edellyttää sitä, että kuulustelun toimittamista ei pitkitetä tarpeettomasti sen vuoksi, että hänen vanhempiaan ei tavoiteta.

Alle 18-vuotiaan laillisen edustajan saamista kuulusteluun on painottanut myös eduskunnan lakivaliokunta (LaVM 31/2002vp) nykyisen esitutkintalain 33 §:n sääntämisen yhteydessä. Valiokunta ei ole pitänyt vajaavaltaisen kuulustelemista ilman hänen edustajansa läsnäoloa suotavana. Rikostorjunnan kannalta on tärkeää, että huoltaja on läsnä kuulusteltaessa rikoksesta epäiltyä lasta.

Nykyisen lain mukaan vajaavaltaisen kuulustelusta on ilmoitettava mahdollisimman pian hänen edustajalleen sellaisessa tapauksessa, jossa kuulustelu on ollut välttämätöntä viipymättä toimittaa. Uudessa 33 a §:n 2 momentissa ehdotetaan säädettäväksi, että ilmoitus on tehtävä kuulustelusta ja sen sisällöstä. Esimerkiksi lapsen huoltajana olevan vanhemman kannalta on tärkeää, että hän luotettavasti saa tiedon siitä, mistä rikoksesta

lasta epäillään ja mitä lapsi on kuulustelussa kertonut. Vastaavat tiedot edustaja olisi saanut olemalla läsnä kuulustelussa. Suositeltavin tapa ilmoitusvelvollisuuden täyttämiseen olisi lähettää edustajalle kappale vajaavaltaisen kirjallisessa muodossa olevasta kuulustelukertomuksesta. Yksinkertaisissa tapauksissa kuulustelun sisältö voitaisiin ilmoittaa myös esimerkiksi puhelimitse.

Kunnan sosiaalitoimen merkitys korostuu niissä tapauksissa, joissa lapsen vanhempaa ei saada kuulusteluun. Mainittu seikka tulisi ottaa huomioon sekä ilmoitettaessa kuulustelusta kunnan sosiaalitoimelle että sosiaalitoimen edustajan kuulusteluun osallistumista koskevassa harkinnassa. Myös ehdotetun esitutkintalain 10 a §:n mukaisen avustajan tuki korostuu silloin, kun vanhempaa ei saada kuulusteluun mukaan.

33 b §. Esitutkintalain uudessa 33 b §:ssä ehdotetaan säädettäväksi, että kun alle 18-vuotiasta kuulustellaan rikoksesta tai rikollisesta teosta, sosiaaliviranomaiselle olisi varattava tilaisuus lähettää edustajansa kuulusteluun, jollei tätä ole pidettävä selvästi tarpeettomana. Esitutkintaviranomaisen olisi viipymättä toimitettava kuulustelupöytäkirja sosiaaliviranomaiselle.

Sosiaaliviranomaista koskevasta tilaisuudenvaraamis- ja kuulustelupöytäkirjan toimittamisvelvollisuudesta säädetään nykyisin esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 15 §:ssä. Asiasta tulee sen tärkeiden vuoksi säätää laissa, mikä on johdonmukaista myös sen kanssa, että lapsen lailliseen edustajaan liittyvästä ilmoitus- ja tilaisuudenvaraamisvelvollisuudesta säädetään nyt ja edelleen tämän esityksen mukaan esitutkintalaissa.

Nykyisen asetuksen säännöksen mukaan, kun lasta eli alle 18-vuotiasta kuulustellaan epäiltynä, sosiaalilautakunnalle on varattava tilaisuus lähettää edustajansa kuulusteluun, jollei tätä ole lastensuojelulain 15 §:n 2 momentin perusteella pidettävä ilmeisesti tarpeettomana. Esitutkintaviranomaisen on viipymättä toimitettava kuulustelupöytäkirja sosiaalilautakunnalle. Lastensuojelulain mainitussa säännöksessä säädetään, että sosiaalilautakunnan tulee olla edustettuna lapsen tekemäksi ilmoitetun rangaistavan teon esi-

tutkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä, jollei se ole ilmeisen tarpeetonta.

Nyt ehdotettavassa säännöksessä korostetaan ensinnäkin erottelua alle 15-vuotiaiden epäiltyjen rikollisiin tekoihin ja 15-17-vuotiaiden epäiltyjen rikoksiin, koska tilaisuuden varaamista koskevan velvollisuuden tulee koskea molempia tekotyyppejä. Nykyisen lain mukainen sosiaalilautakunta on korvattu sosiaaliviranomaisella, joka on määritetty 17 a §:ssä koskemaan sosiaalihuoltolain 6 §:n 1 momentissa tarkoitettua toimielintä.

Pykälässä myös selvästi erotetaan poliisin tilaisuudenvaramisvelvollisuus siitä harkinnasta, joka liittyy lastensuojelulain 15 §:n 2 momentin nojalla sosiaaliviranomaisen edustajan tarpeeseen osallistua kuulusteluun, mitä korostetaan poistamalla viittaus mainittuun säännökseen. Tilaisuuden varaamisella tarkoitetaan tässä yhteydessä kuten lapsen laillisen edustajankin kohdalla sitä, että sosiaaliviranomaisen edustajan toiveet kuulustelun ajankohdasta ja mahdollisuudet päästä siihen otetaan huomioon ajankohdasta päättettäessä. Tilaisuus tulisi varata, jollei se ole selvästi tarpeetonta. Tällä halutaan korostaa sitä, että poikkeamista tilaisuuden varaamisesta tulisi käyttää hyvin pidättyvästi. Esimerkiksi lievät, pikemminkin ajattelemattomuudesta tai ymmärtämättömyydestä tehdyt teot voisivat jäädä ulkopuolelle. Tyypillisiä sellaisia tekoja ovat ne, joista välittömästi annetaan epäillylle tiedoksi rangaistusvaatimusilmoitus. Kuten 33 a §:n perusteluissa todetaan, tilaisuuden varaaminen sosiaaliviranomaisen edustajalle saattaa korostua tilanteessa, jossa lapsen huoltajalle ei saada ilmoitettua kuulustelusta ennen sen toimittamista.

Pykälän toisen virkkeen mukaan esitutkintaviranomaisen olisi nykyiseen tapaan toimitettava kuulustelupöytäkirja sosiaaliviranomaiselle.

43 §. Esitutkintalain 43 §:ssä säädetään esitutkinnan päättämiseen liittyvistä toimenpiteistä. Pykälän 2 momentin 2 kohdan mukaan esitutkinta lopetetaan saattamatta asiaa syyttäjän harkittavaksi, jos esitutkintaviranomainen on tutkinnan aloittamisen jälkeen päättänyt esitutkintalain 4 §:n 1 tai 2 momentissa tarkoitettulla tavalla luopua enem-

mistä toimenpiteistä. Tuolloin kysymyksessä on yleensä vähäinen sakolla sovitettava rikos, jossa asianomistajalla ei ole vaatimuksia. Esitutkintalain 43 §:n 3 momentin mukaan esitutkintaviranomainen voi mainitun pykälän 2 momentin 2 kohdassa tarkoitettussa tapauksessa antaa rikokseen syyllistyneelle suullisen tai kirjallisen huomautuksen.

Esitutkintalain 43 §:n 3 momenttiin ehdotetaan lisättäväksi toinen virke, jonka mukaan rikokseen alle 18-vuotiaana syyllistyneitä olisi henkilökohtaisesti puhuteltava, jollei puhuttelua ole tehty jo kuulustelun yhteydessä tai jollei sitä ole muuten pidettävä selvästi tarpeettomana. Puhuttelulla voidaan korostaa vakavaa suhtautumista nuoren tekoon tapauksessa, jossa rikosasiaa ei enää käsitellä poliisin jälkeen syyttäjä- ja tuomioistuinportaassa. Puhuttelun tulee olla sen luonteinen suorittamistavaltaan ja sisällöltään, että se on omiaan ehkäisemään syyllistyneen uusia rikoksia. Uusista rikoksista varoittamisen lisäksi se voi käsitellä opastusta ja neuvontaa rikosentekotilanteiden välttämiseksi. Puhutteluvollisuus olisi riippumaton siitä, annetaanko nuorelle esitutkintalain 43 §:n 3 momentin ensimmäisen virkkeen mukainen huomautus vai ei.

Puhuttelu voitaisiin esimerkiksi keskusteluluonteisena suorittaa ennen esitutkinnan päättämistä kuulustelun yhteydessä. Tämä on myös tarkoituksenmukainen tapa puhuttelun suorittamiseen, koska tuolloin ei tarvitse ryhtyä erillisiin toimenpiteisiin puhuttelutilaisuuden järjestämiseksi.

Puhuttelu voitaisiin jättää suorittamatta, jos se olisi edellä mainituin tavoin jo tehty kuulustelun yhteydessä tai jos sitä olisi muuten pidettävä selvästi tarpeettomana. Selvästi tarpeeton puhuttelu olisi esimerkiksi silloin, kun rikokseen syyllistynyt nuori on käyttäytymisellään osoittanut kantavansa vastuun teostaan esimerkiksi hyvittämällä aiheuttamansa vahingon asianomistajalle. Nuori saattaa myös muuten katua tekoaan. Teosta ja tekijästä voidaan myös muuten joissakin tapauksissa päätellä, että teko tulee jäämään nuoren ainoaksi.

Pykälän 3 momentin ehdotetun toisen virkkeen mukaan puhuttelu olisi pääsääntöisesti suoritettava. Tämän vuoksi ja mainitun vel-

vollisuuden merkityksen korostamiseksi puhuttelu tai syy sen suorittamatta jättämiseen olisi merkittävä kuulustelupöytäkirjaan tai esitutkinnan lopettamista koskevaan päätökseen.

1.2. Pakkokeinolaki

1 luku. Kiinniottaminen, pidättäminen ja vangitseminen

2 b §. Alle 15-vuotiaan epäillyn kiinniottaminen. Pakkokeinolain uudessa pykälässä ehdotetaan säädettäväksi rikosoikeudellista vastuukärajaa nuoremman epäillyn kiinniottamisesta. Poliisimies saisi ottaa kiinni alle 15-vuotiaan rikollisesta teosta todennäköisin syin epäillyn enintään kolmen tunnin ajaksi, jos se on kuulustelun tai tutkinnan suorittamiseksi välttämätöntä. Jos kiinnipitämiseen olisi mainitun ajan kuluttua erityisiä syitä, sitä voitaisiin pidättämiseen oikeutetun virkamiehen päätöksellä jatkaa enintään yhdeksän tunnin ajan. Kiinnipitäminen rikollisen teon vuoksi olisi lopetettava välittömästi sen jälkeen, kun tutkinnasta aiheutuvaa tarvetta siihen ei enää ole.

Rikosprosessuaalisten pakkokeinojen käyttäminen edellyttää rikosta. Alle 15-vuotias henkilö voi syyllistyä tekoon, joka rikosoikeudellisen vastuukärajan saavuttaneen tekemänä olisi rangaistava rikos. Laissa ei säädetä edellytyksistä, joiden vallitessa poliisi voi ottaa alle 15-vuotiaan rikollisesta teosta epäillyn kiinni. Käytännössä on katsottu (esimerkiksi Klaus Helminen - Kari Lehtola - Pertti Virolainen: Esitutkinta ja pakkokeinot (2002), s. 515), että myös alle 15-vuotiaan kiinniottaminen ja nouto esitutkintaan ovat mahdollisia. Perusteena on esitetty esitutkintalain 33 §:n perusteluja (HE 14/1985 vp) ja sitä, että esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 14 §:n mukaan alle 15-vuotiasta epäiltyä voidaan kuulustella ja häneen kohdistaa tutkintatoimenpiteitä. Tässä esityksessä viimeksi mainittua pykälää vastaava ehdotetaan otettavaksi esitutkintalakiin sen uudeksi 17 a §:ksi. Myös alle 15-vuotiaan oikeusasemaan voimakkaasti puuttuvan kiinniottamisen edelly-

tyksistä ja muista yksityiskohdista tulee säätää lailla.

Pykälän mukaan poliisimies saisi ottaa kiinni alle 15-vuotiaan rikollisesta teosta todennäköisin syin epäillyn. Rikollisella teolla tarkoitetaan tekoa, joka täyttää rikoksen tunnusmerkistön ja olisi mainitun ikärajan saavuttaneen tekemänä rangaistava rikos. Pykälässä ei ehdoteta kiinniottamismahdollisuutta sidottavaksi teon törkeysasteeseen eli lähinnä siitä rikoksena säädettyyn rangaistukseen. Kiinniottaminen on kuitenkin alle 15-vuotiaan epäillyn kohdalla niin ankara pakkokeino, että pakkokeinojen käyttämisessä sovellettavan suhteellisuusperiaatteen mukaan sen käyttöön tulee suhtautua pidättyvästi erityisesti vähäisimpien rikoksen kohdalla. Ilmaisua ”todennäköisin syin” käytetään tässä yhteydessä samassa merkityksessä kuin esimerkiksi pakkokeinolain 1 luvun 3 §:n 1 momentissa ja 8 §:n 1 momentissa säädettäessä pidättämisen ja vangitsemisen edellytyksistä. Kiinniottaminen edellyttää suhteellisen vahvaa epäillyn syyllisyyttä tukevaa selvitystä. Kiinniottaminen tulisi kysymykseen sekä esimerkiksi kuulusteluun noudetun että poliisin verekseltään tavoittaman epäillyn osalta.

Kysymyksessä olisi kiinniottaminen suppeassa merkityksessä, mikä tarkoittaa henkilön vapauden riistämistä lyhyeksi ajaksi kuulustelua ja mahdollisia muita tutkintatoimenpiteitä varten. Alle 15-vuotiaaseen kohdistettava tutkinta olisi ehdotetun esitutkintalain 17 a §:n 2 momentin mukaan mahdollinen sen selvittämiseksi, onko 15 vuotta täyttänyt ollut osallisena rikoksessa, teolla menetetyt omaisuudet saamiseksi takaisin, tutkinnanjohtajan katsomista erityisistä syistä tai kunnan sosiaalitoimen sitä pyytäessä. Kiinniottamisen aikana tapahtuu henkilön poliisimiehen valtaan ottaminen, kuljettaminen poliisiasemalle tai muuhun esitutkinnan suorittamispaikkaan, siellä tapahtuva mahdollinen henkilöllisyyden selvittäminen sekä kuulustelu ja mahdolliset muut tutkintatoimenpiteet.

Kiinniottamisen tulisi olla välttämätöntä. Tällä tarkoitetaan erityisesti sitä, että kuulustelu tai tutkinta ei onnistuisi ilman kyseistä pakkokeinoa. Käytännössä tilanne on

tuolloin yleensä sellainen, että epäilty esimerkiksi pyrkii pakoon tai muuten vastavalla tavalla kieltäytyy myötävaikuttamasta asian selvittämiseen. Huomiota on kuitenkin kiinnitettävä myös tapauskohtaisiin olosuhteisiin. Jos esimerkiksi epäillyn mielentila on sellainen, että kuulustelemista heti teon jälkeen ei voida pitää lapsen edun mukaisena ja rikostutkinnan kannalta tarkoituksenmukaisena, vastentahtoista lasta koskevia toimenpiteitä ja samalla kiinniottamisen tarpeellisuuden arviointia tulisi lykätä.

Lasta kiinni pidettäessä on tärkeää kiinnittää huomiota siihen tapaan, jolla pakkokeino toteutetaan. Tältä osin on erityisesti otettava huomioon ehdotettu esitutkintalain 8 a §, joka koskee muun ohessa alle 15-vuotiaan rikollisesta teosta epäillyn kohtelemista esitutkinnassa. Pakkokeinolain 6 luvun 1 §:n mukaisesti alle 15-vuotiaastakin epäiltyä saatisiin kiinnipitämisen aikana pitää lukitussa tilassa ainoastaan, jos se on välttämätöntä hänen poistumisensa estämiseksi.

Pykälän 1 ja 2 momentissa säädettäisiin kiinniottamista koskevista määräajoista. Pääsääntöisesti kiinniottaminen voisi tapahtua enintään kolmen tunnin ajaksi. Erityisistä syistä kiinnipitämistä voitaisiin jatkaa pidättämiseen oikeutetun virkamiehen päätöksellä enintään yhdeksän tuntia. Näistä ajoista yhteensä muodostuva ajanjakso vastaa esitutkintalain 21 §:n 2 momenttia, jonka mukaan epäilty, jota ei ole pidätetty tai vangittu, on velvollinen olemaan läsnä esitutkinnassa enintään 12 tuntia. Koska kysymyksessä on ankara pakkokeino alle 15-vuotiaan epäillyn kannalta, pidättämiseen oikeutetun virkamiehen eli pakkokeinolain 1 luvun 6 §:n mukaisen yleensä poliisin päällystään kuuluvan virkamiehen tulisi tehdä päätös siitä, jatketaanko kiinnipitämistä kolmen tunnin jälkeen.

Pykälän 1 ja 2 momentissa mainitut ajat ovat enimmäisaikoja, joita ei tule ilman tutkinnallista syytä käyttää täysimääräisesti. Tätä korostetaan pykälän 3 momentissa, jonka mukaan kiinnipitäminen rikollisen teon vuoksi olisi lopetettavasti välittömästi sen jälkeen, kun tutkinnasta aiheutuva tarve siihen ei enää ole. Poliisilla saattaa olla jokin muu esimerkiksi lastensuojelusta johtuva syy

kiinnipitämisen jatkamiseen.

1.3. Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa

1 luku. Syyteoikeudesta

8 §. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 §:n 1 kohtaa ehdotetaan muutettavaksi siten, että kohdan syyttämättäjäntämisperusteisiin lisätään muuhun sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen osallistuminen. Syyttäjä saisi, jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu muuta vaadi, jättää syytteen nostamatta, milloin oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävä kohtuuttomina ja tarkoituksettomina ottaen huomioon mainittuun hankkeeseen osallistuminen. Uudella perusteella ei tarkoiteta niitä hankkeita, jotka yksinomaan käsittävät pykälään jo nyt sisältyviä sosiaali- ja terveydenhuollon toimia.

Nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan jaksossa 6.2. on esitelty esimerkkeinä nuoriin rikoksenteijöihin liittyviä Iisalmen, Kajaanin ja Lappeenrannan hankkeita. Kysymyksessä ovat kokeilut, joilla parhaimmillaan voidaan edistää nuoren rikoksenteijän sosiaalista selviytymistä siten, että hän ei enää hankkeeseen osallistumisen jälkeen syöllisty uusiin rikoksiin. Lisäksi tällaiset hankkeet puuttuvat nuoren elämään siinä määrin tuntuvasti, että niiden voidaan katsoa jossakin määrin rinnastuvan seuraamukseen. Kokeiluissa on esimerkiksi ollut nuorisorangaistukseen verrattavia piirteitä. Nykyiset syyttämättä jättämistä koskevat säännökset eivät tarjoa mahdollisuutta edellä mainittujen, vielä paljolti kokeiluluonteisten sosiaalilavien hankkeiden huomioon ottamista ratkaisua tehtäessä.

Kysymyksessä olevien hankkeiden osalta ei voida antaa mitään yksityiskohtaista kuvausta, jossakin määrin varaa on jätettävä esimerkiksi paikkakuntien olosuhteisiin liittyvälle harkinnalle. Hankkeiden on pystyttävä vastaamaan niihin haasteisiin, joita paikkakunnallinen nuorisorikollisuus aiheuttaa. Joitakin hankkeille tyypillisiä piirteitä voidaan kuitenkin erottaa. Niillä pyritään edistämään siihen osallistuvien sosiaalista selviytymistä ja ehkäisemään heidän syöllistymistään uusiin rikoksiin. Hankkeet ovat vi-

ranomaisten ja vapaaehtoisjärjestöjen yhteistyöllä järjestettyjä. Yleisimmin mukana ovat sosiaalitoimen, poliisin, syyttäjän ja Kriminaalihuoltolaitoksen edustajat. Yleensä ryhmissä toteutettaviin vapaaehtoiisiin hankkeisiin voi sisältyä elämäsluonteista leiritointia, työtä, opiskelua sekä ryhmä- ja verkostotapaamisia. Hankkeeseen voivat kuulua tai sitä voivat tukea tarvittavat sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteet kuten esimerkiksi päihdehoito.

Nyt ehdotettavaan muutokseen liittyy lisäksi se, että oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:ään ehdotetaan lisättäväksi uusi 3 momentti, jonka mukaan syyttäjä voisi alle 18-vuotiaana tehdyn rikoksen osalta lykätä syytteen nostamiseen liittyvää ratkaisuaan muun ohessa sosiaalista selviytymistä edistävän hankkeen pariin haikutumisen vuoksi, jos sillä voidaan olettaa olevan merkitystä syyteharkinnassa. Hankkeen menestyksellinen läpivieminen voisi sitten johtaa syyttämättä jättämiseen nyt kysymyksessä olevan 8 §:n nojalla.

Sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen osallistuminen ehdotetaan otettavaksi syyttämättä jättämistä koskevaan yleiseen säännökseen, joka ei ole ikärajaan sidottu. Näin siitäkin huolimatta, että hankkeiden kohderyhmänä ovat yleensä nuoret ja 8 a §:n 3 momentin mukainen syyteratkaisun lykkäämismahdollisuus muun ohessa sosiaalista selviytymistä edistävän hankkeen pariin haikutumisen vuoksi koskisi alle 18-vuotiaana tehtyjä rikoksia. Syyttämättä jättämistä koskeva oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 7 §:n 2 kohta koskee alle 18-vuotiaana ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta tehtyjä tekoja. Sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen osallistuminen ei ole luontevasti sovitettavissa säännökseen, joka koskee rikoksen taustalla olevaa tekijän suhtautumista.

Vaikka syyttämättä jättämistä ja tuomitsematta jättämistä sosiaalista selviytymistä edistävän hankkeen perusteella ei laissa sidottaisi tiettyyn ikäryhmään, se käytännössä tulisi kysymykseen nuorten rikoksenteijöiden eli lähinnä rikoksensa alle 21-vuotiaana tehneiden henkilöiden kohdalla. Tähänastiset hankkeet ovat kohdistuneet heihin. Lisäksi

sosiaalistavilla hankkeilla voi ylipäänsä olettaa olevan merkitystä sellaisten rikoksenteijöiden kohdalla, joiden rikollisuus ja henkilökohtaisiin olosuhteisiin liittyvät päihde- ja muut vastaavat ongelmat eivät ole vielä ehtineet kehittyä vakaviksi.

Jotta hankkeeseen osallistuminen voisi johtaa syyttämättä jättämiseen, sen täytyisi olla pääsääntöisesti loppuun suoritettu. Josakin määrin voi huomiota kuitenkin kiinnittää siihen perusteeseen, joka on johtanut kesken jäämiseen. Ilman hyväksyttävää syytä (esimerkiksi sairastuminen tai muuttaminen toiseen osaan maata) keskeytyneen hankkeen ei tulisi johtaa toimenpiteistä luopumiseen.

8 a §. Pykälän 2 momenttia ehdotetaan muutettavaksi siten, että syyttäjän tulee kiirehtiä syyteratkaisuaan ja syytteen nostamista silloin, kun rikos on tehty alle 18-vuotiaana. Nykyisen säännöksen mukaan ratkaisevaa on rikoksesta epäillyn ikä syyttäjän toimenpiteiden suorittamisen aikoihin. Laissa ei ehdoteta säädettäväksi tietystä määräajasta, koska jaksosta 2.6.4. ilmenevien perusteiden mukaisesti sillä ei käytännössä välttämättä kyettä edistämään rikosasian käsittelyn nopeuttamista.

Vaikka esitutkintaan ja oikeudenkäyntiin liittyville ikärajasäännöksille on tyypillistä, että ratkaisevaa on henkilön ikä menettelyyn liittyvän toimenpiteen (esimerkiksi kuuleminen esitutkinnassa tai kuuleminen käräjäoikeuden pääkäsittelyssä) suorittamishetkellä, syyttäjän nyt kysymyksessä olevien toimenpiteiden kannalta ratkaisevaa olisi rikoksen tekeminen alle 18-vuotiaana. Kysymyksessä on pikemminkin rikosoikeudelliseen seuraamusjärjestelmään liittyvä säännös, jolloin keskeistä on rikoksenteijän ikä tekohetkellä.

Lisäksi 2 momenttiin ehdotettu muutos on johdonmukainen muiden syyttämättä jättämistä koskevien ikärajasäännösten kanssa (oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 7 §:n 2 kohta ja tähän esitykseen sisältyvä 1 luvun 8 c § ehdollisesta syyttämättä jättämisestä). Muutoksella estetään myös alle 18-vuotiaana tehtyjen rikosten käsitteleminen eri tavalla riippuen siitä, kuinka nopeasti asiaa käsitellään esitutkinnassa ja syyteharkinnassa. Koska rikokset yleensä tulevat suhteellisen nopeasti tekeminsä jäl-

keen syyteharkintaan, muutoksella ei voi olettaa olevan huomattavaa käytännön merkitystä.

Pykälään ehdotetaan lisättäväksi uusi 3 momentti, jonka mukaan virallinen syyttäjä voisi lykätä 2 momentissa tarkoitettua ratkaisuaan rikoksesta epäillyn ja asianomistajan välillä käytävien sovintoneuvottelujen, epäillyn sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteisiin tai sosiaalista selviytymistä edistävän hankkeen pariin hakeutumisen taikka muiden vastaavien sellaisten syiden vuoksi, joilla voidaan olettaa olevan merkitystä syyteharkinnassa. Ratkaisun tekemistä ei saisi kuitenkaan lykätä yli kuutta kuukautta esitutinnan päättymisestä. Lykkäminen olisi saatettava asianosaisten tietoon.

Pykälän 2 momentti edellyttää syyttäjältä nuoren rikosasian ripeää käsittelyä. Ilman lainsäädännön tukea ympäri maata on käynnissä kokeiluja ja menettelyjä, joissa syyttäjä lykkää syytettä koskevaa ratkaisua varataksaan epäillylle tilaisuuden menetellä tavalla, joka voi estää hänen tulevia lainrikkomuksiaan. Lopputuloksena voi olla syyttämättä jättäminen. Esimerkiksi Lahdessa ja Rovaniemellä on kokeiltu syyteratkaisun lykkäämistä tapauksissa, joissa rikoksia tehneet nuoret hakeutuvat hoitoon. Syyttäjä on voinut myös ohjata asian sovitteluun tai katsoa, miten jo vireillä olevissa epäillyn ja asianomistajan neuvotteluissa käy. Lisäksi on hyödynnetty sosiaalista selviytymistä edistäviä hankkeita, joihin ei välttämättä sisälly sosiaali- ja terveydenhuollon toimia ja joita on käsitelty edellisen pykälän perusteluissa.

Syyteratkaisun lykkäämistä mainituissa tapauksissa voidaan pitää perusteltuna, koska kokeiluilla voidaan vaikuttaa sellaisiin rikoksentekijän sosiaaliseen tai terveydelliseen tilanteeseen tai muihin vastaaviin elämäntilanteeseen liittyviin seikkoihin, jotka ovat hänen rikoksensa taustatekijöitä. Sovittelun tai muun vastaavan epäillyn ja asianomistajan välisen kanssakäymisen kautta epäilty saadaan kohtaamaan rikoksensa seuraukset ja parhaassa tapauksessa myös kantamaan vastuunsa niistä. Niiden kautta nuorten rikoksiin voidaan myös puuttua nopeasti tavalla, joka saattaa havahduttaa tekijän pidättäytymään rikollisen toiminnan jatkamisesta. Nyt kysy-

myksessä oleville toimille on useissa tapauksissa tyypillistä myös sellainen tuntuus, joka kaksinkertaisen sanktioinnin estämisen vuoksi tulisi ottaa huomioon syyteharkinnassa. Luettelo syyteratkaisun lykkäämiseen oikeuttavista toimista ja hankkeista ei ole luettelossa tyhjentävä, koska lain muuttamista ei voida pitää tarkoituksenmukaisena aina uuden vastaavan menettelytavan käyttöön ottamisen myötä.

Kuten nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan kansainvälisestä vertailusta ilmenee lukuisissa maissa syyttäjä voi tehdä sellaisen ehdollisen syyttämättä jättämispäätöksen, jonka ehdoksi voidaan ottaa velvoittaminen osallistumaan nyt kysymyksessä olevan tyyppisiin toimiin tai hankkeisiin. Tähän esitykseen sisältyy ehdotus ehdollisesta syyttämättä jättämisestä sellaisessa muodossa, että päätöksen ainoaksi ehdoksi voidaan asettaa pidättäytyminen uusista rikoksista koeaikana.

Vertailumaiden osalta voidaan todeta se, että niille on tyypillistä toisin kuin Suomessa nyt kysymyksessä olevien epäillyn sosiaalistamiseen liittyvien toimenpiteiden sisältäminen rikosoikeudelliseen seuraamusjärjestelmään. Syyttäjän asettamat sekä häntä (ehtojen noudattamisen seuranta) että epäiltyä (ehtojen noudattaminen) velvoittavat, tämän pykälän tarkoittamiin toimintoihin liittyvät ehdot ovat kyseenalaisia suomalaisessa järjestelmässä syyttäjän toimenkuvan kannalta. Oikeuskirjallisuudessa (Petri Jääskeläinen: Syyttäjä tuomarina (1997)) katsotaan, että jo nykyinen seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen ja rangaistusmääräysmenettely ovat pulmallisia kansainvälisten ihmisoikeussopimusten ja Suomen hallitusmuodon (nykyisin perustuslaki) säännösten kannalta.

Velvoittavien ehtojen käyttäminen saattaisi edellyttää syyttäjältä sellaista perehtymistä epäillyn olosuhteisiin, että syyttäjän lisääntyvä työmäärä käytännössä rajaisi menettelyn käyttöalan suppeaksi. Lisäksi velvoittavan ehdon noudattaminen käytännössä saattaisi edellyttää sitä, että epäiltyä kannustaisi välttymisen esimerkiksi sakkoa ankarammalta rangaistukselta. Tämä näkökohta liittyy, paitsi tällaisen ehdollisen syyttämättä jättämisen paikkaan rangaistusjärjestelmässä, myös

edellä sivuttuun tuomiovallan siirtämiseen syyttäjälle. Velvoittavan järjestelmän toimivuus myös edellyttäisi tehokasta seuranta, jonka järjestäminen aukottomaksi voi olla ongelmallista järjestelmässä, jossa toimivia tahoja on lukuisia ja ne ovat hyvin erilaisia.

Tarkoituksenmukaisena ja suomalaiseen järjestelmään sopivana voidaan pitää nyt ehdotettua syyteratkaisun lykkäämistä, jolla voidaan joustavasti ottaa huomioon hyödyllisiä hankkeita ja muita epäiltyjä sosiaalisia toimia.

Jos syyttäjän tietoon tulee nuoren epäillyn tarve sosiaalistamistoimiin ja halukkuus niihin, nyt kysymyksessä olevaa syyteratkaisun lykkäämistä tulisi käyttää ensisijaisesti suhteessa tämän esityksen mukaiseen, edellä viitattuun ehdolliseen syyttämättä jättämiseen. Kumpaakin ei tulisi käyttää peräkkäin samassa rikosasiassa, jotta nuoria koskevat rikosasiat saadaan käsiteltyä loppuun kohtuullisessa ajassa. Lisäksi molempien peräkkäin käyttäminen ei olisi edes käytännössä mahdollista lievimmissä tapauksissa, joissa rikos vanhenee kahden vuoden kuluessa. Nyt kysymyksessä oleva syyteratkaisun lykkääminen rakentuu ajatukselle, että sovinto-neuvotteluilla, sosiaali- ja terveydenhuollon toimilla ja sosiaalista selviytymistä edistävillä hankkeilla voidaan ehkäistä nuoren tulevia rikoksia. Jos tarvetta mainittuihin toimiin ei ole tai jos sellaisia ei ole järjestettävissä, syyttäjä voisi turvautua oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 c §:n mukaiseen ehdolliseen syyttämättä jättämiseen, joka tarkoittaisi koeaikaan liitettyä varoittamista rikollisen toiminnan jatkamisesta. Ehdollisen syyttämättä jättämisen koeaika myös vastaisi pituudeltaan sitä aikaa, jonka syyttäjän syyteratkaisu voisi olla lykkätyinä esitutkimuksen päättymisestä.

Syyteratkaisun lykkääminen vaatii, että syyttäjällä on sellaisen ratkaisun edellyttämää tietoa. Sellaista hän saattaa saada esitutkimusmateriaalin kautta. Lykkääminen saattaa tulla harkittavaksi myös esimerkiksi epäillyn itsensä tai hänen huoltajansa kautta. Nykyisten kokeilujen mukaisesti tarvittavat tiedot ja aloite asian lykkäämiseksi saattavat tulla myös viranomaisilta, esimerkiksi sosiaali- tai terveydenhuoltoviranomaiselta taikka Krimi-

naalihuoltolaitokselta. Tuolloin ilmoitus syyttäjälle perustuisi lähinnä niihin tietoihin, joita on saatu selville nuoren rikoksentehtäjän tilanteen selvittämisen yhteydessä tai jotka viranomaisilla on ennestään. Asian selvittämiseksi syyttäjä voisi kutsua luokseen epäillyn ja viranomaisten edustajia. Syyttäjän tulisi muutenkin mahdollisuuksien mukaan selvittää, tuleeko syyteratkaisun lykkääminen kysymykseen. Syyteratkaisun lykkäämisen merkityksen selvittäminen epäillylle muutenkin pääasiallisesti edellyttäisi tämän tapaamista.

Syyttäjä voisi ryhtyä syyteratkaisun lykkäämiseen, vaikka syyttämättä jättäminen ei olisikaan sen selvä lopputulos. Menettely saattaa esimerkiksi johtaa lievempään rangaistukseen tuomioistuimessa. Jos on ilmeistä esimerkiksi rikoksen vakavuuden vuoksi, että syyteratkaisun lykkäämiseen liittyvällä menettelyllä ei ole mitään merkitystä rikosoikeudellisen seuraamuksen kannalta, syyttäjän ei tulisi sitä käyttää. Tuolloin ei yleensä tule kysymykseen myöskään ehdollinen syyttämättä jättäminen.

Syyteratkaisun lykkäämisen kautta syyttämättä jättämispäätöksiä voitaisiin tehdä myös sellaisista rikoksista, joista tuomitaan tuomioistuimessa sakkorangaistus. Sakko on usein epätarkoituksenmukainen ja vähän tuntuva seuraamus nuorelle, jolla ei ole varaa sen maksamiseen. Tätä kautta myös tuomioistuimissa käsiteltävissä alle 18-vuotiaita koskevissa rikosasioissa tapahtuu vähenevä. Vuonna 2001 alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksista tuomituista rangaistuksista noin 73 prosenttia oli sakkoja.

Pykälän 3 momentin mukaan syyteratkaisua ei saisi lykätä yli kuutta kuukautta esitutkimuksen päättymisestä, koska nuorten rikosasiat on pyrittävä käsittelemään nopeasti. Lykkääminen olisi myös saatettava asianosaisten tietoon. Lykkääminen olisi merkittävä syyttäjän diaariin, ilmoittaminen asianosaisille voitaisiin tehdä vapaamuotoisesti mutta kuitenkin samalla tavalla. Ilmoittaminen myös asianomistajalle on asianmukaista, vaikka kysymyksessä ei ole sellainen syyttäjän ratkaisu, jonka vuoksi asianomistaja voisi käyttää toissijaista syyteotteuttua.

8 c §. Pykälässä ehdotetaan otettavaksi käyttöön ehdollinen syyttämättä jättäminen. Pykälän 1 momentin mukaan virallinen syyttäjä saisi tehdä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettuun lakiin tai muuhun lakiin perustuvan syyttämättä jättämistä koskevan päätöksen ehdollisena rikoksesta, jonka joku on tehnyt alle 18-vuotiaana, jos sitä on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi ja uusien rikosten ehkäisemiseksi. Päätöksen ehdoksi olisi tuolloin asetettava, että syyttämättä jätetty ei päätöksen tekemistä seuraavan kuuden kuukauden koeaikana syyllisty uuteen rikokseen. Syyttäjäviranomaisessa olisi järjestettävä seuranta ehdon noudattamista koeaikana.

Ehdollinen syyttämättä jättäminen on keino tavallista syyttämättä jättämistä tuntuvammin ja tuomioistuinratkaisua nopeammin puuttua nuoren tekemään rikokseen. Tuntuvuus korostuu, kun ehdollista syyttämättä jättämistä verrataan tavalliseen postissa tulevaan syyttämättä jättämistä koskevaan päätökseen, joka ei velvoita nuorta millään tavalla eikä nimenomaisesti varoita häntä rikollisen toiminnan jatkamisesta.

Edellä 1 luvun 8 a §:n 3 momentin perusteluissa on jo käsitelty niitä näkökohtia, joiden vuoksi muiden kuin nyt kysymyksessä olevan ehdon asettamista ei voida pitää perusteltuna. Samassa yhteydessä on käsitelty syyteratkaisun lykkäämisen ja ehdollisen syyttämättä jättämisen välistä suhdetta, jonka mukaan lykkääminen on ensisijainen ja jonka mukaan molempia vaihtoehtoja ei tulisi käyttää peräkkäin samassa tapauksessa.

Lähtökohtana ehdolliselle syyttämättä jättämiselle on se, että sitä voitaisiin kuten syyteratkaisun lykkäämistäkin käyttää myös sellaisissa tapauksissa, joissa nyt nostetaan tuomioistuimessa tuomittavaan sakkoon johtava syyte mutta joissa tällaista varoitusta ja siihen liittyvää menettelyä voidaan pitää riittävänä ja sakon asemesta tarkoituksenmukaisempana seurauksena rikoksesta.

Ehdollinen syyttämättä jättäminen koskisi alle 18-vuotiaana rikoksensa tehneitä, jotka täysi-ikäisiä enemmän tekevät rikoksia ymmärtämättömyyttään ja ajattelemattomuuttaan ja joihin kysymyksessä olevilla menettelytavoilla, erityisesti puhutteluun liittyvällä

varoituksella voi olettaa olevan vaikutusta.

Tarkoituksena on, että ehdollinen syyttämättä jättäminen tulisi erityisesti kysymykseen ensikertalaisten tai sellaisten nuorten kohdalla, joiden aikaisempi rikollisuus on vähäistä. Mahdollista voisi olla lisäksi, että ehdollinen syyttämättä jättämispäätös tehtäisiin sellaisen nuoren rikoksen johdosta, joka on kerran aikaisemmin jätetty nykymuotoisesti syyttämättä. Koska ehdollinen syyttämättä jättäminen käsittää sen, että syyttäjä katsoo epäillyn syyllistyneen kysymyksessä olevaan rikokseen, epäilty voisi saattaa syyllisyyttä koskevan ratkaisun tuomioistuimen käsiteltäväksi kuten muissakin syyttämättä jättämisasiossa.

Ehdollisen syyttämättä jättämispäätöksen ainoa ehto olisi pidättäytyminen uusista rikoksista päätöksen tekemistä seuraavien kuuden kuukauden aikana. Ehdollista syyttämättä jättämistä koskevaan päätökseen liittyisi uusista rikoksista pidättäytymisen lisäksi pyrkimys tukea nuoren sosiaalista selviytymistä, mikä ilmenisi siten, että syyttäjän ja nuoren väliseen tapaamiseen kutsuttaisiin myös hänen huoltajansa ja sosiaalitoimen edustaja. Mahdollista toki on, että sosiaaliviranomaiset ovat ennen asian tuleamista syyttäjälle kiinnittäneet huomiota nuoren tilanteeseen. Päätös ehdollisesta syyttämättä jättämisestä tehtäisiin ehdotettavan oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 9 b §:n mukaan syyttäjän ja epäillyn välisessä tapaamisessa.

Ehdollisen syyttämättä jättämisen käyttämisestä koskevassa harkinnassa olisi otettava huomioon se, että rikos ei saa päästä vanhenemaan koeajan ja sen jälkeen seuraavan 2 momentin mukaisen kuuden kuukauden määräajan kuluessa. Koska rikosten lyhin vanhentumisaika on kaksi vuotta ja nuorten rikokset pyritään mahdollisimman nopeasti saattamaan syyteharkintaan, vanhentuminen ei yleensä tuottaisi ongelmaa ehdollisen syyttämättä jättämisen käyttämisen suhteen. Lisäksi ehdollisen syyttämättä jättämisen kohteena tulisi olemaan rikoksia, joiden vanhentumisaika on viisi vuotta.

Jotta ehdollisella syyttämättä jättämisellä olisi käytännön merkitystä, syyttäjäviranomaisessa tulisi järjestää seuranta ehdon

noudattamisesta. Jos uusien rikosten ilmi tuleminen olisi varsinkin syyttämättä jätetyn tietien sattumanvaraista, ehdollisen syyttämättä jättämisen varoitusvaikutus heikkenisi huomattavasti. Seuranta on tarkoituksenmukaisinta suorittaa siinä syyttävaviranomaisessa, jossa päätös on tehty. Kun otetaan huomioon nykyiset syyttämättä jättämismäärät (noin 1 000 alle 18-vuotiaan rikosasiaa vuosittain) ja asioiden jakautuminen ympäri maata, esimerkiksi syyttäjän sihteerin suorittaman seurannan voi tuskin olettaa aiheuttavan mainittavaa työmäärän lisäystä syyttäjäyksikössä.

Henkilötietojen käsittelystä poliisitoimessa annetun lain (/) 19 §:n 1 momentin 9 kohdan mukaan poliisi saa luovuttaa muista poliisin henkilörekistereistä kuin 30 §:ssä tarkoitettusta Europol-tietojärjestelmästä ja 31 §:ssä tarkoitettusta kansallisesta Schengentietojärjestelmästä salassapitosäännösten estämättä teknisen käyttöyhteyden avulla tai konekielisessä muodossa tietoja, jotka ovat tarpeen yleisille syyttäjille yleisistä syyttäjäistä annetun lain (199/1997) 11 §:ssä säädettyssä laajuudessa. Viimeksi mainitun pykälän 1 momentin mukaan yleisellä syyttäjällä on viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetussa laissa tai muussa laissa säädetyn salassapitovelvollisuuden estämättä oikeus maksutta saada viranomaiselta ja julkista tehtävä hoitamaan asetetulta yhteisöltä virkatehtävän hoitamista varten tarpeelliset tiedot ja asiakirjat, jollei sellaisen tiedon tai asiakirjan antamista syyttäjälle tai tietojen käyttämistä todisteena ole laissa kielletty tai rajoitettu. Ehdolliseen syyttämättä jättämiseen liittyvä seuranta tulisi mainittujen säännösten mahdollistamana kyseeseen lähinnä henkilötietojen käsittelystä poliisitoimessa annetun lain 4 §:n tarkoittamaan epäiltyjen tietojärjestelmään kohdistuvana. Seuranta suorittavan syyttävaviranomaisen olisi sitten selvitettävä, joutuuko ehdollisesti syyttämättä jätetty syytteeseen mainitusta rekisteristä ilmenevästä uudesta rikoksesta määräajan kuluessa.

Pykälän 2 momentin mukaan syyttäjän tulisi ottaa harkittavaksi syytteen nostaminen rikoksesta, josta on tehty ehdollinen syyttä-

mättäjättämispäätös, jos syyttämättä jätettyä vastaan nostetaan syyte koeaikana tehdystä uudesta rikoksesta ja jos koeajan päättymisestä ei ole kulunut kuutta kuukautta. Syyttäjän olisi uutta päätöstä edeltävässä harkinnassaan erityisesti kiinnitettävä huomiota uuden rikoksen vakavuusasteeseen ja siihen johtaneisiin olosuhteisiin.

Ehdollisen syyttämättä jättämisen kohteena ollut rikos (vanha rikos) tulisi ottaa uuteen syyteharkintaan, kun koeaikana tehdystä uudesta rikoksesta nostetaan syyte. Syytteen nostaminen uudesta rikoksesta edustaa siltä kohtuudella edellytettävää selvittämistä ja vakavuusastetta. Uutta rikosta koskevaa lainvoimaista tuomiota ei voida edellyttää, koska varsinkin valitusasioissa saattaisi tulla vastaan vanhan rikoksen vanhentuminen. Lainvoimaisuuden edellyttäminen tarkoittaisi myös sitä, että vanhaa ja uutta rikosta ei voitaisi myöskään käsitellä yhdessä, mihin on kuitenkin syytä pyrkiä.

Mahdollista on, että syyte uudesta rikoksesta myöhemmin hylättäisiin. Ennen hylkäämistä nostettu syyte vanhasta rikoksesta olisi tuolloinkin asianmukaisesti nostettu. Vanhaa ja uutta rikosta koskevat asiat olisi kuitenkin pyrittävä mahdollisuuksien mukaan käsittelemään yhdessä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 4 luvussa säädettyin edellytyksin. Käytännön näkökohdat (esimerkiksi rikosten tekeminen eri puolilla maata ja asioiden käsittelyaikatauluun vaikuttavat erinäiset seikat) puhuvat sen puolesta, että ehdotonta velvollisuutta käsitellä asiat yhdessä ei voida säätää.

Syytteen nostamisen vanhasta rikoksesta ottaisi harkittavakseen nimenomaan se syyttäjä, joka on tehnyt sitä koskevan ehdollisen syyttämättä jättämispäätöksen. Tämä ei estä sitä, että sen jälkeen vanhaa ja uutta rikosta koskevia syytteitä ajettaisiin edellä mainitun tavoin yhdessä. Jos uusi ja vanha rikos olisi esimerkiksi tehty samalla paikkakunnalla, sama syyttäjä voisi myös suorittaa jo syyteharkinnan molemmista rikoksista.

Syytteen nostamiselle vanhasta rikoksesta on välttämätöntä asettaa takaraja, jotta asia ei jää pitkiksi ajoiksi avoimeksi. Erityisesti nuorten rikosasioissa on pyrittävä asian ripeään käsittelyyn. Yhteensä vuoden aika on sen

verran lyhyt, että ehdollinen syyttämättä jättäminen myös yleensä tulee kysymykseen ilman vaaraa rikoksen vanhentumisesta.

Mitä tulee vanhaa rikosta koskevaan uuteen syyteharkintaan, syyttäjän olisi suoritettava uuden rikoksen ja kokonaistilanteen arviointi harkitessaan sitä, nostaako hän syytteen rikoksesta, josta on aikanaan tehnyt ehdollisen syyttämättäjäätämispäätöksen. Käytännössä uusi rikos olisi yleensä syytteeseen johtaessaan siinä määrin vähäistä vakavampi, että syytteen nostaminen myös vanhasta rikoksesta olisi pääsääntö. Sama on tilanne, jos nuori on koeajalla syyllistynyt useisiin rikoksiin.

Jos nuori ei koeaikana syyllistyisi uusiin rikoksiin, mitään uutta syyttämättäjäätämispäätöstä ei enää tarvitsisi tehdä, vaan asia merkittäisiin päättyneeksi syyttäjän diaariin.

9 b §. Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi ehdolliseen syyttämättä jättämiseen liittyvästä menettelystä. Virallisen syyttäjän olisi tehtävä päätös 8 c §:ssä tarkoitettusta syyttämättä jättämisestä henkilökohtaisessa tapaamisessa rikoksesta epäillyn kanssa. Tapaamiseen olisi kutsuttava myös epäillyn huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja sekä sosiaalihuoltolain 6 §:n 1 momentissa tarkoitettun monijäsenisen toimielimen edustaja. Syyttäjän olisi tapaamisessa selostettava syyttämättä jätetylle päätöksen sisältö ja siihen sisältyvä velvoite pidättäytyä uudesta rikoksesta.

Pykälän mukaan ehdollinen syyttämättä jättäminen olisi aina yhdistettävä tapaamiseen rikoksesta epäillyn kanssa. Tämä liittyy ehdolliseen syyttämättä jättämiseen kuuluvan uusista rikoksista varoittamisen painokkaaseen esiintuomiseen. Luonnollisesti syyttäjä saattaa tapaamisen kuluessa päätyä toiseenkin lopputulokseen, jolloin vaihtoehtoina ovat syyteratkaisun lykkääminen, nykymuotoinen syyttämättä jättäminen ja syytteen nostaminen.

Asian luonteesta johtuen epäiltyä ei ole tarpeen velvoittaa tapaamiseen noudon tai sakan uhalla. Käytännön uhkana olisi kuitenkin se, että yhteistyöhaluton, ilman ilmoittamaansa perusteltua syytä paikalle saapumatta jäänyt nuori joutuu syytteeseen. Todennäköisesti tapaamiseen tulisi valtaosa

niistä nuorista, joihin ehdollisella syyttämättä jättämisellä voisi olla vaikutusta. Myöskään nuoren huoltajan tai muun laillisen edustajan taikka sosiaaliviranomaisen edustajan poisolo ei estäisi asian käsittelyä. Viimeksi mainittujen tahojen paikalle kutsuminen liittyy huomion kiinnittämiseen nuoren rikolliseen toimintaan ja mahdolliseen sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteiden käynnistämiseen.

Kutsuminen tapaamiseen voisi tapahtua vapaamuotoisesti esimerkiksi puhelimitse tai virkakirjeellä. Nuoren kohdalla tarkoituksemukaisena voidaan pitää kutsumista kirjjeellä sen vuoksi, että siitä ilmenee tapaamisen ajankohta ja paikka, joita nuori ei välttämättä tule puhelimitse tapahtuvan kutsumisen yhteydessä kirjoittaneeksi ylös. Postitse tapahtuvassa kutumisessa nuoren osoitteen paikkansapitävyys on aiheen ilmetessä selvitettävä, esimerkiksi jos asiakirjoissa on kahdenlaisia osoitetietoja. Toimistohenkilökunnan puhelimitse suorittamasta kutumisesta on tehtävät riittävät merkinnät asiakirjoihin syyttäjää varten.

Kohtuullista ei ole, että syyttäjän tiedossa oleva perusteltu este tapaamiseen saapumiseen johtaisi poissaolevan nuoren syytteeseen joutumiseen. Perustellun esteen tullessa esiin tulisi pyrkiä järjestämään uusi tapaaminen. Laillista estettä ei tältä osin edellytettäisi.

Vastaajalle on ilmoitettava tapaamistilaisuuden yhteydessä päätymisestä ehdolliseen syyttämättäjäätämiseen ja päätöksen merkityksestä. Tuolloin nuorelle on selostettava päätöksen sisältö. Keskeistä on uusista rikoksista varoittaminen ja kertominen siitä, millaisiin seuraamuksiin uusi rikos koeaikana ja yleensä rikollisen toiminnan jatkaminen tulevaisuudessa voi johtaa. Syyttäjän olisi tuotava esiin myös se, että uusien rikosten tekemistä todella seurataan.

Kirjallinen päätösasiakirja voitaisiin toimittaa vastaajalle erikseen myöhemmin. Sellainen asiakirja on myös lähetettävä asianomistajalle, joka voi sen saatuaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 14 §:n nojalla itse nostaa syytteen kysymyksessä olevasta rikoksesta.

Tapaamistilaisuuden tarkoituksesta ja luonteesta johtuen asianomistajaa ei sinne

kutsuttaisi. Se ei kuitenkaan heikennä asianomistajan asemaa. Kuten edellä on jo todettu, hänellä on toissijainen syyteoikeus. Käytännössä syyttämättä jättämisen alan ei voi olettaa laajentuvan merkittävästi, vaikka ehdollisen syyttämättä jättämisen piiriin on tarkoitus jonkin verran sisällyttää tekoja, joista nyt tuomitaan sakkoa. Oletettavaa on, että sellaisia asioita, joissa syyttäjä nyt nostaa syytteen mutta tulevaisuudessa tekisi ehdollisen syyttämättä jättämispäätöksen ja joissa ehdollinen päätös vaikeuttaa asianomistajan oikeutta saada esimerkiksi vahingonkorvaus-oikeutensa toteutetuksi, ei tulisi olemaan paljon. Asianomistajan oikeuksia turvaavasti asia tulisi myös pyrkiä mahdollisuuksien mukaan ohjaamaan sovitteluun.

10 §. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 10 §:ssä säädetään menettelystä, jolla syyttämättä jätetty voi saada syyllisyyttä koskevan ratkaisun tuomioistuimen käsiteltäväksi, kun virallinen syyttäjä on 7 tai 8 §:n nojalla päättänyt jättää syytteen nostamatta. Vastaava mahdollisuus syyttämättä jätetyllä täytyy olla silloinkin, kun syyttäjä tekee päätöksen ehdollisesta syyttämättä jättämisestä. Myös mainittu päätös tarkoittaa sitä, että syyttäjä katsoo epäillyn syyllistyneen kysymyksessä olevaan rikokseen. Tämän vuoksi 10 §:n 1 momenttiin ehdotetaan lisättäväksi ehdollista syyttämättä jättämistä tarkoittava 8 c §.

18 §. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 18 §:ssä ehdotetaan säädetäväksi, että alle 21-vuotiaana tehtyä rikosta koskevaa asiaa syyteharkinnassa ja tuomioistuimessa käsittelevän virallisen syyttäjän on mahdollisuuksien mukaan oltava sellaisen asian käsittelyyn erikoistunut. Esityksen yleisperustelujen jaksossa 2.6.3. on selostettu niitä näkökohtia, jotka liittyvät tarpeeseen korostaa syyttäjien ja tuomareiden erikoistumista nuorten rikosasioiden käsittelemiseen.

Erikoistumisella tarkoitetaan tässä yhteydessä koulutuksen ja käytännön kokemuksen kautta saatua erityistä perehtyneisyyttä mainitun ikäryhmän rikosten käsittelyyn. Syyttäjällä tulisi myös olla sellaisia ihmisten väliseen kanssakäymiseen liittyviä taitoja, joita tarvitaan nuorten käsittelemiseen. Näiden

taitojen tarve korostuu kanssakäymisessä, joka tapahtuu erityisesti ikäryhmän nuorimpiin kuuluvien epäiltyjen kanssa ennen tuomioistuinkäsittelyä. Esimerkkinä voidaan mainita ehdolliseen syyttämättä jättämiseen liittyvä tapaamistilaisuus.

Kuten yleisperusteluissa on todettu, erikoistumisesta nuorten rikosasioiden käsittelemiseen seuraava asioiden keskittyminen samoille käsittelijöille on myös omiaan edistämään ja parantamaan käsittelyssä mukana olevien viranomaisten ja muiden tahojen yhteistyötä.

Erikoistumisen järjestäminen mahdollisuuksien mukaan tarkoittaa ensinnäkin sitä, että syyttäjäjaksikon koolla on merkitystä nuorten asioita keskitettäessä. Esimerkiksi muutaman syyttäjän yksikössä erikoistumisen käytännön toteuttaminen saattaa kohdata vaikeuksia. Lisäksi erikoistumisvaatimuksesta saatetaan joutua poikkeamaan tilapäisten syiden vuoksi. Esimerkiksi nuorten asioiden erikoistuneen syyttäjän sijaisena saatetaan joutua käyttämään muuta syyttäjää. Varsinkin isoimmissa virastoissa tulee pyrkiä siihen, että asiantuntemus turvataan varamiesjärjestelyjenkin puitteissa. Myös käsiteltävä asia saattaa joissakin tilanteissa oikeuttaa harkitsemaan erikoistuneen syyttäjän tarvetta. Jos kysymyksessä on esimerkiksi rikosasia, jossa on lukuisia yli 21-vuotiaita vastaajia ja jossa nuoren osuus on vähäinen, asia voitaisiin ohjata myös muulle kuin nuorten asioiden käsittelyyn erikoistuneelle syyttäjälle. Ehdotettu pykälä kuitenkin lähtökohtaisesti velvoittaa järjestämään työn niin, että nuorten asioita käsittelevät erikoistuneet syyttäjät ja että erikoistumisesta poikkeamiseen on oltava perusteltu yleinen tai yksittäistapaukseen liittyvä syy.

Käytännössä nuoria rikoksentekejiä koskevien asioiden keskittäminen kihlakunnan syyttäjänvirastossa ja kihlakunnanviraston syyttäjäsastolla tapahtuisi kihlakunnan syyttäjistä annetun lain (195/1996) 10 §:ssä tarkoitetulla työjärjestyksellä. Valtakunnan syyttäjän tulisi yleisistä syyttäjistä annetun lain 4 §:n ohjata ja valvoa syyttäjätöimintää niin, että erikoistuminen käytännössä toteutuu ehdotetun pykälän edellyttämällä tavalla.

6 luku. Pääkäsittelystä

1 a §. Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi, että alle 21-vuotiaana tehtyä rikosta koskevat asiat olisi mahdollisuuksien mukaan käsiteltävä käräjäoikeudessa niin, että puheenjohtaja on sellaisten asioiden käsittelyyn erikoistunut. Rajaaminen käräjäoikeuksiin on perusteltua, koska siellä lopullisesti ratkaistaan huomattava valtaosa alle 21-vuotiaidenkin tekemistä rikoksista. Erikoistumisen edellyttämä asiantuntemus tulisi turvatuksi sillä, että puheenjohtaja olisi sellaisen asioiden käsittelyyn erikoistunut. Hän valmisteleo asian ennen pääkäsittelyä, huolehtii siellä jutun asianmukaisesta käsittelystä sekä selostaa lautamiehille lain sisällön ja muut asian ratkaisemisen kannalta olennaiset seikat. Joissakin asioissa asian valmisteluun ja käsittelyyn saattaa osallistua toinen tuomari, mikä ei kuitenkaan vähennä puheenjohtajan keskeistä merkitystä asian käsittelystä.

Kuten syyttäjänkin kohdalla, tuomarin erikoistuminen tarkoittaisi koulutuksen ja käytännön kokemuksen kautta saatua perehtyneisyyttä. Pääkäsittelyn johtaminen ja mahdollinen tuomion julistamisen yhteydessä pidettävä tuomitun puhuttelu (ehdotettu oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 11 luvun 7 a §) saattavat edellyttää myös käräjäoikeuden puheenjohtajalta erityistä taitoa käsitellä nuorta vastaajaa. Erikoistumisen edellyttäminen tarkoittaa käytännössä sitä, että nyt kysymyksessä olevaan ikäryhmään kuuluvia rikosasioita ei yleensä voitaisi antaa notaarin eikä myöskään käräjäviskaalin istuttaviksi. Koska laissa ei käytännön näkökohtien vuoksi voida asettaa ehdotonta velvollisuutta erikoistuneen puheenjohtajan käyttämiseen, rikosasian nuorella vastaajalla ei ole vastaavaa oikeutta saada sellaista puheenjohtajaa asiansa käsittelyyn käräjäoikeudessa. Näin ollen vastaaja ei voisi myöskään valittaa sillä perusteella, että hänen asiaansa ei ole käsitelty erikoistunut tuomari.

Asia olisi mahdollisuuksien mukaan käsiteltävä niin, että puheenjohtaja on erikoistunut. Erikoistumismahdollisuutta arvioitaessa olisi samoin kuin syyttäjän työn järjestämisen kohdalla kiinnitettävä huomiota vastaaviin yleisiin, lähinnä tuomioistuimen kokoon

liittyviin, ja tapauskohtaisiin tekijöihin. Keskeinen työn järjestämisen väline olisi tältä osin käräjäoikeuslain (581/1993) 21 §:n 2 momentissa tarkoitettu laamannin vahvistama työjärjestys.

8 luku. Asianosaisista

13 §. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 8 luvun 13 §:ssä säädetään, että jollei 11 tai 12 §:stä muuta johdu, vastaajaa ei voida tuomita vankeusrangaistukseen, ellei häntä ole henkilökohtaisesti kuultu pääkäsittelyssä. Pykälään ehdotetaan lisättäväksi uusi 2 momentti, jonka mukaan alle 18-vuotiaan vastaajan rikosasia voitaisiin vain erityisistä syistä tutkia ja ratkaista 11 tai 12 §:n mukaisesti hänen poissaolostaan huolimatta.

Nykyiset oikeudenkäyntimenettelyä koskevat säännökset pitkälti mahdollistavat rikosasian käsittelyn ja ratkaisemisen, vaikka vastaajaa ei ole läsnä tuomioistuimen pääkäsittelyssä.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 8 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan asianosainen määrätään saapumaan käräjäoikeudessa pidettävään pääkäsittelyyn henkilökohtaisesti sakon uhalla, jollei katsota, ettei hänen henkilökohtainen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ole tarpeen. Pykälän 3 momentin mukaan asianosainen määrätään saapumaan hovioikeuden ja korkeimman oikeuden suulliseen käsittelyyn henkilökohtaisesti sakon uhalla, jos se katsotaan asian selvittämiseksi tarpeelliseksi. Mainitun lain 8 luvun 11 §:n nojalla asia voidaan tutkia ja ratkaista vastaajan poissaolosta huolimatta, jos hänen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ei ole tarpeen ja jos hänet on sellaisella uhalla kutsuttu tuomioistuimeen. Tällöin voidaan rangaistukseksi tuomita sakkorangaistus tai enintään kolmen kuukauden vankeusrangaistus. Vastaavilla edellytyksillä ja lisäksi suostumuksellaan vastaaja voidaan luvun 12 §:n perusteella tuomita poissaolostaan huolimatta enintään kuuden kuukauden vankeusrangaistukseen. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 8 luvun 13 §:n mukaan, jollei 11 tai 12 §:stä muuta johdu, vastaajaa ei voida tuomita vankeusrangaistukseen ellei häntä ole henkilökohtaisesti kuultu pääkäsit-

telyssä. Nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain 3 §:n 3 momentissa säädetään, että ennen nuorisorangaistuksen tuomitsemista vastaajaa on henkilökohtaisesti kuultava. Vastaajan henkilökohtaisen läsnäolon tarpeellisuus ratkaistaan ennen hänen haastamistaan pääkäsittelyyn.

Rikosasian vastaajan velvoittaminen saapumaan pääkäsittelyyn liittyy yleensä siihen, että hän on usein merkittävä tietolähde asian selvittelyssä. Lisäksi Suomea sitovat kansainväliset sopimukset edellyttävät, että vastaajalla on mahdollisuus esittää kysymyksiä niille henkilöille, joita todistelutarkoituksessa tai todistajina kuullaan tarkoituksessa esittää selvitystä vastaajan syyllisyydestä. Nykyisin laissa oleva sääntely mahdollisuudesta tutkia ja ratkaista rikosasia vastaajan poissaolosta huolimatta perustuu lain valmistelutöiden (HE 82/1995 vp) mukaan poissaolosta johtuvien tarpeettomien lykkäysten (pääkäsittelyjen peruuttamisten) välttämiseen. Istunnosta poisjääminen ei johdu useinkaan siitä, että vastaaja siten pyrkisi välttämään rangaistuksen tuomitsemista, vaan siitä, että hän ei yksinkertaisesti ole kiinnostunut asiasta. Hän saattaa pitää rikosta ja siitä tuomittavaa rangaistusta selvänä ja velvollisuutta tuomioistuimeen saapumisesta ainoastaan haitallisena lisäseuraamuksena.

Hallituksen esityksen perusteluissa todetaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 8 luvun 11 §:n osalta, että silloin, kun vastaaja on esitutkinnassa tunnustanut tehneensä syytteessä tarkoitetun teon, asia voidaan usein luotettavasti selvittää ilman vastaajan henkilökohtaista läsnäoloa. Silloin, kun käsiteltävänä olevasta rikoksesta on vaikiintunut normaalirangaistus ja kun asiassa ratkaistavat muutkin kysymykset ovat sellaisia, että vastaajan läsnäolo ja kannanotot eivät juurikaan vaikuta siihen, miten tuomioistuin voi asian ratkaista, asia voidaan tutkia ja ratkaista, vaikka vastaajaa ei oikeudenkäynnin aikana oltaisikaan kuultu. Hallituksen esityksen perustelujen mukaan silloin, kun vastaaja on ensikertalainen nuori rikoksentekijä, tuomioistuimen on tarkoin harkittava sitä, onko vastaajan kannalta hyvä vaihtoehto tuomita hänet rangaistukseen poissaolostaan huolimatta. Nuorisorangaistuksen

kokeilemisesta annetun lain 3 §:n 3 momentin perustelujen (HE 109/1996 vp) mukaan nuorisorangaistuksen sopivuuden arviointi sekä nuorisopalvelun ja valvonnan pituudesta päättäminen edellyttävät, että nuori on läsnä oikeudenkäynnissä. Nuoren kannalta tuomioistuinkäsittelyyn osallistumisella voi lisäksi olla itsenäistä merkitystä rikoksen vaikutusten mieltämisessä.

Rikosasian käsitteleminen ja ratkaiseminen vastaajan poissaolosta huolimatta on turhien lykkäysten välttämiseksi perusteltua esimerkiksi silloin, kun kysymyksessä on esitutkinnassa myönnetty teko, jonka tuomioistuinkäsittely ei edellytä suullista todistelua ja josta tulevan rangaistuksen määräämiseen ei vaikiintuneen oikeuskäytännön perusteella liity erityistä harkintaa. Vastaajan henkilökohtaisen läsnäolon merkitys ratkaistaan jo ennen haastamista, koska haasteen kautta vastaaja saa tiedon velvollisuudestaan olla läsnä pääkäsittelystä tai mahdollisuudesta ratkaista asia hänen poissaolostaan huolimatta.

Vaikka myös nuorten rikosasioiden käsittelyssä vaikuttavat samat tarkoituksenmukaisuusnäkökohdat kuin muiden vastaajien asioiden käsittelyssä, tässä on päädytty korostamaan alle 18-vuotiaan henkilökohtaisen läsnäolon merkitystä. Nuorten asioiden osalta on otettava huomioon muitakin näkökohtia, joihin myös nykyisten säännösten perusteluissa on viitattu. Nuoren vastaajan henkilökohtaisella läsnäololla pääkäsittelyssä voi olla kasvatuksellista, uusista rikoksista pidättäytymistä edistävää merkitystä, joka liittyy teon ja esimerkiksi paikalla olevan asianomistajan kautta teon vaikutusten selvittämiseen.

Tuomioistuinkäsittelyyn osallistumisen kautta voidaan myös korostaa sitä, että yhteiskunta suhtautuu vakavasti nuoren tekoon. Vastaajan henkilökohtainen läsnäolo mahdollistaa myös sen, että puheenjohtaja voi tuomion julistamisen yhteydessä puhutella vastaajaa tavalla, jota säänneltäisiin ehdotetavassa oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 11 luvun 7 a §:ssä. Puhuttelun yhteydessä selvitettäisiin tuomion sisältöä ja varoitettaisiin rikollisen käyttäytymisen jatkamisen aiheuttamista haitallisista seurauksista.

Ehdotettava oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun 8 luvun 13 §:n 2 momentti koskisi vastaajia, jotka pääkäsitteilyn hetkellä ovat alle 18-vuotiaita. Mainittuun ikäryhmään kuuluvat ne tekijät, joihin tuomioistuinkäsittelyyn osallistumisella voidaan olettaa olevan suurin vaikutus. Alle 18-vuotiaiden tuomioistuinkäsittelyyn tulevat teot ovat usein hetken mieltäjohteesta tehtyjä vähäpätöisiä sakkola sovitettavia tekoja. Erityisesti heidän kohdallaan pääkäsitteily ja varsinkin tuomion julistamiseen liittyvä puhuttelu voivat toimia varoittavana kokemuksena. Ikäryhmään 18-20-vuotiaat kuuluvien rikoksentehtäjäiden kohdalla erilaiset ongelmat (esimerkiksi päihderiippuvuus tai asunnottomuus) saattavat käytännön kokemusten mukaan olla myös sellaisia, että ennuste heidän tuomioistuimeen saamisensa suhteen on huonompi kuin nuorempien kohdalla.

Henkilökohtaisen läsnäolon merkitys korostuu ensikertalaisten kohdalla. Nyt ehdotettavan säännöksen soveltamista ei tule kuitenkaan rajoittaa heihin, varsinkin kun tuomioistuimella ei välttämättä ole tietoa esimerkiksi vastaajalle aikaisemmin tuomituista sakkorangaistuksista.

Alle 18-vuotiaiden vastaajien läsnäolon korostamisesta ei arvioida aiheutuvan ongelmia poissaolojen vuoksi. Käytännön kokemuksen mukaan alle 18-vuotiaat henkilökohtaisesti pääkäsitteilyyn paikalle haastetut vastaajat sinne myös pääsääntöisesti tulevat. Käytännössä ei myöskään aiheutuisi huomattavaa muutosta, koska nykyisin alle 18-vuotiaiden asioiden tutkimiseen ja ratkaisuun heidän poissaolostaan huolimatta suhtaudutaan pidättyvästi. Alle 18-vuotiaiden vastaajien osalta on lisäksi olemassa tukiverkosto, joka parantaa mahdollisuuksia tosiasiallisesti saada ikäryhmään kuuluva vastaaja paikalle pääkäsitteilyyn. Sinne kutsutaan myös vastaajan huoltaja tai muu vastaava laillinen edustaja sekä sosiaaliviranomaisen edustaja. Lisäksi esitutkintalakiin ehdotetaan lisättäväksi uusi 10 a §, jonka mukaan alle 18-vuotiaalle rikoksesta epäillylle tulisi pääsääntöisesti jo esitutkinta varten hankkia avustaja. Pitkään asian selvittelyssä mukana ollut avustaja voi edesauttaa pääkäsitteilyyn henkilökohtaisesti haastetun vastaajan saami-

nessa paikalle.

Ehdotettavan oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 8 luvun 13 §:n 2 momentin mukaan alle 18-vuotiaan vastaajan rikosasia voitaisiin kuitenkin erityisestä syystä tutkia ja ratkaista mainitun lain 11 §:n tai 12 §:n mukaisesti hänen poissaolostaan huolimatta. Kysymyksessä olisivat siis tilanteet, joissa vastaajan läsnäolo ei ole asian selvittämiseksi tarpeen ja jossa hänet on kutsuttu sellaisella uhalla. Rangaistus voisi olla sakkoa tai vankeutta enintään kolme kuukautta, vastaajan suostumuksella enintään kuusi kuukautta. Läsnäolovelvollisuus ei voi olla ehdoton, vaan tapauskohtaiselle tarkoituksenmukaisuusharkinnalle on jätettävä varaa. Jos vastaaja esimerkiksi asuu huomattavan kaukana asian käsittelevästä tuomioistuimesta tai oleskelee ulkomailla, henkilökohtaisesta kuulemisesta voitaisiin luopua.

Vastaajan poissa ollessa tapahtuva asian tutkiminen ja ratkaiseminen saattaisivat tulla myös kysymykseen, kun vastaajalla on esimerkiksi sairauden vuoksi pitkäaikainen este oikeuteen saapumiselle. Sen sijaan rikoksen vähäpätöisyyteen tulisi tässä yhteydessä suhtautua pidättyvästi, koska myös sellaisissa tapauksissa henkilökohtaisella läsnäololla pääkäsitteilyssä voi olla vaikutusta nuoreen. Toisaalta läsnäolon vaikutus useita kertoja tuomioistuimessa tuomittuun nuoreen voi olla vähäisempää. Vankeutta ei kuitenkaan tulisi tuomita poissa olevalle alle 18-vuotiaalle vastaajalle.

Nuorisorangaistuksen osalta ei ehdoteta muutosta nykyiseen menettelyyn. Nuorisorangaistusta koskevan lakiehdotuksen 1 §:n 2 momentin mukaan ennen nuorisorangaistuksen tuomitsemista vastaajaa olisi kuultava henkilökohtaisesti. Vastaajan henkilökohtaisella kuulemisella on huomattavaa merkitystä arvioitaessa nuorisorangaistuksen sopivuutta ja tarkoituksenmukaisuutta seuraamuksena. Tämä korostuu silloin, kun nuorisorangaistus tulisi suoritettavaksi hoitona, mikä edellyttää vastaajan suostumusta. Näin ollen tuomioistuimen ei tule haastaa vastaajaa pääkäsitteilyyn uhalla, että asia voidaan ratkaista hänen poissaolostaan huolimatta, jos hänelle voidaan tuomita nuorisorangaistus.

11 luku. Tuomioistuimen ratkaisusta

7 a §. Uudessa pykälässä ehdotetaan säädettäväksi, että tuomion julistamisen yhteydessä tuomioistuimen puheenjohtajan olisi tarpeen mukaan puhuteltava alle 18-vuotiasta tuomitua selvittämällä tuomion sisältöä sekä varoittamalla niistä seurauksista, joita rikollisen käyttäytymisen jatkamisesta aiheutuu. Tuomitulla tarkoitetaan tässä yhteydessä sekä rangaistukseen tuomitua että tuomitsematta jätettyä vastaajaa.

Lainsäädäntöön ei sisälly säännöstä vastaajan puhuttelemisesta tuomion yhteydessä. Sen vuoksi puhuttelu on käytännössä harvinaista, vaikka sitä ei sääntelyn puuttumisesta huolimatta voida pitää epäasianmukaisena tai tuomioistuimen puheenjohtajan tehtävään sopimattomana. Puhuttelu on kuitenkin tärkeä väline sen osoittamiseksi, että yhteiskunta suhtautuu nuoren tekoon vakavasti. Puhuttelu toimii samalla varoituksena tulevien lainrikkomusten ehkäisemiseksi. Sen kautta nuorelle voidaan myös antaa esimerkiksi tietoja, jotka ovat hänelle tarpeen rangaistuksen täytäntöönpanossa.

Puhuttelu olisi mahdollinen tuomion julistamisen yhteydessä. Sitä ei voida luonteensa vuoksi yhdistää kansliassa annettavan tuomion tuomioasiakirjan nähtävillä panemiseen. Tämä ei kuitenkaan merkittävästi rajaa alle 18-vuotiaisiin kohdistuvan puhuttelun käyttöalaa, koska huomattava valtaosa mainittua ikäryhmää koskevista rikosasioista on siinä määrin yksinkertaisia, että tuomion julistaminen heti pääkäsittelyn jälkeen on mahdollinen.

Puhuttelu olisi harkinnanvarainen eli sen käyttäminen määräytyisi tarpeen mukaan. Harkinta voisi koskea niin koko puhuttelun pitämistä kuin sen ulottuvuuden rajaamista. Koska tämän esityksen mukaan alle 21-vuotiaana tehtyä rikosta koskevat asiat olisi mahdollisuuksien mukaan käsiteltävä käräjäoikeudessa niin, että puheenjohtaja on sellaisten asioiden käsittelyyn erikoistunut (oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 6 luvun uusi 1 a §), häneltä yleensä voitaisiin edellyttää, paitsi kykyä suorittaa puhuttelu asianmukaisesti, myös valmiuksia arvioida puhuttelun tarpeellisuus.

Niin puhuttelun tarpeellisuutta kuin sen sisältöä harkittaessa keskeisiä seikkoja ovat vastaajan ominaisuudet ja olosuhteet, hänen tekemänsä rikos ja tuomittu seuraamus. Esimerkiksi pitkään ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitun nuoren kohdalla puhuttelun tarpeellisuutta voidaan pitää kyseenalaisena. Tuomitulla on tuolloin myös säännönmukaisesti avustaja, jolta hän saa tarvitsemansa rangaistuksen täytäntöönpanoon liittyvät tiedot. Erityisesti ensimmäistä kertaa oikeudessa olevan nuoren kohdalla painokkaalla puhuttelulla voi olla vaikutusta uusien rikoksia ehkäisevänä tekijänä. Puhuttelun tarpeellisuutta arvioitaessa puheenjohtaja voi hyödyntää seuraamusselvitystä, jos se on asiassa tehty.

Puhuttelussa voitaisiin ensinnäkin selvittää tuomion sisältöä eli lähinnä nuorelle tuomitua rangaistusta ja sen täytäntöönpanoon liittyviä kysymyksiä. Selvästi yleisin alle 18-vuotiaalle tuoitava rangaistus on sakko. Varsin yleisesti tuomitut kysyvät sen maksuvelvollisuuden alkamishetkestä ja mahdollisuudesta saada maksuaikaa. Myös ilman puheenjohtajan selvitystä esimerkiksi ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnan merkitys ja sisältö saattavat jäädä epäselviksi tuomitulle. Tuomioistuimen selostusvelvollisuus korostuu niissä yksinkertaisissa tapauksissa, joissa tuomittu on ilman avustajaa. Tarpeellisuusarvioinnissa on myös otettava huomioon esimerkiksi ne rangaistuksen täytäntöönpanoon liittyvät kysymykset, joita tuomittu esittää. Puhuttelun menestyksellinen suorittaminen edellyttää, että oikeuden puheenjohtajalla on riittävät tiedot eri rangaistusten sisällöstä ja täytäntöönpanosta.

Puhuttelun varsinaisen ydinosan muodostaa kuitenkin varoittaminen niistä haitallisista seurauksista, joita rikollisen käyttäytymisen jatkaminen aiheuttaa. Tällä tavalla nuorelle osoitetaan yhteiskunnan paheksuntaa tavalla, jonka tarkoituksena on ehkäistä rikollisen toiminnan jatkamista. Rikollisen toiminnan jatkamisen seuraukset voivat ensinnäkin liittyä seuraamusjärjestelmään. Nuorta voidaan varoittaa siitä, että asteittain ankaroituvassa seuraamusjärjestelmässä uudet rikokset saattavat johtaa ankarampaan seuraamukseen. Erityistä merkitystä tällä on silloin, kun

seuraavana tuomittavana rangaistuksena saattaa tulla kysymykseen ehdoton vankeusrangaistus. Tämä korostuu tapauksissa, joissa rikoksentehtäjän seuraavat rikokset saattaisivat tulla tehdyiksi sen jälkeen, kun hän on ehtinyt täyttää 18 vuotta. Puhutteluun liittyvällä varoittamisella on tärkeä merkitys myös silloin, kun nuori vastaaja jätetään rangaistukseen tuomitsematta.

Pykälän tarkoittamia haitallisia seurauksia saattavat olla myös muut kuin rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän mukaiset. Rikollisen toiminnan jatkaminen saattaa johtaa lastensuojelutoimenpiteisiin, esimerkiksi sijoittamiseen kodin ulkopuolelle. Lisäksi saattaa olla syytä kiinnittää huomiota esimerkiksi niihin lukuisiin haittavaikutuksiin, joita liittyy ehdottoman vankeusrangaistuksen suorittamiseen. Niistä keskeisin on nuoren tulevaisuudennäkymiä olennaisesti heikentävä rikoksentehtäjäksi leimautuminen. Ehdottoman vankeusrangaistuksen kohdalla myös opiskeluun ja työntekoon liittyvät ongelmat ovat keskeisiä.

1.4. Laki nuoren rikoksentehtäjän tilanteen selvittämisestä

1 §. Selvitysvelvollisuus. Pykälän 1 momentin mukaan, kun jonkun epäillänsä tehneen rikoksen alle 21-vuotiaana, hänen tilanteestaan olisi syyteharkintaa ja rikoksesta määrättävää seuraamusta varten tehtävä sosiaaliselvitys ja seuraamusselvitys.

Lain kielenkäytössä sosiaaliselvityksellä ja seuraamusselvityksellä tarkoitetaan menettelyä, jossa tietoa hankitaan. Selvitysten tekemisen jälkeen niistä laaditaan tarvittavat asiakirjat. Sosiaaliviranomainen laatii sosiaaliselvityksestä tiivistelmän Kriminaalihuoltolaitoksen seuraamusselvitystä varten ja Kriminaalihuoltolaitos seuraamusselvityksestä lausunnon tuomioistuinta varten.

Selvitykset kohdistuisivat samaan ikäryhmään kuin nykyinen henkilötutkinta. Lain 4 §:n 1 momentissa ja 6 §:n 1 momentissa rajattaisiin kuitenkin lievimmät rikokset selvittämisvelvollisuuden ulkopuolelle. Nykyiset säännökset eivät tällaista rajausta sisällä, joskin nuorista rikoksentehtäjöistä annetun oikeusministeriön päätöksen 1 §:n 1 momentin

mukaan oikeusministeriön vahvistamia lomakkeita ei tarvitse käyttää, jos rikoksesta ilmeisesti tuomittaisiin sakkorangaistus.

Ikärajan asettamista 21 vuoteen voidaan pitää entistäkin perustellumpana, kun otetaan huomioon tähän esitykseen sisältyvät seuraamusjärjestelmää koskevat ehdotukset. Nuorisorangaistus voitaisiin tuomita myös rikoksiin 18-20-vuotiaana syyllistyneille. Se voitaisiin myös osittain tai kokonaan suorittaa mielenterveys- tai päihdehoitona. Lisäksi rikoslain 6 luvun 9 §:n 2 momenttiin ehdotetaan lisättäväksi virke, jonka mukaan tuomittaessa alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta on kiinnitettävä erityistä huomiota mahdollisuuksiin ehdotonta vankeutta tuomitsematta seuraamusvalinnan kautta vaikuttaa tekijän uusia rikoksia ehkäisevästi. Lisäksi ehdollisen vankeuden valvontaan voitaisiin edelleen tuomita rikoksiin alle 21-vuotiaana syyllistyneet nuoret. Ehdollisen vankeuden, nuorisorangaistuksen ja ehdottoman vankeuden sekä niiden ohella tai sijasta tuomittavien seuraamusten tuomitsemista varten tarvittavaa tietoa hankittaisiin nuoren rikoksentehtäjän tilanteen selvittämisellä.

Pykälän 1 momentin nojalla sosiaaliselvitystä ja seuraamusselvitystä voitaisiin hyödyntää myös syyteharkinnassa. Koska seuraamusselvitys lakiehdotuksen 6 §:n 1 momentin mukaan laadittaisiin virallisen syyttäjän pyynnöstä, kun teosta tullaan todennäköisesti tuomitsemaan sakkoa ankarampi rangaistus, syytteen nostaminen olisi pyyntöä tehtäessä käytännössä varmaa. Näin vakavien rikosten osalta ei yleensä tulisi kysymykseen syyteratkaisun lykkääminen, syyttämättä jättäminen tai ehdollinen syyttämättä jättäminen. Toisaalta syyttäjän pyynnön jälkeen saattaa ilmetä uusia seikkoja, joiden nojalla syyttäjä voi seuraamusselvityksen saatuaan päätyä myös siihen, että hän ei ainakaan heti nosta syytettä. Lisäksi syyttäjä voi saatuaan seuraamusselvityksen jo haastehakemuksessa esittää kannanottonsa siihen, millainen seuraamus epäillylle tulisi tuomita. Tämä kannanotto parantaa erityisesti vastaajan mahdollisuuksia vastata syytteeseen. Kuitenkin nuorten rikosasiat on myös pyrittävä käsittelemään mahdollisimman nopeasti. Näin ollen

syöttäjän ei tulisi odottaa seuraamusselvityksen valmistumista, jos syyte on nostettavissa ilman sitäkin.

Rikosasian käsittelyn yhteydessä voidaan saada selville tekijän sosiaalisia ja terveydellisiä ongelmia, jotka ovat hänen rikoksensa taustalla ja joihin vaikuttamalla voidaan estää hänen syyllistymistään uusiin rikoksiin. Sen vuoksi pykälän 2 momentissa ehdotetaan säädettäväksi, että sosiaaliselvityksen tekijän on rikoksesta ilmoituksen saatuaan lisäksi kiinnitettävä huomiota siihen, että epäilty ohjataan tarvittavien sosiaali- ja terveydenhuollon tukitoimien ja palveluiden pariin. Ilmoituksella tarkoitetaan lakiehdotuksen 3 §:n mukaista poliisin ilmoitusta. Huomiota olisi kiinnitettävä myös silloin, kun sosiaaliselvitystä ei 4 §:n 1 momentin nojalla tarvitsisi tehdä.

Kysymyksessä olisivat ne tukitoimet ja palvelut, joiden myöntäminen epäillylle määräytyy sosiaali- ja terveydenhuoltolainsäädännön mukaan. Myös myöntämiseen liittyvä menettely määräytyisi näitä erityisaloja koskevien säännösten mukaan. Tukitoimien ja palvelujen tarpeen selvittämisen yhteydessä saattaa esimerkiksi tulla tarpeelliseksi laatia palvelu- ja hoitosuunnitelma, josta säädetään sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista säädetyin lain (812/2000) 7 §:ssä. Sen mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa on laadittava palvelu-, hoito-, kuntoutus- tai muu vastaava suunnitelma, jollei kyseessä ole tilapäinen neuvonta ja ohjaus tai jollei suunnitelman laatiminen muutoin ole ilmeisen tarpeetonta. Sosiaali- ja terveydenhuollon toimien kohdalla lähtökohtana olisi niitä koskevan lainsäädännön mukaisesti asiakkaan vapaaehtoisuus. Tahdonvastaiset, esimerkiksi lastensuojeluun tai päihdehuoltoon liittyvät toimenpiteet tulevat kysymykseen vain, kun niistä laissa erikseen säädetään.

Pykälän 2 momentin keskeisenä sisältönä olisi tukitoimien ja palveluiden tarpeen selvittäminen, epäillyn neuvonta sekä tarvittaessa yhteydenotot viranomaisiin ja muihin sosiaali- ja terveydenhuollosta toimista vastaaviin tahoihin.

Tukitoimien ja palvelujen tarve voitaisiin selvittää vapaamuotoisesti. Keskeisenä keinona olisi epäillyn tapaaminen. Sen lisäksi

sosiaaliviranomainen voi tarkistaa sillä muuten olevia ja muualta saatavia tietoja. Silloin kun sosiaaliselvitys tehdään, varmistaminen liittyisi käytännössä siihen ja varmistamisessa voitaisiin hyödyntää sosiaaliselvityksen tekemisessä saatuja tietoja.

2 §. *Selvitysten tekijät.* Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi sosiaaliselvityksen ja seuraamusselvityksen tekijöistä. Muutosta tässä suhteessa ei tapahtuisi verrattuna henkilötutkintaan. Sosiaaliselvityksen tekemisestä vastaisi sosiaalihuoltolain 6 §:n 1 momentissa tarkoitettu kunnan määräämä monijäseninen toimielin, jota tässä ehdotettavassa laissa kutsutaan sosiaaliviranomaiseksi, ja seuraamusselvityksen tekemisestä vastaisi Kriminaalihuoltolaitos.

Nuorista rikoksentekijöistä annetun asetuksen 1 §:n 1 momentissa mainitaan esimerkkinä henkilötutkinnan tekijästä lastensuojelulautakunta. Käytännössä henkilötutkinnan tekee alle 18-vuotiaille rikoksentekijöille kunnan sosiaalitoimi ja 18-20-vuotiaille Kriminaalihuoltolaitos. Henkilötutkinnan tekemisestä käytännön vastuussa olevasta kunnan viranomaisesta säädetään sosiaalihuoltolain 6 §:n 1 momentissa. Sen mukaan sosiaalihuollon toimeenpanoon kuuluvista tehtävistä huolehtii kunnan määräämä monijäseninen toimielin, jonka sen lisäksi, mitä tässä laissa säädetään, on huolehdittava niistä tehtävistä, jotka muissa laeissa säädetään sosiaalilautakunnan tehtäväksi. Käytännössä henkilötutkintojen tekeminen kunnissa kuuluu sosiaalitoimintakäytännön tekemiselle ja kohdistuu kunnassa asuviin henkilöihin.

Nykyiseen henkilötutkintamenettelyyn verrattuna muutosta merkitsisi se, että työnjako sosiaaliviranomaisen ja Kriminaalihuoltolaitoksen kesken ei enää määräytyisi epäillyn iän vaan viranomaisen asiantuntemuksen perusteella. Molemmat selvitysten tekijät osallistuisivat saman asian käsittelyyn, mutta osallistuminen olisi rajattu niiden erikoisosaamisen piiriin. Tällä voidaan parantaa nuoren tilanteen selvittämisen laatua tavalla, joka edistää selvitysten tarkoituksen saavuttamista. Seuraamusselvityksen tulee välittää tuomioistuimelle sellaista tarpeellista ja riittävää tietoa, jonka perusteella voidaan arvioida sitä, miten eri seuraamuksilla voidaan

edistää epäillyn sosiaalista selviytymistä ja estää hänen syyllistymistään uusiin rikoksiin.

3 §. *Poliisin ilmoitusvelvollisuus.* Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi poliisin ilmoitusvelvollisuudesta, jolla sosiaaliselvityksen tekeminen saatetaan käyntiin. Pykälän 1 momentin mukaan, kun jonkun epäillään tehneen rikoksen alle 21-vuotiaana, poliisin olisi viivytyksettä ilmoitettava asiasta sosiaaliviranomaiselle.

Sosiaaliselvityksen tietoja tarvitaan syyttäjän pyynnöstä tehtävää seuraamuselvitystä varten. Nuoren rikosasian nopea käsittely edellyttää sitä, että aloite sosiaaliselvityksen tekemistä varten tulee nopeasti rikoksen tekemisen jälkeen. Ei ole perusteltua asettaa syyttäjän pyyntöä sosiaaliselvityksen laatimisen lakisääteiseksi edellytykseksi. Sosiaaliviranomainen saattaa tosin joutua kääntymään syyttäjän puoleen sen arvioimiseksi, onko sosiaaliselvityksen tekeminen yksittäistapauksessa tarpeen lakiehdotuksen 4 §:n 1 momentin rajoitussäännös huomioon ottaen. Tällainen kannanotto tulisi saada syyttäjältä mahdollisimman nopeasti. Yksi vaihtoehto on ryhmätyöskentely, jota käsitellään laajemmin 4 §:n 1 momentin perusteluissa.

Henkilöä epäiltäisiin pykälän 1 momentin tarkoittamalla tavalla rikoksesta, kun hänet on kirjattu poliisin tietojärjestelmään rikoksesta epäillyksi, kun hänelle annetaan tiedoksi rangaistusvaatimus tai kun rangaistusräyksen käyttäminen muuten on varmaa. Ilmoitustapana tulisivat kysymykseen lähinnä tulosteen tai kopion toimittaminen rikosilmoituksesta tai rangaistusvaatimuksesta. Ilmoittamisessa voitaisiin esimerkiksi suurimmilla paikkakunnilla käyttää menettelyä, jossa samalla kertaa toimitetaan useita ilmoituksia. Vaatimuksena tällöinkin kuitenkin on ilmoittaminen viivytyksettä, millä tässä yhteydessä tarkoitetaan ilmoituksen tapahtumista joidenkin päivien kuluessa epäilyksi tulemisesta.

Ilmoitusta ei tarvitsisi tehdä, jos tekemättä jättämiselle on 2 momentissa tarkoitettu peruste. Sellaisen perusteen olemassaolo ei välttämättä selviä kovin nopeasti. Poliisimiehen ei tarvitsisi tehdä viivytyksettä 1 momentissa tarkoitettua ilmoitusta, jos hänen arvionsa mukaan kysymys on ilmeisesti 2

momentissa tarkoitettua tapauksesta. Jos arvio osoittautuu virheelliseksi, ilmoitus tulisi tehdä viivytyksettä sen jälkeen.

Esitutkintalakiin ehdotetaan otettavaksi uusi 33 b §, jonka mukaan, kun alle 18-vuotiaasta kuulustellaan, sosiaaliviranomaiselle on varattava tilaisuus lähettää edustajansa kuulusteluun. Nyt kysymyksessä olevan pykälän 1 momentin mukainen ilmoitus ja mainittu tilaisuuden varaaminen on tarkoituksenmukaista tehdä samalla kertaa silloin, kun se vain on mahdollista. Jos esimerkiksi kuulustelun toimittaminen viivästy, ensiksi olisi kuitenkin erikseen ilmoitettava rikoksesta.

Pykälän 2 momentissa säädettäisiin niistä tapauksista, joissa 1 momentissa tarkoitettua ilmoitusta ei tarvitsisi tehdä. Nämä tapaukset liittyisivät keskeisesti rikoksen vähäisyyteen. Poliisimies voisi kuitenkin tuolloinkin tehdä ilmoituksen esimerkiksi alle 18-vuotiaan epäillyn lastensuojeluun liittyvän tarpeen arvioimista varten.

Rikoksesta ei momentin 1 kohdan mukaan tarvitsisi tehdä ilmoitusta, kun esitutkinta lopetetaan saattamatta asiaa virallisen syyttäjän harkittavaksi. Tällä tarkoitetaan ensisijaisesti niitä tapauksia, joista säädetään esitutkintalain 43 §:n 2 momentissa. Mainitun pykälän nojalla asia ei päädy syyttäjän harkittavaksi ensinnäkään silloin, kun tutkinnassa on käynyt selville, ettei rikosta ole tehty taikka ettei asiassa voida nostaa ketään vastaan syytettä tai esittää muuta rikokseen perustuvaa julkisoikeudellista vaatetta. Esitutkintalain 43 §:n 2 momentin 2 kohdan mukaan asia ei päädy syyttäjälle myöskään silloin, kun esitutkintaviranomainen on tutkinnan aloittamisen jälkeen päättänyt 4 §:n 1 momentissa tarkoitettulla perusteella luopua enemmistä toimenpiteistä. Viimeksi mainitussa lainkohdassa säädetään, että esitutkinta saadaan jättää toimittamatta sellaisen rikoksen johdosta, josta ei ole odotettavissa sakkoa ankarampaa rangaistusta ja jota on kokonaisuudessaan pidettävä ilmeisen vähäisenä, jos asianomistajalla ei ole asiassa vaatimuksia. Pykälän 1 momentin 1 kohta koskisi myös niitä tapauksissa, joissa asia käsitellään rikesakkomenettelyssä.

Vuonna 2001 vahvistettiin noin 26 000

rangaistusmääräystä 18-20-vuotiaana tehdystä rikoksista. Lisäksi rangaistusmääräyslakolla sovitettavien lievien rikosten merkitys korostuu nuorimpien rikosentekijöiden kohdalla. Pykälän 2 momentin 2 kohdassa ehdotetaan säädettyä, että rikoksesta ei tarvitse ilmoittaa sosiaaliviranomaiselle, jos rikos on tehty epäillyn ollessa 18-20-vuotias ja jos asiassa käytetään rangaistusmääräysmenettelyä.

Rangaistusmääräysmenettelyn käyttämisellä tarkoitetaan, paitsi rangaistusvaatimuksen välitöntä tekopaikalla tapahtuvaa tiedoksi antamista, myös esimerkiksi sellaista tapausta, jossa poliisimies esimerkiksi rangaistusmääräyslomakkeiden puuttumisen vuoksi sopii epäillyn kanssa myöhemmästä tiedoksi antamisesta. Näin ollen 2 momentti koskee myös sellaisia tapauksia, joissa rangaistusmääräysmenettelyn käyttäminen on käytännössä varmaa, vaikka tiedoksi antaminen viivästyy.

Poliisin ilmoitusvelvollisuus koskisi 2 momentin mukaiset rajoituksetkin huomioon ottaen myös sellaisia rikosasioita, joissa ei 4 §:n 1 momentin mukaan tarvitse tehdä sosiaaliselvitystä. Näin sen vuoksi, että sosiaaliviranomaisen tulisi ilmoituksen jälkeen 1 §:n 2 momentin mukaisesti selvittää epäillyn sosiaali- ja terveydenhuollon toimien tarvetta laajemminkin.

4 §. *Poikkeukset sosiaaliselvityksen tekemisvelvollisuudesta.* Pykälän 1 momentissa säädettäisiin niistä tapauksista, joissa sosiaaliselvitystä ei tarvitse tehdä. Ensimmäisenä poikkeusperusteena olisi 1 kohdan mukaan se, että sosiaaliselvityksen tekeminen on rikoksen vähäisyyden vuoksi selvästi tarpeellista. Rajaus on tarpeen, koska sosiaaliselvitys tehtäisiin seuraamusselvitystä varten ja seuraamusselvitys tarvitsisi lakiehdotuksen 6 §:n 1 momentin mukaan tehdä vain silloin, kun teosta tullaan todennäköisesti tuomitsemaan sakkoa ankarampi rangaistus. Toisaalta sosiaaliselvitys voitaisiin tehdä useammissa tapauksissa kuin seuraamusselvitys etenkin sen vuoksi, että 1 §:n 2 momentin nojalla sosiaaliselvityksen tekijän on joka tapauksessa kiinnitettävä huomiota epäillyn tarpeeseen saada sosiaali- ja terveydenhuollon tukitoimia ja palveluita. Pykälän 1 momentin 1

kohdan rajoitusperusteen käsillä oloa arvioitaessa rikos voidaan suhteuttaa tekijän olosuhteista sosiaaliviranomaisella jo oleviin tietoihin. Lähtökohtana olisi kuitenkin se, että sosiaaliselvitystä ei tehtäisi selvästi sakkolla rangaistavista rikoksista.

Momentin 1 kohdan mukaiseen rajoitukseen saattaa liittyä käytännön arviointiongelmia. Koska sosiaaliselvitys tehdään seuraamusselvitystä varten ja koska syyttäjä on sosiaaliselvityksen aloitteentekijä, sosiaaliviranomaisen tai muun sosiaaliselvityksen tekijän tulisi epäselvässä tilanteessa kääntyä syyttäjän puoleen. Syyttäjän tulisi sitten poliisilta hankkia arviointiin tarvittavat tiedot. Tämä osa menettelyä liittyy viranomaisyhteistyöhön, joka on nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisen ja ylipäänsä nuoren rikosasian käsittelyn kannalta tärkeässä asemassa. Yhteistyöllä voidaan nopeuttaa asian käsittelyä ja parantaa käsittelyn laatua. Viranomaisyhteistyössä tulee omaksua menettelytapoja, joilla sen tavoitteita voidaan parhaiten saavuttaa. Nuorisorikostoimikunnan mietinnön II osan jaksossa 9 on esitelty eräitä viranomaisyhteistyöhön liittyviä kokeiluja, joissa esimerkiksi erilaisten ryhmien muodostamisella on keskeinen merkitys.

Nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämiseen liittyvän järjestelmän toimivuutta on omiaan edistämään se, että mahdollisuuksien mukaan perustetaan paikallisia säännöllisesti kokoontuvia ryhmiä, joissa on poliisi- ja syyttäjänviranomaisten sekä sosiaaliviranomaisen ja kriminaalihuollon edustus. Tarvittaessa ryhmää voitaisiin täydentää muillakin tahoilla. Tällaisen menettelyn kautta myös sosiaaliviranomainen saisi 1 kohdan mukaiseen arviointiin liittyvän yleisen ja tapauskohtaisen opastuksen. Tällainen tiimityöskentely olisi omiaan nopeuttamaan nuoren rikosasian käsittelyä ja edistämään muidenkin selvittämiseen liittyvien toimenpiteiden tekemistä. Lisäksi ryhmässä tapahtuva työskentely saattaisi edistää myös muiden nuorten rikoksiin liittyvien asioiden käsittelyä. Esimerkiksi sitä kautta voitaisiin luoda kanava, jota kautta syyttäjä saisi tietoa sellaisista tapauksista, joissa saattaa tulla kysymykseen syyteratkaisun lykkääminen sosiaali- tai terveydenhuollon toimien tai muiden

sosiaalista selviytymistä edistävien hankkeiden vuoksi.

Pykälän 1 momentin 2 kohdan mukaan sosiaaliselvitystä ei tarvitsisi tehdä myöskään silloin, jos sellainen on tehty viimeisen kuuden kuukauden aikana ennen poliisilta tulutta ilmoitusta eikä ole aihetta olettaa rikoksesta epäillyn olosuhteiden olennaisesti muuttuneen. Tämä rajaus on tarpeen selvästi tarpeettoman työn välttämiseksi. Seuraamusselvitys olisi tehty mainitun ajan kuluessa, jos siihen liittyvä tiedonhankinta on päättynyt tuona aikana. Poliisin ilmoituksen osalta ratkaisevaa olisi sen saapuminen sosiaaliviranomaiselle eikä ilmoituksen lähettäminen.

Lähtökohtana voitaneen pitää sitä, että olosuhteet eivät yleensä näin lyhyenä aikana olennaisesti muutu. Epäillyn tapaamisen tai sosiaaliviranomaisen käytettävissä olevien tietojen perusteella saattaa kuitenkin ilmetä seikkoja, joiden perusteella olosuhteita on kuitenkin tarkemmin selvitettävä ja tarvittaessa tehtävä sosiaaliselvitys.

On huomattava, että 2 momentin 2 kohdan mukainen rajoitus tarkoittaa sitä, että asiassa ei tarvitse tehdä uutta sosiaaliselvitystä. Toisin sanoen sosiaaliselvityksen korvaa kuuden kuukauden kuluessa tehty aikaisempi selvitys, jonka tiivistelmän Kriminaalihuoltolaitos liittää tuomioistuimelle toimitettavaan lausuntoonsa.

Pykälän 2 momentin mukaan sosiaaliselvitys olisi 1 momentista riippumatta tehtävä aina, kun Kriminaalihuoltolaitos sitä pyytää. Koska sosiaaliselvitys tehdään seuraamusselvitystä varten, Kriminaalihuoltolaitoksen on syyttäjän pyydettyä seuraamusselvityksen tekemistä varmistettava, että sosiaaliselvitys on tehty tai että sitä tehdään. Jos niin ei ole, Kriminaalihuoltolaitoksen tulisi tämän momentin nojalla pyytää sosiaaliselvityksen tekemistä. Aloite Kriminaalihuoltolaitokselle saattaa lakiehdotuksen 7 §:n mukaisesti tulla myös tuomioistuimelta.

5 §. *Sosiaaliselvityksen sisältö.* Pykälän 1 momentissa ehdotetaan säädettäväksi niistä tiedoista, joita sosiaaliselvityksellä hankitaan. Koska sosiaaliselvitys tehdään seuraamusselvitystä ja siihen perustuvaa tuomioistuimen seuraamusharkintaa varten, tarvittavat tiedot koskevat epäillyn sosiaaliseen selviy-

tymiseen ja uusien rikosten estämiseen liittyviä seikkoja, joilla on keskeinen merkitys ehdollisen ja ehdottoman vankeuden sekä nuorisorangaistuksen tuomitsemista harkittaessa.

Momentin toisessa virkkeessä mainitaan joitakin tietoja, jotka erityisesti kuuluvat sosiaaliselvityksen piiriin. Niitä ovat epäillyn elinolosuhteisiin ja terveydentilaan liittyvät sekä sosiaali- ja terveydenhuollon toimia koskevat tiedot. Tämä koski päättyneitä, aloitettuja ja vasta suunnitteilla olevia toimia. Elinolosuhteita koskevat tiedot voivat liittyä esimerkiksi työhön, koulunkäyntiin, opiskeluun, toimentuloon, asumiseen ja muihin vastaaviin seikkoihin. Terveydentilan kannalta keskeisiä tietoja ovat mielenterveys- ja päihdeongelmiin liittyvät. Sosiaali- ja terveydenhuollon toimien ilmoittaminen on tärkeää siitäkkin syystä, että nuorisorangaistusta koskevan lakiehdotuksen 4 §:n perusteella niillä on keskeinen merkitys sovitettaessa nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoa yhteen sellaisten tukitoimien kanssa, joilla voidaan edistää tekijän elämänhallintaa ja tukea häntä rangaistuksen suorittamisessa. Sosiaaliselvityksen kautta tarvittava tieto välittyy Kriminaalihuoltolaitokselle.

Sosiaaliviranomainen hankkisi tarvittavat tiedot epäillyltä ja niistä lukuisista tietolähteistä, joilta sillä lakiehdotuksen 8 §:n ja siinä viitatussa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 20 §:n 1 momentin nojalla olisi oikeus saada tietoja. Usein sosiaaliviranomaisella olisi jo valmiina tietoa epäilyistä esimerkiksi lastensuojelutoimienpiteiden johdosta.

Lakiehdotuksen 9 §:n mukaan epäillyn kuuleminen sosiaaliselvityksen ja seuraamusselvityksen tekemisen yhteydessä ei olisi pakollista, joskin erityisesti sosiaaliselvityksen tekemisen yhteydessä sen merkitystä voidaan pitää tärkeänä. Epäillylle olisi varattava tilaisuus tulla kuulluksi, jollei se ole ilmeisesti tarpeetonta. Ehdotettu rikoksenteikijän tilanteen selvittäminen vastaisi nykyistä henkilötutkintaa siinä, että epäilty ei voitaisi velvoittaa osallistumaan siihen ja antamaan siinä tietoja. Erityisesti tietojenantamisvelvollisuuden osalta puuttuvat sopivat velvollisuuden täyttämistä turvaavat tehosteet.

Muutenkaan vastahakoisen epäillyn myötävaikutuksesta ei ole saatavissa hyötyä. Epäillyn yhteistyöhaluttomuus tai -kyvyttömyys voitaisiin kuitenkin tuoda esiin sosiaaliselvityksen tiivistelmässä, josta se välittyisi Kriminaalihuoltolaitokselle. Se voisi ottaa epäillyn menettelyn huomioon erityisesti arvioidessaan hänen soveltuvuuttaan yhteistyökykyä edellyttäviin seuraamuksiin, joista nuoren rikoksentekijän kannalta keskeisin olisi nuorisorangaistus. Oletettavasti valtaosa epäillyistä nykyisen henkilötutkiminnan tavoin kuitenkin osallistuisi tilanteen selvittämiseen, kun heille varataan siihen tilaisuus.

Sosiaaliselvityksen sisältö ja laajuus vaihtelisivat tapauskohtaisesti. Jos epäilty on tavallinen nuori, jolla ei ole rikolliseen käyttäytymiseen altistavia ongelmia, selvitys saattaa tulla tehdyksi hyvin nopeasti. Sama on tilanne silloin, kun sosiaaliselvityksen tekijällä jo on esimerkiksi aikaisemman asiakasruhteen kautta edelleen paikkansa pitävää tietoa. Toisaalta selvästi ongelmaisten nuorten kanssa selvittely tulisi tehdä perusteellisesti. Tuolloin voitaisiin esimerkiksi käyttää Hollannissa kehitettyä BARO - arviointimenetelmää, jossa monitahoisen ja -alaisen haastattelututkimuksen kautta arvioidaan nuoren tilannetta. Menetelmää on kokeiltu jo Suomessakin. Sosiaaliselvityksen tekemisessä eräänä keskeisenä työvaiheena voidaan pitää jo voimavarojen rajallisuudenkin vuoksi sitä valikointia, joilla asiat valitaan eri tavalla selvittävien ryhmiin.

Pykälän 2 momentin mukaan sosiaaliselvityksestä laadittaisiin tiivistelmä toimitettavaksi Kriminaalihuoltolaitokselle seuraamusselvitystä varten. Kriminaalihuoltolaitos voisi kuitenkin pyytää sosiaaliviranomaiselta myös muitakin seuraamusselvityksen tekemisessä tarvittavia tietoja. Sosiaaliselvityksen tavoin siitä laadittavan tiivistelmän laatu ja sisältö riippuisivat tapauksesta. Koska sosiaaliselvityksessä voidaan saada hyvinkin erilaisia tietoja, siitä laadittavan asiakirjan ei myöskään tarvitsisi olla määrämuotoinen. Kriminaalihuoltolaitos voisi pyytää sosiaaliviranomaiselta tietoja esimerkiksi silloin, kun sosiaaliselvitys on havaittavalla tavalla puutteellinen tai kun epäilty on ilmoittanut Kri-

minaalihuoltolaitokselle tilanteensa muuttuneen. Toisaalta Kriminaalihuoltolaitos voisi lakiehdotuksen 8 §:n nojalla myös itse hankkia tarvittavia tietoja.

6 §. *Seuraamusselvitys.* Pykälän 1 momentissa ehdotetaan säädettäväksi seuraamusselvityksen tekemiseen liittyvästä aloitevelvollisuudesta. Syyttäjän olisi pyydettävä Kriminaalihuoltolaitosta tekemään rikoksesta epäiltyä koskeva seuraamusselvitys, jos rikos on tehty epäillyn ollessa alle 21-vuotias ja teosta tullaan todennäköisesti tuomitsemaan sakkoa ankarampi rangaistus.

Syyttäjän tulisi suorittaa pyyntöön liittyvä seuraamusarviointi hänellä rikoksesta, rikoksentekijän aikaisemmasta rikollisuudesta ja yleisestä oikeuskäytännöstä olevan tiedon perusteella, jolloin keskeisessä asemassa ovat esitutkinta-asiakirjat ja rikosrekisteritiedot. Jos syyttäjällä on esimerkiksi ryhmätapaamisen tai tekijän aikaisempien asioiden perusteella myös muuta tietoa, joka voi vaikuttaa tuomittavaan rangaistukseen, myös se tulisi ottaa huomioon.

Virallisen syyttäjän pyyntöä ei ole säännöksessä kuitenkaan sidottu syyteharkintaan. Kuten 4 §:n 1 momentin perusteluissa todetaan, nuoren rikoksentekijöiden tilanteen selvittämiseen olisi tarkoituksenmukaista kytkeä menettely, joissa asioita käsitellään ja menettelyyn liittyviä ratkaisua tehdään ryhmässä. Syyttäjä voisi esittää seuraamusselvityksen tekemistä koskevan pyyntönsä pian rikoksen tekemisen jälkeen pidettävässä kokouksessa. Koska esitutkinta ei olisi välttämättä tuolloin valmis, kokoukseen osallistuvan poliisimiehen kautta voitaisiin saada sen esitutkinta-aineiston korvaavaa tietoa. Toisaalta syyttäjä voisi pyytää seuraamusselvityksen tekemistä vielä syytteen nostamisen jälkeenkin, jos hän vasta tuolloin esimerkiksi uusien epäillyn rikollisuutta koskevien tietojen vuoksi tai muusta syystä päätyy seuraamusselvityksen tarpeellisuuteen.

Jos syyttäjä saattaa asian vireille käräjäoikeudessa ennen seuraamusselvityksen valmistumista, hänen tulisi ilmoittaa samassa yhteydessä tuomioistuimelle seuraamusselvityksen pyytämistä. Ilmoittamista voidaan pitää asianmukaisena, kun otetaan huomioon tuomioistuimelle 7 §:ssä asetettava varmis-

tamiselvöllisyys.

Pykälän 2 *momentin* mukaan seuraamusselvityksessä arvioitaisiin sitä, miten seuraamuksen valinnalla voidaan edistää epäillyn sosiaalista selviytymistä ja estää hänen syylistymistään uusiin rikoksiin. Koska seuraamusselvitys tarvitsisi tehdä vain käytännössä sakkoo ankarammin rangaistavista rikoksista, Kriminaalihoitolaitoksen arvioinnin kohteena olisivat ehdollinen vankeus oheisseuraamuksineen, nuorisorangaistus erilaisine sisältövaihtoehtoineen sekä ehdoton vankeusrangaistus ja sen sijasta tuomittavat seuraamukset. Mikään ei estäisi kuitenkaan myös sitä, että Kriminaalihoitolaitos lausunnossaan kiinnittäisi huomiota seikkoihin, joiden johdosta epäilty olisi perusteltua tuomita sakkoon tai jopa jättää rangaistukseen tuomitsematta.

Kriminaalihoitolaitos voisi saada ja hankkia seuraamusselvityksen tekemiseen tarvittavia tietoja eri tavoin. Lähtökohta selvityksen tekemiselle olisi sosiaaliselvityksen tiivistelmä. Sen lisäksi Kriminaalihoitolaitos voisi lain 5 §:n 2 momentin nojalla pyytää sosiaaliviranomaiselta muitakin seuraamusselvityksen tekemisessä tarvittavia tietoja tai hankkia niitä itse muualta 8 §:n nojalla. Epäillyn kuulemiseen liittyy lakiehdotuksen 9 §, jonka mukaan epäillylle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi, jollei se ole ilmeisesti tarpeetonta. Kriminaalihoitolaitoksen tulisi arvioinnissaan ottaa huomioon kaikki se tieto, mitä sillä on käytettävissä ja mitä se saa epäillyn aikaisemmasta rikollisuudesta ja hänelle aikaisemmin tuomituista rangaistuksista. Tältä osin keskeisiä ovat rikosrekisteritiedot ja tiedot, joita Kriminaalihoitolaitoksella jo on valmiiksi sen käsiteltävänä aikaisemmin olleiden asioiden perusteella.

Selvittämiseen käytettävissä olevien voimavarojen rajallisuudenkin vuoksi seuraamusselvitys tulisi tehdä siinä laajuudessa kuin se on tarpeen. Selvittämistä ei tarvitse erityisesti kohdistaa esimerkiksi sellaisiin seuraamusvaihtoehtoihin, jotka selvästi sulkeutuvat epäillyn kohdalla pois. Joissakin tapauksissa ehdoton vankeusrangaistus saattaa olla rikoksen vakavuuden vuoksi teon ilmeinen seuraamus. Toisaalta on kuitenkin varmistettava, että tuomioistuimen käyttöön tu-

lee kaikki seuraamusharkintaa varten riittävä tieto.

Pykälän 3 *momentin* mukaan seuraamusselvityksestä toimitettaisiin tuomioistuimelle lausunto, johon liitetään sosiaaliselvityksen tiivistelmä. Lausunto olisi määrämuotoinen asiakirja, jonka tarkemmasta sisällöstä säädettäisiin lakiehdotuksen 10 §:n nojalla asetuksella. Kriminaalihoitolaitoksessa ollaan luonnostelemassa asiakirjaa, jota voidaan käyttää kysymyksessä olevaan tarkoitukseen.

Lausunnon tulisi momentin toisen virkkeen mukaan sisältää rikoksen vuoksi mahdollisesti tehtävä yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvitys, sopimushoitoselvitys tai nuorisorangaistuksen alustava toimeenpanosuunnitelma. Näitä selvityksiä ja toimeenpanosuunnitelmaa koskevat menettelysäännökset ovat näitä seuraamuksia koskevissa säädöksissä. Erityisen tärkeitä myös seuraamusselvityksen kannalta ovat aloitteenteko-oikeutta koskevat säännökset.

Yhdyskuntapalvelusta annetun asetuksen 2 §:n mukaan virallisen syyttäjän on hankittava Kriminaalihoitolaitokselta yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvitys, kun kysymyksessä on rikos, josta voidaan tuomita ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta yhdyskuntapalvelua. Sopimushoitotoimikunnan mietintöön sisältyvän sopimushoidon kokeilemista koskevan lakiehdotuksen 7 §:n 1 momentin mukaan Kriminaalihoitolaitos selvittää virallisen syyttäjän tai tuomioistuimen pyynnöstä taikka omasta aloitteestaan sopimushoidon edellytykset. Sopimushoitoselvitys voitaisiin tehdä myös rikoksesta epäillyn pyynnöstä, jos siihen on painava syy. Tähän esitykseen sisältyvän nuorisorangaistusta koskevan lakiehdotuksen 5 §:n 1 momentin mukaan Kriminaalihoitolaitoksen on laadittava nuorisorangaistuksen alustava toimeenpanosuunnitelma, jos rikoksesta epäilty Kriminaalihoitolaitoksen arvion mukaan voidaan tuomita nuorisorangaistukseen. Alustava toimeenpanosuunnitelma voitaisiin myös laatia virallisen syyttäjän tai tuomioistuimen pyynnöstä. Käytännössä syyttäjä voisi jo seuraamusselvitysselvityspyynnön esittäessään ilmaista myös näkemyksensä alustavan toimeenpanosuunnitelman tarpeellisuudesta.

7 §. *Tuomioistuinkäsittelyn valmistelutoimet.* Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi, että kun alle 21-vuotiaana tehtyä rikosta koskeva asia tulee vireille tuomioistuimessa, sen on tarvittaessa varmistettava, että seuraamusselvitys on käytettävissä tuomioistuinkäsittelyssä. Kriminaalihuoltolaitoksen olisi tehtävä seuraamusselvitys tuomioistuimen pyynnöstä.

Pykälällä pyritään ennen kaikkea varmistamaan nuoren rikoksenteijän asian nopea käsittely. Varmistamisella voidaan välttää tarpeettomia pääkäsittelyn peruuttamisia ja lykkäämisiä. Käytännössä henkilötutkinnan valmiina olemiseen kiinnitetään jo nykyisin tuomioistuinvalmistelussa huomiota muissa kuin vähäisissä rikosasioissa. Alle 18-vuotiaiden vastaajien kohdalla käytännön vaikeuksia selvityksen puuttumistapauksessa aiheuttaa oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 13 §:n 1 momentissa pääkäsittelyn pitämiseksi säädetty kahden viikon määräaika. Erityisesti näiden nuorimpien epäiltyjen osalta syyttäjän tulisikin pyrkiä siihen, että tarvittava selvitys on tehty tai ainakin tehtävänä asian tullessa tuomioistuimeen.

Käytännössä varmistamisen tekisi tuomari, jolle asia jaetaan sen tultua syyttäjän haastehakemuksella vireille käräjäoikeudessa ja joka toimii puheenjohtajana asian pääkäsittelyssä. Asian nopean käsittelyn edistämiseksi varmistaminen tulisi suorittaa mahdollisimman nopeasti. Se olisi kuitenkin tehtävä vain tarvittaessa eli kun tuomarin arvion mukaan teosta tultaisiin todennäköisesti tuomitsemaan sakkoa ankarampi rangaistus, jos vastaajan katsotaan syyllistyneen syytteen mukaiseen rikokseen.

Kuten 6 §:n 1 momentin perusteluissa todettiin, asianmukaista on, että syyttäjä ilmoittaa käräjäoikeudelle seuraamusselvityksen tekemistä koskevasta pyynnöstään, jos seuraamusselvityksen lausunto ei ole vielä valmiina syyttäjän saattaessa asian vireille tuomioistuimessa. Jos syyttäjän käräjäoikeudelle toimittamissa asiakirjoissa ei ole tarvittavaa seuraamusselvityksen lausuntoa ja jos syyttäjä ei ole edes ilmoittanut sitä koskevan pyynnön tekemisestä, tuomioistuimen on tarkistettava, onko seuraamusselvitys

tehty tai ollaanko sitä tekemässä, ja tarvittaessa pyydettyä seuraamusselvityksen tekemistä. Varmistamiseen kuuluisi myös seuraamusselvityksen valmistumisen kiirehtiminen pääkäsittelyä varten. Tarkistamiseen ja pyytämiseen liittyvät toimenpiteet voitaisiin suorittaa vapaamuotoisesti.

Käytännössä seuraamusselvityksen yleensä pyytäisi käräjäoikeus pääkäsittelyään varten. Seuraamusselvityksen tekeminen ja tuomioistuimen sitä koskeva pyyntö saattaisivat kuitenkin myös liittyä asian käsittelyyn muutoksenhakutuomioistuimessa. Seuraamusselvitys tulee esimerkiksi tarpeelliseksi, jos alemmassa tuomioistuimessa sakkoon tuomittu syyttäjän tai asianomistajan valituksesta tuomittaisiin sakkoa ankarampaan rangaistukseen. Lisäksi tuomitun olosuhteet saattavat muuttua olennaisesti, jos valitusasian käsittely kestää kauan. Muutoksenhakutuomioistuimen tietoon tullessa olosuhde- ja muutoksilla saattaa olla merkitystä seuraamuksen valinnassa. Seuraamusselvityksen tai uuden seuraamusselvityksen tarpeeseen liittyvät näkökohdat tulisikin ottaa huomioon asiaa muutoksenhakutuomioistuimessa valmisteltaessa.

8 §. *Tiedonsaantioikeus.* Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi sosiaaliviranomaisen ja Kriminaalihuoltolaitoksen tietojensaantioikeudesta sosiaaliselvityksen ja seuraamusselvityksen tekemistä varten. Selvitysten tekijöillä olisi oikeus salassapitovelvollisuuden estämättä saada mainittuun tarkoitukseen sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 20 §:n 1 momentissa tarkoitetuilta tahoilta rikoksenteijän tilanteen selvittämiseksi tarpeelliset tiedot ja virkapuuta muilta viranomaisilta tietojen saamiseksi.

Perustuslain 10 §:n 1 momentin mukaan henkilötietojen suojasta säädetään tarkemmin lailla. Henkilötietojen käsittelyä koskeva yleislaki on henkilötietolaki (523/1999). Henkilötietolain 8 §:n 4 momentin mukaan oikeudesta saada tieto ja muusta henkilötietojen luovuttamisesta viranomaisten henkilörekisteristä on voimassa, mitä viranomaisten asiakirjojen julkisuudesta säädetään. Siltä osin yleislakina on laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta. Nuoren rikoksenteiki-

jän tilanteen selvittämisessä tarvittavien henkilötietojen suojaa säännellään lukuisissa erityislaeissa, joista sosiaali- ja terveydenhuollon kannalta keskeisimpiä ovat laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sekä laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992).

Henkilötietolainsäädäntö lähtee siitä, että tietyt henkilötiedot ovat sillä tavalla arkaluonteisia, että niiden käsittely, luovuttaminen mukaan lukien, on lähtökohtaisesti kielletty ja että ne on pidettävä salassa. Esimerkiksi lailla voidaan kuitenkin säätää oikeudesta saada tällaisia tietoja. Tällaisiin tietoihin kuuluvat esimerkiksi sellaiset, jotka liittyvät henkilön terveydentilaan, sairauteen ja häneen kohdistettuihin hoitotoimenpiteisiin sekä henkilön sosiaalihuollon tarpeeseen tai hänen saamiinsa sosiaalihuollon palveluihin, tukitoimiin ja muihin sosiaalihuollon etuuksiin. Nykyinen tietosuojalainsäädäntö ei sisällä sääntelyä, joka oikeuttaisi sosiaaliviranomaisen tai Kriminaalihuoltolaitoksen saamaan salassa pidettäviä tietoja sosiaaliselvityksen ja seuraamusselvityksen tekemistä varten. Näiden tietojen lisäksi tietojen saamista koskevasta säännöksestä tulee ilmetä tietoja antavat tahot ja saatavat tiedot.

Nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisessä tarvitaan hyvin laaja-alaista tietoa epäillyn tilanteesta. Lakiehdotuksen 5 §:n 1 momentin mukaan sosiaaliselvityksellä hankitaan rikoksesta epäillyn tilanteesta tietoja, joiden perusteella seuraamusselvityksessä voidaan arvioida tarvetta edistää tekijän sosiaalista selviytymistä ja vaaraa hänen syyllistymisestään uusiin rikoksiin. Sellaisia tietoja ovat mainitun lainkohdan mukaan erityisesti epäillyn elinolosuhteisiin ja terveydentilaan liittyvät sekä sosiaali- ja terveydenhuollon toimia koskevat tiedot. Näiden tietojen lisäksi sosiaalisen selviytymisen kannalta merkitystä saattaa olla esimerkiksi työhön, koulunkäyntiin, opiskeluun, toimeentuloon ja asumiseen liittyvillä seikoilla. Sosiaaliselvityksen kautta tiedot välittyvät Kriminaalihuoltolaitokselle, jonka on tarvittaessa itsekin hankittava niitä.

Tietojensaantioikeuden piiriin kuuluisivat sellaiset tiedot, jotka ovat tarpeellisia rikosentekijän tilanteen selvittämiseksi. Tämä

edellytys tulee yleisestä henkilötietolainsäädäntöön kuuluvasta tarpeellisuusvaatimuksesta. Tietojen tarpeellisuus sosiaaliselvityksen ja seuraamusselvityksen kannalta edellyttää, että tiedoilla on selvä yhteys rikosentekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseen ja uusien rikosten estämiseen. Lakiehdotuksen 5 §:n 1 momentissa ja edellä tämän pykälän perusteluissa on mainittu sellaisia tekijöitä, joiden perusteella tarpeellisia tietoja voidaan käytännössä määrittää. Mainitun lainkohdan perusteluissa esitettyjen käytännön näkökohtien vuoksi rikoksesta epäillylle ei ehdoteta tietojenantovelvollisuutta tilanteen selvittämistä koskevassa menettelyssä. Mainittu näkökohta ja tietojen tärkeä merkitys menettelyn kannalta puhuvat sen puolesta, että sosiaaliviranomaisen ja Kriminaalihuoltolaitoksen tietojensaantioikeutta ei käytännössä tulkiteta liian suppeasti ja samalla selvitysten onnistumista vaarantavasti.

Nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisessä ovat keskeisessä asemassa sosiaaliseen selviytymiseen liittyvät seikat. Kun otetaan huomioon mainittu kytkentä ja se, että myös sosiaalihuollon järjestämisessä joudutaan hankkimaan laajalti asiakkaan elämäntilanteeseen liittyviä tietoja, pykälässä ehdotetaan määritettäväksi sosiaaliviranomaiselle ja Kriminaalihuoltolaitokselle tietoja antavat tahot viittaamalla sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 20 §:n 1 momenttiin. Mainitussa lainkohdassa tietojen antajina on mainittu valtion ja kunnan viranomaiset sekä muu julkisoikeudellinen yhteisö, kansaneläkelaitos, eläketurvakeskus, eläkesäätiö, vakuutuslaitos, koulutuksen järjestäjä, sosiaalipalvelun tuottaja, terveyden- ja sairaanhoitotoimintaa harjoittava yhteisö tai toimintayksikkö sekä terveydenhuollon ammattihenkilö.

Pykälän mukaan sosiaaliviranomaisella ja Kriminaalihuoltolaitoksella olisi oikeus saada virka-apua kysymyksessä olevien tietojen saamiseksi. Vaikka pykälässä ei säädetä siitä tavasta, jolla tietoja pyydetään, se voisi esimerkiksi tapahtua virka-apupyynnönä tietoja luovuttavalle viranomaiselle. Tuolloin voidaan selvästi ilmaista esimerkiksi pyynnön perustana oleva säännös. Joka tapauksessa

pyynnön on sisällettävä sellaiset tiedot, joiden perusteella pyynnön kohteena oleva taho voi arvioida, onko se lakiehdotuksen 8 §:n nojalla velvollinen antamaan pyydetty tiedot.

9 §. *Kuuleminen.* Pykälän ensimmäisen virkkeen mukaan sosiaaliselvityksen ja seuraamusselvityksen tekemisen yhteydessä olisi varattava rikoksesta epäillylle tilaisuus tulla kuulluksi, jollei se ole ilmeisesti tarpeetonta.

Epäillyn kuulemisella selvityksen tekijä voi tarkistaa ja hankkia tarvittavia tietoja. Samalla epäillylle myös tarjoutuu tilaisuus osallistua selvityksen tekemiseen ja tuoda siinä esiin olosuhteisiinsa liittyviä seikkoja. Näiden näkökohtien voi katsoa korostuvan erityisesti sosiaaliselvityksen tekemisessä. Kuuleminen olisi pääsääntö kuitenkin myös seuraamusselvityksessä. Kuten 5 §:n 1 momentin perusteluissa todetaan, epäillyn velvoittamista tarvittaessa osallistumaan tilanteen selvittämiseen ei voida pitää tarkoituksenmukaisena.

Epäillylle tulisi varata tilaisuus tulla kuulluksi, jollei se ole ilmeisesti tarpeetonta. Ilmeinen tarpeettomuus saattaa esimerkiksi liittyä selvityksen tekijän ja epäillyn aikaisempaan tapaamiseen tai muulla tavalla suoritettuun kuulemiseen. Muutenkin sosiaaliviranomaisella tai Kriminaalihuoltolaitoksella saattaa olla riittävää tietoa epäilyistä. Toisaalta asiassa muuten ilmenneiden seikkojen perusteella saattaa esimerkiksi olla selvää, että nuorella ei ole mitään sellaisia ongelmia, joiden vuoksi sosiaaliselvityksen tekijän olisi selvitettävä asiaa henkilökohtaisesti hänen kanssaan. Kuulemiseen ei usein olisi syytä myöskään silloin, kun nuorta epäillä niin vakavasta rikoksesta, että hänet tullaan tuomitsemaan siitä pitkään ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Kuulemistarvetta arvioitaessa olisi otettava myös huomioon se, milloin tilaisuuden tarjoamista osallistumiseen selvitysmenettelyyn voidaan pitää epäillyn kanalta asianmukaisena.

Sekä tilaisuuden varaaminen että kuuleminen voitaisiin suorittaa vapaamuotoisesti. Kysymyksen tulisivat esimerkiksi tapaamiset, puhelinkeskustelut ja kirjallinen menettely. Tarkoituksenmukaisinta tapaa valittaessa voitaisiin esimerkiksi ottaa huomioon pyr-

kimys välttää pitkistä välimatkoista aiheutuvia kustannuksia. Myös esimerkiksi vankien kuulemisessa voitaisiin käyttää muita kuulemistapoja kuin tapaamista.

Alle 18-vuotiaan epäillyn huoltajalla, edunvalvojalla tai muulla laillisella edustajalla saattaa olla tärkeää tietoa epäillyn olosuhteista. Erityisesti tämä koskee epäillyn vanhempia. Joskus epäilty saattaa myös olla jonkun toisen henkilön, esimerkiksi isovanhemman tai jonkun muun lähisukulaisen kasvatuksessa ja hoidossa. Tällainen tilanne saattaa olla esimerkiksi silloin, kun lapsen omat vanhemmat ovat kykenemättömiä huolehtimaan lapsen huollosta tai kun lapsi on tilapäisesti vailla huoltajaa. Pykälän toisen virkkeen mukaan olisi tarvittaessa varattava tilaisuus tulla kuulluksi myös alle 18-vuotiaan epäillyn huoltajalle, edunvalvojalle tai muulle lailliselle edustajalle taikka muulle sellaiselle henkilölle, jonka hoidossa ja kasvatuksessa sellainen epäilty on. Kun epäillyn itsensä kuulemisen kohdalla tilaisuuden varaaminen olisi pääsääntö, mainittujen muiden henkilöiden kohdalla voitaisiin käyttää suurempaa harkintaa. Myös tässä tapauksessa tilaisuuden varaaminen ja kuuleminen voitaisiin suorittaa vapaamuotoisesti.

Pykälän kolmannen virkkeen mukaan selvitysten tekemisen yhteydessä olisi lisäksi kuultava tarvittavia viranomaisia ja asiantuntijoita. Sosiaaliselvityksen ja seuraamusselvityksen tekemisen yhteydessä saattaa tulla vastaan sellaisia esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon kysymyksiä, joita varten tarvittavien selvitysten ja arviointien tekemiseen selvityksen tekijän oma asiantuntemus ei riitä.

10 §. *Tarkemmat säännökset.* Pykälän mukaan seuraamusselvityksen lausunnon laatimisesta, sisällöstä ja jakelusta säädettäisiin tarkemmin valtioneuvoston asetuksella. Lausunnon laatimisen osalta kysymys olisi Kriminaalihuoltolaitoksen menettelyn tarkemmasta sääntelystä. Seuraamusselvityksen lausunto olisi sisällöltään määrämuotoinen asiakirja. Asetuksessa voidaan säätää myös siitä, miten lausunnon jakelu asianosaisille ja tuomioistuimelle tapahtuu.

11 §. *Voimaantulo.* Pykälän 1 momentin mukaan laki nuoren rikoksentehtävän tilanteen

selvittämisestä tulisi voimaan 1 päivänä tammikuuta 2005 kuten muutkin tämän esityksen mukaiset lakiehdotukset. Pykälän 2 momentin mukaan ennen lain voimaantuloa voitaisiin ryhtyä sen täytäntöönpanon edellyttämiin toimiin. Valmistelutoimet ovat ilmeisesti tarpeen, koska lakiehdotuksen mukainen menettely poikkeaa nykyisestä henkilötutkinnasta.

1.5. Rikoslaki

6 luku. Rangaistuksen määräämisestä

1 §. Rangaistuslajit. Pykälän 1 momentissa säädetään, että yleisiä rangaistuslajeja ovat rikesakko, sakko, ehdollinen vankeus, yhdyskuntapalvelu ja ehdoton vankeus. Tässä esityksessä ehdotetaan nuorisorangaistuksen ottamista pysyväksi rangaistukseksi seuraamusjärjestelmään. Tämän vuoksi rikoslain 6 luvun 1 §:n 1 momentin luetteloon ehdotetaan lisättäväksi nuorisorangaistus.

9 §. Valinta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä. Pykälän 1 momentissa säädetään, että määräaikainen enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdolliseksi (ehdollinen vankeus), jollei rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys tai tekijän aikaisempi rikollisuus edellytä ehdottomaan vankeuteen tuomitsemista. Pykälän 2 momentin mukaan alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei kuitenkaan saa tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen, elleivät painavat syyt sitä vaadi. Pykälän 2 momenttia ehdotetaan muutettavaksi siten, että siinä nykyisin oleva virke siirtyy momentin toiseksi virkkeeksi ja uuden ensimmäisen virkkeen mukaan tuomittaessa alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta on (1 momentissa säädetyn) lisäksi kiinnitettävä erityistä huomiota mahdollisuuksiin ehdotonta vankeutta tuomitsematta seuraamusvalinnan kautta vaikuttaa tekijän uusia rikoksia ehkäisevästi.

Seuraamuksen valintaa koskevassa arvioinnissa tulisi ottaa huomioon se, mikä seuraamus on rikoksentehtäjän uusia rikoksia ehkäisevältä kannalta tarkoituksenmukaisin. Vankeusrangaistukseen tuomituille on tyyppillistä rikosten uusiminen ja uudelleen van-

kilan joutuminen. Ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittujen nuorten kohdalla uusiminen on yleisempää kuin vanhemmissa ikäryhmissä. Jos alle 21-vuotiaana rikokseen syyllistyneen elämäntilanteesta sosiaaliselvityksen ja seuraamusselvityksen kautta saatava tieto puoltaa sitä, että vapaudessa suoritettava seuraamus eli lähinnä nuorisorangaistus voisi sosiaalistaa tekijää uusia rikoksia ehkäisevällä tavalla, ehdotonta vankeusrangaistusta ei tulisi tuomita. Tämä kuitenkin sillä edellytyksellä, että rikos ei vakavuudeltaan edellytä ehdottoman vankeuden tuomitsemista.

Rikoslain 6 luvun 9 §:n 2 momentti lähtisi edelleen siitä, että alle 18-vuotiaan rikokseen syyllistyneen kohdalla ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemiselle vaaditaan painavia perusteita. Kuten yleisperusteluissa todetaan, vuonna 2001 alle 18-vuotiaille tuomittiin 69 ehdotonta vankeusrangaistusta. Lisäksi tuomittiin ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta 34 yhdyskuntapalvelurangaistusta. Yleensä alle 18-vuotiaan tullessa tuomitukseksi ehdottomaan vankeusrangaistukseen rikollisuus on niin vakavaa (rangaistusten keskipituus yli 11 kuukautta vuonna 2001), että kysymyksessä oleva seuraamus on perusteltu. Jäljempänä nuorisorangaistuksen yhteydessä kerrotuin tavoin mahdollista kuitenkin on, että jatkossa tämän esityksen mukaiseen nuorisorangaistukseen tuomittaisiin alle 18-vuotiaitakin rikoksentehtäjiä sellaisista rikoksista, joista nyt tuomitaan ehdoton vankeusrangaistus.

Rikoksia 18-20-vuotiaana tehneitä tuomitaan nykyisin runsaasti lyhyisiin ehdottomiin vankeusrangaistuksiin. Vuonna 2001 mainitulle ikäryhmälle tuomituista 1 292 ehdottomasta vankeusrangaistuksesta (mukana myös yhdyskuntapalvelutuomiot) 884 eli noin 70 prosenttia oli alle 6 kuukauden pituisia. Niissä päärikoksena oli useimmiten varkaus, törkeä rattijuopumus tai pahoinpitely.

Osa lyhyisiin ehdottomiin vankeusrangaistuksiin tuomittavista nuorista aikuisista ei ole soveltuvia yhdyskuntapalveluun, jonka painopisteenä on ainoastaan työn tekeminen. Osalla puolestaan on jo takanaan yksi tai useampi ehdoton vankeusrangaistus, mikä käytännössä johtaa sellaisen rangaistuksen

tuomitsemiseen myös uusista rikoksista. Mainittujen seikkojen ei tulisi lähtökohtaisesti estää rikoksenteikijän tuomitsemista esimerkiksi lakiehdotuksen mukaiseen nuorisorangaistukseen, jos sitä voidaan tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi ja uusien rikosten ehkäisemiseksi pitää tarkoituksenmukaisimpana seuraamuksena. Nuorisorangaistuksen merkitystä tältä kannalta arvioidessa on erityisesti otettava huomioon se, että nuorisorangaistusta koskevan lakiehdotuksen 4 §:n mukaan nuorisorangaistuksen täytäntöönpano olisi sovitettava yhteen sellaisten tukitoimien kanssa, joilla voidaan edistää tekijän elämänhallintaa ja tukea häntä rangaistuksen suorittamisessa. Sellaisten toimien tarve selvitettäisiin nuoren rikosenteikijän tilanteen selvittämisen yhteydessä. Yhdyskuntapalvelun tuomitsemisen esteenä on usein vastaajan päihdeongelma. Nuorisorangaistusta koskevan lakiehdotuksen 3 §:n mukaan nuorisorangaistus voitaisiin määrätä suoritettavaksi hoitona, joka voisi päihdehoidon lisäksi käsittää myös mielenterveyshoitoa.

Muutenkin nyt kysymyksessä olevan säännöksen mukaisessa seuraamusharkinnassa tulisi ottaa huomioon syytetyn soveltuvuus yhdyskuntapalveluun. Vaikka yhdyskuntapalvelu tuomitaan ehdottoman vankeusrangaistuksen kautta ja sen sijasta, yhdyskuntapalvelu ei ole vapaudessa suoritettavana seuraamuksena yhtä haitallinen kuin vankilassa suoritettava.

Arvioitaessa ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemista, seuraamusarvioinnissa voitaisiin rikosenteikijän iän, rikoksen vakavuuden ja uusien rikosten ehkäisemisen lisäksi ottaa huomioon myös muita vastaavia seikkoja. Sellaisina tulee kysymykseen esimerkiksi rikollisuuden kokonaisvakavuus eli lähinnä huomattavan suuri rikosten määrä, joka edellyttää pitkää vankeusrangaistusta. Lisäksi aikaisemmat vapaudessa suoritettavat seuraamukset eli lähinnä ehdollinen vankeusrangaistus valvonnalla tehostettuna tai nuorisorangaistus ovat saattaneet osoittaa erityisestävältä kannalta katsottuna tehottomiksi tuomitun jatkaessa rikollista toimintaa.

10 a §. Nuorisorangaistus. Rikoslain 6 luvun 9-13 §:ssä säädetään rangaistuslajin va-

linnasta. Mainittuihin säännöksiin ehdotetaan lisättäväksi nuorisorangaistuksen tuomitsemisen edellytyksiä koskeva.

Pykälän *1 momentin* 1 kohdan mukaan alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta voitaisiin tuomita nuorisorangaistukseen, jos sakko on rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys ja tekijän aikaisemmat rikokset huomioon ottaen riittämätön rangaistus eikä tekijää ole 9 §:n perusteella tuomittava ehdottomaan vankeuteen. Momentin 2 kohdan mukaisena lisäedellytyksenä olisi, että nuorisorangaistukseen tuomitsemista on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi ja uusien rikosten ehkäisemiseksi.

Yleisperustelujen jaksossa 2.6.5. on nuorisorangaistusta koskevassa osuudessa käsitelty niitä perusteita, joiden vuoksi nuorisorangaistus sitä koskevasta kokeilusta poiketen ehdotetaan laajennettavaksi myös 18-20-vuotiaisiin rikosenteikijöihin.

Nuorisorangaistuksen käyttöä harkittaessa on lähtökohtana rangaistuksen määräämisen yleisperiaatteiden mukaisesti rikoksen moitittavuusarviointi. Keskeisiä kriteereitä ovat rikoksen vakavuus, tekijän syyllisyys sekä aikaisemmat rikokset. Perusteet ovat samat, jotka mainitaan ehdollista vankeutta koskevassa säännöksessä. Perusteiden tulkintaan pätevät samat lähtökodot. Nuorisorangaistus tulee harkittavaksi, jos rikos, näiden moitittavuusarviointia ohjaavien perusteiden nojalla vaatii sakkoa ankarampaa mutta ehdotonta vankeutta lievempää rangaistusta. Jälkimmäinen rajausta ilmenee momentin loppuosasta, jossa edellytetään, ettei rikoslain 6 luvun 9 §:n perusteella ole tuomittava ehdotonta vankeutta.

Seuraamusten ankaruusasteikolla nuorisorangaistus sijoittuu siten sakon ja ehdottoman vankeuden väliin. Samalle tasolle sijoittuu nykyisin käytössä olevista rangaistusta myös ehdollinen vankeus. Keskeinen nuorisorangaistuksen käyttöä koskeva kysymys on, milloin käytetään nuorisorangaistusta ja milloin ehdollista vankeutta. Erityisesti tätä valintatilannetta ohjaa 1 momentin 2 kohtaan otettu lisäedellytys. Sen mukaan nuorisorangaistukseen tuomitsemisen lisäehtona on, että seuraamusta on pidettävä perusteltu-

na tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi ja uusien rikosten ehkäisemiseksi.

Rikoksen vakavuudella viitataan ensi sijassa ulkoiseen teonkuvaukseen, ennen kaikkea rikoksen aiheuttamaan seuraukseen. Teon moitittavuus- ja törkeysarvosteluun vaikuttaa myös tekijän syyllisyys, joka mainitaan rikoslain 6 luvun 3 §:n 2 momentissa yhtenä rangaistuksen mittaamisperusteena. Kysymyksessä on nimenomaan teosta ilmenevä syyllisyys eikä esimerkiksi tekijän elämäntapaan liittyvä tekijäsyyllisyys. Kysymyksessä on tekijän suhtautuminen tekoonsa, johon saattaa liittyä esimerkiksi häikäilemättömyys tai piittaamattomuus teon seurauksista. Tekijän aikaisemmillä rikoksilla tarkoitetaan rikoksia, joista syytetty on tuomittu rangaistukseen ennen kuin hän teki nyt kysymyksessä olevan rikoksen. Huomioon on otettava kuitenkin se, että esimerkiksi rikoskierteen katkaisemiseksi tekijä voitaisiin tuomita nuorisorangaistukseen myös silloin, kun hän ei ole aikaisemmin syyllistynyt rikoksiin ja kun nuorisorangaistuksen tuomitsemisen edellytykset muutoin täyttyvät.

Nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämiseen liittyvän lakiehdotuksen mukaisen seuraamusselvityksen ja nuorisorangaistuksen alustavan toimeenpanosuunnitelman (nuorisorangaistusta koskevan lakiehdotuksen 5 §) perusteella tuomioistuimen tulisi arvioida sitä, onko nuoren elämäntilanne sellainen, että nuorisorangaistuksen sisältyvillä tehtävillä ja ohjelmilla tai hoidolla olisi merkitystä rikosentekijän sosiaalisen selviytymisen edistämisen ja uusien rikosten ehkäisemisen kannalta.

Ehdollinen vankeus valvontoiheen voi tulla sovellettavaksi, jos nuoren ongelmat ovat hoidettavissa nuorisorangaistusta vähemmän tuntuvalla seuraamuksella. Tuolloin on kysymys lähinnä siitä, että nuorella on tarvetta saada ohjausta ja tukea käytännön asioiden kuten esimerkiksi työn, koulutuksen ja asumisen järjestämisessä.

Ehdollisen vankeuden asemesta nuorisorangaistusta tulisi käyttää silloin, kun uusimisriski on korkea. Uusimisriski voidaan päätellä tekijän sosiaalisten olojen lisäksi hänelle aikaisemmin tuomituista rangaistuksista. Nuorisorangaistusta edeltää näistä syistä

usein aikaisempi ehdollinen rangaistus, vaikka tätä ei tulekaan pitää sen käyttämisen edellytyksenä.

Alle 18-vuotiaat rikosasian vastaajat saattavat tekemiensä rikosten perusteella tai muutenkin olla hyvinkin tuntuvien lastensuojelutoimenpiteiden (esimerkiksi huostaan otettuna lastensuojelulaitoksessa) ja esimerkiksi niihin liittyvien terveydenhuollon toimenpiteiden kohteena, mikä tulee myös asiaa ratkaisevan tuomioistuimen tietoon sille toimittavan seuraamusselvityksen kautta. Tuolloin ei sosiaalisen selviytymisen edistäminen ja uusien rikosten ehkäiseminen välttämättä edellytä nuorisorangaistuksen tuomitsemista. Tämä on otettava huomioon arvioitaessa valintaa ehdollisen vankeusrangaistuksen ja nuorisorangaistuksen välillä.

Joissakin tapauksissa nuorisorangaistuksella voisi olla erityistä merkitystä rikoskierteen katkaisijana, mikä saattaa edellyttää sen tuomitsemista ensimmäisenä seuraamuksena rikollisen uran alkuvaiheessa. Rikoskierteen olemassaoloa arvioitaessa voidaan ottaa huomioon myös tekijän toiminta ennen rikosoikeudellisen vastuukärräjän saavuttamista.

Kun tehdään valintaa nuorisorangaistuksen ja ehdottoman vankeusrangaistuksen välillä, ratkaisua ohjaavat lisäksi rikoslain 6 luvun 9 §:n mukaiset arviointiperusteet. Jos nuorisorangaistus on arvioitavissa erityisesti toimivammaksi, eivätkä rikoksen vakavuus, tekijän syyllisyys ja hänen aikaisemmat rikoksensa aseta selvää estettä ehdottoman vankeuden käytölle, tulisi tekijälle tuomita nuorisorangaistus. Rikoksiin 18-20-vuotiaina syyllistyneiden kohdalla tällä raja-alueella harkittavaksi tulee myös 2 momentin mukainen mahdollisuus tehostaa nuorisorangaistusta työpalvelulla.

Arvioinnissa on otettava huomioon myös se, voidaanko vastaaja tuomita ehdottoman vankeuden sijasta yhdyskuntapalveluun tai sopimushoitoon. Viimeksi mainittuun kahden seuraamukseen ei vapaudessa suoritettavina liity ehdottoman vankeusrangaistuksen haittoja. Yhdyskuntapalveluun ja sopimushoitoon liittyy kuitenkin joitakin erityispiirteitä, jotka on erityisesti otettava huomioon nuorelle tuomittavaa seuraamusta harkittaes-

sa. Yhdyskuntapalvelun sisältö koostuu pääasiassa palkattomasta työstä. Osa mainitusta seuraamuksesta on kuitenkin mahdollista suorittaa käyttämällä päihdeongelmien vähentämiseen tarkoitettuja palveluja. Sopimushoitotoimikunnan ehdottama sopimushoito tulisi kysymykseen ainoastaan enintään kahdeksan kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta tuomittavana seuraamuksena. Lisäksi sopimushoitoa voitaisiin antaa ainoastaan päihdehoitona. Nuorisorangaistus voisi sitä koskevan lakiehdotuksen 3 §:n mukaan käsittää myös mielenterveyshoitoa.

Pykälän 2 momentin mukaan, jos nuorisorangaistusta olisi yksinään pidettävä riittämättömänä rangaistuksena rikoksesta, voitaisiin rikoksensa 18-20-vuotiaana tehneelle määrätä nuorisorangaistuksen tehosteeksi työpalvelua vähintään 10 ja enintään 100 tuntia. Perusmuotoisen nuorisorangaistuksen riittävyys sanktioankaruuden kannalta arvioidaisiin yleisten mittaamisperusteiden sekä 1 momentin 1 kohdan mukaisten rikoksen vakavuuden, rikoksesta ilmenevän tekijän syyllisyyden sekä tekijän aikaisempien rikosten perusteella.

Työpalvelu olisi nuorisorangaistuksen oheisseuraamus. Se kuuluisi nuorisorangaistukseen sisältyvän valvonnan piiriin. Työpalveluun kuuluisi palkattoman työn tekemisen lisäksi työelämään perehtymistä ja työharjoittelua. Työpalvelu tulisi tuomittavaksi vain 18-20-vuotiaana tehdystä rikoksesta. Tämän ikäisten voi arvioida selviytyvän nuorempia paremmin säännöllistä päivärytmiä edellyttävistä työtehtävistä. Työtä rangaistuksena on enemmän käsitelty yleisperustelujen jakson 2.6.5. nuorisorangaistusta koskevassa osuudessa.

Nykyisen nuorisorangaistusta koskevan kokeilulain 2 §:n 2 momentin nojalla nuorisorangaistuksen nuorisopalveluun kuuluu aina palkaton työ. Nyt ehdotettavan pykälän 2 momentin nojalla työpalvelua ei voitaisi tuomita alle 18-vuotiaana rikoksia tehneille, jotka ovat kokeilulain kohderyhmä. Tältä osin ei kuitenkaan aiheudu huomattavaa käytännön muutosta. Kokeilulain mukaisen nuorisopalvelun kesto on 10-60 tuntia ja siihen sisältyy muutakin kuin palkatonta työtä.

Lisäksi palkattoman työn tekeminen on käytännössä ollut työelämään ja työn tekemiseen perehtymistä eikä niinkään varsinaista työtä. Tällaista työelämän perusteiden opettelemista voitaisiin edelleen sisällyttää alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta tuomittavan nuorisorangaistuksen perusmuotoon, josta ehdotetaan säädettäväksi nuorisorangaistuksesta annettavan lain 2 §:n 2 momentissa.

Pykälän 2 momentin mukainen työpalvelu olisi nuorisorangaistuksen harkinnanvarainen oheisseuraamus. Vaikka työn tekemisellä voidaan olettaa nuoren kohdalla olevan myös kasvattavaa ja sosiaalistavaa merkitystä, ehdotuksen mukaisessa nuorisorangaistuksessa työpalvelulla olisi ennen kaikkea yhdyskuntapalveluun rinnastettava rangaistusmerkitys. Työpalvelu voisi tulla liitettäväksi kaiken pituisiin nuorisorangaistuksiin.

Ehdotuksen mukaan työpalvelua sisältävä nuorisorangaistus sijoittuisi sanktioankaruudeltaan lähinnä eri tavoin tehostettujen ehdollisten vankeusrangaistusten tasolle tai niiden yläpuolelle. Rangaistuslajien välisiä ankaruussuhteita on kuitenkin mahdoton vahvistaa yksiselitteisesti käytössä olevien erilaisten tehostesanktioiden sekä lajien kohderyhmissä ja rangaistusten kestoissa olevien erojen vuoksi. Tällainen tiukka jaottelu ei myöskään ole nuorimpiin ikäryhmiin sovellettavissa rangaistuksissa tarpeen, koska seuraamusten soveltuvuutta harkittaessa joudutaan ottamaan huomioon moitittavuusarvion ja sanktioankaruuden ohella myös muita tavoitteita ja tekijöitä.

Uudistuksen tavoitteena on ottaa 18-20-vuotiaana rikoksiin syyllistyneiden osalta käyttöön nykyistä ehdollista vankeutta vaikeuttavampi ja osin se myös sanktioankaruudeltaan ylittävä uusi seuraamus. Ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välimaastoon sijoitettavan seuraamuksen ajatellaan myös korvaavan osan tälle ikäryhmälle nykyisin tuomittavista lyhyistä ehdottomista vankeusrangaistuksista. Työpalvelulla tehostettua nuorisorangaistusta voidaan usein pitää ehdollisen vankeusrangaistuksen yläpuolella olevana, koska nuorisorangaistuksella kokonaisuudessaan puututaan nuoren elämään tuntuvammin kuin harvoihin kuukausittaisiin tapaamisiin

perustuvassa ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnassa. Vuotta pidemmät ehdolliset vankeusrangaistukset, joihin voidaan oheis-seuraamuksena liittää yhdyskuntapalvelu, tulevat käyttöön vain vakavimmissa rikoksissa ja ovat verraten harvinaisia.

Työpalvelu tulee määrättäväksi, kun nuorisorangaistus on yksin riittämätön ottaen huomioon seuraamusten tuomitsemista suhteellisuusperiaatteen mukaan ohjaavat rikoksen vakavuus, teosta ilmenevä tekijän syyllisyys ja tekijän uusiminen. Käytännössä työpalvelun käyttö tehosteena saattaa olla perusteltu sellaisissa tapauksissa, joissa nyt tuomitaan pitkäaikainen, esimerkiksi vähintään kuuden kuukauden mittainen ehdollinen vankeusrangaistus ja joissa uusimisriski puoltaa nuorisorangaistuksen tuomitsemista. Myös tilanteet, joissa tekijän aikaisemmat rikokset johtavat harkitsemaan valintaa lyhyehkön ehdottoman ja ehdollisen vankeuden välillä, kuuluisivat uuden seuraamuksen soveltamisalueeseen.

Nuorisopalvelun tuomitsemista harkittaessa tulisi ottaa myös huomioon tekijän aikaisempi rikollisuus. Jos esimerkiksi aikaisempi ehdollinen vankeusrangaistus tai työpalvelulla tehostamaton nuorisorangaistus eivät ole olleet tehokkaita saman tekijän uusien rikosten ehkäisemisen kannalta, nuorisorangaistus voitaisiin tuomita nuorisopalvelulla tehostettuna.

Rajan uuden seuraamuksen käytölle asettavat tilanteet, joissa rikoksen vakavuus ja tekijän syyllisyys edellyttävät pitkää vankeusrangaistusta, ja sitä kautta myös ehdotonta tuomiota. Nykyisin 18-20-vuotiaina tehdyistä rikoksista tuomittavista ehdottomista vankeusrangaistuksista noin 70 prosenttia on kuitenkin alle kuuden kuukauden mittaisia tuomioiden keskeisten päärikosten ollessa varkauksia, törkeitä rattijuopumuksia tai pahoinpitelyjä, jolloin pääasiallinen peruste ehdottomaan vankeusrangaistukseen päätymisessä on yleensä tekijän aikaisempi rikollisuus. Tässä rajan tehostetun nuorisorangaistuksen käytölle tuovat lähinnä aikaisemmat työpalvelulla tehostetut nuorisorangaistukset, jotka eivät ole vaikuttaneet tuomittuun toivotulla tavalla.

Työpalvelua tuomittaisiin vähintään 10 ja

enintään 100 tuntia. Kokeilulain mukaan tuomittavan nuorisopalvelun yläraja on 60 tuntia nuorisopalvelun sisältäessä muutakin kuin työhön liittyvää osuutta. Toisaalta ehdollisen vankeusrangaistuksen oheis-seuraamuksena voidaan tuomita yhdyskuntapalvelua vähintään 20 ja enintään 90 tuntia. Nyt ehdotettavaan 100 tunnin ylärajaan vaikuttaa se, että nuorisorangaistus tuomittaisiin sellaisissakin tapauksissa, joissa nykyisin tuomitaan ehdottomaan vankeuteen. Toisaalta työpalvelu ei olisi kokonaan palkattoman työn tekemistä.

Työpalvelutuntien lukumäärä määräytyisi rangaistuksen mittaamista koskevien rikoslain 6 luvun säännösten mukaan. Tämä tarkoittaisi käytännössä sitä, että lyhytkestoisiin nuorisorangaistuksiin liittyisi vähemmän nuorisopalvelutunteja ja pitkäkestoisiin rangaistuksiin enemmän.

Nuorisorangaistuksen tehosteeksi tuomittavan työpalvelun suorituspaikoista tulisi nuorisorangaistusta koskevan lakiehdotuksen 21 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaan säätämään tarkemmin valtioneuvoston asetuksella. Nykyisen nuorisorangaistuksen kokeilemisestä annetun asetuksen 11 §:n mukaan nuorisopalveluun kuuluva palkaton työ voidaan suorittaa julkisyhteisön tai julkisoikeudellisen yhdistyksen taikka muun voittoa tavoittelemattoman yhteisön tai säätiön tehtävissä. Tästä määrittelystä ei ole aiheutta luopua. Nuorisorangaistuksen työpalveluun kuuluva palkaton työ voitaisiin jatkossakin suorittaa esimerkiksi nuorisotoimen työpajoissa. Lisäksi Kriminaalihoitolaitos voisi työpalvelupaikkaa valitessaan hyödyntää niitä yhteyksiä, joita sillä on yhdyskuntapalvelun täytäntöönpanoa varten.

Jotta nuorisorangaistuksen työpalvelulle luotaisiin toimivat edellytykset erityisesti työmotivaatiota silmällä pitäen, työpalvelun yksityiskohdista päätettäessä tulisi pyrkiä mahdollisuuksien mukaan ottamaan huomioon nuoret harrastukset, erityisosaaminen ja tulevaisuudensuunnitelmat. Tämän tulisi koskea niin työpalveluun sisältyvää palkatonta työtä kuin työelämään ja työn tekemiseen liittyvää perehdyttävää osuutta.

Pykälän 3 momentin mukaan nuorisorangaistus voitaisiin tuomita suoritettavaksi

mielenterveys- tai päihdehoitona siten kuin siitä nuorisorangaistuksesta annetun lain 3 §:ssä tarkemmin säädetään. Tällä viitataan ennen kaikkea niihin edellytyksiin, joiden vallitessa nuorisorangaistus voitaisiin tuomita hoitona. Mainitun pykälän mukaan nuorisorangaistus voitaisiin tekijän mielenterveys- tai päihdehoidon tarpeen vuoksi tuomita suoritettavaksi hoitona, jos hoitoa vaativa tila on merkittävästi vaikuttanut rikoksen tekemiseen. Tällainen hoito sisältävä nuorisorangaistus voisi hoidon lisäksi käsittää nuorisorangaistusta koskevan lakiehdotuksen 2 §:n 2 momentin mukaisen perusmuodon mukaisia valvontatapaamisia, tehtäviä ja ohjelmia sekä niiden yhteydessä annettavaa tukea ja ohjasta mutta ei työpalvelua. Nuorisorangaistuksen tuomitseminen hoitona edellyttäisi tekijän suostumusta.

Pykälän 4 momentissa ehdotetaan selvyiden vuoksi säädettäväksi, että nuorisorangaistuksen sisällöstä, kestosta ja palvelutuntien määrästä säädetään 3 momentissa mainitun lain 2 §:ssä.

12 §. *Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen.* Rikoslain 6 luvun 12 §:n 4 kohdan nojalla tuomioistuimien saa jättää rangaistuksen tuomitsematta, jos rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana erityisesti, kun otetaan huomioon luvun 6 §:n 3 kohdassa (tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto, tekijän muu pyrkimys estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia taikka hänen pyrkimyksensä edistää rikoksensa selvittämistä) ja 7 §:ssä (rangaistuksen kohtuullistamisperusteet) tarkoitetut seikat tai sosiaali- ja terveydenhuollon toimet. Pykälän 4 kohtaan ehdotetaan lisättäväksi tuomitsematta jättämisperusteeksi muuhun sosiaaliseen selviytymisestä edistävään hankkeeseen osallistuminen.

Vastaava syyttämättäjättämisperuste ehdotetaan otettavaksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 §:n 1 kohtaan. Tässä yhteydessä voidaan viitata mainittua pykälää koskeviin yksityiskohtaisiin perusteluihin.

7 luku. Yhteisestä rangaistuksesta

4 §. *Muut seuraamukset.* Pykälään ehdote-

taan lisättäväksi 2 momentti, jonka mukaan samalla kertaa tuomittavista rikoksista tuomitaan vain yksi nuorisorangaistus. Vastaava sääntely on tällä hetkellä nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain 3 §:n 2 momentissa. Säännös sopii asiayhteydeltään paremmin rikoslain 7 lukuun kuin ehdotettavaan lakiin nuorisorangaistuksesta.

Kuten aikaisemmissa lainvalmistelutöissä (HE 109/1996 vp) todetaan, yhden nuorisorangaistuksen tuomitsemista voidaan perustella sillä, että rikoslain 7 luvun säännösten mukaan useammasta rikoksesta tuomitaan pääsääntöisesti yhteinen vankeusrangaistus tai yhteinen sakkorangaistus. Rikosten vakavuus ja lukumäärä voidaan ottaa huomioon nuorisorangaistuksen keston ja mahdollisen työpalvelun määräämisessä.

Sen sijaan lakiin ei ehdoteta otettavaksi nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain 3 §:n 2 momenttiin sisältyvää mahdollisuutta tuomita osasta rikoksia nuorisorangaistus ja osasta rikoksia sakkorangaistus. Nuorisorangaistus on mahdollista tuomita työpalvelulla tehostettuna sen verran tuntuvana seuraamuksena, että erillisen sakkorangaistuksen tuomitsemista ei voida pitää tarkoituksenmukaisena. Erillisiä sakkorangaistuksia ei ole myöskään kokeilun aikana käytännössä tuomittu.

8 §. *Aikaisemmin tuomitun nuorisorangaistuksen huomioon ottaminen.* Rikoslain 6 luvun uuden 8 §:n pykälän 1 momentissa ehdotetaan säädettäväksi, että jos nuorisorangaistukseen tuomittua syytetään hänen tämän rangaistuksen tuomitsemista teemmästään muusta rikoksesta, josta hänet olisi tuomittava nuorisorangaistukseen, voidaan aikaisempi nuorisorangaistus ottaa uutta rangaistusta määrättäessä kohtuuden mukaan huomioon rangaistusta alentavana seikkana tai katsoa aikaisempi rangaistus riittäväksi seuraamukseksi myös myöhemmin käsiteltäväksi tulleesta rikoksesta.

Pykälän 1 momentti perustuu samantyyppisiin näkökohtiin kuin rikoslain 7 luvun 6 ja 7 § aikaisemmin tuomitun ehdottoman vankeusrangaistuksen ja yhdyskuntapalvelurangaistuksen huomioon ottamisesta. Rikoksentehtäjän asemaan ei saa vaikuttaa se hänen kannaltaan sattumanvarainen seikka, milloin ja

missä järjestyksessä hänen rikoksensa tulevat tuomioistuimen käsiteltäviksi. Aikaisemman nuorisorangaistuksen vaikutus voisi ulottua myöhemmin tuomittavan keston ja mahdollisten työpalvelutuntien määrään.

Pykälän 1 mukaista harkintaa suoritettaessa on otettava huomioon aikaisemman nuorisorangaistuksen kesto ja sisältö. Ehdotettu säännös ei mahdollista sitä, että uudessa rangaistuksessa vastaaja tuomittaisiin alle neljä kuukautta kestävään nuorisorangaistukseen tai että työpalvelua tuomittaisiin alle 10 tuntia. Mainitut rangaistuksen vähimmäiskesto ja työpalvelutuntien vähimmäismäärä sisältyvät nuorisorangaistusta koskevan lakiehdotuksen 2 §:ään. Nuorisorangaistuksen tavoitteiden toteuttaminen edellyttää, että sitä ei tuomita kovin lyhytkestoisena ja vain joitakin työpalvelutunteja sisältävänä. Toisaalta aikaisempi nuorisorangaistus voitaisiin kuitenkin pitkän keston ja erityisesti työpalveluun liittyvän tuntuvuutensa vuoksi joissakin tapauksissa katsoa riittäväksi seuraamukseksi myös myöhemmin käsiteltäväksi tulleesta rikoksesta.

Pykälän 2 *momentissa* ehdotetaan säädettäväksi, että jos nuorisorangaistukseen tuomittu olisi tuomittava ehdottomaan vankeusrangaistukseen ennen nuorisorangaistuksen tuomitsemista tehdystä rikoksesta, hänet voidaan tuomita yhteiseen ehdottomaan vankeusrangaistukseen, joka määrätään ottamalla huomioon myöhemmin käsiteltäväksi tullut rikos ja jo tuomitusta nuorisorangaistuksesta suorittamatta oleva osa.

Pykälän 2 momenttia vastaava sääntely on tällä hetkellä nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain 12 §:n 1 momentissa. Jos nuorisorangaistukseen johtanut rikos ja ennen nuorisorangaistuksen tuomitsemista tehty toinen, ehdottomaan vankeusrangaistukseen johtava rikos olisivat olleet samalla kertaa tuomioistuimen käsiteltävinä, tuomioistuin olisi voinut määrätä niistä yhteisen vankeusrangaistuksen. Kuten 1 momentin mukaisessa tapauksessa, tässäkin rikosten tekijän asemaan ei yleensä saisi vaikuttaa se, milloin ja missä järjestyksessä hänen rikoksiaan käsitellään.

Erona kokeilulain 12 §:n 1 momenttiin olisi se, että nyt ei ehdoteta sääntelyn ulottamista

myös sellaiseen uuteen rikokseen, joka on tehty nuorisorangaistuksen tuomitsemisen jälkeen mutta ennen valvonta-ajan päättymistä. Tällaisessa tapauksessa ei ole kysymys sellaisista rikosten käsittelyyn ja käsittelyaikoihin liittyvistä näkökohdista kuin pykälään ehdotettavissa 1 ja 2 momentissa. Lisäksi nuorisorangaistuksen suorittamiseen ja ehdottoman vankeuden tuomitsemiseen liittyvät käytännön näkökohdat tekevät kysymyksessä olevan huomioon ottamisen vaikeaksi.

Nuorisorangaistuksen kestäessä tehdystä ehdottomaan vankeuteen johtavasta rikoksesta huolimatta nuorisorangaistus olisi suoritettava loppuun, jollei esimerkiksi uuteen rikokseen liittyvä tutkintavankeus tai siitä tuomittavan vankeusrangaistuksen täytäntöönpano estä nuorisorangaistuksen suorittamista. Huomioon on tässä yhteydessä otettava se, että nuorisorangaistusta koskevan lakiehdotuksen 14 §:n 2 momentin nojalla Kriminaalihuoltolaitos voi myös keskeyttää nuorisorangaistuksen täytäntöönpanon enintään yhdeksi vuodeksi. Tämä tulisi kysymykseen esimerkiksi vankeusrangaistuksen estäessä väliaikaisesti nuorisorangaistuksen täytäntöönpanon.

Pykälän 3 *momentissa* ehdotetaan aikaisemman tuomion huomioon ottamista koskevaa muuta sääntelyä vastaavasti säädettäväksi, että tuomiossa on ilmoitettava, mikä aikaisempi tuomio tai mitkä aikaisemmat tuomiot on otettu huomioon rangaistusta tämän pykälän mukaan mitattaessa.

1.6. Laki ehdollisen vankeuden valvon- nasta

1 §. *Valvonnan tarkoitus.* Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi, että valvonnan tarkoituksena on tukea ehdolliseen vankeuteen tuomittua hänen pyrkiessään elämään lainmukaisesti ja estää häntä tekemästä uusia rikoksia.

Kysymyksessä on sääntely, jota vastaava sisältyi jo nuorista rikoksentehtäjistä annetun lain alkuperäiseen 8 §:n 2 momenttiin. Kun ehdollista vankeusrangaistusta koskevia säännöksiä vuonna 2001 muutettiin, momentista tuli yksinään 8 § ja sitä täsmennettiin lisäämällä siihen maininta ehdollisesta vanke-

usrangaistuksesta.

Nyt ehdotettava pykälä vastaa asiallisesti nykyistä nuorista rikoksentehtävistä annetun lain 8 §:ää. Nykyisessä laissa oleva ilmaus ”pyrkiessään elämään nuhteettomasti” korvattaisiin lain 1 §:ssä nykyaikaisemmalla ilmauksella ”pyrkiessään elämään lainmukaisesti”. Muutenkin pykälän sanamuotoa on paranneltu.

Valvonnan tarkoituksen toteuttamiseksi käytössä olevat keinot ilmenisivät tarkemmin ehdollisen vankeuden valvontaa koskevan lakiehdotuksen 4 (valvonnan sisältö) ja 5 §:stä (valvontatapaamisten järjestäminen). Keskeisiä säännöksiä tältä kannalta ovat myös valvottavan velvollisuuksia ja valvojan tehtäviä koskevat 6 ja 7 §.

2 §. *Valvonnan järjestäminen ja johto.* Ehdollisen vankeuden valvonnasta annettavan lain 2 §:ssä ehdotetaan säädettäväksi valvonnan järjestämisen ja johdon kuulumisesta Kriminaalihuoltolaitokselle.

Nykyinen vastaava säännös on nuorista rikoksentehtävistä annetun lain 9 §:ssä (140/2001), jonka mukaan Rikosseuraamusvirasto huolehtii valvonnan järjestämisestä ja johdosta. Alkuperäisen säännöksen mukaan tehtävistä vastasi oikeusministeriö, käytännössä tehtävät kuuluivat ministeriön vankeinhoito-osastolle. Lakia muutettiin, kun joidenkin rangaistusten täytäntöönpanoon liittyvät tehtävät siirrettiin organisaatiouudistuksessa uudelle keskusvirastolle. Käytännön täytäntöönpanotehtävistä huolehtii kuitenkin Kriminaalihuoltolaitos, minkä vuoksi se ehdotetaan mainittavaksi pykälän viranomaisena.

3 §. *Valvojan henkilö.* Pykälän mukaan, kun ehdolliseen vankeuteen tuomittu on asetettu valvontaan, Kriminaalihuoltolaitoksen olisi määrättävä hänen valvojakseen oma virkamiehensä tai muu siihen sopivaksi katsomansa henkilö.

Vastaava sääntely on tällä hetkellä nuorista rikoksentehtävistä annetun lain 10 §:ssä (140/2001). Myös tätä säännöstä on muutettu rangaistusten täytäntöönpanon hallintoon liittyvän uudistuksen yhteydessä. Alkuperäisessä muodossaan säännös edellytti, että oikeusministeriön oli määrättävä tuomitun valvojaksi siihen sopivaksi katsomansa henkilö

tai huoltoyhdistys taikka annettava valvonnan järjestäminen asianomaisen huoltolautakunnan tehtäväksi.

Pykälän tarkoituksena on, että valvojina toimisi edelleen sekä Kriminaalihuoltolaitoksen virkamiehiä että laitoksen ulkopuolisia yksityisvalvoja. Rangaistukseen tuomittujen yhdenvertaisuus edellyttää kuitenkin sitä, että valvonnan tuntuvuuteen ja sisältöön ei saa merkittävällä tavalla vaikuttaa se, kuuluuko valvoja kriminaalihuollon organisaatioon vai ei. Tämä edellyttää sitä, että Kriminaalihuoltolaitoksen ulkopuolisille valvojille on järjestettävä valvontaan liittyvää koulutusta ja ohjausta. Koska yksityisvalvojen merkitys on tärkeä ja koska he tekevät valvontatyön oman työaikansa ulkopuolella, heille olisi myös maksettava asianmukainen palkkio ja korvaus kuluista.

4 §. *Valvonnan sisältö.* Ehdollisen vankeuden valvonnasta annettavan lain 4 §:n 1 momentin mukaan valvonta sisältäisi valvojan valvottavan säännöllisiä tapaamisia. Tapaamisiin liittyisi valvottavan ohjaamisen ja tukemisen lisäksi valvottavan elämän kontrolloiminen. Sen vuoksi pykälän 1 momentissa ehdotetaan myös säädettäväksi, että tapaamisten avulla seurataan valvottavan olosuhteita ja niissä tapahtuvia muutoksia. Valvontaan kuuluvaan valvottavan elämän kontrolloimiseen liittyy lakiehdotuksen 6 §:n 3 momentti, jonka mukaan valvottavan on noudatettava valvonnan tarkoituksen toteuttamiseksi tarpeellisia valvojan antamia neuvoja ja ohjeita.

Valvonnan perustuminen säännöllisiin valvojan ja valvottavan tapaamisiin vastaa nykyistä käytännön valvontatyötä. Sen suhteen on vaihtelua, kuinka usein tapaamisia järjestetään. Varsinkin valvonnan alkuvaiheessa niitä usein pyritään pitämään tiheämmin kuin valvonnan loppuajaksi. Valvottavan elämän seuraamiseen ja tarpeisiin liittyvät näkökohdat ratkaisevat sen, kuinka usein valvontatapaamisia tulisi järjestää. Vähimmäismääränä voidaan pitää kahta tapaamista kuukaudessa.

Pykälän 2 momentin mukaan valvonnassa valvottavaa olisi hänen tarpeidensa mukaisesti ohjattava ja tuettava työhön, asumiseen, koulutukseen, opiskeluun, raha-asoiden järjestämiseen ja harrastuksiin liittyvissä sekä

muissa vastaavissa asioissa, joilla on merkitystä valvottavan sosiaalisen selviytymisen ja lainmukaiseen elämään pyrkimisen kannalta. Valvottavaa olisi myös avustettava yhteydenotoissa viranomaisiin ja muihin valvottavan elämäntilanteen järjestämisen kannalta tarpeellisiin tahoihin ja tarvittaessa hänet olisi ohjattava sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden pariin. Viimeksi mainittujen tarve saattaa tulla ilmi valvontatapaamisten yhteydessä. Toimilla on merkitystä pyrittäessä järjestämään nuoren elämää sellaiseksi, että hän jatkossa kykenee pidättäytymään uusista rikoksista.

Valvonnan sisällöstä säädetään tällä hetkellä nuorista rikoksentekeijöistä annetun asetuksen 7 §:n 3 momentissa. Sen mukaan valvojan on avustettava valvottavaa työn saamisessa. Jos valvottava on työssä, jota sen laadun tai muiden samassa työssä olevien vuoksi on pidettävä valvonnan tarkoituksen kannalta sopimattomana, valvojan on koettava hankkia valvottavalle sopivampaa työtä. Mainitussa säännöksessä säädetään lisäksi, että valvojan on myös pidettävä silmällä valvottavan käytöstä ja harrastuksia tämän vapaa-aikoina sekä ohjattava ja neuvottava valvottavaa hyviin ja hyödyllisiin ajanvieteharrastuksiin.

Sääntelyn sijaintia asetuksessa ei voida pitää hyväksyttävänä, kun otetaan huomioon perustuslain 80 §:n 1 momentti. Sen mukaan lailla on säädettävä yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista. Valvonta on ehdollisen vankeusrangaistuksen oheisseuramus, jonka sisältö vaikuttaa tuomitun oikeusasemaan. Sen vuoksi valvonnan sisältöä koskeva säännös ehdotetaan otettavaksi lakiin.

Valvonnan sisältöä määritettäessä joudutaan ottamaan huomioon monenlaisia seikkoja. Valvontaan sisältyvän tuen on vastattava kaikkiin niihin tarpeisiin, joita siihen määrittävällä voi olla. Samaan kysymykseen liittyy ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnan suhde nuorisorangaistukseen. Viimeksi mainittuun rangaistukseen tulisi määrittää sellaiset rikoksentekeijät, jotka ovat esimerkiksi Kriminaalihoitolaitoksen käyttämien sosiaalistavien toimintaohjelmien tarpeessa ja joiden kohdalla nuorisorangaistukseen tuomitsemisen edellytykset muutenkin

täytyvät. Kysymys on myös rangaistusjärjestelmän selkeydestä eli siitä, että ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnalla ja nuorisorangaistuksella on toisistaan riittävästi erottavat sisällöt.

Valvonnan sisältö on myös määritettävä mahdollisimman täsmällisesti, jotta se ei tuomittujen yhdenvertaisuutta vaarantavalla tavalla riipu siitä, onko valvojana Kriminaalihoitolaitoksen virkamies vai joku muu henkilö. Valvonnan sisällön yhdenmukaisuutta voidaan laissa olevan sääntelyn puitteissa pyrkiä varmistamaan esimerkiksi kaikille valvojille yhteisillä ohjekirjoilla ja muulla vastaavalla käytännön valvontatyötä ohjaavalla materiaalilla.

Pykälän 2 momentin mukainen valvonnan sisältö vastaisi pitkälti sitä sisältöä, joka sillä on nykyisin ja josta osittain säädetään nuorista rikoksentekeijöistä annetun asetuksen 7 §:n 3 momentissa. Tarkoituksena olisi siis auttaa nuorta parantamaan elämänhallintaan- sa auttamalla häntä käytännön asioiden hoitamisessa. Kaiken kaikkiaan valvojan tehtävänä olisi asioiden selvittäminen, tietojen antaminen nuorelle sekä hänen neuvomisensa ja ohjaamisensa. Valvontaan ei kuuluisi esimerkiksi asunnon tai taloudellisen tuen antaminen nuorelle, vaan käytännön tukitoiminta kuuluisi niistä huolehtiville viranomaisille tai muille tahoille. Valvonnan sisältö määräytyisi esiin tulleiden valvottavan tarpeiden mukaan.

Pykälän 2 momentin mukaan valvojan olisi avustettava valvottavaa yhteydenotoissa viranomaisiin ja muihin valvottavan elämäntilanteen järjestämisen kannalta tarpeellisiin tahoihin. Yhteydenotoissa avustamista halutaan pykälässä erikseen korostaa, koska sillä saattaa olla nuoren elämän järjestämisessä huomattava merkitys ja koska nuoren omat valmiudet asioimiseen voivat olla puutteellisia tai kynnys yksin toimia joka tapauksessa korkea. Tarvittavaa tukea ei usein myöskään saa vanhemmilta. Esimerkkeinä momentin toisen virkkeen mukaisesta auttamisesta voi mainita avustamisen ulosottomiehen kanssa tehtävän maksusuunnitelman laatimisessa tai työpaikan hakemisessa.

Valvottavalla saattaa olla asioidensa hoitamiseen liittyen jo viranomaisverkosto aina-

kin osittain valmiina. Kysymykseen tulevia viranomaistahoja ovat työvoimaviranomaiset, päihde- ja mielenterveyshuolto, poliisiviranomaiset, oikeuslaitos, ulosottoviranomaiset, koulu, asuntoviranomaiset ja Kansaneläkelaitos. Tätä verkostoa voidaan hyödyntää valvonnassa.

Ehdollisen vankeusrangaistuksen valvontaan saattaa nykyisin sisältyä valvojan ja valvottavan välisiä rikoksiin liittyviä keskusteluja, joilla pyritään kartoittamaan rikosten taustatekijöitä ja seurauksia ja löytämään toimintamalleja ja vaihtoehtoja, joilla vältetään rikosentekotilanteita. Valvojan ja valvottavan välisiin tapaamisiin voisi edelleen sisältyä myös tällaisia keskusteluja. Samoin voitaisiin tarvittaessa hyödyntää esimerkiksi Kriminaalihuoltolaitoksen valmiita toimintaohjelmia.

Valvonnan tarkoituksen toteuttamista voidaan edistää Kriminaalihuoltolaitoksen tai valvojan laatimalla valvontasuunnitelmalla, jossa valvonnan yksittäistapauksellinen sisältö määritellään tarkemmin. Valvontasuunnitelmien tekemisellä voidaan myös edistää yhdenmukaiseen valvontakäytäntöön pääsemistä. Valvonnan sisältö määräytyy kuitenkin valvottavan tarpeiden mukaan, mikä vähäisissä tapauksissa johtaa valvontasuunnitelman tarpeettomuuteen. Kun rajallisten viranomaisvoimavarojen vuoksi on myös vältettävä turhan työn tekemistä, mitään lakisääteistä tai muutakaan ehdotonta velvoitetta valvontasuunnitelman laatimiseen ei voida asettaa. Myöskään tuomioistuimien ei tarvitse tietoa valvonnan sisällöstä samalla tavalla kuin nuorisorangaistuksen sisällöstä. Valvonnan alustavasta sisällöstä voitaisiin sen sijaan kertoa tuomioistuimelle annettavassa seuraamusselvityksessä.

5 §. *Valvontatapaamisten järjestäminen.* Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi, että valvontatapaamisia järjestettäessä niiden ajankohdasta päätettäisiin ottamalla huomioon valvottavan olosuhteet. Jos kiireellinen tarve sitä vaatii, valvottavalle olisi mahdollisuuksien mukaan muulloinkin kuin sovittujen valvontatapaamisten yhteydessä annettava 4 §:n 2 momentissa tarkoitettua apua järjestämällä tapaaminen valvojan kanssa tai muulla vastaavalla tavalla.

Ehdotettu pykälä olisi kokonaan uusi. Siinä ehdotetuista menettelytavoista ei edes osittain säädetä nuorista rikosentekijöistä annetuissa laissa tai asetuksessa. Tosin mainitun lain 11 §:ssä todetaan, että valvonnallaisen on saavuttava valvojan kutsusta tämän luo.

Valvontatapaamisten järjestämisessä lähtökohta on se, että valvoja määrää niiden ajankohdan. Valvojan on kuitenkin otettava huomioon hänellä valvottavan ajankäytöstä olevat tiedot, jotka voivat liittyä esimerkiksi koulunkäyntiin tai työntekoon. Asianmukaista on muutenkin pyrkiä ottamaan huomioon valvottavan esittämät ajankohtiin liittyvät toiveet.

Valvottavan elämäntilanteessa tai olosuhteissa saattaa tapahtua sellaisia nopeita muutoksia, että hän tarvitsee valvontaan sisältyvää 4 §:n 2 momentin mukaista apua muulloinkin kuin valvontatapaamisten yhteydessä. Valvonnan tarkoituksen kannalta on perusteltua, että hänellä on sellaisessakin tilanteessa mahdollisuus tavata valvojaansa, tai jos se ei ole mahdollista, muulla tavalla saada tarvitsemaansa valvontaan liittyvää apua. Jos esimerkiksi valvoja ei ole tavattavissa, valvontaan liittyvää apua voisivat antaa muut Kriminaalihuoltolaitoksen virkamiehet.

6 §. *Valvottavan velvollisuudet.* Ehdotettava pykälä perustuu osin siihen, mitä valvottavan velvollisuuksista säädetään tällä hetkellä nuorista rikosentekijöistä annetun lain 11 §:ssä. Sen mukaan valvonnallaisen on ilmoitettava valvojalle asuin- ja työpaikkansa, saavuttava valvojan kutsusta tämän luo sekä vastattava viipymättä valvojan tiedusteluihin, eikä hän saa valvojan suostumuksetta vaihtaa asuin- tai työpaikkaa, ja hänen on muutettava toiseen asuin- tai työpaikkaan, milloin valvoja katsoo tärkeiden syiden sitä vaativan, sekä muutenkin noudatettava valvojan antamia neuvoja ja ohjeita.

Pykälän 1 momentin mukaan valvottavan olisi saavuttava hänelle ilmoitettuihin valvontatapaamisiin. Lain 5 §:n 1 momentin perusteella valvontatapaamisten ajankohdat on päätettävä niin, että valvottavalla on tosiasiallinen mahdollisuus päästä niihin.

Pykälän 2 momentissa ehdotetaan säädettä-

väksi niistä tiedoista, joita valvottavan on valvojan pyynnöstä ja oma-aloitteisesti ilmoitettava valvojalle.

Valvottavan olisi ensinnäkin tapaamisten yhteydessä ja muutenkin valvojan pyynnöstä annettava valvojalle työhön, asumiseen, koulutukseen, opiskeluun ja taloudelliseen tilanteeseensa liittyvät sekä muut vastaavat olosuhteitaan koskevat valvonnan kannalta tarpeelliset tiedot. Valvottavan olisi lisäksi oma-aloitteisesti ilmoitettava valvojalle mainituissa olosuhteissaan tapahtuneista olennaisista muutoksista.

Kysymyksessä ovat tiedot, jotka lakiehdotuksen 4 §:n mukaan liittyvät valvonnan sisältöön. Täydellinen ja valvonnan tarkoituksen turvaava tietojen kulku valvojalle edellyttää, että valvottavalla on oma-aloitteinen velvollisuus ilmoittaa tietojen muutoksista. Tämä käytännössä edellyttää sitä, että valvojan on valvonnan alussa ilmoitettava valvottavalle mainitusta velvollisuudesta ja sen piiriin kuuluvista tiedoista. Oma-aloitteinen tietojenantovelvollisuus on kuitenkin perusteltua rajata olennaisia muutoksia koskeviin. Valvottavan elämässä tapahtuu paljon sellaisia vähäisiä 4 §:n 2 momentissa mainittuihin asioihin liittyviä muutoksia, joilla ei ole merkitystä valvonnan tarkoituksen toteutumisen kannalta.

Pykälän 3 momentissa ehdotetaan säädettäväksi, että valvottavan on noudatettava valvonnan tarkoituksen toteuttamiseksi tarpeellisia valvojan antamia neuvoja ja ohjeita. Nuorista rikoksenteikijöistä annetun lain 11 §:ssä vastaavaa velvollisuutta ei ole sidottu valvonnan tarkoitukseen. Kysymyksessä ovat neuvot ja ohjeet, joita valvoja antaa lainmukaiseen elämään pyrkimisen ja uusien rikosten tekemisen estämisen tarkoituksessa ja jotka koskevat valvonnan piiriin 4 §:n nojalla kuuluvia asioita. Valvottava voi laiminlyödä neuvon ja ohjeiden noudattamisen vain lakiehdotuksen 9 §:n mukaisesti hyväksyttävästä syystä.

Valvojan on käytettävä harkintaa sen suhteen, mihin valvottavan olosuhteisiin liittyviin asioihin ja kuinka pitkälle menevästi hän puuttuu. Erityisesti valvojan neuvot ja ohjeet voisivat koskea toimenpiteisiin ryhtymistä valvottavan olosuhteiden parantamiseksi.

Valvojan neuvoilla ja ohjeilla on pyrittävä myös siihen, että valvottava ei heikennä olosuhteitaan esimerkiksi luopumalla asunnostaan tai työpaikastaan. Toisaalta on otettava huomioon näihin seikkoihin liittyvä käytännön ongelmat. Asumisen osalta vaikeuksia voi olla esimerkiksi asumiskustannusten ja asuinkumppanien suhteen. Kustannusten osalta pitäisi tosin pyrkiä varmistamaan, että valvottava saa kaiken hänelle kuuluvan yhteiskunnallisen tuen. Työskentelyolosuhteet voivat osoittautua liian raskaiksi nuorelle. Työ voi myös muuten asettaa erityisvaatimuksia, joita valvottava ei pitemmän päälle kykene täyttämään.

Nuorista rikoksenteikijöistä annetun lain 11 §:ssä säädetään, että valvonnanalainen ei saa valvojan suostumuksetta vaihtaa asuin- tai työpaikkaa ja että valvonnanalaisen on muutettava toiseen asuin- tai työpaikkaan, milloin valvoja katsoo tärkeiden syiden sitä vaativan. Mitä näihin mainittuihin velvollisuuksiin tulee, valvojan suostumuksen edellyttäminen niihin on perustuslain perusoikeussäännösten kannalta ongelmallista. Mainitun lain 9 §:n 1 momentin mukaan Suomen kansalaisella on oikeus valita asuinpaikkansa. Perustuslain 18 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus hankkia toimeentulonsa valitsemallaan työllä. Lakiehdotuksen 6 § lähteekin siitä, että valvottavalla on voitava olla tietty valinnanvapaus asunnon ja työpaikan suhteen. Suostumusta ei ole käytännön valvontatyössä myöskään edellytetty.

7 §. *Valvojan tehtävät.* Valvojan tehtävistä säädetään tällä hetkellä nuorista rikoksenteikijöistä annetun asetuksen 6 ja 7 §:ssä. Kysymyksessä on tuomitun rangaistuksen täytäntöönpanon sisältöön siinä määrin oleellisesti vaikuttavasta asia, että perustuslain 80 §:n 1 momentti huomioon ottaen asetustasolla säätämistä ei voida pitää hyväksyttävänä. Ehdotettu pykälä perustuu pitkälti nykyiseen sääntelyyn, jonka mukaan valvojan keskeisiä velvollisuuksia ovat perehtyminen valvottavan tilanteeseen ja asianmukainen suhtautuminen valvottavaan. On myös pyrittävä välttämään haitan aiheuttamista valvottavalle.

Valvonnan onnistuminen edellyttää valvojan paneutumista valvottavan olosuhteisiin ja

valmistautumista valvontatapaamisiin. Näihin seikkoihin liittyvistä asioista ehdotetaan säädettäväksi pykälän *1 momentissa*. Valvojan olisi hankittava valvonnan kannalta tarvittavia tietoja muualtakin kuin valvottavalta tietosuojasäännösten mahdollistamissa rajoissa. Tärkeää on valmistautuminen valvontatapaamisiin niin, että ne voidaan tarkoituksenmukaisesti toteuttaa ja saavuttaa valvonnan tarkoitus. Valmistautumiseen voivat kuulua esimerkiksi muistiinpanojen läpikäyminen ja luvattujen asioiden hoitaminen tapaamiseen mennessä. Lisäksi valvoja voi esimerkiksi kerrata tietoja ja suunnitella rungon tulevaa valvontatapaamista varten.

Pykälän *2 momentin* mukaan valvojan olisi kohdeltava valvottavaa asianmukaisesti ja pyrittävä luomaan valvottavaan luottamuksellinen suhde. Mainittuja seikkoja voidaan pitää itsestään selvänä lähtökohtana valvonnan menestykselliselle toteuttamiselle.

Valvonnan valvottavalle aiheuttamaa haittaa tulisi pyrkiä välttämään. Pykälän *3 momentin* mukaan valvonta olisi suoritettava niin, että valvottava ei sen vuoksi elinympäristössään joudu huomion kohteeksi ja että se ei muutenkaan tarpeettomasti vaikeuta valvottavan elämää. Ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnan vuoksi tapahtuvaa valvottavan rikolliseksi leimautumista tulee välttää. Valvonta on pyrittävä järjestämään niin, että leimautumista ei esimerkiksi koulussa tai työpaikassa tapahdu. Muidenkin vaikeuksien aiheutumista valvottavalle on pyrittävä välttämään. Valvonta tulisi järjestää esimerkiksi niin, että valvottava kykenee normaalisti käymään koulussa tai tekemään työtään.

8 §. *Nouto valvontatapaamiseen*. Ehdollisen vankeuden valvonnasta annettavan lain 8 §:ssä säädettäisiin noudosta valvontatapaamiseen.

Kriminaalihuoltolaitoksen virkamiehille tehdyn valvonnan arviointikyselyn mukaan valvontatapaamisten laiminlyöminen on huomattava käytännön ongelma. Laissa ei säädetä siihen tai muuhunkaan valvottavan velvollisuuksien laiminlyömiseen liittyvistä seurauksista. Tältä osin on harkittu *matkustuskiellon* käyttämistä tapaamisten tehostena. Matkustuskiellon samoin kuin mahdoli-

sen muun tuomitun liikkumavapauden rajoittamista tarkoittavan seurauksen noudattamista voitaisiin esimerkiksi valvoa sähköisesti.

Matkustuskiellon osalta nykyiset rikosepäilyyn perustuvat pakkokeinolain säännökset eivät voi tulla sovellettaviksi valvontatapaamisen laiminlyönnin yhteydessä. Matkustuskiellolla pyritään estämään rikoksesta epäiltyä lähtemästä pakoon, karttamasta esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa taikka jatkamasta rikollista toimintaa. Tyypillisiä matkustuskieltoon liittyviä määräyksiä ovat velvoittaminen olemaan tietyllä paikkakunnalla, alueella tai paikassa sekä velvoittaminen ilmoittautumaan poliisille. Matkustuskiellon osalta on harkittava sen suhdetta kysymyksessä olevan laiminlyönnin laatuun. Matkustuskielto tuntuu ankaralta seuraukselta ainakin ainoastaan yhteen valvontatapaamisen laiminlyöntiin perustuvana. Matkustuskiellon sanktiovaikutus saattaisi myös edellyttää jonkinlaisen seurauksen liittämistä sen rikkomiseen. Pakkokeinolain mukaan matkustuskieltoa rikkonut voidaan pidättää tai vangita.

Kysymyksiä herättää valvontatapaamisen laiminlyömiseen ja matkustuskiellon välinen yhteys muutenkin. Kyseenalaista on se, onko matkustuskieltoon liittyvä velvollisuus oleskella tietyssä paikassa omiaan edistämään valvottavan saapumista tuleviin tapaamisiin. Nuori saattaa noudattaa matkustuskieltoa, vaikka jättääkin menemättä valvontatapaamiin. Matkustuskieltoa ei voitane käytännössä määrätä niin, että siinä esimerkiksi määrättäisiin oleskelemisesta Kriminaalihuoltolaitoksen tiloissa tiettyinä päivinä tiettyyn kellonaikaan. Näin jo senkin vuoksi, että valvontatapaamisista sovitaan tarpeen mukaan.

Valvontatapaamisten laiminlyömiseen liittyvää matkustuskieltoa varten pitäisi luoda oma tarkoin säännelty järjestelmä. Laintasoisia säännöksiä pitäisi olla ainakin matkustuskiellon edellytyksistä, sisällöstä, siitä päättävästä viranomaisesta, voimassaolosta, rikkomisen seurauksista ja muutoksenhausta. Pakkokeinolaissa on lisäksi säännöksiä päätöksessä mainittavista asioista, päätöksen muuttamisesta ja matkustuskiellon kumoami-

sesta. Kysymyksessä oleva sääntely olisi mahdollisesti sijoitettava nyt ehdotettavaan lakiin ehdollisen vankeuden valvonnasta. Riittävää varmuutta tällaisen järjestelmän toimivuudesta ei voida kuitenkaan saada.

Sen sijaan *noudolla* on selvä yhteys saapumatta jäämiseen ja sen uhka voi samalla toimia pelotteena tulevien laiminlyöntien varalta. Nouto on tehosteena myös yksinkertaisempi kuin erilaisten näkökohtien huomioon ottamista edellyttävä matkustuskieltojärjestelmä. Noutoa voitaisiin soveltaa ensinnäkin niin, että valvoja voisi pyytää poliisilta välitöntä noutoa valvottavan jäätyä saapumatta tapaamiseen. Tähän välittömästi tapahtuvaan noutoon liittyy kuitenkin ongelma, jonka vuoksi sitä tuomioistuimissakin käytetään rikosasian vastaajan kohdalla harvoin. Noutouhkasta tietoinen valvottava ei nimittäin odota noudon toteuttamista sellaisessa paikassa, jossa hän valvojan tietojen mukaan asuu tai oleskelee. Tämän näkökohdan vuoksi tarkoituksenmukaista onkin, että valvottava noudetaan myöhempään valvontatapaamiseen, jonka ajankohdan valvoja määrää laiminlyödyn tapaamisen yhteydessä ja jota ajankohtaa ei ilmoiteta valvottavalle.

Pykälän *1 momentin* mukaan, jos valvottava ilman valvojan tiedossa olevaa hyväksyttävää syytä jättää saapumatta valvontatapaamiseen, valvottava voitaisiin noutaa valvojan määräämään seuraavaan tapaamiseen. Poliisin olisi annettava noudon toteuttamiseksi virka-apua.

Valvojan tietoon saattaa ennen valvontatapaamista tulla valvottavan kautta tai muutenkin seikka, jonka merkitystä hyväksyttävänä syynä valvoja joutuu arvioimaan. Mitään erityisen painavaa, lailliseen esteeseen rinnastettavaa syytä ei hyväksyttävältä poissaololta edellytettäisi. Syyn tulisi olla sellainen, että sen vuoksi valvottavalta ei voida kohdudella edellyttää saapumista valvontatapaamiseen. Esimerkiksi lähiomaisen sairastuminen, työpaikkahaastattelu taikka työhön tai opiskeluun liittyvä kiireellinen läsnäolopakko saattavat olla syitä, jotka oikeuttavat jättämään valvontatapaamiseen väliin. Syyn ilmettyä valvottavan on mahdollisimman aikaisessa vaiheessa ennen valvontatapaamista ilmoitettava siitä valvojalle.

Nouto seuraavaan valvontatapaamiseen olisi aina harkinnanvarainen. Noudon käyttäminen voi tuntua liian ankaralta esimerkiksi heti ensimmäisen laiminlyönnin vuoksi. Tuolloin voidaan turvautua 9 §:n mukaiseen huomautukseen. Lisäksi noutoa ei tulisi käyttää tilanteessa, jossa on epäselvää esimerkiksi puutteellisten tietojen vuoksi, onko valvottavalla hyväksyttävä syy poissaololleen. Toisaalta noudon käyttäminen ensimmäisen valvontatapaamisen laiminlyömisestä yhteydessä saattaa olla perusteltua esimerkiksi silloin, kun valvontaan tuomittu on jo etukäteen antanut ymmärtää suhtautuvansa välinpitämättömästi tai jopa kielteisesti valvontaan liittyvien velvollisuuksiensa täyttämiseen. Noudon epäonnistuessa sitä voitaisiin käyttää uudelleen valvojan määräämää uutta tapaamista varten.

Kun valvottava jää saapumatta tapaamiseen ilman valvojan tiedossa olevaa hyväksyttävää syytä ja kun tilanteen harkitsemisen perusteella päädytään noudon pyytämiseen, valvoja määrää uuden tapaamisen, johon valvottava noudetaan. Jotta valvottavan mahdollisuudet välttää noutoa vähenisivät, uuden ajankohdan soveltuvuutta valvottavalle ei kysyttäisi ja siitä ei muutenkaan ilmoitettaisi hänelle. Valvoja voisi määrätä noutoon liittyvän tapaamisen riippumatta siitä, miten tulevia tapaamisia on jo muuten ehditty määrätä. Valvojan tulisi noutoon liittyvän uuden ajankohdan määräämisen yhteydessä ottaa huomioon tietonsa valvottavan ajankäytöstä. Nouto tulisi suorittaa sellaiseen aikaan, että siitä aiheutuu mahdollisimman vähän haittaa valvottavalle.

Lakiehdotuksen 9 §:n 1 momentin mukaan Kriminaalihuoltolaitoksen ei tulisi ottaa yhteyttä tuomittuun ja tarvittaessa hänen lailliseen edustajaansa niissä laiminlyöntitapauksissa, joissa tuomittu tullaan noutamaan valvontatapaamiseen. Yhteydenotto ei sovi yhteen sen kanssa, että noutoon liittyvän tapaamisen ajankohdasta ei ilmoiteta valvottavalle. Saman lainkohdan mukaan tuomitulle voitaisiin antaa huomautus noudon jälkeen tapahtuvassa valvontatapaamisessa.

Pykälän *2 momentin* mukaan noudosta päättäisi pidättämiseen oikeutettu poliisimies Kriminaalihuoltolaitoksen pyynnöstä. Pyynti

nön tarkemmasta sisällöstä säädettäisiin lakiehdotuksen 11 §:n nojalla valtioneuvoston asetuksella. Pyyntö voitaisiin toimittaa valvottavan asuin- tai oleskelupaikkakunnan mukaan määräytyvälle kihlakunnan poliisilaitokselle kaikilla niillä tavoilla joilla asiakirja voidaan toimittaa.

Pyynnön esittäisi Kriminaalihuoltolaitos myös silloin, kun valvojana on sen ulkopuolinen henkilö. Tuolloin valvojan olisi saatettava asia Kriminaalihuoltolaitoksen käsiteltäväksi. Tällä tavalla noutokäytäntö saadaan yhtenäiseksi. Samalla yksittäistapauksessa noudon tarvetta arvioivana ja noutopyynnön esittävänä henkilönä olisi virkavastuulla toimiva virkamies.

Asianmukaista on, että noudosta päättää poliisipäällystään kuuluva pidättämiseen oikeutettu virkamies. Pakkokeinoin 1 luvun 6 §:ssä säädetään siitä, ketkä ovat pidättämiseen oikeutettuja virkamiehiä. Käytännössä noudosta päättäisi useimmiten joku säännöksessä mainituista poliisikomisarioista. Ennen päätöstä olisi tarkastettava, että pyyntö sisältää tarvittavat tiedot ja että pyynnön esittäjällä on oikeus se esittää. Noudosta päättävällä virkamiehellä ei olisi harkintavaltaa noudon tarpeellisuuden suhteen. Sen sijaan hän voisi kiinnittää pyynnön esittäjän huomiota seikkoihin, jotka saattavat johtaa noudon toteutumatta jäämiseen. Tuolloin Kriminaalihuoltolaitos voisi peruuttaa pyyntönsä.

Noudosta huolehtisi poliisimies, joka saisi ottaa noudettavaksi määrätyn kiinni. Noutoon tulisi ryhtyä siten, että valvottava saadaan tuoduksi valvojan luokse määrätyksi kellonajaksi. Mitään noudon turvaavaa säilöönottoa, minkä vuoksi tuomioistuimeen tuotava saadaan ottaa oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 33 §:n nojalla kiinni enintään kolme päivää ennen pääkäsittelyä, ei ehdoteta liitettäväksi nyt kysymyksessä olevaan noutamiseen. Valvottavaa ei saisi pitää kiinni kauempaa kuin valvontatapaamiseen noutaminen kestää. Valvojan luo saattamisen jälkeen valvottava tulisi päästää vapaaksi.

Rikoksenteijäksi leimautumisen välttämiseksi nouto olisi pyrittävä suorittamaan niin, ettei valvottava sen vuoksi joudu tarpeettomasti huomion kohteeksi. Velvollisuus korostuu silloin, kun noutaminen tapahtuu

muualta kuin kotoa. Noutamisen voi esimerkiksi suorittaa siviilivaatteissa oleva poliisimies.

Pykälän 3 momentin mukaan valvottavalle olisi valvonnan alkaessa ilmoitettava, että valvontatapaamisen laiminlyönti voi johtaa noutoon. Noudon toimivuus valvontatapaamisen toteutumisen tehosteena ja noudon käytön asianmukaisuus edellyttävät, että noudon uhka on valvottavan tiedossa. Valvojan tulisi kertoa mahdollisuudesta käyttää noutoa valvottavalle ennen ensimmäistä valvontatapaamista. Mikään ei estä muistuttamasta asiasta myös valvonnan aikana. Näin varsinkin tapauksissa, joissa valvottavan käyttäytymisestä voi päätellä, että hän ei suhtaudu tapaamisiin niiden edellyttämällä vakavuudella.

9 §. *Yhteyden ottaminen ja huomauttaminen.* Pykälän mukaan, jos valvottava ilman hyväksyttävää syytä laiminlyö hänelle 6 §:n mukaan kuuluvan velvollisuuden noudattamisen ja jos nouto valvontatapaamiseen ei ole tarpeen, Kriminaalihuoltolaitoksen olisi viivytyksettä otettava yhteyttä valvottavaan ja tarvittaessa alle 18-vuotiaan valvottavan huoltajaan, edunvalvojan tai muuhun lailliseen edustajaan. Yhteydenoton tai noudon jälkeen tapahtuvan valvontatapaamisen yhteydessä valvottavalle voitaisiin antaa suullinen tai kirjallinen huomautus.

Valvottavan velvollisuuksien laiminlyöntiin liittyvistä seurauksista ei ole sääntelyä nykyisessä lainsäädännössä. Velvollisuuksien sanktioinnin puuttumista pidetään käytännön valvontatyössä suurena ongelmana. Vapaamuotoista puhuttelua ei pidetä riittävänä seurauksena kaikissa tapauksissa. Edellä 8 §:ssä ehdotetaan otettavaksi käyttöön mahdollisuus noutaa valvottava hänen laiminlyödessään velvollisuutensa saapua valvontatapaamiseen. Kuten mainitun pykälän perusteluissa todetaan, nouto voi olla liian ankara seuraus heti ensimmäisestä laiminlyönnistä.

Käytännössä valvottavan velvollisuuksien laiminlyöminen eli lähinnä poissaolo valvontatapaamisesta johtaa nykyisin yhteydenottoon valvottavaan ja suullisen huomautuksen antamiseen. Joskus alle 18-vuotiaiden valvottavien osalta tuodaan esiin myös mah-

dollisuus ottaa yhteyttä vanhempiin laiminlyöntien ehkäisemistä varten. Nämä käytännössä esiin tulevat menettelytavat ehdotetaan niiden merkityksen korostamiseksi kirjattavaksi lakiin.

Säännöksen mukaan viivytyksettä tapahtuvaa yhteydenottoa ei kuitenkaan tehtäisi, jos valvottava tullaan noutamaan seuraavaan valvontatapaamiseen. Kuten 8 §:n perusteluissa todettiin, sellainen yhteydenotto sopii huonosti noutoon, jonka ajankohdan on tultava yllätyksenä noudettavalle. Pykälän mukaan valvottavaa voitaisiin huomauttaa noudon jälkeen tapahtuvan valvontatapaamisen yhteydessä. Käytännössä näin tuleekin tehdä, koska noudon käyttäminen osoittaa valvottavan huomattavaa velvollisuuksiinsa liittyvää laiminlyöntiä.

On huomattava, että pykälän mukaisiin menettelytapoihin voitaisiin turvautua laiminlyönnin tapahduttua ilman hyväksyttävää syytä. Jos valvojan tietoon tulee esimerkiksi valvottavan sairaus valvontatapaamisen esteenä, valvontaa tulisi jatkaa normaalisti laiminlyönnistä huolimatta. Toisaalta valvottavan menettelyä arvioitaessa on otettava huomioon se, että hänen myös tulisi etukäteen ennen esimerkiksi valvontatapaamista ilmoittaa valvojalle hänen tiedossaan tuolloin olevasta esteestä.

Alle 18-vuotias valvottava voi pitää jo yhteydenottoa vanhempaansa tai muuhun edunvalvojaansa siinä määrin kiusallisena, että sellainen mahdollisuus voi edistää valvontaan liittyvien velvollisuuksien noudattamista. Vanhempi voi myös tosiasiallisesti esimerkiksi lapseen kohdistuvan tarkkailun avulla vaikuttaa siihen, että viimeksi mainittu menee valvontatapaamisiin.

Huomautuksen valvottavalle voisi antaa valvoja tai hänen esimiehensä, esimerkiksi Kriminaalihoitolaitoksen aluetoimiston johtaja. Pyrkimys turvata valvonnan onnistuminen jatkossa edellyttää, että laiminlyönteihin myös poikkeuksetta puututaan ja että puuttuminen tapahtuu nopeasti. Huomautuksen asemesta valvottavaa voitaisiin ainoastaan vapaamuotoisesti puhutella, jos laiminlyönti on vähäinen.

10 §. Valvonnan lakkauttaminen. Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi, että jos valvonta-

ajan kestänyt vähintään kuusi kuukautta on käynyt ilmeiseksi, ettei valvonnan jatkaminen ole tarpeen, Kriminaalihoitolaitos voi valvojan esityksestä lakkauttaa valvonnan. Valvonta on tarpeeton, jos esimerkiksi valvottavan hyvän käyttäytymisen ja vakiintuneiden elinolosuhteiden perusteella on selvää, että valvonta ei ole tarpeen 1 §:ssä säädetyn valvonnan tarkoituksen toteuttamiseksi.

Pykälä vastaa asiallisesti nykyistä nuorista rikoksentekeijöistä annetun lain 12 §:ää lukuun ottamatta sitä, että nykyisessä säännöksessä oleva Rikosseuraamusvirasto korvataan tämän lakiehdotuksen 2 §:ää vastaavasti valvonnasta käytännössä huolehtivalla Kriminaalihoitolaitoksella. Valvonnan lakkauttamisen yhteydessä esille nousevat pitkälti samat kysymykset kuin valvontaan määräämisessä. Valvontaan saattaa liittyä rikolliseksi leimautumista sekä rikoksen tarpeetonta esillä pitämistä ja siitä muistuttamista, jotka voivat vaikeuttaa nuoren normaalia elämää. Valvonnan lakkauttaminen sen ollessa tarpeetonta on myös perusteltua rajallisten viranomaisvoimavarojen tarkoituksenmukaisen käytön ja kohdentamisen kannalta.

11 §. Tarkemmat säännökset. Pykälän mukaan valvontaan liittyvistä asiakirjoista säädettäisiin valtioneuvoston asetuksella. Edellä jo 8 §:n perusteluissa todettiin, että esimerkiksi noutoa koskevan pyynnön sisällöstä säädettäisiin tarkemmin asetuksella. Valvonnan yhteydessä tulee laadituksi myös muita asiakirjoja, jotka liittyvät esimerkiksi valvojan määräämiseen, kirjalliseen huomauttamiseen ja valvonnan lakkauttamiseen.

12 §. Voimaantulo. Ehdollisen vankeuden valvonnasta annettava laki tulisi lakiehdotuksen 12 §:n mukaan voimaan 1 päivänä tammikuuta 2005. Muutkin esityksen mukaiset lakiehdotukset tulisivat voimaan mainittuna päivänä. Ennen lain voimaantuloa voitaisiin ryhtyä sen täytäntöönpanon edellyttämisiin toimiin.

1.7. Laki nuorisorangaistuksesta

1 §. Nuorisorangaistuksen tuomitsemisen edellytykset. Pykälän 1 momentissa ehdotetaan selvyyden vuoksi viitattavaksi nuoriso-

rangaistuksen tuomitsemisen edellytysten osalta rikoslain 6 luvun 10 a §:ään.

Pykälän 2 *momentin* mukaan ennen nuorisorangaistuksen tuomitsemista vastaajaa olisi kuultava henkilökohtaisesti. Vastaava säännös on nykyisen nuorisorangaistuksen koekilemisestä annetun lain 3 §:n 3 momentti. Nuorisorangaistuksen tuomitsemisessa ei ole riittävää, että vastaajalle varataan tilaisuus tulla kuulluksi. Välttämätöntä on, että hän on paikalla tuomioistuimessa asiaa käsiteltäessä.

Erytisen korostunut vastaajan paikallaolon tarpeellisuus on silloin, kun nuorisorangais- tus saatetaan tuomita lakiehdotuksen 3 §:n mukaisesti hoitona. Tuolloin tuomioistuimen on varmistettava vastaajan suostumus nuorisorangaistuksen suorittamiseen sellaisella sisällöllä. Vaikka nuorisorangaistuksen tuomitsemisen muuna kuin hoitona ei edellyttäisi vastaajan suostumusta, hänen henkilökohtaisella kuulemisellaan saattaa olla huomattavaa merkitystä arvioitaessa nuorisorangaistuksen sopivuutta ja tarkoituksenmukaisuutta seurauksena. Jos nuori esimerkiksi pääkäsittelyssä suhtautuu täysin kielteisesti nuorisorangais- tuksen suorittamiseen, tuomioistuimen on arvioitava, mikä merkitys nuoren asennoitumi- sella on seuraamusvalinnan kannalta.

Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 2 §:n mukaisesti alle 18-vuotiaan vastaajan edun- valvojalle, huoltajalle tai muulle lailliselle edustajalle on varattava tilaisuus tulla kuul- luksi oikeudenkäynnissä. Kuulemispakkoa ei siis olisi. Laillisen edustajan oikeudet istun- nossa rajoittuvat puhevallan käyttöön. Hänen suostumustaan nuorisorangaistuksen suorit- tamiseen hoitona ei siis tarvittaisi. Esimer- kiksi nuoren vanhempi saattaa kuitenkin esittää nuoren elämäntilanteeseen ja olosuh- teisiin liittyviä näkökohtia, joilla on merki- tystä nuorisorangaistuksen tuomitsemista harkittaessa.

2 §. *Nuorisorangaistuksen sisältö.* Nuoriso- rangaistuksen kokeilulain 2 §:n mukaan nuorisorangaistus koostuu nuorisopalvelusta ja valvonnasta. Niistä nuorisopalvelua tuomi- taan vähintään 10 ja enintään 60 tuntia. Nuorisopalvelu käsittää valvonnan alaisena teh- tävää säännöllistä palkatonta työtä sekä ohja- uksen alaisena suoritettavia sosiaalista toi- mintakykyä edistäviä tehtäviä. Valvontaan

tuomitaan vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään yhdeksi vuodeksi.

Kriminaalihuoltolaitoksen käytössä on kolme työskentelyohjelmaa, joista ”Nuori ja rikos” liittyy valvontaan ja ohjelmat ”Nuori ja päihteet” ja ”Nuori ja yhteiskunta” liittyvät nuorisopalveluun. Nuorisopalvelutunnit ovat jakautuneet melko tasaisesti palkattoman työn ja muiden sosiaalista toimintakykyä edistävien tehtävien välille. Palkaton työkin on käytännössä ollut työelämään ja työhön perehtymistä ja harjoittelua eikä varsinaista työntekoa. Muulla tavalla kuin palkattomana työnä suoritettujen nuorisopalvelutunnit on lähes yksinomaan käytetty valmiiksi laadittujen työskentelyohjelmien läpikäymiseen. Valvontakäynneistä on noin kolmannes käy- tetty ”Nuori ja rikos” - työskentelyohjelman läpikäymiseen. Muilta osin valvontakäynnit koostuvat muusta ohjelmasta ja keskustele- luista.

Nuorisorangaistuksen rakenteeseen ja sisällöön on lukuisissa yhteyksissä kiinnitetty huomiota erityisesti kriminaalihuoltoviran- omaisten taholta. Valvonnan ja nuorisopal- velun rajan hämärtyminen on erityisesti tuotu esiin. Esimerkiksi keskusteluluonteista toi- mintaa kuuluu kumpaankin osaan. On ehdo- tettu nuorisorangaistuksen kehittämistä yk- siosaiseksi. Myös valvontaan ja nuorisopal- veluun liittyvien tuntien merkityksen vapaa- ajan menetyksenä on katsottu olevan nuorelle sama.

Kriminaalihuollon viranomaiset ovat kai- vanneet nuorisorangaistuksen täytäntönpa- non rinnalle sosiaaliviranomaisten työtä sekä huumausaine-, alkoholi- ja mielenterveysongelmaisten nuorten tukea ja hoitoa rangais- tuksen suorittamisen aikana.

Lakiehdotuksen mukaan poistuisi nuoriso- rangaistuksen sisällön jakaantuminen val- vontaan ja nuorisopalveluun. Perusmuodos- saan nuorisorangaistus käsittäisi valvontata- paamaisia, valvonnan alaisena suoritettavia sosiaalista toimintakykyä edistäviä tehtäviä ja ohjelmia sekä niiden yhteydessä annetta- vaa tukea ja ohjausta eli siihen kuuluisi ko- keilulain mukaan sekä valvontaan että nuori- sopalveluun kuuluvia osia. Nuorisorangais- tuksen tehosteeksi voitaisiin määrätä työpal- velua, jonka tuomitsemisen edellytyksiä ja

sisältöä on käsitelty lähemmin rikoslain 6 luvun 10 a §:n 2 momentin perusteluissa. Lisäksi nuorisorangaistus voitaisiin nuorisorangaistusta koskevan lakiehdotuksen 3 §:n nojalla määrätä suoritettavaksi mielenterveys- tai päihdehoitona, jota pääsääntöisesti täydentäisi perusmuotoinen nuorisorangaistus mutta ei työpalvelu.

Pykälän 1 momentin mukaan nuorisorangaistusta tuomittaisiin vähintään neljä kuukautta ja enintään yksi vuosi. Tuomittu olisi valvonnassa rangaistuksen ajan.

Nuorisorangaistuksen kesto määräytyisi yleisten rangaistuksen mittaamista koskevien rikoslain 6 luvun säännösten mukaisesti. Lähtökohtana mittaamisessa on seuraamisen oikeudenmukainen suhde rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen sekä rikoksesta ilmenevään tekijän syyllisyyteen. Huomioon on otettava myös rangaistuskäytännön yhtenäisyys. Lisäksi laissa säädetään erityisistä perusteista, joiden nojalla rangaistus voidaan tuomitaan normaalia ankarampana tai lievempänä.

Kaikki nuorisorangaistukset olisi sisällytettävä riippumatta suoritettava 2 §:n 1 momentin mukaisen rangaistusajan kuluessa. Lakiehdotuksen 14 §:n 1 momentin mukaan nuorisorangaistuksen suorittamisaika alkaisi kulua toimeenpanosuunnitelman tiedoksiantosta. Kriminaalihoitolaitoksen tulisi nuorisorangaistuksen tuomitsemisen jälkeen vahvistaa toimeenpanosuunnitelmassa nuorisorangaistuksen sisältö siten, että rangaistus ehditään suorittamaan rangaistusaikana ja että rangaistuksen täytäntöönpano jakaantuu mahdollisimman tasaisesti rangaistusajalle, kuitenkin samalla myös tuomitun tarpeet huomioon ottaen. Esimerkiksi valvontatapaamisia voidaan hyödyntää 2 §:n 2 momentin mukaisen perusmuotoisen nuorisorangaistuksen täytäntöönpanossa erityisesti silloin, kun tuomitun tarpeet eivät edellytä tehtävien ja ohjelmien läpikäymistä ja mahdollisen työpalvelun suorittamista koko rangaistuksen ajan.

Pykälän 1 momentin mukaan tuomittu olisi valvonnassa rangaistuksen ajan. Tällä ei tarkoiteta kuitenkaan sitä, että nuorisorangaistus tulisi nykyisen kokeilulain tapaan sisältämään osana valvonnan. Valvonta käsittäisi

valvojan ja nuorisorangaistukseen tuomitun yhteydenpitoa ja sen yhteydessä annettavaa tukea ja ohjausta. Valvontaan myös kuuluisi rangaistuksen täytäntöönpanon eli siihen kuuluvien osien suorittamisen valvonta. Valvonnan sisällön kannalta keskeisiä ovat lakiehdotuksen 12 ja 13 §, joissa ehdotetaan säädettäväksi valvojan tehtävistä ja nuorisorangaistukseen tuomitun velvollisuuksista.

Pykälän 2 momentissa säädettäisiin nuorisorangaistuksen perusmuodon sisällöstä. Nuorisorangaistus sisältäisi perusmuodonsaan valvontatapaamisia, valvonnan alaisena suoritettavia sosiaalista toimintakykyä edistäviä tehtäviä ja ohjelmia sekä niiden yhteydessä annettavaa tukea ja ohjausta. Perusmuotoinen nuorisorangaistus olisi kokeilulain nuorisorangaistuksen tapaan niin suorittamiskertojen kuin rangaistuksen sisällönkin suhteen intensiivisempi kuin pääsääntöisesti muutamia kuukausittaisiin valvontatapaamisiin perustuva ehdollisen vankeuden valvonta.

Nuorisorangaistukseen sisältyy nykyisin valvojan ja valvottavan välisiä keskusteluja, jotka liittyvät sekä nuorisopalvelun että valvonnan läpiviemiseen. Käytännössä kysymyksessä on yleensä tekijän elämäntilanteen sekä tehdyn rikoksen, sen seurausten ja vaihtoehtoisten toimintatapojen käsittely. Tarkoituksena on, että tällainen kanssakäyminen olisi edelleen mahdollista. Sitä voitaisiin toteuttaa valvontatapaamisissa.

Pykälän 2 momentin mukaan nuorisorangaistus käsittäisi myös valvontatapaamisten ja sosiaalista toimintakykyä edistävien tehtävien ja ohjelmien suorittamisen yhteydessä annettavaa tukea ja ohjausta. Sellaisen osuuden käytännön tarve saattaa selvittää vasta nuorisorangaistuksen suorittamisen yhteydessä. Näin ollen tuen ja ohjauksen tarkka määrittely esimerkiksi alustavassa toimeenpanosuunnitelmassa ei yleensä tulisi kysymykseen.

Sosiaalista toimintakykyä voitaisiin edistää erilaisilla kursseilla ja opetusohjelmilla, jotka voivat liittyä esimerkiksi ammattiin, koulutukseen, työhön, vapaa-aikaan, päihteiden käyttöön ja sosiaalipalveluihin. Vaikka alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei voitaisi rikoslain 6 luvun 10 a §:n nojalla tuomita

työpalvelulla tehostettua nuorisorangaistusta työpalvelun sisällön muodostuessa pääasiallisesti palkattomasta työstä, perusmuotoinen nuorisorangaistus voisi sisältää työelämään ja työn tekemiseen liittyvää perehdyttämistä ja harjoittelua.

Perusmuotoisessa nuorisorangaistuksessa voitaisiin käyttää niitä edellä mainittuja valmiita työskentelyohjelmia, joita Kriminaalihoitolaitoksella on käytössään. Lisäksi käyttökelpoisia ja kansainvälisen kokemuksen mukaan tehokkaita ovat erilaiset kognitiivisten taitojen kehittämiseen ja suutumuksen hallintaan liittyvät ohjelmat, joista myös Kriminaalihoitolaitoksella on käytännön kokemusta. Vaikka käytettäisiin valmiita ohjelmia ja vaikka tehtäviä ja ohjelmia voitaisiin viedä läpi myös ryhmämuotoisena toimintana, jokaiselle tuomitulle tulisi edelleenkin koota yksilöllisiin tarpeisiin vastaava toimeenpanosuunnitelma. Tehtävien ja ohjelmien suunnitteleminen ja läpivieminen edellyttävät käytännössä sitä, että eri alojen asiantuntijoita käytetään Kriminaalihoitolaitoksen työntekijöiden apuna.

Pykälän 3 momentissa ehdotetaan selvyyden vuoksi säädettäväksi, että nuorisorangaistuksen tehosteeksi määrättävän työpalvelun tuntimäärästä säädetään rikoslain 6 luvun 10 a §:n 2 momentissa. Mainitun lainkohdan mukaan työpalvelua tuomittaisiin 18-20-vuotiaana rikoksen tehneelle vähintään 10 ja enintään 100 tuntia.

3 §. *Nuorisorangaistuksen suorittaminen hoitona.* Nuorisorangaistuksesta annettavan lain 3 §:ssä ehdotetaan säädettäväksi nuorisorangaistuksen suorittamisesta hoitona.

Kansainväliset kokemukset puhuvat sen puolesta, että hoidolla on merkitystä nuoren rikoksenteikijän käsittelyssä erityisesti rikosten uusimisen ehkäisemisen kannalta. Suomalaisen nuorten mielenterveys- ja päihdeongelmat ovat lisääntyneet viime vuosina. Nuorten tekemien rikosten, varsinkin väkivaltarikosten taustatekijöinä mainituilla ongelmilla on huomattava merkitys. Nuorisorangaistukseen yhdistettävällä hoidolla voidaan vaikuttaa ongelmiin siten, että nuori ei niiden takia ajaudu vielä vakavampiin rikoksiin. Mielenterveys- ja päihdeongelmien hoitamiseen ja hoidon voimavarojen varmis-

tamiseen on kiinnitetty huomiota viime vuosina. Lähtökohtaiset perusteet ja edellytykset nuorisorangaistuksen suorittamiselle hoitona ovat olemassa.

Hoitona suoritettavan nuorisorangaistuksen tarpeellisuutta arvioitaessa on otettava huomioon se, että nuorten rikoksenteikijöiden hoitotarve ei tule riittävästi toteutettua ehdotetun sopimushoidon kautta. Sopimushoito tuomitaan ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta. Tähän esitykseen sisältyvän ehdotuksen mukaan alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta tuomittaessa olisi kiinnitettävä erityistä huomiota mahdollisuuksiin seuraamusvalinnan kautta ehdotonta vankeutta tuomitsematta vaikuttaa tekijän uusia rikoksia ehkäisevästi. Tarkoituksena on rajoittaa 18-20-vuotiaiden rikoksenteikijöiden tuomitsemista ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Lisäksi sopimushoito on mahdollista tuomita vain pituudeltaan määrätyn, enintään kahdeksan kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta. Sopimushoitona voidaan tuomita vain päihdehoitoa. Kuitenkin nuorten mielenterveysongelmat ja niiden vaikutus rikosten tekemiseen puhuvat sen puolesta, että rikoksenteikijälle on voitava tuomita hoitoa sisältävää nuorisorangaistusta myös silloin, kun sellaiset ongelmat ovat olleet vaikuttamassa rikoksen tekemiseen ja kun hoidolla voidaan olettaa olevan merkitystä uusien rikosten ehkäisemisen kannalta. Nuorisorangaistuksen hoidon vähimmäis- ja enimmäisaika olisivat lakiehdotuksen 2 §:n 1 momentista johtuen lyhyemmät kuin sopimushoidossa.

Hoidon tarvetta arvioitaessa on otettava huomioon se, että alaikäisille päihteiden käyttäjille hoitopalveluja annetaan usein lastensuojelulakiin liittyvien toimenpiteiden yhteydessä. Eräät lastensuojelulaitokset ovat kehittäneet toimintaansa soveltuvaksi myös sellaisten palvelujen antamiseen. Tämä koskee erityisesti huumeongelmaisia nuoria. Nuorisorangaistusta ei tulisikaan tuomita hoitona silloin, kun nuori on jo muuten tarvitsemiensa mielenterveys- tai päihdehoitopalvelujen piirissä.

Päihde- ja mielenterveyshoidon järjestelmää on selostettu jaksossa 2.2.4.

Pykälän 1 momentin mukaan nuorisoran-

gaistus voitaisiin tekijän mielenterveys- tai päihdehoidon tarpeen vuoksi määrätä suoritettavaksi mielenterveyslaissa tarkoitettuna mielenterveyshoitona tai päihdehuoltolaissa tarkoitettuna päihdehoitona, jos hoitoa vaativa tila on merkittävästi vaikuttanut rikoksen tekemiseen.

Lähtökohtana 1 momentin mukaiselle arvioinnille on se, että jos rikosentekijä kykenee suoriutumaan lakiehdotuksen 2 §:n 2 momentin mukaisesta perusmuotoisesta nuorisorangaistuksesta täytäntöönpanon kanssa 4 §:n mukaisesti yhteen sovitettujen terveydenhuollon tukitoimien kanssa, hänet tulisi tuomita pelkästään perusmuotoiseen rangaistukseen. Nuorisorangaistuksen suorittaminen hoitona edellyttäisi siis ongelman vakavuutta. Ongelman taso ja esimerkiksi tukitoimien riittävyys tulisi selvittää sosiaaliselvityksen tekemisen yhteydessä, jotta Kriminaalihoitolaitos kykenisi arvioimaan seuraamusselvityksen laatimisen yhteydessä mielenterveys- tai päihdeongelman merkitystä rangaistuksen määräämisen kannalta. Tuomioistuimien arvioisi tilanteen Kriminaalihoitolaitoksen tekemän seuraamusselvityksen pohjalta.

Lakiehdotuksen 6 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelmaan tulee sisältyä mielenterveys- tai päihdehoidon kesto, hoitosuunnitelma sekä velvoite päihdeettömyyden toteamiseksi tarvittavien näytteiden antamiseen ja muut täytäntöönpanoon liittyvät ehdot silloin, kun sellainen suorittamistapa seuraamusselvityksen mukaan tuntuu perustellulta. Lakiehdotuksen 5 §:n 2 momentin nojalla mainittujen hoitoon liittyvien seikkojen pääasiällisen sisällön tulisi ilmetä jo tuomioistuimen käytössä olevasta alustavasta toimeenpanosuunnitelmasta.

Hoito olisi mielenterveys- tai päihdehuoltolaissa tarkoitettua avo-, laitos- tai muuta nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelmassa tarkemmin eriteltyä hoitoa. Laitoshoidolla tarkoitetaan tässä yhteydessä hoitoa, joka edellyttää yhtäjaksoista olemista hoitoa antavassa laitoksessa. Erilaisia hoitomuotoja ei ole päihdehuoltolaissa ja mielenterveyslaissa tarkemmin määritelty, koska ne määrittävät hoidon tarpeen mukaan. Mainittujen lakien lähtökohdan mukaisesti käytettäväksi

tulisi pääasiällisesti avohoito. Ongelmien vakavuuden vuoksi hoidosta yleensä ainakin osa olisi kuitenkin laitoshoidoa. Nuorisorangaistukseen sisältyvä hoito ei voisi rikosentekijän suostumusta edellyttäessään olla kuitenkaan pakkoon perustuvaa.

Hoitoa vaativan tilan on tullut merkittävästi vaikuttaa sen rikoksen tekemiseen, josta tekijä tuomitaan nuorisorangaistukseen. Tekijällä on siis oltava mielenterveys- tai päihdeongelma, jonka voidaan hänen terveydentilastaan olevien sekä rikosentekotilanteeseen liittyvien tietojen perusteella olettaa selvästi vaikuttaneen rikoksen tekemiseen. Lisäksi rikoslain 6 luvun 10 a §:n 1 momentin 2 kohdan mukaisista nuorisorangaistuksen tuomitsemisen yleisistä edellytyksistä seuraa, että hoidolla voidaan olettaa edistettävän tekijän sosiaalista selviytymistä ja uusien rikosten ehkäisemistä.

Vaikka rikosasian vastaaja olisi jo rikosasian tuomioistuinkäsittelyn aikana mielenterveys- tai päihdehuollon toimenpiteiden kohteena, nuorisorangaistusta voitaisiin tuomita hoitona esimerkiksi siten, että hoitoa rangaistusta varten sisällöltään ja voimakkuudeltaan kehitetään paremmin vastaamaan tekijän hoidon tarvetta ja uusien rikosten ehkäisemiseen liittyvää tavoitetta. Jos sellaista kehittämistarvetta ei ole, vastaajaa ei tulisi tuomita hoitoa sisältävään nuorisorangaistukseen.

Nuorisorangaistuksen kesto määräytyisi myös nyt tarkoitetuissa tapauksissa lakiehdotuksen 2 §:n 1 momentin mukaisesti. Nuorisorangaistukseen perustuva hoito olisi annettava rangaistusajana, joka olisi vähintään neljä kuukautta ja enintään yksi vuosi. Tuona aikana annettava hoito määräytyisi tarkemmin tuomitettavan tarpeiden mukaan. Myös 3 §:n mukaisen nuorisorangaistuksen sisältö tulisi määrittää toimeenpanosuunnitelmassa niin, että rangaistus ehditään suorittamaan rangaistusajana ja että rangaistuksen täytäntöönpano jakaantuu mahdollisimman tasaisesti rangaistusajalle.

Pykälän 2 momentissa ehdotetaan säädettäväksi, että siltä osin kuin 1 momentissa tarkoitettu hoito ei tee sitä mahdolliseksi tai tarkoituksettomaksi, nuorisorangaistuksen tulee muilta osin sisältää perusmuodon mu-

kaisia valvontatapaamisia, tehtäviä ja ohjelmia sekä niiden yhteydessä annettavaa tukea ja ohjausta.

Perusmuodon mukaisella nuorisorangaistuksen osalla voidaan täydentää hoidolla saatavaa sosiaalista selviytymistä edistävää ja uusia rikoksia ehkäisevää vaikutusta. Kun nuorisorangaistusta suoritetaan tekijän mielenterveys- tai päihdeongelmien takia hoitona, työpalvelua ei voida pitää tarkoituksenmukaisena nuorisorangaistusta täydentävänä sisältönä. Suoritettu tai parhaillaan suoritettava hoito olisi otettava huomioon nuorisorangaistuksen perusmuotoista osuutta vähentävänä tekijänä. Tuomioistuimelle annettavasta alustavasta toimeenpanosuunnitelmasta tulisi jo ilmetä tarvittavan hoidon laatu ja kesto sekä se, minkälainen sisältö mahdollisella täydentävällä osuudella tulisi olemaan.

Hoito tekisi täydentävän osuuden käyttämisen mahdottomaksi lähinnä silloin, kun tuomituksi olisi koko rangaistusajan laitoshoidossa. Jos näin ei olisi, nuorisorangaistuksen tulisi pääsääntöisesti hoidon lisäksi käsittää 2 §:n 2 momentin mukaista osuutta. Tämä koskisi siis aikaa, jolloin tuomittu on avohoidossa tai ei enää siinäkään. Poikkeustapauksissa voitaisiin katsoa, että perusmuotoinen osuus on tarkoitukseton hoitoa sisältävässä nuorisorangaistuksessa. Tuolloin kysymys on tilanteesta, jossa pelkällä hoidolla voidaan olettaa saavutettavan sosiaaliseen selviytymiseen ja uusien rikosten ehkäisemiseen liittyvät nuorisorangaistuksen tavoitteet.

Erityisesti avohoidossa olevan nuorisorangaistusta suorittavan kohdalla korostuu erilaisten tukitoimien tarve. Tuolloin täytyy erityisesti pyrkiä ottamaan huomioon lakiehdotuksen 4 §:ssä asetettu velvollisuus sovittaa rangaistuksen täytäntöönpano tukitoimien kanssa. Tukitoimet voivat olla paitsi sosiaali- ja terveydenhuollon piiriin kuuluvia, myös esimerkiksi asunto-, työ-, koulutus- ja raha-asioiden järjestämiseen liittyviä. Terveydenhuollon toimilla tarkoitetaan tässä yhteydessä muita kuin niitä, jotka kuuluvat nuorisorangaistuksen hoitoon. Erityisen tärkeää on, että tukitoimia jatketaan myös nuorisorangaistuksen suorittamisen jälkeen. Tuolloin voidaan tarvittaessa myös jatkaa nuorisorangaistukseen sisältyneen hoidon antamista.

Ehdotetun pykälän 3 momentin mukaan nuorisorangaistukseen kuuluvaa hoitoa antaisi mielenterveyshoidon tai päihdehuollon palveluja tarjoava hoitoyksikkö, jonka palveluista Kriminaalihoitolaitos on tehnyt sopimuksen yksikön kanssa. Ehdotettu sääntely vastaisi päihdehuollon osalta sopimushoitotoimikunnan ehdotusta. Sopimukseen sisältyisi myös hoidon kustannusten määrittely. Vaikka kunta pääsääntöisesti vastaa mielenterveys- ja päihdehuollon järjestämisestä, nuorisorangaistuksen hoitona suorittamisesta aiheutuvista kustannuksista vastaisi valtio. Tätä on pidettävä luonnollisena hoidon rangaistusluonteen vuoksi.

Käytännössä hoitoa voisivat antaa, paitsi kunnallinen sosiaali- ja terveydenhuollon yksikkö, myös lääninhallituksen hyväksymä yksityinen sosiaali- ja terveydenhuollon yksikkö tai sellainen yksityinen sosiaali- ja terveydenhuollon avohoitoyksikkö, jonka kanssa kunta on tehnyt ostopalvelusopimuksen. Tarvittaessa hoitosopimus voidaan tehdä usean hoitoyksikön kanssa.

Käytännössä päihdehuollon avohoitopalvelut keskittyvät A-klinikoihin ja nuori-soaseisiin. Laitosmaisissa palveluissa keskeisiä ovat yleensä useamman kunnan ylläpitämät tai erilaisten järjestöjen omistamat katkaisuhoidon ja kuntoutuslaitokset. Mielenterveyshoitoa annetaan yleensä terveyskeskuksissa avo- tai laitoshoidon ja erikoissairaanhoidon sairaalahoitona. Kuten edellä todettiin, myös lastensuojeluun on erityisesti laitossijoituksen yhteydessä monin paikoin yhdistetty mielenterveys- ja päihdehoitoa, mikä tulisi myös ottaa huomioon nuorisorangaistuksen tuomitsemista ja sen tarkempaa sisältöä harkittaessa.

Pykälän 4 momentin mukaan nuorisorangaistuksen tuomitseminen hoitona edellyttäisi tekijän suostumusta. Muun lainsäädännön perusteella on mahdollista määrätä henkilö pakkohoitoon mielenterveys- ja päihdeongelmien vuoksi. Lähtökohtana hoidon tuloksellisuudelle on rikoksenteikijän oma tahto hoitaa ongelmaansa. Kieltäytyessään hoidosta rikoksenteikijä hyväksyy esimerkiksi sen mahdollisuuden, että hänet tuomitaan ehdottomaan vankeusrangaistukseen.

Sopimushoitotoimikunnan mietinnön mu-

kaan sopimushoito tulee kysymykseen rikoksenteikijän ollessa halukas siihen. Mietinnön perustelujen mukaan halukkuudella tarkoitetaan rikoksenteikijän halua vakavasti sitoutua sopimushoitoon. Halukkuuteen kuuluisi rikoksenteikijän oma-aloitteinen pyrkimys hakeutua hoitoon sekä hänen aktiivinen osallistumisensa sopimushoitoselvityksen ja toimeenpanosuunnitelman tekoon. Nuorisorangaistuksen hoidon osalta on päädytty siihen, että rikoksenteikijän suostumus riittää. Varsinkin nuorella rikoksenteikijällä saattaa tilanteensa hahmottamiskyky olla sen verran vajavaisesti kehittynyt, että järin suurta aktiivisuutta ei ole perusteltua asettaa hoidon tuomitsemisen edellytykseksi. Suostumus kuitenkin osoittaa myönteistä suhtautumista hoitoon nähden, mikä antaa hyvän lähtökohdan rangaistuksen tulokselliselle suorittamiselle.

Rikoksenteikijän suostumus rangaistuksen suorittamiseksi hoitona tulisi selvittää jo ennen tuomioistuinkäsittelyä, jotta nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelmalle saadaan asianmukainen sisältö. Hoitona suoritettavan nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelman laatimista ei tule jatkaa, jos rikoksenteikijä laatimisen aikana muuttaa mieltään siten, ettei hän suostukaan hoitoon. Suostumus tulee aina varmistaa myös tuomioistuinkäsittelyssä.

Jos suostumus annetaan vasta tuomioistuinkäsittelyssä ja hoito saattaa seuraamuksena tulla kysymykseen, tuomioistuimen tulisi tilanteesta riippuen joko lykätä tai peruuttaa pääkäsittely ja pyytää Kriminaalihuoltolaitosta laatimaan hoidolle perustuva nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelma. Toisaalta tuomioistuimen tulisi arvioida, mikä merkitys on suostumuksen antamisella vasta tuomioistuinkäsittelyssä.

4 §. Nuorisorangaistuksen tukitoimet. Kriminaalihuollon viranomaiset ovat kiinnittäneet huomiota sosiaali- ja terveydenhuollon tukitoimenpiteiden tarpeeseen nuorisorangaistuksen täytäntöönpanossa. Kriminaalihuoltolaitokselta saatujen tietojen mukaan nuorisorangaistuksen täytäntöönpano keskeytyy yleensä tuomitun päihdeongelman aiheuttamien vaikeuksien vuoksi. Päihdeongelmien kanssa ovat usein vuorovaikutukses-

sa mielenterveysongelmat. Nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoa saattavat haitata myös sosiaaliset, esimerkiksi asumiseen ja toimeentuloon liittyvät ongelmat.

Lain 4 §:ssä ehdotetaan säädettäväksi, että nuorisorangaistuksen täytäntöönpano on sovitettava yhteen sellaisten tukitoimien kanssa, joilla voidaan edistää tekijän elämänhallintaa ja tukea häntä rangaistuksen suorittamisessa. Tämä koskisi kaikkia lakiehdotuksen 2 ja 3 §:n mukaisia nuorisorangaistuksia. Tukitoimet eivät kuuluisi nuorisorangaistukseen. Näin ollen niihin liittyvät tuomittavan laiminlyönnit eivät johtaisi lakiehdotuksen 16 ja 17 §:n mukaisiin toimenpiteisiin.

Mielenterveys- ja päihdehuollon osalta kysymykseen tulisivat lähinnä avohuollon toimet. Kysymyksessä olisivat tällöin sellaiset sosiaali- ja terveydenhuollon toimet, jotka ovat käynnistyneet viimeistään siinä vaiheessa kun nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämistä koskevan lakiehdotuksen 1 §:n 2 momentin mukainen tekijän sosiaali- ja terveydenhuollon toimien tarpeen kartoitus on tehty. Viimeksi mainitun säännöksen mukaan sosiaaliselvityksen tekijän on rikoksesta ilmoituksen saatuaan kiinnitettävä huomiota siihen, että epäilty ohjataan tarvittavien sosiaali- ja terveydenhuollon tukitoimien ja palveluiden pariin. Jos tämä puoli jää epäselväksi tai puutteelliseksi, seuraamusselvityksen tekemisestä ja nuorisorangaistuksen alustavan toimeenpanosuunnitelman laatimisesta vastaavan Kriminaalihuoltolaitoksen tulisi kiinnittää sosiaaliviranomaisen huomiota asiaan ennen rikosasian käsittelyä tuomioistuimessa.

Tukitoimien yhteen sovittaminen ei koskisi pelkästään sosiaali- ja terveydenhuollon toimia. Huomioon olisi otettava myös esimerkiksi asumiseen, koulutukseen ja työntekoon liittyvä tukeminen. Tarvittavia tukitoimia tulisi jatkaa myös nuorisorangaistuksen suorittamisen jälkeen.

Tuomioistuimen käytettäväksi täytyy seuraamusselvityksen kautta tulla myös tiedot nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoa tukevista toimista ja niiden tarpeesta. Jo alustavasta toimeenpanosuunnitelmasta tulisi ilmetä myös mahdolliset nuorisorangaistuksen täytäntöönpanon kanssa yhteen sovitettavat

tukitoimet pääasiallisine sisältöineen, jotta tuomioistuin kykenisi arvioimaan ongelmaisen syytetyn kykyä viedä nuorisorangaistus läpi. Mikäli rikoksen tekemiseen merkittävästi vaikuttaneet syytetyn mielenterveys- tai päihdeongelmat ovat huomattavia, nuorisorangaistuksen tulisi lakiehdotuksen 3 §:n mukaisesti sisältää hoitoa.

5 §. *Alustava toimeenpanosuunnitelma.* Nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain 6 §:n 1 momentissa säädetään, että Kriminaalihuoltolaitos, tuomitun asuinpaikkakunnan sosiaalilautakunta ja tuomitulle määrätty valvoja laativat nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelman, jonka Kriminaalihuoltolaitos vahvistaa. Mainitun lainkohdan mukaan suunnitelmaa voidaan vain erityisestä syystä muuttaa vahvistamisen jälkeen.

Nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelman laatimiseen on nykyisen nuorisorangaistuskokeilun yhteydessä katsottu liittyvän ongelmia. Nykyinen nuorisorangaistusjärjestelmä lähtee siitä, että tuomioistuimella tulisi olla seuraamusharkinnan yhteydessä käytettävänä nuorisorangaistuksen alustava toimeenpanosuunnitelma, jonka laatiminen perustuu ainoastaan lain esitöiden suosituksiin ja kriminaalihuoltoviranomaisten sisäisiin ohjeisiin. Sääntelyä ei ole myöskään siitä, kenelle aloitteen tekeminen alustavan toimeenpanosuunnitelman laatimisesta kuuluu.

Nyt kysymyksessä olevalla 5 §:llä vastataan alustavan toimeenpanosuunnitelman laatimiseen liittyvään säännöstarpeeseen. Lisäksi alustavan toimeenpanosuunnitelman laatiminen sovitetaan laajempaan kokonaisuuteen eli nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämiseen. Kun otetaan erityisesti huomioon pyrkimys nuoria rikoksenteikijöitä koskevien asioiden nopeaan käsittelyyn, toimeenpanosuunnitelmalta ei voida edellyttää lopullista sisältöä asian tuomioistuinkäsittelyssä. Kriminaalihuoltolaitos vahvistaisi lopullisen toimeenpanosuunnitelman nuorisorangaistuksen tuomitsemisen jälkeen.

Lakiehdotus nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämisestä lähtee siitä, että alle 21-vuotiaan rikoksenteikijän tilanne selvitetään vähäisiä rikoksia lukuun ottamatta. Selvittä-

minen lähtee liikkeelle poliisin ilmoituksesta, joka tehdään sosiaaliviranomaiselle sosiaaliselvityksen tekemistä varten. Mainitun lakiehdotuksen 5 §:n mukaan sosiaaliselvityksellä hankitaan rikoksesta epäillyn tilanteesta tietoja, joiden perusteella seuraamusselvityksessä voidaan arvioida tarvetta edistää hänen sosiaalista selviytymistään ja vaaraa hänen syyllistymisestään uusiin rikoksiin. Lisäksi olisi edellä kerrotuin tavoin selvitettävä epäillyn sosiaali- ja terveydenhuollon toimien tarve.

Nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämistä koskevan lakiehdotuksen 6 §:n mukaan Kriminaalihuoltolaitoksen seuraamusselvityksen tekeminen käynnistyisi syyttäjän pyynnöstä. Seuraamusselvityksessä arvioitaisiin sitä, miten seuraamuksen valinnalla voidaan edistää epäillyn sosiaalista selviytymistä ja estää hänen syyllistymistään uusiin rikoksiin. Jos Kriminaalihuoltolaitoksen arvion mukaan epäilty voidaan tuomita nuorisorangaistukseen, tuomioistuimelle toimitettavan seuraamusselvityslausunnon olisi sisällettävä nuorisorangaistuksen alustava toimeenpanosuunnitelma.

Nyt kysymyksessä olevan pykälän 1 momentin mukaan Kriminaalihuoltolaitoksen olisi laadittava nuorisorangaistuksen alustava toimeenpanosuunnitelma, jos rikoksesta epäilty Kriminaalihuoltolaitoksen arvion voidaan tuomita nuorisorangaistukseen. Koska alustava toimeenpanosuunnitelma olisi sisällytettävä seuraamusselvityksen lausuntoon, ehdotettu sääntely johtaisi siihen, että nuorisorangaistuksen alustava toimeenpanosuunnitelma on tuomioistuimen käytettävissä sen päättäessä nuorelle tuomittavasta rangaistuksesta.

Lähtökohtaisesti Kriminaalihuoltolaitos arvioi alustavan toimeenpanosuunnitelman laatimisen tarpeellisuuden. Jos ehdollinen vankeusrangaistus vaikuttaa riittävältä seuraamukselta, toimeenpanosuunnitelmaa ei tarvitsisi laatia. Sama olisi tilanne, jos rikoksen vakavuus, rikoksenteikijän aikaisempi rikollisuus tai hänelle aikaisemmin tuomitut rangaistukset puhuvat selvästi sen puolesta, että tekijälle tullaan tuomitsemaan ehdoton vankeusrangaistus.

Tuomitseminen nuorisorangaistukseen ta-

pahtuisi alustavan toimeenpanosuunnitelman mukaisesti. Kriminaalihuoltolaitoksen olisi laadittava ja vahvistettava 6 §:n mukainen lopullinen toimeenpanosuunnitelma alustavan pohjalta. Jos tuomioistuimen käytössä olevassa alustavassa toimeenpanosuunnitelmassa esitettäisiin nyt kysymyksessä olevan pykälän 2 momentin mukaisesti vaihtoehtoisia nuorisorangaistuksen suorittamistapoja, tuomioistuimen tuomiosta tulisi ilmetä, mihin niistä vastaaja tuomitaan. Tuomioistuin vahvistaisi nuorisorangaistuksen keston. Lisäksi tuomioistuin määräisi työpalvelutuntien määrän. Tuomiolauselmassa tulisi myös mainita nuorisorangaistuksen suorittamisesta hoitona silloin, kun sitä rangaistukseen sisältyy.

Nyt kysymyksessä olevan pykälän mukainen alustava toimeenpanosuunnitelma ja välillisesti myös lopullinen toimeenpanosuunnitelma perustuisivat edelleenkin sosiaaliviranomaisen ja Kriminaalihuoltolaitoksen väliseen yhteistyöhön, jota on pidettävä välttämättömänä paitsi seuraamuksen määräämisen myös nuoren rikosentekijän tarvitsemien sosiaali- ja terveydenhuollon toimien ja muiden tukitoimien selvittämisen kannalta. Sosiaaliselvityksen kautta Kriminaalihuoltolaitos saa sellaista tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämisen ja uusien rikosten ehkäisemisen kannalta tarpeellista tietoa, jota voidaan käyttää arvioitaessa nuorisorangaistuksen käyttämistä seuraamuksena ja toimeenpanosuunnitelman sisältöä. Sosiaaliselvityksen ja seuraamusselvityksen jaotteluun perustuva yhteistyö olisi nyt vain paremmin eriytettyä kummankin tahon asiantuntemuksen ja osaamisen mukaisiin asioihin esimerkiksi päällekkäisen työn välttämiseksi. Lisäksi vapaamuotoinen lailla sääntelemätön yhteistyö ja kanssakäyminen olisi mahdollista asian sitä vaatiessa.

Pykälän 1 momentin mukaan alustava toimeenpanosuunnitelma voitaisiin laatia myös virallisen syyttäjän tai tuomioistuimen pyynnöstä. Tämä mahdollisuus koskee luonnollisesti tapauksia, joissa kriminaalihuoltoviranomaiset ovat jättäneet toimeenpanosuunnitelman laatimatta katsoessaan, että nuorisorangaistus ei ole kysymykseen tuleva seuraamus nuoren kohdalla. Syyttäjä voi esittää

käsityksensä alustavan toimeenpanosuunnitelman tarpeellisuudesta jo silloin, kun hän pyytää seuraamusselvityksen tekemistä. Syyttäjän ei myöskään muuten tarvitse odottaa seuraamusselvityksen valmistumista, vaan hän voi seuraamusselvityksen tekemisen aikana varmistaa tarpeelliselta tuntuvan suunnitelman laatimisen. Jos toimeenpanosuunnitelman laatiminen ei ole tuolloin menossa, syyttäjä voi pyytää sitä.

Viime kädessä tuomioistuin voi, jos nuorisorangaistus on seuraamusselvityksen ja muun ennen oikeudenkäynnin tai pääkäsittelyn aikana esille tulleen selvityksen mukaan vakavasti otettava seuraamusvaihtoehto, pyytää Kriminaalihuoltolaitokselta alustavan toimeenpanosuunnitelman laatimista. Jos alustavaa toimeenpanosuunnitelmaa ei tuolloin ehditä saamaan valmiiksi ennen pääkäsittelyä, pääkäsittely joudutaan tilanteesta riippuen peruuttamaan tai lykkäämään.

Syyttäjän ja tuomioistuimen pyyntö olisi mahdollinen myös silloin, kun alustava toimeenpanosuunnitelma on kyllä laadittu, mutta pyynnön esittäjän käsityksen mukaan nuorisorangaistus saattaisi tulla kysymykseen olennaisesti toisenlaisena. Esimerkiksi pyynnön esittäjä voi katsoa, että nuorisorangaistuksen tuomitseminen lakiehdotuksen 3 §:n mukaisena hoitoa sisältävänä saattaisi olla perusteltua, kun Kriminaalihuoltolaitos on päätenyt pelkästään 2 §:n 2 momentin mukaiseen nuorisorangaistuksen perusmuotoiseen sisältöön.

Pykälän 2 momentin mukaan alustavasta toimeenpanosuunnitelmasta tulisi ilmetä nuorisorangaistuksen pääasiallinen sisältö. Siinä voitaisiin vaihtoehtoisina esittää nuorisorangaistuksen suorittamista 2 tai 3 §:n mukaisena. Hoidon sisällön tulisi lisäksi olla niin tarkasti määritelty, että epäilty kykenee ratkaisemaan, antaako hän 3 §:n 4 momentissa tarkoitetun suostumuksen.

Alustavasta toimeenpanosuunnitelmasta tulisi mahdollisimman lopullisessa muodossa ilmetä ne seikat, jotka lakiehdotuksen 6 §:n mukaan tulee sisällyttää Kriminaalihuoltolaitoksen laatimaan ja vahvistamaan lopulliseen toimeenpanosuunnitelmaan. Eriyisen korostuneesti tämä koskee 3 §:n mukaista hoitoa, koska sen osalta edellytetään vastaa-

jan suostumusta. Vastaaja ei kykene arvioimaan, suostuuko hän nuorisorangaistuksen suorittamiseen hoitona vai ei, jos sen sisältö ei riittävän tarkasti ilmene alustavasta toimeenpanosuunnitelmasta. Asian riittävän nopea käsittely ja käytännön näkökohdat puoltavat sitä, että toimeenpanosuunnitelman ei tarvitse olla lopullisessa muodossaan tuomioistuinkäsittelyn aikaan.

Toimeenpanosuunnitelmassa voitaisiin vaihtoehtoisina esittää nuorisorangaistuksen suorittamista 2 tai 3 §:n mukaisena. Vaihtoehtoina tulevat kysymykseen seuraavat:

- 1) Lain 2 §:n 2 momentin mukainen perusmuotoinen nuorisorangaistus.
- 2) Nuorisorangaistus, joka sisältää lain 2 §:n 2 momentin mukaisen perusmuodon ja tehosteena työpalvelun, joista viimeksi mainitun tuomitsemisedellytyksistä säädettäisiin rikoslain 6 luvun 10 a §:n 2 momentissa.
- 3) Nuorisorangaistus, joka sisältää lain 3 §:n mukaista hoitoa ja pääsääntöisesti myös täydentävänä 2 §:n 2 momentin mukaista perusmuotoista osuutta.

On tarkoituksenmukaista, että Kriminaalihuoltolaitos voi rajatapauksissa harkintansa mukaan laatia vaihtoehtoiset toimeenpanosuunnitelmat. Tuolloin tuomioistuin voi valita niiden välillä, mikäli nuorisorangaistuksen tuomitsemisen edellytykset täyttyvät. Edellä 1 momentin perusteluissa esitetyn mukaisesti tähän liittyy myös virallisen syyttäjän ja tuomioistuimen aloiteoikeus alustavan toimeenpanosuunnitelman laatimiseen liittyen. Jos Kriminaalihuoltolaitos on laatinut toimeenpanosuunnitelman vain yhden vaihtoehdon pohjalta, syyttäjä tai tuomioistuin voi 1 momentin nojalla pyytää Kriminaalihuoltolaitosta laatimaan toimeenpanosuunnitelman myös toisesta vaihtoehdosta.

Pykälän 3 momentin mukaan Kriminaalihuoltolaitoksen olisi kuultava epäiltyä alustavan toimeenpanosuunnitelman laatimisen yhteydessä. Alle 18-vuotiaan epäillyn huoltajalle, edunvalvojalle tai muulle lailliselle edustajalle olisi lisäksi varattava tilaisuus tulla kuulluksi. Epäillyn kuuleminen on tarpeen erityisesti sen vuoksi, että alustava toimeenpanosuunnitelma voidaan aikataulultaan

laatia sellaiseksi, että esimerkiksi hänen koulunkäyntinsä, opiskelunsa tai työnsä ei ole esteenä nuorisorangaistuksen täytäntöönpanolle.

Hoitoa lukuun ottamatta toimeenpanosuunnitelman yksityiskohdat eivät edellyttäisi epäillyn suostumusta. Luonnollista kuitenkin on, että tuomitun toiveisiin mahdollisuuksien mukaan kiinnitetään huomiota alustavan toimeenpanosuunnitelman laatimisen yhteydessä. Mikäli nuorisorangaistuksen tehosteena tulisi kysymykseen työpalvelu, sen onnistuminen tulisi pyrkiä varmistamaan kiinnittämällä työtä ja työpaikkaa valittaessa huomiota nuoren harrastuksiin, erityisosaamiseen, aikaisempaan työkokemukseen ja tulevaisuudensuunnitelmiin. Kuuleminen voitaisiin toimittaa vapaamuotoisesti. Käytännössä kuuleminen kuitenkin tapahtuu Kriminaalihuoltolaitoksen aluetoimistossa järjestettävässä tapaamisessa tai tarvittaessa useammassakin tapaamisessa.

Ehdotetun säännöksen mukaan epäiltyä olisi ehdottomasti kuultava alustavan toimeenpanosuunnitelman laatimisen yhteydessä. Näin ollen nuorisorangaistuksesta käytännössä sulkeutuisivat pois ne epäillyt, jotka pyynnöstä huolimatta kieltäytyvät tulemasta tai muuten jättävät tulematta kriminaalihuoltoviranomaisten luokse asian selvittämistä varten. Kuulemisen edellyttäminen tarkoittaa myös sitä, että alustavaa toimeenpanosuunnitelmaa ei tarvitsisi laatia, jos epäillyn olinpaikka on tuntematon. Yhteistyökykyä edellyttävän, nuoren elämään voimakkaasti puuttuvan nuorisorangaistuksen menestykselle suorittamiselle ei voi katsoa olevan edellytyksiä mainituissa tapauksissa.

Alle 18-vuotiaan nuoren rikoksentekijän vanhemmilla on huomattava merkitys nuoren tekemän rikoksen käsittelyssä. Sama koskee huoltajan lisäksi myös muita nuorten laillisia edustajia. Heidän varassaan on pitkälti alle 18-vuotiaan rikoksentekijän elämän puitteiden järjestäminen, mihin voi myös kuulua nuorisorangaistuksen suorittamisen edellytysten järjestäminen. Lisäksi laillisilla edustajilla saattaa olla sellaisia näkökohtia esitettäväksi, joilla saattaa olla merkitystä toimeenpanosuunnitelman yksityiskohtien kannalta ja joihin nuori ei välttämättä osaa kiin-

nittää huomiota.

Pykälän 3 momentin mukaan myös, jos nuorisorangaistuksen tuomitseminen 3 §:n mukaisesti hoitona voi tulla kysymykseen, Kriminaalihuoltolaitoksen olisi laadittava alustava toimeenpanosuunnitelma yhteistyössä hoidon järjestävän hoitoyksikön ja rikoksesta epäillyn kanssa. Vastaava sääntely on sopimushoitotoimikunnan laatiman sopimushoidon kokeilemista koskevan lakiehdotuksen 8 §:n 1 momentin ensimmäisessä virkkeessä. Epäillyn osallistumisella hoitoa koskevan toimeenpanosuunnitelman laatimiseen varmistetaan hoidon onnistumista sitä kautta, että epäilty ymmärtää, minkälaiseen hoitoon ja minkälaisin velvoittein hän on sitoutumassa suostumuksensa antamalla. Samalla voitaisiin saada selvitystä hoidon tarpeesta ja hoidon käytännön toteuttamiseen liittyvistä asioista. Hoitoa käsittävän alustavan toimeenpanosuunnitelman laatimiseen ei tulisi ryhtyä, jos rikoksesta epäilty ei suostu hoitoon, eikä aloitettua laatimista jatkaa, jos epäilty ilmoittaa peruvansa suostumuksensa.

6 §. *Toimeenpanosuunnitelma.* Nuorisorangaistuksesta annettavan lain 6 §:ssä ehdotetaan säädettäväksi nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelman sisällöstä nykyistä tarkemmin ja korkeammalla säädöstopalla. Nykyisin nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun asetuksen 7 §:ssä säädetään, että toimeenpanosuunnitelmassa tulee määrätä, miten usein ja millä tavoin nuorisorangaistukseen tuomitun on oltava yhteydessä valvojaansa, nuorisopalvelun aikataulu ja palvelun suorittamistapa.

Mainittua asetuksen sääntelyä ei nuorisorangaistuksen sisällön kehittämisen myötä voida pitää riittävänä. Toimeenpanosuunnitelman sisällöllä on myös sen verran huomattava merkitys nuoren rikoksenteikijän kannalta, että perustuslain 80 §:n 1 momentti huomioon ottaen toimeenpanosuunnitelman sisällöstä tulee säätää laissa. Jo alustavan toimeenpanosuunnitelman tulisi mahdollisimman pitkälle vastata Kriminaalihuoltolaitoksen vahvistamaa 6 §:n mukaista lopullista toimeenpanosuunnitelmaa.

Kriminaalihuoltolaitoksen olisi laadittava ja vahvistettava toimeenpanosuunnitelma nuorisorangaistuksen tuomitsemisen jälkeen.

Tarvittavat toimenpiteet olisi nuorisorangaistuksen nopean täytäntöönpanon aloittamisen mahdollistamiseksi tehtävä kiireellisesti. Poikkeuksen muodostaisivat ne asiat, joissa tuomitun tyytymättömyyden ilmoittamisen ja valittamisen vuoksi nuorisorangaistuksen täytäntöönpano tulee viivästyttämään.

Pykälän 1 momentin 1 kohdan mukaan toimeenpanosuunnitelmasta tulisi ilmetä sosiaalista toimintakykyä edistävät tehtävät ja ohjelmat sekä mahdolliset yhteen sovittamisen kohteena olevat tukitoimet. Tämä kohta liittyy lakiehdotuksen 2 §:n 2 momentin mukaiseen perusmuotoiseen nuorisorangaistukseen ja 4 §:n mukaiseen yhteensovittamiseen. Kysymyksessä olevan kohdan nojalla toimeenpanosuunnitelmasta tulee ilmetä esimerkiksi käytettävät Kriminaalihuoltolaitoksen työskentelyohjelmat, kognitiivisten taitojen kehittämiseen liittyvät ohjelmat, kurssit ja opetusohjelmat.

Rikoslain 6 luvun 10 a §:n 2 momentin nojalla nuorisorangaistus voitaisiin eräissä tapauksissa määrätä työpalvelulla tehostettuna. Nyt kysymyksessä olevan pykälän 1 momentin 2 kohdan mukaan toimeenpanosuunnitelman tulisi sellaisessa tapauksessa sisältää työpalvelua koskevat määräykset. Niistä keskeisimpiä ovat työpalvelun tarkempaan sisältöön liittyvät. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi sen määrittämistä, missä määrin työpalvelu sisältää palkatonta työtä ja missä määrin taas perehtymis- ja harjoittelutyyppeistä osuutta.

Pykälän 1 momentin 3 kohdan mukaan toimeenpanosuunnitelmasta tulisi ilmetä mielenterveys- tai päihdehoidon kesto, hoitosuunnitelma sekä velvoite päihdeettömyyden toteamiseksi tarvittavien näytteiden antamiseen ja muut täytäntöönpanoon liittyvät ehdot. Tämä koskee tapauksia, joissa nuorisorangaistus tuomitaan lakiehdotuksen 3 §:n mukaisesti hoitona. Tämä sääntely vastaisi pitkälti niitä tietoja, joita sopimushoidon toimeenpanosuunnitelman tulee sisältää sopimushoitotoimikunnan lakiehdotuksen 8 §:n 1 momentin mukaan.

Hoitosuunnitelman mukaan määräytyisi nuorisorangaistukseen kuuluvan hoidon keskeinen sisältö. Hoitosuunnitelmassa määri-

tettäisiin hoidon tarpeet ja tavoitteet, hoitomuodot ja niiden suunniteltu pituus sekä hoitoa antavat hoitoyksikkö.

Kuten sopimushoidossakin, hoitosuunnitelma olisi pyrittävä laatimaan siten, että se parhaalla mahdollisella tavalla vastaa rikoksesta epäillyn hoidon tarvetta sekä samalla edistää hoidettavan sosiaalista selviytymistä ja ehkäisee uusien rikosten tekemistä. Lisäksi olisi määritettävä, onko useampi hoitomuoto tarpeen ja voidaanko eri hoitoja antaa samanaikaisesti vai ei. Silloin kun hoito sisältäisi päihdehoitoa, toimeenpanosuunnitelmassa tulisi asettaa velvoite päiheteettömyyttä koskevien näytteiden antamiseen. Muut täytäntöönpanoon liittyvät ehdot voisivat esimerkiksi koskea tuomitun yhteydenpitovelvollisuutta Kriminaalihuoltolaitokseen siltä osin kuin viimeksi mainitun sääntelyyn eivät riitä momentin 4 kohdan mukaiset määräykset.

Nyt kysymyksessä olevan kohdan yhteydessä erityisen tärkeänä voidaan pitää hoidon lajin (laitohoito - avohoito) ja keston määrittämistä. Tällä on erityisesti merkitystä tapauksissa, joissa hoitoaika olisi hoidon intensiivisyyden vuoksi tai muuten sen verran lyhyt tai hoito ainakin osittain avohoitona suoritettavaa, että hoidon lisäksi nuorisorangaistukseen olisi 3 §:n 2 momentin mukaisesti sisällytettävä valvontatapaamisia, tehtäviä ja ohjelmia sekä niiden yhteydessä annettavaa tukea ja ohjausta.

Pykälän 1 momentin 4 kohdan mukaan toimeenpanosuunnitelman olisi sisällettävä valvojan ja valvottavan väliseen yhteydenpitoon liittyvät määräykset. Kysymyksessä ovat määräykset, jotka edistävät valvojan mahdollisuuksia toimia lakiehdotuksen 12 §:ssä säädetyllä tavalla. Valvojan ja valvottavan tapaamiset saattavat myös suoraan liittyä nuorisorangaistuksen suorittamiseen sitä kautta, että niiden aikana suoritetaan sosiaalista selviytymistä edistäviä toimintaohjelmia. Yhteydenpitoon liittyvät määräykset voivat koskea yhteydenpidon suorittamistapoja, joista keskeisimpiä ovat tapaamiset. Myös yhteydenpito esimerkiksi puhelimitse saattaa tulla kysymykseen. Lisäksi määräykset voivat liittyä yhteydenpidon ajankohtiin ja siihen, miten ajankohdista sovitaan. Varaa on jätettävä joustolle ja käytännön toteutta-

mismahdollisuuksille, joiden puitteissa viime kädessä valvoja määrittää yhteydenpidon tarkemmat yksityiskohdat. Ajankohdista pitäisi kuitenkin pyrkiä mahdollisuuksien mukaan sopimaan tuomitun kanssa.

Pykälän 2 momentin mukaan toimeenpanosuunnitelman laatimisessa olisi voimassa, mitä kuulemisesta ja yhteistyöstä säädetään 5 §:n 3 momentissa. Tällä tarkoitetaan nuorisorangaistukseen tuomitun kuulemista, tilaisuuden varaamista tulla kuulluksi hänen lailliselle edustajalleen ja hoitoon liittyvän toimeenpanosuunnitelman laatimista yhteistyössä tuomitun ja hoitoyksikön kanssa. Mikäli tuomioistuimelle esitetty alustava toimeenpanosuunnitelma voitaisiin suoraan vahvistaa lopulliseksi suunnitelmaksi, 2 momentin edellyttämiin kuulemista ja yhteistyötä koskeviin toimenpiteisiin ei luonnollisesti tarvitsisi ryhtyä.

Pykälän 3 momentissa ehdotetaan säädettäväksi, että Kriminaalihuoltolaitos ja valvoja voisivat toimeenpanosuunnitelman vahvistamisen jälkeen antaa toimeenpanosuunnitelmaan liittyviä täytäntöönpanossa tarpeellisia määräyksiä. Lisäksi erityisestä syystä toimeenpanosuunnitelmaa voitaisiin muuttaa tai täydentää sen vahvistamisen jälkeen.

Lopullisessakaan toimeenpanosuunnitelmassa ei voida käytännön näkökohtien vuoksi määrätä lopullisesti ja kattavasti kaikista täytäntöönpanon yksityiskohdista. Näin ollen Kriminaalihuoltolaitoksella ja valvojalla täytyy olla oikeus tarvittaessa ohjata täytäntöönpanoa toimeenpanosuunnitelmaan liittyvillä määräyksillä, joita tuomitun myös olisi 13 §:n nojalla noudatettava. Esimerkkinä voisi olla valvontatapaamisten tarkemmista ajankohdista määrääminen. Lisäksi määräyksiin voitaisiin poiketa esimerkiksi työpalvelun aikataulusta, jos tuomitulle tulee esimerkiksi este tehdä työtä toimeenpanosuunnitelmassa vahvistetulla tavalla. Jos yksittäistapauksellinen määrääminen ei olisi riittävää, toimeenpanosuunnitelmaa voitaisiin täydentää tai muuttaa. Toimeenpanosuunnitelman muuttaminen saattaisi tulla ajankohtaiseksi esimerkiksi tuomitun hoidon tarpeen muuttuessa. Jos kysymys olisi pitkäkestoisesta täytäntöönpanon esteestä, Kriminaalihuoltolaitos voisi väliaikaisesti keskeyttää täytäntöön-

panon 14 §:n 2 momentin nojalla.

Ennen tarkempaa määräämistä taikka toimeenpanosuunnitelman muuttamista tai täydentämistä tulisi mahdollisuuksien mukaan ottaa huomioon tuomitun toiveet ja edellytykset toimia määräyksen tai muutetun toimeenpanosuunnitelman mukaisella tavalla.

7 §. *Nuorisorangaistuksen täytäntöönpanon aloittaminen.* Nuorisorangaistuksesta annettavan lain 7 §:ssä ehdotetaan säädettäväksi nuorisorangaistuksen täytäntöönpanon aloittamisesta pykälän perustuksessa eräitä lähinnä kielellisiä tarkistuksia lukuun ottamatta nykyiseen nuorisorangaistuksen kokeilemisestä annetun lain 4 §:ään.

Pykälän 1 momentin mukaan täytäntöönpano olisi aloitettava viivytyksettä toimeenpanosuunnitelman tultua vahvistetuksi. Kuten 6 §:n 1 momentin perusteluista ilmenee, toimeenpanosuunnitelma olisi laadittava ja vahvistettava kiireellisesti lukuun ottamatta niitä tapauksia, joissa tuomittu valittaa rangaistuksesta.

Pykälän 2 momentin nojalla nuorisorangaistuksen täytäntöönpano voitaisiin aloittaa ennen tuomion täytäntöönpanokelpoiseksi tulemistakin tuomitun Kriminaalihuoltolaitokselle antamalla kirjallisella suostumuksella, jos tuomittu on tyytynyt tuomittuun nuorisorangaistukseen. Suostumus tulisi antaa kirjallisesti todisteluvaikkeuksien välttämiseksi. Kirjallisella suostumuksella voidaan myös korostaa sitä, että nuori ymmärtää suostumuksensa merkityksen. Nuorisorangaistuksen täytäntöönpanon nopeuttamista on pidettävä perusteltuna rikoksen ja siitä seuraavan rangaistuksen välisen suhteen korostamiseksi. Nopea täytäntöönpano saattaa myös edistää nuoren rikoskierteen katkaisemista.

Nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoa ei voida nopeuttaa siitä, mikä se pykälän 1 ja 2 momentin mukaan olisi. Suomen nykyinen rangaistusten täytäntöönpanojärjestelmä lähtee esimerkiksi ehdottoman vankeusrangaistuksen ja sakan osalta siitä, että täytäntöönpanoon voidaan ryhtyä vasta, kun niitä koskeva tuomio on lainvoimainen tai pantavissa täytäntöön kuten lainvoimainen tuomio (hovioikeuden tuomio). Perustuslain 21 §:n nojalla oikeus hakea muutosta turvataan

lailla. Lisäksi mahdollisuus saattaa syyllisyyskysymys ylemmän tuomioistuimen käsiteltäväksi sisältyy keskeisiin ihmisoikeus-sopimuksiin. Täytäntöönpano tuomitun nuorisorangaistusta koskevasta valituksesta huolimatta saattaisi kokonaan tai osittain mitätöidä valituksen.

Pykälän 3 momentti vastaa asiallisesti nykyisen nuorisorangaistuksen kokeilulain 4 §:n 3 momenttia. Ylempi oikeusaste saattaa muun kuin tuomitun valituksesta tuomita nuorisorangaistuksen jo suorittaneen tai sitä parhaillaan suorittavan nuoren muuhun rangaistukseen. Tuolloin on uudesta rangaistuksesta kaksinkertaisen rankaisemisen välttämiseksi vähennettävä jo täytäntöön pantua nuorisorangaistusta vastaava määrä. Tuomioistuimen on tuolloin harkittava, kuinka pitkää vankeusaikaa jo suoritettu nuorisorangaistus kohtuuden mukaan vastaa. Käytännössä muun kuin tuomitun valituksesta tuomittava uusi rangaistus on vankeusrangaistus.

Suomen täytäntöönpanojärjestelmä lähtee siitä, että rangaistusta ei voida panna täytäntöön kuinka pitkän ajan tahansa kuluttua tuomitsemisesta. Poikkeuksen muodostaa elinkautinen vankeusrangaistus sen tuomitsemiseen johtavien rikosten erityisen vakavuuden vuoksi. Täytäntöönpano-oikeuden vanhentumista puoltavat tarkoituksenmukaisuus-, oikeudenmukaisuus- ja oikeusturvapäätökset. Nykyiseen kokeilulakiin sisältyvän säännöksen mukaan nuorisorangaistus raukeaa, jollei sen täytäntöönpano ole alkanut kolmen vuoden kuluttua lainvoiman saaneen tuomion antamispäivästä. Sama säännös sisältyisi ehdotuksen mukaan kysymyksessä olevan pykälän 4 momenttiin. Täytäntöönpano-oikeuden vanhentumista koskevan määräajan säätäminen näin lyhyeksi on aiheellista rangaistuksen kohderyhmän vuoksi. Nuorten kohdalla tulee korostetusti pyrkiä rangaistusten nopeaan täytäntöönpanoon, jotta tekijä kykenisi yhdistämään seuraamuksen tekoon. Lisäksi nuorisorangaistus ehdotetaan laajennettavaksi 18-20-vuotiaiden rikosentekijöiden ryhmään. Jos täytäntöönpano-oikeuteen liittyvä määräaika olisi ehdotettua pidempi, täytäntöönpanon piiriin voisi tulla yli 23-vuotiaita henkilöitä.

Heidän kohdallaan nuorelle suunnitellun rangaistuksen täytäntöönpanoa voidaan pitää epätarkoituksenmukaisena. Lisäksi todennäköisyys uusien rikosten tekemiseen ja uusien rangaistusten tuomitsemiseen kasvaa täytäntöönpano-oikeuden määräajan pidentyessä.

8 §. *Nuorisorangaistuksen täytäntöönpanosta huolehtiminen.* Pykälän mukaan Rikosseuraamusvirasto ja Kriminaalihuoltolaitos huolehtisivat nuorisorangaistuksen täytäntöönpanosta siten kuin siitä ehdotetussa laissa ja tarkemmin valtioneuvoston asetuksella säädetään. Tältä osin tilanne säilyisi ennallaan verrattuna nykyiseen nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoon.

9 §. *Etsintäkuuluttaminen.* Pykälän mukaan, jos nuorisorangaistukseen tuomittua ei tavata eikä hänen oleskelupaikkaansa saada selville, Rikosseuraamusvirasto antaa tuomitusta etsintäkuulutuksen. Tuomittua kehoitettaisiin etsintäkuulutuksessa viimeistään määräpäivänä ottamaan nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoa varten yhteyttä Kriminaalihuoltolaitokseen. Etsintäkuulutuksessa olisi ilmoitettava, että muussa tapauksessa pannaan vireille menettely muun rangaistuksen tuomitsemiseksi nuorisorangaistuksen sijasta.

Etsintäkuulutusmenettelyn mahdollistava ehdotettua vastaava säännös on tällä hetkellä nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun asetuksen 10 §:ssä. Etsintäkuuluttaminen liittyy kuitenkin siinä määrin yksilön oikeuksiin ja velvollisuuksiin, että perustuslain 80 §:n 1 momentin nojalla sen perusteista tulisi säätää laissa.

Ehdotettu etsintäkuuluttamista koskeva säännös vastaisi pitkälti nykyistä asetuksen 10 §:ää. Rikosseuraamusvirasto antaisi etsintäkuulutuksen sen jälkeen, kun Kriminaalihuoltolaitos on toimittanut sille etsintäkuuluttamista varten tarvittavan selvityksen. Ehdotetun 10 §:n viimeisen virkkeen mukaan etsintäkuulutuksessa on ilmoitettava, että jollei tuomittu ota määräpäivänä yhteyttä Kriminaalihuoltolaitokseen, pannaan vireille menettely muun rangaistuksen tuomitsemiseksi nuorisorangaistuksen sijasta. Mainittua ilmaisua voidaan pitää tuomitun kannalta selkeämpänä kuin asetuksen 10 §:ssä olevaa mainintaa nuorisorangaistuksen uuden käsittelyn panemisesta vireille.

10 §. *Usean nuorisorangaistuksen täytäntöönpano.* Nykyisin usean nuorisorangaistuksen täytäntöönpanosta säädetään nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain 5 §:ssä, joka rakentuu nuorisorangaistuksen jakoon valvontaan ja nuorisopalveluun. Säännöksessä säädetään siitä, milloin valvonta-aika päättyy ja mikä on useamman nuorisopalvelun tuntien enimmäisyhteismäärä. Nyt kysymyksessä olevassa lakiehdotuksessa ehdotetaan luovuttavaksi nuorisorangaistuksen lähtökohtaisesta jaosta kahteen osaan, minkä vuoksi usean rangaistuksen täytäntöönpanoaikojen säätäminen nykyiseltä pohjalta ei onnistu. Rangaistuksen enimmäiskesto ja työpalvelutuntien enimmäismäärää on kuitenkin rajoitettava, jotta täytäntöönpanossa ei päädyttäisi kohtuuttomiin lopputuloksiin usean nuorisorangaistuksen tullessa samanaikaisesti täytäntöönpanoon. Käytännössä saman tuomitun useiden nuorisorangaistusten tuleminen samaan aikaan täytäntöönpanoon on harvinaista.

Pykälän 1 momentin mukaan, jos täytäntöön pantavana on samaan aikaan useita nuorisorangaistuksia, niiden kestot laskettaisiin täytäntöönpanossa yhteen. Yhteinen enimmäiskesto olisi kuitenkin yksi vuosi kuusi kuukautta. Yksi nuorisorangaistus kestää vähintään neljä kuukautta ja enintään yhden vuoden.

Useaa nuorisorangaistusta samaan aikaan täytäntöön pantaessa tulee harkittavaksi se kysymys, missä määrin on tarpeellista ja tarkoituksenmukaista suorittaa nuorisorangaistuksiin sisältyvä täysin sama rangaistuksen osa useampaan kertaan. Mitään lisäarvoa ei välttämättä saada sillä, että tuomittu suorittaisi yhteisen täytäntöönpanon aikana esimerkiksi täysin saman Kriminaalihuoltolaitoksen työskentelyohjelman kahteen kertaan. Toisaalta samojen osien ajallisella välilläkin on merkitystä. Hoitojaksojen vertailu voi olla ongelmallisempaa. Joka tapauksessa yhteinen täytäntöönpano olisi toteutettava niin, että se ei muodostu kohtuuttoman raskaaksi tuomitulle eikä vaaranna rangaistusten menestyksellistä suorittamista.

Nuorisorangaistuksen tehosteena voi olla työpalvelu. Siinä tapauksessa pykälän 2 momentin mukaan tuntimäärät laskettaisiin sa-

manaikaisessa täytäntöönpanossa yhteen. Yhteinen enimmäiskesto olisi kuitenkin 150 tuntia, kun työpalvelun enimmäismäärä yhdessä nuorisorangaistuksessa olisi 100 tuntia. Vastaava yhden rangaistuksen keston ja yhteisen enimmäiskeston suhde olisi nyt kysymyksessä olevan pykälän 1 momentissa.

11 §. Valvojan määrääminen. Nuorisorangaistuksesta annettavan lain 11 §:n mukaan Kriminaalihuoltolaitos määräisi nuorisorangaistukseen tuomitulle valvojaksi Kriminaalihuoltolaitoksen virkamiehen. Erityisestä syystä hänen avukseen voitaisiin määrätä muu tehtävään sopiva ja siihen suostunut henkilö, jolle voidaan valtion varoista maksaa palkkio ja kulukorvaus.

Lakiehdotuksen 11 §:ää vastaava sääntely on tällä hetkellä nuorisorangaistuksen koekilemisestä annetun lain 8 §:ssä ja asetuksen 12 §:ssä. Kriminaalihuoltolaitos huolehtii nuorisorangaistuksen käytännön täytäntöönpanosta, minkä vuoksi se määrää virkamiehensä valvojaksi. Koska Kriminaalihuoltolaitoksen aluetoimisto saattaa joissakin maan osissa sijaita kaukana tuomitun asuinpaikasta, tarkoituksenmukaista on, että valvojan avuksi voidaan määrätä joku toinen henkilö. Toisaalta tuomitutkin voidaan velvoittaa matkustamaan täytäntöönpanoa varten, minkä vuoksi hänellä olisi lakiehdotuksen 20 §:n mukaan oikeus saada korvausta matkakustannuksista. Siltä osin kuin nuorisorangaistuksen täytäntöönpanotehtävät tulevat valvojan avuksi määrätyn henkilön omien töiden lisäksi ja aiheuttavat lisäkustannuksia, viimeksi mainittu saisi Kriminaalihuoltolaitokselta hakemuksesta palkkion ja kulukorvauksen.

12 §. Valvojan tehtävät. Lain 12 §:ssä ehdotetaan säädettäväksi valvojan tehtävistä tavalla, joka pitkälti vastaa nykyisin nuorisorangaistuksen koekilemisestä annetun asetuksen 13 §:ssä olevaa sääntelyä. Kysymyksessä on sen verran keskeisesti rangaistuksen täytäntöönpanoon ja tuomitun oikeusasemaan liittyvä säännös, että perustuslain 80 §:n 1 nojalla säätämistä asetuksessa ei voida pitää riittävänä.

Valvojan tehtäviin kuuluisivat *1 momentin 1 kohdan* nojalla valvottavan tukeminen ja ohjaaminen, millä tarkoitetaan, paitsi nuori-

sorangaistuksen täytäntöönpanon edistämistä, myös samaan tapaan kuin ehdollisen vankeuden valvonnassa, tarvittaessa nuoren autamista elämänsä järjestämisessä.

Ehdotettavan 12 §:n *1 momentin 2 ja 3 kohdan* mukaan valvojan tulisi olla yhteydessä tuomittuun toimeenpanosuunnitelmassa määrättyllä tavalla ja riittävässä määrin myös hänen lailliseen edustajaansa, käytännössä huoltajana olevaan vanhempaan. Lakiehdotuksen 6 §:n 1 momentin 4 kohdan mukaan toimeenpanosuunnitelmassa on oltava valvojan ja tuomitun väliseen yhteydenpitoon liittyvät määräykset. Tältä osin joudutaan käytännön järjestelyille jättämään esimerkiksi tarkempien ajankohtien suhteen jonkin verran varaa. Valvojan on tarvittaessa päätettävä yhteydenpidon yksityiskohdista tarkemmin. Asianmukaista on pyrkiä varamaan tuomitulle tilaisuus lausua mielipiteensä etukäteen.

12 §:n *1 momentin 4 kohdassa* säädettäisiin keskeisestä valvojan velvollisuudesta eli nuorisorangaistuksen suorittamisen valvonnasta. Kohdan mukaan valvojan tulee valvoa sosiaalista toimintakykyä edistävien tehtävien ja ohjelmien, työpalvelun sekä mielenterveys- ja päihdehoidon suorittamista. Nuorisorangaistuksen sisällöstä siis paljolti riippuu, millaista valvonnan tulee olla. Esimerkiksi sosiaalista toimintakykyä edellyttäviä ohjelmia suoritetaan Kriminaalihuoltolaitoksen aluetoimistossa, mutta työtä saatetaan tehdä muualla. Hoito suoritettaisiin muualla. Valvojalta edellytetään yhteydenpitoa näihin muihin suorituspaikkoihin.

Pykälän *1 momentin 5 kohdan* mukaan valvojan olisi ilmoitettava Kriminaalihuoltolaitokselle toimeenpanosuunnitelman määräysten rikkomisesta. Tuolloin olisi ryhdyttävä lakiehdotuksen 16 ja 17 §:n mukaisiin toimenpiteisiin.

12 §:n *2 momentin* mukaan valvojan olisi toimittava niin, että hänen toimenpiteistään ei aiheudu tuomitulle tai hänen läheisilleen tarpeetonta haittaa. Nykyisin asetuksessa olevassa sääntelyssä oleva käsite ”valvonta” on korvattu valvojan toimenpiteillä, koska ehdotettu laki lähtee siitä, että nuorisorangaistukseen ei tulisi enää kuulumaan valvontaa erityisenä osana.

13 §. Nuorisorangaistukseen tuomitun velvollisuudet. Nuorisorangaistuksesta annettavan lain 13 §:n 1 momentissa ehdotetaan säädettäväksi, että nuorisorangaistukseen tuomitun on noudatettava toimeenpanosuunnitelmaa sekä Kriminaalihuoltolaitoksen ja valvojan hänelle antamia toimeenpanosuunnitelmaan perustuvia täytäntöönpanossa tarpeellisia määräyksiä. Tuomitun tulisi lisäksi toimeenpanosuunnitelmassa määrättyllä tavalla pitää yhteyttä valvojaansa.

Pykälän 1 momentti vastaisi sisällöltään pääosin nykyistä nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain 7 §:n 1 momenttia. Tuomitun on suoritettava nuorisorangaistus toimeenpanosuunnitelman mukaisesti. Kuten toimeenpanosuunnitelman sisältöä koskevan 6 §:n perusteluista ilmenee, toimeenpanosuunnitelmassa ei voida käytännössä lopullisesti ja kattavasti määrätä kaikista täytäntöönpanon yksityiskohdista. Näin ollen Kriminaalihuoltolaitos ja ennen kaikkea valvoja voisivat ohjata täytäntöönpanoa toimeenpanosuunnitelmaan perustuvilla määräyksillä, joita tuomitun on noudatettava. Määräysten on liityttävä toimeenpanosuunnitelmasta ilmenevään nuorisorangaistuksen sisältöön.

Pykälän 1 momentin toisessa virkkeessä painotetaan asian tärkeän merkityksen vuoksi erikseen tuomitun velvollisuutta pitää yhteyttä valvojaan. Yhteydenpitoa on käsitelty jo edellä 6 ja 12 §:n perusteluissa.

Pykälän 2 momentin mukaan, jos nuorisorangaistus sisältää päihdehoitoa, tuomittu olisi velvollinen päihdeettömyyden toteamiseksi vaadittaessa antamaan virtsa-, sylki- ja verinäytteen sekä suorittamaan puhalluskokeen. Päihdeettömyyden seuranta on tärkeää rangaistuksen täytäntöönpanon ja tavoitteiden toteutumisen kannalta.

14 §. Nuorisorangaistuksen suorittamisaika. Nuorisorangaistuksen kokeilulaisissa ei säädetä rangaistuksen suorittamisaajan alkamisesta, mitä ei voida pitää tyydyttävänä. Pykälän 1 momentin mukaan nuorisorangaistuksen suorittamisaika alkaisi kulua toimeenpanosuunnitelman tiedoksiannosta. Tämä alkamisaika vastaa Kriminaalihuoltolaitoksen nykyistä käytäntöä. Toimeenpanosuunnitelma annetaan tuomitulle tiedoksi todisteellisesti hänen allekirjoitustaan vastaan.

Pykälän 2 momentissa ehdotetaan säädettäväksi mahdollisuudesta väliaikaisesti keskeyttää nuorisorangaistuksen täytäntöönpano. Tämä koskisi tapauksia, joissa nuorisorangaistusta ei sen täytäntöönpanoaikana ilmenneen esteen (esimerkiksi asevelvollisuuden suorittaminen tai sairaus) vuoksi saataisi kokonaan suoritetuksi rangaistusaikana ja syynä siihen ei olisi 16 §:n 3 momentin mukainen tuomitun moitittava menettely. Täytäntöönpanon jatkamisen esteen ilmetessä Kriminaalihuoltolaitos voisi väliaikaisesti keskeyttää nuorisorangaistuksen täytäntöönpanon enintään yhdeksi vuodeksi.

Pykälän 2 momentti koskee niitä tapauksia, joissa nuorisorangaistuksen suorittaminen on jo ehditty aloittaa. Vaikka nuorisorangaistuksen täytäntöönpano onkin lakiehdotuksen 7 §:n 1 momentin mukaan aloitettava viivytyksettä toimeenpanosuunnitelman tultua vahvistetuksi, ennen aloittamista tiedossa oleva täytäntöönpanon este (esimerkiksi kesken oleva asepalvelus) tulisi tarvittaessa ottaa huomioon siirtämällä täytäntöönpanon aloittamista.

Pyrkimys nuorisorangaistuksen nopeaan täytäntöönpanoon edellyttää, että täytäntöönpanoa ei keskeytetäisi pidemmäksi ajaksi kuin on tarpeen. Saman nuorisorangaistuksen täytäntöönpano voitaisiin keskeyttää useamman kerran, kunhan keskeytysten yhteinen kesto ei ylittäisi yhtä vuotta. Ehdotettu keskeytyksen enimmäisaika on niin pitkä, että se käytännössä mahdollistaa nuorisorangaistusten loppuun saattamisen niiden täytäntöönpanoaikana ilmenneistä esteistä huolimatta. Joka tapauksessa keskeytyksen enimmäiskeston jälkeen nuorisorangaistuksen suorittamisaika jatkuisi yhtäjaksoisesti loppuun riippumatta esteen jatkumisesta. Nuorten rangaistusten täytäntöönpanoa ei ole tarpeen venyttää tarpeettomasti. Jos keskeytykseen tai sen jälkeiseen nuorisorangaistuksen suorittamisaikaan liittyisi 16 §:n 3 momentissa tarkoitettua tuomitun moitittavaa menettelyä, Kriminaalihuoltolaitoksen tulisi ryhtyä toimenpiteisiin asian saattamiseksi tuomioistuimen käsiteltäväksi.

Ehdotettu sääntely yksinkertaistaisi ja taroituksenmukaistaisi menettelyä verrattuna siihen, josta säädetään nykyisin nuorisoran-

gaistuksen kokeilemisesta annetun lain 9 §:n 1 momentissa. Sen mukaan Kriminaalihoitolaitos voi ensin pidentää valvonta-aikaa enintään kolmella kuukaudella. Sen jälkeen vielä tuomioistuin voi pidentää valvonta-aikaa kuudella kuukaudella tai erityisestä syytä katsoa rangaistuksen kokonaan suoritetuksi. Ehdotetun säännöksen mukaan nuorisorangaistuksen suorittamisaika ja samalla täytäntöönpano päättyisivät yksiselitteisesti verrattuna nykyiseen säännökseen.

15 §. Nouto nuorisorangaistuksen suorittamista varten. Nuorisorangaistuksesta annetun lain 15 §:ssä ehdotetaan säädettäväksi nuorisorangaistuksen suorittamista varten tapahtuvasta noudosta.

Lakiehdotukseen ehdollisen vankeuden valvonnasta sisältyy 8 § noudosta valvontatapaamiseen. Mainittu pykälä on hyvin pitkälle samansisältöinen kuin nyt kysymyksessä oleva nuorisorangaistuslain 15 §, joten perusteluiden osalta voidaan viitata ensiksi mainitun pykälän yksityiskohtaisiin perusteluihin. Myöskään nuorisorangaistuksen osalta matkustuskieltoa ei ole pidetty sopivana täytäntöönpanon tehosteena käytettävänä seuraamuksena. Noutamista työpalvelun suorittamista varten ei ole myöskään pidetty tarkoituksenmukaisena. Työtä voidaan luonteeltaan pitää sellaisena oheisseuraamuksena, että sen suorittamista ei voida olettaa edistettävän tuomitun noutamisella työpaikalle.

Ehdollisen vankeusrangaistuksen valvontatapaamisten tavoin myös nuorisorangaistusten täytäntöönpanoon kuuluviin tapaamisiin ja muihin vastaaviin tilaisuuksiin liittyy tuomitun laiminlyöntejä. Lakiehdotuksen 16 §:n mukaisesti sellaisissa tapauksissa tuomitulle voitaisiin antaa huomautus ja varoitus. Varoituksenkin osoittautuessa tehottomaksi Kriminaalihoitolaitos voisi ryhtyä toimenpiteisiin asian saattamiseksi tuomioistuimen käsiteltäväksi, mikä johtaisi muun rangaistuksen tuomitsemiseen nuorisorangaistuksen suorittamatta jäänyttä osaa vastaavasti.

Nuorisorangaistuksen suorittamista saattaisi kuitenkin edistää myös mahdollisuus noutaa tuomittu tapaamiseen tai vastaavaan tilaisuuteen. Uhkan olemassaolo saattaisi olla omiaan estämään aiheettomia poissaoloja ja samalla myös vähentämään tarvetta määrätä

nuorisorangaistuksen tilalle muu rangaistus. Rikoslain 6 luvun 10 a §:n 1 momentin mukaisen kokonaisarvioinnin perusteellahan on kuitenkin päädytty siihen, että nuorisorangaistus on nuoren tekemä rikos ja hänen tilanteensa huomioon ottaen oikea sekä sosiaalistan vaikuttava ja uusien rikosten ehkäisemisen kannalta tarkoituksenmukainen seuraamus.

Pykälän 1 momentin mukaan mahdollisuus käyttää noutoa koskisi tilanteita, joissa nuorisorangaistukseen tuomittu ilman valvojan tiedossa olevaa hyväksyttävää syytä jättää saapumatta valvontaan liittyvään tapaamiseen tai muuhun 2 §:n 2 momentissa tarkoitettuun tilaisuuteen. Kysymyksessä olisivat lähinnä sosiaalista toimintakykyä edistävien tehtävien ja ohjelmien suorittamiseen liittyvät tapaamiset ja kokoontumiset.

Pykälän 2 momentti ja sen perustelut vastaavat ehdollisen vankeuden valvontaan liittyvän lakiehdotuksen 8 §:n 2 momenttia ja sen perusteluja. Pykälän 3 momentin nojalla nuorisorangaistukseen tuomitulle olisi rangaistuksen suorittamisen alkaessa ilmoitettava, että laiminlyönti voi johtaa noutoon. Nuorisorangaistusta koskevan lakiehdotuksen 14 §:n 1 momentin mukaan nuorisorangaistuksen suorittamisaika alkaa kulua toimeenpanosuunnitelman tiedoksiannosta. Saapumatta jäämisen ensimmäiseen tapaamiseen ei pitäisi johtaa noutoon.

16 §. Nuorisorangaistuksen ehtojen ja määräysten rikkominen. Pykälä koskee tuomitun moitittavan menettelyn käsittelyä Kriminaalihoitolaitoksessa. Pykälän 1 momentissa säädettäisiin menettelyn johdosta annetavasta huomautuksesta ja varoituksesta. Jos nuorisorangaistukseen tuomittu menettelee vastoin toimeenpanosuunnitelmaa tai siihen perustuvia määräyksiä, Kriminaalihoitolaitoksen olisi annettava hänelle suullinen tai kirjallinen huomautus. Jos tuomittu ei siitäkään ojentuisi, hänelle olisi annettava kirjallinen varoitus.

Huomautus ja varoitus voitaisiin ja tulisiikin antaa myös sellaisessa tapauksessa, jossa tuomittu noudetaan tapaamiseen tai vastaavaan nuorisorangaistuksen suorittamiseen liittyvään tilaisuuteen.

16 §:n 1 momentilla pyritään selkeyttä-

mään ja kehittämään nykyistä puuttumisjärjestelmää mutta samalla myös antamaan sijaa tarkoituksenmukaisuusharkinnalle keinojen käyttämisessä. Nykyisen kokeilulain 7 §:n 2 momentin mukaan tuomitulle, joka menettelee vastoin toimeenpanosuunnitelmaa tai sen nojalla annettuja määräyksiä, on Kriminaalihuoltolaitoksen annettava kirjallinen huomautus. Nyt keinovalikoimaa lisättäisiin varoituksella, joka annettaisiin huomautuksen jälkeen. Huomautuksen tai varoituksen voisivat lähinnä antaa Kriminaalihuoltolaitoksen aluetoimiston johtaja ja valvoja. Suullisella puhutteluluonteisella huomautuksella voidaan kirjallista painokkaammin tuoda esiin moittiminen ja huomion kiinnittäminen moitittavan menettelyn jatkamisen seurauksiin.

Täytäntöönpanon menestyksellistä läpiviemistä silmällä pitäen oleellista on, että moitittavaan menettelyyn eli lähinnä poissaoloihin, myöhästymisiin ja rangaistuksen täytäntöönpanoon liittyvistä tehtävistä ja toimenpiteistä kieltäytymiseen ilman hyväksyttävää syytä puututaan välttömästi. Huomautus- ja varoitussjärjestelmä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että esimerkiksi kaksi myöhästymistä valvojan tapaamisesta johtaisi automaattisesti asian saattamiseen tuomioistuimeen uuden rangaistuksen tuomitsemiseksi nuorisorangaistuksen sijaan. Huomautusta ja varoitusta annettaessa voidaan käyttää harkintaa sen suhteen, kuinka usein tapahtunut ja minkälainen moitittava menettely johtaa mainittujen puuttumistapojen käyttämiseen. Esimerkiksi yhteen pieneen myöhästymiseen voidaan puuttua vapaamuotoisella huomautuksella, jota ei tarkoiteta 16 §:n 1 momentissa.

Ehdotetun 16 §:n 2 momentissa säädettäisiin velvollisuudesta varoituksen yhteydessä ilmoittaa tuomitulle, että sen noudattamatta jättäminen johtaa asian saattamiseen tuomioistuimen käsiteltäväksi ja 18 §:ssä tarkoitettua rangaistuksen tuomitsemiseen. Ilmoittamisvelvollisuuden merkitystä korostaa mahdollisuus tuomita suorittamatta jääneestä nuorisorangaistuksesta ankarampaan rangaistukseen eli ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Ilmoittamisen yhteydessä on erityisesti kiinnitettävä huomiota tähän vaihtoehtoon. Selvästi esiin tuodun ehdotto-

man vankeusrangaistuksen uhkan voi olettaa lisäävän nuoren motivaatiota suorittaa nuorisorangaistus loppuun.

16 §:n 3 momentti vastaa pitkälti nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain 10 §:n 1 momenttia. Ehdotetun säännöksen mukaan Kriminaalihuoltolaitoksen tulisi ryhtyä toimenpiteisiin asian saattamiseksi tuomioistuimen käsiteltäväksi, jos nuorisorangaistukseen tuomittu ei aloita nuorisorangaistuksen suorittamista tai jättää suorittamisen kesken, ei ojennu varoituksesta tai muuten vakavasti rikkoo toimeenpanosuunnitelman ehtoja tai siihen perustuvia määräyksiä. Vakavasta ehtojen tai määräysten rikkomisesta esimerkkeinä mainittaisiin suorittamisen kesken jättäminen ja varoituksen tuloksettomuus. Huomattavaa on se, että 3 momentissa tarkoitetaan moitittavaa menettelyä. Jos tuomitulla on hyväksyttävä, esimerkiksi terveydentilaan, opiskeluun tai muuhun kuin nuorisorangaistuksena suoritettavaan työhön liittyvä syy laiminlyönnilleen, asian saattamiseen tuomioistuimeen ei tule ryhtyä. Terveystila on tässä yhteydessä otettava huomioon erityisesti silloin, kun nuorisorangaistus sisältää hoitoa.

Kun tuomitun rikkomukselle on hyväksyttävä syy, kysymykseen tulee nuorisorangaistuksen täytäntöönpanon väliaikainen keskeyttäminen lakiehdotuksen 14 §:n 2 momentin nojalla. Tuomitun tulee etukäteen pyrkiä ilmoittamaan Kriminaalihuoltolaitokselle sellaisista seikoista, jotka estävät nuorisorangaistuksen asianmukaisen täytäntöönpanon. Ilmoittamiseen liittyvä laiminlyönti on yksi osatekijä arvioitaessa tuomitun menettelyä kokonaisuudessaan.

Nuorisorangaistuksen täytäntöönpanon jatkaminen ei ole yleensä tarkoituksenmukaista siinä vaiheessa, kun Kriminaalihuoltolaitos ryhtyy toimenpiteisiin asian saattamiseksi tuomioistuimen käsiteltäväksi. Näin ollen Kriminaalihuoltolaitoksen on voitava tuolloin kieltää nuorisorangaistuksen täytäntöönpano tai keskeyttää se.

17 §. *Rikkomusten oikeudenkäyntimenettely.* Nuorisorangaistusta koskevan lakiehdotuksen 17 § sääntelee nuorisorangaistukseen tuomitun moitittavaa menettelyä koskevaa oikeudenkäyntimenettelyä. Se olisi täysin

vastaava kuin nykyinen, josta säädetään nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain 10 §:ssä ja 11 §:n 3 ja 4 momentissa.

Kriminaalihuoltolaitoksen olisi laadittava selvitys viralliselle syyttäjälle, joka sitten ajaisi uuden rangaistuksen tuomitsemista käräjäoikeudessa. Sellaista asiaa ei voitaisi yleensä käsitellä käräjäoikeudessa kokoonpanossa, jonka muodostaa puheenjohtaja yksin. Suorittamatta olevan nuorisorangaistuksen tai sen suorittamatta olevan osan tilalle tullaan lähes poikkeuksetta tuomitsemaan vankeusrangaistus, mikä edellyttää asian käsitteilyä oikeudenkäymiskaaren 2 luvun 1 §:n mukaisessa kokoonpanossa, jonka muodostavat puheenjohtaja ja kolme lautamiestä.

Nuorisorangaistuksen täytäntöönpanossa pyritään toimimaan nopeasti seuraamuksen kohteena olevan ryhmän vuoksi. Saman periaatteen mukaisesti syyttäjän olisi viivytyksettä saatettava asia käräjäoikeuteen. Käräjäoikeuden tulisi myös ottaa asia käsitteilyyn mahdollisimman nopeasti, kunhan nuorisorangaistukseen tuomittu vaan saadaan kutsuttua pääkäsitteilyyn. Myös nuorisorangaistuksen sijaan tuomittua rangaistusta koskeva valitusasia olisi 17 §:n 3 momentin nojalla käsiteltävä kiireellisenä.

18 §. Nuorisorangaistuksen sijaan tuomitava rangaistus. Pykälän 1 momentin mukaan, jos tuomioistuimien toteaa nuorisorangaistukseen tuomitun menettäneen 16 §:n 3 momentissa tarkoitettulla tavalla, sen tulee tuomita hänet muuhun rangaistukseen, joka vastaa nuorisorangaistuksesta suorittamatta jäänyttä osaa. Vastaava sääntely on nykyisin nuorisorangaistuksen kokeilemisestä annetun lain 11 §:n 1 momentin 2 kohdassa. Viimeksi mainitun pykälän 1 momentin 1 kohdan mukaan toinen vaihtoehto on valvonta-ajan pidentäminen yhdellä vuodella. Viimeksi mainittua vaihtoehtoa ei ehdotettuun pykälään sisälly. Nuorisorangaistuksella ei lakiehdotuksen mukaan olisi enää mitään valvonta-aikaa. Nuorisorangaistuksen suorittamisajan pidentämisellä ei muutenkaan voi olettaa olevan vaikutusta nuoren käyttäytymiseen tilanteessa, jossa hänen moitittava käyttäytymisensä on vakavaa. Tuomittu on tuolloin osoittanut olevansa kykenemätön viemään rangaistuksen suorittamisen loppuun.

Nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetussa laissa ei säädetä siitä, minkälaisia seikkoja on otettava huomioon nuorisorangaistuksen sijaan tuomitavaa rangaistusta määrättäessä. Ehdotettavan 18 §:n 2 momentin mukaan uutta rangaistusta määrättäessä olisi harkinnassa otettava huomioon tuomitun ikä, suorittamatta jäänyt nuorisorangaistuksen osa, tuomitavan moitittavan menettelyn vakavuusaste, nuorisorangaistuksen tuomitsemiseen johtaneen rikoksen laatu ja muut vastaavat seikat. Jos siihen on erityisiä syitä, nuorisorangaistuksen suorittamatta jäänyttä osaa vastaavasti voitaisiin tuomita ehdoton vankeusrangaistus.

Säännöksessä esitettyjen arviointiperusteiden mukaan harkittaisiin, tuomitaanko nuorisorangaistuksen suorittamatta jääneen osan sijasta ehdollinen vankeusrangaistus (lähinnä oheisseuraamuksilla tehostettuna) vai ehdoton vankeusrangaistus. Nuorisorangaistuksen paikka rangaistusjärjestelmässä johtaa siihen, että nuorisorangaistuksen suorittamatta jääneen osan sijasta ei tulisi tuomita sakkoa.

Nykyisen kokeiltavana olevan nuorisorangaistuksen eräänä keskeisenä ongelmana on pidetty sitä, että tuomitun moitittavan menettelyn sanktiointi ei ole riittävä. Toimeenpanosuunnitelman ehtojen rikkomistapauksissa tuomitaan lähes poikkeuksetta ehdollinen vankeusrangaistus joko yksinään tai oheissakolla tehostettuna. Ehdollinen vankeusrangaistus on tuntuvuudeltaan nuorisorangaistusta lievempi rangaistus, mikä mahdollistaa jopa nuoren laskelmoinnin hänen kannaltaan edullisemmän seuraamuksen piiriin hakeutumisen kautta. Korkeimman oikeuden ratkaisun (KKO 2000:87) mukaan arvioinnissa on otettava huomioon myös nuorisorangaistuksen perusteena ollut rikos.

Pääsääntönä olisi edelleen ehdollisen vankeusrangaistuksen tuomitseminen suorittamatta jääneen vankeusrangaistuksen tilalle oheissakolla tai ilman. Kuitenkin vakavimmissa tapauksissa tuomioistuimen tulisi tuomita ehdoton vankeusrangaistus. Sitä edellyttää nuorisorangaistuksen toimivuus käytännössä. Rangaistuksen aloittamatta jättäneiden tai keskeyttäneiden osuus pienenee, jos moitittavasta menettelystä saattaa käytännössä seurata ehdoton vankeusrangaistus.

Ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemista suorittamatta jääneen nuorisorangaistuksen tilalle saatetaan tosin arvostella sillä perusteella, että nuorisorangaistus on aikanaan tuomittu, koska on katsottu, ettei ole perusteita ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemiselle. Huomattava on kuitenkin se, että nuorisorangaistuksen kautta nuorelle on tarjottu tilaisuus suorittaa vapaudessa seuraamus, jonka voi olettaa edistävän hänen sosiaalista selviytymistään. Nuori on sitten täytännönpanossa menetellyt vakavan moitittavasti tietoisena ehdottoman vankeusrangaistuksen uhkasta.

Lisäksi ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemisen kohdalla on huomattava, että työpalvelulla tehostettua nuorisorangaistusta tulaisiin tuomitsemaan 18-20-vuotiaina rikoksia tehneille sellaisissa tapauksissa, joissa nyt tuomitaan ehdoton vankeusrangaistus. Erityisesti tuolloin ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitseminen suorittamatta jääneen nuorisorangaistuksen tilalle on perusteltua. Koska nuorisorangaistusta ei lain mukaan kuitenkaan tulaisi tuomitsemaan ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta, tuomioistuimen olisi pykälän 2 momentissa annettujen arviointiperusteiden mukaan harkittava, milloin näissä tapauksissa ehdoton vankeusrangaistus tulisi tuomita nuorisorangaistuksen suorittamatta jääneen osan sijaan.

18 §:n 2 momentin mukaan uuden rangaistuksen tuomitseminen on kokonaisarviointia, jossa vaikuttavat useat seikat. Ensinnäkin huomioon on otettava tuomitun ikä. Ehdottoman vankeusrangaistuksen edellyttämiltä erityisiltä syiltä voidaan edellyttää enemmän silloin, kun tuomittu on uuden rangaistuksen tuomitsemisen aikoihin lähempänä nuorisorangaistuksen kohderyhmän alkuin yläikärajaa. Myös ikä rikoksentekohetkellä tulisi ottaa vastaavalla tavalla huomioon arvioitaessa sen rikoksen merkitystä, josta nuori on aikanaan tuomittu nuorisorangaistukseen. Säännöksessä mainitaan eräänä arviointiperusteena suorittamatta jääneen nuorisorangaistuksen osa. Yhtenä tilalle tuomitettavaan ehdottomaan vankeusrangaistukseen johtavana seikkana voisi olla se, että nuori ei ole ollenkaan aloittanut nuorisorangaistuksen suorittamista. Nuorisorangaistuk-

sen aloittamatta jättämistä voidaan pitää erittäin moitittavana menettelynä, johon ei kuitenkaan kovin moni nuorisorangaistukseen tuomituista tällä hetkellä syyllisty.

Pykälän 2 momentissa todetaan seuraavana erityisenä arviointiperusteena tuomitettavan moitittavan menettelyn vakavuusaste. Huomiota voidaan kiinnittää esimerkiksi tuomitun käyttäytymiseen. Tuolloin erityistä merkitystä on sillä, miten nuori on menetellyt ollessaan nuorisorangaistuksen suorittamispaikassa. Esimerkiksi epäasiallinen ja yhteistyökyvyn puuttumista osoittava käytös, työtehtävien tahallinen huono tai puutteellinen suorittaminen sekä päihdeaineiden vaikutuksen alaisena suorittamispaikkaan tuleminen voivat olla vähäistä huomattavampina arvioinnissa huomioon otettavia seikkoja. Lisäksi muiden tuomitettujen häiritseminen voi olla eräs arviointiperuste, kun nuorisorangaistuksen suorittamiseen kuuluu ryhmätoimintaa.

Nuorisorangaistukseen johtaneen rikoksen merkitystä on jo edellä käsitelty. Erityisinä arviointiperusteina tulevat tältä osin kysymykseen rikoksen vakavuus käsittäen myös tekoon liittyvät olosuhteet kuten tekotavan ja tekijän suhtautumisen. Jotta tuomioistuin voisi arvioida nuorisorangaistukseen johtaneen rikoksen merkitystä määrätessään uutta rangaistusta nuorisorangaistuksen suorittamatta jääneen osan tilalle, syyttäjän tulee saattaessaan asian vireille tuomioistuimessa samalla toimittaa sille riittävä selvitys aikaisemmasta rikoksesta eli käytännössä sitä koskeva tuomio.

Tuomitun iän, suorittamatta jääneen nuorisorangaistuksen osan, tuomitettavan menettelyn vakavuusasteen ja nuorisorangaistuksen tuomitsemiseen johtaneen rikoksen laadun lisäksi uutta rangaistusta määrättäessä tulisi ottaa huomioon muut vastaavat seikat. Jos nuorisorangaistukseen on sisällytetty hoitoa, uutta rangaistusta tuomitessa on esimerkiksi pyrittävä ottamaan huomioon se, mikä merkitys sairaudella on ollut tuomitun menettelyyn. Koska kysymyksessä on monipuolinen kokonaisarviointi, kaikkia arviointiperusteita ei voida luetella säännöksessä tyhjentävästi.

Jos kokonaisarvioinnin perusteella päädy-

tään siihen, että nuorisorangaistuksen suorittamatta olevaa osaa vastaavasti olisi tuomittava ehdoton vankeusrangaistus, sen sijasta voitaisiin tuomita yhdyskuntapalvelua tai sopimushoitoa. Käytännössä sijasta tuomittavien seuraamusten tuomitsemiseen tulisi kuitenkin suhtautua pidättyvästi. Yhdyskuntapalvelu ja sopimushoito edellyttävät rikosentekijän yhteistyökykyä ja kykyä suorittaa vapaudessa pitkäjänteistä toimintaa vaativaa seuraamusta. Jos tuomittu menettelee vakavan moitittavasti nuorisorangaistuksen täytäntöönpanon yhteydessä, hän voi hyvinkin olla soveltumaton yhdyskuntapalveluun tai sopimushoitoon.

Pykälän 3 momentissa ehdotetaan säädettäväksi, että jos suorittamatta jääneen rangaistuksen osa on vähäinen tai jos siihen on muuten syytä, tuomioistuimella voi katsoa nuorisorangaistuksen kokonaan suoritetuksi. Säännöksellä pyritään estämään kohtuuton uuden rangaistuksen määrääminen. Sitä tulisi kuitenkin soveltaa vain poikkeustapauksissa.

19 §. *Yhteisen ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitseminen.* Pykälää vastaava sääntely on nykyisen nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain 12 §:ssä.

Pykälän 1 momentissa ehdotetaan säädettäväksi, että rikoslain 7 luvun 8 §:n 2 momentissa tarkoitettua tapauksessa virallisen syyttäjän on toimitettava tuomioistuimelle selvitys siitä, kuinka paljon nuorisorangaistusta on ehditty panna täytäntöön. Mainitun rikoslain säännöksen mukaan, jos nuorisorangaistukseen tuomittu olisi tuomittava ehdottomaan vankeusrangaistukseen ennen nuorisorangaistuksen tuomitsemista tehdystä rikoksesta, hänet voidaan tuomita yhteiseen ehdottomaan vankeusrangaistukseen, joka määrätään ottamalla huomioon myöhemmin käsiteltäväksi tullut rikos ja jo tuomitusta nuorisorangaistuksesta suorittamatta oleva osa. Tämän osan määrittämiseksi syyttäjän olisi toimitettava tuomioistuimelle 1 momentin mukainen selvitys.

Pykälän 2 momentin mukaan, kun yhteinen ehdoton vankeusrangaistus on 1 momentissa mainitun lainkohdan mukaisesti tuomittu, Kriminaalihoitolaitoksen on muutoksenhastusta huolimatta heti keskeytettävä nuorisorangaistuksen täytäntöönpano. Kriminaali-

hoitolaitos voisi keskeyttää täytäntöönpanon myös, jos se saa syyttäjältä ilmoituksen, että nuorisorangaistukseen tuomittua tullaan syyttämään rikoksesta, joka syyttäjän arvion mukaan voi johtaa ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemiseen.

Täytäntöönpanon jatkaminen on tarpeellista, kun nuorisorangaistusta ei enää ole, ja jatkaminen vaatisi tuomion jälkeen täytäntöönpanon nuorisorangaistuksen vähentämistä vankeusrangaistuksesta täytäntöönpanovaiheessa. Tarpeettomien hankaluuksien välttämiseksi on yksinkertaisinta, että täytäntöönpano keskeytetään heti, vaikka tuomioistuimen päätös ei vielä ole saanut lainvoimaa.

Tarkoituksenmukaista ei ole myöskään nuorisorangaistuksen jatkaminen tilanteessa, jossa nuorelle on tulossa syyte rikoksesta, joka voi johtaa 1 momentissa tarkoitettua yhteisen vankeusrangaistuksen tuomitsemiseen. Ratkaisevaa olisi syyttäjän arvio tilanteesta. Erityisesti selvissä tapauksissa syyttäjän tulisi ilmoittaa tilanteesta Kriminaalihoitolaitokselle, joka voisi sitten voisi keskeyttää nuorisorangaistuksen täytäntöönpanon.

20 §. *Matkakustannukset.* Nuorisorangaistuksesta annettavan lain 20 §:ssä ehdotetaan säädettäväksi, että Kriminaalihoitolaitoksen aluetoimisto maksaa nuorisorangaistuksen suorittamiseen liittyvät tuomitun kohtuulliset matkakustannukset hakemuksen perusteella. Vastaava säännös on tällä hetkellä nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun asetuksen 20 §. Säännöksen sijoittamista lakiin voidaan pitää perusteltuna, koska siinä säännellään tuomitun oikeutta saada rahamääräinen korvaus.

Syytä korvauksen maksamiseen matkakuiluista on erityisesti sen vuoksi, että joillakin alueilla Kriminaalihoitolaitoksen aluetoimistoon on pitkäkin matka. Nuorisorangaistuksen täytäntöönpano ei saa vaikeutua sen vuoksi, että tuomitulla ei ole varaa matkustaa suorituspaikkaan. Korvausta voidaan tarvittaessa suorittaa ennakoon. Säännöksessä tarkoitettu kohtuullisuus liittyy paitsi matkakustannusten määriin, myös niiden tarpeellisuuteen. Matkoihin tulisi käyttää halvinta mahdollista kulkuneuvoa eli yleensä julkisen liikenteen kulkuvälinettä.

21 §. *Tarkemmat säännökset.* Pykälässä säädettäisiin niistä asioista, joista voidaan säätää tarkemmin valtioneuvoston asetuksella. Niihin kuuluisivat täytäntöönpanoviranomaisten tehtävät, työpalvelupaikat sekä nuorisorangaistukseen liittyvät asiakirjat ja nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoon liittyvä ilmoitusvelvollisuus.

Nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain 13 §:ssä on tarkempien säännösten antamiseen liittyvä valtuutussäännös, jota nyt ehdotettava pitkälti vastaa. Ensiksi mainitun pykälän 1 momentin mukaan valtioneuvoston asetuksella annetaan tarkemmat säännökset täytäntöönpanoviranomaisista ja nuorisopalvelupaikoista, toimeenpanosuunnitelman laatimisesta, nuorisorangaistukseen tuomitun valvonnasta ja valvojan tehtävistä ja nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoon liittyvistä toimenpiteistä ja asiakirjoista.

Ehdotettavassa pykälässä on otettu huomioon ne muutokset, joita nuorisorangaistukseen ja sen täytäntöönpanoon tulee lakiehdotuksen mukaan. Joistakin nykyisen asetuksen mukaisista asioista kuten esimerkiksi valvojan tehtävistä tullaan säätämään laissa. Täytäntöönpanoviranomaisiin ja toimeenpanosuunnitelmaan liittyvät perussäännökset myös tulevat lakiin. Täytäntöönpanoviranomaisten tehtäviin liittyvistä yksityiskohdista säädettäisiin asetuksessa.

Pykälässä ei enää säädettäisi nykyisen kokeilulain 13 §:n 2 momentin mukaisesti, että oikeusministeriö antaa tarkemmat ohjeet nuorisorangaistuksen täytäntöönpanosta ja vahvistaa kaavat tarvittaville asiakirjoille. Pykälän 1 momentin 3 kohdan mukaan valtioneuvoston asetuksella säädettäisiin nuorisorangaistukseen liittyvistä asiakirjoista. Oikeusministeriöllä on ilman nimenomaista lain säännöstäkin hallinnonalaansa liittyvä yleistoimivalta antaa sellaisia täytäntöönpanoon ja asiakirjojen sisältöön liittyviä ohjeita ja määräyksiä, jotka koskevat viranomaisten sisäiseen ja keskinäiseen toimintaan liittyviä teknisluonteisia asioita ja jotka eivät vaikuta yksilön oikeuksiin ja velvollisuuksiin.

22 §. *Voimaantulo.* Lakiehdotuksen 22 §:n mukaan laki nuorisorangaistuksesta tulisi voimaan 1 päivänä tammikuuta 2005. Ennen lain voimaantuloa voitaisiin kuitenkin jo

ryhtyä sen täytäntöönpanon edellyttämiin toimiin. Tähän esitykseen sisältyvät lakiehdotukset kokonaisuudessaan perustuvat voimaan tuloon mainittuna päivänä. Nykyinen laki nuorisorangaistuksen kokeilemisesta on voimassa vuoden 2004 loppuun. Voimaantulon osalta on muutenkin pyritty ottamaan huomioon lakiehdotusten vaikutukset sekä lainvalmistelun jatkovaiheisiin ja lakiehdotusten eduskuntakäsittelyyn tarvittava aika.

23 §. *Siirtymäsäännös.* Lakiehdotuksen 23 §:n mukaan nuorisorangaistuksen kokeilemisestä annetun lain nojalla ennen tämän lain voimaantuloa tuomitun nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoon ja toimeenpanosuunnitelman ehtojen rikkomisen seurauksiin sovellettaisiin ensiksi mainittua lakia.

Rikoslain 3 luvun 2 §:n mukaan rikokseen sovelletaan sitä lakia, joka oli voimassa, kun rikos tehtiin. Uutta tuomitsemishetkellä voimassa olevaa lakia kuitenkin sovelletaan, jos sen soveltaminen johtaa vastaajan kannalta lievempään lopputulokseen kuin teko hetken laki. Nämä periaatteet ovat luonnollisesti voimassa myös nuorisorangaistuksen tuomitsemisessa. Tämä koskee niin nuorisorangaistuksen kokeilualuetta kuin muutakin osaa maasta.

Jos kokeilualueeseen kuuluvassa tuomioistuimessa tuomitaan nuorisorangaistus ennen uuden lain voimaantuloa tehdystä mutta vasta sen jälkeen tuomittavaksi tulevasta rikoksesta, sovellettavaksi tulee useimmissa tapauksissa teko hetken laki. Jos nuorisorangaistukseen esimerkiksi liitetään sosiaalisten tehtävien ja ohjelmien lisäksi tuntuvasti työpalvelua, rangaistus on käytännössä tuntuvampi kuin kokeilulain mukaan tuomittava. Tuntuva nuorisorangaistuksen muoto on myös hoito varsinkin pitkäkestoisena ja esimerkiksi laitoshoidon sisältävänä ja perusmuodon mukaisella nuorisorangaistuksella täydennettynä.

Toisaalta lievempään lakiin liittyvän harkinnan yhteydessä on otettava huomioon esimerkiksi rikoslain 6 luvun 9 §:n 2 momenttiin ehdotettava muutos, jonka perusteella nuorisorangaistus saattaa tulla kysymykseen tapauksessa, jossa rikos on tehty ennen lain voimaantuloa ja jossa tuolloin olisi tuomittu ehdoton vankeusrangaistus. Täl-

laisessa tapauksessa uusi laki johtaa lievempään lopputulokseen riippumatta siitä, olisiko rikoksesta voitu tuomita nuorisorangaistus kokeilulain mukaan vai ei.

Ehdotetussa pykälässä säännellään kokeilualueita silmällä pitäen tilannetta, jossa nuorisorangaistus on tuomittu ennen uuden nuorisorangaistuksen voimaantuloa. Tämän lakiehdotuksen mukainen nuorisorangaistus sisällöltään ja sen vuoksi myös täytäntöönpanoltaan poikkeaa monin paikoin kokeilulain mukaisesta. Sen vuoksi täytäntöönpanon on tapauksissa, joissa nuorisorangaistus on tuomittu ennen uuden lain voimaantuloa tapahduttava vanhan lain mukaisesti. Lakiehdotuksessa lisäksi ankaroitetaan tuomitun moitittavan menettelyn seuraamusjärjestelmää. Lakiin ei tule mahdollisuutta pidentää valvonta-aikaa tai vastaavaa aikaa. Suorittamatta jääneen nuorisorangaistuksen osan sijasta tuomittaisiin aina rangaistus, joka voisi olla aikaisempaa korostuneemmin myös ehdoton vankeusrangaistus. Kohtuullisena voidaan pitää sitä, että tuomittuun sovelletaan nuorisorangaistuksen sijaan tuomitun rangaistuksen määräämisessä nykyistä kokeilulakia.

1.8. Laki nuorista rikoksentekeijöistä annetun lain eräiden säännösten kumoamisesta

Nuorista rikoksentekeijöistä annettu laki ehdotetaan kumottavaksi lukuun ottamatta säännöksiä, jotka liittyvät vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon ja tulevat kumottavaksi sitä koskevan uudistuksen yhteydessä. Nyt kumottavaksi ehdotetaan lain 1, 6, 8-12, 23, 24 ja 28 §.

Nuorista rikoksentekeijöistä annetun lain 1 §:ssä säädetään siitä, että mainitun lain mukainen nuori rikoksentekeijä on tekonsa alle 21-vuotiaana tehnyt. Säännöksen kumoamisella ”nuori rikoksentekeijä” poistuu mainittuun ikäryhmään sidottuna käsitteenä.

Lain 6 §:n mukaan alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta tuomitun rangaistuksen määrästä on voimassa, mitä rikoslain 3 luvun 2 §:ssä säädetään. Viittaus on tarpeeton ja rikoslain yleisten oppien uudistamisen myötä myös väärään säännökseen viittaava.

Nuorista rikoksentekeijöistä annetun lain 8-12 §:ssä säädetään ehdollisen vankeuden valvonnasta. Niitä vastaava sääntely ehdotetaan otettavaksi lakiin ehdollisen vankeuden valvonnasta. Lain 23 § koskee henkilötutkintaa ja tulee tarpeettomaksi nuoren rikoksentekeijän tilanteen selvittämistä koskevan lain myötä. Pykälässä mainitaan myös vankeuslaoikeus, joka poistuu vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon uudistamisen myötä.

Lain 24 §:ssä on sisällöllisesti vanhentunut raastuvanoikeuksiin sidottu velvollisuus käsitellä nuorten rikosasioita samalla tai samoilla osastoilla. Pykälän mukaan oikeusministeriö voi vahvistaa perusteet, joiden mukaan mainittuja asioita jaetaan eri osastoille. Säännöksen mukaista asioiden keskittämistä ei käytännössä tapahdu. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettuun lakiin ehdotetaan lisättäväksi 6 lukuun uusi 1 a §, jonka mukaan alle 21-vuotiaana tehtyä rikosta koskevat asiat on mahdollisuuksien mukaan käsiteltävä kärkeäoikeudessa niin, että puheenjohtaja on sellaisten asioiden käsittelyyn erikoistunut.

Nuorista rikoksentekeijöistä annetun lain 28 §:ssä säädetään, että tarkemmat säännöksen lain täytäntöönpanosta annetaan valtioneuvoston asetuksella. Asetuksessa säädetään eräistä henkilötutkintaan ja valvontaan liittyvistä asioista tavalla, jotka ovat vanhentuneita tai joista pitää säätää laissa. Tämä näkökohta on huomioitu nuoren rikoksentekeijän tilanteen selvittämistä ja ehdollisen vankeuden valvontaa koskevissa lakiehdotuksissa. Lisäksi mainituissa laeissa säädetään niistä asioista, joista tullaan tarkemmin säätämään valtioneuvoston asetuksella.

1.9. Laki henkilötietojen käsittelystä rangaistusten täytäntöönpanossa annetun lain 5 §:n muuttamisesta

Henkilötietojen käsittelystä rangaistusten täytäntöönpanossa annetun lain 5 §:ssä säädetään yhdyskuntaseuraamusrekisteristä. Yhdyskuntaseuraamusrekisteri sisältää yhdyskuntaseuraamuksen tuomitsemisen ja täytäntöönpanon kannalta tarpeelliset tiedot yhdyskuntaseuraamusta suorittavasta henkilöstä. Pykälän 6 kohdan mukaan näitä tietoja ovat 2-5 kohdassa mainittuja seuraamuksia

varten laadittaviin henkilötutkintoihin, soveltuvuusselvityksiin sekä muihin valmisteleisiin toimenpiteisiin ja lausuntoihin liittyvät tiedot. Koska henkilötutkinta ehdotetaan korvattavaksi nuoren rikoksentehtäjän tilanteen selvittämiseksi, pykälän 6 kohta ehdotetaan muutettavaksi siten, että siinä henkilötutkinnan asemesta mainitaan sosiaaliselvitys ja seuraamusselvitys.

1.10. Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 24 §:n muuttamisesta

Viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 24 §:n 1 momentin 27 kohdassa säädetään, että salassa pidettäviä viranomaisen asiakirjoja ovat, jollei toisin säädetä, muun ohessa asiakirjat jotka sisältävät tietoja nuoresta rikoksentehtäjistä laaditusta henkilötutkinnasta. Nuoren rikoksentehtäjän tilanteen selvittämiseen liittyvän muutoksen vuoksi henkilötutkinta ehdotetaan korvattavaksi nuoren rikoksentehtäjän tilanteen selvittämiseen liittyvällä sosiaaliselvityksellä ja seuraamusselvityksellä.

2. Tarkemmat säännökset ja määräykset

Lakiehdotuksissa on kolme säännöstä, joiden nojalla voidaan antaa valtioneuvoston asetus. Nuoren rikoksentehtäjän tilanteen selvittämisestä annettavan lain 10 §:n mukaan seuraamusselvityksen lausunnon laatimises-

ta, sisällöstä ja jakelusta säädettäisiin tarkemmin valtioneuvoston asetuksella. Ehdollisen vankeuden valvontaa koskevan lakiehdotuksen 11 §:n mukaan valvontaan liittyvistä asiakirjoista säädettäisiin valtioneuvoston asetuksella. Nuorisorangaistuksesta annettavan lain 21 §:ssä ehdotetaan säädettäväksi, että valtioneuvoston asetuksella säädetään tarkemmin täytäntöönpanoviranomaisten tehtävistä, työpalvelupaikoista ja nuorisorangaistukseen liittyvistä asiakirjoista ja nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoon liittyvästä ilmoitusvelvollisuudesta. Asetuksella säädettävien asioiden vähäisestä määrästä johtuen tarkoituksenmukaista on säätää yhteinen asetus.

3. Voimaantulo

Tähän esitykseen sisältyvät lakiehdotukset ehdotetaan tulemaan voimaan 1 päivänä tammikuuta 2005. Nykyinen laki nuorisorangaistuksen kokeilusta on voimassa vuoden 2004 loppuun. Voimaantuloajankohdan osalta on otettu myös huomioon varautuminen lakiehdotusten vaikutuksiin ja ehdotusten jatkokäsittelyn vaatima aika.

4. Säättämisyjärjestys

Lakiehdotukset voidaan todennäköisesti käsitellä tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä.

1.

Laki**esitutkintalain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
kumotaan 30 päivänä huhtikuuta 1987 annetun esitutkintalain (449/1987) 33 §:n 4 momentti, sellaisena kuin se on laissa / ,
muutetaan 43 §:n 3 momentti, sellaisena kuin se on mainitussa laissa / , sekä
lisätään lakiin uusi 4 b §, 6 §:ään uusi 2 momentti sekä lakiin uusi 8 a, 10 a, 17 a, 33 a ja 33 b § seuraavasti:

4 b §

Sosiaaliselvityksen tekemiseen liittyvästä poliisin ilmoitusvelvollisuudesta säädetään nuoren rikoksentehtäjän tilanteen selvittämisestä annetussa laissa (/).

6 §

Alle 18-vuotiaan ollessa epäiltynä rikoksesta tai rikollisesta teosta hänen kuulustelunsa ja muut häneen kohdistettavat tutkintatoimenpiteet on toimitettava kiireellisesti.

8 a §

Alle 18-vuotiasta rikoksesta tai rikollisesta teosta epäiltyä on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Erityisesti on huolehdittava siitä, ettei tutkintatoimenpiteistä aiheudu epäillylle tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä.

Alle 18-vuotiaisiin rikoksesta tai rikollisesta teosta epäiltyihin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneiden poliisimiesten suoritettaviksi. Esitutkintaviranomaisen on tarvittaessa neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko epäiltyyn kohdistaa tutkintatoimenpiteitä.

10 a §

Jos rikoksesta epäilty on alle 18-vuotias, tutkinnanjohtajan on huolehdittava siitä, että epäillyllä on esitutkinnassa avustaja. Epäillyn avustajana voi toimia julkinen oikeusavustaja tai asianajaja taikka erityisestä syystä muu oikeustieteen kandidaatin tutkinnon suorittanut henkilö.

Ilman avustajaa olevaan alle 18-vuotiaaseen epäiltyyn voidaan kohdistaa esitutkintatoimenpiteitä, jos epäillyn rikoksen vähäisyyden vuoksi tai muusta syystä avustajan tarvetta ei ole.

17 a §

Kun 15 vuotta nuoremman lapsen epäillään syyllistyneen rikolliseen tekoon, häntä voidaan kuulustella teon johdosta.

Teon johdosta voidaan myös toimittaa tutkinta

- 1) sen selvittämiseksi, onko 15 vuotta täyttänyt ollut osallisena rikoksessa;
- 2) teolla menetetyn omaisuuden saamiseksi takaisin;
- 3) tutkinnanjohtajan katsoessa siihen olevan erityistä syytä; tai
- 4) sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:n 1 momentissa tarkoitetun monijäsenisen toimielimen (sosiaaliviranomainen) sitä pyytäessä.

Kuulustelusta ja tutkinnasta on soveltuvin osin voimassa, mitä esitutkinnasta rikosasioissa on säädetty.

33 a §

Rikoksesta tai rikollisesta teosta epäillyn alle 18-vuotiaan kuulustelusta on etukäteen ilmoitettava 33 §:ssä tarkoitetuille läsnäoloon oikeutetuille vajaavaltaisen edustajille. Aina-kin yhdelle heistä on varattava tilaisuus olla läsnä kuulustelussa.

Ilmoitusvelvollisuudesta ja tilaisuuden varaamisesta läsnäoloon kuulustelussa voidaan poiketa vain, jos 1 momentissa tarkoitettua edustajaa ei kyetä tavoittamaan ja epäiltyä on rikoksen tai rikollisen teon selvittämiseksi viipymättä kuulusteltava. Kuulustelusta ja sen sisällöstä on tällöin mahdollisimman pian ilmoitettava kuulustellun edustajalle.

33 b §

Kun alle 18-vuotiasta kuulustellaan epäiltynä rikoksesta tai rikollisesta teosta, sosiaaliviranomaiselle on varattava tilaisuus lähet-

tää edustajansa kuulusteluun, jollei tätä ole pidettävä selvästi tarpeettomana. Esitutkintaviranomaisen on viipymättä toimitettava kuulustelupöytäkirja sosiaaliviranomaiselle.

43 §

Esitutkintaviranomainen voi 2 momentin 2 kohdassa tarkoitettussa tapauksessa antaa rikokseen syyllistyneelle suullisen tai kirjallisen huomautuksen. Rikokseen alle 18-vuotiaana syyllistynyttä on henkilökohtaisesti puhuteltava, jollei puhuttelua ole tehty jo kuulustelun yhteydessä tai jollei sitä ole muuten pidettävä selvästi tarpeettomana.

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammi-kuuta 2005.

2.

Laki

pakkokeinolain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
lisätään 30 päivänä huhtikuuta 1987 annetun pakkokeinolain (450/1987) 1 lukuun uusi 2 b § seuraavasti:

1 luku

Kiinniottaminen, pidättäminen ja vangitseminen

2 b §

Alle 15-vuotiaan epäillyn kiinniottaminen

Poliisimies saa ottaa kiinni alle 15-vuotiaan rikollisesta teosta todennäköisin syin epäillyn enintään kolmen tunnin ajaksi, jos se on kuulustelun tai tutkinnan suorittamiseksi välttämätöntä.

Jos kiinnipitämiseen on 1 momentissa mai-

nitun ajan kuluttua erityisiä syitä, sitä voidaan pidättämiseen oikeutetun virkamiehen päätöksellä jatkaa enintään yhdeksän tunnin ajan.

Kiinnipitäminen rikollisen teon vuoksi on lopetettava välittömästi sen jälkeen, kun tutkinnasta aiheutuvaa tarvetta siihen ei enää ole.

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammi-kuuta 2005.

3.

Laki**oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11 heinäkuuta 1997 annetun lain (689/1997) 1 luvun 8 §:n 1 kohta, 8 a §:n 2 momentti ja 10 §:n 1 momentti, sellaisena kuin niistä on 8 a §:n 2 momentti laissa / , sekä
lisätään 1 luvun 8 a §:ään uusi 3 momentti, 1 lukuun uusi 8 c, 9 b ja 18 §, 6 lukuun uusi 1 a §, 8 lukuun uusi 13 §:n 2 momentti ja 11 lukuun uusi 7 a § seuraavasti:

1 luku

Syyteoikeudesta

8 §

Jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu muuta vaadi, virallinen syyttäjä saa sen lisäksi, mitä 7 §:ssä säädetään, jättää syytteen nostamatta, milloin:

1) oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävä kohtuuttomina tai tarkoituksettomina ottaen huomioon tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto tai muu tekijän toiminta rikoksensa vaikutusten estämiseksi tai poistamiseksi, hänen henkilökohtaiset olonsa, rikoksesta hänelle aiheutuvat muut seuraukset, sosiaali- ja terveydenhuollon toimet tai muuhun sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen osallistuminen tai muut seikat; taikka

8 a §

Jos rikos on tehty alle 18-vuotiaana, virallisen syyttäjän on kiireellisesti ratkaistava, nostaaako hän rikoksesta syytteen. Myös syyte on nostettava ilman viivytystä.

Syyttäjä voi lykätä 2 momentissa tarkoitettua ratkaisuaan rikoksesta epäillyn ja asianomistajan välillä käytävien sovintoneuvottelujen, epäillyn sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteisiin tai sosiaalista selviytymistä edistävän hankkeen pariin haikutumisen taikka muiden vastaavien sel-

laisten syiden vuoksi, joilla voidaan olettaa olevan merkitystä syyteharkinnassa. Ratkaisun tekemistä ei saa kuitenkaan lykätä yli kuutta kuukautta esitutkinnan päättymisestä. Lykkääminen on saatettava asianosaisten tietoon.

8 c §

Virallinen syyttäjä saa tehdä tähän tai muuhun lakiin perustuvan syyttämättä jättämistä koskevan päätöksen ehdollisena rikoksesta, jonka joku on tehnyt alle 18-vuotiaana, jos sitä on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi ja uusien rikosten ehkäisemiseksi. Päätöksen ehdoksi on tuolloin asetettava, että syyttämättä jätetty ei päätöksen tekemistä seuraavan kuuden kuukauden koeaikana syyllisty uuteen rikokseen. Syyttäjäviranomaisessa on järjestettävä seuranta ehdon noudattamisesta koeaikana.

Syyttäjän tulee ottaa harkittavaksi syytteen nostaminen rikoksesta, josta on tehty 1 momentissa tarkoitettu ehdollinen syyttämättä jättämispäätös, jos syyttämättä jätettyä vastaan nostetaan syyte koeaikana tehdystä uudesta rikoksesta ja jos koeajan päättymisestä ei ole kulunut kuutta kuukautta. Syyttäjän on uutta päätöstä edeltävässä harkinnassa erityisesti kiinnitettävä huomiota uuden rikoksen vakavuusasteeseen ja siihen johtaneisiin olosuhteisiin.

9 b §

Virallisen syyttäjän on tehtävä päätös 8 c

§:ssä tarkoitetusta syyttämättä jättämisestä henkilökohtaisessa tapaamisessa rikoksesta epäillyn kanssa. Tapaamiseen on kutsuttava myös epäillyn huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja sekä sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:n 1 momentissa tarkoitetun monijäsenen toimielimen edustaja. Syyttäjän on tapaamisessa selostettava syyttämättä jätetylle päätöksen sisältö ja siihen sisältyvä velvoite pidättäytyä uudesta rikoksesta.

10 §

Jos virallinen syyttäjä on 7, 8 tai 8 c §:n nojalla päättänyt jättää syytteen nostamatta, syyttäjän on syyttämättä jätetyn vaatimuksesta saatettava syyllisyyttä koskeva ratkaisunsa tuomioistuimen käsiteltäväksi. Vaatimus on toimitettava syyttäjälle kirjallisesti 30 päivän kuluessa siitä päivästä, jona 9 §:n 1 momentissa tarkoitettu tiedoksianto tapahtui.

18 §

Alle 21-vuotiaana tehtyä rikosta koskevaa asiaa syyteharkinnassa ja tuomioistuimessa käsittelevän virallisen syyttäjän on mahdollisuuksien mukaan oltava sellaisen asian käsittelyyn erikoistunut.

6 luku

Pääkäsittelystä

1 a §

Alle 21-vuotiaana tehtyä rikosta koskevat

asiat on mahdollisuuksien mukaan käsiteltävä käräjäoikeudessa niin, että puheenjohtaja on sellaisten asioiden käsittelyyn erikoistunut.

8 luku

Asianosaisista

13 §

Alle 18-vuotiaan vastaajan rikosasia voidaan vain erityisistä syistä tutkia ja ratkaista 11 tai 12 §:n mukaisesti hänen poissaolostaan huolimatta.

11 luku

Tuomioistuimen ratkaisusta

7 a §

Tuomion julistamisen yhteydessä tuomioistuimen puheenjohtajan on tarpeen mukaan puhuteltava alle 18-vuotiasta tuomittua selvittämällä tuomion sisältöä sekä varoittamalla niistä haitallisista seurauksista, joita rikollisen käyttäytymisen jatkamisesta aiheutuu.

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammi-kuuta 2005.

4.

Laki**nuoren rikoksentekijän tilanteen selvittämisestä**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §

Selvitysvelvollisuus

Kun jonkun epäillään tehneen rikoksen alle 21-vuotiaana, hänen tilanteestaan on syyteharkintaa ja rikoksesta määrättävää seuraamusta varten tehtävä sosiaaliselvitys ja seuraamusselvitys.

Sosiaaliselvityksen tekijän on rikoksesta ilmoituksen saatuaan lisäksi kiinnitettävä huomiota siihen, että epäilty ohjataan tarvittavien sosiaali- ja terveydenhuollon tukitoimien ja palveluiden pariin.

2 §

Selvitysten tekijät

Sosiaaliselvityksen tekemisestä vastaa sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:n 1 momentissa tarkoitettu kunnan määräämä monijäseninen toimielin (*sosiaaliviranomainen*) ja seuraamusselvityksen tekemisestä vastaa Kriminaalihuoltolaitos.

3 §

Poliisin ilmoitusvelvollisuus

Kun jonkun epäillään tehneen rikoksen alle 21-vuotiaana, poliisin on viivytyksettä ilmoitettava asiasta sosiaaliviranomaiselle.

Rikoksesta ei tarvitse tehdä ilmoitusta sosiaaliviranomaiselle, kun

- 1) esitutkinta lopetetaan saattamatta asiaa virallisen syyttäjän harkittavaksi; tai

- 2) rikos on tehty epäillyn ollessa 18-20-vuotias ja asiassa käytetään rangaistusmääräysmenettelyä.

4 §

Poikkeukset sosiaaliselvityksen tekemisvelvollisuudesta

Sosiaaliviranomaisen ei tarvitse tehdä sosiaaliselvitystä, jos

- 1) se on rikoksen vähäisyyden vuoksi selvästi tarpeetonta; tai
- 2) sellainen on tehty viimeisen kuuden kuukauden aikana ennen poliisilta tullutta ilmoitusta eikä ole aihetta olettaa rikoksesta epäillyn olosuhteiden olennaisesti muuttuneen.

Sosiaaliselvitys on 1 momentista riippumatta tehtävä aina, kun Kriminaalihuoltolaitos sitä pyytää.

5 §

Sosiaaliselvityksen sisältö

Sosiaaliselvityksellä hankitaan rikoksesta epäillyn tilanteesta tietoja, joiden perusteella seuraamusselvityksessä voidaan arvioida tarvetta edistää hänen sosiaalista selviytymistään ja vaaraa hänen syyllistymisestään uusiin rikoksiin. Sellaisia tietoja ovat erityisesti epäillyn elinolosuhteisiin ja terveydentilaan liittyvät sekä sosiaali- ja terveydenhuollon toimia koskevat tiedot.

Sosiaaliselvityksestä laaditaan tiivistelmä toimitettavaksi Kriminaalihuoltolaitokselle seuraamusselvitystä varten. Kriminaalihuoltolaitos voi pyytää sosiaaliviranomaiselta

muitakin seuraamusselvityksen tekemisessä tarvittavia tietoja.

6 §

Seuraamusselvitys

Syyttäjän on pyydettävä Kriminaalihoitolaitosta tekemään rikoksesta epäiltyä koskeva seuraamusselvitys, jos rikos on tehty epäillyn ollessa alle 21-vuotias ja teosta tullaan todennäköisesti tuomitsemaan sakkoo ankarampi rangaistus.

Seuraamusselvityksessä arvioidaan sitä, miten seuraamuksen valinnalla voidaan edistää epäillyn sosiaalista selviytymistä ja estää hänen syyllistymistään uusiin rikoksiin.

Kriminaalihoitolaitos toimittaa seuraamusselvityksestä tuomioistuimelle lausunnon, johon liitetään 5 §:n 2 momentissa tarkoitettu tiivistelmä. Rikoksen vuoksi mahdollisesti tehtävä yhdyskuntapalvelun soveltuvuus selvitys, sopimushoitosiselvitys tai nuorisorangaistuksen alustava toimeenpanosuunnitelma sisältyy lausuntoon.

7 §

Tuomioistuinkäsittelyn valmistelutoimet

Kun alle 21-vuotiaana tehtyä rikosta koskeva asia tulee vireille tuomioistuimessa, sen on tarvittaessa varmistettava, että seuraamusselvitys on käytettävissä tuomioistuinkäsittelyssä. Kriminaalihoitolaitoksen on tehtävä seuraamusselvitys tuomioistuimen pyynnöstä.

8 §

Tiedonsaantioikeus

Sosiaaliviranomaisella ja Kriminaalihoitolaitoksella on oikeus salassapitovelvolli-

suuden estämättä saada sosiaaliselvityksen ja seuraamusselvityksen tekemistä varten sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 20 §:n 1 momentissa tarkoitetuilta tahoilta rikoksentehtäjän tilanteen selvittämiseksi tarpeelliset tiedot ja virka-apua viranomaisilta tietojen saamiseksi.

9 §

Kuuleminen

Sosiaaliselvityksen ja seuraamusselvityksen tekemisen yhteydessä on varattava rikoksesta epäillylle tilaisuus tulla kuulluksi, jolle se ole ilmeisesti tarpeetonta. Tarvittaessa on tilaisuus varattava myös alle 18-vuotiaan epäillyn huoltajalle, edunvalvojalle tai muulle lailliselle edustajalle taikka muulle sellaiselle henkilölle, jonka hoidossa ja kasvatuksessa sellainen epäilty on. Selvitysten tekemisen yhteydessä on lisäksi kuultava tarvittavia viranomaisia ja asiantuntijoita.

10 §

Tarkemmat säännökset

Seuraamusselvityksen lausunnon laatimisesta, sisällöstä ja jakelusta säädetään tarkemmin valtioneuvoston asetuksella.

11 §

Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammi-kuuta 2005.

Ennen tämän lain voimaantuloa voidaan ryhtyä sen täytäntöönpanon edellyttämiin toimiin.

5.

Laki**rikoslain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 19 päivänä joulukuuta 1889 annetun rikoslain (39/1889) 6 luvun 1 §:n 1 momentti, 9 §:n 2 momentti ja 12 §:n 4 kohta, sellaisina kuin ne ovat laissa / , ja
lisätään lain 6 lukuun uusi 10 a §, 7 luvun 4 §:ään uusi 2 momentti ja 7 lukuun uusi 8 § seuraavasti:

6 luku

Rangaistuksen määräämisestä

1 §

Rangaistuslajit

Yleisiä rangaistuslajeja ovat rikesakko, sakko, ehdollinen vankeus, nuorisorangaistus, yhdyskuntapalvelu ja ehdoton vankeus.

9 §

Valinta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä

Tuomittaessa alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta on lisäksi kiinnitettävä erityistä huomiota mahdollisuuksiin ehdotonta vankeutta tuomitsematta seuraamusvalinnan kautta vaikuttaa tekijän uusia rikoksia ehkäisevästi. Alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei kuitenkaan saa tuomita ehdottomaan vankeuteen, elleivät painavat syyt sitä vaadi.

10 a §

Nuorisorangaistus

Alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta voidaan tuomita nuorisorangaistukseen, jos

- 1) sakko on rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys ja te-

kijän aikaisemmat rikokset huomioon ottaen riittämätön rangaistus eikä tekijää ole 9 §:n perusteella tuomittava ehdottomaan vankeuteen; ja

- 2) nuorisorangaistukseen tuomitsemista on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi ja uusien rikosten ehkäisemiseksi.

Jos nuorisorangaistusta on yksinään pidettävä riittämättömänä rangaistuksena rikoksesta, voidaan rikoksensa 18-20-vuotiaana tehneelle määrätä nuorisorangaistuksen tehosteeksi työpalvelua vähintään 10 ja enintään 100 tuntia.

Nuorisorangaistus voidaan tuomita suoritettavaksi mielenterveys- tai päihdehoitona siten kuin siitä nuorisorangaistuksesta annetun lain (/) 3 §:ssä tarkemmin säädetään.

Nuorisorangaistuksen kestosta ja sisällöstä säädetään 3 momentissa mainitun lain 2 §:ssä.

12 §

Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen

Tuomioistuimien saa jättää rangaistuksen tuomitsematta, jos:

- 4) rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana erityisesti, kun otetaan huomioon edellä 6 §:n 3 kohdassa ja 7 §:ssä tarkoitettut seikat tai sosiaali- ja terveydenhuollon toimet tai muuhun sosiaaliseen selviytymiseen edistävään hankkeeseen osallistuminen; taikka

7 luku

Yhteisestä rangaistuksesta

4 §

Muut seuraamukset

Samalla kertaa tuomittavista rikoksista tuomitaan vain yksi nuorisorangaistus.

8 §

Aikaisemmin tuomitun nuorisorangaistuksen huomioon ottaminen

Jos nuorisorangaistukseen tuomittua syytetään hänen ennen tämän rangaistuksen tuomitsemista tekemästään muusta rikoksesta, josta hänet olisi tuomittava nuorisorangaistukseen, voidaan aikaisempi nuorisorangaistus ottaa uutta rangaistusta määrättäessä

kohtuuden mukaan huomioon rangaistusta alentavana seikkana tai katsoa aikaisempi rangaistus riittäväksi seuraamukseksi myös myöhemmin käsiteltäväksi tulleesta rikoksesta.

Jos nuorisorangaistukseen tuomittu olisi tuomittava ehdottomaan vankeusrangaistukseen ennen nuorisorangaistuksen tuomitsemista tehdystä rikoksesta, hänet voidaan tuomita yhteiseen ehdottomaan vankeusrangaistukseen, joka määrätään ottamalla huomioon myöhemmin käsiteltäväksi tullut rikos ja jo tuomitusta nuorisorangaistuksesta suoritamatta oleva osa.

Tuomioissa on ilmoitettava, mikä aikaisempi tuomio tai mitkä aikaisemmat tuomiot on otettu huomioon rangaistusta tämän pykälän mukaan mitattaessa.

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammi-kuuta 2005.

6.**Laki****ehdollisen vankeuden valvonnasta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §

Valvonnan tarkoitus

Valvonnan tarkoituksena on tukea ehdolliseen vankeuteen tuomittua hänen pyrkiessään elämään lainmukaisesti ja estää häntä tekemästä uusia rikoksia.

2 §

Valvonnan järjestäminen ja johto

Valvonnan järjestäminen ja johto kuuluvat Kriminaalihuoltolaitokselle.

3 §

Valvojan henkilö

Kun ehdolliseen vankeuteen tuomittu on asetettu valvontaan, Kriminaalihuoltolaitoksen on määrättävä hänen valvojakseen oma virkamiehensä tai muu siihen sopivaksi katsomansa henkilö.

4 §

Valvonnan sisältö

Valvonta sisältää valvojan ja valvottavan säännöllisiä tapaamisia. Tapaamisten avulla

seurataan valvottavan olosuhteita ja niissä tapahtuvia muutoksia.

Lisäksi valvottavaa on hänen tarpeidensa mukaisesti ohjattava ja tuettava työhön, asumiseen, koulutukseen, opiskeluun, raha-asioiden järjestämiseen ja harrastuksiin liittyvissä sekä muissa vastaavissa asioissa, joilla on merkitystä valvottavan sosiaalisen selviytymisen ja lainmukaiseen elämään pyrkimisen kannalta. Valvottavaa on avustettava yhteydenotoissa viranomaisiin ja muihin valvottavan elämäntilanteen järjestämisen kannalta tarpeellisiin tahoihin ja tarvittaessa hänet on ohjattava sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden pariin.

5 §

Valvontatapaamisten järjestäminen

Valvontatapaamisia järjestettäessä niiden ajankohdasta päätetään ottamalla huomioon valvottavan olosuhteet.

Jos kiireellinen tarve sitä vaatii, valvottavalle on mahdollisuuksien mukaan muulloinkin kuin sovittujen valvontatapaamisten yhteydessä annettava 4 §:n 2 momentissa tarkoitettua apua järjestämällä tapaaminen valvojan kanssa tai muulla vastaavalla tavalla.

6 §

Valvottavan velvollisuudet

Valvottavan on saavuttava hänelle ilmoitettuihin valvontatapaamisiin.

Valvottavan on tapaamisten yhteydessä ja muutenkin valvojan pyynnöstä annettava valvojalle työhön, asumiseen, koulutukseen, opiskeluun ja taloudelliseen tilanteeseensa liittyvät sekä muut vastaavat olosuhteitaan koskevat valvonnan kannalta tarpeelliset tiedot. Valvottavan on oma-aloitteisesti ilmoitettava valvojalle mainituissa olosuhteissaan tapahtuneista olennaisista muutoksista.

Valvottavan on noudatettava valvonnan tarkoituksen toteuttamiseksi tarpeellisia valvojan antamia neuvoja ja ohjeita.

7 §

Valvojan tehtävät

Valvojan on perehdyttävä valvottavan olosuhteisiin, hankittava valvonnan kannalta tarpeelliset tiedot muualtakin kuin valvottavalta ja muutenkin valmistauduttava valvontatapaamisiin niin, että ne voidaan tarkoituksenmukaisesti toteuttaa ja saavuttaa valvonnan tarkoitus.

Valvojan on kohdeltava valvottavaa asianmukaisesti ja pyrittävä luomaan valvottavaan luottamuksellinen suhde.

Valvojan on huolehdittava valvonnan suorittamisesta niin, että valvottava ei sen vuoksi elinympäristössään joudu huomion kohteeksi ja että se ei muutenkaan tarpeettomasti vaikeuta valvottavan elämää.

8 §

Nouto valvontatapaamiseen

Jos valvottava ilman valvojan tiedossa olevaa hyväksyttävää syytä jättää saapumatta valvontatapaamiseen, valvottava voidaan noutaa valvojan määräämään seuraavaan tapaamiseen. Poliisin on annettava noudon toteuttamiseksi virka-apua.

Noudosta päättää pidättämiseen oikeutettu poliisimies Kriminaalihuoltolaitoksen pyynnöstä. Noudosta huolehtii poliisimies, joka saa ottaa noudettavaksi määrätyn kiinni. Nouto on pyrittävä suorittamaan niin, ettei valvottava sen vuoksi joudu tarpeettomasti huomion kohteeksi. Valvottavaa ei saa pitää kiinni kauempaa kuin valvontatapaamiseen noutaminen edellyttää.

Valvottavalle on valvonnan alkaessa ilmoitettava, että valvontatapaamisen laiminlyönti voi johtaa noutoon.

9 §

Yhteyden ottaminen ja huomauttaminen

Jos valvottava ilman hyväksyttävää syytä laiminlyö hänelle 6 §:n mukaan kuuluvan velvollisuuden noudattamisen ja jos nouto valvontatapaamiseen ei ole tarpeen, Krimi-

naalihuoltolaitoksen on viivytyksettä otettava yhteyttä valvottavaan ja tarvittaessa alle 18-vuotiaan valvottavan huoltajaan, edunvalvoajaan tai muuhun lailliseen edustajaan. Yhteydenoton tai noudon jälkeen tapahtuvan valvontatapaamisen yhteydessä valvottavalle voidaan antaa suullinen tai kirjallinen huomautus.

10 §

Valvonnan lakkauttaminen

Jos valvonta-ajan kestänyt vähintään kuusi kuukautta on käynyt ilmeiseksi, ettei valvonnan jatkaminen ole tarpeen, Kriminaalihoitolaitos voi valvojan esityksestä lakkauttaa

valvonnan.

11 §

Tarkemmat säännökset

Valvontaan liittyvistä asiakirjoista säädetään valtioneuvoston asetuksella.

12 §

Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammi-kuuta 2005.

Ennen tämän lain voimaantuloa voidaan ryhtyä sen täytäntöönpanon edellyttämiin toimiin.

7.

Laki**nuorisorangaistuksesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §

Nuorisorangaistuksen tuomitsemisen edellytykset

Alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta voidaan tuomita nuorisorangaistus sen mukaan kuin rikoslain (39/1889) 6 luvun 10 a §:ssä säädetään.

Ennen nuorisorangaistukseen tuomitsemista vastaajaa on kuultava henkilökohtaisesti.

2 §

Nuorisorangaistuksen sisältö

Nuorisorangaistusta tuomitaan vähintään neljä kuukautta ja enintään yksi vuosi. Tuomittu on valvonnassa rangaistuksen ajan.

Nuorisorangaistus sisältää perusmuodossaan valvontatapaamisia, valvonnan alaisena suoritettavia sosiaalista toimintakykyä edistäviä tehtäviä ja ohjelmia sekä niiden yhteydessä annettavaa tukea ja ohjausta.

Nuorisorangaistuksen tehosteeksi määrättävän työpalvelun tuntimäärästä säädetään rikoslain 6 luvun 10 a §:n 2 momentissa.

3 §

Nuorisorangaistuksen suorittaminen hoitona

Nuorisorangaistus voidaan tekijän mielen-terveys- tai päihdehoidon tarpeen vuoksi määrätä suoritettavaksi mielen-terveyslaissa

(1116/1990) tarkoitettuna mielenterveyshoitona tai päihdehuoltolaissa (41/1986) tarkoitettuna päihdehoitona, jos hoitoa vaativa tila on merkittävästi vaikuttanut rikoksen tekemiseen.

Siltä osin kuin 1 momentissa tarkoitettu hoito ei tee sitä mahdolltomaksi tai tarkoitukseettomaksi, nuorisorangaistuksen tulee muilta osin sisältää perusmuodon mukaisia valvontatapaamisia, tehtäviä ja ohjelmia sekä niiden yhteydessä annettavaa tukea ja ohjausta.

Nuorisorangaistukseen kuuluvaa hoitoa antaa mielenterveyshoidon tai päihdehuollon palveluja tarjoava hoitoyksikkö, jonka palveluista Kriminaalihuoltolaitos on tehnyt sopimuksen yksikön kanssa.

Nuorisorangaistuksen tuomitseminen hoitona edellyttää tekijän suostumusta.

4 §

Nuorisorangaistuksen tukitoimet

Nuorisorangaistuksen täytäntöönpano on sovitettava yhteen sellaisten tukitoimien kanssa, joilla voidaan edistää tekijän elämäntilannetta ja tukea häntä rangaistuksen suorittamisessa.

5 §

Alustava toimeenpanosuunnitelma

Kriminaalihuoltolaitoksen on laadittava nuorisorangaistuksen alustava toimeenpanosuunnitelma, jos rikoksesta epäilty Kriminaalihuoltolaitoksen arvion mukaan voidaan tuomita nuorisorangaistukseen. Alustava toimeenpanosuunnitelma voidaan myös laatia virallisen syyttäjän tai tuomioistuimen pyynnöstä.

Alustavasta toimeenpanosuunnitelmasta tulee ilmetä nuorisorangaistuksen pääasiallinen sisältö. Siinä voidaan vaihtoehtoisina esittää nuorisorangaistuksen suorittamista 2 tai 3 §:n mukaisena. Hoidon sisällön tulee olla niin tarkasti määritelty, että epäilty kykenee ratkaisemaan, antaako hän 3 §:n 4 momentissa tarkoitetun suostumuksen.

Kriminaalihuoltolaitoksen on kuultava

epäiltyä alustavan toimeenpanosuunnitelman laatimisen yhteydessä. Alle 18-vuotiaan epäillyn huoltajalle, edunvalvojalle tai muulle lailliselle edustajalle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi. Jos nuorisorangaistuksen tuomitseminen 3 §:n mukaisesti hoitona voi tulla kysymykseen, Kriminaalihuoltolaitoksen on laadittava alustava toimeenpanosuunnitelma yhteistyössä hoidon järjestävän hoitoyksikön ja epäillyn kanssa.

6 §

Toimeenpanosuunnitelma

Kriminaalihuoltolaitoksen on nuorisorangaistuksen tuomitsemisen jälkeen laadittava ja vahvistettava nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelma, josta tulee ilmetä

- 1) sosiaalista toimintakykyä edistävät tehtävät ja ohjelmat sekä mahdolliset yhteen sovittamisen kohteena olevat tukitoimet;
- 2) työpalvelua koskevat määräykset;
- 3) mielenterveys- tai päihdehoidon kesto, hoitosuunnitelma sekä velvoite päiheteettömyyden toteamiseksi tarvittavien näytteiden antamiseen ja muut täytäntöönpanoon liittyvät ehdot; ja
- 4) valvojan ja valvottavan väliseen yhteydenpitoon liittyvät määräykset.

Toimeenpanosuunnitelman laatimisessa on voimassa, mitä kuulemisesta ja yhteistyöstä säädetään 5 §:n 3 momentissa.

Kriminaalihuoltolaitos ja valvoja voivat toimeenpanosuunnitelman vahvistamisen jälkeen antaa toimeenpanosuunnitelmaan liittyviä täytäntöönpanossa tarpeellisia määräyksiä. Erityisestä syystä toimeenpanosuunnitelmaa voidaan muuttaa tai täydentää sen vahvistamisen jälkeen.

7 §

Nuorisorangaistuksen täytäntöönpanon aloittaminen

Nuorisorangaistuksen täytäntöönpano on aloitettava viivytyksettä toimeenpanosuunnitelman tultua vahvistetuksi.

Nuorisorangaistuksen täytäntöönpano voi-

daan tuomitun Kriminaalihuoltolaitokselle kirjallisesti antamalla suostumuksella aloittaa ennen tuomion täytäntöönpanokelpoiseksi tulemista, jos tuomittu on tyytynyt tuomioon siltä osin kuin hänet on tuomittu nuorisorangaistukseen.

Jos 2 momentissa tarkoitettussa tapauksessa tuomittu toisen tekemän valituksen johdosta tuomitaan muuhun rangaistukseen, on uudesta rangaistuksesta vähennettävä jo täytäntöön pantua nuorisorangaistusta vastaava määrä.

Nuorisorangaistus raukeaa, jollei sen täytäntöönpano ole alkanut kolmen vuoden kulluttua lainvoiman saaneen tuomion antamispäivästä.

8 §

Nuorisorangaistuksen täytäntöönpanosta huolehtiminen

Rikosseuraamusvirasto ja Kriminaalihuoltolaitos huolehtivat nuorisorangaistuksen täytäntöönpanosta siten kuin siitä tässä laissa ja tarkemmin valtioneuvoston asetuksella säädetään.

9 §

Etsintäkuuluttaminen

Jos nuorisorangaistukseen tuomittua ei tavata eikä hänen oleskelupaikkaansa saada selville, Rikosseuraamusvirasto antaa tuomitusta etsintäkuulutuksen. Tuomittua kehoitetaan etsintäkuulutuksessa viimeistään määräpäivänä ottamaan nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoa varten yhteyttä Kriminaalihuoltolaitokseen. Etsintäkuulutuksessa on ilmoitettava, että muussa tapauksessa pannaan vireille menettely muun rangaistuksen tuomitsemiseksi nuorisorangaistuksen sijasta.

10 §

Usean nuorisorangaistuksen täytäntöönpano

Jos täytäntöön pantavana on samaan aikaan

useita nuorisorangaistuksia, niiden kestot lasketaan täytäntöönpanossa yhteen. Yhteinen enimmäiskesto on kuitenkin yksi vuosi kuusi kuukautta.

Jos usea täytäntöön pantava nuorisorangaistus sisältää myös työpalvelua, tuntimäärät lasketaan täytäntöönpanossa yhteen. Yhteinen enimmäiskesto on kuitenkin 150 tuntia.

11 §

Valvojan määrääminen

Kriminaalihuoltolaitos määrää nuorisorangaistukseen tuomitulle valvojaksi Kriminaalihuoltolaitoksen virkamiehen. Erityisestä syystä hänen avukseen voidaan määrätä muu tehtävään sopiva ja siihen suostunut henkilö, jolle voidaan valtion varoista maksaa palkkio ja kulukorvaus.

12 §

Valvojan tehtävät

Valvojan tulee

- 1) tukea ja ohjata valvottavaa;
- 2) olla yhteydessä tuomittuun toimeenpanosuunnitelmassa määrättyllä tavalla;
- 3) olla riittävässä määrin yhteydessä valvottavan huoltajaan, edunvalvojaan tai muuhun lailliseen edustajaan;
- 4) valvoa sosiaalista toimintakykyä edistävien tehtävien ja ohjelmien, työpalvelun sekä mielenterveys- ja päihdehoidon suorittamista; ja
- 5) ilmoittaa Kriminaalihuoltolaitokselle toimeenpanosuunnitelman määräysten rikkomisesta.

Valvojan on toimittava niin, että hänen toimenpiteistään ei aiheudu tuomitulle tai hänen läheisilleen tarpeetonta haittaa.

13 §

Nuorisorangaistukseen tuomitun velvollisuudet

Nuorisorangaistukseen tuomitun on noudatettava toimeenpanosuunnitelmaa sekä

Kriminaalihuoltolaitoksen ja valvojan hänelle antamia toimeenpanosuunnitelmaan perustuvia täytäntöönpanossa tarpeellisia määräyksiä. Tuomitun tulee toimeenpanosuunnitelmassa määrättyllä tavalla pitää yhteyttä valvojaansa.

Jos nuorisorangaistus sisältää päihdehoitoa, tuomittu on velvollinen päihdeettömyyden toteamiseksi vaadittaessa antamaan virtsa-, sylki- ja verinäytteen sekä suorittamaan puhalluskokeen.

14 §

Nuorisorangaistuksen suorittamisaika

Nuorisorangaistuksen suorittamisaika alkaa kulua toimeenpanosuunnitelman tiedoksiantosta.

Jos nuorisorangaistuksen suorittaminen loppuun ei onnistu rangaistusaikana ja syynä siihen ei ole ei ole 16 §:n 3 momentissa tarkoitettu vakava toimeenpanosuunnitelman ehtojen tai siihen perustuvien määräysten rikkominen, Kriminaalihuoltolaitos voi väliaikaisesti keskeyttää nuorisorangaistuksen täytäntöönpanon enintään yhdeksi vuodeksi.

15 §

Nouto nuorisorangaistuksen suorittamista varten

Jos nuorisorangaistukseen tuomittu ilman valvojan tiedossa olevaa hyväksyttävää syytä jättää saapumatta valvontaan liittyvään tapamiseen tai muuhun 2 §:n 2 momentissa tarkoitettuun tilaisuuteen, tuomittu voidaan noutaa valvojan määräämään seuraavaan sellaiseen tilaisuuteen. Poliisin on annettava noudon toteuttamiseksi virka-apua.

Noudosta päättää pidättämiseen oikeutettu poliisimies Kriminaalihuoltolaitoksen pyynnöstä. Noudosta huolehtii poliisimies, joka saa ottaa noudettavaksi määrätyn kiinni. Nouto on pyrittävä suorittamaan niin, ettei tuomittu sen vuoksi joudu tarpeettomasti huomion kohteeksi. Tuomittua ei saa pitää kiinni kauempaa kuin tilaisuuteen noutami-

nen edellyttää.

Nuorisorangaistukseen tuomitulle on rangaistuksen suorittamisen alkaessa ilmoitettava, että 1 momentissa tarkoitettu laiminlyönti voi johtaa noutoon.

16 §

Nuorisorangaistuksen ehtojen ja määräysten rikkominen

Jos nuorisorangaistukseen tuomittu menettelee vastoin toimeenpanosuunnitelmaa tai siihen perustuvia määräyksiä, Kriminaalihuoltolaitoksen on annettava hänelle suullinen tai kirjallinen huomautus. Jos tuomittu ei siitä ojennu, hänelle on annettava kirjallinen varoitus.

Varoituksen yhteydessä tuomitulle on ilmoitettava, että sen noudattamatta jättäminen johtaa asian saattamiseen käsiteltäväksi tuomioistuimessa ja 18 §:ssä tarkoitetun rangaistuksen tuomitsemiseen.

Jos nuorisorangaistukseen tuomittu ei aloita nuorisorangaistuksen suorittamista tai jättää suorittamisen kesken, ei ojennu varoituksesta tai muuten vakavasti rikkoo toimeenpanosuunnitelman ehtoja tai siihen perustuvia määräyksiä, Kriminaalihuoltolaitoksen on ryhdyttävä toimenpiteisiin asian saattamiseksi tuomioistuimen käsiteltäväksi. Samalla Kriminaalihuoltolaitos voi kieltää nuorisorangaistuksen täytäntöönpanon tai keskeyttää sen.

17 §

Rikkomusten oikeudenkäyntimenettely

Kriminaalihuoltolaitoksen on 16 §:n 3 momentissa tarkoitettussa tapauksessa laadittava selvitys asiasta viralliselle syyttäjälle. Jos syyttäjä katsoo nuorisorangaistukseen tuomitun menetelleen mainitussa lainkohdassa tarkoitettulla tavalla, hänen tulee viivytyksettä saattaa asian tuomitun asuinpaikan tai nuorisorangaistukseen johtaneen rikosasian ensimmäisenä oikeusasteena ratkaisseen tuomioistuimen käsiteltäväksi.

Tuomioistuimen on varattava tuomitulle tilaisuus tulla kuulluksi ennen asian ratkai-

semista. Ratkaisua julistettaessa poissa ollevalle tuomitulle on välittömästi ilmoitettava ratkaisu muutoksenhakuohjeineen. Muutoin noudatetaan soveltuvin osin, mitä oikeudenkäynnistä rikosasioissa säädetään.

Valitus, jolla haetaan muutosta tuomioistuimen tämän pykälän nojalla tekemään ratkaisuun, on käsiteltävä kiireellisenä.

18 §

Nuorisorangaistuksen sijaan tuomittava rangaistus

Jos tuomioistuin toteaa nuorisorangaistukseen tuomitun menetelleen 16 §:n 3 momentissa tarkoitetulla tavalla, sen tulee tuomita hänet muuhun rangaistukseen, joka vastaa nuorisorangaistuksesta suorittamatta jäänyttä osaa.

Uutta rangaistusta määrättäessä on harkinnassa otettava huomioon tuomitun ikä, suorittamatta jäänyt nuorisorangaistuksen osa, tuomitavan moitittavan menettelyn vakavuusaste, nuorisorangaistuksen tuomitsemiseen johtaneen rikoksen laatu ja muut vastaavat seikat. Jos siihen on erityisiä syitä, nuorisorangaistuksen suorittamatta jäänyttä osaa vastaavasti voidaan tuomita ehdoton vankeusrangaistus.

Jos suorittamatta jääneen rangaistuksen osa on vähäinen tai jos siihen on muuten syytä, tuomioistuin voi katsoa nuorisorangaistuksen kokonaan suoritetuksi.

19 §

Yhteisen ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitseminen

Rikoslain 7 luvun 8 §:n 2 momentissa tarkoitetussa tapauksessa virallisen syyttäjän on toimitettava tuomioistuimelle selvitys siitä, kuinka paljon nuorisorangaistusta on ehditty panna täytäntöön.

Kun yhteinen ehdoton vankeusrangaistus on 1 momentissa mainitun lainkohdan mukaisesti tuomittu, Kriminaalihoitolaitoksen on muutoksenhausta huolimatta heti keskeytettävä nuorisorangaistuksen täytäntöön-

pano. Kriminaalihoitolaitos voi keskeyttää täytäntöönpanon myös, jos se saa syyttäjältä ilmoituksen, että nuorisorangaistukseen tuomittua tullaan syyttämään rikoksesta, joka syyttäjän arvion mukaan voi johtaa ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemiseen.

20 §

Matkakustannukset

Kriminaalihoitolaitos maksaa nuorisorangaistuksen suorittamiseen liittyvät tuomitun kohtuulliset matkakustannukset hakemuksen perusteella.

21 §

Tarkemmat säännökset

Valtioneuvoston asetuksella säädetään tarkemmin

- 1) täytäntöönpanoviranomaisten tehtävistä;
- 2) työpalvelupaikoista; ja
- 3) nuorisorangaistukseen liittyvistä asiakirjoista ja nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoon liittyvästä ilmoitusvelvollisuudesta.

22 §

Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2005.

Ennen tämän lain voimaantuloa voidaan ryhtyä sen täytäntöönpanon edellyttämiin toimiin.

23 §

Siirtymäsäännös

Nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain (1058/1996) nojalla ennen tämän lain voimaantuloa tuomitun nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoon ja toimeenpanosuunnitelman ehtojen rikkomisen seurauksiin sovelletaan ensiksi mainittua lakia.

8.

Laki**nuorista rikoksentekeijöistä annetun lain eräiden säännösten kumoamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §

263/2002 ja 24 § laissa 939/1973.

Tällä lailla kumotaan nuorista rikoksentekeijöistä 31 päivänä toukokuuta 1940 annetun lain (262/1940) 1, 6, 8-12, 23, 24 ja 28 §, sellaisena kuin ne ovat, 8 § laissa 522/2001, 9, 10 ja 28 § laissa 140/2001, 23 § laissa

2 §

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2005.

9.

Laki**henkilötietojen käsittelystä rangaistusten täytäntöönpanossa annetun lain 5 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan henkilötietojen käsittelystä rangaistusten täytäntöönpanossa 24 päivänä toukokuuta 2002 annetun lain (422/2002) 5 §:n 6 kohta seuraavasti:

5 §

Yhdyskuntaseuraamusrekisteri

Yhdyskuntaseuraamusrekisteri sisältää yhdyskuntaseuraamuksen tuomitsemisen ja täytäntöönpanon kannalta tarpeelliset tiedot yhdyskuntaseuraamusta suorittavasta henkilöstä. Näitä tietoja ovat:

6) 2-5 kohdassa mainittuja seuraamuksia varten tehtäviin sosiaaliselvityksiin ja seuraamusselvityksiin, soveltuvuusselvityksiin sekä muihin valmisteleviin toimenpiteisiin ja lausuntoihin liittyvät tiedot.

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2005.

10.

Laki**viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 24 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21 päivänä toukokuuta 1999 annetun lain (621/1999) 24 §:n 1 momentin 27 kohta seuraavasti:

24 §

Salassa pidettävät viranomaisen asiakirjat

Salassa pidettäviä viranomaisen asiakirjoja ovat, jollei erikseen toisin säädetä:

27) asiakirjat, jotka sisältävät tietoja rikoksesta syytetylle tehdystä oikeuspsykiatrisesta mielentilatutkimuksesta, nuoren rikoksenteijän tilanteen selvittämiseen liittyvästä sosi-

aaliselvityksestä ja seuraamusselvityksestä tai vankeusrangaistuksen sijasta suoritettavan yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvityksestä;

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2005.

1.

Laki**esitutkintalain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
kumotaan 30 päivänä huhtikuuta 1987 annetun esitutkintalain (449/1987) 33 §:n 4 momentti, sellaisena kuin se on laissa / ,
muutetaan 43 §:n 3 momentti, sellaisena kuin se on mainitussa laissa / , sekä
lisätään lakiin uusi 4 b §, 6 §:ään uusi 2 momentti sekä lakiin uusi 8 a, 10 a, 17 a, 33 a ja 33 b § seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

4 b §

Sosiaaliselvityksen tekemiseen liittyvästä poliisin ilmoitusvelvollisuudesta säädetään nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisestä annetussa laissa (/).

6 §

Alle 18-vuotiaan ollessa epäiltynä rikoksesta tai rikollisesta teosta hänen kuulustelunsa ja muut häneen kohdistettavat tutkintatoimenpiteet on toimitettava kiireellisesti.

8 a §

Alle 18-vuotiasta rikoksesta tai rikollisesta teosta epäiltyä on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Erityisesti on huolehdittava siitä, ettei tutkintatoimenpiteistä aiheudu epäillylle tarpeetonta häiriötä koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä.

Alle 18-vuotiaisiin rikoksesta tai rikollisesta teosta epäiltyihin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneiden poliisimiesten suoritettaviksi. Esitutkintaviranomaisten on tarvittaessa neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko epäiltyyn kohdistaa tutkintatoimenpiteitä.

Voimassa oleva laki

Ehdotus

10 a §

Jos rikoksesta epäilty on alle 18-vuotias, tutkinnanjohtajan on huolehdittava siitä, että epäillyllä on esitutkinnassa avustaja. Epäillyn avustajana voi toimia julkinen oikeusavustaja tai asianajaja taikka erityisestä syystä muu oikeustieteen kandidaatin tutkinnon suorittanut henkilö.

Ilman avustajaa olevaan alle 18-vuotiaaseen epäiltyyn voidaan kohdistaa esitutkintatoimenpiteitä, jos epäillyn rikoksen vähäisyyden vuoksi tai muusta syystä avustajan tarvetta ei ole.

17 a §

Kun 15 vuotta nuoremman lapsen epäillään syyllistyneen rikolliseen tekoon, häntä voidaan kuulustella teon johdosta.

Teon johdosta voidaan myös toimittaa tutkinta

- 1) sen selvittämiseksi, onko 15 vuotta täyttänyt ollut osallisena rikoksessa;*
- 2) teolla menetetyt omaisuudet saamiseksi takaisin;*
- 3) tutkinnanjohtajan katsoessa siihen olevan erityistä syytä; tai*
- 4) sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:n 1 momentissa tarkoitetun monijäsenisen toimielimen (sosiaaliviranomainen) sitä pyytäessä.*

Kuulustelusta ja tutkinnasta on soveltuvien osin voimassa, mitä esitutkinnasta rikosasioissa on säädetty.

33 §

Kuulustelusta on etukäteen ilmoitettava läsnäoloon oikeutetuille vajaavaltaisen edustajille, jos se käy vaikeudetta päinsä. Ainakin yhdelle heistä on varattava tilaisuus olla läsnä kuulustelussa, paitsi jos vajaavaltaista on rikoksen selvittämisen vuoksi välttämätöntä viipymättä kuulustella. Tällöin vajaavaltaisen edustajalle on ilmoitettava kuulustelusta mahdollisimman pian.

Voimassa oleva laki

Ehdotus

33 a §

Rikoksesta tai rikollisesta teosta epäillyn alle 18-vuotiaan kuulustelusta on etukäteen ilmoitettava 33 §:ssä tarkoitetuille läsnäoloon oikeutetuille vajaavaltaisen edustajille. Ainakin yhdelle heistä on varattava tilaisuus olla läsnä kuulustelussa.

Ilmoitusvelvollisuudesta ja tilaisuuden varaamisesta läsnäoloon kuulustelussa voidaan poiketa vain, jos 1 momentissa tarkoitettua edustajaa ei kyetä tavoittamaan ja epäiltyä on rikoksen tai rikollisen teon selvittämiseksi viipymättä kuulusteltava. Kuulustelusta ja sen sisällöstä on tällöin mahdollisimman pian ilmoitettava kuulustellun edustajalle.

33 b §

Kun alle 18-vuotiasta kuulustellaan epäiltynä rikoksesta tai rikollisesta teosta, sosiaaliviranomaiselle on varattava tilaisuus lähettää edustajansa kuulusteluun, jollei tätä ole pidettävä selvästi tarpeettomana. Esitutkintaviranomaisen on viipymättä toimitettava kuulustelupöytäkirja sosiaaliviranomaiselle.

43 a §

Esitutkintaviranomainen voi 2 momentin 2 kohdassa tarkoitettussa tapauksessa antaa rikokseen syyllistyneelle suullisen tai kirjallisen huomautuksen.

Esitutkintaviranomainen voi 2 momentin 2 kohdassa tarkoitettussa tapauksessa antaa rikokseen syyllistyneelle suullisen tai kirjallisen huomautuksen. *Rikokseen alle 18-vuotiaana syyllistynyttä on henkilökohtaisesti puhuteltava, jollei puhuttelua ole tehty jo kuulustelun yhteydessä tai jollei sitä ole muuten pidettävä selvästi tarpeettomana.*

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammi-kuuta 2005.

2.

Laki**pakkokeinolain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
lisätään 30 päivänä huhtikuuta 1987 annetun pakkokeinolain (450/1987) 1 lukuun uusi 2 b §
seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

1 luku

Kiinniottaminen, pidättäminen ja vangitseminen

2 b §

Alle 15-vuotiaan epäillyn kiinniottaminen

Poliisimies saa ottaa kiinni alle 15-vuotiaan rikollisesta teosta todennäköisin syin epäillyn enintään kolmen tunnin ajaksi, jos se on kuulustelun tai tutkinnan suorittamiseksi välttämätöntä.

Jos kiinnipitämiseen on 1 momentissa mainitun ajan kuluttua erityisiä syitä, sitä voidaan pidättämiseen oikeutetun virkamiehen päätöksellä jatkaa enintään yhdeksän tunnin ajan.

Kiinnipitäminen rikollisen teon vuoksi on lopetettava välittömästi sen jälkeen, kun tutkinnasta aiheutuvaa tarvetta siihen ei enää ole.

*Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammi-
kuuta 2005.*

3.

Laki**oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11 heinäkuuta 1997 annetun lain (689/1997) 1 luvun 8 §:n 1 kohta, 8 a §:n 2 momentti ja 10 §:n 1 momentti, sellaisena kuin niistä on 8 a §:n 2 momentti laissa / , sekä
lisätään 1 luvun 8 a §:ään uusi 3 momentti, 1 lukuun uusi 8 c, 9 b ja 18 §, 6 lukuun uusi 1 a §, 8 lukuun uusi 13 §:n 2 momentti ja 11 lukuun uusi 7 a § seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

1 luku

Syyteoikeudesta

8 §

Jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu muuta vaadi, virallinen syyttäjä saa sen lisäksi, mitä 7 §:ssä säädetään, jättää syytteen nostamatta milloin:

1) oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävä kohtuuttomina tai tarkoituksettomina ottaen huomioon tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto tai muu tekijän toiminta rikoksensa vaikutusten estämiseksi tai poistamiseksi, hänen henkilökohtaiset olonsa, rikoksesta hänelle aiheutuvat muut seuraukset, sosiaali- ja terveydenhuollon toimet tai muut seikat; taikka

8 §

Jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu muuta vaadi, virallinen syyttäjä saa sen lisäksi, mitä 7 §:ssä säädetään, jättää syytteen nostamatta, milloin:

1) oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävä kohtuuttomina tai tarkoituksettomina ottaen huomioon tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto tai muu tekijän toiminta rikoksensa vaikutusten estämiseksi tai poistamiseksi, hänen henkilökohtaiset olonsa, rikoksesta hänelle aiheutuvat muut seuraukset, sosiaali- ja terveydenhuollon toimet *tai muuhun sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen osallistuminen* tai muut seikat; taikka

Voimassa oleva laki

Ehdotus

8 a §

Jos rikoksesta epäilty on alle 18-vuotias, syyttäjän on kiireellisesti ratkaistava, nostaa-ko hän rikoksesta syytteen. Myös syyte on nostettava ilman viivytystä.

Jos rikos on tehty alle 18-vuotiaana, virallisen syyttäjän on kiireellisesti ratkaistava, nostaa-ko hän rikoksesta syytteen. Myös syyte on nostettava ilman viivytystä.

Syyttäjä voi lykätä 2 momentissa tarkoitettua ratkaisuaan rikoksesta epäillyn ja asianomistajan välillä käytävien sovintoneuvottelujen, epäillyn sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteisiin tai sosiaalista selviytymistä edistävän hankkeen pariin hakeutumisen taikka muiden vastaavien sellaisten syiden vuoksi, joilla voidaan olettaa olevan merkitystä syyteharkinnassa. Ratkaisun tekemistä ei saa kuitenkaan lykätä yli kuutta kuukautta esitutkinnan päättymisestä. Lykkääminen on saatettava asianosaisten tietoon.

8 c §

Virallinen syyttäjä saa tehdä tähän tai muuhun lakiin perustuvan syyttämättä jättämistä koskevan päätöksen ehdollisena rikoksesta, jonka joku on tehnyt alle 18-vuotiaana, jos sitä on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi ja uusin rikosten ehkäisemiseksi. Päätöksen ehdoksi on tuolloin asetettava, että syyttämättä jätetty ei päätöksen tekemistä seuraavan kuuden kuukauden koeaikana syyllisty uuteen rikokseen. Syyttäjäviranomaisessa on järjestettävä seuranta ehdon noudattamisesta koeaikana.

Syyttäjän tulee ottaa harkittavaksi syytteen nostaminen rikoksesta, josta on tehty 1 momentissa tarkoitettu ehdollinen syyttämättä jättämispäätös, jos syyttämättä jätettyä vastaan nostetaan syyte koeaikana tehdystä uudesta rikoksesta ja jos koeajan päättymisestä ei ole kulunut kuutta kuukautta. Syyttäjän on uutta päätöstä edeltävässä harkinnassa erityisesti kiinnitettävä huomiota uuden rikoksen vakavuusasteeseen ja siihen johtaneisiin olosuhteisiin.

Voimassa oleva laki

10 §

Jos virallinen syyttäjä on 7 tai 8 §:n nojalla päättänyt jättää syytteen nostamatta, syyttäjän on syyttämättä jätetyn vaatimuksesta saatettava syyllisyyttä koskeva ratkaisunsa tuomioistuimen käsiteltäväksi. Vaatimus on toimitettava syyttäjälle kirjallisesti 30 päivän kuluessa siitä päivästä, jona 9 §:n 1 momentissa tarkoitettu tiedoksianto tapahtui.

Ehdotus

9 b §

Virallisen syyttäjän on tehtävä päätös 8 c §:ssä tarkoitettusta syyttämättä jättämisestä henkilökohtaisessa tapaamisessa rikoksesta epäillyn kanssa. Tapaamiseen on kutsuttava myös epäillyn huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja sekä sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:n 1 momentissa tarkoitettun monijäsenen toimielimen edustaja. Syyttäjän on tapaamisessa selostettava syyttämättä jätetylle päätöksen sisältö ja siihen sisältyvä velvoite pidättäytyä uudesta rikoksesta.

10 §

Jos virallinen syyttäjä on 7, 8 tai 8 c §:n nojalla päättänyt jättää syytteen nostamatta, syyttäjän on syyttämättä jätetyn vaatimuksesta saatettava syyllisyyttä koskeva ratkaisunsa tuomioistuimen käsiteltäväksi. Vaatimus on toimitettava syyttäjälle kirjallisesti 30 päivän kuluessa siitä päivästä, jona 9 §:n 1 momentissa tarkoitettu tiedoksianto tapahtui.

18 §

Alle 21-vuotiaana tehtyä rikosta koskevaa asiaa syyteharkinnassa ja tuomioistuimessa käsittelevän virallisen syyttäjän on mahdollisuuksien mukaan oltava sellaisen asian käsittelyyn erikoistunut.

6 luku

Pääkäsittelystä

1 a §

Alle 21-vuotiaana tehtyä rikosta koskevat asiat on mahdollisuuksien mukaan käsiteltävä käräjäoikeudessa niin, että puheenjohtaja on sellaisten asioiden käsittelyyn erikoistunut.

Voimassa oleva laki

Ehdotus

8 luku

Asianosaisista

13 §

Alle 18-vuotiaan vastaajan rikosasia voidaan vain erityisistä syistä tutkia ja ratkaista 11 tai 12 §:n mukaisesti hänen poissaolostaan huolimatta.

11 luku

Tuomioistuimen ratkaisusta

7 a §

Tuomion julistamisen yhteydessä tuomioistuimen puheenjohtajan on tarpeen mukaan puhuteltava alle 18-vuotiasta tuomittua selvittämällä tuomion sisältöä sekä varoittamalla niistä haitallisista seurauksista, joita rikollisen käyttäytymisen jatkamisesta aiheutuu.

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammi-kuuta 2005.

5.

Laki**rikoslain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 19 päivänä joulukuuta 1889 annetun rikoslain (39/1889) 6 luvun 1 §:n 1 momentti, 9 §:n 2 momentti ja 12 §:n 4 kohta, sellaisina kuin ne ovat laissa / , ja
lisätään lain 6 lukuun uusi 10 a §, 7 luvun 4 §:ään uusi 2 momentti ja 7 lukuun uusi 8 § seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

6 luku

Rangaistuksen määräämisestä

1 §

1 §

*Rangaistuslajit**Rangaistuslajit*

Yleisiä rangaistuslajeja ovat rikesakko, sakko, ehdollinen vankeus, yhdyskuntapalvelu ja ehdoton vankeus.

Yleisiä rangaistuslajeja ovat rikesakko, sakko, ehdollinen vankeus, *nuorisorangaisu*, yhdyskuntapalvelu ja ehdoton vankeus.

9 §

Valinta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä

Alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei kuitenkaan saa tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen, elleivät painavat syyt sitä vaadi.

Tuomittaessa alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta on lisäksi kiinnitettävä erityistä huomiota mahdollisuuksiin ehdotonta vankeutta tuomitsematta seuraamusvalinnan kautta vaikuttaa tekijän uusia rikoksia ehkäisevästi. Alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei kui-

tenkaan saa tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen, elleivät painavat syyt sitä vaadi.

Voimassa oleva laki

Ehdotus

10 a §

Nuorisorangaistus

Alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta voidaan tuomita nuorisorangaistukseen, jos

1) sakko on rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys ja tekijän aikaisemmat rikokset huomioon ottaen riittämätön rangaistus eikä tekijää ole 9 §:n perusteella tuomittava ehdottomaan vankeuteen; ja

2) nuorisorangaistukseen tuomitsemista on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi ja uusien rikosten ehkäisemiseksi.

Jos nuorisorangaistusta on yksinään pidettävä riittämättömänä rangaistuksena rikoksesta, voidaan rikoksensa 18-20-vuotiaana tehneelle määrätä nuorisorangaistuksen tehosteeksi työpalvelua vähintään 10 ja enintään 100 tuntia.

Nuorisorangaistus voidaan tuomita suoritettavaksi mielenterveys- tai päihdehoitona siten kuin siitä nuorisorangaistuksesta annetun lain (/) 3 §:ssä tarkemmin säädetään.

Nuorisorangaistuksen kestosta ja sisällöstä säädetään 3 momentissa mainitun lain 2 §:ssä.

12 §

Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen

 Tuomioistuin saa jättää rangaistuksen tuomitsematta, jos:

 4) rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana erityisesti, kun otetaan huomioon edellä 6 §:n 3 kohdassa ja 7 §:ssä tarkoitetut seikat tai sosiaali- ja terveydenhuollon toimet; taikka

 Tuomioistuin saa jättää rangaistuksen tuomitsematta, jos:

 4) rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana erityisesti, kun otetaan huomioon edellä 6 §:n 3 kohdassa ja 7 §:ssä tarkoitetut seikat tai sosiaali- ja terveydenhuollon toimet tai muuhun sosiaalista selviy-

tymistä edistävään hankkeeseen osallistuminen; taikka

Voimassa oleva laki

Ehdotus

7 luku

Yhteisestä rangaistuksesta

4 §

Muut seuraamukset

Samalla kertaa tuomitavista rikoksista tuomitaan vain yksi nuorisorangaistus.

8 §

Aikaisemmin tuomitun nuorisorangaistuksen huomioon ottaminen

Jos nuorisorangaistukseen tuomittua syytetään hänen ennen tämän rangaistuksen tuomitsemista tekemästään muusta rikoksesta, josta hänet olisi tuomittava nuorisorangaistukseen, voidaan aikaisempi nuorisorangaistus ottaa uutta rangaistusta määrättäessä kohtuuden mukaan huomioon rangaistusta alentavana seikkana tai katsoa aikaisempi rangaistus riittäväksi seuraamukseksi myös myöhemmin käsiteltäväksi tulleesta rikoksesta.

Jos nuorisorangaistukseen tuomittu olisi tuomittava ehdottomaan vankeusrangaistukseen ennen nuorisorangaistuksen tuomitsemista tehdystä rikoksesta, hänet voidaan tuomita yhteiseen ehdottomaan vankeusrangaistukseen, joka määrätään ottamalla huomioon myöhemmin käsiteltäväksi tullut rikos ja jo tuomitusta nuorisorangaistuksesta suoritamatta oleva osa.

Tuomiossa on ilmoitettava, mikä aikaisempi tuomio tai mitkä aikaisemmat tuomiot on otettu huomioon rangaistusta tämän pykälän mukaan mitattaessa.

*Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammi-
kuuta 2005.*

9.

Laki

henkilötietojen käsittelystä rangaistusten täytäntöönpanossa annetun lain 5 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan henkilötietojen käsittelystä rangaistusten täytäntöönpanossa 24 päivänä touko-
kuuta 2002 annetun lain (422/2002) 5 §:n 6 kohta seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

5 §

5 §

Yhdyskuntaseuraamusrekisteri

Yhdyskuntaseuraamusrekisteri

Yhdyskuntaseuraamusrekisteri sisältää yhdyskuntaseuraamuksen tuomitsemisen ja täytäntöönpanon kannalta tarpeelliset tiedot yhdyskuntaseuraamusta suorittavasta henkilöstä. Näitä tietoja ovat:

6) 2-5 kohdassa mainittuja seuraamuksia varten laadittaviin henkilötutkintoihin, soveltuvuusselvityksiin sekä muihin valmisteleviin toimenpiteisiin ja lausuntoihin liittyvät tiedot.

Yhdyskuntaseuraamusrekisteri sisältää yhdyskuntaseuraamuksen tuomitsemisen ja täytäntöönpanon kannalta tarpeelliset tiedot yhdyskuntaseuraamusta suorittavasta henkilöstä. Näitä tietoja ovat:

6) 2-5 kohdassa mainittuja seuraamuksia varten *tehtäviin sosiaaliselvityksiin ja seuraamusselvityksiin*, soveltuvuusselvityksiin sekä muihin valmisteleviin toimenpiteisiin ja lausuntoihin liittyvät tiedot.

*Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammi-
kuuta 2005.*

10.

Laki**viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 24 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21 päivänä toukokuuta 1999 annetun lain (621/1999) 24 §:n 1 momentin 27 kohta seuraavasti:

Voimassa oleva laki

24 §

Salassa pidettävät viranomaisen asiakirjat

Salassa pidettäviä viranomaisen asiakirjoja ovat, jollei erikseen toisin säädetä:

27) asiakirjat, jotka sisältävät tietoja rikoksesta syytetylle tehdystä oikeuspsykiatrisesta mielentilatutkimuksesta, nuoresta rikoksenteikijästä laaditusta henkilötutkinnasta tai vankeusrangaistuksen sijasta suoritettavan yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvityksestä;

Ehdotus

24 §

Salassa pidettävät viranomaisen asiakirjat

Salassa pidettäviä viranomaisen asiakirjoja ovat, jollei erikseen toisin säädetä:

27) asiakirjat, jotka sisältävät tietoja rikoksesta syytetylle tehdystä oikeuspsykiatrisesta mielentilatutkimuksesta, *nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämiseen liittyvästä sosiaaliselvityksestä ja seuraamusselvityksestä* tai vankeusrangaistuksen sijasta suoritettavan yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvityksestä;

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammi-
kuuta 2005.

II OSA

SISÄLLYSLUETTELO

1. NUORIA KOSKEVAN RANGAISTUSJÄRJESTELMÄN KEHITYMINEN	4
2. AIKAISEMMAT UUDISTUSHANKKEET	8
3. KANSAINVÄLINEN VERTAILU	17
3.1. Ruotsi	17
3.1.1. Lapsia ja nuoria koskeva rikosprosessi- ja rikosoikeusjärjestelmä	17
3.1.2. Rikosasioiden keskittäminen.....	24
3.1.3. Sosiaaliviranomaisten toimenpiteet	26
3.2. Norja	27
3.2.1. Lapsia ja nuoria koskeva rikosprosessi- ja rikosoikeusjärjestelmä	27
3.2.2. Muutosehdotukset koskien lapsi- ja nuorisoriikollisuuteen liittyviä toimenpiteitä	29
3.2.3. Sosiaaliviranomaisten toimenpiteet	31
3.3. Tanska.....	32
3.3.1. Lapsia ja nuoria koskeva rikosprosessi- ja rikosoikeusjärjestelmä	32
3.3.2. Nuorisopimus	36
3.3.3. Sosiaaliviranomaisten toimenpiteet	38
3.4. Belgia.....	39
3.4.1. Lapsia ja nuoria koskeva rikosprosessi- ja rikosoikeusjärjestelmä	39
3.4.2. Sosiaaliviranomaisten toimenpiteet	40
3.5. Hollanti	41
3.5.1. Lapsia ja nuoria koskeva rikosprosessi- ja rikosoikeusjärjestelmä	41
3.5.2. Halt- ja Stop-ohjelmat.....	43
3.6. Saksan lapsia ja nuoria koskeva rikosprosessi- ja rikosoikeusjärjestelmä	45
3.7. Ranskan lapsia ja nuoria koskeva rikosprosessi- ja rikosoikeusjärjestelmä	48
3.8. Englanti.....	51
3.8.1. Porrastetut varoitukset.....	51
3.8.2. Nuorille määrättävät seuraamukset	52
3.9. Rikosoikeudellinen vastuukäytäntö	54
3.9.1. Pohjoismaat.....	54
3.9.2. Muut maat	55
3.9.3. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen kannanotto	56
3.10. Ehdollinen syyttämättä jättäminen.....	58
3.10.1. Pohjoismaat.....	58
3.10.2. Eräät muut maat	60
3.10.3. Ehdolliseen syyttämättä jättämiseen liittyvät pohdinnat Ruotsissa	61
3.11. Ehdollisen rangaistuksen käyttäminen kansainvälisesti.....	63
3.11.1. Ruotsi	63
3.11.2. Norja	65
3.11.3. Tanska	66
3.11.4. Saksa	66
3.12. Hoitoseuraamus ja rikoksenteikijän sosiaalistamiseen liittyvät ohjelmat	67
3.12.1. Suljettu nuorisohoito (sluten ungdomsvård) Ruotsissa	67
3.12.2. Nuorisorangaistus (ungdomssanktion) Tanskassa.....	69
3.12.3. Kognitiivisiin taitoihin ja suuttumuksen hallintaan liittyvät ohjelmat	71
3.12.4. Multisysteemiterapia (Norja)	72
3.12.5. Ny start (Tanska).....	74
3.12.6. Ringe-projekti (Tanska)	75
3.13. Sovittelu	75
3.13.1. Euroopan neuvoston suositus sovittelusta rikosasioissa.....	75
3.13.2. Rikossovittelun kansainvälinen tilanne	77
3.14. Viranomaisyhteistyö	86
3.14.1. Ruotsi	86
3.14.2. Norjalaisen asiantuntijaryhmän ehdotus	87
3.14.3. Koulun rooli ja nuorisopimus Norjassa	88
3.14.4. Tanska (SSP).....	89
3.14.5. Englanti (Yot)	90
3.15. Vanhempien rooli.....	91
3.15.1. Parent Management Training (Norja)	91
3.15.2. Parenting order (Englanti).....	91

3.15.3. Perhepiiriin liittyvä neuvonpito.....	92
3.16. Youth Justice Conferencing (Australia).....	95
3.17. Euroopan neuvoston suositus varhaisen psykososiaalisen puuttumisen roolista rikollisuuden ehkäisyssä.....	96
3.18. Euroopan neuvoston nuorisorikollisuuskomitea	98
4. NUORISORIKOLLISUUDEN OMINAISPIIRTEITÄ JA TAUSTATEKIJÖITÄ.....	101
4.1. Nuorisorikollisuuden ominaispiirteistä	101
4.2. Yleisluonnehdintoja nuorisorikollisuuden taustoista ja selityksistä.....	102
4.3. Väkivaltarikollisuuden taustatekijöitä.....	103
4.4. Yksilökohtaiset rikoksiin altistavat tekijät (BRÅ 2001:15).....	105
4.5. Rikollisuusselitykset ja rikosten torjunta	107
5. PROSESSIOIKEUTEEN LIITTYVIÄ KYSYMYKSIÄ	109
5.1. Matkustuskielto.....	109
5.2. Käsittelyn nopeuttaminen	109
5.2.1. Eräitä käsittelyn nopeuttamiseen liittyviä hankkeita.....	112
5.2.2. Nuorisorikostoimikunnan näkemys nuorten asioiden käsittelyn nopeuttamisesta	114
5.3. Huoltajan osallistuminen nuoren rikosasian käsittelyyn	115
5.4. Oikeudenkäynnin ja oikeudenkäyntiasiakirjojen julkisuus.....	118
6. SEURAAMUSJÄRJESTELMÄ.....	121
6.1. Yleistä.....	121
6.2. Sosiaalisen selviytymisen edistämiseen ja uusien rikosten estämiseen liittyviä kokeiluja	121
6.2.1. Iisalmen ja Kajaanin kokeilu 1995 - 2000	122
6.2.2. Rikoskierre seis-projekti	124
6.2.3. SORI-projekti Lappeenrannassa	126
6.2.4. Muita kokeiluja	128
6.3. Ehdottoman vankeuden sisältö ja täytäntöönpano sekä vankilasta vapautuminen.....	129
6.3.1. Seuraamusjärjestelmän ja yhteiskunnan tukijärjestelmien yhteensovittamista selvittäneen toimikunnan mietintö	130
6.3.2. Vankeusrangaistuskomitean mietintö	132
6.3.3. Nuoret vangit Suomen vankiloissa.....	134
6.3.4. Vankiloihin liittyvät toimintaohjelmat.....	136
6.3.5. Nuorisorikostoimikunnan näkemys vankeusrangaistuksen sisältöön ja täytäntöönpanoon sekä vankilasta vapautumiseen liittyvistä kysymyksistä.....	141
6.4. Ehdollinen vankeus.....	141
6.4.1. Ehdolliseen vankeuteen liittyvät lainmuutokset vuosina 2001 ja 2003.....	141
6.4.2. Tutkimus ehdollisen vankeuden kasautumisesta ja valvonnan arviointikysely	144
6.4.3. Ehdollisen vankeuden yleinen tarkastelu	146
6.4.4. Ehdollisen vankeuden valvontaan määrääminen	147
6.5. Sakko	150
6.6. Uudet seuraamusvaihtoehdot	151
6.6.1. Rangaistusvaroitus ja ehdollinen tuomitsematta jättäminen	151
6.6.2. Valvontaseuraamus	153
6.6.3. Aresti.....	155
6.6.3.1. Aikaisemmat arestiin liittyvät lainvalmisteluhankkeet Suomessa.....	155
6.6.3.2. Arestirangaistuksen yleinen arviointi.....	156
6.6.3.3. Laitosaresti	160
6.6.3.4. Kotiaresti.....	162
6.6.4. Hoito rikoksen seurauksena	165
6.6.5. Korvaus rikoksen seurauksena.....	168
7. RIKOSOIKEUDELLINEN VASTUUIKÄRAJA	171
7.1. Vastuukäräjän tausta ja sen muuttamiseen liittyviä hankkeita.....	171
7.2. Vastuukäräjän arviointi.....	176
8. SOVITTELU	181
8.1. Yleisiä sovitteluun liittyviä näkökohtia	181
8.2. Sovittelun lainvalmisteluhanke	185
8.3. Nuorisorikostoimikunnan näkemys sovittelun käyttämisestä lasten ja nuorten rikollisten tekojen ja rikosten vuoksi	187
9. VIRANOMAISYHTEISTYÖ NUOREN RIKOSASIAN KÄSITTELYSSÄ.....	191
9.1. Nykytilanne.....	191
9.2. Nuorisorikostoimikunnan ehdotukset	195
10. RIKOSOIKEUDELLISTA VASTUUIKÄRAJAA NUOREMMAT LAPSET.....	201

10.1. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle lasten ja nuorten hyvinvoinnista	201
10.1.1. Lapsiperheiden palvelut	202
10.1.2. Lasten ja nuorten hyvinvointia uhkaavat tekijät.....	203
10.2. Varhainen puuttuminen.....	205
10.3. Vanhemmuuden ja kodin edellytysten tukeminen	206
10.4. Koulun merkitys.....	211
10.4.1. Turvatyöryhmä.....	212
10.4.2. Perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen oppilashuoltotyöryhmä	215
10.4.3. Koululainsäädännön muutokset	216
10.4.4. Aamu- ja iltapäivätoiminnan järjestäminen koulussa.....	216
10.4.5. Nuorisorikostoimikunnan näkemys kouluun liittyvistä tekijöistä	218
10.5. Lastensuojelujärjestelmän merkitys	220
10.5.1. Sijaishuollon pakkotoimityöryhmä	221
10.5.2. Läheisneuvonpito	224
10.5.3. Nuorisorikostoimikunnan näkemys lastensuojelujärjestelmään liittyvistä seikoista.....	225
10.6. Mielenterveys- ja päihdeongelmien hoitaminen	227
10.7. Maahanmuuttajataustaiset lapset.....	228
10.8. Lasten väkivaltaisen käyttäytymisen taustatekijöihin liittyvän tutkimustyön tarpeellisuus	230
10.9. Alle 15-vuotiaan tekemäksi epäiltyjen rikollisten tekojen käsittely.....	230
10.9.1. Kokeiluluonteinen puuttuminen lasten rikollisiin tekoihin (Näppis-projekti ja Näppäri).....	230
10.9.1.1. Näppis-projekti	231
10.9.1.2. Näppäri.....	232
10.9.1.3. Nuorisorikostoimikunnan näkemys rikollisiin tekoihin liittyvistä kokeiluhankkeista	233
10.9.2. Alle 15-vuotiaan rikollisiin tekoihin liittyvät esitutkintasäännökset.....	234
11. YHTEENVETOA TOIMIKUNNAN SUOSITUKSISTA JA KEHITTÄMISEHDOTUKSISTA.....	236
LIITEOSA	241
Taulukot nuorille tuomituista rangaistuksista	242
Toimenpiteistä luopumiseen liittyvät taulukot.....	248
Lastensuojeluun liittyvät taulukot.....	249
Esimerkkitapauksia alle 15-vuotiaisiin lapsiin kohdistetuista lastensuojelutoimenpiteistä ja niihin liittyvistä hoitotoimenpiteistä.....	254
Rikostilastot, -taulukot ja kaaviot	257

1. NUORIA KOSKEVAN RANGAISTUSJÄRJESTELMÄN KEHITTYMINEN

Vuoden 1734 lain Rikoskaaren ja Maakaaren säännösten perusteella alle 7-vuotiaisiin ei voitu kohdistaa rikosoikeudellisia seuraamuksia. Sen sijaan 7-14-vuotiaille voitiin oikeudessa määrätä kasvatustoimenpiteitä, esimerkiksi vitsan antamista tai muuta kuritusta. Lisäksi saatettiin määrätä lapsen omasta omaisuudesta perittäviä sakkoja. 15 vuotta täyttäneet rikoksenteikijät joutuivat täysin saman rangaistusjärjestelmän alaisuuteen kuin täysi-ikäiset. Mainittu koski esimerkiksi vapausrangaistusta.

Väliaikainen rangaistusten täytäntöönpanoasetus vuodelta 1866 heijasteli uutta suojelukasvatustajattelua. Sen mukaan alle 18-vuotiaat rikoksenteikijät oli mahdollisuuksien mukaan sijoitettava kasvatustiloihin. Turvattomien lasten kasvatusyhdistyksen alaiset laitokset suuntautuivat jo 1870-luvun alkupuolella erityisesti pahantapaisten lasten huostaanottoon. Ensimmäinen vankeinhoitohallinnon alainen kasvatustila aloitti Suomessa toimintansa vuonna 1891. Se oli tarkoitettu 7-15-vuotiaille rikoksiin syyllistyneille pojille. Kaksi vuotta myöhemmin perustettiin ensimmäinen tyttöjen kasvatustila. Suojelukasvatustajattelun myötä vuonna 1896 hyväksyttiin holhouslautakuntien perustamista koskeva laki, joka astui voimaan neljä vuotta myöhemmin.

Vuonna 1889 annetun ja vuonna 1894 voimaan tulleen rikoslain mukaan syyntakeisuus alkoi 15 vuoden iästä. Tuomioistuin saattoi määrätä kuitenkin myös 7-14-vuotiaille kasvatustiloihin seuraamuksia, kuten kurittamista ja kasvatustiloihin määräämistä. Kurituksen täytäntöönpaneminen oli vanhemman tai muun huoltajan tehtävä. Kasvatustila saattoi antaa lapsen yksityiseen kotiin hoidettavaksi, ellei lasta erityisesti katsottu laitoshoidon tarpeessa olevaksi. Kasvatustilat olivat aluksi rangaistuslaitosluonteisia, kasvatustiloihin otettiin tulla sijaa 1910-luvulla.

Turvattomien lasten kasvatusyhdistyksen tiloista kehittyi valtion kasvatustiloja, joihin sijoitettiin pahantapaisia, muttei vielä rikollisia lapsia. Helsinkiin perustetun holhouslautakunnan tehtävänä oli valvoa tarpeellisen huolenpidon järjestämistä pahantapaiselle nuorisolle ja niille lapsille, joihin eivät normaali hoito ja koulukuri tehonneet ja joiden siveellinen kehitys muuten sitä vaati. Holhouslautakunta perustettiin Helsingin jälkeen nopeasti muihinkin kaupunkeihin.

Rikoslain 3 luvun 2 §:n alkuperäisen sisällön mukaan 15-17-vuotiaana rikoksen tehnyt oli tuomittava, milloin rikoksesta olisi saattanut tulla kuolemanrangaistus taikka kuritushuonetta elinkaudeksi, kuritushuoneeseen 2-12 vuodeksi. Mainittu pykälä sisälsi nykyisinkin voimassa olevan alennusvaikutuksen. Rangaistus oli enintään kolme neljännestä kovimmasta rangaistuksesta ja vähintään pienin määrä, minkä rangaistuslajia saa rikoslain mukaan tuomita. Kansalaisluottamuksen menettämisen sijasta nuori saatettiin tuomita olemaan määrääjän, enintään kolme vuotta todistajaksi kelpaamattomana.

Rikoslain alkuperäisen 6 luvun 2 §:n mukaan rikosta ei ollut pidettävä uusittuna sellaisen aikaisemman rikoksen perusteella, jonka rikollinen oli tehnyt ennen kuin hän oli täyttänyt 18 vuotta. Samaan asia yhteyteen liittyy se, että ehdollisesta rangaistustuomiosta vuonna 1918 annetun lain vuonna 1932 muutetun 4 §:n mukaan 21 vuotta nuoremmat rikoksenteikijät olivat

sikäli poikkeusasemassa, että eräät ehdollisen rangaistustuomion käyttämistä koskevat rajoitukset eivät olleet heihin nähden voimassa.

Vuonna 1926 oikeudenkäytön julkisuudesta annetulla lailla määrättiin, että alle 15-vuotiaiden oikeudenkäynnit tuli aina käydä suljetuin ovin ja jos tuomioistuimien päätettiin näin, näin voitiin menetellä myös 15-17-vuotiaiden rikoksentehtäjäkijöiden kohdalla. Vuoden 1925 vankeinhoitoasetuksen mukaan alle 18-vuotiaat vangit tuli pitää erillään vanhemmista vangeista ja heidän työnsä tuli asettaa kasvatustavoite.

Vuonna 1927 annetulla asetuksella Koivulan kasvatuslaitos muutettiin Keravan nuorisovankilaksi. Sinne siirrettiin tarkan valinnan jälkeen muista vankiloista sellaiset 15-20-vuotiaat vangit, joihin nähden oli eniten toiveita siitä, että heidät voidaan vankilassa palauttaa takaisin nuhteettomaan elämään. Asetuksen mukaan nuorisovankilassa tuli pitää vapausrangaistusta kärsiviä nuoria vankeja, jotka vankilaan saapuessaan olivat 15-17-vuotiaita tai jotka henkisesti olivat heidän vertaisiaan samoin kuin sellaisia muita vankeja, joita voidaan pitää yhdessä nuorten vankien kanssa. Vankien opetuksessa ja työssä pyrittiin ensi sijassa herättämään halua edistykseen ja parannukseen sekä perehdyttämään heitä sellaiseen heidän kykyään ja taipumuksiaan vastaavaan työhön, että he pystyvät itse hankkimaan toimeentulonsa.

Eräitä uudistuksia toteutettiin vuonna 1936 annetussa lastensuojelulaissa ja vuonna 1940 annetussa laissa nuorista rikoksentehtäjäkijöistä. Viimeksi mainittuun tuli säännöksiä myös 18-20-vuotiaista rikoksentehtäjäkijöistä. Uudistuksen tuloksena alle 15-vuotiaat rikoksentehtäjäkijät siirtyivät tuomioistuinkäsittelystä lastensuojeluviranomaisille. 15-17-vuotiaiden vastaajien oikeuskäsittelyn tuli tapahtua suljetuin ovin ja ikäraja voitiin nostaa 21 vuoteen. Vuoden 1940 laissa säädettiin ensimmäisen kerran henkilötutkinnasta, syytteestä luopumisesta, tuomitsematta jättämisestä, ehdolliseen vankeusrangaistukseen liittyvästä valvonnasta, eräiden ehdottomaan vapausrangaistukseen tuomittujen tutkimisesta ja ajaltaan pidennetystä uudesta rangaistuslajista, nuorisovankilarangaistuksesta.

Vuoden 1940 uudistusta (hallituksen esitys 10/1939 vp) valmisteltaessa todettiin keskeisinä ongelmina seuraavat seikat:

- 1) Rikoslain nuoriakin rikoksentehtäjäkijöitä koskevat säännökset rakentuivat yhä edelleen enemmän tai vähemmän selvästi hyvityspolitiikan pohjalle.
- 2) Rikoslain säännösten mukaan nuorille tuomittavat rangaistukset poikkeavat täysi-ikäisille tuomittavista pääsääntöisesti määrällisesti mutta eivät sanottavasti laadultaan.

Vapausrangaistukseen tuomittujen nuorten määrä kasvoi 1960-luvulla. Nuorten rikollisuus lisääntyi tuolloin ikäluokkien kasvaessa (ns. suuret ikäluokat), kaupungistumisesta aiheutuvien rikoksentehtäjäkijöiden lisääntyessä ja nuorten elintapojen muuttuessa. Tuolloin myös nuorten osuus vapausrangaistuksiin tuomituista kasvoi. Vuonna 1969 vapausrangaistukseen tuomittiin ensimmäisessä oikeusasteessa 1 731 rikoksensa 15-17-vuotiaana tehnyttä (12 prosenttia vapausrangaistukseen tuomituista) ja 2 717 rikoksensa 18-20-vuotiaana tehnyttä (18 prosenttia) nuorta. Noin 60 prosenttia nuorille tuomituista vapausrangaistuksista oli ehdollisia, minkä jälkeenkin ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittujen nuorten osuus oli kansainvälisesti korkealla tasolla.

Jo nuorisorikollisuustoimikunta (1966) asetti erityisen pyrkimyksen vähentää laitoksiin joutuvien nuorten lukumäärää. Toimikunta katsoi, että olisi syytä harkita kaikkia mahdollisuuksia ehdottomien vapausrangaistuksien käytön vähentämiseksi nuorten tekemistä

rikoksista, milloin näin ei vaaranneta yhteiskunnan etuja. Kantaa kysymykseen otti myös nuorisorikoskomitea (1970). Sen mukaan pääperiaatteena nuoria rikoksentekejiä koskevan seuraamusjärjestelmän uudistamisessa oli välttää silloisessa muodossa tapahtuvaa vapaudenriistoa. Komitean mukaan yleisestävät näkökohdat kuitenkin asettavat rajoituksia laitosrangaistusten käytön vähentämiselle. Muutenkin vapaudenriiston välttämistä painottanut kriminaalihuoltokomitea (1972) esitti, että alle 18-vuotiaiden kohdalla käytettäisiin vain poikkeuksellisesti ehdollista vankeusrangaistusta.

Oikeusministeriön kriminaalityöryhmän vuonna 1973 valmistelemassa hallituksen esityksessä ehdotettiin nuorista rikoksentekejiä annettua lakia muutettavaksi muun ohessa niin, että alle 18-vuotiaana rikoksensa tehnyt voitaisiin tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen vain erittäin tärkeän yleisen edun niin vaatiessa. Laintarkastuskunta (lausunto 3/1973) suhtautui kielteisesti ehdotukseen erityisesti sen vuoksi, että ehdotus ei sisältänyt vankeusrangaistuksen korvaavaa seuraamusta. Senkin jälkeen kysymystä alle 18-vuotiaiden tuomitsemisesta ehdottomaan vankeusrangaistukseen käsiteltiin lukuisissa hankkeissa. Rikosoikeuskomitea (1976) katsoi, että ehdotonta vankeutta tulisi tuomita nuorille vain pidättyvästi, minkä takia tarvittaisiin mainitun seuraamuksen käyttämistä rajoittava säännös. Sellaista alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista tuomittavaa ehdotonta vankeutta koskevaa rajoitussäännöstä ehdottivat sen jälkeen kaksi oikeusministeriön työryhmää (1977 ja 1978) ja rikoslakiprojektin seuraamusryhmä (1981 ja 1986).

Vuonna 1990 voimaan tulleella lainmuutoksella lakia ehdollisesta vankeusrangaistuksesta muutettiin niin, että tuomitseminen alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta edellyttää painavia syitä. Hallituksen esityksen (HE 245/1988 vp) perusteluissa todetaan, että usko vankeusrangaistuksen parantavaan vaikutukseen on vähentynyt, koska ehdoton vankeusrangaistus on uusimisriskin kannalta muita seuraamuksia epäedullisempi. Lisäksi vankeusrangaistus merkitsee sen vaihtoehtoihin verrattuna niin syvällistä puuttumista henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, että sitä pitää yksinomaan tästä syystä välttää mahdollisimman pitkälle. Lisäksi hallituksen esityksen perusteluissa viitataan siihen, että rikollisuus on nuorten kohdalla usein ohi menevä tiettyyn ikään liittyvä ilmiö. Lisäksi vankilaan joutuminen heikentää nuoren laillisia menestymismahdollisuuksia. Nykyään alle 18-vuotiasta koskeva rajoitussäännös on rikoslain 6 luvun 9 §:n 2 momentissa. Rajoitussäännös on toiminut käytännössä. Vuonna 1987 alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista tuomittiin 422 ehdotonta vankeusrangaistusta. Vuonna 2001 lukumäärä oli laskenut 103 rangaistukseen määrän sisältäessä 34 yhdyskuntapalvelua.

Viime vuosikymmenten merkittävin uudistus nuoria koskevassa seuraamusjärjestelmässä on ollut nuorisorangaistuksen koeluonteinen käyttöönotto vuonna 1997. Kysymyksessä on alle 18-vuotiaille lähinnä ehdollisten vankeusrangaistusten vaihtoehdoksi tarkoitettu seuraamus, joka koostuu erikseen tarkemmin määriteltävästä nuorisopalvelusta ja valvonnasta. Nuorisorangaistuksella pyritään tekijän rankaisemisen lisäksi tukemaan tämän sopeutumista yhteiskuntaan niin, että nuoren mahdollinen rikoskierre katkeaisi. Kokeilu on alueellisesti rajattu seitsemään käräjäoikeuteen. Vuonna 2001 kokeilua jatkettiin vuoden 2004 loppuun.

Nuoria rikoksentekejiä koskeva nykyinen seuraamusjärjestelmä ei juurikaan poikkea vanhempien rikoksentekejiä koskevan järjestelmästä. Edellä mainitun nuorisorangaistuksen ikärajoituksen lisäksi ainoastaan alle 21-vuotiaana rikoksensa tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeuden valvontaan. Muuten rangaistusvalikoima koostuu sakosta, ehdottomasta vankeudesta ja ehdottoman vankeuden sijasta tuomittavasta yhdyskuntapalvelusta. Lisäksi myös nuorten kohdalla vuotta pidempään ehdolliseen vankeuteen voidaan liittää yhdyskuntapalvelua. Laissa

on myös nuoria koskevia rangaistuksen mittaamiseen liittyviä erityissäännöksiä. Nuorten seuraamusjärjestelmää ja nuorille käytännössä tuomittavia rangaistuksia on tarkemmin esitelty nuorisoriikostoimikunnan mietinnön I osassa ja tämän osan liitteissä.

2. AIKAISEMMAT UUDISTUSHANKKEET

Nuorten asemaa rikosoikeudellisessa järjestelmässä on pyritty uudistamaan jo pitkään. Edelleen voimassa oleva laki nuorista rikoksentekeijöistä on vuodelta 1940. Lakia säädettäessä tarkoituksena oli perustaa koulutukseen ja kasvatukseen perustuva vankilajärjestelmä kehityskelpoisiksi arvioitaville rikoksentekeijöille, jotka olivat täyttäneet 15 vuotta, mutta eivät vielä olleet saavuttaneet silloista täysi-ikäisyyden rajaa eli 21 vuoden ikää. Sääntelyn syntyajan kohtana rangaistusjärjestelmän kehittämistä leimasi usko oikeanlaisen seuraamuksen sosiaalisiin vaikutuksiin yksittäisen rikoksentekeijän elämässä, ja erityisen voimakkaasti näihin tavoitteisiin pyrittiin vielä kehittymässä olevien nuorten kohdalla.

Nuorten seuraamusjärjestelmän uudistamiseksi on vuoden 1940 jälkeen tehty lukuisia ehdotuksia. Aihetta ovat pohtineet muun ohessa nuorisorikollisuustoimikunta (mietintö 1966:A2), nuorisorikoskomitea (mietintö 1970:A9), kriminaalihoitokomitea (mietintö 1972:A1), oikeusministeriön kriminaaliryhmä (1973; luonnos hallituksen esitykseksi), rikosoikeuskomitea (mietintö 1976:72), oikeusneuvos Olavi Heinonen (Suunnitelma nuoria rikoksentekeijöitä koskevan lainsäädännön uudistamisesta; oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisu 3/1977), oikeusministeriön työryhmä (oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 17/1978), oikeusministeriön asettama rikoslakiprojekti (ehdotus vankeusrangaistuksen vaihtoehtoista 1986), rikoslakiprojektin seuraamusryhmä (oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 4/1987) ja rikoslakiprojektin avoseuraamustyöryhmä (ehdotus nuorisorangaistukseksi 1993).

Nuorisorikollisuustoimikunta (1966)

Professori Inkeri Anttilan johtama nuorisorikollisuustoimikunta painotti vapaudessa täytäntöön pantavia seuraamuksia ja ehdotti mahdollisuuksia toimenpiteistä luopumiseen nuorten kohdalla laajennettaviksi. Toimikunta ehdotti syyttämättä jättämisen ulottamista myös 18-20-vuotiaiden tekemiin rikoksiin. Toimikunnan ehdotuksen mukaan tuomitsematta jättäminen olisi jaettu kahteen osaan, joista kumpaakin olisi voitu käyttää 15-20-vuotiaille rikoksentekeijöille ja joista toinen olisi vastannut silloista tuomitsematta jättämistä ja joista toiseen olisi liitetty nuorisovalvontaan määrääminen 1-3 vuodeksi.

Toimikunta ehdotti, että ehdollisen vankeusrangaistuksen asemesta otettaisiin käyttöön kaksi seuraamusmuotoa. Toinen olisi sisältänyt tuomitun rangaistuksen lykkäämisen koetusajaksi ilman valvontaa ja toinen, tehostettu ehdollinen tuomio olisi taas sisältänyt tämän ohella lisäseuraamuksena sakkorangaistuksen, nuorisoarestin tai nuorisovalvontaan määräämisen. Tehostettua ehdollista rangaistusta olisi käytetty silloin, kun pelkkää ehdollista tuomiota olisi joko yleis- tai erityisestävistä syistä pidettävä epätarkoituksenmukaisena. Ehdollisesti tuomitujen ja ehdonalaisesti vapautettujen nuorten valvontajärjestelmän kehittämistä toimikunta piti ensiarvoisen tärkeänä.

Nuorisorikollisuustoimikunta harkitsi laitosairestia muutaman viikon tai kuukauden pituisena vapausrangaistuksena, johon voisi liittyä hoidollisia toimenpiteitä. Toimikunta ei kuitenkaan sellaista seuraamusta ehdottanut. Puoltavana seikkana pidettiin sitä, että täytäntöönpano voitaisiin järjestää erillisessä nuorille tarkoitettussa laitoksessa. Laitosairestia vastaan puhuvina seikkoina toimikunta piti tarpeen puuttumista (nuoret pääsevät Suomessa ulkomaihin verrattuna nopeasti vapaaksi), mahdollisuutta panna myös tavallinen vapausrangaistus täytäntöön

erityisessä laitoksessa, arestiin liittyviä tavallisen vapausrangaistuksen kielteisiä vaikutuksia ja laitosarestin muodostumista suunnilleen samanlaiseksi kuin lyhytaikainen vapausrangaistus yleensä on, jolloin laitosaresti olisi pelkkä näennäisratkaisu.

Sen sijaan nuorisoriikollisuustoimikunta ehdotti nuorille eli 15-20-vuotiaille rikoksenteikijöille 1-6 viikon pituista vapaa-ajan arestia yksinäissellissä muutaman päivän kerrallaan pääasiassa tuomitun vapaa-aikana. Kyseessä olisi ollut päärangaistus tai ehdollisen tuomion yhteydessä annettava lisärangaistus, sakkojen muuntorangaistus tai seuraamus nuorisovalvontaan sisältyvien valvontamääräysten rikkomisesta. Rangaistuksen käyttöala olisi ollut sama kuin tuomitsematta jättämisellä. Vapaa-ajan arestiin ei olisi liittynyt säännönmukaista jälkihuoltoa. Täytäntöönpanon arvioitiin tapahtuvan ainakin aluksi poliisitalojen pidätysuojissa ja lääninvankeiloissa ja myöhemmin erillisissä laitoksissa.

Toimikunnan mielestä vapaa-ajan arestin puolesta puhuivat seuraavat seikat:

- täytäntöönpano tapahtuu viikonloppuina, joihin rikosten tekeminen keskittyy,
- täytäntöönpano saattaa tehokkaasti hajottaa rikollisen nuorisosakin toiminnan,
- rangaistus ei estä opiskelua eikä työntekoa,
- rangaistus ei lyhytaikaisuutensa ansiosta aiheuta laitostottumusta,
- eristämisen ansiosta arestin puitteissa ei synny yhteiskunnanvastaista osakultuuria ja
- lyhyet eristämisaikat saattavat mahdollistaa eristämisen ilman mielenterveyshaittoja.

Vapaa-ajan arestia vastaan puhuvana seikkana toimikunta piti sopivien täytäntöönpanotilojen puuttumista.

Nuorisoriikoskomitea (1970)

Myös oikeusneuvos Keijo Heikolan johtama nuorisoriikoskomitea piti nuorten seuraamusjärjestelmän laitosvaltaisuutta ongelmana ja katsoi, että lainkäyttäjälle nuoria koskevissa asioissa tarpeellista valinnanvaraa olisi lisättävä.

Nuorisoriikoskomitea ehdotti syyttämättä jättämisen edellytyksiä muutettavaksi siten, että virallinen syyttäjä joutuisi ennen syyttämättä jättämistä koskevaa ratkaisuaan hankkimaan sosiiaaliviranomaisen lausunnon ja että nuorista rikoksenteikijöistä annettuun lakiin sisältyvien erityissäännösten perusteella voitaisiin jättää syyttämättä myös 18-20-vuotias rikoksenteikijä. Komitea myös ehdotti, että tuomitsematta jättämiseen voitaisiin liittää suojelukasvatus.

Komitea ehdotti sekä nuorisoarestin että Ruotsin mallin mukaisen suojeluvalvonnan käyttöönottoa. Ehdotuksessa suojelukasvatukseksi nimetyn seuraamuksen tarkoituksena olisi ollut ohjata valvottava yhteiskunnallisesti hyväksyttävien elämäntapojen omaksumiseen sekä tukea valvottavaa ja hänen huoltajaansa tätä tarkoittavissa pyrkimyksissä. Suojelukasvatuksessa, joka olisi tarkoitettu ensisijassa huollolliseksi valvontamuodoksi, olisi voitu turvautua myös hoidollisiin toimenpiteisiin, minkä vuoksi se olisi käsittänyt tarkkailua. Komitean ehdotuksen mukaan suojelukasvatus olisi alkanut välittömästi siinäkin tapauksessa, että se perustuu lainvoimaa vailla olevaan tuomioon. Valvojan olisi määrännyt tuomioistuin. Myös Heikolan komitea ehdotti tehostetun ehdollisen tuomion käyttöönottoa. Tehosteena olisi voitu käyttää vapaa-ajan arestia ja sakkorangaistusta.

Nuorisoriikoskomitea katsoi, että Suomen rangaistusjärjestelmään eivät sovi ainakaan useita viikkoja ja kuukausia kestävä ja vankien yhteiskäsittelyä sisältävät arestimuodot. Komitea

ehdotti ensikertalaisille nuorille rikoksenteijöille tarkoitettua lyhytaikaista yksinäishuoneessa täytäntöön pantavaa laitosarestia, joka olisi ollut sakon muuntorangaistuksen tai kuutta kuukautta lyhyemmän vankeusrangaistuksen täytäntöönpanomuoto. Joissakin tapauksissa laitosaresti olisi voinut olla komitean ehdottaman vapaa-ajan arestin sijaisseuraamus.

Nuorisoriokomitea ehdotti nuorille rikoksenteijöille tuomittavaa 24 tunnin pituista vapaa-ajan arestia, jota voitaisiin tuomita 1-5 viikonlopuksi. Se olisi ollut luonteeltaan rangaistus. Vapaa-ajan aresti olisi toiminut ehdollisen rangaistuksen tai poikkeuksellisesti sakon tehosteena. Sitä olisi voitu myös käyttää ehdollisen vankeusrangaistuksen täytäntöönpanomuotona tai itsenäisenä rangaistuksena sakon asemesta. Komitean mukaan täytäntöönpanossa tarvittava poikkeuksellinen nopeus edellyttää muutoksenhakuoikeuden rajoittamista. Täytäntöönpano olisi voinut tapahtua missä tahansa valoisassa yksinäishuoneessa, alkuvaiheessa poliisin pidätysasuissa.

Komitean näkemyksen mukaan vapaa-ajan arestin puolesta puhuivat pitkälti samat seikat kuin vuoden 1966 nuorisoriokollisuustoimikunnan mielestä. Lisäksi esiin tuli seuraavanlaisia seikoja:

- aresti on taloudellisesti vankeusrangaistusta halvempi vaihtoehto,
- arestilla voidaan eristämisestä johtuen katsoa olevan ”shokkivaikutuksia”, jotka myötävaikuttavat rikoksenteijän sopeutumiseen ja
- arestilla olisi ilmeisesti suurempi yleisestävä vaikutus kuin vapaudessa täytäntöön pantavilla seuraamuksilla.

Vastaan puhuvana seikkana komitea piti sitä, että tuomittu saattaa myöhästyä arestista, jäädä saapumatta, karata tai saapua päihtyneenä, jolloin täytäntöönpano vaikeutuu.

Kriminaalihuoltokomitea (1972)

Vuonna 1972 julkaistusta kriminaalihuoltokomitean mietinnöstä ilmeni uudenlainen ajattelutapa, sillä ehdotuksissa ei enää uskottu rangaistuksen sosiaalistaviin vaikutuksiin. Komitea piti tärkeänä sosiaalipalveluiden ja rikosseuraamusten välisen rajan vetoa, pakko ja palvelu oli erotettava toisistaan. Rikollisuuden tasoon ja rakenteeseen ei vapaudessa tapahtuvan kriminaalihuollon kehittämällä voitaisi komitean mukaan merkittävästi vaikuttaa, mutta sillä voitaisiin vähentää rikollisuuden kontrolloimisesta aiheutuvia kustannuksia ja kärsimyksiä. Koska kriminaalihuoltokomitea ei pitänyt samalla kertaa sekä auttavaa että kontrolloivaa valvontajärjestelmää tarkoituksenmukaisena, se korosti ehdottamansa rangaistusvalvonnan rankaisevaa luonnetta. Komitea päätyi järjestelmän selkeyden ja toiminnan ennustettavuuden toteuttamiseksi mahdollisimman harvoista avoseuraamuksista koostuvaan järjestelmään. Erilaisten yksilöllisten seuraamusten kirjoja ja rangaistukseen sisältyviä hoidollisia piirteitä alettiin näin ollen vastustaa jo ennen kuin aikaisempien uudistusehdotusten toteuttaminen oli ehtinyt varsinaisesti alkaa.

Kriminaalihuoltokomitea lähti siitä, että ehdolliseen vankeuteen tulisi liittää tehoste niissä tapauksissa, joissa pelkkää ehdollista tuomiota ei voida pitää riittävänä yleisestävistä syistä. Tehosteena olisivat voineet tulla kysymykseen sakko, erilaiset arestirangaistukset ja rangaistusvalvonta. Viimeksi mainittua olisi voitu käyttää myös itsenäisenä seuraamuksena niissä tapauksissa, joissa henkilö muuten tuomittaisiin korkeintaan kuuden kuukauden vapausrangaistukseen. Rangaistusvalvonnan sisältönä olisi ollut lyhyin väliajoin eli 2-3 kertaa viikossa tapahtuva ilmoittautuminen poliisille. Valvonta-ajan pituus olisi ollut vähintään kolme ja enintään yhdeksän kuukautta käytettäessä sitä itsenäisenä rikosseuraamuksena. Valvontamääräyksen rikkomisen seuraamuksena kysymykseen olisivat tulleet varoitus, sakko ja aresti.

Kriminaalihuoltokomitea lähti siitä, että laitosaaresti voisi olla vapausrangaistuksen täytännönpanomuoto, jossa vankeusrangaistus muunnetaan arestiksi. Komitea ei kuitenkaan ehdottanut laitosaarestia tässä muodossa. Komitea ehdotti vapaa-ajan arestina viikonloppuarestia ehdollisen tuomion tehosteeksi ja seuraamukseksi ehdotetun rangaistusvalvonnan valvontamääräysten rikkomisesta. Viimeksi mainitussa tapauksessa olisi ollut mahdollista määrätä arestirangaistus silloista rangaistuspäätösmenettelyä noudattaen. Komitea katsoi, että arestilla on yleis- ja erityisestävä vaikutus ja että aresti on helposti toteutettavissa ennustettavuuden, suhteellisuuden ja yhdenvertaisuuden periaatteiden mukaisesti. Ensikertalaiseen rajattuna se ei kuitenkaan johtaisi kärsimysten ja kustannusten oikeudenmukaiseen jakautumiseen.

Oikeusministeriön kriminaaliryhmä (1973)

Oikeusministeriön työryhmä esitti, että syyttämättä jättämisen soveltamisalaa laajennettaisiin 18-20-vuotiaisiin nuoriin ja että rikoksen enimmäisrangaistuksena voisi olla kuusi kuukautta vankeutta. Tuomitsematta jättämisen osalta kriminaaliryhmä esitti sen sijaan otettavaksi käyttöön rangaistusvaroituksen, jonka taustana oli nuorten tuomitsematta jättämiseen mahdollistavan säännöksen vähäinen käyttö. Rangaistusvaroituksen tarpeellisuutta perusteltiin sillä, että rikollisuus useimpien nuorten rikosentekijöiden elämässä on lyhytaikainen, pian ohimenevä vaihe. Lisäksi viitattiin siihen, että Suomen seuraamusjärjestelmässä ei ole kovinkaan paljon sopivia vapausrangaistuksen vaihtoehtoja. Rangaistusvaroitusta olisi merkitty rikosrekisteriin, josta se olisi voitu poistaa muita rangaistuksia lyhyemmässä ajassa, esimerkiksi vuoden kuluttua. Rangaistusvaroitusta olisi voitu tuomita kaikille nuorille rikosentekijöille, siis myös 18-20-vuotiaina rikoksensa tehneille.

Laintarkastuskunta (lausunto 3/1973) arvosteli sitä, että rangaistusvaroituksesta tehtäisiin ilmoitus rikosrekisteriin. Laintarkastuskunnan mukaan lainsäätäjän ei tulisi rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää rakentaessaan käyttää hyväksi rikosrekisterimerkinnän rangaistukseen rinnastuvaa tosiasiallista vaikutusta. Jos varoitus merkittäisiin rikosrekisteriin, tämän tulisi tapahtua vain lyhyeksi ajaksi ja tietoja rekisteristä pitäisi antaa vain tuomioistuimille.

Rikosoikeuskomitea (1976)

Rikosoikeuskomitean mietinnössä esitellään rikoslain kokonaisuudistuksen päälinjat. Hoidollisten ja sopeuttavien elementtien kytkemisestä rangaistukseen sanouduttiin mietinnössä selvästi irti, ja seuraamusjärjestelmän haluttiin olevan mahdollisimman yksinkertainen. Tästä huolimatta komitea ehdotti vaihtoehtoisten avoseuraamusten lisäämistä järjestelmään ilmoittautumispakon ja rangaistusvaroituksen muodossa. Nuorten kohdalla rikosoikeuskomitea pohti mahdollisuutta yhdistää ilmoittautumispakkoon työvelvoite, mutta luopui ajatuksesta muun ohessa tekijöiden yhdenvertaisen kohtelun toteuttamiseen liittyvien ongelmien vuoksi. Rikosentekijän tarvetta sosiaaliin tukitoimiin ei mietinnössä sinänsä väheksytty, mutta tällaisten toimien kytkemistä rangaistuksiin ei pidetty asianmukaisena. Rikosoikeuskomitea ehdotti nuorten ehdollisesti tuomitettujen valvontajärjestelmän lakkauttamista. Ehdotusta perusteltiin kontrollin ja tuen yhdistämisessä olevien periaatteellisten ongelmien lisäksi valvonnan tehottomuudella.

Rikosoikeuskomitea katsoi, että yleiseksi periaatteeksi tulisi omaksua seuraamuksen varoittavan vaikutuksen lisääminen. Tässä tarkoituksessa komitea ehdotti, että ilmoittamatta ja syyttämättä jättämiseen voitaisiin liittää suullinen tai kirjallinen huomautus. Tuomitsematta jättämisen tilalle voisi komitean käsityksen mukaan tulla eräissä tapauksissa uusi rangaistuslaji eli

rangaistusvaroitus. Mutta tuomitsematta jättäminen tulisi säilyttää sellaisia poikkeuksellisia tapauksia varten, joissa varoitukseen sisältyvä moitekin tuntuisi epäoikeudenmukaiselta ja kohtuuttomalta.

Rikosoikeuskomitea totesi, että useassa tapauksessa on teon vähäpätöisyyden, tekijään liittyvien säälittävien olosuhteiden tai muiden vastaavien seikkojen vuoksi tarkoituksenmukaista ja kohtuullista, ettei rikosentekijään moitteen lisäksi kohdisteta mitään muuta rangaistuskärsimystä. Rikosten ehkäisemisen kannalta on kuitenkin haitallista, että toimenpiteestä luopumiseen ei sisälly nimenomaista teon paheksuntaa. Komitea katsoi, että yleisestäävyyden tehostamiseksi olisi tuomitsematta jättämisen asemesta pääsääntöisesti käytettävä rangaistusvaroitukseksi nimettävää seuraamusta. Rangaistusvaroituksen edellytykset olisivat suurin piirtein samat kuin tuomitsematta jättämisen. Seuraamuksen merkityksen korostamiseksi ja sen ottamiseksi huomioon uusintarikollisuuden arvioinnissa rangaistusvaroitus olisi komitean kannan mukaan merkitä rikosrekisteriin lyhyeksi ajaksi, enintään vuodeksi.

Rikosoikeuskomitea piti ehdollisen vankeusrangaistuksen osalta epätydyttävänä sitä, että seuraamus saa varsinaisen sisältönsä tuomitun tuomion antamisen jälkeisen käyttäytymisen perusteella siinä tapauksessa, että ehdollinen rangaistus joudutaan panemaan täytäntöön. Koska monet nuoret syyllistyvät 15-20 vuoden ikäisinä lukuisiin pienehköihin omaisuusrikoksiin, saattavat useat peräkkäiset ehdolliset vankeusrangaistukset johtaa huomattavaan kasautumiseen. Niissä tapauksissa ehdollisen vankeusrangaistuksen käyttöä olisi vähennettävä ja se olisi korvattava lähinnä varoitusseuraamuksilla, ilmoittautumispakolla ja arestiseuraamuksella.

Rikosoikeuskomitea ehdotti, että kriminaalihuoltokomitean ehdottama rangaistusvalvonta otettaisiin käyttöön nimellä ilmoittautumispakko. Sen kesto olisi ollut 6-60 vuorokautta. Ilmoittautumisen tiheys olisi määräytynyt sen mukaan, miten pitkän matkan asianomainen joutuisi tekemään ilmoittautumisvelvollisuutensa täyttämiseksi. Ilman hyväksyttävää syytä tapahtuneen ilmoittautumisen laiminlyönnin seurauksena olisi ollut sen välitön muuntuminen arestiksi siten, että kolmen vuorokauden ilmoittautumispakkoa vastaisi yksi vuorokausi arestia.

Rikosoikeuskomitean ehdottaman ilmoittautumispakon tavoitteena olisi, kuten sakonkin, yhteiskunnan paheksumisen osoittaminen mutta samalla myös syyllisyyttä vastaavan rangaistuskärsimyksen aiheuttaminen rangaistaville. Ilmoittautumispakko voisi lisäksi jossakin määrin estää rikollisuutta rajoittaessaan rangaistun vapaa-aikaa ja mahdollisuuksia liikkua kotipaikkakuntansa ulkopuolella sekä palauttaessaan toistuvasti rangaistun mieleen rikosoikeudellisen kontrollijärjestelmän olemassaolon. Ilmoittautumispakkoa ei ehdotettu tuomittavaksi henkilölle, jonka päihdeongelmat, irtolaisuus, kypsymättömyys tai muut samanlaiset seikat saattavat hänen kykynsä alistua tämän seuraamuksen velvoitteisiin ilmeisen kyseenalaiseksi. Lisäksi komitea katsoi, että ilmoittautumispakkoa ei tulisi käyttää tapauksissa, joissa tämä seuraamus huomioon ottaen rangaistavan ikä ja hänen rikollisuutensa laatu korostetun rankaisullisuutensa johdosta todennäköisesti vaikuttaisi epäsuotuisasti rangaistavan yhteiskunnalliseen sopeutumiseen, ellei ilmoittautumispakon sisältöä täytäntöönpanossa voida saattaa mielekkäämmäksi muuttamalla se osittain tai kokonaan työvelvoitteeksi.

Rikosoikeuskomitea ehdotti laitosarestin ottamista käyttöön ainoastaan enintään 60 päivän mittaisten ehdottomien vankeusrangaistusten täytäntöönpanomuotona. Sen sijaan myöhemmän ajankohtaan siirrettiin kannanotto siihen, voitaisiinko laitosarestia tuomita myös itsenäisenä rangaistuksena. Komitea toi esille vapaa-ajan arestin välittömästi tuomittavana arestina, joka erityisestä syystä pantaisiin täytäntöön jaksottaisena, esimerkiksi viikonloppuisin. Tämä

arestimuoto koskisi siten laitosarestista poiketen lähinnä koululaisia ja henkilöitä, joille katko työsuhteessa aiheuttaisi erityisen suurta haittaa. Komitea siirsi kannanoton myös välittömästi tuomittavaan arestiin myöhäisempään ajankohtaan. Komitean mietinnön mukaan arestin puolesta puhuvia seikkoja ovat vapausrangaistuksen haittojen ja kustannusten vähentyminen yleisestäävyyttä uhkaamatta sekä työsuhteen ja koulunkäynnin katkeamaton jatkuminen. Toisaalta aresti saattaa synnyttää varsinkin nuorena tuomitussa katkeruutta ja uhmaa, ja viikonloppuaresteissa ilmoittautumisilmainlyönnit saattaisivat rajoittaa seuraamuksen käyttöä.

Suunnitelma nuoria rikoksentekejiä koskevan lainsäädännön uudistamisesta (1977)

Oikeusneuvos Olavi Heinonen sihteerinään lainsäädäntösihteerinä Ahti Sulonen laati 1976 – 1977 suunnitelman nuoria rikoksentekejiä koskevan lainsäädännön uudistamisesta. Suunnitelmassa painotettiin lukuisia tavoitteita ja näkökohtia. Niihin kuuluivat ehdottomien vankeusrangaistusten käytön vähentäminen, ehdollisen vankeusrangaistuksen käyttökelpoisuus uusimisriskin ollessa vähäinen ja mainitun seuraamuksen tehostaminen oheissakolla tai rangaistusvalvonnalla, uusien avoseuraamusten tarve etenkin ehdottoman vankeusrangaistuksen vaihtoehdoiksi sekä rikoksen tekemisen ja rangaistuksen täytäntöönpanon ajallisen välin lyhentäminen. Suunnitelmassa katsottiin, että rangaistusvaroituksen käyttöön ottamisesta huolimatta myös yleisiä toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä tarvitaan.

Suunnitelman mukaisen rangaistusvaroituksen olennaisena sisältönä olisi ollut rikosrekisteriin tuleva merkintä. Rikoksen suhteellisen nopea uusiminen rangaistusvaroituksen tuomitsemisen jälkeen olisi saattanut johtaa asetta ankaramman seuraamuksen käyttämiseen. Rangaistusvaroitusta nähtiin suunnitelman mukaan käyttökelpoiselta esimerkiksi niissä tapauksissa, joissa tuomitaan ehdollinen vankeusrangaistus, vaikka uusimisriski on suhteellisen suuri. Rangaistusvaroituksella olisi ollut eniten käyttöä nuorissa ikäryhmissä.

Suunnitelmaan sisältyvän rangaistusvaroituksesta annettavan lain luonnoksen keskeinen sisältö on seuraava:

- rangaistusvaroitusta on vaihtoehto ehdolliselle vankeusrangaistukselle ja tuntuvalle sakkorangaistukselle,
- jos syytetty rikoksen tekemistä lähinnä edeltäneiden kahden vuoden aikana on tuomittu rangaistusvaroitukseen, ei häntä ole tuomittava uudestaan tähän rangaistukseen, ellei siihen ole erityisiä syitä,
- rangaistusvaroitusta voidaan tuomita useasta rikoksesta, jos näistä rikoksista tuomittavat vankeusrangaistukset olisi yhdistettävä ja
- rangaistusvaroituksesta on tehtävä ilmoitus rikosrekisteriin.

Suunnitelmassa ehdollista vankeusrangaistusta pidettiin kriminaalipoliittisesti tarkoituksenmukaisena seuraamuksena niissä tapauksissa, joissa tuomitun rikoksesta voidaan päätellä uusimisriskin olevan vähäinen. Erityisesti nuorimmissa rikosoikeudellisen järjestelmän piiriin kuuluvissa ikäluokissa uusimisriski on korkea. Suunnitelman mukaan ehdollisen vankeusrangaistuksen käytön vähentäminen edellyttäisi ilmeisesti uuden seuraamuksen kehittämistä lievempien seuraamusten (toimenpiteistä luopuminen ja sakko) ja ehdottoman vankeusrangaistuksen välille. Toisaalta kysymykseen tulisivat uudet avoseuraamukset kuten rangaistusvaroitusta ja -valvonta, toisaalta lyhytaikaiset laitosseuraamukset, lähinnä aresti.

Aikaisemmin ehdotetuista ehdollisen vankeusrangaistuksen tehosteista suunnitelmassa tuodaan esille rangaistusvalvonta. Rangaistusvalvonnan pituus olisi suunnitelman mukaan ollut 1-3 kuukautta käsittäen kaksi kertaa viikossa tapahtuvan ilmoittautumisen poliisille. Rangaistusvalvonta ei olisi tullut kysymykseen, jos syytetyn henkilöön liittyvien seikkojen perusteella on todennäköistä, ettei rangaistusvalvonnan säännönmukainen täytäntöönpano onnistuisi. Olennainen ilmoittautumisvelvollisuuden laiminlyöminen olisi voinut johtaa ehdollisen vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon.

Suunnitelmassa todetaan arestiin liittyvän eräitä erityisongelmia. Tuomioistuinkäsittelyyn johtava rikos on harvemmin täysin nuoren elämäntilanteesta erillinen tapahtuma. Rikos liittyy yleensä kokonaisuuteen, joka saattaa olla hyvinkin nopeasti muuttuva. Sen vuoksi tuomitsemistilanteessa tarkoituksenmukaiselta näyttävä saattaa olla jo epätarkoituksenmukaista täytäntöönpanovaiheessa. Tuolloin nuori on jo voinut kerätä uusia tuomiota tai hänen elämässään on ehtinyt tapahtua myönteinen vakiintuminen. Nämä näkökohdat puoltavat suunnitelman mukaan sitä, että aresti olisi eräs ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon muoto, jonka käyttämisestä päätettäisiin vasta välittömästi ennen täytäntöönpanon alkua. Sitä puoltaa sekin, että rangaistuksen täytäntöönpanossa rikosentekijän henkilökohtaiset ominaisuudet ovat enemmän huomioon otettavissa kuin rangaistuksen määräämisessä. Viikonloppuarestin osalta suunnitelmassa todetaan se riski, että nuori ei saavu täytäntöönpanoa varten. Suunnitelman mukaan aresti tulisi kysymykseen lyhyiden vankeusrangaistusten täytäntöönpanomuotona.

Oikeusministeriön työryhmä (1978)

Työryhmä (oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 17/1978) ehdotti rangaistusvalvontaa ehdollisen vankeusrangaistuksen tehosteena sellaisia tapauksia varten, joissa ehdollista vankeutta pidetään yksinään riittämättömänä seuraamuksena. Ehdotuksen mukaan rangaistusvalvontaa olisi voitu käyttää myös aikuisille ehdollisesti tuomituille. Työryhmän ehdottaman rangaistusvaroituksen katsottiin erityisesti soveltuvan 18-20-vuotiaille rikosentekijöille ehdollisen rangaistuksen tai sakon sijasta. Rikosrekisterimerkintää suositeltiin lyhyeksi ajaksi, esimerkiksi kahdeksi vuodeksi.

Laintarkastuskunta (lausunto 1/1980) ehdotti rikosrekisterimerkinnän haitallisuuden vuoksi kahta vaihtoehtoa. Joko rangaistusvaroitusta ei rekisteröidä tai sitten se rekisteröidään erityiseen rekisteriin, josta tietoja annettaisiin vain syyttäjille ja tuomioistuimille ja josta merkintä poistettaisiin kahdessa vuodessa. Laintarkastuskunnan lausunnossa rangaistusvaroitusta ehdotettiin käytettäväksi vain alle 18-vuotiaille tapauksissa, joissa rangaistus muuten olisi sakkoa tai enintään kuusi kuukautta vankeutta.

Rikoslakiprojektin seuraamustyöryhmä (1987)

Rikoslakiprojektin seuraamustyöryhmä päätyi mietinnössään ehdottamaan, että rangaistusvaroitusta otettaisiin uutena seuraamuksena Suomen rangaistusjärjestelmään. Sitä käytettäisiin sellaisissa tapauksissa, joissa tuomitsematta jättäminen on liian lievä mutta ehdollinen vankeusrangaistus liian ankara seuraamus. Poikkeustapauksissa rangaistusvaroitusta voitaisiin käyttää myös sakon sijasta. Mietinnön mukainen rangaistusvaroitusta olisi itsenäinen rangaistus, johon liitettäisiin yhden vuoden koetusaika. Koetusaikana tehdystä uudesta rikoksesta rangaistusta tuomittaessa tuomioistuin ottaisi huomioon asianomaiselle jo aikaisemmin tuomitun rangaistusvaroituksen. Rangaistusvaroitusta olisi ehdotetussa muodossa lähellä ehdollista tuomitsematta jättämistä. Nuori rikosentekijä voitaisiin määrätä myös valvontaan. Hänen

kohdallaan rangaistusvaroitusta voitaisiin käyttää myös aikaisemmista rangaistuksista riippumatta. Koska rangaistusvaroitukseen liittyisi koeaika, se olisi rekisteröitävä. Vaikka rekisterinä käytettäisiin rikosrekisteriä, olisi rangaistusvaroitusta poistettava rekisteristä lyhyehkön ajan, esimerkiksi kahden vuoden kuluttua. Tällaisesta rekisterimerkinnästä ei saisi antaa tietoja muille kuin syyttäjille ja tuomioistuimille.

Rikoslakiprojektin johtoryhmän seuraamustyöryhmän mietinnön johdosta antamassa, 26.2.1987 päivätyssä lausunnossa yhdytään työryhmän ehdotukseen. Rangaistusvaroitusta, jolla tarkoitetaan tuomioistuimen rikoksentehtävään rikoksen johdosta kohdistamaa vakavaa moitetta, olisi otettava uutena seuraamuksena Suomen seuraamusjärjestelmään. Seuraamus sijoittuisi lähinnä tuomitsematta jättämisen ja ehdollisen rangaistuksen väliin ja soveltuisi erityisesti nuorille korvaamaan ehdollista vankeutta. Rangaistusvaroitusta ankaruusasteeseen vaikuttaa se, miten rangaistusvaroitusta otetaan huomioon kun tuomitaan rangaistusta uudesta rikoksesta. Johtoryhmä piti tarpeellisena rangaistusvaroitusta rekisteröimistä lyhyeksi ajaksi työryhmän esittämällä tavalla. Valvontaa rangaistusvaroitukseen ei tulisi liittää automaattisesti, vaan tuomioistuimella tulisi olla harkintavalta. Ilman valvontaa seuraamus olisi liian lievä korvaamaan ehdollista vankeutta.

Rikoslakiprojektin seuraamusryhmä esitti mietinnössään, että Suomen rikosoikeudelliseen järjestelmään ei sisällytetä itsenäistä valvontaseuraamusta. Rangaistusvalvonnan haitoista todettiin sen uutuus sekä se, että kaikkein selkeimmässä mallissa siihen ei liitettäisi mitään apu- ja tukitoimenpiteitä. Ruotsin mallin mukaisessa suojeluvalvonnassa puolestaan yhdistettäisiin kontrolli ja tuki puuttamalla siinä määrin yksilön oikeudelliseen asemaan, että se vaatisi oikeusturvan takaamiseksi sitä varten suunnitellun organisaation. Sen sijaan ehdotettiin, että tuomioistuimen harkinnan mukaan rangaistusvaroitukseen tuomittava nuori rikoksentehtävä voitaisiin määrätä valvontaan vuoden pituiseksi koeajaksi. Valvonnan sisältö olisi sama kuin nykyisin ehdollisesti tuomituilla nuorilla rikoksentehtävillä.

Rikoslakiprojektin johtoryhmän seuraamustyöryhmän mietinnöstä antamassa lausunnossa yhdyttiin työryhmän ehdotukseen, jonka mukaan erillisuudistuksen yhteydessä toteutettava valvontaseuraamus koskisi ainoastaan rangaistusvaroitukseen tuomittuja rikoksentehtäviä. Mikäli valvonta olisi sekä kontrollia että tukea ja ohjausta sisältävä itsenäinen seuraamus, vaatisi valvonnan käytännön toteuttaminen varsin laajan organisaation ja runsaasti työntekijöitä. Koska valvonnasta saavutettavista tuloksista ei olla vakuuttuneita, kustannuskysymyksiin on kiinnitettävä erityistä huomiota.

Seuraamustyöryhmä ei ehdottanut arestirangaistuksen käyttöön ottamista kummassakaan muodossa. Laitosarestin osalta työryhmä viittasi seuraaviin vastaan puhuviin seikkoihin:

- itsetarkoituksellisen kärsimyksen aiheuttaminen sopii huonosti Suomen rangaistusjärjestelmään,
- yksilajinen vapausrangaistus on useampilajista parempi ennustettavuuden ja oikeusturvan kannalta,
- aresti muodostuisi liian samankaltaiseksi vankeusrangaistuksen kanssa,
- aresti ei enää toimisi tehokkaana varoituksena kiinnijoutumisen, pidätyksen ja muiden mahdollisten vapaudenriistokokemuksien jälkeen,
- nopea täytäntöönpano ei ole mahdollista, koska muutoksenhakumahdollisuutta ei voida rajoittaa,
- asianmukaisia säilytystiloja ja henkilökuntaa ei ole riittävästi,

- laitosarestin ja ehdollisen vankeuden suhde muodostuisi ongelmalliseksi, jos arestia jouduttaisiin pitämään ehdollista vankeutta lievempänä vaihtoehtona ja siksi käyttämään aikaisemmassa vaiheessa ja
- aresti sakon vaihtoehtona lisäisi myös vapausrangaistuksen kokonaiskäyttöä ja mutkistaisi järjestelmää.

Työryhmän mukaan vapaa-ajan arestia (viikonloppuarestia) tulisi tarkastella yhdyskuntapalvelun vaihtoehtona, sillä sen edut ja haitat ovat suurelta osin samat. Työryhmä piti yhdyskuntapalvelua ensisijaisena vaihtoehtona. Vapaa-ajan arestin puolesta puhuu se, että sellainen aresti eroaa selkeästi tavallisesta vapausrangaistuksesta. Se ei myöskään haittaa rangaistun työtä tai koulutusta. Vapaa-ajan aresti ei omaa laitostavaa vaikutusta, ei synnytä vankilalle ominaista osakulttuuria eikä myöskään leimaa rangaistua yhtä paljon kuin vankeusrangaistus. Vapaa-ajan arestia vastaan puhuvia seikkoja työryhmä kuitenkin kirjasi enemmän, joista osa oli samoja kuin laitosarestin kohdalla (yksilajisen vapausrangaistuksen parempi ennustettavuus ja oikeusturva sekä säilytystilojen ja henkilökunnan riittämättömyys). Vapaa-ajan aresti ulottuu jaksottaisuuden johdosta pitkälle ajalle ja edellyttää kykyä noudattaa säännöllistä aikataulua, saapumisvelvoitteen noudattamatta jättämistä varten tarvittaisiin uusi sanktio. Rangaistusjärjestelmä tulisi myös mutkikkaammaksi. Lisäksi aresti saatettaisiin kokea kiusante-kona.

Seuraamustyöryhmän mietinnön johdosta annettiin 34 lausuntoa. Niistä laitosarestia puollettiin 4 lausunnossa ja vastustettiin 12 lausunnossa. Vapaa-ajan arestia (viikonloppuarestia) puollettiin 8 lausunnossa ja vastustettiin viidessä lausunnossa.

Rikoslakiprojektin johtoryhmän edellä mainitun seuraamusryhmän mietinnön johdosta antamassa lausunnossa todetaan, että laitosaresti ei voi olla todellinen vaihtoehto ehdottomalle vankeusrangaistukselle. Kysymyksessä olisi vain eriniminen vankeusrangaistus. Viikonloppuaresti sai johtoryhmässä kannatusta. Joissakin tapauksissa se saattaisi olla toimiva vaihtoehto yhdyskuntapalvelulle. Ongelmia todettiin kuitenkin olevan. Huomiota kiinnitettiin ensinnäkin arestin täytäntöönpanoon soveltuvien tilojen puutteeseen ja henkilöstön tarpeeseen viikonloppuisin. Työttömien tai muuten säännöllistä ansiotyötä tekemättömien kohdalla viikonloppuarestin ero vankeuteen saattaisi olla ainoastaan se, että aresti pantaisiin täytäntöön useassa jaksossa. Arestirangaistuksen toimivuus ja tehokkuus lisäksi edellyttäisivät nopeaa täytäntöönpanoa. Täytäntöönpanoa voitaisiin nopeuttaa vain muutoksenhakuoikeuden poistamisella, mikä ei oikeusturvanäkökohtien vuoksi tule kysymykseen. Lisäksi kaikilta arestirangaistukseen tuomituilta ei saada suostumusta lainvoimaa vailla olevan arestirangaistuksen täytäntöönpanoon.

3. KANSAINVÄLINEN VERTAILU

3.1. Ruotsi

3.1.1. Lapsia ja nuoria koskeva rikosprosessi- ja rikosoikeusjärjestelmä

Esitutkinta, syyteharkinta ja rikosprosessi

Alle 15-vuotiaat

Laki erityisistä määräyksistä koskien nuoria rikoksentekejiä (lag med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, jäljempänä LUL) sisältää alle 15-vuotiaita koskevia säännöksiä. Ensinnäkin 31 §:n mukaan alle 15-vuotias voi joutua esitutinnan kohteeksi, jos

- sillä on merkitystä arvioitaessa sosiaalipalvelun toimenpiteiden tarpeellisuutta hänen osaltaan,
- se on tarpeen yli 15-vuotiaan osallisuuden selvittämiseksi,
- jos se on tarpeen rikoksella vietyjen tavaroiden jäljittämiseksi tai jos
- se on muuten erityisen tärkeää (av särskild vikt).

Jos lapsi on alle 12-vuotias, tutkinta edellyttää erityisiä syitä (synnerliga skäl).

LUL 32 § asettaa alle 15-vuotiaaseen kohdistuvalle poliisitutkinnalle seuraavia edellytyksiä:

- erityinen kiireellisyys,
- tutkintaa on johdettava syyttäjän tai poliisin, joka on erityisen sopiva lapseen kohdistuvaan tutkintaan ja
- tutkintaa on hoidettava saman syyttäjän ja poliisimiehen, joka aikaisemmin ollut samanlaisissa tekemisissä kyseisen lapsen kanssa.

Nuoria rikoksentekejiä koskevan LUL 33 §:n pykälän mukaan tulevasta kuulemisesta on ilmoitettava välittömästi alle 15-vuotiaan lapsen huoltajalle tai jollekin muulle henkilölle, joka vastaan nuoren hoidosta ja kasvatuksesta, ja muulle henkilölle, jolla on kasvatuksellinen rooli suhteessa nuoreen, ja heidät on kutsuttava kuulusteluun, jollei siitä ole haittaa tutkinnalle tai ole jotakin muuta erityistä syytä. Sosiaalilautakunnalle on lain 34 §:n mukaan myös välittömästi ilmoitettava tutkinnasta. Lautakunnan edustajan on oltava läsnä kuulustelussa, jollei sille ole estettä. Jos tutkintaa suoritetaan sosiaalitoimenpiteiden tarpeellisuuden selvittämiseksi, kuulusteluja lukuun ottamatta muita toimenpiteitä ei saa suorittaa ennen kuin sosiaalilautakunta on lausunut asiasta (poikkeuksena erityiset syyt). Jos rikosepäily säilyy suoritettujen toimenpiteiden jälkeen, pöytäkirja kuulustelusta ja muista toimenpiteistä on toimitettava sosiaalilautakunnalle.

Nuoria rikoksentekejiä koskevan lain 35 §:n mukaan kuka tahansa saa ottaa alle 15-vuotiaan kiinni rikoksesta, josta saattaa seurata vankeutta. Lapsi on kiireellisesti luovutettava poliisille. Syyttäjän tai poliisin on välittömästi päätettävä, päästetäänkö lapsi vapaaksi vai pidetäänkö hänet poliisin hallussa kuulusteluja varten. Säilöön (förvar) nuorta ei voida ottaa. Lain 36 §:n mukaan alle 15-vuotias voi joutua takavarikon, kotietsinnän ja ruumiintarkastuksen kohteeksi.

LUL 38 §:n mukaan tuomioistuimessa voidaan tutkia syyttäjän vaatimuksesta, joka perustuu sosiaalilautakunnan, lääninhallituksen tai huoltajan esitykseen, onko alle 15-vuotias tehnyt rikoksen (bevistalan). Rikoksesta on oltava säädetty yli vuosi vankeutta.

15-20-vuotiaat

LUL 2 §:n mukaan alle 18-vuotiaaseen kohdistuvassa esitutkinnassa johdossa olevan syyttäjän tai poliisimiehen on oltava erityisen sopiva tehtävään rikosentekijän nuoruus huomioon ottaen. Saman syyttäjän ja poliisimiehen on hoidettava samaa rikosentekijää koskevat asiat.

Lain 3 §:n mukaan syyttäjän on johdettava alle 18-vuotiaaseen kohdistuvaa tutkintaa, jos rikoksesta on säädetty vankeutta yli kuusi kuukautta. Samojen edellytysten vallitessa esitutkinta on hoidettava erityisen kiireellisesti. Syytekysymys on pääsääntöisesti ratkaistava kuuden viikon kuluessa rikosepäilyn tietoon tulemisesta (4 §).

LUL 5 §:n mukaan alle 18-vuotiaaseen kohdistuvasta rikosepäilystä on välittömästi ilmoitettava huoltajalle tai jollekin muulle henkilölle, joka vastaa nuoren hoidosta ja kasvatuksesta, ja muulle henkilölle, jolla on kasvatuksellinen rooli suhteessa nuoreen, ja kutsuttava heidät kuulusteluun, jollei tutkintaan liittyvää tai muuta erityistä estettä ole. Lain 6 §:n mukaan myös sosiaalilautakunnalle on heti ilmoitettava. Sosiaalilautakunnan edustajan on oltava läsnä kuulustelussa, jos se on mahdollista ja jollei se aiheuta haittaa tutkinnalle. Tuomioistuimen on lisäksi selvitettävä, onko epäillylle tarjottu mahdollisuutta osallistua sovitteluun ja miten epäilty on suhtautunut osallistumiseen.

LUL 8 §:n mukaan syyttäjä voi nuoren kohdalla päättää, että esitutkintaa ei suoriteta tai että jo aloitettu lopetetaan, jos syytteestä luopumisen jälkeen ilmenee rikos, joka on tehty ennen syytteestä luopumista. Lisäksi syyttäjän on erikseen harkittava syytteen aiheellisuus, jos rikoksesta epäillään henkilöä, joka on sijoitettu erityiseen nuorisokotiin, josta säädetään erityisistä määräyksistä nuorten hoidossa annetun lain (lag om särskilda bestämmelser om vård av unga) 12 §:ssä (LUL 9 §).

LUL 13 §:ssä säädetään, että poliisi voi eräin edellytyksin kehottaa 15-17-vuotiaaksi oletta- maansa niin nopeasti kuin mahdollista korjaamaan tai rajoittamaan rikoksella aiheutettua vahinkoa. Poliisi saa lisäksi pitää kiinni alle 18-vuotiasta kolme tuntia esimerkiksi huoltajalle luovuttamista tai kuulustelua varten (14 §).

Syyttäjä voi LUL 15 §:n nojalla antaa 18-vuotiaalle rangaistusmääräyksen lievemmin edellytyksin kuin täysi-ikäiselle. Syyttäjä voi lisäksi luopua alle 18-vuotiasta koskevasta syytteestä (oikeudenkäymiskaaren 20 luvun 7 §:ssä säädetyn lisäksi) LUL 17 §:ssä säädetyin edellytyksin. Syytteestä voidaan luopua, jos nuori joutuu sosiaalipalvelulain mukaisen hoidon tai muiden toimenpiteiden kohteeksi, erityisistä määräyksistä nuorten hoidossa annetun lain mukaisen hoidon tai muiden toimenpiteiden kohteeksi taikka muun apua tai tukea käsittävän toimenpiteen kohteeksi. Syytteestä luopuminen voi tulla kysymykseen myös, jos on ilmeistä, että rikos on tehty ilkikuruudesta tai ajattelemattomuudesta. Syyttäjän on arvioinnissaan otettava huomioon nuoren halu korvata vahinko tai muuten hyvittää asianomistajaa. Syytteestä luopuminen ei tule kysymykseen sen ollessa ristiriidassa olennaisen (väsentlig) yleisen tai yksityisen edun kanssa.

Pääsääntöisesti tieto syytteestä luopumisesta annetaan nuorelle henkilökohtaisessa tapaamisessa, johon kutsutaan myös huoltaja tai joku muu henkilö, joka vastaa nuoren hoidosta ja

kasvatuksesta, ja muu henkilö, jolla on kasvatuksellinen rooli suhteessa nuoreen, sekä sosiaalilautakunnan edustaja (LUL 18 §). Syyttäjän on lain 19 §:n mukaan mainitussa yhteydessä muun muassa erityisesti selostettava nuorelle päätöksen sisältö ja siihen liittyvä lainkuuliaisuuden vaatimus sekä tehtävä selväksi, mitä seuraamuksia toistuvista lainrikkomuksista voi seurata. Erityisistä syistä syyttämättäjäättämispäätös voidaan peruuttaa (LUL 22 §). Arvioinnissa on tuolloin erityisesti otettava huomioon rikoksen tekeminen kuuden kuukauden kuluessa päätöksen tekemisestä.

LUL 24 §:n mukaan alle 18-vuotiaalle epäillylle on järjestettävä julkinen puolustaja, jos puolustajan tarpeen puute ei ole ilmeinen. Tutkinnanjohtajan on ilmoitettava puolustajasta tuomioistuimelle.

Käräjä- ja hovioikeudessa alle 21-vuotiaiden rikosentekijöiden asioita käsittelevät sellaisten asioiden käsittelyyn erityisesti määrätyt tuomarit ja lautamiehet (LUL 25 §). Poikkeuksen muodostavat rikokset, joista saattaa seurata vain sakkoa.

Tuomioistuimen on pääsääntöisesti ilmoitettava huoltajalle tai muulle henkilölle, joka vastaa nuoren hoidosta ja kasvatuksesta, ja muulle henkilölle, jolla on kasvatuksellinen rooli suhteessa nuoreen, alle 18-vuotiaaseen kohdistuvasta syytteestä ja asian käsittelyajankohdasta (LUL 26 §). Jos sosiaalilautakunta on syytevaiheessa lausunut asiassa, sillekin ilmoitetaan pääkäsittelyn ajankohta. Jos rikoksesta saattaa seurata vankeutta, huoltajaa ja/tai muita edellä mainittuja henkilöitä on kuultava, jollei erityisiä vastasyitä ole. Viimeksi mainitussa tapauksessa huoltajalla on oikeus saada valtion varoista korvaus oikeuteen saapumisen johdosta.

Alle 21-vuotiaan asia, jos rikoksesta voi seurata vankeutta, on käsiteltävä siten, että se ei herätä huomiota. Jos käsittelyn julkisuudesta on alle 21-vuotiaalle vastaajalle huomattavaa haittaa, tuomioistuin voi päättää käsittelystä suljetuin ovin. (LUL 27 §)

Tuomioistuin voi päätyä syytetyn määräämiseen sosiaalilautakunnan järjestämään, sosiaalipalvelulain mukaiseen hoitoon vain, jos asiassa on esitetty 11 §:ssä tarkoitettu sosiaalilautakunnan lausunto. Jollei ole erityisiä syitä, vaaditaan sellainen lausunto myös, kun alle 21-vuotias tuomitaan vankeuteen yli kolmeksi kuukaudeksi. (LUL 28 §).

Alle 21-vuotiaan asia on aina käsiteltävä kiireellisesti ja alle 18-vuotiaan asia kahden viikon kuluessa syytteen nostamisesta, jos rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on yli kuusi kuukautta vankeutta. (LUL 29 §). Alle 21-vuotiaan asiassa tuomio on pääsääntöisesti julistettava suullisesti pääkäsittelyn päätteeksi (LUL 30 §).

Henkilötutkinta ja sosiaalilautakunnan lausunto

Ruotsissa tuomioistuin voi rikoksesta epäillyn iästä riippumatta pyytää paikalliselta kriminaalihuoltoviranomaiselta lausunnon, jos se tarvitsee erityistä selvitystä epäillyn henkilökohtaisista oloista tai tulevien rikosten ehkäisemistä ajatellen sopiviksi arvioitavista toimenpiteistä. Lausunto pyydetään, jos tuomioistuin pitää sitä seuraamuksesta päättämistä varten tai muusta syystä tarpeellisena. Lausuntoa ei tarvitse pyytää, jos riittävä selvitys on muuten tuomioistuimen käytettävissä. Asiasta säädetään henkilötutkintaa koskevassa laissa (lag om särskild personutredning i brottmål).

Päätöksen lausunnon pyytamisestä tekee yleensä tuomioistuin, mutta virallinen syyttäjänkin voi pyytää lausuntoa, jos rikoksesta ei ole vielä nostettu syytettä. Ennen syytteen nostamista

lausunto voidaan pyytää vain, jos epäilty on tunnustanut rikoksen tai muuten on todennäköisiä syytä epäillä, että hän on syyllistynyt rikokseen. Rikoksesta epäilty on velvollinen saapumaan selvityksen tekemistä varten kriminaalihuoltoviranomaisen määräämään tapaamiseen.

Lain 6 §:n mukaan myös sosiaalilautakunnan tulee tuomioistuimen, syyttäjän tai kriminaalihuoltoviranomaisen pyynnöstä antaa rikoksesta epäilyistä tietoja ja ehdottaa rikosentekijän yhteiskuntaan sopeutumista edistäviä toimenpiteitä. Tuomioistuin voi lain 7 §:n perusteella tarpeen mukaan määrätä lääkärin antamaan epäillyn terveydentilaa koskevan lääkärintodistuksen. Ennen syytteen nostamista näin voidaan menetellä vain, jos epäilty on tunnustanut rikoksen tai muuten on todennäköistä, että hän on syyllistynyt rikokseen.

Nuoria rikosentekijöitä koskevassa laissa (LUL 10 §) viitataan mahdollisuuteen hankkia edellä mainittu selvitys myös alle 18-vuotiaasta rikoksesta epäilyistä. Nuoren rikosasian nopean käsittelyn turvaamiseksi syyttäjä voi pyytää kriminaalihuoltoviranomaisen lausunnon alle 18-vuotiaasta epäilyistä ennen kuin rikoksesta on nostettu syyte tuomioistuimessa. Tavotteena on selvityksen valmistuminen jo esitutkinnan aikana.

Jos alle 18-vuotias epäilty on tunnustanut rikoksen tai hänen epäillään todennäköisesti syyllistyneen rikokseen, syyttäjä säännönmukaisesti pyytää LUL 11 §:n perusteella asiasta **sosiaalilautakunnan lausunnon** ennen syyteasian ratkaisua. Lausuntoa ei kuitenkaan tarvitse pyytää, jos rikos on vähäinen, jos syyttämättäjättämispäätöksen tekemiselle on selvät edellytykset tai jos lausunnon pyytäminen on muuten tarpeetonta. Tarpeettomana lausunnon pyytämistä pidetään esimerkiksi tapauksissa, joissa sakkorangaistuksen tuomitseminen on selvää.

Lautakunnan lausunnossa selvitetään huolellisesti aikaisemmat nuoreen kohdistuneet sosiaalitoimen toimenpiteet sekä suunnitelma jatkotoimista. Suunnitelman tulee antaa syyttäjälle ja tuomioistuimelle mahdollisimman kattavat tiedot. Siinä on esimerkiksi kuvailtava sosiaaliviranomaisen tulevien toimenpiteiden laatu, laajuus ja kesto. Sosiaalilautakunnan lausunnossa voidaan myös selvittää nuoren henkilökohtaista kehitystä ja hänen olosuhteitaan laajemminkin, jos syyttäjä sitä pyytää tai sosiaalilautakunta pitää tällaista selvitystä välttämättömänä.

Laissa ei ole määritelty aikarajaa lausunnon antamiselle. Syyttäjä voi LUL 12 §:n mukaan pyytää lausunnon annettavaksi tietyssä ajassa ja myös rajata lausuntopyyntöään. Jos se on aikarajan noudattamiseksi välttämätöntä, sosiaaliviranomainen voi antaa lausunnon suullisestikin henkilökohtaisessa tapaamisessa, jossa syyttäjä ilmoittaa nuorelle tekemästään syyttämättäjättämispäätöksestä. Tällainen menettely on kuitenkin poikkeus ja edellyttää sitä, että syyttäjä on etukäteen saanut tiedon sosiaaliviranomaisen lausunnon sisällöstä. Sosiaaliviranomaisen tulee antaa syyttäjän pyytämät tiedot nuoresta muutenkin kuin laissa tarkoitetun lausunnon yhteydessä.

Seuraamukset ja niiden määrääminen

Rikoskaaren 1 luvun 3 §:n mukaan rikosoikeudellisia seuraamuksia ovat rangaistukset sakko ja vankeusrangaistus sekä muina seuraamuksina ehdollinen tuomio, suojeluvalvonta (skyddstillsyn) ja määrääminen (luovuttaminen) erityiseen hoitoon (lämnande till särskild vård).

Lähtökohtana nuoria koskevassa seuraamusjärjestelmässä on, että rikoksia tekevät lapset ja nuoret saatetaan sosiaalipalvelun toimenpiteiden kohteeksi (Påföljder för unga lagöverträdare, Ds 1997:32, s. 9). Rikoskaaren 31 luvun 1 §:ssä säädetään, että tuomioistuin voi määrätä alle 21-vuotiaan rikosentekijän hoitoon tai muiden vastaavien toimenpiteiden kohteeksi sosiaali-

palvelulain ja erityisistä määräyksistä nuorten hoidossa annetun lain mukaan. Seuraamus edellyttää sosiaaliviranomaisten laatimaa suunnitelma nuoren hoidosta tai muista vastaavista toimenpiteistä. Hoitoon määräämisen ohella voidaan tuomita sakkoa tai määrätä nuori suostumuksellaan tekemään palkatonta työtä tai osallistumaan erityiseen järjestettyyn toimintaan (koulutusta tms.) eli nuorisopalveluun, jota määrätään vähintään 20 ja enintään 100 tuntia.

Tuomioistuin voi hoitoon määräämisen ohella myös määrätä nuoren työllään korjaamaan asianomistajalle aiheuttamansa vahingon tai rajoittamaan sitä, jos asianomistaja siihen suostuu. Rikoskaaren 38 luvun 2 §:n nojalla syyttäjä voi saattaa asian, jossa nuori on määrätty erityiseen hoitoon, uudelleen tuomioistuimen käsiteltäväksi, jos nuori olennaisesti rikkoo tuomioistuimen antamia määräyksiä.

Rikoskaaren 31 luvun mukaan tuomioistuin voi määrätä rikoksenteelijän (ei ikärajaa) myös päihdeaineiden väärinkäyttäjien hoitoon (2 §) tai oikeuspsykiatriseen hoitoon (3 §).

Rikoskaaren 30 luvun 5 mukaan alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta voidaan tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen vain, jos siihen on erityisiä syitä (alle 18-vuotiailla ”synnerliga skäl” ja 18-20-vuotiailla ”särskilda skäl”).

Alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta on suhteessa ehdottomaan vankeusrangaistukseen ensisijaisesti tuomittava suljettuun nuorisohoitoon (rikoskaaren 31 luvun 1 a §). Suljettu hoito ei tule kysymykseen, jos sitä vastaan syytetyn ikä tuomitsemishetkellä tai muut olosuhteet huomioon ottaen on erityisiä syitä (särskilda skäl). Suljettuun nuorisohoitoon tuomitaan vähintään 14 päiväksi ja enintään 4 vuodeksi. Suljettu nuorisohoito suoritetaan täysimääräisenä. Säännökset suljetun nuorisohoidon tarkemmasta täytäntöönpanosta ovat siitä säädetyssä erityislaissa. Hoito tapahtuu sellaisessa erityisessä nuorisokodissa (ungdomshem), josta säädetään erityisistä määräyksistä nuorten hoidossa annetun lain 12 §:ssä. Psykiatrinen pakkohoito tulee tarvittaessa kysymykseen oikeuspsykiatrisessa hoidosta annetun lain nojalla. Vuonna 1999 tuomitut suljetut nuorisohoidot olivat keskimäärin 8 ½ kuukautta, mistä keskimääräinen kesto kasvoi vuonna 2000 hieman yli 10 kuukauteen. Suljettua nuorisohoitoa käsitellään jäljempänä tarkemmin jaksossa 3.12.1.

Enintään kolmen kuukauden ehdoton vankeusrangaistus voidaan tuomitun pyynnöstä suorittaa elektronisena intensiivivalvontana laitoksen ulkopuolella (lagen om intensivövervakning med elektronisk kontroll). Mainittu mahdollisuus ei ole ikärajoihin sidottu. Elektroniseen valvontaan liittyy kielto oleskella asunnon ulkopuolella muina kuin määrättyinä aikoina ja muihin kuin määrättyihin tarkoituksiin. Kiellon noudattamista seurataan sähköisillä apuvälineillä. Intensiivivalvontaan liittyvät myös puhelimitse tapahtuva kontrollointi ja yllätyskäynnit tuomitun luona. Tuomitulta voidaan periä maksu (50 kruunua päivä, enintään 3 000 kruunua), mikäli se on perusteltua hänen toimeentulon saantimahdollisuuksiinsa nähden. Intensiivivalvonta voidaan peruuttaa, jos tuomittu rikkoo sen ehtoja. Kriminaalihuoltoviranomaiset tekevät päätökset intensiivivalvonnan piiriin kuuluvista asioista.

Varsinkin 1.1.1999 jälkeen tapahtuneen suljetun nuorisohoidon käyttöön ottamisen jälkeen alle 18-vuotiaita rikoksenteijöitä ei ole juurikaan Ruotsissa tuomittu ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Näin ollen käytännön kokemuksesta ei ole elektronisen intensiivivalvonnan soveltuvuudesta mainittuun ikäryhmään kuuluville rikoksenteijöille. Kysymyksessä oleva vankeusrangaistuksen täytäntöönpanomuoto ei ole aiheuttanut ongelmia 18-20-vuotiaina rikoksensa tehneiden osalta. Muutenkin elektronista intensiivivalvontaa pidetään Ruotsissa onnistuneena, koska suhteellisen harvat (noin 6,5 prosenttia vuonna 2000) siihen päästetyistä rik-

kovat sen ehtoja, mahdollisuuksia kontrollointiin pidetään hyvänä ja täytäntöönpanomuoto on halvempi kuin vankeusrangaistuksen täytäntöönpano.

Ehdollinen tuomio voidaan määrätä rikoksesta, josta ei tuomittaisi sakkoa. Ehdollisen tuomion osalta laissa ei ole ikään liittyviä säännöksiä. Tuomioon voidaan oheisrangaistuksena liittää oheissakko, vaikka rikoksesta ei olisi sakkoa säädettykään. Lisäksi tuomitun suostumuksella siihen voidaan liittää yhdyskuntapalvelu, jonka vähimmäismäärä on 40 tuntia ja enimmäismäärä 200 tuntia. Ehdollisesti tuomitun koe(tus)aika kestää 2 vuotta. Uusi rikollisuus tai ehdollisen rangaistuksen ehtojen rikkominen johtavat uuteen tuomioistuinkäsittelyyn (rikoskaari 27 luku 1-3 ja 6 § sekä laki yhdyskuntapalvelusta 1 §).

Suojeluvalvonnan määräämisen edellytykset ja oheisseuraamukset ovat samat kuin ehdollisessa tuomiossakin. Suojeluvalvonta voidaan lisäksi yhdistää 14 vuorokauden – 3 kuukauden mittaiseen ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Suojeluvalvontaan liittyvä valvonta on normaalisti vuoden mittainen ja koeaika 3 vuoden mittainen. Suojeluvalvontaan voidaan rikoksenteikijän suostumuksella liittää sopimushoito niin sanotun erityisen toimintasuunnitelman (särskild behandlingsplan) kautta. Sopimushoidossa rikoksenteikijä suostuu hoito-ohjelman läpikäymiseen. Sopimushoitoseuraamus määrätään Ruotsissa vain sellaisessa tapauksessa, jossa tuomioistuin muuten tuomitsi vankeutta. Uusi rikollisuus voi myös suojeluvalvonnan osalta johtaa tuomioistuinkäsittelyyn. Suojeluvalvontaa sääntelee rikoskaaren 28 luku.

Rikoskaareissa on eräitä nuoria koskevia rangaistuslajin valintaan ja rangaistuksen mittaamiseen liittyviä säännöksiä. Edellä jo mainittiin 30 luvun 5 § ehdottoman vankeusrangaistuksen määräämisestä alle 18-vuotiaalle ja 18-20-vuotiaalle. 29 luvun 7 §:n mukaan alle 21-vuotiaan rikoksenteikijän ikä on erityisesti otettava huomioon rangaistuksen mittaamisessa. Mainittuun ikäryhmään kuuluva voidaan tuomita lievempään rangaistukseen kuin rikoksesta on säädetty. Tekijä voidaan tuomita elinkautiseen vankeusrangaistukseen rikoksesta, joka on tehty alle 21-vuotiaana. Nuoreen rikoksenteikijään voidaan soveltaa myös 29 luvun 3 §:ää, jonka mukaan lieventämisperusteena rangaistusta mitattaessa voidaan ottaa huomioon ilmeiset puutteet syytetyn kehityksessä, kokemuksessa ja arvostelukyvyyssä.

Ruotsissa ei ole arestia vastaavaa rangaistusmuotoa. Vapaa-ajan arestia vaihtoehtona pohtineet vapausrangaistuksen vaihtoehtoja tutkinut komitea (SOU 1984:32) ja nuorisorikoskomitea (SOU 1993:35) eivät ole päätyneet kannattamaan arestia vankeusrangaistuksen vaihtoehtona tai täytäntöönpanomuotona.

Ehdottomien vankeusrangaistusten osalta on tapahtunut selvä muutos suljetun nuorisohoidon käyttöön ottamisen jälkeen. Kun Ruotsissa vuosina 1991 – 1998 tuomittiin vuosittain noin 30-50 alle 18-vuotiasta vankeuteen, on määrä nyttemmin pudonnut muutamaan tapaukseen vuodessa. Kun suljettuun nuorisohoitoon tuomitaan vuosittain noin sata nuorta, tarkoittaa se sitä, että mainittuun seuraamukseen tuomitaan myös sellaisia, joita ei aikaisemmin olisi tuomittu vankeuteen. Vankeusrangaistusten vuosittaiseksi määräksi on 18-20-vuotiaiden keskuudessa viime vuosina vakiintunut 400-500.

Vuonna 2000 Ruotsissa määrätyt seuraamukset jakaantuivat vuonna 2000 seuraavasti (ikä päätöksente kohetkellä):

Taulukko

Ruotsissa 15-20-vuotiaille vuonna 2000 määrätyt rikosoikeudelliset seuraamukset

	15-17-vuotiaat	18-20-vuotiaat
Tuomiot	4 810	5 397
Vankila	1	707
Suljettu nuorisohoito	94	21
Oikeuspsykiatrinen hoito	3	20
Suojeluvalvonta	143	983
- yhdistettynä vankilaan	2	103
- yhdistettynä sopimushoitoon	-	33
- yhdistettynä yhdyskuntapalveluun	10	208
Ehdollinen tuomio	133	1 268
- yhdistettynä yhdyskuntapalveluun	10	399
Jättäminen sosiaalipalvelun hoitoon	2 194	217
- yhdistettynä nuorisopalveluun	392	41
Sakko	2 210	1 920
Aikaisemman tuomion huomioon ottaminen (BrB 34 luku 1 § 1)	23	256
- aikaisempi vankeus	-	20
- aikaisempi suljettu nuorisohoito	4	2
- aikaisempi suojeluvalvonta	18	217
- aikaisempi ehdollinen tuomio	1	17
Sovellettu BrB 30 luku 6 §:ää (vakava psyykinen häiriö)	1	1
Sovellettu BrB 29 luku 6 §:ää (seuraamuksesta luopuminen)	8	4
Rangaistusmääräys	4 218	4 036
Syytteestä luopuminen	3 046	1 268
Yhteensä	12 074	10 701

Lähde: Kriminalstatistik 2000

Tyttöjen ja nuorten naisten osuus tuomituista edustaa selvää vähemmistöä. Tuomioita (604), rangaistusmääräyksiä (1 088) ja syytteestä luopumisia (954) oli nuorempaan ikäryhmään kuuluvien osalla yhteensä 2 646. Vanhemmassa ikäryhmässä vastaavat luvut olivat 538, 824 ja 124 eli yhteensä 1 486. Vankilaan tuomittiin naispuolisista rikoksentekeijöistä yksi ikäryhmään 15-17-vuotiaat kuuluva ja 13 ikäryhmään 18-20-vuotiaat kuuluvaa. Suljettuun nuorisohoitoon tuomituista 15-17-vuotiaista yksi oli tyttö.

Rikosoikeudelliseen seuraamukseen määrätyistä 15-17-vuotiaat ja 18-20-vuotiaat ovat ikäluokan kokoon suhteutettuna suurimpia ryhmiä. Toisaalta myös mainituissa ikäryhmissä rikosoikeudellisen seuraamuksen kohteeksi joutuneiden osuus ikäluokasta on laskenut viime vuosina. Mainitut ryhmät edustavat noin 10 prosenttia seuraamuksen kohteeksi joutuneista.

Ruotsissa on vireillä eräitä hankkeita, jotka liittyvät rikosoikeudelliseen seuraamusjärjestelmään. Hallitus on antanut Rikossentorjuntaneuvostolle (Brottsförebyggande rådet), Sosiaalhallitukselle (Socialstyrelsen) ja Valtion instituutiolaitokselle (Statens institutionsstyrelse)

tehtäväksi laatia selvitys sosiaalipalvelun hoitoon jättämisestä ja suljetusta nuorisohoidosta sellaisena kuin mainittuja seuraamuksia on sovellettu 1.1.1999 voimaan tulleen seuraamusuudistuksen jälkeen.

Lisäksi Ruotsin oikeusministeriössä ollaan parhaillaan käynnistämässä hanketta, jolla on tarkoitus perinpohjaisesti selvittää ja kehittää nuorten rikoksenteekijöiden seuraamusjärjestelmää. Tarkoituksena on kehittää pedagogisia ja uskottavia seuraamuksia, joilla parhaiten voidaan puuttua nuoren tekemään rikokseen. Pyrkimyksenä on niin ikään vaihtoehtoisten puuttumistapojen (esimerkiksi nuorisopalvelu ja sovittelu) löytäminen. Lähtökohtana on se, että sosiaalipalvelulla pitäisi olla päävastuu toimenpiteistä, kun nuoret syyllistyvät rikoksiin. Selvitys on näillä näkymin valmis vuonna 2004.

3.1.2. Rikosasioiden keskittäminen

Ruotsissa on viime vuosisadan alusta käyty keskustelua nuorten rikosasioiden käsittelyn vaatimasta asiantuntemuksesta. Ajoittain on pohdittu jopa itsenäisten nuorisotuomioistuinten perustamista. Vaihteleva suhtautuminen nuorten rikosten käsittelyyn on heijastunut myös lainsäädäntöön. Uusin suuntaus ei painota asiantuntemusta enää yhtä voimakkaasti kuin sitä painotettiin vielä jokunen vuosi sitten. Vuonna 2001 poistettiin laista säännös, jonka mukaan nuorisasioita käsittelevän tuomarin tuli olla tehtävänsä erityisen sopiva. Uudistuksessa ei kuitenkaan kokonaan luovuttu asiantuntemuksen vaatimuksesta, sillä nuorten rikosjutuissa tuomarien täytyy voimassa olevan lain mukaan olla erityisesti tehtävänsä määrättyjä. Myös nuorten asioita käsitteleviltä lautamiehiltä on pitkään edellytetty jonkinasteista erikoistumista. Keskittämistä koskeva säännös otettiin lakiin ensimmäisen kerran 1940-luvulla (lagen med vissa bestämmelser om mål rörande brott av underårig, 1946:862). Käytännössä vaatimuksen noudattaminen on vaihdellut.

Vuonna 1993 valmistui nuorisorikoskomitean laaja mietintö *Reaktion mot ungdomsbrott* (SOU 1993:35). Komitea painotti oikeuslaitoksen asiantuntemusta nuorten rikoksenteekijöiden käsittelyssä. Mietinnössä ehdotettiin 15-20-vuotiaiden syytettyjen kaikkien rikosasioiden käsittelemistä käräjäoikeuksien erityisissä nuorisoyksiköissä (ungdomsrotlar). Hovioikeudessa asiat kuuluisivat vastaavasti nuoris-osastolle (ungdomsavdelning). Nuorten rikosasioita ratkaisevalta tuomarilta komitea edellytti erityistä pätevyyttä tehtävään. Komitean näkemyksen mukaan nuorten asioita ratkaisevan tuomarin olisi pääsääntöisesti oltava vakinaisessa tuomarinvirassa (ordinarie domare), ja lautamiesten tulisi aina osallistua asian käsittelyyn. Tällä ajateltiin saatavan tuomioistuimen kokoonpanolle asiantuntemuksen ja elämäkokemuksen lisäksi myös riittävä arvovalta nuoren silmissä. Nuorisotuomarin taitoon ja kokemukseen perustuvassa järjestelmässä komitea näki suuria etuja. Mietinnössä kannatettiin myös oikeudenkäyntimenettelyn mukauttamista nuoren erityistarpeisiin tinkimättä kuitenkaan ennakoitavuuden ja oikeusvarmuuden tapaisista peruseriaatteista.

Useat lausunnonantajat kannattivat komitean ehdotusta tuomioistuimen nuoria koskevan asiantuntemuksen lisäämiseksi. Asiaan suhtautuivat myönteisesti muun muassa Tukholman käräjäoikeus, Svean hovioikeus ja valtakunnansyyttäjä. Erityiset nuoris-osastot olivat jo tuolloin käytössä joissakin käräjäoikeuksissa, esimerkiksi juuri Tukholmassa. Lausunnoissaan käräjäoikeus yhtyikin komitean näkemykseen, jonka mukaan nuoren rikosasiaa käsittelevältä tuomarilta vaaditaan ”erityisiä ominaisuuksia” (särskilda egenskaper). Näihin kuuluvat

esimerkiksi tahto erottaa nuori lainrikkoja henkilönä tämän tekemästä rikoksesta, halu kuunnella nuorta ja kyky ilmaista asiat nuorelle niin, että tämä ymmärtää.

Nuorisoriokoskomitean ehdotukset herättivät myös kritiikkiä. Ehdotusta vastustaneiden lausuntojen mukaan nuorten tekemien rikosten käsittely ei eroa muista rikosasioista niin paljon, että erityisille nuorisotuomareille tai -osastoille olisi tarvetta. Käsittelyä aina lautamieskokoonpanossa ja tuomarilta vaadittavaa vakinaista virkaa vastustettiin lausunnoissa yleisesti. Lisäksi ehdotuksen katsottiin olevan ristiriidassa vallalla olevan, erityistuomioistuimien lakkauttamiseen pyrkivän ajattelutavan kanssa.

Hallituksen esityksessä 1994/95:12 vaatimus tuomarin ja lautamiesten erityisestä asiantuntemuksesta säilyi, ja se päättyi myös lakitekstiin (lag med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, LUL). Vuonna 1995 voimaan tulleen, sittemmin muutetun LUL 25 §:n mukaan ”*Mål i tingsrätt och hovrätt mot den som inte har fyllt tjugoett år skall, om det inte möter hinder, handläggas av lagfarna domare som, med avseende på intresse och fallenhet för arbete med unga lagöverträdare, är särskilt lämpade för uppgiften. Detsamma skall gälla i fråga om nämndemän som anlitas för tjänstgöring i sådana mål.*” Nuorten rikosjutut oli mahdollisuuksien mukaan sijoitettava nuorisoyksiköihin, ”rotlar” (förordning med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, 1994:1763). Asiantuntijakokoonpanoa ei edellytetty, jos rikoksesta voitiin tuomita seuraamukseksi ainoastaan sakkoa. Lakiesityksen perustelujen mukaan sopivan seuraamuksen valinta edellyttää niin oikeuden puheenjohtajalta kuin muiltakin jäseniltä perehtyneisyyttä nuorten rikosentekijöihin ongelmiin. Oikeuden puheenjohtajalta vaaditaan sekä selkeää ja ymmärrettävää ilmaisua että kasvatuksellista otetta lakia rikkoneeseen nuoreen. Uudistuksen muina etuina nähtiin nuorisotuomarien rajallisesta määrästä johtuva jatkokouluksen tehostuminen ja henkilökohtaisen kontaktin jatkuvuus niissä tapauksissa, joissa nuori tulee tuomittavaksi useampaan kertaan.

Vuoden 2001 lainmuutos

Käytännössä uudistus ei toteutunut odotusten mukaisesti, ja säännöstä tuomareilta ja lautamiehiltä vaadittavasta asiantuntemuksesta väljennettiin vuonna 2001. LUL 25 §:n voimassa olevan sanamuodon mukaan alle 21-vuotiaiden syytettyjen rikosasiat käsitellään ”...*av lagfarna domare som särskilt har utsetts av domstolen att handlägga sådana mål.*” Sama vaatimus erityisestä määräyksestä nuorten rikosasioiden käsittelyyn koskee myös lautamiehiä. Muutosta perusteltiin sillä, että tuomarien erityisen soveltuvuuden vaatimus nuorten rikosjutuissa oli käytännössä osoittautunut hyvin vaikeaksi noudattaa. Suurin osa käräjäoikeuksista ilmoitti asiasta antamissaan lausunnoissa, että säännöstä ei käytännössä noudateta, että kaikki tuomarit ovat sopivia ratkaisemaan nuorten asioita tai että tuomareita on määrätty nuorisotuomareiksi ilman erityistä soveltuvuutta tehtävään. Vaatimuksen ilmoitettiin lisäksi aiheuttavan tehtävien jaossa erilaisia käytännön hankaluuksia esimerkiksi loma-aikoina. Lautamiehiltä edellytettävästä asiantuntemuksesta annettiin samantapaisia lausuntoja. Käräjäoikeuksien joukossa oli kuitenkin myös niitä, joiden mielestä nuorten juttuihin erikoistuminen oli tehostanut oikeudenkäyttöä, lisännyt asioihin paneutumista ja yleensä parantanut käsittelyn laatua.

Hallituksen esityksessä 2000/01:56 haluttiin ristiriitaisista kokemuksista huolimatta säilyttää jonkinasteinen tuomarien erikoistumisen vaatimus nuorten rikosasioissa. Sekä oikeuden puheenjohtajan että muiden jäsenten perehtyneisyyttä rikoksia tekevien nuorten erityisongelmiin pidettiin edelleen tärkeänä. Näin päädyttiin nykyiseen muotoiluun, jonka mukaan tuomarien ja lautamiesten tulee alle 21-vuotiaiden syytettyjen asioissa olla erityisesti

tehtävänsä määrättyjä. Määräyksen antaa käräjäoikeuden päällikkö (domstolschefen). Voimassa oleva sääntely mahdollistaa käytännössä nuorten rikosjuttuja koskevan määräyksen antamisen kaikille käräjäoikeuden tuomareille, jos nuorten asioihin erikoistumista ei pidetä tarpeellisena.

Hallituksen esityksen tarkoituksena oli, että nuorisojutut edelleen käsiteltäisiin muista erillisinä kokonaisuuksina. Asiasta säädetäänkin edelleen nuoria rikoksentekejiä koskevan asetuksen 4 §:ssä. Nuorten asioita ei kuitenkaan tarvitse keskittää niissä hovioikeuksissa ja pienemmissä käräjäoikeuksissa, joissa se ei hankaluudetta käy päinsä. Tukholman käräjäoikeudessa nuorten rikosjuttujen keskittämisestä tietyille osastoille on tätä nykyä luovuttu. Nimettyjen nuoriso-osastojen puuttuminen ei sinänsä kerro tuomarien mahdollisesta erikoistumisesta nuorten tapauksiin.

3.1.3. Sosiaaliviranomaisten toimenpiteet

Vuoden 2002 alusta Ruotsissa tuli voimaan uusi sosiaalipalvelulaki (socialtjänstlag). Lain 1 luvun 3 §:ssä on ilman suostumusta tapahtuvan hoidon osalta viittaus lakiin erityisistä määräyksistä nuorten hoidossa.

Uuden sosiaalipalvelulain 5 luvun 1 §:n nojalla sosiaalilautakunnan (socialnämnden) velvollisuuksiin kuuluu muun ohessa erityisesti seurata sellaisten lasten ja nuorten kehitystä, jotka ovat osoittaneet epäsuotuisan kehityksen merkkejä, ja läheisessä yhteistyössä kodin kanssa huolehtia, että sellaiset lapset saavat tarvitsemansa suojan ja tuen sekä nuoren edun sitä edellyttäessä hoidon ja kasvatuksen kodin ulkopuolella.

Entisen sosiaalipalvelulain aikana vakiintui eräitä tuki- ja apumuotoja, jotka rakentuvat niin sanotulle normalisointiperiaatteelle. Sen mukaan apua, tukea ja palveluja annetaan niin kauan kuin kohde kykenee elämään niin kuin muutkin. Sosiaalipalvelun pitää työskennellä laitossi-joituksen välttämiseksi. Apuun ja tukeen kuuluvat muun ohessa sosiaalisuhteiden palvelut, kontaktihenkilön asettaminen, kotiterapeutin palvelut ja työskentely nuoren sosiaalisessa ympäristössä. Viimeksi mainittu tapahtuu usein ryhmässä, johon kuuluu vanhempia, sukulaisia, naapureita, kouluhenkilökuntaa ja muita vastaavia henkilöitä nuoren lähipiiristä. Tärkeänä on myös pidetty sosiaaliviranomaisten yhteydenpitoa muihin viranomaisiin.

Erityisistä määräyksistä nuorten hoidossa annetun lain 1 §:ssä todetaan lähtökohtana, että lapsiin ja nuoriin kohdistuvat sosiaalipalvelun toimenpiteet tulee tehdä yhteisymmärryksessä nuoren ja hänen huoltajansa kanssa sosiaalipalvelulain määräysten mukaisesti. Ilman nuoren ja hänen huoltajansa suostumusta hoitoa voidaan antaa alle 20-vuotiaalle, joka rikollisella toiminnalla vaarantaa terveyttään tai kehitystään (lain 3 §). Alle 20-vuotiaana aloitettua hoitoa voidaan jatkaa siihen asti, kunnes nuori täyttää 21 vuotta. Tahdosta riippumaton hoito tulee kysymykseen myös päättyvän suljetun nuorisohoidon jatkona. Hoidosta päättää lääninoikeus sosiaalilautakunnan hakemuksesta (4 §). Kiireellisissä tapauksissa voidaan turvautua välittömään huostaanottoon (6 §). Erityisen tarkkaa valvontaa tarvitsevat nuoret sijoitetaan erityisiin edellä suljetun nuorisohoidon yhteydessä mainittuihin nuorisokoteihin (ungdomshem, 12 §).

Kysymykseen tulee pakkohoito myös avomuodossa. Jos 3 §:ssä tarkoitettu käytös jatkuu ja tukea ei saada annettua 15-19-vuotiaan lapsen ja hänen huoltajansa suostumuksella, sosiaalilautakunta voi päättää, että lapsen on pidettävä säännöllisesti yhteyttä erityiseen yhteyshen-

kilöön tai osallistuttava sosiaalipalvelun avomuotoiseen toimintaan. Mainittu päätös edellyttää erityistä toimintasuunnitelmaa. Hoito on lopetettava, kun tarvetta ei enää ole tai kun nuori on 3 §:ään liittyvän hoidon osalta saavuttanut 21 vuoden iän.

3.2. Norja

3.2.1. Lapsia ja nuoria koskeva rikosprosessi- ja rikosoikeusjärjestelmä

Alle 15-vuotiaat

Rikosprosessilain (straffeprosessloven) 224 §:n 3 momentin mukaan poliisi voi tutkia myös alle 15-vuotiaan tekemää rikosta. Mainittua mahdollisuutta pidetään tärkeänä keinona estää varhaisella puuttumisella nuorta joutumasta rikolliselle uralle. Kysymyksessä olevaan ikäryhmään kuuluvaa ei voida pidättää tai vangita. Poliisilain (politiloven) 8 §:n nojalla poliisi voi tuoda lapsen poliisiasemalle tai muuhun vastaavaan poliisin käytössä olevaan tilaan ja pitää lasta siellä enintään 4 tuntia. Kysymyksessä on järjestyksenpitotoimenpide ilman rikosoikeudellista luonnetta. Poliisilain 13 §:n mukaan poliisi voi lisäksi ohjata tai viedä kotiin alle 15-vuotiaan lapsen, joka omin päin oleskelee (driver omkring) julkisella paikalla kello 22:n jälkeen. Saman pykälän nojalla poliisi voi myös ottaa huolehtiakseen alle 18-vuotiaasta lapsesta, joka tavataan olosuhteissa, jotka merkitsevät vakavaa riskiä hänen terveydelleen tai kehitykselleen. Seurauksena on lapsen toimittaminen vanhempien tai sosiaaliviranomaisten huostaan.

Alle 15-vuotiaaseen voidaan kohdistaa menettämisseuraamus. Tiettyjen edellytysten vallitessa lapseen voidaan kohdistaa myös takavarikko tai kotietsintä. Lisäksi poliisi voi ottaa sormenjäljet ja valokuvan myös alle 15-vuotiaasta.

Alle 15-vuotiaan rikosasia voidaan lisäksi rikosoikeusjärjestelmän ulkopuolella tuoda vapaaehtoiseen sovitteluun. Lisäksi alle 15-vuotiaaseen voidaan kohdistaa vahingonkorvausvaatimus siviilioikeudenkäynnissä. Myös vanhemmat voivat joutua vahingonkorvausvastuuseen sillä perusteella, että he ovat laiminlyöneet valvontaa tai toimenpiteitä vahingon aiheuttamisen estämiseksi.

15-17-vuotiaat

Lähtökohtana on, että 15-17-vuotiaisiin rikoksentekijöihin sovelletaan samoja rikoslain (straffeloven) ja rikosprosessilain säännöksiä kuin täysi-ikäisiin rikoksentekijöihin ja että koko seuraamusjärjestelmä on käytössä. Ikäryhmän osalta on kuitenkin voimassa erityissäännöksiä.

Rikosprosessilain 174 ja 184 §:n mukaan alle 18-vuotiasta ei saa pidättää eikä vangita ilman erityistä syytä (saerlig påkrevd). Poliisi ja tuomioistuin joutuvat harkitsemaan, voidaanko vapaudenriiston tavoite saavuttaa lievemmillä keinoilla, esimerkiksi ilmoittautumisvelvollisuudella tai sijoittamisella lastensuojelulaitokseen. Mahdollisuus pitää henkilöä 4 tuntia poliisissa kiinni koskee myös tätä ikäryhmää.

Kun poliisitutkinta koskee alle 18-vuotiasta epäiltyä ja kun kysymys ei ole vähäpätöisestä rikoksesta, poliisin on heti ilmoitettava asiasta lastensuojeluviranomaisille (rikosprosessilaki

232 a §). Erikseen on ilmoitettava varsinaisesta nuoren kuulustelusta. Lastensuojeluviranomaisilla on lisäksi pyynnöstään oikeus antaa asiasta lausunto ennen syyteasian ratkaisemista.

Syyttäjällä on nuoren rikosasian suhteen kolme vaihtoehtoa. Syyttäjä voi ensinnäkin jättää syyttämättä (påtaleunnlatelse), vaikka syyllisyys on selvä, jos syyttäjän mielestä asiassa esiin tulleet seikat ovat pääosiltaan syytteen nostamista vastaan (rikosprosessilaki 69 §). Tältä osin ei ole nuoria rikoksentekejiä koskevia erityissäännöksiä. Syyttäjä voi liittää päätökseensä ehtoja, joista laissa mainitaan koeaika, jonka aikana kohteena oleva henkilö ei saa tehdä uusia rikoksia. Lisäksi voidaan käyttää joitakin muita sellaisia ehtoja, joita tuomioistuimien voi rikoslain 53 §:n nojalla liittää ehdolliseen tuomioon, esimerkiksi velvoittamista korvaamaan aiheutetut vahingot. Mainittu syyttämättä jättäminen on mahdollinen kaikkien ikäryhmien osalta. Ehtojen rikkominen johtaa asian tuomiseen oikeuden käsiteltäväksi.

Syyttäjän toinen vaihtoehto on asian ohjaaminen sovitteluun, mikä edellyttää osapuolten suostumusta. Rikoksentekeijän ollessa alle 18-vuotias tarvitaan myös holhoojan suostumus. Asiasta säädetään rikosprosessilain 71 a §:ssä. Jos syyttäjä ei päädy syyttämättä jättämiseen eikä ohjaa asiaa sovitteluun, hän nostaa syytteen tai antaa rangaistusmääräyksen (utferdige forelegg).

Alle 18-vuotiaana rikokseen syyllistynyt voidaan lähtökohtaisesti tuomita kaikkiin niihin rangaistuksiin kuin täysi-ikäinenkin. Kysymykseen tulevat sakko, ehdollinen ja ehdoton vankeus ja yhdyskuntapalvelu. Poikkeuksia säädetään rikoslain 55 §:ssä. Lain sallimaa vankeuden 21 vuoden maksimirangaistusta ei saa käyttää alle 18-vuotiaiden tekemistä rikoksista. Lisäksi rangaistusminimi voidaan alittaa ja tuomita säädettyä lievemmänlaiseseen rangaistukseen. Norjan vankiloissa on vähän nuoria rikoksentekejiä. Kriminaalihuollon tilastojen mukaan 30.9.2000 vankilassa oli 15-17-vuotiaita nuoria 14 (kaikki miespuolisia) ja 18-20-vuotiaita nuoria aikuisia 171 (7 naista).

Rikoslain 15 §:n mukaan Norjan rangaistusjärjestelmään sisältyy edelleen hefte-niminen seuraamus, jota voidaan tuomita 14 päivää – 20 vuotta. Hefte oli alun perin tarkoitettu tavallista vankeutta lievemmäksi rangaistukseksi, jolta puuttuu vankeusrangaistuksen häpeällinen leima. Kysymyksessä on jossakin määrin Tanskan haeftea vastaavaa seuraamus. Hefte ei tule käytännössä tuomittavaksi, ja sen poistamista seuraamusjärjestelmästä on ehdotettu.

Käytännössä nuorten kohdalla sovelletaan rikoslain säännöksiä (erityisesti 52 §) ehdollisesta tuomiosta (betinget dom). Tuomioistuimien voi päättää, että rangaistuksen määrääminen tai täytäntöönpano lykätään koeajaksi. Ehdollisen tuomion yhteydessä voidaan määrätä ehdoton sakkorangaistus. Tuomioistuimien voi määrätä tuomitun valvontaan koko koeajaksi tai sen osaksi. Ehdolliseen tuomioon voidaan liittää ehtoja, esimerkiksi velvollisuus hakeutua päihdyttävien aineiden väärinkäyttöä koskevaan tai psykiatriseen hoitoon taikka korvata rikoksella aiheutettu vahinko. Ehtojen vakavasta tai toistuvasta rikkomisesta seuraa koko rangaistuksen tai sen osan täytäntöönpano. Ehdolliseen tuomioon palataan tarkemmin jäljempänä jaksossa 3.11.2.

Enintään 360 tunnin yhdyskuntapalvelu (samfunnstjeneste) tulee kysymykseen tapauksissa, joissa muuten voitaisiin tuomita enintään yhden vuoden vankeusrangaistus. Yhdyskuntapalvelun ehtojen vakavasta tai toistuvasta rikkomisesta seuraa vaihtoehtoisen vankeusrangaistuksen osittainen tai täysimääräinen täytäntöönpano. Yhdyskuntapalveluun voidaan tuomita kaikenikäiset rikoksentekeijät. Keskeinen sääntely on rikoslain 28 a - c §:ssä.

Rangaistusten täytäntöönpanoa koskevassa uudessa 1.3.2002 voimaan tullessa laissa (lov om gjennomføring av straff) säädetään yhdyskuntarangaistuksen (samfunnstraff) sisällöstä. Uuden lain 53 §:n mukaan rikoslain 28 a §:n mukaan tuomittu yhdyskuntarangaistus suoritetaan yhteiskuntahyödyllisenä palveluna, ohjelmana tai muuna hankkeena, joka on omiaan ehkäisemään uutta rikollisuutta. Uutta rangaistusta on tarkoitus käyttää erityisesti sellaisten nuorten rikoksenteekijöiden kohdalla, jotka nykyisin tuomitaan yhdyskuntapalveluun ja ehdolliseen tuomioon, johon on liitetty valvonta tai valvontaohjelma.

Vuonna 1998 Norjassa määrättiin ikäryhmään 15-17-vuotiaat kuuluville rikoksenteekijöille rikosperusteisia seuraamuksia 5 053 ja ikäryhmään 18-20-vuotiaat kuuluville 17 004. Määrissä ovat mukana muualla kuin tuomioistuimessa määrättävät sakot (722 ja 8 437). Alle 18-vuotiaiden osalta syytteestä luovuttiin 2 062 tapauksessa, ehdollisesta syyttämättä jättämisestä (betinget påtaleunntatelse) päätettiin 96 tapauksessa ja asia ohjattiin sovitteluun 928 tapauksessa. Mainituissa luvuissa on mukana myös rikosoikeudellista vastuukärajaa eli 15 vuotta nuorempien asioita. Ikäryhmään 18-20-vuotiaat kuuluvilla vastaavat luvut olivat 334, 17 ja 176.

Mainittuna vuonna ehdottomia vankeusrangaistuksia tuomittiin Norjassa 51 alle 18-vuotiaille ja 760 ikäryhmään 18-20-vuotiaat kuuluville. Määrät olivat ehdollisen vankeuden osalta 275 ja 1 283 sekä ehdollisen vankeuden ja sakon yhdistelmän osalta 459 ja 885.

3.2.2. Muutosehdotukset koskien lapsi- ja nuorisoriikollisuuden liittyviä toimenpiteitä

Norjan valtiopäiville on 28.6.2002 annettu esitys (Ot.prp. nr. 106 (2001-2002)), jossa on lasten ja nuorten tekemien rikosten ja vastaavien tekojen käsittelyyn liittyviä poliisia, syyttäjää, tuomioistuinta ja sosiaaliviranomaisia koskevia säännösehdotuksia. Päämääränä on aikaisempaa tarkoituksenmukaisemmin puuttua lasten ja nuorten tekoihin ja parantaa mukana olevien virallisten tahojen yhteistyötä. Toimenpiteillä pyritään ehkäisemään nuorten henkilöiden kehittyminen rikollisiksi.

Rikosprosessilain 224 §:n mukaan poliisilla on pääsääntöisesti velvollisuus tutkia tehdyksi epäilty rikokset. Saman pykälän nojalla poliisi voi myös tutkia alle 15-vuotiaan tekemäksi epäiltyjä rikollisia tekoja. Mainittua pykälää ehdotetaan muutettavaksi siten, että esitutinnan suorittamisvelvollisuus ulotetaan koskemaan myös 12-14-vuotiaiden tekemiksi epäiltyjä rikollisia tekoja. Oikeuskansleri (riksadvokaten) antaisi tarkemmat ohjeet velvollisuuden sisällöstä ja rajoituksista. Alle 12-vuotiaan osalta rikoksen tutkiminen olisi edelleen harkinnanvaraista.

Esityksessä perustellaan rikosprosessilain 224 §:ään liittyviä muutoksia sillä, että ikä ei voi ilman muuta olla ratkaiseva tekijä, kun arvioidaan poliisin velvollisuutta tutkia rikosta. Poliisitutinnan kautta nuori rikoksenteekijä havaitsee, että yhteiskunta ottaa lain rikkomisen vakavasti. Rikoksen tutkimisella on yleis- ja erityisestävää vaikutusta. Esitutkinta on myös keino saattaa teko vanhempien ja sosiaaliviranomaisten tietoon. Vaikka teko yleisesti ottaen tuntuisi vähäpätöiseltä, tutinnan suorittamisella voidaan ehkäistä rikolliseksi ajautumista. Kuitenkaan esitutinnan suorittamisvelvollisuus ei voi koskea kaikkein nuorimpia lainrikkokijia.

Esityksessä ehdotetaan lisättäväksi *rikosprosessilain 226 §:n* 1 momenttiin uusi d kohta. Sen mukaan esitutinnan tavoitteisiin kuuluisi myös tarvittavien tietojen hankkiminen sen ratkai-

semiseksi, tarvitaanko nuoren kohdalla lastensuojelutoimenpiteitä. Esityksen perusteluissa tämä ehdotus kytketään siihen 224 §:n muutokseen, jonka mukaan poliisi laajamittaisesti tutkisi myös alle 15-vuotiaiden tekemäksi epäiltyjä tekoja. Rikolliseksi kehittymisen katkaisemisessa voidaan käyttää lastensuojelun keinoja. Esitutkimateriaali voi muodostaa pohjaa lastensuojelun toimille asiassa. Tämä voi koskea myös 15 vuotta täyttäneitä epäiltyjä.

Rikoslakiin ehdotetaan otettavaksi uusi 71 b §. Sen mukaan syyttäjä voi päättää, että rikolliseen tekoon alle 15-vuotiaana syylliseksi epäillyn asia siirretään lastensuojeluviranomaisille. Näillä olisi sitten velvollisuus ilmoittaa menettelystään syyttäjälle.

Rikoslain 71 b §:n perusteluissa todetaan, että esitutkinnan merkitys luultavasti korostuu, jos asia lähetetään lastensuojeluviranomaisille pöydälle panemisen sijasta. Asian siirtämisellä lastensuojeluviranomaisille yhteiskunta saa tehtyä selväksi lainrikkomuksen vakavuuden, mikä käy yksiin poliisille esityksessä asetettavan esitutkintavelvollisuuden kanssa. Useissa tapauksissa lastensuojeluviranomaiset saavat tiedon esitutkintatoimenpiteistä, minkä luonnollisena seurauksena asian siirtämistä voidaan pitää.

Poliisilain 13 §:ään ehdotetaan lisättäväksi uusi 4 momentti, jonka mukaan, jos on syytä uskoa alle 15-vuotiaan syyllistyneen rikolliseen tekoon tai alle 18-vuotiaan rangaistavaan toimintaan, alaikäinen ja hänen vanhempansa voidaan määrätä tulemaan tapaamiseen poliisin kanssa. Käytävällä keskustelulla pyrittäisiin tulevien lainrikkomusten ehkäisemiseen. Tapaamiseen saapumisen laiminlyöminen saattaisi johtaa noutoon.

Esityksen mukaan aikainen poliisin kanssa käytävä keskustelu rikollisen toiminnan jatkamisen seurauksista voi johtaa nuoren henkilön pois uusiin rikoksiin johtavasta vaaravyöhykkeestä. Samalla lapselle ja nuorelle viestitetään, että yhteiskunta ottaa hänen tekonsa vakavasti. Vanhempien mukaan ottamisella heille tulee tietoa lapsensa rikollisesta käyttäytymisestä.

Norjan *rikosprosessilain 249 §:n* mukaan kysymys syytteestä on ratkaistava niin pian kuin asia on riittävästi valmisteltu sitä varten. Esityksen mukaan pykälään lisättäisiin 2 momentti, jonka mukaan tapauksissa, joissa epäilty on ollut tekohetkellä alle 18-vuotias, kysymys syytteestä on ratkaistava kuuden viikon kuluessa siitä, kun kyseinen henkilö on katsottu epäillyksi asiassa. Syytettä koskeva ratkaisu voitaisiin tehdä myöhemminkin, jos esitutkintaan liittyvät tai muut välttämättömät syyt sitä edellyttävät.

Esityksen perusteluissa todetaan uuden 249 §:n 2 momentin osalta, että laissa säädetty määräaika korostaa sitä, että nuoria rikosentekijöitä koskevat asiat on käsiteltävä ripeästi. Toisaalta nuorten tekoihin liittyvät asiat saattavat olla monimutkaisia ja aikaa vieviä, minkä vuoksi määräajasta pitää voida poiketa.

Esitykseen sisältyy ehdotus uudeksi *rikosprosessilain 222 c §:ksi*. Siinä säädettäisiin syyttäjän määräämästä *oleskelukiellosta*. Pykälän mukaan syyttävöiranomainen voisi kieltää alle 15-vuotiasta oleskelemasta tietyssä paikassa, jos on syytä otaksua, että oleskelu lisää rikolliseen tekoon syyllistymisen vaaraa. Kielto olisi voimassa määrätyn ajan, enintään kuitenkin kuusi kuukautta kerrallaan. Oleskelukieltoa ei muutenkaan saisi pitää tarpeettomasti yllä. Ennen päätöksen tekemistä syyttäjän olisi varattava lapselle tilaisuus lausua. Lisäksi tarvittaisiin huoltajan suostumus. Jos sitä ei saataisi, syyttäjä voisi päättää oleskelukiellosta mutta hänen pitäisi saattaa päätöksensä tuomioistuimen hyväksyttäväksi. *Poliisilain 13 §:ää* ehdotetaan samalla muutettavaksi niin, että poliisi voi ohjata tai viedä kotiin oleskelukieltoa rikkovan lapsen.

Oleskelukielto ei siis olisi seuraus jo tehdystä rikoksesta vaan rikosten tekemistä ehkäisevä ja lasta suojaava toimenpide. Esityksen perusteluissa todetaan rikosprosessilain 222 c §:n osalta, että tarvetta oleskelukiellolle on olemassa. Sillä voidaan tulevan rikollisuuden estämiseksi täydentää niitä keinoja, joita poliisilla ennestään on poliisilain nojalla käytettävissään. Oleskelukielto edellyttäisi läheistä ja todellista riskiä joutumisesta osalliseksi rikolliseen toimintaan. Oleskelukieltoa koskevan päätöksen tulisi käsittää paikan tarkan määrittämisen lisäksi ne ajankohdat, joita se koskee.

Rikoslain 53 §:n 3 kohtaa ehdotetaan muutettavaksi siten, että siihen lisätään uusi h alakohta. Sen mukaan ehdollisen tuomion ehdoksi voidaan asettaa, että syytetty hakeutuu sovitteluun ja täyttää sovittelutapaamisessa aikaan saadun sopimuksen. Edellytyksenä on asianomistajan ja vastaajan suostumus. Nykyistä lakia on jo tulkittu niin, että se mahdollistaa sovittelun käyttämisen ehtona, vaikka sitä ei laissa nimenomaan mainita.

Esitykseen sisältyy lisäksi eräitä tietojen välittämiseen ja vaitiolovelvollisuuteen liittyviä säännöksiä. *Rikosprosessilain 61 §:n 1* momenttia ehdotetaan muutettavaksi siten, että poliisin mahdollisuutta ilmoittaa tietoja uusien rikosten ehkäisy tarkoituksessa eriytetään sen mukaan, onko vastaanottajana julkinen elin vai ei. Lisäksi pykälän 2 momentin mukaan poliisi ja syyttäjät voisivat esitutkintaan liittyvistä syistä määrätä, että valtiollisen tai kunnallisen elimen palveluksessa oleva on vaitiolovelvollinen 1 momentin nojalla saamiensa tietojen suhteen. Lisäksi *poliisilain 24 §:ään* ehdotetaan lisättäväksi uusi 5 momentti, joka myös koskee valtiollisen tai kunnallisen elimen palveluksessa olevan vaitiolovelvollisuutta.

Nuorisorikostoimikunnan mietintöä viimeisteltäessä esityksen käsittely on kesken Norjan valtiopäivillä.

3.2.3. Sosiaaliviranomaisten toimenpiteet

Lastensuojelutoimenpiteitä sääntelee Norjassa laki lastensuojelupalveluista (lov om barneverntjenester). Sosiaalipalvelujen yleislakina on laki sosiaalipalveluista (lov om sociale tjenester).

Lastensuojelussa lähtökohtana ovat vapaaehtoiset lapsen kotona asuessa tehtävät aputoimenpiteet, joista säädetään lastensuojelulain 4-4 §:ssä. Toimenpiteet tulevat kysymykseen, kun lapsella kotiolosuhteiden perusteella tai muista syistä on erityinen aputoimenpiteiden tarve. Kysymykseen tulevat esimerkiksi tukihenkilön asettaminen, ohjaaminen mielekkäisiin vapaaajan aktiviteetteihin ja taloudellinen tuki. Jos muut keinot eivät auta, mainitun säännöksen nojalla lapsi voidaan sijoittaa myös lastenkotiin, ensikotiin tai laitokseen.

Lastensuojelulaissa säädetään erikseen käytöshäiriöisiin lapsiin ja nuoriin kohdistuvista toimenpiteistä. Lain 4-24 §:n mukaan laitossijoitus ilman lapsen omaa tai vanhempien suostumusta tulee kysymykseen esimerkiksi sellaisen vakavasti käytöshäiriöisten lapsen osalta, joka on syyllistynyt vakavaan tai toistuvaan rikollisuuteen. Laitoksessa lasta tarkkaillaan, tutkitaan ja hoidetaan. Hoito voi olla lyhytaikaista tai vaikeissa tapauksissa pitkäaikaista (enintään 12 kuukautta kerrallaan ja sen jälkeen mahdollisuus jatkaa taas 12 kuukautta). Lastensuojelulain 4-26 §:ssä säädetään vapaaehtoisesta laitossijoituksesta, johon riittää pelkkä 15 vuotta täytäneen lapsen oma suostumus.

3.3. Tanska

3.3.1. Lapsia ja nuoria koskeva rikosprosessi- ja rikosoikeusjärjestelmä

Ennen tuomioistuinta tapahtuva asian käsittely

Tanskassa poliisi voi tutkia myös alle 15-vuotiaan tekemiä rikoksia. Tutkiminen liittyy tuoloin rikoksen laajuuteen, osallisten selvittämiseen ja rikoksella menetetyin omaisuuden takaisin saamiseen. Poliisi voi ottaa alle 15-vuotiaan kiinni kuulusteluja varten. Lapsen kiinniottamisesta ja kuulustelusta on tuolloin, kuten 15-17-vuotiaidenkin osalta, ilmoitettava sosiaaliviranomaisille, jotka välittävät tiedon vanhemmille. Sosiaaliviranomaisten edustaja on yleensä kuulustelussa läsnä. Myös vanhemmat voivat olla paikalla, mikäli läsnäolo ei häiritse poliisin toimintaa.

Tuomioistuimien voi määrätä myös alle 18-vuotiaan tutkintavankeuteen. Sääntely on sama kuin yli 18-vuotiaan kohdalla. Pidätetty on 24 tunnin kuluessa kiinniottamisestaan päästettävä vapaaksi tai tuotava tuomioistuimeen. Tuomioistuimen päätöksellä epäilty voidaan pitää vangittuna 4 viikkoa kerrallaan. Eristykseen määrätyn osalta uusi käsittely on pidettävä 2 viikon välein. Sosiaaliviranomaisen edustaja on paikalla käsiteltäessä vangitsemisasiasia oikeudessa. Pääsääntöisesti alle 18-vuotias tutkintavanki sijoitetaan erityisesti nuorille sopivaan laitokseen. Oikeus voi päättää myös lievemmästä vapauden rajoittamisesta, jolloin epäilty voidaan määrätä jopa valvontaan kotiin.

Ennen kuin alle 18-vuotiaan rikosasia menee oikeuteen, syyttäjä pyytää sosiaaliviranomaisilta suunnitelman rikoksentehtäjän lähitulevaisuudesta yhteistyössä muiden viranomaisten ja vanhempien kanssa. Tanskaan sosiaalipalvelulain (lov om social service) 58 a §:n 2 momentin mukaan kunnan on laadittava alustava suunnitelma jo seitsemän päivän kuluessa siitä, kun se on saanut poliisilta tiedon nuoren tekemästä väkivaltaan liittyvästä tai muusta vakavasta rikollisuudesta. Tarkoituksena on se, että tarvittavat sosiaalisektorin toimenpiteet voidaan käynnistää mahdollisimman nopeasti rikoksen tekemisen jälkeen. 15 vuotta täyttänyt lapsi voi ilman vanhempiensa suostumustakin hyväksyä sosiaalipalveluja (koulutusta, ammattiharjoittelua yms.), jotka on tarkoitettu ehkäisemään rikoksen uusimista. Suostuminen voi johtaa rikosprosessiin peruuntumiseen. Jos nuori ei sitten käytä hyväkseen palveluja, asia voidaan viedä tuomioistuimeen.

Tanskassa henkilötutkinnan pääasiallinen tarkoitus on välittää tuomioistuimelle syytetyn henkilökohtaisista ja sosiaalisista olosuhteista tietoja, joilla voi olla merkitystä seuraamuksesta päätettäessä. Säännökset henkilötutkinnasta (personundersøgelse) ovat prosessilaissa (lov om rættens pleje 808, 810 ja 811 §). Tanskan rikoslaisissa (straffeloven 80 §) säädetään yleisesti, että muun ohessa syytetyn sosiaaliset ja henkilökohtaiset olosuhteet on otettava huomioon rangaistusta mitattaessa.

Lain mukaan syytetyn henkilökohtaisista olosuhteista on hankittava ne tiedot, joilla voidaan olettaa olevan merkitystä rangaistusta määrättäessä tai harkittaessa muuta oikeudellista seuraamusta kuin rangaistusta (prosessilain 808 §). Yleensä kriminaalihuoltoviranomainen tekee syytetyn henkilökohtaisista oloista tarkemman selvityksen, jos seuraamukseksi harkitaan ehdollista rangaistusta, syyttämättä jättämistä muulla kuin sakkorangaistuksen hyväksymisen tai vahingonkorvauksen suorittamisen perusteella tai jos rangaistuksen sijasta voidaan määrätä muu oikeudellinen seuraamus. Näissä tapauksissa selvitetään sekä syytetyn aikaisemmat että

nykyiset olosuhteet kotona sekä tiedot hänen työ- tai opiskelupaikastaan. Myös syytetyn henkinen ja fyysinen terveys selvitetään.

Kriminaalihuolto esittää henkilötutkinnassa tuomioistuimelle oman kantansa syytetyn soveltuvuudesta erilaisiin rangaistuksiin. Tämä koskee esimerkiksi arviota siitä, tulisiko mahdollisesti tuomittavaan ehdolliseen rangaistukseen liittää valvontaa tai muita ehtoja sekä kriminaalihuollon käsitystä siitä, onko syytetyllä edellytykset suorittaa rangaistus yhdyskuntapalveluna.

Oikeusministeriö voi antaa määräyksiä tarkemman selvityksen hankkimisesta myös muissa kuin edellä mainituissa tapauksissa. Syytetyn läheisiltä ja muilta yksityishenkilöiltä voidaan oikeuden päätöksellä hankkia tietoja selvitystä varten myös vastoin syytetyn tahtoa.

Henkilötutkinta voidaan toimittaa edellisten tilanteiden lisäksi muun ohessa silloin, kun syytetty on alle 18-vuotias ja rikoksesta on odotettavissa ehdoton vankeusrangaistus. Henkilötutkinnan tekeminen on tavallista myös silloin, kun seuraamuksen osaksi harkitaan päihdehoitoa tai yhdyskuntapalvelua taikka jos kysymyksessä on huumausaine- tai seksuaalirikos. Pakollinen se ei niissäkään tapauksissa ole.

Lain mukaan oikeusministeriö voi antaa tarkempia määräyksiä henkilötutkintojen toimittamisesta (prosessilain 811 §). Ministeriö ei ole määräyksiä antanut, mutta valtakunnansyyttäjä (rigsadvokaten) on antanut muun ohessa syytetyn mielentilan tutkimista koskevia ohjeita.

Tanskassa henkilötutkinta perustuu syytetyn kanssa käytäviin keskusteluihin. Jos syytetty ei suostu yhteistyöhön, henkilötutkinnan tekemisestä voidaan luopua. Syytetyn antamia tietoja täydennetään tämän lähipiiristä ja viranomaisilta saatavilla tiedoilla. Tietojen hankkimisesta luovutaan lähes aina, jos syytetty ei anna siihen suostumustaan. Toisaalta tietoja voidaan tuomioistuimen päätöksellä hankkia epäillyn vastustuksesta huolimatta yksityishenkilöiltäkin, jos tuomioistuin pitää tietojen saamista välttämättömänä asian ratkaisemiseksi. Henkilötutkintaan voidaan eräissä tapauksissa liittää myös terveydenhuollon tai muiden hoitolaitosten antamia tietoja. Tavallisesti henkilötutkintaa pyytää poliisipäällikkö kriminaalihuoltoviranomaiselta siinä poliisipiirissä, jossa rikosasia tullaan käsittelemään. Henkilötutkinta voidaan tehdä myös tuomioistuimen aloitteesta.

Tanskassa ei ole erityisiä nuorisotuomioistuimia eikä nuorten asioiden käsittelyyn erikoistuneita tuomareita. Tuomioistuinkäsittely voidaan määrätä pidettäväksi suljetuin ovin, jos syytetty on alle 18-vuotias (prosessilain 29 §).

Seuraamusjärjestelmä

Rangaistusta määrättäessä nuorten tekoja arvostellaan lievemmin. Tämä koskee myös poikkeuksellisesti 18-20-vuotiaita, joiden osalta ei ole muita poikkeussäännöksiä. Rikoslain 84 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaan rangaistukseen voi vaikuttaa alentavasti se, että teko on tehty alle 18-vuotiaana ja täysi rangaistus olisi tarpeeton tai haitallinen. Rikoslain 91 §:ssä säädetään, että alle 21-vuotias voidaan tuomita sakkoon, vaikka rikoksesta ei ole säädetty sellaista rangaistusta.

Syyttäjä voi tehdä osittaisen tai koko asiaa koskevan syyttämättäjättämispäätöksen (tiltalefrald). Prosessilain 722 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan sellainen päätös tulee kysymykseen esimerkiksi silloin, kun tekijä on tekohetkellä ollut alle 18-vuotias ja kun 723 §:n 1 momentin

nojalla syyttämättä jättämiselle asetetaan ehtoja. Alle 18-vuotiaalle voidaan asettaa jälkimmäisen lainkohdan nojalla samoja ehtoja kuin ehdollisessa tuomiossa. Lisäksi hänet voidaan velvoittaa maksamaan sakko tai myöntymään menettämisseuraamukseen. Ehdoista keskeisimpiä ovat rikoksista pidättäytyminen ja alistuminen sosiaaliviranomaisen ratkaisuihin sen tekemän suunnitelman pohjalta. Ehdot vahvistaa tuomioistuun. Jos lapsi ja/tai hänen perheensä ei kykene asian valmisteluvaiheessa yhteistyöhön, kysymyksessä oleva menettely ei onnistu. Jos nuori tekee uuden rikoksen koeaikana, asia tulee uuteen käsittelyyn tuomioistuimessa. Sosiaalipuolen laiminlyönnistä on sosiaaliviranomaisten ilmoitettava poliisille asian uutta käsittelyä varten. Ehdollista syyttämättä jättämistä koskeva menettely tulee käytännössä kysymykseen, jos rikos on sen verran lievä, että se yli 18-vuotiaan kohdalla olisi johtanut ehdolliseen tuomioon.

Syyttämättä jätettyjen 15-17-vuotiaiden nuorten osuus on viimeisen runsaan kymmenen vuoden aikana selvästi vähentynyt. Kun syyttämättä jätettyjä vielä vuonna 1989 oli hieman yli tuhat (26 prosenttia seuraamuksista), määrä oli vuonna 1999 pudonnut alle 500:aan (12 prosenttia). Asiaa on selitetty nuorisoriikollisuuden polarisoitumiseen liittyvällä nuorten tekemien rikosten vakavuuden lisääntymisellä ja oikeuskäytännön ankaroitumisella.

Ehdolliseen syyttämättä jättämiseen liittyy syyskuussa 1991 käynnistetty nuorisosopimuskokeilu, jota käsitellään lähemmin seuraavassa jaksossa.

Sakkorangaistus on Tanskassa yleisin alle 18-vuotiaalle tuomittava rangaistus. Nuori ei yleensä joudu suorittamaan maksamattomia sakkoja vankeutena. Jos sakko on maksamatta täysikäiseksi tulemiseen asti, tilanne voi olla toinen.

Ehdollinen tuomio (betingede domme) on paljon käytetty seuraamus, joka sekin koskee kaikenikäisiä rikosentekijöitä. Koeaika on yleensä 1-2 vuotta. Lain mukainen maksimi on 3 vuotta, erityisten olosuhteiden ollessa kysymyksessä 5 vuotta. Ehdollisen tuomion ohella voidaan tuomita sakkoa tai yhdyskuntapalvelua. Lain mukaan koeaikana on pidättäydyttävä rikoksista. Tuomioistuun voi ehdollisen tuomion ehtona määrätä rikosentekijän valvontaan. Lykättyyn tuomioon voidaan liittää ehtoja, esimerkiksi velvollisuus hakeutua hoitoon. Ehtojen rikkominen ja/tai rikoksen tekeminen koeaikana johtaa asian uuteen käsittelyyn tuomioistuimessa. Ehdollista tuomiota säännellään rikoslain 56, 57, 60 ja 61 §:ssä. Ehdolliseen tuomioon palataan lähemmin jäljempänä jaksossa 3.11.3.

Vuodesta 1992 lähtien Tanskan rangaistusjärjestelmässä on vankeuden vaihtoehtona ollut yhdyskuntapalvelu, jonka kokeilu aloitettiin jo vuonna 1982. Rikoslain 62 §:n mukaan, jos ehdollista tuomiota ei ole pidettävä riittävänä seuraamuksena, sen ehdoksi voidaan asettaa yhdyskuntapalvelu. Viimeksi mainittu seuraamus edellyttää tekijän olosuhteiden kunnossa olemista. Lain 63 §:n mukaan vankeusrangaistuksen lykkäämisen ehtona määrätään, että tuomitun on suoritettava palkattomana työnä yhdyskuntapalvelua vähintään 30 ja enintään 240 tuntia. Pääsääntöisesti yhdyskuntapalvelua tuomitaan tapauksissa, joissa vankilaa olisi tuomittu enintään 6 kuukautta. Mikäli palvelun suorittaminen epäonnistuu, seuraamus muunnetaan vankeudeksi. Yhdyskuntapalvelua koskevat säännökset ovat rikoslain 8 luvussa.

Rikoslain 58 §:ssä säädetään yhdistelmätuomiosta (kombinationsdom), joka on ehdottoman ja ehdollisen vankeusrangaistuksen välimuoto. Säännöksen nojalla on mahdollista määrätä enintään kuuden kuukauden ehdoton vankeusrangaistus tuomion ollessa muuten ehdollinen.

Rikoslain 68-69 §:n mukaan tuomioistuimien voi muiden rangaistusten ohella tai niiden asemesta (69 §) määrätä rikoksentekijän, myös nuoren, laitoshoidon, joka on määrääikäistä ja tahdosta riippumatonta (behandlingsdomme eli hoitotuomio). Kohteena olevan henkilön tilanteesta riippuen valitaan laitos, lievimmässä tapauksissa kysymykseen tulee kotihoitokin. Seuraamus tuomitaan sielullisesti poikkeaville rikoksentekijöille, joista nuorten osuus on vain joitakin prosentteja.

Tanskan rangaistusjärjestelmään on vuonna 2001 otettu uusi eli nuorille rikoksentekijöille tarkoitettu hoitoseuraamus (rikoslaki 74 a §) nimeltään nuorisorangaistus (ungdomssanktion). Tekohetkellä alle 18-vuotias rikoksentekijä, joka on syylistynyt törkeään henkilölle vaaralliseen rikokseen tai muuhun vakavaan rikollisuuteen, voidaan määrätä 2 vuodeksi rakenteelliseen sosiaali-pedagogiseen hoitoon, mikäli se on tarkoituksenmukaista tulevien lainrikkomusten estämiseksi. Hoidosta puolitoista vuotta tapahtuu laitoksessa, ajasta tuomittu on enintään 12 kuukautta lapsille ja nuorille soveltuvan laitoksen suljetulla osastolla. Tämä uusi seuraamus on tarkoitettu käytettäväksi pääsääntöisesti 30 päivästä 1 ½ vuoteen kestävä vankeusrangaistuksen vaihtoehtona. Kysymyksessä olevaa hoitoseuraamusta käsitellään tarkemmin jäljempänä jaksossa 3.12.2.

Alle 18-vuotias tuomitaan Tanskassa vain poikkeuksellisesti vankilaan. Vankeutta ei saa tuomita yli 8 vuotta (rikoslaki 84 §). Vankeusrangaistus tulee käytännössä kysymykseen vain vakavista rikoksista tai toistuvasta rikollisuudesta. Viime vuosina Tanskassa on vuosittain tuomittu keskimäärin alle 200 alle 18-vuotiasta ehdottomaan vapausrangaistukseen. Huomattavaa vaihtelua on kuitenkin ollut esimerkiksi 1990-luvulla. Vuonna 1990 mainittuja rangaistuksia tuomittiin 107 ja vuonna 1995 puolestaan 228. Yli kahden kuukauden ylittäviä ehdottomia vankeusrangaistuksia on alle 18-vuotiaille tuomittu vuosittain noin 50.

Alle 18-vuotias ei käytännössä joudu istumaan rangaistusta vankilassa, suorituspaikaksi etsitään laitos, jossa voidaan antaa sosiaalis-koulutuksellista tukea. Kysymykseen voivat tulla kognitiivisiin taitoihin liittyvät ohjelmat, sosiaalisten valmiuksien kehittäminen sekä alkoholi- ja huumeongelman hoitaminen. Koulutuksessa käyminen voi johtaa siihen, että nuori on päiväsaikaan laitoksen ulkopuolella. Jotkut nuoret ovat epäsovivia kysymyksessä oleviin laitoksiin, mikä johtaa sijoittamiseen tavalliseen vankilaan. Nuoret ovat yleensä 23-vuotiaaksi asti sijoitettuna yhteisiin vankiloihin.

Tanskassa oli 1.7.2001 saakka vankeuden ohella toisena vapausrangaistuksen muotona haefte-niminen seuraamus, jonka alun perin piti olla arestityyppinen seuraamus, mutta joka käytännössä vastasi tavallista ehdotonta vankeusrangaistusta. Mainittua seuraamusta voitiin tuomita 7 vuorokautta – 6 kuukautta. Haeftea tuomittiin lähinnä rattijuopumuksista ja sakon muuntorangaistukseksi.

Seuraavasta taulukosta ilmenee Tanskassa nuorille rikoksentekijöille vuonna 1999 määrättyjä rikosoikeudellisia seuraamuksia. Kaikille rikoksentekijöille määrättyistä seuraamuksista 15-17-vuotiaiden osuus on viisi prosenttia ja 18-20-vuotiaiden osuus yhdeksän prosenttia.

Taulukko

Tanskassa vuonna 1999 alle 21-vuotiaille rikoksentekeijöille
määrätyt rikosoikeudelliset seuraamukset

	15-17-vuotiaat	18-20-vuotiaat
<u>Ehdoton vapausrangaistus</u>	181	1 027
- ehdoton tuomio yksinään	87	797
- ehdoton tuomio ja yhdyskuntapalvelu	-	-
- osittain ehdollinen tuomio	83	170
- osittain ehdollinen tuomio ja yhdyskuntapalvelu	3	11
- ehdoton tuomio ja sakko	-	26
- kärsitty tutkintavankeudessa	8	23
<u>Ehdollinen vapausrangaistus</u>	645	1 396
- ehdollinen tuomio yksinään	553	967
- ehdollinen tuomio ja yhdyskuntapalvelu	21	148
- ehdollinen tuomio ja sakko	71	277
- ehdollinen tuomi, sakko ja yhdyskuntapalvelu	-	4
<u>Sakkoratkaisut</u>	4 731	8 743
- sakkotuomio	386	1 491
- sakkopäätös	239	376
- sakko rangaistusmääräyksellä	4 065	6 106
- sakko ja menettämisseuraamus	41	770
<u>Syytteen poisjääminen (tiltalefracald)</u>	491	330
- sosiaalistavat yms. ehdot	205	45
- nuorisosopimus	158	2
- muu syytteestä luopuminen	128	283
<u>Syytteen tekemättä jättäminen (tiltale undladt)</u>	1 115	1 988
- syyte jätetty tekemättä tai jätetty pois	257	521
- syytteestä luovuttu (opgivet)	858	1 467
<u>Syytteen hylkääminen</u>	109	191

Lähde: Kriminalitet 1999 (2000)

3.3.2. Nuorisosopimus

Nuorisosopimus on ehdolliseen syyttämättä jättämiseen liittyvä menettelytapa, joka on ollut kokeiltavana Tanskassa vuodesta 1991 lähtien. Vuonna 1998 kokeilu on laajennettu koko maahan. Oikeusministeriö, sosiaaliministeriö ja rikoksia ehkäisevä neuvosto (Det Kriminalpræventive Råd) ovat vuonna 2001 julkaisseet nuorisosopimuksesta selvityksen (*Ungdomskontrakter - et inspirationshaefte om anvendelse af sanktionsformen over for 15-17 årige lovovertraedere*). Seuraavassa olevat tiedot pääosin perustuvat mainittuun selvitykseen.

Kohderyhmänä ovat rikoksen tekohetkellä 15-17-vuotiaat nuoret, joilla ei ole mainittavaa aikaisempaa rikollisuutta ja joiden kohdalla seuraamuksena tulee käytännössä kysymykseen mainittu ehdollinen syyttämättä jättäminen tai, jos asia menisi oikeuteen, ehdollinen tuomio. Kysymyksessä on pyrkimys puuttua niin aikaisin kuin mahdollista nuoren rikollisuuteen antamalla nopea ja suora reaktio yhteiskunnan taholta. Samalla pyritään antamaan nuoren elämälle positiivinen kehityssuunta, jotta pidättäytyminen rikoksista tulevaisuudessa onnistuu. Nuorisosopimuksen tekemisen yhteydessä kartoitetaan nuoren avun tarve. Nuorisosopimuksen laatimisessa pyritään poliisin, syyttäjien ja sosiaaliviranomaisten erityisen tiiviiseen yhteistyöhön. Nuorisosopimusten käytön linjat on määritelty valtiosyyttäjän nuorten rikok-

sentekijöiden asioiden käsittelyä koskevassa tiedotteessa (meddelse) 7/1998 ja sosiaaliministeriön ohjeissa 3.7.1998 kunnille.

Nuorisopimus ei tule kysymykseen väkivaltarikokseen tai muihin henkilöön kohdistuviin rikoksiin eikä muutenkaan vakaviin rikoksiin syyllistyneille. Esimerkkinä pois suljetuista rikoksista voidaan mainita ryöstöt ja pahoinpitelyt (vold). Lähinnä nuorisopimusta käytetään varallisuusrikokseen ja vahingontekoihin syyllistyneiden nuorten kohdalla, kun varoitus tai sakko eivät tule kysymykseen. Lähtökohtana nuorisopimusmenettelylle on luonnollisesti se, että nuori myöntää syyllistyneensä kysymyksessä olevaan rikokseen.

Nuorisopimuksessa nuori rikoksentekijä sitoutuu elämään lainmukaista elämää tietyn yleensä yhden vuoden pituisen ajan ja osallistumaan tiettyihin sosiaalipalvelun työllisyyttä, koulutusta ja työharjoittelua koskeviin toimintoihin. Myös nuoren olinpaikka tai asuinpaikka voi olla sopimuksen kohteena. Ehtona voi myös olla sitoutuminen huumeettomaan elämään. Nuori voidaan lisäksi velvoittaa osallistumaan urheilutoimintaan. Ehtojen tarkoittamaan toimintaan voidaan saada taloudellista tukea kunnalta, perhettä voidaan muutenkin tukea sosiaalipalvelun keinoin. Joissakin nuorisopimuksissa voidaan lisäksi kytkeä neuvonantaja tai nopeasti saatavilla oleva yhteyshenkilö nuoren elämään nuorisopimuksen ajaksi. Ehtojen tulee olla konkreettisia, tarkkoja ja selvästi muotoiltuja.

Nuorisopimus laaditaan kirjallisena, valmistelu tapahtuu yhteistyössä sosiaaliviranomaisten, nuoren rikoksentekijän, hänen vanhempiansa ja poliisin välillä. Kaikki tahot myös allekirjoittavat sopimuksen. Näin ollen nuorisopimusmenettely edellyttää vanhempien (huoltajien) suostumusta. Nuorisopimusjärjestelmä edellyttää ennen kaikkea hyvää yhteistyötä toisaalta poliisin ja muun oikeudellisen järjestelmän ja toisaalta kunnallisen sosiaalijärjestelmän välillä. Poliisin on rikoksen ilmitulon yhteydessä harkittava, onko nuori soveltuva nuorisopimuksen piiriin. Harkinta jatkuu sosiaaliviranomaisten piirissä näiden saatua tiedon nuoren tekemäksi epäilystä rikoksesta. Tuolloin nuoren elämäntilanne on tarvittavassa määrin pikaisesti selvitettävä. Toimintaan liittyviä kokemuksia voidaan vaihtaa SSP-yhteistyön (jakso 3.14.4) piirissä. Yhteistyön edistämiseksi on tullut esille myös mahdollisuus käyttää syyttäjä-, poliisi- ja kuntatasolla erityisiä yhteyshenkilöitä, joille nuorisopimusasiat on keskitetty.

Nuorisopimuksen myötä syyttäjä pidättäytyy syyttämisestä. Tuomioistuim vahvistaa sopimuksen, jonka noudattamista sosiaaliviranomaiset valvovat. Käytännössä sopimuksen vahvistamista tuomioistuimessa saatetaan joutua odottamaan puolisenkin vuotta, mikä vaarantaa pyrkimyksen nopeaan puuttumiseen nuoren rikokseen. Jos nuori ei noudata sopimusta, sosiaaliviranomaisten on ilmoitettava rikkomisesta poliisille, mikä johtaa tehdyn rikoksen käsittelyyn rikosprosessissa. Sosiaalisen ehdon rikkomisen tulisi olla olennainen johtaakseen uuteen käsittelyyn.

Vuonna 1999 nuorisopimuksia tehtiin 163, vuonna 2000 lukumäärä oli 180. Nuorisopimusta käytetään alle puolessa 15-17-vuotiaita koskevissa syyttämättäjättämisasiossa. Muissa ehtona voi olla jokin muu kuin nuorisopimuksen piiriin katsottavaksi kuuluva aputoimenpide, osassa syyttämättäjättämispäätöksiä ei ole mitään erityisiä ehtoja. Nuorisopimukseen liittyvien syyttämättäjättämispäätösten kokonaismäärä jää vähäiseksi jo senkin vuoksi, että 15-17-vuotiaiden rikoksentekijöiden syyttämättä jättäminen ylipäänsä on vähentynyt kuten edellisessä jaksossa todettiin.

Nuorisopimuksen kohteena olevista nuorista noin 90 prosenttia on poikia. Tilastojen mukaan nuorisopimusta käytetään lähinnä 15- ja 16-vuotiaiden, ei enää niinkään 17-vuotiaiden rikoksenteelijöiden seuraamuksena. Varkaus eri muodoissaan on keskeisin rikosryhmä nuorisopimuksen suorittajien piirissä.

Valtionsyyttäjä ja oikeusministeriö ovat tammikuussa 2000 tehneet alustavan arvioinnin nuorisopimuksen toimivuudesta. Selvitys perustuu syyttäjien selostuksiin kaikissa asioissa, joissa vuoden 1999 ensimmäisellä vuosipuoliskolla tehtiin syyttämättäjättämispäätös nuorisopimuksen ollessa päätöksen ehtona. Arvioinnista ilmenee, että järjestelyn kokemukset ovat pääosin positiivisia. Sama koskee yhteistyötä syyttäjä- ja sosiaaliviranomaisten välillä. Eräissä poliisipiirissä tehdyn selvityksen mukaan kuitenkin noin puolet nuorisopimuksen piiriin tulleista nuorista on sen jälkeen syyllistynyt uuteen rikokseen.

Tanskan hallitus on 8.3.2002 päivätyssä toimintasuunnitelmassaan (*Stop volden-regeringens handlingsplan mod volds- og ungdomskriminalitet*) kiinnittänyt yhtenä keskeisenä seikkana huomiota siihen, että ensikertalaiseen nuoreen rikoksenteelijään kohdistuvan puuttumisen tulee olla huomattavaa ja tavoitteellista. Sellaisen puuttumisen mahdollistaa suunnitelman mukaan nuorisopimukseen liittyvä ehdollinen syyttämättä jättäminen. Ehdoissa voidaan ottaa huomioon nuoren tilanne ja rikollisuus. Nuorisopimusjärjestelmä ei kuitenkaan suuntaudu väkivaltarikollisuuteen. Esimerkiksi ehdollisen vankeusrangaistuksen ehtona voivat kuitenkin olla ohjelmat, jotka suuntautuvat nuoren väkivaltaiseen ja aggressiiviseen käyttäytymiseen. Hallitus painottaa suunnitelmassaan olevan tärkeää, että ehdot ovat yksiselitteisiä ja tarkkoja ja että niiden noudattamista kontrolloidaan tarkasti. Tärkeää on myös välittömästi ja johdonmukaisesti puuttua ehtojen rikkomiseen.

3.3.3. Sosiaaliviranomaisten toimenpiteet

Kunnan on valvottava lasten olosuhteita ja huolehdittava, että lapsi ja nuori tarvittaessa saavat asiantuntija-apua. Keskeinen sosiaaliviranomaisten toimenpiteitä sääntelevä laki on lov om social service (sosiaalipalvelulaki).

Sosiaalilainsäädäntö sisältää laajan kirjon toimenpiteitä alle 18-vuotiaan kohdalla. Lähtökohdiana on lapsen pysyminen kotona sekä toimenpiteiden suorittaminen huoltajien ja 15 vuotta täyttäneen lapsen suostumuksella. Sosiaaliviranomaisten tuki voi käsittää lapsen olosuhteita koskevaa konsultointiapua (ohjataan lasta johonkin aktiviteettiin, esimerkiksi nuorisokerhoon ja koulutukseen yms.) sekä lapsen ja nuoren kodissa keskustelujen muodossa tapahtuvaa pedagogista tukea tai perheterapiaa. Lapselle voidaan määrätä henkilökohtainen neuvonantaja ja/tai nopeasti saatavilla oleva kontaktihenkilö. Perheen asumista voidaan tukea ja antaa perheelle taloudellista tukea esimerkiksi lapsen kotoa pois sijoittamisen estämiseksi tai hänen kotiin paluunsa edistämiseksi. 15 vuotta täyttänyt lapsi voi hakeutua sosiaaliviranomaisten palvelujen pariin ilman huoltajiensa suostumusta.

Kunta antaa kysymyksessä olevia sosiaalipalveluja myös 18-22-vuotiaille nuorille, kun nuorella on olennainen avuntarve (sosiaalipalvelulain 9 a luku). Kunta voi päättää henkilökohtaisen neuvonantajan tai nopeasti saatavilla olevan kontaktihenkilön asettamisesta. Jos nuori on sijoitettu kodin ulkopuolelle välittömästi ennen kuin hän täyttää 18 vuotta, kunta voi päättää laitossijoituksen jatkamisesta. Se on lopetettava, kun nuoren tukeminen ei enää edellytä sitä tai kun hän täyttää 23 vuotta.

Sosiaalipalvelulain 40 §:n mukaan lapsi voidaan sijoittaa huoltajiensa ja 15-vuotiaan lapsen itsensä suostumuksella kodin ulkopuolelle. Kysymyksessä ovat tapaukset, joissa on olennaista tarvetta kiinnittää huomiota lapsen tai nuoren tuen tarpeeseen. Sosiaalipalvelulain 42 §:n nojalla lapsi tai nuori voidaan vastoin huoltajien ja 15-vuotiaan lapsen itsensä tahtoa sijoittaa kodin ulkopuolelle. Mainittu vaihtoehto tulee kysymykseen esimerkiksi silloin, kun olemassa vaara, että lapsen tai nuoren kehitys kärsii vakavaa vahinkoa esimerkiksi rikollisen toiminnan vuoksi.

Sijoitusvaihtoehtoina tulevat kysymykseen sijaisperhe, laitospirteitä omaavat sijoituspaikat (opholdssted) ja varsinaiset laitokset (doegninstitut), jotka viimeksi mainitut ovat kokonaan tai osittain suljettuja. Suljetun osaston käyttäminen edellyttää ehdotonta tarvetta. Sekä vapaaehtoisessa että pakollisessa sijoituksessa sosiaaliviranomaisten on tehtävä suunnitelma tarvittavista hoito- ym. toimenpiteistä. Suunnitelman sisältöä on tietyin aikavälein arvioitava uudelleen.

3.4. Belgia

3.4.1. Lapsia ja nuoria koskeva rikosprosessi- ja rikosoikeusjärjestelmä

Belgian nuorisorikos- ja prosessioikeuden sääntely perustui pitkään vuoden 1965 nuortensuojeluaktiin, joka omaksuttiin hieman muutettuna vuonna 1994 voimaan tulleeseen lakiin. Järjestelmän keskeisiin piirteisiin kuuluvat asioiden käsittely erityisissä nuoriso-oikeuksissa sekä painopisteen kohdistaminen rikostekijän henkilökohtaisiin ja sosiaalisiin olosuhteisiin. Rangaistuksella on ollut vähäinen merkitys Belgian nuorisorikosjärjestelmässä. Rikos- ja prosessioikeudellinen järjestelmä on yhteinen koko valtiossa.

Periaatteessa poliisilla ei ole oikeutta jättää juttua ilmoittamatta syyttäjälle. Käytännössä poliisi kuitenkin saattaa lievemmissä tapauksissa varoittaa rikoksenteikijää tai sovitella vapaaehtoisesti.

Syyttäjät ovat Belgiassa nuorisoasioihin erikoistuneita. Syyttäjä voi valmisteluvaiheessa pyytää poliisia teettämään sosiaalisen tutkimuksen rikoksenteikijästä. Syyttäjän toimenpidevaihtoehtoihin kuuluu ensinnäkin asian ohjaaminen sovitteluun. Varsinaisen sovittelutoiminnan hoitavat syyttäjänvirastossa toimivat sosiaalityöntekijät, jotka ottavat yhteyttä asianosaisiin, huolehtivat käytännön järjestelyistä sekä raportoivat toiminnastaan syyttäjälle. Syyttäjä voi lisäksi luopua jutusta, ohjata rikoksenteikijän sosiaaliviranomaisten vapaaehtoisen avun piiriin tai nostaa syytteen nuoriso-oikeudessa.

Nuoriso-oikeus kuuluu osana ensimmäisen asteen tuomioistuimeen, jossa asiaa käsittelee yksi nuorisoasioihin erikoistunut tuomari. Nuoriso-oikeus käsittelee myös muita nuoria koskevia asioita kuin rikoksia. Poikkeustapauksessa nuoriso-oikeus voi osoittaa syyttäjän viemään 16 vuotta täyttäneen rikoksenteikijän asia käsiteltäväksi täysi-ikäisiä koskevassa rikosoikeudenkäyntimenettelyssä. Edellytyksenä on, että mitään muuta toimenpidettä ei rikoksenteikijän persoonallisuus huomioon ottaen voida pitää sopivana.

Asioita nuoriso-oikeudessa käsiteltäessä vastaajalla on oikeudenkäyntiavustaja. Asian valmisteluvaiheessa voi tulla kysymykseen tuomioistuimen päättämä väliaikainen toimenpide

(uskominen vanhempien valvontaan tai määrääminen sijoitettavaksi kodin ulkopuolelle). Tuomioistuin voi myös teettää sosiaalisen tai lääketieteellis-psykologisen tutkimuksen vastaajasta. Tutkimuksen laatimiseen saa kulua kuusi kuukautta, jona aikana nuorta voidaan pitää tutkimuksen suorittavan laitoksen suljetulla osastolla kolme kuukautta. Lähtökohtaisesti nuorten asioiden käsittely Belgiassa on julkinen, mitä pääsääntöä kuitenkin käytännössä kiertetään. Tuomio julistetaan vastaajan ja hänen vanhempiansa läsnä ollessa.

Lähtökohtana Belgian nuorisorikosoikeudessa on painopisteen asettaminen rangaistuksen sijasta hoitoon, valvontaan ja koulutukseen. Jossakin määrin lähtökohta on osoittautunut teoreettiseksi, käytännössä rikoksen vakavuus ja siitä seuraava toimenpide suhteutetaan toisiinsa. Tuomioistuin voi ensinnäkin varoittaa nuorta rikosentekijää yhdistäen varoitukseen vanhemmille tai muille huoltajille osoitetun velvoitteen valvoa lasta huolellisesti. Toisena yleisenä toimenpiteenä tulee kysymykseen nuoren määrääminen valvontaan, mihin voidaan yhdistää erilaisia, muun muassa koulutukseen liittyviä ehtoja. Tuomioistuin voi lisäksi määrätä nuoren sijoitettavaksi kasvattivanhempien luokse tai sopivaan laitokseen. Pahasti käytöshäiriöinen 12 vuotta täyttänyt rikosentekijä voidaan määrätä sijoitettavaksi laitoshoitoon suljetulle osastolle enintään kolmeksi kuukaudeksi.

Nuoriso-oikeus voi lisäksi erityistoimenpiteenä määrätä syyttäjän viemään 16 vuotta täyttäneen rikosentekijän asia käsiteltäväksi normaalissa rikosoikeudenkäyntijärjestyksessä. Henkisesti häiriintynyt nuori rikosentekijä voidaan myös määrätä hoitoon psykiatrisessa laitoksessa.

3.4.2. Sosiaaliviranomaisten toimenpiteet

Toisin kuin rikos- ja prosessioikeuden puolella, sosiaalisessa nuorisosuojelussa Belgian yhteisöillä eli belgiankielisellä Flanderilla, ranskankielisellä Vallonialla ja Brysselillä on itsenäistä toimivaltaa. Kysymyksessä on sosiaalipalveluiden erityissektori.

Flanderi

Flanderissa erityisnuorisotyö on toissijaista suhteessa yleiseen sosiaalipalveluun. Keskeistä osaa esittää vapaaehtoisesti annettava perhesuuntautunut tukityö. Nuorten tukityöstä huolehtivat erityisnuorisohoitokomiteat, jotka koostuvat erityisnuorisotyön toimistosta ja ennaltaehkäisyyn keskittyvästä yksiköstä. Toimiston tehtäviin kuuluu avun ja tuen antamisen organisoiminen sekä nuoriso-oikeuden auttaminen nuorten ollessa syytteessä. Auttaminen ja tukeminen edellyttää vanhempien ja 14 vuotta täyttäneen lapsen suostumuksen. Ennalta ehkäisevää työtä tekevän yksikön tehtävänä on kiinnittää yhteisöjen ja hallituksen huomiota olosuhteisiin ja tilanteisiin, jotka vaikuttavat negatiivisesti alaikäisen psyykeen, hyvinvointiin ja kehitykseen, ja toimia sellaisia olosuhteita ja tilanteita vähentävästi. Ennalta ehkäisevä toiminta korostuu yhteistyössä erilaisiin aloitteisiin liittyen sekä projekteissa, joita usein viedään läpi yhteistyössä kouluviranomaisten, poliisin, nuorisotyön ja sosiaalipalvelun kanssa.

Paikallinen sovittelukomission suorittama sovittelu on vapaaehtoinen ratkaisuvaihtoehto. Asian voi sovitteluun osoittaa erityisnuorisotuen toimisto, vanhemmat, alaikäinen itse, sosiaalityöntekijät tai syyttäjä. Epäonnistuneen sovittelun jälkeen syyttäjä voi jatkaa asian eteenpäin viemistä. Toisaalta nuoren tukemista voidaan jatkaa sopimukseen pääsemisen jälkeenkin.

Vallonia

Myös ranskankielisessä yhteisössä nuorten erityistuki on toissijaista suhteessa yleiseen sosiaalipalveluun. Kohderyhmänä ovat alle 18-vuotiaat ja ne alle 20-vuotiaat, joille apua on annettu ennen 18. ikävuotta.

Periaatteena on pyrkimys pitää asiat niin paljon kuin mahdollista oikeudellisen järjestelmän ulkopuolella ja pääpainon antaminen yleiselle tuelle erityistoimenpiteiden asemesta. Nuorelle on mahdollista määrätä neuvonantaja ja hänelle vielä mahdollisesti avustaja. Neuvonantajan toimenpiteet edellyttävät vähintään 14-vuotiaan nuoren itsensä suostumusta ja 14-vuotiaan osalta huoltajan suostumusta. Toimenpiteillä on vuoden enimmäiskesto. Kestoa voidaan kuitenkin jatkaa useammankin kerran.

Tuomioistuin voi tulla väliin alle 18-vuotiaan lapsen suojeleusasioissa kahdella tavalla. Epäsuora väliintulo on mahdollista, kun huoltajat kieltäytyvät neuvonantajan avusta tai eivät edistä sitä. Tuomioistuin voi määrätä toimenpiteitä koskien lasta, perhettä tai perheenjäseniä. Kysymykseen tulevat alistaminen koulutuksellisiin tai valmennuksellisiin toimenpiteisiin, poikkeuksellisesti lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle ja yli 16-vuotiaan nuoren kohdalla valvottu itsenäinen elämä. Tuomioistuin voi vahvistaa myös muun toimenpiteen, jolle on osapuolten suostumus. Tuomioistuimen suora väliintulo tulee kysymykseen, kun lapsi on sijoitettava kiireellisesti hänen fyysisen ja psyykkisen koskemattomuutensa ollessa suorasti ja välittömästi suuressa vaarassa ja 14 vuotta täyttäneen nuoren vanhempien suostumus puuttuu. Tuolloin kysymykseen tulee lyhytaikainen sijoittaminen kodin ulkopuolelle.

3.5. Hollanti

3.5.1. Lapsia ja nuoria koskeva rikosprosessi- ja rikosoikeusjärjestelmä

Hollannin järjestelmässä rikosoikeudellisten seuraamusten ja lastensuojelun toimien raja on jossain määrin epäselvä ja suhtautumisessa nuorisorikollisuuteen on perinteisesti painotettu lastensuojelun näkökulmaa. Lapsiin ja nuoriin liittyvät oikeudelliset ratkaisut tehdään erityistuomioistuimissa, jotka ratkaisevat sekä rikos- että yksityisoikeudellisia asioita.

Tuomioistuimen ratkaisujen on oltava lapsen edun mukaisia silloinkin, kun kysymyksessä on rikosoikeudellisen seuraamuksen määrääminen. Tämä merkitsee käytännössä sitä, että nuoren lainrikkojan sosiaalisiin ja psykologisiin tarpeisiin kiinnitetään erityistä huomiota. Järjestelmälle on tyypillistä se, että suhteellisen pieni osa nuorten tekemistä rikoksista päättyy varsinaiseen tuomioistuinkäsittelyyn. Vuonna 1995 tehty uudistus siirsi kuitenkin nuorten lainrikkojien kohtelussa painotusta sosiaaliviranomaisten toimista rikosoikeudellisiin seuraamuksiin.

Jos poliisi arvioi rikoksen tehneellä nuorella olevan psykososiaalisia ongelmia, tämä ohjataan sosiaalitoimen autettavaksi. Paikalliset lastensuojelulautakunnat ohjaavat yksityisten sosiaalipalvelujen piiriin alle 18-vuotiaita lapsia ja nuoria, joiden arvioidaan olevan ”moraalisessa tai fyysisessä vaarassa”. Jos sosiaalipalvelut eivät riitä nuoren auttamiseksi, lautakunta voi ilmoittaa tapauksen tuomioistuimelle mahdollista lastensuojeluperusteella tehtävää huostaanottoa varten.

Nuorten eli 12-17-vuotiaiden tekemien rikosten käsittelyssä on runsaasti vaihtoehtoja. Poliisi voi tyytyä vain antamaan lakia rikkoneelle nuorelle varoituksen, jos pitää tekoa vähäisenä. Poliisi voi myös jättää vähäisen rikoksen ilmoittamatta syyttäjälle, jos nuori hyväksyy vaihtoehtoisen seuraamuksen. Tällainen seuraamus voi käytännössä olla esimerkiksi työskentelyä rikoksella aiheutetun vahingon korvaamiseksi. Toimenpiteistä luopuminen on ehdollinen, sillä poliisi voi ilmoittaa asian syyttäjälle, jos nuori ei noudatakaan sitoumustaan. Poliisi voi luonnollisesti myös ilmoittaa rikoksen suoraan viralliselle syyttäjälle. Noin joka kolmannessa tapauksessa poliisi joko luopuu toimenpiteistä suoraan tai ohjaa nuoren vaihtoehtoisen seuraamuksen järjestävään palveluun.

Virallisella syyttäjällä on laajat mahdollisuudet rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumiseen 12-17-vuotiaiden nuorten kohdalla. Hän voi luopua syytteestä suoraan keskusteltuaan ensin ratkaisusta tuomarin kanssa. Hän voi myös asettaa syyttämättä jättämiselle ehtoja, esimerkiksi työkorvauksen suorittamisen rikoksen uhrille tai jonkin muun vaihtoehtoisen seuraamuksen kuten osallistumisen tietylle kurssille. Hän voi myös antaa nuorelle varoituksen tai määrätä sakon. Syyttäjä voi määrätä toimenpiteistä luopumisen ehdoksi enintään 40 tuntia yhdyskuntapalvelua.

Jos syyttäjä luopuu toimenpiteistä välittömästi, perusteena on tavallisesti rikoksen vähäisyys, epäillyn persoonallisuuteen liittyvät seikat tai rikoksesta epäillyn ja tekijän välinen suhde. Viimeksi mainitulla perusteella tarkoitetaan käytännössä sitä, että osapuolet ovat tehneet sopimuksen rikoksella aiheutettujen vahinkojen korvaamisesta.

Syyttäjän on pyydettävä nuoren henkilökohtaisia oloja ja persoonallisuutta koskeva selvitys lastensuojelulautakunnalta, joka voi esittää oman kantansa syytteen nostamiseen. Hollannissa syyttäjälle tulleista nuorten tapauksista vain noin joka neljäs päättyy tuomioistuimen käsiteltäväksi.

Syyttämättäjättämispäätös voi olla pelkästään kirjallinen, mutta nuori voidaan myös kutsua henkilökohtaisesti syyttäjänvirastoon varoitettavaksi päätöksen antamisen yhteydessä. Ehdolliseen syyttämättä jättämiseen liitetään tavallisesti koeaika, jonka pituus vaihtelee yhden ja kahden vuoden välillä. Jos nuori syyllistyy koeaikana uuteen rikokseen, nostetaan syyte myös aiemmin tehdystä ehdollisesti syyttämättä jätetystä rikoksesta. Syyttäjän määräämistä seuraamuksista ei jää merkintää nuoren rikosrekisteriin.

Jos syyte nostetaan, asian käsittelee nuorten asioihin erikoistunut nuorisotuomari. Koska Hollannissa nuorisotuomarit ratkaisevat sekä rikos- että yksityisoikeudellisia asioita, voi tuomari määrätä jonkin lastensuojelutoimenpiteen rikosoikeudellisen seuraamuksen sijasta. Näin voidaan menetellä esimerkiksi nuoren vaikean perhetaustan, iän tai ensikertalaisuuden perusteella. Lastensuojelutoimet voivat olla eriasteista lapsen huoltoon puuttumista joko tukemalla vanhempia tai vaikeimmissa tapauksissa ottamalla lapsi huostaan.

Tuomari voi määrätä alle 18-vuotiaan pidettäväksi vangittuna ennen oikeudenkäyntiä. Tällainen vapaudenmenetys ei saa ylittää kolmea kuukautta.

Jos tuomari päättää määrätä rikosoikeudellisen seuraamuksen, hänellä on edelleen runsaasti vaihtoehtoja. Nuorelle voidaan tuomita sakkorangaistus, tuomiossa tarkemmin määriteltävää valvontaa, nuorisovankeutta tai nuoren suostumuksella jokin vaihtoehtoinen seuraamus. Myös erilaiset lisärangaistukset ja kurinpidolliset määräykset ovat mahdollisia. Kurinpidollisena määräyksenä voidaan esimerkiksi kieltää nuorta oleskelemasta tietyssä paikassa tai tapaa-

masta tiettyjä ihmisiä. Järjestelmää ankaroitaneen vuoden 1995 uudistuksen jälkeen 12-15-vuotiaille on voitu tuomita enintään yhden vuoden pituinen suljetussa laitoksessa suoritettava rangaistus (englanniksi juvenile detention), 16- ja 17-vuotiaille vastaava enimmäisaika on kaksi vuotta. Lisäksi voidaan antaa määräys sijoittamisesta erityiseen nuoria koskevaan laitokseen (englanniksi placement in a juvenile detention centre) maksimin ollessa mainituissa ikäryhmissä neljä ja kuusi vuotta. Viimeksi mainittu koskee vajaasti kehittyneitä tai henkisesti häiriintyneitä nuoria rikoksentekejiä.

Hollannin seuraamusjärjestelmään kuuluu lisäksi 12-17-vuotiaille rikoksentekejiä vähintään 4 tunniksi ja enintään 14 vuorokaudeksi tuomittava nuorisoresti.

Hollannin rikoslaisissa säädetään vaihtoehtoisiksi seuraamuksiksi yhdyskuntapalvelu, rikoksella aiheutettujen vahinkojen korvaaminen eri tavoin sekä osallistuminen johonkin nuoren sosiaalista sopeutumista edistävään kasvatukselliseen ohjelmaan. Seuraamukset edellyttävät nuoren suostumusta. Vaihtoehtoista seuraamusta voidaan määrätä enintään 200 tuntia, näiden rangaistusten yhdistelmän enimmäismäärä on 240 tuntia. Vaihtoehtoisten seuraamusten käyttö alkoi kokeiluna vuonna 1983. Ne kotiutuivat järjestelmään nopeasti ja ovat nykyään kaikkein yleisin sanktio. Mainittuun ryhmään kuuluu noin puolet tuomituista rangaistuksista. Vaihtoehtoisella seuraamuksella voidaan korvata sekä sakko että nuorisovankeus.

Erityisesti myymälävarkauksien ja vahingontekojen tapaisiin nuorille tyypillisiin rikoksiin syyllistyneille on suunniteltu Halt-ohjelma, jossa nuori vapaa-aikanaan työskentelee aiheuttamansa vahingon korvaamiseksi. Halt-toimistot järjestävät ja valvovat 12-17-vuotiaiden vaihtoehtoisia seuraamuksia. Toimintaa on säännelty lailla. Halt-ohjelmaa esitellään tarkemmin seuraavassa jaksossa.

Tuomari voi päättää, että 16- ja -17-vuotiaaseen rikoksentekejiä ei sovelleta nuoria eli alle 18-vuotiaita koskevia erityissäännöksiä. Tällainen ratkaisu voidaan tehdä syillä, jotka liittyvät rikoksen vakavuuteen, teko-olosuhteisiin tai tekijän persoonallisuuteen. Nuori siirretään näissä tapauksissa tuomittavaksi täysi-ikäisten rikoksia käsittelevään yleiseen tuomioistuimeen. Toisaalta tekijään tai teon olosuhteisiin perustuvilla syillä voidaan alle 18-vuotiaita koskevaa sääntelyä soveltaa myös ikärajan ylittäneeseen 18-20-vuotiaaseen nuoreen.

Vuoden 1995 uudistuksen jälkeen nuorten rikosasioita on alettu entistä useammin käsitellä täysi-ikäisille tarkoitettussa oikeuden normaalikokoonpanossa.

3.5.2. Halt- ja Stop-ohjelmat

Halt-ohjelma

Vuonna 1981 perustettiin Rotterdammassa ensimmäinen Halt-toimisto tarkoituksena vastustaa tuolloin voimakkaasti lisääntyneitä vahingontekoluontoista vandalismia. Halt-ohjelman positiiviset kokemukset johtivat siihen, että paikallisviranomaiset alkoivat muuallakin perustaa Halt-toimistoja. Valtio tuli myös mukaan toiminnan rahoittamiseen. Pääosin toimistot ovat edelleen paikallisviranomaisten hallinnollisella ja rahoituksellisella vastuulla. Halt Nederland on kansallinen Halt-toimistojen toimintaa auttava, järjestävä ja ohjaava elin.

Vähitellen myös ohjelman käyttöala on laajentunut vahingonteoista yleensä nuorisorikollisuuden ehkäisemiseen. Käytännössä toiminnan piirissä ovat vahingontekojen lisäksi omaisuusrikokset kuten varkaudet, erityisesti myymälävarkaudet. Halt-toimistoihin ohjattujen nuorten määrä on kasvanut vuoden 1988 noin 2 000 nuoresta vuoden 1999 noin 23 000 nuoreen. Selvästi yli puolet asiakkaista on 13-15-vuotiaita. Noin 20-25 prosenttia heistä on tyttöjä, joiden keskuudessa myymälävarkaudet ovat keskeinen tekoryhmä.

Haltin käyttöalan laajentuminen johti sen piiriin kuuluvien rikosten ja menettelyn lainsäädännölliseen järjestämiseen vuonna 1995. Sääntely käsittää myös toimistot. Ohjelman hyödyntäminen perustuu poliisin tekemään ratkaisuun.

Halt-ohjelman lisäksi Halt-toimistolla on rikoksia ehkäisevä rooli. Sen tehtäviin kuuluu nuorisorikollisuuden taustojen selvittely ja ehkäisevien aktiviteettien kehittäminen mukaan lukien kouluissa tiedottaminen. Halt-toimisto on yhteistyöelin paikallisviranomaisten, poliisin ja syyttäjän välillä.

Halt-ohjelman tarkoituksena on puuttua nuoren rikollisuuteen varhaisimmassa mahdollisessa vaiheessa välittömällä korjaavalla toimenpiteellä. Poliisi voi Haltiin ohjaamisen asemesta varoittaa nuorta. Yksi tehoton varoitus kuitenkin johtaa ohjelman pariin.

12-17-vuotiaat eli rikosoikeudellisesti vastuunalaiset vahingontekoon tai muihin Haltin soveltamisen piiriin kuuluviin rikoksiin syyllistyneet poliisin kiinni ottamat nuoret ohjataan Halt-toimistoon. Siellä heille selostetaan tarkasti Haltin sisältö ja nuoreen kohdistuvat odotukset. Vanhemmille ilmoitetaan tilanteesta ja rikoksen uhriin otetaan yhteyttä hyvityksen saamista koskevaan neuvotteluun saapumista varten. Ohjelma edellyttää vapaaehtoisena nuoren rikosentekijän suostumuksen. Sopimus vahingon korvaamisesta työllä, omaisuuden palauttamisella ja/tai rahalla tehdään kirjallisesti ja esitetään osapuolten hyväksyttäväksi. Alle 16-vuotiaan rikosentekijän vanhempien täytyy lisäksi hyväksyä sopimus. Jos nuori täyttää sopimuksensa, asia ei johda syytetoimiin.

Hollannissa vuonna 1989 tehdyssä vertailututkimuksessa Halt osoittautui tehokkaaksi, kun Haltin osallistuneiden nuorten ohjelman jälkeistä käyttäytymisen lainmukaisuutta ja pidättäytymistä uusista rikoksista verrattiin ohjelmaan osallistumattomiin. Tuolloin sellaisen tutkimuksen tekeminen oli mahdollista, koska ohjelman soveltamisala ei ollut saavuttanut nykyistä laajuuttaan. Haltin laajentumisen jälkeen saatu tutkimustieto osoittaa, että Haltin asiakkaista 6-13 prosenttia syyllistyy uuteen rikokseen kuuden kuukauden kuluessa ohjelmasta ja 11-20 prosenttia puolentoista vuoden kuluessa ohjelmasta.

Stop-ohjelma

Hollannissa on runsaan vuoden ajan (keväällä 2001) kokeiltu toimintaohjelmaa, jolla puututaan alle 12-vuotiaiden tekemiin vähäisiin rikoksiin. Tyypillisiä Stop-ohjelmassa käsiteltäviä tekoja ovat myymälävarkaudet ja vahingonteot. Ohjelman tausta-ajatuksena on vanhempien vastuu lapsistaan ja velvollisuus puuttua lastensa häiriökäyttäytymiseen. Jos vanhemmilla on vaikeuksia suoriutua kasvatustehtävästään, heille annetaan ohjelmalla lyhytaikaista tukea. Ohjelma lähtee lisäksi aikaisesta, nopeasta ja johdonmukaisesta toimimisesta nuorisorikollisuuden torjumisessa.

Alle 12-vuotiaan lapsen tekemää rikosta selvittävä poliisi ilmoittaa ensin tilanteesta lastensuojeluviranomaisille, jos on vakavaa syytä epäillä lapsen toiminnan johtuvan tämän perhees-

sä olevista ongelmista. Seuraavaksi poliisi ottaa yhteyttä lapsen vanhempiin, kertoo heille tapahtuneesta ja ehdottaa Stop-ohjelman aloittamista. Jos vanhemmat ovat halukkaat osallistumaan, asiasta tehdään kirjallinen sopimus ja lapsi vanhempien kutsutaan keskustelemaan toimistoon. Ohjelman toteuttamisesta käytännössä vastaa Halt-organisaatio, joka järjestää myös 12 vuotta täyttäneiden alaikäisten vaihtoehtoiset seuraamukset.

Stop-ohjelman alkukeskustelun jälkeen lapsi yleensä osallistuu yhteen tai kahteen toimiston järjestämään yksilö- tai ryhmätapaamiseen, joiden yhteydessä hänelle annetaan erilaisia tehtäviä. Tällaisia voivat olla esimerkiksi kirjallinen anteeksipyyntö, tietty määrä kotitöitä tai osallistuminen kasvattavaan roolileikkiin. Kaikkiaan lapsi käyttää ohjelmaan aikaa yhdestä muutama tuntiin. Stop-ohjelma päättyy loppukeskusteluun lapsen ja vanhempien kanssa. Ohjelmaan voidaan osallistua vain kerran. Jos lapsi jää uudestaan kiinni rikoksesta, poliisi ohjaa tapauksen lastensuojeluviranomaisten tutkittavaksi.

Kokemukset kokeilusta ovat olleet myönteisiä. Aiemmin puuttuminen alle 12-vuotiaiden pikkurikoksiin on ollut sattumanvaraista, mutta Stop-ohjelma on tuonut näitä tapauksia varten jäsentyneen ja selkeän toimintamallin. Kokeilusta tehdyn raportin mukaan sekä ohjelmassa työnsä vuoksi mukana olleet että lasten vanhemmat ovat yleensä olleet toimintaan tyytyväisiä. Ohjelmassa mukana olleiden lasten tietoisuus sallitun ja kielletyn toiminnan välisestä rajasta ja sen rikkomisen seurauksista on lisääntynyt.

Tyypillinen Stop-ohjelmaan osallistunut lapsi on jäänyt kiinni myymälävarkaudesta tai ilkivallasta ja on iältään 10-11-vuotias. Toiminnassa on vuoden aikana ollut mukana yli 1 500 lasta. Tarkoituksena on kehittää nykymuodossaan varsin lapsikeskeistä ohjelmaa niin, että se antaisi vanhemmille enemmän tukea.

3.6. Saksan lapsia ja nuoria koskeva rikosprosessi- ja rikosoikeusjärjestelmä

Nuoria koskevaa erityislakia (Jugendgerichtsgesetz, jäljempänä JGG) sovelletaan, kun 14 vuoden vastuukärajan ylittänyt alle 18-vuotias syyllistyy rikokseen, joka olisi yleisen rikoslain mukaan rangaistava teko. Nuorten rikosoikeudellisessa kohtelussa painottuvat rikosentekijään liittyvät yksilölliset seikat ja kasvatuksellinen näkökulma toisin kuin yleisessä rikosoikeudessa, joka keskittyy lähinnä rangaistavaan tekoon. JGG voi tulla sovellettavaksi myös rikosentekohetkellä 18-20-vuotiaan rikosentekijän kohdalla, jos hän on moraaliseltaan ja henkiseltä kehitykseltään rinnastettavissa alle 18-vuotiaaseen tai jos kysymyksessä muuten on nuorille tyypillinen rikkomusluonteinen teko.

Saksassa poliisi on velvollinen ilmoittamaan myös alle 18-vuotiaan tekemän rikoksen syyttäjän käsiteltäväksi. Asiaa käsittelevä virallinen syyttäjä saattaa tuomioistuimen koosta riippuen olla erikoistunut pelkästään nuorten tekemiin rikoksiin. Joka tapauksessa laki edellyttää nuorten tapauksissa erityistä asiantuntemusta sekä syyttäjältä että tuomarilta. Nuorten tekemät rikokset käsitellään erityisessä nuoriso-oikeudessa. Ne voivat käsitellä myös sellaisia alle 25-vuotiaiden epäiltyjen rikosasioita, joissa sovelletaan täysi-ikäisiä koskevia säännöksiä.

Virallisella syyttäjällä on alle 18-vuotiaan rikosentekijän tapauksessa useita vaihtoehtoja. Hän voi esimerkiksi JGG 45 §:n nojalla tehdä syyttämättäjättämispäätöksen rikoksen vähäisyyden perusteella tai siksi, että tekijän käyttäytymiseen on jo puututtu tai ollaan puuttumassa jollakin kasvatuksellisella toimenpiteellä. Syyttäjä voi tehdä syyttämättäjättämispäätöksen

myös ehdollisena eli esimerkiksi määrätä nuoren osallistumaan johonkin vaihtoehtoisia seuraamuksia järjestävään ohjelmaan ja luopua syytteen nostamisesta, kun nuori on suorittanut ohjelman loppuun. Jos nuori tunnustaa rikoksen, syyttäjä voi ehdottaa tuomarille, että tapauksessa määrättäisiin jokin kurinpidollinen toimenpide. Esimerkiksi tietyn rahasumman lahjoittaminen jollekin hyväntekeväisyysjärjestölle nuoren omista rahoista tai työskentely jonkin yhteisön hyväksi voi olla tällainen seuraamus. Syyttäjä voi määrätä tapauksen soviteltavaksi. Syyttäjä voi niin ikään määrätä asiassa suoritettavaksi lisätutkintaa. Vuonna 1998 entisen Länsi-Saksan alueella noin puolessa nuorten rikosasioista syyttäjä päätyi siihen, että asiaa ei viedä tuomioistuimeen. Suuri syyttämättä jätettyjen määrä heijastaa taloudellisen ja humaani- sen katsantokannan lisäksi näkemystä, jonka mukaan syyttämättä jättäminen on tuomiois- tuimissa määrättyä seuraamusta tehokkaampi tapa varoittaa ja ehkäistä uusintarikollisuutta. Kysymyksessä on nopea, lähellä rikoksen tekemistä tuleva reaktio, joka mahdollistaa rikok- sentekijäksi leimautumisen välttämisen.

Virallinen syyttäjä voi tietysti myös nostaa asiassa syytteen, jolloin vaihtoehtoina on tapauk- sesta riippuen yksinkertaistettu menettely tai normaali rikosprosessi. Jos nuori ei ole syyllis- tynyt vakavaan rikokseen, voidaan yksinkertaistetussa menettelyssä määrätä nopeasti asian- mukainen kasvatuksellinen tai kurinpidollinen seuraamus.

Nuoriso-oikeus käsittelee yhden tuomarin ja kahden lautamiehen kokoonpanossa rikoksen, josta voidaan tuomita rangaistukseksi nuorisovankeutta. Syyttäjälläkin on oltava nuorten asi- oiden käsittelyyn liittyvää erityistä tietoa ja taitoa. Vaikka syytetty onkin ylittänyt vaadittavan 14 vuoden ikärajan, on oikeuden tehtävänä vielä erikseen arvioida, voidaanko häntä pitää riittävän kypsänä rikosoikeudelliseen vastuuseen. Jos nuorta ei henkisen kypsyttömyyden vuoksi voida syyttää rikoksesta, tuomioistuin voi määrätä jonkin kasvatuksellisen seuraamuk- sen tai siirtää tapauksen sosiaalitoimen käsiteltäväksi.

Nuorille tuomioistuimessa määrättävät seuraamukset jaetaan laissa kolmeen ryhmään eli kas- vatuksellisiin ja kurinpidollisiin seuraamuksiin sekä nuorisovankeuteen, joista ainoastaan viimeksi mainittu on varsinainen rikosoikeudellinen rangaistus. Tuomioistuin voi lisäksi pää- tyä seuraamusta määräämättä asian käsittelyn lopettamiseen, jos sellaista lopputulosta voidaan pitää asiassa sopivana (JGG 47 §).

Tuomioistuin voi *kasvatuksellisenä seuraamuksena* antaa nuoren asuinpaikkaa ja elinoloja koskevia määräyksiä, esimerkiksi sijoittaa hänet tiettyyn perheeseen. Nuorta voidaan myös esimerkiksi kieltää oleskelemasta tietyssä paikassa tai seurustelemasta tiettyjen ihmisten kanssa. Tähän ryhmään kuuluvat myös määräykset osallistua erilaisiin hoito-ohjelmiin ja erilaiset yhdyskuntapalvelun ja sovittelun tapaiset vaihtoehtoiset seuraamukset. Kasvatuksel- listen seuraamusten sisällöstä päätettäessä tuomioistuimella on erittäin laaja harkintavalta. Kysymykseen tulevista määräyksistä on esimerkkinä JGG 10 §:ssä. Kasvatuksellinen seuraamus tulee kysymykseen, kun nuoren tekemä rikos ei ole kovin vakava. Tarkoituksena on puuttua nuoren elämäntapaan tasapainoisella ja järkevällä tavalla ja varmistaa, että henki- lön kasvatusta suuntautuu siten, että hän pidättäytyy tulevaisuudessa syyllistymästä uusiin ri- koksiin. Kasvatukselliset seuraamukset eivät saa olla voimassa kahta vuotta kauempaa.

Keskeisiä kasvatuksellisia seuraamuksia ovat huolenpitomääräys (*care instruction* englannik- si), määrääminen osallistumaan sosiaalisen harjoittelun kurssille ja määrääminen sovitteluun. Huolenpitomääräys tarkoittaa sitä, että tuomittu sijoitetaan tietyn henkilön, yleensä sosiaali- työntekijän huolenpidon ja valvonnan alaiseksi. Huolenpitomääräys saa olla voimassa enin- tään yhden vuoden. Tarkoituksena on neuvoa ja avustaa nuorta jokapäiväisissä asioissa kuten

työn etsimisessä tai koulunkäyntiongelmien selvittämisessä. Sosiaalisen harjoittelun kurssilla opitaan alan koulutuksen saaneen henkilön johdolla sosiaalisen käyttäytymisen malleja. Tarkoituksena on opettaa nuorta hallitsemaan konfliktitilanteita ja käyttäytymään lainmukaisesti. Sosiaalisen harjoittelun kurssi ei saa ylittää kestoltaan kuutta kuukautta.

Kurinpidoillisia toimenpiteillä on enemmän rangaistuksen luonnetta, mutta niistäkään ei tehdä merkintää rikosrekisteriin. JGG 13 §:n 1 momentin mukaan kurinpidoillinen toimenpide tulee kysymykseen tapauksissa, joissa nuorisovankeuden tuomitseminen ei ole välttämätöntä mutta joissa nuorelle on tehtävä ehdottoman selväksi velvollisuus kantaa vastuu tekemästään vääryydestä. Kurinpidoillinen toimenpide ei kuitenkaan välttämättä tarkoita intensiivisempää puuttumista nuoren elämään kuin kasvatuksellinen toimenpide.

Kurinpidoillisten toimenpiteiden ryhmään kuuluvat varoitus, joka tarkoittaa nuoriso-oikeuden puheenjohtajan vastaajaan kohdistamaa voimakasta moitetta, velvollisuus hyvittää rikoksen seuraamukset ja nuorisoaresti. Laissa on tyhjentävästi lueteltu hyvittämisen vaihtoehtoiset toteuttamistavat. Kysymykseen tulevat vahinkojen korvaaminen, anteeksipyyntö loukatulle osapuolelle, työsuoritus ja rahasuoritus voittoa tavoittelemattomalle oikeushenkilölle. Tarkoituksena on rohkaista rikosentekijää ymmärtämään tekonsa vääryys. Hyvittäminen voi tulla kysymykseen itsenäisenä seuraamuksena tai yhdessä toisen seuraamuksen kanssa. Kurinpidoillisten toimenpiteiden noudattamisen tehosteena voidaan käyttää niskoitteluarestia.

Nuorisoaresti voi JGG 16 § :n 1 momentin mukaan olla vapaa-ajan aresti (Freizeitarrest), lyhytaikainen aresti (Kurzarrest) tai kestoaresti (Dauerarrest). Nuorisoaresti voidaan määrätä vapaa-ajan arestina tai muuten lyhytaikaisena, ettei esimerkiksi nuoren opiskelu tai työnteko häiriinny. Vapaa-ajan aresti käsittää yksi tai kaksi vapaa-ajan jaksoa ja toteutetaan yleensä viikonloppuisin. Lyhytaikaista arestia (2-4 päivää) käytetään harvoin ja yleensä silloin, kun vapaa-ajan aresti ei tule kysymykseen. Kaksi päivää lyhytaikaista arestia vastaa yhtä vapaa-ajan arestin jaksoa. Kestoaresti on Saksan arestiseuraamuksista eniten käytössä. Sen kesto on 1-4 viikkoa. Vapaa-ajan arestin ja enintään kahden päivän lyhytaikaisen arestin täytäntöönpanopaikkoina käytetään erityisiä paikallisia säilytystiloja, jotka ovat yleensä oikeustalossa olevia sellejä. Kestoaresti ja yli kahden päivän lyhytaikainen aresti suoritetaan erityisessä nuorisoarestitiloksessa.

Tuomioistuimien voi tuomita *nuorisovankeutta*, jos se ei pidä kasvatuksellisia tai kurinpidoillisia toimenpiteitä riittävinä. Yleensä nuorisovankeuden tuomitsemiseen johtaa huomattavien rikosten uusiminen tai rikosentekijän huomattava syyllisyys. Kysymyksessä on ainoa nuorelle tuomittavissa oleva rikosoikeudellinen rangaistus. Rangaistuksen pituus vaihtelee yleensä kuudesta kuukaudesta viiteen vuoteen vankeutta, mutta tietyin edellytyksin nuorelle voidaan tuomita vankeutta enintään kymmenen vuotta. Rangaistus on lain mukaan mitattava niin, että sillä saavutetaan riittävä kasvatuksellinen vaikutus. Nuorisovankeutta ei käytännössä tuomita alle 16-vuotiaille lainrikkokijille. Rangaistus on suoritettava nuorisovankilassa, mutta käytännössä nuoret sijoitetaan usein aikuisten vankiloista erotettuihin tiloihin, ei erityisesti nuorille tarkoitettuihin laitoksiin.

Yksinkertaistetussa menettelyssä voidaan tuomita vain kasvatuksellisia ja kurinpidoillisia seuraamuksia. Jos rikoksesta voidaan tuomita vankeutta, pyritään nuoren prosessia yleensä nopeuttamaan syyttäjänviraston ja tuomioistuimen yhteistyöllä.

Sosiaaliviranomaisten edustajan on lain mukaan oltava läsnä, kun rikosasiaa käsitellään nuoriso-oikeudessa. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on antaa oikeudelle selvitys nuoren elämänti-

lanteesta, persoonallisuudesta ja yleensä hänen sosiaalisesta taustastaan. Lisäksi hän tekee ehdotuksen siitä, millaisiin toimiin asiassa olisi ryhdyttävä. Jos oikeus määrää nuorelle jonkin kurinpidollisen seuraamuksen, sosiaaliviranomaiset huolehtivat seuraamuksen täytäntöönpanosta. Alle 18-vuotiaalla rikoksenteijällä on oltava oikeudenkäyntiavustaja vain kaikkein vakavimmissa rikoksissa.

Alle 18-vuotiaiden on suoritettava vankeusrangaistuksensa nuorisovankilassa. Myös 18-20-vuotiaat nuoret aikuiset suorittavat tavallisesti rangaistuksensa nuorille tarkoitetuissa tiloissa riippumatta siitä, onko heidät tuomittu alaikäisiä koskevien säännösten perusteella vai ei. Vielä 21-23-vuotiaakin rikoksenteijä voidaan sijoittaa nuorisovankilaan, jos hänen katsotaan siihen soveltuvan.

Ehdottomien vankeusrangaistusten välttämiseksi voidaan nuorelle tuomittava enintään kahden vuoden vankeusrangaistus määrätä ehdollisena ja liittää tuomioon erilaisia kasvatuksellisia tai hoidollisia määräyksiä. Enintään yhden vuoden vankeusrangaistus on määrättävä ehdollisena, jos tuomion arvioidaan riittävän nuorelle varoitukseksi ja rikosten uusiminen arvioidaan epätodennäköiseksi. Enintään kahden vuoden rangaistuksen määräämisessä ehdollisena on alhaisen uusimistodennäköisyyden lisäksi edellytyksenä se, ettei ehdotonta vankeutta pidetä sopeuttavan (rehabilitoivan) vaikutuksensa vuoksi välttämättömänä. Ehdollisen rangaistuksen koeaika on vähintään kaksi ja enintään kolme vuotta. Nuorella on enintään kahden vuoden ajan oltava valvoja.

JGG:n 55 §:n 1 momentin mukaan tuomioistuimen ratkaisusta, jolla ainoastaan määrätään kasvatuksellinen tai kurinpidollinen seuraamus (esimerkiksi nuorisoaresti) ei saa valittaa seuraamuksen määrän perusteella eikä esimerkiksi sillä perusteella, että olisi tullut määrätä toinen kurinpidollinen seuraamus. Näin ollen valittaa ei voi esimerkiksi siten, että valituksen mukaan nuori olisi tullut määrätä kestoarestin sijasta vapaa-ajan arestiin. Ratkaisusta voidaan aina valittaa esimerkiksi syyksi lukemisen osalta.

Vuonna 1998 entisen Länsi-Saksan alueella tuomittiin nuorten rikosoikeudellisen järjestelmän puitteissa 49 510 rikoksenteijää. Heistä kasvatuksellisiin ja kurinpidollisiin seuraamuksiin tuomittiin 81 prosenttia ja loput 19 prosenttia nuorisovankeuteen. Viimeksi mainituista seuraamuksista noin kahteen kolmasosaan liittyi koeaika. Kaiken kaikkiaan tuomituista seuraamuksista noin viidesosa (9 835) oli nuorisoaresteja.

3.7. Ranskan lapsia ja nuoria koskeva rikosprosessi- ja rikosoikeusjärjestelmä

Ranskan lapsia ja nuoria koskevassa rikosoikeudellisessa järjestelmässä on selvä pyrkimys nuoren sosiaaliseen sopeuttamiseen. Lasten ja nuorten asioita ratkaisevat niihin erikoistuneet nuorisotuomarit, jotka tekevät sekä yksityis- että rikosoikeudellisia päätöksiä. Kaksi kolmasosaa käsiteltävistä tapauksista on lapsen hoidon laiminlyönnin perusteella tehtäviä lastensuojeluratkaisuja.

Käytännössä on tavallista, että poliisi jättää nuoren tekemän vähäisen rikoksen ilmoittamatta syyttäjälle, vaikka lainsäädäntö ei tällaista mahdollisuutta tunnekaan.

Kun poliisi on ilmoittanut nuoren tekemän rikoksen viralliselle syyttäjälle, voi syyttäjä tietysin edellytyksin tehdä ehdollisen tai välittömästi voimaan tulevan syyttämättäjäntämispäätöksen.

Syyttäjällä on myös mahdollisuus määrätä nuorelle jokin rikoksen aiheuttamia haittoja korjaava (ennallistava) seuraamus, jos sekä rikokseen syyllistynyt nuori vanhempineen että rikoksen uhri siihen suostuvat. Sosiaaliviranomaiset huolehtivat tällaisen seuraamuksen täytäntöönpanosta, ja virallinen syyttäjä valvoo heidän toimintaansa.

Kun syyttäjä siirtää asian tuomioistuimen käsiteltäväksi, syytetyn kotipaikan nuoriso-oikeus on asiassa toimivaltainen riippumatta siitä, missä rikos on tehty. Jos rikoksessa on osallisina myös täysi-ikäisiä tai tapaus on monimutkainen, asia siirretään toimivallaltaan yleiselle tuomarille. Syyttäjä ratkaisee sen, mihin ryhmään teko vakavuusasteeltaan kuuluu. Oikeuden on hankittava huolellinen selvitys nuoren elämäntilanteesta ja sosiaalisesta taustasta riippumatta siitä, minkälaisessa menettelyssä rikos käsitellään. Nuorelle on määrättävä oikeudenkäyntiavustaja. Nuoren persoonallisuuteen liittyvät sosiaaliset, lääketieteelliset, psykologiset ja koulutukseen liittyvät selvittelyt ovat välttämättömiä.

Nuorisotuomari päättää mahdollisista väliaikaisista toimenpiteistä, kuten tutkintavankeudesta ja nuoren valvonnasta ennen oikeudenkäyntiä. Alle 18-vuotias voidaan määrätä tutkintavankeuteen rikoksen törkeydestä riippuen, nuoremmissa 13-15-vuotiaiden ikäryhmässä edellytykset ovat tiukemmat kuin vanhemmilla. Alle 13-vuotiastakin voidaan pitää tutkintavankeudessa kaikkein vakavimmista rikoksista.

Nuoriso-oikeuden kokoonpano vaihtelee käsiteltävän rikoksen ja syytetyn iän perusteella. Nuorisotuomari ei voi yksin tehdä päätöstä nuorelle määrättävän kasvatuksellisen laitosseuraamuksen ja vankeusrangaistuksen välillä, vaan asia ratkaistaan yhden tuomarin ja kahden lautamiehen muodostamassa nuoriso-oikeuden kokoonpanossa.

Alle 18-vuotiaille määrättävät seuraamukset jaetaan kasvatuksellisiin toimenpiteisiin ja varsinaisiin rangaistuksiin. Lain mukaan kasvatuksellisia seuraamuksia pidetään ensisijaisina. Rikosoikeudellinen ja lastensuojelullinen näkökulma ovat läheisessä yhteydessä toisiinsa. Tuomarilla on erittäin laaja harkintavaltaa nuorille määrättävissä seuraamuksissa.

Alle 13-vuotias voidaan tuomita ainoastaan kasvatukselliseen seuraamukseen. 13-15-vuotiaille tuomittavat rangaistukset voivat olla korkeintaan puolet 18 vuotta täyttäneille tuomittavista rangaistuksista. 16- ja 17-vuotiaita koskee sama alennus kuin 13-15-vuotiaita, jollei tuomioistuin poikkeustapauksessa päättä ollen lieventämättä rangaistusta alaikäisyyden perusteella.

Oikeus voi määrätä kasvatuksellisina seuraamuksina esimerkiksi rangaistusvaroituksen (nuhertelu) tai kasvatuksellista valvontaa nuoren normaalissa elinympäristössä. Sijoittaminen johonkin perheeseen tai koulumaiseen laitokseen (kasvatuskotiin) on myös mahdollinen seuraamus. Nuori voidaan myös yksinkertaisesti palauttaa vanhempiensa huostaan. Jos rikoksen uhri hyväksyy seuraamuksen, nuori voidaan määrätä korjaamaan rikoksen aiheuttamia vahinkoja. Oikeus saattaa myös luopua kasvatuksellisen seuraamuksen määräämisestä, jos rikoksella aiheutettu vahinko on hyvitetty ja nuoren sopeutuminen yhteiskunnan sääntöihin näyttää edistyvän hyvin.

Varsinaisiin rangaistuksiin kuuluvat sakko, vankeus, valvonta, yhdyskuntapalvelu ja vuonna 1994 käyttöön otettu ennallistava seuraamus. Viimeksi mainittu edellyttää rikoksen uhrin suostumusta, ja seuraamuksen sisältönä on uhrille aiheutuneen haitan hyvittäminen. Toistaiseksi melko vähäisessä käytössä ollut seuraamusta on tarkoitus edelleen kehittää.

Vankeusrangaistus voidaan tuomita joko kokonaan tai osaksi ehdollisena. Myös sakko voidaan tuomita ehdollisena. Valvontaa voidaan määrätä paitsi itsenäisenä seuraamuksena, myös yhdistettynä johonkin kasvatukselliseen toimenpiteeseen tai varsinaiseen rangaistukseen. Iältään 16- ja 17-vuotiaalle nuorelle voidaan tuomita myös yhdyskuntapalvelua, jonka tulee olla luonteeltaan kasvattavaa tai yhteiskuntaan sopeuttavaa. Seuraamuksen käyttö edellyttää nuoren suostumusta. Yleensä yhdyskuntapalvelua tuomitaan vankeusrangaistuksen vaihtoehtona.

Tuomari voi määrätä väliaikaisena toimenpiteenä ennen oikeuden päätöstä esimerkiksi edellä mainitun ennallistavan seuraamuksen tai päättää nuoren sijoittamisesta johonkin perheeseen tai laitokseen. Väliaikaisia kasvatuksellisia määräyksiä voidaan tarpeen mukaan arvioida uudelleen ja muuttaa. Tuomari voi myös määrätä tehtäväksi erilaisia sosiaalisia ja psykologisia selvityksiä. Väliaikaisia määräyksiä voidaan rikosprosessin hitauden vuoksi pitää eräänlaisina ennakkotuomioina, sillä rikosasian käsittelyaika tuomioistuimessa vaihtelee tavallisesti puolesta vuodesta vuoteen. Kuten edellä on todettu, edellytykset tutkintavankeuden käytölle riippuvat nuoren iästä ja teon vakavuusasteesta.

Alle 18-vuotiaalle tuomittava vankeusrangaistus voi olla pituudeltaan enintään puolet rangaistuksesta, joka täysi-ikäiselle tuomittaisiin samasta rikoksesta. Erittäin vakavassa 16- ja 17-vuotiaan tekemässä rikoksessa tätä vähennystä ei kuitenkaan tarvitse tehdä.

Nuorisotuomioistuin saattaa lykätä rangaistuksen tai kasvatustoimenpiteen määräämistä, jos alaikäisen katsotaan sopeutuneen yhteiskuntaan, kun vahinko on korvattu, rikkomuksesta aiheutunut häiriö lakannut tai kun nuoren kehitysnäkymät muuten antavat siihen aiheita. Lykkäyksen edellytyksenä on päättäminen syyllisyydestä ja siviilioikeudellisista vaatimuksista. Asian käsittely lykätään kuuden kuukauden kuluessa pidettävään istuntoon. Tuomioistuin voi siihen asti määrätä alaikäisen väliaikaisesti sijoitettavaksi laitokseen. Määrättyä ajankohtana tuomioistuin ottaa asian uudelleen käsiteltäväksi.

Kuten edellä todettiin, sekä syyttäjät että tuomioistuin voivat määrätä ennallistavan seuraamuksen, jonka sisältönä on rikoksen aiheuttaman haitan hyvittäminen. Tuomioistuin voi määrätä seuraamuksen ilman tekijän ja hänen vanhempiansa suostumustakin. Kun kysymys on uhrille suoritettavasta korvauksesta, häneltä on saatava suostumus. Ranskan oikeusministeriön toimeksiannosta vuonna 2001 tehdyn tutkimuksen mukaan ennallistamismenettely soveltuu erityisen hyvin alaikäisten suorittamiin rikoksiin, koska se auttaa heitä käsittämään vastuunsa ja ymmärtämään tekonsa seuraukset. Saman tutkimuksen mukaan korvausmenettelyä käytetään enimmäkseen niiden alaikäisten rikosentekijöiden kohdalla, jolla ei ole aiempia tuomioita, vaikka rikoksenuusijatkiaan eivät ole suljettu menettelyn ulkopuolelle. Vain 10 prosenttia määrättyistä toimenpiteistä on suorita korvauksia, mikä johtuu erityisesti siitä, että uhreja on vaikea saada tulemaan oikeuteen. Syyttäjät ja tuomioistuimet määräsivät vuonna 2001 yhteensä 11 500 ennallistamissuoritusta.

Vuonna 2001 syyttäjälle tuli 177 031 alle 18-vuotiaan rikoksesta epäillyn asiaa. Niistä yli puolet eli 58,3 prosenttia ei johtanut kasvatuksellisen seuraamuksen tai rangaistuksen määräämiseen tuomioistuimessa. Toimenpiteistä luovuttiin esimerkiksi teon vähäisyyden tai tekijän ensikertalaisuuden vuoksi taikka määrättiin jokin toinen toimenpide, esimerkiksi rikosoikeudellinen korvaus, hoitoon hakeutuminen tai hakeutuminen muuten terveyst-, sosiaali- tai ammattiviraston palvelujen pariin.

3.8. Englanti

Englannissa ja Walesissa (jatkossa yksinkertaisuuden vuoksi puhutaan vain Englannista) nuorten rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä ja lastensuojeluperusteella tehtävät ratkaisut eriytettiin toisistaan 1990-luvulla. Vuonna 1998 voimaan tulleen lain (Crime and Disorder Act) mukaan nuoria koskevan oikeudellisen järjestelmän keskeinen päämäärä on ehkäistä lasten ja nuorten rikollisuutta.

Uudessa laissa painotetaan nuorten rikollisuuden parissa työskentelevien tehokasta yhteistyötä. Sosiaali- ja terveydenhuollon, poliisin ja oikeuslaitoksen edustajat veloitetaan perustamaan paikallisia nuorisorikollisuuden asiantuntijaryhmiä (*youth offending teams*; jäljempänä jakso 3.14.5.). Ryhmä vastaa keskitetysti nuorten lainrikkojien tukitoimista ja yleensä nuorisorikollisuuteen liittyvistä tehtävistä, esimerkiksi asiantuntijaselvitysten hankkimisesta tuomioistuimelle ja yhdyskuntaseuraamusten järjestämisestä. Lisäksi se arvioi ja kehittää nuorten rikosoikeudellista järjestelmää omalla alueellaan.

Englannissa rikosoikeudelliseen järjestelmään liittyvien seuraamusten ohella voidaan antaa lastensuojelumääräyksenä *child safety order* enintään kolmeksi kuukaudeksi sekä 10 vuoden rikosoikeudellista vastuukärajaa nuoremmille lapsille että sen jo saavuttaneille. Kysymykseen tulevat tilanteet, joissa lapsi on jo tehnyt rikollisen teon tai joissa on olemassa sellaisen teon riski. Valvonnasta huolehtii sosiaalityöntekijä tai nuorten rikollisuuteen puuttuvan alueellisen ryhmän jäsen.

Ennen tuomioistuin käsittelyä poliisi voi antaa varoituksen (*reprimand*) ja viimeisen varoituksen (*final warning*) 10-17-vuotiaalle rikoksentehtäjälle. **Yhdyskuntapalveluluonteisina** seuraamuksina tulevat kysymykseen samaan ikäryhmään kuuluville nuorille *action plan order*, *attendance centre order* ja *supervision order*. **Vapaudenmenetykseen** liittyvinä seuraamuksina (custodial sentences) tulevat kysymykseen 10-17-vuotiaalle rikoksentehtäjille määrättävä vankeus (*custody*) ja 12-17-vuotiaalle rikoksentehtäjille määrättävä *detention and training order*. Tuomioistuimen käytössä ovat lisäksi erilaiset **toimenpiteistä luopumiseen** liittyvät vaihtoehdot.

3.8.1. Porrastetut varoitukset

Englannissa on vuoden 2000 kesäkuusta alkaen ollut pysyvässä käytössä selväpiirteinen porrastettuihin varoituksiin perustuva järjestelmä, jolla nuoren rikoksiin pyritään puuttumaan nopeasti ja tehokkaasti. Järjestelmä käynnistyi alueellisina kokeiluina vuonna 1998.

Alle 18-vuotiaan jäädessä ensimmäistä kertaa kiinni rikoksesta tilanteeseen reagoidaan teon vakavuudesta riippuen joko poliisin antamalla varoituksella (*reprimand*), viimeisellä varoituksella (*final warning*) tai rikoksen oikeuskäsittelyllä. Varoituksen voi saada vain kerran, seuraavasta rikoksesta joko annetaan viimeinen varoitus tai nostetaan syyte. Myös viimeinen varoitus on tarkoitettu annettavaksi vain kerran. Mainituista määrärajoituksista voidaan poiketa, jos uusi rikos ei ole vakava ja edellisen varoituksen antamisesta on kulunut vähintään kaksi vuotta. Neljättä kertaa rikokseen syyllistyvälle ei kuitenkaan voida missään tapauksessa enää antaa varoitusta tai viimeistä varoitusta.

Viimeisen varoituksen yhteydessä nuoren tilanteeseen yleensä puututaan ohjelmalla, jonka tarkoitus on ehkäistä rikosten uusimista. Sitä varten nuori ohjataan erityiseen nuorisoriikollisuutta käsittelevään alueelliseen ryhmään (youth offending team). Ryhmässä on arvioitava, onko nuori ohjelman tarpeessa. Niitä on erilaisia liittyen esimerkiksi käyttäytymisen hallintaan, päihteiden väärinkäyttöön, vihan hallintaan ja vapaa-ajan viettotapoihin.

Varoituksen antaminen edellyttää, että poliisilla on rikoksesta riittävät todisteet ja että nuori tunnustaa teon. Varoitettavalla nuorella ei saa olla aikaisempia rikostuomioita. Lisäksi edellytetään, ettei syytteen nostaminen ole yleisen edun vuoksi tarpeen. Varoitukset annetaan poliisilaitoksella, ja nuorelle on yleiskielellä selvitettävä kaikki seuraamuksen vaikutukset.

Varoitusjärjestelmä rakentuu poliisin suorittamaan varoitusten ja viimeisten varoitusten rekisteröimiseen. Tiedot on säilytettävä kunnes varoitettu täyttää 18 vuotta tai vähintään viisi vuotta varoituksen antamisesta. Vuoden 2001 tilastojen mukaan 80 prosenttia varoitusjärjestelmään liittyvistä ohjelmista vietiin menestyksellisesti loppuun. Tilastotietoa ei ole sen sijaan varoitettujen nuorten syyllistymisestä uusiin rikoksiin.

Äskettäin valmistuneen Englannin Home Officen julkaiseman tutkimuksen mukaan uudet varoituseuraamukset ovat alentaneet nuorten uusimisrikollisuutta runsaalla viidenneksellä. Ennusteen mukainen uusiminen vuoden kuluessa varoituksen antamisesta oli 34 prosenttia ja toteutunut 23 prosenttia. Tarkempia tuloksia tutkimuksesta on osoitteessa www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs2/rdsolr1803.pdf.

3.8.2. Nuorille määrättävät seuraamukset

Alle 18-vuotiaiden rikokset käsitellään yleensä nuorten erityistuomioistuimissa (Youth Court), mutta rikoksen törkeys voi johtaa asian käsittelyyn yleisessä tuomioistuimessa. Oikeudenkäyntiä varten hankitaan nuorta ja hänen sosiaalista taustaansa koskevia selvityksiä. Nuori voidaan pitää vapautensa menettäneenä ennen oikeudenkäyntiä (custody) esimerkiksi vakavan rikoksen tai pakenemisvaaran ollessa kysymyksessä. Toisaalta hänet voidaan vapauttaa takuita vastaan tai sijoittaa paikallisviranomaisiin liittyvien organisaatioiden huolehdittavaksi.

Vapaudenmenetyksen liittyvät seuraamukset

Nuori 10-17-vuotias rikoksentehtäjä voidaan tuomita vankeuteen (*custody*) törkeistä rikoksista. Myös elinkautinen vankeusrangaistus on mahdollinen.

Jos alaikäisen uusintarikollisuus on niin vakavaa, että se 21 vuotta täyttäneellä mahdollistaisi vankeusrangaistuksen tuomitsemisen ja jos nuoren vapauttaminen olisi vaaraksi yleiselle järjestykselle, voidaan hänet tuomita rangaistukseen, josta osa suoritetaan suljetussa laitoksessa (*detention and training order*). Rangaistus voidaan määrätä neljän, kuuden, kahdeksan, kymmenen, kahdentoista, kahdeksantoista tai kahdenkymmenen neljän kuukauden pituisena, ja ajasta suoritetaan yleensä puolet suljetussa laitoksessa. Kysymyksessä olevan seuraamuksen määrääminen tuomitsemishetkellä alle 15-vuotiaalle nuorelle edellyttää arviota, jonka mukaan nuori tulee jatkamaan rikollista toimintaansa.

Dentention and training order-seuraamuksella on selvästi erityisestävä tarkoitus, vapaudenmenetyksen aikana toteutettavilla ohjelmilla pyritään käynnistämään myönteinen muutos nuoren elämässä. Laitoksessa vietettävää osuutta voidaan lyhentää tai pidentää nuoren käyttäytymisen perusteella. Nuorelle määrätään rangaistusajan alussa henkilökohtainen valvoja, joka on häneen yhteydessä jo laitoksessa vietettävänä aikana ja tulee huolehtimaan hänen valvonnastaan vapautumisen jälkeen. Saumattomasti jatkuvalla valvonnalla pyritään pitämään yllä nuoressa vapaudenmenetyksen aikana alkanutta myönteistä kehitystä. Rangaistuksia suoritetaan erityyppisissä nuorille tarkoitetuissa laitoksissa.

Detention and training order-järjestelmän piiriin kuuluvien ohjelmien tavoitteena on muuttaa nuoren ajattelua ja käytöstä yleensä kognitiivisia taitoja kehittämällä. Ohjelmilla pyritään vaikuttamaan esimerkiksi huonoon ongelmanratkaisukykyyn, impulsiivisuuteen, vihaisuuteen ja käyttäytymisen seurausten huonoon hahmottamiskykyyn. Kursseja on myös esimerkiksi ihmissuhdetaitojen ja moraalien kehittämistä varten.

Englannissa oli vuonna 2000 noin 5,2 miljoonaa 10-17-vuotiasta lasta ja nuorta. Heistä 6 968 tuomittiin vapaudenmenetystä tarkoittavaan seuraamukseen.

Yhdyskuntaseuraamukset

Tuomioistuimella on käytössään useita vaihtoehtoja nuoren seuraamukseksi. Alle 18-vuotiaalle voidaan määrätä rangaistukseksi valvontaa (*supervision order*) vähintään 6 kuukaudeksi ja enintään 3 vuodeksi. Valvontaa suorittaa paikallisen nuorten rikollisuuteen keskittyneen ryhmän (*youth offending team*) jäsen. Sisältönä voi olla esimerkiksi päihdehoitoa, olinpaikkaa koskevia määräyksiä, liikkumiskieltoja ja ryhmätöitä. Kysymyksessä olevia seuraamuksia määrättiin vuonna 2000 yhteensä 11 556.

Yhdyskuntapalvelua määrätään kolmen kuukauden toimintaohjelman (*action plan order*) puitteissa. Ohjelman tarkoitus on ehkäistä uusintarikollisuutta ja edistää nuoren sopeutumista yhteiskuntaan, ja siihen voidaan liittää nuoren käyttäytymistä ja oleskelupaikkaa koskevia määräyksiä. Suljetuissa laitoksissa suoritettavat rangaistukset ovat tietyin edellytyksin mahdollisia. Action plan order-määräyksiä annettiin vuonna 2000 yhteensä 4 356.

Nuorisotuomioistuin voi määrätä *attendance centre order*-seuraamuksen, joka on 10-17-vuotiaalle tuomittava seuraamus rikoksesta, josta aikuiselle rikoksentehtäjälle voidaan tuomita vankeutta. Määräys voi tulla kysymykseen vain, jos rikoksentehtäjälle ei ole aikaisemmin tuomittu vapausrangaistusta. Rangaistuksen kesto vaihtelee esimerkiksi iän perusteella 4 tunnista 24 tuntiin. Seuraamus suoritetaan riittävän lähellä tuomitun asuinpaikkaa sijaitsevassa poliisin ylläpitämässä keskuksessa. Rangaistus käsittää liikuntaharjoituksia, virkistystoimintaa ja ryhmätöitä, jotka yleensä tehdään kahden tunnin jaksoissa. Attendance centre order-määräyksiä annettiin vuonna 2000 yhteensä 6 380.

Muut tuomioistuimen käytössä olevat seuraamusvaihtoehdot

Vahinkoa kärsineen suostumuksella voidaan antaa rikoksella aiheutettujen vahinkojen korvaamista koskeva määräys (*reparation order*). Seuraamuksen tarkoituksena on saada nuori ymmärtämään ja kohtaamaan tekonsa seuraukset ja antaa käytännön apua rikoksen uhrille. Määräyksen yhteydessä voidaan järjestää myös sovittelua. Reparation order-määräyksiä annettiin vuonna vuonna 2000 yhteensä 3 984.

Koska suureen osaan nuorten rikoksista liittyy huumausaineiden käyttöä, on yhteiskunnan mahdollisuuksia puuttua nuoren tilanteeseen hoitotoimilla ja huume- ja huumetesteillä lisätty. 16- ja 17-vuotiaalle rikoksentekijälle voidaan hänen suostumuksellaan määrätä seuraamukseksi huumausaineista vieroittava hoito-ohjelma (*drug treatment and testing order*), jonka toimivuutta seurataan testauksella ja johon voidaan yhdistää muita nuoren rikoskierteen katkaisemiseksi tarpeellisia toimia. Kysymyksessä on erittäin harvoin käytetty seuraamus (yhteensä 4 vuonna 2000)

Tuomioistuimien voi jättää tuomitsematta 10-17-vuotiaan rikoksentekijän (*absolute discharge*). Tuomitsematta jättäminen voidaan tehdä myös ehdollisena (*conditional discharge*). Tuomioistuimen asettamassa määräajassa (6 kuukaudesta 3 vuoteen; yleensä 1 vuosi) tehty uusi rikos johtaa nuoren uudelleen tuomittavaksi. Tuomioistuimen oikeutta ehdolliseen toimenpiteistä luopumiseen on rajoitettu niiden nuorten kohdalla, joille on edeltävän vuoden aikana annettu varoitus (*reprimand*) tai viimeinen varoitus (*final warning*). Asian käsittelystä voidaan myös luopua (*discontinued dismissed withdrawn*) ennen tuomion antamista, jos nuori ilmenee syyttömäksi, jos yleinen etu ei edellytä syyttämistä tai jos näyttö on riittämätöntä. Noin 25 prosentissa alle 18-vuotiaiden rikosasioista lopputuloksena on luopuminen. Mainituista seuraamuksista ehdollinen tuomitsematta jättäminen on kaikkein yleisimmin käytetty seuraamus, vuonna 2000 annettiin sitä koskevia määräyksiä 21 625. Lähellä sitä on määrällisesti *sakko* (21 391 tuomiota vuonna 2000).

Englannissa on 1.4.2002 otettu käyttöön uusi seuraamus (*referral order*), joka on tarkoitettu ensisijaiseksi seuraamukseksi ensi kertaa tuomittaville 10-17-vuotiaille nuorille. Kestoltaan seuraamus on 3 kuukautta – 1 vuosi. Sen sisältönä on erityisen elimen (*youth offender panel*) hyväksymä ohjelma, jolla pyritään puuttumaan rikollisen käyttäytymisen syihin. Elimen kokouksiin osallistuvat myös vanhemmat. Myös rikoksen hyvittäminen kuuluu tähän seuraamusvaihtoehtoon.

3.9. Rikosoikeudellinen vastuuikäraja

3.9.1. Pohjoismaat

Rikosoikeudellinen vastuu alkaa *Ruotsissa* 15 vuoden iässä rikoskaaren (*brottsbalk*) 1 luvun 6 §:n mukaan. Rikosvastuun ikäraja ei Ruotsissa ole viime vuosina käyty mainittavaa keskustelua. Asia oli harkittavana vuonna 1996 (SOU 1996:85 rikosvastuun rajoista), jolloin ikärajaa ei ehdotettu muutettavaksi, vaan kysymys oli vain sanamuodosta. Ruotsissa täysi rikosoikeudellinen vastuu alkaa 18 vuoden iässä. Siellä on kuitenkin vielä 18-20-vuotiaita rikoksentekijöitä koskevia poikkeussäännöksiä, mikä ilmenee edellä jaksossa 3.1.1.

Pohjoismaista rikosoikeudellisen vastuun alaikäraja on viimeksi muutettu *Norjassa*. Maan rikoslain (*straffeloven*) 46 §:ää muutettiin vuonna 1987 säädetyllä ja 1.1.1990 voimaan tullella lain muutoksella siten, että vastuuikäraja nostettiin 14 vuodesta 15 vuoteen. Edellisen kerran ikäraja Norjassa oli muutettu vuonna 1896, jolloin raja nostettiin 10 vuodesta 14 vuoteen.

Hallituksen esityksessä numero 26 (1986-87) todetaan lähtökohtana olevan yleinen yksimielisyys siitä, että lasta ei pitäisi rangaista. Lapsella ei ole samaa moraalista ymmärrystä ja kyp-

syyttä kuin aikuisilla. Hallituksen esityksen mukaan keskeisenä tavoitteena rikosikärajan nostamisessa on estää lasten joutuminen vankilaan. Esityksen mukaan on olemassa niin ikään yleinen yksimielisyys siitä, että vapaudenmenetys vaikuttaa erityisestävyyden kannalta haitallisesti ja aiheuttaa vakavia reaktioita. Ei ole myöskään selvitystä siitä, että vankeusrangaistukset ehkäisevät rikollisuutta. Hallituksen esityksessä viitataan suuntaukseen, jonka mukaan keskeistä on selvien rajojen asettaminen lapsille, ja se, että lapset aikaisin huomaavat tekojensa seuraukset ja kantavat vastuun niistä. Sen ei tarvitse tapahtua rikosoikeudellisen järjestelmän piirissä vaan esimerkiksi sosiaalisen apusysteemin piirissä.

Suurkäräjien lakivaliokunta (justiskomiteen) totesi mietinnössään numero 39 (1986-1987) lähtökohdaksi saman kuin hallitus eli lasten vankilaan joutumisen estämisen. Lisäksi valiokunta painotti sitä, että ei ole näkyvissä mitään asiallista syytä siihen, että rikosoikeudellinen vastuukärajä on Norjassa alempi kuin muissa pohjoismaissa.

Vuonna 1992 Norjassa harkittiin vastuukärajan nostamista edelleen 15 vuodesta 16 vuoteen. Tuolloin hallitus tuli kuitenkin siihen johtopäätökseen, että ensin on selvitettävä edellisen ikärajanoston vaikutukset. Yksittäinen lakialoite tehtiin 1996–1997 ikärajan laskemisesta takaisin 14 vuoteen, mutta se ei saanut kannatusta. Lastensuojelun apupalveluita pidetään rikosoikeudellista järjestelmää parempina reaktiokeinoina lapsille. Nuorisorikollisuutta ja siihen kohdistuvia toimenpiteitä selvittänyt monialainen asiantuntijatyöryhmä ei olekaan ehdottanut vastuukärajan laskemista takaisin 14 vuoteen (En rapport om tiltak mot barne- og ungdomskriminalitet 28.6.2001).

Tanskassa ei rikoslain (straffeloven) 15 §:n mukaan saa rangaista alle 15-vuotiaana tehdystä teosta. Maassa on käyty keskustelua siitä, että rikosoikeudellista vastuukärajää pitäisi alentaa. Tehdyt lakialoitteet eivät ole johtaneet mainittuun lopputulokseen.

Tanskassa nuorisorikollisuustilannetta arvioi äskettäin asiantuntijaryhmä, joka muun ohessa päätyi ehdottamaan nuorisorangaistusta (Rapport om ungdomskriminalitet tammikuulta 2001). Ryhmä toteaa raportissaan, että alle 15-vuotiaana rikoksia tekeviin lapsiin kohdistetaan ennalta ehkäiseviä ja sosiaalisia eikä rankaisevia toimenpiteitä. Raportissa viitataan julkiseen keskusteluun ja esitettyyn väitteeseen, että viranomaisilla ei ole keinoja puuttua alle 15-vuotiaiden rikolliseen käyttäytymiseen. Väite ei pidä paikkaansa. Sosiaalipalvelulain säännökset mahdollistavat jopa suljetun pakkohoidon tarvittaessa. Lisäksi poliisi voi tutkia alle myös alle 15-vuotiaan tekemää rikosta ja suorittaa esitutkintaan liittyviä toimenpiteitä. Sosiaalitoiminta tapahtuu erittäin laajojen ja joustavien raamien puitteissa.

3.9.2. Muut maat

Hollannissa rikosoikeudellinen vastuu alkaa 12-vuotiaana, mutta vastuukärajan ylittäneisiin alle 18-vuotiaisiin nuoriin sovelletaan erityissääntelyä. Täyden rikosoikeudellisen vastuun ikäraja 18 vuotta ei ole ehdoton. Se voidaan tapauskohtaisesti rikoksen vakavuuden ja tekijän persoonallisuuteen liittyvien seikkojen perusteella laskea 16 vuoteen tai toisaalta tekijän persoonallisuuteen liittyvien seikkojen tai rikoksenteke-olosuhteiden perusteella korottaa 21 vuoteen.

Belgiassa rikosoikeudellinen täysi-ikäisyysraja on asetettu 18 vuoteen. Rajaa voidaan joissakin tapauksissa korottaa tai alentaa 16 vuoteen. Rikosoikeudellisen vastuun alkamisikärajää ei

periaatteessa ole. Alle 18-vuotiaille voidaan kuitenkin pääsääntöisesti määrätä ei-rankaisullisia esimerkiksi hoitoon liittyviä seuraamuksia.

Saksassa rikosoikeudellinen vastuu alkaa 14 vuoden iässä, mutta vastuikärajan ylittäneisiin alle 18-vuotiaisiin sovelletaan nuoria koskevia erityissäännöksiä. Vielä 18-20-vuotiastakin nuorta aikuista rikoksentehtyjää voidaan kohdella näiden erityissäännösten mukaan, jos hänen arvioidaan olevan luonteeseensa ja elinolosuhteisiinsa kohdistuvan kokonaisarviointin perusteella henkisesti ja moraalisesti kehitykseltään rinnastettavissa alle 18-vuotiaaseen. Tällainen mahdollisuus on myös, jos hänen tekemänsä rikos on nuorille tyypillistä häiriökäyttäytymistä. Noin 60 prosenttia nuorista tekohetkellä 18-20-vuotiaista aikuisista käsitellään alle 18-vuotiasta koskevien erityissäännösten mukaan.

Itävallassa rikosoikeudellinen vastuu alkaa 14 vuoden iässä. Puuttuminen vastuikärajaa nuorempien lasten tekoihin tapahtuu sosiaalihuollon toimenpitein. Rikosoikeudellisen vastuunalaisuuden voidaan katsoa puuttuvan myös mainitun ikärajan saavuttamisesta huolimatta. Näin on asianlaita, jos rikoksentehtyjä ei erityisistä syistä ole tarpeeksi kehittynyt ymmärtämään tekoaan, jos alle 16-vuotias on erityisolosuhteiden vallitessa tehnyt vähäisen rikollisen teon tai jos teko muuten on vähäinen. Viimeksi mainittu soveltuu myös aikuisten tekemiin rikoksiin. Rikosoikeudellinen täysi-ikäisyysraja on 20 vuotta.

Ranskassa rikosoikeudellisen vastuun alkamiselle ei ole määritelty tiettyä ikärajaa, vaan vastuun määrä arvioidaan lapsen kehitystason mukaan. Käytännössä noin 10-vuotiaan katsotaan olevan riittävän kypsä ymmärtämään tekojensa merkitys. 18-vuotias nuori on teoistaan täydessä rikosoikeudellisessa vastuussa. Alle 13-vuotiaalle lapselle ei voida tuomita varsinaista rangaistusta, vaan ainoastaan kasvatuksellisia seuraamuksia.

Espanjassa rikosoikeudellinen vastuu alkaa 14 vuoden iässä. Nuorten tekemiin rikoksiin voidaan ennen sitä puuttua lastensuojelutoimenpiteillä. Rikosoikeudellisen täysi-ikäisyyden ikäraja korotettiin 16 vuodesta 18 vuoteen vuonna 2000 tehdyllä lainmuutoksella.

Rikosoikeudellisen vastuun alkamisikäraja on eräissä muissa Euroopan maissa seuraava:

<i>Englanti</i>	10 vuotta
<i>Italia</i>	14 vuotta
<i>Sveitsi</i>	7 vuotta (käytännössä raja on 14 vuotta, koska sitä nuorempaa ei voida rangaista, kysymykseen tulevat vain kasvatukselliset toimenpiteet)
<i>Viro</i>	15 vuotta (voidaan alentaa 13 vuoteen vakavissa rikoksissa)
<i>Latvia</i>	16 vuotta (voidaan alentaa 14 vuoteen useissa rikoksissa)
<i>Liettua</i>	16 vuotta (voidaan alentaa 14 vuoteen ”pahantahtoisissa” (englanniksi ”malicious”) teoissa)
<i>Tshekki</i>	15 vuotta
<i>Puola</i>	13 vuotta
<i>Venäjä</i>	16 vuotta (voidaan alentaa 14 vuoteen vakavissa rikoksissa).

3.9.3. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen kannanotto

Euroopan neuvoston tuomioistuin on ratkaisussaan 16.12.1999 (Application No. 24888/94, 30 EHRR 121) ottanut kantaa Englannin ja Walesin rikosoikeudelliseen vastuikärajaan, joka on

10 vuotta. Kysymyksessä on kansainvälisesti tunnettu tapaus, jossa kaksi teko hetkellä 10-vuotiasta poikaa tuomittiin itseään huomattavasti nuoremman pojan surmaamisesta vankeuteen määräämättömäksi ajaksi. Selvitystä oli siitä, että molemmat tekijät olivat henkisesti häiriintyneitä ja kypsymättömiä ikäisekseen. Valituksessa katsottiin muun ohessa, että tuomio matalan vastuikärajan vuoksi loukkaa Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 3 artiklaa, jonka mukaan ketään ei saa rangaista epäinhimillisellä tavalla.

Äänestysratkaisussaan ihmisoikeustuomioistuin hylkäsi valituksen. Ratkaisussaan tuomioistuin toteaa, että ihmisoikeussopimuksen säännösten noudattamisen arvioinnissa keskeisellä sijalla on niiden standardien huomioon ottaminen, jotka vallitsevat Euroopan neuvoston jäsenmaissa. Siltä pohjalta tuomioistuin arvioi, että Euroopassa tai Euroopan neuvoston jäsenmaissa ei vielä ole yleisesti hyväksyttyä tai yleistä rikosoikeudellisen vastuun alaikärajaa. Joissakin maissa (Kypros, Irlanti, Liechtenstein ja Sveitsi) rikosoikeudellinen vastuu alkaa vielä nuoremmassa iässä kuin Englannissa ja Walesissa. Vaikka Englannin ja Walesin vastuikäraja on alhaisimpien joukossa, 10 vuoden ikää ei voida pitää niin nuorena, että se olisi epäsuhteessa ikärajaan, jota noudatetaan muissa Euroopan valtioissa. Näin ollen ihmisoikeustuomioistuin päätyi ratkaisussaan siihen, että tältä osin ei ole loukattu ihmisoikeussopimuksen 3 artiklaa.

Vähemmistöön jääneet viisi ihmisoikeustuomioistuimen jäsentä olivat sitä mieltä, että Englannin ja Walesin alhainen vastuikäraja sinällään on riittävä aiheuttamaan ihmisoikeussopimuksen 3 artiklan loukkauksen. Vähemmistö ei hyväksynyt käsitystä, jonka mukaan Euroopan valtioiden ja kansainvälisten elinten kehityksestä ei ole luettavissa selvää suuntausta. Euroopan neuvoston 41 jäsenmaasta ainoastaan neljässä rikosoikeudellinen vastuikäraja on alhaisempi tai yhtä alhainen kuin Englannissa ja Walesissa. Vähemmistön mukaan jäsenmaissa on yleinen taso, jonka mukaan rikosoikeudellinen vastuu alkaa 13 tai 14 vuoden iässä ja muuttuu täydeksi vastuuksi 18 vuoden iässä tai vanhempana. Kun lapset, joiden ikä on 10-12 tai 10-13 vuotta, syyllistyvät rikoksiin, turvaudutaan kasvatuksellisiin toimenpiteisiin, joilla nuori rikosentekijä pyritään integroimaan yhteiskuntaan. Vähemmistö toteaa, että vaikka Beijingin sääntöjen 4 säännössä ei määritellä rikosoikeudellisen vastuun alaikärajaa, säännön mukainen varoitus asettaa ikäraja liian matalalle liittyä rikosoikeudellisen vastuun ja kypsyysväliin suhteeseen. On selvää, että jäsenvaltioiden huomattavassa enemmistössä tällaista kypsyttä ei katsota olevan alle 13- tai 14-vuotiailla lapsilla.

Vähemmistö viittaa Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksen 29.11.1985 hyväksymiin nuorisorikosoikeuden vähimmäissääntöihin eli niin sanottuihin Beijingin sääntöihin. Niiden 4 säännön mukaan rikosoikeudellisen vastuun alkamisikä ei tule asettaa liian matalalle, kun otetaan huomioon tunteisiin liittyvä, henkinen ja älyllinen kypsyys. Kysymyksessä olevan säännön selityksessä todetaan, että rikosoikeudellisen vastuun vähimmäisikä vaihtelee laajasti historiallisista tekijöistä ja kulttuurista riippuen. Nykyaikaisen lähtökohdan mukaan otetaan huomioon lapsen soveltuvuus rikosoikeudellisen vastuun moraalisiin ja psykologisiin osatekijöihin. Tällöin merkittävää on se, missä määrin lasta voidaan henkilökohtaisen arvostelukykynsä ja ymmärryksensä perusteella pitää vastuullisena. Selityksen mukaan, jos rikosoikeudellinen vastuu alkamisikä on asetettu liian alas tai jos sitä ei ole ollenkaan, rikosoikeudellisen vastuun käsite menettää merkityksensä. Yleisesti ottaen on olemassa läheinen yhteys rikosoikeudellisen vastuun ja muiden sosiaalisten oikeuksien ja velvollisuuksien, esimerkiksi siviilioikeudelliseen täysi-ikäisyyteen liittyvien välillä. Säännön selityksen mukaan on pyritävä siihen, että päästään yhteisymmärrykseen alimmasta järkevästä sopivasta ikärajusta.

3.10. Ehdollinen syyttämättä jättäminen

3.10.1. Pohjoismaat

Ruotsissa ei ole ehdollista syyttämättä jättämistä. Nuoren syyttämättä jättämistä koskevia säännöksiä on nuorista rikoksentehtäjistä annetussa erityislaissa (lag med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, LUL).

LUL 16 §:n mukaan, jos joku on tehnyt rikoksen ennen kuin hän on täyttänyt 18 vuotta, syyttäjä voi luopua (underlåta) syytteestä 17 §:n mukaisesti. Yleisiä määräyksiä syytteestä luopumisesta on myös oikeudenkäymiskaaren (rättegångsbalk) 20 luvun 7 §:ssä. LUL 17 §:n mukaan syytteestä voidaan luopua, jos nuori joutuu sosiaalipalvelulain (socialtjänstlag) mukaisen hoidon tai muiden toimenpiteiden kohteeksi, erityisistä määräyksistä nuorten hoidossa annetun lain (lag med särskilda bestämmelser om vård av unga) mukaisen hoidon tai muiden toimenpiteiden kohteeksi taikka muun apua tai tukea käsittävän toimenpiteen kohteeksi. Syytteestä luopuminen voi viimeksi mainitun säännöksen mukaan tulla kysymykseen myös, jos on ilmeistä, että rikos on tehty ilkikuruudesta tai ajattelemattomuudesta. Syyttäjän on arvioinnissaan otettava huomioon nuoren halu korvata vahinko tai muuten hyvittää asianomistajaa. Syytteestä luopuminen ei tule kysymykseen, jos se olisi ristiriidassa olennaisen (väsentlig) yleisen tai yksityisen edun kanssa.

Pääsääntöisesti tieto syytteestä luopumisesta annetaan nuorelle henkilökohtaisessa tapaamisessa, johon kutsutaan myös huoltaja ja sosiaalilautakunnan edustaja (LUL 18 §). Syyttäjän on lain 19 §:n mukaan mainitussa yhteydessä muun ohessa selostettava nuorelle päätöksen sisältö ja siihen liittyvä lainkuuliaisuuden vaatimus (22 §) sekä tehtävä selväksi, mitä seuraamuksia toistuvista lainrikkomuksista voi seurata. Erityisistä syistä (särskilda omständigheter) syytteestä luopumista koskeva päätös voidaan peruuttaa. Arvioinnissa on tuolloin erityisesti otettava huomioon se, onko nuori syyllistynyt rikoksiin kuuden kuukauden kuluessa päätöksen tekemisestä.

Norjan rikosprosessilain (straffeprocessloven) 69-71 a ja 74 §:ssä on määräyksiä syyttämättä jättämisestä tai oikeastaan syytteen tekemättä jättämisestä (unnlåtelse av påtale). Norjassa syyttämättä jättämisen osalta ei ole nuoria rikoksentehtäjiä koskevia erityissäännöksiä. Syyttäjä voi 69 §:n mukaan luopua syytteestä, jos on olemassa sellaisia erityisiä olosuhteita, jotka voittopuolisesti puhuvat syytteestä luopumisen puolesta. Syyttämättä jättäminen voidaan tehdä sellaisella ehdolla, että epäilty ei koeaikana syyllisty uusiin rikoksiin. Koeaika on kaksi vuotta kuitenkin siten, että se ei saa ylittää rikoksen vanhentumisaikaa. Syyttämättä jättämiseen voidaan lisäksi liittää joitakin sellaisia ehtoja, joita tuomioistuimien rikoslain (straffeloven) 53 §:n nojalla liittävät ehdolliseen tuomioon. Jos epäillyn olosuhteet antavat siihen aiheutta, syyttäjä voi koeaikana poistaa tai muuttaa ehtoja ja asettaa uusia ehtoja. Epäillylle on etukäteen varattava tilaisuus lausua ehdoista.

Norjan rikoslain 53 §:n mukaan ehtoina tulevat kysymykseen muun ohessa seuraavat:

- työtä ja koulutusta koskevat määräykset,
- pidättäytyminen alkoholin tai muiden päihdyttävien tai huumaavien aineiden käytöstä taikka sellaisia aineita koskeva hoito, tarvittaessa laitoksessa,
- psykiatrinen hoito, tarvittaessa laitoksessa ja

- korvauksen tai muun hyvityksen suorittaminen asianomistajalle tai muulle vahingon kärsineelle.

Rikosprosessilain 74 §:n mukaan syyttäjä voi jatkaa rikosasian eteenpäin viemistä, jos epäilty syyllistyy uuteen rikokseen tai muuten jättää noudattamatta hänelle asetettuja ehtoja.

Rikosprosessilain 71 a §:n mukaan syyttäjä voi ohjata asian myös sovitteluun, mikä edellyttää epäillyn ja asianomistajan suostumusta. Sovittelua säännellään tarkemmin erityislaissa (lov om megling i konfliktråd), syyttäjän toiminnan kannalta keskeisiä ovat 15 ja 16 §. Kun sovittelu on päättynyt, sovitteluelin (konfliktråd) lähettää asiakirjat syyttäjälle, samoin tiedon siitä, onko osapuolten välillä päästy sovintoon. Syyttäjä varoittaa epäiltyä rikkomasta sopimusta. Kun sopimus on täytetty, sovitteluelin lähettää syyttäjälle tiedon siitä. Syyttäjä voi viedä rikosasian eteenpäin tuomioistuimeen, jos epäilty olennaisesti rikkoo sopimusta.

Tanskassa syyttämättä jättämistä (tiltalefrafald) säännellään prosessilain (lov om rettens pleje) 722 ja 723 §:ssä. Ensiksi mainitun pykälän 1 momentin 3 kohdan nojalla syyttäjä voi tehdä osittaisen tai koko asiaa koskevan syyttämättäjättämispäätöksen muun ohessa silloin, kun epäilty on tehnyt rikoksen alle 18-vuotiaana. Tuolloin edellytyksenä on, että päätös tehdään ehdollisena 723 §:n 1 momentin mukaisesti. Viimeksi mainitussa lainkohdassa säädetään, että syyttämättä jättämisen ehdoksi voidaan asettaa velvollisuus maksaa sakkoa tai suostua menettämisseuraamukseen. Lisäksi ehdoksi voidaan asettaa samoja ehtoja kuin ehdollisessa tuomiossa (betingede domme).

Ehdollisesta tuomiosta säädetään Tanskan rikoslain (straffeloven) 56 ja 57 §:ssä. Kysymyksessä ovat pitkälti samanlaiset ehdot kuin Norjassa. Rikoksenteikijän on pidättäydyttävä rikoksesta koeaikana. Lisäksi määräykset voivat koskea työntekoa, koulutusta, alkoholin ja muiden vastaavien aineiden käyttämisestä pidättäytymistä ja niihin liittyvään hoitoon hakeutumista, psykiatriseen hoitoon hakeutumista ja vahingon korvaamista asianomistajalle. Prosessilain 723 §:n 3 momentin mukaan ehdot syyttämättäjättämistapauksessakin vahvistaa tuomioistuim.

Tanskassa vuonna 1991 käynnistetty *nuorisosopimuskokeilu* liittyy edellä käsiteltyyn ehdolliseen syyttämättä jättämiseen. Kohderyhmänä ovat 15-17-vuotiaat, joilla ei ole rikollista taustaa ja joiden osalta seuraamuksena tulee käytännössä kysymykseen mainittu ehdollinen syyttämättä jättäminen tai ehdollinen tuomio. Kysymyksessä on pyrkiminen puuttua niin aikaisin kuin mahdollista nuoren rikollisuuteen antamalla nopea ja suora reaktio yhteiskunnan taholta. Nuorisosopimuksen laatimisessa pyritään poliisin, syyttäjien ja sosiaaliviranomaisten erityisen tiiviiseen yhteistyöhön. Nuorisosopimusten käytön linjat on määritelty valtiosyyttäjän nuorten rikoksenteikijöiden asioiden käsittelyä koskevassa tiedotteessa (meddelse) 7/1998 ja sosiaaliministeriön ohjeissa 3.7.1998 kunnille.

Nuorisosopimuksessa nuori rikoksenteikijä sitoutuu elämään lainmukaista elämää tietyn ajan (3 kuukautta – 1 vuosi) ja osallistumaan tiettyihin sosiaalipalvelun työllisyyttä, koulutusta ja työharjoittelua koskeviin toimintoihin. Nuorisosopimus ei tule kysymykseen väkivaltarikoksiin tai muihin henkilöön kohdistuviin rikoksiin eikä muutenkaan vakaviin rikoksiin syyllistyneille.

Nuorisosopimus laaditaan kirjallisena, valmistelu tapahtuu yhteistyössä sosiaaliviranomaisten, nuoren rikoksenteikijän, hänen vanhempiensa ja poliisin välillä. Siinä yhteydessä kartoitetaan nuoren avun tarve. Sopimuksen myötä syyttäjä pidättäytyy syyttämisestä. Tuomioistuim vahvistaa sopimuksen, jonka noudattamista sosiaaliviranomaiset valvovat. Jos nuori ei noudata

sopimusta, sosiaaliviranomaisten on ilmoitettava rikkomisesta poliisille, mikä johtaa tehdyn rikoksen käsittelyyn rikosprosessissa.

Islannissa seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen voidaan rikoslain 56 §:n nojalla tehdä ehdollisena, jos tekijä on 15-21-vuotias tai jos valvontaa taikka muita toimenpiteitä (kuten sitoutumista alkoholin tai huumeiden käyttämättä jättämiseen taikka korvauksen suorittamiseen uhrille) on pidettävä syytteen nostamista sopivampana seurauksena.

3.10.2. Eräät muut maat

Hollannissa syyttäjä voi asettaa syyttämättä jättämiselle ehtoja, joina tulevat kysymykseen esimerkiksi työkorvauksen suorittaminen rikoksen uhrille tai rikosentekijän velvoittaminen osallistumaan kurssille. Toimenpiteistä luopumisen ehdoksi voidaan asettaa enintään 40 tuntia yhdyskuntapalvelua.

Jos syyttäjä luopuu toimenpiteistä välittömästi, perusteena on tavallisesti rikoksen vähäisyys, epäillyn persoonallisuuteen liittyvät seikat tai rikoksesta epäillyn ja tekijän välinen suhde. Viimeksi mainitulla perusteella tarkoitetaan käytännössä sitä, että osapuolet ovat tehneet sopimuksen rikoksella aiheutettujen vahinkojen korvaamisesta.

Syyttäjän on pyydettävä nuoren henkilökohtaisia oloja ja persoonallisuutta koskeva selvitys lastensuojelulautakunnalta, joka voi esittää oman kantansa syytteen nostamiseen. Hollannissa syyttäjälle tulleista nuorten tapauksista vain noin joka neljäs päättyy tuomioistuimen käsiteltäväksi.

Syyttämättäjättämispäätös voi olla pelkästään kirjallinen, mutta nuori voidaan myös kutsua henkilökohtaisesti syyttäjänvirastoon varoitettavaksi päätöksen antamisen yhteydessä. Ehdolliseen syyttämättä jättämiseen liitetään tavallisesti koeaika, jonka pituus vaihtelee yhden ja kahden vuoden välillä. Jos nuori syyllistyy koeaikana uuteen rikokseen, nostetaan syyte myös aiemmin tehdystä ehdollisesti syyttämättä jätetystä rikoksesta.

Saksassa virallisella syyttäjällä on alle 18-vuotiaan rikosentekijän tapauksessa useita vaihtoehtoja. Hän voi esimerkiksi tehdä syyttämättäjättämispäätöksen rikoksen vähäisyyden perusteella tai siksi, että tekijän käyttäytymiseen on jo puututtu jollakin kasvatuksellisella toimenpiteellä. Syyttäjä voi tehdä syyttämättäjättämispäätöksen myös ehdollisena eli esimerkiksi määrätä nuoren osallistumaan johonkin vaihtoehtoisia seuraamuksia järjestävään ohjelmaan ja luopua syytteen nostamisesta, kun nuori on suorittanut ohjelman loppuun. Jos nuori tunnustaa rikoksen, syyttäjä voi ehdottaa tuomarille, että tapauksessa määrättäisiin jokin kurinpidollinen toimenpide. Esimerkiksi tietyn rahasumman lahjoittaminen jollekin hyväntekeväisyysjärjestölle nuoren omista rahoista tai työskentely jonkin yhteisön hyväksi voi olla tällainen seuraamus. Jos rikoksen uhri suostuu, syyttäjä voi määrätä tapauksen soviteltavaksi. Onnistunut sovittelu voi johtaa syyttämättä jättämiseen.

Ranskassa syyttäjä voi tehdä nuorta koskevan syyttämättäjättämispäätöksen myös ehdollisena. Syyttäjällä on myös mahdollisuus määrätä nuorelle jokin rikoksen aiheuttamia haittoja korvaava (ennallistava) seuraamus, jos sekä rikokseen syyllistynyt nuori vanhempineen että rikoksen uhri siihen suostuvat. Sosiaaliviranomaiset huolehtivat seuraamuksen täytäntöönpanosta syyttäjän valvoessa. Syyttäjällä on mahdollisuus ohjata rikosasia soviteltavaksi ennen

kuin hän tekee päätöksen syytteen nostamisesta. Edellytyksenä on, että sovittelu voi edistää rikoksen aiheuttamien vahinkojen korvaamista uhrille, että rikoksen kielteiset vaikutukset päättyvät ja että tekijän sopeutuminen yhteiskuntaan helpottuu.

3.10.3. Ehdolliseen syyttämättä jättämiseen liittyvät pohdinnat Ruotsissa

Ruotsissa ei ole ehdollista syyttämättä jättämistä, joskin mahdollista on syyttämättä jättämisen peruuttaminen kuuden kuukauden kuluessa tehdyn uuden rikoksen vuoksi (LUL 22 §). Kysymystä ehdollisesta syyttämättä jättämisestä on harkittu Ruotsissa useissa yhteyksissä.

Kysymys ehdollisesta syyttämättä jättämisestä nousi esiin jo *rikoslain valmistelun yhteydessä* (SOU 1948:40). Tuolloin sellaisen järjestelyn katsottiin olevan ristiriidassa syyttäjän perinteisen aseman kanssa ruotsalaisessa prosessissa.

Kantaa ehdolliseen syyttämättä jättämiseen otettiin myös *syyteoikeuskomitean* mietinnössä (SOU 1976:47). Komitea nosti esiin mahdollisuuden, että syyttäjä syyttämättäjättämispäätöksen yhteydessä voisi antaa valvontaa, oheissakkoa tai hoitoa koskevia taikka muita vastaavia määräyksiä. Komitea torjui sellaisen mahdollisuuden, koska se periaatteessa tarkoittaisi tuomaria vastaavien valtuuksien myöntämistä syyttäjälle. Komitean mukaan on epäjohtonmukaista luopua toimenpiteistä ja sitten kuitenkin liittää päätökseen tyypillisesti rikosoikeudellinen puuttuminen. Lisäksi syyttämättäjättämispäätös ei käsitä syyllisyyskysymyksen oikeusvoimaista ratkaisemista, minkä takia epäilty joutuu pakkotilanteeseen, jossa hän joutuu valitsemaan syyttäjän määräysten hyväksymisen tai syytteeseen joutumisen välillä ja saattaa joutua turvautumaan avustajaan. Lisäksi syyttäjä on pakotettu nostamaan syytteen, mikäli hänen ehtojaan ei hyväksytä. Lisäksi komitea piti menettelyä vastaan puhuvina seikkoina menettelyn pääasiallisesti kirjallista luonnetta ja julkisuuden puuttumista.

Syyteoikeuskomitea kuitenkin ehdotti erityistä ehdollisen syyttämättä jättämisen muotoa koskien niitä tapauksia, joissa epäilty on valmis alistumaan hoitoon tai muihin rehabilitoimistoimenpiteisiin. Syyttäjä voisi niissä tapauksissa odottaa syyttämättäjättämispäätöksen kanssa sosiaalistamistoimenpiteiden alkamista, enintään kuitenkin kolme kuukautta.

Seuraavan kerran ehdolliseen syyttämättä jättämiseen palattiin *oikeusministeriön julkaisussa (muistiossa)*, joka koskee syyttämättä jättämistä nuorten rikosentekijöiden asioissa (Ds Ju 1987:11) ja jossa torjuttiin syyteoikeuskomitean ehdotus. Torjuvaa asennetta perusteltiin sillä, että ehdotus edellyttää syyttäjälle annettavaksi toimivaltuuksia määrätä nuorta sen suhteen, kuinka hänen tulee elää, ja vahvat periaatteelliset syyt puhuvat sellaisten valtuuksien antamista vastaan, kun kysymyksessä ovat alle 18-vuotiaat nuoret. Kysymyksessä on alue, jossa tulisi ensi kädessä soveltaa sosiaalipalvelun sääntöjä. Sosiaaliviranomaisilla on huomattavasti syyttäjää paremmat edellytykset arvioida tällaisia asioita ja sitä paitsi voimavaroja tukea nuorta monin tavoin. Lisäksi muistiossa painotetaan sitä, että nuori asetetaan vaikeaan valintatilanteeseen ja että syyttäjän olisi nostettava syyte, jos ehtoja ei noudateta. Lisäksi painotettiin sitä, että vaikeita arviointikysymyksiä voi syntyä ehtojen tullessa vain osittain noudatetuiksi. Lisäksi ehdollinen syyttämättä jättäminen mahdollistaa mielivaltaa ja on epäilyttävää oikeusturvanäkökohdista katsottuna.

Muistiossa kiinnitetään huomiota siihen, että järjestelmä edellyttäisi syyttäjältä kahta päätöstä eli ensin tehtyä ehdollista päätöstä ja sitten myöhemmin päätöstä syyttämättäjättämisen lopul-

lisesta ilmoittamisesta. Kysymys syyttämättä jättämisestä jäisi avoimeksi lyhyeksi tai pidemmäksi ajaksi. Kun kysymyksessä ovat nuoret rikoksenteikijät, yhteiskunnan tulisi pyrkiä niin nopeasti kuin mahdollista reagoimaan rikollisuuteen.

Muistiossa kehitettiin edelleen ajatusta vaihtoehdosta, jonka mukaan syyttäjä voisi sisällyttää määräyksiä syyttämättäjättämispäätökseen. Kysymykseen tulevia voisivat olla sellaiset, joita liitetään ehdolliseen tuomioon tai suojeluvalvontaan, esimerkiksi vahingon korvaamisvelvollisuuden asettaminen. Tältä osin muistiossa viitataan niihin edelleen päteviin vastaväitteisiin, joita syyteoikeuskomitean mietinnössä on esitetty. Muistiossa päädyttiin siihen, että ei ole sopivaa antaa syyttäjälle oikeutta määrätä sellaisia ehtoja. Muistio sisälsi kuitenkin ehdotuksen, jonka mukaan syyttäjä voisi syyttämättäjättämisen yhteydessä vahvistaa rangaistusmääräyksen.

Ehdollista syyttämättä jättämistä on myös käsitelty *nuorisorikoskomitea* (SOU 1993:35) mietinnössään. Komitean mielestä ehdolliseen syyttämättä jättämiseen liittyy se etu, että syytteen välttämisen kautta vähemmän nuoria joutuisi tuomioistuimeen. Se saattaisi myös olla prosessiekonomisesti hyödyllistä. Lisäksi komitean mielestä ehdollinen syyttämättä jättäminen saattaisi vahvistaa syyttämättä jättämiseen liittyvää yhteiskunnan antamaa varoitusta. Etuja on kuitenkin arvioitava edellä esitettyjä kriittisiä näkökohtia vasten. Komitean mukaan kysymykseen tulevat määräykset vastaisivat niitä, joita tuomioistuimet voivat määrätä ehdollisen tuomion tai suojeluvalvonnan yhteydessä. Esimerkkeinä mainittiin velvollisuus maksaa vahingonkorvausta, hakeutua hoitoon tai muiden rehabilitoimistoimenpiteiden kohteeksi tai maksaa oheissakkoa sekä valvontaan asettaminen.

Nuorisorikoskomitea katsoi, että ne perusteet, jotka on aikaisemmin tuotu esiin syyttäjän toimivaltuuksien laajentamista vastaan, omaavat edelleen suurta painoarvoa. Painavin vastasyys ehkä on se, että syyttäjän rooli tulisi vastaamaan tuomioistuimen roolia. Tuomioistuinmenettely, johon sisältyy lautamiesten vahva myötävaikutus, takaa muun ohessa, että julkisuusperiaatetta noudatetaan. Ei pitäisi myöskään olla itsetarkoitus, että nuoria rikoksenteikijöitä ei saateta oikeuden eteen. Komitea lisäksi toi esiin sen, että syyttämättäjättämispäätös ei sisällä oikeusvoimaista ratkaisua syyllisyyskysymyksestä. Komitea katsoi myös olevan erityisen tärkeää välttää sitä, että nuoret saatetaan tilanteeseen, jossa he ovat pakotettuja valitsemaan ehtojen hyväksymisen välttääkseen reaktiot, jotka todellisuudessa saattaisivat olla vähemmän heidän asemaansa puuttuvia. Nuoret tarvitsisivat useissa tapauksissa julkista puolustajaa. Komitea piti haittapuolena myös sitä, että ehdollinen syyttämättä jättäminen edellyttää jonkinlaisen koeajan asettamista nuorelle. Nuorisorikoskomitean mietinnössä viitattiin lisäksi siihen, että syyttäjän lopullista ratkaisua syytekysymyksen suhteen jouduttaisiin odottamaan syyttämättä jättämisen ollessa ehdollinen, ja siihen epäjohdonmukaisuuteen, että toimenpiteistä luopumiseen liitettäisiin luonteeltaan rikosoikeudellista puuttumista. Komitean mukaan ehdollista syyttämättä jättämistä vastaan puhuvat seikat ovat sen puolesta puhuvia painavampia.

Ehdolliseen syyttämättä jättämiseen on otettu kantaa myös *nuorten rikosasioiden sovitteluun liittyvässä selvitysmiehen mietinnössä* (SOU 2000:105). Sen mukaan syyttämättä jättämiseen voidaan liittää ehto, jonka mukaan nuoren rikoksenteikijän on osallistuttava sovitteluun ja täytettävä siinä syntynyt sopimus. Vähempien syytteiden kautta saavutettaisiin myös tiettyjä prosessiekonomisia etuja. Tällä tavoin saataisiin myös edistettyä sovittelun käyttämistä. Mainitussa mietinnössä myös viitataan niihin moniin vastaseikkoihin, jotka on tuotu aikaisemmin esiin. Lisäksi on olemassa riski, että nuori osallistuu sovitteluun vain syytteen välttääkseen

(olematta esimerkiksi valmis pyytämään anteeksi), mikä saattaa esimerkiksi asianomistajan kannalta olla haitallista. Lisäksi asianomistaja voi katsoa olevansa pakotettu osallistumaan sovitteluun, jotta nuori välttäisi syytteen. Näin ollen saattaa syntyä konflikteja rikoksenteikijän ja uhrin välillä. Johtopäätöksenä onkin se, että ehdolliseen syyttämättä jättämiseen ei pitäisi mennä.

3.11. Ehdollisen rangaistuksen käyttäminen kansainvälisesti

Vapausrangaistuksen haitallisuuden vuoksi sille on pyritty löytämään vaihtoehtoisia vapaudessa täytäntöön pantavia seuraamuksia. Ehdollinen rangaistus on pitkään ollut käytetty vaihtoehto, jolla on vankka sija muun ohessa muiden pohjoismaiden rangaistusjärjestelmissä. Erityisestävillä näkökohdilla on mainituissa maissa seuraamusvalinnassa enemmän painoa kuin Suomessa. Tuomioistuimilla on laaja harkintavaltta ja mahdollisuus ottaa huomioon yksilöllisiä tekijöitä seuraamusharkinnassa. Seuraavassa esitellään ehdollisen vankeusrangaistuksen sisältöä eräissä maissa. Huomattavaa on, että rikoksenteikijän iällä ei ole merkitystä kuin erikseen mainituissa tapauksissa.

3.11.1. Ruotsi

Ruotsin rikoslainsäädännössä on kaksi Suomen ehdollista rangaistusta muistuttavaa seuraamusta eli ehdollinen tuomio (villkorlig dom) ja suojevaluvalvonta (skyddtillsyn).

Ehdollinen tuomio

Keskeinen Ruotsin ehdollista tuomiota koskeva lainsäädäntö on rikoskaaren (brottsbalken) 27 luvussa.

Ehdollinen tuomio voidaan määrätä rikoksesta, josta sakkoa ei katsota riittäväksi seuraamukseksi. Ehdollinen tuomio annetaan, jos uusimisriskin arvioidaan olevan pieni. Ehdolliseen tuomioon voidaan liittää sakko tai tuomitavan suostumuksin yhdyskuntapalvelu (samhälltjänst) mutta ei valvontaa. Jos syytetty suostuu siihen, että ehdolliseen tuomioon tai suojevaluvalvontaan liitetään määräys yhdyskuntapalvelusta ja sellainen määräys on sopiva ottaen huomioon syytetyn henkilö ja muut olosuhteet, on tätä pidettävä erityisenä syynä valita ehdollinen tuomio tai suojevaluvalvonta vankeuden sijasta. Kun tuomioistuin ilmoittaa määräyksen yhdyskuntapalvelusta, täytyy tuomiolauselmassa mainita, kuinka pitkä vankeusrangaistus olisi tuomittu, jos se olisi valittu seuraamukseksi.

Ruotsin järjestelmässä seuraamuksen määrääminen rikoksesta lykätään kahden vuoden koeajaksi. Tuomitun on sinä aikana elettävä nuhteettomasti ja kykyjensä mukaan pyrittävä huolehtimaan toimeentulostaan. Tuomioistuin voi velvoittaa ehdollisesti tuomitun korvaamaan rikoksella aiheutetun vahingon tai osan siitä koeaikana joko rahalla tai työllä. Jos tuomittu rikkoo ehdollisessa tuomiossa määrättyjä velvoitteita, tuomioistuin voi antaa varoituksen, määrätä uuden erityisehdon tai muuttaa voimassa olevaa ehtoa. Ehdollinen tuomio voidaan myös muuttaa toiseksi seuraamukseksi. Tällöin voidaan tuomita myös lyhyempi vankeusrangaistus kuin mitä rikoksesta on säädetty. Vankeuden pituutta määrättäessä on otettava huomioon mahdollinen yhdyskuntapalvelu.

Jos rikoksenteijä syyllistyy uuteen rikokseen ehdollisen tuomion jälkeen mutta ennen kuin seuraamus on kokonaan pantu täytäntöön, tuomioistuin voi määrätä erillisen seuraamuksen uudesta rikoksesta tai kumota edellisen seuraamuksen ja määrätä uuden taikka, jos rikos on tehty ennen koeajan alkamista, todeta, että aiempi rangaistus koskee myös uutta rikosta. Har-kitessaan aiemman ehdollisen rangaistuksen täytäntöön panemista tuomioistuin voi päätyä myös siihen, että ehdollisen tuomioon liitetään yhdyskuntapalvelu. Usein uusi seuraamus on suojeluvalvonta. Tuomioistuin voi määrätä uudeksikin seuraamukseksi varoituksen, asettaa uusia ehtoja tai muuttaa entisiä tai pidentää koeaikaa korkeintaan kolmeen vuoteen. Vankeutta voidaan tässäkin tapauksessa tuomita lyhyemmäksi ajaksi kuin mitä rikoksesta on säädetty.

Suojeluvalvonta

Keskeinen Ruotsin suojeluvalvontaa koskeva sääntely on rikoskaaren (brottsbalken) 28 luvussa.

Myös suojeluvalvonnan määräämisen edellytyksenä on, että sakko ei ole riittävä seuraamus rikoksesta. Keskeisenä kriteerinä suojeluvalvonnan valinnalle on se, että mainitun seuraamuksen voidaan olettaa vähentävän rikoksenteijän uusimisriskiä. Ehdollinen tuomio on tarkoitettu käytettäväksi alhaisen uusimisriskin tapauksissa. Suojeluvalvontaa on käytettävä silloin, kun uusimisriski on suurempi ja rikoksenteijä on suojeluvalvontaan liittyvän tuen ja avun tarpeessa.

Tuomittu on suojeluvalvonnassa (koeaika) kolme vuotta. Suojeluvalvonnan sisältö vaihtelee. Siihen voidaan liittää erilaisia ehtoja, sakko, lyhyt vankeusrangaistus tai rikoksenteijän suostumuksin yhdyskuntapalvelu. Suojeluvalvontaan liittyy tavallisesti vuoden mittainen valvonta. Sen tarkoituksena on tuomittua kontrolloimalla ja tukemalla estää häntä tekemästä uusia rikoksia ja edistää hänen sopeutumistaan yhteiskuntaan.

Tuomitun on koeaikana elettävä nuhteettomasti, pyrittävä kykyjensä mukaan elättämään itsensä ja noudatettava hänelle annettuja erityismääräyksiä. Määräykset voivat liittyä esimerkiksi tuomitun työ- tai asuinpaikkaan, koulutukseen, alkoholismiin hoitoon tai rikoksella aiheutetun vahingon korvaamiseen.

Jos rikolliseen tekoon on merkittävästi vaikuttanut alkoholin tai huumausaineen väärinkäyttö tai muu hoitoa vaativa tila, rangaistava voidaan suojeluvalvonnan lisäksi määrätä suostumuksensa mukaisesti sopimushoitoon (kontraktsvård). Sopimushoito toteutetaan erityisen toimintasuunnitelman (särskild behandlingsplan) kautta. Sopimushoitoseuraamus määrätään Ruotsissa vain sellaisessa tapauksessa, että tuomioistuin muuten tuomitsisi vankeutta. Tuomiossa on tuolloin ilmoitettava, kuinka pitkä vankeusrangaistus olisi tuomittu, jos suojeluvalvontaa ei olisi tuomittu. Jos rikoksenteijä rikkoo sopimusta, vankeusrangaistus pannaan täytäntöön. Psykkisesti sairaita ei määrätä sopimushoitoon. Siihen voi kuulua myös työntekoa, opiske-lua, työskentelyä ryhmässä, terapeutteja hoitoja sekä sosiaalista ja fyysistä kuntoutusta. Nuoria rikoksenteijöitä harvoin määrätään sopimushoitoon.

Suojeluvalvontaan liittyvien ehtojen rikkomisesta voi seurata varoitus, valvonta-ajan pidentäminen tai vakavissa rikkomuksissa suojeluvalvonnan korvaaminen muilla seuraamuksilla. Jos suojeluvalvontaan tuomittu syyllistyy koeaikana uuteen rikokseen, tuomioistuin voi tuomita siitä erilliseen tai yhteiseen uuteen seuraamuksen. Eräänä vaihtoehtona on pysyttää suo-jeluvalvonta, jolloin siihen voidaan liittää yhdyskuntapalvelu.

3.11.2. Norja

Norjassa ehdollisesta tuomiosta (betinget dom) säädetään rikoslain (straffeloven) 52-54 §:ssä.

Norjassa ehdollinen tuomio voi tarkoittaa joko rangaistuksen määräämisen tai sen täytäntöönpanon lykkäämistä koeajaksi. Viimeksi mainittua on käytetty vähän. Vain vankeuden ja sakon täytäntöönpano voidaan ehdollisesti lykätä. Vankeusrangaistus voidaan määrätä myös osittain ehdolliseksi. Ehdolliseen tuomioon voidaan yhdistää ehdoton sakko.

Ehdollisen tuomion koeaika on yleensä kaksi vuotta. Rangaistuksen lakimääräisenä ehtona on, että tuomittu ei syyllisty uusiin rikoksiin. Tuomioistuimien voi lisäksi asettaa ehdoksi, että rikoksentehtäjä on valvonnan alainen koko ehdollisen rangaistuksen koeajan tai osan siitä. Valvonta-aika on yhden vuoden pituinen, ellei tuomioistuin toisin päättä. Rangaistukseen voidaan liittää muitakin ehtoja. Ne voivat koskea muun ohessa tuomitun olinpaikkaa, työtä, koulutusta tai jopa kanssakäymistä määrättyjen ihmisten kanssa. Ne voivat myös liittyä taloudellisten velvoitteiden täyttämiseen, alkoholin tai huumeiden käytön lopettamiseen tai psykiatrisen hoidon aloittamiseen.

Tuomioistuin voi koeajan kuluessa muuttaa, kumota tai asettaa uusia rangaistukseen liittyviä erityisehtoja silloinkin, kun ehtoja ei ole rikottu. Tuomioistuimella on myös mahdollisuus pidentää koeaikaa yhteensä viiteen vuoteen, jos se on aiheellista. Vakavissa rikkomuksissa tuomioistuin voi päättää, että rangaistus pannaan täytäntöön osittain tai kokonaan. Tuomioistuin voi myös asettaa uudet ehdot ja uuden koeajan.

Jos ehdolliseen rangaistukseen tuomittu tekee koeaikana uuden rikoksen, tuomioistuin voi määrätä teosta yhteisen rangaistuksen tai erillisen rangaistuksen uudesta rikoksesta. Uusi rangaistus voi olla ehdollinen, ehdoton tai osittain ehdollinen. Mahdollisuutta tuomita yhteinen ehdollinen rangaistus kummastakin rikoksesta käytetään erityisesti nuorten ollessa kysymyksessä. Jos tuomioistuin määrää uudesta rikoksesta erillisen rangaistuksen, se voi samalla muuttaa ehdollisen rangaistuksen erityisehtoja ja pidentää koeaikaa.

Norjassa on *sovittelua ehdollisen tuomion ehtona* tarkastellut nuorisoriikollisuutta selvittänyt asiantuntijaryhmä (En rapport om tiltak mot barne- og ungdomskriminalitet 28.6.2001). Maassa on esiintynyt vaihtelevia näkemyksiä siitä, voiko tuomioistuin rikoslain 52 ja 53 §:n nojalla liittää ehdollisen tuomion ehdoksi osallistumisen sovitteluun (konfliktrådsmedling).

Työryhmä lähtee siitä, että sovittelua ehdollisen tuomion ehtona koskeva kysymys täytyy valmistella hyvin. Oikeuskäsittelyssä täytyy ottaa huomioon se, että Norjassa sovittelua koskevan lain (lov om medling i konfliktråd) 5 §:n mukaan sovittelu edellyttää sekä asianomistajan että rikoksentehtäjän suostumusta. Norjassa vallitsee lisäksi erimielisyyttä siitä, miten sovittelua koskeva ehto on muotoiltava. Työryhmän mielestä sovittelun yleisten edellytysten kanssa sopusoinnussa ei ole sellainen etukäteisvaatimus, että sovittelussa tulee päästä sopimukseen. Toisaalta rikoksentehtäjän kohtalo rikosasian käsittelyssä jää riippumaan sovittelijan lausunnosta sellaisissa tapauksissa, joissa ei päästä sopimukseen, vaikka rikoksentehtäjällä tahtoa siihen olisikin.

Sovittelun käyttäminen ehdollisen tuomion ehtona ei ole perusteltua tarpeella reagoida rikolliseen toimintaan. Ehto liittyy pikemminkin rikoksentehtäjän takaisinsopeuttamiseen ja sosiaalistamiseen. Työryhmän mielestä sovittelu tulee kuitenkin kysymykseen ehdollisen tuomion

ehtona, jos sovitteluun osallistumisen lisäksi asetetaan velvollisuus täyttää mahdolliset (eventuelle) sopimukset.

3.11.3. Tanska

Tanskassa keskeinen ehdollista tuomiota (betingede domme) koskeva sääntely on rikoslain (straffeloven) 56-62 §:ssä.

Ehdollinen tuomio voi myös Tanskassa käsittää joko rangaistuksen täytäntöönpanon tai rangaistuksen määräämisen lykkäämisen koeajaksi. Koeaika ei saa yleensä ylittää kolmea vuotta. Vankeus ja sakko voidaan tuomita ehdollisena.

Tanskassa tuomio voi olla osittain ehdollinen ja osittain ehdoton. Tuomioistuin voi myös määrätä ehdollisen tuomion ohella yhdyskuntapalvelua tai sakkoa, jos pelkkä ehdollinen rangaistus ei tunnu riittävältä rangaistukselta.

Ehdollisen tuomion perusehto on pidättäytyminen rikoksista koeaikana. Muista ehdoista käytännössä tärkein on valvonta koko koeajaksi tai sen osaksi. Ehdot muuten ovat samantapaisia kuin Norjassa. Ehtona voi olla psykiatrinen hoito tai vieroitushoito alkoholista tai huumeista, tarvittaessa laitoksessa. Myös rikoksella aiheutetun vahingon korvaaminen voidaan asettaa erityisehdoksi.

Ehtojen rikkomiseen liittyen on useita seuraamusvaihtoehtoja. Ehtoja voidaan lieventää, korventaa, muuttaa tai kumota, vaikka niitä ei olisikaan rikottu. Jos ehtoja rikotaan, tuomioistuin voi antaa varoituksen, asettaa uusia ehtoja ja pidentää koeaikaa tai tuomita rangaistuksen taikka määrätä rangaistuksen täytäntöön pantavaksi. Jos ehdolliseen rangaistukseen tuomittu tekee koeaikana uuden rikoksen, tuomioistuin voi määrätä yhteisen ehdottoman tuomion tai muun seuraamuksen uudesta ja aikaisemmasta rikoksesta. Yhteisen ehdottoman rangaistuksen tuomitseminen kummastakin rikoksesta on lain mukainen pääsääntö, tuomioistuin voi siitä kuitenkin poiketa. Tuomioistuin voi tuomita ehdotonta vankeutta vain uudesta rikoksesta tai päätyä yhteiseen ehdolliseen tuomioon. Esimerkiksi koeajan lopussa tehty lievä rikos tai myönteinen kehitys rikoksentehtäjän olosuhteissa voivat vaikuttaa lievemmän rangaistuksen puolesta.

3.11.4. Saksa

Saksassa enintään kahden vuoden pituinen vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdolliseksi. Jos rikoksentehtäjä on täysi-ikäinen, vain tuomittu vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdolliseksi. Tärkeä ehdollisen rangaistuksen määräämisen edellytys on se, ettei rikoksentehtäjä tuomarin arvion mukaan tulevaisuudessa syyllisty uusiin rikoksiin. Ehdolliseen vankeusrangaistukseen voidaan yhdistää ehdoton oheissakko.

Perusehtona kaikissa ehdollisissa rangaistuksissa on se, ettei tuomittu koeaikana syyllisty uuteen rikokseen. Tuomari voi lisäksi asettaa määräyksiä, joilla pyritään hyvittämään rikoksella aikaan saatua vahinkoa, ja antaa ohjeita, joiden tarkoituksena on auttaa ja tukea rikoksentehtäjää. Jos viimeksi mainittu tarjoutuu vapaaehtoisesti hyvittämään rikoksensa esimerkiksi työs-

kentelemällä vahingon korvaamiseksi ja jos rikoksentekijän uskotaan niin tekevän, ei määräystä tai ohjetta anneta.

Saksassa lain sallimat määräykset voivat koskea rikoksella aiheutetun vahingon korvaamista, rahasuorituksen maksamista yhteiskunnan hyväksi toimivalle instituutiolle tai muita työtehtäviä yhteiskunnan hyväksi. Ohjeet voivat koskea esimerkiksi asuinpaikkaa, koulutusta tai päihderiippuvuuden hoitoa. Lääketieteellistä hoitoa tarkoittava ohje saadaan lain mukaan antaa vain rikoksentekijän suostumuksella. Tuomari on yleensä velvollinen nimittämään tuomitulle valvojan, jos rikoksentekijä on alle 27-vuotias ja tuomittava ehdollinen vankeusrangaistus ylittää yhdeksän kuukautta. Valvoja tukee tuomittua ja valvoo ehtojen täyttämistä. Ehdolliseen rangaistukseen voi liittyä yhdyskuntapalvelua joko erityisehtona tai tuomitun vapaaehtoisesti tekemänä työnä.

Ehdollisena tuomittu rangaistus pannaan täytäntöön, jos tuomittu syyllistyy koeaikana uuteen rikokseen. Samoin käy, jos tuomittu jatkuvasti tai vakavasti laiminlyö tuomioistuimen antamia ohjeita tai määräyksiä tai ei sopeudu valvontaan. Tuomioistuin voi vaihtoehtoisesti pidentää koeaikaa enintään puolella, asettaa uusia ehtoja tai määrätä rikoksentekijälle valvojan.

3.12. Hoitoseuraamus ja rikoksentekijän sosiaalistamiseen liittyvät ohjelmat

3.12.1. Suljettu nuorisohoito (sluten ungdomsvård) Ruotsissa

Rangaistuksen tausta, sisältö ja määrääminen

Ruotsin rikoskaareen (brottsbalk) lisättiin 1.1.1999 uusi 31 luvun 1 a §, jossa säädetään uudesta nuorille tarkoitettuun seuraamukseen eli suljetusta nuorisohoidosta. Mainitun pykälän mukaan tuomioistuimen on ensisijaisesti (rikoskaaren 30 luvun 5 §:n 1 momentti) tuomittava suljettua nuorisohoitoa sellaisessa tapauksessa, jossa rikos on tehty alle 18-vuotiaana ja jossa muuten tuomittaisiin (ehdotonta) vankeutta. Suljettua nuorisohoitoa ei voida kuitenkaan tuomita, jos sitä vastaan on erityisiä syitä (särskilda skäl) ottaen huomioon syytetyn ikä tuomittamishetkellä tai muut olosuhteet. Suljettuun nuorisohoitoon tuomitaan vähintään 14 vuorokaudeksi ja enintään 4 vuodeksi. Seuraamus suoritetaan täysimääräisesti. Koska kysymyksessä on ehdottoman vankeusrangaistuksen asemesta tuomittava seuraamus, se edellyttää suhteellisen vakavaa korkean rangaistusarvon rikollisuutta. Suljettu nuorisohoito on rikosoikeudellinen seuraus. Tuomioistuimen määrätessä seuraamusta ensisijaisia arviointiperusteita ovat rikoksen rangaistusarvo ja yhteiskunnan turvaamisnäkökohdat.

Suljetun nuorisohoidon käyttöön ottamisen taustalla oli se, että nuoria tuomittiin aikaisemmin vankilaan sen vuoksi, että sosiaalipalvelun toimenpiteitä pidettiin sisällöltään liian epämääräisinä tuomioistuimille. Lisäksi Yhdistyneiden Kansakuntien lastenoikeuksien yleissopimus edellyttää vankeusrangaistuksen käytön rajoittamista lasten kohdalla. Sosiaalipalvelun hoidon toimenpiteiden varaan jättäminen (lämnande till särskild vård, rikoskaaren 31 luvun 1 §) ei vastannut rikosoikeuteen kuuluvia ennustettavuuden, suhteellisuuden ja johdonmukaisuuden vaatimuksia sellaisissa tapauksissa, joissa nuori on syyllistynyt vakavaan rikollisuuteen, erityisesti väkivaltarikoksiin.

Säännökset suljetun nuorisohoidon täytäntöönpanosta ovat erityislaissa (lag om verkställighet av sluten ungdomsvård). Täytäntöönpanosta vastaa Valtion instituutiolaitos (Statens institu-

tionsstyrelse eli SiS). Täytäntöönpano tapahtuu sellaisessa erityisessä nuorisokodissa (ungdomshem), josta säädetään erityisistä määräyksistä nuorten hoidossa annetun lain (lag med särskilda bestämmelser om vård av unga) 12 §:ssä. Täytäntöönpanon on tapahduttava siten, että tuomitun sopeutumista yhteiskuntaan edistetään ja vapaudenmenetyksen haittavaikutuksia poistetaan. Hoito tapahtuu aina suljetussa yksikössä. Pyrkimyksenä on kuitenkin siirtyminen avoimpiin toimintamuotoihin niin nopeasti kuin olosuhteet sen sallivat. Suljettu vaihe kestää yleensä muutaman kuukauden, jona aikana tehdään hoitosuunnitelma. Psykiatrinen pakkohoito tulee tarvittaessa kysymyksen oikeuspsykiatrisesta hoidosta annetun lain (lag om rättspsykiatrisk vård) nojalla.

Suljetussa nuorisohoidossa oleviin voidaan kohdistaa erilaisia hoito-ohjelmia. Koska valtaosa suljettuun nuorisohoitoon määrättävistä on syyllistynyt väkivaltarikoksiin, tärkeä hoito-ohjelma on *Aggression Replacement Training (ART)*. Se on kymmenen viikon ohjelma, jossa käydään läpi kolmea kurssia rinnakkain. **Sosiaalisten valmiuksien harjoittelussa** (social färdighetsträning) nuorta opetetaan ajattelemaan ja käyttäytymään asteittaisesti. Jokainen valmius on jaettu erilaisiin vaiheisiin ja osallistuja opetetaan esimerkiksi antamaan tunnustusta, ottamaan vastaan kritiikkiä ja käsittelemään ryhmän aiheuttamaa painetta. Kaiken kaikkiaan sosiaalisten valmiuksien kurssiin sisältyy 50 erilaista valmiutta. Kokoontumiset ovat 6-8 henkilöön ryhmissä. **Vihanhallintaharjoittelussa** (ilskekontrollträning) kokoonnutaan 5-7 henkilön ryhmissä opiskelemaan vihan hallintaa sosiaalisesti hyväksyttävällä tavalla. Harjoitusta voidaan myös antaa henkilökohtaisesti. Opiskelussa on keskeistä, että ryhmän vetäjät roolipeleiden avulla osoittavat tekniikoita, joiden avulla vihaa voidaan vähentää. **Moraalikoulutuksella** (moralutbildning) pyritään keskustelujen ja debattien kautta kehittämään asiakkaan moraaliajattelua kypsemille tasoille. Olennaista on opetella kuuntelemaan, mitä muut sanovat, ja antaa kritiikin kohteena olevalle tilaisuus vastata. Ryhmissä voi olla 10-12 nuorta.

Käytännön kokemukset

Suljetun nuorisohoidon kahdesta ensimmäisestä vuodesta tehdyistä tutkimuksista (SiS 2001:4-6) ilmenee, että suljettua nuorisohoitoa on käytetty laajemmin kuin oli suunniteltu. Mainittu seuraamus on määrätty 80 tuomiossa vuonna 1999 ja 124 tuomiossa vuonna 2000. Vuonna 1999 rangaistusajan keskipituus oli kahdeksan ja puoli kuukautta ja seuraavana vuonna jo lähes kaksi kuukautta pitempi. 30 prosenttia vuonna 2000 tuomituista tuomittiin suljettuun nuorisohoitoon vähintään vuodeksi. Sekä minimiä (14 vuorokautta) että maksimia (4 vuotta) on sovellettu. Tuomitut nuoret ovat pääsääntöisesti syyllistyneet hyvin vakavaan rikollisuuteen, pääasiallisesti väkivaltaan liittyviin rikoksiin. Kolme neljäsosaa tuomituista on jo aikaisemmin tuomittu rikoksista. Valtaosalla kysymyksessä olevaan seuraamukseen tuomituista on ulkomaalaisperäinen tausta. Tyttöjä suljettuun nuorisohoitoon tuomittujen joukossa ei juurikaan ole, vuonna 1999 kolme ja vuonna 2000 ainoastaan yksi.

Suljettu nuorisohoito on lähes kokonaan korvannut ehdottomat vankeusrangaistukset alle 18-vuotiaiden rikosentekijöiden kohdalla. Seuraamuksen suorittaminen täysimääräisesti on johtanut rikoksen seuraamuksena tuomittujen tosiasiallisten vapaudenmenetysaikojen piteneemiseen.

Suljetun nuorisohoidon osalta on huomattavana piirteenä suuri valitusprosentti ja suuri tuomioiden muutosprosentti hovioikeudessa. Tarkasteluvuosien tuomioista 43 prosentista valitettiin hovioikeuteen (tuomioita 204 ja valituksia 87). Hovioikeus muutti kärjääoikeuden ratkaisua 60 prosentissa tapauksista. 27 valitusta johti siihen, että seuraamus muutettiin muuksi kuin

suljetuksi nuorisohoidoksi. 8 valitusta johti päinvastaiseen lopputulokseen eli siihen, että muu seuraamus muuttui suljetuksi nuorisohoidoksi.

Vuoden 2000 lopussa Ruotsissa oli 60 hoitopaikkaa suljettuun nuorisohoitoon tuomituille. Hoitopaikkojen määrä vastasi suurin piirtein tuolloin suljetussa nuorisohoidossa olevien määrää.

3.12.2. Nuorisorangaistus (ungdomssanktion) Tanskassa

Rangaistuksen tausta, sisältö ja määrääminen

Tanskan rangaistusjärjestelmään on otettu uusi nuorille rikoksentekijöille tarkoitettu hoitoseuraamus nuorisorangaistus (ungdomssanktion), josta säädetään 1.7.2001 voimaan tullessa rikoslain (straffeloven) 74 a §:ssä. Tekohetkellä alle 18-vuotias rikoksentekijä, joka on syyllistynyt törkeään henkilölle vaaralliseen rikokseen tai muuhun vakavaan rikollisuuteen, voidaan määrätä 2 vuodeksi rakenteelliseen kontrolloituun sosiaalis-pedagogiseen hoitoon, mikäli se on tarkoituksenmukaista tulevien lainrikkomusten estämiseksi. Hoidosta puolitoista vuotta taapahuu laitoksessa, ajasta tuomittu on enintään 12 kuukautta lapsille ja nuorille soveltuvan kunnan sosiaalitoimen laitoksen suljetulla osastolla (sikret afdelning). Käytännössä mainitun osuuden kesto on kaksi kuukautta, minkä jälkeen nuori jatkaa muussa laitoshoidossa. Nuorisorangaistuksen osana tuomioistuin voi määrätä erilaisia ehtoja, jotka, toisin kuin ehdollisen tuomion ehdot, voidaan panna heti täytäntöön. Kysymyksessä oleva seuraamus ei edellytä nuoren tai hänen huoltajiensa suostumusta.

Nuorisorangaistuksen taustalla on se, että ennen sen käyttöön ottamista katsottiin olleen riittämättömät mahdollisuudet pitää nuorta kiinni tavalla, joka samalla suojaa ympäröivää yhteiskuntaa uusilta rikoksilta ja samalla mahdollistaa sosiaalivan hoidon läpiviemisen. Tämän katsottiin johtuvan ennen kaikkea siitä, että rangaistuksen mittaamiseen liittyvät periaatteet asettavat rajat rangaistusten pituudelle, ja siitä, että sijoittaminen kysymyksessä olevaan hoitoon sosiaalipalvelulain nojalla edellyttää aivan erityisiä olosuhteita. Nuorisorangaistuksen käyttöön ottamista ehdottanut asiantuntijatuntijaryhmä (Rapport om ungdomskriminalitet; tammikuu 2001) on todennut olevan esimerkkejä pitkäaikaisen rakenteellisen, laitoksessa toteutettavan hoitojakson tehokkuudesta.

Nuorisorangaistuksen määräämisen perusteiden selvittäminen edellyttää, että syyttäjä hankkii selvityksen syytetyn henkilökohtaisista olosuhteista niiltä sosiaaliviranomaisilta, jotka ottavat kantaa nuorisorangaistukseen sisältyvän hoidon tarkoituksenmukaisuuteen kysymyksessä olevassa tapauksessa. Selvityksen tulee sisältää ehdotus siitä, millaiseksi rangaistus konkreettisesti muodostuu. Jotta tuomion sisältö tulisi hoidollisesti tarkoituksenmukaiseksi, on sosiaaliviranomaisten selvityksen sisällettävä henkilökohtainen pitkän tähtäimen hoitosuunnitelma nuorelle. Kantaa on otettava muun ohessa nuoren tunne-elämän kehittyneisyyteen, sosiaaliseen käytökseen, koulunkäyntiin, koulutukseen, työllisyystilanteeseen sekä kognitiivisiin ja vastaaviin toimintamalleihin.

Tuomioistuin ratkaisee nuoren sopivuuden nuorisorangaistukseen sosiaaliviranomaisten selvityksen perusteella. Tuomioistuin ei ole sidottu sosiaaliviranomaisten kantaan. Lähtökohta on kuitenkin se, että nuorta ei ole tuomittava kysymyksessä olevaan seuraamukseen, jos se

selvityksessä torjutaan hyvillä syillä. Edellytetään, että tuomioistuin ottaa huomioon myös hyvin perustellun selvityksen tuomion yksityiskohdista määrätessään.

Nuorisorangaistuksen kohderyhmään kuuluvan on täytettävä neljä kriteeriä. Ne liittyvät rikoksenteikijän ikään, sosiaaliseen profiiliin, rikollisuuden laatuun ja siihen rangaistukseen, johon rikoksenteikijä olisi muuten tuomittu. Rikoksenteikijän on oltava iältään tekohetkellä alle 18 vuotta. Nuorella on oltava huomattavia sopeutumisongelmia kuten esimerkiksi puutteellisesti kehittynyt kyky luoda normaaleja sosiaalisia suhteita ja vaikeuksia orientoitua normaaleihin sosiaalisiin yhteyksiin. Nuorisorangaistus tulee erityisesti kysymykseen törkeän henkilölle vaarallisen rikollisuuden yhteydessä. Tekoina tulevat kysymykseen esimerkiksi vakavat pahoinpitelyt, ryöstöt ja raiskaukset. Lain mukaan kysymykseen tulee myös muu vakava rikollisuus kuten laajamittainen omaisuuskohtainen rikollisuus. Normaalisti nuorisorangaistus on vaihtoehto vähintään 30 päivän ja enintään puoleltoista vuoden pituiselle ehdottomalle vankeusrangaistukselle. Edellä mainittu asiantuntijaryhmä arvioi, että vuosittain tuomitaan 35-40 henkilöä nuorisorangaistukseen.

Nuori ei välttämättä motivoitu nuorisorangaistuksen suorittamiseen, vaan saattaa jatkaa negatiivista käyttäytymistään esimerkiksi käyttäytymällä väkivaltaisesti hoitohenkilökuntaa kohtaan. Seurauksena ei ole kuitenkaan se, että rangaistuksen täytäntöönpanosta luovutaan ja nuorelle tuomitaan tilalle toinen rangaistus, esimerkiksi ehdoton vankeusrangaistus. Tuomitun mainittu käyttäytyminen johtaa hoidon sisällön tarvittavaan muokkaamiseen. Hänen syyllistymisensä vakavaan rikollisuuteen saattaa johtaa ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemiseen niistä rikoksista. Siinäkin tapauksessa nuorisorangaistus kuitenkin suoritetaan loppuun. Rikoslain 74 a §:n nojalla tuomioistuin voi uuden rikollisuuden kysymyksessä ollessa pidentää laitoshoidolle säädettyä aikoja enintään 6 kuukaudella.

Käytännön kokemukset

Tanskan oikeusministeriössä on laadittu toukokuussa 2002 julkaistu *selvitys* koskien nuorisorangaistusta ja nuorille tuomittavaa ehdotonta vankeusrangaistusta. Selvityksen tiedot koskevat ajanjaksoa, joka alkaa nuorisorangaistuksen käyttöön ottamisesta 1.7.2001 ja päättyy 5.4.2002 (ehdottoman vankeusrangaistuksen osalta 27.2.2002).

Oikeusministeriön selvityksestä ilmenee, että tutkimuksen kattamalla ajanjaksolla tuomittiin alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista 31 nuorisorangaistusta ja 53 ehdotonta vankeusrangaistusta. Ehdottomien vankeusrangaistusten osalta mukaan on otettu vain vähintään 30 päivän ja enintään puoleltoista vuoden pituiset, koska sellaisten korvaajana nuorisorangaistusta on oletettu käytettävän. Käytännössä Tanskassa harvoin tuomitaan alle 18-vuotiaalle vankeusrangaistuksia, jotka eivät pituudeltaan mahdu mainittujen rajojen puitteisiin. Mukana ehdottomien vankeusrangaistusten määrässä ovat myös osittain ehdottomat rangaistukset.

Tanskalaisessa järjestelmässä nuorisorangaistus ei ole lakisääteisesti ensisijainen suhteessa ehdottomaan vankeusrangaistukseen kuten suljettu nuorisohoito on Ruotsissa. Vuonna 1999 ehdottomia vankeusrangaistuksia tuomittiin Tanskassa alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista 181, joten siihen nähden ehdottomien vankeusrangaistusten määrä näyttää olevan vähenemässä. Huomioon on otettava kuitenkin monipuolinen rangaistusjärjestelmä erilaisine yhdistelmävaihtoehtoineen kokonaisuudessaan, joten pelkästään yksittäisten seuraamusten määrästä ei voi tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä.

Nuorisorangaistustuomioista ilmenee, että noin kahdessa tuomiossa kolmesta (21/31) aika suljetulla osastolla (sikret afdelning) on määrätty enintään kahden kuukauden mittaiseksi. Kuuden tuomion mukaan aika on enintään neljän kuukauden mittainen ja kahden tuomion mukaan enintään kuuden kuukauden mittainen. Yhdessä tuomiossa on määrätty, että tuomitun ei ole ollenkaan oltava suljetulla osastolla. Yhdessä tuomiossa asia on jätetty auki.

Tanskan oikeusministeriön selvityksestä ilmenee, että nuorisorangaistuksia on tuomittu suhteellisen tasaisesti maan kaikissa osissa. Valituksia on ollut vähän eli kolme. Yli puolet (17) nuorisorangaistukseen tuomituista on syyllistynyt (ainoa rikos tai kokonaisuuden päärikos) ryöstöön. Muita tuomittujen rikoksia ovat olleet raiskaus (1), väkivalta virkamiestä vastaan (3), pahoinpitely (4; rikoslain 244 §:n mukainen simpel vold), törkeä pahoinpitely (2; rikoslain 245 §:n mukainen alvorligere vold), varkaus (3) ja muut omaisuusrikokset (1). Tuomituilla oli yleensä vähän tai ei ollenkaan muita samalla kertaa tuomittavaksi tulevia rikoksia. Noin kolmella neljästä (23/31) ei ollut ollenkaan muita rikoksia tai oli niitä enintään neljä.

Selvityksen mukaan 39 prosentilla (12/31) nuorisorangaistukseen tuomituista ei ollut aikaisempia rangaistuksia mukaan lukien syyttämättäjättämispäätökset, sakot ja vapausrangaistukset. Ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomituilla vastaava osuus oli 26 prosenttia (14/53). Enemmän kuin viisi aikaisempaa rangaistusta oli kolmella nuorisorangaistukseen tuomitulla. Tuomitut nuorisorangaistukset jakautuivat suhteellisen tasaisesti 15-, 16- ja 17-vuotiaina rikoksensa tehneille nuorille. Ehdottomaan vankeusrangaistukseen tarkasteluajanjaksona tuomituista alle 18-vuotiaista rikoksentekeijöistä selvästi yli puolet (31) oli tekohetkellä 17-vuotiaita. Nuorisorangaistukseen tuomituista vain kaksi oli tyttöjä. Sekä nuorisorangaistukseen että ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomituista hieman yli puolet olivat siirtolaisia tai heidän jälkeläisiään.

3.12.3. Kognitiivisiin taitoihin ja suuttumuksen hallintaan liittyvät ohjelmat

Ulkomailla on kehitetty rikoksentekeijän sosiaalistamiseen liittyviä ohjelmia, joilla pyritään vaikuttamaan tekijään uusia rikoksia ehkäisevästi ja jotka ovat levinneet ympäri maailmaa. Keskeisimpiä niistä ovat kognitiivisiin taitoihin ja vihanhallintaan liittyvät ohjelmat, joita myös Suomessa hyödynnetään kriminaalihuollon toiminnassa ja vankeusrangaistusten täytäntöönpanossa.

Useiden tutkimustulosten ja asiantuntija-arvioiden mukaan rikollinen käyttäytyminen on yhteydessä ajatteluun liittyviin puutteellisiin kognitiivisiin taitoihin. Kognitiivisten taitojen merkitykseen ovat huomiota kiinnittäneet muun ohessa Euroopan neuvoston suositus varhaisen psykososiaalisen puuttumisen roolista rikollisuuden ehkäisyssä (jakso 3.17.) ja Euroopan neuvoston nuorisorikoskomitean suositusehdotusta laativa, nuorisorikollisuuden torjunnan huomattava kansainvälinen asiantuntija englantilainen John Graham (jakso 3.18.). Tähän havaintoon vastaamaan on Kanadassa kehitetty Cognitive Skills-niminen strukturoitu kognitiivis-behavioraalinen kurssimuotoinen työskentelyohjelma. Sitä käytetään muun ohessa Yhdysvalloissa, Australiassa ja useissa Euroopan maissa pohjoismaat mukaan lukien. Ohjelmaa käytetään sekä laitoksessa että vapaudessa täytäntöön pantavien seuraamusten yhteydessä. Ohjelman sisällössä saattaa olla jonkin verran vaihtelua kohderyhmästä riippuen.

Kognitiivisiin taitoihin liittyvät ohjelmat lähtevät siitä, että useilta rikoksentekeijöiltä puuttuu sellaisia taitoja, joita lainmukaisessa elämässä vaaditaan, ja että mainittuja taitoja voidaan

opettaa ja oppia. Tarkoituksena on opettaa taitoa pohtia ja arvioida omaa ajattelua ja toimintaa sekä toiminnan seurauksia. Ohjelmien on arvioitu soveltuvan parhaiten sellaisille rikoksente-kijöille, joilla on korkea uusimisriski ja joilla on puutteita useissa kognitiivisissa taidoissa. Cognitive skills-ohjelma saattaa esimerkiksi olla laajuudeltaan 95 tuntia, jotka jaetaan 38 istunnoksi. Ohjelman suorittaminen kestää tuolloin noin kolme kuukautta. Ryhmässä on 6-10 osallistujaa ja kaksi ohjaajaa.

Cognitive Skills-kurssi kiinnittää huomiota ongelmanratkaisutaitoihin, itsekontrolliin, kriittiseen ajatteluun, sosiaalisiin taitoihin, luovaan ajatteluun ja arvojen pohdintaan, joiden kanalta keskeisiä ovat seuraavat asiat:

- ongelman tunnistaminen, vaihtoehtoratkaisujen löytäminen, ratkaisun seurausten ennakoiminen,
- pysähtyminen ajattelemaan ennen toimimista, tunteiden ja käyttäytymisen hallinta,
- omien käsitysten kriittinen tarkastelu; ajattelun, tunteiden ja käyttäytymisen välisen yhteyden huomaaminen; tosiasioiden, kuvitelmien ja mielipiteiden erottaminen toisistaan,
- toimiminen erilaisissa vuorovaikutustilanteissa; kyky vastaanottaa kritiikkiä, pyytää apua ja neuvotella,
- jäykkien asenteiden välttäminen, eri vaihtoehtojen arvioiminen, oma suhtautuminen ongelmiin,
- oman arvomaailman piirteiden tunnistaminen ja asioiden tarkasteleminen useista näkökulmista.

Suuttumuksen hallinta on lyhyt Englannissa kehitetty ohjelma, joka on tarkoitettu helposti malttinsa menettäville henkilöille. Ohjelmalla pyritään saamaan osallistujat tarkkailemaan omaa käyttäytymistään ja oppimaan suuttumuksen hallinnassa tarvittavia taitoja kuten kiihtymyksen hallitsemista, jämäkkää viestintää sekä arvostelun ja loukkausten käsittelemistä. Ohjelmassa käytetään erilaisia kognitiivis-behavioraalisia menetelmiä. Sen perusteena on paineen sietäminen opettamalla ensin selviytymistaitoja ja sen jälkeen altistamalla käsiteltävissä olevalle paineenaiheuttajamäärälle. Ohjelmassa harjoitellaan maltin menettämistä estäviä, sitä sääteleviä ja erilaisia muita toiminnallisia taitoja. Kurssimuotoisen ohjelman laajuus on 9 istuntoa, yhteensä 18 tuntia. Kutakin 6-10 osallistujan ryhmää ohjaamaan tarvitaan kaksi ohjaajaa.

3.12.4. Multisysteemiterapia (Norja)

Norjassa keskeinen ongelmanuorten käsittelyn keino on multisysteemiterapia (MST), jonka kohteena ovat lapset ja nuoret, jotka ovat vaarassa kehittyä käytöshäiriöisiksi tai joilla on sellainen häiriö. Alun perin hoitomuoto on kehitetty Yhdysvalloissa. Terapia on tarkoitettu 12-17-vuotiaille lapsille ja nuorille, jotka ovat matkalla täyttämään tai jotka jo täyttävät lastensuojelulain 4-24 ja 4-26 §:n mukaiset kodin ulkopuolelle sijoittamisen edellytykset. Kohderyhmälle tyypillisiä tunnusmerkkejä ovat aggressiivinen tai väkivaltainen käyttäytyminen, uhkailu, ilkivalta, vakavat koulu- ja oppimisvaikeudet, vakavat sääntörikkomukset kotona ja koulussa, ongelmat sosiaalisissa suhteissa, vakavat vuorovaikutuksen häiriöt, päihteiden käyttö, huono itsetunto, alisuoriutuminen, epäsosiaalinen kaveripiiri ja sosiaalinen eristäytyminen.

Multisysteemiterapialla pyritään laitossijoittamisen estämiseen. Se on kokonaisvaltainen huolehtimis- ja hoitomuoto. Toiminta on perhekeskeistä, kestoaltaan (3-6 kuukautta) rajoitettua ja intensiivistä tarvittavien toimenpiteiden ollessa saatavilla ympäri vuorokauden. Vanhemmat ovat mukana toiminnassa. Toimintaan kuuluu päivittäinen yhteydenpito vanhempien ja terapeutin välillä. Tapaamisia järjestetään perheelle sopivina aikoina kuten iltaisin tai viikonloppuisin. Myös lasta ja nuorta koskevat muut keskeiset tahot kuten koulu ja työpaikka otetaan toiminnan piiriin. Tavoitteena on, että perhe kykenee ratkaisemaan tulevaisuuden ongelmat itse. Kysymyksessä on lastensuojelulain 4-4 §:n mukainen apu, josta vastuu on kunnalla.

Tietyissä tapauksissa MST ei voi tulla käytettäväksi. Näin on ensinnäkin silloin, kun perheessä ei ole aikuista, joka voisi toimia vanhemman tai huoltajan roolissa. Meneillään voi myöskin olla jokin muu toimenpide, joka voisi vaikuttaa häiritsevästi MST:n kulkuun. MST:tä ei myöskään käytetä, kun päihteiden käyttö on käytännössä nuoren ainoa ongelma tai kun hän on autistinen, akuutisti psykoottinen tai akuutin itsemurhavaaran piirissä. Huomioon on otettava myös nuoren kotona olemisesta aiheutuva vaara hänen itsensä, perheenjäsenensä tai hoitavan henkilön terveydelle tai turvallisuudelle.

Multisysteemiterapian keskeisiä periaatteita ovat seuraavat:

- 1) ongelman ja laajemman systeemisen kontekstin (ongelmiin vaikuttavat tekijät) välisen yhteyden ymmärtäminen,
- 2) perheen voimavaroihin keskittyminen,
- 3) perheen vastuullisen käyttäytymisen lisääminen,
- 4) interventioiden suuntautuminen nykyisyyteen ja toimintaan ja kohdistuminen tiettyihin ja määriteltyihin ongelmiin,
- 5) interventioiden kohdistuminen systeemiseen käyttäytymiseen (vuorovaikutukseen) ja ongelmia ylläpitäviin tekijöihin,
- 6) interventioiden vastaavuus nuoren kehityksellisten tarpeiden kanssa,
- 7) perheen päivittäinen työskentely ja panostus,
- 8) interventioiden tehokkuuden jatkuva arviointi useista näkökulmista ja
- 9) interventioiden tarkoitus tuottaa pitkäaikaisia/pysyviä vaikutuksia ja muutoksia perheen huoltajien kyvyssä huomioida perheenjäsenten tarpeita.

Vuosina 1999-2001 MST:tä toteutettiin Norjassa 17 kunnassa. Mukana oli 23 MST-tiimiä, joissa oli yhteensä 90 terapeuttia / tiimin vastaavaa terapeuttia. Hoidon kävi läpi 500 nuorta ja heidän perhettään. Hoitomuodon arviointia suoritettiin kliinisesti koeryhmä-vertailuryhmäasetelmassa. Tutkimus (randomized clinical outcome study) suoritettiin otannan perusteella neljällä paikkakunnalla, joissa kussakin oli mukana 25 perhettä. Koeryhmän muodostivat MST-hoitoon osallistuneet perheet (N=62) ja vertailuryhmän kunkin paikkakunnan lastensuojelun normaalipalveluista valitut perheet (N=38). Arviointi suoritettiin hoidon lähtötilanteen perusteella sekä myöhemmin hoidon päätyttyä.

Lähtötilanteen perusteella koe- ja vertailuryhmissä ei voitu osoittaa eroja nuorten käyttäytymisen tai ongelmien suhteen. Ryhmissä nuorten keski-ikä oli 15 vuotta. Neljännes nuorista asui molempien vanhempien kanssa. Lähtötilanteessa kartoitettiin nuorten taustatietoja kuten perheeseen ja asuinolosuhteisiin liittyviä tekijöitä. Perhekokonaisuus ja vanhemmat arvioitiin erilaisten tekniikoiden ja indikaattoreiden avulla. Nuoret haastateltiin, ja heistä kerättiin myös ympäristön tuottamaa informaatiota. Myös koulusta pyydettiin tietoja nuoren koulunkäyntiin liittyen.

Yhteenvedona hoidon tuloksellisuuden ja vaikuttavuuden arvioinnista voidaan todeta, että koeryhmästä nuoria sijoitettiin kodin ulkopuolelle merkittävästi vähemmän kuin vertailuryhmästä. 29 prosenttia koeryhmästä ja 50 prosenttia vertailuryhmästä sijoitettiin intervention kuluessa kodin ulkopuolelle yhden kerran tai useammin. Koeryhmän sijoitukset kestivät lyhyemmän aikaa kuin vertailuryhmän sijoitukset. MST vähensi kodin ulkopuolelle sijoittamisia intervention aikana. Koeryhmän perheistä 7 prosenttia keskeytti hoidon, mistä voi tehdä sellaisen johtopäätöksen, että MST motivoi ja rohkaisee perheitä sitoutumaan hoitoon. Vanhempien ja nuorten ongelmakäyttäytymisessä sekä itse ilmoitetussa rikollisuudessa todettiin koeryhmässä merkittävää vähentymistä verrattuna vertailuryhmään. Vertailututkimuksen yhteydessä todettiin kuitenkin tarve pitkän aikavälin seurantatutkimuksiin, jotta vanhempien ja nuoren käyttäytymisen muutokset ja muutoksen pysyvyys voidaan todentaa.

3.12.5. Ny start (Tanska)

”Ny start” on Tanskassa kehitetty sosiaaliin taitoihin liittyvä ohjelma, joka perustuu kognitiivisille ja psykodynaamisille teorioille. Ohjelma on kehitetty eräiden paikallisviranomaisien, tutkijaryhmän ja projektinjohtajan yhteistyönä tutkimuslaitoksessa. Kokeilu on toteutettu sosiaaliministeriön ja rikosentorjuntaneuvoston tuella pilottihankkeena neljässä kunnassa vuosina 1998 ja 1999. Kohteena olivat 12-17-vuotiaat lapset ja nuoret, jotka ovat aggressiivisia, ilmeisesti väkivaltaisia ja rikollisuuteen taipuvaisia. Kohdehenkilöillä on alkavan rikollisuuden lisäksi päihdeongelmia. Kysymyksessä ovat yleensä nuoret, jotka ovat sulkeutuneet pois tavallisten sosiaalipalvelujen piiristä.

Harjoitusryhmä koostuu kahdesta aikuisesta ammattiauttajasta ja kuudesta nuoresta. Ryhmä pysyy koossa kaksi vuotta. Sosiaalisten taitojen harjoittelun yhteydessä (kestää kuusi kuukautta) ryhmä kokoontuu kolmena päivänä viikossa. Mainittu jakso käsittää kontaktinottamisvaiheen (yksi viikko), motivointivaiheen (kaksi viikkoa) ja sosiaalisten taitojen harjoitusvaiheen (neljä kuukautta).

Tarkoituksena on saada nuorelle keinoja paremmin integroitua perheeseen, kouluun ja ikätovereihin. Ohjelmassa opetetaan valmiuksia tunnistaa ja kontrolloida tunteita niin, ettei vihasta tule väkivaltaa, tuntea itsensä niin, että tavoitteet toteutuvat konflikteista, tunnistaa ja ratkaista ongelmia luomatta uusia sekä tiedostaa sosiaaliset pelisäännöt. Kysymyksessä on tunteiden ja ongelmien hallintaan, kommunikaatioon, itsevarmuuteen ja oman tulevaisuuden tavoitteelliseen suunnitteluun liittyvä koulutus. Teemoja käsitellään oman itsen, perheen, ystävien, vastakkaisen sukupuolen ja sosiaalisen todellisuuden näkökulmista. Sen jälkeen seuraavan puoleltoista vuoden aikana nuori seuraa laadittua tavoiteohjelmaa tavallisessa elinympäristössään. Vanhemmat yhdistetään ohjelmaan heille annettavan tiedon ja neuvojien kanssa käytöksen keskustelujen kautta.

Ny Start-ohjelman tuloksellisuus on arvioitu. Koska kokeilussa oli mukana vain 21 nuorta, joiden arvioimiseksi sitten muodostettiin samoin syrjäytyneistä 13 nuoren vertailuryhmä, arviointiraportin aineisto on pieni ja yksikin nuori voi aiheuttaa huomattavia prosentuaalisia muutoksia. Arviointitutkimus joka tapauksessa osoitti, että ohjelma vähentää väärinkäyttöä, impulsiivista toimintaa ja aggressiota, ohjelmaan osallistuvat nuoret asettavat tavoitteensa realistisemmin ja toimivat niiden saavuttamiseksi johdonmukaisemmin sekä toimivat paremmin perheissä. Lisäksi ohjelmaan liitytään helposti, sitä noudatetaan hyvin ja vain pieni osa

syrtäytyneistä nuorista ei näytä hyötyvän siitä. Viimeksi mainittuihin kuuluvat ne, joiden ongelmat edellyttävät psykiatrista asiantuntemusta.

3.12.6. Ringe-projekti (Tanska)

Kysymyksessä on projekti, jota kokeillaan Ringen valtionvankilassa ja eräässä avoimessa hoitolaitoksessa. Kohderyhmänä ovat vaikeasti käytöshäiriöiset ja usein rikoksiin jo syyllistyneet nuoret vankilaan tuomitut tai kodin ulkopuolelle sijoitetut nuoret. Toiminta tapahtuu enintään 4-5 nuoren ryhmissä, koska kokemuksen mukaan työskentely suuremmissa ryhmissä on hankalaa.

Kaikissa yksiköissä on pedagogis-psykologista tietämystä omaavaa henkilökuntaa, joka toimii yhteistyössä erilaisten esimerkiksi psykologiaan, nuorisopsykiatriaan ja päihteiden väärinkäyttöön erikoistuneiden asiantuntijoiden kanssa. Taustalla on kohteena olevan henkilön kotikunnan ja laitoksen yhteistyönä tehty hoitosuunnitelma. Kriminaalihuolto ja Ringen valtionvankila osallistuvat suunnittelutyöhön.

Usein nuorten taustalla on joutuminen passiiviseksi uhriksi huonon huolenpidon, hylkäämisen tai väkivallan kautta. Nuoren selviytymisstrategiaksi saattaa silloin muodostua siirtyminen aktiiviseen toimintaan rikoksentehtäjänä. Ringe-projektissa nuoren kokemuspohja ja selviytymisstrategia pyritään haastamaan ja niihin vaikuttamaan rikoksentehtäjään sosiaalistavaan suuntaan vuorovaikutussuhteilla luodussa toimintaympäristössä.

Toiminta rakentuu vakaille, sosiaalisille suhteille nuoren ja henkilökohtaisesti sitoutuneiden ja ammattitaitoisten työntekijöiden välillä. Nämä suhteet kehittyvät yhteenkuuluvuudesta erilaisissa aktiviteeteissa ja henkilökohtaisesta yhdessäolosta (keskustelut ja konfliktin- ja ongelmanratkaisu). Lisäksi on olemassa mahdollisuus enemmän erikoistuneisiin toimintamuotoihin kuten terapiaan ja kognitiivisten metodien käyttöön.

3.13. Sovittelu

3.13.1. Euroopan neuvoston suositus sovittelusta rikosasioissa

Euroopan neuvosto on vuonna 1999 antanut suosituksen sovittelusta rikosasioissa (Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to member states concerning mediation in penal matters).

Rikosasioiden sovittelun lähtökohtina suosituksessa todetaan muun ohessa seuraavia asioita:

- tarve parantaa rikoksentehtäjän ja uhrin aktiivista henkilökohtaista osallistumista rikosoikeusmenettelyyn; sama koskee myös muita osapuolia, joihin asia saattaa vaikuttaa, ja yhteisön osallistumista,
- uhrin legitimoitu intressi saada äänensä paremmin kuuluviin käsiteltäessä hänen asemaansa liittyviä seurauksia, päästä kommunikoimaan rikoksentehtäjän kanssa sekä saada anteeksipyyntö ja hyvitys,

- rikoksentekijöiden vastuuntunnon rohkaiseminen ja hyvityksenantamismahdollisuuksien tarjoaminen heille; yhteiskuntaan integroitumisen ja sopeutumisen edistäminen ja
- sovittelu voi lisätä tietoisuutta yksilön ja yhteisön tärkeästä roolista rikoksen ehkäisemisessä ja käsittelyssä ja siihen liittyvien konfliktien ratkaisemisessa; enemmän rakentavien ja vähemmän rankaisevien rikosoikeusseuraamusten rohkaiseminen.

Suosituksen mukaan jäsenvaltioiden pitäisi ottaa huomioon seuraavanlaisia asioita kehittäessään sovittelua rikosasioissa:

Sovittelun pitäisi perustua osapuolten vapaaehtoiseen suostumukseen. Osapuolilla tulisi olla mahdollisuus perua suostumuksensa missä tahansa sovittelun vaiheessa. Sovittelussa kädyt keskustelut ovat luottamuksellisia. Sovittelun pitäisi olla yleisesti saatavilla oleva palvelu kaikissa rikosprosessin vaiheissa. Sillä pitäisi olla riittävä autonomia rikosoikeudellisessa järjestelmässä.

Lainsäädännön tulisi edistää sovittelua rikosasioissa antamalla suuntaviivoja erityisesti asioiden osoittamisesta sovitteluun ja käsittelystä sovittelussa. Perustavanlaatuiset prosessuaaliset suojatoimet tulisi liittää sovitteluun. Viimeksi mainittu koskee muun ohessa oikeudellista apua, kääntämistä ja lasten oikeutta saada tukea vanhemmiltaan.

Päätöksenteko rikosasian ohjaamisesta sovitteluun ja sovittelun tuloksen arviointi tulisi varata rikosoikeusviranomaisille. Ennen suostumista sovitteluun osapuolia tulisi täysin informoida heidän oikeuksistaan, sovitteluprosessin luonteesta ja heidän päätöksensä mahdollisista seurauksista. Sen enempää uhria kuin rikoksentekijääkään ei saisi epäileilin tarkoituksin taivutella hyväksymään sovittelua. Erityissäännökset ja oikeudelliset suojaamistoimet koskien lasten osallistumista oikeudelliseen menettelyyn tulisi liittää myös heidän osallistumiseensa sovitteluun rikosasioissa. Sovitteluun ei tulisi mennä, jos joku osapuolista ei kykene ymmärtämään menettelyn merkitystä. Asian perustiedot tulisi molempien osapuolten hyväksyä sovittelun perustaksi. Osallistumista sovitteluun ei pitäisi käyttää näyttönä syyllisyyden myöntämisestä oikeusprosessissa.

Ennen asian ohjaamista sovitteluun olisi otettava huomioon osapuolten ilmeinen erilaisuus sellaisten seikkojen kuten osapuolten ikä, kypsyys tai älyllinen kapasiteetti suhteen. Sovitteluun ohjaavasta päätöksestä tulisi ilmetä järkevä aikaraja, jonka kuluessa asianomaisille rikosoikeusviranomaisille tulee ilmoittaa sovittelun tilanteesta. Sovittelussa tehtyyn sopimukseen perustuvilla suorituksilla tulisi olla sama asema kuin oikeudelliseen päätökseen tai tuomioon perustuvilla ja niiden pitäisi estää syyttäminen samoihin tosiasioihin perustuen. Kun asia osoitetaan takaisin rikosoikeusviranomaisille epäonnistuneen sovittelun tai sovittelussa saavutetun sopimuksen täyttämisen jälkeen, päätös jatkoetenemisestä tulisi tehdä viivytyksettä.

Ennen sovittelun aloittamista sovittelijaa pitäisi informoida kaikista relevanteista tosiseikoista ja asianomaisten rikosoikeusviranomaisten tulisi toimittaa hänelle tarvittavat asiakirjat. Sovittelu tulisi suorittaa puolueettomasti tosiseikkoihin sekä osapuolten tarpeisiin ja toiveisiin perustuen. Sovittelijan pitäisi aina kunnioittaa osapuolten arvokkuutta ja varmistaa, että osapuolet suhtautuvat kunnioittavasti toisiinsa. Sovittelija on vastuussa siitä, että sovittelulle tarjoutuu turvallinen ja miellyttävä ympäristö. Sovittelijan tulisi suhtautua hienotunteisesti osa-

puolten haavoittuvuuteen. Sovittelu pitäisi viedä läpi tehokkaasti vauhdilla, joka on osapuolten hallittavissa.

Sovittelun pitäisi tapahtua suljettujen ovien takana. Huolimatta luottamuksellisuuden periaatteesta, sovittelijan pitäisi ilmaista sopiville viranomaisille tai henkilöille, joita asia koskee, sovittelun yhteydessä saamansa tiedot uhkaavista vakavista rikoksista. Sopimukseen tulisi päästä vapaaehtoisesti, velvoitteiden tulisi olla järkeviä ja verrannollisia. Sovittelijan pitäisi ilmoittaa rikosoikeusviranomaisille sovittelun etenemisestä ja lopputuloksesta. Sovittelijan raportin ei pitäisi paljasta sovittelukokousten sisältöä eikä ilmaista osapuolten käytöstä sovittelun aikana. Rikosoikeusviranomaisten ja sovittelupalvelun välillä pitäisi olla säännöllinen yhteysdenpito yhteisymmärryksen löytämiseksi.

3.13.2. Rikossovittelun kansainvälinen tilanne

Ruotsi

Kokeilut ja lainsäädäntö

Kokeilut

Ruotsissa on ollut nuoria rikoksenteijöitä koskevia sovitteluprojekteja vuodesta 1987 lähtien. Tuolloin Hudiksvallissa aloitetussa kokeilussa poliisi sovitteli 12-17-vuotiaiden tekemissä rikoksissa. Solnassa/Sundbybergissä toiminta lähti liikkeelle lastensuojeluviranomaisten aloitteesta, mutta toiminnan organisoimisesta huolehti aatteellinen yhdistys.

Västeråsissa käynnistyi vuonna 1994 sovitteluprojekti nimeltään ”Revansch”, josta päävaastuun kantoi sosiaalipalvelu, vaikka yhteistyötahoina toimivat myös poliisi, syyttäjä ja muutama vakuutusyhtiö. Tarkoituksena oli ehkäistä nuorten uusintarikollisuutta. Kohderyhmänä olivat 12-17-vuotiaat varkauksiin, näpistyksiin ja vahingontekoihin syylistyneet nuoret. Vuonna 1995 toimintaa laajennettiin myös väkivaltarikoksiin. Mainittujen jälkeen Ruotsissa on ollut lukuisia muitakin nuoria rikoksenteijöitä koskevia sovitteluhankkeita.

Vuonna 1998 hallitus antoi Rikossentorjuntaneuvostolle (Brottsförebyggande rådet) tehtäväksi aloittaa sovittelun kokeilutoiminta koskien nuoria rikoksenteijöitä. Neuvoston hoidettavaksi tuli jo olemassa olevien sovitteluprojektien seuraaminen, yhtenäistäminen ja arvioiminen. Hallituksen mukaan oli tärkeää, että jo olemassa olevaa sovittelutoimintaa kehitetään ja laajennetaan. Lisäksi neuvoston tehtäväksi tuli sovittelun asemaa oikeusjärjestelmässä koskevan arviointipohjan luominen. Hallituksen toimeksiannossa painotettiin sitä, että toiminta tulisi ensisijaisesti suunnata nuoriin 15-17-vuotiaisiin rikoksenteijöihin.

Rikossentorjuntaneuvoston seurannan kohteena olevista 32 projektista lähes kaikki ovat kunnallisia. Yksi projekti oli poliisin ja kaksi aatteellisten yhdistysten organisoimia. Kuntavetoiset projektit on yleensä järjestetty sosiaalipalvelun, tavallisesti sen erityisnuorisotyöyksikön hoidettavaksi. Jotkut projektit on järjestetty sosiaalisuhteiden hoidettaviksi. Projekteilla on yhteistyötä erilaisten viranomaisten ja organisaatioiden kanssa. Yhteistyökumppaneista keskeisiä ovat koulut ja poliisiviranomaiset.

Rikoksentorjuntaneuvoston ensimmäisenä seurantavuonna kohteena oli 414 asiaa. Niistä 30 prosentissa sovittelua ei ollut onnistuttu viemään läpi. Tavallisin syy epäonnistumiseen oli se, että asianomistaja kieltäytyi myötävaikuttavasta, joissakin harvoissa tapauksissa rikoksenteijään kohdistuvan pelkonsa vuoksi. Läpiviedyistä tapauksista sovittelun aloitteentekijänä oli poliisi 69 prosentissa asioista, sosiaalipalvelu 12 prosentissa asioista ja mainitut tahot yhdessä 10 prosentissa asioista. Noin 30 prosenttia rikoksenteijöistä oli alle 15-vuotiaita ja noin 50 prosenttia 15-17-vuotiaita. Kun rikoksenteijä oli alle 15-vuotias, 80 prosentissa tapauksista huoltaja osallistui sovintoneuvotteluihin. Määrä oli yli 15-vuotiaiden asioissa 50 prosenttia. Sovittelussa käsiteltyjä rikoksia olivat muun ohessa näpistys (41 prosenttia), vahingonteko (14 prosenttia), varkaus (13 prosenttia), pahoinpitely (8 prosenttia), laitton uhkaus (4 prosenttia) ja ryöstö (2 prosenttia). Rikoksista noin 60 prosenttia oli kohdistunut yrityksiin tai organisaatioihin. Oikeusprosessiin menneistä noin 100 asiasta 40 tapauksessa tehtiin syyttämättä jättämispäätös. Oikeuteen meni harvoja sellaisia asioita, joissa sovittelu oli suoritettu ennen oikeudenkäyntiä.

Sovittelua koskeva mietintö (SOU 2000:105)

Vuonna 1998 asetetun selvitysmiehen mietinnössä (SOU 2000:105) ehdotettiin säädettäväksi laki nuorisorikosten sovittelusta (lag om medling vid ungdomsbrott). Mietinnössä otettiin kantaa sovitteluun liittyviin erityiskysymyksiin. Seuraavassa on tiivistelmä selvitysmiehen kannanotoista.

Sovittelua tulisi laajemmin käyttää nuorten rikosasioissa. Sovittelun ansiosta nuori rikosenteijä voi paremmin ymmärtää tekonsa seuraukset ja uhri työstää kokemuksiaan rikokseen liittyen. Muitakin tarkoituksia, kuten oikeuslaitoksen taakan keventämistä, voidaan toteuttaa sovittelumenettelyn kautta. Sovittelu vaikuttaa myönteisesti sekä nuoreen rikosenteijään (rehabilitoiva vaikutus) että rikoksen uhriin (merkittävä rooli ja intressien huomioon ottaminen).

Ne mahdollisuudet, joita nykyisin Ruotsissa on sovittelun huomioon ottamiseen rikosprosessissa, ovat riittäviä sovittelutoiminnan edistämiseen. On kuitenkin tarpeen tarkemmin säännellä sitä, miten oikeuslaitoksen on suhtauduttava sovitteluun. Sopivaa ei ole sovittelun ottaminen seuraamukseksi rangaistusjärjestelmään. Myöskään ehdollinen syyttämättä jättäminen ei tule kysymykseen. Sen sijaan osallistuminen sovitteluun voisi olla erityisenä perusteena syyttämättä jättämiselle. Jos nuori ei täyttäisi sopimusta, syyttämättä jättäminen voitaisiin peruuttaa. Kysymykseen tulisi myös syyteharkinnan kanssa odottaminen, kunnes selviää, onko nuori täyttänyt sovittelussa syntyneen sopimuksen vai ei. Tuomioistuimen tulisi rangaistuksen mittaamisessa ja rangaistuslajin valinnassa ottaa huomioon tapahtunut sovittelu. Tuomioistuimien voi ottaa sovittelun huomioon myös niin, että sovittelu sisältyy sosiaalipalvelun laatimaan hoitosuunnitelmaan tuomioistuimen jättäessä nuoren sosiaalipalvelun toimenpiteiden varaan. Sovittelun tulisi olla mahdollinen kaikissa oikeusprosessin vaiheissa.

Nuorisorikosten sovittelua koskeva toiminta pitäisi organisoida tapahtuvaksi kunnan sosiaalipalvelussa. Sitä kautta sovittelu voidaan laajentaa saatavaksi koko maassa. Sovittelutoiminta on välttämätöntä tehdä pakolliseksi kunnille. Myös sovittelutoiminnalle tulisi asettaa vaatimuksia, jotka liittyvät alussa mainittuun sovittelun tarkoitukseen rikosenteijälle ja uhrille. Sovittelun on oltava vapaaehtoista osapuolille, ja sovittelijan on oltava puolueeton.

Nuorten rikossovittelun piiriin tulisi ottaa myös 18-20-vuotiaat rikosenteijät. Mitään rikoksia ei tulisi laissa sulkea sovittelun ulkopuolelle. Seksuaalirikokset ja asianomistajaa vailla

olevat rikokset jäisivät kuitenkin sovittelun ulkopuolelle. Mitä vakavammasta rikoksesta olisi kysymys, sitä enemmän huomiota pitäisi kiinnittää asianomistajaan. Sovittelun pitäisi tulla kysymykseen lähinnä ensikertalaisten kohdalla. Ei pitäisi kuitenkaan sulkea pois mahdollisuutta käyttää sovittelua myös rikoksenuusijoiden asioissa.

Ehdotuksen mukaan sovittelutoiminta tulisi kunnan sosiaalitoiminnan pakolliseksi tehtäväksi. Sovittelu koskisi alle 21-vuotiaana rikoksen tehneitä. Alle 12-vuotiaan tekemän rikoksen sovittelu tulisi kysymykseen vain erityisistä syistä. Sovittelu olisi vapaaehtoista sekä rikoksen tekijälle että asianomistajalle. Asian sovitteluun ilmoittaminen edellyttäisi, että rikos on ilmoitettu poliisille ja että rikosentekijä on myöntänyt syyllisyytensä. Asian voisivat sovitteluun ilmoittaa poliisi, syyttäjä, sosiaalipalvelu tai tuomioistuin. Sovittelu olisi vietävä läpi joutuisasti. Huoltajalla olisi oikeus olla läsnä sovittelutilaisuudessa, ellei siihen ole erityisiä vastasyitä. Jos rikosentekijä ei täyttäisi hänen ja asianomistajan välillä tehtyä sopimusta, siitä on heti ilmoitettava syyttäjälle, ellei se ole ilmeisesti tarpeetonta.

Selvitysmies lähtee siitä, että sovittelu on hyödyllinen menettely erityisesti nuorten rikoksissa ja sitä tulisi soveltaa käytäntöön nykyistä laajemmin. Mitä vakavamman rikoksen sovittelusta on kysymys, sitä suurempi merkitys sillä on uhrin kannalta. Mietinnön mukaan oikeudenmukaisuuden ja yhdenvertaisuusvaatimuksen toteutumisen kannalta sovittelusta tulee säätää lailla. Mutta koska sovittelu on kehittyvää toimintaa, sen sisällöstä ei tule säätää yksityiskohteisesti. Sovittelupalvelun tulisi mietinnön mukaan olla saatavilla ensisijaisesti 15-17-vuotiaille. Sovittelu tulisi ottaa huomioon rangaistusta mitattaessa ja rangaistuslajia valittaessa. Sovittelu voisi myös johtaa syyttämättä tai tuomitsematta jättämiseen.

Laki sovittelusta rikosasioissa

Selvitysmiehen mietintö johti lainsäädäntötoimiin. Hallituksen esitys (Prop. 2001/02:126) perustui pitkälti selvitysmiehen lakiehdotukseen ja hänen mietinnössään muuten esitettyihin näkökohtiin. Rikosasioiden sovittelua koskeva laki (lag om medling med anledning av brott) tuli voimaan 1.7.2002.

Laki koskee 1 §:n mukaan valtion tai kunnan järjestämää sovittelua rikosasiassa. Sovittelun määritelmä on lain 2 §:ssä. Sen mukaan sovittelulla tarkoitetaan kyseisessä laissa sitä, että rikosentekijä ja asianomistaja tapaavat sovittelijan edessä puhuakseen rikoksesta ja sen seurauksista. Lain 3 §:n mukaan sovittelun tulee olla molempien osapuolten edun mukaista. Tarkoituksena on vähentää rikoksen negatiivisia seurauksia. Sovittelulla pyritään siihen, että rikosentekijän tietoon tulevat rikoksen seuraukset ja että asianomistajalle tulee mahdollisuus käsitellä kokemuksiaan. Lain 4 §:n mukaan sovittelijan tulee olla puolueeton, pätevä ja oikeamielinen henkilö.

Sovittelu on lain 5 §:n mukaan vapaaehtoinen sekä rikosentekijälle että asianomistajalle. Rikoksen tulee olla ilmoitettu poliisille. Lisäksi tekijän on täytynyt tunnustaa teko tai osallisuutensa siihen. Lisäksi sovittelun on muutenkin oltava olosuhteisiin nähden sopivaa. Mikäli rikosentekijä on alle 12-vuotias, sovittelu edellyttää erityisiä syitä (synnerliga skäl). Lain 6 § edellyttää sovittelun läpiviemistä joutuisasti. Jos esitutkinta on kesken tai jos ei ole vielä lainvoimaista tuomiota, sovittelijan on neuvoteltava tutkinnanjohtajan tai syyttäjän kanssa.

Lain 8 §:n mukaan rikosentekijän ja asianomistajan huoltajalle on annettava tilaisuus olla läsnä sovittelutapaamisessa, jos sitä vastaan ei ole erityisiä syitä (särskilda skäl). Sovittelutapaamisessa voi olla läsnä muitakin henkilöitä, jos se on sovittelun tavoitteen mukaista ja jos

se on ylipäänsä soveliasta. Hallituksen esityksen (proposition 2001/02:126) mukaan tällaisina muina henkilöinä saattavat tulla kysymykseen esimerkiksi perhekodin vanhemmat ja asianomistajan tukihenkilö. Tuolloin on mahdollista, että sovittelu saa perheneuvonpidon piirteitä.

Sovittelulain 9 §:n mukaan sovittelutapaamisessa annetaan asianomistajalle tilaisuus kertoa kokemuksistaan rikokseen ja sen seurauksiin liittyen. Tekijällä on tilaisuus kertoa rikokseen johtaneista olosuhteistaan ja tilanteestaan muuten. Asianomistaja voi esittää toivomuksen hyvityksestä ja rikoksenteikijä anteeksipyyntönsä teon vuoksi. Lain 10 §:ssä säädetään, että sovittelijan on myötävaikutettava hyvitystä koskevan sopimuksen syntymiseen vain, jos on ilmeistä, että sopimuksen sisältö ei ole kohtuuton. Jos rikoksenteikijä ei täytä sopimusvelvoitteitaan, sovittelijan on huolehdittava heti asian ilmoittamisesta syyttäjälle, jos se ei ole tarpeellista.

Sovittelulain säätämisen yhteydessä muutettiin lakia erityisistä määräyksistä koskien nuoria rikoksenteikijöitä (lag med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare). Lain 6 §:ään lisättiin virke, jonka mukaan tuomioistuimen on selvitettävä, onko epäillylle tarjottu mahdollisuutta osallistua sovitteluun ja miten epäilty on suhtautunut osallistumiseen sovitteluun.

Rikksentorjuntaneuvoston (BRÅ) selvitykset

Ruotsissa on selvitetty sovitteluun osallistuneiden rikoksenteikijöiden kokemuksia ja käsityksiä sovittelusta (*Medling vid brott. Gärningsmannen berättar. Brå-rapport 1999:14*). Tutkimusta varten oli haastateltu 22 rikoksenteikijää. Tutkimuksesta ilmenee, että valtaosa nuorista arvioi osallistuneensa menettelyyn vapaaehtoisesti. Näin varsinkin tapauksissa, joissa asianomistaja oli yksityishenkilö. Nämä nuoret eivät myöskään pitäneet sovittelua rangaistuksena. Sen sijaan sovittelun luonne oli epäselvempää osallistujille asioissa, joissa asianomistaja oli oikeushenkilö. Erityisesti nuorimmat rikoksenteikijät olivat epävarmoja siitä, oliko sovitteluun osallistuminen vapaaehtoista. Syyllisyydentunteiden kokeminen oli yleisempää asianomistajan ollessa yksityishenkilö. Niissä tapauksissa tekijöille ominainen hermostuneisuus myös ilmeni asianomistajatapaamisen yhteydessä.

Raportin 1999:14 mukaan valtaosa sovitteluun osallistuneista rikoksenteikijöistä koki sovittelijan toimineen oikeudenmukaisesti ja puolueettomasti. Tekijöihin oli suhtauduttu kunnioittavasti, heitä oli kuunneltu ja molemmille osapuolille oli annettu tilaisuus puhua. Raportista ilmenee, että sovittelun lopputuloksena on yleensä ei-materiaalinen hyvitys, lähinnä anteeksipyyntö niissä tapauksissa, joissa asianomistajana on yksityishenkilö. Tämä saattaa liittyä siihen, että asiat olivat joka tapauksessa menossa tuomioistuinkäsittelyyn. Sovittelun kautta rikoksenteikijöille oli selvinnyt aikaisempaa paremmin rikoksensa seuraukset. Yksi raportin johtopäätöksistä on se, että sovittelun tarkoituksenmukaisuus aivan lievimmissä rikoksissa kuten esimerkiksi näpistyksissä on kyseenalainen.

Ruotsissa on rikoksenteikijöiden lisäksi selvitetty asianomistajien kokemuksia sovittelusta (*Medling vid brott. Brottsoffren berättar*). Tutkimusta varten oli haastateltu 20 yksityishenkilöä ja 27 oikeushenkilön edustajaa. Raportin perusteella sovittelua voidaan monella tapaa pitää arvokkaana asianomistajan kannalta. Esimerkiksi joitakin rikoksen aiheuttamia tunneperäisiä tarpeita voidaan tyydyttää rikossovittelun kautta saamalla vastauksia rikoksenteikijään liittyviin kysymyksiin. Asianomistajalle saattaa syntyä sellainen käsitys, että he ovat rikoksen vuoksi menettäneet itsemääräämisoikeutensa. Kun asianomistajalle sovittelun myötä selviää rikoksenteikijän menettelyyn liittyvä vääryys, asianomistaja voi kokea saavansa takaisin oman tilanteensa kontrollin. Myös mukanaolo yhteiskunnan harjoittamassa rikoksenehkäisytyössä

voi olla asianomistajan syynä osallistua sovitteluun. Merkitys on myös sillä hyvityksellä, joka asianomistajalle voi sovittelun kautta tulla.

Asianomistajaraportin johtopäätöksiin kuuluu se, että lievempien rikosten kohteena olevat asianomistajat osallistuvat sovitteluun pikemminkin rikoksenteikijän kuin itsensä vuoksi. Varkavammassa rikoksissa asia on päinvastoin. Viimeksi mainituissa tapauksissa asianomistajalla on suurempi tarve työstää asiaa ja sitä kautta saada tunneperäinen ratkaisu asialle. Oikeushenkilöitä edustavat asianomistajat olivat kiinnostuneita nuoren uusien rikosten ehkäisemisestä ja rikoksen taloudellisista vaikutuksista. Yleensä ottaen asianomistajat olivat tyytyväisiä sovittelijoihin ja mahdollisuuksiin saada tuotua sovittelussa esiin omia mielipiteitään. Valtaosa yksityishenkilöistä koki sovittelun jälkeen helpotusta, joka liittyi asian selviämiseen ja rikoksenteikijän anteeksipyyntöön. Samantyyppisiä kokemuksia tältä osin oli myös oikeushenkilöiden edustajilla. Tosin heidän keskuudessaan sovittelua pidettiin aikaa vievänä prosessina. Joidenkin yksityishenkilöiden pelko joutua uudelleen rikoksen kohteeksi oli hävinnyt sovittelun myötä.

Rikoksantorjuntaneuvostolta on ilmestynyt loppuraportti sovittelun kokeilutoiminnasta (*Medling vid brott. Slutrapport från en försöksverksamhet. Brå-rapport 2000:8*). Teoreettinen lähtökohta sovittelulle on antaa rikoksenteikijälle tilaisuus ymmärtää tekonsa seuraukset ja ottaa vastuu niistä. Asianomistajalle tarjoutuu tilaisuus työstää kokemuksiaan ja paikallisyhteisölle tilaisuus vahvistaa sosiaalista kontrolliaan. On hyvää syytä olettaa, että kehitys sovittelutoiminnassa tulee jatkumaan lainsäädännöstä huolimatta. Rikoksantorjuntaneuvoston mukaan sovittelutoiminta on organisoitava kuntien sosiaalipalvelun hoidettavaksi, koska siellä on muun ohessa koulutuksen ja tällaisten ongelmien käsittelyyn tottuneisuuden vuoksi parhaat edellytykset toiminnalle. Sovittelu tulisi kuitenkin erottaa yleisestä sosiaalipalvelutyöstä.

Loppuraportin mukaan syyttäjät ja poliisiviranomaiset tarvitsevat selvää säännösohjausta siihen, kuinka suhtautua sovittelutoimintaan. Sovittelua sivuavia kysymyksiä on jo nyt lainsäädännössä. Neuvoston mielestä selvennys nykyisiin säännöksiin voisi lisätä muun ohessa sovittelutoiminnan legitimitettä. Pohdittaessa lainsäädäntöä on tärkeää, että sovittelun käsite ja toiminnan tavoitteet määritetään selvästi. Toiminnan tavoitteista neuvosto painottaa rikoksen uusimisen ja asianomistajan kärsimyksen vähentämistä. Sovittelutoiminta tulisi suunnata sellaisiin rikoksiin, joiden voidaan parhaiten katsoa ennustavan rikollisen uran alkamista, nuoren rikoksenteikijän elämäntilannetta kuitenkin unohtamatta. Kyseenalaista on esimerkiksi alle 15-vuotiaan tekemän näpistyksen sovittelu. Neuvosto katsoo, että huoltajan tulisi olla säännönmukaisesti läsnä sovittelussa ja erityisesti rikoksenteikijän ollessa alle 18-vuotias. Vakavissa rikoksissa, joiden osalta pääasiallinen tarve on palvella asianomistajan etua, sovittelun kanssa työskentelevien tulisi olla perehtyneitä rikosuhriproblematiikkaan.

Norja

Ensimmäinen nuorille rikoksenteikijöille suunnattu sovittelukokeilu käynnistyi Norjassa vuonna 1981. Lähtökohtana oli tuolloin vankeusrangaistuksen vaihtoehtojen etsiminen nuorille rikoksenteikijöille. Vuonna 1991 hyväksyttiin sovittelutoimintaa sääntelevä laki eli *lov om megling i konfliktråd*. Jokaisessa kunnassa on toimielin (*konfliktråd*), jonka tehtävänä on sovittaa riitoja, jotka ovat syntyneet vahingonteon tai muun vastaavan loukkauksen takia. Sovittelun kohteeksi voivat tulla niin riita- kuin rikosasiatkin.

Syyttäjä ratkaisee asian soveltuvuuden sovitteluun. Rikosprosessilain 71 a §:n mukaan hän voi osoittaa asian sovitteluun. Sovittelu tapahtuu esitutkinnan ja tuomioistuinkäsittelyn välis-

sä. Sovittelijat ovat neljäksi vuodeksi kerrallaan nimettyjä nuhteettomia (ei rangaistuja) maallikoita, jotka laskuttavat asia- ja tuntiperusteisesti. Sovittelijat nimittää tehtävänsä komitea, joka koostuu paikallisviranomaisten ja syyttäjien edustajista sekä sovittelutoiminnan koordinaattorista. Norjassa on 40 sovittelulautakuntaa ja noin 700 sovittelijaa. Vuonna 1999 sovittelutoimistoihin tuli yhteensä 6 433 juttua, joista 3 093 oli rikosasioita. Niistä 1 884 asiassa rikoksentehtäjä oli alle 15-vuotias. Varsinaiseen sovitteluun päätyneistä tapauksista 93 prosentissa päästiin sopimukseen ja sopimuksista toteutui 94 prosenttia. Sovittelutoiminnan rahoittaa oikeusministeriö.

Sovittelu edellyttää molempien osapuolten, alle 18-vuotiaan osalta myös huoltajan suostumuksen. Alle 15-vuotiaiden sovittelussa täytyy huoltajan myös olla mukana neuvotteluissa. Sopimus tehdään kirjallisesti. Sovittelun päätyttyä asiakirjat lähetetään syyttäjälle, joka saa myös ilmoituksen sopimuksen täyttämisestä. Sopimuksen olennainen rikkominen voi johtaa siihen, että syyttäjä lähtee viemään rikosprosessia eteenpäin. Sovittelu on mahdollista suorittaa epäsuorana, jos osapuolet asuvat kaukana toisistaan tai eivät halua tavata kasvotusten. Tuomioistuin voi asettaa ehdollisen tuomion erääksi ehdoksi velvollisuuden vahingon korvaamiseen, myös sovitteluun osallistumiseen.

Norjassa on valtakunnansyyttäjän ohjeissa vuodelta 1993 asetettu sovittelun rajaksi ehdoton vankeus. Jos rikoksesta on odotettavissa ehdotonta vankeutta, se ei sovellu sovitteluun lähetettäväksi. Norjassa onnistunut sovittelu johtaa lähes varmasti syyttämättä jättämiseen. Pahoinpitelyiden osuus rikossovittelun jutuista on noin 10 prosenttia. Norjassa on arvosteltu sitä, että maan sovittelujärjestelmä käsittelee pääasiassa vain nuorten tekemiä vähäisiä rikoksia. Kesällä 2001 käynnistettiin kolmevuotinen kokeilu, jossa sovitteluun lähetetään vakavampia väkivaltarikoksia kuten kolmen vuoden rangaistusmaksimin omaava pahoinpitely (legemsbeskadigelse). Toisin kuin Norjan vakiintuneessa sovittelukäytännössä, tämän kokeilun piirissä olevissa vakavissa pahoinpitelyrikoksissa voitaisiin onnistuneesta sovittelusta huolimatta nostaa syyte. Tähän asti tavallisimpia sovittelussa käsiteltyjä rikoksia ovat olleet varkaudet, näpistykset ja vahingonteot.

Lapsi- ja nuorisoriikollisuutta pohtinut työryhmä on 28.6.2001 julkaistussa raportissaan (En rapport om tiltak mot barne- og ungdomskriminalitet) päätenyt siihen, että ilman osapuolten suostumusta tapahtuvaa pakkosovittelua ei ole aihetta lähteä kehittämään. Sovittelussa tulokseen on aihetta olettaa päästävän vain vapaaehtoispoljalta.

Tanska

Tanskassa on aloitettu laajennettu sovittelun kokeilu vuonna 1997 kolmessa poliisipiirissä. Kokeilu-aikaa on sittemmin pidennetty aina vuoteen 2002 saakka. Kokeilun rahoittaa oikeusministeriö.

Kysymyksessä on rikosprosessin täydennys. Tuomioistuin voi ottaa sovittelun huomioon seuraamusta määrätessään. Sovittelu on vapaaehtoista, ja molemmat osapuolet voivat keskeyttää sen milloin haluavat. Sovittelu voidaan suorittaa myös oikeudenkäynnin jälkeen. Ennen oikeudenkäyntiä suoritettuna se voidaan ottaa huomioon seuraamusta määrättäessä. Poliisi osoittaa asian sovitteluun. Tekijän täytyy myöntää syyllisyytensä ja olla vähintään 15-vuotias. Sovittelijat ovat erityisen kurssin käyneitä poliisipiirin asettamia nuhteettomia (ei rangaistuja) maallikoita. He ilmoittavat poliisille sovittelun tapahtumisesta ja siitä, onko asiassa päästy sopimukseen. Yhteistyö poliisin ja sovittelijoiden välillä on tiivistä esimerkiksi sen selvittämiseksi, miten entistä useampia tapauksia saataisiin sovittelun piiriin.

Belgia

Rikosten sovittelu sai Belgiassa alkunsa nuorisorikollisten parissa työskentelevien kansalaisjärjestöjen aloitteesta 1980-luvun loppupuolella. Sovittelu ei ole levinnyt kovin laajalle. Belgia muutenkin poikkeaa sovittelutoiminnan osalta useista Euroopan maista siinä, että sovittelu on yleisempää täysi-ikäisten rikoksenteekijöiden kuin nuorten parissa. Vuonna 1994 säädettiin laki sovittelusta rikosasioissa. Sovittelua voidaan käyttää rikosasioissa, joissa rikoksesta seuraava rangaistus on enintään kaksi vuotta vankeutta. Belgiaan on rikosoikeudellisen sovittelun (penal mediation) lisäksi kehittynyt ”korjaava sovittelu” (mediation for redress) ja sovittelu poliisitoimen yhteydessä (mediation at the police level).

Rikosoikeudellinen sovittelutoiminta on organisoitu siten, että virallisen syyttäjän tehtävänä on ohjata soveltuvat jutut sovittelun piiriin sekä valvoa sovittelutoimintaa. Osallistuminen sovitteluun on vapaaehtoista osapuolille. Sovittelu on tavallisesti epäsuoraa siten, että sovittelija tapaa erikseen rikoksenteekijän ja asianomistajan.

Varsinaisen sovittelun hoitavat syyttäjän virastossa työskentelevät sosiaalityöntekijät ja kriminologit. He raportoivat toiminnastaan syyttäjää. Varsinaista koko valtakunnan ja eri sovittelujärjestelmät kattavaa toimintajärjestelmää ei ole onnistuttu täysin vakiinnuttamaan. Rikosoikeudellisen sovittelun kustannuksista vastaa oikeusministeriö.

Vuonna 1998 sovitteluun ohjattiin 461 nuorten rikosasiaa. Sovitteluun päätyneet jutut koskivat pääasiassa omaisuusrikoksia (70 prosenttia) ja pahoinpitelyitä (25 prosenttia).

Saksa

Ensimmäinen rikosasioiden sovitteluprojekti käynnistyi Saksassa vuonna 1984, minkä jälkeen toiminta yleistyi erilaisten kokeilujen puitteissa nopeasti. Hankkeista saadut myönteiset tulokset johtivat siihen, että sovittelua alettiin kehittää erityisesti nuorten tekemien rikosten vaihtoehtoiseksi seuraamukseksi.

Saksan rikoslaissa on vuodesta 1994 ollut rikoksen tekijän ja uhrin välistä sovittelua koskevia säännöksiä. Esimerkiksi korkeintaan yhden vuoden vankeusrangaistus voidaan suoritetun sovittelun perusteella määrätä ehdollisena. Sovittelu voi myös vaikuttaa rangaistusta lieventävästi. Sovittelua koskevia säännöksiä on myös rikosprosessilaissa. Sekä syyttäjällä että tuomioistuimella on mahdollisuus osoittaa rikos soviteltavaksi. Myös nuoria rikoksenteekijöitä koskevalla sääntelyllä on merkitystä sovittelua ajatellen. Sovittelu voi nuorilla olla erityisenä perusteena sekä syyttämättä että tuomitsematta jättämiselle.

Rikosten sovittelu on organisoitu eri tavoin eri osavaltioissa. Erilaisia ohjeistuksia on koskien koko liittovaltiota ja yksittäisiä osavaltioita. Saksan sovittelujärjestelmässä ei sovittelijoille ole asetettu muodollisia pätevyysvaatimuksia eikä tiettyä ammatillista taustaa vaadita. Sovittelijat ovat kuitenkin käytännössä osoittaneet suurta kiinnostusta hankkia lisäpätevyyttä osallistumalla erilaisiin jatkokoulutuksiin. Saksassa sovitteluorganisaatiolla ei ole yhtenäistä rahoitusjärjestelmää. Osa sovitteluorganisaatiosta on julkista sektoria, esimerkiksi oikeuslaitoksen sosiaalipalveluja, ja saa näin rahoituksensa julkisista varoista. Riippumattomat sovitteluorganisaatiot hankkivat rahoituksen toiminnalleen eri lähteistä, muun muassa kunnista.

Saksassa ohjattiin vuonna 1997 sovitteluun noin 13 600 tapausta. Soviteltavien juttujen määrä nousi tasaisesti koko 1990-luvun ajan. Suurimmassa osassa tapauksista tekijänä on ollut nuori henkilö. Pelkästään sovitteluun keskittyvän toiminnan määrä on nousussa, koska rikoksen tekijälle suunnattujen palvelujen järjestämistä samoissa projekteissa sovittelun kanssa on kritisoitu.

Suurin osa eli 75 prosenttia tapauksista tulee sovitteluun syyttäjältä. Eniten sovitellaan pahoinpitelyjä ja muita väkivaltarikoksia. Lisäksi vahingonteot, varkaudet ja petokset ovat sovittelussa tavallisia rikoksia. Sovittelu voi johtaa toimenpiteistä luopumiseen, jos rikoksesta tuleva rangaistus jäisi pienemmäksi kuin vuosi vankeutta tai 360 päiväsakkoa.

Nuorten lainrikkojien sovitteluissa järjestetään henkilökohtainen tapaaminen 60 prosentissa tapauksista. Noin puolessa sovittelutapaamisista on mukana lähiomainen tai muu läheinen henkilö. Asianomistajista 95 prosenttia on luonnollisia henkilöitä. Sovittelussa voidaan sopia esimerkiksi rahallisesta tai työllä suoritettavasta korvauksesta tai uhrille esitettävästä anteeksipyyntöä. Onnistunut sovittelu johtaa toimenpiteistä luopumiseen noin 80 prosentissa tapauksista. Saksassa käytetään myös epäsuoraa sovittelua, jossa rikoksentekijä ja asianomistaja eivät kohtaa toisiaan.

Itävalta

Sovittelutoiminta sai Itävallassa alkunsa 1980-luvun puolivälissä. Toiminnan perusteista säädetään nuorisoriikollisuudesta ja rikosprosessista annetuissa laeissa. Syyttäjän asema on keskeinen sovitteluun soveltuvien tapausten valikoimisessa. Myös tuomioistuimien voi osoittaa nuoren rikosasian sovitteluun. Sovittelua organisoivat erityiset alueelliset ATA-toimistot. Sovittelijoilta edellytetään kokemusta sosiaalityöstä.

Itävallassa sovittelutoiminnasta on olemassa kutakuinkin maanlaajuinen yhtenäinen käytäntö. Paikallisella sovittelua ohjaavalla järjestöllä on ollut keskeinen rooli sovittelukäytäntöjen luomisessa. Kaikissa suurimmissa kaupungeissa on sovittelutoimisto. Vastuu sovittelijoiden kouluttamisesta ja rekrytoinnista on alueellisilla sovittelutoimistoilla. Sovittelutoimintaa pidetään yhtenä sosiaalityön osa-alueena ja pätevyysvaatimuksena sovittelijan ammattiin pidetään sosiaalityöntekijän, lakimiehen, psykologin, sosiologin tai vastaavan pätevyyttä. Myös Itävallassa käytetään osassa tapauksista epäsuoraa sovittelua, jossa osapuolet eivät kohtaa. Sovittelutoiminnalle on taattu vuotuinen rahoitus valtion varoista.

Sovitteluun ohjautuvia juttutyyppejä ei ole lainsäädännöllä rajoitettu eli periaatteessa kaikenlaisia juttuja voidaan sovittaa. Poikkeuksena ovat ainoastaan uhrin kuolemaan johtaneet rikokset, jotka on rajattu sovittelun ulkopuolelle. Suuri enemmistö sovitteluun tulevista nuorten rikoksista on sellaisia, joissa maksimirangaistus on alle viisi vuotta vankeutta. Rikoslaki ei aseta rikoslajiin perustuvia rajoja sovittelulle. Itävallassa syyttämättä jättäminen sovittelun perusteella voi koskea rikoksia, joista ei ole säädetty vähintään viiden vuoden vankeusrangastusta ja joiden vuoksi tuomioistuimien ei tuomitsisi ehdollista ankarampaa rangaistusta.

Vuonna 1998 sovitteluun ohjattiin 7 493 rikosasiaa. Niistä 2 678 oli nuorten asioita. Vähäpätöisiä rikoksia kuten näpistyksiä ei käsitellä sovittelussa. Suurin osa sovitteluun lähetettävistä rikoksista on väkivaltarikoksia. Loput ovat lähinnä omaisuusrikoksia.

Ranska

Sovittelutoiminta käynnistyi Ranskassa usean muun maan tapaan 1980-luvun puolivälissä vastauksena vaihtoehtoisia seuraamuksia koskevaan keskusteluun. Yhteenvedon tekeminen nuoria koskevasta Ranskan rikossovittelusta ei ole helppoa. Sovittelua esiintyy eri muodoissa ja niillä ei ole samaa merkitystä oikeudellisessa prosessissa. Lisäksi sovittelu on Ranskassa usein suuntautunut täysi-ikäisiin rikoksentehtäjiin.

Ranskassa sovittelu on tiiviisti sidoksissa oikeuslaitokseen. Toiminnasta vastaa yleensä rikosten uhrien tukijärjestö INAVEM. Vuonna 1998 erilaisia uhrien tukiohjelmiä oli noin 150, joista noin 65 prosenttia järjesti sovittelua. Tapauksia on vuosittain noin 20 000. Sovittelutoiminnan kustannukset ovat oikeuslaitoksen kuluja.

Ranskassa on sovittelua koskevaa lainsäädäntöä. Esimerkiksi virallisella syyttäjällä on vuonna 1993 voimaan tulleen sääntelyn perusteella mahdollisuus ohjata rikosasia soviteltavaksi ennen kuin hän tekee päätöksen syytteen nostamisesta. Edellytyksenä on, että sovittelu voi edistää rikoksen aiheuttamien vahinkojen korvaamista uhrille, että rikoksen kielteiset vaikutukset päättyvät ja että tekijän sopeutuminen yhteiskuntaan helpottuu. Tällainen sovittelun muoto on osapuolille vapaaehtoinen ja maksuton. Syyttäjä päättää jatkotoimenpiteistä, mikäli sovittelussa päästään osapuolia tyydyttävään sopimukseen. Myös tuomioistuin voi ohjata asian sovitteluun. Ranskassa vuonna 1998 sovitelluista rikosasioista 38 prosenttia koski pahoinpiteilyjä.

Laissa ei aseteta pätevyysvaatimuksia sovittelijoille. Yksittäisten sovittelijoiden rekrytointi on yksinomaan sovittelua organisoivien järjestöjen vastuulla. Vapaaehtoissovittelijat hoitavat noin 70 prosenttia tapauksista. Myös yksityishenkilöllä on mahdollisuus rekisteröityä sovittelijaksi. Häneltä edellytetään, että hän ei ammattinsa kautta ole tekemisissä lakiasioiden kanssa, hänellä ei ole rikosrekisteriä ja että hän osoittaa pätevyytensä ja puolueettomuutensa. Sovittelijat ovat vaitiolovelvollisia ja käyvät läpi tavallisesti INAVEM:in järjestämän koulutuksen.

Kun tapaus on ohjattu sovitteluun, sovittelijat ottavat yhteyttä rikosasian osapuoliin ja järjestävät yleensä alustavan tapaamisen kummankin kanssa erikseen. Näissä tapaamisissa keskustellaan siitä, millä tavalla uhrille korvataan rikoksen aiheuttama vahinko. Varsinaisessa sovittelutapaamisessa on läsnä tavallisesti kaksi sovittelijaa, jotka auttavat osapuolia keskinäisen yhteisymmärryksen saavuttamisessa. Sovittelusta tehdään kirjallinen sopimus, jonka toteutumisesta sovittelijat ilmoittavat viralliselle syyttäjälle.

Englanti

Rikosasioiden sovittelutoiminta alkoi Englannissa 1980-luvun alkupuolella. Sovittelua ei ole säännelty lailla eikä siitä ole annettu virallista ohjeistusta, mikä mahdollistaa toiminnan toteuttamisen monissa eri muodoissa. Vuonna 1999 sovittelua järjestettiin 46 eri organisaation puitteissa. Sovittelumahdollisuuden piirissä on arvioitu olevan noin 15 prosenttia väestöstä. Sovittelun tulos voidaan ottaa huomioon oikeusprosessissa, mikäli tuomari katsoo sen tarpeelliseksi, mutta mitään velvollisuutta tähän ei ole.

Englannissa sovitellaan sekä aikuisten että nuorten tekemiä rikoksia. Sovittelun sääntelemättömyydestä johtuu, että periaatteessa kaikenlaisia rikoksia voidaan sovittaa. Menettely on mahdollinen rikosasian käsittelyn kaikissa vaiheissa. Usein sovittelu toteutetaan ilman rikok-

sentekijän ja uhrin henkilökohtaista tapaamista niin, että sovittelija välittää osapuolten näkemyksiä toisilleen.

Rikoksella aiheutetun haitan korvaaminen uhrille on keskeisessä asemassa Englannin uudessa nuoria koskevassa rikoslainsäädännössä (vuosina 1998 ja 1999 voimaan tulleet The Crime and Disorder Act ja The Youth Justice and Criminal Evidence Act). Uusissa säännöksissä korostetaan rikoksen tehneen nuoren henkilökohtaista vastuuta ja uhrin näkökulmaa, mikä tulee todennäköisesti lisäämään myös sovittelun käyttöä.

Useimmissa sovitteluorganisaatioissa toiminnasta vastaa palkattu henkilö, mutta vapaaehtoiset hoitavat varsinaiset sovittelut. Joissakin organisaatioissa on alettu maksaa sovittelijoille korvauksia, mutta suurin osa organisaatioista toimii täysin vapaaehtois pohjalta. Kansallinen Mediation UK-järjestö edistää sovittelutoimintaa eri tavoin ja on myös antanut sovittelun järjestämistä koskevia ohjeita. Lisäksi se järjestää sovittelijoiden koulutusta.

Sovittelulla pyritään luomaan yhteys rikosentekijän ja uhrin välille. Osallistuminen on molemmille osapuolille vapaaehtoista, ja he voivat halutessaan lopettaa sovittelun missä vaiheessa tahansa. Sovittelussa esille tulevat asiat ovat luottamuksellisia. Sovittelijat työskentelevät joko yksin tai parina. Tekijän ja uhrin tapaaminen järjestetään vain, jos sovittelijat ovat vakuuttuneita sen vaarattomuudesta molemmille osapuolille. Mahdollinen tapaaminen järjestetään puolueettomaksi koettavassa paikassa, ja osapuolet voivat ottaa mukaansa tukihenkilöitä, esimerkiksi vanhempansa. Yleensä sovittelu päättyy kirjallisen sopimuksen allekirjoittamiseen, ja tavallisesti tilannetta seurataan järjestämällä vielä jälkeinpäin tapaaminen.

Vuonna 1998 sovitteluun ohjattiin noin 5 300 nuorten lainrikkokien tapausta. Aikuisten tapauksia oli 2 500. Yleisimmin soviteltiin pahoinpitelyjä, varkauksia ja vahingontekoja. Englannissa sovitellaan hyvinkin vakavia rikoksia. Seksuaalirikokset on joissakin sovitteluohjelmissa suljettu menettelyn ulkopuolelle.

3.14. Viranomaisyhteistyö

3.14.1. Ruotsi

Kysymys poliisin, sosiaalipalvelun ja koulun yhteistyöstä rikosten ehkäisemiseksi on tullut esiin kuninkaallisessa kiertokirjeessä (1970:513), jota on muutettu viimeksi vuonna 1980. Sen mukaan kunnassa pitäisi pääsääntöisesti olla mainittujen tahojen yhteistyöelin, jonka perustamiseksi aloite kuuluu ensisijaisesti sosiaalilautakunnalle. Lääninhallituksen tehtäviin kuuluu seurata, että tarvittavat yhteistyöelimet perustetaan sen toimialueella. Yhteistyöelimen tulee kokoontua säännöllisesti ja sen kokoukseen tulee käsiteltävistä asioista riippuen kutsua esimerkiksi hoitoalan asiantuntijoita sekä lapsiin ja nuoriin liittyvän järjestötoiminnan edustajia.

Nuorisoriikokomitea (SOU 1993:25) esitti, että edellä mainitun kaltainen yhteistyöelin perustetaan lailla jokaiseen kuntaan. Komitean mielestä yhteistyöelimen toiminta on kuitenkin suhteutettava paikallisiin oloihin sekä kunnan kokoon ja siellä esiintyviin tarpeisiin. Asian järjestäminen lainsäädännöllä ei saanut vastakaikua hallitukselta mietinnön pohjalta tehdyssä nuorisoriikokosuudistuksessa. Hallituksen esityksen 2000/01:56 mukaan viranomaisyhteistyön huomattavaa parantamistarvetta on, mutta syytä asian järjestämiseen lainsäädännöllä ei ole.

Yli puolessa Ruotsin kunnista on rikoksienehkäisyneuvosto tai vastaavia organisaatioita. Suurkaupungeissa saattaa olla useita elimiä. Osa niistä on muodostanut erikoistuneita ryhmiä esimerkiksi vanhempien tukemiseksi tai nuorten riskiryhmiin kohdistuvien toimenpiteiden aikaansaamiseksi.

3.14.2. Norjalaisen asiantuntijaryhmän ehdotus

Nuorisrikollisuutta selvittänyt monialainen työryhmä painottaa viranomaisyhteistyön merkitystä raportissaan (En rapport om tiltak mot barne- og ungdomskriminalitet 28.6.2001). Työryhmä ehdottaa, että alle 18-vuotiaan syyllistyttyä rikokseen asiaa ryhtyy yhteistyössä selvittämään erityinen ryhmä. Alaikäisen osalta puuttumista on pidettävä aiheellisena 15 vuoden ikäraja riippumatta. Ehdotus ei sisällä mitään ryhmässä mukana olevien tahojen toimialueiden tai tehtävien muutoksia. Kysymyksessä on pikemminkin rakenteellinen yhteistyö, jossa pyritään varmistamaan jokaisen yksittäisen asian käsittely. Alaikäisen tilanne on arvioitava kokonaisuudessaan, mihin liittyy valittavien toimenpiteiden tarkoituksenmukaisuus.

Yhteistyön toimiminen tehokkaasti edellyttää, että yhteistyöryhmän käsiteltävät asiat on määriteltävä. On luultavasti tarkoituksenmukaista määritellä asiat niin, että on joitakin, joita yhteistyöryhmän on käsiteltävä, ja joitakin, joita se voi käsitellä. On erityisen tärkeää puuttua asioihin, joihin liittyy vakavaa rikollisuutta tai joissa rikollisuudesta on tullut käyttäytymismuoto. Sellaisissa asioissa kokonaisvaltainen ja tavoitteellinen julkinen panostus on erityisen tärkeää. Vakavalla rikollisuudella työryhmä tarkoittaa erityisesti väkivalta- ja siveellisyysrikoksia. Käyttäytymismuotona olevaan toistettuun rikollisuuteen taas kuuluvat tilanteet, joissa nuoriso syyllistyy varkaussarjoihin. Raportissa pidetään tärkeänä myös puuttumista sellaisiin rikoksiin, joiden perusteella tekijän voidaan olettaa myös tulevaisuudessa syyllistyvän rikoksiin. Ruotsalaisiin tutkimuksiin pohjautuen esille tuodaan esimerkkeinä autovarkaus ja varkaus. Työryhmän mielestä yhteistyöryhmän pitäisi ottaa käsittelyyn myös muita nuorten rikosasioita. Näitä olisivat ne, joissa on kysymys vastuusuhteiden selvittämisestä toimialojen välillä tai joissa on selvittämistä edellyttävää huolestuttavaa nuoren käyttäytymistä.

Työryhmä korostaa sitä, että nyt kysymyksessä olevien toimenpiteiden organisointi tapahtuu paikallisella tasolla. Oman yhteistyöryhmän tarve voi vaihdella kunnittain. Lähtökohta on kuitenkin se, että sellainen ryhmä tulisi olla jokaisessa kunnassa. Poliisi ja lastensuojelu ovat ne tahot, jotka pääasiallisesti joutuvat tekemisiin nuorten rikosasioiden kanssa. Erityisen tärkeää on, että niiden välistä yhteistyötä vahvistetaan ja varmistetaan. Yhteistyöryhmässä tulee sen vuoksi olla kummankin mainitun tahon edustaja. Heidän lisäksi edustajia olisi koulusta, terveydenhuollosta ja kriminaalihuollosta. Edustajilla on oltava tietty asiantuntemus alallaan. Jollakin julkisella instanssilla on oltava vastuu yhteistyöryhmien muodostamisesta ja toiminnasta. Mahdollista on, että vastuu asetetaan esimerkiksi poliisille tai kunnille. Lisäksi ryhmä saattaa tarvita ohjausryhmän.

Työryhmän raportin mukaan yhteistyöryhmä on tapaamispaikka lasten ja nuorten kanssa toimiville tahoille. Yhteistyön tarkoituksena on informoida toisia asiaan liittyviä tahoja nuoren syyllistyttyä rikokseen. Ryhmä olisi kutsuttava kokoon, kun aikaisemmin mainittu rikosasia on tullut ilmi. Kokoukseen kutsujana ja sen valmistelijana toimisi se taho, jolle hallinnollinen vastuu kuuluu. Kokous olisi pidettävä nopeasti. Tarkoituksena ei ole, että tarvittavien toimenpiteiden kanssa odotetaan kokoukseen asti. Kokouksessa voidaan todeta jo tehdyt toimenpi-

teet ja niiden yhteensopivuus muiden kanssa. Kokouksessa pitäisi saada aikaiseksi alustava katsaus tarvittavista, jo käynnissä tai suunnitteilla olevista toimenpiteistä.

Työryhmän käsityksen mukaan yhteistyötoiminnan järjestämisen tulee olla joustavaa, jotta voidaan ottaa huomioon paikalliset olosuhteet. Nuorisoriikollisuus ja viranomaisorganisaatiot saattavat vaihdella alueittain. Toiminnan järjestäminen lainsäädännöllä tulee harkittavaksi, mikäli yhteistyöryhmäjärjestely otetaan käyttöön.

3.14.3. Koulun rooli ja nuorisosopimus Norjassa

Norjassa nähdään, että rikoksia ehkäisevän ja asennetta luovan työn kannalta **koulu** edustaa parasta mahdollisuutta tavoittaa kaikki lapset ja nuoret sekä heidän vanhempansa. Koulu on eräs tärkeimmistä areenoista lapsille ja nuorille ja keskeinen instituutio paikallisyhteisössä. Koulun merkitys painottuu läheiseen yhteistyöhön paikallisyhteisön ja viranomaispalvelujen kanssa. Koulu on tärkeä sen vuoksi, että se kohtaa lapsen siinä elämänvaiheessa, jossa häneen voidaan eniten vaikuttaa. Nuoruusaika on myös rikoksiin sekaantumiseen aikaa. Opettajilla on mahdollisuus havaita negatiivisen kehityksen oireita.

Uusimpien norjalaisten tutkimusten mukaan noin 10 prosenttia Norjan peruskoululaista kärsii ongelmakäyttäytymisestä. Sellaisen ollessa kysymyksessä voidaan käyttää pedagogian ja psykologian ammattihenkilökunnan apua. Norjassa on parhaillaan käynnissä koulun ja pedagogis-psykologisten palvelujen yhteiskokeiluhanke. Kokeilun tarkoituksena on vahvistaa peruskoulun toimintakompetenssia ja kehittää koulusta innostava oppimis- ja virikeympäristö. Koulun ja poliisin välillä on läheistä ja hyvää yhteistyötä liittyen poliisin suorittamiin kouluikänteihin ja opetukseen. Useilla kouluilla on myös valmiit poliisikontaktit, joihin voidaan tarvittaessa turvautua.

Nuorisosopimus on sopimus toisaalta nuoren rikosentekijän ja hänen huoltajansa ja toisaalta poliisin ja kunnallisten viranomaisten välillä. Tämä ratkaisumalli tulee kysymykseen 15-17-vuotiaiden lainrikkokojien kohdalla. Sopimuksessa nuori sitoutuu osallistumaan erityisiin aktiviteetteihin, koulutukseen tms. sen vastapainoksi, että rikosprosessia ei viedä eteenpäin. Sopimus voi myös käsittää velvollisuuden suorittaa vahingonkorvausta tai osallistua sovitteiluun. Sopimuksen käsittämällä toimenpiteillä voidaan myötävaikuttaa käyttäytymisen muutokseen ja antaa tukea myönteiseen elämänmuutokseen. Sekä nuori että hänen perheensä voivat osallistua sopimuksen läpiviemiseen. Nuorisosopimuksella voidaan pyrkiä siihen, että nuori jatkaa koulunkäyntiä, saa työtä tai osallistuu päihdevieroitusohjelmaan. Nuorisosopimus toteutetaan nopeasti. Sopimuksen noudattamista seuraa tietty yhteyshenkilö. Sopimuksen rikkomisesta ilmoitetaan poliisille, jonka tehtäväksi sitten jää rikosprosessin eteenpäin vieminen.

Nuorisosopimuksia voidaan käyttää omaisuusrikoksissa (erityisesti vahingonteoissa), vähemmän törkeissä väkivaltarikoksissa ja huumausaineen käyttöä koskevissa rikoksissa. Nuorisosopimusta sopeutetaan norjalaiseen järjestelmään kehitysprojektilla, johon osallistuvat seitsemän kuntaa ja paikallisten poliisiviranomaisten edustajat. Jatkossa Norjassa tullaan arvioimaan nuorisosopimusjärjestelmän ulottamista koko maahan ja nuorisosopimuksen ottamista ehdollisen syyttämättä jättämisen ja tuomion ehdoksi.

3.14.4. Tanska (SSP)

Tanskassa on vuodesta 1977 lähtien ollut SSP-toimintaa, jolla tarkoitetaan sosiaaliviranomaisten, koulun ja poliisin yhteistyötä. Toiminnan käynnistyminen on ollut yhteydessä kriminaalipreventiivisen ajattelun voimistumiseen 1960-luvulla, mikä johti vuonna 1971 rikollisuutta torjuvan neuvoston (Det Kriminalpræventive Råd) perustamiseen. SSP-yhteistyö liittyy subjektiiviseen kriminaalipreventioon, jolla pyritään estämään yksilöä valitsemasta rikollisia menettelytapoja. Toimenpiteiden kohteena ovat henkilöt, jotka eivät ole osoittaneet rikollisen käyttäytymisen merkkejä (yleinen taso), joiden käytös antaa aiheutta huoleen (erityinen taso) tai jotka ovat jo syyllistyneet rikoksiin (yksilösuuntautunut taso).

SSP-yhteistyöllä pyritään ehkäisemään lasten ja nuorten rikollisuutta mahdollisimman aikaisin tehtävillä toimenpiteillä. Pyrkimyksenä on puuttuminen ennen turvautumista perinteiseen sanktiosysteemiin. Toiminnalla pyritään rakentamaan paikallinen verkosto ja vaikuttamaan rikoksia ehkäisevästi lasten ja nuorten jokapäiväiseen elämään.

Kriminaalipreventiivinen toiminta pitäisi organisoida kolmella tasolla, joista yksi käsittää johdon (poliittinen puoli), toinen koordinoinnin (hallinnollinen puoli) ja kolmas toiminnan suorittamisen (kenttätyöntekijät). Organisaatiota perustettaessa on kuitenkin pyrittävä ottamaan huomioon kunnan koko, maantieteellinen sijainti ja väestöpohja.

Johtotason tehtävänä on perustaa puitteet kriminaalipreventiiviselle toiminnalle ja huolehtia siitä, että puitteet ovat jatkuvasti olemassa. Tässä yhteydessä asetetaan paikalliset tavoitteet SSP-yhteistyölle (muun ohessa kohderyhmän valinta) ja huolehditaan siitä, että toimintaa varten on riittävät henkilö- ja rahoitusvoimavarat. Päätöksentekoa varten on erityinen toimikunta (SSP-udvalg), jossa edustettuina ovat kunta, sosiaalipalvelu, kouluhallinto ja poliisi.

Johtotason käytössä saattaa olla erityinen SSP-konsultti. Rikollisuutta torjuva neuvosto suosittelee, että SSP-organisaation eri tasojen välisen hyvän yhteydenpidon varmistamiseksi käytetään yhtä tai useampaa konsulttia riippuen kunnan koosta. Sillä tavalla helpotetaan olennaisesti moniammatillisen yhteistyön koordinoimista. SSP-konsultin tehtävät ja paikka organisaatiossa tulisi täsmällisesti määrittää. Hänen tehtäviinsä saattaa kuulua esimerkiksi johtotason ja koordinoivaan tasoon liittyen kerätä tietoa lasten ja nuorten rikollisuudesta, selvittää mainitun rikollisuuden syitä, kerätä tietoa lasten ja nuorten kasvuolosuhteista, selvittää paikallisia kriminaalipreventiivisiä toimintamahdollisuuksia, kehitellä ajatuksia ja ehdotuksia kriminaalipreventiivisiksi toimenpiteiksi sekä osallistua lapsi- ja nuorisopolitiikan laatimiseen kunnassa. Suorittavaan tasoon nähden konsultti voi esimerkiksi välittää tietoja ja ajatuksia, koordinoita toimintaa ja antaa neuvoja. Lisäksi hän voi kerätä tietoja konkreettisesta kenttätoiminnasta ja arvioida sitä.

Koordinoivan tason tehtävänä on kriminaalipreventiivisen työn järjestäminen asetettujen tavoitteiden ja annettujen voimavarojen pohjalta. Työn koordinoinnin lisäksi on varmistettava toiminnan arviointi ja seuranta. Koordinoivan tason tehtäviin kuuluu varmistaa niiden henkilöiden tavoittaminen, jotka paikallisesti tekevät kriminaalipreventiivistä työtä. Tälle tasolle kuuluu myös tietojen kerääminen rikollisuuskehityksestä tietyillä aluilla sekä lasten ja nuorten olosuhteista kunnassa. Koordinoivan tason pitäisi lisäksi kerätä tietoa kriminaalipreventiivisistä toimenpiteistä muissa kunnissa. Toiminnan tarkoituksenmukainen järjestäminen edellyttää koordinoitaitoimikuntaa (koordineringsudvalg), jossa edustettuina ovat sosiaali-, koulu-

ja poliisitoimi ja joka tekee käytännön ratkaisut toimenpiteiden ja voimavarojen kohdentamisesta. Toimikunnan jäsenenä tai sihteerinä voi lisäksi olla SSP-konsultti.

Suorittava taso huolehtii päivittäisistä suorista yhteydenpidoista lasten ja nuorten sekä heidän vanhempiensa kanssa. Yhteydenpitoa tapahtuu hyvin erilaisissa yhteyksissä kuten esimerkiksi kerhotoiminnassa, urheiluseurojen yhteydessä, kouluissa ja asuinympäristössä. Mitään tarkkaa mallia ei ole, vaan toiminnan järjestäminen riippuu konkreettisesta tilanteesta. Tärkeintä on saada vedetyksi toimintaan mukaan kaikki ne tahot, jotka paikallisesti työskentelevät lasten ja nuorten parissa kriminaalipreventiivisessä työssä. Rikollisuutta torjuvan neuvoston mukaan toimintaa voidaan kehittää perustamalla lisäksi poikki- tai moniammatillisia alueellisia toimikuntia (tvaerfaglige distriktsudvalg). Kokoonpanon tulisi olla riippuvainen alueellisista olosuhteista. Edustus pitäisi olla kaikista niistä instituutioista ja organisaatioista, jotka paikallistasolla työskentelevät lasten ja nuorten kanssa. Lisäksi voidaan perustaa työ- tai projektiryhmiä konkreettisesti määritettyjen tehtävien hoitamista varten.

3.14.5. Englanti (Yot)

Nuoria rikoksentekejiä koskevaan viranomaisyhteistyöhön liittyvien ryhmien perustaminen on yksi lukuisista vuoden 1998 Crime and Disorder Actin mukanaan tuomista uudistuksista. Se velvoittaa paikallisviranomaiset perustamaan monialaisia ryhmiä (youth offending teams), joilla on keskeinen asema uudistuksessa liittyen nuorten tekemien rikosten syiden ja seurausten selvittämiseen sekä ratkaisumallien etsimiseen. Ryhmissä on oltava edustaja ainakin sosiaalitoimesta, koululaitoksesta, poliisista, kriminaalihuollosta ja terveydenhuollosta. Tarkoituksena on, että lasten ja heidän vanhempiensa kanssa tekemisissä olevia viranomaisia edustavat virkamiehet ottavat yhdessä vastuun rikollisesti käyttäytyvistä lapsista. Voimavarojen yhdistäminen on sallittua tavoitteen saavuttamiseksi. Muidenkin toimialojen ja organisaatioiden edustajia voidaan ottaa ryhmään, jos se on alueellisesti tarkoituksenmukaista.

Kuten edellä jaksossa 3.8.1. kerrotaan, poliisin varoittamat nuoret ohjataan Yot-ryhmään, jossa arvioidaan tarve ohjata nuori rikoksentekeijän rikosten uusimista ehkäisevän ohjelman pariin. Ryhmän on käytettävä vakioitua arviointivälinettä (standard assessment tool, ASSET) nuorten kanssa työskennellessään. Arvioinnin kohteena ovat rikosten tekemisen syyt, toimenpiteet niiden ehkäisemiseksi ja suoritettujen puuttumisen tuloksellisuuden arviointi. ASSET auttaa edistämään tehokasta rangaistusten suunnittelua ja keräämään tietoja alueella oikeudellisen järjestelmän piirissä olevista nuorista. Kaiken kaikkiaan ryhmien henkilökunta työskentelee monialaisen yhteistyön pohjalta yhdistäen tietoja, taitoja ja voimavaroja. Tämä koskee niin oikeudenkäyntiä edeltävää aikaa kuin rangaistuksen täytäntöönpanoa jälkihoitoineen. Keskeisenä tehtävä on tarvittavan tiedon antaminen tuomioistuimelle nuorten asiaa käsiteltäessä.

Ryhmissä valmistellaan myös erityisiä toimintasuunnitelmia tulevien rikosten ehkäisemiseksi. Suunnitelmaan sisältyviä toimenpiteitä saattavat olla esimerkiksi vanhempien tukeminen, koulutus- ja harjoitteluohjelmat, päihdehoitoon hakeutuminen ja rikosten haitallisten seurausten hyvittäminen. Ryhmät eivät työskentele ainoastaan yksilötasolla. Ne pyrkivät rakentamaan vaikuttamalla ja tavoitteellisesti toimimalla ehkäisemään ja vähentämään nuorisorikollisuutta alueellaan. Ryhmän on vuosittain laadittava suunnitelma (youth justice plan) kuvaamaan paikallista nuorisorikollisuutta ja sisältämään ohjelmia sen torjumiseksi.

Vuonna 2001 Englannissa ja Walesissa oli 154 nyt kysymyksessä olevaa ryhmää, joissa oli yli 4 000 ihmisen henkilökunta. Suurimpien ryhmien henkilökuntaan kuuluu yli 80 henkilöä. Jokainen ryhmä työskentelee vuosittain noin 2 000 nuoren rikosentekijän kanssa. Toimintaa valvoo *Youth Justice Board*, joka on hallituksen rahoittama julkinen laitos. Paikallistasolla ryhmän toiminta tapahtuu ohjausryhmän alaisena. Siihen kuuluu paikallisviranomaisten ja yhteistyökumppaneiden johtohenkilöitä. Lisäksi ryhmällä on tarkoitukseen koulutuksen saanut johtaja, jonka yleisen tason tehtäviin kuuluu rahoituksen, suunnittelun ja toimenpiteiden hyväksyminen.

3.15. Vanhempien rooli

3.15.1. Parent Management Training (Norja)

Norjan sosiaalisektorilla on käytössä 5-12-vuotiaiden lasten vanhemmille tarkoitettu Parent Management Training (PMT). Kysymyksessä oleva ohjelma on kehitetty Oregon Social Learning Centerissä. Metodi rakentuu ajatukselle, että vanhemmat ovat lastensa tärkeimpiä oppimistareita ja auttajia. PMT:llä pyritään lisäämään vanhempien tietämystään lapsestaan ja motivoimaan vanhempia auttamaan lastaan myönteiseen kehitykseen. Tarkoituksena on muuttaa vanhempien ja lasten vuorovaikutusta siten, että lasten sosiaalista käyttäytymistä tuetaan. Terapeutit opettavat vanhemmille lasten kanssa toimimiseksi toimintatapoja, joita sitten kokeillaan kotona. Ohjelma saattaa kestää 50 tuntia, mitään erityisiä aikarajoja ei kuitenkaan ole.

Tutkimustulokset osoittavat, että puuttuminen PMT:n kautta merkittävästi vähentää käyttäytymishäiriöitä kotona ja koulussa. Norjan kokeilu on toteutettu läheisessä yhteistyössä Oregon Social Learning Centerin ja Oslon yliopiston kanssa. Ohjelmaan on Norjassa osallistunut 30 terapeuttia.

3.15.2. Parenting order (Englanti)

Vuonna 1998 käyttöön otettu *parenting order* on uusi väline, jolla lasten ja nuorten häiriökäyttäytymiseen pyritään vaikuttamaan heidän huoltajiensa kautta. Määräys voidaan antaa, jos lapsen vanhemmat tai muut huoltajat ovat laiminlyöneet velvollisuutensa huolehtia lapsen koulunkäynnistä (*education order*) tai jos lapsi on tuomittu rikoksesta ja vanhemmat ovat valvoneet häntä puutteellisesti (*criminal order*). Tarkoituksena on tukea lapsen huoltajia ja antaa heille uusia välineitä niiden ongelmien ratkaisemiseksi, joita he kasvattajina kohtaavat. Youth offending team (edellä jakso 3.14.5.) arvioi huolellisesti vanhempien soveltuvuuden määräyksen kohteeksi.

Huoltajalle annettavaan määräykseen sisältyy aina velvollisuus osallistua kasvatustehtävää tukevalle kurssille. Ohjelmaan kuuluvia tapaamisia on enintään kerran viikossa, ja kurssi kestää enintään kolme kuukautta. Huoltaja voidaan myös velvoittaa toteuttamaan tiettyjä kasvatuksellisia toimia, esimerkiksi valvomaan, ettei lapsi vietä aikaansa sellaisten ihmisten kanssa, joilla on aiemmin ollut hänen käyttäytymiseensä negatiivinen vaikutus. Tällainen velvollisuus asetetaan korkeintaan yhdeksi vuodeksi.

Ennen määräyksen antamista paikallinen nuorisoriikollisuuden asiantuntijaryhmä selvittää vanhempien soveltuvuuden ohjelmaan, koska kaikissa tapauksissa pakolliseen ohjelmaan määrääminen ei ole mielekäästä. Vanhemmat saattavat myös hakea vapaaehtoisesti apua kasvatusongelmiinsa.

Kasvattajalle annetun määräyksen rikkomisesta voidaan tuomita sakkoon. Määräyksiä rikkoneiden kanssa pyritään toimimaan yhteistyössä niin, ettei sanktiota tarvitsisi määrätä.

Kokemukset *parenting order* –menettelystä ovat olleet pääosin myönteisiä. Vanhemmat ovat osallistuneet noin kolmeen neljäsosaan heidän velvollisuudekseen asetetuista tapaamisista. Menettelyn kokeiluvaiheesta tehdyn tutkimusraportin mukaan sekä lasten vanhempia että ohjelmissa työskenteleviä oli aluksi jonkin verran arveluttanut osallistumisen pakollisuus, mutta nämä epäilykset olivat ohjelmien edistyessä hävinneet. Vanhemmat arvostivat erityisesti sitä, että heillä oli tilaisuus jakaa kokemuksia muiden samassa tilanteessa olevien kanssa. Myös raporttia varten haastatellut lapset olivat sitä mieltä, että ohjelma oli vaikuttanut heidän käyttäytymiseensä myönteisesti.

Kasvatusmääräyksiä annettiin naisille huomattavasti enemmän kuin miehille, koska noin puolet ohjelmassa mukana olevista lapsista asui yksinhuoltajaäidin kanssa. Lapsista kolme neljäsosaa oli poikia, ja he olivat keskimäärin 13-14-vuotiaita.

3.15.3. Perhepiiriin liittyvä neuvonpito

Kansainvälisessä kehityksessä on viime vuosina saanut jalansijaa riidanratkaisumenetelmä, jossa nuorta koskevia ongelmia pyritään ensisijaisesti ratkaisemaan hänen lähipiirissään käytävissä neuvotteluissa. Niissä pyritään saamaan aikaiseksi toteutettavissa ja viranomaisten hyväksyttävissä oleva suunnitelma tai ehdotus jatkotoimenpiteistä. Eräs tällaisen toimintatavan ilmentymä on Suomessa sosiaalitoimen aloitteesta kokeiltavana oleva **läheisneuvonpito**, jota jäljempänä esitellään jaksossa 10.5.2. Perhepiiriin liittyvän neuvonpidon lähtökohdat löytyvät Uudesta Seelannista.

Perhepiirissä tapahtuvan neuvonpidon sovellutukset voivat vaihdella seuraavanlaisten osien ollessa kuitenkin yleisiä:

- 1) Nuori vanhempineen kutsutaan kokoukseen, jossa ei ole edustettuna vain läheiset perheenjäsenet, vaan myös sukulaiset, naapurit ja ystävät, joilla on merkityksellinen suhde nuoreen.
- 2) Kokouksessa pidetään yksityinen neuvottelu, jossa ei ole virkamiehiä (ammatti-ihmisiä) paikalla ja jossa pyritään saamaan aikaiseksi toimintasuunnitelma.
- 3) Kokouksen valmistelee ja sitä johtaa henkilö, jolla ei ole tekemistä sosiaalitoimen kanssa ja joka on riippumaton perheestä.
- 4) Perheneuvonpidossa aikaan saadun toimintasuunnitelman hyväksyy sosiaalipalvelu edellyttäen, että suunnitelma takaa nuoren tarvitseman suojan ja huolenpidon.

Joissakin tapauksissa myös rikoksen uhri voidaan kutsua neuvonpitoon.

Family Group Conference (Uusi Seelanti)

Perheryhmäneuvottelu (englanniksi Family Group Conference) on Uudessa Seelannissa maorien keskuudessa 1980-luvulla kehitetty ristiriitojen ratkaisemiseen ja päätöksen tekemiseen liittyvä toimintatapa. Maorien perinteen mukaisesti perhe, sukulaiset ja heimo kokoontuvat ja keskustelevat ongelmasta kunnes löytyy ratkaisu, jonka kaikki voivat hyväksyä. Perheryhmäneuvottelussa käsitellään nuorten tekemien rikosten lisäksi muitakin lasten huoltoon ja suojeluun liittyviä kysymyksiä. Tarkoituksena on perheen ja yhteisön aseman vahvistaminen ongelman ratkaisussa niissä tapauksissa, joissa viranomaisille on ilmennyt aihetta puuttua lapsen tilanteeseen.

Toimintatavasta säädettiin Uudessa Seelannissa laki vuonna 1989 (Children, Young Persons and their Families Act), minkä jälkeen malli on lakisääteisenä tai pelkästään käytäntöön perustuvana levinnyt eri puolille maailmaa. Uuden Seelannin lain mukaan tuomioistuinkäsittely on viimesijainen keino lapsia ja nuoria koskevissa riita- ja rikosasioissa. Tuomioistuin ei voi käsitellä asiaa, jollei perheryhmäneuvottelua ole pidetty. Asia voi päätyä tuomioistuimeen neuvottelun kautta siten, että siinä ei ole päästy tulokseen tai tuloksena on ollut asian saattaminen tuomioistuimeen. Perheryhmäneuvottelun kutsuu kokoon ja valmistelee lastensuojelujärjestelmästä riippumaton henkilö (Care and Protection Coordinator). Neuvotteluun kutsutaan perheen ja sukulaisten lisäksi erilaisia perheen nimeämiä tahoja, joihin voivat kuulua esimerkiksi sosiaalityöntekijä ja poliisimies.

Kokous koostuu kolmesta vaiheesta. Ensimmäiseen vaiheeseen osallistuu koolle kutsujan lisäksi ammattihenkilökuntaa, joka kertoo tietonsa asiasta ja alustavan arvion tilanteesta muuten. Tietoa annetaan ennen kaikkea käytettävissä olevista palveluista ja menettelytavoista. Toisessa vaiheessa tietoa käsitellään pelkästään perheen piirissä ja valmistellaan suunnitelma. Tuossa vaiheessa voidaan vielä hankkia tarvittavaa lisätietoa. Neuvottelun kolmannessa vaiheessa kokoonnutaan ensimmäisen vaiheen kokoonpanossa keskustelemaan suunnitelmasta ja neuvottelemaan tarvittavista tuki- ja valvontatoimenpiteistä sekä voimavaroista. Keskustelua käydään myös siitä, miten ja milloin suunnitelma uudelleen arvioidaan. Kokouksen koolle kutsuja on velvollinen kirjaamaan ylös perheryhmäneuvottelun ratkaisun, josta toimitetaan kappale kaikille osallistujille. Mitään selontekoa perheryhmäneuvottelun kulusta ei saa julkaista eikä mitään neuvottelussa sanottua saa käyttää todisteena oikeudessa. Yleensä kokouksiin osallistuu 10-15 henkilöä.

Viranomaisten on annettava hyväksyntänsä ja tukensa lainsäädännön kanssa johdonmukaiselle suunnitelmalle. Suunnitelma voi koskea lapsen asumista, lapselle ja hänen vanhemmilleen annettavia käytännön palveluja, ihmissuhdeterapiaa, huumausaineiden tai alkoholin käyttöön liittyvää hoitoa ja mielenterveyspalveluja. Rikosasioissa suunnitelma yleensä sisältää jonkinlaista hyvitystä rikoksen uhrille, sanktiona työtä uhrin tai yhteisön hyväksi sekä uusien rikosten ehkäisyä tarkoituksessa nuoren vapaa-ajan viettoa koskevaa ohjeistusta.

Yli 85 prosentissa perheryhmäneuvotteluista saadaan aikaiseksi suunnitelma. Jollei siinä onnistuta, asian neuvotteluun ohjannut sosiaalityöntekijä tai poliisimies harkitsee, onko olemassa edellytyksiä asian saattamiseksi tuomioistuimen käsiteltäväksi. Yleensä niin tapahtuu, mutta joskus asian käsittelyä jatkemaan vähemmän muodollisella tasolla.

Sosiaalityöntekijän tehtävänä on varmistaa, että perhe saa kaiken tarvitsemansa tuen suunnitelman läpi viemistä varten. Kokouksen koolle kutsunut ja sitä järjestänyt koordinaattori on velvollinen arvioimaan uudelleen suunnitelman toimivuutta sovituin väliajoin, minkä toteuttamiseksi voidaan järjestää uusi perheryhmäneuvottelu. Sosiaalityöntekijän on pidettävä koordinaattori ajan tasalla suunnitelman noudattamisen osalta. Jos suunnitelma ei syystä taikka toisesta toimi, kaksi alkuperäisen neuvottelun osallistujaa voi vaatia koordinaattoria kutsumaan koolle uuden neuvottelun, jossa voidaan laatia uusi suunnitelma.

Vuoden 2002 alkuun mennessä Uudessa Seelannissa on järjestetty 150 000 perheryhmäneuvottelua. Tutkimusten tuloksena on todettu, että vaikka nuorten rikollisuus ei ole sinällään vähentynyt, 17-19-vuotiaita kohtaan nostettujen syytteiden määrä on vähentynyt 30 prosenttia. Kaiken kaikkiaan nuorten syytettyjen määrä on vähentynyt tuomioistuimissa yli 60 prosentilla. Suurin piirtein samanlainen vähentyminen on julkisiin huoltolaitoksiin sijoitettujen lasten lukumäärässä.

Familjerådslag (Ruotsi)

Eräs Uudessa Seelannissa kehitellyn mallin sovellutus on perheneuvonpito (ruotsiksi familjerådslag), jota on Ruotsissa vuosina 1998 ja 1999 kokeiltu 10 kunnassa rikokseen syyllistyneisiin nuoriin. Kokeilua on vuonna 2000 arvioitu Ruotsin kuntaliiton julkaisemassa raportissa (*Ingrid Lilja: Rapport från projektet Familjerådslag för unga som begått brott*). Raportin mukaan perheneuvonpidon tarkoituksena on kiinnittää nuoren vanhemmat, sukulaiset ja muut lähipiiriin kuuluvat mukaan tarkoituksena estää rikosten tekemisen jatkuminen ja muutenkin kiinnittää huomiota ongelmiin nuoren elämäntilanteessa. Toinen tavoite on, että rikoksen uhri saa arvostusta ja ymmärtämystä ei pelkästään nuorelta rikoksenteikijältä vaan myös hänen perheeltään. Tarkoituksena on myös, että nuori ottaa vastuun teostaan ja toteuttaa oikeutta rikoksensa jälkeen.

Ruotsin kokeilussa osallistuminen perheneuvonpitoon oli vapaaehtoista sekä rikoksenteikijälle että uhrille. Perheneuvonpito voitiin pitää myös ilman uhrin osallistumista. Perheneuvonpidon ja myös uhrin osallistumisen edellytyksenä oli, että nuori on myöntänyt syyllistyneensä rikokseen. Perheneuvonpidon järjestäjä (samordnaren) oli lähes aina sosiaalitoimesta ja poliisista riippumaton maallikko. Kohderyhmänä olivat ensi sijassa 15-17-vuotiaat rikoksenteikijät.

Perheneuvonpito jakaantui kolmeen osaan. *Ensimmäisessä vaiheessa* jätettiin tietoa rikoksen tapahtumisesta ja nuoren sosiaalisesta tilanteesta. Kun poliisi oli ilmoittanut rikoksesta, järjestäjä sai tehtäväkseen pyytää rikoksenteikijää ja uhria kommentoimaan poliisin ilmoitusta. Seurauksena oli tavallisesti keskustelu asianosaisten välillä. Uhri saattoi halutessaan kertoa kokemuksistaan myös ryhmässä, johon kuuluivat rikoksenteikijän lisäksi esimerkiksi järjestäjä, uhrin tukihenkilö ja rikoksenteikijän vanhemmat. Sosiaalitoimi jätti tarvittavat tiedot nuoren sosiaalisesta tilanteesta. Tietoja saatettiin myös pyytää esimerkiksi kouluhenkilökunnalta.

Toiseen vaiheeseen kuului perheen yksityinen neuvottelu rikoksesta ja sen seurauksista, minkä jälkeen neuvottelun tulos esiteltiin. Odotettuna seurauksena oli yleensä anteeksipyyntö uhrilta ja ehdotus rikoksen hyvittämiseksi. Jos hyvityksestä päästiin sopimukseen, se vahvistettiin kirjallisella sopimuksella. *Kolmannessa vaiheessa* esiteltiin yksityisen neuvottelun tuloksena aikaansaatu perheen toimintasuunnitelma, johon sosiaalitoimi otti kantaa.

Rikosilmoituksen jälkeen sosiaalitoimi suoritti asiassa selvittelyn. Jos perhe ja nuori olivat valmiita hyväksymään perheneuvonpidon, sosiaalipalvelu asetti järjestäjän. Sosiaalipalvelu

kartoitti nuoren ja vanhempien tarpeet ja voimavarat, ei kuitenkaan esittänyt mitään toimenpiteitä ongelman ratkaisemiseksi. Kun perheen toimintasuunnitelma oli hyväksytty, se ja mahdollinen sopimus hyvityksestä yhdessä sosiaalilautakunnan selvityksen kanssa lähetettiin syyttäjälle tai tuomioistuimelle. Toimintasuunnitelmat käsittivät muun ohessa tukea koulutyöhön ja vapaa-ajan aktiviteetteihin, pyhien ja lomien ajankäytön suunnittelua, järjestettyä työtä, sääntöjä kotiin tulemiselle ja tukea vanhemmille heidän kasvattajanroolissaan. Kysymykseen saattoivat lisäksi tulla sosiaalipalvelujen tukimuodot.

Järjestäjällä oli keskeinen rooli perheneuvonpidossa. Hän kartoitti nuoren lähipiirin, ratkaisi yhdessä perheen kanssa, keitä neuvotteluun kutsutaan, ja valmisteli kokoukseen kutsuttua uhria tukihenkilöineen. Perheneuvonpito järjestettiin puolueettomassa ympäristössä ja järjestäjä huolehti kaikista käytännön valmisteluista. Järjestäjät olivat lähinnä maallikoita, joille annettiin lyhyt koulutus tehtävänsä. Rekrytoinnista ja palkkion maksamisesta huolehti sosiaalitoimi, josta riippumattomia järjestäjien kuitenkin tuli olla. Järjestäjällä ei saanut myöskään olla yhteyttä rikoksenteikijään tai hänen perheeseensä taikka rikoksen uhriin. Järjestäjällä oli vaihteluvallisuus. Joissakin tapauksissa poliisi, joissakin tapauksissa järjestäjä otti yhteyttä uhriin hänen mielipiteensä selvittämiseksi.

Ruotsin projektissa vietiin läpi 40 perheneuvonpitoa, joista 17:ssä uhri oli myötävaikuttamassa. Keskeisiä rikoksia olivat omaisuusrikokset (13), vahingonteot (9) ja väkivaltarikokset (9). Projektin kokemusten mukaan nuoren tekemä rikos ei välttämättä ollut pääsyy siihen, että vanhemmat lähtivät mukaan perheneuvonpitoon. Taustalla saattoi olla nuoren ja perheen kestävätilanne muuten. Keskeinen kieltäytymissyy oli se, että nuori ja vanhemmat eivät halunneet sukulaisiaan ja lähipiiriään selvittämään ongelmiaan. Syyttäjä jätti syyttämättä 5 tapauksessa niistä 14 perheneuvonpidosta, jotka saatiin valmiiksi ennen syyteharkinnan päättymistä. Käräjäoikeudet ottivat kantaa perheneuvonpidon merkitykseen niin ikään 14 tapauksessa. Niistä 11 asiassa nuori jätettiin sosiaalipalvelun toimenpiteiden varaan ja 3 asiassa nuori tuomittiin sakkoihin.

Perheneuvonpitoa koskevan raportin mukaan mainittu menettely ja sovittelu saattavat täydentää toisiaan. Jos nuoren rikoksenteikijän sosiaalinen tilanne on suhteellisen vakaa, lähipiirin kokoaminen neuvonpitoon ei ole ajankohtaista. Jos nuori syyllistyy rikokseen sovittelun jälkeen, perheneuvonpito voisi olla seuraava aste. Lisäksi, jos uhri ei suostu perheneuvonpitoon, ensin voitaisiin järjestää sovittelutapaaminen ja sen jälkeen ilman uhrin vaikutusta pitää perheneuvonpito. Raportissa pidetään huonona sitä, jos nuoren rikosjutun käsittelyajoista pidetään siten kiinni, että nuoren tekemään rikokseen vahvana puuttumisena kohdistuvaa perheneuvonpitoa ei ehditä järjestää ennen syyteharkinnan päättymistä ja oikeudenkäyntiä.

3.16. Youth Justice Conferencing (Australia)

Sovitteluun ja perhepiiriin liittyvän neuvonpidon piirteitä on nuoriso-oikeusneuvottelussa (Youth Justice Conferencing), joka vuonna 1998 otettiin rikosasioissa lakisääteisenä (Young Offenders Act) käyttöön Australiassa Uuden Etelä-Walesin alueella. Tarkoituksena on tarjota vaihtoehto asian käsittelylle tuomioistuimessa. Nuoriso-oikeusneuvotteluun kohdistunutta tutkimustyötä on esitelty *Crime and Justice*-lehden huhtikuussa 2002 julkaistussa numerossa 69. Julkaisijana on NSW Bureau of Crime Statistics and Research ja tulosten esittelijöinä *Garth Luke* ja *Bronwyn Lind*.

Lain mukaan 10-18-vuotias rikoksenteijä voidaan osoittaa neuvotteluun poliisin, syyttäjän tai tuomioistuimen toimesta. Harkinnassa keskeisiä seikkoja ovat rikoksen vakavuus, käytetyn väkivallan aste, uhrille aiheutettu haitta ja nuoren aikaisempi rikollisuus. Lievimmistä rikoksista nuorelle voidaan ainoastaan määrätä varoituksia (warning ja caution). Toisaalta tietyt rikokset, kuten henkirikokset ja vakavat huumerikokset, on aina vietävä tuomioistuimen käsiteltäväksi. Neuvottelun edellytyksenä on, että nuori rikoksenteijä on lainopillisen neuvonnan jälkeen valmis myöntämään syyllistyneensä kysymyksessä olevaan rikokseen ja suostuu osallistumaan neuvotteluun.

Kokousten järjestelyistä huolehtivat Uuden Etelä-Walesin oikeusviranomaiset. Kokoukseen osallistuvia tahoja voivat olla rikoksenteijän ja koulutetun neuvotteluhenkilön (conference convener) lisäksi rikoksenteijä lainopillisine avustajineen ja perheineen (myös muita kuin lähisukulaisia), rikoksen uhri tukihenkilöineen ja paikallisen poliisiviranomaisen edustajat.

Neuvottelussa käydään läpi rikosta ja sen seurauksia tarkoituksena saada rikoksenteijä ottamaan vastuu teostaan, neuvotella hyvityksestä uhrille tai yhteisölle ja auttaa sopeuttamaan rikoksenteijä takaisin perheensä ja yhteisön piiriin. Tarkoituksena on aikaansaada sopimusluonteinen suunnitelma (outcome plan), jonka rikoksenteijä hyväksyy ja kaikki läsnä olleet allekirjoittavat. Suunnitelma ei saa sisältää seuraamusta, joka olisi ankarampi kuin se, jonka tuomioistuin voisi määrätä vastaavasta rikoksesta. Korvauksen ohella rikoksenteijä voi esimerkiksi sitoutua tekemään yhdyskuntapalveluluonteista työtä. Jos suunnitelmaa ei saada aikaiseksi tai jos sitä ei noudateta, asia voidaan saattaa tuomioistuinkäsittelyyn.

Nuoriso-oikeusneuvottelun tehokkuudesta on tehty jakson alussa viitattu tutkimus, joka koskee neuvotteluun osallistuneiden ja tuomioistuinkäsittelyssä olleiden nuorten rikosten uusimista. Tutkimuksen kohteena oli 10-17-vuotiaita, pääasiallisesti 14-17-vuotiaita nuoria, joista 590 oli vuonna 1998 käynyt läpi nuoriso-oikeusneuvottelun ja 9 346 vuosina 1997 ja 1998 tuomioistuinkäsittelyyn. Tutkimuksen tuloksena oli, että seuranta-aikana neuvotteluun osallistuneiden nuorten uusintarikollisuus oli 15-20 prosenttia alhaisempaa kuin tuomioistuinkäsittelyyn läpikäyneiden. Tulos voi osittain selittyä sillä, että menettelyihin on valikoitunut erilaisia nuoria. Toisaalta tutkimuksen esittelyssä viitataan lukuisiin muihin eri puolilla maailmaa tehtyihin restoratiivisia toimintatapoja koskeviin tutkimuksiin, joiden tulokset ovat olleet samanlaisia.

3.17. Euroopan neuvoston suositus varhaisen psykososiaalisen puuttumisen roolista rikollisuuden ehkäisyssä

Euroopan neuvosto on vuonna 2000 antanut asiantuntijakomitean valmisteleman suosituksen varhaisen psykologisen puuttumisen merkityksestä (Recommendation Rec (2000)20 of the Committee of Ministers to member states on the role of early psychological intervention in the prevention of criminality).

Suosituksessa todetaan muun ohessa seuraavia aihepiiriin liittyviä seikkoja:

- nuorena rikkomuksilla aloittavat ovat eniten vaarassa joutua vakavan rikollisen käyttäytymisen piiriin (on lisäksi olemassa näyttöä suuntauksesta, jonka mukaan rikkomuksia tehdään huomattavana nuorena),

- jokaisen yhteiskunnan velvollisuus on turvata lasten hyvinvointi sekä heidän etujensa ja oikeuksiensa kunnioittaminen,
- perheellä, vanhemmilla ja muilla lapsista huolehtivilla on ensisijainen vastuu lasten sosiaalistamisesta ja kasvatuksesta,
- lapset ovat kehitysvaiheessa, puutteet heidän sosiaalistamisessaan voivat johtaa rikollisuuteen,
- erityinen puuttuminen pitäisi tehdä, kun lapsi on ajautumassa pysyvään rikolliseen käyttäytymiseen suosimalla suojaavia tekijöitä ja poistamalla riskitekijöitä ja
- rikollisuuden ehkäiseminen ja lasten hyvinvointiin vaikuttavat toimenpiteet ovat olennainen osa tehokasta laajamittaista rikoskontrollistrategiaa.

Suositus pitää sisällään, että jäsenmaiden valtioiden hallitukset esittelevät, ja jos niitä jo on olemassa, edistävät kansallisia strategioita aikaisen psykososiaalisen puuttumisen käytöstä rikollisuuden torjunnassa, ja että strategioiden muotoilussa otetaan huomioon liitteessä esiintuodut periaatteet ja toimenpiteet.

Suosituksen liitteessä todetaan rikollisuuteen johtavina riskitekijöinä seuraavat seikat:

- oppimisvaikeudet ja hyperaktiivisuus/impulsiivisuus,
- hyväksikäyttö, laiminlyönti, häiriö vanhemmuudessa ja sijoitus sijaiskotiin tai lastensuojelulaitokseen,
- kiusaaminen, jatkuva pinnaaminen, syrjäytyminen, koulun keskeyttäminen ja kouluympäristön köyhyys,
- rotusyrjintä, vanhempien työttömyys ja olojen pitkäaikainen kurjistuminen ja
- yhteys poikkeavan käyttäytymisen viiteryhmiin tai osakulttuureihin, päihteiden väärinkäyttö (myös vanhempien), lapsiprostituutio, kerjääminen ja irtolaisuus.

Lasta nuorisorikollisuudelta suojelevia tekijöitä ovat seuraavat:

- sosiaaliset ja kognitiiviset taidot, yhteiskuntamyönteiset arvot ja asenteet ja selviytymistäidot,
- luja kiinnittyminen vanhempiin ja sisaruksiin, ja selvät, johdonmukaiset ja eiautoritaariset säännöt ja sanktiot kotona,
- mukaan ottava ja huolehtiva kouluympäristö, jossa kaikilla lapsilla on mahdollisuus saavuttaa menestystä,
- voimakas kiinnittyminen sosiaalistumista edistäviin viiteryhmiin ja aikuisiin kodin ulkopuolella ja
- kiinnittyminen paikallisyhteisöön.

Lähtökohtana on, että niin pitkälle kuin mahdollista, kaiken puuttumisen pitäisi perustua tieteellisesti tehokkaiksi todettuihin toimenpiteisiin innovaationkin mahdollistavissa puitteissa. Lisäksi käytössä on oltava riittävät voimavarat. Psykososiaaliselle puuttumiselle pitäisi asettaa seuraavat vaatimukset:

- tehokkuus: puuttumisen on saavutettava tavoitteet, tapahduttava sopivalla hetkellä ja sovittava käytössä oleviin voimavaroihin ottaen huomioon kyseessä olevat riskit,
- minimipuuttuminen: puuttuminen on asianmukaista ja mahdollisimman vähän tungettelevaa,
- suhteellisuus: puuttuminen on suhteutettava riskiin,

- ei-leimaavuus: puuttuminen ei syyllistä lapsia, heidän vanhempiaan ja yhteisöä ja
- ei-syrjivyyys: puuttuminen ei saa olla yhteydessä sukupuoleen, rotuun, ihonväriin, kieleen, uskontoon, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen tai sosiaaliseen taustaan, kansallisiin vähemmistöihin, omaisuuteen, syntymään tai muihin vastaaviin taustatekijöihin.

3.18. Euroopan neuvoston nuorisoriikollisuuskomitea

Uusia keinoa puuttua nuorisoriikollisuuteen kartoitetaan Euroopan Neuvoston alaisessa komiteassa (Committee of Experts on new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice (PC-JU)). Vuonna 2000 toimintansa aloittaneen komitean työ päättyy keväällä 2003, jolloin suositus valmistuu. Komitea on kokoontunut kaksi kertaa vuodessa. Suomi on komitean työhön osallistuvan 21 Euroopan neuvoston jäsenmaan joukossa.

Näillä näkymin suosituksen piiriin tulevat myös rikosoikeudellista vastuukärajaa nuoremmat lapset sekä täysi-ikäisyyden saavuttaneet nuoret aikuiset sekä rangaistaviksi säädettyjen tekojen lisäksi muun ohessa vakava epäsosiaalinen käyttäytyminen.

Suosituksen tähänastisten luonnosten mukaan nuoriso-oikeusjärjestelmän ja siihen liittyvien toimenpiteiden päätavoitteena tulisi olla ehkäistä rikosten tekemistä ja rikosten uusimista sekä uudelleen sosiaalista ja sopeuttaa rikoksentekejiä. Voimavarat tulisi suunnata erityisesti ehkäisemään vakavaa ja toistuvaa rikollisuutta, huumeliitännäistä rikollisuutta ja väkivaltarikollisuutta. Nuoria koskeva oikeudellinen järjestelmä pitäisi nähdä osana laajemmassa, yhteisöperusteisessa strategiassa, jossa tulevat huomioon otetuiksi perhe, koulu, naapurusto ja rikoksentekejän viiteryhvät. Tehokkaita ja asianmukaisia puuttumismuotoja tulisi erityisesti kehittää etnisten vähemmistöjen, ryhmien, nuorten naisten ja rikosoikeudellista vastuukärajaa nuorempien rikollisuutta vastaan.

Suosituksen luonnoksessa tuodaan esimerkiksi seuraavia malleja esiin vastauksena nuorisoriikollisuuden asettamiin haasteisiin:

- 1) Tulisi laajentaa syyttämislle vaihtoehtoisten sopivien menettelytapojen alaa. Tässä yhteydessä huomioon pitää ottaa suhteellisuusperiaate, lapsen etu ja menettelytapojen käyttäminen vain tapauksissa, joissa vastuu on vapaasti myönnetty.
- 2) Vakavan, väkivaltaisen ja toistuvan nuorisoriikollisuuden osalta jäsenvaltioiden pitäisi kehittää uusia, tehokkaampia (mutta suhteellisuusperiaatteen mukaisia) yhdyskuntaseuraamuksia ja –toimenpiteitä. Niiden tulee suoraan suuntautua rikolliseen käyttäytymiseen ja rikoksentekejän tarpeisiin. Niiden pitäisi saada rikoksentekejän vanhemmat mukaan (jollei sitä arvioida hyödyttömäksi) ja, jos mahdollista ja sopivaa, tarjota esimerkiksi sovittelua ja hyvitystä uhrille.
- 3) Syyllisyyden pitäisi paremmin heijastaa rikoksentekejän ikää ja kypsyyttä ja olla enemmän linjassa rikoksentekejän kehittyneisyyden kanssa. Rikosoikeudelliset toimenpiteet tulisi ottaa progressiivisesti käyttöön sitä mukaa kuin henkilökohtainen vastuullisuus lisääntyy.
- 4) Laajentuneen aikuisuuteen siirtymisen heijastamana 18-20-vuotiaita nuoria aikuisia tulisi tuomita kuten nuoria, jollei tuomioistuim arvioi heitä kypsiksi ja vastuullisiksi vastaamaan teoistaan kuten aikuiset.
- 5) Vanhempia (tai laillisia huoltajia) tulisi rohkaista ottamaan suurempi vastuu lastensa rikollisesta käyttäytymisestä. Heidän tulisi osallistua tuomioistuinkäsittelyyn (jollei osal-

listumista arvioida haitalliseksi) ja, kun se vain on mahdollista, heille tulisi tarjota apua, tukea ja ohjausta. Kun se on asianmukaista, heitä tulisi vaatia osallistumaan neuvontaan, vanhempien valmennuskursseille, varmistamaan lapsensa koulunkäynti ja auttamaan viranomaisia yhdyskuntaseuraamusten ja –toimenpiteiden täytäntöönpanossa.

- 6) Uusintarikollisuuden ehkäisemisessä pitää pyrkiä ottamaan huomioon se, että kehitettävät toimenpiteet luonteeltaan, intensiivisyydeltään ja kestoltaan sopivat yhteen uusimisen riskin, rikoksenteijöiden tarpeiden ja suhteellisuusperiaatteen kanssa. Kun se on asianmukaista, tietojen vaihtamista tulisi rohkaista mutta tietosuojan vaatimusten puitteissa.
- 7) Vankilasta vapautumisen valmistelut tulisi aloittaa ensimmäisenä vankeuspäivänä. Vapautumista silmällä pitäen tulisi laatia suunnitelma, joka valmistaa rikoksenteijää vapautumiseen ottamalla huomioon opiskeluun, työllisyyteen, tuloihin, terveyteen, asumiseen, valvontaan ja perhekytkentäisiin tarpeisiin liittyviä kysymyksiä. Sopeuttaminen täytyy suunnitella ja toteuttaa läheisessä yhteistyössä vankilan ulkopuolisten tahojen kanssa. Uudelleensopeuttamistarkoituksessa tulisi omaksua avoimien vankiloiden, erityisten yksiköiden (resettlement units), vankilomien ja luvalla tapahtuvan aikaisen vapauttamisen käyttämistä.

Suositusluonnoksen mukaan lakisääteiset aikarajat tulisi asettaa rikosprosessin jokaiselle vaiheelle, jotta saadaan minimoiduksi tutkintavankeudessa (pre-trial detention) vietettävä aika, vähennetään viivästyksiä tuomioistuinkäsittelyssä ja varmistetaan nopein mahdollinen puuttuminen nuorisoriikollisuuteen. Nuorta rikoksenteijää ei tulisi pitää tutkintavankeudessa pidempää kuin kolmea kuukautta ja kaikki asiat tulisi saada päätetyiksi kuuden kuukauden kuluessa siitä, kun nuoresta on tullut epäilty. Oikeuden toteutumisen nopeuttaminen ja tehokkuuden parantaminen tulisi tasapainottaa oikeudenmukaisen (due) prosessin vaatimusten kanssa.

Suositusluonnoksessa lähdetään siitä, että strateginen puuttuminen nuorten rikollisuuteen tulisi suunnitella, koordinoita ja toteuttaa paikallisella monialaisella yhteistyöllä käsittäen muun ohessa poliisin lisäksi lastensuojeluun, oikeuskäsittelyyn (syyttäjät ja tuomarit), koulutukseen, terveyteen sekä vapaaehtoiseen ja yksityiseen toimintaan liittyvät tahot. Yhteistoiminnan piiriin tulisi kuulua palvelujen suunnittelu, rahoitus, tarjoaminen, sisältö ja valvonta sekä palveluihin liittyvä koulutus. Menettelytapojen tehokkuutta on myös arvioitava ja tietoa hyväksi osoittaneista käytännöistä levitettävä.

Suositusluonnoksen mukaan, jotta lisätään tietoa siitä, mitkä puuttumistavat toimivat kenen kanssa ja missä olosuhteissa, varoja tulisi ohjata sellaisten puuttumistapojen riippumattomaan tieteelliseen tutkimukseen ja käytännön kautta saatujen tulosten levittämiseen. Erityisesti on tarvetta kehittää uusia ohjelmia nuorille naisille, etnisille vähemmistöille ja siirtolaisille. Rotusyrjinnän vastustamiseksi tulisi kerätä täsmällistä tietoa etnisten vähemmistöjen edustuksesta nuoriso-oikeusjärjestelmän eri vaiheissa. Tietoa nuoriso-oikeusjärjestelmästä tulisi myös välittää yleisölle esimerkiksi television ja internetin kautta.

Jaksossa 3.17. esitettyä suositusta on ollut laatimassa ja nyt kysymyksessä olevaa suositusta laatii tieteellisenä asiantuntijana englantilainen *John Graham*, jonka asiantuntemusta on muutenkin käytetty kokoamaan tutkimustietoa rikoksantorjuntastrategioiden ja –toimenpiteiden vaikuttavuudesta. Graham on toimikunnan työtä varten laatinut kirjoituksen *What works in juvenile justice* (PC-JU (2001) 18), jossa hän käy kootusti läpi nuorisoriikollisuuden torjuntaan liittyviä tutkimusten valossa tehokkaiksi arvioituja toimenpidevaihtoehtoja.

Ensimmäisenä Graham mainitsee **kognitiivista käyttäytymistä** koskevan työn nuorten rikoksentekijöiden parissa. Kognitiiviseen käyttäytymiseen liittyvien toimenpiteiden on laajalti arvioitu tarjoavan parhaan mahdollisuuden ehkäistä uusintarikollisuutta. Ne kohdistuvat laajaan tarpeiden piiriin ja tulevat yleensä käytetyiksi osana laajempaa ohjelmaa, johon kuuluu harjoittelua sosiaalisten taitojen ja ongelmanratkaisukyvyn kanssa. Kognitiivinen lähestymistapa lähtee siitä, että rikoksentekijät ovat ympäristönsä muovaamia ja ovat epäonnistuneet saavuttamaan kognitiivisia taitoja tai ovat oppineet epäsosiaalisia tai epäasianmukaisia tapoja ajatella, käyttäytyä ja olla toisten kanssa myötävaikutuksessa. Rikoksentekijöitä autetaan kohtaamaan tekonsa seuraukset, ymmärtämään motiivejaan ja kehittämään uusia ajattelutapoja käyttäytymisensä kontrollointia silmälläpitäen. Eräs tehokkaimmiksi arvioituista kognitiiviseen käyttäytymiseen liittyvistä ohjelmista on multisysteemiterapia, jota on tarkemmin käsitelty jaksossa 3.12.4.

Grahamin mukaan **kasvatusvanhempien** luokse sijoittaminen on käytännössä osoittautunut suljettuun laitoksen tai vankilaan (custody) sijoittamista paremmaksi. Pyrkimyksenä muun muassa on

- asettaa selvät ja johdonmukaiset säännöt ja edistää sosiaalistumista,
- saada aikaan tarkka ja jatkuva valvonta,
- kehittää akateemisia taitoja ja positiivisia työtapoja ja
- vähentää perheriitoja ja parantaa perheen kommunikointitaitoja.

Sopivien kasvattivanhempien löytäminen on kuitenkin tätä menettelytapaa koskeva käytännön ongelma.

Seuraavaksi Graham ottaa esille **koulutuksen, harjoittelun ja työllisyysohjelmat**. Merkitystä on erityisesti sillä, että työmarkkinat nykyisin kaipaavat taitoja, jotka ylittävät useilla nuorilla rikoksentekijöillä olevat.

Graham painottaa myös **restoratiivisen oikeuden** (esimerkiksi sovittelu) merkitystä suosiota kasvattavana syyttämisen ja tuomitsemisen vaihtoehtona. Hänen mukaansa selvää näyttöä ei ole kuitenkaan siitä, että restoratiivisilla toimenpiteillä olisi tehoa vakaviin ja toistuviin rikoksiin syyllistyneiden nuorten rikoksentekijöiden kohdalla. Eräs restoratiivisen oikeuden ilmentymä on perheryhmäneuvottelu (Family Group Conferencing), joka asettaa rikoksentekijän perheen keskelle uhri-tekijä-sovittelua ja restiruutioprosessia. Sillä on havaittu olevan vaikutusta myös niihin edellä mainittuihin rikoksentekijöihin, joiden osalta restitutiivisten toimenpiteiden tehokkuudesta ei muuten ole selvitystä.

4. NUORISORIKOLLISUUDEN OMINAISPIIRTEITÄ JA TAUSTATEKIJÖITÄ

4.1. Nuorisoriikollisuuden ominaispiirteistä

Nuorisoriikollisuus eroaa eräissä keskeisissä suhteissa aikuiselämän rikollisuudesta. Se on ensinnäkin suureksi osaksi ikäkauteen ja kasvuvaiheeseen liittyvä ilmiö. Nuoruuteen kuuluva yleinen rajojen koetteleminen näkyy myös syyllistymisenä pikkurikkeisiin ja rikkomuksiin, myös rikoksiin. Aikuisikään saavuttaessa elämä kuitenkin tavallisimmin palautuu yhteiskunnan sääntöjen mukaiseksi. Tähän vaikuttaa osaltaan se, että nuori siirtyy tällöin parisuhteen, perheen ja työelämän kontrollivaikutuksen piiriin.

Nuorisoriikollisuudelle on tyypillistä myös rikosten tekeminen ryhmässä. Tekijät pyrkivät hankkimaan arvontoa ryhmässään ja korostavat riippumattomuuttaan yhteiskunnasta. Kolmas nuorisoriikollisuudelle tyypillinen piirre on rikosten suunnittelemattomuus. Tekojen motiivit liittyvät usein nuorten keskinäiseen sosiaaliseen kanssakäymiseen tai oman aseman ylläpitoon ryhmässä.

Lajiltaan nuorten rikokset ovat tyypillisesti erityyppisiä vähäisempiä omaisuusrikoksia. Näin siitäkkin huolimatta, että lehtiotsikoita ja yhteiskunnallista keskustelua hallitsevat myös nuorten osalta väkivaltarikokset. Alle 15 -vuotiaiden tekemistä tilastoiduista rikoksista noin 80 prosenttia on omaisuusrikoksia, tavallisimmin varkauksia, vahingontekoja ja luvattomia käyttäjiä. 15-17-vuotiaiden rikosentekijöiden ikäryhmässä näiden tekojen osuus on vielä vajaan 60 prosenttia. Väkivaltarikosten osuus on molemmissa ryhmissä 10 prosentin luokkaa. Näistäkin vain pieni osa voidaan luokitella vakavaksi väkivallaksi. Osassa I ja tämän osan liitteissä esitetään yksityiskohtaisempia tilastotietoja nuorten tekemien rikosten määristä.

Vaikka nuorisoriikollisuus on useissa suhteissa aikuisrikollisuudesta poikkeava rikollisuuden muoto, vaikuttavat myös siihen yleiset rikoskäyttäytymistä leimaavat lainalaisuudet ja rakennesytyt.

Rikosten tekemistä on pidetty perinteisesti miehisenä käyttäytymisenä. Naisten ja myös tyttöjen osuus rikoksista on ollut vähäistä. Erityisesti viime aikoina lisääntynyttä naisten osuutta pahoinpitelyrikoksista on selitetty naisiin ja naiseuteen kohdistuvien odotusten murtumisella siten, että nykyään naisetkin omaksuvat aiemmin pelkäänsä miehisenä pidettyä käytöstä kuten väkivaltaa tai alkoholin humalajuomista. Mitään huomattavaa määrällistä muutosta naisten ja tyttöjen rikollisessa käyttäytymisessä ei ole kuitenkaan viime vuosikymmeninä tapahtunut. Se on edelleen harvinaista.

Päihteiden käyttö ja päihdeongelma leimaavat merkittävää osaa yleisestä rikoskäyttäytymisestä. Nuorisoriikollisuudessa ongelma painottuu huumeiden puolelle. Huumausaineiden käyttö lisääntyi Suomessa voimakkaasti 1990-luvulla. Viime aikoina on tosin esitetty tietoja, joiden mukaan kasvu olisi pysähtymässä. Huumausaineiden käyttöön myös ryhdytään nuorella iällä. Huumausaineiden ongelmakäyttö voi muiden kasvutaustaan ja elinympäristöön liittyvien ongelmien kanssa johtaa syrjäytymiseen, joka altistaa rikolliselle käyttäytymiselle. Huumausaineiden käyttöön liittyvien rikosten lisäksi kysymykseen saattavat tulla esimerkiksi

huumausaineen hankkimisen rahoittamiseen liittyvät omaisuusrikokset. Huumausainerikoksista tuomituille onkin tyypillistä myös muiden rikostuomioiden runsaslukuisuus. Suoraa puuttumista huumausaineiden käyttöön haittaa niiden käytön ja saatavuuden vaikea kontrolloitavuus. Huumeiden käyttäjien hoito on myös viime aikoina monin paikoin joutunut kamppailemaan taloudellisista edellytyksistään. Huumeiden käyttöön ja rikollisuuteen liittyviä kysymyksiä on käsitelty *Aarne Kinnusen* julkaisussa *Huumausainerikoksiin syyllistyneiden rikosura ja sosioekonominen asema* (Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu 182) ja *valtioneuvoston selonteossa eduskunnalle lasten ja nuorten hyvinvoinnista (VNS 4/2002 vp; sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2002:12)*.

Rikollisuuden taso ja rakenne määräytyy varsin pitkälle rakenteellisten ja yleisempien tekijöiden kautta. Niinpä esimerkiksi maahanmuuttajien määrän kasvu vaatii voimakkaita toimia eri kulttuureista saapuvien kotouttamiseksi. Epäonnistuminen tässä saattaa heijastua rikoslukuihin. Suuri osa Suomeen 1990-luvulla muuttaneista ulkomaalaisista on lähtenyt kotimaastaan pakoon sotaa, poliittista ja etnistä vainoa tai hakemaan parempaa elintasoja. Heidän sosiaalinen asemansa on suomalaisten asemaa huonompi kielitaidottomuuden sekä koulutuksen ja työkokemuksen puuttumisen vuoksi. Mainitut puutteet heikentävät menestymismahdollisuuksia erityisesti suurtyöttömyyden aikana ja koulutusrintamalla. Mitään tekemättömyys saattaa johtaa rikoksia edistävään huumeiden tai muiden päihteiden väärinkäyttöön. Myös kulttuurinen muutos on huomattava. Paikallisten sääntöjen, tapojen ja olosuhteiden tuntemus saattaa olla huono. Tavarapaljous voi rikoksenteikomahdollisuuksien kautta houkuttaa rikoksiin. Sosiaaliset sidokset ja kontrolli myös saattavat väljentyä uusissa oloissa kohtalokkain seurauksin.

4.2. Yleisluonnehdintoja nuorisoriikollisuuden taustoista ja selityksistä

Yleismaailmallisella tasolla nuorisoriikollisuuteen vaikuttavia tekijöitä koottiin yhteen *Yhdistyneiden Kansakuntien asiantuntijakongressissa vuonna 1990*. Vaikuttavat tekijät ovat paljolti sellaisia, joita voidaan laajentaa koskemaan muitakin ikäryhmiä kuin nuoria. Esille tulivat köyhyys, nopea väestönkasvu, heikot asumisolosuhteet, teollistuminen, kaupungistuminen, nuorisotyöttömyys ja alityöllisyys, perheiden hajoaminen, perinteisten arvojen rapautuminen ja käyttäytymismallien kansainvälistyminen, joukkotiedotuksen vaikutuksen kasvu, yhteisöllisten turvajärjestelmien heikkeneminen, riittämätön sosiaalipalvelujen tarjonta ja koulutusjärjestelmän kyvyttömyys vastata uusiin haasteisiin.

Glasgow'n yliopistossa laadittiin vuonna 1996 Euroopan neuvoston raportti *Keski- ja Itä-Euroopan nuorisoriikollisuudesta (Juvenile Justice and Juvenile Delinquency in Central and Eastern Europe)*. Alueen 13 valtion nuorisoriikollisuuden keskeisiksi piirteiksi ja taustatekijöiksi mainittiin seuraavat seikat:

- kysymyksessä on kaupunkiympäristöön liittyvä miehinäinen ilmiö,
- nuorisoriikollisuus liittyy usein ryhmäkäyttäytymiseen ja uhrin ovat usein nuoria itsekin,
- etniset vähemmistöt ovat yliedustettuja nuorten rikoksenteikijöiden keskuudessa,
- nuorisoriikollisuus voidaan pitkälti selittää perheeseen ja sosiaalisiin seikkoihin liittyvillä tekijöillä, se on yhteydessä erityisesti perheiden hajoamiseen, mataliin tuloihin ja koulupinnaukseen,

- nuorisoriikollisuus on suoraan kytköksissä nopeaan sosiaaliseen ja taloudelliseen muutokseen ja liittyy teknologiseen muutokseen, uusien teknologioiden mukanaan tuomiin uusiin kulttuureihin sekä nuoren yleiseen vieraantumiseen yhteiskunnasta.

Rikollisuuden syiden osalta on syytä korostaa kysymyksen kaksijakoisuutta. Toisaalta on kysymys siitä, miksi rikollisuus vaihtelee ajassa ja paikassa, toisaalta siitä, miksi jotkut ihmiset tekevät rikoksia ja toiset eivät sekä miksi toiset ihmiset tekevät enemmän rikoksia kuin toiset. Rikollisuuden ajallisessa ja paikallisessa vaihtelussa olennaisia tekijöitä ovat muutokset rikoksentekotilaisuuksissa ja kontrollissa. Eri selitystekijöiden rooli ja merkitys vaihtelevat myös rikoslajien mukaan.

Seuraavassa tarkastellaan hieman lähemmin yhteiskunnallisen keskustelun kohteeksi nousseen väkivaltakäyttäytymisen taustoja.

4.3. Väkiultarikollisuuden taustatekijöitä

Kotimaisesta kriminologisesta tutkimuksesta voidaan poimia seuraavia esimerkinomaisia tietoja nuorten väkivaltakäyttäytymisen taustatekijöistä.

Nuorisoriikollisuuskyselyt

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen nuorisoriikollisuuskyselyt on kohdistettu peruskoulun 9. luokan oppilaille eli 15- ja 16-vuotiaille nuorille ja niiden tavoitteena on lähinnä selvittää nuorten rikoskäyttäytymisen tason ja piirteiden kehittymistä. Kyselyjen tuloksia on *Janne Kivivuoren* julkaisussa *Nuoret rikosten tekijöinä ja uhreina* (Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 188). Kyselyjen avulla on voitu paikallistaa tekijöitä, jotka ovat yhteydessä ikäryhmään kuuluvien henkirikollisuutta lievempään väkivaltaisuuteen. Mitä enemmän perhetilanteeseen liittyviä riskitekijöitä (työttömyys, toisen vanhemman puuttuminen ja talousvaikeudet) on, sitä yleisempää on väkivaltaan osallistuminen ja myös moninkertainen väkivaltaisuus. Yleensä puuttuva vanhempi on isä. Väkiultalta lisääntyy yleensä ongelmien kaasaantuessa. Väkiultaltaan osallistuminen on yleisempää alempien toimihenkilöiden ja työntekijöiden lapsilla kuin muissa sosioekonomisissa ryhmissä. Nuorten väkivaltaisuus kohdistuu pääosin toisiin nuoriin. Tyttöjen väkivaltakäyttäminen liittyy poikia useammin jollakin tavalla seurusteluun. Avoimesti rasistinen väkiultalta on harvinaista nuorten keskuudessa. Itsepuolustuslajeja harrastaneilla on enemmän kokemusta väkivallasta kuin muilla.

Nuorten vakavin väkiultalta

Viime aikoina on valmistunut myös tutkimuksia, jotka ovat kohdistuneet nimenomaan vakavimpaan nuorisoväkiultaltaan, erityisesti henkirikoksiin.

Nuorten vakavan väkivallan taustatekijöitä koskevassa *Markku Kaipaisen* tutkimuksessa *Nuorten vakava väkiultalta* (1996) on selvitetty vuosina 1983 – 1992 mielentilatutkimuksessa olleiden 15-22-vuotiaiden miesten (107) taustoja. Tekijöiden päärikoksina oli murha, tappo, niiden yritys tai törkeä pahoinpitely. Tutkimuksesta ilmenee, että tyypillisiä perhetaustaan liittyviä tekijöitä olivat isän alkoholismi, isän väkivaltaisuus, perheen hajoaminen, perheen huono ilmapiiri, etäinen tai huono isäsuhde sekä perheen kuuluminen matalaan sosiaaliluok-

kaan. Väkivaltarikollisilla oli säännönmukaisesti alkoholiongelma, vaikeuksia kouluun sopeutumisessa ja heikko koulumenestys. Mielenterveyshäiriöt olivat mielentilatutkimukseen päätyneillä väkivaltarikollisilla yleisiä.

Opetusministeriön toimeksiannosta laaditussa nuorten väkivaltarikollisuutta koskevassa selvityksessä (*Tapio Kuure: Muistio nuorisoväkivallasta. Nuorisotyö ja polarisaatio-oletus. 3.10.2001*) on tarkasteltu lähemmin eräiden viime vuosina huomattavaa julkisuutta saaneiden rikostapausten taustoja. Selvitys tukee oletusta polarisaatiosta, jolla tarkoitetaan toisaalta lainkuuliaisten nuorten määrän kasvamista ja toisaalta rikoksiin syyllistyvien nuorten syyllistymistä yhä useampiin ja vakavampiin rikoksiin. Laatijan mukaan näkyy myös viitteitä sellaisen kulttuurin muodostumisesta, jossa väkivaltaa pidetään ongelman oikeutettuna ratkaisutapana ja jossa nuoriso on entistä enemmän varautunut väkivaltaan. Perinteisten rikosten selitysmallien rinnalla on korostumassa akuuttien perhekriisien ja niihin liittyvien mielenterveysongelmien merkitys nuorten väkivaltarikollisuuden taustatekijöinä. Esimerkkitapauksissa väkivaltaa on edeltänyt oirehdinta, joka on myös johtanut sosiaaliviranomaisten toimenpiteisiin. Kuure esittää muistiossa eräitä toimenpidesuosituksia, jotka osittain liittyvät nuorten rikollisuuden taustatekijöihin ja syihin. Hänen mukaansa huomiota on kiinnitettävä tiedon kulkuun viranomaisten välillä, väkivaltaisten nuorten käsittämiseen riskiryhmäksi, muuttoliikkeen tulo- ja lähtöpaikkakuntien erityispiirteiden huomioon ottamiseen, lasten asemaan paneutumiseen avioerotilanteissa ja isä-poika-suhteeseen liittyvien sosiaalityön muotojen tukemiseen.

Martti Lehden tutkimuksessa *Henkirikokset 1998-2000. Tutkimus poliisin tietoon vuosina 1998-2000 tulleista henkirikoksista* (Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 194) on erikseen käsitelty myös nuorten tekemiä rikoksia. Kokonaisväestöön verrattuna henkirikoksiin syyllistyneiden nuorten joukossa oli selvästi keskimääräistä enemmän yksinhuoltajaperheiden lapsia. Tekojen keskeisiä motiiveja olivat ryypyyriidat ja muut epämääräiset riidat sekä kosto. Mielenterveydellisistä häiriöistä tehdyiksi luokiteltiin 15 prosenttia teoista. Suunnitelmallisuutta ja harkintaa teoissa oli harvoin. Suunnittelemattomuuden ohella toinen nuorten rikoksia yhdistänyt piirre oli huomattava ja täysin tarkoituksettomalta vaikuttanut raakuus. Useassa tapauksessa väkivaltaisen purkauksen tarve tuntui olevan olemassa ennen kohteen usein sattumanvaraista ilmestymistä. Mitään yhtenäistä, nuorten vakavan väkivaltarikollisuuden lisääntymistä selittävää juonnetta ei vuosien 1998-2000 henkirikoksista ollut löydettävissä. Rikosten motiivit ja niihin johtaneet tilanteet olivat moninaisia ja huomattavasti vaihtelevampia kuin henkirikoksissa keskimäärin. Sama päti rikoksiin syyllistyneiden sosiaaliseen taustaan. Keskeisiä ominaispiirteitä nuorten tekemissä henkirikoksissa olivat huumausaineiden vaikutuksen alaisena olleiden tekijöiden suuri osuus ja yksinhuoltajaperheistä tulevien tekijöiden suuri osuus. Nuorten sosioekonominen tausta poikkesi keskivertosyällisiä huomattavasti vähemmän koko väestöstä. Nuorten parissa oli kyllä tuntuvasti keskimääräistä enemmän työelämästä syrjäytyneiden perheiden lapsia mutta samalla myös ylempien yhteiskuntaryhmien edustajia oli suhteellisesti enemmän kuin muissa syyllisyysikäryhmissä. Myös nuorten asuinolot olivat olennaisesti paremmat kuin henkirikoksen tehneillä keskimäärin.

Toisentyypistä tarkastelua edustavat rikollisuuden biologisiin selitystekijöihin keskittyvät tutkimukset. Aivojen aineenvaihdunnan poikkeavuus on noussut *Matti Virkkusen* useissa tutkimuksissa keskeiseksi väkivallan biologiseksi taustatekijäksi ja selittäjäksi. Hänen havaintojensa mukaan vaikea alle 10-vuotiaana alkanut käytöshäiriö (noin 0,5 – 1 prosentilla pojista) johtaa lähes automaattisesti antisosiaalisen käytöshäiriön kehittymiseen jo varhaismurrosiässä. Tulokset antavat viitteitä siihenkin suuntaan, että joissain tilanteissa väkivaltakäyttäytymistä voitaisiin ehkäistä ennakolta myös tehokkaalla lääkehoidolla.

Kotimaisen kriminologian tutkimuksista on syytä mainita myös *Lea Pulkisen* pitkäaikaiseen seurantaan perustuvat tutkimukset, joissa selvitetään muun ohessa varhaislapsuuden kokemusten ja lapsilla aikaisin havaittujen käyttäytymisoireiden yhteyksiä myöhempään rikoskäyttäytymiseen.

4.4. Yksilökohtaiset rikoksiin altistavat tekijät (BRÅ 2001:15)

Ruotsin rikosentorjuntaneuvoston (Brottsförebyggande rådet) vuonna 2001 julkaistussa raportissa on käsitelty laajasti rikolliseksi kehittymiseen ja sellaisen kehityksen ehkäisemiseen liittyviä seikkoja (*Kriminell utveckling - tidiga riskfaktorer och förebyggande insatser; BRÅ-rapport 2001:15*). Raportti sisältää alan uusimpaan tutkimukseen perustuvan tiiviin yhteenvedon keskeisimmistä yksilökohtaisista rikoksiin altistavista tekijöistä.

Ominaisuudet ja käyttäytyminen

Lasten varhaisten persoonallisuuspiirteiden ja konkreettisten käytösmallien perusteella voidaan ennakoida rikolliseksi kehittymistä. Lasten vakavista **käytöshäiriöistä** voidaan todeta rikolliseksi kehittymisen uhkan olevan olemassa. Tämä voi esimerkiksi koskea lasta, jonka käyttäytyminen muita lapsia kohtaan on aggressiivista ja vihamielistä. Muita tyypillisiä käytöshäiriöitä ovat asioiden hävittämiseen ja pilaamiseen liittyvät sekä päälle käyvä, tottelematon ja uhmakas käyttäytyminen. Toinen varhaisten merkkien muoto liittyy **tarkkavaisuushäiriöihin**, jotka usein ovat yhdessä **yliaktiivisuuden** kanssa. Sellaisilla lapsilla on varhain keskittymishäiriöitä ja vaikeuksia istua hiljaa. He ovat hermostuneita, impulsiivisia ja usein häiritsevät ja keskeyttävät toisia. Heillä on vaikeuksia koota sellainen määrä tarkkaavaisuutta ja itsekontrollia, jota tarvitaan sosiaalisessa yhdessäolossa, on kysymys sitten olemisesta vanhempien, muiden aikuisten tai lasten kanssa. Käytös- ja tarkkavaisuushäiriöt sekä yliaktiivisuus kulkevat usein käsi kädessä. Niitä omaavilla lapsilla riski rikolliseen kehitykseen on erityisen suuri.

Varhaiset ja vakavat **häiriöt kognitiivisessa kehityksessä** voivat myös edistää epäsosiaalisen kehityksen riskiä. Tämä koskee lapsia, joilla on vaikeuksia kielen, puheen ja oppimisen kanssa taikka joilla on vaikeuksia tulkita ympäristöstään saamaansa tietoa ja kohtelua tai suhtautua niihin asianmukaisesti. Lasten kasvaessa tällaiset ongelmat yleensä pahenevat. Seurauksena voi olla ongelmia ystävien sekä lukemisen ja kirjoittamisen kanssa ja pinnausta koulusta.

Keskeisenä häiriöryhmänä ovat myös **tunne-elämän häiriöt**. Kyky sitoutua tunneperäisesti muihin ihmisiin on tärkeä ominaisuus, joka kehittyy varhain. Tämä ominaisuus on perustavaa laatua, jotta myöhemmin kykenee tuntemaan turvallisuutta ja empatiaa, solmimaan suhteita muihin ihmisiin sekä kehittämään kestäviä tunneperäisiä sosiaalisia siteitä. Lapsi, jolle ei kehity perustavanlaatuista turvallisuutta varhaisimmista suhteistaan, omaa usein vaikeuksia myöhemmissä sosiaalisissa suhteissaan ja kyvyssään ymmärtää, kuinka toiset ihmiset tuntevat ja kokevat tilanteita.

Perinnöllisyystiede ja biologia

Raportissa painotetaan sitä, että käyttäytymishäiriöt ja taipumus rikollisuuteen eivät ole synnynnäisiä ominaisuuksia. Perinnöllisyyteen liittyvät tekijät ja aikaisin hankitut (raskaanaaikana, synnytyksessä tai vauvana saadut) biologiset ominaisuudet voivat tuoda mukanaan alttiuden

sellaisten käyttäytymishäiriöiden kehittymiselle, jotka voivat osoittaa lisääntyneitä riskiä kehittyä rikolliseksi. Tutkimustulokset osoittavat, että hormonaaliset tekijät, jotka toimivat autonomisessa ja keskushermostossa voivat myötävaikuttaa impulsiivisuuden, aggressiivisuuden ja vastaavien käytöshäiriöiden syntymiseen. Tutkimukset ovat myös osoittaneet, että liian aikainen synnytys, raskauden aikana tulleet vauriot (esimerkiksi äidin päihteiden väärinkäytöstä johtuvat) ja synnytyskomplikaatiot voivat aiheuttaa biologisia vahinkoja, jotka edesauttavat käytöshäiriöiden syntymistä.

Se, missä määrin perinnölliset ja muu perustavanlaatuiset biologiset riskitekijät tulevat vaikuttamaan lapsen käytökseen, riippuu suuresti siitä, miten ympäristö kohtelee lasta varhaisessa sosialisatioprosessissa. Tutkimuksissa on ilmennyt, että perinnölliset olosuhteet voivat jopa vaikuttaa siihen, miten vanhemmat kohtelevat lasta. Kasvatukseksi usein kutsuttua vaikuttamista lapseen ohjaavat tietyssä määrin ne perintötekijät, jotka vanhemmat itse ovat välittäneet lapselle. Perinnöllisillä ja muuten saaduilla biologisilla edellytyksillä voi olla vaikutusta varhaisen riskikäyttäytymisen kehittymiseen. Tältä kannalta katsoen tärkeää on, että vanhemmat pyrkivät kompensoimaan niin kauan kuin mahdollista lapsen elämänsä alussa saamia epäedullisia perinnöllisyyteen ja biologiaan liittyviä lähtökohtia.

Perhe ja kasvatus

Vanhempien ominaisuudet ja heidän kykynsä huolehtia lapsesta ovat tärkeitä tekijöitä lapsen kehittymistä ohjaavassa sosiaalistumisprosessissa. Laaja tutkimustieto osoittaa lukuisia vanhempien olosuhteita, jotka voivat edesauttaa lapsen epäsosiaalista kehitystä. Niihin kuuluvat rikollisuus, päihteiden väärinkäyttö, psyykinen sairaus, äidin yksinhuoltajuus, vanhemmaksi tuleminen teini-ikäisenä, pitkä ja vakava sosiaalinen paine, puuttuva huolehtimiskyky, väkivaltaisuus ja lapsen pahoinpiteleminen. Yleensä kysymys on kuitenkin siitä, että vanhemmillä, joilla itsellään on vaikea psykososiaalinen tilanne, on myös vaikeuksia vastuunalaisesti huolehtia lapsen fyysisestä, psyykkisestä ja sosiaalisesta terveydestä ja kehityksestä.

Vanhempien kyky kehittää positiivinen ja tunneperäinen läheisyys ja suhde lapsen kanssa on keskeinen lapsen tulevan kehityksen kannalta. Lapsen riski saada tunne-elämän häiriöitä kasvaa, jos vanhemmillä on torjuva suhde lapseen ja puute kyvyssä luoda luottamuksellinen ja tunneperäinen kontakti. Epäsosiaalisen kehityksen riskiä lisää se, että vanhemmat antavat vähän aikaansa lapsille eivätkä kiinnitä huomiota sosiaalisiin arvostuksiin, asenteisiin ja käyttäytymiseen liittyviin kysymyksiin.

Vanhempien kyky olla johdonmukainen ja tasapainoinen kuriin liittyvässä kasvatuksessa ja taipumus soveltaa rakentavaa konfliktinkäsittelyä ilman uhkaa ja väkivaltaa ovat tärkeitä tekijöitä lapsen sosiaalistumisprosessissa. Tärkeää on myös, että vanhemmat valvovat, missä lapset ovat ja mitä lapset tekevät. Hyvä vanhempi-lapsi-suhde helpottaa kommunikaatiota, joka puolestaan edesauttaa vanhempien tietoisuutta lastensa edesottamuksista, kaveruussuhteista ja vastaavista asioista. Lapsen vaikeudet toimia yhdessä muiden kanssa ja menestyä koulussa ovat suuressa määrin seurausta perheessä tapahtuvaan sosiaalistumiseen liittyvistä puutteista sosiaalisissa, kognitiivisissa ja tunne-elämään liittyvissä valmiuksissa.

Sosiaaliekonominen rakenne

Raportissa todetaan se pitkään hyvin tunnettu lähtökohta, että sosioekonomisesti vähemmän hyvinvoivalla asuinalueella kasvavilla nuorilla on lisääntynyt riski epäsosiaaliseen käyttäytymiseen. Useimmat niissä asuvatkaan eivät kuitenkaan kehity rikollisiksi. Kansainvälinen ja

Ruotsissa tehty tutkimus on osoittanut, että side perheen sosiaaliekonomisen tilanteen ja lapsen rikollisen kehityksen välillä ei ole erityisen vahva. Sosiaaliekonomisesti suuntautuneessa kriminologiassa on osoitettu, että asuinympäristön sosiaalinen koostumus ja rakenne voivat vaikuttaa rikollisuuden kehittymiseen, mutta eri tavalla erilaisilla ominaisuuksilla varustettujen nuorten kohdalla. Asuinympäristön sosiaaliekonomisella luonteella ei ole merkitystä lapselle, jossa jo varhain ilmenee vakavia psykososiaalisia ongelmia.

Sosiaaliekonominen ja fyysinen ympäristörakenne voivat siis tietyissä tapauksissa lisätä rikollisen kehityksen riskiä. Esimerkiksi sosiaalinen koostumus alueella asuvien keskuudessa voi tehdä vanhemmille erityisen vaikeaksi saada tukea lapsen sosiaalistumisprosessille. Tämä voi koskea naapureita, ystäviä, muita aikuisia, päiväkotiympäristöä ja lapsen tovereita tämän alkaessa irrottautua vanhempien välittömästä valvonnasta. Kun lapsi tulee vanhemmaksi, voi fyysinen ja sosiaalinen asuinympäristön rakenne muodostaa riskiä rikolliselle kehitykselle rikostilaisuuksien tarjoamisen kautta (esimerkiksi pimeät parkkipaikat sekä huonosti lukitut talot ja kellarit).

Kokonaisnäkömyksen tarve

Jo varhaisesta vaiheesta lähtien lapsella on erilaisia perustavanlaatuisia edellytyksiä kehittyä rikolliseksi. Tämä koskee yksilöllisiä biologiaan, luonteenpiirteisiin ja käyttäytymismalleihin liittyviä tekijöitä. Se koskee myös vanhempien ominaisuuksia ja olosuhteita ulkopuolisessa sosiaalisessa ympäristössä. Kun tarkastellaan rikollisen kehityksen varhaisia riskitekijöitä, tarkennetaan usein yhden riskitekijän merkitykseen, esimerkiksi aggressiivisuuteen, sopimattomiin kasvatukseen menetelmiin, avioeroon tai kouluongelmiin. Usein kysymyksessä on yksittäinen riskitekijä, joka mitataan ja dokumentoidaan lapsuuden tietyssä tilanteessa. Lapsi on kuitenkin monimutkainen ja dynaaminen kokonaisuus, jota samanaikaisesti luonnehtivat lukuisat ominaisuudet ja ulkoiset edellytykset, jotka lisäksi jatkuvasti pelaavat yhteen ajan mittaan tapahtuvissa kehitysprosesseissa. Tämän jatkuvan biologisten, psykologisten ja sosiaalisten edellytysten yhteispelin kautta yksilö muodostuu ja kehittyy. Ajattelua leimaa ehkä hyvinkin inhimillinen mutta pettävä pyrkimys etsiä ainoaa perussyytä rikolliseen kehitykseen. Raportissa todetaan, että tällaista yksittäistä perussyytä (biologista, psykologista tai sosiaalista) on tuskin kuitenkaan löydettävissä. Kolmen vuoden iässä muotoutunut käyttäytymismalli voi hyvinkin olla riskitekijä tietyssä kehitysprosessissa mutta ei välttämättä toisessa, jos löytyy esimerkiksi suojaavia tekijöitä, jotka voivat kompensoida sitä riskin kasvua, jota aikaisin kehittynyt käytös on tuonut mukanaan.

4.5. Rikollisuusselitykset ja rikosten torjunta

Kysymykseen, mistä nuorisorikollisuus johtuu ei ole yhtä vastausta. Nuorisorikollisuuden, ja rikollisuuden yleisemminkin, syyt ovat moninaisia ja mutkikkaita. Ei voida nimetä yksiselitteistä rikollisuutta aiheuttavaa tekijää tai seikkaa. Nuorisorikollisuuden kriminologisissa selityksissä on viitattu muun ohessa psykologisiin seikkoihin (lapsuusajan kokemukset sekä lapsen ja hänen vanhempiansa väliset suhteet), biologisiin syihin (esimerkiksi aineenvaihduntahäiriöt ja perinnölliset ominaisuudet) sekä yleisempiin yhteiskunnallisiin rakennetekijöihin (esimerkiksi elinolot ja sosiaalinen asema).

Eri näkökulmia sitoo yhteen jaottelu, jossa nuoret jaetaan rikoskäyttäytymisen perusteella kahteen ryhmään eli elämänaikaisiin rikoskäyttäytyjiin ja nuoriin, jotka osallistuvat

rikoskäyttäytymiseen lähinnä murrosiän aikana. Ensin mainitun ryhmän epäsosiaalinen käyttäytyminen on verraten vakaata ja vaikea-asteista koko elämän ajan. Jälkimmäisen ryhmän rikoskäyttäytyminen rajoittuu murrosikään ja päättyy itsekseen, kun nuori varttuu ja kiinnittyy normaaleihin instituutioihin. Elämänaikaista rikoskäyttäytymistä selittävät enemmän yksilökohtaiset syyt kuten perinnölliset tekijät sekä nuoreen lapsena kohdistunut väkivalta. Murrosiän aikaista rikoskäyttäytymistä selittävät enemmän sosiaalis-kulttuuriset syyt. Niihin kuuluvat ainakin sosiaalisen kontrollin heikkous, vertaisryhmässä tapahtuva rikollisuudelle suotuisten normien oppiminen sekä kielteiset elämäntapahtumat. Myös leimaamisvaikutus voi tukea rikollisen uran jatkumista vaikeuttamalla integroitumista normaaleihin instituutioihin.

Väkivaltakäyttäytymisen taustoja selvittävässä tutkimuksessa päädytään yhä uudestaan korostamaan perhetaustan ja -olojen (muun ohessa kodin tunneilmapiiri, vanhempien alkoholinkäyttö ja väkivaltaisuus sekä psykososiaalinen tilanne), koulun ja koulusopeutumisen, nuoren lähiyhteisön sekä naapuruston (kaveripiiri ja rikolliset alakulttuurit) sekä myös nuoren henkilökohtaisten olojen ja ominaisuuksien (psykkinen oirehtiminen, päihdeongelma ja oppimisvaikeudet) merkitystä. Rikoskäyttäytyminen on myös yhteydessä perheen talousvaikeuksiin, yksinhuoltajuuteen ja vanhempien heikkoon sosioekonomiseen taustaan.

Korjaavia toimia mietittäessä on hyvä pitää mielessä toinen alan tutkimusten perustulos. Paras tae nuoren sosiaaliselle menestymiselle on koulutuksen turvaaminen. Yhtä lailla tärkeäksi ja rikosentorjunnan kannalta tehokkaaksi on osoittautunut mahdollisimman varhainen puuttuminen lasten käytös- ja oppimishäiriöihin. Yksilön kehitystä tukevalla ja sosiaalisella lähestymistavalla on mitä keskeisin merkitys juuri nuorisorikollisuuden ennalta ehkäisyssä. Avainasemassa ovat toimet, joilla alennetaan rikoksiin johtavia riskitekijöitä, tuetaan syrjäytymisvaarassa olevia nuoria ja heidän vanhempiaan, vähennetään oppimisvaikeuksia ja tuetaan koulunkäyntiä. Näitä sosiaalisen rikosentorjunnan toimijoita ovat ennen kaikkea koulu, kunnallinen nuorisotoimi, järjestöt ja yhdistykset sekä työvoima- ja sosiaaliviranomaiset.

Lasten psykososiaalisten ongelmien polarisoituminen on tapahtunut 1990-luvulla samaan aikaan lasten hyvinvointipalvelujen niukentumisen kanssa. Viime vuosikymmenen alun pahimman laman jälkeen pahoinvoivien lasten määrä on kääntynyt nousuun samoin kuin lapsiperheiden köyhyysaste. Kouluterveydenhuollon saatavuus on huonontunut, perhettä tukevia palveluja on heikennetty ja lastensuojelutoimien tarpeen voimakkaasta kasvusta huolimatta lastensuojelun voimavaroja on vähennetty. Myös lasten mielenterveys- ja päihdetyön voimavaroista on jatkuva pula.

5. PROSESSIOIKEUTEEN LIITTYVIÄ KYSYMYKSIÄ

Prosessioikeuteen liittyvät toimikunnan lainsäädäntöehdotukset perusteluineen ilmenevät mietinnön I osasta. Seuraavassa on käsitelty eräitä erityiskysymyksiä, jotka liittyvät nuorten rikosasian käsittelyyn esitutkinnassa, syyteharkinnassa ja tuomioistuimessa.

5.1. Matkustuskielto

Pakkokeinolain 2 luvun 1 §:n 2 kohdan mukaan rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan määrätä pidättämisen tai vangitsemisen sijasta matkustuskieltoon, jos rikoksesta säädetty ankaran rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja epäillyn olojen taikka muiden seikkojen perusteella on todennäköistä, että hän jatkaa rikollista toimintaa. Matkustuskieltoon määrätty ei saa pääsääntöisesti poistua päätöksessä mainitulta paikkakunnalta tai alueelta. Häntä voidaan myös kieltää oleskelemasta tai liikkumasta tietyllä päätöksessä mainitulla alueella. Niin ikään matkustuskieltoon määrätty voidaan myös velvoittaa esimerkiksi olemaan tiettyinä aikoina tavattavissa asunnossaan tai työpaikallaan sekä ilmoittautumaan tiettyinä aikoina poliisille.

Joissakin tapauksissa muun ohessa rikollisen toiminnan jatkamisen estäminen saattaa edellyttää nuorekin rikoksenteikijän pidättämistä tai vangitsemista pakkokeinolain 1 luvun 3 §:n tai 8 §:n nojalla. Ketään ei kuitenkaan saa pidättää tai vangita, jos se olisi asian laadun taikka rikoksesta epäillyn iän tai muiden henkilökohtaisten olojen vuoksi olisi kohtuutonta. Erityisesti nuori rikoksenteikijä voidaan määrätä pidättämisen tai vangitsemisen sijasta matkustuskieltoon, johon ei liity vapaudenmenetyksen haittavaikutuksia.

Nuoren alkava rikoskierre on pyrittävä katkaisemaan mahdollisimman nopeasti. Sellaiseen nopeaan puuttumiseen ei välttämättä päästä seuraamusjärjestelmän piirissä, kun otetaan huomioon esitutkintaan, syyteharkintaan ja tuomioistuinkäsittelyyn kuluva aika sekä mahdollisesta valituksesta aiheutuva rangaistuksen täytäntöönpanon viivästyminen. **Nuorisoriokostoi-**
mikunta korostaa poliisin määräämän matkustuskiellon käyttökelpoisuutta rikoskier-
teen katkaisemisessa. Asiaan on syytä kiinnittää huomiota, koska saatujen tietojen mukaan matkustuskieltoa ei ilmeisesti käytetä tarpeellisessa laajuudessa. Matkustuskiellon käyttämisessä on myös paikkakuntakohtaisia eroja.

5.2. Käsittelyn nopeuttaminen

Rikoksesta epäillyn nuoren asian käsittelyn nopeutta pidetään nykyisin keskeisenä prosessiin liittyvänä tavoitteena. *Nopea puuttuminen* nuoren tekemään rikoksen on välttämätöntä. Varsinkin useimmilla nuorimmilla rikoksiin ja rikollisiin tekoihin syyllistyneillä nuorilla ja lapsilla kyky ymmärtää syyn ja seurauksen suhdetta on vielä puutteellisesti kehittynyt. Nopea puuttuminen varmistaa sen, että nuori rikoksenteikijä ymmärtää tekonsa ja siitä tulevan seurauksen välisen yhteyden ja että hän ymmärtää yhteiskunnan suhtautuvan vakavasti tekoonsa. Vakavan suhtautumisen osoittaminen edellyttää puuttumiselta myös tiettyä *vaikuttavuutta*. Prosessin nopeuttamista voidaan painottaa sen kaikissa kolmessa vaiheessa eli esitutkinnassa, syyteharkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä.

Lainsäädännössä asioiden käsittelyn nopeuteen on kiinnitetty huomiota. Esitutkintalain 6 §:ssä on kaikkia rikoksesta epäiltyjä koskeva säännös, jonka mukaan esitutkinta on toimitettava ilman aiheetonta viivytystä. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:n 2 momentissa säädetään, että jos rikoksesta epäilty on alle 18-vuotias, syyttäjän on kiireellisesti ratkaistava, nostaako hän rikoksesta syytteen. Myös syyte on nostettava ilman viivytystä. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 13 §:n 1 momentin mukaan, jos alle 18-vuotias on syytteessä rikoksesta, josta syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä on säädetty kuutta kuukautta ankarampi vankeusrangaistus, pääkäsittely on pidettävä kahden viikon kuluessa rikosasian vireille tulosta. Rikosasia tulee vireille, kun syyttäjä toimittaa haastehakemuksen käräjäoikeuden kansliaan.

Suomen Asianajajaliitto on tehnyt oikeusministeriölle aloitteen, jonka mukaan käräjäoikeutta koskevaa laissa olevaa kahden viikon määräaika on pidennettävä 45 päivään. Aloitteen mukaan nykyisestä määräajasta aiheutuu useita haittoja, joiden vuoksi kiirehtiminen ei käytännössä toimi. Haasteaika jää usein kohtuuttoman lyhyeksi, mikä johtaa myös vaikeuksiin avustajan hankkimisessa ja hänen valmistautumisessaan esitutkintapöytäkirjojen saamiseen ja puolustuksen valmistelemiseen muutenkin liittyen. Aloitteessa viitataan siihen, että lyhyt haasteaika johtaa usein siihen, että kaikkia tarpeellisia henkilöitä ei saada pääkäsittelyyn paikalle, mikä johtaa peruuttamiseen. Lisäksi eräät tuomioistuimet tulkitsevat nykyistä säännöstä niin, että ensimmäisen pääkäsittely-yrityksen jälkeen asiaa ei enää tarvitse käsitellä kiireellisenä. Sen vuoksi aloitteessa ehdotetaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 13 §:ää muutettavaksi myös siten, että jos aiempi pääkäsittely joudutaan peruuttamaan, uusi pääkäsittely on pidettävä 45 päivän kuluessa. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 13 §:n 1 momentin muuttamista harkitaan oikeusministeriön asettamassa rikosprosessin tarkistamista koskevassa työryhmässä jonka jatkettu määräaika päättyy 31.5.2003.

Eduskunnan lakivaliokunta on ehdollista rangaistusta koskevassa mietinnössään (LaVM 8/2001 vp) todennut, että rikosoikeudellisen järjestelmän kannalta on tärkeää, että rikosprosessi etenee rikostutkinnasta rangaistuksen täytäntöönpanoon joutuisasti. Erityisesti nuorten rikoskierteen katkaisemiseksi seuraamus rikoksesta on määrättävä mahdollisimman nopeasti. Lakivaliokunta viittaa siihen, että se on aikaisemminkin (LaVM 5/1999 vp) korostanut viranomaisten välisen yhteistyön tehostamista ja nuorten tekemien rikosten nopeaa käsittelyä. Valiokunta pitää nuorten rikosten käsittelyn nopeuttamista koskevaa kokeilua kannatettavana ja kiirehtii hyväksi havaittujen käytäntöjen pikaista käyttöönottamista.

Samassa yhteydessä lakivaliokunta kiinnittää huomiota siihen, että rikoslain 7 luvussa säädetyn yhtenäisrangaistusjärjestelmän mukaan samalla kertaa tuomittavasta kahdesta tai useammasta rikoksesta tuomitaan yhteinen rangaistus. Yhtenäisrangaistusjärjestelmän soveltaminen edellyttää, että vastaajan kaikki rikokset voidaan käsitellä samalla kertaa. Samoin rangaistuksen mittaamisessa on tärkeää saada kokonaiskuva vastaajan rikollisuudesta. Tämän vuoksi valiokunta toteaa, että rikosten asianmukaisen ja nopean rikosprosessuaalisen käsittelyn takaamiseksi viranomaisten välistä yhteistyötä on nykyisestään parannettava.

Suomen ohella nuorten rikosprosessin nopeuttamiseen vaikuttavia keinoja on pohdittu esimerkiksi Englannissa, Ruotsissa ja Norjassa. Nopeuttamista ja käsittelyä hidastavien esteiden poistamista on näissäkin maissa perusteltu sillä, että puuttumismahdollisuudet nuoren elämäntilanteeseen ovat sitä vaikeammat, mitä pidempi aika ehtii kulua rikoksesta yhteiskunnan reaktioon.

Englannissa hallitus on luvannut puolittaa toistuvasti rikoksiin syyllistyneiden nuorten asioiden käsittelyajat laskettuna epäillyksi tulemisesta tuomioon. Tavoitteeseen pyritään paikallisten ja valtakunnallisten viranomaisten yhteistyöllä. Nopeaan käsittelyyn tulevat asiat poimitaan poliisin kansallisen tietokonejärjestelmän (Police National Computer) avulla. Toimivat tahot antavat neljännesvuosittain palautetta nopeuttamisen edistymisestä ja siihen muuten liittyvistä kysymyksistä. Kun kysymyksessä olevien asioiden keskimääräinen käsittelyaika vuonna 1996 oli 142 päivää, tavoitteena on ollut päästä 71 päivään toukokuun 2002 lopussa. Tavoite näytti olevan saavutettavissa vuoden 2001 tietojen perusteella. Tuolloin keskiarvo oli jo pudonnut 76 päivään.

Ruotsissa lakia erityisistä määräyksistä koskien nuoria rikoksentekejiä (lag med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare eli LUL) muutettiin vuonna 1995 eräänä pyrkimyksenä päästä nuorten tekemien rikosten nopeampaan käsittelyyn. Mainittuun lakiin on senkin jälkeen tehty eräitä käsittelyn nopeuteen liittyviä muutoksia. Nopeuttamisen osalta uudistukseen liittyi tarkoitus lyhentää rikoksen ja siitä tulevan seuraamuksen välistä aikaa sekä parantaa viranomaisyhteistyötä nuoren rikoksen selvittelyssä. Vuonna 1999 tehdyn selvityksen mukaan neljä vuotta aikaisemmalla uudistuksella saavutettiin pitkälti sillä olleet tavoitteet, muun ohessa nuorten rikosasioiden käsittelyaikojen lyhentäminen.

LUL 4 §:n mukaan alle 18-vuotiaan ollessa epäiltynä rikoksesta, josta on säädetty kuutta kuukautta ankarampi vankeusrangaistus, esitutkinta on hoidettava erityisen kiireellisesti ja syytekysymys ratkaistava niin nopeasti kuin mahdollista ja viimeistään kuuden viikon kuluessa rikosepäilyn tietoon tulemisesta. Aikaraja saadaan ylittää vain, jos se on välttämätöntä, kun otetaan huomioon tutkinnan laatu tai muut erityiset olosuhteet. LUL 29 §:n mukaan alle 21-vuotiasta syytettyä vastaan ajettu juttu on aina tuomioistuimessa käsiteltävä kiireellisesti. Jos syytteessä on alle 18-vuotias ja jos rikoksesta on säädetty kuutta kuukautta ankarampi vankeusrangaistus, pääkäsittely on pidettävä kahden viikon kuluessa. LUL 30 §:n mukaan alle 21-vuotiasta vastaajaa koskevassa rikosasiassa tuomio on julistettava pääkäsittelyn yhteydessä, jollei siihen ole erityisiä esteitä. LUL 32 §:n mukaan alle 15-vuotiaaseen kohdistuva poliisitutkinta on hoidettava erityisen kiireellisesti.

Vuonna 1999 LUL 4 §:n aikaraja korotettiin lainmuutoksella neljästä viikosta kuuteen viikkoon, koska esitutkinnalle ja syyteharkinnalle alunperin säädetty aikaraja oli käytännössä osoittautunut liian lyhyeksi. LUL 32 §:n asettama vaatimus alle 15-vuotiaan esitutkinnan erityisen kiireellisestä toimittamisesta tuli lakiin vuonna 2001. Sen jälkeen nuorten rikosasioiden käsittelyaikoja koskevat kysymykset eivät ole olleet esillä Ruotsin lainvalmistelussa.

Norjassa valtiopäiville kesäkuussa 2002 annettuun nuoria rikoksentekejiä koskevaan esitykseen sisältyy ehdotus, jonka mukaan rikosprosessilain (straffeprosessloven) 249 §:ään lisättäisiin uusi 2 momentti, jonka mukaan tapauksissa, joissa epäilty on ollut tekohetkellä alle 18-vuotias, kysymys syytteestä on ratkaistava kuuden viikon kuluessa siitä, kun kyseinen henkilö on katsottu epäillyksi asiassa. Syytettyä koskeva ratkaisu voitaisiin tehdä myöhemminkin, jos esitutkintaan liittyvät tai muut välttämättömät syyt tekevät sen välttämättömäksi. Norjassa on ollut myös harkinnassa sääntely, jonka mukaan alle 18-vuotiaita koskevissa rikosasioissa säädettäisiin määräaika, jonka kuluessa alioikeuden päätös on annettava luettuna jutun esille tuosta tuomioistuimessa.

5.2.1. Eräitä käsittelyn nopeuttamiseen liittyviä hankkeita

Kokeilu ja hanke nuorten tekemien rikosten käsittelyn nopeuttamisesta

Oikeusministeriö käynnisti vuoden 2000 alussa kaksivuotisen **kokeilun**, jonka tavoitteena oli **nopeuttaa nuorten tekemien rikosten oikeuskäsittelyä**. Kokeilun taustalla on valtioneuvoston periaatepäätös kansalliseksi rikosentorjuntaohjelmaksi. Myös Paavo Lipposen II hallituksen ohjelmassa on kiinnitetty huomiota nuorten oikeudenkäynnin kehittämishankkeisiin. Sen mukaan nuorten henkilöiden tekemien rikosten sovittelua, tutkimista, tuomioistuinkäsittelyä ja nuorisolle soveltuvien seuraamusten täytäntöönpanoa nopeutetaan. Hallitusohjelman mukaan osana lastensuojelullisia toimenpiteitä alle 15-vuotiaiden rikoksen tehneiden lasten ja nuorten osalta kehitetään sovittelujärjestelmiä.

Kokeilulle asetettiin valtakunnallinen johtoryhmä, jonka puheenjohtajaksi kutsuttiin tuolloin valtiosyyttäjänä toiminut *Jorma Kalske*. Kokeilupaikkakunnille perustettiin alueellisia työryhmiä. Oikeustieteen tohtori *Sami Mahkonen* kutsuttiin kokeilun selvitysmieheksi. Kokeilun tulokset on julkaistu oikeusministeriön työryhmämietinnössä 2002:3.

Kokeilupaikkakunniksi valittiin Helsinki, Turku, Tampere, Vaasa ja Joensuu. Paikkakunnilla oli erilaisia painotuksia. Helsingissä toimenpiteet kohdistettiin Pasilan poliisipiirin alueella vuosina 2000 ja 2001 tapahtuneisiin 15-17-vuotiaiden tekemiin rikoksiin. Turussa ja Tampereella mukana olivat kaikki alle 15-vuotiaina ja 15-17-vuotiaina rikoslakirikoksen tehneet nuoret. Vaasassa ja Joensuussa kohderyhmänä olivat kaikki alle 15-vuotiaina ja kaikki 15-17-vuotiaina rikokseen syyllistyneet nuoret sekä 18-20-vuotiaista rikosentekijöistä ensikertalaiset. Kullekin kokeilupaikkakunnalle perustettiin työryhmä, johon kutsuttiin poliisi-, syyttäjä- ja oikeustoimen sekä sosiaalitoimen, sovittelun ja kriminaalihuollon edustus.

Nuorten rikosasioiden käsittelyn nopeuttamiskokeilulle asetettiin neljä tavoitetta:

- oikeuskäsittelyn kaikkien vaiheiden nopeuttaminen,
- huolto-, hoito- ja tukijärjestelmien kytkeminen entistä tiiviimmin oikeudellisesti säänneltyyn prosessiin ja ennen kaikkea legalisoituun seuraamusjärjestelmään,
- paikallisten toimijoiden yhteistyön tehostaminen ja
- aloitteiden tekeminen lainsäädännön uudistamista silmällä pitäen.

Oikeuskäsittelyn nopeuttamisen osalta lähtökohtana oli, että arvioitu juttujen läpivirtausaika ennen kokeilua oli Vaasassa ja Joensuussa muutamia kuukausia, Tampereella ja Turussa lähemmäs puoli vuotta ja Helsingissä vajaa vuosi. Tarkoituksena oli se, että sellaisia vaiheita ei saa olla, joissa asioille ei tehdä mitään ja joissa jutun käsittely pitkittyy pelkän passiivisuuden tai prosessuaalisten syiden vuoksi. Kokeilussa otettiin päämääräksi hallinnollisen tehokkuuden lisääminen, ei teon ilmitulon ja pääkäsittelyn välisen ajan saaminen tietynpituiseksi. Kokeilun tuloksena käsittelyajat laskivat huomattavasti, parhaimmillaan jopa puoleen niin poliisilla, syyttäjillä kuin tuomioistuimillakin. Paikkakuntakohtaiset erot jäivät kuitenkin edelleen olemaan. Viranomaisyhteistyön toimivuudella havaittiin olevan nopeuttavaa vaikutusta. Sen sijaan kokeilun tulosten mukaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 13 §:n 1 momentin edellyttämän, tuomioistuinta koskevan kahden viikon määräajan heikko noudattaminen viittaa siihen suuntaan, ettei lainsäädännöllisin keinoin ole välttämättä mahdollista ainakaan huomattavasti nopeuttaa nuorisoprosessia. Nopeuttamiseen kuuluu myös rangaistuksen täytäntöönpano.

Oikeusministeriö käynnisti 11.3.2002 sen vuoden loppuun kestäneen **kehittämishankkeen**, jolla pyrittiin hyödyntämään niitä tuloksia, joita saatiin nuorten tekemien rikosten nopeutettua käsittelyä koskeneessa kokeilussa ja vakiinnuttamaan siinä syntyneitä työtapoja koko maahan. Toimintamallia laajennettiin kuudelle uudelle paikkakunnalle, jotka olivat Rovaniemi, Oulu, Kokkola, Jyväskylä, Lahti ja Tuusulan käräjäoikeuspiiri käsittäen Järvenpään, Keravan ja Tuusulan. Hanketta johtaneen työryhmän puheenjohtajana toimi Kalske ja selvitysmiehenä Mahkonen. Hankkeen tulokset on julkaistu (oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2003:3). Vuonna 2002 uusilla kehittämisspaikkakunnilla työryhmiin tuli poliisimies, syyttäjä, tuomari ja sosiaalityöntekijä.

Hankkeen tulosten mukaan kehittämisshanke on otettu myönteisesti vastaan kaikilla siihen osallistuneilla paikkakunnilla. Viranomaistoiminta on tehostunut ja viranomaisten välinen yhteistyö tiivistynyt. Kokeilulla syntyneet toimintamallit näyttävät ainakin jossain määrin vakiintuneen alkuperäisillä kokeilupaikkakunnilla. Eri paikkakunnilla on syntynyt hiukan toisistaan poikkeavia toimintamalleja. Esitutkinta-ajat ja syyttäjän käsittelyajat olivat kohtuullisen lyhyitä uusilla kokeilupaikkakunnilla. Niillä tuomioistuinten käsittelyaika alle 18-vuotiaiden rikosasioissa oli keskimäärin hieman yli laissa säädetyn kahden viikon määräajan.

Hanketta käsitelleessä seminaarissa 28.1.2003 *oikeusministeri Johannes Koskinen* painotti kokeilun myönteisiä ja rohkaisevia kokemuksia. Käsittelynopeudella on hänen mukaansa suuri merkitys nuoren rikoskierteen katkaisemisessa. Ministeri Koskisen mukaan kokeilun päättymisestä huolimatta toimintamalleja on edelleen syytä jatkaa, levittää laajemmalle ja ottaa pysyväksi käytännöksi.

Ketjutyöryhmä

Oikeusministeriö ja sisäasiainministeriö ovat 2.8.2001 asettaneet toistaiseksi toimivan työryhmän (ns. ketjutyöryhmä), jonka tehtävänä on selvittää rikosasioiden käsittelyn tehostamiseen liittyvät ongelmat ja tehdä ehdotuksia asioiden käsittelyn nopeuttamiseksi ja tehostamiseksi.

Toimeksiantonsa mukaan työryhmän tulee ottaa tarkastelun kohteeksi rikosasioiden käsittelyketju koko laajuudessaan rikosilmoitusten kirjaamisesta aina rangaistuksen täytäntöönpanon alkamiseen asti. Rikosasioiden käsittelyketjua on tarkasteltava prosessina, jossa ketjun eri vaiheet liitetään toisiinsa mahdollisimman saumattomasti siten, että prosessin eri vaiheet seuraavat toisiaan ilman turhia viiveitä, kaksinkertaista työtä vältetään ja edellisen vaiheen toimenpiteet tukevat seuraavan vaiheen toimenpiteiden hoitamista. Työryhmän tarkastelun kohteena on rikosasioiden koko käsittelyketju rikosilmoituksen kirjaamisesta rangaistuksen täytäntöönpanoon asti, minkä vuoksi sitä kutsutaan ketjutyöryhmäksi.

Ketjutyöryhmä on lähettänyt poliisilaitoksille, syyttäjänyksiköihin, tuomioistuimiin ja asianajajien edustajille eri puolille maata aineistopyynnön, jolla se selvittää aiheeseensa liittyviä käytännön työssä havaittuja ongelmia ja kehittämistarpeita. Todistajansuojelua koskevien käytännön kysymysten ratkaisemiseksi on asetettu erillinen alatyöryhmä. Suoranaisia liitymäkohtia nuorisorikostoimikunnan työhön on vaikea löytää. Rikosasioiden sujuva käsittely toimii kyllä nuortenkin eduksi, mutta työryhmä ei erityisesti painota nuorten asioita. Syyttäjien vastauksista kyselyyn kuitenkin ilmenee, että keskeiseksi kehittämisalueeksi koetaan nuorten juttujen nopeutettu käsittely ja että merkittäväksi käytännön ongelmaksi koetaan nuorten juttujen käsittelyn viipyminen.

5.2.2. Nuorisirikostoimikunnan näkemys nuorten asioiden käsittelyn nopeuttamisesta

Kuten edellä on todettu, Suomen Asianajajaliiton aloite oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 13 §:n 1 momentissa säädetyn tuomioistuinta koskevan määräajan muuttamiseksi on rikosprosessin tarkistamistyöryhmän harkittavana. Sen sijaan nuorisirikostoimikunnan arvioitavana on ollut Suomen Asianajajaliiton samaan aloitteeseen liittyvä esitys, että esitutkintalakiin ja lakiin yleisistä syyttäjistä säädettäisiin esitutkintaviranomaisille ja syyttäjille velvollisuus käsitellä nuorten asiat kiireellisinä. Toimikunta on muutenkin kiinnittänyt huomiota mahdollisuuden lainsäädännöllä edistää käsittelyn nopeuttamista.

Toimikunnan käsityksen mukaan nuorten rikosasioiden nopeassa käsittelyssä on keskeisessä asemassa mukana olevien viranomaisten ja muiden tahojen yhteistyön toimivuus ja asian mahdollisimman pikainen käsittely jokaisessa mukana olevassa tahossa. Lähinnä tämä koskee poliisia, kunnan sosiaaliviranomaista, Kriminaalihuoltolaitosta, syyttäjää ja tuomioistuinta. Käsittelyajan lyhentämiseksi on pyrittävä mahdollisuuksien mukaan **samanaikaisiin toimenpiteisiin**. Nämä ovat myös nuorten tekemien rikosten nopeutettua käsittelyä koskevien kokeilun ja hankkeen keskeiset tulokset.

Mahdollisuudet nopeuttaa rikosasian käsittelyä laissa asetetuilla tiukoilla määräajoilla ovat rajalliset. Rikosasiat saattavat erityisesti laajuudeltaan poiketa huomattavasti toisistaan. Ongelmaa voidaan pyrkiä ratkaisemaan poikkeussäännöksillä, jotka saattavat kuitenkin laajasti sovellettuina johtaa määräajan merkityksen liialliseen heikentymiseen. Nopeuttamisen kannalta ongelmallista saattaa olla myös pitkien määräaikaisten ottaminen lakiin. Lainsäädännöllisten määräaikaisten ongelmallisuuteen on törmätty edellä kerrotuin tavoin Ruotsissa. Myös Suomessa pääkäsittelylle säädetty kahden viikon määräaika on osoittautunut liian lyhyeksi erityisesti niissä tapauksissa, joissa pääkäsittelyyn on haastettava ja kutsuttava lukuisia henkilöitä. Nuortenkin asioissa vastaajien, asianomistajien, todistajien ja huoltajien joukko saattaa olla suuri.

Vaikka laissa asetettujen määräaikaisten käyttökelpoisuus on ainakin osittain kyseenalainen, **pyrkimystä nuorten rikosasioiden nopeaan käsittelyyn on tavoitteeseen pääsemiseksi kuitenkin syytä korostaa myös lainsäädännössä**, mihin liittyviä ehdotuksia sisältyy mietinnön I osaan. Toimikunta ehdottaa esitutkintalain 6 §:ää muutettavaksi siten, että siihen lisätään uusi 2 momentti alle 18-vuotiaaseen rikoksesta tai rikollisesta teosta epäiltyyn kohdistettavien tutkintatoimenpiteiden kiireellisyydestä. Syyttäjän osalta nopeuttamista koskevilla kysymyksillä on läheinen yhteys seuraamusjärjestelmään, joten syyteratkaisun nopeuteen liittyviä kysymyksiä ja toimikunnan ehdotuksia käsitellään tarkemmin seuraamusjärjestelmän yhteydessä. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:n 2 momentissa ehdotetaan säädettäväksi, että jos rikos on tehty alle 18-vuotiaana, syyttäjän on kiireellisesti ratkaistava, nostaako hän rikoksesta syytteen. Myös syyte olisi nostettava ilman viivytystä. Pykälään ehdotetaan lisättäväksi 3 momentti, jonka mukaan syyttäjä voisi siinä mainituista perustelluista syistä lykätä ratkaisuaan. Kuten edellä todettiin, rikosprosessin tarkistamista koskeva työryhmä käsittelee oikeudenkäyntiin liittyvää oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 13 §:ää, jonka mukaan alle 18-vuotiaan rikosasia on pääsääntöisesti käsiteltävä kahden viikon kuluessa asian vireille tulosta.

Lisäksi toimikunta ehdottaa nykyisen henkilötutkinnan korvaamista nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämiseksi, jota tarkastellaan lähemmin mietinnön I osassa. Lakiin ehdotettavilla säännöksillä pyritään omalta osaltaan nopeuttamaan nuoren rikosasian käsittelyä ja järjestämään hänen tilanteensa selvittelyyn liittyvää viranomaisyhteistyötä. Nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämistä koskevan lakiehdotuksen mukaan poliisin tulisi viivytyksettä ilmoittaa kunnan sosiaaliviranomaiselle sosiaaliselvityksen tekemistä varten, kun alle 21-vuotiaan epäillään syyllistyneen rikokseen. Sosiaalitoimen olisi ryhdyttävä selvitysten edellyttämiin toimenpiteisiin, kun ilmoitus on tehty. Poikkeus ilmoitusvelvollisuudesta säädettäisiin lähinnä eräiden lievempien rikosten osalta. Ilmoitus sosiaaliviranomaiselle johtaisi myös huomion kiinnittämiseen siihen, että epäilty ohjataan tarvittavien sosiaali- ja terveydenhuollon tukitoimien ja palveluiden piiriin. Sosiaaliselvityksessä saatuja tietoja käytettäisiin seuraamusselvityksessä, jonka Kriminaalihuoltolaitos virallisen syyttäjän pyynnöstä tekisi tuomioistuinta varten seuraamuksen määräämiseksi. Sosiaali- ja seuraamusselvityksen tekemiseen liittyvä sääntely selkiyttää nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämistä verrattuna nykyiseen henkilötutkintaan ja edistää viranomaisyhteistyötä tavalla, jonka voidaan samalla olettaa nopeuttavan asian käsittelyä.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 11 luvun 7 §:n mukaan käräjäoikeuden päätösneuvottelu on pidettävä heti pääkäsittelyn päätyttyä tai viimeistään seuraavana päivänä. Päätösneuvottelun päätyttyä asiassa on julistettava tuomio. Laajassa tai vaikeassa asiassa tuomioistuimen jäsenten neuvottelun tai tuomion laatimisen sitä vaatiessa tuomio saadaan antaa tuomioistuimen kansliassa 14 päivän kuluessa pääkäsittelyn päättymispäivästä. Vaikka asian nopeata käsittelyä on pidettävä nuorten asioissa tavoiteltavana, toimikunnan käsityksen mukaan mainittua pykälää ei ole aihetta muuttaa niin, että nuorten vastaajien asioissa tuomio olisi annettava tai julistettava tavallista nopeammin.

Päätösneuvottelun ja tuomion julistamisen/antamisen kannalta keskeisessä asemassa ovat sellaiset vastaajan iästä riippumattomat seikat kuin esimerkiksi asian laajuus ja epäselvyys sekä niihin liittyvä todistelun arviointi. Näistä asian asettamista rajoituksista huolimatta nuorten, erityisesti alle 18-vuotiaiden vastaajien asioissa tulisi kuitenkin pyrkiä asian mahdollisimman nopeaan ratkaisemiseen. Välittömän päätösneuvottelun jälkeen tapahtuvan tuomion julistamisen yhteydessä tuomittua voidaan myös puhutella toimikunnan ehdottaman oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 11 luvun 7 a §:n mukaisesti. Muutenkin tuomion julistamisella voidaan olettaa olevan nuoreen vastaajaan suurempi vaikutus kuin kansliassa paperimuodossa annettavalla, siellä luettavalla tai postitse saatavalla asiakirjalla.

5.3. Huoltajan osallistuminen nuoren rikosasian käsittelyyn

Vanhemman tai muun nuoren huollosta ja kasvatuksesta huoltajana vastaavan lapselle läheisen henkilön osallistumisesta nuoren tekemän rikoksen käsittelyyn pidetään tärkeänä. Mietinnön kansainvälisistä vertailutiedoista ilmenee, että vanhempien osallistumisesta lapsen ja nuoren rikosasian käsittelyyn painotetaan osallistumistapojen kuitenkin vaihdellessa. Myös Suomessa huoltajan osallistumisesta pidetään tärkeänä. Esitutkintalain 33 §:n mukaan alle 18-vuotiaan epäillyn huoltajalle, edunvalvojalle tai muulle lailliselle edustajalle on ilmoitettava kuulustelusta ja varattava hänelle tilaisuus olla siinä läsnä. Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 2 §:n mukaan alaikäisen vastaajan edellä mainittu edustaja käyttää itsenäisesti alaikäisen ohella puhevaltaa tuomioistuin-käsittelyssä, mikä johtaa velvollisuuteen kutsua edustaja istuntoon.

Nuorisorikostoimikunta on harkinnut lukuisia toimenpiteitä, joilla erityisesti rikoksesta epäillyn alle 18-vuotiaan vanhempia saataisiin entistä enemmän osallistumaan lapsensa rikosasian käsittelyyn. Eräinä vaihtoehtoina ovat tulleet esille vanhempien velvoittaminen osallistumaan esitutkintaan ja tuomioistuinkäsittelyyn sekä valtion varoista maksettava korvaus oikeuteen saapumisen johdosta. Vaikka velvoittamiseen ei mentäisikään, vanhempien osallistumista voidaan korostaa heidän kutsumistaan koskevien säännösten sisällöllä ja tulkinnalla. Lisäksi vanhempien kutsumisessa voidaan painottaa heidän osallistumisensa tärkeyttä.

Kansainvälinen vertailu osoittaa, että on olemassa järjestelyjä, joilla vanhemmat velvoitetaan menettelemään tietyllä tavalla lastensa syyllistyttyä rikoksiin. Nämä järjestelyt eivät kuitenkaan koske kuulusteluun tai tuomioistuinkäsittelyyn osallistumista, joissa vanhemmilla on yleensä oikeus olla läsnä ja joihin heidän kutsutaan. Esimerkiksi Englannissa vanhemmat voidaan velvoittaa *parenting order*-määräyksellä ja siihen sisältyvällä sakon uhalla osallistumaan kasvatustehtävää tukevalle kurssille tai toteuttamaan tiettyjä kasvatuksellisia toimia. Siihenkin järjestelmään liittyy ennakkoharkinta sen suhteen, ovatko kysymyksessä olevat vanhemmat sopivia määräyksen kohteeksi. Valikoiminen on käytännössä johtanut siihen, että uhkan käytöllä ei ole käytännössä ollut merkitystä. Norjassa puolestaan on valtiopäivien käsiteltävänä lakiehdotus, jonka mukaan alle 18-vuotiaan epäillyn vanhempi voitaisiin noudon uhalla velvoittaa tulemaan tapaamiseen poliisimiehen kanssa tarkoituksessa ehkäistä tulevia lainrikkomuksia. Lisäksi esimerkiksi Uudessa Seelannissa nuorten rikosasian lakisääteisenä ensisijaisena käsittelytapana on perheryhmäneuvottelu (Family Group Conference), johon vanhempien on osallistuttava.

Nuorisorikostoimikunnan käsityksen mukaan vanhempien velvoittaminen osallistumaan sakon tai noudon uhalla esitutkintakuulusteluun ja tuomioistuinkäsittelyyn ei ole tarkoituksenmukaista. Vanhempien kohdalla korostuu muu kuin mainituissa tilaisuuksissa tapahtuva toiminta. Ensisijaisesti kasvatustavastuu on pyrittävä toteuttamaan niin, ettei lapsi ylipäänsä suuntaudu rikolliseen toimintaan. Ulkomaisten esimerkkien mukaan merkitystä voidaan katsoa olevan erityisesti sellaisella vanhempien osallistumisella, joka ei tapahdu nyt kysymyksessä olevissa yhteyksissä vaan muuten tukemalla vanhempia heidän kasvatustehtävänsä esimerkiksi kursseihin ja terapiaan osallistumisen kautta.

Lisäksi on otettava huomioon se, että velvoittaminen ei välttämättä johda vanhempien tosiasialliseen osallistumiseen tai osallistumiseen hyödyllisellä tavalla. On kyseenalaista, saataisiinko esimerkiksi sakon tai noudon uhkaa käyttämällä merkittävässä määrin kuulusteluihin tai tuomioistuimeen saapumaan sellaisia vanhempia, jotka eivät sinne ilman uhkaa tule. Lisäksi vastentahtoisen vanhemman osallistuminen rikosasian käsittelyyn ei välttämättä hyödytä epäiltyä nuorta millään tavalla. Tuomioistuinkäsittelyjä saattaisi poissaolon vuoksi peruuntua nykyistä enemmän henkilökohtaisesti paikalle velvoitettujen vanhempien poissaolon vuoksi. Muutenkin pakotteiden käyttäminen edellyttäisi niitä koskevan erillisen järjestelmän luomista ilman takeita vastaavasta hyödystä.

Euroopan neuvoston nuorisorikollisuuskomitean (jakso 3.18.) suositusluonnoksessa lähdetään siitä, että vanhempia pitäisi rohkaista ottamaan suurempi vastuu nuorten lasten rikollisesta käyttäytymisestä. Heidän pitäisi osallistua myös oikeuskäsittelyyn, jollei osallistumista ole arvioitava haitalliseksi. Suosituksessa ei lähdetä siitä, että vanhempia kuitenkaan velvoitettaisiin uhkan käyttämisellä saapumaan käsittelyyn. Korostuneempi merkitys annetaan osallistumiselle esimerkiksi vanhempien valmennuskursseille ja koulun käynnin varmistamiseen liittyville toimenpiteille.

Toimikunta on harkinnut sitä, että tuomioistuinkäsittelyyn saapuneelle huoltajana olevalle vanhemmalle maksettaisiin korvausta valtion varoista vastaavalla tavalla kuin nyt maksetaan paikalle henkilökohtaisesti velvoitetulle asianomistajalle tai todistajalle. Huoltajalle voitaisiin maksaa korvausta matkakustannuksista ja ansionmenetyksestä sekä päivärahaa. Kyseenalaista kuitenkin on, missä määrin se tosiasiallisesti edistäisi vanhempien osallistumista oikeudenkäynteihin. Toimikunnan harkinnassa on ollut myös korvauksen maksaminen harkinnanvaraisena, mihin liittyy omat ongelmansa. Perusteena korvauksen epäämiseksi voisi olla esimerkiksi vanhemman tai molempien vanhempien hyvä varallisuustilanne. Kuitenkin sen selvittämistä nyt kysymyksessä olevassa yhteydessä voidaan pitää epäasianmukaisena ja ehkä jopa kiusallisena tavalla, joka päinvastoin kannustaa jäämään pois käsittelystä. Korvauksen sitominen rikoksen vakavuuteenkin on ongelmallista, koska nuoren tulevaisuuden kannalta vanhemman osallistumisella käsittelyyn voi olla merkitystä myös vähäisen rikoksen kohdalla. Rajanveto muutenkin sen suhteen, millaiset rikokset ovat niin vakavia, että niiden käsittelyyn osallistumisesta olisi maksettava korvaus, on vaikeata.

Vähävaraisen huoltajan osalta tuomioistuimeen saapumisesta aiheutuvat kustannukset ja taloudelliset menetykset voivat olla käytännön este saapumiselle. Tämä korostuu esimerkiksi matkakulujen osalta silloin, kun asiaa käsitellään tuomioistuimessa, joka sijaitsee kaukana huoltajan asuinpaikasta. Huoltajalle saattaa myös aiheutua ansionmenetystä työstä pois jäämisen vuoksi. Huoltajan oikeuteen saapumisen estyminen mainituista syistä on kohtuutonta ja ehkäisee niiden tavoitteiden toteuttamista, joihin hänen osallistumisellaan pyritään.

Vähävaraisen huoltajan tulisi voida hakea kunnan sosiaalipalvelusta taloudellista tukea oikeudenkäyntiin pääsemisen mahdollistamiseksi. Tällöin kysymykseen tulisi joko toimeentulotuki, jolloin vanhempien matkakulut voitaisiin liittää menokohtana perheen toimeentulotukilaskelmaan, tai vaihtoehtoisesti ehkäisevä toimeentulotuki. Viimeksi mainittu on tarkoitettu henkilön ja hänen perheensä sosiaalisen turvallisuuden ja toimintakyvyn edistämiseksi. Ehkäisevä toimeentulotuki on myös riippumaton siitä, onko henkilö tai hänen perheensä muutoin oikeutettu varsinaiseen toimeentulotukeen. Tässä yhteydessä ehkäisevällä toimeentulotuella vahvistettaisiin vanhemmuutta ja perheyhtenäisyyttä sekä edistettäisiin lainmukaista käyttäytymistä. Toimeentulotuen myöntämisen ohjeistuksessa voitaisiin kiinnittää huomiota näihin näkökohtiin.

Vaikka vanhempien osallistumista kuulusteluun ja tuomioistuinkäsittelyyn ei ole tarkoituksenmukaista edistää sakon tai noudon uhkaan liittyvällä velvoittamisella tai tuomioistuimen määräämällä rahakorvauksella, heidän osallistumistaan kuulusteluihin ja tuomioistuinkäsittelyyn on pyrittävä edistämään. Vanhempien tukea rikosasian käsittelyssä voidaan pitää tärkeänä lapselle. Asian käsittelyn yhteydessä huoltaja saa tietoa rikoksesta ja sen teko-olosuhteista tavalla, joka voi jatkossa hyödyllisellä tavalla ohjata häntä nuoren kasvatuksessa ja siihen sisältyvässä valvonnassa sekä ohjata vanhempaa hakemaan apua ja tukea. Huoltaja voi myös antaa lapsensa tilanteesta tietoa, joka voi esimerkiksi tuomioistuimessa vaikuttaa seuraamuksen määräämiseen.

Toimikunnan lainsäädäntöehdotukset korostavat vanhempien saamista entistä enemmän mukaan heidän lapsensa rikosasian käsittelyyn. Esitutkintalakiin ehdotetaan lisättäväksi uusi 33 a §:ää, jolla korostettaisiin pyrkimystä saada huoltajat osallistumaan tutkinta- tai esitutkintakuulusteluun ja välittää poissa olleelle tietoa kuulustelun sisällöstä. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 lukuun ehdotetaan lisättäväksi uusi 9 b §, jonka mukaan virallinen syyttäjä tekee päätöksen ehdollisesta syyttämättä jättämisestä henkilökohtaisessa ta-

paamisessa epäillyn kanssa. Tapaamiseen olisi myös kutsuttava epäillyn huoltaja. Nuoren rikoksentehtäjän tilanteen selvittämisen liittyvien sosiaaliselvityksen ja seuraamus selvityksen tekemisen yhteydessä olisi tarvittaessa varattava tilaisuus alle 18-vuotiaan epäillyn huoltajalle tulla kuulluksi. Lisäksi nuorisorangaistusta koskevan lakiehdotuksen mukaan alle 18-vuotiaan epäillyn huoltajalle olisi varattava tilaisuus tulla kuulluksi nuorisorangaistuksen alustavan ja lopullisen toimeenpanosuunnitelman laatimisen yhteydessä. Ehdotuksiin laeiksi ehdollisen vankeuden valvonnasta ja nuorisorangaistuksesta liittyy säännöksiä, jotka koskevat valvojan yhteydenpitoa tuomitun huoltajaan.

Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 2 §:n mukaan huoltaja käyttää alaikäisen vastaajan ohella puhevaltaa rikosasian tuomioistuinkäsittelyssä. Säännöstä tulkitaan usein käytännössä siten, että käsittelyyn kutsutaan ainoastaan toinen vanhemmista silloinkin, kun molemmat ovat huoltajia. **Vanhempien vastuun toteuttamiseksi esimerkiksi käräjäoikeuden pääkäsitte-lyyn tulisi kuitenkin kutsua molemmat huoltajana olevat vanhemmat, mikä olisi johdonmukaista myös esitutkintalain 33 §:n kanssa.** Viimeksi mainitun pykälän mukaan kuulustelusta on ilmoitettava kaikille vajaavaltaisen läsnäoloon oikeutetuille edustajille. Sekä poliisikuulusteluun että tuomioistuimeen kutsuttaessa tulisi tarkistaa alaikäisen epäillyn huoltotilanne. **Vanhemman osallistumisen tärkeyttä tulisi myös painottaa hänelle toimitettavassa ilmoituksessa tai kutsussa.** Esimerkiksi käräjäoikeuden pääkäsitte-lyä koskevan kutsun sanamuodon tulisi olla sellainen, että vanhempi siitä ymmärtää läsnäolonsa olevan tarpeellinen.

Toimikunta on harkinnut yhtenä vaihtoehtona myös sitä, että huoltajana olevan vanhemman tulisi ilmoittaa tuomioistuimelle syy poisjäämiselle käsittelystä. On mahdollista, että poissaolon syy ilmoittaminen saa vanhemman perusteellisemmin harkitsemaan osallistumistaan oikeudenkäyntiin. Velvoittamista ilmoittamiseen ei ole tarkoituksenmukaista ottaa käyttöön, koska velvoittamisesta huolimatta osa vanhemmista tulisi kuitenkin jättämään ilmoittamisvelvollisuuden täyttämättä ja koska sopivia tehosteita veloitteen täyttämisen varmistamiseksi ei ole. Vanhemmalle lähetettävään kutsuun tulisi kuitenkin sisällyttää pyyntö ilmoittaa poisjäämisen syy sekä liittää kutsuun ilmoitusasiakirja ja palautuskuori tuomioistuimelle lähettämistä varten. Ilmoitus tulisi pyytää tehtäväksi mahdollisimman nopeasti, muuten korostuu vaara ilmoituksen tekemättä jättämisestä.

Alle 15-vuotiaan henkilön rikollisen toiminnan katkaisemiseksi toimikunta esittää sosi-aali- ja terveysministeriön harkittavaksi menettelyä, jossa järjestettäisiin erityinen neuvottelutilaisuus lapsen tilanteesta. Menettelystä voitaisiin säätää esimerkiksi lastensuojelulain 4 luvussa. Menettely voisi pitää vaikka sisällään sen, että kunnan sosiaalitoimen olisi järjestettävä sellainen neuvottelu, jos alle 15-vuotiaan epäillyn (tai rikolliseen tekoon syyllis-tyneen) elämäntilanteen ja tarvittavien sosi-aali- ja terveydenhuollon toimenpiteiden selvittäminen sitä vaatii. Myös sellaiseen neuvotteluun olisi kutsuttava molemmat huoltajana olevat vanhemmat.

5.4. Oikeudenkäynnin ja oikeudenkäyntiasiakirjojen julkisuus

Oikeudenkäynnin julkisuustoimikunta luovutti 7.2.2002 mietintönsä oikeusministeriölle. Toimikunta ehdottaa oikeudenkäynnin julkisuutta koskevan lainsäädännön uudistettavaksi kokonaisuudessaan. Oikeudenkäynnin julkisuuslaki korvaisi nykyisen oikeudenkäynnin julki-suudesta annetun lain. Uusi laki kattaisi kaikki neljä oikeudenkäynnin julkisuuden kannalta

keskeistä osa-aluetta eli sisältäisi diaari-, oikeudenkäyntiasiakirja-, käsittely-, ja ratkaisujulkisuutta koskevat säännökset ja lisäksi oikeudenkäynnin julkisuutta koskevia ratkaisuja tehtäessä noudatettavat menettelysäännökset. Mietintöön sisältyy säännöksiä, joilla on merkitystä myös nuoren rikoksentehtäjän kannalta.

Voimassa olevassa oikeudenkäynnin julkisuudesta annetussa laissa jaotellaan tuomioistuimen suljetun suullisen käsittelyn edellytykset siten, että lain 4 §:ssä määritellään pakollinen ja 5 §:ssä harkinnanvarainen suljettu käsittely. Rikosasian vastaajan nuori ikä kuuluu harkinnanvaraisen suljetun käsittelyn edellytyksiin. Nykyisen lain 5 §:n mukaan tuomioistuin voi asianosaisen vaatimuksesta tai erityisestä syystä muutenkin päättää, että suullinen käsittely toimitetaan kokonaan tai osaksi yleisön läsnä olematta muun ohessa silloin, kun alle 18-vuotias henkilö on syytteessä rikoksesta. Oikeudenkäynnin julkisuustoimikunnan ehdotuksen mukaan nykyisen lain jaottelusta pakolliseen ja harkinnanvaraisesti suljettuun käsittelyyn luovuttaisiin. Suljetun käsittelyn toimittaminen olisi aina tuomioistuimen harkinnassa laissa säädetyin edellytyksin.

Rikosasian vastaajan alaikäisyys säilyisi suljetun käsittelyn harkinnanvaraisena edellytyksenä. Ehdotetun sääntelyn mukaan suljettu käsittely voitaisiin toimittaa asiassa, jossa alle 18-vuotias on syytteessä rikoksesta, jollei suljettu käsittely olisi vastoin erittäin tärkeää yleistä etua. Kysymys olisi suullisen käsittelyn hetkellä 15-17-vuotiaasta syytetystä. Oikeudenkäynnin julkisuustoimikunnan mukaan suljettu käsittely voisi olla tarpeen esimerkiksi siitä syystä, että julkinen käsittely saattaisi vaikeuttaa nuoren rikoksentehtäjän sopeutumista yhteiskuntaan. Julkinen käsittely voisi myös joissakin tapauksissa antaa nuorelle rikoksentehtäjälle aiheen vääränlaiseen julkisuuden tavoitteluun. Tuomioistuin harkitsisi näissäkin tilanteissa yksittäistapauksittain, onko suljettuun käsittelyyn aihetta. Asianosaisen omalle näkemykselle on luonnollisesti näissäkin tilanteissa annettava huomattava painoarvo.

Myös se, että asiassa kuullaan alle 15-vuotiasta henkilöä, on ehdotuksen 13 §:ssä ikään liittyvä suljetun käsittelyn edellytys. Toimikunnan ehdotuksen mukaan tuomioistuin voisi, kuten nykyäänkin, kieltää alle 15-vuotiaan henkilön läsnäolon julkisessa käsittelyssä, jos tuomioistuin katsoo siitä voivan olla hänelle haittaa. Rikollisesta teosta epäiltyä alle 15-vuotiasta voidaan kuulla oikeudenkäynnissä todistajana, vaikka hän ei ikänsä puolesta voi joutua syytteen. Toimikunnan ehdotus oikeudenkäynnin julkisuuslain 13 §:ksi on kokonaisuudessaan seuraavanlainen:

Tuomioistuin voi asiaan osallisen pyynnöstä tai erityisestä syystä muutoinkin sekä hallintolainkäyttöasiassa myös asiassa päätöksen tehneen tai puhevaltaa käyttävän viranomaisen esityksestä päättää, että suullinen käsittely toimitetaan kokonaan tai tarpeellisin osin yleisön läsnä olematta, jos:

- 1) asian julkinen käsittely todennäköisesti vaarantaisi valtion ulkoista turvallisuutta taikka aiheuttaisi merkittävää vahinkoa tai haittaa Suomen kansainvälisille suhteille tai edellytyksille toimia kansainvälisessä yhteistyössä;
- 2) asiassa esitetään erityisen arkaluonteisia tietoja henkilön yksityiselämään, terveydentilaan, vammaisuuteen tai sosiaalihuoltoon liittyvistä seikoista;
- 3) asiassa esitetään tämän lain mukaan salassa pidettävä oikeudenkäyntiasiakirja tai oikeudenkäyntiasiakirja, jonka tuomioistuin on määrännyt pidettäväksi salassa, taikka jos asiassa ilmaistaan tieto, joka on muualla laissa säädetty salassa pidettäväksi ja tällaisen tiedon julkinen käsittely aiheuttaisi todennäköisesti merkittävää haittaa tai vahinkoa niille eduille, joiden suojaamiseksi salassapitovelvollisuus on säädetty;
- 4) julkinen käsittely voisi vaarantaa turvapaikan hakijan tai tämän läheisen turvallisuutta;
- 5) alle 18-vuotias on syytteessä rikoksesta, jollei suljettu käsittely olisi vastoin erittäin tärkeää yleistä etua;
- 6) asiassa kuullaan alle 15-vuotiasta tai henkilöä, jonka toimintakelpoisuutta on rajoitettu; tai
- 7) asiassa :

- a) velvoitetaan ilmaisemaan seikka tai tuomaan katsastettavaksi esine tai oikeudenkäyntiasiakirja, jonka ilmaisemisesta tai katsastettavaksi tuomisesta saisi lain mukaan kieltäytyä,
- b) velvoitetaan vastaamaan kysymykseen, johon vastaamisesta saisi muuten kieltäytyä tai
- c) esitettävä oikeudenkäyntiasiakirja sisältää syytetyn ja häneen oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 20 §:ssä tarkoitettu suhteessa olevan henkilön välisen tiedonannon taikka sellaista, josta mainitun luvun 23 §:ssä tarkoitettu henkilö ei saa todistaa oikeudenkäynnissä tai 24 §:ssä tarkoitettu henkilö saa kieltäytyä kertomasta.

Oikeudenkäynnin julkisuustoimikunnan mietintöön sisältyy myös ehdotuksia sääntelyksi, joilla on erityisesti merkitystä henkilötutkinnan ja nuorisorikostoimikunnan sen tilalle ehdotetun nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisen oikeudenkäyntiasiakirjojen julkisuuden kannalta. Nykyisen oikeudenkäynnin julkisuudesta annetun lain 9 §:n 1 momentin mukaan oikeudenkäyntiasiakirjojen julkisuudesta on eräin poikkeuksin voimassa, mitä viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetussa laissa säädetään. Viimeksi mainitun lain 24 §:n 27 kohdan mukaan salassa pidettäviä asiakirjoja ovat, jollei erikseen toisin säädetä, muun ohessa asiakirjat, jotka sisältävät tietoja henkilötutkinnasta. Oikeudenkäynnin julkisuudesta annetun lain 5 §:n 2 momentin 2 kohdan mukaan tuomioistuin voi päättää, että suullinen käsittely toimitetaan tarpeellisin osin yleisön läsnä olematta, kun siinä esitetään salassa pidettävä asiakirja tai ilmaistaan tieto, josta on säädetty salassapitovelvollisuus.

Oikeudenkäynnin julkisuustoimikunnan ehdottaman oikeudenkäynnin julkisuuslain 8 §:n 1 momentin 2 kohdan nojalla oikeudenkäyntiasiakirja olisi pidettävä salassa siltä osin kuin se sisältää erityisen arkaluonteisia tietoja henkilön yksityiselämään, terveydentilaan, vammaisuuteen tai sosiaalihuoltoon liittyvistä seikoista. Toimikunnan mietinnön perusteluissa todetaan arvioidun, että henkilötutkinta- ja soveltuvuus selvitysasiakirjoista ei tarvita nimenomaista ja ehdotonta salassapitosäännöstä niiden esiintyessä oikeudenkäyntiasiakirjoina. Tarvittaessa niiden sisältämiä tietoja suojattaisiin julkisuudelta joko ehdotetun 8 §:n 1 momentin 2 kohdan tai 9 §:n nojalla annettavan salassapitomääräyksen perusteella. Viimeksi mainittu kuuluu seuraavasti:

Tuomioistuin voi asianosaisen pyynnöstä tai erityisestä syystä muutoinkin sekä hallintolainkäyttöasiassa myös päätöksen tehneen tai puhevaltaa käyttävän viranomaisen esityksestä päättää, että oikeudenkäyntiasiakirja on pidettävä tarpeellisin osin salassa, jos siihen sisältyy muussa laissa salassa pidettäväksi säädettyjä tietoja ja tällaisen tiedon julkiseksi tuleminen todennäköisesti aiheuttaisi merkittävää haittaa tai vahinkoa niille eduille, joiden suojaamiseksi salassapitovelvollisuus on säädetty.

Lakiehdotuksen 21 §:n 1 momentissa ehdotetaan säädettäväksi, että lain 8 §:n nojalla salassa pidettävän tai 9 §:n nojalla salassa pidettäväksi määrätyn tiedon saa ottaa julkiseen ratkaisuun siinä laajuudessa kuin se ratkaisun perustelemiseksi on tarpeen. Lisäksi 22 §:n mukaan tuomioistuin voi julistaa ratkaisun sellaisessa tapauksessa yleisön läsnä olematta.

Nuorisorikostoimikunta mietinnön I osaan sisältyy lakiehdotus, jonka mukaan henkilötutkinta korvattaisiin nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisellä, josta säädettäisiin oma lakinsa. Tilanteen selvittämisen muodostavassa sosiaaliselvityksessä ja seuraamusselvityksessä käytännössä aina hankittaisiin arkaluonteisia tietoja. **Näin ollen lähtökohtana nuorisorikostoimikunnan mukaan tulisi olla, että selvityksiä koskevat tiivistelmä ja lausunto ovat salassa pidettäviä ja että asian käsittely tuomioistuimessa ei ole julkista siltä osin kuin käsitellään mainittuja asiakirjoja ja niissä olevia tietoja.** Tämä näkökohta tulisi ottaa tarpeellisissa määrin huomioon myös oikeudenkäynnin julkisuuslain jatkovalmistelussa.

6. SEURAAMUSJÄRJESTELMÄ

6.1. Yleistä

Nuoriin sovelletaan Suomessa pääasiassa samaa seuraamusjärjestelmää kuin aikuisiin. Vaikka Suomesta puuttuu yleisestä rikosoikeudellisesta järjestelmästä erillinen nuorisorikosoikeuden järjestelmä, tulevat nuoriin sovellettaviksi lukuisat erityissäännökset. Nykyistä rikosoikeudellista järjestelmää on selostettu nuorten rikoksentehtäjäiden kannalta mietinnön I osan jaksossa 2.1.3.

Uusklassisen rikosoikeudellisen ajattelun kulmakivenä on ollut pyrkimys yksinkertaiseen ja suhteellisuusperiaatteen perusvaatimusta toteuttavaan seuraamusjärjestelmään. Nuorisorikosoikeuden puolella on näiden arvojen ohella korostettu yhä enemmän myös tekijää sosiaalistavien ja kuntouttavien tavoitteiden merkitystä. Toinen keskeinen tavoite on pyrkimys laitusrangaistusten käytön välttämiseen nuorissa ikäryhmissä. Tämä tavoite on kirjattu useampaankin kansainväliseen sopimukseen, joista keskeisimpiä ovat Yhdistyneiden Kansakuntien nuorisorikosoikeuden vähimmäissäännöt ja lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus.

Suomessa kuten muuallakin nuorten seuraamusjärjestelmän kehittämisessä keskeisessä asemassa ovat olleet eri tahojen yhteistoiminnan varaan rakentuvat yhdyskuntaseuraamukset. Meillä tästä selvin esimerkki on nuorisorangeistus. Sen lisäksi seuraamusjärjestelmän eri portaisiin liittyen on käynnissä useita erilaisia yhteistyöhankkeita, joissa keskeisenä tavoitteena on rikosasian käsittelyyn liittyvien viranomaistoimintojen ja käytäntöjen uudelleenjärjestely tavalla, jonka toivotaan edesauttavan aikaisempaa paremmin rikokseen syyllistyneen nuoren sosiaalista selviytymistä.

Seuraavassa tarkastellaan nuoriin liittyviä seuraamusjärjestelmän kysymyksiä useasta eri näkökulmasta. Aluksi jaksossa 6.2. selvitetään erilaisia sosiaalisen selviytymisen edistämiseen ja uusien rikosten estämiseen liittyviä kokeiluhankkeita. Tämän jälkeen jaksossa 6.3. selvitetään ehdottoman vankeuden käyttöön liittyviä kysymyksiä. Seuraavissa jaksoissa käsitellään perinteisistä rangaistuksista ehdollista vankeutta (6.4.) ja sakkoa (6.5.). Jaksossa 6.6. käsitellään kootusti eräitä uusia seuraamusvaihtoehtoja.

6.2. Sosiaalisen selviytymisen edistämiseen ja uusien rikosten estämiseen liittyviä kokeiluja

Suomessa on viime vuosina ollut ja on edelleen käynnissä lukuisia kokeiluja, joissa syyteharjituksen aikana tai jo ennen sitäkin nuori rikoksesta epäilty pyritään ohjaamaan esimerkiksi terveydenhuollon toimenpiteiden pariin tai osallistumaan sellaisiin hankkeisiin, jotka muuten saattavat edistää hänen sosiaalista selviytymistään ja estää syyllistymistä uusiin rikoksiin. Syyttäjät voi sellaisissa tapauksissa odottaa syyteratkaisun tekemisen kanssa. Lopputuloksena

saattaa olla se, että syyttäjä tekee syyttämättäjättämispäätöksen tai asian edetessä tuomioistuimeen tuomioistuin jättää vastaajan rangaistukseen tuomitsematta.

Nyt kysymyksessä olevat kokeilut ovat keskeisessä asemassa toimikunnan mietinnön I osaan sisältyvissä lakiehdotuksissa, jotka koskevat syyteratkaisun lykkäämistä sekä syyttämättä ja tuomitsematta jättämistä. Seuraavassa esitellään keskeisimpiä näistä kokeiluista.

6.2.1. Iisalmen ja Kajaanin kokeilu 1995 - 2000

Iisalmen ja Kajaanin käräjäoikeuksien alueella toteutettiin vuosina 1995 – 2000 kokeilu, jossa rikoksia tekevät nuoret virallisen syyttäjän sitä ensin harkittua osallistuivat kokeiluohjelmaan, jonka tarkoituksena oli puuttua nuorten rikollisuuteen ja vaikuttaa heille rikoksesta tuleviin seurauksiin. Kokeiluun osallistuminen saattoi johtaa syyttämättä jättämiseen tai lievempään rangaistukseen oikeudessa. Seuraavassa esitetyt tiedot perustuvat paljolti *Marja Koskelon* kokeilusta laatimaan raporttiin sekä *Erkki Vartiaisen* ja *Markku Vallan* seminaarityöhön *Keppiä vai porkkanoita?* (1996), joka on laadittu Pohjois-Savon ammatillisen instituutin sosiaali- ja terveysalan seminaarityöksi.

Kokeilun toteutuksesta vastasi Iisalmen Nuorison Tuki ry. yhteistyössä kriminaalihuoltoyhdistyksen Kajaanin aluetoimiston ja Iisalmen paikallistoimiston kanssa. Kokeilun alkuperäisenä tarkoituksena oli kokeilla nuorisorangaistukselle kaavailtuja sisältöjä, mutta jo alkuvaiheessa kokeiluohjelmasta muotoutui väliintulon malli, joka toteutettiin rikosprosessissa poliisin suorittaman esitutkinnan jälkeen ennen syyteharkintaa tai syyteharkinnan jälkeen ennen oikeudenkäyntiä. Kokeiluja rahoitti ensin oikeusministeriö yksin ja loppuvaiheessa yhdessä sosiaali- ja terveysministeriön kanssa. Lainsäädännöllisiä esteitä kokeilun toteuttamiselle ei nähty olevan.

Kokeilun kohderyhmäksi vakiintuivat 15-20-vuotiaat nuoret, jotka jo aikaisemmin oli tuomittu sakkoon tai ehdolliseen vankeusrangaistukseen tai joita oli autettu lastensuojelun tukitoimin. Tammikuussa 1996 konkreettisesti käynnistyneeseen kokeiluun osallistuvat nuoret jaettiin 4-6 nuoren ryhmiin. Osallistuneista nuorista vain muutama oli tyttöjä. Nuorista noin kaksi kolmasosaa oli alle 18-vuotiaita. Vastaavan suuruinen oli koululaisten ja opiskelijoiden osuus. Noin puolta osallistujista ei ollut tuomittu rangaistukseen kokeilun alkaessa heidän osaltaan.

Kokeilun tavoitteeksi asetettiin mahdollisimman nopea puuttuminen rikoksiin syyllistyneen nuoren elämään rikoskierteen katkaisemiseksi ja epäsosiaalisen elämäntavan ehkäisemiseksi. Tarkoituksena oli auttaa nuorta tiedostamaan ja selkiyttämään rikolliseen käyttäytymiseen liittyvää ajattelua, tunteita ja käyttäytymistä. Haluttiin myös löytää myönteisiä, elämäntapaa tervehdyttäviä toimintamuotoja ja auttaa nuoria löytämään uudenlainen elämänsenne.

Kokeiluohjelman teoreettinen perusta oli *sosiaalipedagogiikka* ja sen työmenetelmiä *elämyksellinen toiminta*, *lyhytterapia* ja *verkostotyö*. Sosiaalipedagogiikka pyrkii tietoisesti saamaan aikaan sosiaalisia muutoksia käyttämällä sosiaalisia verkostoja eli epävirallisia suhteita ja ryhmädynamiikkaa. sen tavoitteena on lisätä nuorten sosiaalisia valmiuksia ja edesauttaa sopeutumista normaaliin elämään. Elämyksellisellä toiminnalla tähdätään onnistumisen kokemuksiin, joiden kautta nuoren itsetuntoa ja positiivista minäkuvaa pyritään kohottamaan. Toisaalta mainitulla toiminnalla pyritään auttamaan nuoria löytämään itsestään myönteisiä voimavaroja ja tiedostamaan omat rajansa. Kokeilussa elämyksellisyyttä ja kokemuksellisuutta

toteutettiin leiritoiminnalla. Lyhytterapia lähtee liikkeelle tästä hetkestä ja ratkaisun löytämisestä yhteistyöllä. Verkostotyössä kiinnitetään huomiota nuoren sosiaaliseen elinympäristöön. Siinä keskeinen väline on verkostokartta, jolla hahmotetaan nuoren sosiaalisen lähiympäristön tilanne.

Kokeilun yhteistyötahoina olivat syyttäjät, käräjäoikeudet, poliisi, sosiaalitoimi, kaupunkien ja seurakuntien nuoriso- ja erityistyö, Kehypaja, työpajat ja vanhemmat. Erilaisia tukipalveluja käytettiin tarpeen mukaan. Sellaisina tulivat kysymykseen koulujen oppilashuolto ja päihdehuolto. Määrällisesti merkittävin nuoria kokeilun pariin ohjaava taho oli sosiaalitoimi, seuraavina tulivat syyttäjä ja kriminaalihuoltoyhdistys. Syyttäjän asema oli merkittävä, koska hän viime kädessä teki päätöksen nuoren osallistumisesta kokeiluun. Siinä yhteydessä syyttäjä saattoi siirtää oikeudenkäyntipäivää myöhemmäksi. Kokeilu edellytti nuoren suostumusta. Alle 18-vuotiaiden huoltajilta pyydettiin myös suostumus. Kokeilun aloittamista edelsi nuoren elämäntilanteen kartoittaminen, joka tapahtui henkilötutkintahaastattelun yhteydessä sosiaalitoimistossa, kotikäynnillä, projektityöntekijän ja nuoren tapaamisessa tai kriminaalihuoltoyhdistyksessä soveltuvuusselvityshaastattelun yhteydessä.

Varsinainen kokeiluohjelma jakautui kolmeen osaan. Ensin oli viisi vuorokautta kestävä alkuleiri, sen jälkeen 10-100 tuntia käsittävä työn ja opiskelun jakso ja lopuksi 2-3 vuorokautta kestävä palautejakso. Kaiken kaikkiaan kokeiluohjelma kesti noin kolme kuukautta.

Elämyksellisen ja kokemuksellisen *leiritoiminnan* avulla pyrittiin luomaan hyvät edellytykset luottamuksellisen suhteen syntymiselle nuoren ja tukihenkilön välille. Leirijakson tavoitteena oli ryhmän jäseniin tutustuminen, ryhmässä toimimisen oppiminen, asioiden suunnittelu ja vastuun ottaminen yhteisistä ja omista tehtävistä. Leirin aikana nuoret laativat tukihenkilön kanssa verkostokartan, johon nuori merkitsi oman ihmissuhteiden verkostonsa. Teemoja käsiteltiin yksilö- ja ryhmäkeskusteluissa. Käsiteltäviä aiheita olivat muun ohessa rikollinen käyttäytyminen, päihteet, tulevaisuuden suunnittelu ja vapaa-ajan käytön mahdollisuudet. Leiriläiset saattoivat käydä esimerkiksi tutustumiskäynnillä vankilassa ja tavata vankeja.

Työ ja opiskelun jakson tavoitteena oli, että nuori suuntaa toimintansa häntä kiinnostaviin asioihin, vahvistaa omaa osaamistaan, tutustuu uusiin ihmisiin, oppii työskentelemään erilaisten ihmisten kanssa, kokee onnistuvansa ja oppii suunnitelman mukaiseen työskentelyyn. Jakso perustui kullekin nuorelle laadittuun yksilökohtaiseen suunnitelmaan. Työn ja opiskelun jakso muodostui joko työtehtävien suorittamisesta tai ryhmä- tai verkostotapaamisista. Työjakson nuoret tekivät muun ohessa nuorten työpajoilla ja Kehypajalla, nuorisotaloilla, Kajaanin opettajainkoulutuslaitoksen studiolla, peruskoulussa, urheilukeskuksessa, uimahallissa, seurakunnissa ja maatalouslomittajan apulaisena.

Joillekin nuorille räätälöitiin työn ja opiskelun jakson sisällöksi ryhmä- tai verkostotapaamisia. Ryhmätapaamisiin päädyttiin, kun ryhmän kaikki nuoret tai suurin osa heistä oli yhdessä syyllistynyt samoihin rikoksiin tai nuoret tarvitsivat elämäntilanteensa vuoksi erityistä tukea ja ohjausta. Verkostotapaamiset tulivat kysymykseen, kun nuori tarvitsi eniten verkostonsa tukea ongelmiansa selvittämisessä.

Työn ja opiskelun jakson aikana kartoitettiin nuoren päihteidenkäyttö. Tarvittaessa hankittiin päihdehuollon tukipalveluja. Jakson aikana saatettiin tukea nuorta muutenkin, esimerkiksi auttamalla sakkojen maksusuunnitelmien laatimisessa, rikosvahinkoja sovittelemalla ja ohjaamalla nuori työvoimatoimiston palvelujen piiriin.

Palautejakson aikana ryhmä kokoontui yhdessä suunnitellulle leirille, matkalle tai retkelle. Jakson aikana purettiin kokemuksia sekä tukihenkilön että ryhmän muiden jäsenten kanssa.

Kokeiluohjelman aikana nuorella oli tukihenkilö kotipaikkakunnalta. Tukihenkilöinä toimivat esimerkiksi työntekijät ja vapaaehtoistyöntekijät erityis- ja nuorisotyöstä, sovittelusta, kriminaalihuoltoyhdistyksestä ja seurakunnista. Ehdollisesti rangaistun nuoren tukihenkilö oli pääsääntöisesti valvoja. Tukihenkilö osallistui alkuleirille ja tapasi sen jälkeen nuoren kerran viikossa. Tukihenkilö kirjoitti tapaamisten perusteella lausunnon käräjäoikeutta varten. Siinä esitettiin arvio nuoren tilanteesta. Jokaiselle nuorelle tehtiin jatkosuunnitelma ennen ohjelman päättymistä. Tukea tarvitsevalle nuorelle laadittiin yhteistyössä suunnitelma tukitoimista, yleensä yhdessä sosiaalityöntekijöiden ja nuoriso- tai erityisnuorisotyöntekijöiden kanssa. Kokeiluohjelman projektityöntekijä laati oikeudenkäyntiä varten oikeudelle selvityksen ohjelman suorittamisesta ja oli pääsääntöisesti läsnä oikeudenkäynnissä.

Saatujen kokemusten mukaan nuoret pääsääntöisesti sitoutuivat kokeiluohjelman suorittamiseen hyvin. Muutamilla oli vaikeuksia noudattaa sovittua aikataulua. Ohjelman suoritti vuosina 1996 – 1998 kokonaan 48 nuorta siitä huolimatta, että usea osallistuja oli syyllistynyt ennen ohjelmaa toistuvasti rikoksiin. Kuuden nuoren osalta ohjelma keskeytyi uusien rikosten takia. Kahdella keskeyttäneellä oli aikaisempia vankeusrangaistuksia, joiden täytäntöönpanoa he odottivat. Nuorten elämää ei kokeiluohjelman jälkeen suunnitelmallisesti seurattu.

Erkki Vartiainen ja Markku Valla haastattelivat aikaisemmin mainittua seminaarityötään varten kahdeksaa kokeilussa mukana ollutta nuorta. Kokeiluun osallistumiseen olivat vaikuttaneet lieventävä vaikutus seuraamukseen ja rikosrekisterimerkinnän välttäminen. Ohjelmaan suhtauduttiin pääasiassa myönteisesti. Vapaaehtoisuutta pidettiin onnistuneena ratkaisuna. Ohjelma koettiin auttavaksi ja ohjaavaksi. Muutamat nuorista kokivat työjakson suorittamisen rangaistukseksi. Nuoret kertoivat ohjelman läpikäymisen myötä alkaneensa miettiä omaa tilannetta ja mahdollisuutta joutua vankilaan. Vankilassa olevien haastateltujen osalta ilmeni välinpitämättömyyttä haastattelujen suhteen.

Syyttäjien mukaan ohjelman suorittamista motivoi ja sitoutumista vankisti se, että nuori oli tietoinen ohjelman merkityksestä seuraamusta harkittaessa. Syyttäjät olivat myös valmiita tosiasiallisesti (syyttämättä jättäminen, syytteen sisällössä huomioon ottaminen tai lievän rangaistuksen esittäminen) ottamaan huomioon sen, että nuori oli suorittanut ohjelman. Tuomareiden osalta oli kahtiajakoa sen suhteen, oliko ohjelmalla vaikutusta seuraamuksen määräämisessä vai ei. Sosiaalityöntekijät korostivat sitä, että kokeiluohjelma mahdollisti välittömän puuttumisen konkreettisin toimenpitein. Kokeilussa mukana olleiden tahojen mukaan myönteistä oli ohjelman monipuolinen sisältö ja henkilökohtainen ohjaus.

Kehittämisen varaakin todettiin olevan. Kokeilua esitettiin laajennettavaksi vähemmän rikoksia tehneiden nuorten pariin. Lisäksi toivottiin sosiaaliviranomaisten, syyttäjien ja poliisin tiiviimpää yhteistyötä. Tukihenkilöiden koulutuksessa ja työnohjauksessa oli myös parantamisen varaa. Ohjelman jälkeiseen aikaan kohdistuva seuranta todettiin myös tarpeelliseksi.

6.2.2. Rikoskierre seis-projekti

Kainuussa ja Koillismaalla käynnistettiin vuoden 2002 aikana kolmivuotinen Euroopan sosiaalirahaston sekä valtion ja kuntien rahoituksen turvin toimiva projekti, jolla pyritään 15-20-

vuotiaiden nuorten alkavan rikoskierteen katkaisemiseen nopealla puuttumisella ja vankilasta vapautuvien noin 18-30-vuotiaiden nuorten yhteiskuntaan sopeuttamiseen.

Keskeisinä tavoitteina ovat nuorten elämän kokonaisvaltainen tukeminen, päihteiden käytön ja uusintarikollisuuden vähentäminen, osallistujien koulutusmotivaation nostaminen ja sitä kautta työmarkkina-aseman kohentaminen koulutukseen ja työelämään kiinnittymällä. Itsenäisen elämän taidot, asiointi yhteiskunnan toimijoiden kanssa, työn pelisääntöjen oppiminen, muun yhteisön rytmin kanssa synkronoidun säännöllisen elämänrytmin omaksuminen, oman itsen ominaisuuksien kehittäminen (kognitiivisten taitojen kehittäminen) ja päihteidenkäytön hallinta ovat uusintarikollisuuden todennäköisyyttä alentavia tekijöitä. Toisaalta tavoitteena on keskittyminen alueen toimijoiden voimavarojen ja toimintatapojen hajanaisuuden yhdistämiseen sekä yhteisten arvo- ja toimintavalintojen rakentamiseen. Valtavirtaistaminen tähtää mallin pysyvään käytäntöön ottamiseen. Kansainvälisyydellä haetaan merkittävää lisäarvoa menetelmien kehittämiseen.

Projektia hallinnoi, yhteistyötä koordinoi, ohjaustoimintoja toteuttaa ja osallistujien rikosseuraamuksia valvoo Kriminaalihuoltoyhdistyksen Kajaanin aluetoimisto. Yhteistyössä ovat mukana **Kajaanin nuorten työpaja** nuorten työllistämiseen ja työssä oppimiseen liittyen, osallistuvien kuntien (Kajaani, Hyrynsalmi, Ristijärvi, Kuhmo, Paltamo, Puolanka, Sotkamo, Kuusamo ja Taivalkoski) **sosiaali-, terveys-, päihde- ja asuntotoimet tai –palvelupisteet**, Kajaanin, Kuusamon, Suomussalmen ja Kuhmon **kihlakuntien poliisilaitokset**, Kajaanin ja Kuusamon **syöttäjänvirastot** ja Kajaanin ja Kuusamon **käräjäoikeudet**, Pelson, Sukevan ja Kestilän **vankilat**, Kajaanin **seurakunnan** erityisnuorisotyö, **Kainuun työttömien yhdistysten yhteistyöelin Kainuun tiimi** sekä **Kajaanin ja Kuhmon työttömien yhdistys**. Lisäksi hankkeen tukena on yksityinen konsultointiyhtiö.

Projektin toimintamallin ensimmäinen osa perustuu kokemuksiin rikoksiin syyllistyneiden nuorten nopeasta kiinnittämisestä mielekkääseen toimintaan, työpalveluun ja tarvittaessa kuntoutukseen. **Interventiovaiheessa** 15-20-vuotias nuori kiinnitetään mahdollisimman pian rikokseen syyllistymisen jälkeen ohjelmaan ennen oikeudenkäyntiä. Kiinnittäminen tapahtuu viikon mittaisella leirijaksolla. Kun poliisi saa nuoren kiinni rikoksesta, josta on odotettavissa sakkoa ankarampi rangaistus tai joka osoittaa nuoren olevan alkavassa rikoskierteessä, hän ilmoittaa projektihenkilökunnalle. Asiakkaan tiedot siirtyvät syyttäjälle, joka on yhteydessä projektiin neuvotellen nuoren mahdollisesta kiinnittymisestä interventio-ohjelmaan. Projektin puolesta otetaan yhteyttä nuoreen ja hänen huoltajaansa. Jos nuori on valmis kiinnittymään ohjelmaan, hänen elämäntilanteensa selvitetään yhdessä tarvittavien tahojen kanssa. Projektin työntekijä tukee nuorta oikeudenkäynnissä ja tarvittaessa selventää tuomioistuimelle nuoren rikoksen jälkeistä toimintaa muutoksen aikaan saamiseksi. Mahdollista on, että interventiojakso vaikuttaa tuomiota alentavasti.

Nuori saa oman tukihenkilön, joka seuraa ja tukee jakson suorittamista. Jakson pituus on kolme kuukautta, tänä aikana nuori osallistuu hankkeeseen ilman eri korvausta. Jakso sisältää yksilöllisesti räätälöityä tukea, kuntoutusta, kartoitusta, työpalvelua, motivointia ja saattamista jatkotoimiin. Jakso sisältää päihdekartoituksen ja siihen liittyvät kuntouttavat toimet. On myös mahdollista, että nuori ohjataan esimerkiksi mestari-kisälli-tyyppiseen työhön, jolloin hän työskentelee vanhemman ammattitaitoisen tukihenkilön kanssa työparina hahmottaen omaa ammatillista osaamistaan. Osallistujat valitaan projektin työntekijöiden suorittamien haastattelujen perusteella. Osallistuminen on vapaaehtoista.

Projektin toinen osa on **tukivaiheena** tarkoitettu sekä interventiovaiheen osallistujille että vankilasta vapautuville nuorille aikuisille. Jo vankilassa voidaan suorittaa alustava tutustuminen hankkeeseen. Hanke auttaa verkostonsa avulla osallistujia muun ohessa asunnon saamisessa vapautumisen jälkeen. Keskeistä on myös päihdekartoituksen ja –kuntoutuksen aloittaminen jo ennen vapautumista ja sen jatkaminen koko hankkeen ajan. Esimerkiksi ulosottoviranomaisten kanssa voidaan neuvotella velka-asioiden ja korvausten maksujärjestelyistä. Hankkeeseen kiinnittyville henkilöille tulee jokaiselle oma tukihenkilö, ”mestari”, joka on tehtävään koulutettu maallikko-ohjaaja ja jolla on ammattipätevyys omalla työalallaan. Mestarin tehtävänä on opastaa kisälliään työtehtävissä ja koulutuksessa, joihin he osallistuvat työparina noin 10 kuukauden ajan.

Tukivaihe koostuu sekä työstä että koulutuksesta. Työ on osallistujien asuinpaikkakunnilla tapahtuvaa julkisen, yksityisen tai kolmannen sektorin aloilla tehtävää konkreettista ja mielekästä tekemistä. Koulutukset ovat eri ammatteihin tutustuttavia, ammattitutkintoon valmistavia tai niihin täydennyksenä liittyviä jaksoja. Maksetun palkan merkitys on suuri vastakohtana vastaanotetuille tukimuodoille. Kuntoutus- ja kartoituspalvelut hankitaan tarvittaessa projektin ulkopuolisilta asiantuntijaorganisaatioilta. Mestari-kisälli-jakson jälkeen osallistujille räätälöidään yksilöllinen tukisuunnitelma. Kaiken kaikkiaan tukivaiheen arvioitu pituus vaihtelee noin yhdestä vuodesta kahteen vuoteen. Vankilasta vapautuvat valitaan hankkeeseen viranomaisten yhteistyöllä.

Kajaanin kaupunki on myös saanut valmiiksi laajan **turvallisuussuunnitelman**, jonka painopistealueisiin kuuluu nuorten rikolliseksi ajautumisen ja rikosten ennaltaehkäisy. Suunnitelmaan kuuluu toimia, joilla nuorten rikoskierre ja päihteiden käyttö pyritään katkaisemaan mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Ydinkeskustan turvallisuutta parannetaan turvakameroilla ja turvaporteilla. Puistoja elävöitetään niin, että luonnollinen sosiaalinen kontrolli osataan estäisi mahdollisia rikoksia. Rikoskierteen katkaisemiseksi kaupunkiin perustetaan virkaajan ulkopuolella toimiva päivystysryhmä, joka pystyy puuttumaan nuorten ei-toivottuun käyttäytymiseen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Ryhmään pyritään saamaan kaupungin sosiaali- ja nuorisotyöntekijöiden lisäksi järjestöjen edustajia. Alle 21-vuotiaille rikosentekijöille aloitetaan edellä kuvattu Rikoskierre seis-ohjelma. Päihdetyössä aloitetaan vastaavia ohjelmia, joiden tavoitteena on ehkäistä lasten ja nuorten kehittymistä rikollisiksi. Turvallisuussuunnitelmassa painotetaan kaupungin sosiaali- ja terveysviranomaisten, teknisen toimen, vapaaehtoisjärjestöjen, yrittäjien ja poliisin välistä yhteistyötä.

6.2.3. SORI-projekti Lappeenrannassa

Lappeenrannassa on päättymässä 15-20-vuotiaisiin lähinnä huumausainerikoksiin ja huumausainelähtöisiin rikoksiin (esimerkiksi omaisuuden anastaminen huumausaineen hankkimiseksi) syyllistyneisiin nuoriin kohdistuva hanke (SORI-projekti, lyhenne sanoista ”sovita rikos”), joka toteutetaan 1.3.2000 – 28.2.2003. Hankkeen taustalla on huoli mainitun rikollisuuden kasvusta Lappeenrannassa. Projektin käytännön toiminnasta vastaavat Lappeenrannan kaupungin sosiaalivirasto, Lappeenrannan kihlakunnan poliisilaitos, Lappeenrannan kihlakunnan syyttäjänvirasto ja Kriminaalihuoltolaitos. Hanketta vetää projektityöntekijä, jonka työpareina toimivat nuorten oikeusedustaja ja sosiaaliviraston lastensuojelutyöntekijä. Yhteistyökumppaneina ovat muun ohessa Lappeenrannan Seurakuntayhtymä, työvoimatoimisto, Lappeenrannan käräjäoikeus ja Irti Huumeista ry. Viranomaisyhteistyö on projektissa keskeisessä asemassa.

SORI:n tavoitteena on nopea puuttuminen nuoren elämään siten, että nuori joutuu kohtamaan tekemänsä rikokset ja niiden vaikutukset. Pyrkimyksenä on uusien rikosten ehkäiseminen ja päihteiden käytön hallinta. Nuorelle pyritään avaamaan uusia näköaloja ja löytämään tavoitteita. Nuorelle tarjotaan tavoitteellista toimintaa ja tukea päihteistä irti pääsemiseksi. Toimenpiteet ovat nuoren tarpeille yksilökohtaisesti rakentuvia. Kokeiluun sisältyvän ohjelman toivotaan vaikuttavan nuorelle tulevaan seuraamukseen.

Ohjelma on pituudeltaan kolmen kuukauden mittainen. Se toteutetaan 4-6 nuoren ryhmissä, ryhmiä on 3-4 vuodessa. Projekti tarjoaa nuorelle helposti tavoitettavan tukihenkilön ja projektityöntekijän. Hankkeen aikana sitoudutaan päihteettömyyteen ja rikoksista pidättäytymiseen. Projektissa myös pääsääntöisesti kontrolloidaan huumeiden käyttöä huumeseulonalla. Tukihenkilöitä hankkeeseen on saatu esimerkiksi sosiaalialalta, hoitoalalta, kouluista ja seurakunnista.

Projektin ensimmäisessä vaiheessa poliisi tai syyttäjä ottaa yhteyttä projektityöntekijään ja kertoo esitutkinnassa tai syyteharkinnassa olevasta nuoresta. Aloite voi tulla myös sosiaali-toimen tai Kriminaalihuoltolaitoksen puolelta. Projektityöntekijän haastattelussa selvitetään nuoren valmiudet elämänsä muuttamiseen. Esteitä projektiin osallistumiselle voivat olla päihteiden käytön rajuus, armeija tai vankilatuomio. Hankkeeseen on alkuvaiheessa valikoitunut myös sellaisia nuoria rikoksentekejiä, jotka ovat syyllistyneet esimerkiksi ryöstöihin ja sellaisia, joilla on takanaan useita ehdollisia vankeustuomioita. Osallistuminen hankkeeseen on vapaaehtoista. Alaikäisen nuoren täytyy saada suostumus huoltajaltaan.

Hankkeeseen sisältyvä ohjelma koostuu viiden vuorokauden mittaisesta **alkuleiristä**. Leirillä käytetään elämyspedagogiikkaa eli elämysten hankkimista seikkailun ja toiminnan avulla. Toiminnan ohella pyritään keskustelemaan nuoren elämään liittyvistä asioista ja suunnittelemaan hänen tulevaisuuttaan. Alkuleiriä seuraa 11 viikkoa kestävä **työn, opiskelun ja hoidon jakso**. Tuolloin opiskelevat nuoret jatkavat opiskelujaan opintosuunnitelmien mukaisesti. Toimettomille nuorille suunnitellaan työtä tai koulutusta. Palkka maksetaan sosiaalitoimiston toimeentulotukivarjoista. Avohoitona annettavan hoidon ohjelman suunnittelee A-klinikka. Nuorille tehdään maksusuunnitelma sakkujen ja rikosperusteisten korvausten maksamista varten. Jakson aikana nuoret kokoontuvat kerran viikossa ryhmätapaamisiin, joihin saatetaan kutsua asiantuntijavierailijoita. Lisäksi tukihenkilö tavataan kerran viikossa.

SORI-projekti päättyy 2-3 vuorokauden **palautejaksoon**, joka järjestetään leirinä ja jossa on tarkoitus arvioida nuoren tilannetta. Kaikille tukitoimia tarvitseville nuorille tehdään jatko-suunnitelma. Projektin loputtua nuorta koskeva arviointi ja lausunto annetaan syyttäjälle, mikäli asian oikeuskäsittely on edessä. Syyttäjä voi ottaa arvioinnin huomioon syyteharkinnassa.

Tähänastisten kokemusten mukaan motivointiongelmia on ollut sikäli, että osallistujia ei ole ollut helppo löytää. Varsinkin vanhemmista kutsutuista osa ei ole tullut edes haastatteluihin. Eräänlaisena ”porkkanana” on käytetty sitä, että projektilla on kerrottu voivan olla vaikutusta syyttäjän ja tuomioistuimen rikosasiassa antamaan ratkaisuun. Tältä pohjalta syyttäjät ovat ennen syytepäätöstään odottaneet, miten nuoren projektin yhteydessä käy. Projektin onnistunut läpivieminen on myös johtanut syyttämättäjäättämispäätöksiin.

Joka ryhmässä on ollut nuoria, jotka eivät ole kyenneet viemään projektia läpi. Varsinkin vanhemmilta huumenuorilta puuttuu hankkeen edellyttämä pitkäjänteisyys. Eräästä 20 nuoren otoksesta 6 keskeytti projektin, 8 on sen jälkeen syyllistynyt uusiin rikoksiin ja 6 on kyennyt

pidättäytymään uusista rikoksista. Puoli vuotta projektin päättymisen jälkeen osallistujille järjestetään seurantatapaaminen, johon kaikki eivät kuitenkaan tule.

6.2.4. Muita kokeiluja

Lahdessa ja Rovaniemellä on menossa kokeilu liittyen hoitoon toimitettavien huumenuorten syyttämättä jättämiseen. Kysymyksessä on nopean puuttumisen malli, jolla nuoren tekoon puututaan välittömästi. Rovaniemellä käynnistettiin elokuun 2001 alussa Hoito syytteen sijaan – projekti, jossa huumausaineen käytöstä kiinni jääneelle nuorelle ensikertalaiselle pääsääntöisesti tarjotaan hoitoa. Kriminaalihuoltolaitoksen Rovaniemen aluetoimiston vetämässä projektissa kohderyhmänä ovat 15-25-vuotiaat huumausaineen käyttörikokseen syyllistyneet nuoret. Yhteistyöprojektissa ovat mukana poliisi, syyttäjä, hoitoklinikka tai muu hoitotaho, kokeilun piiriin kuuluvien kuntien sosiaalitoimistot ja projektityöntekijä. Menettelyn taustana on se, että nykyisen rikoslain 50 luvun 7 §:n mukaan syyte voidaan jättää nostamatta, jos tekijä osoittaa hakeutuneensa hoitoon. Alle 18-vuotiaan kiinni jääneen käyttäjän osalta poliisilta tulee ”korvamerkitty” rikosilmoitus sosiaaliviranomaiselle, joka varaa nuorelle ajan nuorten päihde- ja huume klinikalta ja ohjaa nuoren hoitoon. Tieto hoidon etenemistä menee syyttäjälle, joka voi päätyä syyttämättä jättämiseen.

Rovaniemen tapauksessa nuoren edellytetään käyvän läpi kolmen viikon hoitajakson, joka järjestetään pääsääntöisesti Lapin nuorten päihde- ja huume klinikalla. Hoitajaksoon kuuluu kaksi käyntiä viikossa työntekijän luona. Viimeisellä käyntikerralla tehdään hoidon tarpeen arvio nuoren tulevaisuutta silmällä pitäen. Jokaiseen käyntikertaan kuuluu huumausainetestin antaminen. Avohoitokäynnin pituus on noin 45 minuuttia. Lisäksi nuori veloitetaan antamaan huumausainetestin satunnaisesti työntekijän soittaessa asiasta. Sovitulta ajalta voi jäädä pois vain erityisen painavasta syystä.

Lahden kokeilussa on pitkälti kysymys samanlaisesta, vapaaehtoiselta avohuoltopohjalta toimivasta toiminnasta kuin Rovaniemellä. Syyttäjälle tulee poliisin esitutkintapöytäkirjan mukana tieto siitä, että nuori on sitoutunut irtautumaan huumeista. Halukkuus hoitoon pitäisi aina selvittää. Syyttäjä yleensä tekee hoitoon halukkaiden kohdalla syyttämättä jättämispäätöksen. Nuoren on haettava päätös itse, missä yhteydessä hänelle voidaan pitää puhuttelu. Paikalle keskustelutilaisuuteen kutsutaan myös huoltajat ja sosiaalipalvelun edustaja. Lahdessa puhuttelu on ollut käytössä jo ennen huumausainerikoksia koskevaa lainmuutosta. Lahdessa vain kaksi nuorta noin kahdesta sadasta on kieltäytynyt käymään läpi ”nopean puuttumisen putken”. Lahden kihlakunnan alueella kirjattiin syys-joulukuussa 2001 huumausaineen käyttörikoksia 92. Kiinnijääneistä noin viidennes oli alle 18-vuotiaita ja noin puolet 18-24-vuotiaita.

Espoossa ja Kauniaisissa on 1.3.2002 otettu laajennettuna käyttöön kaikkia alle 18-vuotiaita nuoria rikosentekijöitä koskeva joudutettu käsittely (Jouko-menettely), jonka tavoitteena on puuttua nuoren tekemään rikokseen ennen kuin hän syyllistyy uuteen. Perusosina ovat viranomaispalaveri ja puhuttelu. Jouko-menettelyyn liittyen Espoon kaupungin sosiaali- ja terveystoimi sekä Espoon kihlakunnan syyttäjäsasto ja poliisilaitos ovat tehneet yhteistyösopimuksen 6.5.2002. Mukana ovat myös sovittelutoimisto, käräjäoikeus ja Kriminaalihuoltolaitoksen Espoon aluetoimisto.

Jouko-menettelyssä käsitellään kaikki alle 18-vuotiaiden Espoon ja Kauniaisten alueella tekemiksi epäilty rikokset ja alle 15-vuotiaiden teot, jotka vanhempien tekeminä olisivat rikok-

sia. Viranomaiset kokoontuvat ensin käsittelemään rikokset rikosilmoitusten pohjalta ja suunnittelemaan toimintatavan. Viranomaispalaveri on pidettävä seitsemän päivän kuluessa teko- hetkestä. Viranomaispalaverin jälkeen nuori voidaan kutsua puhuttelutilaisuuteen vanhempiensa tai huoltajiensa kanssa.

Uuden käytännön mukaan mistään alle 18-vuotiaan tekemästä rikoksesta ei tehdä syyttämättä jättämispäätöstä tai anneta rangaistusmääräysakkoa ilman, että nuorta ja hänen huoltajiaan kuullaan henkilökohtaisesti syyttäjän, poliisin ja sosiaalityöntekijän läsnä ollessa.

6.3. Ehdottoman vankeuden sisältö ja täytäntöönpano sekä vankilasta vapautuminen

Nuorisorikostoimikunnan on toimeksiantonsa mukaan tullut ehdottomaan vankeusrangaistukseen liittyen ensinnäkin selvittää se, tarvitaanko lainsäädännössä ohjeistusta vankeusrangaistuksen käytölle silloin, kun kyseessä ovat rikoksensa 18-20-vuotiaana tehneet nuoret. Toimikunta on päättänyt ehdottomaan rikoslain 6 luvun 9 §:n 2 momenttia muutettavaksi siten, että tuomitessa alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta olisi kiinnitettävä erityistä huomiota mahdollisuuksiin ehdotonta vankeutta tuomitsematta seuraamusvalinnan kautta vaikuttaa tekijän uusia rikoksia ehkäisevästi. Lisäksi alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitseminen edellyttäisi edelleen painavia syitä. Muutosehdotuksen perustelut ovat mietinnön I osassa.

Toimikunnan on tullut toimeksiantonsa mukaan arvioida sitä, olisiko nuorille tuomitun vankeusrangaistuksen sisältöä kehitettävä hoidollisempaan suuntaan esimerkiksi kansainvälisten kokemusten pohjalta. Lisäksi toimikunnan on myös ehdottoman vankeusrangaistuksen osalta tullut kiinnittää huomiota nuorille suunnattujen tukipalvelujen mahdollisimman varhaiseen saatavuuteen sekä jatkuvuuteen ennen rangaistuksen täytäntöönpanoa, sen aikana ja rangaistuksen suorittamisen jälkeen.

Ehdottoman vankeusrangaistuksen suorittamiseen liittyy useita haitallisia vaikutuksia, jotka vaikeuttavat tuomitun mahdollisuuksia sopeutua takaisin yhteiskuntaan ja näin heikentävät hänen kykyään jatkossa käyttäytyä lainmukaisesti. Tekijän tulevan sosiaalisen selviytymisen ja vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon kannalta on otettava huomioon myös se, että vankilaan tuomituilla on usein sinne tullessaan ongelmia, joista keskeisimpiä ovat päihteiden käyttöön liittyvät. Esimerkiksi asunnottomuus, työttömyys ja toimeentulo-ongelmat saattavat olla ilmentymiä vankilaan joutuvan henkilön puuttuvasta elämänhallinnasta. Ne myös vaikeuttavat paluuta yhteiskuntaan vankeusrangaistuksen suorittamisen jälkeen. Vangeilla saattaa olla myös tarvetta psykiatriseen hoitoon sekä kognitiivisten ja muiden sosiaalisten taitojen kehittämiseen.

Kansainvälinen vertailu osoittaa, että hoidon yhdistäminen vapaudenmenetykseen liittyvään rikosoikeudelliseen seuraamukseen on yleistä ja hyödylliseksi koettua. Vaihtelua on kuitenkin sen suhteen, onko hoito seuraamuksen pakollinen osa vai voidaanko hoitoa vapaamuotoisemmin hyödyntää seuraamuksen täytäntöönpanossa. Ruotsissa alle 18-vuotiaiden vankeusrangaistus on käytännössä kokonaan korvattu suljetulla nuorisohoidolla, joka ei edellytä tuomitun suostumusta. Vastaavanlainen seuraamus on Tanskassa käyttöön otettu nuorisorangaistus (ungdomssanktion). Pohjoismaiden ulkopuolelta esimerkkinä voidaan mainita Englannissa käytössä oleva määrääminen vapauden menettämistä tarkoittavaan seuraamukseen nimeltään *detention and training order*, joka tarkoittaa nuoren rikoksentekijän määräämistä

nuorille suunnattuun laitokseen, jossa hyödynnetään ajattelukykyä ja kognitiivisia taitoja kehittäviä ohjelmia. Hollannissa vajaan kehittyneen tai henkisesti häiriintyneen nuori rikoksenteijä voidaan määrätä erityiseen heitä koskevaan laitokseen. Lukuisissa maissa tavallisen vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon liittyy mahdollisuus erilaisten hoito-ohjelmien läpikäymiseen.

Vankeusrangaistuksen sisältöä ja tukipalvelujen saatavuutta arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, mitä näkökohtia vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon uudistuksessa otetaan huomioon vankeusrangaistuskomitean mietinnön mukaan ja millaisia hoitoon ja tekijän sosiaalistamiseen liittyviä mahdollisuuksia vankeusrangaistuksen täytäntöönpano jo tällä hetkellä tarjoaa. Lisäksi näitä vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon ja vankilasta vapautumiseen liittyviä kysymyksiä on laajasti käsitelty seuraamusjärjestelmän ja yhteiskunnan tukijärjestelmien yhteensovittamista selvittäneen toimikunnan mietinnössä.

Mitä tulee ennen vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa annettaviin tukipalveluihin, nuoren rikoksenteijän käytössä ovat yleiset sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut. Tähän nuorisoriikostoimikunnan mietintöön sisältyy lakiehdotus nuoren rikoksenteijän tilanteen selvittämisestä. Kun alle 21-vuotiaan epäillään syyllistyneen rikokseen, kunnan sosiaaliviranomaisen olisi poliisilta tulleen ilmoituksen jälkeen tehtävä sosiaaliselvitys laissa säädettyjä poikkeustapauksia lukuun ottamatta. Sosiaaliviranomaisen olisi poliisin ilmoituksen jälkeen lisäksi kiinnitettävä huomiota siihen, että epäilty ohjataan tarvittavien sosiaali- ja terveydenhuollon tukitoimien ja palveluiden piiriin. Lakiehdotuksen 5 §:n mukaan sosiaaliselvityksellä hankittaisiin rikoksesta epäillyn tilanteesta tietoja, joiden perusteella seuraamusselvityksessä voidaan arvioida tarvetta edistää hänen sosiaalista selviytymistään ja vaaraa hänen syyllistymisestään uusiin rikoksiin. Sellaisia tietoja olisivat erityisesti epäillyn elinolosuhteisiin ja terveydentilaan liittyvät sekä sosiaali- ja terveydenhuollon toimia koskevat tiedot.

Nuoren rikoksenteijän tilanteen selvittämiseen liittyvän lakiehdotuksen säännösten mukaan kunnan sosiaalitoimen olisi siis lukuun ottamatta niitä tapauksia, joissa esitutkinta lopetetaan saattamatta asiaa syyttäjän harkittavaksi tai 18-20-vuotiaalle annetaan välittömästi tiedoksi rangaistusvaatimus, selvitettävä nuoren rikoksenteijän tukitoimien tarve. Selvittämisvelvollisuus olisi olemassa ennen rangaistuksen tuomitsemista.

6.3.1. Seuraamusjärjestelmän ja yhteiskunnan tukijärjestelmien yhteensovittamista selvittäneen toimikunnan mietintö

Oikeusministeriö asetti 9.2.2000 toimikunnan selvittämään seuraamusjärjestelmän ja yhteiskunnan tukijärjestelmien yhteensovittamista. Toimikunnan tehtävään kuului selvittää

- 1) millaiset ovat rikoksiin syyllistyneiden yhteiskuntaan sopeutumisen edellytykset ja miten näitä edellytyksiä voidaan parantaa,
- 2) miten yhdyskuntaseuraamuksiin sisältyviä kriminaalihuollon omia tukipalveluja olisi kehitettävä uusintarikollisuutta vähentävän vaikutuksen tehostamiseksi,
- 3) miten voidaan edistää sitä, että kriminaalihuollon asiakkaat voivat käyttää yhteiskunnan tukipalveluja yhdyskuntaseuraamusten suorittamisen aikana ja sen jälkeen,
- 4) miten voidaan edistää sitä, että vankilasta vapautuvat voivat käyttää yhteiskunnan tukipalveluja ja jatkaa vankilassa aloitettuja kuntoutustoimenpiteitä ja
- 5) millaiset ovat kehittämisehdotusten kustannukset ja miten ne olisi rahoitettava.

Toimikunnan työn tulokset on julkaistu komiteamietinnössä 2001:2. Toimikunnan työ on toimeksiannon mukaisesti keskittynyt pääasiallisesti ehdottomaan vankeusrangaistukseen ja yhdyskuntapalveluun.

Toimikunta on arvioinut, että erityisten tukitoimien tarpeessa ovat muiden ohessa alle 21-vuotiaana ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitut, erityisesti toistuvasti vankilaan joutuneet nuoret. Kohderyhmään kuuluvien tavoittaminen ja tarvittavien toimenpiteiden keskitäminen eivät ole käytännössä merkittäviä ongelmia, koska seuraamusjärjestelmän piiriin joutuvista yli 60 prosenttia on kotoisin 13 väestömäärältään suurimman seutukunnan kaupunkikeskuksista. Rikollinen toiminta liittyy usein muihin kuin sellaisiin tekijöihin, joihin voidaan vaikuttaa rikosoikeus- ja kontrollijärjestelmällä. Tuomitun asemaan ja tilanteeseen ja erityisesti hänen elämänhallintaansa voidaan vaikuttaa tarpeenmukaisilla tukipalveluilla sekä luomalla ja vahvistamalla aineellisia ja toiminnallisia edellytyksiä normien mukaiseen käytäytymiseen. Ilmenevät ongelmat liittyvät toimeentuloon ja asumiseen, työhön ja koulutukseen, päihteiden käyttöön ja työtoimintakykyyn.

Organisaatioihin ja toimintarakenteeseen liittyvät muun muassa seuraavat toimikunnan ehdotukset:

- 1) Laitosrakenteen kehittämisellä tuetaan asteittaisen vapautumisen mallia. Eri-tyisesti tarvitaan rakenteellisia ratkaisuja, jotka parantavat kuntoutukseen sitoutuneiden vankien edellytyksiä siirtyä saumattomasti vapauteen turvalliseen asumiseen, työhön tai koulutukseen.
- 2) Ehdonalaisesti vapautettujen valvonnan toimeenpanossa asetetaan lakisääteiseksi velvoitteeksi laatia yhdessä asiakkaan ja kotipaikkakunnan tukiverkoston kanssa suunnitelma, johon sisältyy paitsi seuraamuksen sisältöön liittyvät velvoitteet myös suunnitelma tukipalvelujen käyttämisestä.
- 3) Ehdonalaisesti vapautuneiden valvontaa tehostetaan, valvojan ja valvottavan välistä kontaktia tihennetään ja valvonnan sisältöä kehitetään edelleen palveluohjauksen suuntaan. Valvontaa kehitetään myös siten, että se edistää päihdeongelmaisten hoitoon hakeutumista ja vankilassa aloitetun hoidon ja kuntoutuksen kontrolloitua jatkamista.
- 4) Kuntouttavaa työtoimintaa koskevan lain (189/2001) soveltamisohjeissa otetaan huomioon se, että vankilasta vapautuvalle henkilölle voidaan hänen pyynnöstään järjestää ennen säädettyjä määräaikoja kuntouttavaa työtoimintaa, jos kunta ja työvoimatoimisto arvioivat toiminnan tukevan henkilön elämänhallintaa tai työllistymisedellytyksiä.
- 5) Vankien mahdollisuuksia opiskella ja työskennellä laitoksen ulkopuolella opinto- ja siviilityöluvilla tuetaan osana asteittaista vapautumista.
- 6) Rikoksiin syyllistyneiden ylivelkaantuneiden ja luottokelpoisuutensa menettäneiden ammatillisessa koulutuksessa pelkän opintorahan varassa opiskelevien opiskelun taloudelliset edellytykset tulisi ottaa huomioon harkittaessa ennalta ehkäisevän toimeentulotuen myöntämistä kunnissa.

Toimikunnan mietintö sisältää ehdotuksen seutukunnalliseksi ”Palveluohjausta verkossa”-projektiksi, jossa tukipalveluihin liittyvää toimintamallia kehitettäisiin. Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon ja vankilasta vapautumisen osalta toimikunnan ehdotuksia on otettu huomioon seuraavassa jaksossa esitellyissä vankeusrangaistuskomitean ehdotuksissa.

Toimikunta arvelee, että vaikuttaviin uudistuksiin pääsemiseksi tarvitaan lisävoimavaroja. Jos tavoiteltaviin päämääriin eli rangaistukseen tuomittujen parempaan sijoittumiseen yhteiskun-

taan ja uusintarikollisuuden vähenemiseen päästään, se heijastuu kokonaistaloudellisuutena ja hyvinvoinnin lisäyksenä, joka ylittää siihen tehdyn sijoituksen. Positiiviset vaikutukset olisivat yhteiskunnallisesti laaja-alaisia ja yksilötasolla ratkaisevia.

Toimikunnan työhön perustuu vuosina 2002-2005 toteutettava hanke *Yhteistyössä rikoksettoimaan elämään*, jossa eri puolilla Suomea olevilla alueilla tehostetulla yhteistyöllä etsitään vaikuttavia keinoja seuraamusjärjestelmän piiriin joutuneiden henkilöiden elämänhallinnan parantamiseksi. Hankkeella on johtoryhmä, ja alueellisina toimijoina ovat seuraamusjärjestelmä, kunnallinen sosiaali- ja terveyshuolto, yhteiskunnan muut tukijärjestelmät, koulutusjärjestelmä, työelämä sekä erilaiset järjestöt, yhteisöt ja muut kansalaisyhteiskunnan toimijat. Hankkeen toimintamalleina ovat alueellinen palvelukokonaisuus ja palvelujatkumo lainrikkojien yhteiskuntaan sijoittumisen edistämiseksi sekä työkäytännöt, jotka tekevät mahdolliseksi lainrikkajien elämänhallinnan, koulutuksen, kuntoutuksen, asumisen, työn ja toimeentulon. Yhteistyömallia sovelletaan parhaillaan kahden seutukunnan alueella.

6.3.2. Vankeusrangaistuskomitean mietintö

Valtioneuvosto asetti 23.9.1999 komitean, jonka tehtävänä oli valmistella ehdotus vankeusrangaistuksia ja niiden täytäntöönpanoa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi. Toimeksianton mukaan komitean tuli valmistella hallituksen esityksen muotoon laadittu ehdotus uudeksi vankeusrangaistuksia ja niiden täytäntöönpanoa koskevaksi lainsäädännöksi. Vankeusrangaistuskomitea luovutti mietintönsä valtioneuvostolle 15.6.2001 (KM 2001:6). Vankeusrangaistuskomitean mietintöön sisältyy ehdotuksia, jotka suoraan tai muuten olennaisesti koskevat nuoria vankeusrangaistukseen tuomittuja. Nuorten rikoksentekijöiden kannalta merkittävää olisi se, että komitean ehdotus tarkoittaisi luopumista nuorisovankilasta ja vankilaoikeudesta nuorisovankilaan määräämistä harkitsevana elimenä.

Mietintöön sisältyvän uutta vankeuslakia koskevan ehdotuksen 4 luvun 6 §:n mukaan vangille olisi laadittava yksilöllinen rangaistusajan suunnitelma rangaistusajan suorittamista ja ehdonalaista vapautta varten. Hyvissä ajoin ennen todennäköistä vapauttamista suunnitelmaa täydennettäisiin vapauttamis- ja valvontasuunnitelmalla. Rangaistusajan suunnitelmaa laadittaessa olisi vangin rangaistusajan pituuden ja aikaisempien vankeusrangaistusten edellyttämällä tavalla otettava huomioon vangin työ- ja toimintakyky, hänen henkilöstään, rikollisuudesta ja olosuhteistaan tehty arvio ja saadut muut tiedot. Ehdotetun vankeuslain 4 luvun 7 §:n 3 momentin mukaan suunnitelma valmisteltaisiin yhteistyössä vangin kanssa mahdollisimman pian vangin saapumisen jälkeen. Rangaistusajan suunnitelmaa laadittaessa olisi tarpeellisessa määrin oltava yhteistyössä vangin kotikunnan ja muiden viranomaisten sekä yksityisten yhteisöjen ja henkilöiden kanssa.

Lakiehdotuksen 4 luvun 8 §:n 1 momentin mukaan vankia rangaistuslaitokseen sijoitettaessa olisi muun ohessa otettava huomioon rangaistusajan suunnitelma ja vangin terveydentila. Lisäksi alle 18-vuotias olisi sijoitettava sellaiseen rangaistuslaitokseen, että hänet voidaan pitää erillään aikuisista vangeista. Mietinnön perusteluissa viitataan alle 18-vuotiaan vangin sijoittamisen osalta Yhdistyneiden Kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimuksen 37 artiklassa olevaan alaikäisten erillään pitämisvelvoitteeseen. Poikkeaminen velvoitteesta edellyttäisi kussakin tapauksessa suoritettavaa kokonaisvaltaista harkintaa. Pelkästään nuoren omalle mielipiteelle ei voida antaa ratkaisevaa merkitystä esimerkiksi silloin, kun lapsi haluaa tulla sijoitetuksi suljettuun muurivankilaan, jossa häntä ei voida pitää erillään moninkertaisista ri-

koksen uusijoista. Selvää on lisäksi se, että lapsen edun merkitystä ei saa sivuuttaa pelkästään sen vuoksi, että soveltuvia tiloja ei ole käytössä.

Vankeuslain 4 luvun 9 §:n 1 momentin mukaan vanki olisi sijoitettava avolaitokseen, jos hänen suoritettavanaan on sakon muuntorangaistus tai enintään yhden vuoden vankeusrangaistus. Edellytyksenä olisi myös sitoutuminen päihteettömyyteen ja päihteettömyyden valvontaan. Pykälän 2 momentissa säädettäisiin perusteista, jotka estävät sijoittamisen avolaitokseen. Niihin kuuluvat muun ohessa perusteltu epäily, että vanki jatkaa rikollista toimintaa tai ei tule noudattamaan päihteettömyydelle asetettuja ehtoja.

Vankeuslakia koskevan ehdotuksen III osassa on säännöksiä täytäntöönpanon sisällöstä. Lain 8 luvun 1 §:ssä säädettäisiin vankilassa järjestettävän toiminnan tarkoituksesta. Pykälän mukaan tarkoituksena on edistää vangin valmiuksia sijoittua yhteiskuntaan vapautumisen jälkeen vahvistamalla vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan, parantamalla vangin työ- ja toimintakykyä sekä vähentämällä vangin päihdeiden käyttöä. Mietinnön perusteluissa viitataan erilaisiin toimintaohjelmiin, joilla voidaan parantaa vangin mahdollisuuksia rikoksettomaan elämään. Rangaistusaikana tehtävä työ on 7 luvun 5 §:n mukaan tuotannollista tai valmentavaa. Ensiksi mainittu on vangin työtaitoa yllä pitävää ja työllistymistä edistävää, jälkimmäinen kuntouttavaa, vangin työkykyä ja valmiuksia parantavaa työtä. Lain 7 luvussa on myös siviilityön, omaan lukuun tehtävän oman työn ja koulutuksen turvaavia säännöksiä. 9 §:n 2 momentin mukaan vanki, jolla on päihdeongelma tai jolla arvioidaan olevan erityisiä vaikeuksia selviytyä vapaudessa, voitaisiin sijoittaa määrääjäksi rangaistuslaitoksen ulkopuoliseen laitokseen tai vastaavaan yksikköön, jossa hän osallistuu päihdehuoltoon tai hänen selviytymismahdollisuuksiaan parantavaan muuhun tavoitteelliseen toimintaan. Saman pykälän 3 momentin mukaan vangille voitaisiin antaa myös lupa osallistua laitoksen ulkopuolella riittävän valvonnan alaisena rangaistuslaitoksen järjestämään tai hyväksymään toimintaan, joka tukee vangin yhteyksiä ja sijoittumista yhteiskuntaan.

Vankeuslain 10 luvussa säädettäisiin terveydenhuollosta. Sen 1 §:n mukaan vankeinhoitolaitoksen olisi järjestettävä tai muutoin turvattava vangin tarpeiden mukainen terveyden- ja sairaanhoito sekä lääkinällinen kuntoutus. Lain 10 luvun 9 §:n mukaan vangille olisi mahdollisuuksien mukaan varattava tilaisuus psykologiseen neuvontaan, tukeen ja hoitoon.

Vankeusrangaistuskomitea ehdottaa myös, että rikoslakiin sijoitetaan uusi ehdonalaiseen vapauteen päästämistä koskeva 2 c luku. Sen 5 §:n 1 momentin mukaan kahtakymmentäyhtä vuotta nuorempana tehdystä rikoksesta tuomittu päästettäisiin ehdonalaiseen vapauteen, kun rangaistuksesta on suoritettu puolet. Luvun 8 §:n mukaan vangin yhteiskuntaan sijoittumisen edistämiseksi hänet voitaisiin sijoittaa vankilan ulkopuolelle valvottuun koevapauteen enintään kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapauttamista. Valvonnan keskeisenä sisältönä olisi hänelle asetettu yhteydenpitovelvoite. Sen tai muun koevapauteen liittyvän ehdon rikkominen voisi johtaa varoitukseen tai koevapauden peruuttamiseen.

Rikoslain 2 c luvun 17 §:n mukaan ehdonalaisen vapauden valvonnan tavoitteena olisi lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan. Alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta tuomittu olisi asetettava valvontaan ehdonalaiseen vapauteen päästämisen yhteydessä. Valvonta-ajalle laadittaisiin valvontasuunnitelma, josta ilmenevät asetetut tavoitteet, valvontaan sisältyvä yhteydenpitovelvoite ja velvoite osallistua Kriminaalihoitolaitoksen toteuttamiin valvontaohjelmiin. Luvun 20 §:n mukaan valvontasuunnitelman laatimisesta huolehtisi Kriminaalihoitolaitos. Mietinnön perusteluissa todetaan, että suunnitelmaa laadittaessa olisi tarpeellisessa määrin oltava

yhteistyössä vangin kotikunnan ja muiden viranomaisen sekä yksityisten yhteisöjen ja henkilöiden kanssa. Tältä osin viitataan seuraamusjärjestelmän ja yhteiskunnan tukijärjestelmien yhteensovittamista selvittäneen komitean mietintöön, jota on käsitelty edellisessä jaksossa.

Vankeusrangaistuskomitean mietintöön perustuva hallituksen esitys on tarkoitus antaa maaliskuussa 2003 toimitettavien eduskuntavaalien jälkeiselle uudelle eduskunnalle.

6.3.3. Nuoret vangit Suomen vankiloissa

Suomen vankiluku 1.2.2003 oli 3 396. Vangeista 124 oli alle 21-vuotiaita ja heistä 15-17-vuotiaita yhdeksän. Alle 18-vuotiaista vangeista kuusi oli tutkintavankeja ja kolme rangaistusvankeja. Ikäryhmään 18-20-vuotiaat kuuluvista vangeista 37 oli tutkintavankeja ja 78 rangaistusvankeja. Nuorten vankien kuten muidenkin vankien määrän kasvaminen on viime vuosille tyyppille ilmiö. Mainittu kehitys saattaa heijastua myös tulevien vuosien vankimääriin, koska harvalle vangille vankilaan joutuminen jää yhteen kertaan. Toisaalta nuorisorikostoitunkunta aikaisemmin mainituin tavoin ehdottaa rikoslain 6 luvun 9 §:n 2 momenttia muutettavaksi siten, että ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitseminen vähenisi erityisesti vanhemmassa ikäryhmässä.

Alle 18-vuotiaiden sijoitusvankilat ovat Hämeenlinnan vankila, Keravan vankila, Turun tutkintavankila, Vaasan vankila, Oulun vankila ja Pyhäselän vankila. Nuoret tutkintavangit sijoitetaan tutkintavangeille tarkoitettuihin laitoksiin, mutta heidät pyritään pitämään aikuisista vangeista erillään. Alle 18-vuotiaat tutkintavangit sijoitetaan kuten muutkin tutkintavangit.

Vähintään kuudeksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi vankeusrangaistukseen tuomittu alle 21-vuotiaana rikoksensa tehnyt rikosentekijä toimitetaan aluksi vankilaoikeuden tutkintaa varten Keravan vankilaan (miehet) tai Hämeenlinnan vankilaan (naiset). Jos vankilaoikeus määrää tuomitun suorittamaan rangaistuksensa nuorisovankilassa, hänet sijoitetaan nuorisovankilaan tai laitokseen, jossa on nuorisovankilaosasto. Näitä laitoksia ovat Keravan vankila, Hämeenlinnan vankila ja Turun tutkintavankila sekä Kylmäkosken, Vaasan, Oulun ja Pyhäselän vankilat. Nuorisovangin sijoittamisesta päättää sijoitusvankilan johtaja tai hänen määräämänsä virkamies lähettävän vankilan esityksestä. Vankeusrangaistuskomitea ehdotti vankilaoikeuden lakkauttamista ja nuorisovankeuden käsitteestä luopumista. Nuorten vankien sijoitteluun nämä muutokset eivät kuitenkaan vaikuttaisi.

Alle 21-vuotiaiden vankien sijoittamisen kriteerit ovat kuten muillakin vangeilla kotipaikan läheisyys ja rangaistuksen pituus. Miespuolisille nuorisovangeille tarkoitettuja laitoksia on eri puolilla maata, nuorille naisvangeille laitoksia on vain rajoitetusti. Alle kahden vuoden rangaistukseen tuomittu nuori voi päästä suorittamaan rangaistustaan avolaitokseen. Alle 18-vuotiaan vangin sijoittelua suunniteltaessa on huolehdittava siitä, etteivät hänen yhteydenpito mahdollisuutensa omaisiinsa tai läheisiinsä kohtuuttomasti vaikeudu tai esty.

Vankeusvangeilla on mahdollisuus vankeusaikanaan osallistua työtoimintaan, koulutukseen tai muuhun vankilan järjestämään toimintaan. Vangit voivat suorittaa peruskouluopintoja, lukio-opintoja ja ammatillisia opintoja. Erityisesti oppivelvollisuusikäisten vankien peruskouluopintojen loppuun suorittamisesta pyritään huolehtimaan. Vuonna 2000 oppilaitoksen järjestämään peruskouluopetukseen vankilassa osallistui yksi 17-vuotias nuori ja yksi 18-vuotias nuori.

Edellä mainitun koulutuksen lisäksi joissakin vankiloissa, joissa ei ole oppilaitoksen järjestämää opetusta, on ohjattu itse opiskelevia vankeja. Nuoria 15-17-vuotiaita oppilaita on osallistunut koulutukseen hyvin vähän, mikä johtunee tämän ikäisten vankien vähäisestä määrästä. Heistäkin huomattava osa on yleensä tutkintavankeja, jotka eivät ehdi aloittamaan opiskelua vankilassa. Ammatillisten opintojen osalta ei ole erikseen selvitetty osallistuneiden ikää, mutta 15-17-vuotiailla vangeilla on samanlaiset mahdollisuudet ammatilliseen opiskeluun kuin muillakin vangeilla.

Suomen vankiloissa on viime vuosina otettu käyttöön erilaisia kuntouttavia kaikenikäisille vangeille tarkoitettuja ohjelmia. Käytössä on päihdeohjelmia, kognitiivisten taitojen edistämiseen ja kehittämiseen liittyvä ohjelma, väkivaltarikosten uusimista ehkäiseviä ohjelmia sekä erilaisia arkielämän taitoihin ja elämänhallintaan liittyviä ohjelmia. Nuorilla vangeilla on mahdollisuus osallistua ohjelmiin. Koska heitä on vähän, omia ohjelmia heitä varten ei juuri ole.

Keravan vankilassa on nuoriso-osasto, jonne sijoitetaan suurin osa nuorisovangeista ja muistakin alle 25-vuotiaista vangeista. Nuoriso-osastolla on ollut 12 vuotta päihdetyöosasto, jolla toteutetaan yhteisöllistä Järvenpään sosiaalisairaalan kanssa yhteistyössä kehitettyä Kalterit taakse-päihdeohjelmaa. Myös niin sanotun ykkösgongin ryhmän toimintaan kuuluu työtoiminta ja päihdeettömyyttä tukeva ryhmätoiminta. Keravan vankilassa on nuoria alle 26-vuotiaita varten lisäksi Work Out Project, jolla pyritään parantamaan nuorten elämänhallintaa luomalla kokonaisvaltaisia verkostoja vapautumista silmällä pitäen. Nuorille on toteutettu erityinen väkivaltaprojekti suuttumushallintakurssien jatkoksi. Yksilöllistä päihdeohjausta annetaan tarpeen mukaan. Aikuisvangeille on omassa yksikössään kokonaisvaltainen vaativa, nuorillekin mahdollinen pitkäkestoinen yhteisöhoito-ohjelma, jonka ensimmäinen vaihe toteutetaan Keravan vankilassa. Kyseinen **Kisko-ohjelma** toteutetaan yhteistyössä Kalliolan Klinikoiden kanssa. Ohjelman toinen vaihe toteutetaan Helsingin työsiirtolassa.

Vankiloiden päiväohjelma on pääosaltaan samanlainen kaikille vangeille iästä riippumatta, joskin vapaa-ajan toimintamahdollisuuksia, erityisesti liikuntamahdollisuuksia, on nuorille tarjolla enemmän. Mitään erityistä toimintaa iältään 15-17-vuotiaille ei vankiloissa ole, osittain heidän vähäisen lukumääränsä vuoksi. Näiden nuorten ongelmiin pyritään vastaamaan heidän yksilöllisten tarpeidensa mukaan. Yleensä vankilaan tulevalle nuorella on takanaan useita ehdollisia rangaistuksia. Vankilassa päihdeiden käyttö ja rikoskierre pyritään katkaistamaan. Nuorten ongelmien moninaisuus vaatii erityisosaamista ja yhteistyötä eri viranomaisten ja yhteistyötahojen kanssa, jotta edellytykset vapaudessa menestymiselle saavutettaisiin.

Vankilan sosiaali- ja kuntoutustyötä tekevien henkilöiden kanssa niin nuorten kuin aikuisten vankien on mahdollista selvittää elämäntilanteeseensa liittyviä ongelmia, mikäli he eivät ole mukana missään erityisohjelmassa. Vankilan työntekijät rakentavat yhteyksiä myös perheenjäseniin, muihin läheisiin ihmisiin sekä tarpeellisiin viranomaisiin ja hoitoyhteisöihin. Hoitohenkilökunnan lisäksi psyykkistä apua saa psykologilta. Hengellisestä tuesta vastaa pastori, joka huolehtii myös yhteyksistä eri uskontokuntiin kuuluvien puolesta. Tarvittaessa järjestetään rippikoulu. Keravan vankilassa, jossa on eniten nuorisovankeja, käy Helsingin seurakuntien erityisnuorisotyön (SNELLU) edustaja järjestämässä kotipaikkatoimintaa sekä tekemässä perhetyötä. Myös eräät muut seurakunnat ovat järjestäneet nuorille kotipaikkaryhmiä.

Nuorten vankien mahdollisuus osallistua vapaa-ajantoimintaan on samanlainen kuin muidenkin vankien. Vankilassa järjestettyä vapaa-ajantoimintaa ovat muun ohessa ulkoilu, erilaiset

liikuntamahdollisuudet, askartelu, kirjastokäynnit, erilaiset keskusteluryhmät ja hengellinen toiminta. Vanki voi tietysti katsella televisiota ja kuunnella musiikkia omassa sellissään. Joissakin vankiloissa vangit ovat muodostaneet oman yhtyeen, jossa yleisimmät soittimet ovat kitara ja rummut. Luonnollisesti nuorten toivomukset esimerkiksi musiikin, elokuvien, kirjojen ja lehtien suhteen kuvastuvat toimintaan.

Nuorilla vangeilla, aivan samoin kuin muillakin rangaistustaan suorittavilla rangaistusvangeilla, on mahdollisuus saada lupa poistua rangaistuslaitoksesta lyhyeksi ajaksi silloin kun puolet reaalarangaistuksesta eli vankilassa todellisuudessa vietettävästä ajasta on kulunut. Poistumisluvan ehtona on, että vangin voidaan olettaa noudattavan poistumisluvan ehtoja. Poistumislupia voi saada yhteensä enintään kuusi vuorokautta aina neljän kuukauden ajanjakson aikana. Vangille voidaan myöntää erillinen poistumislupa myös tärkeän syyn perusteella. Ellei vankia voida päästää poistumislualle ilman vartiointia, tietyissä tapauksissa hänelle voidaan myöntää poistumislupa saatettuna. Saatettuja kotikäyntejä tai käyntejä vapautumiseen valmentautumista varten järjestetään erityisohjelmaa noudattavilla osastoilla eniten nuorille. Tutkintavanki voi saada poistumisluvan vain erittäin tärkeän syyn perusteella ja ainoastaan saatettuna.

Nuorisovangit voivat muiden vankien tapaan vankilan johtajan päätöksellä päästä vartioituna vankilan ulkopuolella järjestettävään tapahtumaan. Avovankiloissa tai vankilan avo-osastoilla olevilla nuorilla vangeilla, samoin kuin aikuisillakin vangeilla, on mahdollisuus anoa pääsyä opiskelemaan tai tekemään työtä vankilan ulkopuolella. Lupa voidaan myöntää vangille, jota voidaan pitää riittävän luotettavana. Tällaisen luvan saaneen vangin on palattava iltaisin takaisin vankilaan.

Nuorilla vangeilla on muiden vankien tapaan mahdollisuus pitää omaisiinsa ja läheisiinsä yhteyttä puhelimitse ja kirjeitse tai omaisten vierailujen kautta. Vierailut ovat valvottuja ja kestävät 1-2 tuntia. Niitä järjestetään yleensä viikonloppuisin. Luotettaville vangeille voidaan järjestää valvomattomia tapaamisia. Valvomattomat tapaamiset järjestetään niitä varten erikseen varustetuissa tiloissa ja ne kestävät muutamasta tunnista aina jopa vuorokauteen ja tietyissä tapauksissa pitempäänkin. Luvan valvomattomaan tapaamiseen voi saada keskimäärin kerran kuukaudessa riippuen laitoksen voimavaroista.

Nuorille vangeille on järjestetty joko yhdessä aikuisten vankien kanssa tai erikseen muutaman päivän kestäviä perheleirejä, jotka valmistellaan huolellisesti mukaan tulevat vaimot, lapset ja lähiomaiset huomioon ottaen. Samoin liikuntaleirejä on järjestetty yhdessä nuorille ja aikuisille vangeille.

Nuorten vankien ja aikuisten vankien kohtelun periaatteet ovat samat ja heidän asemansa on toisiinsa verrattuna pääpiirteissään samanlainen. Sijoittelukriteerit ovat samat, päiväohjelma on pääosiltaan samanlainen sekä vankien oikeudet ja velvollisuudet ovat samat. Suurin ero on siinä, että koska alle 18-vuotiaita vankeja on vankilassa vähäinen määrä, heidän yksilöllisiä ongelmiaan voidaan paremmin hoitaa. Toinen pienempi ero muodostuu siitä, että nuorille vangeille on annettu enemmän vaihtoehtoisia mahdollisuuksia vapaa-aikansa käyttämiseen.

6.3.4. Vankiloihin liittyvät toimintaohjelmat

Kognitiivisten taitojen kehittämiseen liittyvät ja väkivaltarikoksista tuomittuihin kohdistuvat ohjelmat

Edellä jo jaksossa 3.12.3. esitelty *Cognitive Skills* on ajattelu- ja ongelmanratkaisutaitojen oppimisohjelma. Suomen kriminaalihuollossa ja vankiloissa ohjelmaa on sovellettu vuodesta 1997 lähtien. Kognitiivisten taitojen kurssi on vietävissä läpi avoimessa ja suljetussa vankilassa sekä kriminaalihuoltotyössä. Kurssiin kuuluu 36 kahden oppitunnin opetuskertaa. Tunnit sisältävät ohjaajan alustusten lisäksi rooliharjoituksia, päättely- ja päätöksentekoharjoituksia ja erilaisia ongelmanratkaisutehtäviä. Oppitunteja pidetään 2-4 kertaa viikossa 6-8 henkilön ryhmissä. Oppituntien ulkopuolella oppilaat harjoittelevat ja kokeilevat käytännössä tunneilla opittuja asioita esimerkiksi vuorovaikutuksessa vankilan henkilökunnan ja toisten vankien kanssa. Kurssija ohjaavat vankilan perushenkilökuntaan kuuluvat henkilöt. Vuonna 2000 kognitiivisiin taitoihin liittyvää kurssitusta järjestettiin 11 vankilassa. Suoritetussa seurannassa kurssin suorittaneilta on saatu myönteistä palautetta. Lisäksi kurssin suorittaneiden testauksella on päädytty siihen, että kurssi on vaikuttanut edistävästi osallistujien ajattelu- ja ratkaisuntekokykyyn.

Vankeinhoitolaitoksessa otettiin vuonna 2000 käyttöön kaksi väkivaltarikoksista tuomituille tarkoitettua toimintaohjelmaa. *Suuttumuksen hallinta*-kurssi on lyhyt, noin 18 tuntia kestävä ohjelma. Se on suunnattu vangeille, jotka kokevat vaikeuksia suuttumuksen tunteen hallinnassa ja joilla hallinnan menettäminen johtaa väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Kurssilla pyritään oppimaan sellaisten tilanteiden tunnistamista ja ennakoimista, joissa osallistuja helposti menettää malttinsa, tekniikkaa fyysisen kiihtymyksen hallitsemiseksi, suuttumusta lisäävien ajatusmallien tunnistamista ja muuttamista sekä jämäkkää viestintää. Vuonna 2001 kurssille osallistui 63 vankia seitsemässä vankilassa.

Cognitive Self Change-ohjelma on intensiivinen väkivaltarikollisille suunnattu ohjelma. Ohjelma kestää 150 tuntia, jotka suoritetaan yhdeksän kuukauden jaksossa. Ohjelmassa järjestetään 2-4 puolentoista tunnin ryhmäistuntoa viikossa. *Cognitive Self Change*-ohjelma jakaantuu kolmeen jaksoon. Ensimmäisen noin yhdeksän viikkoa kestävä jaksion aikana osallistujat oppivat menettelytapoja, joilla he voivat kiinnittää huomiota tapoihinsa ajatella erilaisissa tilanteissa. Toisen, noin viisi kuukautta kestävä jaksion aikana osallistujat tutkivat omia ajatusmallejaan sekä niihin liittyviä tunteita ja asenteita, jotka voivat johtaa väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Ohjelman kolmannen jaksion aikana osallistujat rakentavat oman henkilökohtaisen retkahduksen estosuunnitelmansa ja harjoittelevat sen käyttöä ryhmän ulkopuolella. Vuonna 2001 ohjelmaan osallistui 39 vankia neljässä vankilassa.

Vankiloihin liittyvä päihdehoitotyö

Huomattava osa vangeista on päihdeongelmaisia. Yleensä ongelmat liittyvät alkoholin käyttöön, jolla on huomattava merkitys erityisesti väkivaltarikosten taustatekijänä. Viime vuosina huumausaineiden ja eri aineiden sekakäytön osuus on kuitenkin korostunut. Sopimushoitoimikunnan mietinnössä esitellyistä vuonna 2000 kriminaalihuollon työntekijöille ja vangeille tehdyistä kyselytutkimuksista voidaan päätellä, että valtaosalla vangeista on päihdeongelma. Vangeista kolme neljäsosaa kertoi joskus kokeilleensa huumeita, nuorisovankilan vangeista jopa 91 prosenttia. Heistä 31 prosenttia ilmoitti käyttäneensä huumeita vankilassa. Vankilassa päihdeongelmat aiheuttavat, paitsi ongelmia väärinkäyttäjälle itselleen, myös turvattomuutta muissa vangeissa, henkilökunnassa ja vangeille läheisissä henkilöissä.

Vankien päihdeongelma johtanut on vankeinhoitoviranomaisten toimenpiteisiin. Vankeinhoitolaitos on vuonna 1999 hyväksynyt **päihdestrategian**, johon vankiloiden päihteiden vastainen toiminta perustuu ja jolla pyritään seuraaviin tavoitteisiin:

- päihteiden tarjonnan ja päihderikollisuuden ehkäiseminen,
- päihteiden kysynnän ehkäiseminen,
- päihteiden käytöstä aiheutuvien ongelmien ehkäiseminen ja
- päihdeongelmaisen vangin kuntoutuksen turvaaminen yhteistyössä vangin kotikunnan kanssa.

Päihdestrategian päämäärien tavoittaminen edellyttää yhteistyötä ja vaatii yhteistoimintaverkostojen luomista niin vankilan sisällä kuin suhteessa ulkopuolisiin tahoihin. Toimintaohjeen myötä pyritään tarjoamaan ja varmistamaan entistä paremmat toimintaohjelmat ja hoito- ja kuntoutuspalvelut päihdeongelmaisille vangeille. Päihdestrategian taustalla on se, että hoidon tarpeessa olevat vangit ovat myös usein halukkaita siihen.

Vankilaan tulon yhteydessä tehtävässä terveystarkastuksessa arvioidaan vangin päihderiippuvuus ja kuntoutuksen tarve yhdessä vangin kanssa ja tarvittaessa kannustetaan häntä hoitoon. Tavoitteena on puuttua vangin päihdeongelmiin. Vangin osallistuminen päihdeettömyyttä tukeviin toimintaohjelmiin perustuu vapaaehtoisuuteen. Perustuslain 19 §:n 2 momenttiin sisältyy julkiselle vallalle asetettu velvollisuus turvata riittävät terveyspalvelut, minkä perusteella vangilla on myös oikeus saada tarvitsemaansa hoitoa. Päihdehuoltopalvelujen tarkemman sisällön suhteen keskeisessä asemassa on päihdehuoltolaki, jonka lähtökohtana on vapaaehtoisuus. Päihdehuoltolain 10 §:n nojalla hoidon tarpeessa oleva voidaan kuitenkin määrätä tahdosta riippumattomaan hoitoon.

Vuonna 2001 päihdeettömyyttä tukevia toimintaohjelmia tai osastotoimintaa järjestettiin lähes kaikissa vankiloissa. Toimintaan osallistui 2 189 vankia. Hoito-ohjelmat perustuvat yleensä kognitiiviseen käyttäytymisteoriaan, ryhmäterapiaan ja yhteisohdollisiin malleihin. Ohjelmaan tai päihdeettömälle osastolle tulevan on sitouduttava päihdetestin antamiseen pyydetessä. Avolaitokseen pääsemisen ehtona on sitoutuminen päihdeettömyyteen. Vanki voi myös saada tukea päihdeettömyyteen keskusteluilla päihdehoitotoimintaan perehtyneen henkilön, esimerkiksi terveydenhuollon ammattihenkilön, päihdeohjaajan tai psykologin kanssa. Useimmilla vankiloilla on omat päihdetukihenkilöt tai päihdeohjaajat.

Varsinaisten hoito-ohjelmien ja päihdeettömälle osastolle sijoittamisen lisäksi kysymykseen saattaa tulla monenlainen hoito. Tarvittaessa vangille voidaan järjestää *vieroitushoito*. *Retkahdushoidolla* pyritään saamaan päihdeettömyydessä alkuun päässeet takaisin päihdevapaaan elämään. *Informointi- ja motivointiohjelmien* tavoitteena on antaa tietoa päihdeistä, päihderiippuvuudesta, päihteiden haitoista ja toipumismahdollisuuksista sekä motivoida vankia päihdeongelman hoitoon. *Päihdekuntoutuksen vertaistoimintaa* toteutetaan AA- ja NA-ryhmissä. Päihteet saattavat kuulua myös yhtenä osa-alueena elämänhallintaa koskeviin ohjelmiin ja muuhun vankilan puitteissa toteutettavaan toimintaan.

Päihdekuntoutusohjelmista vanki saa valmiuksia päihdeettömyyteen ja päihdehaittojen ehkäisyyn. Ohjelmiin sisältyy elämänhallintataitojen ja päihdeettömyyttä tukevien vapaa-ajan harrastusten opiskelu. Tavoitteena on, että jokaiselle päihdekuntoutukseen sitoutuneelle vangille järjestetään tarvittaessa vangin kotikunnan kanssa jatkohoitomahdollisuus vapautteen siirryttäessä.

Päihdekuntoutusta koskevat ohjelmia on hyvin erilaisia, joista seuraavassa voidaan käydä läpi vain joitakin. Esimerkiksi Laukaan vankilan päihdekuntoutusohjelma käsittää 12 viikon aika-

na 30 tunnin puitteissa annettavaa kognitiivista ryhmämuotoista päihdekuntoutusta. Työskentelymenetelminä ovat ryhmäkeskustelujen lisäksi ryhmätehtävät, kotitehtävät sekä video- ja kirjallinen materiaali. Ohjelmaan sisältyy kuntouttavaa työtoimintaa arkielämän taitojen ja sosiaalisten taitojen kohentamista varten sekä liikuntaa. **Kalterit taakse**-kurssi puolestaan kestää 4 viikkoa – 6 kuukautta. Sen puitteissa kognitiivisen käyttäytymisterapian avulla opetellaan ongelmanratkaisutaitoja, arkielämän selviytymistaitoja ja riskitilanteen hallintakeinoja. Kohderyhmänä ovat päihdeongelmaiset vangit ja tavoitteena heidän vapauttamisensa päihde- ja rikoskierteestä. Menetelminä ovat luennot, yksilö- ja ryhmätehtävät, keskusteluryhmät, rooliharjoitukset, elokuvat ja videot, toiminnallinen yhdessäolo ja kirjallisen materiaalin läpikäyminen.

Esimerkkinä intensiivisestä ryhmäohjelmasta voidaan mainita **Selvä Elämä SE**-kurssi, joka on suunnattu päihdeongelmaisille vankeusvangeille suoritettavaksi noin 6-12 kuukautta ennen vapautumista. Kurssi käsittää yhteensä 240 tuntia, joiden mukainen ohjelma käydään läpi 4-5 kuukauden aikana. Ohjelmaa järjestetään suoritettavaksi 5 kertana viikossa 3-6 tuntia kerrallaan. Myös tämä ohjelma perustuu kognitiiviselle käyttäytymisterapialle. Siihen kuuluu luentoja, keskusteluja, harjoitteita, mielikuvituksen käyttöä ja toiminnallisia menetelmiä. Sisältöön kuuluvina osioina ovat päihteiden käyttö, riskitilanteet, riippuvuus, elämäntilanne, ajattelun vääristymät, suuttumuksen hallinta, rikollisuus, päihdesairaudet, hoitohistoria ja jatkumot, retkahdus, rentoutus ja toiminnalliset ryhmät.

Eräs esimerkkiohjelma liittyy vankiloiden *päihdekuntoutusta tukevaan osastointiin*. Erityinen päihteetön osasto on jo lähes kaikissa suljetuissa rangaistuslaitoksissa. **Päihteettömän osaston kuntoutusohjelma** on tarkoitettu vangeille, jotka haluavat päihteettömän ympäristön lisäksi apua päihdeongelmaansa. Rangaistusaikaa tulee olla vähintään 4 kuukautta jäljellä. Ohjelma kestää yleensä 4-6 kuukautta, enintään yhden vuoden. Kognitiivisen ja ratkaisukeskeisen viitekehyksen puitteissa toimiva ohjelma sisältää pääasiassa ryhmissä tapahtuvaa toimintaa ja tukihenkilötapaamisia. Tarkoituksena on antaa valmiuksia siviilielämää varten päihdeongelman hoitamisen ja elämänhallinnan parantamisen kautta.

Vapautuvien vankien elämänhallintaan liittyviä hankkeita

Vankiloissa järjestetään toimintaa, jonka tavoitteena on lisätä vangin elämänhallintaa, auttaa häntä ohjautumaan ammatillisiin opintoihin tai työelämään taikka muuten valmistautumaan vapautumista varten. Kysymykseen tulevat perheleirit, kuntouttavat leirit tai vapautteen valmentavat leirit avolaitoksissa. Lisäksi vankiloissa järjestetään toimintakykyä ylläpitävää pienimuotoista työ- ja askartelutoimintaa niille vangeille, jotka ovat vaikeasti muuhun toimintaan sijoitettavia. Viimeksi mainittuun toimintaan on vuonna 2001 osallistunut 400 vankia 10 vankilassa. Erilaisille toimintaohjelmille on tyypillistä, että niitä järjestetään tietyissä vankiloissa ja että niihin voidaan hakeutua muista vankiloista. Seuraavassa on joitakin esimerkkiprojekteja.

Helsingissä on vuodesta 2001 lähtien ollut vakinaisessa käytössä **kuntouttava vankityö**, jota Helsingin työsiirtola ja Helsingin kaupungin sosiaalivirasto järjestävät yhteistyössä. Ohjelma sisältää päihdekuntoutusta, kuntouttavaa työtä, asumispalveluita ja muuta tukea. Toiminta alkaa vankila-aikana ja jatkuu vapautumisen jälkeen. Vapautumassa oleva päihdekuntoutukseen sitoutunut helsinkiläinen vanki sijoitetaan sosiaaliviraston järjestämään työhön perehdytystoimintaan, työhön ja yksilöllisesti toteutettaviin sosiaalityön tukitoimiin. Tavoitteena on, että vanki heti vapauduttuaan sijoittuisi työhön tai voisi jatkaa sosiaalitoimen järjestämässä työ-

toiminnassa. Tarkoitus on myös kiinnittää henkilö päihdehuollon jatkokuntoutukseen ja turvata hänen asumisensa vapautuessa.

Janus - projekti oli vuosina 2000 - 2002 toteutettu verkostokuntoutusprojekti, jonka tarkoituksena oli helpottaa vangin ja vankilasta vapautuneen henkilön uusien elämänmahdollisuuksien löytämistä. Projekti toteutettiin Hämeenlinnan vankilassa ja oli tarkoitettu Kanta- ja Päijät-Hämeen alueelta oleville vangeille. Tavoitteena oli tuottaa kokonaiskuntoutuksen toimintamalli, joka mahdollistaa päihdeettömän ja rikoksettoman elämäntavan. Janus-projektissa vanki tai vankilasta vapautunut osallistui tapaamisiin, joissa rakennettiin etenemissuunnitelmaa yhdyshenkilön kanssa, ja ohjattuihin vertaisryhmätapaamisiin. Kysymykseen tulivat myös osallistujalähtöiset verkostokokoukset, tietotekniikkakoulutus, ohjaava koulutus, kuntoutustarveselvitys ja/tai kuntoutustutkimus, työkokeilu ja tuettu työllistyminen. Etenemissuunnitelman rakentamisessa ja toteuttamisessa avustava yhdyshenkilö oli viranomaistyötä tai vapaaehtoistyötä edustavan palvelutahon ammattilainen, esimerkiksi kriminaalihuollon valvoja, kunnan sosiaalityöntekijä tai päihdehuollon ammattihenkilö.

Keravan vankilassa toteutetaan vuosina 2001 – 2003 koulutukseen ja työhön liittyvä **WOP - projekti** (WORK OUT - projekti) jolla pyritään elämäntaitojen kehittämiseen ja joka perustuu henkilökohtaiseen suunnitelmaan. Tavoitteena on laatia verkostotyönä vankeusajasta siviiliin kantava toteutettavissa oleva henkilökohtainen etenemissuunnitelma, jossa kartoitetaan vangin elämäntilanne ja tehdään suunnitelmat lähitulevaisuutta varten. Etenemispolun rakentamiseen osallistuvat vanki itse, hänen perheensä, oma tukihenkilö ja viranomaistahot vankilassa ja sen ulkopuolella. Projektin kohderyhmänä ovat pääasiassa helsinkiläiset, vantaalaiset, espoolaiset ja keravalaiset alle 26-vuotiaat vangit, joilla on vankeusaikaa jäljellä noin puoli vuotta. WOP-ohjelmaan kuuluu päihdekuntoutusta, työkykyä täydentävää ja ohjaavaa koulutusta, toiminta- ja keskusteluryhmiä, liikuntaa, työtoimintaa ja henkilökohtaisen suunnitelman rakentamista. Mukana toteutuksessa ovat kaupungit, Helsingin seurakuntayhtymän erityisnuorisotyö, kriminaalihuolto, Järvenpään sosiaalisairaala, Laurea-ammattikoulu, poliisi ja työvoimatoimi.

Polku – projektin kohderyhmänä ovat Imatran, Lappeenrannan, Joutsenon, Mikkelin, Jyväskylän, Kuopion, Sonkajärven ja Iisalmen alueelta kotoisin olevat vangit Konnunsuon, Naarajärven ja Sukevan vankiloissa. Tavoitteena on tukea vangin selviytymistä vankilasta vapautumisen yhteydessä rakentamalla vankeusaikana yksilöllisesti suunniteltu ja verkostotyöllä tuettu selviytymispolku. Pyrkimyksenä on vankilan ja sen ulkopuolisten viranomaisten välisen toiminnan kehittäminen. Projektiin kuuluu vankilassa tapahtuva motivointi ja tiedottaminen, tarpeelliset puuttumiset tulo-osastolla ja vankilan kuntouttavat ohjelmat päihdeettömällä osastolla. Vapautumisen jälkeen kysymykseen tulevat jatkokuntoutus, koulutus tai työllistyminen kotikunnassa. Yhteistyökumppaneita ovat kuntien sosiaalitoimi, päihdehuolto, asunto- ja työvoimatoimi, Kriminaalihuoltolaitos, poliisi, seurakunnat, järjestöt, oppilaitokset ja omaiset.

Edellä on lisäksi jaksossa 6.2.2. esitelty Rikoskierre seis – projektia, jolla on tarkoitus, paitsi nopealla puuttumisella katkaista 15-20-vuotiaiden tekijöiden alkava rikoskierre, myös sopeuttaa vankilasta vapautuvia 18-30-vuotiaita takaisin yhteiskuntaan. Sopeuttamisen kannalta tärkeää hankkeessa on työn ja työhön valmentavan koulutuksen merkitys.

6.3.5. Nuorisorikostoimikunnan näkemys vankeusrangaistuksen sisältöön ja täytäntöönpanoon sekä vankilasta vapautumiseen liittyvistä kysymyksistä

Hoito ei ole Suomessa kuulunut eikä vielä tälläkään hetkellä kuulu rikosten seuraamusvalikoimaan. Muutosta tässä suhteessa merkitsee sopimushoitotoimikunnan ehdotus sopimushoidon ottamisesta osaksi seuraamusjärjestelmää. Kysymys on enintään kahdeksan kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta suoritettavasta, tuomitun halukkuutta edellyttävästä ja päihdeongelman hoitamiseen liittyvästä seuraamuksesta. Nuorisorikostoimikunta puolestaan mietinnön I osasta ilmenevin tavoin ehdottaa, että nuorisorangaistus voitaisiin eräissä tapauksissa tuomitavan suostumuksella suorittaa kokonaan tai osittain päihde- tai mielenterveyshoitona. Lähtökohtana ovat kansainväliset kokemukset, joiden mukaan hoidolla on tärkeä merkitys rikoksentehtäjän sopeuttamisessa takaisin yhteiskuntaan ja uusintarikollisuuden ehkäisemisessä. Tämän johtopäätöksen on myös todennut laajasti kansainväliseen tilanteeseen perehtynyt sopimushoitotoimikunta.

Nuorisorikostoimikunnan käsityksen mukaan erillistä nuoria vankeja koskevaa sääntelyä ehdottoman vankeusrangaistuksen sisällöstä ei tarvita. Olennaista on, se millaiseksi vankeuden täytäntöönpano lainsäädännön mukaan muodostuu ja millaiset ovat vangin käytännön mahdollisuudet saada tarvitsemaansa apua. Tältä osin on syytä kiinnittää huomiota erityisesti vankeusrangaistuskomitean ehdotuksiin. Vaikka säännösehdotukset eivät pääosin ole ikään sidottuja, ne mahdollistavat esimerkiksi eri tahojen kanssa yhteistyössä laadittavan rangaistusajan suunnitelman myötä sen, että vangille voidaan järjestää hänen tarvitsemansa hoitavat, kuntouttavat ja tukevat toimenpiteet. Vankiloissa toiminta on nyt järjestetty niin, että vangeilla on mahdollisuus osallistua tarvitsemiinsa kuntouttaviin ohjelmiin. Niiden toteuttamista varten tarvitaan kuitenkin lisää koulutusta ja henkilökuntaa. Päihdehuoltolain ja mielenterveyslain nojalla vanki voidaan tarvittaessa myös määrätä tahdosta riippumattomaan hoitoon.

Takaisin yhteiskuntaan sopeuttavien tukitoimien tarve on myös otettu huomioon vankeusrangaistuskomitean mietinnössä. Lisäksi kysymystä on laajemmin käsitelty seuraamusjärjestelmän ja yhteiskunnan tukijärjestelmien yhteensovittamista selvittäneen toimikunnan mietinnössä, jonka myös vankeusrangaistuskomitea on jo ehtinyt ottaa huomioon. Olennaista on, että jo vankeusaikana ryhdytään tukitoimiin ja suunnitellaan vapautumisen jälkeistä aikaa. Tärkeää on työhön, koulutukseen, toimeentuloon ja asumiseen liittyvien seikkojen järjestäminen. Vapautumisen kannalta olennainen merkitys on ehdonalaisella vapaudella, jonka valvonta-ajaksi alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta tuomitulle olisi laadittava valvontasuunnitelma yhteistyössä vangin kotikunnan ja muiden viranomaisten sekä yksityisten yhteisöjen ja henkilöiden kanssa. Lisäksi vanki voitaisiin sijoittaa yhteiskuntaan sijoittumisen edistämiseksi valvottuun koevapauteen enintään kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapauttamista. **Nuorisorikostoimikunnan käsityksen mukaan ehdotukset toteutuessaan edistävät vangin sopeutumista takaisin yhteiskuntaan.**

6.4. Ehdollinen vankeus

6.4.1. Ehdolliseen vankeuteen liittyvät lainmuutokset vuosina 2001 ja 2003

Ehdollista vankeusrangaistusta koskeva viimeisin laaja lainsäädäntöhanke liittyi 1.9.2001 voimaan tulleeseen rikoslain 2 b lukuun. Uudistuksen yhteydessä kumottiin laki ehdollisesta rangaistuksesta. Huomattavia muutoksia uudistus ei tuonut mukanaan. Edellytyksiä ehdollisen vankeuden tuomitsemiselle muutettiin kuitenkin jonkin verran. Rikoslain 2 b luvun 1 §:ää (valinta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä) ja 2 §:ää (ehdollisen vankeuden oheis-seuraamukset) vastaava sääntely on sittemmin tullut rikoslain yleisten oppien uudistamisen yhteydessä siirretyksi rikoslain 6 luvun 9 ja 10 §:ään.

Rikoslain 6 luvun 9 §:n 2 momentin (aikaisempi 2 b luvun 1 §:n 2 momentti) mukaan ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitseminen alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta edellyttää edelleen painavia syitä. Uutta on ennen vuotta 2001 olleeseen tilanteeseen verrattuna on se, että rikoslain 6 luvun 10 §:n 1 momentin (aikaisempi 2 b luvun 2 §:n 1 momentti) mukaan vuotta pidemmän ehdollisen vankeusrangaistuksen oheisrangaistuksena voidaan tuomita 20-90 tuntia yhdyskuntapalvelua. Muutosta aikaisempaan merkitsee myös se, että rikoslain 6 luvun 10 §:n 2 momentin (aikaisempi 2 b luvun 2 §:n 2 momentti) mukaan rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi koeajaksi valvontaan. Vuoden 2001 uudistuksen yhteydessä muutetun aikaisemman nuorista rikoksentehtäjistä annetun lain 8 §:n mukaan ehdollisesti tuomittu nuori eli alle 21-vuotias rikoksentehtäjä oli automaattisesti koetusaikana valvonnan alaisena, paitsi milloin oikeus määräsi, ettei tuomittua ole asetettava valvontaan. Uudistuksen yhteydessä kumottiin myös nuorista rikoksentehtäjistä annetun lain 7 §, jonka mukaan aikaisempi vuotta pidempi ehdoton rangaistus ei estä vankeusrangaistuksen määräämistä ehdollisena alle 21-vuotiaalle rikoksentehtäjälle.

Ehdollisen vankeuden uudistamiseen liittyvässä hallituksen esityksessä (HE 177/2000 vp) todetaan, että ehdollinen vankeusrangaistus on osoittautunut Suomen rikosoikeudellisessa järjestelmässä käyttökelpoiseksi ja varsin yleisesti käytetyksi rangaistukseksi. Uudistuksella pyritään säilyttämään ehdollisen rangaistuksen käytännössä vakiintunut keskeinen asema seuraamusjärjestelmässä. Suomessa on omaksuttu mannermaisen järjestelmän mukainen malli, jossa rangaistus määrätään, mutta sen täytäntöönpano jää riippumaan tuomitun vastaisesta käytöksestä. Tämä ehdollisen rangaistuksen muoto soveltuu Suomessa tärkeinä pidettyihin lakisidonnaisuuden, yhdenvertaisuuden ja ennustettavuuden periaatteisiin paremmin kuin sellainen ehdollinen tuomio, jossa rangaistuksen tuomitseminen siirretään myöhäisempään ajankohtaan.

Hallituksen esityksessä todetaan ehdollisen vankeusrangaistuksen **valvonnan** osalta nuorisorangaistuskokeiluun viitaten, että jos ehdolliseen rangaistukseen liittyvästä valvonnasta luovuttaisiin, 18-20-vuotiaina rikokseen syyllistyneet jäisivät kokonaan ilman valvontaa. Ehdolliseen vankeuteen tuomitun määrääminen valvontaan voisi tulla nuorisorangaistuksen kokeilukautena yhtenä vaihtoehtona kysymykseen 15-17-vuotiaina rikokseen syyllistyneille. Toisaalta nykyinen valvontajärjestelmä vaatisi myös tehostamista. Valvojilla ei esimerkiksi ole nykyisin mahdollisuutta määrätä sanktioita sille, joka ei noudata valvojan antamia määräyksiä. Toisaalta valvonta nyky muodossaan voi olla omiaan edistämään nuoren sosiaalista selviytymistä. Nuorisorangaistuksessa yhdistetään tuki ja kontrolli uudella tavalla. Vasta kokeilukauden jälkeen voidaan arvioida, missä määrin siinä on onnistuttu. Olisi siten ennen aikaista luopua kokonaan 15-20-vuotiaina rikokseen syyllistyneiden ehdollisesti rangaistujen valvonnasta. Hallituksen esityksen mukaan ehdolliseen vankeuteen liittyvän valvonnan sisällön kehittämiseen ei myöskään katsota olevan syytä ryhtyä ennen kuin nuorisorangaistukseen liitettävästä valvonnasta on saatu riittävästi kokemuksia.

Valvonnan osalta hallituksen esityksessä todetaan, että se on rikoksenteikijän näkökulmasta lisärangaistus, minkä vuoksi valvontaan määräämisestä tullaan säättämään oheisrangaistuksia koskevassa pykälässä. Harkintakriteereinä olisivat tekijän sosiaalisen selviytymisen edistäminen ja uusien rikosten ehkäiseminen.

Hallituksen esityksessä otetaan kantaa myös ehdolliseen vankeuteen liitettäviin ehtoihin. Useissa maissa ehdolliseen rangaistukseen voidaan liittää ehtoja, jotka tuomitun on täytettävä, jotta rangaistuksen täytäntöönpano raukeaisi. Viime vuosina on uhrin aseman parantamisen yhteydessä tullut esille yhtenä mahdollisuutena **vahingonkorvauksen asettaminen ehdollisen rangaistuksen ehdoksi**. Suurimpana syynä rikoksen uhrin aseman arvosteluun on se, että korvauksiin tuomituilla on vain harvoin ulosottokelpoisia tuloja tai omaisuutta. Rikosten aiheuttamia omaisuusvahinkoja vastaan suojaudutaankin yleisesti erilaisin vakuutuksin. Väki- valtarikoksissa ja eräissä omaisuusrikoksissa myös valtio korvaa rikosten aiheuttamia vahinkoja. Osassa tapauksia vahinko jää kuitenkin asianomistajan kärsittäväksi.

Hallituksen esityksen mukaan vahingonkorvausvelvollisuuden suorittamisen asettamista ehdollisen rangaistuksen ehdoksi on perusteltu sillä käsityksellä, että vankilaan joutumisen uhka olisi tehokas pelote, joka edistäisi korvauksen suorittamista käytännössä. Vankilaan joutuminen olisi toisaalta asianomistajankin kannalta epäedullista, koska se huonontaisi eikä parantaisi korvauksen maksamismahdollisuuksia. Korvausvelvollisuuden täyttämisen asettaminen ehdollisen rangaistuksen ehdoksi toimii vain, jos rikoksenteikijällä on tuloja tai omaisuutta. Sellainen ehto ei tulisi kysymykseen suurissa korvauksissa. Lisäksi työolosuhteiden muuttuessa ehdon poistamisen tulisi olla mahdollista. Lisäksi korvausvelvollisuuden täyttämisen asettaminen ehdoksi johtaisi pitkiin koeaikoihin, koska korvauksia jouduttaisiin maksamaan erissä. Lisäksi huomioon on otettava mahdollisesti oheisrangaistuksena tuomittu sakko, joka vaatii rikoksenteikijältä välittömiä maksusuorituksia. Mainituilla perusteilla hallitus ei päätenyt ehdottamaan vahingonkorvauksen suorittamisen liittämistä ehdollisen vankeusrangaistuksen ehdoksi.

Eduskunnan lakivaliokunta on ehdollista vankeutta koskevan edellä mainitun hallituksen esityksen johdosta antamassaan mietinnössä (LaVM 8/2001 vp) todennut Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen jäljempänä kuvattuun tutkimukseen perustuen, että ehdollinen vankeusrangaistus ei nuorten osalta ole välttämättä tehokas. On olemassa ongelmaryhmä, jolle tuomitaan uusia ehdollisia vankeusrangaistuksia. Erityisesti tälle ryhmälle tarvitaan uusia seuraamusvaihtoehtoja. Tältä osin valiokunta viittaa vuodesta 1997 lähtien kokeiltavana olleeseen nuorisorangaistukseen.

Lakivaliokunta toteaa samassa yhteydessä, että syytä ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnan kehittämiseen ei vielä ole, koska nuorisorangaistukseen liittyvästä valvonnasta ei ole vielä saatu riittävästi kokemusta. Hallituksen esityksen perustelujen mukaan ehdolliseen vankeuteen liittyvän valvonnan lisääminen aiheuttaisi lisäongelmia ja kustannuksia sekä edellyttäisi kattavaa valvojaverkostoa.

Valiokunnan mukaan rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän kehittämistä ei voida torjua pelkästään siitä aiheutuviin taloudellisiin kustannuksiin vedoten. On selvää, että esimerkiksi valvontajärjestelmän kehittäminen sisällöltään nykyistä mielekkäämmäksi ja kattavammaksi lisää kustannuksia. Valvonnan uudelleen arvioinnin ja uudistamisen lykkääminen sen vuoksi, ettei nuorisorangaistukseen liittyvästä valvonnasta ole tarpeeksi kokemusta, ei sellaisenaan ole hyväksyttävissä. Ehdolliseen vankeusrangaistukseen liittyvä valvonta otettiin käyttöön vuonna 1940, joten siitä on kertynyt varmasti riittävästi käytännön kokemusta.

6.4.2. Tutkimus ehdollisen vankeuden kasautumisesta ja valvonnan arviointikysely

Ehdolliseen vankeusrangaistukseen on ajoittain liittynyt voimakastakin arvostelua erityisesti nuorten rikoksenteekijöiden kohdalla. On tuotu esiin useiden peräkkäisten ehdollisten vankeusrangaistusten tuomitseminen, mikä saattaa tuomioiden tultua määrätyksi täytäntöön pantavaksi johtaa pitkään ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Lisäksi on epäilty, että nuoret rikoksenteekijät eivät miellä kysymyksessä olevaa seuraamusta rangaistukseksi sen vaikuttaessa vain vähän tuomitun elämään.

Tapio Lappi-Seppälän tutkimuksessa *Ehdollisen rangaistuksen käyttökerrat ja –kasautumat* (Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedoksiantoja 42 vuodelta 1999) on kartoitettu ehdollisten vankeusrangaistusten kasautumista selvittämällä muun ohessa, kuinka monta kertaa alle 18-vuotiaana ehdolliseen vankeuteen tuomitulle tuomitaan ensimmäisen ehdollisen rangaistuksen jälkeen uusia ehdollisia. Mainittuun ikäryhmään kuuluvista noin 53 prosenttia tuomittiin kolmen vuoden kuluessa ensimmäisestä ehdollisesta vankeusrangaistuksesta uuteen ehdolliseen vankeusrangaistukseen ja noin 60 prosenttia viiden vuoden kuluessa. Siis noin 40 prosentille nuorista ehdollinen vankeusrangaistus jäi tarkasteluajanjaksoina ainoaksi.

Ne nuoret, jotka saivat uuden ehdollisen rangaistuksen, tuomittiin yleensä kerran tai kahdesti uudelleen. Nuorista vain noin 10 prosentille ehdollisia vankeusrangaistuksia kertyi enemmän. Tämä pieni ongelmanuorista koostuva ryhmä selittää suuren osan ehdolliseen vankeusrangaistuksen kohdistuneesta arvostelusta. Tutkimus ei kuitenkaan selvittänyt sitä, mitä muita rangaistuksia nuorelle kertyi. Tutkimuksen tuloksena voidaan kuitenkin todeta, että uusia ehdollisia rangaistuksia ei tuomittu huomattavan useasti, mihin liittyen ehdollinen rangaistus näytti toimivan tavoitteidensa mukaisena varoituksena merkittävälle osalle nuorista.

Kriminaalihuoltolaitos lähetti nuorisorikostoimikunnan aloitteesta syksyllä 2001 yhteentoista aluetoimistoonsa ehdollisesti tuomittujen nuorten valvojille suunnatun *kyselyn*, jonka tarkoituksena oli selvittää valvonnan toteuttamistapoja ja valvojien näkemyksiä työstään. Toimistoja pyydettiin lähettämään kysely myös alueellaan toimiville sosiaalitoimen yksityisvalvojille. Kyselyyn vastasi 35 kriminaalihuollon työntekijää ja 45 yksityisvalvojaa.

Kyselyssä tiedusteltiin muun ohessa valvontatapaamisten tiheyttä, valvojan työskentelytapoja ja yhteistyötä muiden viranomaisten kanssa sekä pyydettiin vastaajaa määrittelemään hyvä valvonta. Myös työn keskeisimpiä puutteita ja vaikeuksia tiedusteltiin.

Vastausten antaman yleisvaikutelman perusteella suurin osa valvojista näyttää vaikeuksista huolimatta uskovan valvonnan mahdollisuuksiin uusintarikollisuuden ehkäisyssä ja yleensä nuoren tukemisessa. Työhönsä turhautuneitakin valvojia on. Yleensä turhautumisen syynä on sovittujen tapaamisten laiminlyöntinä ilmenevä nuoren kielteinen asenne valvontaa kohtaan. Sekä kriminaalihuollossa että sosiaalitoimessa tunnettiin onnistumisen iloa erityisesti silloin, kun etukäteen hankalaksi arvioitu nuori sai elämänsä järjestykseen valvonnan aikana. Kysymys hyvän valvonnan toteutumisesta vastaajan omassa työssä osoittautui vaikeaksi vastata. Myönteisiä vastauksia oli kuitenkin enemmistö niin sosiaalitoimessa kuin kriminaalihuollossakin.

Vastauksissa toistuu molemminpuolinen luottamus hyvän valvontasuhteen edellytyksenä. Itse valvontatyön vastaajat kuvasivat yleensä nuoren ohjaamiseksi ja tukemiseksi eri tavoin. Kriminaalihuollon vastauksissa painotetaan valvonnan luonnetta rikosoikeudellisen seuraamuksen osana, kun sosiaalitoimessa valvonta nähdään ennen kaikkea nuoren auttamisena.

Valvonnan keskeisinä ongelmina nousevat esiin sanktioiden puute tapaamisia laiminlyövien nuorten kohdalla sekä ajan puute. Vastaajien mukaan hyvä valvonta edellyttäisi mahdollisuutta paneutua nuoren asioihin huolellisemmin kuin nykyisten voimavarojen puitteissa voidaan tehdä. Useassa vastauksessa toistuu se ristiriita, etteivät säännöllisesti valvontatapaamiin tulevat nuoret oikeastaan ole valvonnan tarpeessa, kun taas valvonnan tarpeessa olevia on mahdotonta tavoittaa.

Vastaajien mukaan osa valvonnoista on turhia. Myös rikolliseksi leimautuminen valvonnan vuoksi voi olla ongelma, esimerkiksi törkeään rattijuopumukseen syyllistyneen nuoren määrääminen Kriminaalihuoltolaitoksen valvontaan voi aiheuttaa ”kriminaaliksi leimautumista”. Samaan ongelmaan liittyy erään valvojan muistutus siitä, että ”rikosasian ylenpalttisesta käsittelystä voi olla haittaa”. Tässä suhteessa tilanne on saattanut muuttua rikoslain 2 b luvun 2 §:n (sittemmin rikoslain 6 luvun 10 §) voimaantulon jälkeen. Sen mukaan valvontaan määräämisen edellytyksenä on nykyään, että valvontaan määräämistä on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi sekä uusien rikosten ehkäisemiseksi.

Valvontatapaamisten laiminlyönnin seurauksista tiedusteltaessa vastaukset ovat hyvin samantyyppisiä, yleensä valvoja yrittää ottaa yhteyttä nuoreen ja sopia uuden ajan. Suuri osa valvojista yrittää aktiivisesti selvittää sellaisen nuoren olinpaikkaa, joka ei ole ilmaantunut tapaamiseen ja joka ei vastaa yhteydenottoihin. Sanktioiden puute tapaamisia laiminlyövä nuoren kohdalla koettiin yleisesti ongelmaksi, kun pelkkä puhuttelu ei aina tunnu riittävältä seuraukselta.

Hyvän valvonnan tunnusmerkeiksi ilmoitettiin luottamuksen lisäksi muun ohessa tiivis yhteistyö nuoren lähiverkoston kanssa, valvonnan räätälöinti nuoren tarpeiden mukaiseksi, valvonnan osapuolten selvä roolijako, syvälinen halu auttaa nuorta, suurempi liittyminen nuoren elämään, säännöllisyys, suunnitelmallisuus, ammatillinen osaaminen ja eettinen työote. Vastauksista näkyy, miten erilaisista näkökulmista hyvän valvonnan käsitettä voidaan lähestyä. Useissa vastauksissa valvontaan kaivattiin selvempää rakennetta ja jämäkkyyttä.

Vastauksista löytyy täysin kielteistäkin suhtautumista valvontatyöhön. Kriminaalihuollon vastauksissa arvostellaan useammin valvontaa epäonnistuneena seuraamuksena kuin sosiaalitoimen vastauksissa, joissa korostuvat koulutuksen riittämättömyyden ja ajan puutteen tapaiset seikat. Lisäksi sosiaalitoimen vastaajat kärsivät valvojakoulutuksen ja työssä käytettävän materiaalin puutteesta. Voimavarojen puutetta valitetaan yleisesti. Työn henkinen raskaus on myös mainittu joissakin vastauksissa.

Kyselyssä tiedusteltiin myös valvojen näkemyksiä siitä, miten nuorten kanssa heidän mielestään tulisi tehdä töitä ja mikä nuorten kohdalla toimii ja mikä ei. Kysymys todettiin laajaksi ja vaikeaksikin. Suurimmassa osassa vastauksia toistuivat vilpittömyyden, pitkäjänteisyyden ja kokonaisvaltaisuuden tapaiset seikat. Eri nuorten todettiin tarvitsevan erilaista suhtautumista. Vastaajat kaipasivat nuoren ongelmiin räätälöityjä ratkaisuja, toisaalta muistutettiin valvottavien yhdenvertaisuudesta.

Rikosprosessin hitautta moitittiin useassa vastauksessa. Vastauksissa esitettiin myös valvojen valintaa koskevia ehdotuksia, esimerkiksi nuorelle jo ennestään tutun henkilön määrääminen valvojaksi kannattaa. Valvoja voisi löytyä vaikka koulusta tai harrastuksista. Nuoret miehet saattaisivat hyötyä miespuolisista valvojista.

6.4.3. Ehdollisen vankeuden yleinen tarkastelu

Nuorisorikostoimikunnan on toimeksiantonsa mukaisesti tullut ehdollista vankeutta arvioidessaan kiinnittää erityistä huomiota ehdolliseen vankeuteen liittyvään valvontaan. Toimikunnan on tullut arvioida, minkälaisissa tilanteissa ja millä edellytyksillä ehdollisen vankeuteen on liitettävä valvonta. Samoin on tullut selvittää, olisiko valvontaan määräämisen edellytyksistä säänneltävä nykyistä täsmällisemmin. Toimikunnan tehtävänä on ollut myös arvioida valvonnan sisältöä, muun muassa sitä, voisiko ehdollisen rangaistuksen tehosteena käyttää myös velvoittavuudeltaan eriasteista valvontaa.

Edellä mainittujen kysymysten lisäksi toimikunta on mietinnön I osan lainsäädäntöehdotusten yhteydessä arvioinut sitä, miten nuorten rikoksenteekijöiden kohdalla valinta ehdottoman ja ehdollisen vankeusrangaistuksen välillä tulisi suorittaa. Siihen liittyy toimikunnan ehdotus ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä tehtävää valintaa koskevan rikoslain 6 luvun 9 §:n 2 momentin muuttamisesta siten, että tuomittaessa alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta on kiinnitettävä erityistä huomiota mahdollisuuksiin ehdotonta vankeutta tuomitsematta seuraamusvalinnan kautta vaikuttaa tekijän uusia rikoksia ehkäisevästi. Alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei kuitenkaan edelleenkään saisi tuomita ehdottomaan vankeuteen, elleivät painavat syyt sitä vaadi.

Toimikunta on toimeksiantonsa painotuksen mukaisesti keskittynyt ehdollisen rangaistuksen valvontaan, koska nimenomaan sen kautta seuraamuksessa voidaan ottaa huomioon nuoren rikoksenteekijän yksilöllisiä olosuhteita. Ehdollista vankeusrangaistusta on valvontaa lukuun ottamatta kattavasti arvioitu 1.9.2001 voimaan tulleessa uudistuksessa, jossa laki ehdollisesta rangaistuksesta kumottiin ja vastaavat ehdollista rangaistusta koskevat säännökset siirrettiin uuteen rikoslain 2 b lukuun. Osa niistä on edelleen siirretty uuteen rikoslain 6 lukuun.

Toimikunta on työskentelynsä yhteydessä kuitenkin perehtynyt ehdollisen rangaistuksen järjestelmiin eräissä muissa maissa. Tiedot on esitetty mietinnön kansainvälisen vertailun osassa. Siitä ilmenee, että ehdollisen rangaistuksen sisältö tai tuomitsemisedellytykset eivät useinkaan riipu rikoksenteekijän iästä. Suomessa on katsottu, että nimenomaan nuoreen rikoksenteekijään kohdistuvalla valvonnalla voidaan estää tekijää ajautumasta uusiin rikoksiin tai ”pahantapaiseen elämään” (valvonnan käyttöön ottamista koskeva HE 10/1939 vp). Sosiaalista toimintakykyä edistävällä rangaistuksen osalla, joka sisältää kontrollia ja tukea, voidaan olettaa olevan vaikutusta nimenomaan vielä aikuisuuteen kehittymässä olevaan nuoreen.

Esimerkiksi Norjassa ja Tanskassa on mahdollista, että rangaistuksen määrääminen lykätään koeajaksi. Rikoksenteekijä ei tuolloin tiedä sitä seuraamusta, joka hänelle mahdollisesti määrätään ehtojen rikkomisen jälkeen. Tällaisen ehdollisen rangaistuksen ei ole kuitenkaan lakisidonnaisuuden, yhdenvertaisuuden ja ennustettavuuden periaatteiden vuoksi katsottu soveltuvan suomalaiseen järjestelmään (HE 177/2000 vp). Mainituissa maissa ehdolliseen tuomioon voidaan rikoksista pidättäytymisen lisäksi liittää sosiaalista selviytymistä edistäviä ehtoja, jotka voivat koskea esimerkiksi työntekoa, koulutusta ja hoitoa. Kysymyksessä olevat

ehdot koskevat sellaisia nuoren rikoksenteikijän elämään liittyviä olosuhteita, joihin suomalaisen järjestelmän piirissä voidaan vaikuttaa ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnalla. Nuoren sosiaalistamista ja uusista rikoksista pidättäytymistä voidaan toimikunnan ehdotuksen mukaan edistää nuorisorangaistuksella. Lisäksi nuorisorangaistuksen sisältönä voisi olla hoito. Nuorisorangaistusta kehittämällä voidaan vastata siihen haasteeseen, jonka asettavat nuoret, joille ehdollinen vankeusrangaistus ei ole riittävän tuntuva ja tehokas seuraamus. Lisäksi erilaiset sosiaalistamiseen liittyvät hankkeet ja toimenpiteet voitaisiin toimikunnan ehdotusten mukaan ottaa huomioon syyteharkinnassa.

Ehdolliseen vankeusrangaistukseen liittyvissä aikaisemmissa nuoria rikoksenteikijöitä koskevissa uudistusehdotuksissa on kannettu erityisesti huolta niistä nuorista rikoksenteikijöistä, joille ehdollinen rangaistus ei ole erityisestävältä kannalta riittävä seuraamus. Ehdollisen rangaistuksen tehosteeksi tai sen korvaajaksi on ehdotettu muun ohessa rangaistusvalvontaa, suojelukasvatusta, ilmoittautumispakkoa ja arestia. Tarkoituksena on ollut toisaalta tukea nuorta yhteiskunnallisesti hyväksyttävien elämäntapojen omaksumisessa ja toisaalta kiristää valvontaan liittyvää kontrollia. Ehdotusten jälkeen tilanne on muuttunut nuorisorangaistuksen käyttöön ottamisen myötä. Sillä voidaan varsinkin toimikunnan ehdottamien parannusten jälkeen puuttua niiden nuorten asemaan, joille ehdollisen rangaistuksen ei voi olettaa olevan erityisestävältä kannalta katsottuna riittävä seuraamus. Valvontaan liittyvää kontrollia voidaan riittävästi toteuttaa jo ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnalla.

Seuraamusjärjestelmän selkeyden ja tarkoituksenmukaisuuden kannalta sekä seuraamusten päällekkäisyyden välttämiseksi ehdollisen vankeuden valvonnan ehdotetaan olevan pitkälti samalla tavalla kuin tähänkin asti valvottavan auttamista käytännön asioiden hoidossa. Keskeisen sisältönsä valvonta saa tapaamisista, joilla samalla toteutetaan nuoren elämäntilanteeseen ja sen kehittymiseen liittyvää kontrollia. Nuoren rikoksenteikijän sosiaalistamis- tai hoitotarpeen ja uusien rikosten ehkäisemisen sitä edellyttäessä tulee sitten kysymykseen nuorisorangaistus, johon voidaan yhdistää erilaisia sosiaalistavia ohjelmia ja tehtäviä, tarvittavia sosiaali- ja terveydenhuollon toimia ja tarvittaessa hoitoa. Toimikunnan lakiehdotukset ehdollisen vankeuden valvonnasta ja nuorisorangaistuksesta perusteluineen sisältyvät mietinnön I osaan. Ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnasta säädetään nyt nuorista rikoksenteikijöistä annetussa laissa ja asetuksessa, jotka toimikunnan ja vankeusrangaistuskomitean ehdotusten mukaisesti tulevat kumottaviksi.

Ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksista, ehdollisen vankeuden sisällöstä, tuomion vaikutuksista ilmoittamisesta ja ehdollisen vankeuden määräämisestä täytäntöön pantavaksi säädetään tällä hetkellä rikoslain 2 b luvun 3-5 §:ssä ja 6 luvun 10 §:ssä. Niistä toimikunta ottaa toimeksiantonsa mukaisesti kantaa valvontaan määräämiseen (viimeksi mainitun pykälän 2 momentti; tarkemmin seuraavassa jaksossa). Valvontaan määräämistä ei ehdoteta muutettavaksi nykyisestä. Rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt voitaisiin edelleen määrätä valvontaan, milloin tätä on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi sekä uusien rikosten ehkäisemiseksi.

6.4.4. Ehdollisen vankeuden valvontaan määrääminen

Nuorisorikostoimikunnan toimeksiantoon on kuulunut sen arvioiminen, minkälaisissa tilanteissa ja millä edellytyksillä ehdolliseen vankeuteen on liitettävä valvonta. Samoin on tullut

selvittää sitä, olisiko valvontaan määräämisen edellytyksiä säänneltävä nykyistä täsmällisemmin.

Rikoslain 6 luvun 10 §:n 2 momentin mukaan rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi koeajaksi valvontaan, jos tätä on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi sekä uusien rikosten ehkäisemiseksi. Sääntely ehti olla vähän aikaa rikoslain 2 b luvun 2 §:n 2 momentissa.

Kun laki nuorista rikoksenteijöistä säädettiin vuonna 1940, siihen tulleen 8 §:n mukaan ehdollisesti tuomitun nuoren rikoksenteijän oli oltava koetusaikana valvonnan alaisena, paitsi milloin oikeus, katsoen tuomitun ojentuvan ilman valvontaakin, oli ehdollisen rangaistustuomion yhteydessä määrännyt ettei tuomittua ole asetettava valvottavaksi. Mainittu pykälä ja pääsääntö, jonka mukaan alle 21-vuotiaana rikoksen tehnyt ehdolliseen vankeusrangaistukseen tuomittu tuli lähtökohtaisesti valvonnan alaiseksi, jollei tuomioistuimien muuta määrännyt, oli voimassa 1.9.2001 voimaan tulleeseen lainmuutokseen asti. Tuolloin uuteen rikoslain 2 b lukuun sisällytettiin edellä mainittu 2 §:n 2 momentti.

Ehdollista vankeutta koskevassa hallituksen esityksessä (HE 177/2000 vp) harkittiin kokonaan luopumista ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnasta. Koska tuolloin uuden nuorisorangaistusjärjestelmän toteutuminen oli epävarmaa eikä voitu varmuudella tietää, millaisen seuraamusjärjestelmän osaksi ehdolliseen rangaistukseen liitettävää valvontaa jouduttaisiin harkitsemaan, päädyttiin ehdottamaan ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnan säilyttämistä ainakin toistaiseksi.

Uutta rikoslain 2 b luvun 2 §:n 2 momenttia perusteltiin hallituksen esityksessä seuraavasti:

Alle 21-vuotiaana rikoksen tehnyt voitaisiin ehdotuksen mukaan tuomita valvontaan. Valvonta olisi rikoksenteijän näkökulmasta katsoen joka tapauksessa pelkkään ehdolliseen rangaistukseen verrattuna lisärangaistus, vaikka se nykyisessä muodossaan onkin luonteeltaan pääasiassa tuen tarjoamista nuorelle. Tämän vuoksi myös valvonnasta säädettäisiin oheisseuraamuksia koskevassa pykälässä. Nykyisin ehdollisesti tuomitun nuoren rikoksenteijän on suoraan lain nojalla oltava koetusaikana valvonnan alaisena, jollei tuomioistuimien ole toisin määrännyt. Nyt ehdotetaan, että valvonnan tarpeellisuudesta muiden lisäseuraamusten tapaan päätäisi aina tuomioistuimien kussakin tapauksessa erikseen.

Tuomioistuimien on nykyisin kyettävä tekemään ratkaisunsa valvonnan suhteen tuomitun käyttäytymistä koskevan sangen vaikean ennusteen perusteella, voidaanko tuomitun katsoa ojentuvan ilman valvontaakin. Tällaisen ennusteen tekemisestä on jo aiemmin luovuttu ehdollisen rangaistuksen edellytyksien harkinnassa. Harkintakriteeriksi valvonnan puolesta riittäisi ehdotuksen mukaan se, että valvontaa pidetään perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi sekä uusien rikosten ehkäisemiseksi. Rikoksenteijä tuomittaisiin valvontaan, milloin valvonnan voi tekijän henkilökohtaisten olojen perusteella olettaa edistävän hänen sosiaalista selviytymistään ja vähentävän uusien rikosten todennäköisyyttä.

Vuonna 1999 noin 86 prosenttiin nuorten eli alle 21-vuotiaana rikoksiin syyllistyneiden ehdollisista vankeusrangaistuksista liitettiin valvonta. Vuonna 2000 oli valvonnassa yhteensä 2 720 nuorta ja mainitun vuoden viimeisenä päivänä 1 760. Tällä hetkellä ei ole käytettävissä riittäviä tilastotietoja sen arvioimiseen, miten 1.9.2001 voimaan tullut lainmuutos on vaikuttanut valvontaan joutuvien nuorten lukumäärään.

Ehdollisen rangaistuksen valvonnan kannalta olennaista on, että siihen valikoituvat sitä tarvitsevat. Tähän tavoitteeseen on aikaisemmin pyritty nuorista rikoksenteijöistä annetun lain 8

§:llä ja siihen pyritään rikoslain 2 b luvun 2 §:n 2 momentilla (sittemmin 6 luvun 10 §:n 2 momentti), vaikka mainitut säännökset on muotoiltu eri tavalla. Aikaisemman lain aikana ollut valvottavien suuri määrä viittaa siihen, että tuolloin tuomioistuinkäytännössä valvontaa pidettiin suhteellisen automaattisena nuorelle tuomittavan ehdollisen rangaistuksen oheisraamuksena. Mainittu seikka saattaa liittyä siihen, että nykyinen henkilötutkintajärjestelmä ei välttämättä ole antanut tuomioistuimelle riittäviä välineitä nuoren elämäntilanteen arvioimiseen. Tuolloin on ollut vaikea perustella sitä, että valvonta ei ole tarpeen rikoksentekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi ja uusien rikosten ehkäisemiseksi.

Jos nuoren rikoksentekijän elämäntilanteessa ei voida havaita sellaisia ongelmia, jotka altistavat rikollisen toiminnan jatkumiselle, nuorta ei tulisi määrätä valvontaan siihen liittyvien haittavaikutusten vuoksi. Kuten ehdollisen vankeusrangaistukseen valvontaan liittyvästä kyselystä (jakso 6.4.2.) ilmenee, valvontaa suorittavat Kriminaalihuoltolaitoksen virkamiehet ja sosiaalitoimen valvojat pitävät osaa valvonnoista tarpeettomina. Valvontaan liittyy myös helposti rikolliseksi leimautuminen sekä rikoksen tarpeeton esillä pitäminen ja siitä muistuttaminen, jotka voivat vaikeuttaa nuoren elämää. Sosiaalisiin ongelmiin voi apu löytyä myös sosiaalipalvelujärjestelmän piiristä. Nuoren rikoksentekijän elämäntilanteen selvittämistä koskevan ehdotuksen mukaan rikoksentekijän sosiaalipalveluiden tarve selvitetään pääsääntöisesti alle 21-vuotiaan ollessa epäiltynä rikoksesta. Valvontaan liittyvä huolellinen tarveharkinta on tarpeen myös siihen liittyvien rajallisten viranomaisvoimavarojen tarkoituksenmukaisen käytön ja kohdistamisen kannalta.

Valvontaan määräämisen edellytykseksi säädetään rikoslain 6 luvun 10 §:n 2 momentissa se, että valvonta on perusteltu tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi sekä uusien rikosten ehkäisemiseksi. Ennen vuoden 2001 lainmuutosta nuorista rikoksentekijöistä annetun lain alkuperäisen 8 §:n 1 momentin nojalla arviointiperusteena oli se, voidaanko tuomitun katsoa ojentuvan ilman valvontaakin. Utta rikoslain 2 b lukua valmisteltaessa (HE 177/2000 vp) lähdettiin siitä, että sellaisen ennusteen tekeminen on vaikeaa. Näin ollen harkintaperusteeksi valvonnan puolesta riittäisi sen perusteltuna pitäminen tekijän sosiaalisen selviytymisen ja uusien rikosten ehkäisemisen kannalta.

Jossakin määrin epäselvää on se, millaisen ennusteen tekemistä nuorista rikoksentekijöistä annetun lain 8 §:n 1 momentti edellytti. Ojentumisen arviointiin liittyviä kriteerejä ei käsitelty nuoria rikoksentekijöitä koskevan vuoden 1940 uudistuksen hallituksen esityksessä (HE 10/1939 vp). Johtoa sosiaalisen selviytymisen edistämiseen ja uusien rikosten ehkäisemiseen liittyvän arviointiperusteiden kohdalla saadaan vuonna 1999 voimaan tulleesta nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain muutoksesta. Tuolloin lain 3 §:n 1 momentin 2 kohtaan lisättiin nuorisorangaistuksen lisäedellytykseksi se, että nuorisorangaistukseen tuomitsemista on pidettävä perusteltuna uusien rikosten ehkäisemiseksi ja tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi. Lain valmistelutöissä todettiin muun ohessa, että rikoksiin syyllistyneen nuoren elämänhallinta on usein kokonaisuudessaan hyvin puutteellista. Usein perustavanlaatuisetkin tiedot esimerkiksi koulutus- ja työmahdollisuuksista, raha- ja asunto-asioiden hoidosta tai sosiaalisektorin palveluista puuttuvat. Rikosten tekemiseen ajaututaan, ja rikoskierteestä irti pääsemisessä ulkopuolelta tulevalla kannustimella voi olla ratkaiseva merkitys.

Juuri edellä mainittuihin elämänhallinnan puutteellisuuksiin tulisi pyrkiä vastaamaan ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnalla. Tällainen painotus valvonnalla on pitkälti jo nykyisin käytännössä. Nuorista rikoksentekijöistä annetun asetuksen 7 §:ssä lisäksi säädetään valvojan velvollisuudesta avustaa valvottajaa työhön liittyvissä asioissa. Valvontaan voi lisäksi sisältyä ohjaamista sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden piiriin, sikäli kuin ohjaaminen ei ole ta-

pahtunut jo sosiaalitoimen taholta sosiaaliselvityksen laatimisen yhteydessä. Lisäksi valvontaan kuuluu nuoren elämän seuraaminen kontrollitarkoituksessa. Mikäli nuoren elämäntilanne ja tarpeet ovat sellaiset, että ehdollisen rangaistuksen valvontaan sisältyvä tukeminen käytännön kysymyksissä ei ole riittävää, nuoren sosiaalistaminen ja mahdollinen hoito tulisivat suoritettaviksi nuorisorangaistuksen kautta.

Nuorisorikostoimikunnan käsityksen mukaan rikoslain 6 luvun 10 §:n 2 momentti täyttää ne edellytykset, joita valvontaan määräämistä koskevalta säännökseltä voidaan edellyttää. Se korostaa tuomioistuimen harkintavaltaa ja valvonnan tarpeen arviointia. Nyt kysymyksessä olevan säännöksen perusteella painotetaan sitä, että valvontaan eivät joudu muut kuin sitä tarvitsevat. Sosiaalisen selviytymisen edistäminen ja uusien rikosten ehkäiseminen ovat tapauskohtaisia edellytyksiä, joille ei voida asettaa tarkkoja rajoja. Nykyinen henkilötutkinta ehdotetaan korvattavaksi nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämisellä, joka sosiaaliselvityksineen ja seuraamusselvityksineen tarjoaa tuomioistuimelle aikaisempaa paremmat edellytykset sen arvioimiseen, onko nuori määrättävä ehdollisen vankeusrangaistuksen valvontaan.

Kuten mietinnön I osassa olevasta nuorisorangaistukseen tuomittavien lukumäärään liittyvästä arvioinnista ilmenee, uudistuksen tarkoituksena on, että nuorisorangaistukseen tultaisiin tulevaisuudessa tuomitsemaan joitakin sellaisia nuoria rikoksenteikijöitä, joita nyt tuomitaan ehdolliseen vankeusrangaistukseen mutta joiden osalta sitä ei voida pitää riittävänä tai tarkoituksenmukaisena seuraamuksena. Näin ollen myös ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnat tulisivat vähenemään jonkin verran.

6.5. Sakko

Sakkorangaistus on tavallisin alle 18-vuotiaille ja 18-20-vuotiaille rikoksenteikijöille tuomittava rangaistus. Vuonna 2000 ensimmäiseen ryhmään kuuluville tuomituista rangaistuksista sakkoja oli 73 ja jälkimmäiseen ryhmään kuuluville tuomituista 64 prosenttia.

Sakkojen tuomitsemista nuorille on arvosteltu siitä, että varattoman ja ansiotuloja vailla olevan tuomitun sakko menee vanhempien tai muiden tuomitulle läheisten henkilöiden maksettavaksi. Varsinkin 1990-luvun alun jälkeen Suomen taloudellisessa tilanteessa tapahtuneet taantumukset ovat heikentäneet nuorten työllistymismahdollisuuksia. Nimenomaan rikoksiin syyllistyneiden nuorten tausta saattaa olla sellainen, että heillä ei ole rahaa käytettävissä sakkojen maksamiseen. Tämä saattaa koskea myös heidän vanhempiaan.

Päiväsakon tuntuu nuorten kohdalla on lisännyt se, että vuonna 1999 pienin päiväsakon rahamäärä korotettiin 20 markasta 40 markkaan. Nykyinen päiväsakon pienin rahamäärä on 6 euroa. Ylivoimaiselle valtaosalle alle 21-vuotiaista rikoksenteikijöistä tuomitaan pienimpään rahamäärään perustuva sakkorangaistus.

Toisaalta syyttämättä ja tuomitsematta jättämistä koskevilla säännöksillä mahdollistetaan se, että alle 18-vuotiaana tehdystä vähäisestä rikoksesta ei määrätä ollenkaan seuraamusta, joka olisi käytännössä sakko. Lisäksi sakon varallisuusseuraamusluonteeseen liittyen syyttäjällä on mahdollisuus jättää vaatimatta sakon muuntorangaistuksen määräämistä ja tuomioistuimella mahdollisuus jättää muuntorangaistus määräämättä. Sakon täytäntöönpanosta annetun lain 28 §:n 1 momentin 2 kohdan nojalla virallinen syyttäjä saa jättää vaatimatta muuntorangaistuk-

sen määräämistä maksamattoman sakon sijaan muun ohessa, jos sakkoon johtanut rikos on tehty alle 18-vuotiaana eikä rikoksesta ole säädetty ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa tai vankeutta enintään kuusi kuukautta eikä tärkeä yleinen etu muuta vaadi. Rikoslain 2 a luvun 6 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaan tuomioistuin voi jättää muutorangaistuksen määräämättä muun ohessa, jos sakkoon johtanut rikos on tehty alle 18-vuotiaana. Mainituilla säännöksillä käytännössä estetään maksukyvyttömän nuoren joutuminen sakoista vankilaan. Alle 18-vuotiaita sakkovankeja ei vankiloissa ole.

Nuorisorikostoimikunnan toimeksiannossa ei ole nimenomaisesti kiinnitetty huomiota sakkorangaistukseen ja sen arviointiin nuorelle tuomittavana seuraamuksena. Toimikunnan käsityksen mukaan syytä sakkorangaistuksen perusteellisempaan arviointiin tässä yhteydessä ei ole. Sakon tuomitsemisen osalta kiinnitetään kuitenkin huomiota siihen, että tähän mietinnön I osaan sisältyy ehdotus ehdollisen syyttämättä jättämisen käyttöön ottamisesta. Sen piiriin on tarkoitus saada myös sellaisia rikoksia, joista nyt nostetaan syyte ja joista tuomitaan tuomioistuimessa sakkorangaistuksia. **Nuorisorikostoimikunnan käsityksen mukaan ehdollinen syyttämättä jättäminen sekä toimikunnan ehdottamalla puhuttelulla (oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun uusi 7 a §) vahvistettu nykymuotoinen tuomitsematta jättäminen saattavat painokkaina varoituksina olla hyödyllisempiä ja tarkoituksemukaisempia seuraamuksia kuin sakko, jota nuorella rikoksenteijällä ei ole varaa suorittaa ja jolta sen vuoksi puuttuu tuntuvuus seuraamuksena.**

6.6. Uudet seuraamusvaihtoehdot

6.6.1. Rangaistusvaroitusta ja ehdollinen tuomitsematta jättäminen

Kuten jaksosta 2 ilmenee, rangaistusvaroitusta on tuotu esiin yhtenä uutena seuraamusvaihtoehtona lukuisissa nuorten seuraamusjärjestelmän uudistushankkeissa. Rangaistusvaroitusta ovat ehdottaneet muun ohessa oikeusministeriön kriminaalityöryhmä (1973), rikosoikeuskomitea (1976), oikeusneuvos Olavi Heinonen nuoria rikoksenteijöitä koskevan lainsäädännön uudistamissuunnitelmassa (1977), oikeusministeriön työryhmä (1978) ja rikoslakiprojektin seuraamustyöryhmä (1987). Lisäksi kantaa rangaistusvaroitukseen on ottanut rikoslain kokonaisuudistusta valmistelevaan asetetun hankeorganisaation seuraamusryhmä (1981). Se piti rangaistusvaroitusta käyttökelpoisena seuraamuksena esimerkiksi niissä tapauksissa, joissa tuomitaan ensimmäinen ehdollinen vankeusrangaistus. Seuraamusryhmä ehdotti rangaistusvaroitukseen merkitsemistä rekisteriin. Viitaten varsinaiseen rikosrekisterimerkintään liittyviin haittoihin seuraamusryhmä ehdotti erillisrekisterin perustamista ja tietojen antamista yksinomaan syyttäjille ja tuomioistuimille.

Yhteenvedon aikaisemmista rangaistusvaroitukseen liittyvistä hankkeista voidaan todeta se, että vain osassa ehdotuksista seuraamuksen käyttöala olisi ulotettu ainoastaan nuoriin. Myös käsitys rangaistusvaroituksen paikasta rangaistusjärjestelmässä on vaihdellut. Joissakin tapauksissa se on nähty tuomitsematta jättämisen vaihtoehtona, joissakin tapauksissa ehdollisen rangaistuksen tai sakon vaihtoehtona ja joissakin tapauksissa epämääräisemmin rangaistuskenttään sijoittuvana. Rangaistusvaroitusten rekisteröintiä on yleensä puollettu. Käytettävästä rekisteristä (rikosrekisteri tai oma rekisteri) ja rekisteröintiajasta on ollut erilaisia käsityksiä. Joissakin ehdotuksissa rangaistusvaroitukseen on liitetty valvonta.

Suomessa on eräiden aikaisempien lainsäädäntöhankkeiden yhteydessä myös ehdotettu tuomitsematta jättämisen muuttamista tai korvaamista toisella seuraamuksella. Nuorisoriikollisuustoimikunta (1966) ehdotti, että tuomitsematta jättämiseen liitettäisiin 1-3 vuoden nuorisovalvonta. Nuorisoriikoskomitea (1970) puolestaan ehdotti, että tuomitsematta jättämiseen voitaisiin yhdistää suojelukasvatus. Kriminaalihuoltokomitea (1972) ja rikosoikeuskomitea puolestaan katsoivat, että tuomitsematta jättäminen voitaisiin kokonaan tai osittain korvata rangaistusvaroituksella. Varsinaista ehdollista tuomitsematta jättämistä ei ole näihinkään ehdotuksiin sisällynyt.

Rangaistusvaroitusta ja ehdollista tuomitsematta jättämistä arvioitaessa on otettava huomioon se Suomen rikosoikeudellisen järjestelmän lähtökohta, että rikosasian tutkinut tuomioistuim todetessaan rikoksenteikijän syylliseksi samalla määrää teosta tulevan seuraamuksen sen sijaan, että asia jätetään avoimeksi mahdollista uutta oikeudenkäyntiä varten. Ehdolliseen vankeusrangaistukseenkin tuomittu saa tietoonsa sen, millä edellytyksillä ehdollinen rangaistus voidaan määrätä pantavaksi täytäntöön.

Rangaistusvaroituksen ja ehdollisen tuomitsematta jättämisen kuten muidenkin uusien seuraamusten osalta on tarkkaan harkittava seuraamuksen käyttötarve ja ongelmat, joita sillä halutaan poistaa. Lisäksi on syytä kiinnittää huomiota siihen, että seuraamusjärjestelmä säilyy riittävän yksinkertaisena ja selväpiirteisenä. Tämän ajattelun vastapainona ovat näkemykset, joiden mukaan suomalainen rangaistusjärjestelmä tarjoaa liian vähän nuorille rikoksenteikijöille sopivia seuraamuksia.

Rangaistusvaroituksen etuna voidaan pitää jo nimestä ilmenevää rikoksenteikijään kohdistuvaa moitetta, mikä edellyttää kyseisen rangaistuksen tämän puolen painottamista tuomion yhteydessä. Rikokseen syyllistyneen nuoren kannalta tärkeänä pidetään sitä, että yhteiskunta osoittaa suhtautuvansa hänen tekoonsa, vaikka vähäiseenkin, vakavasti. Varsinkin varhaisimmissa ehdotuksissa rangaistusvaroitus on katsottu vaihtoehdoksi tuomitsematta jättämiselle, johon kuitenkin siihenkin jo sen nyky muodossa sisältyy moite-elementti.

Rangaistusvaroitukseen on ehdotettu liitettäväksi tehosteita kuten merkitsemistä rekisteriin tai valvonnan määräämistä. Kyseenalaista kuitenkin on sekä nykyisen järjestelmän että nuorisoriikostoimikunnan ehdotusten pohjalta, saadaanko näillä tehosteilla riittävän uudenlaista vaihtoehtoa suomalaiseen nuorten seuraamusjärjestelmään ja voidaanko sillä saavuttaa sellaisia tavoitteita, joita muilla jo olemassa olevilla tai nyt ehdotettavilla seuraamuksilla ei saavuteta. Tehosteiden avulla rangaistusvaroituksen paikka rangaistusjärjestelmässä saattaisi olla myös olla vaikeasti hahmotettavissa.

Rikosrekisteriin merkitseminen ja valvontaan määrääminen ovat tyypillisiä ehdolliseen vankeusrangaistukseen liittyviä seurauksia. Viimeksi mainittuun liittyy lisäksi varoituselementti, kun rikoksenteikijä vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon uhalla velvoitetaan pidättäytymään uusista rikoksista koeaikana. Rangaistusjärjestelmän yksinkertaisuuden ja selkeyden kannalta katsottuna siihen ei ole syytä ottaa sellaista uutta rangaistusta, joka ei riittävästi poikkea ehdollisesta tuomitsematta jättämisestä tai ehdollisesta vankeusrangaistuksesta.

Ei ole aihetta olettaa, että rangaistusvaroituksesta voitaisiin tehdä ehdollista vankeusrangaistusta tuntuvampi seuraamus. Jo seuraamuksen nimeen sisältyvä varoittaminen edellyttää, että se ei sijaitse kovin korkealla rangaistusportaikossa. Seuraamuksen tuntuvuutta kuitenkin edellyttäisi vastaaminen siihen tarpeeseen, jonka aiheuttaa se pieni ongelmanuorten joukko, jolle ehdollinen vankeusrangaistus ei ole riittävä seuraamus ja jolle ehdolliset vankeusran-

gaistukset kasaantuvat. Rangaistusvaroitusta koskevat ehdotukset liittyvät aikaan, jolloin vuodesta 1997 kokeiltavana ollut nuorisorangaistus ei vielä ollut näköpiirissä. Tarkoituksena on, varsinkin toimikunnan ehdottamien muutosten myötä, että nuorisorangaistuksella vastataan mainittujen ongelmanuorten asettamaan haasteeseen. Nuorisorangaistukseen sisältyy myös niitä piirteitä, joita on ehdotuksissa liitetty rangaistusvaroitukseen.

Nuorisorikostoimikunta on harkinnut sellaista **ehdollisen tuomitsematta jättämisen mallia**, jossa tuomioistuin voisi päätyä mainittuun seuraamukseen alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta, jos seuraamusta on pidettävä perusteltuna uusien rikosten ehkäisemiseksi. Ainoana ehtona olisi ollut pidättäytyminen uusien rikosten tekemisestä kuuden kuukauden koeaikana. Malliin ei sisällynyt mahdollisuutta käyttää harkinnanvaraisia, lähinnä rikoksentekijän sosiaalistamiseen liittyviä ehtoja, jotka voivat koskea esimerkiksi opiskelua, työntekoa tai hoitoon hakeutumista. Nuorisorikostoimikunnan lähtökohtana on tuomioistuinten ja sosiaaliviranomaisten nykyisen tehtävänjaon säilyttäminen, koska painavaa syytä uudelleenjärjestelyyn ei ole ilmennyt. Etenkin lievien rikosten edellyttämien sosiaalihuollon ja muiden vastaavien toimenpiteiden tarpeellisuuden arviointi on tarkoituksenmukaista tehdä muualla kuin tuomioistuimessa eli niiden alojen asiantuntevien viranomaisten toimesta. Vakavamman rikollisuuden osalta tekijän sosiaaliseen selviytymiseen liittyvät näkökohdat on otettava huomioon myös seuraamusjärjestelmässä, jolloin vastaan tulevat ehdollisen vankeuden valvontaan ja nuorisorangaistukseen liittyvät kysymykset.

Nuorisorikostoimikunnan käsittelemässä ehdollisen tuomitsematta jättämisen mallissa virallisen syyttäjän olisi tullut seurata ehdon noudattamista poliisin tietojärjestelmän kautta kuten toimikunnan ehdottamassa ehdollisessa syyttämättä jättämisessäkin. Syyttäjän olisi pitänyt saattaa uudelleen tuomioistuimen käsiteltäväksi rikos, josta tekijä on jätetty ehdollisesti tuomitsematta, jos tuomitsematta jätettyä vastaan nostetaan syyte koeaikana tehdystä uudesta rikoksesta ja jos koeajan päättymisestä ei ole kulunut kuutta kuukautta. Ehdollista tuomitsematta jättämistä olisi voitu käyttää sekä sellaisissa tapauksissa, joissa nykyisin jätetään tuomitsematta, että sellaisissa, joissa tuomitaan sakkorangaistukseen.

Nuorisorikostoimikunta päätyi harkinnassaan siihen, että syytä kerrotun mallin mukaisen ehdollisen tuomitsematta jättämisen ottamiseen seuraamusjärjestelmään ei kuitenkaan ole. Ehdollista tuomitsematta jättämistä koskeva säännös saattaisi jäädä hyvin vähälle soveltamiselle. Näin ensinnä sen vuoksi, että nykyistäkin tuomitsematta jättämistä käytetään vähän. Noin 300 alle 18-vuotiaana rikokseen syyllistynyttä jätetään vuosittain rangaistukseen tuomitsematta. Lisäksi toimikunnan ehdottama ehdollinen syyttämättä jättäminen pienentäisi ennestään sellaisten tuomioistuimeen tulevien asioiden lukumäärää, joissa ehdollista tuomitsematta jättämistä voitaisiin käyttää. Myös nykyiseen tuomitsematta jättämiseen liittyy moite-elementti, jota voidaan korostaa liittämällä seuraamukseen toimikunnan ehdottama tuomioistuimen puheenjohtajan pitämä puhuttelu. Tällaista puhuttelulla vahvistettua tuomitsematta jättämistä voitaisiin käyttää myös niissä tapauksissa, joissa nykyisin tuomitaan sakkorangaistus, koska varattomalle nuorelle sakkorangaistuksen tuomitseminen ei ole tarkoituksenmukainen seuraamus.

Nuorisorikostoimikunnan käsityksen mukaan perustetta rangaistusvaroituksen tai ehdollisen tuomitsematta jättämisen ottamiseen rangaistusjärjestelmään ei ole.

6.6.2. Valvontaseuraamus

Jaksosta 2 ilmenee, että myös erillistä valvontaseuraamusta on harkittu lukuisissa nuorten seuraamusjärjestelmään liittyvissä uudistusehdotuksissa. Kriminaalihuoltokomitea (1972) ja rikosoikeuskomitea (1976) ovat ehdottaneet rangaistusjärjestelmään otettavaksi valvontapohjaista seuraamusta, jonka nimi aikaisemmassa ehdotuksessa on rangaistusvalvonta ja myöhemmässä ilmoittautumispakko. Valvonta ehdotettiin otettavaksi käyttöön ilmoittautumisvelvollisuutta koskevana seuraamuksena ehdollisen vankeusrangaistuksen tehosteena, lyhyen ehdottoman vankeusrangaistuksen vaihtoehtona tai itsenäisenä, velvollisuuden laiminlyöntitapauksessa arestiksi muunnettavana seuraamuksena. Rikoslakiprojektin seuraamusryhmä (1987) esitti mietinnössään, että seuraamusjärjestelmään ei oteta itsenäistä valvontaseuraamusta. Sen sijaan valvonta ehdotettiin yhdistettäväksi rangaistusvaroitukseen.

Kansainvälinen vertailu osoittaa, että valvonta on yleensä ehdollisen tuomion oheisseuraamuksena. Näin on asianlaita esimerkiksi pohjoismaissa ja Saksassa. Ruotsissa seuraamuksena tulee kysymykseen myös erityinen suojeluvalvonta niissä tapauksissa, joissa sakkoa ei ole pidettävä riittävänä seuraamuksena ja uusimisriski arvioidaan sen verran korkeaksi, että ehdollista tuomita ei kannata käyttää. Suojeluvalvonnassa tuomittua kontrolloidaan ja tuetaan tarkoituksessa estää uusien rikosten tekeminen ja sopeuttaa tuomittu yhteiskuntaan. Suojeluvalvontaan voidaan liittää erilaisia ehtoja ja muita seuraamuksia. Tuomittu voidaan määrätä suojeluvalvonnan lisäksi sopimushoitoon.

Esimerkiksi Belgiassa ja Ranskassa nuori rikoksentekijä voidaan määrätä kasvatus- tai koulutuspainotteiseen valvontaan. Muutenkin hyvin laajan seuraamuskirjon omaavissa maissa on seuraamuksia, joihin sisältyy valvontatyyppinen tuomitun elämän kontrolloiminen mutta joita ei suomalaisen katsantokannan mukaan voida pitää varsinaisesti rangaistuksina vaan enemmänkin lastensuojelun tai terveydenhuollon piiriin kuuluvina toimenpiteinä.

Erityisen valvontaseuraamuksen käyttöön ottamista arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota samoihin seikkoihin kuin rangaistusvaroituksen ja ehdollisen tuomitsematta jättämisen kohdalla. Seuraamuksia lisäämällä nuorten seuraamusjärjestelmään tuodaan kaivattua joustoa ja vaihtoehtojen varaa. Toisaalta seuraamusjärjestelmän riittävän yksinkertaisuuden ja selväpiirteisyyden säilyttämiseksi valvontaseuraamuksen olisi oltava erotettavissa muista seuraamuksista ja vastattava sellaisiin tarpeisiin, joihin muilla seuraamuksilla ei kyetä vastaamaan.

Mitä tulee valvonnan sisältämään kontrolloimiseen ja ilmoittautumiseen, sellainen elementti sisältyy nykyiseen ja toimikunnan ehdottamaan ehdollisen vankeusrangaistuksen valvontaan. Kontrollia toteutetaan valvontatapaamisissa valvojan kanssa. Valvoja voi muutenkin hankkia tarvittavia tietoja ja antaa valvottavan elämän ohjaamiseksi tarvittavia neuvoja ja ohjeita. Valvonnan sisältö olisi toisaalta ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnasta annettavan lain 4 §:n mukaisesti vahvasti tukiluonteinen. Valvojan olisi valvottavan tarpeiden mukaisesti ohjattava ja tuettava häntä työhön, asumiseen, koulutukseen, opiskeluun, raha-asioiden järjestämiseen ja harrastuksiin liittyvissä sekä muissa vastaavissa asioissa, joilla on merkitystä valvottavan lainmukaiseen elämään pyrkimisen ja uusien rikosten estämisen kannalta. Valvojan olisi avustettava valvottavaa yhteydenotoissa viranomaisiin ja muihin valvottavan elämäntilanteen järjestämisen kannalta tarpeellisiin tahoihin sekä ohjattava tarvittaessa valvottava sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden piiriin.

Aikaisemmat valvontaseuraamusta koskevat ehdotukset on tehty aikana, jolloin nuorisorangaistus ei vielä ollut näköpiirissä nykymuotoisena valvonnan sisältävänä rangaistuksena. Toimikunnan ehdottama nuorisorangaistus pantaisiin edelleen täytäntöön valvonnan alaisena.

Jos nuorisorangaistus suoritettaisiin hoitona, taustalla olisi tiettyyn aikatauluun perustuva hoito-ohjelma.

Valvontaseuraamuksen tarpeellisuutta arvioitaessa on otettava huomioon myös se, että nuorisorikostoimikunta ehdottaa seuraamusjärjestelmään otettavaksi ehdollisen syyttämättä jättämisen. Ehdollinen ratkaisu tarkoittaa sitä, että nuoren pidättäytymistä rikoksista seurataan tietty koeaika. Tuolloin tehty uusi rikos johtaa myös aiemman rikoksen uuteen syyteharkintaan.

Nuorisorikostoimikunta ei ole nähnyt aihetta puuttua niihin perusteisiin, joiden mukaan tehtävänjako toisaalta tuomioistuimen ja toisaalta sosiaali-, terveydenhuolto- ja kouluviranomaisien välillä määräytyy. Nuoren elämän seuraamiseen ja hänen tukemiseensa liittyvien mainitujen erityisalojen toimenpiteiden tarpeellisuuden arviointi ja sisällön ratkaiseminen kuuluvat kunkin alan viranomaisille.

Nuorisorikostoimikunnan käsityksen mukaan seuraamusjärjestelmä ei ole täydennettävissä erityisellä valvontaseuraamuksella, joka olisi sisältönsä ja tavoitteidensa puolesta erotettavissa nykyisistä ja toimikunnan ehdottamista nuoren elämän seuraamiseen ja hänen tukemiseensa liittyvistä seuraamuksista.

6.6.3. Aresti

6.6.3.1. Aikaisemmat arestiin liittyvät lainvalmisteluhankkeet Suomessa

Vuodesta 1966 lähtien arestirangaistusta tai siihen verrattavia seuraamusmuotoja on ehdotettu tai käsitelty yhdeksän eri toimikunnan, komitean tai muun vastaavan elimen mietinnöissä tai lausunnoissa. Niille tyypillistä on, että aresti on ajateltu lyhytaikaiseksi ja tavanomaista vankeusrangaistusta jollakin tavalla yksinkertaisemmaksi seuraamukseksi. Monet ehdotetut arestirangaistustyyppit ovat lisäksi olleet erityisesti tai ainoastaan nuorille rikoksentekijöille tarkoitettuja seuraamuksia, joille olisi ominaista tuomitseminen ja täytäntöönpano suhteellisen nopeasti ja mahdollisimman lähellä rangaistavan asuinpaikkaa. *Valtaosaa arestiin liittyvistä hankkeista on esitelty aikaisemmin jaksossa 2.* Seuraavassa on lyhyt yhteenveto ehdotuksista, joita on esitetty muiden hankkeiden yhteydessä.

Vapausrangaistuskomitea (1969) harkitsi viikonloppuvankilan ja yövankilan käyttöönottamista, mutta katsoi tarkemmin perustelematta sen aiheettomaksi.

Järjestys- ja turvallisuusasiain toimikunta (1974) ehdotti 2-14 päivän pituisia laitosarestia, joka tuomittaisiin rangaistuksena sakon asemesta. Arestia olisi käytetty eräiden järjestyksrikkomusten (esimerkiksi lievä pahoinpitely, vahingonteko, ilkivalta ja haitanteko järjestyksenpidosta huolehtivalle poliisille) seuraamuksena. Rangaistusmääräystuomari olisi ratkaissut järjestyksrikkomusasiat yksinkertaisessa ja nopeutetussa järjestyksrangaistusmenettelyssä. Päätökseen ei olisi saanut hakea muutosta varsinaisin muutoksenhakukeinoin. Täytäntöönpano olisi voinut tapahtua sellaisissa tiloissa, joissa vangitun tai pidätetyn säilyttäminen on sallittua. Kysymykseen olisivat tulleet myös päihtyneille tarkoitettut säilytystilat. Mainitun arestin puolesta puhuvia seikkoja olivat arestin lyhytaikaisuuteen liittyen haittavaikutusten vähäisyys,

arestin taloudellinen edullisuus ja nopean ja tehokkaan täytäntöönpanomenettelyn yleisestä vyyttä lisäävä vaikutus. Haittapuolena pidettiin sopivien säilytystilojen riittämättömyyttä.

Toimikunnan ehdotukseen sisältyi mahdollisuus järjestää arestirangaistus suoritettavaksi erinä ja vain viikonloppuisin. Kysymyksessä olisi ollut laitosarestin erikoismuoto, joka ei olisi eronnut laitosmuodosta soveltamisalan eikä käyttöedellytysten osalta. Tällaisen arestin puolesta puhuvina seikkoina pidettiin lisäksi sitä, että tuomitun työsuhde ei katkea eivätkä opinnot keskeydy ja sitä, että eristäminen viikonlopuksi merkitsee vapaa-ajan menetystä, jolla voidaan edellyttää olevan yleisestävää vaikutusta.

Vankitilatoimikunta (1977) viittasi laitosarestin osalta rikosoikeuskomitean mietintöön. Toimikunnan mukaan arestirangaistuksen pitäisi olla muillekin kuin nuorille tarkoitettu seuraamus. Toimikunnan mukaan selvityksiä arestin käytöstä itsenäisenä seuraamuksena olisi jatkettava. Mikäli arestista tulisi itsenäinen seuraamus, aresti olisi myös mahdollista määrätä täytäntöön pantavaksi valituksesta huolimatta. Myös vankilatoimikunta viittasi tilojen puutteeseen. Vapaa-ajan arestiin toimikunta ei nimenomaisesti ottanut kantaa.

Laintarkastuskunta otti kantaa arestiin vuonna 1980 lausunnossaan, joka siltä pyydettiin ehdotuksesta hallituksen esitykseksi nuoria rikoksentekejiä koskevan lainsäädännön uudistamisesta. Laintarkastuskunta ei nimenomaisesti ehdottanut laitosarestia. Sen sijaan se ehdotti nuorille rikoksentekejiä vapaa-ajan arestina välittömästi tuomittavaa nuorisoarestia, jota käytettäisiin sakon tai enintään kuuden kuukauden vankeuden sijasta ja jonka täytäntöönpano olisi jaksottainen. Aresti olisi ollut esitettyyn rangaistusvalvontaseuraamukseen liittyvän ilmoittautumisvelvollisuuden tehoste. Jokaiseen ilmoittautumiskertaa olisi liittynyt 3-6 tunnin pituinen vapaudenmenetykset. Arestin kokonaistuntimäärä olisi ollut 24-120 tuntia ja se olisi suoritettu 1-3 kertaa viikossa paikallisen poliisiaseman säilytystiloissa. Laiminlyönnistä olisi seurannut tuntimäärän pidentäminen. Arestin puolesta puhuvina seikkoina laintarkastuskunta piti seuraavia:

- nuorisoaresti eroaisi olennaisesti varsinaisista laitosseuraamuksista,
- ehdottoman vankeusrangaistuksen vaihtoehtona aresti vähentäisi vankilassa olevien nuorten määrää,
- jaksottaisesti täytäntöön pantuna aresti ei häiritse tuomitun työtä tai opiskelua ja
- lyhyiden suorituskertojen ansiosta aresti ei vaadi kovinkaan paljon resursseja.

Laintarkastuskunnan mukaan aresti ei kuitenkaan sovellu kaikille paikkakunnille eikä rikoksentekeijälle, jolla on alkoholi- tai huumeongelma.

Erilaisissa ehdotuksissa käsitellyt arestiseuraamukset ovat siinä määrin poikenneet toisistaan, että mitään selkeitä johtopäätöksiä arestirangaistuksen soveltuvuudesta suomalaiseen oikeusjärjestelmään ja erityisesti nuorille rikoksentekejiä ei voida tehdä pelkästään aikaisempien hankkeiden perusteella. Niissä esiin tulleet arestirangaistusta puoltavat ja vastustavat seikat ovat kuitenkin pitkälle perusteltuja edelleen, vaikka rikoslakiprojektin seuraamustyöryhmän mietinnön valmistumisestakin on kulunut jo 16 vuotta. Merkittävin viime vuosien tuoma muutos on uudenlaisen, sähköiseen valvontaan perustuvan (koti)arestin mahdollisuus.

6.6.3.2. Arestirangaistuksen yleinen arviointi

Kansainvälisten kokemusten mukaan arestia tai siihen rinnastettavaa vapautta rajoittavaa valvontaa käytetään lähinnä kahdessa eri muodossa eli rangaistuksena tai vapausrangaistuksen

täytäntöönpanomuotona (joko koko vankeusrangaistuksen tai sen osan korvaajana). Arestirangaistukset voidaan jakaa laitoksessa ja vapaa-aikana täytäntöön pantaviin. Toinen keskeinen ryhmittely on jakaminen kotona ja muualla suoritettaviin aresteihin. Kotona suoritettavan arestin keskeisen ryhmän muodostaa sähköisesti valvottu kotiaresti.

Arestirangaistukseen voidaan liittää oheisseuraamuksia tai se voi olla toisen rangaistuksen oheisseuraamus. Arestiin liitetään usein nopean ja tuntevan puuttumisen tavoite, jolla nuorten rikoksenteekijöiden kohdalla on tärkeä merkitys. Seuraamuksen nopea määrääminen ja täytäntöönpano korostavat teon ja rangaistuksen yhteyttä. Toisaalta aresti on tuntuva seuraamus rajoittaessaan rikoksenteekijän liikkumavapautta, millä saattaa olla erityisestävää vaikutusta. Mainittujen ominaispiirteiden vuoksi arestiin liitetään usein tarkoitus katkaista nuoren rikoskierre mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

Nuorisorikostoimikunta on toimeksiantonsa mukaisesti arvioinut arestia nimenomaan lyhyen vapautta rajoittavan rangaistuksen muotona. Arestin käyttökelpoisuutta esimerkiksi vankeusrangaistuksen täytäntöönpanomuotona tai ehdonalaiseen vapauteen aikaisempaan pääsemiseen liittyvänä kontrollimuotona ei ole enemmälti harkittu. Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon ja vankilasta vapautumiseen liittyvät kysymykset ovat lisäksi parhaillaan harkittavina vankeusrangaistuskomitean mietinnön pohjalta tapahtuvassa jatkovalmistelussa. Lähtökohtaisesti rikoksenteekijän oikeusturvan kannalta perusteltuna voidaan pitää sitä, että rangaistuksen laadun ja määrän ratkaisee tuomioistuin sitovalla tavalla, josta täytäntöönpanoviranomaiset eivät voi poiketa.

Arestirangaistuksen paikka rangaistusjärjestelmässä ja käyttöala

Arestirangaistuksen arvioinnissa voidaan lähteä sen paikasta rangaistusjärjestelmässä. Kuten aikaisemmista suomalaisista lainvalmisteluhankkeista ilmenee, arestirangaistus voi tulla kysymykseen hyvin monessa eri muodossa. Selvää kuitenkin on, että aresti vapautta rajoittavana rangaistuksena on sakkoa ankarampi seuraamus. Lähtökohtaisesti arestirangaistus olisi ehdotonta vankeusrangaistusta lievempi seuraamus. Raja kuitenkin hämärtyy, mitä enemmän arestirangaistus pituudeltaan ja täytäntöönpanoltaan (esimerkiksi pidempi yhtäjaksoinen kesto ja täytäntöönpano viranomaisten hallinnassa olevassa paikassa) vastaa varsinaista vankeusrangaistusta. Vielä epäselvempi tilanne on ehdollisen vankeusrangaistuksen ja nuorisorangaistuksen suhteen. Viimeksi mainittuihin seuraamuksiin liittyy arestille tyypillinen valvontaelementti. Rangaistusjärjestelmän selkeys edellyttää, että mahdollinen arestirangaistus olisi tarkasti paikannettavissa ja että aresti olisi muista seuraamuksista riittävästi erottuva. Tarkka paikka riippuisi käyttöön otettavan seuraamuksen tarkemmasta sisällöstä. Rangaistusjärjestelmän selkeyteen liittyvää ennustettavuutta ja oikeusturvaa ei ole joka tapauksessa omiaan edistämään useampilajisia vapautta rajoittavia rangaistuksia sisältävä järjestelmä.

Arestin käyttöalaa arvioitaessa on otettava huomioon, että rikosoikeudellinen suhteellisuusperiaate ja perustuslain 6 §:n 1 momentissa säädetty yhdenvertaisuus lain edessä edellyttävät, että vapautta rajoittavaa seuraamusta ei määrätä vähäpätöisistä rikoksista. Rangaistustilastojen mukaan huomattava valtaosa nuorten tekemistä rikoksista sovitetaan vähäisellä sakolla. Aina-kaan näissä tapauksissa arestirangaistusta ei voida pitää perusteltuna rikoksen ja rangaistuksen edellyttämä suhde huomioon ottaen.

Perusteltuna ei voida pitää myöskään sitä, että säädettäisiin mahdolliseksi tuomita nuori rikoksenteekijä vapautta rajoittavaan rangaistukseen rikoksesta, josta täysi-ikäistä ei sellaiseen tuomittaisi. Kyseenalaista on, missä määrin perustuslain 6 §:n 2 momentti mahdollistaa rikok-

sentekijän asettamisen muita huonompaan asemaan nuoren ikänsä vuoksi, varsinkin kun yleisesti hyväksyttynä periaatteena kansainvälisessä rikosoikeudessa on päinvastoin nuorten tekemien rikosten lievempi arviointi. Mainitussa lainkohdassa tarkoitettuna hyväksyttävänä perusteena kysymykseen mahdollisesti tulevat rikoskierteen katkaiseminen ja tulevien rikosten erityisestävä ehkäiseminen eivät koske suurta osaa nuorista rikosentekijöistä. Mainitut seikat huomioon ottaen arestirangaistuksen mahdollista käyttöalaa ei voi pitää suurena. Toisaalta käyttöalaa vaikuttaa arestirangaistuksen tarkka sisältö ja sisällön mukaan määräytyvä suhde ehdolliseen vankeusrangaistukseen ja nuorisorangaistukseen.

Arestirangaistuksen nopea määrääminen ja täytäntöönpano

Arestirangaistukseen yleensä liitettävä nopea puuttuminen tehtyyn rikokseen vaatii, että aresti määrätään ja pannaan täytäntöön nopeasti. Jo arestin nopeaan määräämiseen liittyy ongelmia. Perustuslain 7 §:n 3 momentin mukaan vapaudenmenetyksen sisältävän rangaistuksen määrää tuomioistuin. Mainittu velvoite ilmenee myös Suomea sitovista kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista. Näin ollen arestirangaistuksen määräisi käräjäoikeus käsittelyn tapahtuessa oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetussa laissa säädettyssä järjestyksessä. Arestin määräämistä kuten nuoria koskevien rikosasioiden käsittelyä yleensäkin voidaan pyrkiä nopeuttamaan esitutkinta-, syyttäjä- ja tuomioistuinviranomaisten yhteistyötä parantamalla. Aihetta ei ole kuitenkaan olettaa, että arestirangaistuksen ollessa mahdollinen päästäisiin jotenkin muita rikosasioita nopeampaan käsittelyyn. Asia on selvitettävä esitutkinnassa, syyttäjän on suoritettava syyteharkinta ja tuomioistuimeen on kutsuttava pääkäsittelyssä tarvittavat asianosaiset, kuultavat ja todistajat. Asianomistajan oikeusturva ja prosessiekonomia tarpeettomien vahingonkorvausoikeudenkäyntien ehkäisemiseksi edellyttävät, että asianomistajalla on myös arestirangaistuksen mahdollistavassa asiassa tilaisuus asianmukaisesti esittää vaatimuksensa.

Arestirangaistuksen nopeaan toteuttamiseen liittyvä täytäntöönpanon tehokkuus on vielä seuraamuksen nopeaa määräämistä ongelmallisempi asia. Täytäntöönpanoa voitaisiin nopeuttaa kieltämällä muutoksenhaku tai sallimalla täytäntöönpano mahdollisimman aikaisesta ajankohdasta lähtien, aikaisimmillaan seuraamuksen määräämisestä lukien.

Perustuslain 21 §:n 2 momentin mukaan oikeus hakea muutosta turvataan lailla. Pykälää koskevan hallituksen esityksen (HE 1/1998 vp) mukaan pykälä vastaa esitystä annettaessa voimassa ollutta hallitusmuodon 16 §:ää, jonka esitöistä ei suoraan ilmene, millaisia vaatimuksia mainittu perusoikeus asettaa tavalliselle lainsäädännölle tai millaisissa tapauksissa muutoksenhakuoikeutta voidaan rajoittaa. Arvioinnissa on kuitenkin lisäksi otettava huomioon Suomea sitovat ihmisoikeussopimukset. Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen seitsemännen lisäpöytäkirjan 2 artiklan mukaan jokaisella rikoksesta tuomitulla on oikeus saada syyllisyyskysymys tai tuomittu rangaistus tutkittavaksi ylemmässä tuomioistuimessa. Tähän oikeuteen voidaan artiklan mukaan tehdä poikkeuksia lain määräämien vähäisten rikosten kohdalla tai tapauksissa, joissa ylin tuomioistuin on toiminut ensimmäisenä asteena tai vapauttavan tuomion saanut henkilö on muutoksenhakuasteessa todettu syylliseksi. Yhdistyneiden Kansakuntien kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 14 artiklan 5 kappaleen mukaan jokaisella rikoksesta tuomitulla on oikeus saada syyllisyyskysymys ja tuomittu rangaistus tutkittavaksi ylemmässä tuomioistuimessa lain mukaisesti. Mainittujen sopimuskohtien on katsottava estävän muutoksenhakuoikeuden rajoittamisen arestirangaistuksen kohdalla.

Suomen nykyinen rangaistusten täytäntöönpanojärjestelmä lähtee siitä, että ehdoton vankeusrangaistus ja sakkorangaistus ovat täytäntöönpanokelpoisia, kun niitä koskeva tuomio on tullut lainvoimaiseksi tai on pantavissa täytäntöön kuten lainvoimainen tuomio. Asiaa koskevat säännökset ovat tällä hetkellä rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain 2 luvun 1 §:n 1 momentissa, sakon täytäntöönpanosta annetun lain 2 §:n 1 momentissa ja oikeudenkäymiskaaren 30 luvun 22 §:ssä. Korkein oikeus voi oikeudenkäymiskaaren 30 luvun 23 §:n nojalla kieltää tai keskeyttää hovioikeuden täytäntöönpanokelpoisen tuomion täytäntöönpanon. Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanokelpoisuutta ei olla muuttamassa vankeusrangaistuksen täytäntöönpanouudistuksen yhteydessä. Sama täytäntöönpanokelpoisuuden määritelmä sopii myös nuorisorangaistukseen. Nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain 4 §:n 2 momentissa tosin säädetään, että nuorisorangaistuksen täytäntöönpano voidaan tuomitun suostumuksella aloittaa ennen kuin tuomio on saanut lainvoiman, jos tuomittu on tyytynyt rangaistukseen siltä osin kuin hänet on tuomittu nuorisorangaistukseen. Nuorisorikostoimikunnan mietintöön sisältyvä nuorisorangaistuksen lakiluonnos sisältää saman täytäntöönpanokelpoisuuden määritelmän.

Malli, jossa arestirangaistuksen täytäntöönpanoon voitaisiin ryhtyä heti sen määräämisen jälkeen tai ainakin aikaisemmin kuin edellisessä kappaleessa mainittujen seuraamusten kohdalla, soveltuu huonosti suomalaiseen rangaistusten täytäntöönpanojärjestelmään. Huomiota on lisäksi kiinnitettävä aikaisemmin mainittuun rikosentekijöiden yhdenvertaiseen kohteluun. Erityisesti nuorten rangaistusten muiden tuomitujen rangaistusta nopeampi täytäntöönpano edellyttäisi erityisen painavia perusteita. Nopea täytäntöönpano saattaa myös tosiasiallisesti mitätöidä valitusoikeuden erityisesti arestirangaistuksissa, joiden on tarkoitettu olevan lyhytaikaisia vapautta rajoittavia seuraamuksia. Ajateltavissa on, että nopeaan täytäntöönpanoon voitaisiin ryhtyä tuomitun suostumuksella. Epäselvää on kuitenkin se, missä määrin tällaisia suostumuksia annettaisiin.

Muita yleisiä näkökohtia

Arestilla on katsottu olevan myös erityis- ja yleisestävää vaikutusta. Erityisestävän vaikutuksen on katsottu kuuluvan arestiin liittyvään ”short sharp shock”-tyyppiseen” varoitukseen. Tällainen kärsimyksen aiheuttamiseen liittyvä vapaudenmenetyks on jo aikaisemmissa lainvalmisteluhankkeissa katsottu huonosti Suomen oikeusjärjestelmään soveltuvaksi. Näin voidaan todeta olevan etenkin sellaisen ensikertalaisen nuoren kohdalla, jonka ei voida olettaa syyllistyvän uusiin rikoksiin. Nuorten rikosentekijöiden osalta on lisäksi erityisesti otettava huomioon Suomea sitovat kansainväliset sopimukset, joiden määräysten valossa mainittua arestirangaistuksen piirrettä on pidettävä kyseenalaisena. Lisäksi jos lähtökohtana pidetään sitä, että aresti vapaudenmenetykseuraamuksena ei voi tulla kysymykseen vähäpätöisissä rikoksissa, varoitus voisi tulla kohdistuvaksi nuoreen, joka on jo ollut kiinni otettuna, pidätettynä tai vangittuna asian johdosta. Tuolloin vapaudenmenetykseen liittyvällä varoituksella ei voi olettaa olevan suurta merkitystä. Esimerkiksi vuonna 1998 nuorisorangaistukseen tuomituista nuorista vajaa puolet oli ollut pidätettynä asian esitutkinnan aikana.

Yleisestävän vaikutuksen osalta silmällä on pidetty erityisesti sitä, että nopeasti ja tehokkaasti täytäntöön pantava rangaistus omaisi yleistä pelotusvaikutusta. Edellä esitetystä syistä nopeasti täytäntöön pantavaa arestirangaistusta ei voida kuitenkaan pitää mahdollisena. Myöskään arestirangaistuksen erityisen nopeasti tapahtuva määrääminen ei tule kysymykseen. Arestirangaistuksen käytön uusia rikoksia ehkäisevästä vaikutuksesta ei ole myöskään kriminologista näyttöä.

Arestin erotettavuutta omaksi seuraamukseksi olisi omiaan edistämään se, että aresti suoritetaisiin vapaa-ajan arestina siten, että nuori rikoksentekijä tulisi suorittamaan sen jaksoissa jonkin viranomaisen hallitsemaan tilaan, tai kotiarestina. Tällaisen arestin piiriin pitäisi saada valikoiduiksi henkilöt, joiden voidaan olettaa selviytyvän toistuvasta täytäntöönpanosta tai kykenevän kotonaan noudattamaan arestin ehtoja. Vaikeuksia voi olettaa tältä osin olevan erityisesti nuorten kohdalla. Heille on vanhempia ikäryhmiä ominaisempaa vapaa-ajan liikkuvuus ja ajan viettäminen kodin ulkopuolella. Varsinkin nuorilla vakavampiin rikoksiin syyllistyneillä rikoksentekijöillä ei usein ole säännölliseen ajankäyttöön opettavia kiinnekohtia kuten koulunkäyntiä, opiskelua tai työssäkäyntiä. Heillä saattaa myös olla päihde- tai mielen-terveysongelmia, jotka vaarantavat arestirangaistuksen läpiviemisen. Muualla kuin laitoksessa tai kotona suoritettavan arestin osalta ongelmana on myös sopivien suorituspaikkojen puuttuminen. Lukuisissa lainsäädäntöhankkeissa ehdotettuja poliisin säilytystiloja ei voida pitää nuorille rikoksentekijöille soveltuvina rangaistuksen suorituspaikkoina.

Arestirangaistuksen käyttöön ottamisen taloudelliset vaikutukset ja henkilöstövaikutukset riippuvat rangaistuksen tarkemmasta sisällöstä. Nuorille rikoksentekijöille tuomittavien arestirangaistusten ei voida kuitenkaan olettaa alentavan muiden rangaistusten täytäntöönpanokustannuksia, koska muiden rangaistusten määrissä ei voi olettaa tapahtuvan tuntuvia muutoksia. Esimerkiksi Yhdysvalloissa on sähköisesti valvotun kotiarestin arvioitu tuovan mukanaan kustannussäästöä vasta, jos se pysyvästi alentaa vankilukua. Suomessa nuorten osuus vankeista on kokonaisuutaltaan ja muihin vankeihin suhteutettuna pieni. Lisäksi lainsäädännöllisistä ratkaisuista riippuisi, vaikuttaisiko arestin käyttöön ottaminen ollenkaan nuorille tuomittavien vankeusrangaistusten lukumäärään. Todennäköisenä voidaan pikemminkin pitää sitä, että arestirangaistuksen käyttöön ottamisesta aiheutuisi nykyiseen täytäntöönpanotoimintaan verrattuna lisäkustannuksia esimerkiksi säilytystiloihin, henkilöstöön ja valvontalaitteisiin liittyen.

6.6.3.3. Laitosaresti

Arestirangaistuksen käyttöön ottaminen on tarkoituksenmukaista vain, jos se kyetään riittävän selvästi erottamaan vankeusrangaistuksesta. Erityisesti yhtäjaksoisesti kärsittävä laitosaresti ei tätä vaatimusta täyttäisi, vaikka olot laitoksessa joltakin osin poikkeaisivat vankilan oloista. Näin varsinkin, jos arestirangaistus ja ehdoton vankeusrangaistus voivat kestoiltaan mennä päällekkäin.

Vankeusrangaistuksen erotettavuusongelmaa voidaan pyrkiä poistamaan esimerkiksi sillä, että yhdenjaksoisesti suoritettava aresti määrätään ehdottoman vankeusrangaistuksen vähimmäismäärää 14 vuorokautta lyhyemmäksi. Jaksoissa suoritettavan arestin jaksot olisivat luonnollisesti mainittua ajanjaksoa lyhyempiä. Lyhyiden vapaudenmenetysten osalta rangaistuksen mittaaminen tulisi pakosta hyvin kaavamaiseksi, koska rangaistusasteikko olisi niin kapea, että rikoksen ja rangaistuksen välillä perinteisesti vallitsevaa suhteellisuusperiaatetta ei voitaisi käytännössä noudattaa.

Laitosaresti on myös kansainvälisessä katsannossa osoittautunut ongelmalliseksi seuraamukseksi. *Tanskassa* oli vuoteen 2001 saakka toisena vapausrangaistuksen muotona haefte-niminen seuraamus, jonka alun perin piti olla arestityyppinen mutta joka käytännössä vastasi tavallista ehdotonta vankeusrangaistusta. *Norjassa* on vastaava hefte-niminen seuraamus, jota

ei käytännössä tuomita ja jonka poistamista seuraamusjärjestelmästä on ehdotettu. Mainituissa maissa ei ole muita arestiin rinnastettavia seuraamuksia.

Ruotsissa ei ole arestirangaistusta. Siellä voidaan lyhyt ehdoton vankeusrangaistus suorittaa elektronisen intensiivivalvonnan kautta kotona. Viimeksi arestia on Ruotsissa käsitelty vapaa-aikana suoritettavassa muodossa nuorisorikoskomitea (SOU 1993:35). Komitea ei kuitenkaan päätenyt sellaista seuraamusta kannattamaan. Komitean käsittelemä rangaistusmuoto oli nuorille rikoksenteikijöille tarkoitettu joko itsenäisenä rangaistuksena tuomittava tai vankeusrangaistuksen täytäntöönpanomuotona käytettävä yö- tai viikonloppuvankila. Rangaistuksella todettiin olevan samat hyödyt, jotka ovat tulleet esille Suomessakin lainsäädäntövalmistelussa. Arestilla ei ole vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon liittyviä haittavaikutuksia. Lisäksi tuomittu voi rangaistuksesta huolimatta jatkaa työntekoa tai opiskelua. Tosin komiteakin totesi sen seikan, että merkittävältä osalta tuomituista puuttuu säännöllinen työ- tai opiskelupaikka.

Ruotsin nuorisorikoskomitea kiinnitti vastapainoksi huomiota lukuisiin arestirangaistuksen haittatekijöihin. Siihen liittyisi ensinnäkin hallinnollisia ja käytännöllisiä ongelmia. Säilytystiloja käytettäisiin epätasaisesti, lisähenkilökuntaa tarvittaisiin viikonloppuisin ja öisin ja arestilaisten suuri vaihtuvuus vaikeuttaisi laitoshallintoa. Komitea ehdotti 15-17-vuotiaita tuomittavaksi ehdottomaan vankeusrangaistukseen vain törkeimpien rikosten yhteydessä, jolloin rangaistuksen pituus poistaisi vapaa-ajan vankilan realististen täytäntöönpanovaihtoehtojen joukosta. Komitean mukaan lyhyt yhtäjaksoinen vankeusrangaistus on 18-20-vuotiaille vapaa-ajan vankilaa parempi ratkaisu. Vapaa-ajan vankila itsenäisenä rangaistuksena puolestaan mutkistaisi järjestelmää. Rangaistuksen tarkoituksenmukaisuutta vähentäisi myös se, että kohderyhmä todennäköisesti koostuisi hyvin aktiivisista rikoksenteikijöistä.

Saksassa on käytössä kolme eri arestimuotoa eli vapaa-ajan aresti, lyhytaikainen aresti ja kestoaresti. Niistä kaksi ensimmäistä kestää enintään kaksi viikonloppua tai muuten 2-4 päivää. Käytetyin arestimuoto on kestoaresti, joka pannaan yhtäjaksoisesti täytäntöön erityisessä laitoksessa 1-4 viikon pituisena. Mainittuun arestiin liittyy jo edellä viitattu erotettavuusongelma suhteessa vankeusrangaistuksen. Saksassa on muutenkin viime aikoina kohdistettu arestirangaistukseen arvostelua. Saksassa aresti alun perin otettiin vuonna 1940 käyttöön lyhyenä ja tuntuvana varoitusluonteisena seuraamuksena. Tämän päivän lähtökohdista kurinpidollisiin toimiin tulisi kuitenkin liittyä myös sosiaalis-kasvatuksellinen ulottuvuus. Lisäksi tutkimukset osoittavat, että arestiin liittyvä lyhyt terävä shokkivaikutus liittyy vain sen alkuun ja menettää merkitystään nuoren tottuessa tilanteeseen. Lisäksi arestin täytäntöönpano ei ole tarpeeksi nopeaa. Yleinen käsitys Saksassa on, että arestin hyödyllisestä vaikutuksesta ei ole riittävästi empiiristä näyttöä. Siitä luopumista koskevia mielipiteitä onkin esitetty.

Jaksoissa 2 ja 6.6.3.1. esitellyissä lainvalmisteluhankkeissa esiin tuodut laitosarestia vastaan puhuvat seikat pitävät edelleenkin pitkälti paikkansa. Laitosarestin keskeinen ongelma on sen vaikea erotettavuus ehdottomasta vankeusrangaistuksesta, mihin liittyy sopivien täytäntöönpanolaitosten puuttuminen. Nuorisorikostoimikunnan päätelmä laitosarestin osalta on muutenkin se, ettei se rikosoikeudellisena rangaistuksena tarjoa vastausta niihin ongelmiin, joihin etsitään vastausta. Rangaistus ei ole erityisen toimiva keino, kun tavoitteena on katkaista akuutti rikoskierre. Tilanteessa, jossa käsillä on välitön rikosten ehkäisemisen tarve, käytettäviksi tulevat yleiset rikosoikeudelliset pakkokeinot. Ja siltä osin kuin tavoitteena on käyttäytymiseen vaikuttaminen pidemmällä aikavälillä, shokkivaikutukseen tähtäävää laitoseristämistä tehokkaamman ja kasvatuksellisesta näkökulmasta mielekkäämmän vaihtoehdon tarjoavat kohdennettu lastensuojelutyö sekä eri tahojen yhteistyön varaan rakentuvat yhdyskun-

taseuraamukset. **Nuorisoriikostoimikunnan käsityksen mukaan laitosaarestia ei voida pitää varteenotettavana seuraamusvaihtoehtona.**

6.6.3.4. Kotiaaresti

Arestin tärkeäksi toteuttamismuodoksi on 1980-luvulla tullut kotiaaresti. Kuten arestia yleensä, myös kotiaarestia voidaan käyttää paitsi itsenäisenä rangaistuksena myös esimerkiksi vankeusrangaistuksen täytäntöönpanomuotona.

Kotiaarestissa rikoksenteikijän oikeutta poistua kodistaan rajoitetaan. Asetettu kotonaolovollisuus voi vaihdella ollen sidottu esimerkiksi tiettyihin kellonaikoihin ja/tai tiettyihin toimintoihin. Rangaistuksen toimivuus edellyttää sen täytäntöönpanon valvomista, joka yleensä toteutetaan sähköisellä valvontalaitteella. Se voi olla valvottavan olinpaikan jatkuvasti rekisteröivä laite (esimerkiksi ranneke), tietyin väliajoin valvottavaan yhteyttä ottava laite tai mairittujen laitteiden yhdistelmä. Aikaisemmin valvontaa on voitu toteuttaa soittoilla kotipuhelimeen, mikä valvontatapa on kuitenkin käymässä vanhanaikaiseksi käsipuhelinten yleistymisen ja kotipuhelinten vähentymisen myötä.

Sähköisen valvonnan toteuttamiskeinojen osalta voidaan viitata näkökohtaan, joka on tuotu esille myös vankeusrangaistuskomitean mietinnössä. Lähiaikoina perinteinen elektroninen valvonta saattaa kokonaan korvaantua matkapuhelinjärjestelmällä, joka mahdollistaa jatkuvan yhteydenpidon valvottavaan ja hänen sijaintipaikkansa tarkan määrittämisen. Vankeusrangaistuskomitean kannanotto liittyy siihen, että se ehdottaa uudessa rikoslain 2 c luvun 8 §:ssä säädettäväksi, että vanki voidaan yhteiskuntaan sijoittamisen edistämiseksi sijoittaa vankilan ulkopuolelle valvottuun koevapauteen enintään kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapauttamista. Komitean mietinnön perustelujen mukaan koevapautta voitaisiin valvoa elektronisesti.

Marraskuussa 2000 Hämeenlinnan vankilassa aloitettiin kokeilu, jossa vankilan ulkopuolelle esimerkiksi työskentelyä tai lomiam varten päästettäviä vankeja seurataan käsipuhelinvalvonnalla. Vuoden 2002 tammikuussa gsm-paikannuskokeilua laajennettiin seitsemään uuteen vankilaan. Vangilla on mukanaan paikannuksen mahdollistavana päätelaitteena tavallinen gsm-puhelin. Puhelin voidaan koska tahansa paikantaa vankilan tietokoneen näytöltä. Vanki saa puhelimella yhteyden vain vankilaan ja hätäkeskukseen. Kokeilun laajentaminen seitsemään uuteen vankilaan perustuu siihen, että kokemukset Hämeenlinnan vangeista ovat olleet myönteisiä. Myös vankien suhtautuminen kokeiluun on ollut myönteistä.

Sähköisesti valvotun kotiaarestin alkuaikojen kokemuksia Yhdysvalloista ja muitakin näkökohtia on esittänyt Paula Puoskari (*Sähköisesti valvottu kotiaaresti. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 2/1992*). Kotiaarestilla voidaan luonnollisesti välttää lukuisat yleisesti tiedossa olevat vankeusrangaistuksen haittavaikutukset. Kotiaarestin voidaan olettaa olevan tuntuva seuraamus erityisesti vapaa-aikanaan ulkona liikkumiseen tottuneiden nuorten kohdalla. Yhdysvalloissa kiinnitettiin huomiota siihen, että kustannusvaikutuksia tuottaa vasta arestirangaistuksen laaja käyttö. Lisäksi rangaistus voi saattaa eriarvoiseen asemaan henkilöitä, joiden asumistaso vaihtelee tai joista jotkut ovat jopa asunnottomia. Koska näissä arvioinneissa on kysymys ajasta ennen käsipuhelimia, voidaan olettaa, että kotiaarestin valvominen niillä poistaisi osan näistä ongelmista samoin kuin pelon valvotun perheenjäsenten joutumisesta jollakin tavoin valvonnan kohteeksi. Yhdysvalloissa on kuitenkin myös kiinnitetty huomiota

sihen vaaraan, joka liittyy siihen, että valvojan ja valvottavan välinen henkilökohtainen kontakti korvataan sähköisellä kotiarestilla.

Yhdysvalloista tulleiden vaikutteiden perusteella kotiarestiin liittyvä sähköinen valvonta otettiin vuonna 1989 käyttöön Englannissa tutkintavangeilla. Valvonta oli takuita vastaan vaapalle pääsemisen ehto. Kokeilulle oli tyypillistä velvollisuus olla kotona täydet 24 tuntia vuorokaudessa. Seuraavaan vuoteen asti käytössä olleen kokeilun tulokset eivät olleet myönteisiä. Sähköinen valvontalaite ei toiminut, 34 prosenttia valvotuista ei noudattanut kotonaoloaikoja ja 22 prosenttia syyllistyi uuteen rikokseen valvonta-aikana.

Vuonna 1995 sähköinen valvonta otettiin kokeiluluonteisesti uudelleen Englannissa käyttöön, tällä kertaa kolmella alueella rangaistuksena (curfew order eli ”ulkonaliikkumiskiellomääräys”). Vaikka määräyksiä annettiin vähemmän kuin etukäteen oletettiin, kokeilu toimi aikaisempaa paremmin. Teknologian toimimisen lisäksi 80 prosenttia määräyksistä saatiin vietyä läpi ilman ehtorikkomuksia. Valvontaan myös ilmeisesti valikoituivat oikeanlaiset henkilöt.

Aikaisempien kokeilujen pohjalta Englannissa ja Walesissa on 1.2.2001 lähtien kuulunut tuomioistuimen käytettävissä olevaan seuraamusvalikoimaan elektronisesti valvottu kotiaresti 10-15-vuotiaille rikoksenteikijöille. Siihen tuomittu rikoksenteikijä joutuu olemaan tuomioistuimen määräämässä paikassa tai määräämissä paikoissa (ei välttämättä kotona) 2-12 tuntia päivässä enintään 3 kuukauden ajan. Arestin toteutumista seurataan elektronisen hälyttimen avulla. Tarkoituksena on pitää nuoret poissa kadulta ja hankaluuksista juuri niinä aikoina, jolloin he todennäköisimmin voisivat syyllistyä rikoksiin.

Skotlannissa on Aberdeenin, Hamiltonin ja Peterheadin alueilla ollut elokuusta 1998 lähtien kokeiluluonteisesti käytössä seuraamuksena restriction of liberty order, jolla tuomitun liikkumista rajoitetaan sähköisellä valvonnalla. Kokeilusta on helmikuuhun 2000 asti tutkimustietoa, jota on esitelty *David Smithin* artikkelissa *Electronic monitoring of offenders: The Scottish experience (Criminal Justice volume 1, 2001:2)*.

Skotlannin kokeilussa sähköisesti valvottu kotiaresti voidaan tuomita yksin tai yhdessä toisen yhdyskuntaseuraamuksen kanssa. Arestia ei ole säädetty erityisesti vapausrangaistuksen vaihtoehdoksi. Tällainen vapaudenrajoitus voidaan pääsääntöisesti määrätä enintään 12 kuukaudeksi vapaudenrajoitusajan ollessa enintään 12 tuntia vuorokaudessa. Joissakin tapauksissa liikkumisvapautta voidaan erityisen paikan suhteen rajoittaa täydet 24 tuntia vuorokaudessa. Kokeilusta saatujen tulosten mukaan vapaudenrajoitusmääräyksen läpivieminen ilman jonkinlaista ehtojen rikkomista oli harvinaista. Erityisesti näin oli asianlaita nuorten rikoksenteikijöiden ja aikaisemmin vakavaan rikollisuuteen syyllistyneiden kohdalla. Seuraamuksia määrättiin eniten nuorille miespuolisille rikoksenteikijöille lähinnä vapausrangaistuksen tai ankaran yhdyskuntarangaistuksen vaihtoehtona. Kustannussäästöä voitiin katsoa tulevan vain, mikäli sähköisesti valvottu vapaudenrajoitus määrättiin suhteellisen pitkän vapausrangaistuksen vaihtoehtona.

Pohjoismaiseen seuraamusvalikoimaan kotiaresti ei kuulu. Ruotsissa on kuitenkin mahdollista suorittaa enintään kolmen kuukauden ehdoton vankeusrangaistus tuomitun pyynnöstä elektronisena intensiivivalvontana laitoksen ulkopuolella. Koska valvonta on ehdottoman vankeusrangaistuksen vaihtoehto, sitä ei sovelleta alle 18-vuotiaisiin rikoksenteikijöihin, joita Ruotsissa ei käytännössä ollenkaan tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Elektroniseen valvontaan liittyy kielto oleskella asunnon ulkopuolella muina kuin määrättyinä aikoina ja mui-

hin kuin määrättyihin tarkoituksiin. Kiellon noudattamista seurataan sähköisillä apuvälineillä. Intensiivivalvontaan kuuluvat myös (koti)puhelimitse tapahtuva kontrollointi ja yllätyskäynnit tuomitun luona. Tuomitulta voidaan periä maksu (50 kruunua päivä, enintään 3 000 kruunua) kyseisen täytäntöönpanomuodon käyttämisestä, mikäli se on perusteltua hänen toimeentulon saantimahdollisuuksiinsa nähden. Intensiivivalvonta voidaan peruuttaa, jos tuomittu rikkoo sen ehtoja. Ruotsissa kriminaalihuoltoviranomaiset (keskusvirasto SiS) tekevät päätöksen vankeusrangaistuksen suorittamisesta intensiivivalvontana ja muutkin valvontaan liittyvät ratkaisut.

Nuorisoriikostoimikunnan kansainvälisen kyselyn yhteydessä ilmeni, että Ruotsin kokemukset ehdottoman vankeusrangaistuksen suorittamisesta elektronisena intensiivivalvontana ovat myönteisiä. Vuonna 2000 seuraamuksen suorittamisen kysymyksellä olevalla tavalla aloitti 2 515 henkilöä, joista vain 162 rikkoi valvonnan ehtoja. Intensiivivalvonnan osalta on kuitenkin siis huomattava, että kokemukset eivät koske rikoksentehtäjien nuorinta osaa. Huomioon on otettava myös intensiivivalvonnan tiukka uhka (ehtojen rikkomistapauksessa vankilaan), joka kannustaa noudattamaan ehtoja.

Sähköisesti tai muuten valvottuun kotiarestiin liittyvät paljolti ne samat ongelmat, jotka ylipäänsä liittyvät arestirangaistuksen käyttöön ottamiseen ja joita on käsitelty edellisessä jaksossa. Kotiarestiin ei kylläkään liity laitosaarestiin yleensä yhdistettävä erotettavuusongelmaa suhteessa ehdottomaan vankeusrangaistukseen eikä muitakaan sellaisia ongelmia, jotka aiheutuvat vapautta rajoittavan seuraamuksen suorittamisesta kodin ulkopuolella. Kotiarestiin ei esimerkiksi liity arestiin usein liitettyä ongelmaa sopivien säilytyspaikkojen puuttumisesta. Sen sijaan esimerkiksi arestirangaistuksen paikkaan rangaistusjärjestelmässä ja käyttöalaan, nopeaan määräämiseen ja nopeaan täytäntöönpanoon sekä varoitusvaikutuksen tehokkuuteen liittyvät kysymyksenasettelut ja ongelmat koskevat myös kotiareestia.

Paula Puoskari on edellä mainitussa julkaisussaan puuttunut ongelmiin, jotka liittyvät kotiarestin rangaistusluonteeseen ja kotirauhaan. Sähköisesti valvotulla kotiarestilla ei kuitenkaan välttämättä puuttuttaisi tuomitun ja hänen kanssaan samassa taloudessa asuvien henkilöiden oikeusasemaan sillä tavalla, että kotona suoritettavaa rangaistusta voitaisiin pitää epäinhimillisenä tai halventavana taikka kotirauhaa loukkaavana. Näin erityisesti, jos kotiarestin suorittamista valvotaan ainoastaan esimerkiksi rannekkeella tai matkapuhelimella.

Kotiarestille ominainen piirre on sen toimivuuden riippuminen tuomitun kyvystä ja halusta noudattaa arestiin sisältyvää liikkumavapauden rajoitusta. Olennainen kysymys on, miten hyvin esimerkiksi alle 18-vuotiaat, iltaisin ja viikonloppuisin vapaa-aikanaan liikkumaan tottuneet lapset ja nuoret tosiasiallisesti noudattaisivat velvollisuutta pysyä kotona. On hyvin vaikea ennakoita, miten paljon kotiarestin ehtoja rikottaisiin. Selvää kuitenkin on kansainvälisenkin tietojen perusteella, että liikkumista rajoittavia ehtoja tultaisiin rikkomaan. Varsinkin nuorimpien ikäryhmien osalta houkutus rikkomiseen saattaa olla suuri, koska niihin kuuluvat eivät välttämättä ymmärrä asian vakavuutta. Kotiarestin ehtojen rikkomisen varalta olisi oltava sanktiointijärjestelmä, joka samalla toimisi arestin noudattamista tehostavana uhkana. Järjestelmään kuuluisivat paitsi sanktion rikkomisesta tulevat seuraukset, myös se menettely, jossa ne määrätään oikeusturvakeinoineen. Ehdottoman vankeusrangaistuksen käyttäminen kotiarestin ehtojen rikkomisen seurauksena aiheuttaisi niitä haittavaikutuksia, joita arestin tuomitsemisella on pyritty välttämään. Lisäksi sellainen seuraus olisi kohtuullinen ja johdonmukainen seuraamus vain, jos arestirangaistus olisi määrätty suhteellisen vakavasta rikollisuudesta.

Kotiarestin ongelmat poikkeavat jossakin määrin laitosaarestin ongelmista. Kotiarestiin ei esimerkiksi liity fyysiseen eristämiseen liittyviä haittatekijöitä. Keskeiset laitosaarestin tavoitteisiin ja niiden saavuttamiseen liittyvät epävarmuustekijät pätevät sen sijaan sellaisenaan myös kotiarestissa. Voidaan kuitenkin pitää tärkeänä tavoitteena luoda järjestelmä, jolla varmistettaisiin se, etteivät nuoret vietä aikaansa väärässä paikassa ja väärässä seurassa. Rikosoikeudellinen rangaistusjärjestelmä ei ole kuitenkaan välttämättä oikea keino tämän tavoitteen saavuttamiseksi. Jos vanhempien mahdollisuudet ja kyvyt valvoa lapsiaan ja heidän menemisiään ovat puutteelliset, tulisi keinojen löytyä seuraamusjärjestelmän ulkopuolelta. **Mutta jos valvonnan tarve liittyy rikosprosessuaalisilla pakkokeinoilla normaalisti tavoiteltavaan uusien rikosten estämistarpeeseen, saattaa esimerkiksi teknisesti valvottu kotiaresti olla yksi pohtimisen arvoinen vaihtoehto. Pakkokeinot eivät ole kuuluneet nuorisorikostoitumikunnan toimeksiantoon. Tarvittaessa asian jatkoselvittely voidaan antaa erillisen työryhmän tehtäväksi.**

6.6.4. Hoito rikoksen seurauksena

Nuorten rikosentekijöiden yhteiskuntaan sopeuttamisessa ja uusintarikollisuuden ehkäisemisessä hoidolla on huomattava merkitys. Mietinnön I osaan sisältyvän nuorisorangaistusta koskevan lakiehdotuksen mukaan nuorisorangaistus voitaisiin rikosentekijän suostumuksella suorittaa kokonaan tai osittain mielenterveys- tai päihdehoitona. Se ei ole kuitenkaan ainoa hoidollinen seuraus nuorelle rikosentekijälle. Lisäksi hoito saattaa johtaa toimenpiteistä luopumiseen, mikä usein on nuoren kannalta rangaistusta tarkoituksenmukaisempi vaihtoehto. Seuraavassa on lyhyt yhteenveto jo voimassa oleviin ja ehdotettuihin säännöksiin perustuvasta nuoria rikosentekijöitä koskevasta hoidon kokonaisjärjestelmästä. Osa säännöksistä koskee ainoastaan nuoria, osa kaikenikäisiä rikosentekijöitä.

Hoitoseuraamukseen sekä nuorten päihde- ja mielenterveysongelmiin liittyviä kysymyksiä käsitellään mietinnön I osan jaksossa 2.6.4.

Päihdehuolto- ja mielenterveyslain mukainen hoito

Päihdehuolto- ja mielenterveyspalveluja voidaan antaa niitä tarvitseville avohuollon toimenpitein ja avopalveluina. Ensisijaisesti hoitoa annetaan siihen suostuvalle henkilölle. Päihdehuoltolain 10 §:n nojalla henkilö voidaan määrätä tahdosta riippumattomaan päihdehoitoon muun ohessa väkivaltaisuuden vuoksi, jos vapaaehtoisuuteen perustuvat palvelut eivät ole mahdollisia tai ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi. Väkivaltaisuusperustetta voidaan soveltaa alle 18-vuotiaaseen vain erityisestä syystä.

Mielenterveyslain 8 §:n mukaan alaikäinen voidaan määrätä tahdostaan riippumattomaan psykiatriseen sairaalahoitoon, jos hän on vakavan mielenterveyshäiriön vuoksi hoidon tarpeessa siten, että hoitoon toimittamatta jättäminen vakavasti vaarantaisi muiden henkilöiden terveyttä tai turvallisuutta ja jos mitkään muut mielenterveyspalvelut eivät sovellu käytettäväksi.

Tarpeellista saattaa olla, että päihde- ja mielenterveyshoitolainsäädännön valmistelusta vastaavat viranomaiset selvittävät nykyisen lainsäädännön asianmukaisuuden nuorten rikosentekijöiden kannalta. Lähinnä harkittavaksi tulisi ottaa se, missä määrin pakkohoitoa tulisi käyttää lapsen rikosoirehdintaan liittyvissä tapauksissa, jolloin olennaisia kysymyksiä ovat ri-

kosten tai käyttäytymisen laatu sekä kynnys käyttää pakkohoitoon määräämistä käyttäytymiseen liittyvien laadullisten edellytysten täytyessä. Selvittämisen arvoinen asia lienee myös se, missä määrin lastensuojelulakiin otettavaksi suunniteltavalla erityisellä huolenpidolla voidaan vastata nyt kysymyksessä olevaan hoidon tarpeeseen. Kysymys on kuitenkin luonnollisesti myös siitä, että hoidolle on varmistettava tarvittavat voimavarat niin hoitopaikkojen, henkilökunnan kuin muidenkin tarvittavien tekijöiden suhteen.

Erityinen huolenpito

Sosiaali- ja terveysministeriön asettaman sijaishuollon pakkotoimityöryhmän 28.2.1999 julkaistussa muistiossa (sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistio 1998:22) ehdotetaan, että lastensuojelulakiin otetaan erityistä huolenpitoa koskevat säännökset lain 32 b – d §:ksi. Lainsäädännön valmistelu jatkuu ministeriössä.

Ehdotuksen mukaan lapselle eli alle 18-vuotiaalle henkilölle voitaisiin sijaishuollon aikana, jos hänen erittäin tärkeä yksityinen etunsa sitä välttämättä vaatii, järjestää erityistä huolenpitoa muun ohessa vakavan päihde- tai rikoskierteen katkaisemiseksi. Erityistä huolenpitoa voitaisiin järjestää enintään 30 vuorokauden ajan. Sitä voitaisiin erittäin painavasta syystä jatkaa enintään 30 vuorokaudella. Useissa työryhmän ehdotuksesta annetuissa lausunnoissa esitettyä enimmäisaikaa on pidetty liian lyhyenä hyvin vaikeasti oirehtivien lasten kohdalla.

Erityisellä huolenpidolla tulisi pyrkiä lapsen kokonaisvaltaiseen hoitamiseen ottaen erityisesti huomioon lapsen psyykkisen hoidon tarpeet. Erityisellä huolenpidolla tarkoitettaisiin sijaishuollossa olevalle lapselle lastensuojelulaitoksessa järjestettävää erityistä moniammatillista hoitoa ja huolenpitoa, jonka aikana lapsen liikkumavapautta voidaan hänen hoitonsa ja huolenpitoonsa edellyttämässä laajuudessa rajoittaa.

Erityistä huolenpitoa voitaisiin järjestää lastensuojelulaitoksessa, jonka käytettävissä on erityisen huolenpidon järjestämiseksi riittävä kasvatuksellinen, sosiaalityön, psykologinen ja lääketieteellinen asiantuntemus sekä toiminnan edellyttämä henkilöstö. Erityisen huolenpidon aikana olisi asiantuntemuksen omaavien henkilöiden tavattava säännöllisesti lasta sekä osallistuttava lapsen erityisen huolenpidon suunnitteluun, toimeenpanoon ja arviointiin laitoksessa. Lasta koskeva hoitosuunnitelma olisi tarkastettava erityisen huolenpidon päättyessä.

Nuorisoriikostoimikunnan käsityksen mukaan myös erityisen huolenpidon osalta tulisi sekä säännösten muotoilun että niiden käytännön soveltamisen osalta varmistaa se, että huolenpitoon pääsemisen kynnys ei muodostu liian korkeaksi.

Hoitotarpeen selvittäminen nuoren rikoksentekijän tilanteen selvittämisen ja ehdollisen vankeuden valvonnan yhteydessä

Toimikunnan nuorten rikoksentekijöiden tilanteen selvittämisestä koskevan lakiehdotuksen 1 §:n 2 momentin mukaan sosiaaliselvityksen tekijän eli kunnan sosiaaliviranomaisen on rikoksesta ilmoituksen saatuaan kiinnitettävä huomiota siihen, että epäilty ohjataan tarvittavien sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen pariin. Tämä velvollisuus koskisi myös niitä tapauksia, joissa ei tehdä mainitun lain mukaista sosiaaliselvitystä seuraamuksen määräämistä varten.

Toimikunnan lakiehdotukseen ehdollisen vankeuden valvonnasta sisältyy säännös (4 §:n 2 momentti), jonka mukaan valvottava on tarvittaessa ohjattava sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden piiriin.

Hoidon vaikuttaminen toimenpiteistä luopumiseen

Toimikunnan lakiehdotuksissa oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:ää ehdotetaan täydennettäväksi uudella 3 momentilla, jonka mukaan syyttäjä voisi *lykätä syyteratkaisuaan* muun ohessa epäillyn terveydenhuollon toimenpiteisiin hakeutumisen vuoksi.

Syyttäjä voisi lykkättyään syyteharkintaa tai ilman lykkäämistäkin jättää *syytteen nostamatta* hoitoon hakeutumisen vuoksi. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 §:n 1 kohdan mukaan virallinen syyttäjä saa jättää syytteen nostamatta muun ohessa milloin oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävä kohtuuttomina tai tarkoituksettomina ottaen huomioon sosiaali- ja terveydenhuollon toimet. Tuomioistuimien voi vastaavasti jättää *rangaistuksen tuomitsematta* rikoslain 6 luvun 12 §:n 4 kohdan nojalla. Mainitut lainkohdat koskevat kaikenikäisiä rikoksesta epäiltyjä tai syytettyjä.

Rikoslain 50 luvun 7 §:n mukaan *huumausaineiden käytöstä ja huumausaineiden käyttöön liittyvästä* muusta 50 luvussa mainitusta rikoksesta voidaan sen lisäksi, mitä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetussa laissa tai rikoslaissa säädetään, jättää *syyte nostamatta* tai *rangaistus tuomitsematta* muun ohessa, jos tekijä on hakeutunut sosiaali- ja terveysministeriön hyväksymään hoitoon. Tämäkin säännös koskee kaikenikäisiä epäiltyjä ja syytettyjä.

Hoidon huomioon ottaminen seuraamuksessa sekä ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöpanossa ja vankilasta vapautumisessa

Yhdyskuntapalvelusta annetun lain 1 §:n 2 momentin mukaan enintään kymmenen tuntia yhdyskuntapalvelurangaistuksesta voidaan suorittaa osallistumalla uusintarikollisuuden vähentämistä tukeviin toimintaohjelmiin tai käyttämällä päihdeongelmien vähentämiseen tarkoitettuja palveluja Kriminaalihuoltolaitoksen hyväksymällä tavalla. Tämä hoitomahdollisuus tulee harvoin kysymykseen alle 18-vuotiaina tehdyistä rikoksista, koska sen ikäisiä ei juurikaan tuomita enintään kahdeksan kuukauden vankeusrangaistukseen, jonka sijasta yhdyskuntapalvelu voidaan tuomita.

Lakiehdotuksiin liittyen mietinnön I osan jaksossa 2.6.5. on selostettu sopimushoitotoimikunnan mietintöä. Sen sisältämän lakiehdotuksen mukaan mukaan rikoksenteikijä, joka tuomitaan pituudeltaan määrättyyn, enintään kahdeksan kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen, voitaisiin tuomita sen sijasta toimeenpanosuunnitelman mukaiseen rikoksenteikijän hulukkuuteen perustuvaan päihdehoitoon eli *sopimushoitoon*. Sitä ei saisi tuomita, jos yhdyskuntapalveluun tuomitseminen olisi mahdollista.

Sopimushoidon tuomitseminen enintään kahdeksan kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta johtaisi siihen, että se ei tulisi juurikaan sovellettavaksi alle 18-vuotiaiden tekemissä rikoksissa. Heille tuomitaan harvoin ehdottomia vankeusrangaistuksia. Lisäksi ehdoton vankeusrangaistus tuomitaan mainittuun ikäryhmään kuuluville yleensä niin vakavista rikoksista, että rangaistus pituudeltaan ylittää sopimushoitotoimikunnan ehdottoman kahdeksan kuukauden rajan.

Nuorten rikoksentekijöiden hoidontarvetta silmällä pitäen tässä mietinnössä ehdotetaan, että *nuorisorangeistus* voitaisiin määrätä suoritettavaksi kokonaan tai osittain mielenterveys- ja päihdehoitona. Tähän liittyviä ehdotuksia on käsitelty lähemmin mietinnön I osassa. Nuorisorangeistuksen tuomitseminen hoitona edellyttäisi rikoksentekijän suostumuksen. Hoito olisi suoritettava vähintään neljä kuukauden ja enintään vuoden mittaisen rangaistusajan kuluessa. Tämä seuraamusvaihtoehto koskisi rikoksiin 15-20-vuotiaana syyllistyneitä.

Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanossa on huolehdittava siitä, että vangin saatavilla ovat hänen tarvitsemansa mielenterveys- ja päihdehoitopalvelut. Samoin on pyrittävä huolehtimaan siitä, että *vankilasta vapautuva* pääsee tarvitsemiensa palvelujen piiriin. Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon ja vankilasta vapautumiseen liittyviä kysymyksiä ja erityisesti vankeusrangaistuskomitean niihin liittyviä ehdotuksia on käsitelty edellä jaksossa 6.3.

6.6.5. Korvaus rikoksen seurauksena

Velvollisuus korvata toiselle aiheutettu vahinko on Suomen oikeusjärjestyksen keskeisiä periaatteita. Lähtökohta ilmaistaan vahingonkorvauslain (412/1974) 2 luvun 1 §:n 1 momentissa, jonka mukaan toiselle tahallisesti tai tuottamuksesta aiheutettu vahinko on korvattava. Korvausvelvollisuus koskee myös rangaistavia tekoja. Lapsensa valvonnan laiminlyöneet vanhemmat voivat myös joutua vahingonkorvausvastuuseen lapsensa rikoksella tai muulla tavalla aiheuttamasta vahingosta. Vahingonkorvauslain 2 luvun 2 §:n mukaan, jos vahingon on aiheuttanut kahdeksaatoista vuotta nuorempi, on hän velvollinen korvaamaan siitä määrän, joka hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa, teon laatuun, vahingon aiheuttajan ja vahingon kärsineen varallisuusoloihin sekä muihin olosuhteisiin katsoen harkitaan kohtuulliseksi. Alle 18-vuotiaiden aiheuttamien vahinkojen osalta on katsottu (KKO 1981-II-20 ja 1983-II-26), että vahingonkorvauslain 2 luvun 1 §:n 2 momentti tulee sovellettavaksi. Siinä säädetään, että jos vahinko on aiheutettu tahallisesti (tahallisella rikoksella), on kuitenkin täysi korvaus suoritettava, jollei erityisistä syistä harkita kohtuulliseksi alentaa korvausta.

Vahingonkorvauslain 5 luvussa säädetään korvattavasta vahingosta. Vahingonkorvaus käsittää hyvityksen laissa tarkemmin säädetystä henkilö- ja esinevahingosta. Kun vahinko on aiheutettu rangaistavaksi säädetyllä teolla, käsittää vahingonkorvaus hyvityksen myös sellaisesta taloudellisesta vahingosta, joka ei ole yhteydessä henkilö- tai esinevahinkoon. Henkilövahinkona korvataan muun ohessa sairaanhoitokustannukset, kipu ja särky, hautaamiseen liittyvät kustannukset, elatusta vaille jääminen ja kuolemantapauksen aiheuttama järkytys.

Kriminaalipolitiikan viime vuosikymmenten merkittävimpiä suuntauksia on rikoksen uhrin aseman parantamiseen liittyvä toiminta. Siihen liittyen on aikaisempaa enemmän kiinnitetty huomiota vahingonkorvaukseen. Suuntaus on korostunut luonnollisesti sellaisissa maissa, joissa uhrin asema rikosprosessissa on heikko toisin kuin Suomessa. Kansainvälisesti vahingonkorvauksen käsittely rikosasian yhteydessä on poikkeuksellista.

Suomessa vahingonkorvausvaatimuksen esittämistä ja käsittelemistä rikosasian yhteydessä sääntelee oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 3 luku. Asianomistajan kannalta keskeisiä säännöksiä ovat luvun 9 ja 10 §. Niiden mukaan syyttäjä voi ajaa asianomistajan vahingonkorvausvaatimusta, jos se voi tapahtua ilman olennaista haittaa eikä vaatimus ole ilmeisen perusteeton, ja muissa tapauksissa asianomistaja voi toimittaa oikeudelle vaatimuksensa pe-

rusteineen kirjallisesti. Rikokseen perustuvaa vaatimusta voidaan myös ajaa erikseen riitaasioiden käsittelystä säädetyssä järjestyksessä.

Suomessa keskustelu on usein tiivistynyt siihen, että vaikka uhrilla on rikosoikeudenkäynnissä hyvät mahdollisuudet saada rikokseen perustuva vahingonkorvausvelvollisuus vahvistetuksi, tosiasialliset mahdollisuudet korvauksen saamiseen saattavat olla vähäiset rikosentekijän maksukyvyttömyyden tai –haluttomuuden takia. Mainitun asiantilan korjaamiseksi säädettiin laki rikosvahinkojen korvaamisesta valtion varoista (nykyinen nimike rikosvahinkolaki, 935/1973). Laissa säädetään niistä rikosperusteisista henkilö- ja esinevahingoista, joista asianomistajalla on oikeus saada valtiolta. Valtiokonttori saa suoritettuaan korvauksen asianomistajalle takautumisoikeuden rikosentekijää kohtaan. Asianomistajalle maksamisen edellytys ei ole rikosentekijän maksukyvyttömyys tai –haluttomuus. Rikosvahinkolain mukaan korvausta suoritetaan pitkälti samoista vahingoista kuin vahingonkorvauslain mukaan. Omaisuusvahinkoja korvataan rikosvahinkolain nojalla erittäin rajoitetusti. Lähinnä korvaus tulee kysymykseen, jos esinevahingon on aiheuttanut laitokseen sijoitettu henkilö tai huostaan otettu lapsi. Suoraan rikosentekijältä tai rikosvahinkolain nojalla valtiolta saadun korvauksen lisäksi asianomistaja voi saada hyvityksen vahingostaan vakuutuksen perusteella.

Suoritetulla vahingonkorvauksella on jo nyt eräissä tapauksissa merkitystä rikosasian oikeuteen viemisen ja rangaistukseen liittyvän arvioinnin kannalta. Kysymyksessä ovat tapaukset, joissa jo on sovittu korvauksesta tai suoritettu korvaus. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 §:n 1 kohdan nojalla syyttäjä voi, jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu muuta vaadi, jättää syytteen nostamatta muun ohessa silloin, kun oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävä kohtuuttomina tai tarkoituksettomina ottaen huomioon tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto tai muu tekijän toiminta rikoksensa vaikutusten estämiseksi tai poistamiseksi. Tuomioistuimien rikoslain 6 luvun 12 §:n 4 kohdan nojalla jättää rangaistuksen tuomitsematta, milloin rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana erityisesti, kun otetaan huomioon tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto tai muu tekijän pyrkimys estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia. Rikoslain 35 luvun 7 §:n mukaan vahingonteosta ja lievistä vahingonteosta voidaan jättää ilmoitus tekemättä, syyte ajamatta tai rangaistus tuomitsematta, jos rikoksen tekijä on korvannut vahingon ja vahingonkorvaus harkitaan riittäväksi seuraamukseksi. Lisäksi tuomioistuimien rikoslain 6 luvun 6 §:n 4 kohdan mukaan ottaa rangaistuksen lieventämisperusteena huomioon vastaavia seikkoja kuin 12 §:n mukaan tapahtuvassa tuomitsematta jättämisessä. Korvaus voidaan suorittaa sovittelussa tai muussa rikosentekijän ja asianomistajan välisessä yhteydenpidossa.

Vahingonkorvausta ehdollisen rangaistuksen ehtona on käsitelty aikaisemmin lyhyesti jaksossa 6.4.1.

Vahingonkorvauksen kohdalla on erityisesti todettava sovittelun kansainvälinen korostuminen. Sovittelua käsitellään lähemmin jäljempänä jaksossa 8.

Toimikunnan käsityksen mukaan ei ole tarpeellista eikä tarkoituksenmukaista ottaa nuorten seuraamusjärjestelmään erityistä korvaamiseen tai muuhun vastaavaan ennallistamiseen liittyvää seuraamusta. Sellaisella seuraamuksella ei ole merkitystä, kun tuomitulla ei ole varoja. Näin on asianlaita usein nuorten rikosentekijöiden kohdalla. Korvauksen suorittaminen edellyttää myös ainakin joissakin tapauksissa asianomistajan myötävaikutusta. Rangaistuksena olevan korvauksen suorittamista varten pitäisi olla täytäntöönpanojärjestelmä, jonka kautta tapahtuvaa korvauksen kierrättämistä asianomistajalle ei voida pitää tarkoituk-

senmukaisena. Lisäksi edellä esitetystä ilmenee, että vahingon korvaamisella on jo nykyisten säännösten perusteella tärkeä merkitys rikosasian käsittelyssä.

7. RIKOSOIKEUDELLINEN VASTUUIKÄRAJA

7.1. Vastuukärajan tausta ja sen muuttamiseen liittyviä hankkeita

Rikoslain 3 luvun 4 §:n 1 momentti määrittelee rikosoikeudellisen vastuun alkamisikärajaksi Suomessa 15 vuotta. Sitä nuorempina rikoksen tehnyttä lasta ei voida tuomita rangaistukseen. Alle 15-vuotias lapsi voidaan saattaa rikollisen tekonsa vuoksi lastensuojelutoimenpiteiden kohteeksi. Lisäksi alle 15-vuotias rikolliseen tekoon syyllistynyt voidaan asettaa teostaan vahingonkorvausvastuuseen sekä häntä voidaan kuulustella ja eräin edellytyksin häneen voidaan kohdistaa myös muita tutkintatoimenpiteitä. Alle 15-vuotiaan tekemän rikoksen asianomistajalle aiheuttamat seuraukset voivat myös tulla sovittelun kohteeksi.

Nykyinen vastuukäraja on säädetty vuonna 1894 voimaan tulleessa rikoslaissa. Alkuperäinen vastuukärajaa koskeva rikoslain 3 luvun 1 § mahdollisti seuraamuksiksi myös 7-14-vuotiaisiin rikosentekijöihin kohdistuvat erilaiset kasvatus- ja kuritustoimenpiteet, minkä vuoksi mainittuun ikäryhmään kuuluvien rikosasioita tuli myös tuomioistuinten käsiteltäviksi:

Teko, joka muuten on rangaistava, jääköön rankaisematta, jos sen tekee lapsi, ennen kuin on täyttänyt viisitoista vuotta; kuitenkin saakoon oikeus harkinnan mukaan määrätä, että seitsemän vuotta täyttänyt lapsi on pantava yleiseen kasvatustalokseen, taikka että vanhempain tahi sen, jonka hoidossa ja valloissa lapsi on, pitää sitä huoneessa toteensaatavasti kurittaa. Sitä älköön kuritettako, joka, sen jälkeen kuin tuomio annettiin, on täyttänyt kuusitoista vuotta.

Elleivät vanhemmat tahi se, jonka hoidossa ja valloissa lapsi on, anna sille määrättyä kuritusta; olkoon toimeenpaneva viranomainen velvollinen pitämään siitä huolta.

Joka on pantu kasvatustalokseen, olkoon laitoksen hoidon alaisena niin kauan, kuin laitosta kaitseva viranomainen katsoo sen hänelle tarpeelliseksi, korkeintaan kahdeksantoista vuoden ikään, taikka, edusmiehen suostumuksella siksi, kuin hän on täyttänyt kaksikymmentä vuotta.

Kuten jaksossa 1 on todettu, pahantapaisia alle 15-vuotiaita lapsia sijoitettiin kasvatustaloksiin, jotka aluksi olivat rangaistuslaitosluonteisia. Kasvatuksellisempi ote saavutti jalansijaa 1910-luvulta lähtien.

Rikoslakia valmisteltaessa ehdotettiin ensin tekijäkeskeistä ikärajasääntelyä, jossa olisi ollut sekä harkinnanvaraisia että kaavamaisia elementtejä (komiteanmietintö 1875:9). Lapsen kehittyneisyys olisi ehdotuksen mukaan tullut ottaa iän ohella huomioon lakia sovellettaessa. Pääsäännön mukaan kasvatuksellisia seuraamuksia olisi kohdistettu 10-14-vuotiaisiin ja rangaistuksellisia seuraamuksia 15-17-vuotiaisiin. Poikkeuksellisesti tilanne olisi voinut olla vaikka päinvastainen, jos lapsi tai nuori olisi ollut poikkeuksellisesti kehittynyt. Alle 10-vuotiailta katsottiin puuttuvan kyky itsenäiseen tahdonmuodostukseen, minkä vuoksi siihen ikäryhmään kuuluvia ei olisi voitu asettaa teostaan vastuuseen. Ehdotus lähti myös siitä, että 18-20-vuotiaita tuli kohdella lievemmin kuin sitä vanhempia. Taustalla oli ajattelu, jonka mukaan Suomen ”kovassa ilmanalassa” nuorten kehittyminen on hitaampaa kuin esimerkiksi Keski-Euroopassa.

Siirtymän joustavasta ikärajasääntelystä tarkkaan ikärajasääntelyyn teki vuoden 1884 tarkastuskomitea. Samalla siirryttiin tekijäkeskeisestä lainsäädännöstä tekokeskeiseen. Komitea

lähti siitä, että lapsen ja nuoren psykososiaalisen kehityksen arvioiminen kuuluu ”ihmis- ja luonnontieteiden” piiriin eikä lainsoveltajalle. Rikoslainsäädännön tehtäviin kuuluvaa oikeusvarmuuden edistämistä korostettiin. Mainitulta pohjalta säädettiin rikoslain 3 luvun 1 § sen alkuperäisessä muodossa.

Viime vuosisadan ensimmäisinä vuosikymmeninä lastensuojelun ja kasvatustieteiden kehittyessä ja niin sanotun suojelukasvatusajattelun lyödessä läpi alkoi esiintyä ajatuksia ja ehdotuksia alle 15-vuotiaiden rikoksenteekijöiden erottamiseksi rikosoikeudellisen järjestelmän piiristä. Kasvatustieteiden kehittämistä koskevan komitean (1905-06) mietinnössä suojelukasvatus määriteltiin siveellisessä suhteessa laiminlyödyille, ruumiillisesti huonokuntoisille ja pahoinpidellyille sekä pahantapaisille lapsille yhteiskunnan puolesta annettavaksi erityiseksi suojelukseksi ja kasvatukseksi. Lukuisien uudistusehdotusten jälkeen lopulta vuonna 31.5.1940 annetussa ja 1.1.1943 voimaan tullessa rikoslain uudistuksessa muutettiin rikoslain 3 luvun 1 §:ää. Sen 2 momentissa säädettiin, että niistä toimenpiteistä, joiden alaiseksi alle 15-vuotias rikoksenteekijä voidaan saattaa, säädetään lastensuojelulaisia. Tätä muutosta tukevia säännöksiä oli jo säädetty vuonna 1936 annetussa lastensuojelulaisissa.

Vuoden 1940 nuorisorikosoikeusuudistuksen yhteydessä (hallituksen esitys 10/1939 vp) harkittiin sellaista vaihtoehtoa, että rikosoikeudellinen vastuuikäraja korotetaan 16 vuoteen. Hallitus totesi eräiden seikkojen puhuvan korottamisen puolesta. Suomessa nuoriso varsinkin maaseudulla kehittyy hitaammin kuin Keski- ja Etelä-Euroopassa. Juuri 15 vuotta täyttäneellä on koulunkäynti monesti vielä kesken eikä hän myöskään ole ollut rippikoulun kasvattavan vaikutuksen alaisena. Myös vuoden 1936 lastensuojelulain mukaan lapsena pidettiin alle 16-vuotiasta.

Hallitus ei vuoden 1940 uudistuksen yhteydessä kuitenkaan ehdottanut ikärajan korottamista. Tältä osin viitattiin mahdollisuuteen jättää syyte nostamatta ja rangaistus tuomitsematta. Lisäksi rangaistukseen tuomittujen 15-vuotiaiden lukumäärää pidettiin vähäisenä. Hallituksen esityksessä viitattiin myös yleiseen oikeuskäsitykseen ja nuorten eriaikaiseen kehitykseen. Muiden perusteiden lisäksi viitattiin vielä Ruotsin 15 vuoden vastuuikärajaan. Lakivaliokunta (LaVM 8/1939 vp) ei pitänyt hallituksen vastuuikärajaan liittyneitä perusteluja vakuuttavina. Valiokunta viittasi erityisesti siihen, että nostamalla ikäraja 16 vuoteen olisi saatu aikaan yhdenmukaisuus lastensuojelulain kanssa. Valiokunta totesi kuitenkin, että se ei katso voivansa ehdottaa ikärajan muuttamista, koska kysymys on harkinnanvarainen, merkitystä vailla ei ole Ruotsinkaan ikäraja ja vastuuikärajan muuttaminen aiheuttaisi muutoksia useihin muihin lakeihin.

Vuoden 1940 jälkeen lainvalmistelussa on useaan otteeseen puututtu ikärajakysymykseen. Monin paikoin tarkastelun kohteena on kylläkin ollut nuoren rajoitettua vastuuta koskevan ikäryhmän yläikäraja. Myös lakialoitteita on tehty vastuun alaikärajan alentamiseksi.

Rikosoikeuskomitea otti mietinnössään (komiteamietintö 1976:72) laajasti kantaa rikosoikeudellisen vastuun alkamisikärajaan. Komitean keskeiset kannanotot tältä osin sisältyvät seuraaviin kappaleisiin:

Syynäkeettomuuden toteaminen voidaan uskoa tuomioistuimen harkinnan varaan, koska syynäkeisyyden puuttuminen on poikkeuksellinen tila. Rikosoikeudellisen vastuuikärajan määrittelyä ei sitä vastoin voida jättää tapauskohtaiseksi. Tosin selvää on, ettei persoonallisuuden kehityksessä tapahdu äkillisiä ymmärtämystason muutoksia ja että eri henkilöiden välillä esiintyy huomattavia yksilökohtaisia eroja. Tapauskohtaiselle

harkinnalle rakentuva raja laissa aiheuttaisi kuitenkin liian suuren epävarmuustilan tai johtaisi päinvastoin käytännössä tietyn kaavamaisen rajan omaksumiseen.

Eräät rikokset keskittyvät varsin voimakkaasti 12-17-vuotiaiden ikäryhmään. Useat piilorikollisuustutkimukset viittaavat siihen, että tämä ikäjakso on kaikkein rikollisin, mikäli mittapuuna pidetään lainvastaisten tekojen määrää. Tässä iässä nuoret yleensä ovat jo niin kehittyneitä, että rangaistusuhalla voidaan vaikuttaa heidän käyttäytymiseensä. Todennäköisesti voitaisiin lisätä yleistä lainkuuliaisuutta ja vähentää nuorten poikkeavaa käyttäytymistä laskemalla rikosoikeudellista vastuukärajaa. Tähän voisi olla aihetta siinäkin syystä, että lastensuojelussa ollaan vähentämässä pakkotoimenpiteiden käyttöä, mihin kehitykseen on komitean käsityksen mukaan syytä suhtautua myönteisesti. Mikäli pakkotoimenpiteitä halutaan kohdistaa poikkeavasti käyttäytyviin lapsiin ja nuoriin, on rikosoikeudellinen järjestelmä pakkohoitoajatukseen perustuvaa järjestelmää parempi muun muassa oikeusturvan kannalta. Rikosoikeudellisen vastuukärajan alentaminen merkitsisi siis tietyn ikäryhmän siirtämistä piilorangaistuksia sisältävän lastensuojelujärjestelmän piiristä avoimesti rankaisulliseen järjestelmään. Hoidon ja rangaistuksen erottaminen toisistaan olisi tässä suhteessa perusteltua.

Rikosoikeudellisen ikärajan alentamisella on kuitenkin myös merkittäviä haittoja. Kielteisen seuraamuksen kohteeksi joutuminen merkitsee aina leimautumista. Leimautuminen vuorostaan vaikeuttaa yleensä norminmukaista käyttäytymistä vastaisuudessa. Leimautumisprosessi vaikuttanee voimakkaammin nuoriin kuin aikuisiin. Toisaalta tutkimukset osoittavat, että useimpien nuorten rikollinen käyttäytyminen on ohimenevää. Useimmat lakkaavat tekemästä rikoksia, vaikka heidän tekonsa eivät tule ilmi ja rangaistuksi. Uusimisvaaran kannalta olisi usein parasta, ettei nuorta rikosentekijää rangaistaisi ollenkaan. Rikosoikeudellisen vastuukärajan alentaminen voisi vähentää poikkeavaa käyttäytymistä nuorissa ikäluokissa, mutta tämän hintana olisi nuorina rikollisiksi leimautuneiden määrän lisääntyminen siitä aiheutuvine haittoineen.

Komitea totesi myös, että kannanotto rikosoikeudellisen vastuukärajan alentamista koskevaan kysymykseen riippuu ratkaisevasti siitä, minkälaisia seuraamuksia nuorille tullaan käyttämään. Alle 15-vuotiaan kohdalla kysymykseen voisivat ensisijaisesti tulla erityyppiset varoituseuraamukset.

Rikosoikeudelliseen vastuukärajaan puututtiin myös *Olavi Heinosen* ja *Ahti Sulosen* laatimassa *Suunnitelmassa nuoria rikosentekijöitä koskevan lainsäädännön uudistamisesta* (oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisu 3/1977). Suunnitelmassa todetaan, että rikosoikeudellisen vastuun alkamisikä 15 vuotta on ilmeisen vakiintunut, eikä suurempaa painetta sen muuttamiseen ole esiintynyt. Kriminaalipoliittisesti saattaisi olla tarkoituksenmukaista alentaa tätä ikärajaa jonkin verran. Tällä tavalla voitaisiin yhteiskunnan virallinen paheksunta kohdentaa paremmin myös alle 15-vuotiaiden tekemiin rikoksiin. Ongelmana suunnitelman mukaan on kuitenkin rangaistusjärjestelmä. Se ei pysty tarjoamaan käyttökelpoisia rangaistuksia näin nuoria varten.

Suunnitelman mukaan ehdottomien vankeusrangaistusten käyttö alle 15-vuotiaille tuntuu täysin poissuljetulta mahdollisuudelta. Ehdollinen vankeusrangaistus olisi myös epätarkoituksenmukainen seuraamus, koska uusimisriski monien alle 15-vuotiaiden kohdalla on suuri. Alle 15-vuotiaat syyllistyvät etupäässä omaisuusrikoksiin, joissa uusiminen on tavallista yleisempää. Alle 15-vuotiailla ei ole myöskään tuloja tai varallisuutta sakkojen maksamiseen. Tuomitsematta jättäminen ja syyttämättä jättäminen tarjoaisivat riittämättömän seuraamusvaihtoimien.

Rikoslain 3 luvun 4 §:n 1 momenttia koskevassa hallituksen esityksessä (HE 44/2002 vp) todetaan vastuukärajaan liittyen seuraavaa:

Tietyn laissa vahvistetun ikärajan alle jäävät tekijät ovat aina syyntakeettomia. Ajatus tällöin on, että rikosoikeudellinen vastuu edellyttää sellaista henkistä kypsyyttä, jonka vain riittävä ikä voi tuoda mukanaan. Suomen rikoslain osalta tuo ikä on 15 vuotta. Edellytetään myös henkistä terveyttä. Mielenterveyteen liittyvät häiriöt, etenkin sellaiset, jotka vaikuttavat tekijän kykyyn ymmärtää tekojensa merkitys ja jotka vaikuttavat tekijän mahdollisuuksiin säädellä käyttäytymistään, saattavat poistaa syyntakeisuuden. Kysymys syyntakeisuudesta yhdistetäänkin tavallisesti juuri kysymykseen syytetyn mielenterveydestä, olkoonkin, että valtaosa syyntakeettomuuden vuoksi rankaisematta jäävistä teoista perustuu ikärajaa koskevien säännösten soveltamiseen.

Syyntakeettomien vastuuvapautta voidaan puolustaa sekä oikeudenmukaisuus- että tarkoituksenmukaisuussyin. Ensin mainittu perustelu viittaa rikosoikeudelliseen syyllisyysperiaatteeseen, jälkimmäinen rangaistuksen vaikutuksia koskeviin käsityksiin, erityisesti rangaistuksen erityisestävään ja yleisestävään vaikutukseen. Syyllisyysperiaatteen kannalta olisi epäoikeudenmukaista moittia ja rangaista henkilöä, jolta nuoren iän, sairauden tai poikkeavuuden vuoksi puuttuu kyky ymmärtää asioiden tosiasiallinen ja oikeudellinen luonne ja jolta näistä syistä puuttuu kyky säädellä käyttäytymistään. Syyllisyysperustelun mukaan syyntakeettoman rankaiseminen on vailla moraalisia perusteita. Rangaistusten vaikutuksia koskevan perustelutavan mukaan syyntakeettomuuden perustava ominaisuus on samalla seikka, joka estää tai kumoaa rangaistuksen motivoivan vaikutuksen syntymisen. Preventioperustelun mukaan syyntakeettoman rankaiseminen olisi taas hyödytöntä tai tarkoituksetonta.

Mainitussa hallituksen esityksessä todetaan, että tarkkaa ikärajaa on saatettu moittia keinotekoiseksi ja mielivaltaiseksi. Toisaalta jokin rikosoikeudellista vastuuta määrittävä ikäraja on aina välttämätön, eikä legaliteettiperiaate salli, että tuon rajan soveltaminen jätettäisiin tuomioistuimen harkintaan. Esityksen mukaan mahdollisuudet vaikuttaa nuorisorikollisuuteen ikärajoja muuttamalla ovat perin vähäiset. Mitä nuoremmista ikäryhmistä on kyse, sitä suurempi merkitys on muilla kuin rikosoikeudellisilla keinoilla. Kasvatukselliset ja hoidolliset seuraamukset ovat helposti yhdistettävissä alempaan vastuukärajaan ja rankaisulliset seuraamukset ikärajan korottamiseen.

Hallituksen esityksessä todetaan, että vaikka raja toisaalta rangaistusten sekä toisaalta sosiaalisten ja nuorta tukevien toimien välillä on eräiden viimeaikaisten seuraamusjärjestelmää koskevien uudistusten myötä jossain määrin liudentunut, ei kyse ole sellaisesta muutoksesta rikosoikeuden toimintatavoissa, joka johtaisi arvioimaan uudelleen nykyisen vastuukärajan paikkaa. Rikosoikeudella ei ole tarjottavana nuorten sosiaalistumisprosessin häiriöihin korostetusti lastensuojelullisia tavoitteita toteuttavia keinoja. Ehdotuksessa painotetaan sitä, että on väärin luoda tai olla ylläpitämässä kuvaa, ettei rikoslakiin sisältyvillä kielloilla olisi lainkaan merkitystä 15 vuotta nuorempien elämässä. Rikosperusteisesta vahingonaiheuttamisesta seuraa vahingonkorvausvastuu myös mainittua ikärajaa nuoremmalle henkilölle. Rikollisten tekojen toistaminen johtaa lastensuojeluviranomaisten toimenpiteisiin. Lisäksi alle 15-vuotiaan tekemää rikosta voidaan tutkia esitutkinnassa.

Hallituksen esityksen mukaan muutokset rikoslain yleisiin vastuukärajoihin olisivat perusteltuja ainoastaan, jos samalla muutetaan olennaisesti rikosoikeuden toimintaperiaatteita nuorten ryhmässä. Tämä merkitsisi, että rikosoikeus ottaisi vastattavakseen suuren osan sosiaali- ja lastensuojeluviranomaisten tekemästä työstä. Tällaiseen muutokseen ei ole aihetta sen enempää sosiaali- kuin oikeusviranomaisten näkökulmasta.

Rikosoikeuden yleisten oppien uudistamisen yhteydessä *eduskunnan lakivaliokunta* painotti vastuukärajaan liittyen muun ohessa seuraavia seikkoja (LaVM 28/2002 vp):

- rikosoikeudellisen vastuun edellytysten säätämisen kannalta olisi ristiriitaista, että rikosoikeudellisen vastuun alkamisikästä ei säädettäisi laissa,

- rikosoikeudellinen laillisuusperiaate edellyttää ehdottomasti, että vastuun alkamisiästä säädetään rikoslaissa,
- Yhdistyneiden Kansakuntien lasten oikeuksien sopimus edellyttää, että sopimusvaltiot säätävät rikosoikeudellisen vastuun vähimmäisiästä,
- yksikään valiokunnan kuulemma asiantuntija ei ole esittänyt näyttöä siitä, että lapset kypsyisivät psyykkisesti aikaisempaa nopeammin,
- rikosoikeudelliseen järjestelmään ei kuulu muita nimenomaan nuorille tarkoitettuja rangaistuksia kuin alueellisesti kokeiltava nuorisorangaistus ja
- lastensuojelulaki velvoittaa viime kädessä viranomaiset huolehtimaan siitä, ettei lapsen kehitys vaarannu rikollisen käyttäytymisen vuoksi.

Eduskunnassa rikosoikeudellisen ikärajan alentamispaineet ovat johtaneet lakialoitteisiin. Kansanedustaja *Eeva-Liisa Moilasen* (SKL) lakialoitteen (LA 79/1991 vp) rikoslain 3 luvun 1 §:n muuttamisesta allekirjoitti hänen lisäkseen 72 kansanedustajaa. Sitten rauenneessa lakialoitteessa ehdotettiin rikosoikeudellisen vastuuikärajan alentamista 14 vuoteen. Perusteluna ikärajan laskemiselle lakialoitteessa mainittiin se, että poliisi ja lastensuojeluviranomaiset ovat voimattomia alle 15-vuotiaiden rikollisen käyttäytymisen osalta. Lainvastaiset teot ovat tulleet entistä vakavammiksi ja väkivaltaisemmiksi. Aloitteessa lähdettiin siitä, että yhteiskunnan kehittyessä ja monimuotoistuessa myös nuoret kehittyvät entistä nopeammin. Nuorten rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää tulee kehittää ja monipuolistaa samalla kun ikärajaa alennetaan. Ensiarvoisen tärkeää on kodissa, päiväkodissa ja koulussa tapahtuvan ennalta ehkäisevän työn merkitys.

Eduskunnan käsiteltävänä on ollut kansanedustaja *Jouni Lehtimäen* (kok) lakialoite (LA 160/2001 vp) kiinteän rikosoikeudellisen vastuuikärajan poistamisesta. Rikoslain yleisten oppien uudistamisen käsittelyyn yhdistetyn aloitteen allekirjoitti Lehtimäen lisäksi 100 kansanedustajaa. Lakialoitteessa ehdotettiin vastuuikärajaa koskeva säännös muutettavaksi seuraavansisältöiseksi:

Jos rikoksen on tehnyt kahdeksaatoista vuotta nuorempi, on teon rangaistavuutta arvioitaessa ja siitä rangaistusta tuomittaessa otettava huomioon rikoksentehtäjän ikä, kehitystaso, teon laatu sekä muut olosuhteet. Lisäksi on noudatettava, mitä tämän lain 3 luvun 2 §:ssä säädetään.

Perusteluna lakialoitteelle esitettiin ensinnäkin se, että tänä päivänä yhä nuoremmat syyllistyvät rikoksiin, osa täysin tietoisina siitä, että heitä voidaan tuomita rangaistukseen, koska he eivät ole täyttäneet viittätoista vuotta. Ainoastaan lastensuojelulain mukaisilla toimenpiteillä ei ole riittävää yleisestävää vaikutusta. Aloitteessa viitattiin siihen, että siviilioikeudellinen vahingonkorvausvastuu alkaa periaatteessa syntymähetkestä. Oikeusministeriö on yhdeksäsluokkalaisille tehdyllä kyselytutkimuksella selvittänyt, että väkivalta, muun muassa henkirikokset ja pahoinpitely, ovat lisääntyneet 15-17-vuotiaiden keskuudessa 1990-luvulla. Yhteiskunnan turvallisuuden sekä lasten ja nuorten asennekasvatuksen kannalta olisi tärkeää, että yksilöille välittömästi ja riittävän tiukasti osoitettaisiin, että he rikoksiin syyllistyessään toimivat väärin ja yhteiskunnan pelisääntöjen vastaisesti. Aloitteessa todettiin myös, että nuoret nykyisin kehittyvät ymmärrykseltään aiempaa selvästi varhaisemmin. Siirtyminen tapaus- ja henkilökohtaisen rikosvastuun alkamiseen johtaisi käytännössä siihen, että rikosvastuu alkaisi noin 11-12 vuoden iässä. Muutos edellyttänee myös rangaistusvalikoiman laajentamista (muun

muassa arestirangaistus). Lähtökohta on, että nuorimpia rikoksentekejiä ei tuomita vankeusrangaistukseen.

7.2. Vastuukärajan arviointi

Toimikunta on arvioinut rikosoikeudellista vastuukärajaa erityisesti sen *alentamisen* kannalta. Alentamiseen liittyy myös sen vaihtoehdon tarkastelu, että edellisessä jaksossa esitetyn kansanedustaja Jouni Lehtimäen lakialoitteen mukaisesti poistetaan rikosoikeudellisen vastuun kiinteä alkamisikäraja ja jätetään rikoksentekejän riittävän kypsyyden arviointi tuomioistuimen tapauskohtaiseen harkintaan.

Ikärajan *korottamiseen* on viitannut Tampereella loppuvuonna 2001 vierailut Yhdistyneiden Kansakuntien ihmisoikeuskomissaari *Mary Robinson*. Hänen mukaansa maailmalla pääasiallisena tavoitteena on rikosoikeudellisen vastuukärajan korottaminen, mihin hän itsekkin on useaan otteeseen kehottanut valtioiden hallituksia. Robinsonin mukaan 18 vuotta on ikärajana hyvä, jos asiaa ajatellaan lasten oikeuksien kannalta. Robinsonin mukaan esimerkkiä voi näyttää maa, jolla on jo hyvät ja vakaat standardit ja toimintatavat. Esimerkkinä tällaisesta maasta hän mainitsee Suomen.

Suomessa ei ole käyty keskustelua tarpeesta korottaa rikosoikeudellisen vastuun alkamisikärajaa. Toimikunnan työn aikana ei ole ilmennyt perustetta, jonka pohjalta korottamista olisi tullut vakavasti harkita. Myös kansainvälinen vertailu osoittaa, että toistaiseksi muissa maissa ei ole juurikaan käytössä 15 vuotta korkeampaa rikosoikeudellisen vastuun alkamisikärajaa. Jos sellainen onkin, sitä voidaan joissakin tapauksissa alentaa. Kansainvälisen yhteistyön piirissä saattaa kuitenkin tulevaisuudessa nousta esiin kysymys myös Suomen ikärajaa korkeamman yhteisen vastuukärajan käyttöön ottamisesta.

Poliisin tietoon tulleen rikollisuuden epäillyistä noin kaksi prosenttia on alle 15-vuotiaita. Myös ikäluokan kokoon suhteutettuna mainittuun ikäryhmään kuuluvia rikoksesta epäiltyjä on vähemmän kuin esimerkiksi ikäryhmiin 15-17-vuotiaat ja 18-20-vuotiaat kuuluvia. Tilastokeskuksen tietojen (Oikeustilastollinen vuosikirja 2001) mukaan alle 15-vuotiaiden osuus epäillyistä vaihtelee jonkin verran rikostyyppin mukaan. Eniten alle 15-vuotiaita epäiltiin vuonna 2000 näpistyksistä (4 098), vahingonteoista ja lievistä vahingonteoista (yhteensä 1 624), varkauksista (1 083) sekä liikenneturvallisuuden vaarantamisista ja liikepaoista (yhteensä 630), luvattomista käytöistä ja lievistä luvattomista käytöistä (541) sekä pahoinpitelyistä (514). Alle 15-vuotiaiden tekemien rikosten kokonaismäärissä ja rikoskohtaisissa määrissä ei ole viime vuosina tapahtunut merkittäviä muutoksia lukuun ottamatta sitä, että henkirikoksista ja niiden yrityksistä epäiltyjen määrä on ollut kasvussa. Kysymys on tältä osin kuitenkin yksittäistapauksista. Rikosten määrän lisääntymisestä aiheutuvaa tarvetta käsitellä ikäryhmään kuuluvien rikollisia tekoja rikosoikeuden keinoin ei ole.

Lasten tekemistä rikollisista teoista osan voidaan olettaa olevan lievää selvittämäksi jäävää rikollisuutta, jossa tekijä jää selvittämättä. Osa teoistakin kuten esimerkiksi kaupanäpistyksistä saattaa jäädä paljastumatta. Nuorten rikollisen toiminnan aloittamisikä ja vastuukärajaa voitaneenkin poliisitalastoja paremmin arvioida nuorille tehtyjen, nimettömiin vastauksiin perustuvien kyselyjen avulla.

Suomessa kielletyn ja rikollisen toiminnan aloittamisikä on kouluterveydenhuoltoon liittyvien ja muiden koululaisille suunnattujen kyselyjen perusteella arvioinut *Janne Kivivuori*

(*Nuorten rikoskäyttäytyminen 1995-1998 (1999) ja Nuorten rikoskäyttäytymisen yleisyys kyselyjen valossa (2001)*). Sinällään kaikki näiltä osin tutkimuksen kohteena olleet tekotyypit eivät ole rikoksia (esimerkiksi kiusaaminen, luvaton poissaolo koulusta ja karkaaminen kotoa). Nekin kuitenkin kuvastavat häiriökäyttäytymistä, joiden voidaan rikosten taustatekijöistä olevan tiedon perusteella katsoa ennakoivan myöhempää rikollista käyttäytymistä.

Koulukeskeiseen ulottuvuuteen liittyvät teot saatetaan aloittaa hyvinkin nuorella iällä. Toisaalta aloittaminen vähenee huomattavasti lähestyttäessä 15. ikävuotta. Mainittuihin tekoihin kuuluvat kiusaaminen, kotoa varastaminen, kaupasta tai kioskista varastaminen, koulusta varastaminen, omaisuuden vahingoittaminen, koulun omaisuuden vahingoittaminen, seiniin kirjoittelu ja piirtely, luvatta koulusta poissa oleminen ja maksamatta matkustaminen.

Tappeluun ja pahoinpitelyihin osallistuneista aloittamisikä painottui lähelle rikosoikeudellista vastuukärajaa. Tältä osin aloittamisikää koskevat käyrät olivat selvässä nousussa 12. ja 15. ikävuoden välillä. Näiden tekojen aloittaminen huipentuu todennäköisesti 15. ikävuoden saavuttamisen jälkeen. Kehityslinja on samantyyppinen moottoriajoneuvolla ilman ajokorttia ajamisen, auton varastamisen, varastetun tavaran ostamisen ja moottoriajoneuvolla humalassa ajamisen osalta. Myös kotoa karkaaminen, lääkkeiden käyttö päihtymistarkoituksessa ja mietojen huumeiden kokeilu alkavat yleistyä muutamana ikävuotena ennen rikosoikeudellisen vastuukärajan saavuttamista.

Mainittuihin tutkimuksiin liittyen voidaan todeta se, että yksiselitteistä vastausta rikosoikeudellisen vastuukärajan vaikutukseen ei niiden perusteella saada. Voidaan arvioida, että 15 vuoden täyttämällä ei ole esimerkiksi vaikutusta siihen, miten suuri osa nuorista osallistuu toisen henkilön pahoinpitelemiseen. Toisaalta esimerkiksi myymälävarkauksien osalta lievää vastuukärajan vaikutusta ei voida sulkea pois. Kuitenkin lievissä rikoksissa on usein kysymys nuoruuteen liittyvästä rajojen etsimisestä, joka lakkaa itsestään ilman minkäänlaista vastuukärajan vaikutusta.

Julkisuudessa esitetään usein väitteitä, joiden mukaan rikosoikeudellista vastuukärajaa käytetään hyväksi rikosten tekemisessä. Tämä koskee sekä alle 15-vuotiaiden yksinään että yhdessä vastuukärajan saavuttaneiden henkilöiden kanssa tekemiä rikoksia. On esitetty, että viimeksi mainitut käyttävät rikosten tekemisessä hyväkseen rikosoikeudellista vastuuta vailla olevia lapsia. Väitteet koskevat kuitenkin usein yksittäisiä tavalla tai toisella esiin tulleita tapauksia. **Mitään laajempaa selvitystä kysymyksessä olevasta ikärajaan liittyvästä laskelmoinnista ei ole tiedossa.**

On täysin selvää, että rikosoikeudelliseen vastuuseen liittyvän lasten ajattelukyvyyn kehittämisessä on yksilökohtaisia eroja. **Nuorisoriikostoimikunnan käsityksen mukaan kiinteän vastuukärajan poistaminen ei ole kuitenkaan mahdollista.** Suomen ratifioiman Yhdistyneiden Kansakuntien lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen 40 artikla velvoittaa sopimusvaltioita muun ohessa säätämään vähimmäisiän, jota nuorempia lapsia ei pidetä kelpoisina rikkomaan rikoslakia. Kansainvälisen vertailun mukaan laissa asetettu rikosoikeudellisen vastuun kiinteä alkamisikäraja on lähes poikkeukseton sääntö muissa maissa. Muutenkin Suomen oikeusjärjestelmälle olisi legaliteettiperiaatteen sekä ennakoitavuuden ja yhdenvertaisuuden vaatimusten kannalta perin vieras sellainen sääntely, jonka mukaan tuomioistuimien voisi tapauskohtaisesti harkita, onko rikosasian vastaaja henkisesti riittävän kypsä rikosoikeudelliseen vastuuseen teostaan. Kuten edellisestä jaksosta ilmenee, rikosoikeuskomitean mietinnössä (KM 1976:72) on suhtauduttu torjuvasti kiinteästä vastuukärajasta luopumiseen.

Eduskunta on rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan uudistuksen yhteydessä (HE 44/2002 vp) päättänyt pitää vastuukärajan ennallaan.

Kiinteän vastuukärajan puuttumisesta aiheutuvan epävarmuuden torjumiseksi oikeuskäytännössä todennäköisesti muovautuisi ikäraja, jota nuorempia ei tuomittaisi rangaistukseen. Tähän suuntaan viittaa myös kansanedustaja Lehtimäki lakialoitteensa perusteluissa. Käytännössä kysymys olisi siis vain ikärajan alentamisesta. Lisäksi hyvinkin pienten lasten rikosten käsittely todennäköisesti edellyttäisi muutoksia nykyisiin ja toimikunnan nyt ehdottamiin esituskintaa ja tuomioistuinkäsittelyä koskeviin säännöksiin ja menettelytapoihin. Tämä koskee ennen kaikkea lapsen tukemista sekä esitutkinnan ja tuomioistuimen pääkäsittelyn toimittamista lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla.

Mitä tulee nykyisen laissa säädetyn rikosoikeudellisen vastuun alkamisikärajan alentamiseen, mietinnön **kansainvälinen vertailu** osoittaa, että lukuisissa maissa rikosoikeudellinen vastuu alkaa nuorempana kuin 15 vuoden iässä. Yleensä vastuun alkamiselle on säädetty ikäraja. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisun (jakso 3.9.3.) mukaan Euroopassa tai Euroopan neuvoston jäsenmaissa ei ole kuitenkaan vielä muodostunut mitään yleisesti hyväksyttyä tai muuten yleistä rikosoikeudellisen vastuun alkamisikärajaa. Kiinteän vastuukärajan osalta tärkeänä poikkeuksena on Ranska, jossa kiinteää alaikärajaa ei ole mutta jossa vastuu käytännössä alkaa 10 vuoden iässä. Sille ja kaikille matalan vastuukärajan maille on ominaista se, että niissä nuorimmille rikoksentekeijöille määrätään seuraamuksena yksinomaan tai pääsääntöisesti ainoastaan kasvatuksellisia tai lastensuojelullisia toimenpiteitä.

Rikosoikeudellisen vastuun alkamisikärajan oikean paikan kannalta ratkaisevaa onkin **seuraamusjärjestelmän sisältö**. Alle 15-vuotiaita lapsia ei voida saattaa rangaistusvastuun piiriin, jollei ole heille soveltuvia rangaistuksia. Tämä näkemys ilmenee lukuisista edellisessä jaksossa käsiteltyihin aikaisempiin hankkeisiin liittyvistä kannanotoista. Niissä on painotettu nykyisen seuraamusjärjestelmän sopimattomuutta alle 15-vuotiaille rikollisiin tekoihin syyllistyneille. Myös kansainvälinen vertailu tukee näkemystä rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän sisällön ja vastuukärajan suhteesta toisiinsa.

Kysymykseen seuraamusjärjestelmän vaikutuksesta vastuukärajaan on Suomessa viime aikoina puuttunut lapsioikeuden asiantuntija *Sami Mahkonen* (*Haaste 2/2001* ja *Kanava 1/2002*). Mahkonen painottaa sitä, että nuorisorangaistusta lukuun ottamatta Suomessa ei ole lapsille soveltuvaa seuraamusjärjestelmää. Rikollisiin tekoihin syyllistyvät lapset ovat usein moniongelmaisia, ja vastuukärajaa ei voida alentaa puuttumatta epäsosiaalisen käyttäytymisen seuraamuksiin.

Suomessa vuoden 1734 laki ja alkuperäisessä muodossaan myös rikoslaki mahdollistivat rikosoikeudellisen vastuun kohdistamisen myös 7-14-vuotiaisiin rikoksentekeijöihin seuraamusten ollessa kuitenkin kasvatuksellisia ja kurinpidollisia, esimerkiksi ruumiillista kuritusta vitsalla ja kasvatuslaitokseen sijoittamista. Vuonna 1936 ja 1940 tehdyissä lastensuojelujärjestelmää ja nuoria rikoksentekeijöitä koskevissa uudistuksissa lastensuojelujärjestelmä ja rikosoikeudellinen järjestelmä eriytettiin toisistaan nykyistä vastaavalla tavalla, missä yhteydessä rikosoikeudellisen vastuun ikärajaa koskeva sääntely myös muutettiin nykyiseksi. Sen jälkeen ainoa mainittava nuoria rikoksentekeijöitä koskettava rangaistusjärjestelmän muutos on ollut kokeiluluonteinen nuorisorangaistuksen lisääminen seuraamusjärjestelmään.

Suomen nykyisestä seuraamusjärjestelmästä ei löydy sopivia seuraamuksia alle 15-vuotiaalle lapselle. Yleisin käytettävä rangaistus on sakko, jota ei ole tarkoituksenmukaista tuomita va-

rattomalle henkilölle. Käytännössä sakon maksaminen jäisi vanhempien tai muiden lapselle läheisten ihmisten suoritettavaksi. Yksimielisyys vallitsee siitä, että vankila ei ole ehdotetaan vankeusrangaistukseen liittyvien haittavaikutusten vuoksi lapselle sopiva paikka. Ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonta ei ole sisällöltään sellainen, että nyt kysymyksessä olevien lasten voisi katsoa kuuluvan sen kohderyhmään. Myös nuorisorangaistus on nykyisessä ja toimikunnan ehdottamassa muodossa vaativa pienelle lapselle.

Tässä mietinnössä tuomioistuinten seuraamusvalikoimaa ei ehdoteta täydennettäväksi sosiaali- ja lastensuojeluviranomaisille nykyisin kuuluvilla toimenpiteillä. Mitään syytä tällaisen huomattavan rakenteellisen muutoksen tekemiseen ei ole havaittu. Lapsiin kohdistuvat soveliaat ja toimivat toimenpiteet löytyvät lastensuojelun piiristä. Niitä ei ole syytä siirtää rikosoikeuden alle. Mainittujen toimenpiteiden tarpeellisuuden arvioiminen ja toteuttaminen kuuluvat sinne, missä on niitä koskeva asiantuntemus sekä paras kyky ja taito toimenpiteiden läpi viemiseksi. On kuitenkin syytä painottaa sitä, että lastensuojelussa on myös pyrittävä käyttämään tarpeen edellyttämässä laajuudessa niitä toimenpiteitä, jotka lainsäädäntö asettaa sosiaaliviranomaisten käytettäväksi. **Nuorisorikostoimikunnan käsityksen mukaan seuraamusjärjestelmän sisältöön liittyvää syytä vastuukärajan alentamiseen ei ole.**

Laissa vahvistettu ikäraja perustuu ajattelulle, jonka mukaan rikosoikeudellinen vastuu edellyttää sellaista henkistä kypsyyttä, jonka vain riittävä ikä voi tuoda mukanaan. Lukuisissa yhteyksissä, muun ohessa rikosoikeudellisen vastuukärajan alentamiseen liittyvissä lakialoitteissa, on väitetty, että nuoret nykypäivänä kehittyvät aikaisempaa nopeammin. Tällaiset väitteet on usein kytkeyty ruumiillisen kehittymisen nopeutumiseen. **Väitteiden tueksi ei ole esitetty eikä muutenkaan ole ilmennyt selvityksiä tai tutkimuksia, joiden perusteella lasten ja nuorten psyykkisen käsityskyvyn voisi katsoa rikosoikeudellisesti merkittävässä mielessä kehittyneen aikojen kuluessa.** Rikosoikeudellisen järjestelmän kannalta kysymys on ennen kaikkea oikean ja väärän menettelytavan erottamiskyvystä ja muutenkin kyvystä hahmottaa sellaisia asioita, jotka ovat merkityksellisiä syyksi lukemisen ja seuraamuksen määräämisen kannalta.

Kansainvälinen suuntaus on ollut viime aikoina pikemminkin päinvastainen. **Nuorten erikoiskohtelua pyritään ulottamaan myös nuoriin aikuisiin, erityisesti ikäryhmään 18-20-vuotiaat kuuluviin.** Yhteiskunnan monimutkaistumisen ja asioiden vaikeamman hallittavuuden lisäksi merkitystä on erityisesti sillä, että siirtymisen lapsuudesta aikuisuuteen katsotaan myöhentyneen. Esimerkiksi oman asunnon saaminen on aikaisempaa vaikeampaa, opiskelun kesto on pidentynyt, työelämään siirrytään vanhempina kuin ennen ja vanhemmiksi tullaan entistä myöhemmin. Nuorimpien ikäluokkien erityiskohtelu liittyy erityisesti vankeusrangaistuksen haittavaikutuksien välttämiseen.

Rikosoikeudellisen vastuukärajan alentaminen myös edellyttäisi, että alentamisella voisi olettaa olevan määrällistä vaikutusta lasten tekemiin rikoksiin. **Mitään selvää viitettä esimerkiksi jakson alussa mainittujen tutkimusten perusteella ei ole siitä, että vastuukärajalla olisi merkitystä rikosten tekemisen kannalta.** Lasten pääasiassa tekemille lieville omaisuusrikoksille on tyypillistä, että ne liittyvät aikuistumiseen liittyvään rajojen kokeiluun, joka menee ohi henkisen kypsymisen myötä. Kun arvioidaan alle 15-vuotiaiden ikäryhmää, rangaistuksen erityis- ja yleisestävää vaikutusta voidaan pitää kyseenalaisena, koska lasten rikoksille on tyypillistä niiden tekeminen hetken mielijohteesta seurauksia tarkemmin ajattelematta. Rangaistusvastuun kohteena olevan ikäryhmän laajentamiseen liittyvät myös rikosentekijäksi leimaamisen haittavaikutukset.

Eräs ikärajan alentamisvaatimuksien yhteydessä usein esitetty peruste on se, että ”rikoksesta ei seuraa mitään alle 15-vuotiaalle tekijälle”. Käsitys on väärä. Alle 15-vuotias voi joutua korvauksen sovittelustakin huolimatta huomattavaan **vahingonkorvausvastuuseen** rikollisella teolla aiheuttamastaan vahingosta. Tällainen vahingonkorvaus saattaa olla tuntuvampi kuin esimerkiksi sakkorangaistus. Alle 15-vuotiaan rikosta ja sen hyvittämistä voidaan käsitellä **sovittelussa**, jossa rikolliseen tekoon syylistynyt lapsi voidaan muun ohessa asianomistajan tapaamisen kautta saada kantamaan vastuuta teostaan ja sen seurauksista. Nykyisen lainsäädännön ja toimikunnan ehdotuksen mukaan alle 15-vuotiaan tekemään rikokseen voidaan kohdistaa **poliisin suorittamaa tutkintaa**, jonka turvaamiseksi lapsi voidaan jopa tarvittaessa ottaa kiinni poliisin valvontaan lyhyeksi ajaksi. Vaikka tarkoituksena on turvata rikostutkintaa, poliisin kanssa tekemisiin joutuminen voi olla lapselle sellainen ikävä rikollisen teon seuraus, joka pidättää häntä rikosten tekemisestä jatkossa.

Alle 15-vuotiaana rikollisiin tekoihin syylistyneiden kannalta keskeisinä vaikutuskeinoina ja samalla tekojen seurauksina on pidettävä **sosiaali- ja terveydenhuollon toimia**, joita vastavia saattaa olla rikosoikeudellisten seuraamusten joukossa niissä maissa, joissa rikosoikeudellisen vastuun alkamisikäraja on Suomea alhaisempi. Lapsen syylistyessä vakavaan rikokseen hänet voidaan ottaa sosiaaliviranomaisten huostaan ja sijoittaa lastensuojelulaitokseen, jossa hänen vapauttaankin voidaan tarvittaessa rajoittaa. Lastensuojelulakia tullaan mahdollisesti täydentämään erityisellä huolenpidolla, joka tarkoittaa lastensuojelulaitoksessa annettavaa erityistä moniammatillista hoitoa ja huolenpitoa muun ohessa rikoksiin syylistyville lapsille. Alle 15-vuotiaisiin rikoksentekijöihin voidaan kohdistaa päihde- ja mielenterveyshuollon toimenpiteitä, joskin pakkotoimet varsinkin hyvin nuoriin henkilöinä kohdistettuina ovat poikkeuksellisia. Sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden toimivuus edellyttää sitä, että lainsäädännön mahdollistamia keinoja käytetään ja että toimenpiteille todella annetaan kohteena olevan henkilön tilanteen edellyttämä sisältö.

Edellä mainittujen seikkojen perusteella nuorisorikostoimikunta katsoo, että syytä rikosoikeudellisen vastuukärajan muuttamiseen nykyisestä 15 vuoden ikärajusta ei ole.

8. SOVITTELU

8.1. Yleisiä sovitteluun liittyviä näkökohtia

Sovittelu on kansainvälisesti tärkeäksi koettu keino rikoksen aiheuttamien ristiriitojen ratkaisemiseen ja rikoksenteikijän sosiaalistamiseen. Sovittelulla tässä yhteydessä tarkoitetaan rikoksenteikijän ja uhrin kanssakäymiseen liittyvää menettelyä, jonka järjestämisestä huolehtii puolueeton henkilö ja jonka keskeisenä pyrkimyksenä on rikoksen hyvittäminen uhrille. Sovittelu on levinnyt eri muodoissaan lukuisiin maihin. Vaihtelua on sen mukaan, minkä ikäisiä rikoksenteikijöitä ja millaisia rikoksia sovittelu voi koskea. Lisäksi vaihtelua on sen suhteen, onko sovittelusta lainsäädäntöä vai ei, miten sovittelu ylipäänsä on organisoitu ja minkälainen kytkentä sillä on syyttäjän ja tuomioistuimen toimesta tapahtuvaa rikosasioiden käsittelyyn. Esimerkiksi Ruotsissa tuli 1.7.2002 voimaan laki rikosasioiden sovittelusta (jakso 3.13.2.). Useissa maissa kuten Saksassa, Itävallassa ja Yhdysvalloissa sovitteluun voidaan tuoda myös väkivaltarikoksia.

Sovittelun merkitystä korostaa lisäksi Euroopan neuvoston suositus sovittelusta rikosasioissa (jakso 3.13.1.), joka paitsi korostaa sovittelun myönteisiä vaikutuksia myös antaa suuntaviivoja sovittelumenettelyn järjestämisessä huomioon otettaville seikoille.

Suomen sovittelujärjestelmää on kuvattu mietinnön I osan jaksossa 2.1.6. Suomessa kuntien sosiaalitoimen ilman lainsäädäntöä järjestämän sovittelun piiriin voi päästä vain osa maan asukkaista. Ilman yhtenäistä ohjeistusta sovittelun toteuttamistavat vaihtelevat myös huomattavasti. Paavo Lipposen II hallituksen hallitusohjelmassa on korostettu sovittelun merkitystä nuorten rikoksenteikijöiden käsittelyssä ja erityisesti lastensuojelullisena puuttumiskeinona alle 15-vuotiaina rikoksia tehneiden lasten kohdalla. Sosiaali- ja terveysministeriön asettama työryhmä on päättänyt ehdottamaan lakia rikos- ja riita-asioiden sovittelusta. Lakiehdotuksen perustelut ovat suhteellisen ylimalkaiset. Työryhmämuistion pohjalta asiaa on jatkovalmisteltu mainitussa ministeriössä. Työryhmän ehdotuksia käsitellään tarkemmin seuraavassa jaksossa. Nuorisorikostoimikunnan on tullut toimeksiantonsa mukaisesti pohtia sovittelun merkitystä ja kehittämistä nuorten rikoksiin puuttuttaessa mukaan lukien sovittelun käyttö myös alle 15-vuotiaiden lasten tekojen osalta.

Sovittelun kansainvälisesti laaja käyttö osoittaa uskoa sen mahdollisuuksiin rikoksen seurausten käsittelyssä sekä hyödyllisten ja myönteisten kokemusten antamisessa asianosaisille. Yleisesti katsotaan, että sovittelu antaa rikoksenteikijälle mahdollisuuden kantaa vastuu teostaan ja ymmärtää sen vaikutukset lähinnä uhrin tapaamisella. Viimeksi mainittu puolestaan voi sovittelun kautta saada anteeksipyyntönsä ja/tai rahallisen korvauksen taikka muun hyvityksen vahingostaan. Uhrille tarjoutuu tilaisuus myös muuten käsitellä rikoksen hänelle yleensä aiheuttamia kielteisiä tuntemuksia. Sovittelussa näihin asioihin voidaan kiinnittää huomiota aivan toisella tavalla kuin usein määrämutoiseen ja kiireelliseen käsittelyaikatauluun sidotussa tuomioistuinmenettelyssä.

Suomessa on tehty joitakin sovitteluun liittyviä tutkimuksia. *Ida Mielityisen* tutkimukseen (*Rikos ja sovittelu. Valikoituminen, merkitys ja uusintarikollisuus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 167*) liittyy selvitys sovitteluun osallistuneiden rikoksenteikijöiden uu-

sintarikollisuudesta. Kohderyhmänä ovat Vantaalla, Espoossa ja Helsingissä vuosina 1994 ja 1995 sovitteluun osallistuneet 1 004 henkilöä, joista 88 oli alle 15-vuotiasta ja 289 iältään 15-17-vuotiaita. Vertailuryhmänä oli Tilastokeskuksen ylläpitämästä uusintarikollisuusrekisteristä koottu kontrolliryhmä, johon kuuluville 17 632 henkilölle oli edellä mainittuina vuosina annettu rangaistus määräys tai alioikeuden syyksi lukeva tuomio. Tutkimuksen mukaan sovitteluun osallistuneista 868 miespuolisesta rikosentekijästä 56 prosenttia syyllistyi uuteen rikokseen sovittelua seuraavan kolmen vuoden aikana. Sovitteluun osallistumattomien vertailuryhmässä vastaava luku oli 62 prosenttia. Sovitteluun osallistuneista alle 15-vuotiasta uusintarikollisuuteen syyllistyi 49 prosenttia. Sovitteluun osallistuneiden (uusimisprosentti 68) ja osallistumattomien (uusimisprosentti 65) 15-17-vuotiaiden uusimisessa ei ollut juurikaan eroa. Uusiminen oli kaiken kaikkeaan yleisempää myös niillä, joilla jo oli enemmän aikaisempia rikoksia. Kun iän ja uusimisen ohella otetaan tarkasteluun rikostyyppit, havaittiin, että sovitteluryhmän uusiminen oli ensikertalaisten omaisuusrikoksissa vertailuryhmää vähäisempää. Väkivaltarikoksissa sovitteluun osallistuneet uusivat vertailuryhmää enemmän. Mainitut tutkimustulokset ilmenevät seuraavista taulukoista:

Taulukko 1

Miesten yleinen uusiminen iän mukaan sovittelu- ja vertailuryhmässä, kun tarkastelussa ei ole vakioitu rikostyyppiä

Kaikki rikokset	Sovitteluryhmä		Vertailuryhmä	
	N	%	N	%
Kaikki	868	56,1	13 429	61,9
- 14-vuotiaat	73	49,3	-	-
15-17-vuotiaat	265	67,9	1 244	65,4
18-20-vuotiaat	155	60,0	1 528	69,8
21-29-vuotiaat	151	55,0	4 004	68,5
30-vuotiaat -	224	42,4	6 653	55,4

Taulukko 2

Sovittelun jälkeinen uusiminen sen mukaan, oliko henkilöllä aikaisempaa rikollisuutta (suluissa vertailuryhmän prosentit)

	Ei rikoksia		Ainakin yksi aikaisempi rikos	
	N	%	N	%
Kaikki	366	42,1 (36,3)	502	66,3 (69,9)
- 14-vuotiaat	73	49,3	-	-
15-17-vuotiaat	128	55,5 (48,5)	137	79,6 (79,4)
18-20-vuotiaat	35	28,6 (38,1)	120	69,2 (77,3)
21-29-vuotias	43	34,9 (40,5)	108	63,0 (73,4)
30-vuotiaat -	87	25,3 (30,6)	137	53,3 (64,2)

Taulukko 3

Omaisuusrikoksiin syyllistyneiden miesten uusintarikollisuus sovittelu- ja vertailuryhmässä, kun henkilöillä ei aikaisempaa rangaistusmääräystä tai alioikeuden tuomiota

	Sovitteluryhmä		Vertailuryhmä	
	N	%	N	%
Kaikki	198	24,8	2 262	36,6
- 14-vuotiaat	52	44,2	-	-
15-17-vuotiaat	103	34,5	469	48,2
18-20-vuotiaat	19	12,5	206	38,3
21-29-vuotiaat	9	15,4	364	40,4
30-vuotiaat -	15	5,7	1 223	30,8

Pirjo Mäkinen ja Johanna Siira ovat tehneet haastattelututkimuksen sovittelun piirissä olleiden oululaisnuorten keskuudessa (*Sovittelu mahdollisuutena. Tapaustutkimus sovittelun merkityksestä oululaisnuorille. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 1/2000*). Tutkimuksen tarkoituksena oli saada tietoa sovitteluprosessin merkityksestä haastateltaville. Tutkimusjoukkoon valituista 26 nuoresta 18 suostui haastatteluun, seitsemän kieltäytyi ja yhtä ei tavoitettu. Haastatteluihin suostuneista 13 saapui haastatteluun. Haastatteluun saapuneista kahdeksan oli alle 18-vuotiaita.

Mäkisen ja Siiran tutkimuksesta ilmenee, että sovittelun eräänä merkityksenä nuoren elämänhallinnalle voidaan pitää sitä, että nuoret olivat saaneet sovittua korvaukset vahinkoa kärsineen osapuolen kanssa. Kaikki nuoret olivat päässeet sopimukseen korvauksista. Valtaosa nuorista oli jo hoitanut kaikki korvaukset asianomistajille sovitulla tavalla, mikä osoittaa nuoren halua noudattaa sopimuksia. Myös se, että nuoret kokivat olevansa toiminnan subjekteina itse päättämässä itseään koskevassa asiassa, vaikutti selvästi siihen, että he myös sitoutuivat tehdyn sopimuksen noudattamiseen.

Nuoret eivät kokeneet sovittelua sen vapaaehtoisuudesta huolimatta helpoksi vaihtoehdoksi verrattuna oikeudenkäyntiin. Nuoret pitivät sovittelun merkittävimpinä asioina tapahtumien uudelleen läpikäymistä, uhrin konkreettista kohtaamista ja sopimukseen pääsyä uhrin kanssa. Merkityksellisiä olivat myös mahdollisuus oman mielipiteen ilmaisuun, oikeudenmukaisuus ja anteeksipyyttäminen sekä joissakin tapauksissa myös anteeksiantaminen. Sovittelun työläydestä huolimatta haastatellut nuoret olivat suosittelemassa sovittelua muillekin. He perustelivat tätä sillä, että sovittelussa annetaan mahdollisuus sopia korvauksista suoraan toisen osapuolen kanssa. Asianomistajarikoksissa osa nuorista vältti sovittelun kautta oikeudenkäynnin.

Parhailaan on päättymässä sosiaali- ja terveysministeriön rahoittama, *Ossi Eskelisen ja Terhi Raitasen* vetämä tutkimusprojekti ”Lapset rikosten sovittelussa”, jonka raportin pitäisi valmistua vuoden 2003 alkukuukausina. Hankkeen tarkoituksena on arvioida alle 15-vuotiaiden tekemien rikollisten tekojen sovittelun tuloksellisuutta, vaikuttavuutta ja hallinnollista toimivuutta kuudella paikkakunnalla, jotka ovat Helsinki, Tampere, Nokia, Joensuu, Vaasa ja Ou-

lu. Joitakin alustavia tuloksia ovat tutkimuksen tekijät esitelleet Rikosten sovittelun erikoiskurssilla 18. - 19.5.2005 Tampereen poliisikoululla. Tutkimustulokset perustuvat mainituilla paikkakunnilla vuosina 1998 - 2000 tapahtuneisiin sovitteluihin ja niiden perusteella tehtyihin haastatteluihin ja kyselyihin. Sosiaali- ja terveysministeriön rahoittama tutkimus kohdistuu 260 asiaan, joissa epäiltyjä on ollut 348. Valtaosa teoista oli tehty ryhmässä. Rikoksista keskeisimpiä olivat pahoinpitelyt, vahingonteot, näpistyksen ja luvattomat käytöt. Jonkin verran mukana oli myös vakavampia tekoja kuten ryöstöjä ja törkeitä pahoinpitelyjä.

Yleishavaintona Eskelisen ja Raitasen tutkimuksen alustavista tuloksista voidaan todeta, että sovittelua yleisesti pidetään onnistuneena keinona puuttua alle 15-vuotiaiden rikollisiin tekoihin. Sovittelulla voidaan toteuttaa nopeaa ja varhaista puuttumista. Ikäryhmään kuuluville myös ”viesti menee perille”. Toisaalta vaikutus saattaa liittyä vain ensimmäisen kertaan. Tekojen uusijoille sovittelu ei välttämättä ole riittävän tehokas puuttumiskeino. Sovittelun teho on tekijöihin osoitetun kyselyn perusteella liittynyt siihen, että asiasta on mennyt tieto vanhemmille, lapsi on ymmärtänyt tekonsa vääräksi ja poliisi on tullut väliin. Vastapuolen kohtaamisella ja sovittelijan kanssa käydyillä keskusteluilla on ollut vähäisempi merkitys. Anteksipyynnöllä on ollut taloudellisia näkökohtia huomattavampi merkitys alle 15-vuotiaiden rikollisten tekojen sovittelussa. Sovittelun piirissä on lapsia kaikenlaisista perheistä. Tutkimuksen alustavien tulosten mukaan sovittelun ongelmat liittyvät sovitteluorganisaation kehittämistarpeeseen, sovittelujärjestelmää koskevaan tiedonpuutteeseen ja puutteisiin mukana olevien tahojen yhteistyössä.

Myös pääkaupunkiseudun sovittelutoiminnan tilastotiedot tukevat käsitystä, jonka mukaan sovittelulla on merkitystä nuorten asioiden käsittelyssä. **Helsingin** kaupungin sovittelutoiminnasta saatujen alle 18-vuotiaiden tekijöiden sovittelua koskevien vuoden 2002 otantatietojen (56 asiaa) mukaan sopimukseen on päästy 71 prosentissa (40/56) asioista, sopimus on jo ehditty täyttääkin 75 prosentissa (30/40) sovintoon päätyneistä asioista. Asioista 23 prosenttia (13/56) on jo ehtinyt johtaa syyttämättäjäätämispäätökseen, 11 prosenttia (6/56) on käsitelty käräjäoikeudessa. **Vantaalla** on vuonna 2002 marraskuun loppuun mennessä tullut sovitteluun 91 alle 18-vuotiaan tekijän asiaa, joista 19 prosentissa (17/91) sovittelu ei käynnistynyt. 59 prosentissa (54/91) päästiin sopimukseen, 10 prosentissa (9/91) sopimus jäi syntymättä ja 12 prosentissa (11/91) sovittelu ei ole vielä päättynyt. Sopimus on täytetty 63 prosentissa (34/54) sovintoon päätyneistä asioista ja jäänyt täyttämättä 4 prosentissa (2/54). Kolmasosassa (18/54) sopimuksen seuranta on meneillään. **Espoossa** kaupungin sosiaali- ja terveystoimen tietojen mukaan Espoossa soviteltiin vuonna 2001 alle 18-vuotiaiden asioita 59. Niistä 78 prosentissa (46/59) päästiin sopimukseen. 15 prosentissa (9/59) sovittelu ei käynnistynyt tai keskeytyi ja 7 prosentissa (4/59) se oli kesken vuoden päättyessä. Sopimukseen päätyneistä asioista 89 prosentissa (41/46) sopimus täytettiin ja jäi kokonaan tai osittain täyttämättä 4 prosentissa (2/46). Sopimuksen täyttäminen oli avoin 7 prosentissa (3/46) näistä tapauksista.

Anne Aaltonen on tehnyt tutkimuksen rikossovittelun kustannusvaikutuksista oikeuskäsittelyyn verrattuna (*Sovittu juttu-sopuhinta. Stakesin raportteja 230 vuodelta 1998*). Tutkimukseen valittiin kuudesta kunnasta vuoden 1996 kolme viimeisintä sovittelusopimukseen päätyntä rikosasioiden sovittelujuttua, kuitenkin siten, että erilaiset rikostyyppit tulivat edustetuiksi. Tutkimuksen mukaan kysymyksessä olevien juttujen sovittelusta aiheutui yhteiskunnalle säästöä 54 000 markkaa eli 4 200 markkaa juttua kohden. Kunnalle aiheutuvat kustannukset asetettiin esitutkinnasta, syyttäjän toiminnasta ja tuomioistuimatoiminnasta aiheutuvia kuluja vastaan.

Sovittelun viimeaikaisia suuntauksia on käsitellyt artikkelissaan (Oikeus 2001:4) suomalaisen sovittelujärjestelmän asiantuntija *Juhani Iivari*. Hänen mukaansa sovittelu on kansainvälisen vertailun perusteella tarpeellinen instituutio huolimatta siihen ajoittain kohdistetusta kritiikistä. Sovittelua kritisoidaan siitä, että se saattaa toisessa ääripäässä olla kontrolloimatonta menettelyä, jossa maallikot asiantuntemattomina ja osapuolten oikeusturvaa loukaten ratkaisevat vakaviakin rikoksia. Toisaalta toisessa ääripäässä epäillään sovittelutoiminnan olevan viralliselle rikosoikeusjärjestelmälle alisteinen ”juoksupoika”. Arvostelu on Iivarin mukaan johtanut siihen, että on katsottu tarpeelliseksi täsmentää sovittelun ja rikosoikeusjärjestelmän yhteistyötä ja työnjakoa, vahvistaa sovittelun asemaa luomalla sille toimintasäännöt ja itsenäistää sovittelua kehittämällä lainsäädäntöä.

Iivarin mukaan sovittelun itsenäistyminen ei merkitse eriytymistä rikosoikeusjärjestelmästä omalakisiksi toimijaksi. Järjestelmät ovat vuorovaikutuksessa toisiinsa ja tarvitsevat toisiaan. Kysymykset syillisyydestä ja erityisesti näytöstä rikosasiassa voinevat tuskin koskaan olla sovitteluorganisaation lopullisesti ratkaistavissa. Lisäksi sopimuksen täytäntöönpanoon liittyvissä ongelmissa erillinen informaatio olemassa olevasta sopimusoikeudellisesta säännöstöstä ja tietyt ohjeet viranomaistoimenpiteistä tämän säännösten toteuttamisessa ovat tarpeen. Lisäksi siinä, miten ja minkälaisilla edellytyksillä tapauksia ohjataan sovitteluun virallisjärjestelmästä, tarvitaan Iivarin mukaan selkeiden menettelytapojen sääntelyä tai ainakin periaatteista sopimista.

8.2. Sovittelun lainvalmisteluhanke

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti selvityshenkilö Juhani Iivarin mietinnön (sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2000:27) pohjalta 8.10.2001 rikos- ja riita-asioiden sovittelun valtakunnallistamista ja sääntelytarvetta selvittäneen työryhmän, jonka toimikausi päättyi 5.4.2002. Työryhmän tuli tehdä ehdotus, jolla sovittelun valtakunnallistaminen on parhaiten toteutettavissa. Työryhmän toimeksiantoon kuuluivat myös sovittelun käytännön järjestämiseen liittyvät kysymykset kuten sovittelijoiden nimittäminen, sovittelijalle asetettavat edellytykset ja asioiden valikoituminen sovitteluun. Työryhmän toimeksiantoon kuului myös sen arvioiminen, tulisiko soviteltavien rikosten ala määritellä rikoksen vakavuuden ja luonteen perusteella.

Selvityshenkilön mietinnössä esitetään, että Suomeen säädetään laki sovittelun järjestämisestä. Sovittelupalvelujen järjestämisestä huolehtisivat lääninhallitus ja kunnat. Sovittelu tulisi lakisääteiseksi kaikissa kunnissa. Kunnat voisivat tuottaa sovittelutoiminnan joko yksin, yhdessä toisten kuntien kanssa tai ostamalla sovittelupalvelut toiselta kunnalta tai järjestöltä. Kuntia ei kuitenkaan lailla pakotettaisi tuottamaan sovittelupalvelua, vaan valtio viime kädessä rahoituksen kautta vastaisi siitä, että palvelu on tavalla tai toisella saatavissa. Selvityshenkilön käsityksen mukaan itse sovittelun sisällön säätelemiseksi lainsäädäntöä ei tarvita, mikä vastaa nyt voimassa olevaa eurooppalaista käytäntöä. Viranomaisten menettelytavoista voitaisiin kuitenkin säätää myöhemmässä vaiheessa.

Rikos- ja riita-asioiden sovittelun valtakunnallistamista ja sääntelytarvetta selvittävän työryhmän 15.12.2001 päivätyssä väliraportissa esitetään, että sosiaali- ja terveysministeriö ryhtyisi toimenpiteisiin selvityshenkilön esittämän toimeksiantomallin mukaisen järjestelmän toteuttamiseksi vuoden 2003 alusta lukien. Palvelujen järjestämisestä vastaisivat lääninhallitukset, jotka tekisivät toimeksiantosopimuksen kunnan tai muun toimijatahon kanssa palvelun

tuottamisesta siten, että tavoitteena on alueellinen yhteistyö. Lääninhallitusten tehtävänä olisi tehdä sopimukset palvelun tuottamisesta siten, että palvelua olisi tarjolla alueen kaikissa kunnissa. Lääninhallituksille kuuluisivat myös sovittelun tuki- ja kehittämistehtävät alueellaan.

Työryhmän 5.4.2002 päivättyyn muistioon (sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2002:5) sisältyy luonnos laiksi rikos- ja riita-asioiden sovittelusta. Luonnos on laadittu siten, että se pääosin vastaa niitä periaatteita, jotka on omaksuttu Euroopan neuvoston ministerikomitean suosituksessa R (99) 19 (jakso 3.13.1.). Kysymyksessä olisi maksuton palvelu, johon osallistuminen on vapaaehtoista, jonka menettely on vapaamuotoista ja luottamuksellista ja joka järjestetään puolueettoman sovittelijan välityksellä. Sovittelun tarkoituksena rikosasioissa olisi tarjota rikoksesta epäillylle ja asianomistajalle mahdollisuus kohdata toisensa, lievittää rikoksesta sen osapuolille aiheutuneita henkisiä ja aineellisia haittoja sekä edistää rikoksesta epäillyn vastuunottoa tekonsa seurauksista. Sovittelun tavoitteena olisi sovinnon ja sopimuksen aikaansaaminen.

Sovittelussa käsiteltäisiin sellaisia asioita, joiden sovittelu on sovittelutoimiston arvion mukaan sen käytettävissä olevat voimavarat ja sovittelun tarkoitus huomioon ottaen mahdollista ja perusteltua. Rikoksesta aiheutuneen vahingon korvaamista voitaisiin käsitellä sovitte- lussa riippumatta siitä, minkälainen rikos on kysymyksessä. Asia voitaisiin ottaa käsiteltäväksi sovitte- lussa riippumatta siitä, onko se saatettu poliisi- tai syyttäjäviranomaisen tai tuomio- istuimen käsiteltäväksi ja missä vaiheessa sellainen käsittely on.

Sovittelutoiminnan yleinen johto, ohjaus ja valvonta kuuluisivat sosiaali- ja terveysministeriölle, jonka yhteydessä toimisi ohjausta, seuranta ja kehittämistä varten neuvottelukunta. Lääninhallitus olisi velvollinen järjestämään sovittelutoiminnan siten, että palvelua on saatavissa tarvetta vastaavassa määrin ja asianmukaisesti toteutettuna läänin kaikissa osissa. Palveluja voivat tuottaa kunta, muu julkinen tai yksityinen palveluntuottaja tai lääninhallitus palkkaamansa henkilöstön avulla tai muulla sopivaksi katsomallaan tavalla. Sovittelupalvelujen tuottamisesta aiheutuvat kustannukset korvattaisiin valtion varoista. Sovittelija hoitaisi sovitte- lutehtäviä vapaaehtoistyönä.

Aloitteenteko-oikeus olisi asianosaisella, poliisi- tai syyttäjäviranomaisella taikka muulla vi- ranomaisella. Lakiluonnokseen sisältyy lisäksi säännöksiä sovitte- lupaikasta, sovitte- lun edellytysten selvittämisestä, sovitte- lumenettelyyn liittyvistä sovitte- lutoimiston tehtävistä ja sovitte- lijän tehtävistä. Asianosaisella olisi oikeus milloin tahansa sovitte- lun aikana peruuttaa suostumuksensa sovitte- luun. Kun asianosaisena on alaikäinen lapsi, sovitte- lutapaamiset tulisi järjestää siten, että lapsella on mahdollisuus saada tukea huoltajaltaan tai muulta hänelle lä- heiseltä henkilöltä. Laki ehdotetaan tulevan pääosiltaan voimaan vuoden 2003 alusta.

Työryhmä esittää lisäksi, että esitutkinnasta ja pakkokeinoista annettuun asetukseen lisättäi- siin 6 a §, jonka mukaan esitutkintaviranomaisen on tarpeen mukaan tiedotettava asianosai- sille rikos- ja riita-asioiden sovitte- lusta annetun lain mukaisesta mahdollisuudesta vapaaehtoi- seen sovitte- lumenettelyyn. Jos esitutkintaviranomainen katsoo tutkittavanaan olevan asian so- veltuvan käsiteltäväksi sovitte- lussa ja asianosaiset ovat ilmaisseet siihen halukkuutensa, on hän velvollinen ohjaamaan asianosaiset sovitte- lumenettelyn piiriin.

Muistiossa korostetaan, että työryhmässä on esitetty erilaisia näkemyksiä siitä, millä tavoin alaikäisen lapsen huoltajan tai muun edunvalvojan suostumuksesta sovitte- luun tulisi laissa ri- kos- ja riita-asioiden sovitte- lusta säännellä. Työryhmä ei päätenyt ottamaan asiaan kantaa, vaan asia jätettiin harkittavaksi jatkovalmistelussa.

Sovittelulainsäädännön valmistelu on jatkunut sosiaali- ja terveysministeriössä.

8.3. Nuorisorikostoimikunnan näkemys sovittelun käyttämisestä lasten ja nuorten rikollisten tekojen ja rikosten vuoksi

Sovittelulla voi olla myönteistä sosiaalistavaa vaikutusta rikoksentekijään ja rikoksen hyvittämiseen liittyvää vaikutusta rikoksen uhriin. Sovittelussa rikoksentekijälle tarjoutuu tilaisuus ottaa vastuu teostaan, mikä edistää teon seurausten ymmärtämistä. Uhrille puolestaan tulee tilaisuus saada hyvitys teosta ja mahdollisuus käsitellä rikoksen hänelle aiheuttamia kielteisiä tuntemuksia. Sovittelussa tekijän tilanne saattaa myös tulla selvitettyksi laajemmin esimerkiksi lastensuojeluun tapahtuvan yhdistämisen kautta. Uusintarikollisuutta vähentävä vaikutus näyttäisi ulottuvan erityisesti alle 15-vuotiaisiin ensikertalaisiin, jotka eivät nuorisorikostoimikunnan kannan mukaan tulisi edelleenkaan kuulumaan rikosoikeudellisen vastuunalaisuuden ja seuraamusjärjestelmän piiriin. Asian käsittelyyn pelkästään sovittelussa saattaa myös liittyä, ainakin laajamittaisesti käytettynä kustannussäästöjä.

Sovitteluun liittyy kuitenkin myös ongelmia. Vaikka menettely edellyttäisi osapuolten suostumusta, siihen ryhtyminen saatetaan kokea jonkinlaiseksi pakoksi, joka ei ole omiaan edistämään sovittelun tarkoituksen saavuttamista. Epäonnistunut sovittelu voi esimerkiksi rikoksentekijän epäasiallisen käyttäytymisen kautta lisätä rikoksen uhrille aiheuttamia epämiellyttäviä tuntemuksia. Ongelmia voi myös aiheuttaa osapuolten epäsuhtainen asema. Nuori rikoksentekijä voi suostua kohtuuttomiinkin asianomistajan vaatimuksiin välttääkseen rikosasian jatkokäsittelyn. Myös alaikäisen asianosaisten huoltajan aktiivinen osallistuminen sovittelumenettelyyn voi johtaa sovittelua lopputulokseen, joka ei välttämättä vastaa asianosaisten todellista tahtoa. Hyvin vähäpätöisen rikoksen tai rikollisen teon käsittely sovittelussa voi nuoren tekijän kannalta olla leimaavaa ja kiinnittää liiallista huomiota tekoon. Toisaalta vakavissa rikoksissa ristiriidat tekijän ja uhrin välillä saattavat olla niin voimakkaita, että menestykselliselle sovittelulle ei ole edellytyksiä.

Kansalaisten yhdenvertaisuus edellyttää, että sovittelu on kaikkien käytössä asuinpaikasta riippumatta ja että sovittelumenettely on yhdenmukaista. Näitä tavoitteita voidaan edistää sovittelua koskevalla lainsäädännöllä, jonka aikaan saamiseksi sosiaali- ja terveysministeriö on ryhtynyt toimenpiteisiin. Toisaalta sovitteluun ryhdytään pääsääntöisesti tehdyn rikoksen vuoksi. Näin ollen sovittelun suhteen seuraamusjärjestelmään tulee olla riittävän selkeä. On esimerkiksi oltava ennakoitavissa, mikä merkitys onnistuneella sovittelulla on rikosasian muun käsittelyn kannalta.

Kansainvälinen vertailu osoittaa, että joissakin maissa tuomioistuimien voi määrätä seuraamusluonteisesti rikoksentekijän sovitteluun. Kuitenkin nuorisorikostoimikunnan käsityksen mukaan sovitteluun sellaisena seuraamuksena liittyy näkökohtia, jotka eivät puolla sen käyttämistä mainitulla tavalla. Tältä osin voidaan ensinnäkin viitata siihen, mitä edellä jaksossa 6.6.5. on todettu korvauksesta rikoksen seurauksena. Suomessa asianomistajan vahingonkorvauksen käsittelyllä on muutenkin korostettu asema rikosasian käsittelyssä. Mikäli sovitteluun määrätään ilman asianosaisten suostumusta ja mikäli vielä määrätään, että sovittelussa on päästävä sopimukseen, lähtökohdat menestykselliselle sovittelulle eivät ole parhaat mahdolliset. Sovittelun täytäntöönpano saattaa joka tapauksessa kohdata esteitä. Huomattavaa on, että vain 50-80 prosenttia sovitteluista johtaa sopimukseen pääsemiseen. Lisäksi

sopimuksen noudattamista eli käytännössä korvauksen maksamista tai työsuorituksen tekemistä ei voida taata. Sovitteluelvoituksen noudattamista varten pitäisi olla tehosteita ja/tai sanktiojärjestelmä niitä tapauksia varten, joissa sovittelu epäonnistuu. Sovittelu voi lisäksi epäonnistua asianomistajan eikä tuomitun takia.

Joka tapauksessa sovittelua voidaan käyttää sen tavoitteiden mukaisena keinona täydentää rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää. Tältä kannalta katsottuna sovittelu voidaan nykyisen lainsäädännön ja toimikunnan ehdotusten mukaan ottaa riittävästi ja asianmukaisella tavalla huomioon. Lukuisat nuorten tekemät sovittelussa käsiteltävät rikokset ovat asianomistajarikoksia, joissa sovittelu voi johtaa asianomistajan luopumiseen syytteestä. **Nuorisorikostoimikunta ehdottaa oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:ään uutta 3 momenttia, jonka mukaan syyttäjä voisi lykätä syytteen nostamista koskevaa ratkaisuaan esimerkiksi rikoksesta epäillyn ja asianomistajan välillä käytävien sovintoneuvottelujen vuoksi.** Näissä tapauksissa ja muutenkin syyttäjä voisi saman lain 1 luvun 8 §:n 1 kohdan nojalla jättää syytteen nostamatta muun ohessa, milloin oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävä kohtuuttomina tai tarkoituksettomina ottaen huomioon tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto. Samalla perusteella tuomioistuin voi rikoslain 6 luvun 12 §:n 4 kohdan nojalla jättää rikosentekijän rangaistukseen tuomitsematta. Lisäksi rikoslain 6 luvun 6 §:n 4 kohdan nojalla sovittelu voi johtaa normaalia lievemmän rangaistuksen tuomitsemiseen.

Nuorisorikostoimikunnan toimeksiantoon ei kuulu lakiehdotuksen laatiminen sovittelun järjestämisestä, sen edellytyksistä ja siinä noudatettavasta menettelystä. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö on selvitysmiehen työn pohjalta asettanut rikos- ja riita-asioiden sovittelun valtakunnallistamista ja sääntelytarvetta selvittäneen työryhmän, jonka lakiehdotusta on käsitelty tarkemmin edellisessä jaksossa. Lainsäädännön jatkovalmistelu on tällä hetkellä mainitussa ministeriössä. **Nuorisorikostoimikunta kiinnittää seuraavassa huomiota eräisiin näkökohtiin, joita tulisi ottaa huomioon, paitsi sovittelulainsäädännön jatkovalmistelussa, myös lasten ja nuorten tekoihin liittyvässä nykyisessä sovittelussa.**

Työryhmän lakiehdotuksen 10 §:ssä ehdotetaan säädettäväksi asioiden ohjautumisesta sovitteluun. Sen mukaan sovittelua koskevan aloitteen voisi tehdä asianosainen, poliisi- tai syyttäväviranomainen taikka muu viranomainen. Viranomaisten tulisi mahdollisuuksien ja tarpeen mukaan tiedottaa asianosaisille sovittelumahdollisuudesta ja ohjata heidät sovittelun piiriin. Lisäksi työryhmä on lähtenyt siitä, että esitutkinnasta ja pakkokeinoista annettuun asetukseen lisättäisiin 6 a § asioiden ohjaamisesta sovitteluun.

Sovitteluun ohjaamisen osalta olennaista on se, että ohjaaminen tapahtuu mahdollisimman aikaisin tehdyn rikoksen tai rikollisen teon jälkeen. Tuolloin esimerkiksi syyttäjä voi ottaa sovitteluun hakeutumisen tai jo päättyneen sovittelun huomioon ratkaisuisaan. **Näin ollen ennen kaikkea asian esitutkinnassa mukana olevan poliisimiehen tulisi mahdollisimman nopeasti kiinnittää huomiota sovittelumahdollisuuksiin ja asian ohjaamiseen sovitteluun.** Käytännössä asioita sovittellaan paljon myös erityisesti syyttäjän aloitteesta, mikä saattaa viivästyttää asian käsittelyä. Aloitteentekijöiden suhteen on paikallista vaihtelua. Esimerkiksi Helsinkiä koskevien otantatietojen mukaan vuonna 2002 sovitelluista alle 18-vuotiaiden tekijöiden asioista vain 39 prosenttia tuli poliisilta, Vantaalla vuoden 2002 asioita koskeva vastaava prosenttimäärä oli 44. Espoossa vuonna 2001 kaikista sovitteluun tulleista asioista 51 prosenttia tuli poliisin kautta.

Työryhmän lakiehdotus (2 §) lähtee siitä, että sovittelussa voidaan käsitellä sellaisia rikosasioita, joiden sovittelu on sovittelutoimiston arvion mukaan sen käytettävissä olevat voimavarat ja sovittelun tarkoitus huomioon ottaen mahdollista ja perusteltua. Rikoksesta aiheutuneen vahingon korvaamista voitaisiin käsitellä sovittelussa riippumatta siitä, minkälainen rikos on kysymyksessä. Ilmeisesti pykälä ja samalla sovittelujärjestelmä on tarkoitettu koskemaan myös alle 15-vuotiaiden tekemiä rikollisia tekoja, joiden saattaminen sovittelujärjestelmän piiriin on tärkeää. Toisaalta esimerkiksi Ruotsin uuden rikosasioiden sovittelulain (lag om medling med anledning av brott) 6 §:n mukaan alle 12-vuotiaan rikosentekijän asian sovittelu edellyttää erityisiä syitä (synnerliga skäl). **Lapsen rikolliseen tekoon liittyvän sovittelun edellytyksiä arvioitaessa tulisi turhan tai muuten epäonnistuneen sovittelun haittavaikutusten välttämiseksi kiinnittää huomiota siihen, onko tekijä riittävän kypsä ymmärtämään sovittelun merkityksen. Nuoren tai lapsen tekemän vähäisen rikoksen tai rikollisen teon korostamiseen sovittelulla tulisi myös suhtautua varauksellisesti rikosentekijäksi leimautumisen vuoksi.** Esimerkiksi näpistyksissä on yleensä kysymys kokeilu- luonteisesta tietylle ikäryhmälle tyypillisestä toiminnasta, johon vastaaminen ei välttämättä edellytä sovittelua. Vähäisten rikosten sovitteluun saattamisen kohdalla tulevat vastaan myös voimavarakysymykset.

Mitä tulee sovittelijalle asetettaviin vaatimuksiin, työryhmän lakiehdotuksen 13 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan sovittelutoimiston tulisi nimetä asiaa sovitteluun sellainen sovittelija, joka soveltuu tehtävään kokemuksensa ja henkilökohtaisten ominaisuuksiensa perusteella ja joka suostuu ottamaan asian sovitteltavakseen. **Mitä nuoremmasta epäilystä on kysymys, sitä enemmän sovittelijalla tulisi olla kokemusta ikäryhmään kuuluvien henkilöiden käsittelystä.** Erityisesti tämä korostuu siinä, että lapselle tai nuorelle on tultava lakiehdotuksen 12 §:n mukaisesti selväksi, mihin hän suostuu antaessaan suostumuksensa sovitteluun. Esimerkiksi Ruotsissa saatujen kokemusten (jakso 3.13.2.) mukaan sovittelun läpi käyneidenkin nuorten käsitys sovittelun tosiasiallisesta luonteesta on saattanut jäädä epäselväksi. Sovittelussa tulisi lakiehdotuksen 1 §:n mukaisesti päästä asianosaisia tyydyttävään ja kohtuulliseen sopimukseen. **Kun sovittelu koskee nuorta rikoksesta tai rikollisesta epäiltyä, sovittelijan tehtäviin ilman hänen puolueettomuutensa vaarantumista voitaneen katsoa kuuluvan sen varmistamisen, että vahvemmassa asemassa oleva asianomistaja ei taivuta nuorta itselleen epäedullisen sopimuksen hyväksymiseen esimerkiksi syytteen välttämisen toivossa.**

Lasten ja nuorten tekemien rikosten sovittelua arvioitaessa huomiota on kiinnitettävä myös heidän huoltajansa asemaan. Työryhmän lakiehdotuksen 3 §:n a kohdan ja 12 §:n perusteella alle 18-vuotiaan tekemän rikoksen sovitteluun ei tarvita huoltajan tai vastaavan laillisen edustajan suostumusta. Toisaalta hänen suostumustaan saatetaan edellyttää jo lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 4 §:n 3 momentin nojalla. Sen mukaan huoltaja edustaa lasta tämän henkilöä koskevissa asioissa, jollei laissa ole toisin säädetty. Lakiehdotuksen 15 §:n 3 momentin mukaan, kun asianosaisena on alaikäinen lapsi, sovittelutapaamiset tulee järjestää siten, että lapsella on mahdollisuus saada tukea huoltajaltaan tai muulta hänelle läheiseltä henkilöltä.

Kansainvälisesti yhtenäistä käytäntöä huoltajan osallistumiseen liittyvien kysymysten lain-säädännölliseen ratkaisemiseen ei ole. Joissakin maissa vaaditaan alaikäisen huoltajan suostumusta, joissakin ei. Ruotsin lain mukaan huoltajalle on annettava tilaisuus olla läsnä sovittelutapaamisessa, jollei sitä vastaan ole erityisiä syitä (särskilda skäl). Vanhempien suostumuksen ja läsnäolon edellyttämiseen liittyy puolesta ja vastaan puhuvia seikkoja. Lähtökohteisesti pitäisi pyrkiä edistämään vanhempien osallistumista lapsensa rikosasian käsittelyyn.

Sitä kautta vanhemmat saadaan ottamaan vastuuta lapsestaan ja osoitetaan lapselle, että vanhemmat välittävät hänestä ja tukevat häntä. Toisaalta suostumuksen edellyttäminen saattaa johtaa tilanteisiin, joissa huoltaja jättää antamatta suostumuksen sovitteluun liittymättömistä epäasiallisista syistä esimerkiksi asiaa tarkemmin miettimättä. Mikäli huoltajan suostumusta taas ei edellytetä, korostuu sovittelun sisällön ja etukäteismerkityksen selvittäminen lapselle tai nuorelle. Nuorisoriikostoimikunnan käsityksen mukaan laista pitäisi kuitenkin selvästi ilmetä, tarvitaanko sovitteluun lapsen huoltajan tai muun laillisen edustajan suostumus. Huoltajan käyttäytyminen sovittelutapaamisessa saattaa olla sellaista, että se ei edistä sovintoon pääsemistä menettelyssä, joka kuitenkin perustuu rikosentekijän ja uhrin väliseen kanssakäymiseen. Harkittava olisikin, että huoltajan mahdollisuutta osallistua sovittelutapaamiseen tai hänen läsnäoloon siellä voitaisiin tarvittaessa rajoittaa.

Työryhmän lakiehdotus sisältää velvoitteen (13 §:n 1 momentin 4 kohta), jonka mukaan sovittelutoimiston tulee toimittaa sovittelualoitteen tehneelle poliisi- tai syyttäviviranomaiselle taikka tuomioistuimelle tieto sovittelun kulusta ja lopputuloksesta. On epäselvää, missä määrin tämä velvollisuus tyydyttää sovitteluun liittyvää tiedontarvetta. Esimerkiksi jos syyttäjä ei ole aloitteentekijä ja jos sovittelu ei syystä tai toisesta ilmene esitutkimateriaalista, tuomioistuimen käsittelyyn saattaa mennä asia, jossa syyttäjä olisi sovittelusta tietoisena saattanut tehdä syyttämättäjättämispäätöksen. **Sovitteluun liittyvän tiedon tulisi olla esimerkiksi sovittelutoimiston toimenpiteiden kautta kaikkien sellaisten tahojen käytössä, joiden toimenpiteillä ja ratkaisuilla on merkitystä nuoren tekemän rikoksen käsittelyssä.**

9. VIRANOMAISYHTEISTYÖ NUOREN RIKOSASIAN KÄSITTELYSSÄ

Viranomaisyhteistyötä pidetään tärkeänä keinona käsitellä nuorten rikollisuutta ja samalla ehkäistä nuorten syyllistymistä uusiin rikoksiin. Yhteistyöllä voidaan esimerkiksi ennen tuomioistuinkäsittelyä nopeuttaa ja selkeyttää asian käsittelyä ja toisaalta eri vaiheissa erilaisten näkökohtien huomioon ottamisen kautta tehostaa käsittelyä parempaan lopputulokseen pääsemiseksi. Viranomaisyhteistyöllä rikoksenteikijä voidaan saattaa tarvittavien sosiaali- ja terveydenhuollon toimien tai vastaavien hankkeiden piiriin ja hänelle määrättävässä seuraamuksessa voidaan ottaa huomioon sosiaalisen selviytymisen edistämiseen ja uusien rikosten ehkäisemiseen liittyviä näkökohtia. Vankien kohdalla viranomaisyhteistyön kautta vankeusaika ja ennen kaikkea vapautumisen jälkeinen aika voidaan suunnitella ja järjestää sellaiseksi, että vangin mahdollisuudet selviytyä uusia rikoksia tekemättä paranevat. Yhteistyön edistämisen ja parantamisen ei tarvitse välttämättä tapahtua lainsäädännön kautta, esimerkiksi erilaisilla kokeiluilla voidaan omaksua käytännössä toimivia menettelytapoja. Viranomaisyhteistyö voi osallistujien ja sisällön suhteen vaihdella rikosasian käsittelyn vaiheesta ja tekijän tilanteesta riippuen.

Suomessa viranomaisyhteistyö on viime vuosina yhdistetty yksittäisen rikostapauksen käsittelyn lisäksi myös **rikosentorjuntaan** yleisesti. *Valtioneuvoston 4.3.1999 tekemä periaatepäätös kansalliseksi rikosentorjuntaohjelmaksi* painottaa yhteistyöhön perustuvaa paikallista toimintaa. Tavoitteena on, että ainakin suurimmissa kaupungeissa ja kokemusten hankkimiseksi eräissä muissakin kokeiltaisiin kunnan rikosentorjuntayhteistyön järjestämistä. Kunnan hallintokunnista yhteistyö koskisi ainakin niitä toimielimiä, jotka vastaavat kaupunkisuunnittelusta, sosiaalitoimesta, nuorisotoimesta ja koulutoimesta, asuntoasioista, liikuntatoimesta, kulttuuritoimesta ja terveydenhuollosta. Paikallisen rikosentorjuntayhteistyön vähimmäisratkaisuna on kansallisen rikosentorjuntaohjelman mukaan sosiaalitoimen, koulun ja nuorisotoimen sekä poliisin välinen yhteistyö nuorisoriikollisuuden ja siihen liittyvien ongelmien ehkäisyssä.

Kansallisen rikosentorjuntaohjelman seurantaraportin (*Toteutuvatko turvallisuustalkoot? Seurantaraportti kansallisen rikosentorjuntaohjelman toteutuksesta. Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2003:1*) mukaan paikallisissa rikosentorjunnan yhteistyöryhmissä ovat yleensä mukana poliisi, sosiaalitoimi, opetustoimi ja nuorisotoimi. Rikosentorjuntaohjelmalla on saatu korostettua muunkin viranomaistoiminnan kuin poliisin toimenpiteiden merkitystä. Yhteistyön vakiinnuttamisessa on kuitenkin vielä tehtävää, varsinkin kun sitäkin koskevien kunnallisten rikosentorjuntaohjelmien valmistelusta aiheutuu kunnille lisäkustannuksia.

Nuorisoriikostoimikunta on toimeksiantonsa perusteella keskittynyt viranomaisyhteistyön järjestämiseen yksittäisen rikosasian yhteydessä.

9.1. Nykytilanne

Suomessa ei ole juurikaan nuoren rikosasian käsittelyä koskevaa viranomaisyhteistyöhön liittyvää sääntelyä. Lastensuojelulain 15 §:n 2 momentin mukaan sosiaalilautakunnan tulee

olla edustettuna lapsen tekemäksi ilmoitetun rangaistavan teon esitutkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä, jollei se ole ilmeisen tarpeetonta. Esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 15 §:n mukaan sosiaalilautakunnalle on varattava tilaisuus lähettää edustajansa kuulumukseen, jollei tätä ole mainitun lastensuojelulain säännöksen perusteella pidettävä ilmeisen tarpeettomana. Esitutkintaviranomaisen on viipymättä toimitettava kuulumuslupöytäkirja sosiaalilautakunnalle. Sosiaaliviranomaisen osallistumiseen asian käsittelyyn saattaa käytännössä kuulua yhteistoimintaa muiden mukana olevien tahojen kanssa.

Nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain 6 §:n 1 momentin mukaan Kriminaalihuoltolaitos, tuomitun asuinpaikkakunnan sosiaalilautakunta ja tuomitulle määrätty valvoja laativat nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelman. Laissa ei kuitenkaan säädetä esimerkiksi siitä, kenelle kuuluu aloitteen tekeminen alustavan toimeenpanosuunnitelman laatimisen suhteen.

Viranomaisten väliseen yhteistyöhön vaikuttaa nuorista rikoksenteijöistä annetun lain 23 §, jonka mukaan nuorta rikoksenteijää koskevaa asiaa käsitellessään virallisen syyttäjän, yleisen oikeuden ja vankilaoikeuden on koetettava tarkoin perehtyä, paitsi tehtyyn rikokseen ja sen vaikuttamiin, nuoren rikoksenteijän henkilöllisyyteen, hänen aikaisempiin elämäntilaisuuksiinsa ja niihin oloihin, joissa hän on elänyt. Mainitulla säännöksellä tarkoitetaan henkilötutkintaa, joka nuorista rikoksenteijöistä annetun asetuksen 1 §:n mukaan alustavaa tutkintaa suorittavan viranomaisen on hankittava. Henkilötutkintojen tekeminen kuuluu käytännössä sosiaalityöntekijöille ja Kriminaalihuoltolaitoksen virkamiehille, mikä ei laista ilmene. Kuten mietinnön I osasta ilmenee, henkilötutkintaa koskevat säännökset ovat kaiken kaikkiaan vanhentuneita, puutteellisia ja epäselviä. Mietinnön I osan lakiehdotuksen mukaisesti henkilötutkinta ehdotetaan korvattavaksi nuoren rikoksenteijän tilanteen selvittämiseksi.

Suomessa on viimeisten vuosien aikana useissa kokeiluissa toteutettu ja toteutetaan edelleenkin ilman lain sääntelyä tapahtuvaa viranomaisyhteistyötä nuorten tekemien rikosten käsittelyssä. Oikeusministeriön vuonna 2000 viidellä paikkakunnalla käynnistämän kaksivuotisen kokeilun tavoitteena oli **nuorten rikosasioiden käsittelyn nopeuttaminen**. Kullekin kokeilupaikkakunnalle perustettiin työryhmä, joihin kutsuttiin poliisi-, syyttäjä ja oikeustoimen sekä sosiaalitoimen, sovittelun ja kriminaalihuollon edustus. Vuonna 2002 kokeilu laajennettiin kehittämishankkeella kuudelle uudelle paikkakunnalle. Nopeuttamisen lisäksi tavoitteena oli huolto-, hoito- ja tukijärjestelmien kytkeminen entistä tiiviimmin oikeudellisesti säänneltyyn prosessiin ja ennen kaikkea legalisoituun seuraamusjärjestelmään sekä paikallisten toimijoiden yhteistyön tehostaminen. Kokeilussa otettiin päämääräksi hallinnollisen tehokkuuden lisääminen, ei teon ilmitulon ja pääkäsittelyn välisen ajan saaminen tietynpituisiksi. Pyrkimyksenä oli, että paikalliset toimijat suorittavat toimenpiteitään mahdollisimman paljon samanaikaisesti.

Nopeuttamiskokeilun ja kehittämishankkeen tuloksena käsittelyajat laskivat huomattavasti, parhaimmillaan jopa puoleen niin poliisilla, syyttäjillä kuin tuomioistuimillakin. Viranomaisyhteistyön toimivuudella havaittiin olevan nopeuttavaa vaikutusta. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 13 §:n edellyttämän, tuomioistuinta koskevan kahden viikon määräajan jääminen käytännössä noudattamatta viittaa kokeilun tulosten mukaan siihen suuntaan, ettei nuorten oikeudenkäyntiä saada ainakaan huomattavasti nopeutetuksi lainsäädännöllisin keinoin. Kokeilua ja kehittämishanketta on käsitelty laajemmin jaksossa 5.2.1.

Jaksossa 6.2. on käsitelty **sosiaalistavia kokeiluja**, joilla nuori pyritään viranomaisyhteistyöllä jo ennen syyttäjän syyteratkaisua saamaan sosiaali- ja terveydenhuollon toimien tai

muiden sosiaalista selviytymistä edistävien hankkeiden piiriin. Yleisimmin kokeiluhankkeissa ovat olleet mukana poliisin, syyttäjälaitoksen, sosiaalitoimen ja kriminaalihuollon edustajat. Vaihtelua on esimerkiksi sen suhteen, kuka tekee aloitteen nuoren saamisesta mukaan hankkeeseen. Olennaista on kuitenkin se, että viranomaisten yhteistyöllä hankkeeseen pyritään saamaan valikoiduiksi ne, jotka kykenevät viemään sen läpi ja joiden kohdalla siitä on hyötyä tulevien rikosten estämisen kannalta.

Joensuun kihlakunnan poliisilaitoksella työskentelee Nuorten tiimi, johon kuuluvat jengityöntekijä, sosiaalityöntekijä ja poliisimies. Nuorten tiimin päätavoitteena on ehkäistä alle 18-vuotiaiden rikoskierteeseen joutumista ja vähentää syrjäytymisriskiä sekä rakentaa moniammatillisia verkostoja nuorten kanssa työskentelevien tahojen kanssa. Tiimillä on yhteinen työhuone poliisilaitoksella.

Tiimin keskeisenä tavoitteena on mahdollisimman varhainen ja tehokas puuttuminen nuorten tekemiin rikoksiin. Kaikki alle 18-vuotiasta koskevat rikosilmoitukset tulevat välittömästi tiimin pöydälle. Esitutkintaan ja oikeudenkäyntiin osallistumisen ja henkilötutkintojen laatimisen lisäksi tiimi pyrkii päivittämään ja välittämään tietoja nuorten tilanteista sosiaalitoimeen ja lastensuojeluun sekä vaikuttamaan myös poliisin toimintaan. Tiimillä on käytössä sosiaalitoimen ja poliisin tietojärjestelmät, mikä mahdollistaa tiedon välittämisen nopeasti kumppanin suuntaan.

Nuorten tiimissä seurataan nuorten tekemiä rikoksia ja niiden määrällistä kehitystä sekä nuorisokulttuuriin kuuluvien ilmiöiden vaikutusta nuorten rikollisuuteen, jaetaan tietoa muille viranomaisille ja pyritään yhteistyöverkostojen kautta nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseen sekä tuetaan maahanmuuttajanuorten yhdyskuntasuhteen rakentumista ja ehkäistään heidän ajautumistaan rikoksiin. Useimmin rikoksiin syyllistyneiden kohdalla tiimissä pohditaan erilaisia toimintamalleja rikoskierteen katkaisemiseksi. Vaikeimmissa tapauksissa järjestetään verkostotapaamisia, joita vetää perheterapeutti. Perhetapaamiset ovat alussa yleisin keino pyrkiä vaikuttamaan nuoren toimintaan ja vanhempien vastuun ottamiseen.

Nuorten tiimin asiakkaista ovat keskimääräistä enemmän työllistäneet alle 15-vuotiaisiin kuuluvat kahdeksan nuorta, jotka ovat yli kolme kertaa joutuneet poliisin kanssa tekemisiin. Ikäluokassa 15-17-vuotiaat vastaavanlaisia nuoria on 13. Näistä alle 18-vuotiaista nuorista kolme on ohjattu perhekoteihin, muiden osalta on toistaiseksi käynnissä erilaisia avohuollon tukitoimenpiteitä. Lähtelän perhetukikeskuksen asiakkaita näistä nuorista on ollut neljä ja psykiatrisessa hoidossa kolme. Perheterapeutin asiakkuuteen on ohjattu vuoden aikana 21 perhettä, joista Joensuun ulkopuolelta oli kuusi. Perheterapeutin palveluksissa on noudatettu sääntöä, jonka mukaan terapeutin tapaamisia on väliintulotilanteissa käytetty kihlakunnan kustantamana kaksi kertaa. Mahdollisesti tarvittavan jatkotyöskentelyn kustannukset ovat tulleet nuoren kotikunnan maksettaviksi.

Espoossa on vuoden 2001 alusta lähtien ollut käytössä nuorten rikosasioiden joudutettua käsittelyä koskeva **Jouko-menettely**. Vuoden 2002 maaliskuun alusta menettelyä on laajennettu siten, että siinä käsitellään kaikki alle 18-vuotiaiden Espoon ja Kauniaisten alueella tekemiksi epäillyt rikokset ja alle 15-vuotiaiden teot, jotka sitä vanhempien tekeminä olisivat rikoksia. Espoon kaupungin sosiaali- ja terveystoimi, Espoon kihlakunnan syyttäjäsasto ja Espoon kihlakunnan poliisilaitos ovat tehneet menettelyä koskevan yhteistyösopimuksen.

Jouko-menettely on kehitetty yhteistyönä Espoon poliisilaitoksen turvallisuustutkinnan ja Espoon kihlakunnan syyttäjäsaston kesken. Tavoitteena on estää nuoren ajautuminen rikos-

kierteeseen reagoimalla hänen rikokseensa ennen uuden tekemistä. Menettelyn perusosat ovat viranomaispalaveri ja puhuttelu. Epäilystä rikoksesta ilmoitetaan aina epäillyn nuoren vanhemmille tai huoltajille. Rikosprosessivaihtoehtoina tulevat kysymykseen syyteharkinta ja tuomioistuinmenettely, esitutkinnan rajoittaminen, esitutkinnan päättäminen puhutteluun, rangaistusmääräysmenettely, huomautus, syyttämättäjättämispäätös ja harkinta-aika syyttäjän tekemän ehdollisen ratkaisun jälkeen. Lähtökohtaisesti käräjäoikeudessa käsiteltävien rikosten tekijöitä ei puhutella Jouko-menettelyssä, sillä puhuttelu voidaan suorittaa tuomioistuinkäsittelyn yhteydessä tai puhuttelun voidaan katsoa sisältyvän tuomioistuinkäsittelyyn. Alle 18-vuotiaiden vastaajien rikosprosessin nopeuttamiseksi Espoon käräjäoikeus on varannut käsittelypäiväksi torstain.

Espoon sosiaali- ja terveystoimessa alle 18-vuotiaiden oikeusedustuksen sosiaalityö hoidetaan Yhteisten palvelujen Nuorisohuollon yksikössä. Saatuaan tiedon viranomaispalaverissa Jouko-käsittelyyn tulevasta alle 18-vuotiaan rikoksesta sosiaalityöntekijä selvittää epäillyn taustatietoja. Ennen puhuttelua sosiaalityöntekijä on mahdollisuuksien mukaan yhteydessä nuoreen ja tämän vanhempiin tai huoltajiin. Sosiaalityöntekijä on mukana puhuttelussa. Sosiaalityöntekijä voi jo Jouko-käsittelyn aikana ohjata nuoren ja hänen läheisiään tuen piiriin. Sosiaalityöntekijä myös osallistuu varsinaiseen oikeudenkäyntiin.

Jouko-menettelyyn liittyen poliisin edustaja, sosiaalityöntekijä ja syyttäjä kokoontuvat Espoon poliisilaitoksen tiloissa kerran viikossa. Tilaisuuteen osallistuu tarvittaessa myös sovittelutoiminnan edustaja. Kokouksessa käsitellään edellisen viikon aikana Espoon ja Kauniaisten alueella tapahtuneet alle 18-vuotiaiden tekemät rikokset ja rikoksen kaltaiset teot. Osallistujat selvittävät mahdollisuuksien mukaan tarvittavat taustatiedot ennen kokousta. Palaverissa voidaan päätyä asian ohjaamiseen sovitteluun. Viranomaispalaverissa suunnitellaan ja arvioidaan jatkotoimenpiteet mahdollisimman pitkälle erikseen kunkin viranomaisen näkökulmasta tarkasteltuna. Poliisi esittelee syyttäjälle ja sosiaalitoimen edustajalle kaikki alle 18-vuotiaille tiedoksi annetut rangaistusvaatimukset. Tapaukset arvioidaan ja tarvittaviin toimenpiteisiin ryhdytään, jos esimerkiksi sama henkilö on toistuvasti ollut rangaistusmääräysmenettelyssä.

Alle 15-vuotiasta epäiltyä koskevaan kokoukseen ei syyttäjä osallistu, koska asia ei voi edetä syyteharkintaan. Alle 15-vuotiaan epäillyn osalta selvitetään sosiaali- ja terveystoimen toimintamahdollisuudet ja -tarpeet. Asia saattaa tulla ohjatuksi sovitteluun.

Puhuttelutilaisuuksia järjestetään sovittuina puhuttelupäivinä. Poliisi kutsuu epäillyn ja hänen huoltajansa saapumaan tilaisuuteen. Puhuttelutilaisuuteen tulevat heidän lisäksi sosiaalityöntekijä, syyttäjä epäillyn ollessa 15-17-vuotias ja tarvittaessa sovittelutoiminnan edustaja. Puhuttelulla pyritään selvittämään rikos, teko-olosuhteet ja rikoksen tekemiseen johtaneet syyt. Tarvittaessa epäillyn kertomus kirjataan esitutkintalain mukaiseksi kuulustelukertomukseksi. Kunkin viranomaisen edustaja voi esittää omaan tehtävänsä ja päätöksentekoonsa liittyviä kysymyksiä. Alle 15-vuotiaan puhuttelussa ensisijainen tavoite on kasvatuksellinen ja ohjaava sekä sosiaali- ja terveystoimen toimenpiteiden tarpeen selvittäminen.

Jouko-menettely päättyy, kun syyttäjä puhuttelun jälkeen esittää kantansa asiassa. Jos syyttäjä harkitsee, että nuoren tekemästä rikoksesta ei voida välittömästi tehdä päätöstä, asian käsittelyä voidaan lykätä niin, että nuori kutsutaan uudelleen puhuttelutilaisuuteen. Jos hän ei väliaikana tee uusia rikoksia, se voidaan huomioida syyttäjän ratkaisua tehtäessä.

Mikkelissä on maaliskuussa 2002 perustettu nuorten rikosasioiden käsittelyn nopeuttamista varten ryhmä, jossa on sosiaalitoimen, sovittelun, kriminaalihuollon, poliisin, syyttäjälaitoksen ja käräjäoikeuden edustus. Tavoitteeksi on asetettu nuorten tekemien rikosten käsittely kolmessa kuukaudessa. Pyrkimyksiin kuuluu toimenpiteiden suorittaminen samanaikaisesti. Ryhmän toiminnan käynnistämistä ovat vauhdittaneet edellä mainittu oikeusministeriön nopeuttamiskokeilu ja sovitteluun liittyvä yhteistyö. Nuorten asiaa koskeva sovittelu käynnistyy Mikkelissä poliisin ilmoituksella sovittelutoimistoon. Nuorten asiassa poliisi myös pyytää henkilötutkinnan tekemistä ja tekee syyttäjälle esitutkintalain mukaisen ennakoilmoituksen asiasta. Nuoren asian paperit sijoitetaan poliisilaitoksella punaiseen muovitaskuun kiireellisyuden osoittamiseksi ja niihin liitetään seurantalomake, johon kirjataan asian eteneminen poliisista tuomioistuimeen. Ryhmä kokoontuu muutaman kerran vuodessa menettelyn toimivuuden seuraamista ja parantamista varten. Alustavien tulosten mukaan käsittelyajat on saatu lyhenemään yhteistyöllä.

Mietinnön **kansainvälisen vertailun** tiedoista ilmenee, että viranomaisyhteistyö on keskeisessä asemassa muuallakin nuoren tekemän rikoksen käsittelyn yhteydessä. Toiminnalle on tyypillistä nuoren rikoksen käsittely ryhmissä, joiden kokoonpanot kuitenkin vaihtelevat. Mukana saattaa olla esimerkiksi poliisin, sosiaalitoimen, koululaitoksen ja kriminaalihuollon edustajia. Vaihtelua on senkin suhteen, onko toiminta lailla säänneltyä vai ei.

9.2. Nuorisorikostoimikunnan ehdotukset

Ennen rangaistuksen tuomitsemista nuoreen rikosentekijään kohdistuvalla viranomaisyhteistyöllä on kolme keskeistä tavoitetta:

- 1) **Asian käsittely on saatava mahdollisimman nopeaksi nuoren rikollisen toiminnan katkaisemista sekä rikoksen ja siitä tulevan seuraamuksen välisen suhteen korostamista varten.**
- 2) **Rikosentekijä tulee tarvittaessa mahdollisimman nopeasti rikoksen tekemisen jälkeen saattaa sellaisten toimien ja hankkeiden piiriin, joilla voidaan edistää hänen sosiaalista selviytymistään ja estää uusien rikosten tekemistä.**
- 3) **Tuomioistuimeen tulee saada sellaiset tarpeelliset ja riittävät tiedot rikosentekijän henkilökohtaisista olosuhteista, joita rangaistuksen määrittämisessä tarvitaan.**

Tavoitteiden saavuttamista voidaan edistää lainsäädännöllä, joka asettaa viranomaisyhteistyölle puitteet. Viranomaisten välistä yhteistyötä voidaan edistää myös viranomaisten välistä työnjakoa selventävillä säännöksillä. Toimikunnan mietinnön I osaan sisältyy lukuisia yhteistyöhön suoraan tai välillisesti liittyviä lainsäädäntöehdotuksia. Lain säännöksiin perustuva viranomaisyhteistyö voidaan käytännössä järjestää monin tavoin. Viranomaisyhteistyötä voidaan lisäksi toteuttaa ilman siihen velvoittavaa sääntelyäkin.

Lainsäädäntöehdotukset

Esitutkintalaissa ehdotetaan säädettäväksi sosiaaliviranomaisten osallistumisesta tavalla, joka vastaa nykyisin asetuksessa olevaa sääntelyä. *Esitutkintatutkintalain 17 a §:n 2 momentin 4 kohdan* mukaan alle 15-vuotiaan rikollisen teon johdosta voitaisiin toimittaa tutkinta sosiaaliviranomaisen sitä pyytäessä. *Esitutkintalain 33 b §:n* mukaan, kun alle 18-vuotiasta kuultellaan epäiltyä rikoksesta tai rikollisesta teosta, sosiaaliviranomaiselle olisi varattava tilai-

suus lähettää edustajansa kuulusteluun, jollei tätä ole pidettävä selvästi tarpeettomana. Esitutkintaviranomaisen olisi viipymättä toimitettava kuulustelupöytäkirja sosiaaliviranomaiselle.

Nuorisorikostoimikunta ehdottaa henkilötutkinnan korvattavaksi *nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämiseksi*, josta säädettäisiin oma lakinsa. Lakiehdotuksen mukaan sosiaaliviranomaisen sosiaaliselvitys ja Kriminaalihuoltolaitoksen seuraamusselvitys tehtäisiin henkilöstä, jonka epäillään tehneen rikoksen alle 21-vuotiaana. Poikkeus selvitysten tekemisvelvollisuudesta säädettäisiin lievien rikosten kohdalla. Sosiaaliselvityksen tekijän olisi rikoksesta ilmoituksen saatuaan lisäksi kiinnitettävä huomiota siihen, että epäilty ohjataan tarvittavien sosiaali- ja terveydenhuollon tukitoimien ja palveluiden pariin. Sosiaaliselvityksen tekeminen käynnistyisi poliisiin viivytyksettä tekemän ilmoituksen jälkeen. Seuraamusselvitys tehtäisiin virallisen syyttäjän pyynnöstä. Viime kädessä pyynnön voisi esittää myös tuomioistuimien, jonka olisi varmistettava seuraamusselvityksen käytettävissä oleminen tuomioistuinjärjestelyssä. Jos tarvittavaa seuraamusselvitystä varten tarvittavaa sosiaaliselvitystä ei olisi tehty, Kriminaalihuoltolaitos voisi pyytää sen tekemistä. Selvityksillä hankittaisiin tietoa, jota tuomioistuin rangaistuksen määräämisen yhteydessä tarvitsee arvioidessaan tekijän sosiaaliseen selviytymiseen ja uusien rikosten ehkäisemiseen liittyviä näkökohtia.

Viranomaisyhteistyöhön keskeisesti liittyvä on *oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:ään ehdotettava uusi 3 momentti*, jonka mukaan syyttäjä voisi lykätä alle 18-vuotiaana rikoksen tehnyttä henkilöä koskevaa syyteratkaisua esimerkiksi epäillyn sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteisiin tai sosiaalista selviytymistä edistävien hankkeiden piiriin hakeutumisen vuoksi. *Saman lain 1 luvun 9 b §:n* mukaan virallisen syyttäjän olisi tehtävä ehdollista syyttämättä jättämistä koskeva ratkaisu henkilökohtaisessa tapaamisessa rikoksesta epäillyn kanssa. Tapaamiseen olisi kutsuttava epäillyn ja hänen laillisen edustajansa lisäksi myös sosiaaliviranomaisen edustaja.

Asetuksen sijasta ehdotetaan laissa (*esitutkintalain 8 a §:n 2 momentti*) säädettäväksi siitä, että alle 18-vuotiaisiin rikoksesta tai rikollisesta teosta epäiltyihin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneiden poliisimiesten suoritettaviksi. *Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettuun lakiin* ehdotetaan lisättäväksi kaksi säännöstä (*1 luvun 18 § ja 11 luvun 7 a §*), joiden perusteella alle 21-vuotiaana tehtyä rikosta koskevat asiat on mahdollisuuksien mukaan käsiteltävä niin, että virallinen syyttäjä ja käräjäoikeuden puheenjohtaja ovat sellaisten asioiden käsittelyyn erikoistuneita. Vaikka syyttäjää ja tuomioistuinta koskevien säännösten taustalla on erityisesti asioiden käsittelyn edellyttämän asiantuntemuksen varmistaminen, asioiden keskittämällä samoille käsittelijöille luodaan myös pohjaa viranomaisten väliselle yhteistyölle.

Ehdollisen vankeuden valvontaa ja nuorisorangaistusta koskeviin lakiehdotuksiin liittyy säännöksiä, joilla on merkitystä viranomaisyhteistyön kannalta. *Ehdollisen vankeuden valvonnasta annettavan lain 4 §:n 2 momentissa* ehdotetaan säädettäväksi, että valvottavaa on avustettava yhteydenotoissa viranomaisiin ja muihin valvottavan elämäntilanteen järjestämisen kannalta tarpeellisiin tahoihin ja tarvittaessa hänet on ohjattava sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden pariin. *Nuorisorangaistusta koskevan lakiehdotuksen 4 §:n* mukaan nuorisorangaistuksen täytäntöönpano olisi sovittava yhteen sellaisten tukitoimien kanssa, joilla voidaan tukea tekijän elämänhallintaa ja tukea häntä rangaistuksen suorittamisessa. Viranomaisten välistä tehtävänjakoa selventää *viimeksi mainitun lakiehdotuksen 5 §:n 1 momentti*, jonka mukaan Kriminaalihuoltolaitos arvioi alustavan toimeenpanosuunnitelman tarpeellisuuden. Se voitaisiin laatia myös virallisen syyttäjän tai tuomioistuimen pyynnöstä.

Nuorisorikostoimikunta esittää harkittavaksi myös sitä, pitäisikö lähinnä lastensuojelulakia täydentää säännöksellä, jonka mukaan kunnan sosiaaliviranomaisen pitäisi eräissä tapauksissa järjestää neuvottelutilaisuus, jos alle 15-vuotiaan epäillään syyllistyneen rikolliseen tekoon. Tämä saattaisi tulla kysymykseen erityisesti silloin, kun rikollinen teko on vähäistä huomattavampi tai rikollisten tekojen tekeminen toistuvaa ja sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteiden tarpeen selvittäminen edellyttää neuvottelun järjestämistä. Neuvottelussa voitaisiin kuulla tarvittavien viranomaisten, myös esimerkiksi koulun edustajia.

Kuten jaksosta 8 ilmenee, **sovittelua** on pidettävä käyttökelpoisena menettelynä käsiteltäessä lasten ja nuorten rikollisuutta. Sovittelulla on erityisesti asioiden siihen ohjautumisen ja sillä seuraamusjärjestelmään olevan kytkennän kautta voimakas yhteys viranomaisyhteistyöhön. Nuorisorikostoimikunnan ehdottaman *oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:n uuden 3 momentin* mukaan syyttäjä voisi lykätä syyteratkaisuaan muun ohessa epäillyn (alle 18-vuotiaana tehty rikos) ja asianomistajan välillä käytävien sovintoneuvottelujen vuoksi. Nuorisorikostoimikunta ei muuten ehdota sovitteluun liittyvää lainsäädäntöä. Sosiaali- ja terveysministeriössä on käynnissä sovittelua koskeva lainvalmisteluhanke. Työryhmämuistion (sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2002:5) lakiluonnoksen 10 §:n 1 momentin mukaan sovittelua koskevan aloitteen voisi tehdä asianosainen, poliisi- ja syyttäjäviranomainen taikka muu viranomainen. Saman luonnoksen 13 §:n 1 momentin 4 kohdan mukaan sovittelutoimiston tulisi sovittelun päätyttyä toimittaa sovittelualoitteen tehneelle poliisi- tai syyttäjäviranomaiselle taikka tuomioistuimelle tieto sovittelun kulusta ja lopputuloksesta. Nykyisen oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 §:n 1 momentin nojalla onnistunut sovittelu voi johtaa syyttämättä jättämiseen. Sovittelun vuoksi vastaaja voidaan myös tuomioistuimessa jättää rangaistukseen tuomitsematta tai tuomita normaalia lievempään rangaistukseen.

Mitä tulee **vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon ja vankilasta vapautumiseen** liittyvään viranomaisyhteistyöhön, sitä koskevat ehdotukset sisältyvät vankeusrangaistuskomitean mietintöön (komiteanmietintö 2001:6). Mietintöön sisältyvän uutta vankeuslakia koskevan ehdotuksen 4 luvun 6 §:n mukaan vangille olisi laadittava yksilöllinen rangaistusajan suunnitelma rangaistusajan suorittamista ja ehdonalaista vapautta varten. Hyvissä ajoin ennen todennäköistä vapauttamista suunnitelmaa täydennettäisiin vapauttamis- ja valvontasuunnitelmalla, joista säädettäisiin rikoslain 2 c luvun 17 ja 20 §:ssä. Suunnitelmat olisi tarpeellisessa määrin laadittava yhteistyössä muun ohessa vangin kotikunnan ja muiden viranomaisten kanssa. **Nuorisorikostoimikunta katsoo, että suunnitelmat ovat erityisen tärkeitä nuoren vapautuvan vangin kohdalla.**

Nuorisorikostoimikunnan näkemys viranomaisyhteistyön järjestämisestä käytännössä

Seuraavassa on nuorisorikostoimikunnan näkemys siitä, minkälaiseksi viranomaisyhteistyö tulisi käytännössä muodostumaan lakiehdotusten pohjalta ja minkälaisia menettelytapoja viranomaisyhteistyössä tulisi muuten omaksua.

Nuorta rikoksenteijää koskeva viranomaisyhteistyö käynnistyy häneen kohdistuvan rikosepäilyn tullessa poliisiin tietoon. Kun alle 21-vuotiaan epäillään syyllistyneen rikokseen, poliisiin olisi sosiaaliselvityksen tekemistä varten viivytyksettä ilmoitettava asiasta sosiaaliviranomaiselle lukuun ottamatta tapauksia, joissa esitutkinta lopetetaan saattamatta asiaa virallisen syyttäjän harkittavaksi tai rikos on tehty epäillyn ollessa 18-20-vuotias ja asiassa käytetään rangaistusmääräysmenettelyä. Poliisin ilmoituksen tultua sosiaaliviranomaisen olisi lisäksi kiinnitettävä huomiota siihen, että epäilty ohjataan tarvittavien sosiaali- ja terveyden-

huollon tukitoimien ja palveluiden pariin. Viivytyksettä tapahtuvan ilmoittamisen tulisi tapahtua muutaman päivän kuluessa epäilyksi tulemisesta.

Poliisin olisi varattava sosiaaliviranomaiselle tilaisuus lähettää edustajansa alle 18-vuotiaan kuulusteluun, jollei tätä ole pidettävä ilmeisesti tarpeettomana. Tilaisuuden varaaminen olisi tarkoituksenmukaista tehdä yhdessä edellä mainitun ilmoittamisen kanssa, jos kuulustelun ajankohta on ilmoittamisen aikoihin jo päätettävissä. Esitutkintaviranomaisen olisi lisäksi kuulustelun jälkeen viipymättä toimitettava kuulustelupöytäkirja sosiaaliviranomaiselle.

Syyttäjän tehtävien ratkaisujen nopeuttamista ja jäljempänä kuvatun ryhmätyömallin toimivuutta edistää esitutkintalain 15 §:n 1 momentissa säädetty poliisin velvollisuus ilmoittaa sille tutkittavaksi tulleesta rikosasiasta syyttäjälle, kun jotakuta voidaan epäillä syylliseksi rikokseen. Samassa lainkohdassa säädettyä mahdollisuutta jättää ilmoitus tekemättä yksinkertaisissa asioissa tulisi käyttää pidättyvästi nuorten rikosasioissa. Tätä ilmoittamisenmenettelyä voidaan täsmentää myös syyttäjän taholta, koska esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 7 §:n 1 momentin mukaan esitutkintaviranomaisen on sen lisäksi, mitä esitutkintalain 15 §:n 1 momentissa säädetään, ilmoitettava syyttäjälle sellaisista rikosasioista, joista tämä on erikseen pyytänyt ilmoittamaan.

Käytännössä pitäisi pyrkiä siihen, että jo poliisi ohjaa nuoren rikosasian sovitteluun. Näin käytettynä sovittelu tarjoaa nopean keinon puuttua nuoren tekoon tai rikokseen. Lisäksi nuoren rikosasian käsittelyä nopeuttaa se, että asia on jo syyttäjälle tullessaan ohjattu sovitteluun. Sovittelun täysipainoinen hyödyntäminen edellyttää kuitenkin sitä, että myös muilla viranomaisilla on mahdollisuus ohjata asia sovitteluun. Sovitteluun ja viranomaisyhteistyöhön liittyvä tärkeä näkökohta liittyy siihen, että sovittelusta tulisi kulkeutua tieto kaikille sitä tarvitseville tahoille, joihin voi kuulua muitakin viranomaisia kuin asian sovitteluun ohjannut. Viimeksi mainittu seikka tulisi ottaa huomioon sovittelulainsäädäntöä valmisteltaessa.

Viranomaisyhteistyön kannalta tärkeää on, että esimerkiksi asiakirjoista ilmenee, ketkä muiden viranomaisten palveluksessa olevat henkilöt ovat käsitelleet tai parhaillaan käsittelevät kysymyksessä olevaa nuoren rikosasiaa. Tämä voidaan toteuttaa asiakirjojen mukana seuraavalla lomakkeella. Lisäksi poliisin esitutkintapöytäkirjan merkintäsivulle tulisi merkitä tiedot eri viranomaisten edustajista. Nuoren asioiden kanssa työskentelevien tiedossa on myös yleisesti oltava nuorten asioiden kanssa työskentelevien muiden viranomaisten yhteyshenkilöt.

Tämän jakson alussa esitettyjen viranomaisyhteistyön tavoitteiden saavuttamista edistää nuorten rikosasioiden käsittely **paikallisissa ryhmissä**, joissa on käsiteltävien asioiden mukaan määräytyvä riittävä eri tahojen edustus. Ryhmien alueellinen kattavuus riippuisi paikallisista olosuhteista. Esimerkiksi isoissa kaupungeissa niitä voisi olla useita, muualla ryhmän toiminta-alue voisi kattaa kunnan tai useampia kuntia. Jos ryhmässä käsiteltäisiin nuoria epäiltyjä (asiasta riippuen rikoksentekehoketkellä alle 18-vuotiaita tai alle 21-vuotiaita) koskevia monenlaisia asioita, siinä voisi oikeusministeriön nopeuttamiskokeilun mukaisesti olla esimerkiksi poliisi-, syyttäjä-, oikeus-, sosiaali- ja sovittelutoimen sekä kriminaalihuollon edustus. Toisaalta ryhmätyöskentelyä voitaisiin toteuttaa myös asiakohtaisena, jolloin esimerkiksi nuoren rikoksentekeyn tilanteen selvittämiseen liittyvinä osallistujina olisivat ennen kaikkea poliisi-, syyttäjä- ja sosiaalitoimen sekä kriminaalihuollon edustajat. Ryhmissä voitaisiin käsitellä myös alle 15-vuotiaiden rikollisia tekoja esimerkiksi ehdotetun esitutkintalain 17 §:n 2 momentin 4 kohdan mukaisen tutkinnan ja epäillyn sosiaali- tai terveydenhuollon toimien tarpeellisuuden selvittämiseksi.

Ryhmissä tapahtuvan työskentelyn rungon muodostaisi eri tahojen edustajien säännöllinen yhteydenpito, jonka keskeinen käytännön toteuttamistapa olisi ryhmäkokousten järjestäminen. Nuorten rikoksentekeydiden käsittelyn nopeuden turvaamiseksi tapaamisia tulisi järjestää riittävän usein. Yhteydenpidossa luotaisiin yleiset puitteet nuorten rikosasioiden käsittelylle alueella ja tarvittaessa tehtäisiin niihin muutoksia sekä tehtäisiin tai pohjustettaisiin yksittäistä rikosasiaa koskevia käsittelyratkaisuja. Ryhmätyöskentelyllä pitäisi pyrkiä asian käsittelyssä mukana olevien viranomaisten samanaikaiseen toimimiseen, mikä on omiaan nopeuttamaan asian käsittelyä.

Ryhmätyöskentelyn merkitys korostuu nuorten rikosten käsittelyn nopeuttamista koskevien kokeilun ja hankkeen myötä (jakso 5.2.1.). Hankkeen työryhmän ehdotuksissa (oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2003:3) katsotaan, että nuorten tekemien rikosten nopeutetun käsittelyn toimintatapa tulisi vakiinnuttaa tavanomaiseksi työtavaksi koko maassa. Työryhmän käsityksen mukaan toimintamallien valtakunnallistaminen ja vakiinnuttaminen varmistetaan parhaiten siten, että nopeutetun prosessin toimintatapa liitetään osaksi poliisin, syyttäjän ja tuomioistuinten tulosoajasta.

Vaikka kokeilujen perusteella ryhmätyöskentelyllä saavutetaan myönteisiä tuloksia ja vaikka viranomaiset kokemusten perusteella ovat valmiita sellaiseen yhteistyöhön, menettelyn lakisääteistämiseen ei ainakaan tässä vaiheessa ole syytä. Yhteistyössä on oltava ennen kaikkea paikalliset olosuhteet (esimerkiksi nuorten tekemien rikosten määrä ja viranomaisten toimipaikkojen etäisyydet toisistaan) huomioon ottavaa jouston varaa. Tämä koskee niin ryhmätyöskentelyn tarvetta kuin sen tarkempaa sisältöäkin. Lisäksi tarvitaan **seurantatietoa** tällaisen viranomaisyhteistyön alueellisesta ulottuvuudesta sekä käytännön toteuttamistavoista ja kokemuksista. Riittävää ei ole esimerkiksi nuorten asioiden käsittelyn nopeuttamiskokeiluun liittyvä ja vain eräitä paikkakuntia koskeva seuranta.

Ryhmätyöskentelyn keskeisiä painopistealueita olisivat nuoren rikoksentekeyn tilanteen selvittämiseen liittyvien ratkaisujen tekeminen sekä sosiaali- ja terveydenhuollon toimien ja muiden sosiaalista selviytymistä edistävien hankkeiden kytkeminen seuraamusjärjestelmään. Tapaamisessa voitaisiin esimerkiksi arvioida sosiaaliselvityksen ja seuraamus selvityksen tekemisen tarvetta niiden tietojen pohjalta, joita poliisin edustaja antaa epäillystä rikoksesta ja joita muuten mahdollisesti on epäillyn olosuhteista ja aikaisemmasta rikollisuudesta. Syyttäjä voisi jo tässä vaiheessa ottaa kantaa esimerkiksi nuorisorangaistuksen alustavan toimeenpanosuunnitelman tarpeellisuuteen, jos hänellä on mielestään tietoa on riittävästi.

Yksinkertaisimmissa tapauksissa sosiaaliselvitys saattaisi olla tuolloin jo valmiina, jolloin selvityksen tekijä voisi esitellä sen tulokset ja jolloin sen pohjalta voitaisiin suunnitella asian vaatimat jatkotoimet.

Nuorisorikostoimikunnan lakiehdotusten mukaan syyttäjä voisi lykätä syyteratkaisua esimerkiksi epäillyn ja asianomistajan välillä käytävien sovintoneuvottelujen, epäillyn sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteisiin tai sosiaalista selviytymistä edistävien hankkeiden piiriin hakeutumisen vuoksi enintään kuudeksi kuukaudeksi, kun alle 18-vuotiaan epäillään syyllistyneen rikokseen. Jaksossa 6.2. on esitelty näihin toimenpiteisiin ja hankkeisiin liittyviä kokeiluja. **Ryhmätyöskentelyllä voitaisiin luoda kanava, jolla nuori rikoksentekijä saadaan ohjatuksi syyteratkaisun lykkäämisen perustana olevien toimenpiteiden piiriin.** Ne saatavat rikoksen syihin puuttuessaan olla tulevien rikosten ehkäisemisen kannalta tehokkaampia kuin esimerkiksi sakkorangaistukset, joita varaton nuori ei itse kykene suorittamaan. Lisäksi tällaiset toimenpiteet saattavat olla siinä määrin tuntuvia, että niiden suhteuttaminen seuraamusjärjestelmään on perusteltua esimerkiksi syyttämättä tai tuomitsematta jättämisen taikka normaalia lievemmän rangaistuksen tuomitsemisen kautta. Syyteratkaisun lykkäämiseen liittyvien hankkeiden kautta nuoren rikollisuuteen voidaan myös nopeammin kuin esimerkiksi tuomioistuimen tuomitsemalla rangaistuksella.

Syyteratkaisun lykkäämisen kannalta tärkeätä on, että toimenpiteiden kohteeksi valikoituvat mahdollisimman varhaisessa vaiheessa niihin soveltuvat nuoret epäillyt. Tätä valikoitumista voidaan edistää ryhmätyöskentelyllä. Sovittelun osalta tulisi edellä jo mainitun mukaisesti pyrkiä siihen, että poliisi ohjaa asian sovitteluun. Mikäli se ei ole mahdollista, sovittelun edellytyksiä asiassa voitaisiin pohtia ryhmässä. Sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteiden ja sosiaalista selviytymistä edistävien hankkeiden kannalta ovat keskeisessä asemassa niitä koskevien kokeiluhankkeiden perusteella sosiaaliviranomaiset ja Kriminaalihuoltolaitos. Niiden sekä poliisi- ja syyttäviviranomaisten yhteistyön kautta tarpeellista valikoitumista voidaan edistää. Yhteistyön käytännön toteuttamiselle on tässäkin tapauksessa jätettävä paikallisiin olosuhteisiin liittyvää käytännön jouston varaa. Olennaista on selkeän valikoitumisjärjestelmän luominen ja siihen liittyvien arviointiperusteiden vahvistaminen.

Viranomaisten ryhmämuotoisen yhteistyön kannalta on syytä korostaa joitakin seikkoja. Nuorten rikosasioiden käsittelyyn liittyvien etujen vuoksi se on syytä omaksua mahdollisimman laajasti. Kuitenkin varsinkin laajalle levinnyt viranomaisyhteistyö saattaa edellyttää nuorten rikoksentekijöiden yhdenvertaisen käsittelyn vuoksi **yleistä ohjeistusta**, jonka antamisen kannalta keskeisessä asemassa ovat lähinnä oikeusministeriö, sisäasiainministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö, Valtakunnansyyttäjänvirasto ja Kriminaalihuoltolaitos. Samassa yhteydessä on tarkoituksenmukaista esimerkiksi viranomaisyhteistyön mahdollisen tulevan sääntelyn tarpeen arvioimiseksi järjestää **yhteistyön seuranta** tavalla, josta ilmenee esimerkiksi ryhmäyhteistyön alueellinen ulottuvuus ja toteuttamistavat. Viranomaisyhteistyön käytännön järjestäminen voidaan yhdistää nuorten rikosasioiden käsittelyn nopeuttamista koskevaan kokeiluun niillä paikkakunnilla, joissa kokeilua toteutetaan.

Seuraavassa jaksossa käsitellään viranomaisyhteistyöhön liittyviä kysymyksiä erityisesti rikosoikeudellista vastuuikärajaa nuorempien lasten kannalta, jolloin painopiste on muussa kuin jo tehdyn rikoksen tai rikollisen teon käsittelyssä.

10. RIKOSOIKEUDELLISTA VASTUUKÄRAJAA NUOREMMAT LAPSET

Toimikunta on rikosoikeudellisen vastuukärajan osalta päätenyt nykyiseen 15 vuoden ikärajaan. Alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta epäiltyä voitaisiin kuitenkin kuulustella ja häneen kohdistaa muitakin tarpeellisia tutkintatoimenpiteitä. Alle 15-vuotias voi myös joutua korvausvastuuseen rikoksella aiheuttamastaan vahingosta. Lisäksi rikollinen teko saattaa johdattaa lastensuojelutoimenpiteisiin. Sovittelu on tärkeä puuttumiskeino lasten rikollisiin tekoihin. Lapsen rikollisen käyttäytymisen uusiutumisen ehkäiseminen edellyttää riittävän nopeata ja vaikuttavaa puuttumista jo tehtyyn tekoon.

Tässä pääjaksossa käsitellään kysymyksiä, joilla on merkitystä erityisesti rikosoikeudellista vastuukärajaa nuorempien kohdalla pyrittäessä estämään heidän syyllistymistään rikoksiin ja puuttuessa heidän rikollisiin tekoihinsa. Esitettävillä näkökohdilla on pääsääntöisesti merkitystä myös ikärajaa vanhempien nuorten kannalta.

10.1. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle lasten ja nuorten hyvinvoinnista

Lasten kasvuolosuhteisiin liittyy sekä rikolliselle käyttäytymiselle altistavia että siltä suojaavia tekijöitä. Niitä on käsitelty *valtioneuvoston eduskunnalle antamassa selonteossa*, joka koskee muun ohessa yhteiskunnassa ja arvomaailmassa tapahtuneita lasten ja nuorten hyvinvointia uhkaavia muutoksia, lastensuojelun toimivuutta, valtionapua kunnille lasten ja nuorten psykiatrian palveluihin sekä toimenpiteitä kotien hoivatyön, vanhemmuuden ja lähiyhteisöjen kasvatusvastuun tukemiseksi. Selonteko (VNS 4/2002 vp) on julkaistu sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaisusarjassa (2002:12).

Selonteossa todetaan, että erityisesti 1980- ja 1990-luvun yhteiskunnallisilla muutoksilla on ollut suuri vaikutus lasten, nuorten ja lapsiperheiden hyvinvointiin. Valtaosa lapsista kuuluu perheisiin, joiden hyvinvoinnin edellytykset ovat säilyneet kohtuullisina, mutta joidenkin lapsiperheiden elämäntilanteen muutokset ovat olleet dramaattisempia. Ongelmia ovat aiheuttaneet sekä taloudellinen lama että työ- ja perhe-elämän yhteensovittaminen. Yhteiskunnan käyttämät resurssit tulontasaukseen tulonsiirroilla vähenivät 1990-luvulla. Koko yhteiskunnan rakenteellinen ja kulttuurinen muuttuminen 1960-luvulta alkaen on muuttanut lasten ja nuorten edellytyksiä kiinnittyä yhteiskuntaan ja lähiyhteisöihin. Yhteisöt eivät kannata enää samanlaista vastuuta jäsenistään kuin ennen, mikä lisää riskiä vanhempien vaikeuksien siirtymisestä lasten taakaksi. Kansainvälinen markkinoiden ja ihmisten liikkuvuuden vapautuminen ja tiedonvälityksen kehittyminen ovat tuoneet mukanaan myös kielteisiä puolia. Selonteen mukaan varhaisen puuttumisen näkökulma ei kenties ole riittävän painokkaasti vaikuttanut lapsen kasvuympäristöihin arkipäivän elämässä.

Voimakkaan talouskasvun ja työllisyyden paranemisen myötä kotitalouksien väliset tuloerot ovat kasvaneet nopeasti 1990-luvun puolivälistä alkaen. Tuloerojen taustalla on omaisuustulojen kasvu. Eri perhetyyppien keskinäisessä tilanteessa on tapahtunut kohtalaisen suuria muutoksia. Heikoimmin ovat menestyneet yksin elävät, yksinhuoltajat ja parit, joilla on alle kouluikäisiä lapsia. Erityisesti alle kouluikäisten lasten yksinhuoltajien köyhyysaste on muo-

dostunut huomattavan korkeaksi. Köyhäksi arvioitujen lapsiperheiden osuus oli vuonna 1999 noin 10 prosenttia kaikista lapsiperheistä.

10.1.1. Lapsiperheiden palvelut

Valtioneuvoston selonteon mukaan perhepolitiikan painopiste on 1990-luvun jälkipuoliskolla ollut lapsiperheille suunnatuissa palveluissa. Tämä koskee muun ohessa lasten kotihoidon tukea ja yksityisen hoidon tukea sekä lasten kunnallista päivähoitoa. Sen sijaan koululaisten iltapäivätoimintaa supistettiin 1990-luvulla. Aamu- ja iltapäivähoidon kysyntä ylittää tarjonnan.

Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä kasvoi 1990-luvulla lähes 40 prosenttia. Sijoittamisen yleisimpiä syitä ovat vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmat, jotka usein johtavat lapsen hoidon laiminlyöntiin tai perheväkivaltaan. Nykyään yhä useampi sijoitus perustuu lasten oirehtimiseen, joka näkyy kouluvaikeuksina, rikollisuutena tai huumeiden käyttönä. Perheiden sukupolvesta toiseen siirtyvät ongelmat muodostavat palvelujärjestelmälle erityisen haasteen. Lastensuojelulakiin ollaan valmistelemassa muutoksia, joiden tavoitteena on muun ohessa vahvistaa lapsen oikeusturvaa ja asemaa lastensuojelun asiakkaana.

Väestötutkimusten mukaan lasten psyykkiset oireet ovat lisääntyneet. Vakavia psyykkisiä häiriöitä on noin 4 prosentilla ja keskivaikeita häiriöitä noin 17 prosentilla 8- ja 9-vuotiaista lapsista. Kaikista häiriintyneistä lapsista arvioidaan hoidossa olevan yksi kuudesta ja vakavasti häiriintyneistä noin 40 prosenttia. Vuonna 1999 tehtyjen selvitysten mukaan mielenterveyspalveluiden ongelmana on voimavarojen niukkuus. Lasten ja nuorten mielenterveyspalveluiden tarjonta oli selvitysten mukaan alueellisesti epätasaista ja hajanaista. Vuonna 2001 voimaan tulleella mielenterveysasetuksen muutoksella on pyritty nopeuttamaan hoitoon pääsemistä ja yhtenäistämään järjestelmää. Samalla valtionosuuksia on nostettu.

Vaikeasti päihderiippuvaiset äidit ovat palvelujärjestelmälle suuri haaste. Raskaana olevista äideistä päihderiippuvaisia tai alkoholin suurkuluttajia arvioidaan olevan 6-10 prosenttia. Äidin päihteen käyttö on suurin yksittäinen ulkoa päin tuleva uhka sikiölle. Uusimpien arvioiden mukaan vuosittain noin 4000-6000 sikiötä on vaarassa altistua päihdyttävälle aineille. Vuosittain syntyy arviolta noin 650 alkoholin eriasteisesti vaurioittamaa lasta. Naisten ja äitien päihteen käyttö lisääntyy ja näyttää muuttuvan yhä pysyvämmäksi ilmiöksi. Päihteitä käyttävien vanhempien lapset ovat muita heikommassa asemassa.

Valtioneuvoston selonteon mukaan nuorten vapaa-ajan liikuntaharrastus on lisääntynyt. Urheiluseuroihin olisi tulossa nykyistä enemmän nuoria, mutta muun ohessa tilojen ja ohjaajien puute estävät tarjonnan laajentamista. Suomalaisnuorten kunnan heikkenemisestä on kuitenkin havaittavissa merkkejä. Koululiikuntaa on kansainvälisesti vertaillen vähän. Liikunta tukee merkittävästi lasten ja nuorten tervettä kasvua ja kehitystä ja antaa luontevia mahdollisuuksia fyysisten, psyykkisten ja sosiaalisten taitojen kehittämiseen.

Kuntien nuorisotyön tavoitteena ovat nuorten elinolojen parantaminen ja nuorten kansalaisuuden edistäminen. Perusnuorisotyön tavoitteena on erityisesti syrjäytymisen ehkäiseminen nuorten harrastustoimintaa ja osallistumista edistämällä. Kunnat huolehtivat osin valtionosuuden turvin nuorisojärjestöjen paikallisyhdistysten ja toimintaryhmien tukemisesta, nuorisotilojen ylläpitämisestä, toiminnan järjestämisestä sekä pääosin myös nuorten työpajatoimin-

nasta. Viime vuosina nuorisotyössä on kiinnitetty erityistä huomiota koululaisten iltapäivätoiminnan tukemiseen ja ennaltaehkäisevään huumetyöhön.

10.1.2. Lasten ja nuorten hyvinvointia uhkaavat tekijät

Valtioneuvoston selonteossa todetaan se lähtökohta, että lasten hyvinvointi kytkeytyy ympäröivään yhteiskuntaan, elinoloihin, perheoloihin ja kouluyhteisöön. Huonosti voivien lasten takana ovat usein huonosti voivat vanhemmat. Yhteisöllisyyden heikkeneminen korostaa ilmiön vaikutusta. Oman harkintakyvyn vasta kehittyessä nuoret tarvitsevat kodin ja koulun tukea. Lasten ja nuorten väkivaltainen käyttäytyminen on yksi tulevaisuuden suurista haasteista niin kasvattajille kotona, päivähoitossa ja koulussa kuin työntekijöille erilaisissa palvelujärjestelmissä.

Koululla on suuri merkitys nuoren tulevaisuudelle. Koulun niukat resurssit vähentävät opettajien mahdollisuuksia ohjata oppilaiden sosiaalista ja emotionaalista kehitystä. Hoitamattomat oppimisvaikeudet ja niistä seuraava huono koulumenestys alaluokilla ovat vahva riskitekijä huonolle opinto- ja työuralle nuoruudessa ja aikuisuudessa.

Maahanmuuton seurauksena syntyneet kulttuuriset ja kielelliset vähemmistöt asettavat uudenlaisia vaatimuksia myös peruspalvelujen järjestämiselle erityisesti päivähoitossa ja koulussa. Lisäksi tulee kiinnittää huomiota lapsen perheen muiden jäsenten kiinnittymiseen suomalaiseen yhteiskuntaan. Näin vältetään tilanteita, joissa lapsen ja hänen vanhempiensa erilainen valmius yhteiskunnassa toimimiseen voi aiheuttaa voimakkaitakin ristiriitatilanteita lasten ja vanhempien välille. Tässä työssä eräitä keskeisiä välineitä ovat maahanmuuttajille suunnatut nuorisotyön palvelut.

Kun otetaan huomioon mielenterveyden ja oppimisen ongelmat, on arvioitu, että noin joka kolmannella lapsella olisi tarvetta joihinkin terveydenhuollon erityistoimenpiteisiin. Suurimmat terveystulokset liittyvät mielenterveyteen. Nuorten terveydentilaan vaikuttavat ravitsemus- ja liikuntatottumusten lisäksi tupakointi ja päihteiden käyttö. Tupakointi on lisääntymässä. Päihteiden käyttö keskittyy pääasiassa alkoholiin, 1990-luvulla huumausaineiden käyttö on kuitenkin lisääntynyt huomattavasti.

Nuorten työttömyys on lamavuosien jälkeen laskenut muuta työttömyyttä nopeammin. Kuitenkin viime aikoina myös nuorisotyöttömyyden aleneminen on hidastunut. Nuorten työttömyys on muita ikäluokkia paljon lyhytaikaisempaa ja nuorilla on myös muita enemmän valinnan mahdollisuuksia. Suomen nuorisotyöttömyys on edelleen kansainvälisesti vertaillen suhteellisen korkea. Pelkän peruskoulun käyneiden nuorten mahdollisuudet sijoittua pysyvästi töihin ovat kaikkein heikoimmat.

Valtaosa nuorista jatkaa opintojaan peruskoulun ja lukion jälkeen. Vuonna 1999 peruskoulun päättäneistä 7 prosenttia ei jatkanut missään koulutuksessa. Vaikka valtaosa nuorista jatkaa opintojaan, opintonsa keskeyttäneiden nuorten lukumäärä on jatkuvasti noussut. Ilman ammatillista koulutusta heidän riskinsä syrjäytyä pysyvästi työmarkkinoilta kasvaa. Hyvän työllisyystilanteen aikana opintojen keskeyttäminen yleistyy myös hyvin menestyvien opiskelijoiden keskuudessa.

Lapsiin kohdistuva väkivalta liittyy usein perheen sisällä tapahtuvaan väkivaltaan. Tällöin lapsi voi olla väkivallan näkijä tai kohde, mutta myös tekijä. Tutkimuksen mukaan joka viides nainen kokee tämänhetkisessä parisuhteessaan fyysistä väkivaltaa. Tämän perusteella Suomessa on noin 200 000 väkivallan ja pelon ilmapiirissä elävää lasta. Väkivaltaisuuden riskin tiedetään lisääntyvän aikuisuudessa, jos lapsena on joutunut väkivallan tai laiminlyönnin kohteeksi.

Lapset ja nuoret viettävät selonteon mukaan huomattavan osan päivästään katsoen televisiota tai videoita, pelaten tietokone- ja videopelejä tai käyttäen internetiä. Lapset saavat näiden välineiden kautta tietoa, oppivat käyttäytymismuotoja ja omaksuvat arvoja ja normeja. Osa sähköisestä viihteestä on sisällöltään ongelmallista. Tähän ryhmään kuuluvat erityisesti väkivalta ja pornografia, jotka voivat vaikuttaa kielteisesti sekä lasten maailmankuvaan että tunne-elämään ja käyttäytymiseen.

Työelämän käytännön muutokset ovat johtaneet tilanteisiin, joissa vanhemmuus on joutunut entistä ahtaammalle. Työelämän vaatimukset asetetaan usein tärkeysjärjestyksessä korkeammalle kuin perheen perustaminen. Lapsiperheiden vanhemmat ovat mukana työelämässä useammin kuin miehet ja naiset keskimäärin. Suomalaiset vanhemmat tekevät yleensä kokopäivätyötä ja pitkää työviikkoa. Varsinkin miehet tekevät pitkiä työpäiviä myös silloin, kun heidän lapsensa ovat pieniä. Perhevapaiden käyttö keskittyy naisille. Myös työskentely epätyypillisinä työaikoina kuten iltaisin, öisin ja viikonloppuisin on lisääntynyt. Työelämän tahti on kiristynyt ja työsidonnaisuus syventynyt. Ylitöiden määrä on myös kasvussa. Vanhempien ja lasten yhteinen aika on entisestään lyhentynyt, vaikka ihmisten vapaa-aika yleisesti mitattuna on jatkuvasti lisääntynyt. Toisaalta kokonaan työelämän ulkopuolelle jääminen aiheuttaa uhkia lapsiperheiden ja lasten elämään erityisesti taloudellisen toimeentulon heikkenemisen kautta.

Eduskunnan toimenpiteet selonteon johdosta

Eduskunta on selonteon perusteella 4.10.2002 päättänyt lähettää sosiaali- ja terveystieteiden valtiokunnan mietinnön (StVM 23/2002 vp) valtioneuvostolle tiedoksi ja tarpeellisia toimenpiteitä varten sekä hyväksynyt kaksi lausumaa:

- 1) Eduskunta edellyttää, että hallitus ryhtyy toimenpiteisiin parantaakseen lapsiperheiden toimeentuloa sitomalla lapsilisät indeksiin niiden ostovoiman turvaamiseksi.
- 2) Eduskunta edellyttää, että hallitus ryhtyy toimenpiteisiin parantaakseen lapsiperheiden palveluja osoittamalla lisävoimavaroja
 - kouluterveydenhuoltoon, neuvolatoimintaan ja niiden moniammatillisen osaamisen vahvistamiseen sekä ohjaamalla valtakunnallisilla laatusuosituksilla neuvoloita kotikäyntien suorittamiseen ja kouluterveydenhuoltoa lääkärintarkastusten lisäämiseen,
 - lapsiperheiden kotipalveluiden lisäämiseen sekä
 - palveluohjauksen kattavaan järjestämiseen pitkäaikaissairaiden ja vammaisten lasten perheiden tukemiseksi.

Valtionavustus syrjäytymisuhan alaisten lasten ja nuorten palveluihin

Valtion vuoden 2003 talousarvioon on otettu 15 miljoonan euron määräraha kunnille ja kuntayhtymille syrjäytymisuhan alaisten lasten ja nuorten palveluista aiheutuviin kustannuksiin suoritettavaksi valtionavustukseksi. Avustus on tarkoitettu myönnettäväksi lapsen kasvun ja perheiden hyvinvoinnin tukiverkoston ja moniammatillisen yhteistyön vahvistamiseen kunnissa. Avustuksen myöntämisperusteista on säädetty tarkemmin 30.1.2002 annetulla valtio-

neuvoston asetuksella (68/2003), joka tulee voimaan 17.2.2003. Valtionavustusta ei ole tarkoitettu rahoittamaan jo olemassa olevaa toimintaa, vaan sillä on tarkoitus lisätä ja kehittää uutta toimintaa. Valtionavustuksen käyttämisen painopistealueita ovat seuraavat:

- äitiys- ja lastenneuvolatoiminta sekä kasvatusta- ja perheneuvolatoiminta,
- lasten päivähoito erityistä tukea tarvitsevien lasten hoidon ja kasvatuksen järjestämisen osalta,
- varhaisen puuttumisen edistäminen ja
- muu syrjäytymisen ehkäiseminen.

10.2. Varhainen puuttuminen

Nuorisorikostoimikunta korostaa sitä, että erityisesti alle 15-vuotiaiden lasten kohdalla on aiheutta kiinnittää huomiota myös muuhun oirehtivaan häiriökäyttäytymiseen kuin rikosten tekemiseen. Tuolloin ei ole kysymys rikollisen teon edellyttämästä nopeasta puuttumisesta vaan varhaisesta puuttumisesta nuoren elämän edellytysten turvaamiseksi ja epäsozialisen, lopulta rikollisen käyttäytymisen ehkäisemiseksi.

Tutkimustiedot tukevat käsitystä siitä, että lapsi voi hyvinkin nuorella iällä oirehtia tavalla, josta voidaan päätellä riski kehittyä myöhemmin rikoksentekijäksi. Selvästi havaittavaa oireilua voi olla jopa alle kouluikäisillä. Kysymys on usein käytöshäiriöistä, joista keskeisimpiä ovat aggressiivisuus, toisten kiusaaminen, tottelemattomuus ja uhmakkuus. Tyypillisiä ovat myös tarkkaavaisuushäiriöt, usein yliaktiivisuuteen ja käytöshäiriöihin yhdistyneinä. Myös häiriöt kognitiivisessa kehityksessä voivat ilmetä sekä syrjäytymisenä että muina vaikeuksina koulussa ja ystäväpiirissä.

Keskeisiin häiriöihin riskiarvioinnissa kuuluvat tunne-elämän häiriöt, joista keskeisin on kyvyttömyys tunneperäisesti sitoutua muihin ihmisiin. Näille häiriöille tyypillisiä piirteitä ovat empatiakyvyn puuttuminen, itsekeskeisyys, impulsiivinen ja epäsosiaalinen elämäntyyli sekä kyvyttömyys aitoon riippuvuuteen toisista ihmisistä.

Eräitä varhaisen puuttumisen keskeisiä periaatteita on koottu Euroopan neuvoston suosituksen varhaisen psykososiaalisen puuttumisen roolista rikollisuuden ehkäisyssä (jakso 3.17.). Suositus perustuu laajaan kansainväliseen tieteelliseen selvitykseen ja siinä on asetettu puuttumiselle vaatimuksia, joista saadaan suuntaviivoja toiminnalle riippumatta siitä, mikä taho (esimerkiksi vanhemmat, koulu, lastensuojelu ja mielenterveystyö) puuttumisen tekee.

Euroopan neuvoston suosituksen mukaan puuttumisen tulee ensinnäkin olla tehokasta. Puuttumisen on saavutettava tavoitteet, tapahduttava oikealla hetkellä ja sovittava käytössä oleviin voimavaroihin ottaen huomioon kyseessä olevat riskit rikosten tekemiselle. Puuttumisen on oltava minimimuotoista eli asianmukaista ja mahdollisimman vähän tungettelevaa. Suhteellisuuden vaatimus edellyttää puuttumisen suhteuttamista riskiin. Puuttuminen ei saa leimata eli syyllistää lapsia, heidän vanhempiaan tai yhteisöä eikä se saa myöskään olla syrjivää. Puuttuminen ei saa olla yhteydessä sukupuoleen, rotuun, ihonväriin, kieleen, uskontoon, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen tai sosiaaliseen taustaan, kansallisiin vähemmistöihin, omaisuuteen, syntymään tai muuhun statukseen.

Keskeisessä asemassa varhaista puuttumista vaativien häiriöiden havaitsemisessa ja puuttumiseen liittyvien toimien käynnistämisessä ovat koti ja koulu, joissa lapsi viettää valtaosan päi-

västään. Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmä toimii varhaisen puuttumisen järjestelmässä mainittujen tahojen täydentäjänä ja tarvittaessa korostuneemminkin tuen, avun ja hoidon järjestäjänä. Näitä varhaisen puuttumisen toteuttajia tarkastellaan jäljempänä erikseen.

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriössä on asetettu *Varhainen puuttuminen-hankkeen* johtoryhmä (toimikausi 3.9.2001 – 30.6.2004), jonka tehtävänä on sovittaa yhteen eri hallinnonaloilla ja järjestöissä tapahtuvia varhaisen puuttumisen hankkeita sekä ohjata Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskukseen (Stakesin) ja Lastensuojelun Keskusliiton toteuttamia ja koordinoimia kehittämishankkeita varhaisen puuttumisen toteuttamiseksi. Tavoitteena on saada aikaan kulttuurinen muutos, jonka perusteella auttamista ja ongelmiin puuttumista pidetään hyväksyttävänä ja niiltä poistetaan esteitä. Tavoitteena on kehittää yhteisöllisyyttä ja yhteisvastuuta lapsista ja nuorista huolehtimisessa ja kasvatuksessa. Niin ikään tavoitteena on kehittää palvelujärjestelmän kykyä puuttua ongelmiin varhaisvaiheessa sekä kehittää työmenetelmiä ammattihenkilöstölle varhaisen puuttumisen ja siihen liittyvän yhteistoiminnan toteuttamiseksi. Stakesin kehittämän hankesuunnitelman mukaan eri alojen työntekijöitä rohkaistetaan tarttumaan ajoissa lasten, nuorten ja perheiden ongelmatilanteisiin sekä tarjoamaan varhaisista puuttumista tukevia käytännön työvälineitä. Varhainen puuttuminen sosiaalisiin ongelmiin on yhtenä osa-alueena sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön asettaman *sosiaalialan kehittämistä koskevan kansallisen projektin* (toimikausi 3.10.2002 – 31.3.2003) työssä.

Kehittämishankkeen väliraportissa (sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö 21.1.2003) ehdotetaan lapsiperheille suunnatun, ennaltaehkäisevän kotipalvelun lisäämistä sosiaalipalveluiden valikoon. Tällainen palvelu mahdollistaisi varhaisen puuttumisen ja tuen. Raportissa todetaan, että kodinhoitajan antama arkinen apu ja ohjaus perheessä voivat parhaimmillaan estää lastensuojelun tarpeen syntymisen.

10.3. Vanhemmuuden ja kodin edellytysten tukeminen

Käyttäytymishäiriöt ja taipumus rikollisuuteen eivät ole synnynnäisiä ominaisuuksia. Lapsen kasvu ympäristön olennaisen tärkeästä merkityksestä tässä suhteessa vallitsee varsin suuri yksimielisyys.

Lähtökohdat lapsen kasvatukselle säädetään lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 1 §:ssä. Pykälän 2 momentin mukaan lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvu ympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Pykälän 3 momentissa säädetään velvollisuudesta kasvattaa lasta siten, että hän saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Viimeksi mainitun lainkohdan mukaan lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää.

Perhepiiriin liittyy käytännössä lukuisia riskitekijöitä, jotka voivat vaikuttaa lapsen epäsuotuisasti. Taloudelliset vaikeudet, vanhempien päihteiden väärinkäyttö ja mielenterveyden häiriöt sekä lapsen laiminlyönti ja hyväksikäyttö eri tavoin ovat keskeisiä perheeseen liittyviä vaaratekijöitä. Laiminlyöntit voivat liittyä huolenpitoon lapsesta. Ne voivat myös ilmetä siten, että lapsen ja vanhemman välille jää syystä tai toisesta syntymättä tunneperäinen ja luottamuksellinen suhde ja että lapsen kasvattaminen ja valvominen jää asianmukaisesti hoita-

matta. Näiden riskitekijöiden kohdalla on paljolti kysymys lastensuojelun piiriin kuuluvista kysymyksistä, joita käsitellään jäljempänä jaksossa 10.5.

Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta on jaksossa 10.1. esitellyn valtioneuvoston selonteon johdosta antamassaan mietinnössä (StVM 23/2002 vp) korostanut vanhemmuuden vahvistamista. Mietinnössä viitataan selonteon havaintoon lapsikielteisten arvojen vahvistumisesta yhteiskunnassa. Lapsiin kohdistetaan liian varhaisia itsenäisen pärjäämisen odotuksia. Monen lapsen arjesta puuttuu aikuisten riittävää läsnäoloa ja kiireetöntä yhdessäoloa vanhempien kanssa. Valiokunnan mukaan vanhemmuuden arvon vahvistaminen on avainkysymys koko perheen ja lasten hyvinvoinnin kannalta. Läheiset suhteet vanhempiin luovat pohjan perusturvallisuudelle, suojaavat lasta ja ehkäisevät ongelmia. Valiokunnan mietinnössä esitetään vanhemmuutta tukevinä toimenpiteinä esimerkiksi perheen ja työelämän yhteensovittamista nykyistä paremmin, lapsiperheiden toimeentulon ja lasten päivähoiton parantamista, neuvolatoiminnan kehittämistä ja lastensuojelun palvelujärjestelmän toimintaedellytysten turvaamista.

Valtioneuvoston 4.3.1999 tekemässä *rikosentorjuntaohjelmaa koskevassa periaatepäätöksessä* erotetaan vanhempien kasvatustuuksi tärkeäksi tekijäksi rikollisuuden ehkäisyssä. Vanhempia pitää tukea kantamaan kasvatustuuksi ja rohkaista kullekin luontevaan kasvatukseen. Kasvatus- ja neuvontapalvelujen riittävyys on turvattava ja parannettava niiden saavutettavuutta. Ohjelman mukaan on pyrittävä lisäksi siihen, että vanhempien ja lasten yhteisen ajan lisääminen otetaan huomioon erilaisissa ratkaisuissa. On myös edistettävä poikien mahdollisuutta saada miehisä malleja.

Joitakin kotiin ja vanhemmuuteen liittyviä ongelmia on tuotu esiin *Lapset elämäkoulussa -kansalaisvaltuuskunnan* asiantuntijaryhmän tilannearviossa (Kirkkopalvelujen julkaisu 7 vuodelta 2002). Tilannearviossa todetaan, että perhe on toissijaistunut, kun suomalaisten työpäivät ovat keskimäärin pidentyneet ja työ muuttunut vaativammaksi. Kilpailuilmapiiri saa ihmiset ponnistelemaan omien saavutustensa hyväksi, ja individualistinen ajan henki suosii lasten varhaista itsenäistymistä. Myös arvojen hämärtyminen ja arvokeskustelun välttäminen ovat lisänneet kasvatustuuksi ongelmia ja vaikeuksia sosiaalisissa suhteissa. Lasten ja nuorten maailman etäännyessä vanhempien maailmasta vanhempien on vaikea luoda uskottavasti yhteyttä lapsiinsa ja saada heidät vakuuttuneiksi kasvatustuuksi periaatteistaan. Kaikilla vanhemmilla ei ole myöskään kodin arjessa elämisen mallia eikä taitoa nähdä ongelmia suhteellisuutta. Lapsiperheiden, koulujen ja päiväkotien taloudelliset vaikeudet johtavat osaltaan lasten saaman yksilöllisen huomion vähentymiseen.

Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta on edellä mainitussa mietinnössään kiinnittänyt huomiota siihen merkitykseen, joka medialla on lapsen arjessa. Media ja erityisesti tietokonepohjainen uusmedia ovat ylikorostuneen väkivaltaisia ja mallit ristiriitojen ratkaisemiseen mustavalkoisia. Lasten sosiaalisessa kehityksessä empaattisuuden tukeminen ja väkivaltaisen käyttäytymisen ehkäiseminen ovat lastenkasvatustuuksi tulevaisuuden suuria haasteita. Tästä syystä kaikkien kasvattajien tulisi tuntea erityistä vastuuta lasten mediankäytön ohjaamisesta ja vaihtoehtoisen toiminnan tarjoamisesta.

Edellä mainituissa ja muissa viime aikoina tehdyissä selvityksissä ja ehdotuksissa on tuotu esiin keinoja, joilla voidaan tukea vanhempia heidän kasvatustuuksi tehtävässään ja parantaa kodin edellytyksiä lapsen tasapainoisen kehityksen turvaamisessa. Huomiota on kiinnitetty erityisesti perhe- ja työelämän yhteensovittamiseen. Lisäksi esillä ovat olleet varsinkin lapsiperheiden toimeentuloon, lasten päivähoitoon, neuvolajärjestelmän kehittämiseen ja lastensuojelu-

järjestelmän toimivuuteen liittyvät näkökohdat. Näistä lastensuojeluun liittyviä kysymyksiä käsitellään jäljempänä erikseen jaksossa 10.5. Seuraavassa esiteltävät ehdotukset ja muut kannanotot liittyvät vanhempien kasvatusedellytysten ja perheiden olosuhteiden parantamiseen. Niissä esiin tuoduilla toimenpiteillä voidaan parhaimmillaan ehkäistä rikollisen menettelyn taustalla olevien vaaratekijöiden syntymistä. Eduskunta on joiltakin osin valtioneuvoston selonteon johdosta edellyttänyt, että hallitus ryhtyy toimenpiteisiin.

Työn ja perhe-elämän yhteensovittaminen

Kuten *valtioneuvoston eduskunnalle antamasta lasten ja nuorten hyvinvointia koskevasta selonteostakin* ilmenee, työelämä asettaa nyky-yhteiskunnassa huomattavia haasteita vanhemmuudelle ja samalla vanhempien kasvatusvastuun toteutumiselle. Vanhemmilla ei aina ole aikaa ja voimia lasten kanssa olemiseen työpäivän jälkeen. Lisäksi erilaisia vapaamahdollisuuksia käyttävät pääosin hyväkseen äidit. Tilannetta ollaan jo korjaamassa, mikä ilmenee seuraavista lausumista, kannanotoista ja ehdotuksista.

Työn ja perhe-elämän yhteensovittamiseen liittyy toisaalta vanhempien työssä käymisen mahdollistaminen, mikä edellyttää lasten olemista vanhempien työpäivän aikana rauhallisessa ja turvallisessa, kehitystä ja oppimista tukevassa ympäristössä. Tältä kannalta keskeisessä asemassa ovat päivähoitojärjestelmän toimivuuden takaaminen ja kouluikäisten lasten koulun yhteydessä järjestettävän aamu- ja iltapäivätoiminnan kehittäminen. Näistä jälkimmäistä käsitellään lähemmin jaksossa 10.4.4. Myös päiväkotitoimintaan liittyy ongelmia, jotka on valtioneuvoston selonteon ja eduskunnan sosiaali- ja terveystieteiden komitean mietinnön mukaan tiedostettu.

Eduskunnan sosiaali- ja terveystieteiden komitea on aikaisemmin mainitussa mietinnössään (StVM 23/2002 vp) painottanut vanhemmuuden parempaa huomioon ottamista työelämässä. Mahdollisuus työn ja perhe-elämän yhteensovittamiseen on keskeinen tekijä vanhemmuuden tukemisessa. Valiokunta pitää tarpeellisina sellaisia lainsäädännöllisiä ratkaisuja, jotka nykyistä paremmin mahdollistavat omaehtoisen osa-aikaisen työssäkäynnin ja lastenhoidon yhdistämisen esimerkiksi osittaisen vanhempainrahan tai osittaisen hoitorahan turvin. Valiokunnan mukaan perhe- ja työelämän yhteensovittamisen ongelmat eivät kuitenkaan ole ratkaistavissa pelkästään lainsäädännöllisesti. Tarvitaan myös työyhteisöjen sisäistä arvokeskustelua ja vanhempien nykyistä suurempia valmiuksia tasa-arvoon niin perhe-elämässä kuin työmarkkinoillakin.

Sosiaali- ja terveystieteiden komitean mietinnössä painotetaan päivähoitojärjestelmän kehittämistä edelleen siten, että perheille taataan mahdollisuus valita lapsensa kotona hoitamisen sekä kunnallisen ja yksityisen päivähoiton välillä ja että näiden hoitomuotojen sisällä erilaisia hoitoaikoja olisi käytettävissä joustavasti. Mietinnön mukaan henkilökunnan vaihtuvuus päiväkodeissa on suuri riskin lasten kehitykselle, koska pysyvät ja pitkäjänteiset ihmissuhteet tukevat lasten myönteistä kehitystä. Valiokunnan mukaan päiväkodeissa toimivan henkilökunnan määräaikaista työsuhteista on syytä pyrkiä eroon. Henkilökunnan osaamisen ja ammattitaidon kehittäminen on olennaista, jotta kyettäisiin vastaamaan erilaisten lasten tarpeisiin ja tunnistamaan erityistä tukea tarvitsevat lapset mahdollisimman varhain. Valiokunta pitää ryhmäkokojen pienentämistä välttämättömänä.

Edellä mainitussa valtioneuvoston selonteossa lähdetään siitä, että työelämän kehittämistä jatketaan työn ja perhe-elämän yhteensovittamisen helpottamiseksi sekä työn kuormittavuuden vähentämiseksi. Lasten monipuolisen hoitojärjestelmän (kunnallinen päivähoito, kotihoidon

tuki ja yksityisen hoidon tuki) avulla säilytetään mahdollisuus perheen omiin valintoihin. Selonteon mukaan vanhempainvapaajärjestelmä tehdään joustavammaksi, jotta se vastaisi entistä paremmin erilaisten perheiden tarpeita. Järjestelmää kehitettäessä pyritään kannustamaan vanhempia käyttämään perhevapaita nykyistä tasa-arvoisemmin.

Selonteon mukaan lasten päivähoidon yleistilanne on hyvä. Päivähoidon käytännön toteuttamisessa on kuitenkin ongelmia, joista voidaan ensinnäkin todeta lapsiryhmien suuruus ja henkilöstön määrän riittävyys suhteessa lasten määrään, lasten sairastuvuus sekä erityisen tuen tarve ja siihen vastaaminen. Huolen aiheena on myös käytännön kasvatusyhteistyön kehittäminen lasten vanhempien ja varhaiskasvatushenkilöstön kesken.

Myös muita kannanottoja on esitetty työn ja perhe-elämän yhteensovittamisen toimintamalleista. Edellä mainitussa *Lapset elämäkoulussa – kansalaisvaltuuskunnan* kannanotossa on lähdetty siitä, että pienten lasten vanhempien mahdollisuutta siirtyä osa-aikatyöhön pitää tukea. Työnantajan tulee kantaa vastuuta siitä, että työmäärä ja –aika voivat joustaa perhetilanteen mukaan. Lapsen tarpeet tulee kansalaisvaltuuskunnan mukaan ottaa huomioon yksilöllisesti. Myös kannanotossa kiinnitetään huomiota lapsiryhmien pienentämiseen sekä hoito- ja kasvatushenkilöstön tarvittavaan määrään.

Väestöliitto on vuonna 2000 julkaistussa *Perhepoliittisessa ohjelmassaan* esittänyt toimenpiteitä ja näkökohtia, jotka liittyvät työ- ja perhe-elämän yhteensovittamiseen. Ohjelman mukaan perhevapaiden kustannukset tulisi jakaa paremmin kaikkien työnantajien kesken. Näin myös isien työnantajat osallistuisivat työntekijöidensä perheiden kustannuksiin. Perhevapaiden kustannuksia voitaisiin keventää tekemällä ne päivärahaperusteisiksi heti vapaan ensimmäisestä päivästä lukien. Pienten koululaisten iltapäivähoito tulisi Perhepoliittisen ohjelman mukaan järjestää ammattimaiselle pohjalle koko maassa. Perheiden ja työelämän väliset ongelmat on myös tunnustettava ja otettava esille työelämää koskevissa sopimuksissa. Perheen tarpeet on muistettava työlainsäädännössä ja työehdoista sovittaessa.

Vuoden 2003 alusta nykyinen 18 päivän isyysvapaa piteni 12 arkipäivällä, mikäli isä pitää vanhempainvapaasta vähintään 12 arkipäivää vanhempainrahakauden lopussa ja isyysloman pidennyspäivät heti sen jälkeen. Näin yhtämittaista vapaata kertyy 24 arkipäivää. Ottoisät saavat yhtä paljon isyysvapaata kuin biologiset isät. Vanhempainvapaan voi myös vuoden 2003 alusta lähtien pitää osa-aikaisena, jolloin sekä isä että äiti voivat olla samaan aikaan osittaisella vanhempainvapaalla.

Työmarkkinajärjestöt ovat esittäneet neuvottelutuloksessa tulopoliittiseksi sopimukseksi vuosille 2003 ja 2004, että asetetaan kolmikantainen työryhmä valmistelemaan työsopimuslain muuttamista. Työryhmässä käsitellään hoitovapaaseen liittyviä kysymyksiä. Sen määräaika päättyy 31.3.2003.

Lapsiperheiden toimeentulo

Perheen huono taloudellinen tilanne voi olla riski lapsen tasapainoiselle kehitykselle. Perheen köyhyys voi johtaa esimerkiksi vanhempien ja lapsen mielenterveyden ja muun terveyden ongelmiin, päihteiden väärinkäyttöön ja syrjäytymiseen. Mainitut seikat ovat keskeisiä taustatekijöitä varsinkin lasten ja nuorten tekemisissä väkivaltarikoksissa. Valtioneuvoston lapsia ja nuoria koskevasta selonteosta ilmenee, että vuonna 1999 noin 10 prosenttia lapsiperheistä eli noin 64 000 perhettä voitiin luokitella köyhiksi. Yksinhuoltajatalouksista kuului vuonna 2000 lähes 40 prosenttia pienituloisimpaan tuloviidennekseen. Köyhien lapsiperheiden osuus kai-

kista lapsiperheistä kaksinkertaistui 1990-luvun aikana. Kysymyksessä on merkitykseltään ja laajuudeltaan vakava ongelma.

Valtioneuvoston selonteosta ja eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnan sen vuoksi antamasta *mietinnöstä* ilmenee, että ongelma on tiedostettu ja sen vuoksi ollaan ryhtymässä toimenpiteisiin. Hallitus on vastauksessaan perhepolitiikkaa koskevaan välikysymykseen 5.11.2002 todennut, että tarvitaan koko vaalikauden mittainen ohjelma lapsiperheiden köyhyyden lieventämiseksi. Osaltaan lapsiperheiden toimeentulo liittyy työn ja perhe-elämän yhteen sovittamiseen, jota on käsitelty edellä.

Viime vuosikymmenen alun taloudellinen lama johti lapsiperheille suunnattujen etuuksien voimakkaaseen karsimiseen. Valtiontalouden tasapainottamiseksi lapsiperheiden tulonsiirtoja leikattiin vuosina 1995 ja 1996 kahdella miljardilla markalla. Leikkaukset kohdistuivat lapsilisään, lasten kotihoidon tukeen ja vanhempainpäivärahoihin. Toisaalta samalla laajennettiin oikeutta kunnalliseen päivähoitoon. Kohonneet vuokratustannukset ja asuntojen hintojen nousu ovat lisänneet lapsiperheiden asumiskustannuksia.

Selonteosta ja mietinnöstä ilmenee, että lapsiperheiden toimeentulon kehitys on jäänyt jälkeen muun väestön toimeentulon kehityksestä. Heikoimmin ovat menestyneet sellaiset lapsiperheet, joissa on vain yksi huoltaja sekä ne, joissa on alle kouluikäisiä lapsia. Erityisen heikko taloudellinen tilanne on perheissä, joissa työttömyys on jatkunut pitkään. Syynä köyhyyteen voivat olla myös vanhempien vähäinen koulutus, niin sanottujen pätkätöiden yleisyys ja kokoaikaisen työn puuttuminen. Köyhissä lapsiperheissä on tavallista enemmän lapsia ja myös muihin perheisiin nähden enemmän alle kouluikäisiä lapsia.

Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta katsoo mietinnössään, että koska vanhempien elatusvastuu lapsiin nähden ulottuu 18 vuoden ikään saakka, tulisi lapsilisät ulottaa myös 17-vuotiaisiin. Valiokunta pitää myös tärkeänä, että vanhempain päivärahan vähimmäismäärä korotetaan työttömyysturvan peruspäivärahan tasolle. Valiokunnan mukaan on välttämätöntä, että hallitus selvittää, millä toimenpiteillä toimeentulotukea saavien lapsiperheiden asemaa voidaan parantaa.

Neuvolatoiminnan tukeminen ja kehittäminen

Äitiys- ja lastenneuvolatoiminnan kautta kohdataan lähes kaikki lapset vanhempineen, mikä antaa hyvät mahdollisuudet havaita lapsen kehitystä vaarantavat tekijät ja puuttua niihin varhain. Vanhemmuuden ja perheiden toimintakyvyn lisääminen on keskeinen osa neuvoloiden palveluja. Myös neuvolatoiminnan tukemiseen ja kehittämiseen on ryhdytty.

Lasten ja nuorten hyvinvointia koskevasta selonteosta ilmenee, että noin kolme prosenttia lapsista jää lastenneuvolapalvelujen ulkopuolelle tai käyttää palveluita satunnaisesti. Joukon arvioidaan kasvavan. Selonteosta ilmenee lisäksi, että perhe- ja kasvatusneuvolatoiminnassa henkilökunnan määrä on vähentynyt sekä jonot kasvaneet ja odotusajat pidentyneet. Selonteossa lähdetäänkin siitä, että toiminnan tarkoituksenmukainen toteuttaminen ja kehittäminen edellyttävät voimavarojen lisäämistä ja yhteistyön suuntaamista myös lasten, nuorten ja perheiden peruspalvelujen tukemiseen.

Sosiaali- ja terveysministeriö on asettanut *neuvolatoiminnan asiantuntijatyöryhmän*, jonka tehtävänä on muun ohessa kehittää valtakunnallisesti lastenneuvolatoimintaa lasten ja perhei-

den tarpeita vastaavaksi, tehdä ehdotuksia lastenneuvolatoiminnan tilastointi- ja tietojärjestelmien kehittämiseksi ja kehittää lastenneuvoloiden ja eri sidosryhmien yhteistyötä.

Asiantuntijatyöryhmän tavoitteena on vahvistaa ehkäisevien terveyspalveluiden, erityisesti lastenneuvolatoiminnan asemaa lapsiperheiden tukena ja kehittää lastenneuvolatoiminnan sisältöä, seurantaa ja arviointia muuttuneessa toimintaympäristössä.

Asiantuntijaryhmän varapuheenjohtaja, sosiaali- ja terveysministeriön ylitarkastaja *Maire Kolimaa* on valtakunnallisten neuvolapäivien avauspuheenvuorossaan 9.10.2002 kertonut niistä keskusteluista ja kuulemisista, joita työryhmän kokouksissa on käyty ja tehty. Sisällöllisiä painotuksia ovat muun ohessa seuraavat:

- neuvolan kehittäminen erityisesti perheiden neuvolaksi ja eräänlaiseksi tukiverkon kutojaksi,
- parempien mahdollisuuksien luominen varhaiseen puuttumiseen ja tukemiseen parisuhteen, lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen sekä vanhempien väsymys-, päihde-, väkivalta- tai mielenterveysongelmien suhteen,
- asiantuntijaverkoston hyödyntäminen, vertaistuen käyttöönotto ja lapsilähtöisen turvallisen kasvatustyylin kannustaminen,
- mielenterveys- ja käyttäytymishäiriöiden sekä oppimisvaikeuksien ehkäiseminen ja
- perinteisten neuvolan seulonta- ja ennaltaehkäisytoimintojen tarpeellisuus.

Nuorisorikostoimikunnan käsityksen mukaan vanhempien kasvatusedellytysten ja perheiden olosuhteiden parantamisella esimerkiksi tässä jaksossa edellä olevien ehdotusten mukaisten toimenpiteiden kautta voidaan estää rikosten taustaedellytysten syntymistä.

10.4. Koulun merkitys

Vanhempien lisäksi koulun merkitys on erityisen suuri. Kaikki lapset viettävät kehityksensä kannalta tärkeät vuotensa koulussa. Siellä heidän käyttäytymisestään, myös ongelmaoirehtimisestä voidaan tehdä havaintoja ja toteuttaa varhaista puuttumista. Koulun tehtäviin kuuluu myös kasvattaminen ja sosiaalisten taitojen opettaminen. Koulutyöskentelyn on asetettava oppilaille selvät rajat, joita on myös noudatettava. Häiriökäyttäytymiseen, esimerkiksi kouluksiusaamiseen ja –pinnaamiseen, tulee käytettävissä olevilla keinoilla puuttua heti ja tuntuvas-ti. Oppimisvaikeuksissa olevien lasten tukeminen liittyy syrjäytymisen ehkäisemiseen.

Koulun merkitystä korostetaan myös edellä mainitussa *periaatepäätöksessä kansalliseksi rikoksentorjuntaohjelmaksi*. Ohjelman mukaan koululla on ratkaiseva merkitys rikollisuutta ehkäisevässä työssä. Koulun tehtävänä on myös kasvattaa ja opettaa sosiaalisia taitoja. Koulu, joka antaa mahdollisimman monelle onnistumisen kokemuksia, ehkäisee häiritsevää ja sääntöjen vastaista käyttäytymistä ja koulusta syrjäytymistä. Mitä myönteisemmät oppilaan kokemukset kokonaisuudessaan ovat, sitä vähemmän hän syyllistyy rikoksiin.

Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta on mietinnössään 23/2002 vp ottanut kantaa eräisiin kouluopetukseen liittyviin kysymyksiin. Valiokunta toteaa muun ohessa, että koulujärjestelmä on itsenäisiä valintoja, erikoistumista ja vastuuta omasta menestyksestä painottavana psykososiaalisesti hyvin vaativa lapselle. Luokattoman opetuksen onnistumisen edellytyksenä on, että opetusryhmät eivät ole liian suuria ja että oppilaalle pystytään antamaan yksilöllisistä ohjausta. Valiokunnan mukaan laman seurauksena tukiopetukseen ja oppilashuoltoon kohdistettuja voimavaroja leikattiin ja varsinkin osa-aikaisen erityisopetuksen käyttöä supistettiin.

Samaan aikaan oppimisvaikeuksista kärsivien lasten määrä on kasvanut. Valiokunta toteaa, että riskitilanteissa elävien lasten kannalta olennaista on se, että koulu pystyy tarjoamaan oppilaskohtaista tukea. Oikein ajoitetun tuki- ja erityisopetuksen järjestäminen lapsen edellytysten mukaisesti säästää myös yhteiskunnan voimavaroja.

Nuorten osallisuuden edistämiseen liittyvässä hankkeessa on myös arvioitu kouluun liittyviä kysymyksiä. Pääministeri Paavo Lipposen asettaman johtoryhmän 4.6.2002 luovuttamissa toimenpide-ehdotuksissa todetaan, että henkilökohtaista opintojen seuranta on tehostettava ja tukioppilastoiminta vakiinnutettava osaksi koulun pysyvää toimintaa. Myös kodin ja koulun yhteistyötä on lisättävä. Lisäksi opettajien valmiuksia potentiaalisen syrjäytymisen havaitsemiseen on lisättävä.

Lapset elämäkoulussa – kansalaisvaltuuskunta on kannanotossaan kouluun liittyen ensinnäkin korostanut sitä, että kasvatusta ja opetushenkilöstölle tulee varata mahdollisuus täydennyskoulutukseen ja heille tulee luoda työnohjausjärjestelmä. Koulun on myös tehostettava syrjäytymisuhan alaisten lasten tukemista. Päteviä erityisopettajia, opinto-ohjaajia, koulunkäyntiavustajia, kouluterveydenhoitajia sekä koulukuraattoreita ja –psykologeja tarvitaan lisää. Koulun henkilökunnan, vanhempien sekä lasten tulisi keskustella yhdessä opetussuunnitelmasta ja kasvatustavoitteista.

Kouluun liittyvää kehittämistarvetta on arvioitu kahdessa opetusministeriön työryhmässä, joiden työhön pohjautuu hallituksen esitys 205/2002 vp. Siihen perustuvia lainsäädäntömuutoksia käsitellään lyhyesti jäljempänä jaksossa 10.4.3. Lisäksi käynnissä on kokonaiskoulupäiväkokeilu, jolla tarjotaan lapsille koulussa tapahtuvaa harrastustoimintaa opetuksen lisäksi, millä voidaan vähentää lasten olemista yksin koulupäivän jälkeen.

10.4.1. Turvatyöryhmä

Opetusministeriö asetti 18.2.1999 työryhmän, jonka tehtävänä oli laatia selvitys perusopetusta saavien oppilaiden opiskelu- ja toimintaympäristön turvallisuuteen vaikuttavasta tilanteesta sekä tehdä tämän pohjalta ehdotukset oikeudellisista mahdollisuuksista ja muista tarpeellisista keinoista ja menettelytavoista uudessa ohjaustilanteessa ja siihen liittyvässä opetus- ja kasvatustyössä. Ehdotuksia tehdessään työryhmän tuli ottaa tavoitteeksi vähentää koulussa tapahtuvaa henkistä ja fyysistä väkivaltaa sekä mahdollista rötöstelyä ja rikollista toimintaa. Samalla tuli kiinnittää huomiota muuttuneen lainsäädännön mukanaan tuomiin vastuisiin ja velvoitteisiin. *Turvatyöryhmä* on luovuttanut muistionsa opetusministeriölle 20.6.2000 (opetusministeriön työryhmien muistioita 2000:20).

Työryhmä on ottanut lähtökohdakseen sen, että mikäli peruskoulussa esiintyy päihteiden käyttöä, kiusaamista tai väkivaltaa, epäasiallista kielenkäyttöä tai muuta häiriökäyttäytymistä, siihen tulee puuttua välittömästi. Työryhmä on halunnut tuoda konkreettisesti esiin, mitä oikeuksia ja velvollisuuksia lainsäädäntö tarjoaa koulujen rehtoreille, opettajille, oppilashuoltohenkilöstölle ja oppilaille oppimisen ja kasvamisen tueksi. Työryhmä esittää myös kasvatuksellisia ja oppilashuollollisia keinoja koulutyön sujumisen helpottamiseksi. Seuraavassa turvatyöryhmän muistion sisältöä on esitelty siltä osin kuin se on antanut nuorisoriikostoitumien työlle tarpeellista tietoa.

Opiskelun ja toimintaympäristön turvallisuus

Opettajien kokemusten mukaan aggressiivinen käytös, keskittymisvaikeudet ja kiusaaminen ovat yleisimpiä koulussa ilmeneviä häiriökäyttäytymisen oireita. Koulukiusaamisen osalta ongelmalliseksi koetaan se, että kiusaamisen käsitettä käytetään hyvin monenlaisten tapausten yhteydessä, että kiusaaminen ei välttämättä tule opettajan tietoon ja että koulutuksen järjestäjällä ei ole velvoitetta koko kiusaamisen ehkäisyyn tähtäävän suunnitelman laatimiseen. Myös opettajat saattavat joutua häirinnän ja väkivallan kohteeksi.

Lapset ja nuoret ovat viime vuosina alkaneet kokeilla ja käyttää päihteitä entistä useammin ja nuorempina. Tämän tiedetään ennustavan terveydellisiä, sosiaalisia ja koulutuksellisia ongelmia sekä rikollisuuteen liittyvää syrjäytymisriskiä. Erään tutkimuksen mukaan vain noin 10 prosenttia peruskoulun yhdeksäsluokkalaisista on täysin raittiita. Koulujen tavoitteena on ehkäistä tupakointia ja päihteiden käyttöä, edistää terveyttä ja turvallisuutta sekä tunnistaa ongelmat mahdollisimman varhain ja puuttua niihin.

Oppilaiden huumeiden käyttöä ei ole etenkin kokeiluvaiheessa tai satunnaiskäytössä helppo havaita koulussa. On tärkeää kuitenkin kyetä tunnistamaan muita oireita kuten koulusuorituksen huononemista, luvattomia poissaoloja koulusta, rötöstelyä, äkillisiä muutoksia toveripiirissä tai rahan käytössä ja niin edelleen. Murrosikäisten nuorten kohdalla yhteistyö kotien ja koulun kanssa on erityisen tärkeää. Kouluissa on alettu suunnitella ja myös toteuttaa huumeaselontoja. Ongelmana on se, etteivät koulut ja oppilaitokset aina ole riittävän tietoisia huumeetien tekemiseen liittyvistä säädöksistä.

Lainsäädännön velvoitteet ja vastuut

Koululainsäädännön lähtökohtana on, että koulussa tapahtuvaan häiriökäyttäytymiseen ja turvallisuuteen liittyvät ongelmat voidaan ja tulee hoitaa pääasiassa koulun sisäisin kasvatuksellisin keinoin. Mikäli kasvatukselliset tai koulun kurinpidolliset keinot eivät riitä takaamaan turvallisuutta koulussa, merkitsee se nykyisellä lainsäädännöllä sitä, että järjestäjän on tukeuduttava entistä enemmän yhteiskunnan yleisiin turvanormeihin ja –järjestelmiin. Käytännön toiminta edellyttää entistä kiinteämpää yhteistyötä muiden viranomaisten kanssa.

Koulutuksen järjestäjälle kuuluva oppilaiden valvontavelvollisuus on turvallisuuden kannalta keskeinen. Opettajilla on erityinen oppilaiden valvonta- ja ohjausvelvollisuus, vaikka siitä ei lainsäädännössä nimenomaisesti säädetäkään. Oppilaita ohjattaessa tulee erityisesti ottaa huomioon oppilaiden ikäkausi ja yksilöllinen kehitys.

Koulun käytössä olevia kurinpitovälineitä ovat enintään kahdeksi tunniksi määrätty jälki-istunto, kirjallinen varoitus sekä määräaikainen erottaminen koulusta. Oppilas voidaan myös määrätä työpäivän jälkeen tekemään tehtäviä. Peruskoulussa opettaja voi perustellusta syystä poistaa opetusta häiritsevän oppilaan luokasta jäljellä olevan oppitunnin ajaksi. Luokasta poistaminen ei ole kuitenkaan varsinaisen kurinpitoväline. Jokaisella koululla voi vakiintuneen käytännön mukaan olla sisäistä järjestystä varten järjestyssäännöt, jotka koulutuksen järjestäjästä riippuen koulua johtava toimielin hyväksyy. Jos oppilas rikkoo koulun järjestyssääntöjä, häntä vastaan voidaan ryhtyä kurinpitotoimiin.

Opettajalla on salassapitovelvollisuus, joka jakautuu yleiseen ja erityiseen salassapitovelvollisuuteen. Viranhaltijalla ja häneen rinnastettavalla työsopimussuhteisella on rikoslain 40 luvun nojalla yleinen salassapitovelvollisuus. Erityinen salassapitovelvollisuus perustuu muun ohes-

sa opetustoimen lainsäädäntöön. Opettajalla on opetusta koskevien lakien perusteella velvollisuus pitää salassa myös sellaiset arkaluonteiset (esimerkiksi terveydentilaa tai muita henkilökohtaisia asioita koskevat tiedot) yksityishenkilöä koskevat tiedot, jotka hän on saanut haltuunsa tehtäviään hoitaessaan. Salassapitovelvollinen saa antaa tietoa vain toiselle salassapitovelvolliselle, jolla on perusteltu syy saada tieto käyttöönsä. Vakiintuneen käytännön mukaan myös eri hallinnonalojen (esimerkiksi koulutoimi-sosiaalitoimi ja koulutoimi-poliisi) salassa pidettäviä tietoja on voitu vaihtaa, jos tiedot ovat olleet oppilaan koulunkäynnin asianmukaisen järjestämisen kannalta välttämättömiä.

Koulun turvallisuuden edistäminen

Kouluyhteisön turvallisuutta voidaan kehittää lisäämällä oppilaiden ja kotien osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia yhteisten sääntöjen kehittämisessä. Tärkeää on sääntöjen noudattamisen valvominen ja pieniltäkin tuntuviin rikkeisiin kohdistuva johdonmukainen ja oikeudenmukainen puuttuminen.

Oma ongelmansa on se, että psyykkisesti huonossa kunnossa olevat lapset joutuvat liian pitkään olemaan kohtuuttoman vaativassa tilanteessa yrittäessään selviytyä yleisopetuksen ja kouluyhteisön arjesta. Toimivan oppilashuollon sekä yleis- ja erityisopetuksen yhteistyön turvaaminen on erityisen tärkeää. Ongelmien ennaltaehkäisyssä korostuu niiden nuorten varhainen tunnistaminen, joilla on monenlaisia sosiaaliseen taustaan, elämäntilanteeseen tai tunne-elämän kehittymiseen liittyviä vaikeuksia.

Poliisi on tärkeä yhteistyökumppani koulujen turvallisuuden edistämisessä. Lähipoliisit toimivat monella paikkakunnalla hyvin tiiviissä yhteistyössä koulujen kanssa. Poliisit tekevät ennalta ehkäisevää työtä pitämällä muun muassa laillisuus-, liikenne- tai päihdevalistusoppitunteja eri luokka-asteille ja vieraillemalla vanhempainilloissa. Alustavia puhutteluja (sovitte-luja) voidaan koulun lisäksi pitää myös esimerkiksi poliisiasemalla ja lastensuojelun tiloissa. Jos vahingot ovat vähäisiä ja niiden korvauksesta voidaan sopia, koulun kurinpitotoimet ovat riittäviä. Tuolloin pois jäävä rikosilmoitusjärjestelmään kirjaaminen voi olla eduksi rikolliseksi leimautumisen estämisen kannalta.

Lainsäädännön muutoksia edellyttävät turvatyöryhmän ehdotukset

- 1) Koulutuksen järjestäjälle tulee säätää oikeus saada salassa pidettäviä tietoja silloin, kun ne ovat oppilaan koulunkäynnin asianmukaisen järjestämisen kannalta välttämättömiä.
- 2) Poikkeuksellisissa tilanteissa, joissa oppilas saattaa vaarantaa muiden turvallisuuden, oppilaan osallistuminen opetukseen tulisi voida evätä.
- 3) Oppilaan määräaikaista erottamista koskevan päätöksen tulee silloin, kun se perustuu välittömään turvaamistarpeeseen, olla heti täytäntöön pantavissa.
- 4) Opettajalla tulee olla oikeus poistaa oppilas luokasta jäljellä olevan oppitunnin ajaksi.
- 5) Opetustoimen lainsäädäntöön tulee sisällyttää koulutuksen järjestäjälle mahdollisuus laatia järjestyssääntö.
- 6) Huumetesteihin liittyvää säädöspohjaa tulee selvittää kokonaisuudessaan.
- 7) Oppilashuoltoa koskevaa lainsäädäntöä tulee selkeyttää.

Turvatyöryhmä teki lisäksi muun ohessa opetussuunnitelmaa, arviointia, kodin ja koulun yhteistyötä sekä opettajien täydennyskoulutusta koskevia ehdotuksia.

10.4.2. Perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen oppilashuoltotyöryhmä

Opetusministeriö asetti 7.11.2000 työryhmän, jonka tehtävänä oli esiopetuksen, perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen osalta

- 1) selvittää ja arvioida oppilashuoltoon liittyvä säädöspohja, sen toimivuus ja mahdolliset muutostarpeet,
- 2) selvittää ja arvioida eri hallinnonalojen työnjako ja rahoitussuhteet oppilashuollon tehtävien hoitamisessa ja
- 3) tehdä ehdotukset oppilashuollon valtakunnallisiksi kehittämistavoitteiksi.

Työryhmä on jättänyt muistionsa opetusministeriölle 19.4.2002 (opetusministeriön työryhmi- en muistioita 2002:13).

Muistion mukaan oppilashuolto on oppilaan hyvän oppimisen, hyvän psyykkisen ja fyysisen terveyden sekä sosiaalisen hyvinvoinnin edistämistä, ylläpitämistä ja niiden edellytyksiä lisäävää toimintaa. Sen tarkoituksena on myös ehkäistä ja korjata oppimisvaikeuksia sekä terveydellisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia ongelmia. Hyvän oppilashuoltotyön toteutuminen edellyttää moniammatillista yhteistyötä. Oppilashuoltoa toteuttavat kouluissa rehtorit, opettajat, kouluterveydenhuollon työntekijät, psykologit, koulun sosiaalityöntekijät sekä oppilaan oppimista, hyvinvointia ja kuntoutusta edistävät erityistyöntekijät.

Oppilashuollon palveluiden saatavuus ja riittävyys poikkeavat kunnittain, kouluittain, luokka-asteittain sekä koulun koon ja kuntaryhmän mukaan. Selvitysten perusteella erityisesti koulu- kuraattorin, koulupsykologin ja koululääkärin palveluita ei ole riittävästi tarjolla. Kun palvelut eivät ole riittävän nopeasti saatavilla, välitön puuttuminen ja toiminnan ennaltaehkäisevä luonne helposti kärsivät.

Peruskoululaisista on arvioitu noin viidenneksen tarvitsevan jonkinasteista tukea saavuttaakseen opetussuunnitelmissa asetetut tavoitteet. Se, etteivät kaikki oppilaat saavuta asetettuja oppimiseen liittyviä tavoitteita, voi johtua taustalla olevista oppimisvaikeuksista sekä kehityksellisistä, terveydellisistä tai sosiaalisiin olosuhteisiin liittyvistä ongelmista. Joidenkin oppilaiden kohdalla tavoitteiden saavuttaminen edellyttää henkilökohtaisia opetusjärjestelyjä sekä erityisiä tukitoimia kuten esimerkiksi psykososiaalisia oppilashuoltopalveluja.

Kodin ja yhteisön antama turvallisuus ja huolenpito on lasten ja nuorten hyvinvoinnin perusta. Koulussa hyvinvointi perustuu oppilaan ja opettajan väliseen aitoon vuorovaikutukseen sekä koulu yhteisön myönteiseen ilmapiiriin ja toisista välittämiseen. Kodin ja koulun välisellä säännöllisellä yhteistyöllä ja tiedonvälityksellä estetään esimerkiksi oppilaiden luvattomat poissaolot, epäsäännöllinen opiskelu ja lopulta mahdollinen syrjäytyminen. Kieli- ja kulttuurivähemmistöihin kuuluvien perheiden ja heidän lastensa mahdollisuuksia osallistua koulun kanssa tehtävään yhteistyöhön tulee erityisesti tukea.

Oppilaille, joiden sosiaaliset ja terveydelliset valmiudet suoriutua opinnoistaan ovat poikkeuksellisen heikot, tulee turvata koulun opetuksen tukitoimien lisäksi riittävät ja nopeasti saatettavat kouluterveydenhuollon, lastensuojelun ja muut oppilaan ja perheen hyvinvointia edistävät palvelut. Oppilaat, joilla on päihde- tai mielenterveysongelmia tai muita vakavia ongelmia, tulee saattaa erityisen hoidon ja tuen piiriin. Oppilashuollon ja opiskelijahuollon tehtävänä on vastata näiden oppilaiden hoitoon ohjauksesta.

Koulut ja oppilaitokset ovat osa kunnan lasten ja nuorten palveluverkostoa. Keskeisiä hyvinvointia edistäviä yhteistyötahoja ovat opetus- ja sivistystoimi, nuorisotoimi, liikunta-, vapaa-aika- ja kulttuuritoimi sekä sosiaali- ja terveystoimi. Työryhmä muistuttaa, että seurakunnat, kansalaisjärjestöt ja muut yhteisöt ovat tärkeä voimavara lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämisessä. Koulujen iltapäivätoiminta on usein järjestetty yhteistyössä edellä mainittujen tahojen kanssa.

Oppilashuoltotyöryhmä ehdottaa eräitä muutoksia koululainsäädäntöön muistiossa esitettyjen edellä kerrottujen näkökohtien pohjalta. Työ on ollut muodostamassa pohjaa seuraavassa jaksossa esitellylle hallituksen esitykselle.

10.4.3. Koululainsäädännön muutokset

Eduskunta on helmikuussa 2003 hyväksynyt koululainsäädännön muutokset (HE 205/2002 vp ja SiVM 18/2002 vp), jotka koskevat lasten ja nuorten kehitykseen liittyvien vaikeuksien ennalta ehkäisemistä ja varhaista puuttumista vaikeuksiin. Lisäksi muutoksissa painotetaan oppimisen, oppilaiden psyykkisen ja fyysisen terveyden sekä sosiaalisen hyvinvoinnin edistämistä. Lainmuutokset perustuvat kahden edellä esitellyn työryhmän työhön. Seuraavassa on lyhyesti perusopetuslain muutoksista, joita pitkälti vastaavat tulevat myös lukiolakiin.

Opetussuunnitelman perusteisiin lisätään oppilas- ja opiskelijahuollon sekä kodin ja koulun yhteistyön keskeiset periaatteet ja lakeihin lisätään oppilashuoltoa ja opiskelijahuoltoa koskevat säännökset. Perusopetuksen osalta säädetään oppilaan oikeudesta saada opetukseen osallistumisen edellyttämä tarvittava oppilashuolto. Huoltajan mahdollisuuksia valvoa oppivelvollisuuden suorittamista parannetaan velvoittamalla opetuksen järjestäjä ilmoittamaan oppilaan luvattomista poissaoloista.

Lasten ja nuorten turvallista opiskeluympäristöä koskevia säännöksiä täydennetään siten, että opetuksen järjestäjän on laadittava suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä. Opetuksen järjestäjän tulee hyväksyä järjestyssäännöt tai antaa muut koulussa sovellettavat järjestysmääräykset, joilla edistetään koulun sisäistä järjestystä, opiskelun esteetöntä sujumista sekä kouluyhteisön turvallisuutta ja viihtyisyyttä.

Rehtorin ja opettajan valtuuksia järjestyksenpitoon täydennetään. Järjestyksenpitokeinoja ovat jälki-istunto, varoitus, määräaikainen erottaminen ja opetukseen osallistumisen epääminen jäljellä olevaksi työpäiväksi. Eräissä tapauksissa on mahdollista panna määräaikainen erottaminen täytäntöön lainvoimaa vailla olevana. Rehtorilla ja opettajalla on oikeus käyttää välttämättömiä voimakeinoja oppilaan poistamiseksi.

10.4.4. Aamu- ja iltapäivätoiminnan järjestäminen koulussa

Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta on lasten ja nuorten hyvinvointia koskevasta valtioneuvoston selonteosta antamassaan mietinnössä katsonut peruskoulun alaluokkalaisten iltapäivähoidon vähäisen paikkamäärän suurimmaksi puutteeksi lasten päivähoidossa. Valiokunta toteaa, että suomalaiset koululaiset jäävät iltapäivisin vaille aikuisten huolenpitoa kansainvälisesti vertaillen poikkeuksellisella tavalla, mikä lisää syrjäytymisriskiä. Lapsilla on oikeus turvalliseen toimintaympäristöön ja turvallisiin aikuiskontakteihin. Valiokunnan mukaan

iltapäivähoidon järjestämistä tulisi hoidon kattavuuden lisäämiseksi selkeyttää. Valiokunta pitää myönteisenä sitä, että on ryhdytty kokeilemaan toimintamalleja, jotka mahdollistavat lapsen päivän rakentamisen kokopäiväisesti koulun yhteyteen.

Myös Lapset elämäkoulussa – kansalaisvaltuuskunta on kannanotossaan korostanut sitä, että kuntien on huolehdittava riittävästä koululaisten iltapäivätoiminnasta, jota kehitetään yhteistyössä koulujen, vanhempien, järjestöjen ja seurakuntien kanssa.

Opetusministeriön työryhmä

Opetusministeriö asetti 5.10.2001 työryhmän, jonka tehtävänä oli laatia ehdotus valtioneuvoston periaatepäätökseksi aamu- ja iltapäivätoiminnan järjestämisestä kouluissa. Työryhmän työn tulos on julkaistu 12.8.2002 ministeriön työryhmämuistiona 2002:29.

Taloudellinen laskusuhdanne vähensi koulujen kerhotoimintaa voimakkaasti 1990-luvun alussa. Vuosikymmenen lopussa asetettu opetusministeriön työryhmä selvitti kerhotoiminnan tilaa ja laatua sekä asetti sivistyspolitiikan tavoitteeksi, että jokaisella peruskoululaisella on mahdollisuus osallistua koulupäivinä ohjattuun ja riittävän monipuoliseen kerhotoimintaan koulutyön jälkeen. Suurimmassa osassa kunnista on myös muuta kuin kunnan järjestämää toimintaa pienille koululaisille. Järjestäjinä ovat esimerkiksi seurakunnat, urheiluseurat ja järjestöt.

Opetusministeriön työryhmämuistiosta ilmenee, että Suomessa koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan järjestämistä ei ole selvästi määritelty minkään julkisen hallinnon alaisuuksien. Kunnan tulee huolehtia siitä, että myös oppivelvollisuuden saavuttaneilla lapsilla on mahdollisuus saada päivähoitoa silloin, kun erityiset olosuhteet sitä vaativat eikä hoitoa ole muulla tavalla järjestetty. Kunnat voivat käyttää harkintaa siinä, keille hoitoa järjestetään eikä oppivelvollisuusikäisellä lapsella ole subjektiivista oikeutta saada hoitopaikkaa. Kokopäivätyössä olevalla vanhemmalla on mahdollisuus osittaiseen hoitovapaaseen eli työajan palkattomaan lyhentämiseen sen vuoden loppuun, jonka aikana lapsi aloittaa peruskoulun.

Työryhmä ehdottaa, että kaikille peruskoulun 1. ja 2. vuosiluokan oppilaille taataan oikeus osallistua päivittäiseen toimintaan tai vaihtoehtoisesti oikeus osallistua kerhotoimintaan vähintään kerran viikossa kunkin lapsen ja perheen tarpeiden mukaan. Päivittäistä toimintaa järjestettäisiin välittömästi ennen koulupäivän alkua ja/tai sen jälkeen keskimäärin viisi tuntia päivässä. Lisäksi kaikille erityisopetuksessa oleville vuosiluokkien 3-9 oppilaille taattaisiin oikeus päivittäiseen toimintaan tai vaihtoehtoisesti oikeus osallistua kerhotoimintaan vähintään kerran viikossa kunkin lapsen ja perheen tarpeiden mukaan. Työryhmä ehdottaa myös oikeutta hoitovapaaseen ja hoitorahaan laajennettavaksi siihen saakka, kunnes lapsi aloittaa peruskoulun kolmannen luokan.

Työryhmän ehdotuksen mukaan aamu- ja iltapäivätoiminnan kansallisesta hallinnosta vastaisi opetusministeriö. Henkilöstön perus-, lisä- ja täydennyskoulutusta tulisi järjestää ja kehittää aamu- ja iltapäivätoiminnan tarpeiden mukaisesti. Työryhmä arvioi ehdotusten toteuttamiskustannuksiksi 258 miljoonaa euroa vuodessa. Rahoitus hoidettaisiin osana opetustoimen valtionosuusjärjestelmää.

Kokonaiskoulupäiväkokeilu

Suomen itsenäisyyden juhlarahasto on vuoden 2002 syyslukukaudella käynnistänyt Jyväskylän yliopiston kanssa kaksi vuotta kestävä kokonaiskoulupäiväkokeilu. Kokeilussa koulun toimintoihin yhdistetään lapsille suunnattua avointa ja perheille maksutonta ohjattua harrastustoimintaa ja vapaa-aikaa. Hankkeen taustalla on huoli suomalaisten lasten ja nuorten lisääntyneistä kehitysongelmista ja syrjäytymisvaarasta. Kokonaiskoulupäivähanke toteutetaan osana MUKAVA-projektia, jossa on useita muitakin nuorten kasvua ja kehittymistä koulu- maailmassa tukevaa osaprojektia.

Kokonaiskoulupäivähankkeella tuetaan suomalaisnuorten kasvua ja kehitystä vahvistamalla heidän sosiaalisia verkostojaan, luottamuksellisia ihmissuhteitaan sekä sosiaalisia ja yhteiskunnallisia taitojaan. Hankkeen tavoitteena on erityisesti vähentää yksinäisten iltapäivien muodostamaa uhkaa koululaisten kehitykselle. Koulupäivän rakenteen muutosten uskotaan parantavan myös koulujen yleistä ilmapiiriä ja oppilaiden viihtyvyyttä.

Hankkeessa on mukana kuusi koulua, jotka sijaitsevat Jyväskylässä, Kuopiossa, Sievissä ja Sipoossa. Koululaisten työpäivään sijoitetaan ennen oppitunteja, niiden väliin ja niiden jälkeen ohjattuja harrastus- ja ulkoilutunteja. Lisäksi lounastaukoa pidennetään. Näin vähennetään lasten olemista yksin kotona samalla kun mahdollistetaan ohjattu harrastustoiminta koko ikäryhmälle vanhempien tulotasosta riippumatta. Kokonaiskoulupäivähankkeen taustalla ovat tutkimustiedot, joiden mukaan koulussa tapahtuvalla harrastustoiminnalla on erittäin myönteinen vaikutus nuorten kehitykseen, oppimistuloksiin ja yhteiskunnalliseen sosiaalistumiseen.

Kokonaiskoulupäiväjärjestelmän eduksi on arvioitu, että se ei edellytä uusien tilojen rakentamista. Opetussuunnitelmaan kuulumaton ohjelma saattaa edellyttää apuopettajia, joita voitaisiin kouluttaa ammattikorkeakouluissa. Kustannusten on arvioitu kuitenkin olevan vähäisiä verrattuna niihin, joita lasten ja nuorten ongelmat synnyttävät.

10.4.5. Nuorisorikostoimikunnan näkemys kouluun liittyvistä tekijöistä

Koululla on opetuksellisen tehtävän lisäksi vanhempien suorittamaa kotikasvatusta täydentävä kasvatust vastuu. Kasvatustehtävän toteuttamiseksi kouluissa on oltava perustellut säännöt, joiden noudattamista valvotaan ja joiden rikkomiseen puututaan välittömästi. Tämä koskee erityisesti päihteiden käyttöä, kiusaamista, väkivaltaista käyttäytymistä, vahingontekoa, epäasiallista kielenkäyttöä, luvattomia poissaoloja ja muuta vastaavaa toimintaa. Myös hyvien tapojen korostaminen sisältyy rajojen asettamiseen lapselle.

On selvää, että oppilaiden turvallisuudesta on huolehdittava ja heidän käyttäytymistään on valvottava muun ohessa riittävällä välituntivalvonnalla. Nuorisorikostoimikunnan käsityksen mukaan koulujen opetustoiminnan turvaaminen ja kasvatustehtävän toteuttaminen edellyttävät **kurinpitojärjestelmää**, jolla riittävän tuntuvasti voidaan puuttua ongelmakäyttäytymiseen. Koululainsäädännön äskettäisessä kehittämisessä (jakso 10.4.3.) on kiinnitetty huomiota koulun kurinpitojärjestelmän kehittämiseen. Oppilaiden turvallisuuden takaamiseen ja käyttäytymisen valvontaan liittyy se, että **koulukiusaamiseen puututaan välittömästi ja vaikuttavasti**.

Koulun tehtävien toteuttamisen kannalta on tärkeää kouluyhteisön yleinen kehittäminen sellaiseksi, että koulu voi saavuttaa sille asetetut tavoitteet. Tällä tarkoitetaan ennen kaikkea

myönteisen ja kannustavan ilmapiirin luomista. Sitä edistävät oppilasryhmien koon pitäminen kohtuullisissa rajoissa ja yksilöllisen ohjauksen riittävä mahdollistaminen.

Nuorisorikostoimikunta pitää tärkeänä sitä, että lasten oppimisvaikeuksiin kiinnitetään riittävästi huomiota. Tällä on merkitystä myös nuoreksi rikoksentehtäjäksi kehittymisen kannalta, sillä oppimishäiriöt ja koulutyöstä saadut kielteiset kokemukset voivat altistaa rikosten tekemiselle. Mainitut tekijät ovat omiaan johtamaan paitsi koulutyön epäonnistumiseen myös oppilaan tulevaisuuteen vaikuttavaan syrjäytymiseen. Tämän vuoksi on huolehdittava siitä, että oppilaiden saatavilla on esimerkiksi erityisopetusta sekä riittävästi kuraattorien ja psykologien palveluja. Ongelmien havaitsemisen kannalta keskeisessä asemassa ovat oppilashuolto ja kouluterveydenhuolto, joiden toimintaedellytykset on turvattava.

On tärkeää, että **opettajankoulutus** antaa valmiuksia tunnistaa ja ratkaista nyt kysymyksessä olevia ongelmia sekä kykyä hallita opetusryhmiä. Myös tarvittava täydennyskoulutus on järjestettävä. Opettajapulan uhatessa on ryhdyttävä tarpeellisiin toimenpiteisiin pätevien opettajien saamisen turvaamiseksi. Opettajiksi valikoitumisessa tulisi pyrkiä ottamaan huomioon ne mahdolliset ongelmat, joita opettajakunnan huomattava naisvaltaisuus aiheuttaa. Nuorten rikollisten taustalta löytyy usein miehen mallin puuttuminen, varsinkin pojan kasvaessa yksinhuoltajaperheessä. Isän ongelmat myös saattavat olla sellaisia, että asianmukaista esikuvaa ei ole kotoa saatavissa.

Kasvatustehtävän kannalta olennaista on **koulun yhteydenpito vanhempiin**, tarvittaessa tapaamisin. Kotiin on välitettävä tarpeelliset tiedot oppilaan menestymisestä, käyttäytymisestä ja työskentelystä. Tämä korostuu luonnollisesti kouluongelmien ilmetessä. Koulutyössä voi ilmetä oirehtimista, josta vanhemmilla ei ole välttämättä mitään tietoa tai johon kotona ei ole puututtu riittävän voimakkaasti. Perusopetuslain 26 §:n 2 momentin mukaan opetuksen järjestäjän tulee seurata perusopetukseen osallistuvan oppilaan poissaoloja ja ilmoittaa luvottomista poissaoloista tähän huoltajalle. Saman lainkohdan mukaan oppivelvollisen huoltajan on huolehdittava siitä, että oppivelvollisuus tulee suoritetuksi. Osa yhteistyöstä vanhempien kanssa toteutetaan yleisemmin esimerkiksi vanhempainiltojen muodossa. Koulun ja vanhempien yhteydenpito voi tuoda opettajalle lasten ja vanhempien olosuhteista sellaista tietoa, josta lapsen tasapainoisen kehityksen turvaamiseksi on lastensuojelun tarpeen vuoksi lastensuojelulain 40 §:n 1 momentin nojalla ilmoitettava sosiaaliviranomaiselle.

Koulun on tehtävä riittävästi **yhteistyötä muiden lasten hyvinvointiin liittyvien tahojen kanssa**. Kun koulun käytössä oleva erityisosaaminen ei riitä lapsen koulunkäyntiin ja siihen liittyviin sosiaalisia ja terveydellisiä valmiuksia koskevien ongelmien hoitamiseen, hänet on osoitettava esimerkiksi tarvittavien lastensuojelun ja päihde- tai mielenterveyshuollon palvelujen piiriin. Yksittäistapaukseen liittyvän yhteistyön kannalta on keskeistä, että tarvittavat tiedot saadaan salassapitosäännösten estämättä.

Nuorisorikostoimikunta esittää harkittavaksi sitä, että esimerkiksi lastensuojelulaissa säädettäisiin kunnan sosiaaliviranomaisen velvollisuudesta järjestää neuvottelutilaisuus, kun alle 15-vuotiaan epäillään tehneen vähäistä huomattavamman rikollisen teon tai jatkaneen rikollista toimintaa ja kun epäillyn elämäntilanteen ja tarvittavien sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteiden selvittäminen sitä vaatii. Tällaisessa neuvottelutilaisuudessa voitaisiin kuulla myös koulun edustajia lapsen tilanteen ja tarpeiden selvittämiseksi.

Toimikunnan mielestä tulisi harkita sitä, missä määrin lasten koulutuksen tulisi sisältää tietoa rikoksiin, niiden seurauksiin ja seuraamuksiin sekä niitä koskeviin moraalikysy-

myksiin liittyvistä asioista. Näin ennen kaikkea sen vuoksi, että julkisuudessa esitettyjen näkemysten mukaan useilla lapsilla oikean ja väärän välinen raja on hämärtynt. Epäselvää saattaa myös olla esimerkiksi se, kuinka vakavia vammoja pahoinpitely voi uhrilleen aiheuttaa. Lisäksi oppitunneilla voisi olla aihetta käsitellä esimerkiksi vahingonkorvausvastuuta.

Opetuksen sisällössä ja käytännön ongelmiin puuttumisen yhteydessä voidaan ottaa huomioon koulun mahdollisuus tehdä **yhteistyötä poliisin kanssa**. Poliisimiesten pitämällä esitelmillä ja valistustilaisuuksilla voidaan konkreettisella tavalla kiinnittää koululaisten huomiota rikollisuuteen liittyviin asioihin. Poliisimiehen puuttuminen rikosoikeudellista vastuukärajaa nuoremman lapsen rikolliseen menettelyyn tai pelkästään häiriökäyttäytymiseen saattaa edustaa sellaista vaikuttavaa varhaista puuttumista, jolla on merkitystä lapsen tulevaan käyttäytymiseen. Nuorisorikostoimikunnan lakiehdotusten mukaan poliisi voi puuttua alle 15-vuotiaan rikollisiin tekoihin. Näitä ehdotuksia on käsitelty kootusti vielä jäljempänä jaksossa 10.9.2. Joissakin tapauksissa saatetaan rikosprosessuaalisten toimien ohella tai niiden lisäksi tarvita muutakin poliisin myötävaikutusta. On harkittava sitä, missä määrin poliisin ja koulujen yhteistyötä voidaan hyödyntää ja tehostaa koulussa ilmenevien häiriöiden ja ongelmien sovinollisen ja kasvattavan ratkaisemisen edistämiseksi silloin, kun koulun kurinpitotoimia ei voida pitää yksin riittävinä. Kysymykseen saattavat tulla poliisin pitämät puhuttelut ja tarvittaessa esimerkiksi jonkinlaisen sovittelumenettelyn käynnistäminen, kuitenkin lasta rikolliseksi leimaamatta.

Eduskunnan lakivaliokunta on painokkaasti puuttunut siihen, että suomalaiset koululaiset jäävät iltapäivisin vaille aikuisten huolenpitoa kansainvälisesti vertaillen poikkeuksellisella tavalla. Sama voi koskea myös aamuja ennen koulun alkamista. Kuten jaksosta 10.4.4. ilmenee, toimenpiteisiin on jo ryhdytty **aamu- ja iltapäivätoiminnan järjestämiseksi** kouluissa. Kaiken kaikkiaan koulu voi tarjota ulkoiset puitteet koulurakennuksissa tai koulujen liikuntapaikoilla järjestettävälle kerho-, liikunta- ja muulle harrastetoiminnalle

10.5. Lastensuojelujärjestelmän merkitys

Lastensuojelujärjestelmää ja siihen läheisesti liittyvää päihde- ja mielenterveysongelmaisten palvelujärjestelmää on selostettu *nuorisorikostoimikunnan mietinnön I osan jaksossa 2.2*. Tämän osan liitteissä on lisäksi kaksi esimerkkitapausta lastensuojelujärjestelmän toimimisesta käytännössä.

Valtioneuvoston selonteossa eduskunnalle lasten ja nuorten hyvinvoinnista todetaan, että lastensuojelulakiin ollaan valmistelemassa muutoksia, joiden tavoitteena on vahvistaa lapsen ja perheen oikeusturvaa ja asemaa lastensuojelun asiakkaana parantamalla oikeutta tarvetta vastaaviin palveluihin. Lakia uudistetaan siten, että lasten ja nuorten oikeus riittävän varhaisiin palveluihin ja tukitoimiin sekä jälkihuoltoon paranee. Selonteon mukaan tavoitteisiin pyritään muun muassa uudistamalla ja täsmentämällä lastensuojelussa käytettäviä pakotteita ja rajoituksia koskevaa sääntelyä sekä tarkentamalla lakia paremmin vastaamaan perustuslain ja vii-meaikaisen yleisen hallinto-oikeudellisen lainsäädännön vaatimuksia.

Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnan mietinnössä valtioneuvoston selonteosta viitataan lastensuojelun tarpeen jyrkkään kasvuun 1990-luvun aikana. Vuosikymmenen aikana avo-huollon piirissä olevien lasten lukumäärä on kaksinkertaistunut sekä huostaanotot ovat lisääntyneet ja kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä noussut lähes 40 prosenttia. Sa-

manaikaisesti hoitoon pääseminen on vaikeutunut. Sosiaali- ja terveysvaliokunta pitää tarpeellisena lastensuojelun kustannusten tasausjärjestelmän epäkohtien korjaamista siten, että kunnille tulee todellista voimavarojen lisäystä lastensuojelutyöhön eikä valtion rahoitusta vähennetä muusta valtionosuudesta kuten nyt on käynyt.

Kansallisen sosiaali-alan kehittämisprojektin väliraportissa esitetään lastensuojelun osaamista painotettavaksi sosiaalityöntekijöiden täydennyskoulutusohjelmissa. Lastensuojelun sosiaalityössä on vahvistettava lapsen näkökulmasta tehtävää perusteellista alkukartoitusta ja lastensuojelun tarpeen selvitystä, jonka pohjalta tarvittavat tukitoimet suunnitellaan. Myös sijaishuollon edellytyksiä vastata lasten tarpeisiin esitetään parannettavaksi.

Kansallisessa rikosentorjuntaohjelmassa todetaan, että hyvin toimiva lastensuojelun palvelujärjestelmä on sinällään tärkeä rikollisuuden ehkäisyn keino. Puutteet kasvuoloissa havaitaan yleensä varhain, ja ne tulevat monien ammattikuntien tietoon. Ohjelman mukaan tarvitaan tukitoimia, joissa puuttumisen kynnyks on matala ja jotka eivät ole leimaavia. Lasten kasvua on pyrittävä tukemaan yksinoloa vähentämällä.

10.5.1. Sijaishuollon pakkotoimityöryhmä

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 4.12.1996 *sijaishuollon pakkotoimityöryhmän*, jonka tuli toimeksiantonsa mukaan selvittää lastensuojelulain mukaisten pakotteiden, rajoitusten ja erityisten rajoitusten nykytilaa sekä arvioida kyseisten säädösten soveltamisalaa ja muutostarpeita, yhteydenpidon rajoittamista koskevien säädösten soveltamisen nykytilaa ja muutostarpeita ja lastensuojelulain nojalla toteutettavan suljetun hoidon tarvetta, toteuttamismahdollisuuksia ja tapoja. Arvioiden pohjalta tuli laatia ehdotukset tarvittaviksi lainsäädännön muutoksiksi. Sijaishuollon pakkotoimityöryhmän muistio on julkaistu 28.2.1999 (sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistio 1998:22). Sen jälkeen on jatkunut tarvittavan lainsäädännön valmistelu.

Työryhmän muistioon sisältyy muun ohessa säännösehdotukset aineiden ja esineiden haltuunotosta, henkilöön käyvästä tarkastuksesta ja katsastuksesta, liikkumavapauden rajoittamisesta, eristämisestä, yhteydenpidon rajoittamisesta ja erityisestä huolenpidosta.

Liikkumavapauden rajoittamisesta ehdotetaan säädettäväksi lastensuojelulain 32 §:ssä. Sen mukaan lapselle voitaisiin, jos hänen huoltonsa lastensuojelulaitoksessa sitä edellyttää ja jos se on lapsen edun mukaista, asettaa määräajaksi kielto poistua laitoksen alueelta tai hänen oleskeluaan ja liikkumistaan voidaan muuten rajoittaa,

- 1) jos lapsi on otettu huostaan sillä perusteella, että lapsi on vaarantanut vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin verrattavalla käyttäytymisellään,
- 2) jos lapsi laitoksessa käyttäytyy 1 kohdassa mainitulla tavalla tai
- 3) jos kielto tai rajoitus on lapsen hoidon tai huollon kannalta muutoin erityisen perusteltua.

Kielto tai rajoitus ei saisi jatkua ilman uutta päätöstä yli seitsemää vuorokautta. Yhtäjaksoisen keston yläraja olisi 30 vuorokautta. Päätöksen enintään seitsemän vuorokautta kestävästä kiellosta tai rajoituksesta voisi tehdä laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hen-

kilökuntaan kuuluva henkilö. Tätä pidemmästä enintään 30 vuorokautta kestävästä rajoituksesta päättäisi sosiaalihuoltolain 6 §:ssä tarkoitettu toimielin.

Eristämisestä ehdotetaan säädettäväksi lastensuojelulain 32 a §:ssä. Ehdotetun säännöksen mukaan lapsi voitaisiin laitoksen johtajan tai hänen määräämänsä laitoksen henkilökuntaan kuuluvan henkilön päätöksellä eristää laitoksen muista lapsista, jos hän on vaaraksi itselleen tai muille taikka jos eristäminen on lapsen hoidon kannalta muutoin erityisen perusteltua. Eristämistä ei saisi ilman uutta päätöstä jatkaa yhtämittaisesti yli 24 tuntia ja sen tulisi tapahtua laitoksen henkilöstön jatkuvan huolenpidon alaisena.

Eristämistä voitaisiin välittömästi jatkaa uudella päätöksellä vain, jos lapsi eristämisen jälkeen on edelleen vaaraksi itselleen tai muille taikka jos eristäminen on edelleen lapsen hoidon kannalta erityisen perusteltua. Edellytyksenä olisi lisäksi, ettei lapsen hoitoa ole tarkoituksenmukaista järjestää muulla tavalla. Tällöinkään eristämisaika ei saisi ylittää 48 tuntia. Ennen eristämisen jatkamista koskevan päätöksen tekemistä olisi lapselle suoritettava lääkärintarkastus, mikäli se ei ole ilmeisen tarpeetonta.

Työryhmän muistioon sisältyy ehdotus suljetun hoidon tyyppistä *erityistä huolenpitoa* koskevien säännösten ottamisesta lastensuojelulain 32 b – d §:ään. Erityisellä huolenpidolla tulisi pyrkiä lapsen kokonaisvaltaiseen hoitamiseen ottaen erityisesti huomioon lapsen psyykkisen hoidon tarpeet. Erityinen huolenpito ei olisi säilyttävää tai rangaistusluonteista, vaan kokonaisvaltaista hoidon ja huollon – huolenpidon – järjestämistä, jonka aikana pyrittäisiin intensiivisellä työskentelyllä luomaan edellytykset lapsen tarpeet mahdollisimman hyvin huomioon ottavan vastaisen sijaishuollon järjestämiselle.

Erityisellä huolenpidolla tarkoitettaisiin ehdotetun 32 b §:n mukaan sijaishuollossa olevalle lapselle lastensuojelulaitoksessa järjestettävää erityistä, moniammatillista hoitoa ja huolenpitoa, jonka aikana lapsen liikkumavapautta voidaan hänen hoitonsa ja huolenpitonsa edellyttämässä laajuudessa rajoittaa siten kuin jäljempänä 32 c ja d §:ssä säädetään. Kysymyksessä voisi olla esimerkiksi osasto, jossa vapaan liikkumisen estäisivät laitoksen henkilökunta ja mahdollisesti lisäksi lukitut ovet ja ikkunat. Ulkoilu ja käynnit laitoksen ulkopuolella esimerkiksi asioimassa tai harrastustoiminnassa olisivat luvanvaraisia ja tapahtuisivat henkilökunnan välittömässä valvonnassa. Ehdotettava erityinen huolenpito edellyttää laitokselta riittäviä henkilöresursseja, moniammatillista työyhteisöä ja toimivia rakenteellisia ratkaisuja.

Erityisen huolenpidon järjestämisedellytyksistä ehdotetaan säädettäväksi lastensuojelulain 32 c §:n 1 momentissa. Sen mukaan lapselle voitaisiin sijaishuollon aikana, jos hänen erittäin tärkeä yksityinen etunsa sitä välttämättä vaatii, järjestää erityistä huolenpitoa vakavan päihde- tai rikoskierteen katkaisemiseksi tai kun lapsen oma käyttäytyminen muutoin vakavasti vaarantaa hänen terveyttään tai kehitystään. Edellytyksenä olisi lisäksi, että sijaishuoltoa ei ole lapsen hoidon ja huolenpidon tarve huomioon ottaen mahdollista järjestää muulla tavoin.

Työryhmän muistiossa todetaan rikoskierteen osalta seuraavaa:

Lasten autovarkaudet (luvattomat käyttöönnotot), muut varkaudet ja muut rikokset, kuten vakavat väkivaltarikokset ja ryöstöt, ovat myös joissakin tapauksissa saattaneet yltyä kierteeksi, jota lastensuojelulain suomin mahdollisuuksien ei ole kyetty pysäyttämään. Mahdollisuus tällaisen lapsen ”pysäyttämiseen” lastensuojelulaitoksessa on paitsi lapsen yksityinen etu myös yleinen etu, koska sen avulla voitaisiin paremmin saada lapsen rikoskierte pysäytettyä ja siten pidemmällä tähtäimellä aikaansaada huomattaviakin säästöjä paitsi sosiaali- ja terveydenhuollon alueella myös muilla sektoreilla. Samoin voidaan

perustella akuutissa terveysvaarassa olevan päihteitä käyttävän lapsen saamista erityiseen huolenpitoon, jotta päihteiden käyttö saadaan katkaistua.

Erytyisen vaikeasti oireilevan ja erityisen paljon rikoksia tekevän lapsen auttamisen lastensuojelun keinoin tulisi olla mahdollista myös riittävän rajoittavan huolenpidon muodossa rikoskierteen katkaisemiseksi ja lapsen vastaiselle kehitykselle haitallisen ehdottoman vankeusrangaistuksen estämiseksi. Alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta voidaan tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen vain, jos painavat syyt sitä vaativat (laki ehdollisesta rangaistuksesta, 135/1976 1 §). Käytännössä ehdottomat tuomiot ovatkin alaikäisten kohdalla harvinaisia. Näin ollen monen nuoren rikosentekijän kohdalla ehdollisia tuomioita saattaa kertyä useita. Mahdollisen ehdottoman vankeusrangaistuksen lopulta langetessa aikaisemmat ehdolliset tuomiot, mikäli ne joudutaan panemaan täytäntöön, vaikuttavat ensimmäistä kertaa suoritettavan vankeusrangaistuksen kokonaispituuteen. Niinpä saattaa olla, että lapsen ensimmäinen vankilakokemus muodostuu hyvinkin pitkäksi.

Työryhmämuistiossa painotetaan sitä, että erityisen huolenpidon perusteena on lapsen kohdistuvan huolenpidon mahdollistaminen myös tilanteessa, jossa lapsi itse vastustaa aktiivisesti hoitoa ja huolenpitoa. Käytännössä erityinen huolenpito tulisi useimmiten kysymykseen 12-17-vuotiaiden lasten kohdalla.

Erytyisestä huolenpidosta päättämisestä ehdotetaan säädettäväksi lastensuojelulain 32 c §:n 2 ja 3 momentissa. Päätöksen erityisen huolenpidon järjestämisestä tekisi sosiaalihuoltolain 6 §:n tarkoittama toimielin. Päätöksen olisi perustuttava erityisen huolenpidon järjestämistä varten tehtyyn lapsen moniammatilliseen arvioon, joka perustuu kasvatukselliseen, sosiaalityön, psykologiseen ja lääketieteelliseen asiantuntemukseen. Erytyistä huolenpitoa voitaisiin järjestää enintään 30 vuorokauden ajan. Huolenpitoa voitaisiin erittäin painavasta syystä jatkaa enintään 30 vuorokaudella. Erytyinen huolenpito olisi lopetettava heti, kun sen tarvetta ei enää ole.

Päätöksentekijänä olisi kunnan sosiaalihuollosta vastaavana toimielimenä sosiaalilautakunta. Päätösvaltaa ei voisi siirtää tai muutoinkaan antaa sosiaalilautakunnan alaiselle viranhaltijalle. Viranhaltija voisi kuitenkin päättää erityisen huolenpidon lopettamisesta.

Erytyisen huolenpidon toimeenpanosta säädettäisiin lastensuojelulain 32 d §:ssä. 1 momentin mukaan erityistä huolenpitoa voidaan järjestää lastensuojelulaitoksessa, jonka käytettävissä on erityisen huolenpidon järjestämiseksi riittävä kasvatuksellinen, sosiaalityön, psykologinen ja lääketieteellinen asiantuntemus sekä toiminnan edellyttämä henkilöstö. Lisäksi laitoksessa tulee olla erityisen huolenpidon järjestämiseksi terveydellisiltä ja muilta olosuhteiltaan asianmukaiset tilat. Pykälän 2 momentin mukaan erityisen huolenpidon aikana 1 momentissa tarkoitetun asiantuntemuksen omaavien henkilöiden olisi tavattava säännöllisesti lasta sekä osallistuttava lapsen erityisen huolenpidon suunnitteluun, toimeenpanoon ja arviointiin laitoksessa. Lasta koskeva hoitosuunnitelma olisi tarkastettava erityisen huolenpidon päättyessä.

Sosiaali- ja terveysministeriössä laaditun, 7.11.2000 päivätyn lausuntoyhteenvedon mukaan työryhmän ehdotusta erityisen huolenpidon järjestämisestä vaikeasti oireitiville lapsille on pidetty ensiarvoisen tärkeänä, jopa välttämättömänä uudistuksena. Monissa lausunnoissa on noussut esiin huoli lisääntyneistä päihde- ja mielenterveysongelmista nuorten keskuudessa ja tarvetta erityiselle huolenpidolle katsottiin olevan. Työryhmän suljetun hoidon sijasta käytettäväksi ehdottamaa käsitettä erityinen huolenpito pidettiin hyvänä ja kuvaavana. Työryhmän ehdotuksia erityisen huolenpidon järjestämisestä, siitä päättämisestä ja sen toimeenpanosta pidettiin pääasiallisesti kannatettavina. Ainoastaan erityiselle huolenpidolle esitetty enim-

mäisaika katsottiin useissa lausunnoissa liian lyhyeksi hyvin vaikeasti oirehtivien nuorten kohdalla. Lausunnoissa korostettiin myös riittävän ja ammattitaitoisen henkilökunnan merkitystä erityisen huolenpidon toimeenpanossa.

10.5.2. Läheisneuvonpito

Sosiaalipalvelutoiminnassa läheisneuvonpito on kehitetty työkäytännöksi vakavassa lastensuojelun tarpeessa olevan lapsen sekä hänen huoltajiensa ja läheistensä kuulemiseen, osallistumiseen ja voimavarojen vahvistamiseen. Tarkoituksena on pysäyttää vahingoittava kehityskulku, puuttua siihen ja järjestää tarvittava tuki. Kysymyksessä on konfliktien ratkaisuun ja päätöksen tekemiseen liittyvä toimintatapa, joka on lähtöisin Uudesta Seelannista (Family Group Conference) ja joka on saavuttanut eri muodoissa alaa useissa maissa, muun ohessa Ruotsissa (familjerådslag).

Suomessa läheisneuvonpitoa on kokeiltu Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen (Stakes) läheisneuvonpitoprojektissa, joka vuosina 1998 – 2000 ulottui 26 kunnan alueelle. Kokeilun tuloksia on esitelty Stakesin julkaisussa *Tarja Heino (toim.): Läheisneuvonpito kuntien näkökulmasta. Kuntien paikalliset projektit ja niistä saatujen kokemusten vertailua. (Aiheita 28/2001)*. Heino on lisäksi kirjoittanut läheisneuvonpidosta eri lehtiin. Seuraavat läheisneuvonpitoa käsittelevät tarkemmat tiedot perustuvat mainittuihin kirjoituksiin.

Läheisneuvonpidossa kootaan yhteen lapsen ja nuoren ympärille hänelle tärkeät läheiset henkilöt, joita ovat esimerkiksi vanhemmat, muut sukulaiset ja ystävät. Läheisneuvonpito on työtapana, jossa sosiaalihuollon asiakkaalle järjestetään mahdollisuus yhdessä läheistensä kanssa käsitellä asiaansa ja ehdottaa siihen ratkaisua. Päätösvalta kuitenkin säilyy sosiaalitoimella. Neuvonpidossa laaditaan suunnitelma ja ehdotus lasten ongelmien käsittelemiseksi. Sen jälkeen neuvottelun tulos esitetään sosiaalityöntekijän hyväksyttäväksi.

Neuvonpidon organisoii ja vetää sosiaalitoimen hankkija, mutta sen ulkopuolinen koollekutsuja, joka voi olla tällaisiin kysymyksiin erikoistunut asiantuntija tai sitten maallikko. Viranomaiset tulevat asiakkaan luvalla paikan päälle kertomaan, mistä ja millä perusteella he ovat huolissaan ja mihin he toivovat läheisten ottavan kantaa ja esittävän ratkaisua. Huolen aiheena voi esimerkiksi olla nuoren rikoskierre. Neuvonpidossa eri viranomaisten edustajat, esimerkiksi sosiaalityöntekijän lisäksi opettaja, päiväkodin työntekijä, koulukuraattori tai psykiatri, jakavat asianosaisten suostumuksella tietoa läheisverkostolle.

Läheisneuvonpitoa on kehitetty vaikeisiin lastensuojelutilanteisiin, mutta se on vakiintunut kokeilusta käytännöksi myös laajemmin sosiaalityössä. Läheisneuvonpito perustuu vapaaehtoisuuteen. Sen järjestämiseen antavat suostumuksensa huoltajat sekä iästään ja kehitystasoltaan riippuen lapsi itse. Neuvonpidossa esiin tulleista asioista saa puhua vain asianomaisten suostumuksella.

Läheisneuvonpitoprojektissa jokainen kokeilukunta kehitti oman tapansa toimia. Projektin kokemusten mukaan läheisneuvonpidon vakiintuminen uutena sosiaalityön käytäntönä edellyttää, että sen käyttöönotosta neuvotellaan, että se organisoidaan (esimerkiksi koulutus ja toteuttamismalli) ja että siihen varataan riittävät resurssit. Ulkopuolisilta ammattilaisilta kuten yksityisiltä sosiaalialan yrityksiltä, järjestöjen ylläpitämillä toimintakeskuksilta tai kuntainliiton sairaaloilta voidaan ostaa läheisneuvonpitopalveluja. Läheisneuvonpidon leviämistä saat-

taisi auttaa, jos lastensuojelulainsäädäntöön sisällytettäisiin prosessin etenemistä strukturoivia ja läheisneuvonpidon tapaisiin työkäytäntöihin ohjaavia säädöksiä.

Kokeilun tulosten mukaan läheisneuvonpidossa syntyneet ehdotukset ovat olleet rakentavia ja kohtuullisia. Lähes kaikki läheisverkoston tekemät suunnitelmat on hyväksytty, kolmannes tarkennusten jälkeen. Seurannan mukaan huomattava valtaosa koollekutsujista, läheisistä ja sosiaalityöntekijöistä piti läheisneuvonpitoa hyvänä työtapana. Projektin aikana järjestettiin yhteensä 92 läheisneuvonpitokokousta.

Kokemukseksi on tullut, että mitä aiemmin läheisneuvonpitoa käytetään hyödyksi, sen helpommin löytyy juuri kullekin asiakkaalle sopiva käytännönläheinen ja yksilöllinen tuki. Kokemusten myötä läheisneuvonpitoja on kohdennettu yhä varhaisempaan vaiheeseen, erityisesti lastensuojeluselvitysten tekemiseen ja avoimuuden tukitoimien tarkempaan kohdentamiseen lapselle. Menetelmän on havaittu lisänneen lapsen huomioon ottamista omassa asiassaan yhä nuorempana ja yhä laajemmin.

10.5.3. Nuorisirikostoimikunnan näkemys lastensuojelujärjestelmään liittyvistä seikoista

Lastensuojelulla voidaan puuttua tilanteeseen jo siinä vaiheessa, kun lapsi oireilee mutta ei ole vielä syyllistynyt rikoksiin. Myös päihde- ja terveydenhuollon toimenpiteet liittyvät lastensuojeluun. Nuorisirikostoimikunnan käsityksen mukaan lastensuojelulain nykyiset mahdollistavat puuttumisen lapsen olosuhteisiin niiden altistaessa hänet rikolliselle kehitykselle tai hänen jo syyllistyttyään rikoksiin. Lastensuojelun toimivuuden kannalta kysymys on lähinnä kolmesta asiasta eli tietojen kulkeutumisesta sosiaaliviranomaisille, sosiaalitoimen voimavaroista ja valmiudesta käyttää säännösten mukaan käytettävissä olevia keinoja.

Lastensuojelulain 40 §:n 1 momentin mukaan, jos sosiaali- ja terveydenhuollon, koulutoimen, poliisitoimen tai seurakunnan palveluksessa taikka luottamustoimessa oleva henkilö on virkaa tai tointa hoitaessaan saanut tietää ilmeisestä perhe- tai yksilökohtaisen lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta, hänen on ilmoitettava asiasta viipymättä sosiaalilautakunnalle. Pykälän 2 momentin mukaan myös muu kuin 1 momentissa tarkoitettu henkilö voi tehdä tällaisen ilmoituksen. **Lastensuojelujärjestelmän toimivuuden kannalta on merkittävää, että ilmoituksia tehdään.** Lapsen häiriökäyttäytymisen ja muun rikosoirehdinnan kannalta keskeisessä asemassa on koulu. Poliisin ilmoitusvelvollisuus on tärkeässä asemassa jo tehtyjen rikollisten tekojen kannalta, joskin sitä toteutettaessa on vältettävä turhaa lasten rikolliseksi leimaamista ja osoitettava harkintaa vähäisiin tekoihin puuttumisessa.

Sosiaalilainsäädännössä **tietosuojakysymykset** on kaiken kaikkiaan pyrittävä järjestämään niin, että sosiaaliviranomaisilla on oikeus saada rikossuuntaisesti oirehtivaa tai rikoksia jo tehnyttä lasta koskevat tarpeelliset tiedot ja myös oikeus välittää tietoja tarvittaessa eteenpäin. Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 18 ja 20 §:n mukaan sosiaalihuollon järjestäjällä tai toteuttajalla onkin hyvät mahdollisuudet saada ja edelleen luovuttaa myös salassa pidettäviä tietoja. Näitä mahdollisuuksia tulee tarvittaessa hyödyntää.

Kuntien lastensuojelulla tulee olla käytettävissä määrällisesti ja laadullisesti riittävät voimavarat. Lastensuojelun työntekijöitä tulee olla riittävästi, ja lastensuojelussa tarvittavan erityisosaamisen saatavuus on turvattava. Lastensuojelun tarve on huomattavasti kasvanut viimeisen kymmenen vuoden aikana, mikä ei ole kuitenkaan vastaavasti heijastunut kuntien

sosiaalitoimissa taloudellisten edellytysten tiukentuessa. Vaihtuvuus jo huomattavan työmäärän vuoksi henkisesti raskaassa työssä on suurta. Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnan mukaan henkilökunnan saatavuus ja opiskelijoiden rekrytointi onkin lähivuosina suuri haaste. Valiokunta on myös katsonut, että lastensuojelun suurten kustannusten tasausjärjestelmä ei riittävästi turvaa lastensuojelun taloudellisia edellytyksiä. Myös nuorisoriikostoimikunnan käsityksen mukaan lastensuojelujärjestelmän toimivuuden takaaminen edellyttää koulutukseen, työoloihin ja toiminnan rahoitukseen liittyvien kysymysten selvittämistä ja tarvittaviin toimenpiteisiin ryhtymistä.

Nykyinen lastensuojelulaki mahdollistaa sosiaalipalvelun monimuotoisen toiminnan rikoksiin syyllistyneiden alle 15-vuotiaiden lasten osalta. Käytettävissä olevia keinoja tulee myös hyödyntää. Nuorisoriikostoimikunnan käsityksen mukaan esimerkiksi joissakin kunnissa huostaanottoa käytetään pidättyvästi siitä mahdollisesti seuraavan valituksen tai muun jälkikäiteisselvittelyn pelossa. Lastensuojelun käytössä tulee olla tarvittavat voimavarat myös tällaisten oikeudellisten kysymysten käsittelyä varten. Vaikka sosiaalitoimen tavoitteisiin voidaan päästä jo nykyisellä ja luonnostellulla uudella (sijaishuollon pakkotoimityöryhmä) lastensuojelulainsäädännöllä, nuorisoriikostoimikunta jättää sosiaalilainsäädännön valmisteluviranomaisten arvioitavaksi ja harkittavaksi sen, ovatko esimerkiksi lastensuojelulain 12 § (sosiaalilautakunnan velvollisuus toimenpiteisiin) ja 16 § (velvollisuus huostaanottoon ja sijaishuoltoon) tarpeeksi selkeitä ja riittäviä rikoksilla oireilevien lasten osalta. Lastensuojelulain 12 §:n mukaan sosiaalilautakunnan on ryhdyttävä avohuollon tukitoimiin viipymättä esimerkiksi silloin, kun lapsi tai nuori käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään. Lastensuojelulain 16 §:n mukaan lapsi on otettava huostaan silloin, jos hän vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään esimerkiksi tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon. Mainitut säännökset saattavat käytännössä edellyttää vakavia rikollisia tekoja ennen toimenpiteisiin ryhtymistä. **Nuorisoriikostoimikunnan käsityksen mukaan rikollisilla teoilla oireileviin lapsiin kohdistuvia toimenpiteitä ja sääntelytarvetta tulee erityisesti harkita lastensuojelulain uudistamisen yhteydessä. Noin 20 vuotta vanhassa lastensuojelulainsäädännössä tulee ottaa huomioon tämän päivän tarpeet. Tässä yhteydessä on syytä erityisesti korostaa jaksossa 10.5.1. esiteltyä, sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistiossa olevaa ehdotusta erityisestä huolenpidosta.**

Nuorisoriikostoimikunnassa on lastensuojelulakiin liittyen keskusteltu erityisesti siitä, että lailla säädettäisiin **kunnan sosiaalitoimen velvollisuudesta järjestää neuvottelutilaisuus, kun sen tietoon tulee alle 15-vuotiaan tekemäksi epäilty vähäistä huomattavampi rikollinen teko tai rikollisen toiminnan jatkaminen ja kun epäillyn elämäntilanteen ja tarvittavien sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteiden tarpeen selvittäminen sitä vaatii.** Tilaisuuteen kutsuttaisiin epäillyn lisäksi esimerkiksi hänen vanhempansa sekä muita hänen elämämpiirissään vaikuttavia tahoja. Myös viranomaisia ja asiantuntijoita voitaisiin kuulla. Lakiteknisesti sääntely voisi olla esimerkiksi lastensuojelulain 15 §:n 2 momentissa. Lastensuojelulain lainsäädännön uudistamisessa voitaisiin arvioida, onko tällaiselle sääntelylle tarvetta ja tarvittaessa ryhtyä toimenpiteisiin. Lastensuojelulain väljien säännösten puitteissa tällainen neuvottelumenettely saattaa tulla toteutettavaksi ilman laissa säädettyä velvollisuuttakin sen järjestämiseen.

Lastensuojelupalvelujen sisällön osalta toimikunta kiinnittää huomiota siihen, että **sosiaaliset ja kognitiiviset taidot ovat keskeisiä suojeltaessa lasta rikolliselta kehitykseltä ja estettäessä häntä tekemästä** uusia rikoksia. Esimerkkinä tästä voidaan todeta Norjassa (MST eli multisysteemitapia) ja Tanskassa (Ny start) käytettävät hoito-ohjelmat, joita on edellä sivuttu jaksoissa 3.12.3. ja 3.12.4. Ohjelmien kohderyhmän muodostavat 12-17-vuotiaat ri-

kosoirehtivat nuoret. Varsinkin rikosperusteella huostaan otetun lapsen kohdalla huostassa pidon ei pitäisi käsittää vain hänen jokapäiväisistä tarpeistaan ja koulunkäynnistä huolehtimista. Hoito-ohjelmilla on sosiaalistamisprosessissa huomattava merkitys.

Lasta koskevien ongelmien hoitamisessa on niin Suomessa (läheisneuvonpito alueellisesti ko-keiluluonteisena) ja kuin kansainvälisestäkin saatu hyviä tuloksia **perhe- ja muussa lähipiirissä pidettävällä neuvonpidolla**. Kysymyksessä on toimintatapa, jolla erityisesti vanhemmat saadaan huomaamaan lastensa ongelmat ja osallistumaan niiden ratkaisuun. Vanhempien kasvatus ja tuki ovat erityisesti pienen lapsen kehityksen kannalta keskeisiä. Läheisneuvonpidon osalta tulisi harkita sitä, onko tarvetta mainitun toimintatavan jonkinlaiseen sääntelyyn lastensuojelulainsäädännössä.

Läheisneuvonpidon lakisääteistämällä voitaisiin vahvistaa läheisneuvonpidon asemaa, selkeyttää sen sisältöä ja saattaa toimintatapa käyttöön koko maassa. Erityisesti viimeksi mainittuun lakisääteistämisen vaikutukseen on kiinnitetty huomiota Suomen kokeilun tuloksia koskevassa Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskukseen julkaisussa. Läheisneuvonpidon aseman järjestämiseen on kiinnitetty huomiota myös nuorten osallisuuden edistämiseen liittyvän toimenpideohjelman laatimisen yhteydessä. Johtoryhmän toimenpideohdotusten mukaan on ryhdyttävä valmistelemaan läheisneuvonpidon soveltamista suomalaisiin oloihin ja selvitettävä mahdollinen säädösohjauksen tarve läheisneuvonpidon vakiinnuttamiseksi.

10.6. Mielenterveys- ja päihdeongelmien hoitaminen

Lasten ja nuorten päihde- ja mielenterveysongelmat ovat lisääntyneet. Mielenterveysongelmia esiintyy jo hyvin pienillä lapsilla. Mainituilla, toisiinsa usein kietoutuvilla ongelmilla on huomattava merkitys rikollisuuden taustatekijöinä. Varsinkin vakaviin väkivaltarikoksiin syyllistyneiden taustalta löytyy näitä ongelmia huomattavasti. Nuorisoriikostoimikunnan mietinnön I osan sivuilla on tietoja kyseessä olevista ongelmista ja niihin liittyvistä voimavarakysymyksistä. Päihde- ja mielenterveyshoitoa voidaan toteuttaa lastensuojelun yhteydessä ja antaa lastensuojelulaitoksissa, minkä vuoksi hoitoon pääsemisellä ja sen toteuttamisella on yhteys lastensuojelujärjestelmän toimivuuteen.

Päihde- ja mielenterveysongelmien kannalta tärkeää on, että ne havaitaan varhaisessa vaiheessa ja että niihin myös puututaan. Tähän liittyy hoitovoimavarojen riittävyden turvaaminen. Ongelmainen nuori ei välttämättä itse tiedosta ongelmaansa ja ryhdy hakemaan siihen apua. Tältä kannalta avainasemassa ovat vanhemmat, neuvolat, koulujärjestelmä sekä lastensuojelun palvelujärjestelmä. Näitä avaintahoja on käsitelty edellä erikseen. Hoidon tarpeen havaitseminen ja hoitoon ohjaaminen eivät kuitenkaan auta, jos nopeasti saatavaa hoitoa ei ole tarjolla. Lisävoimavarojen tarve on tiedostettu, mikä ilmenee esimerkiksi edellä käsitellystä valtioneuvoston selonteosta. Toimenpiteisiin hoitojärjestelmän kehittämiseksi ja tarvittavan lisärahoituksen järjestämiseksi on jo ryhdytty.

Mielenterveyshoidon kannalta on syytä korostaa sitä, että pidentyneisiin jonotusaikoihin on puututtu 1.1.2001 voimaan tulleella mielenterveysasetuksen muutoksella. Sen yhteydessä valtioneuvoston suosituksia nostettiin kuntien velvollisuuksien lisääntymistä vastaavasti. Mielenterveysasetuksen 6 a §:n mukaan lääkärin tehtyä lapsen tai nuoren mielenterveysongelmien vuoksi lähetteen erikoissairaanhoidon hoidon tarpeen selvittämiseksi, on arvio hoidon tarpeesta ja

kiireellisyydestä tehtävä arvioinnin kiireellisyys huomioon ottaen viimeistään kolmen viikon kuluessa lähetteen saapumisesta sairaalaan tai muuhun toimintayksikköön, jollei erityisistä syistä muuta johdu. Tehdyn selvityksen perusteella tarpeelliseksi todettu hoito on järjestettävä hoidon edellyttämä kiireellisyys huomioon ottaen viimeistään kolmen kuukauden kuluessa, jolleivät lääketieteelliset, hoidolliset tai muut vastaavat seikat muuta edellytä. Asetuksessa on myös säännöksiä, joilla pyritään varmistamaan hoitoyksiköiden yhteistyö ja mielenterveyshäiriöiden avohoidon tukitoimien riittävyys kotona selviytymisen mahdollistamiseksi.

Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta on useaan kertaan mainitussa mietinnössään katsonut, että päihdeongelmaisten nuorten matalan kynnyksen hoitopaikkoja tulisi nopeasti lisätä. Valiokunta painottaa huumeiden vastustamisohjelman tarvetta kouluissa ja päihdetyössä toimivien tahojen entistä parempaa yhteistyötä. Kunnille on viime vuosina osoitettu lisärahoitusta nuorten huumetyön edistämistä varten.

Valtion koulukodeilla on huomattava merkitys valtakunnallisten päihde- ja mielenterveyspalvelujen sekä niihin liittyvän erityisosaamisen tuottajina. Valtion kuusi koulukotia käsittävät 149 hoitopaikkaa ja ne ovat erikoistuneet tiettyihin palveluihin. Koulukotien merkitystä ovat arvioineet *Tuula Pakkanen* ja *Tarja Heino* (*Valtion koulukodit valtakunnallisten erityispalvelujen ja erityisosaamisen tuottajina. Stakesin Aiheita - monistesarja 12/2000*). Heidän mukaansa koulukodeilla on asiantuntemusta, joiden pohjalta niitä voitaisiin kehittää valtakunnallisiksi ja seudullisiksi osaamiskeskuksiksi. Tämä edellyttää kuitenkin niiden voimavarojen lisäämistä. Koulukodeilla on huomattavaa käytännön kokemusta päihde- ja huumeongelmien hoitamisen lisäksi väkivaltaisten lasten hoidosta, oppimisvaikeuksista kärsivien lasten opettamisesta ja nuorten rikoksenteekijöiden käsittelystä.

Mielenterveysongelmien ja niihin usein liittyvien päihdeongelmien osalta on kiinnitettävä myös huomiota niiden **pakkohoitomahdollisuuden** tilanteessa, jossa alle 15-vuotias on jo syyllistynyt rikollisiin tekoihin tai jossa riski syyllistyä sellaisiin tekoihin on huomattava ja jossa hoitotoimenpiteissä ei ole päästy eteenpäin vapaaehtoiselta pohjalta. **Tältä osin tulisi selvittää nykyisen lainsäädännön asianmukaisuus.** Voitaisiin ottaa harkittavaksi, missä määrin pakkohoittoa tulisi käyttää lapsen rikosoirehdintaan liittyvissä tapauksissa. Tällöin olennaisia kysymyksiä ovat rikosten tai käyttäytymisen laatu sekä kynnys käyttää pakkohoittoa määräämistä käyttäytymisen laadullisten edellytysten täytyessä. Selvittämisen arvoinen kysymys on se, missä määrin lastensuojelulakiin otettavaksi suunniteltavalla erityisellä huolenpidolla voidaan vastata kysymyksessä olevaan puuttumisen tarpeeseen.

Jo alle 15-vuotiaana aloitettu alkoholin, päihdeiden ja muiden huumaavien aineiden käyttö on rikollisuuden riskitekijä niin yksittäisessä tilanteessa kuin nuoren tulevaisuuden kannalta. Esimerkiksi väkivaltarikosten taustalla on usein pitkään, mahdollisesti jo lapsesta lähtien jatkunut päihdyttävien aineiden väärinkäyttö. Näin ollen merkitystä on niiden toimenpiteiden korostamisella, joilla jo olemassa olevan lainsäädännön lisäksi käytännössä estetään **päihdyttävien aineiden päätyminen lapsille** ja joilla lapsiin kohdistuvaa kieltoa kontrolloidaan. Käytännön vaikeudet ovat kuitenkin valitettavasti huomattavia jo esimerkiksi poliisin voimavarojen vähäisyyden vuoksi.

10.7. Maahanmuuttajataustaiset lapset

Ulkomailta Suomeen tulleiden henkilöiden tekemien rikosten lukumäärä on kasvanut viimeisten kymmenen vuoden aikana. Suomessa asuvat ulkomaalaiset syyllistyvät rikoksiin hieman muita maassa asuvia useammin. Sisäasiainministeriön tietojen mukaan alaikäisten ja jopa pienehköjen lasten osuus ulkomaalaisten tekemistä väkivaltarikoksista on huomattavan suuri. Vuonna 2000 väkivaltarikoksista epäillyistä ulkomaalaistaustaisista henkilöistä 6 prosenttia oli alle 15-vuotiaita ja 14 prosenttia 15-17-vuotiaita. Vuoden 2000 lopussa Suomessa asui noin 21 500 muuta kuin suomea tai ruotsia äidinkielenään puhuvaa alle 15-vuotiasta lasta.

Ne toimenpiteet, joilla ulkomailta Suomeen muuttanut henkilö pyritään kotouttamaan yhteiskuntaan, torjuvat myös maahanmuuttajanuorten ja -lasten rikollista käyttäytymistä. Erityisesti pakolaisperheet saattavat kokonaisuudessaan tarvita tukea lasten vanhempien puuttuvan työkokemuksen ja koulutuksen vuoksi. Toisaalta Suomeen asumaan tulevat saattavat törmätä huomattavaan kulttuuriseen muutokseen, minkä vaikutusta voidaan pehmentää alkuperäiskulttuurin ja oman äidinkielen säilyttämisellä. Myös Yhdistyneiden Kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimuksen 30 artikla takaa lapselle oikeuden nauttia yhdessä vähemmistöryhmän muiden jäsenten kanssa omasta kulttuuristaan, tunnustaa ja harjoittaa omaa uskontoaan sekä käyttää omaa kieltään. Valtioneuvosto asettaa lasten ja nuorten hyvinvointia koskevassa selonteossaan (VNS 4/2002 vp) tavoitteeksi sen, että yhteiskunnan tarjoama tukea ja erityispalveluja maahanmuuttaja- ja pakolaislapsille vahvistetaan ja että lapsille taataan oikeus äidinkieltään ja lähtömaansa kulttuurin säilyttämiseen. Kuten jäljempänä ilmenee, valtioneuvosto ja eduskunnan valiokunnat ovat kiinnittäneet huomiota maahanmuuttajien ongelmiin ja toimenpidevaihtoehtoihin ongelmien poistamiseksi.

Maahanmuuttajien sopeuttamista tukemaan on vuonna 1999 annettu laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta (493/1999). Kotouttamisella tarkoitetaan viranomaisten järjestämiä toimenpiteitä ja voimavaroja, joilla edistetään kotoutumista eli maahanmuuttajan yksilöllistä kehitystä. Tavoitteena on työelämään ja yhteiskunnan toimintaan osallistuminen oman kielen ja kulttuurin säilyttäen. Muuten maahanmuuttajalasten asema määräytyy pääasiallisesti samalla tavalla kuin muidenkin maassa asuvien lasten. Sovellettavaksi tulevat esimerkiksi lasten päivähoitolain, lastensuojelulain ja perusopetuslain säännökset.

Maahanmuuttajien asemaan liittyy ongelmia, joita on käsitelty *valtioneuvoston selonteossa kotouttamislain toimeenpanosta* (VNS 5/2002 vp). Erityisesti huono suomen kielen osaaminen synnyttää suuren syrjäytymisvaaran. Valtioneuvoston selonteon mukaan kunnilla on ollut vaikeuksia suomen kielen opetuksen järjestämisessä. Maahanmuuttajalasten tarpeet eivät näytä kaikissa tilanteissa muutenkaan tulevan tasavertaisesti huomioon otetuksi viranomaisten toimissa ja julkisissa palveluissa. Maahanmuuttajaperheille ei ole tarpeeksi tukea kasvatus-tehtävässään. Valtioneuvoston selonteon mukaan on tärkeää varmistaa, että kotouttamislain mukaisissa kotouttamisohjelmissa otetaan huomioon myös päivähoitoikäiset lapset. Kunnissa saattaa olla myös lapsen äidinkieltä puhuvan henkilöstön tarvetta. Selonteossa todetaan lisäksi se nykyiseen lakiin sisältyvä puute, että alle 17-vuotiaalle maahanmuuttajalapselle ja -nuorelle ei tarvitse pääsääntöisesti tehdä omaa kotoutumissuunnitelmaa, koska se sisältyy vanhempien suunnitelmaan.

Valtioneuvoston kotouttamislakia koskevassa selonteossa on tuotu esiin muun ohessa seuraavia toimenpiteitä maahanmuuttajalasten ja -nuorten aseman parantamiseksi:

- 1) Kotouttamisohjelmissa osoitetaan nuorten kotoutumissuunnitelmien vastuuviranomainen.
- 2) Perheryhmäkotien asemaa muutetaan niin, että ne rinnastetaan lastensuojelulaitoksiin.

- 3) Ryhmäkotien henkilökunnan pätevyysvaatimukset rinnastetaan lastensuojelulaitoksissa työskentelevien pätevyyteen ottaen huomioon oman äidinkielen henkilöstön tarve.
- 4) Työministeriö, opetusministeriö ja sosiaali- ja terveysministeriö toteuttavat yhteistyössä pilottiprojektin, jossa luodaan malli maahanmuuttajanuorten ongelmien aikaiseksi tunnistamiseksi ja moniammatillisten työmenetelmien luomiseksi ongelmiin puuttuttaessa sekä ennaltaehkäisevien toimenpiteiden luomiseksi. Ministeriöt vastaavat pilottiprojektissa luotavan mallin ja muiden tulosten levittämisestä kuntiin.
- 5) Oppilashuollon resursseja tulisi entistä enemmän suunnata maahanmuuttajaoppilaisiin, sillä joissakin kulttuureissa avun hakeminen nuorten henkiseen pahoinvointiin on vieras asia. Opettajia ja koulujen oppilashuoltohenkilöstöä koulutetaan kotoutumistehtävään. Koulupsykologien ja opinto-ohjaajien täydennyskoulutustarve olisi selvitettävä.

Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta on lausunnossaan (StVL 11/2002 vp) katsonut, että kotoutumissuunnitelma tulisi tehdä kokonaisvaltaisesti koko perheelle. Kotoutumissuunnitelman laatiminen toisi järjestelmällisyyttä lasten ja nuorten kotouttamiseen. *Eduskunnan sivistysvaliokunta* on omassa lausunnossaan (SiVL 11/2002 vp) korostanut oman äidinkielen merkitystä. Sen hyvä hallinta on edellytyksenä menestyksekkäälle suomen tai ruotsin kielen omaksumiselle. Sivistysvaliokunnan mukaan yleistä koulutusjärjestelmää on kehitettävä siten, että opetuksessa otetaan huomioon maahanmuuttajalasten erityistarpeet.

10.8. Lasten väkivaltaisen käyttäytymisen taustatekijöihin liittyvän tutkimustyön tarpeellisuus

Suomessa on kansainvälisen kehityksen mukaisesti väkivaltaisesti käyttäytyvien nuorten ongelmaryhmä. Lisäksi rikokset näyttävät keskittyvän pienelle nuorten ryhmälle. Rikolliseksi kehittymisen syyt löytyvät usein lapsuudesta. Tämän vakavan ongelman käsitteleminen niin rikosoikeudellisen järjestelmän puitteissa kuin sen ulkopuolellakin edellyttää tieteellistä tutkimusta sekä tutkimustiedon keräämistä ja kokoamista rikoksen sekä yksilöön liittyvistä että yhteiskunnallisista syistä ja ongelman toimivista ratkaisumalleista. Tietojen tulee olla niitä tarvitsevien tahojen käytössä. **Erityisesti nuorten vakavan väkivaltaisen käyttäytymisen lisääntyminen viime vuosina on ilmiö, jonka tausta ja ratkaisuvaihtoehtojen kartoittaminen edellyttävät sellaista laajamittaista selvittämistä, jota tähän mennessä ei ole tehty ja jonka tekeminen ei ole myöskään mahdollista nuorisorikostoimikunnan työn yhteydessä.**

10.9. Alle 15-vuotiaan tekemäksi epäiltyjen rikollisten tekojen käsittely

10.9.1. Kokeiluluonteinen puuttuminen lasten rikollisiin tekoihin (Näppis-projekti ja Näppäri)

Kokkolassa vuosina 1999 ja 2000 toteutettu Näppis-projekti ja Helsingissä toteutettava Keskustan Näppäri ovat esimerkkejä hankkeista, joilla on pyritty puuttumaan varhaisessa vaiheessa alle 15-vuotiaiden tekemiin omaisuusrikoksiin, lähinnä näpistyksiin.

10.9.1.1. Näppis-projekti

Näppis-projekti oli Kokkolan kaupungin perusturvakeskuksen ja poliisin hanke. Hankkeen ensimmäisenä vuonna mukana oli 88 lasta (43 tyttöä ja 45 poikaa) ja toisena vuonna 78 lasta (32 tyttöä ja 46 poikaa). Lapset olivat 7-17-vuotiaita, keskimäärin 13-vuotiaita. Hankkeen arviointia varten mukana olleita tahoja haastateltiin ja kerättiin muuten taustatietoja esimerkiksi lastensuojeluasiakirjoista ja poliisin tilastoista.

Sosiaalityöntekijä ja poliisi jakoivat liikkeissä projektin tiedotetta. Jo kaupan oveen, seinään tai ilmoitustaululle kiinnitettävän esitteen ajateltiin ehkäisevän rikoksia. Kouluille ja tiedotusvälineille suunnattiin tietoiskuja. Kaupan tai vartiointiliikkeen edustajan odotettiin ilmoittavan poliisille aina, kun lasta epäiltiin rikoksesta. Ilmoituksen jälkeen poliisi saapui paikalle, kirjasi lapsen henkilötiedot, tutki hänen tavaransa, ilmoitti vanhemmille ja otti yhteyttä projektin sosiaalityöntekijään. Sosiaalityöntekijä otti yhteyttä vanhempiin ja järjesti perheelle luonaan keskustelutilaisuuden, jossa rikoksen käsittelyn ohella kartoitettiin lapsen ja hänen perheensä avuntarvetta. Menettelyssä oli jonkin verran vaihtelua esimerkiksi sen suhteen, kuka ilmoitti kenelle. Näpistystilanteeseen saapuvalla poliisipartiolla ei välttämättä ollut tietoa näpistelyn yksityiskohdista, joten poliisin puuttumisen voimakkuus saattoi olla ylimitoitettua.

Mukana olleet tahot näkivät projektin tavoitteet ja tulokset hieman eri tavoin. Tyytyväisimpiä olivat poliisi, sosiaalityöntekijä ja vanhemmat, vähiten tyytyväisiä lapset itse ja kaupan edustajat. Poliisin mielestä kiinni jääminen ja vastuunalaiseksi saattaminen ovat hyviä asioita. Joidenkin mielestä tosin liian ankarasta puuttumisesta on kysymys, kun aseistettu poliisi vie 7-9-vuotiaan lapsen mukanaan ihmisten seurattessa sivusta. Jotkut poliisit paheksuivat sitä, että kaikki kauppiaat eivät halunneet ilmoittaa näpistyksiä poliisille. Osa kaupan edustajista puolestaan piti epäonnistuneena sitä, että lasten näpistelyistä tehdään poliisiasioita.

Näppiksen keskeinen tavoite oli pysäyttää lapsen rikollinen käyttäytyminen. Asiakirjatietojen mukaan vain kuusi lasta (7 prosenttia kaikista) uusi tekonsa vuonna 1999 ja kahdeksan (10 prosenttia) vuonna 2000. Toisaalta huomioon on otettava, kysymyksessä ovat uudelleen kiinni jääneet ja että suurin osa lapsista oli ylipäänsä ensikertalaisia kokeilijoita. Kokeilun arvioinnissa ei voitu tehdä ehdottoman varmoja johtopäätöksiä siitä, millainen yleisestävä vaikutus projektilla oli, toisin sanoen miten se vaikutti alaikäisten omaisuusrikosten kokonaismääriin. Joka tapauksella Näppiksellä onnistuttiin saattamaan lapsia tarvitsemansa lastensuojelullisen avun piiriin. Avun painopiste siirtyi vähitellen lasten vanhempiin näillä olevien päihde- ja mielenterveysongelmien sekä lasten laiminlyönnin vuoksi.

Näppiksen lähtökohdaksi oli oletus, että varhainen ja välitön puuttuminen ehkäisee rikollisuutta. Lähtökohdan heikkous on siinä, että suurimmalla osalla lapsista teko ei ennakoivasti kehitystä. Heille näpistäminen on normaaliin kehitykseen kuuluvaa rajojen kokeilemistä. Projektin arvioinnissa korostuikin se, että varhaista puuttumista ei kannata kohdistaa valikoiden kaikkiiin lapsiin, jotka jäävät kiinni rikoksesta. Rikosten vakavuus ja toistuvuus tulisi ottaa huomioon. Arvioinnin mukaan ei ole tieteellisiä todisteita siitä, että lapsen käyttäytymistä ohjattaisiin tehokkaasti antamalla kielletystä teosta välittömästi jokin kielteinen seuraamus. Lapsen edun mukaisena ei voida pitää sitä, että hän pelästyy ja ahdistuu, ehkä itkeekin poliisitoimen kohteena. Mainitut reaktiot myös osoittavat lapsen tajuavan oikean ja väärän välisen eron, mitä ei enää tarvitse Näppiksen kaltaisella projektilla opettaa. Näppiksen arvioinnista ilmenee, että lapset saivat poliisin puuttumisen lisäksi rangaistuksia myös kotonaan erilaisiin etuihin puuttumisen muodossa. Jopa ruumiillista kuritusta ilmeni. Sellaisiin kieltei-

siin lisävaikutuksiin johtavaa toimintamallia ei projektin arvioinnissa pidetty eettisesti kestäväenä.

10.9.1.2. Näppäri

Keskustan Näppäri on osa Helsingin kaupungin sosiaalipäivystystoimiston nuorisoryhmän toimintaa. Tarkoituksena on puuttua varhaisessa vaiheessa alle 15-vuotiaiden lasten tekemiin lieviin rikoksiin Helsingin ydinkeskustassa.

Alle 15-vuotiaan jäädessä kiinni näpistyksestä Helsingin ydinkeskustan alueella liikkeiden vartijat ottavat yhteyttä Näppäriin päivystysnumeroon. Kiinnijääneen henkilötiedot tarkistetaan, minkä jälkeen Näppäriin päivystäjä hakee kiinnijääneen lapsen toimistolle keskustelemaan tapahtuneesta. Myös keskustan poliisipiirin partiot toimittavat rikoksesta kiinnijääneet lapset päivystysaikana Näppäriin toimistoon. Päivystysajan ulkopuolella kiinnijääneistä lapsista poliisi tekee ilmoituksen Näppäriin jälkikäteen.

Keskustelun aikana lapsen kanssa käydään läpi tapahtunutta rikosta, selvitetään mahdolliset aiemmat rikokset ja viranomaiskontaktit. Lapsen kanssa käydyn keskustelun aikana arvioidaan myös muut lapsen elämäntilanteeseen vaikuttavat tekijät kuten esimerkiksi perhe, koulu, päihteet, harrastukset. Keskustelun tavoitteena on ennalta ehkäistä tai katkaista näpistyksestä kiinnijääneen lapsen mahdollisesti alkanut rikoskierre sekä saada lapsi tajuamaan vastuunsa teosta. Keskustelun tarkoituksena on luoda lapselle kielteinen asenne rikoksiin.

Lapsen kanssa käydyn keskustelun jälkeen tapahtuneesta ilmoitetaan aina vanhemmille. Näppäristä ollaan yhteydessä myös kiinnijääneen lapsen asuinalueen lastensuojelutyöntekijään. Alueen lastensuojelutyöntekijän ja kiinnijääneen lapsen vanhempien kanssa sovitaan mahdollisista jatkotoimenpiteistä lapsen ja perheen avuntarpeen mukaan. Vartijoiden täyttämä anastusilmoitus toimitetaan poliisille kirjattavaksi myös poliisin rekisteriin.

Vuonna 2000 Näppäriin työntekijä *Heikki Saukonoja* teki tutkimuksen rikosten uusijoista. Tarkoituksena oli selvittää, mitkä syyt saavat lapsen jatkamaan rikosten tekemistä Näppäriällä tehdystä puuttumisesta huolimatta. Tutkimusjoukko koostui kaikista Keskustan Näppäriin asiakkaista, jotka olivat jääneet uudelleen kiinni rikoksesta keskustan poliisipiirin alueella 1.1.2000 - 30.9.2000. Tutkittavan yhdeksän kuukauden aikana tuli ilmoitus 27 lapsesta (9,3 prosenttia koko asiakaskunnasta), jotka Näppäriällä tehdyn puuttumisen jälkeen olivat jääneet uudestaan kiinni yhdestä tai useammasta rikoksesta. Näiden lasten kohdalla Näppäriin työntekijä oli havainnut lasten tilanteen lastensuojelun puuttumista vaativaksi jo ensimmäisen puuttumisen aikana.

Tutkimuksen johtopäätös oli, että Näppäriin lyhyt puuttuminen riittää, kun lapsen elämäntilanne on kriisissä jo ennen puuttumista. Tuen on tuolloin oltava vahvempaa ja pidempikestoista. Tiivis yhteistyö alueiden lastensuojelutyöntekijöiden kanssa näiden lasten kohdalla on tarpeen, jotta tieto rikoksista kulkisi mahdollisimman nopeasti lastensuojelutyöntekijöille ja vanhemmille riittävien tukitoimien aikaansaamiseksi.

Viiden toimintavuoden aikana Keskustan Näppäri on arvioitu toimivaksi tavaksi pysäyttää tai ennaltaehkäistä lasten alkavaa rikoskierrettä. Nopealla puuttumisella heti näpistyksen jälkeen on useat lapset saatu miettimään suhdettaan rikoksiin. Usein lopputuloksena on lapsen luopuminen rikollisesta toiminnasta. Vanhemmat ovat olleet erityisen tyytyväisiä siihen, että heidän lastaan on puhuttanut ammattilainen, jolla on vankka kokemus lasten lievestä omaisuusrikkoksista. Lisäksi monet vanhemmat ovat olleet tyytyväisiä siihen, että Näppärin työntekijä on keskustellut vanhempien kanssa ja kuunnellut myös heidän huoltaan lapsestaan. Näin on yhdessä voitu löytää ratkaisuja monesti vaikeisiin tilanteisiin. Poliisi, vartijat ja lastensuojeluviranomaiset ovat olleet tyytyväisiä siihen, että joku taho on puuttunut alle 15-vuotiaiden tekemiin näpistykseen. Pienillä resursseilla on arvioitu voitavan tuottaa tehokasta, useita tahoja tyydyttävää palvelua, josta on myös selvää hyötyä asiakkaalle.

10.9.1.3. Nuorisorikostoimikunnan näkemys rikollisiin tekoihin liittyvistä kokeiluhankkeista

Kokkolan kokeilussa lapsen kiinni jäämisen jälkeen otettiin ensimmäisenä yhteyttä poliisiin, joka sitten ilmoitti teosta edelleen vanhemmille ja sosiaalityöntekijälle. Sosiaalityöntekijä järjesti lapselle ja hänen perheelleen keskustelutilaisuuden, jossa rikoksen käsittelyn ohella kartoitettiin lapsen ja hänen perheensä avuntarvetta. Keskustan Näppärissä lapsi tuodaan Helsingin kaupungin sosiaalipäivystystoimistoon keskustelemaan teostaan ja elämäntilanteestaan. Tapahtuneesta ollaan yhteydessä lapsen vanhempiin ja lastensuojelutyöntekijään. Heidän kanssaan sovitaan mahdollisista jatkotoimenpiteistä lapsen ja perheen avuntarpeen mukaan.

Samanlaisia kokeiluja on muuallakin. Esimerkiksi Hollannissa puuttumista rikosoikeudellista vastuukärajaa nuorempien eli alle 12-vuotiaiden tekemiin vähäisiin rikoksiin toteutetaan *Stop-ohjelmalla* (jakso 3.5.2.). Sen mukaisessa menettelyssä poliisi ilmoittaa teosta lastensuojeluviranomaisille, jos on vakavaa syytä epäillä lapsen toiminnan johtuvan tämän perheen ongelmista. Seuraavaksi poliisi ehdottaa vanhemmille lapsen osallistumista Stop-ohjelmaan. Jos vanhemmat suostuvat menettelyyn, asiasta tehdään kirjallinen sopimus, minkä jälkeen ohjelma toteutetaan Halt-toimistossa. Ohjelmaan kuuluvat alkukeskustelu, jossa vanhemmat ovat mukana, yksilö- tai ryhmätapaamisiin liittyviä anteeksipyyntöjä, kotitehtäviä tai osallistumista roolileikkiin sekä loppukeskustelu vanhempien jälleen ollessa paikalla. Hollannissa on lisäksi rikosoikeudellisesti vastuunalaisille 12-17-vuotiaille lieviin omaisuusrikkoksiin syyllistyneille nuorille lailla järjestetty *Halt-menettely* (myös jakso 3.5.2.), joka käsittää sopimukseen perustuvaa rikoksella aiheutetun vahingon korvaamista työllä, omaisuuden palauttamisella ja/tai rahalla. Sopimuksen täyttäminen johtaa siihen, että asia ei etene syyttäjälle. Valtaosa Halt-menettelyyn osallistuneista on 13-15-vuotiaita.

Nuorisorikostoimikunnan käsityksen mukaan suomalaisista kokeiluista saadut tulokset osoittavat, että nyt **kysymyksessä olevilla menettelytavoilla voidaan pysäyttää tai ennaltaehkäistä lapsen alkavaa rikoskierrettä**. Hollannissa kokemukset sovittelutyypillisestä Halt-ohjelmasta ja alle 12-vuotiaisiin kohdistuvasta Stop-ohjelmasta ovat myöskin olleet positiivisia. Sallitun ja kielletyn toiminnan rajaa on saatu selkeytettyä ja lapsia on saatu ottamaan vastuuta teoistaan tavalla, joka on ollut omiaan ehkäisemään uutta rikollisuutta.

Nyt kysymyksessä olevaan puuttumiseen voi kuitenkin liittyä ongelmia, mihin on kiinnitetty huomiota suomalaisten kokeilujen yhteydessä. Kokeilujen toteuttamistapojen ja tulosten osalta on otettava huomioon se, että suurimmalla osalla lapsista näpistäminen on pikemminkin normaaliin kehitykseen kuuluvaa rajojen kokeilemistä kuin rikollista tulevaisuutta enna-

koivaa toimintaa. Nuorisoriikostoimikunnan käsityksen mukaan onkin hyvin vaikeaa varmoja tuloksia antavalla tavalla selvittää sitä, mikä on tosiasiallisesti tällaisten kokeilujen merkitys rikolliseksi kehittymisen ehkäisemisessä. Toisaalta jopa tuntuvaksi koetuilla poliisin toimenpiteillä ei välttämättä saavuteta tavoiteltuja vaikutuksia, kun lapsen elämäntilanne on jo ajautunut kriisiin. Tuolloin tarvetta näyttää olevan vahvalle ja pitkäkestoiselle lastensuojeluun kiinnittyneelle toiminnalle. Kysymyksessä olevissa kokeiluissa on kuitenkin korostunut nuorten asioissa tärkeä nopea ja konkreettinen puuttuminen rikolliseen tekoon.

10.9.2. Alle 15-vuotiaan rikollisiin tekoihin liittyvät esitutkintasäännökset

Mietinnön I osa sisältää lainsäädännöllisiä esitutkintaan liittyviä ehdotuksia, jotka koskevat alle 15-vuotiaan tekemän rikollisen teon käsittelyä. Rikollisella teolla tarkoitetaan tässä yhteydessä tekoa, joka 15 vuotta täyttäneen tekemänä olisi rikoksena rangaistava. Ehdotetuilla säännöksillä on rikosten selvittämiseen liittyvä tarkoituksensa. Toisaalta niillä voidaan nopeasti ja konkreettisesti puuttua 15 vuotta nuoremman tekoon siltä osin kuin se lain edellyttämällä tavalla palvelee esitutkinnallisia tarkoituksia. Säännöksillä pyritään myös turvaamaan epäillyn oikeuksia sekä kytkemään epäillyn vanhemmat ja sosiaaliviranomainen asian käsittelyyn.

Pakkokeinolain 1 luvun 2 b §:n mukaan poliisimies saisi ottaa kiinni alle 15-vuotiaan rikollisesta teosta todennäköisin syin epäillyn enintään kolmen tunnin ajaksi, jos se on kuulustelun tai tutkinnan suorittamiseksi välttämätöntä. Jos kiinnipitämiseen olisi mainitun ajan kuluttua erityisiä syitä, sitä voitaisiin pidättämiseen oikeutetun virkamiehen päätöksellä jatkaa enintään yhdeksän tunnin ajan. Kiinnipitäminen rikollisen teon vuoksi olisi lopetettava välittömästi sen jälkeen, kun tutkinnasta aiheutuvaa tarvetta siihen ei enää ole.

Esitutkintalain 6 §:n 2 momentin nojalla myös alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta epäiltyyn kohdistuva kuulustelu ja muut häneen kohdistettavat esitutkintatoimenpiteet olisi toimitettava kiireellisesti. Muuten esitutkintalakiin ehdotetaan otettavaksi seuraavia säännöksiä, jotka perustuvat nykyiseen, pääosin esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetussa asetukseksa olevaan sääntelyyn:

Alle 18-vuotiasta rikoksesta tai rikollisesta teosta epäiltyä on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Erityisesti on huolehdittava siitä, ettei tutkintatoimenpiteistä aiheudu epäillylle tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä.

Alle 18-vuotiaisiin rikoksesta tai rikollisesta teosta epäiltyihin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneiden poliisimiesten suoritettaviksi. Esitutkintaviranomaisen on tarvittaessa neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko epäiltyyn kohdistaa tutkintatoimenpiteitä. (esitutkintalain 8 a §)

Kun 15 vuotta nuoremman lapsen epäillään syyllistyneen rikolliseen tekoon, häntä voidaan kuulustella teon johdosta.

Teon johdosta voidaan myös toimittaa tutkinta

- 1) sen selvittämiseksi, onko 15 vuotta täyttänyt ollut osallisena rikoksessa;
- 2) teolla menetetyin omaisuuden saamiseksi takaisin;
- 3) tutkinnanjohtajan katsoessa siihen olevan erityistä syytä; tai
- 4) sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:n 1 momentissa tarkoitettua monijäsenisen toimielimen (sosiaaliviranomainen) sitä pyytäessä.

Kuulustelusta ja tutkinnasta on soveltuvin osin voimassa, mitä esitutkinnasta rikosasiois-

sa on säädetty. (esitutkintalain 17 a §)

Rikoksesta tai rikollisesta teosta epäillyn alle 18-vuotiaan kuulustelusta on etukäteen ilmoitettava 33 §:ssä tarkoitetuille läsnäoloon oikeutetuille vajaavaltaisen edustajille. Ainakin yhdelle heistä on varattava tilaisuus olla läsnä kuulustelussa.

Ilmoitusvelvollisuudesta ja tilaisuuden varaamisesta läsnäoloon kuulustelussa voidaan poiketa vain, jos 1 momentissa tarkoitettua edustajaa ei kyetä tavoittamaan ja epäiltyä on rikoksen tai rikollisen teon selvittämiseksi viipymättä kuulusteltava. Kuulustelusta ja sen sisällöstä on tällöin mahdollisimman pian ilmoitettava kuulustellun edustajalle. (esitutkintalain 33 a §)

Kun alle 18-vuotiasta kuulustellaan epäiltynä rikoksesta tai rikollisesta teosta, sosiaaliviranomaiselle on varattava tilaisuus lähettää edustajansa kuulusteluun, jollei tätä ole pidettävä selvästi tarpeettomana. Esitutkintaviranomaisen on viipymättä toimitettava kuulustelupöytäkirja sosiaaliviranomaiselle. (esitutkintalain 33 b §)

Näitä säännöksiä on käsitelty lähemmin mietinnön I osan yksityiskohtaisissa perusteluissa.

11. YHTEENVETOA TOIMIKUNNAN SUOSITUKSISTA JA KEHITTÄMISEHDOTUKSISTA

Toimikunnan lainsäädäntöä koskevat ehdotukset on koottu mietinnön I osaan. Seuraavaan yhteenvedoon on kerätty keskeisimmät mietinnön II osaan sisältyvät toimikunnan ehdotukset ja kannanotot. Varsinaiset lainsäädäntöä koskevat ehdotukset jätetään tässä vain maininnan varaan. Niitä koskeva yhteenvedo löytyy mietinnön I osan jaksosta 3.2.

Seuraamukset

Pääosa toimikunnan lainsäädäntöehdotuksista liittyy seuraamusjärjestelmään. Niillä laajennetaan nuorisorangaistuksen käyttöalaa 18-20-vuotiaana tehtyihin rikoksiin. Uutena vaihtoehtona otettaisiin käyttöön nuorisorangaistuksen suorittaminen kokonaan tai osaksi mielenterveys- tai päihdehoitona. Ehdollisen vankeuden valvonnasta säädettäisiin nykyistä tarkemmin ja valvonnan laiminlyönnin sanktiointia tehostettaisiin. Toimikunta ehdottaa myös ehdollisen syyttämättä jättämisen käyttöön ottamista. Ratkaisu tehtäisiin aina henkilökohtaisessa tapaamisessa epäillyn kanssa. Tapaamiseen kutsuttaisiin myös lapsen huoltaja tai muu laillinen edustaja sekä sosiaaliviranomaisen edustaja.

Toimikunta ei esitä muutoksia muualla uudistettavana olevaan vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon, mutta korostaa tarvetta järjestää vangeille mahdollisuus päästä tarvitsemiinsa kuntouttaviin ohjelmiin. Vankeusrangaistuskomitean useat ehdotukset toteutuessaan edistävät vangin sopeutumista takaisin yhteiskuntaan. Tältä osin erityisen tärkeitä ovat vankeusaikaan ja vapautumiseen liittyvät, eri tahojen kanssa yhteistyössä tehtävät suunnitelmat.

Eesityksen valmistelun yhteydessä on uusina mahdollisina rikosoikeudellisina seuraamuksina harkittu arestia, rangaistusvaroitusta, ehdollista tuomitsematta jättämistä ja erityistä valvontaseuraamusta. Nuorten seuraamusjärjestelmään nyt esitetyt muutosehdotukset yhdessä nuorisoprosessia koskevien toimintasuositusten kanssa poistavat toimikunnan käsityksen mukaan tarpeen mainittujen uusien seuraamusten käyttöön ottamiseen. Toimikunnan päätelmä niin sanotun laitosairestin osalta on, ettei se rikosoikeudellisena rangaistuksena tarjoa vastausta niihin ongelmiin, joihin vastausta etsitään. Rangaistus ei ole erityisen toimiva keino akuutin rikoskierteen katkaisemiseen. Tilanteessa, jossa käsillä on välitön rikosten ehkäisemisen tarve, tulevat käytettäväksi yleiset rikosprosessuaaliset pakkokeinot.

Vaikka pakkokeinojen arviointi ei kuulunutkaan toimikunnan varsinaiseen tehtävään, toimikunta kiinnittää huomiota mahdollisuuksiin hyödyntää poliisin määräämää matkustuskieltoa tilanteessa, jossa sen voidaan arvioida tehokkaasti vähentävän vaaraa syyllistymisestä uusiin rikoksiin. Sähköisesti valvotun kotiairestin tarvetta, mahdollisuuksia ja toimivuutta tulisi toimikunnan käsityksen mukaan selvittää erikseen.

Nuorisoprosessin kehittäminen

Nuorisoprosessin jouduttaminen ja viranomaisyhteistyön tiivistäminen

Asian käsittely on saatava mahdollisimman nopeaksi nuoren rikollisen toiminnan katkaisemista sekä rikoksen ja siitä tulevan seuraamuksen välisen suhteen korostamista varten. Rikosten ehkäisemisen kannalta on tärkeä saada tekijä ilman tarpeetonta viivytystä sellaisten

toimien ja hankkeiden piiriin, joilla voidaan edistää hänen sosiaalista selviytymistään ja estää uusien rikosten tekemistä.

Lainsäädäntöä koskevista ehdotuksista nopeuttamistavoitetta palvelee esitutkintalakiin ehdotettava lisäys, jolla alle 18-vuotiaan rikoksesta epäillyn tutkinta määrättäisiin kiireelliseksi. Prosessia voidaan eri tavoin nopeuttaa myös viranomaistoimintoja kehittämällä. On pyrittävä mahdollisuuksien mukaan samanaikaisesti toimenpiteisiin ja tarpeettomien odotusvaiheiden vähentämiseen.

Nuoren rikosasian nopeassa käsittelyssä on keskeisessä asemassa mukana olevien viranomaisten ja muiden tahojen toimiva yhteistyö. Keskeisin tähän vaikuttava lakiehdotus koskee säännöksiä nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisestä. Mutta tehokasta viranomaisyhteistyötä voidaan toteuttaa myös ilman siihen velvoittavaa lainsäädäntöäkin.

Tiedonkulku ja tietojen saatavuus

Viranomaisyhteistyön kannalta tärkeää on, että esimerkiksi asiakirjoista ilmenee, ketkä muiden viranomaisten palveluksessa olevat henkilöt ovat käsitelleet tai parhaillaan käsittelevät kysymyksessä olevan nuoren rikosasiaa. Hyvät menettelyt tiedon siirtämisessä jäävät käytännön luotaviksi.

Tuomioistuimen tulee saada sellaiset tarpeelliset ja riittävät tiedot rikosentekijän henkilökohtaisista olosuhteista, joita rangaistuksen määräämisessä tarvitaan. Nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämistä koskevan lakiehdotuksen mukaan nämä tiedot ilmenisivät sosiaaliselvityksen tiivistelmästä ja seuraamusselvityksen lausunnosta. Sosiaaliselvityksen tekemisen yhteydessä olisi myös selvitettävä epäillyn sosiaali- ja terveydenhuollon toimien tarve.

Ryhmätyöskentely käyttöön

Viranomaisyhteistyön tavoitteiden saavuttamista edistää erityisesti nuorten rikosasioiden käsittely paikallisissa ryhmissä. Ryhmätyöskentelyssä keskeisiä painopistealueita ovat nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämiseen liittyvien ratkaisujen tekeminen sekä nuoren sosiaalista selviytymistä edistävien hankkeiden kytkeminen seuraamusjärjestelmään. Ryhmätyöskentelyllä voidaan luoda myös kanava, jolla nuori rikosentekijä saadaan ohjatuksi toimikunnan ehdottaman syyteratkaisun lykkäämisen taustalla olevien toimenpiteiden piiriin. Rikosentekijöiden yhdenvertainen kohtelu saattaa edellyttää eri viranomaisten toimintojen ohjeistamista.

Vanhempien osallistuminen

On pyrittävä edistämään vanhempien osallistumista poliisikuulusteluun ja tuomioistuinkäsittelyyn. Tähän tulisi käyttää suoranaisen pakon (esimerkiksi sakon tai noudon uhka) sijasta muita keinoja.

Toimikunnan lainsäädäntöehdotuksista tavoitetta tukevat erityisesti ehdotettu esitutkintalain 33 a §, jolla korostettaisiin pyrkimystä saada huoltajat osallistumaan kuulusteluun ja välittää poissa olleelle tietoa kuulustelun sisällöstä. Toimikunnan ehdotuksen mukaan syyttäjä tekisi päätöksen ehdollisesta syyttämättä jättämisestä henkilökohtaisessa tapaamisessa, johon kutsuttaisiin epäillyn lisäksi hänen huoltajansa.

Vanhempien vastuun toteuttamiseksi käräjäoikeuden pääkäsittelyyn tulisi kutsua molemmat huoltajana olevat vanhemmat. Kuulusteluun tai tuomioistuinkäsittelyyn osallistumisen tärkeyttä tulisi painottaa ilmoituksessa tai kutsussa. Lisäksi tuomioistuimen kutsussa voitaisiin pyytää huoltajana olevaa vanhempaa ilmoittamaan syy mahdolliselle poisjäämiselleen tuomioistuinkäsittelystä.

Tietosuojasta huolehtiminen

Nuorisorikostoimikunnan henkilötutkinnan tilalle ehdottamassa nuoren rikosentekijän tilanteen selvittämisessä käytännössä aina hankittaisiin arkaluonteisia tietoja epäilystä. Uudistettaessa oikeudenkäynnin julkisuutta koskevaa lainsäädäntöä lähtökohtana tulee olla, että selvityksiä koskevat tiivistelmä ja lausunto ovat salassa pidettäviä eikä asian käsittely tuomioistuimessa ole julkista siltä osin kuin siinä käsitellään mainittuja asiakirjoja ja niissä olevia tietoja.

Sovittelu

Tekijän ja uhrin välistä sovittelua on syytä tukea. Jo kansalaisten yhdenvertaisuus edellyttää, että sovittelu on kaikkien käytössä asuinpaikasta riippumatta ja että sovittelumenettely on yhdenmukaista. Sovittelua koskevaa lainsäädäntöä kehitettäessä on syytä kiinnittää huomiota eräisiin näkökohtiin:

- 1) Sovittelun nopeaksi käynnistämiseksi jo esitutkinnassa toimivan poliisimiehen tulisi mahdollisimman nopeasti kiinnittää huomiota sovittelumahdollisuuksiin ja asian ohjaamiseen sovitteluun.
- 2) Sovittelun yhteydessä on kiinnitettävä huomiota siihen, onko tekijä riittävän kypsä ymmärtämään sovittelun merkityksen.
- 3) Nuoren tai lapsen tekemän vähäisen rikoksen tai rikollisen teon korostamiseen sovittelulla tulisi suhtautua varauksellisesti rikosentekijäksi leimautumisen vuoksi.
- 4) Mitä nuoremasta epäilystä on kysymys, sitä enemmän sovittelijalla tulisi olla kokemusta työstä nuorten parissa.
- 5) Sovittelijan tehtäviin kuuluu sen varmistaminen, että vahvemmassa asemassa oleva asianomistaja ei taivuta nuorta itselleen epäedullisen sopimuksen hyväksymiseen.
- 6) Lasten ja nuorten tekemien rikosten sovittelua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota myös heidän huoltajansa suostumuksen merkitykseen ja muutenkin huoltajan asemaan sovittelumenettelyssä.
- 7) Sovitteluun liittyvän tiedon tulisi olla kaikkien sellaisten tahojen käytössä, joiden toimenpiteillä ja ratkaisuilla on merkitystä nuoren tekemän rikoksen käsittelyssä.

Rikosoikeudellista vastuukärajaa nuorempiin lapsiin painottuvat toimet

Vastuukäräjä

Lastensuojelun käytössä ovat tehokkaimmat toimet alle 15-vuotiaiden lasten häiriökäyttäytymisen korjaamiseksi. Näiden toimien määrittelyyn osaksi rikosoikeudellista järjestelmää ei ole järkeviä eikä pitäviä käytännön syitä.

Vastuukäräjän pysyttämistä ei luonnollisestikaan seuraa, etteikö myös viranomaisilla olisi keinoja puuttua vastuukäräjää nuorempien lasten häiriökäyttäytymiseen, oli kysymys sitten muodollisesti rikoksiksi määritellyistä teoista tai muusta häiriökäyttäytymisestä.

Alle 15-vuotiaiden rikollisiin tekoihin liittyvillä hankkeilla (esimerkiksi poliisin ja sosiaaliviranomaisen puuttuminen näpistykseen) voidaan pysäyttää tai ennaltaehkäistä lapsen alkavaa rikoskierrettä, kunhan puuttuminen tehdä asianmukaisesti.

Alle 15-vuotiaan rikolliseen tekoon voidaan myös puuttua esitutkinnassa. Nuorisorikostoitokunnan lakiehdotuksiin sisältyy kysymyksessä olevaa ikäryhmää koskevia säännöksiä, jotka liittyvät lapsen kiinniottamiseen, kohteluun esitutkinnassa, kuulustelun ja tutkinnan edellytyksiin sekä vanhempien ja sosiaaliviranomaisen yhdistämiseen asian käsittelyyn.

Toimikunta on muutenkin harkinnut toimenpiteitä, joilla torjutaan lapsen tai nuoren rikosuraa.

Vanhempien rooli

Vanhempien kasvatusedellytysten ja perheiden olosuhteiden parantamisella voidaan estää rikosten taustasyiden syntymistä. Tämä koskee erityisesti työn ja perhe-elämän yhteensovittamista, lapsiperheiden toimeentulon turvaamista ja neuvolatoiminnan tukemista ja kehittämistä. Konkreettisia ehdotuksia tarvittavista toimista on ehdotettu eri viranomais selvityksissä, joita on kuvattu jaksossa 10.3.

Koulu

Lasten sosiaalistamisessa koulun merkitys on erityisen suuri. Koululla on opetuksellisen tehtävän lisäksi vanhempien suorittamaa kotikasvatusta täydentävä kasvatusvastuu.

Koulun osalta tärkeää on myönteisen ja kannustavan ilmapiirin luominen. Lasten oppimisvaikeuksiin on myös kiinnitettävä riittävästi huomiota. On tärkeää, että opettajakoulutuksessa annetaan valmiuksia tunnistaa ongelmia sekä ratkaista niitä ja kykyä hallita opetusryhmiä. Koulun kasvatustehtävän kannalta olennaista on koulun yhteydenpito vanhempiin.

Koulun on myös riittävästi tehtävä yhteistyötä muiden lasten hyvinvointiin liittyvien tahojen kanssa. Tulisi myös harkita sitä, missä määrin lasten koulutuksen tulisi sisältää tietoja rikoksiin, niiden seurauksiin ja seuraamuksiin sekä niitä koskeviin moraalikysymyksiin liittyvistä asioista. Opetuksen sisällössä ja käytännön ongelmien yhteydessä voidaan ottaa huomioon koulun mahdollisuus tehdä yhteistyötä poliisin kanssa. On myös aihetta järjestää lapsille aamu- ja iltapäivätoimintaa koulussa.

Koulujen opetustoiminnan turvaaminen ja kasvatustehtävän toteuttaminen edellyttävät kurinpitäjärjestelmää, jolla riittävän tuntuvasti voidaan puuttua ongelmakäyttäytymiseen. Koulukiusaamiseen on puututtava välittömästi ja vaikuttavasti.

Lastensuojelu

Lastensuojelujärjestelmän kannalta on tärkeää, että lastensuojeluilmoituksia tehdään tarvittaessa. Tietosuojakysymykset on järjestettävä niin, että sosiaaliviranomainen saa tarpeelliset tiedot rikosoirehtivasta lapsesta ja että mainittu viranomainen voi myös välittää tietoja eteenpäin.

Kuntien lastensuojelulle tulee turvata määrällisesti ja laadullisesti riittävät voimavarat. Lastensuojelulain mahdollistamia keinoja tulee käyttää. Rikollisilla teoilla oireileviin lapsiin koh-

distuvia toimenpiteitä ja sääntelytarvetta tulee erityisesti harkita lastensuojelulain uudistamisen yhteydessä.

On harkittava, tuleeko kunnan sosiaalitoimelle asettaa velvollisuus järjestää neuvottelutilaisuus, kun sen tietoon tulee alle 15-vuotiaan tekemäksi epäilty vähäistä huomattavampi rikollinen teko tai rikollisen toiminnan jatkaminen ja kun epäillyn sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteiden tarpeen selvittäminen sitä vaatii. Neuvottelussa voitaisiin epäillyn lisäksi kuulla hänen vanhempiaan sekä erilaisia viranomaisia ja asiantuntijoita.

Lastensuojelupalvelujen sisällön kannalta tärkeää on kiinnittää huomiota siihen, että sosiaaliset ja kognitiiviset taidot ovat keskeisiä suojeltaessa lasta rikolliselta kehitykseltä ja estettäväksi häntä tekemästä uusia rikoksia. Tältä osin voidaan käyttää erilaisia ohjelmia.

Läheisneuvonpidosta on kansainvälisesti ja Suomessa saatu hyviä tuloksia, minkä vuoksi lastensuojelujärjestelmän uudistamisen yhteydessä tulisi harkita sen lainsäädännöllisen järjestämisen tarvetta.

Päihde- ja mielenterveystyö

Päihde- ja mielenterveysongelmien kannalta tärkeää on, että ne havaitaan varhaisessa vaiheessa ja että niihin myös puututaan. Tähän liittyy voimavarojen riittävyyden turvaaminen.

Rikosoireileviin lapsiin liittyen on selvitettävä nykyisen pakkohoitolainsäädännön asianmukaisuus. Tärkeitä ovat myös toimenpiteet, joilla estetään päihdyttävien aineiden päätyminen lapsille.

Maahanmuuttajien kotouttaminen

Maahanmuuttajanuorten ja –lasten rikollista käyttäytymistä torjuvat ne toimenpiteet, joilla ulkomailta muuttanut henkilö pyritään kotouttamaan suomalaiseen yhteiskuntaan. Konkreettisia ehdotuksia on kuvattu jaksossa 10.7.

Nuorisorikollisuuden tutkimus

On huolehdittava nuorisorikollisuutta ja nuoriin kohdistettavien erilaisten rikoksentorjuntatoimien vaikuttavuutta koskevasta tutkimuksesta ja sen tarvitsemista voimavaroista.

LIITEOSA

Taulukot nuorille tuomituista rangaistuksista

Taulukko 1*Eri ikäryhmille tuomitut rangaistuslajit vuonna 2001*

	15-17-v.		18-20-v.		21-v.-	
	N	%	N	%	N	%
Tuomitsematta jättäminen	305	5,7	133	1,3	704	1,4
Sakko	3 910	73,1	6 416	63,7	28 622	56,4
Ehdollinen vankeus	993	18,6	2 232	22,2	11 117	21,9
Nuorisorangaistus	40	0,7	0	0,0	0	0,0
Yhdyskuntapalvelu	34	0,6	401	4,0	2 953	5,8
Ehdoton vankeus	69	1,3	891	8,8	7 392	14,5
Yhteensä	5 351	100,0	10 073	100,0	50 788	100,0
Rangaistusmääräykset	11172		26 046		199 230	

Lähde: Oikeustilastollinen vuosikirja 2002 (Tilastokeskus 2002)

Taulukko 2*Nuorille varsinaisessa oikeudenkäynnissä vuosina 1987 – 2000 tuomitut rangaistukset (ikä rikoksen tapahtuessa)*

	Oikeudenkäynnissä tuomittuja vankeus- ja sakkorangaistuksia		Niistä vankeus-rangaistuksia (%)		Vankeusrangaistuksista ehdottomia (%)	
	15-17	18-20	15-17	18-20	15-17	18-20
1987	8 116	13 089	32	33	16	35
1988	7 385	12 733	32	32	16	32
1989	8 034	12 919	33	32	15	33
1990	8 159	12 578	33	33	11	34
1991	7 570	11 850	28	32	19	37
1992	6 935	10 518	30	35	17	39
1993	6 181	9 058	32	36	14	37
1994	5 268	8 362	29	36	13	39
1995	5 031	8 429	28	37	11	37
1996	4 784	7 872	27	37	11	41
1997	4 712	7 821	26	36	13	39
1998	4 175	7 915	24	37	18	43
1999	4 340	8 363	20	36	14	42
2000	5 125	9 609	20	35	10	38

Lähde: Rikollisuustilanne 2000 (Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2001)

Taulukko 3

Nuorille tuomittuja sakkorangaistuksia koskevia tietoja vuodelta 2001

OK = oikeudenkäynnissä tuomittu sakkorangaistus
 RM = rangaistusmääräyksiin tuomittu sakkorangaistus
 I = rangaistus koskee yhtä rikosta
 II = rangaistus koskee useaa rikosta

Päiväsakkojen lukumäärä (ikä rikoksentekohetkellä)

lukumäärän keskiarvo		1-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80-89	90-240
15-17-vuotiaat											
OK I+II	29	231	890	950	790	497	257	165	62	38	30
OK I	23	221	730	611	404	190	70	47	9	8	4
OK II	37	10	160	339	386	307	187	118	53	30	26
RM I+II	9	7 108	3 142	743	133	35	8	2	1	-	-
RM I	8	6 537	2 038	308	42	18	5	1	-	-	-
RM II	15	571	1 104	435	91	17	3	1	1	-	-
18-20-vuotiaat											
OK I+II	35	165	1 096	1 228	1 101	1 078	809	484	234	151	70
OK I	31	163	1 020	974	787	672	481	242	84	54	20
OK II	46	2	76	254	314	406	328	242	150	97	50
RM I+II	15	4 618	15 901	4 010	1 077	309	98	27	5	1	-
RM I	14	4 411	14 413	3 323	781	196	56	16	-	-	-
RM II	19	207	1 488	687	296	113	42	11	5	1	-

Päiväsakkojen rahamäärä (ikä rikoksentekohetkellä)

rahamäärän keskiarvo		-40	40	41-49	50-59	60-69	70-79	80-89	90-99	100-
15-17-vuotiaat										
OK I+II	40	150	3 660	17	37	12	11	6	6	4
OK I	40	101	2 124	9	22	10	9	4	5	3
OK II	40	49	1 536	8	15	2	2	2	1	1
RM I+II	40	20	11 040	34	32	16	17	4	6	3
RM I	40	15	8 851	27	25	12	12	2	4	1
RM II	40	5	2 189	7	7	4	5	2	2	2
18-20-vuotiaat										
OK I+II	43	248	5 413	94	218	134	146	50	46	65
OK I	43	185	3 749	63	158	99	116	42	39	44
OK II	42	63	1 664	31	60	35	30	8	7	21
RM I+II	44	26	22 388	675	1 138	459	699	216	218	235
RM I	44	24	20 037	592	978	394	604	182	184	201
RM II	45	2	2 343	83	160	65	95	34	34	34

Lähde: Oikeustilastollinen vuosikirja 2002 (Tilastokeskus 2002)

Taulukko 4

Nuorille tuomittuja vankeusrangaistuksia koskevia tietoja vuodelta 2001

A = ehdoton vankeusrangaistus
 B = ehdollinen vankeusrangaistus
 I = ei yhteistä vankeusrangaistusta
 II = yhteinen vankeusrangaistus
 III = yhteinen vankeusrangaistus sisältää myös aikaisemmin syyksi luettuja rikoksia

vankeusrangaistusten
keskiarvot kuukausina

vankeusrangaistuksen pituus (tuomioiden lukumäärä)

	vankeusrangaistusten keskiarvot kuukausina			vankeusrangaistuksen pituus (tuomioiden lukumäärä)											
	AB	A	B	-59 vrk		60-89 vrk		3 kk-5 kk 29 vrk		6 kk-8 kk 29 vrk		9 kk-11 kk 29 vrk		1 vuosi-	
				A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
15-17-vuotiaat															
Yhteensä	4,1	11,2	3,4	32	392	11	202	16	250	12	79	7	24	25	46
I	3,2	6,7	3,0	14	120	1	67	1	62	1	24	1	2	3	10
II+III	4,4	12,4	3,5	18	272	10	135	15	188	11	55	6	22	22	36
II	4,1	11,7	3,5	17	272	9	135	12	187	5	55	3	22	12	36
III	13,4	13,8	4,5	1	-	1	-	3	1	6	-	3	-	10	-
18-20-vuotiaat															
Yhteensä	4,6	6,8	3,3	388	909	200	520	296	472	173	193	53	51	182	87
I	3,7	5,7	2,9	157	456	48	183	62	133	41	64	7	16	36	31
II+III	5,1	7,2	3,6	231	453	152	337	234	339	132	129	46	35	146	56
II	4,6	6,4	3,6	223	453	138	337	206	338	105	128	35	34	92	55
III	11,2	11,3	9,3	8	-	14	-	28	1	27	1	11	1	54	1

Lähde: Oikeustilastollinen vuosikirja 2002 (Tilastokeskus 2002)

Taulukko 5

Alle 18-vuotiaille tuomitut ehdottomat vankeusrangaistukset vuosina 1987 – 2001 (sisältää yhdyskuntapalvelut)

1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
422	364	405	307	395	346	298	193	156	128	152	175	124	98	103

Lähteet: Rikollisuustilanne 2000 (Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2001)

Oikeustilastollinen vuosikirja 2002 (Tilastokeskus 2002)

Taulukko 6**Ehdollisen rangaistuksen valvonta vuosina 1994 – 2000**

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Uusia valvottavia vuoden kuluessa	1 509	1 342	1 250	1 252	1 111	1 057	1 200
Vuoden aikana valvonnassa							
- KHY	1 679	1 615	1 511	1 463	1 383	1 297	1 433
- yksityisvalvoja	1 788	1 779	1 741	1 634	1 468	1 291	1 287
Yhteensä	3 467	3 394	3 252	3 097	2 851	2 588	2 720
Valvonnassa 31.12.							
- KHY	1 106	1 098	954	934	866	817	942
- yksityisvalvojat	1 259	1 192	1 167	1 061	882	826	818
Yhteensä	2 365	2 290	2 121	1 995	1 748	1 643	1 760

Lähde: Nuorten seuraamusjärjestelmän pääpiirteet (Rikollisuustilanne 2000)

Taulukko 7

Nuorten rangaistusvankien määrä ja osuus kaikista rangaistuslaitosten kirjoissa olevista vangeista (ei tutkintavankeja) (%) lokakuun ensimmäisenä päivänä vuosina 1989 - 2000

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997*	1998	1999*	2000*
ikä 15-17												
N	17	10	9	8	9	-	2	3	4	4	3	4
%	0,6	0,3	0,3	0,3	0,3	-	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,2
ikä 18-20												
N	140	126	113	117	116	108	90	72	118	69	61	81
%	4,8	4,1	3,9	3,9	4,2	4,1	3,2	2,8	4,4	2,8	2,6	3,4

* = Toukokuun ensimmäisenä päivänä

Lähde: Rikollisuustilanne 2000 (Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2001)

Taulukko 8

*Vuonna 2001 tuomittujen nuorisorangaistusten
pituus ja valvonta-ajan kesto*

Nuorisopalvelun pituus tunteina

	N	keskimäärin	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-60
NUORISOPALVELU	40	35,6	1	-	9	5	7	1	5	-	5	7

Valvonta-ajan pituus kuukausina

	N	keskimäärin	4	5	6	7	8	9	10	11	12
VALVONTA-AIKA	40	8,2	1	4	10	1	7	3	5	3	6

Lähde: Oikeustilastollinen vuosikirja 2002 (Tilastokeskus 2002)

Taulukko 9

*Nuorisorangaistusten ja nuorisorangaistukseen tuomittujen
nuorten määrät eri kokeilupaikkakunnilla 1997 - 2001*

	1997		1998		1999		2000		2001		Yhteensä	
	tuom	hlö	tuom	hlö	tuom	hlö	tuom	hlö	tuom	hlö	tuom	hlö
Espoo	1	1	2	2	3	3	-	-	4	4	8	10
Helsinki	8	7	12	8	21	11	33	14	13	13	80	53
Joensuu	1	1	5	3	10	7	14	9	8	8	35	28
Tampere	2	2	5	3	7	3	12	9	3	3	27	20
Turku	18	12	7	4	14	12	25	11	10	6	67	45
Vaasa	10	4	6	5	4	3	4	5	2	2	29	19
Vantaa	5	5	8	7	12	7	13	6	5	5	39	30
Yhteensä	45	32	45	32	68	46	102	54	45	41	293	205

Lähde: Matti Marttunen ja Jukka Takala: Nuorisorangaistus 1997 – 2001. Uuden rangaistuslajin arviointi (Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2002)

Taulukko 10

*Vuosina 1997 – 2001 toimeenpanossa olleiden
nuorisorangaistusten koostumus*

	Valvontakäynnit (N)			Nuorisopalvelutunnit (H)					
	Yht.	Käytetty ”Nuori ja rikos”- työskentelyohjelmaa		Yht.	Palkaton työ		Käytetty työsken- telyohjelmia		Muu
	N	N	%	H	H	%	H	%	H
1997	140	44	31,4	147	76	51,7	65	44,2	6
1998	604	210	34,8	801	470	58,7	319	39,8	12
1999	662	197	29,8	1 015	588	57,9	425	41,9	2
2000	1 229	363	29,5	1 794	1 073	59,8	710	39,6	11
2001	841	279	33,2	1 055	718	68,1	336	31,8	1

Lähde: Matti Marttunen ja Jukka-Pekka Takala: Nuorisorangaistus 1997 – 2001. Uuden rangaistuslajin arviointi (Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2002)

Toimenpiteistä luopumiseen liittyvät taulukot

Taulukko 1

*Nuoruusperusteella (tekohetkellä alle 18-vuotias) tehdyt
syyttämättäjättämispäätökset vuosina 1991 - 2001*

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
972	993	875	836	771	773	629	622	608	552	507

Lähde: Oikeustilastollinen vuosikirja 2002 (Tilastokeskus 2002)

Taulukko 2

Syyttämättä jättäminen eri ikäryhmissä vuonna 1998

	15-17-v.	18-20-v.	21-v.-
A . Oikeudenkäynnissä ja rangaistus- määräyksin tuomitut	14 835	31 415	246 266
B. Oikeudenkäynnissä tuomitut	4 340	8 363	46 940
Syyttämättä jätetyt	1 125	891	5 972
- osuus A:sta %	8,0	2,3	2,3
- osuus B:stä %	23,9	11,4	13,2
Perusteet			
- nuoruus	549	66	14
- vähäisyys	167	344	2 690
- kohtuus	256	207	1 178
- konkurrenssi	30	78	458
TLL	29	67	604
Muu lainkohta	94	129	1 028

Lähde: Rikollisuustilanne 2000 (Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2001)

Taulukko 3

*Ensimmäisessä oikeusasteessa rangaistukseen vuosina 1991-2001
nuoruusperusteella (RL 3 luku 5 § 4 momentti; ei välttämättä ainoa peruste)
tuomitsematta jätetyt*

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
674	583	506	436	415	322	305	187	181	215	228

Perustuu Tilastokeskuksen tietoihin ja Rikollisuustilanne 2000-julkaisussa esitettyihin tietoihin

Lastensuojeluun liittyvät taulukot

Taulukko 1

*Lastensuojelun avohuollon piirissä
olevat lapset ja nuoret koko maassa*

Vuosi	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Asiakkaat	23 456	24 691	27 816	30 686	33 269	35 809	39 666	43 679	49 351

Lähde: Stakesin lastensuojelurekisteri

Taulukko 2

*Lastensuojelun ja lastensuojelun avohuollon tarvetta
aiheuttavat tekijät Helsingissä vuonna 1999*

	Kaikki	Prosenttia	Avohuolto	Prosenttia	Avohuollon	Prosenttia
					uudet	
					asiakkaat	
Lapsen/nuoren/kasvuolot/ perheen elinot	5 151	72,3	4 487	74,4	741	73,4
Päihitteet	1 506	21,1	1 148	19,0	131	13,0
Fyysinen ja psyykinen terveys	810	11,4	689	11,4	125	12,4
Sosiaalinen vuorovaikutus	977	13,7	944	15,7	166	16,5
Kasvatuskysymykset	678	9,5	633	10,5	92	9,1
Huolto- ja tapaamispulmat	232	3,3	229	3,8	39	3,9
Hoidon laiminlyönti	169	2,4	124	2,1	23	2,3
Väkivalta	295	4,1	288	4,8	85	8,4
Muut perheen elinoloihin liittyvät vaikeudet	484	6,8	432	7,2	80	7,9
Lapsen/nuoren toimintaedel- lytykset ja/tai niiden puutteet	1 289	18,1	1 222	20,3	199	19,7
Fyysinen/psyykinen hyvinvointi	226	3,2	207	3,4	36	3,6
Kouluvaikeudet	298	4,2	287	4,8	71	7,0
Sosiaalinen vuorovaikutus	460	6,5	439	7,3	38	3,8
<i>Rikolliset teot</i>	143	2,0	139	2,3	30	3,0
Kuljeskelu	34	0,5	27	0,4	4	0,4
Päihitteiden käyttö	128	1,8	123	2,0	20	2,0
Muu lapsen/nuoren toiminta- edellytyksiin liittyvä tekijä	24	0,3	24	0,4	4	0,4
Muut taustatekijät	298	4,2	291	4,8	64	6,3
Ei tietoa	359	5,0	4	0,1	1	0,1
Yhteensä	7 121	100	6 028	100	1 009	100

Lähde: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto

Taulukko 3

Lastensuojelun avohuollon asiakkaat sukupuolen mukaan Helsingissä vuosina 1990 – 2000

Vuosi	Yhteensä	Tytöt		Pojat	
		Lukumäärä	%	Lukumäärä	%
1990	4 364	2 024	46,4	2 340	53,6
1991	3 978	1 815	45,6	2 163	54,4
1992	4 193	1 955	46,6	2 238	53,4
1993	4 251	1 973	46,4	2 278	53,6
1994	4 419	2 074	46,9	2 345	53,1
1995	4 578	2 168	47,4	2 410	52,6
1996	5 032	2 324	46,2	2 708	53,8
1997	5 216	2 384	45,7	2 832	54,3
1998	5 785	2 715	46,9	3 070	53,1
1999	6 028	2 842	47,1	3 186	52,9
2000	6 276	2 979	47,5	3 327	53,0

Lähde: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto

Taulukko 4

Lastensuojelun avohuollon asiakkaat iän mukaan Helsingissä vuosina 1996 – 2000

Vuosi	Yhteensä	Ikäryhmät					
		0-2	3-6	7-12	13-15	16-17	18-
1996	5 032	574	968	1 366	856	595	673
%	100	11,4	19,2	27,2	17,0	11,8	13,4
1997	5 216	579	1 054	1 521	833	600	634
%	100	11,1	20,2	29,2	15,9	11,5	12,1
1998	5 785	616	1 085	1 740	956	655	733
%	100	10,6	18,8	30,1	16,5	11,3	12,7
1999	6 028	593	1 095	1 828	994	735	783
%	100	9,8	18,2	30,3	16,5	12,2	13,0
2000	6 276	577	1 095	1 896	1 080	830	798
%	100	9,2	17,4	30,2	17,2	13,2	12,7

Lähde: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto

Taulukko 5

Kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ja nuoret koko maassa 1991 – 2001

	Perhehoito	Laitos- ja muu huolto	Yhteensä	Prosenttia alle 18-vuo- tiaista	Huostaan otetut	Tahdonvastaiset huostaanotot
1991	4 346	4 378	8 724	0,8	6 203	760
1992	4 698	4 716	9 414	0,8	6 382	925
1993	4 917	4 771	9 688	0,8	6 393	1 031
1994	5 038	5 170	10 208	0,9	6 403	1 091
1995	5 318	5 379	10 697	0,9	6 478	1 128
1996	5 440	5 684	11 124	1,0	6 474	1 035
1997	5 622	6 142	11 764	1,0	6 803	1 092
1998	5 591	6 419	12 010	1,0	6 778	1 150
1999	5 681	6 543	12 224	1,1	6 802	1 153
2000	5 833	7 002	12 835	1,1	7 290	1 311
2001	5 995	7 458	13 453	1,1	7 396	1 332

Lähde: Stakesin lastensuojelurekisteri

Taulukko 6

Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten ikä koko maassa 2000

<u>Ikäryhmä</u>	<u>Kodin ulkopuolelle sijoitetut</u>	<u>Sijoitetuista huostassa</u>	<u>Uudet sijoitetut</u>	<u>Uusista huostassa</u>	<u>Uusista tah- donvastaisia</u>
0-6	2 396	1 269	1 348	435	90
7-11	2 786	2 010	840	289	49
12-15	3 137	2 269	885	372	63
16-17	2 250	1 768	523	235	36
18-20	2 301		112		
Yhteensä	12 870	7 316	3 708	1 331	238

Lähde: Stakesin lastensuojelurekisteri

Taulukko 7

*Viimeisimmän sijoituksen pituus koko maassa
vuonna 2000 kodin ulkopuolelle sijoitetuista*

<u>Viimeisimmän sijoituksen pituus</u>	<u>Kodin ulkopuolelle sijoitetut</u>	<u>Sijoitetuista huostassa</u>	<u>Tahdonvastaisesti sijoitetut</u>
Alle vuosi	4 933	1 894	362
1-3 vuotta	4 586	2 293	409
4-9 vuotta	2 270	2 074	376
10 vuotta tai enemmän	1 081	1 055	153
Yhteensä	12 870	7 316	1 300

Lähde: Stakesin lastensuojelurekisteri

Taulukko 8

*Lastensuojelun sijoitetut asiakkaat iän mukaan
Helsingissä vuosina 1991 – 2000*

Vuosi	Yhteensä	Ikä vuosina					
		0-2	3-6	7-12	13-15	16-17	18-
1991	1 765	228	283	477	297	260	220
%	100	12,9	16,0	27,0	16,8	14,7	12,5
1992	1 771	217	326	478	283	261	206
%	100	12,3	18,4	27,0	16,0	14,7	11,6
1993	1 757	192	288	519	308	232	218
%	100	10,9	16,4	29,5	17,5	13,2	12,4
1994	1 863	216	314	559	329	239	206
%	100	11,6	16,9	30,0	17,7	12,8	11,1
1995	1 917	216	316	557	376	260	192
%	100	11,3	16,5	29,1	19,6	13,6	10,0
1996	1 860	174	313	540	370	264	199
%	100	9,4	16,8	29,0	19,9	14,2	10,7
1997	2 199	286	404	603	410	282	214
%	100	13,0	18,4	27,4	18,6	12,8	9,7
1998	2 308	291	393	642	424	306	252
%	100	12,6	17,0	27,8	18,4	13,3	10,9
1999	2 258	234	393	623	419	347	242
%	100	10,4	17,4	27,6	18,6	15,4	10,7
2000	2 326	228	354	669	463	351	261
%	100	9,8	15,2	28,8	19,9	15,1	11,2

Lähde: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto

Taulukko 9

Lastensuojelun sijoituksen ja huostaanoton tarvetta aiheuttavat tekijät Helsingissä vuonna 1999

	Sijoitetut	%	Sijoitetuista uusia	%	Huostaan otetut	%	Huostaan otetuista uusia	%
Lapsen/nuoren/kasvuolot/ perheen elinolot	1 634	72,4	175	79,5	1 112	73,0	228	65,5
Päihteet	664	29,4	38	17,3	558	36,6	91	26,1
Fyysinen ja psyykinen terveys	271	12,0	20	9,1	188	12,3	35	10,1
Sosiaalinen vuorovaikutus	185	8,2	36	16,4	78	5,1	21	6,0
Kasvatuskysymykset	165	7,3	19	8,6	97	6,4	22	6,3
Huolto- ja tapaamispulmat	21	0,9	11	5,0	9	0,6	6	1,7
Hoidon laiminlyönti	79	3,5	9	4,1	71	4,7	28	8,0
Väkivalta	85	3,8	29	13,2	29	1,9	14	4,0
Muut perheen elinoloihin liittyvät vaikeudet	164	7,3	13	5,9	82	5,4	11	3,2
Lapsen/nuoren toiminta- edellytykset ja/tai niiden puutteet	323	14,3	29	13,2	230	15,1	82	23,6
Fyysinen ja psyykinen hyvinvointi	81	3,6	4	1,8	61	4,0	18	5,2
Kouluvaikeudet	68	3,0	5	2,3	48	3,1	13	3,7
Sosiaalinen vuorovaikutus	78	3,5	9	4,1	42	2,8	11	3,2
<i>Rikolliset teot</i>	23	1,0	4	1,8	21	1,4	9	2,6
Kuljeskelu, muu tekijä	28	1,2	2	0,9	27	1,8	16	4,6
Päihteiden käyttö	45	2,0	5	2,3	31	2,0	15	4,3
Muut taustatekijät	40	1,8	11	5,0	12	0,8	1	0,3
Ei tietoa	261	11,6	5	2,3	170	11,2	37	10,6
Yhteensä	2 258	100	220	100	1 524	100	348	100

Lähde: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto

Esimerkkitapauksia alle 15-vuotiaisiin lapsiin kohdistetuista lastensuojelutoimenpiteistä ja niihin liittyvistä hoitotoimenpiteistä

Tapaukset perustuvat osittain todellisiin. Nimet on vaihdettu.

Saila (nyt 15 vuotta)

Perhe on ollut sosiaalitoimen asiakkaana Sailan seitsemänneistä ikävuodesta lähtien. Vanhemmilla on ollut ongelmia alkoholinkäytön kanssa. Isä on muuttanut pois kotoa ennen Sailan kouluunmenoa. Sailan käydessä alastetta äidin juomakaudet heijastuivat Sailassa levottomuutena ja jaksamattomuutena koulussa. Äiti on ollut ajoittain myös hyvin masentunut ja fyysisesti huonossa kunnossa sairauden vuoksi. Saila on kantanut huolta äidin tilanteesta. Äidillä ja isäpuolella on ollut keskinäisiä ristiriitoja koskien perheen raha-asioita ja lasten kasvatusta. Kummallakaan ei ole ollut riittävän hyvää kasvatusotetta tyttöön.

13 vuoden ikä: Isän väkivaltaisen kuoleman jälkeen lastensuojelun työntekijä seuraa Sailan koulunkäyntiä. Perhettä tavataan yhdessä koulukuraattorin kanssa. Tavoitteena on keskustelutuella auttaa Sailaa selviämään eteenpäin varhaislapsuuden kokemuksista. Perhe ei kuitenkaan halua sitoutua perheneuvolassa käynteihin. Sailasta tulee ensimmäisen kerran poliisi-ilmoitus keväällä tehdystä varkaudesta. Samoihin aikoihin äiti ottaa yhteyttä sosiaalitoimeen ja ilmoittaa haluavansa, että Saila sijoitetaan, koska ei tule toimeen tämän kanssa ja kuulee jatkuvasti huolestuttavia asioita tämän tekemisistä, kaveriporukasta ja vaihtuvista seurustelusuhteista.

Keskikesällä poliisilta tulee seuraava poliisi-ilmoitus sosiaalityöntekijälle koskien paria päivää aikaisemmin tapahtunutta törkeää pahoinpitelyä, josta Sailaa epäillään yhtenä useasta nuoresta. Poliisi yrittää tavoittaa Sailan huoltajaa siinä onnistumatta. Päivystävä sosiaalityöntekijä osallistuu kuulusteluun. Äiti saadaan kiinni vasta samana iltana, jolloin selviää, ettei kotona ollut mitään tietoa tapahtuneesta. Sosiaalitoimistossa tehdään päätös ottaa Saila kiireellisesti huostaan äidin hyväksynnällä (lastensuojelulain 18 §). Työntekijät toimittavat itkuisen tytön laitokseen. Sovitaan kahden viikon liikkumisvapauden rajoituksesta ja yhteydenpidon rajoittamisesta kaveriinkin. Äiti on huolissaan omasta alkoholikäyttötilanteestaan ja menee katkaisuhoidon. Päivystävä lääkäri tapaa Sailaa hoitopaikassa ja määrää rauhoittavan lääkityksen. Psykiatri tekee hoidontarpeen arvioinnin ja laitoksessa nuorelle nimetty omaohjaaja aloittaa tapahtuneen läpikäymisen tytön kanssa.

Yhteisneuvottelussa todetaan pysäyttämisen tarve ja sovitaan, että Saila jää avohuollon tukitoimenpiteenä laitokseen (lastensuojelulain 14 §). Psykiatri tapaa Sailaa muutaman kerran, mutta tämä ei motivoitu hoitoon. Sijoitus päättyy syyskuussa ja Saila kotiutetaan oman ja äidin toiveiden mukaan. Tehdyn sopimuksen mukaan hänen tulee noudattaa kodin sääntöjä, hoitaa koulunkäyntiä ja käydä säännöllisesti nuorisopsykiatrian poliklinikalla.

Syyslukukauden puolivälissä Sailan koulusta ilmoitetaan sosiaalityöntekijälle Sailan levottomuudesta ja rähjämisestä. Käydään koulunsiirtoneuvotteluja. Terveystuhoon työntekijät ovat huolestuneita tytön psyyken kunnosta ja suosittelevat tutkimusjaksoa psykiatrisessa sairaalassa. Sovitaan tutustumiskäynti osastolle hoitokäyntien jatkuessa poliklinikalla. Loppuvuodesta sosiaalitoimessa todetaan, että Sailan tilanne on huonontunut. Käynnit poliklinikalla ovat jääneet, tutustumiskäynti ei ollut toteutunut ja koulussa oli nähty tilanteen huonontuminen. Saila jää omatoimisesti osastohoidon jonosta pois.

Ennen joulua todetaan, että kotitilanne on kiristynyt äidin alkoholin käytön ja voimien uupumisen vuoksi. Kirjoitetaan uusi lähete tutkimusjaksolle sairaalaan, jonne Saila pääsisi aikaisintaan vuodenvaihteen jälkeen. Saila oli tällä kertaa ilmaissut olevansa motivoitunut hoitoon. Hänelle sovitaan paikka osastohoidossa alkukevästä.

14 vuoden ikä: Saila on masennuksen vuoksi sairaslomalla koulusta loppulukuvuoden. Osastojakso ei toteudu suunnitellulla tavalla Sailan impulsiivisen ja omaehtoisen käyttäytymisen vuoksi. Sairaalakoulua Saila käy rääkälöidysti jaksamisensa mukaisesti kerraten yläasteen luokkia. Kaikki kotilomat eivät onnistu, koska äidillä ja isäpuolella on vaikeuksia pitää Sailaa aisoissa. Toisaalta vanhempien päihteiden käyttö rajoittaa lomailua. Sairaalan osastojakson aikana tytön asioissa käydään useita neuvotteluja Sailan ja hänen vanhempiensa kanssa. Sailan ei todeta olevan pitkäaikaisen psykiatrisen hoidon tarpeessa, mutta hänen katsotaan tarvitsevan hyvin paljon aikuisen tukea koulunkäynnin turvaamiseksi ja oman kehityksen tueksi. Sailan ja äidin on aluksi hyvin vaikea hyväksyä suunnitelmaa pitempiaikaisesta sijoituksesta. Äiti kuitenkin ymmärtää, etteivät hänen voimavaroinsa riitä tukemaan Sailaa ja lopulta hyväksyy suunnitelman Sailan huostaanotosta ja sijoituksesta (lastensuojelulain 16 §).

Kesän alussa Sairaala siirtyy sairaalasta lastensuojelulaitokseen ja sieltä sosiaalilautakunnan huostaan ottamana alkusyksystä koulukotiin (lastensuojelulain 16 §), johon otetaan 12 vuotta täyttäneitä huostaanotettuja tyttöjä ja poikia, joilla on vaikeita psykososiaalisia ongelmia. Sairaala ei ole tullut uusia poliisi-ilmoituksia ja sovitut lomat kotona ovat sujuneet hyvin.

Pertti (nyt 16 vuotta)

Pertti on äitinsä kolmesta lapsesta vanhin. Hänellä on kaksi nuorempaa veljeä, joilla on eri isä. Velipuolten isä on asunut perheessä Pertin ollessa nuorempi. Äiti on eronnut miehestä Pertin ollessa kolmannella luokalla miehen väkivaltaisen käyttäytymisen vuoksi. Pertti on pienenä joutunut näkemään väkivaltaa äitiään kohtaan. Äiti ja lapset ovat olleet myös turvakodissa.

10 vuoden ikä: Perheen lastensuojeluasiakkuus alkaa syksyllä, kun Pertin äiti ottaa yhteyttä lastensuojeluun ja on huolissaan poikansa tilanteesta.

11 vuoden ikä: Alkuvuodesta koulusta ilmoitetaan paljosta poissaolosta ja ilmenee, että Pertti viettää paljon aikaa ulkona kavereiden kanssa. Pertti jää kiinni näpistyksistä tammikuussa, ja alkoholin käyttö tulee mukaan kuvioihin. Myös luvottomat öiset poissaolot kotoa aiheuttavat huolta. Kevään lopussa Pertti otetaan ensimmäisen kerran kiireellisesti huostaan (lastensuojelulain 18 §) perusteina äidin voimattomuuden ja keinottomuuden tunne ja toive Pertin pysäyttämiseksi viranomaiskeinoin. Lisäksi perusteina ovat Pertin alkoholin käyttö, poissaolot koulusta, toistuvat näpistykset ja liikkuminen itseään huomattavasti vanhempien kavereiden kanssa. Hänet sijoitetaan päivystävään lastensuojelulaitokseen. Äiti toivoo pidempää hoitojaksoa. Kesällä Pertti käy lastenlääkärin luona, jonka mukaan hän on joutunut kokemaan ja näkemään liian paljon ikäänsä nähden ja joutunut liian aikaisin aikuisen rooliin. Lääkäri on huolissaan myös siitä, että nuori kieltäytyy kaikesta tarjotusta avusta. Pertti siirtyy kesän aikana laitoksesta takaisin kotiin ja tilanne rauhoittuu. Perhe aloittaa käynnit perheneuvolassa, mihin poika ei kuitenkaan sitoudu. Syksy sujuu rauhallisemmin ja Pertti käy koulussa. Alkoholin käyttö vähenee. Huolta aiheuttaa edelleen kaveripiiri, jossa kaverit ovat Perttiä viitisen vuotta vanhempia. Syksyllä paljastuu nuorisotalolla imppajaryhmä, jossa Pertti on ollut mukana. Vuoden vaihteessa Pertille saadaan omasta toiveestaan tukihenkilö (lastensuojelulain 14 §).

12 vuoden ikä: Seuraavana keväänä Pertillä on pidempiaikaisia öisiä poissaoloja kotoa. Pertti kertoo itse haluavansa pois kotoa, koska äidin entinen mies (nuorempien poikien isä) oleilee kotona jatkuvasti. Pertti kertoo pelkäävänsä miestä. Muuten Pertti on vaitonainen asioistaan. Äiti kokee, että poika tekee mitä haluaa, eikä hän kykene asettamaan rajoja lapsensa käyttäytymiselle. Äiti on huolissaan myös Pertin poissaoloista koulusta ja pitkistäkin poissaoloista kotoa. Kevään lopussa Pertti otetaan toisen kerran kiireellisesti huostaan. Perusteina ovat karkailu, päihteiden käyttö ja koulunkäynnin laiminlyöminen. Pertti sijoitetaan toistamiseen laitokseen. Sijoitus jatkuu huostaanoton (lastensuojelulain 16 §) jälkeen edelleen samassa laitoksessa ja osan kesää Pertti viettää sukulaisten luona ja on myös kotona. Syksyllä koulunkäynti paranee ja muutkin sopimukset pitävät. Pertti sijoitetaan kotiin syksyllä huostaanoton edelleen jatkuessa.

13 ja 14 vuoden ikä: Seuraavana keväänä Pertin koulu sujuu hyvin, eikä lastensuojelussa ole suurempaa huolta hänestä. Kotona asiat menevät hyvin. Pertti kertoo kokeilleensa huumeita, muttei suostu huumesuolontaan. Hänelle tarjotaan myös mahdollisuutta käydä nuorisopsykiatrisella poliklinikalla, mutta käynnit eivät koskaan toteudu. Pertti kertoo viihtyvänsä kotona paremmin ja kotitilanteen olevan helpompi, koska äidin entinen mies ei enää käy heillä kotona. Pertin koulu sujuu hyvin. Pertti osallistuu lastensuojelun pitämään nuorten ryhmään. Pertti saa harrastuksia, ja äidin mukaan kotitilanne on huomattavasti rauhoittunut. Hänellä ei ole huolta lapsestaan. Jälkimmäisessä vuodenvaihteessa huoli Pertistä alkaa uudelleen. Tietoon tulee rikosepäilyjä (muun ohessa törkeä varkaus, pahoinpitely ja näpistys) ja yöpoissaolot lisääntyvät.

15 vuoden ikä: Kesän alussa äidin huoli lisääntyy entisestään, kun huhut nuoren liikkumisesta huumeeporukoissa, joissa on Perttiä kymmenenkin vuotta vanhempia ihmisiä, tulee ilmi. Koulun Pertti oli hoitanut keväällä. Myös alkoholin käyttö on äidin mukaan taas runsasta ja hän epäilee pojan käyttävän huumeita. Pertti itse ei ole huolissaan tilanteestaan ja suhtautuu rikosepäilyihin välinpitämättömästi, rikoksiin jopa myönteisesti.

Keskikesällä tilanne kotona kärjistyy. Pertillä oli ollut seurustelusuhde riitaa, jonka päätteeksi hän on särkenyt huonekaluja ja rikkonut huoneensa ikkunan. Äiti soittaa poliisit paikalle, mutta Pertti on lähtenyt ulos ennen poliisin saapumista. Seuraavana päivänä poliisi ottaa Pertin kiinni ja pidättää hänet epäiltynä yön aikana sattuneista vahingonteosta, varkaudesta, törkeän varkauden yrityksestä, näpistyksestä ja moottoriajoneuvon luvottoman käytön yrityksestä sekä huumausaineen hallussapidosta. Vaikka Pertin huostaanottoa ei ollut purettu, se kat-

sottiin päättyneeksi, koska Pertti oli asunut kotona pari vuotta. Näin ollen tehdään kiireellinen huostaanotto (lastensuojelulain 18 §), ja Pertti siirtyy poliisilta perhetukikeskukseen.

Laitoksessa selviää Pertin koko päihteiden käyttöhistoria. Hän kertoo käyttäneensä huumeita 12-vuotiaasta saakka ja kokeilleensa kaikkea mahdollista paitsi heroiinia sekä kertoo käyttäneensä kuluneen kevään aikana amfetamiinia ja Subutexia suonensisäisesti. Pertti kertoo pelkäävänsä vieroitusoireita, koska ei ole ollut pitkiä aikoja ilman huumeita. Pertti siirtyy huumeepoliklinikan vieroitushoitoon, josta siirtyy lastensuojelun päihdearviointiin. Hänen arvioidaan tarvitsevan pitkäaikaista kuntoutusta. Pertti siirretään lastensuojelun kuntouttavaan päihdeyksikköön loppukesällä. Sijoituksen arvioidaan kestävän vuoden verran, jona aikana tuetaan Pertin päihdeetöntä elämäntapaa ja asetetaan rajat menemisille. Sijoituksen aikana Pertin tarkoitus on suorittaa peruskoulun 9. luokan. Pertti itse ymmärtää sijoituksensa perusteet ja on suostuvainen lastensuojelun toimenpiteisiin sekä sitoutuu niihin hyvin.

Marraskuussa Pertti saa haasteen käräjäoikeuteen kesällä tehdyistä rikoksista. Joulukuun alussa hänet tuomitaan viiden kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Lisäksi tulee syyte muista aikaisemmista rikoksista.

Rikostilastot, -taulukot ja kaaviot

Taulukko 1

*Suomessa syylliseksi epäillyt henkilöt iän mukaan
eräissä rikoksissa vuonna 2001*

	-14-vuotiaat	15-17-vuotiaat	18-20-vuotiaat	21-vuotiaat-
Varkaus	1 059	3 462	6 202	15 213
Törkeä varkaus	31	94	277	1 535
Näpistys	3 920	3 511	4 942	27 421
Kätkemisrikos, tuottamuksellinen kätkemisrikos ja kätkemisrikkomus	103	264	718	3 550
Törkeä kätkemisrikos	-	1	8	263
Luvaton käyttö ja lievä luvaton käyttö	413	1 929	2 325	5 050
Törkeä luvaton käyttö	-	5	17	31
Ryöstö	184	356	209	652
Törkeä ryöstö	18	22	73	188
Kirstys ja törkeä kirstys	7	13	23	158
Vahingonteko ja lievä vahingonteko	1 577	2 959	2 911	8 580
Törkeä vahingonteko	10	35	63	178
Kavallus ja lievä kavallus	40	102	233	1 513
Petos ja lievä petos	122	289	778	8 182
Törkeä petos	-	4	26	1 150
Maksuvälinepetos, lievä maksuväline- petos ja maksuvälinepetoksen valmistelu	20	78	277	1 619
Törkeä maksuvälinepetos	-	6	17	101
Väärennys, lievä väärennys ja väärennysaineiston hallussapito	25	382	678	4 936
Tappo	2	3	15	87
Murha	1	3	5	48
Tapon, murhan tai surman yritys	2	30	37	295
Pahoinpitely	510	1 847	2 340	12 132
Törkeä pahoinpitely	22	184	250	1 649
Lievä pahoinpitely	331	637	797	4 953
Kuolemantuottamus ja törkeä kuolemantuottamus	5	4	30	357
Vammantuottamus ja törkeä vammantuottamus	13	53	251	1 134
Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (myös törkeä)	1	19	66	373
Raiskaus, törkeä raiskaus ja pakotta- minen sukupuoliyhteyteen	10	28	26	260
Virkamiehen (väkivaltainen) vastustaminen	9	93	135	947
Haitanteko virkamiehelle	15	195	271	1 707
Väärän henkilötiedon antaminen	74	311	199	1 061
Liikenneturvallisuuden vaarantaminen ja liikennepako	598	1 937	12 774	88 340
Törkeä liikenneturvallisuuden vaarantaminen	19	153	647	1 773
Rattijuopumus	48	727	1 382	7 306
Törkeä rattijuopumus	14	462	1 295	11 854
Kulkuneuvon kuljettaminen oikeudetta	414	3 182	3 542	14 905
Huumausainerikos	54	871	3 323	9 640

Lähde: Oikeustilastollinen vuosikirja 2002 (Tilastokeskus 2002)

Taulukko 2

*Suomessa alle 18-vuotiaiden osuus eräisiin rikoksiin
vuonna 2001 syylliseksi epäillyistä*

Rikosnimike	Selvitettyihin rikoksiin syylliseksi epäiltyjä	Alle 18-vuotiaita syylliseksi epäillyistä (% ja)
Alkoholipitoisen aineen luvaton hallussapito ja kuljetus	3 245	86
Kokoontumisrikkomus ja järjestyksenvalvonta- rikkomus	293	47
Ryöstö ja törkeä ryöstö	1 702	34
Vahingonteko, törkeä ja lievä vahingonteko	16 313	28
Tuhotyö, liikennetuhotyö, törkeä tuhotyö	263	21
Luvaton käyttö, törkeä ja lievä luvaton käyttö	9 770	24
Väärän henkilötiedon antaminen	1 645	23
Varkaus, törkeä varkaus, näpistys	67 667	18
Kulkuneuvon kuljettaminen oikeudetta	22 043	16
Pahoinpitely, törkeä ja lievä pahoinpitely	25 652	14
Virkamiehen väkivaltainen vastustaminen ja haitanteko virkamiehelle	3 372	9
Huumausainerikokset	14 864	6
Tappo, murha ja surma	166	5
Tapon, murhan ja surman yritys	364	9
Rattijuopumus, törkeä rattijuopumus	23 088	5
Väärennys, törkeä ja lievä väärennys, väärennysaineiston hallussapito	6 653	6
Maksuvälinepetos, sen valmistelu, törkeä ja lievä maksuvälinepetos	2 118	5
Petos, törkeä ja lievä petos	10 551	4
Liikenneturvallisuuden vaarantaminen, törkeä liikenneturvallisuuden vaarantaminen, liikennepako, liikennerikkomus	314 901	4
Raiskaus, törkeä raiskaus, pakottaminen sukupuolilyhteyteen	324	12
Veropetos, törkeä ja lievä veropetos	1 238	1

Lähde: Rikollisuustilanne 2001 (Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2002)

Taulukko 3

Suomessa selvitettyihin tappoihin, murhiin ja surmiin syylliseksi epäillyt iän mukaan 1980 - 2001

	Epäillyt						Suhdeluvut		
	Vuositain			Viisivuotiskausittain			100 000 samanikäistä kohden		
	-14	15-17	18-	-14	15-17	18-	10-14	15-17	18-
1980	1	5	115						
1981	1	4	100						
1982	1	4	105						
1983	-	3	114						
1984	2	1	107	5	17	541	0,3	1,5	3,0
1985	-	1	118						
1986	1	3	142						
1987	-	3	117						
1988	-	2	135						
1989	4	6	143	5	15	655	0,3	1,6	3,4
1990	-	2	142						
1991	2	3	155						
1992	-	5	158						
1993	-	4	134						
1994	-	2	149	2	16	738	0,1	1,7	3,8
1995	1	4	150						
1996	-	6	149						
1997	-	-	141						
1998	-	5	116						
1999	1	10	137	2	25	693	0,1	2,5	3,5
2000	2	5	148						
2001	3	6	157						

Lähde: Rikollisuustilanne 2001 (Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2002)

Taulukko 4

Vuosina 1997 – 2002 tehdyistä henkirikoksista (murhat, tapot, surmat, lapsensurmat ja niiden yritykset) epäillyt lapset ja nuoret

	alle 15-vuotiaat	15-17-vuotiaat	18-20-vuotiaat	Yhteensä
1997	-	17	24	41
1998	-	20	18	38
1999	2	19	38	59
2000	2	34	48	84
2001	5	41	67	113
2002 [⊠]	5	12	35	52

[⊠] tammi-kesäkuun tiedot

Lähde: keskusrikospoliisi

Taulukko 5*Nuorten tekemät pahoinpitelyt vuosina 1980 – 2000*

	Pahoinpitelyt			Törkeät pahoinpitelyt			Lievät pahoinpitelyt		
	-15	15-17	18-20	-15	15-17	18-20	-15	15-17	18-20
1980	328	954	1 344	25	145	204	63	359	537
1981	286	1 061	1 427	21	126	159	91	326	518
1982	277	1 097	1 521	25	170	175	42	342	531
1983	277	1 089	1 334	32	127	179	45	358	470
1984	190	1 083	1 430	19	144	186	45	344	561
1985	243	1 088	1 407	24	166	211	37	382	484
1986	309	1 159	1 622	24	139	218	32	317	436
1987	301	1 036	1 556	24	130	188	26	282	396
1988	259	1 116	1 598	28	147	160	37	270	389
1989	333	1 015	1 542	22	161	191	43	229	376
1990	436	1 114	1 499	30	144	204	35	229	344
1991	269	1 120	1 553	32	146	233	35	267	317
1992	273	1 114	1 458	19	137	160	40	229	332
1993	242	1 183	1 505	19	123	143	45	210	260
1994	416	1 385	1 591	24	132	214	47	226	227
1995	460	1 560	1 971	30	168	202	60	259	299
1996	378	1 796	2 130	18	119	188	73	339	494
1997	434	1 698	2 063	23	150	203	117	429	516
1998	507	1 811	2 182	23	145	203	192	458	600
1999	492	1 921	2 421	17	180	257	160	581	709
2000	514	1 919	2 324	23	184	246	302	682	691

Lähde: Tilastokeskus

Taulukko 6

Suomessa rikoksiin syyllisiksi epäillyt nuoret tuhatta samanikäistä kohden vuosina 1992- 2001

Rikosryhmä ja vuosi	≤14-vuotiaat*	15 - 17-vuotiaat	18 - 20-vuotiaat	15 - 20-vuotiaat
A. varkaus, näpistys ja törkeä varkaus (RL 28:1-3)				
1992	13,6	76,9	65,8	71,6
1993	15,2	63,1	54,5	61,6
1994	16,4	59,2	59,5	59,4
1995	15,8	57,9	53,7	55,8
1996	15,1	53,7	57,4	55,6
1997	12,8	46,5	52,6	49,5
1998	12,7	39,0	55,2	47,0
1999	14,1	37,0	53,9	45,3
2000	16,4	42,3	59,4	50,8
2001	15,5	36,6	56,8	46,9
B. pahoinpitely, lievä pahoinpitely ja törkeä pahoinpitely (RL 21:5-7)				
1992	0,9	7,5	11,0	8,9
1993	0,9	7,7	10,3	9,0
1994	1,5	8,9	10,4	9,7
1995	1,7	10,2	12,5	11,4
1996	1,4	11,5	14,0	12,8
1997	1,8	11,5	14,2	12,7
1998	2,3	12,0	15,4	13,7
1999	2,1	13,2	17,4	15,3
2000	2,6	14,0	16,5	15,3
2001	2,7	13,8	16,8	15,4
C. ryöstörikokset (RL 31:1-2)				
1992	0,2	0,8	1,1	0,9
1993	0,3	0,8	0,7	0,7
1994	0,2	1,0	1,1	1,0
1995	0,5	1,5	1,4	1,4
1996	0,4	1,4	1,1	1,3
1997	0,4	1,2	1,1	1,2
1998	0,5	2,0	1,1	1,6
1999	0,5	1,3	1,5	1,4
2000	0,5	2,3	1,8	2,1
2001	0,6	2,0	1,4	1,7
D. huumausainelakia ja asetusta vastaan tehdyt rikokset*** (RL 50:1-4)				
1992	0,0	1,2	3,0	2,1
1993	0,0	1,3	2,9	2,1
1994	0,1	2,2	5,5	3,8
1995	0,1	4,1	12,5	8,3
1996	0,1	3,4	9,2	6,3
1997	0,1	3,2	8,5	5,9
1998	0,2	3,6	10,2	6,9
1999	0,1	4,8	12,6	8,6
2000	0,3	6,1	17,3	11,7
2001	0,2	4,5	17,2	11,0
E. rattijuopumus (RL 23:3-4)				
1992	0,3	7,6	11,2	9,3
1993	0,2	7,1	10,2	8,6
1994	0,3	6,4	10,0	8,2
1995	0,3	7,7	10,7	9,2
1996	0,3	6,9	10,7	8,8
1997	0,3	6,4	10,6	8,5
1998	0,4	6,5	11,3	8,9
1999	0,3	6,2	10,8	8,6
2000	0,2	6,5	12,8	9,7
2001	0,2	6,2	13,3	9,8

Rikosryhmä ja vuosi	≤14-vuotiaat*	15 - 17-vuotiaat	18 - 20-vuotiaat	15 - 20-vuotiaat
F. kaikki rikoslakia vastaan tehdyt rikokset****				
1992	23,5	144,2	140,7	142,5
1993	25,0	126,8	128,0	127,4
1994	28,0	124,0	133,9	128,9
1995	28,5	131,3	144,5	138,0
1996	26,9	122,6	143,5	133,2
1997	23,7	113,9	139,3	126,6
1998	24,7	100,4	142,7	121,2
1999	29,0	125,4	220,7	172,1
2000	34,0	150,4	245,5	197,7
2001	32,6	133,4	246,9	191,2
G. kaikki rikokset				
1992	28,2	264,3	392,5	325,0
1993	29,6	235,9	352,4	292,1
1994	32,5	218,6	344,6	281,4
1995	33,2	227,7	374,3	301,8
1996	31,8	216,9	346,2	282,2
1997	29,0	197,4	325,8	261,4
1998	29,6	182,5	335,9	258,0
1999	31,5	192,4	334,1	261,8
2000	37,4	213,9	358,1	285,7
2001	35,4	196,2	360,6	280,1

* Poliisitilastoon merkitään kutakin selvitettyä rikosta kohden ainakin yksi syylliseksi epäilty. Sama henkilö voidaan siten vuoden aikana kirjata syylliseksi epäillyksi useamminkin kuin kerran.

** Tuhatta 10 - 14-vuotiasta kohden.

*** Vuodesta 1994 huumausainerikokset sisältyvät rikoslakiin.

**** Tieliikennetrikokset siirrettiin rikoslakiin vuoden 1999 aikana. Vuoden 1999 luvut eivät ole vertailukelpoisia aiempien vuosien kanssa.

Taulukko 7

Suomessa nuorten osuus kaikista selvitettyihin rikoksiin
syyllisiksi epäillyistä (%) vuosina 1992 - 2001

Rikosryhmä ja vuosi	≤ 14-vuotiaat**	15 - 17-vuotiaat	18 - 20-vuotiaa	15 - 20-vuotiaat
A. varkaus, näpistys ja törkeä varkaus (RL 28:1-3)				
1992	5,5	19,0	14,6	33,6
1993	6,5	16,2	14,3	30,5
1994	7,4	16,1	15,8	31,9
1995	7,6	16,4	15,5	31,9
1996	7,1	14,9	16,2	31,1
1997	6,1	13,6	15,3	28,9
1998	5,9	11,4	15,6	27,0
1999	6,5	11,0	15,4	26,5
2000	7,0	11,3	15,7	27,1
2001	7,4	10,4	16,9	27,3
B. pahoinpity, lievä pahoinpity ja törkeä pahoinpity (RL 21:5-7)				
1992	1,7	8,6	11,4	20,0
1993	1,9	9,2	11,5	20,7
1994	2,8	9,9	11,5	21,4
1995	2,8	10,1	12,6	22,7
1996	2,0	9,5	11,8	21,3
1997	2,5	9,9	12,2	22,1
1998	3,0	10,0	12,4	22,3
1999	2,7	10,7	13,5	24,1
2000	3,3	11,0	12,9	23,9
2001	3,4	10,4	13,2	23,6
C. ryöstörikokset (RL 31:1-2)				
1992	3,1	10,5	12,5	23,0
1993	6,4	11,4	10,0	21,4
1994	4,9	12,7	13,8	26,5
1995	9,5	17,8	16,6	34,4
1996	8,0	18,4	14,4	32,8
1997	9,0	17,7	16,1	33,9
1998	9,9	24,8	13,3	38,1
1999	9,8	16,2	18,4	34,6
2000	8,8	23,4	19,0	42,4
2001	11,8	22,2	16,6	38,8
D. huumausainelakia ja asetusta vastaan tehdyt rikokset*** (RL 50:1-4)				
1992	0,4	7,1	15,3	22,4
1993	0,2	6,2	13,2	19,4
1994	0,4	7,3	18,2	25,5
1995	0,4	8,3	25,8	34,1
1996	0,4	7,6	21,1	28,7
1997	0,3	6,7	17,5	24,2
1998	0,7	7,6	20,7	28,3
1999	0,4	8,0	20,2	28,2
2000	0,6	8,5	23,8	32,3
2001	0,4	5,9	23,3	29,2
E. rattijuopumus (RL 23:3-4)				
1992	0,4	5,8	7,7	13,5
1993	0,4	6,4	8,5	14,9
1994	0,5	6,2	9,8	16,0
1995	0,5	7,1	10,1	17,2
1996	0,5	6,5	10,3	16,7
1997	0,5	6,0	9,8	15,8
1998	0,5	5,8	9,9	15,7
1999	0,4	5,8	10,1	15,8
2000	0,3	5,7	11,1	16,8
2001	0,3	5,2	11,6	16,7

Rikosryhmä ja vuosi	≤ 14-vuotiaat**	15 - 17-vuotiaat	18 - 20-vuotiaa	15 - 20-vuotiaat
F. kaikki rikoslakia vastaan tehdyt rikokset***				
1992	3,5	13,1	11,4	24,5
1993	4,0	12,2	11,5	23,7
1994	4,5	11,8	12,7	24,5
1995	4,4	12,0	13,5	25,5
1996	4,0	10,8	12,9	23,7
1997	3,6	10,6	12,9	23,6
1998	3,7	9,5	13,0	22,5
1999	2,8	7,8	13,1	20,9
2000	3,1	8,6	13,9	22,4
2001	3,0	7,3	14,1	21,5
G. kaikki rikokset				
1992	1,4	8,1	10,8	18,9
1993	1,6	7,5	10,5	18,0
1994	1,9	7,5	11,7	19,2
1995	1,9	7,5	12,6	20,1
1996	1,8	7,1	11,5	18,6
1997	1,7	6,9	11,3	18,2
1998	1,7	6,4	11,5	17,9
1999	1,8	7,0	11,6	18,6
2000	2,1	7,3	12,2	19,5
2001	2,0	6,5	12,5	19,0

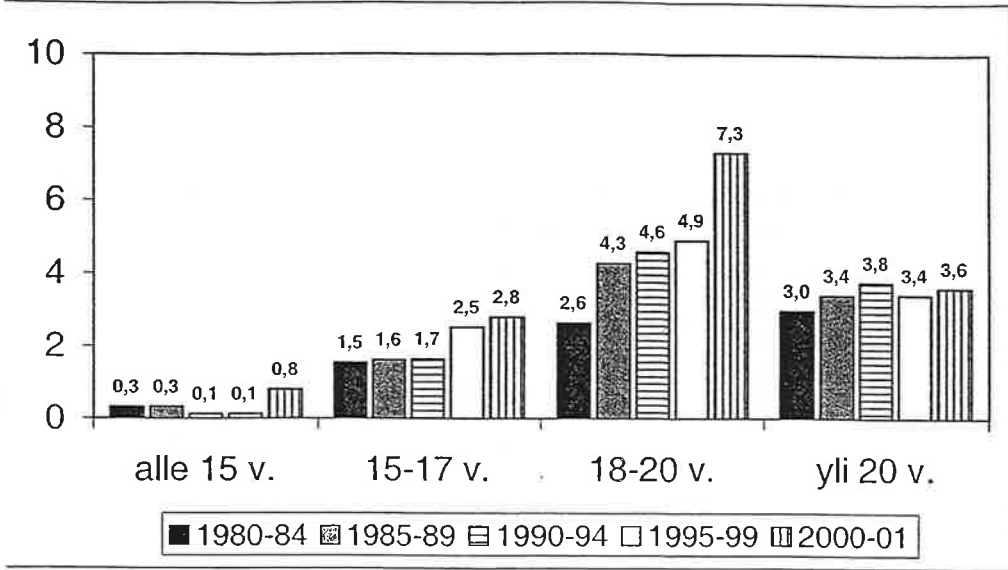
* Poliisitilastoon merkitään kutakin selvitettyä rikosta kohden ainakin yksi syylliseksi epäilty. Sama henkilö voidaan siten vuoden aikana kirjata syylliseksi epäillyksi useamminkin kuin kerran.

** Tuhatta 10 - 14-vuotiasta kohden.

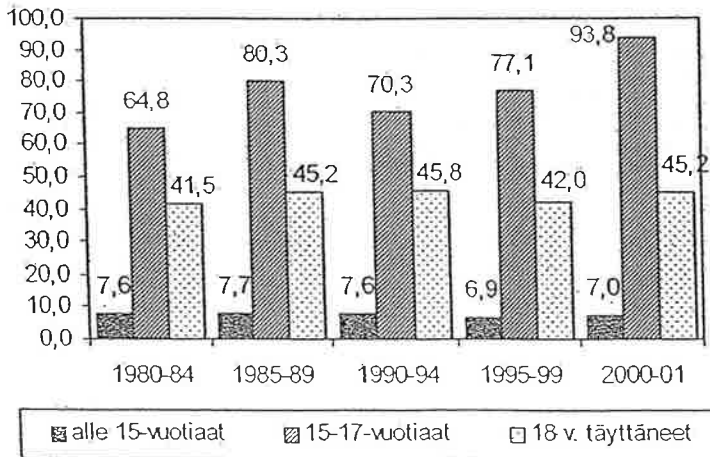
*** Vuodesta 1994 huumausainerikokset sisältyvät rikoslakiin.

**** Tieliikenn rikokset siirrettiin rikoslakiin vuoden 1999 aikana. Vuoden 1999 luvut eivät ole vertailukelpoisia aiempien vuosien kanssa.

Kuviot 1 ja 2

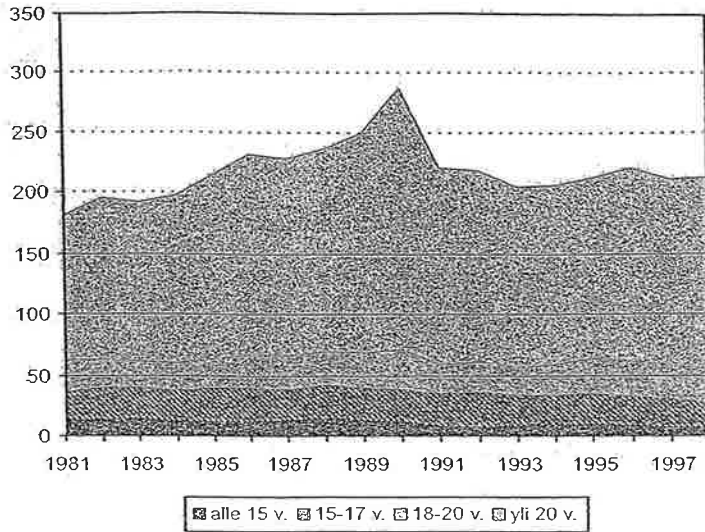

Kuvio 1 Tappoon, murhaan tai surmaan syylliseksi epäiltyjä ikäryhmän 100 000 henkeä kohti viisivuotiskausittain.

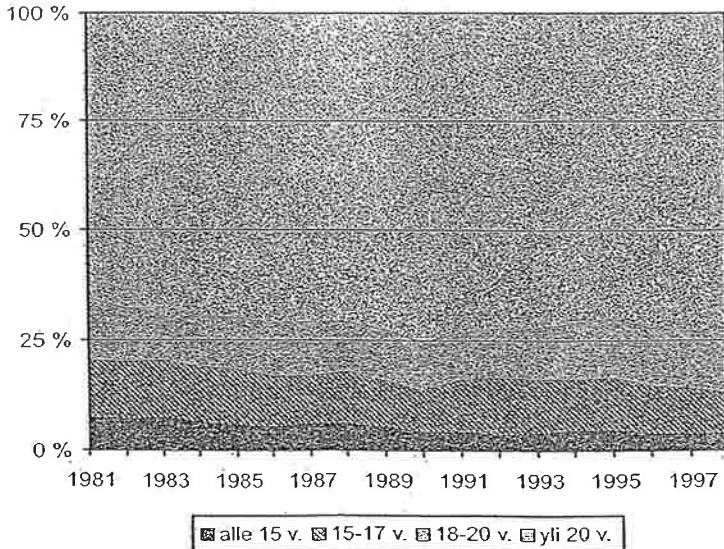

Törkeitä pahoinpitelyjä ikäryhmän 100 000 henkeä kohden 1980–2001, viisivuotiskausittain

Kaaviot 1 ja 2

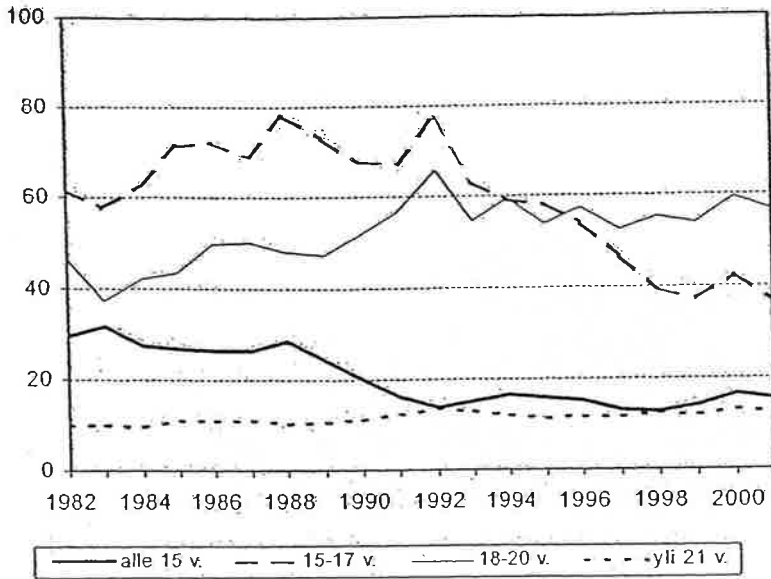

Rikoslakirikoksiin syylliseksi epäillyt ikäryhmittäin vuosina 1981–1998

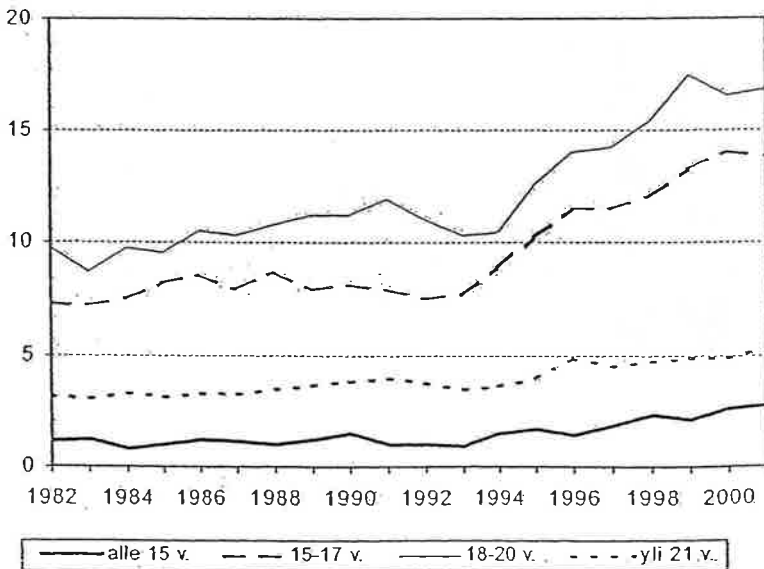

Ikäryhmien osuus rikoslakirikoksiin syylliseksi epäillyistä vuosina 1981–1998

Kaaviot 3 ja 4

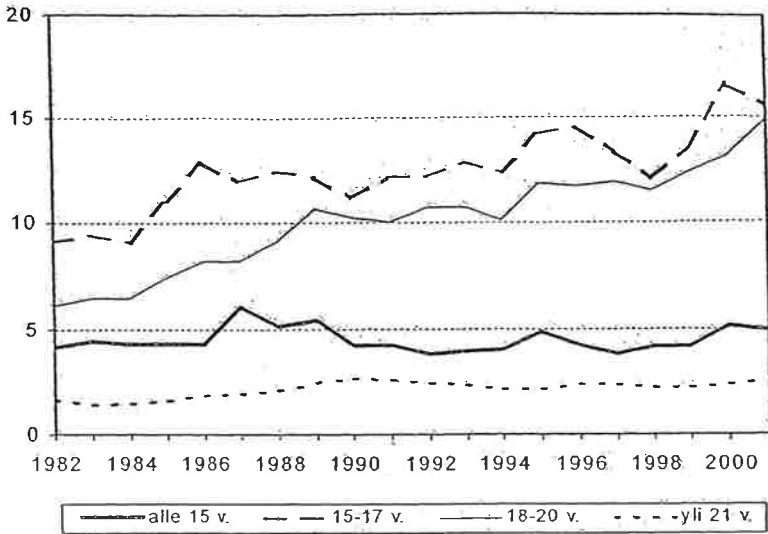

Varkausrikoksiin syylliseksi epäillyt ikäryhmittäin suhteutettuna ikäluokan
1 000 henkeä kohden vuosina 1982–2001

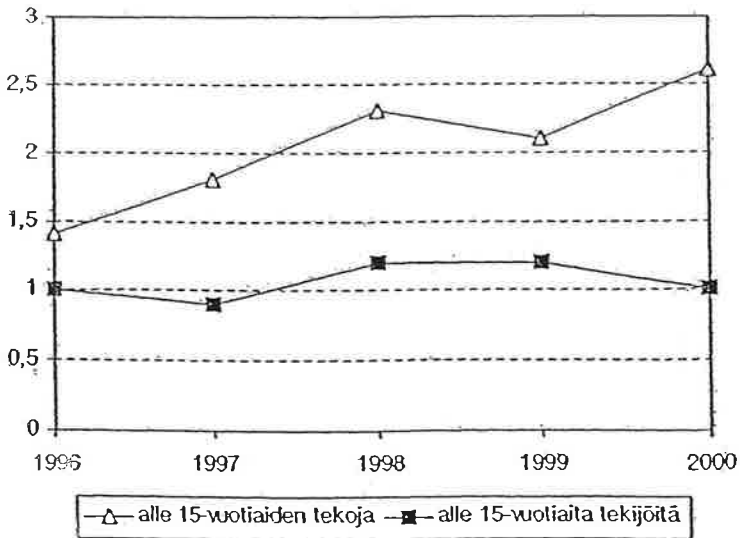

Pahoimpitelyrikoksiin syylliseksi epäillyt ikäryhmittäin suhteutettuna ikäluokan
1 000 henkeä kohden vuosina 1982–2001

Kaaviot 5 ja 6

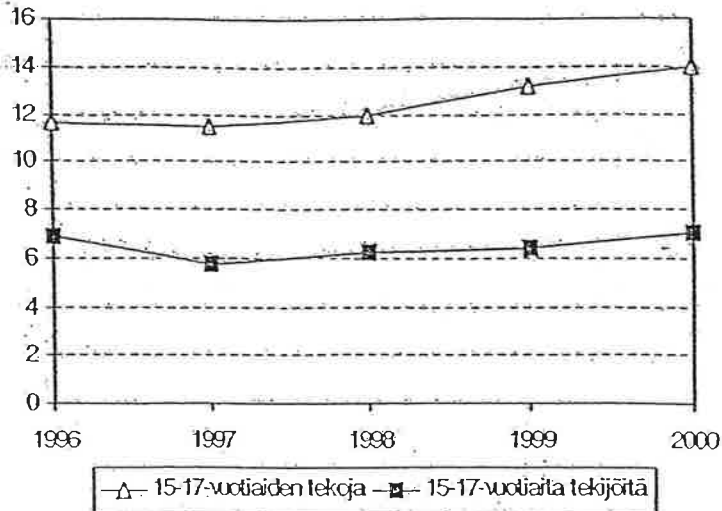

Vahingontekorikoksiin syylliseksi epäillyt ikäryhmittäin suhteutettuna ikäluokan 1 000 henkeä kohden 1982–2001

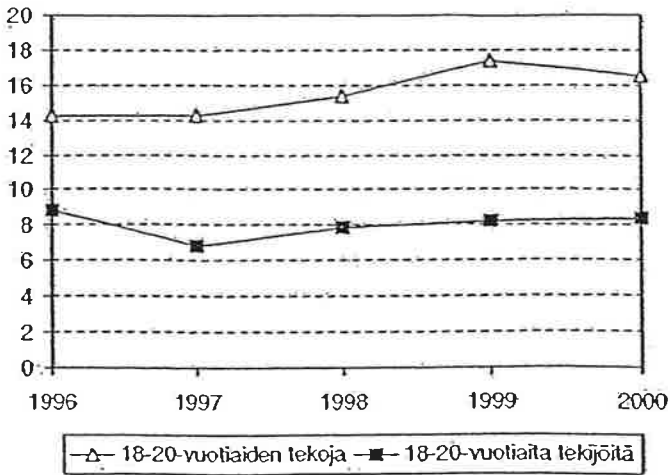

Alle 15-vuotiaiden pahoinpitelyrikokset: tekoja ja tekijöitä ikäryhmän 1000 henkeä kohden vuosina 1996–2000

Kaaviot 7 ja 8

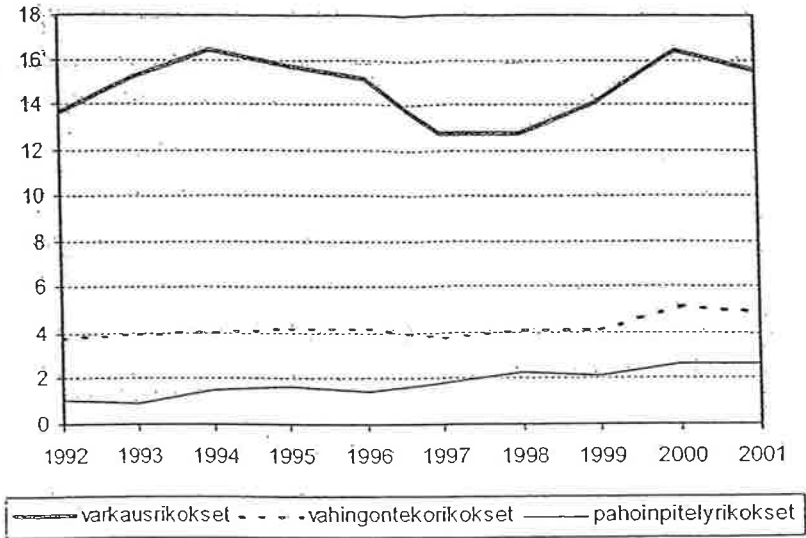

15-17-vuotiaiden pahoimpitelyrikkokset: tekoja ja tekijöitä ikäryhmän 1000 henkeä kohden vuosina 1996-2000

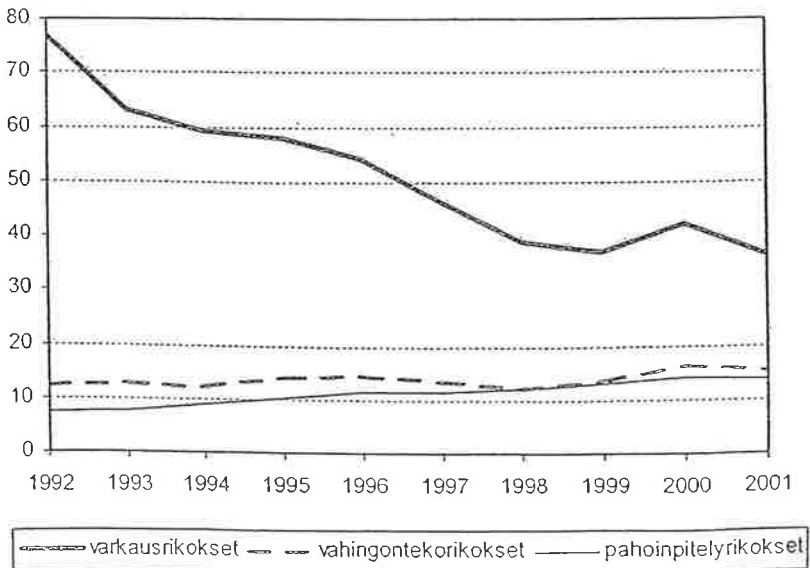

18-20-vuotiaiden pahoimpitelyrikkokset: tekoja ja tekijöitä ikäryhmän 1000 henkeä kohden vuosina 1996-2000

Kaaviot 9 ja 10

Varkaus-, vahingonteko- ja pahoinpitelyrikoksiin syylliseksi epäillyt alle 15-vuotiaat suhteutettuna ikäluokan 1 000 henkeä kohden 1992–2001

Varkaus-, vahingonteko- ja pahoinpitelyrikoksiin syylliseksi epäillyt 15–17-vuotiaat suhteutettuna ikäluokan 1 000 henkeä kohden 1992–2001

Taulukko 1

*Ruotsissa vuonna 2000 rikoksista epäillyt
15-20-vuotiaat eräissä rikoksissa*

	15-17-vuotiaat	18-20-vuotiaat
Murha, tappo ja kuolemaan johtanut pahoinpitely (suluissa täytetyt teot)	20 (6)	53 (7)
Pahoinpitely (ei kuolemaan johtanut)	1 890	1 568
Kuolemantuottamus	4	10
Kotirauhan rikkominen	305	189
Laiton uhkaus	550	489
Raiskaus, törkeä raiskaus	29	21
Sukupuolinen pakottaminen, hyväksikäyttö	42	18
Sukupuolinen häirintä	47	31
Moottoriajoneuvon anastaminen	1 073	721
Murtovarkaus (ei varustauduttu ampuma-aseella)	804	761
Varkaus (myös murtovarkaus) varustautuneena ampuma-aseella yms.	19	26
Varkaus ja näpistys	3 752	2 485
Ryöstö, törkeä ryöstö	415	256
Petos, törkeä petos, petollinen käyttäytyminen	230	327
Kiristys, kiskonta	20	26
Kätkeminen	251	269
Kavallus yms.	9	31
Luvaton käyttö	189	111
Vahingontekorikokset	1 368	948
Murhapoltto, törkeä murhapoltto	48	37
Väkivalta virkamiestä kohtaan	162	302
Törkeä huolimattomuus liikenteessä	42	49
Luvaton ajaminen, törkeä luvaton ajaminen	1 599	1 417
Rattijuopumus, törkeä rattijuopumus	383	811
Huumausainerikokset (huumausainerikoslakia vastaan)	667	1 575
Teräaseen hallussapito	434	384

Lähde: Kriminalstatistik 2000

Taulukko 2

Ruotsissa 1990-luvulla pahoinpitelystä ja törkeästä pahoinpitelystä (mainitut rikokset päär rikoksia) tuomitut 15-17-vuotiaat nuoret

	Pahoinpitely	Törkeä pahoinpitely
1990	969	27
1991	1 065	34
1992	1 075	43
1993	1 242	65
1994	1 474	74
1995	2 001	75
1996	1 663	79
1997	1 537	72
1998	1 612	85
1999	1 569	67

Lähde: Brottsutvecklingen i Sverige 1998 - 2000

Taulukko 3

Norjassa vuonna 1998 rikoksista ja rikkomuksista epäillyt alle 21-vuotiaat päär rikoksen mukaan eräissä rikoksissa

	5-13-vuotiaat	14-17-vuotiaat	18-20-vuotiaat
Väkivalta virkamiestä kohtaan	1	37	45
Huumausainerikokset	-	281	743
Asiakirjan väärennys	-	124	51
Raiskaus tai sen yritys	1	14	6
Siveetön kanssakäyminen alle 14- tai alle 16-vuotiaan lapsen kanssa	10	34	15
Laiton uhkaus	32	126	108
Ruumiillinen väkivalta	66	532	511
Tappo, tapon yritys, tuottamuksellinen tappo	-	-	11
Kavallus	-	16	30
Varkaus (suluissa auton käyttövarkaus)	367 (9)	1 491 (114)	1 016 (113)
Kiristys ja ryöstö	20	60	26
Tavallinen petos	1	28	93
Vahingonteko	367	585	252
Kätkeminen	16	97	114
Lääkeainerikos (huumausaineet)	3	350	571
Alkoholilain rikkominen	4	17	19
Näpistys	819	1 396	342
Rattijuopumus	-	132	336
Ajokorttita ajo	18	481	340
Ylinopeutta ajaminen	-	23	826

Lähde: Kriminalstatistikk 1998 (2001)

Taulukko 4

*Tanskassa alle 21-vuotiaita koskevat rikosratkaisut (tuomioistuin tai poliisi)
eräissä rikoksissa vuonna 1999 (ikä tuomitsemishetkellä)*

	15-17-vuotiaat	18-20-vuotiaat
Raiskaus	14	16
Tappo ja sen yritys	-	-
Tavallinen väkivalta (simpel vold)	409	654
Vakava väkivalta (alvorligere vold)	49	125
Eryyisen vakava väkivalta (saerlig alvorlig vold)	-	1
Laiton uhkaus	38	76
Varkaus/käyttövarkaus	1 055	1 257
Myymälävarkaus	1 176	795
Kätkeminen	117	191
Ryöstö	120	120
Ilkivalta	439	449
Huumausaineen myynti ja salakuljetus	2	42
Rattijuopumus	45	479

Lähde: Kriminalitet 1999 (2000)

